Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 253 (12953) | 1985 чылдың ноябрь 1, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көшек

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

БУРУНГААР БАЗЫМНАРЫВЫС

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын, Пленумга эш М. С. Горбачевтуң илеткелин база Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин Сүт-Хөл районунуң бүгү чону ханы сонуургал-биле ногчуп, таныжып турар. Ылангыя партияның Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин коммунистер, бүгү ажыл-ишчилер ханы кичээнгейлин-биле таныжып, чугаалажып көрүп турар. Төп Комитеттиң Пленумунуң шиитпирлериниде ниитизи-биле он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседип, келир беш чылды эки эгелээриниге магадыладыр тургузарын кончуг чугулалап айтканының ажыл-ишке удуртулга болдуруп турар.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, планныг онаалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседири дээш ажыл-ишчилер бар арга-дуржулгалын, билиг-мергежилин ажыглап, ажылдаанының түнелиниде, он бирги беш чылдың эрткен үезинде район чүгээр эки түнелдерни чедип ап келген.

Дөрт чыл тос айларда күрүнеге мал продуктуларын садарының планын эрттир 97 хуу, сүттү — 100,3 хуу, дүктү 105 хуу күүседкеп. А бо чылдың 9 айларында эрттир 106,5 хуу, сүттү 103 хуу боттандырган.

Ам дөрт ай болгаш СЭКП-ниң XXVII съездиниң тыныштынар болгай. Чүрттүң коммунистериниң улуг шуулганын төлептиг үткүүру дээш «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга күш-ажылчы коллективтер кодүрүүшүнүүр киржип турар.

Районнуң экономиказы быжыккан. ажыл-агыйларда бода малдың баш саны б мүң чедип турар. Шээр малдың саны 76 мүң четкен. 3000-баш өшкү немешкен.

Нияти продукция бүдүрери 7 хуу улгаткан, күш-ажылдың бүдүрүмүлүү 23 хуу болуп. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязындан 2,5 миллион рубльге эвээжээн. Аъш-чем үлетпүрүүп, тудуг индустриязының бүдүрүлгелери хожудаашкыныыг ажылдаан. Шынар чон продукция бүдүрерни Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эт комбинаттары, даваныла фабриказы, сүт комбинады, алты заводу, «Тудуг кезектери» комбинат, чурт үлетпүрүүн бүдүрүлгелерн болдурган. Үлетпүр продукциялының 33 хевирлериниң 13-үү күүседтинмээн. Түүйбу, демир-бетон кылыглар, дилиг материалдары, даваныла кылыглары, кидис идик чедир бердинмээн.

Тудуг ажылы мурнуку чылдардан эвээжээн-дээ болза, бо адырда ам-даа четпестер хөй. Күрүнениң капитал салыышкынының күсели-биле кол фондуларының ажыглалга киирери 70 хуу болган. Школдаар, клубтар тудуу саадап турар. Чурттала объектилерин, млалгыя хоорайда, хожудаашкыныг тудуп турар. «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг» трестер, он сес тудуг организацияларын планның боттандырбаан.

Баразының түрмектеп садарының планы 7,7 миллион рубльге чедир күүседтинмээн. Респотребсоюзтуң 21 шиитилелдериниң чүгле 4-үү онаалдазын күүседткен. Амыдырал хандырылга, Чурттала-коммунал ажыл-агый, Чурт үлетпүрү министерстволарның, «Тыва автотранс» каттыжышкынының чамдык бүдүрүлгелери хожудаашкыныг ажылдаан.

Автотранспорт бүдүрүлгелери чүүк сөөртүлгезинде болгаш пассажирлер аргыпты-рыглагында үзүктелиишкинни болдуруп, ажылды организастаарынче сагыш салбайн турар. Авиаотряд болгаш пароходство сөөртүлге планын күүседтизээн.

Орулга талазы-биле план 4,7 хуу чедир күүседтинмээн. Дыка хей организациялар продукцияның бот-үнезин чингедирин чедип албаан, камналганы чедип алыр хамаан чок, харын ажыр чаңыгдалдарны болдурган. Ажыл шагының чидирин эвээжевейн турар.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаадыл хүлээлгелган болгаш хамаарышкан министерстволарга, бүдүрүлгелерге хожудаашкындан уштуунун, бар арга-курлавырларны ажыглаарын, дааскам. Ажылды механизастаар, хандырылга чүрүмүн күүседирер, керээлиг ажылдарже калбаа-биле шиитчинир, бүдүрүлге күүдерин долу ажыглаар, депшилгелиг технологияны нептередир айтырыгларже кичээнгейин үгландырарын хүрээ чугула деп көргеш.

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1985 чылда «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселдезиниң 9 айларда түңнелдериниң дугайында» айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан. Оон ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. ОНДАР, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. СЕРЯКОВ олар киржип, чүве чугаалаанар. Тыва АССР-ниң Күрүлазының даргазы Д. С. МОНГУШ, сайгөө министри Б. К. БҮДЕГЕЧИЕВ олар илеткел кылганнар.

АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга «СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел-биле холбаштыр Таңды районнуң улус депутаттарының Советтериниң организастыг ажылынын дугайында» база «Доктаалал комиссиялардың ажыл-чорудулгазын башкарар талазы-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң ажылынын дугайында» айтырыгларны чугаалашкан.

Таңды район Совединиң күүскомунуң даргазы Т. С. Тюлюш бирги айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган. Таңды районнуң улус депутаттарының Советтери партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнче утланган политиктиг болгаш организастыг ажылдарны чорудуп турар. Социалистиг чарыштың муркуну одуруумда коммунистер, Советтерниң депутаттары чоруп турар. Районнуң совхозтарында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, организацияларда бо чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелер алдынган. Салдынган ол сорулгаларны күүселишпээн, күш-ажылчы коллективтер багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Оон түнелиниде, продукция бүдүрериниң тос айларының планныг онаалдазын үлетпүр бүдүрүлгелери 101,3, ону сайгарарын — 100,8, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиреринің планын 101,8 хуу күүседткен. Амыдырал хандырылгазының болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары база эки ажылдаан. Тудуг организацияларны чурттала объектилерин ажыглалга киирер планын күүседткен. Бүдүрүлгениң дыка хей мурнакчылары беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Кодээ ишчилер тараа культура-дарының багай эвес дүжүдүн алган. Таңдыжыларының 1985 чылдың үшүү кварталында чедиишкинниг ажылы СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле демдеглеттингеи.

Күш-ажылчы коллективтерде организастыг чоруукту хандырар, күш-ажылдың быжыг сагыыга-чурумун чедип алыр хемчеглер алдынып турар болгаш арагалаар чоруктар биле демисел күштелген. Бо айтырыгларны шиитпирлээринге Советтерниң чаныыда тургустунган комиссиялар болгаш хей-ниити организациялары идепкейлиг киржип турарын айтыры чугула. Деминг ол ажыл планныг онаалдалар күүселдезин чедип алырынга идиглиг. Алдынып турар ол тодаргай хемчеглериниң түнелиниде, 1984 чылда турганы-биле прогул кылыр чоруктар кайы-даа адырда кызырлып турар.

Советтериниң сессиялырының эртип турарының дециели бедээн, доктаамал комиссияларның ажылы идепкейжээн. Социүкчуларның чагыглары-биле ажыл эвээжээн.

Үстүмде түүлдерни демдеглевишээн. Президиум партияның XXVII съездиниңе белеткелдиң районда чоруп турарында четпестерже кичээнгейни үгландырган.

Хову-Аксы АТБ-зинде, Бай-Хаактың хлеб заводунда, Балгазының № 2 орук-тудуг участогунда, № 4 КМК-да, сельпода съездиниң төлептиг үткүүрүнче үлеглеп социалистиг чарыш ам-даа дээш чок. Ук бүдүрүлгелер кол көргүзүглер талазы-биле дөрт чылдың болгаш тос айларның планныг онаалдалар күүселдезин хандырбаан. Капитал тудугда база шиитпирлээр айтырыглар бар.

Хемчеглер алдынып турзада, ажыл шагының чидирин. кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу бар болуп артпышаан. Районнуң совхозтары тараа, сүт, дүк бүдүрериниң болгаш садарының планын хандырбайн турар болгаш ниилдиң баш санының чидирин хей болуп турар. Кодээ ажылагыйга күш-ажылды организастарының дешилгелиг арагаларын ажыглаар, шиитгээп алырын райкүүском четпес шиитпирлеп келген. Чонуң амыдырал, коммунал ажыл-агый, садыг хандырылгазында, кадык камгалалында советтерниң талазындан кичээнгей салза чогуур айтырыглар бар. Бей-Хаактың хлеб заводунуң четпес ажылындан магазиниерге хлеб сөөрү үзүктели бээри уламчылавышаан.

Үк четпестериниң үнүп турары — партияның XXVII съездиниң төлептиг үткүүр талазы-биле коллективтериниң алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин күүскомунуң талазындан четпес контролдап, ажыл-агый удуртукчуларының отчеттарын доктаамал албейн турары-биле тайылбырлаттынар.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышка Чечектигниң хойжу бригадазының малчыныары идепкейлиг киржип турар. Бригадада улуг кадарчы, район Совединиң депутады Сөккен-оол Ондарович Ондар он бирги беш чылда төрүүр чүс хойдан ортумаа-биле 107 хураганны доруктуруп ап, хой бүрүзүндеи-не 1,8 килограмм дүктү кыргын алгаш, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседткен.

Малдың чаш төлүн мендиг доруктуруп алыры дээш районнуң малчыныарының аразында социалистиг чарышка доозукчу чылдың түнелиниде 100 хойдан 110 хураганны оңча-меңги доруктургаш, Сөккен-оол Ондарович тиилекчи болуп үнген. Эки көргүзүглер оларга боду чедип келбээн. Сөккен-оол биле Маас Ондарларның өг-бүлези 19 чыл ажыг хой кадарын келген. Ынчалза-даа олар чедиишкиннерге канаш-даа мениргеимээн. Ажыл дээнде дескел чок, олут орбээ кижилериң бирээзи. Ондарларның өг-бүлези төрүүр чүс хойдан 1981 чылда 120 хураганны, 1982 чылда 130 хураганны доруктуруп алган. Чаш хураганнарны ажаар, азыраар талазы-биле өг-бүлениң херээжен ээзи Маас Бораевна идепкейлиг. Хой ооллаашкыныңың үезинде олар канаш иштинге золчежип дежурныйлаар, төрээн хойларны өдекке азыраар, чаш хураганнарны иезинге мыдып эмзирер дээш чымыштыг ажылдарже дүлдүне-ле бээр, уйгудыжы-даа уттундурар. Чүгле мындыг карак кызыл ажылбиле чаш хураганнарны менди доруктуруп ап турарлар.

Кадарган малынга четчир чем-суурну тургузар, одар-белчиниң тавыштыларынга Сөккен-оол Ондарович ылап кызымак-даа, ол талазы-биле мергежээн-даа. Оларның өг-бүлези бо чылын 15 тонна сиген белеткээр даалгазын ийи катап ажыр күүседип, 37 тоннаны кезип белеткээн. Ортаа-Ой-Аксында кыштаанда кургаг өдекти бөлүп ап, оттуларынга канаш иштинден хоорган көржеңни база кургадып алгам. Кыштагда кажааларын ол хынамчалыы-биле сеттеп, чылыглаан. С. Ондар кыштагларны кышка белеткээр звеноның удуртукчузу, ону ай-шаанда кылып доозары дээш негелделиг ажылдап турар.

С. Ондарның чайлаа Сүт-Хөлдүң Улуут-Ажык деп черде. Малчын өг-бүлениң кадыр кудумчузун асфальтылаан. Совхозтарда шээр малга чедиг. 400 баш ишек киреп бир кажаа соолгу ийи чылда түттүргеи, 500 тонна картофель шыгжаар складты тудуп доозаан.

Чонуң чазагай чоруунуң деңнелии чогумчалыг бедидер, культуразын экижидер, чонну үзеттүр, аъш-чем бараанналыбиле хандырар, амыдырал хандырылганын ачы-дуза чедирилгезин экижидер талазыбиле тодаргай ажылдарны чорударын районнуң партия организациязының хүнүн чугула сорулгазының бирээзи кылдыр көрүп келген. Садыг хандырылгазын тескүү-биле экижээн. Он бирги беш чылдың эрткен 4 чылында садыгның шилү 10 хуу улгаткан.

Улус өөредилге шугумунуң **базазы быжыглып турар.** Районда соолгу ийи чылда Сүт-Хөл ортумак школазының базазында 50 олуттуг, дөрт анды түскай мергежилге өөредир бүдүрүлге мастерскаязын бүрүн херекселдери-биле дерип тургускан, Ак-Даш суурда чаа интернатты болгаш башкылар чурттаарынга 7 квартираллыг бажыңнарны туткан. Школа назыны четпээн уруглар. албан черлериниң саны көвүдээн.

Улус өөредилгезинде башкыларның шынар составы экижээн болгаш 4—10 класстарда 173 башкының 144-үү дээди эртеминг, арткыннары дооспаан дээди эртеминглер, 1985—86 чаа өөредилге чылында дээди эртеминг 18 аныяк башкы немешкен.

Кадык камгалал шугумунуң материал-техниктиг базазы быжыглап, амгы үениң чаа дериг-херексел дери-биле хандыртынар аргалыг болуп турар. 10 мүң чурттакчы чоңга онаалштыр дээди эртеминг 14, ортумак эртеминг 70 медицина ажылдакчызы бар. 1980 чылда район эмнелгезинге 100 орунлуг турган болза, ам 155 кижиниң чыттырып эмнеп болур апарган. Дүрген дуза чедидери-биле тускай салбырны ажыткан, кида 4 автомашина ны быжыглаан.

Районда 9508 гектар тарылга шөлүг бар. 4510 гектарны тараа культуралары эзээн, мал чемнериниң культуразы 4768 гектарда. Чер ажылының культуразын бедидер хемчеглерни боттандырып келгенинден бээ чыл эгезинде гектардан ортумаа-биле 6,2 центнер турганнаан. 1985 чылда дүжүт ортумаа-биле 15 центнер чедип турар.

Районнуң мурнунда салдынган экономиктиг болгаш социал, культура хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседирине коммунистерни, ажылчы чонларны мобилизастаарыбиле районнуң партия организациязы партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидерини хемчеглерни хүн бүрүде ап турар. Партия райкому, парткомнар партия эге организацияларының даймычы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче, партия ажылының стилин база арга-методтарын сайзыранғайжыдарынче кичээнгейни доктаамал үгландырып турар.

Коммунистерни ажыл-агыйның чугула участоктарында быжыглаан, оларның 90 хуузу доктаамал партийжи дазылгалыг, 70 хуузу бүдүрүлгеде ажылдап турар. Партия эге организацияларының секретарьларының, партбалүк организацияларының шынар составы экижээн. Улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында мергежилгеге бердинген, ажыл-ижинге ээ-харыысалгалыг, бижыт сагыыга-чурумнуг, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир херекке эскелерге үлегер-чижектиг болуп, боттарының авангардчы ролюн көргүзүп турар коммунистер, ажыл-ишчилер хей. Тыва АССР-ниң алдарлыг суггатчызы, «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны Алдын-оол Кызыл-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң механизатору Бурбулдей Куулар, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу Сертей-оол Монгуш, Оржук-оол Сат, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи, районнуң кол эмчизи Оюн-оол Ондар, Ак-Даш сүт-бараан фермазының сааччызы Сереш Доңгак, Бора-Тайга ортумак школазының башкызы Александра Сарыглар болгаш оон-даа өске коммунистер бүдүрүлгениң мурнакчылары, хей-ниити ажылының идепкейлиг киржикчилери.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни күүседири-биле көдээ ажылагыйга тодаргай чаартылгаларны кылыры, ылангыя чер ажылынга зона системазын шингээдип алырын сөөр дээрге, арын-нүүрүнүң, сагыш-сеткилиниң херээ кылдыр көөрүнү, малдың үксазының экижиндир, бай саның камгалап албаан, мал чемнериниң быжыг базазының тургузун, мал-чер ажылынга интенсиватыг хөгжүлдезиниң арга-методун ажыглап, эртем-техниктиг дешилгелиин чедиишкиннериниге даанып турган, тургустуган сорулгаларны шиитпирлээр бис.

Бар четпестерни чайладып, СЭКП ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организациязы ажылдан турар. 1985 чылды болгаш шиитизи-биле он бирги беш чылды чедиишкинниг доозарынче, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнче, эртем-техниктиг дешилгелин дүргедедириче, организастыг чоруукту, сагыыга-чурумну быжыглаарынче, социалистиг чарыштың арга-методтарын чаартып калбартырынче ажылчы чонну мобилизастаарынче, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш районнуң партия организациязы кичээнгейни мээңнээн.

М. ООРЖАК,
СЭКП райкомунуң бирги секретары.

ЧУРУКТА: Сөккен-оол Ондар.

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫН ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Ийнги айтырыгга хамаарыштыр Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмей дыңнадыг кылган.

Ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунуңуң айтырыгларын шиитпирлээринге хоорай Соведи, ооң күүскому депутаттарының, доктаамал комиссияларының күүнүге даянып турар. Комиссия бүрүзүнүң ажыл планы чыл хуусавлыг тургустунган болгаш ооң күүселдезин чедип ап турар. Бүдүрүлгелериниң, организацияларының экономиказыынче доктаамал комиссиялар хамылап турар. Олар хуралдарынга белеткелди хынамчалыг, бүгү талалыг чорудун турарындан, хурал бүрүзү организастыг эртип келген. Чижээ, кадык камгалалының болгаш социал хандырылга, үлетпүр, транспорт болгаш харылаза, аныяктар көрзөниң талазы-биле доктаамал комиссиялар элээн дуржулгалыг. Советтиң ооң күүскомунуң шиитпирлерин хоорайның организацияларында, бүдүрүлгелериниде канчаар күүсеттиниң турарыбиле холбашкан айтырыгларны комиссиялар көрүп турар. Чижээ, план-бюджет комиссизы Кызылдың алгы заводунда комиссияның үндүрген шиитпириниң канчаар күүсеттиниң турарын көргеп. Доктаамал комиссияның үнүүшкүнүүр хуралынга бүдүрүлгениң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчыларын-биле шыңгыы чугаа болган болгаш коллективте кижизидилге ажылының дециелии бедиери, социалистиг чарыштың дээштинии чедип алырын, арагалаар, прогул кылыр чоруктар-биле демиселдя шынгы чорударын депутаттар олардан негеп.

Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын идепкейжидер сорулга-биле күүскомсоцүлүдалар соонда семинар-хуралды эрттирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну хоорай Совединиң доктаамал комиссияларының ажылында эки чүүлдерни демдеглевишээн, оларның ажылында бар чамдык четпестерни айытхан. Хүлээп алдынган шиитпир күүселдезинге контроль ам-даа кошкак.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр шиитпир хүлээп алган.

БОЛЬШЕВИЗМНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫН ХӨГЖҮТКЕН

В. И. Ленинниң (он томнуг) шилиттингеи чогаалдарының бешки тому (бирги кезээ) чырыкче парлаттынып үнген. Томнуң бирги кезээнде 1907 чылдың июньдан эгезээн, 1910 чылдың ноябрьга чедир бижээн чогаалдар кирип турар.

Ол чогаалдарда большевизмниң [illegible] программиг, тактиктиг болгаш организастыг айтырыгларын улам ыңай хөгжүткен. В. И. Ленин оларда буржуаз идеологияга удур демиселге марксизм теориязын камгалап, улам-на сайзыраткан. Россияга бирги революциязының кичээнгейлерин шиитпилештирип түңнээринче, аграр айтырыын ажылдан кылырынче, реакциязының байлалдарыкда партияның сорулгаларын болгаш политиказын тодарадырынче ол онза кичээнгейни үгландырган. Бо томда киргеи ажылдарының аразында — «Орус революцияга социал-демократияның аграр программазы», «Бойкотка удур», «Марксизм болгаш ревизионизм», «Орус революциязының көруүчүү болур Лев Толстой» деп ооң-даа өске түүлдер бар.

В. И. Ленин идеология талазы-биле партияның мурнуда турар сорулгаларын ажыглаарын, оларның эң кол — марксизмниң материалистиг философизазын камгаларын болгаш улам ыңай хөгжүдерин болур деп түңнелдиг кылган. Ол үеде идеология талазы-биле партияның демиселиниң үлегиышкынын шиитпирлиг роль бешки томда киргеи «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажыл ойнаан.

Ному СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институту белеткээн болгаш политиктиг ном үндүрер чер парлаан. (СӨТА).

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

«Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының коллективи кол техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле беш чыл планын күүседипкен. Октябрь байырлалының болгаш боттарының профессиональ [illegible] — Автотранспорт ажылдакчыларының хүнүнүң бүдүүжүүнде чолаачылар бо күш-ажылчы чедиишкинни чедип алган. Күш-ажылды организастаарын, технология чурумун экижиткени, чарыштың кижизидикчи ролюн бедиткени планныг онаалдаларны хуусаа бетинде доозар арганы тургускан.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче Владимир Сухорослов, Владимир Голубцов, Александр Кузнецов, Валерий Мартемьянов оларның удуртканы бригадалар үнгеп. Ниитизи-биле автобазаның 35 чолаачызы он ийнги беш чылдың баштайгы чылының үлүүнге кириштир ажылдап турар.

Чарыштың негелдезиң ёзугаар камналганы чедип ап турар. Кывар-чаар түүлдерниң, артык кезектериниң камналгазы чедип алдынган. Чыл эгезинден тура, 7 мүң литр кывар-чаар түүл камнап алдынган. Автобүдүрүлге ийи хүн камнап алган материал. дар-биле ажылдаар хүлээлгезин күүсеткен. Автопарктың ажыглалын экижиткениниден эвээш эвес орулга алдынган. Коллектив планда көрдүнгенинден 70 мүң рубль хейиү камнап ап, орулгалыг ажылдаан.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Кодээниң, бүгү агроүлетпүр комплекизининг ажыл-ишчилери, Аъш-чем программазын чүткүлдүг күүседип, чер болгаш мал ажылының продукциязын будурерин көвүдедиңер!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчы чоннары! Чоннуң хереглел барааннарын будурерин болгаш ачы-дуза чедирилгелерин хөгжүдеринин Комплекстиг программазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыттарындан).

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

МУРНАКЧЫ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

Төрээн Коммунистиг партивыстың XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыт-биле чарышка киришкешаан, доозукчу чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы ажылдан турарлар. Ооң түңнелинде кодээ ажыл-агый продуктуларын будурери көвүдээн, беш чыл планындан сүттү, дүктү күргүнеге садарын ажыр күүседип болгаш эътти чоокку үеде күүседир бис. Ооң-биле чергелештир малдың баш санының камгалалы чүзүн аъй-биле күүсеттинип турар. Совхозтуң чер ажылдыглары агнар-бойдустуң байдалындан хамаарымга чоокка тараанындаа тарып остүрүп, мал чемин-даа белеткеп ап келгеп.

«Алдан-Маадыр» совхоз оң бирги беш чылдың эгезинде карыгалыг ажыл-агый турганындан соолгу үш чылда орулгалыг ажылдап, совхозтуң экономиказы быжыглып орар. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, 1981 чылда шылчинир Кызыл тукту, ССРЭ-ниң 60 чылынга турааскаткан вымпелди ап, Совет Тывазының 40 чылынга республиканың Дээди Совединиң Президиумучүүн Хүндүлел бижик-биле шаңнатканывыс бистиң улам эки ажылдаарывысты хүлээндирген.

Доозукчу чылдың тос айларында планныг онаалдаларны күргүнеге дужаарын: эътти — 110,3 хуу, сүттү — 101,5 хуу, дүктүң чыл планын 100,2 хуу кылдыр ажыр боттандырдывыс. Ол дээрге өртөен чылдагызының ол үезин-биле деңзээрге түс-туста 12,6; 10,9; 6,6 хуу өскүделіг болуп турар.

Чедишкиниер ажаа-ла чедип келбес. Совхоз бүдүрүлгезин сайзырадырда удурлуганың, кижизидилгенің, ажылдың эртемге үндезіленіп-тиниген чаа арга-хевирлерин хире-чергези-биле ажыглап, кадрларны шын шилип база ажылга быжыглап, харымсалганы бедидип турганывыздан, ол шынаш кижилериниң ажылдаарывыска чогумчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле кичээнгейлиг угландырганывыздан ол бүгү чедиш алдынган.

Ажыл-агыйкың аңгы-аңгы адырларында 13 кижи беш чыл планын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Чечектиг хойжу бригадазы, Ак-Даш сүт-бараан фермазының коллективтери планны чедиишкинниг боттандырган. Совхоз дирекциязының, парткомнуң политиссалыг болгаш мобилизовакчы ажылының түңнелинде мал чемин белеткээриниң планнары — сигенин 100,2 хуу, сеңээн болгаш свиосту түс-туста 101,2 база 103,2 хуу күүсеттингеп. Дүктүң ажаалдазын кыска хуусаада чорудуп, октябрь 6-да доозкаш, гектардан ортумаа-биле 13,6 центнер тараанны алдынмыс.

Күш-ажылды организастаарының чаа дешилгелиг аргазы — ажылдың төнчү түңнели дээш бригада керээзин-биле ажылдаар аргаже хөвүүн ажылдакчыларының шилчээ-ниниң база сайзыктарга чек системазының ажыглаанының ачызында бисте байдал экижээн. Коллективтиг керээ-биле ажылдаар суггатчыларның 6 звенозу чер ажылынга күш-ажылдың будурукчүлүүн чоорту бедидип, ол адырда бүгү планныг онаалдаларның 80 кире хуузун кылган. Борбак-Тей хөвү-трактор бригадазы тараа культураларындан ортумаа-биле 15,7 центнер дүжүт алган. Бригада мал чеми белеткээр планын база ажыр күүсеткен. Хоочун суггатчы Кызыл-оол Алдын-оолдуң звенозу боттарынга бижыглаттынган 61 гектар люцерна шөлүүдеп гектардан-на ортумаа-биле 61,9 центнер ногаан массаны алган. Маадыр-оол Монгушка удуртқан суггат звенозу бир гектар черден 23 центнер кызыл-тас дүжүдүн алган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Эрес-оол Монгуштуң механизастаттынган звенозу районга доктаамал бирги черни ап, мактадып келген. Чер ажылында мидыр чижектиг мурнакчыларны хөйүү адап болдур.

Чечектиг хойжу бригадазы төрүүр 100 хойга онааштыр 94 хураганны ап, малдың камгалалын база эвээн эки-життикеп. Бригадир, алдын коммунист Хертек Мочак-оол малчыннар ортузунга ажылды эки чоруткан, кижилер-биле ажылды чогумчалыг тургускан. Хойжулар Секен-оол Ондар, Социал Монгуш, сааначылар Шортак Ооржак, Чокпак Сарыглар, механизаторлар Мандан-оол Сарыглар, Эрес-оол Монгуш дээш ескедаа мурнакчыларны адап болдур.

Бисте социал-культура хөгжүлдезін шапкын. Дөрт чылда кол фондулар 13,1 хуу удгаткан, ажылчыннарының айда ортумак ажыл төлевіри 83 рубльге көвүдээн. Суурлар аян-шинчи кинр чаагайжыттынып турар. Ийи кодээ Советтиң девискээринде үш суурда чурттакта шөлүү, чаа өө-бүлелер немежип, ясли-садтарда 200 чыгаа уруг эки өөүп, доругун турарлар. Ийи ортумак, бир сес чыл школазында 1200 хире школачы бар. Школаларда спорт заалдары түгле өөренникчилер ввес, ажылчын аныктарны спортче хандыкшымарының кол одаа болу бергилээн.

Малчын коданнарны электрижидирниче сагыш салдынган, бо чылын 19 кыштагны электрижидип турар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынга ол черле онза ужурдузалыг.

Бистиң чедир кылбайн турар ажылдарывыс, долузу-биле ажыглавайн турар курлавырларывыс хөй. Ылаңгыя малдың чаш төлүн камгалап алырында улуг четпестер бар. Малдың уксаазын экижиттээнинден чамдык культураларның планнаттынган дүжүдү чедир алдынмайн турар.

Бистиң мурнавуста ол кол соруглга — СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур. Беш чылды чедишкининг доозун, ыыштаглаашкынны организастыг эртирери, часкы ажылдарга эки белеткенири болур. Алдан-маадыржылар бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, боттарының мурнунда салдынган бүгү-ле соруглгаларны чедишкининг боттандырар дээш ырес-шудургу ажылдан турарлар.

М. ДОҢГАК,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң директору.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун хойжузу, дагдыныкчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чыртай-оолович Дажы-Намчал.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ Совхозтарның кол хереглелери он бирги беш чылдың эгезинде 1981 чылда 12417 муң рубль турганынаан 1985 чылдың эгезинде 17016 муң рубль четкен, азы беш чыл дургузунда өскүдеэн 37 хуу болгаш. Ынчангаш кодээ ажыл-агый будурулгезинің кол фондулар-биле хандыртынганы эртеен беш чылда 24554 муң рубль турганындан 35164 муң рубль чедип, азы 43 хуу өскен. Ооң-биле чергелештир кодээ ажыл-агыйның энергия-биле хандыртынганы ажылдап турар бир кижиге оңаштыр 39,9 аът күжү турганындан 51,6 аът күжү болуп, 29 хуу өскен.

⊙ Он бирги беш чылдың дургузунда кодээ ажыл-агый продукциязының эртектериниң өскенинден база өске-даа немелде телевирлериниң ачызы-биле районнуң совхозтары карыгалыг турганындан 1010 муң рубль арыг орулгалыг ажылдаан, азы будурулгениң ажыктыы 23 хуу өскен.

⊙ Районда 9508 гектар тарылга шөлүү бар, ооң ниитинде тараа культуралары 4510 гектарны, картофель 210, ногаа 20, мал чеминиринің культуралары 4768 гектарны эзлеп турар.

⊙ Беш чылдың соолгу чылдарында чер ажылынга мурнакчы хүрүлгелиг ажыглаан турар. Районда хову-трактор бригадаларының коллективтиг бригада керээзинче бүргүү-биле шилчээн болгаш ниитизин-биле совхозтарда 23 бригада, звено чер ажылында дешилгелиг ол арга-биле ажылдан турар.

⊙ Бригада керээзин «Сүт-Хөл» совхозта 2 хойжу бригадада, 2 сүт-бараан фермазында, «Алдан-Маадыр» совхозта 2 хойжу бригада база ол ышкаш «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс совхозтарда звеноларда шингээдип ап турар.

⊙ Районнуң ажыл-агыйларында бирээзинге-ле 300 ажыг баш кирер шээр малга 7 кажаазы, 1981-82 чылдарда 300 болгаш 200 баш бода малга ийи кажаазы, бо чылын Сүт-Хөл совхозтуң Кара-Чыраа салбырында 400 баш ишкеге бир кажаазы ажыглалга киргеп.

⊙ 1981—85 чылда Сүт-Хөл районга чурттаалга тудугларынга 3372 муң рубльдиң капитал салымышкынарын шиңгээдип алган болгаш 10146 дорбелчин метр чурттаалга шөлүн тудуп доозкаш, ажыглакчыларга хүлээткеп.

⊙ Сүт-Хөл районнуң амыдырал-хандырылга эргелели чонга 15 хевирнин ачы-дузазын чедирип турар. Хууда чагыглар ёзугаар хеп даарары, хепти, ниитти сентээри, чурук тырттырары, баш таарары, амыдыралга ажыглаар техника сентелгеэн, эт-хереселди колезинге бээри, трикотажтан хем аргыры, өске-даа.

⊙ Районнуң амыдырал-хандырылга комбинады бо чылын чаа бажыңче коңчуп киргеп. Комплекстиг хулээп алыр пунктулар совхозтар төптеринде, чурттакчылыг суурларда ажыглаан турар.

⊙ 1980 чылда дээди эртеминиг 7 эмчи онаажын тургаа болза, ам 14 бар. Эмнелгеге 100 кижиниң чыттырын эмнеп турган болза, ам 155 кижиниң чыттырын эмнеп турар.

БИСТИҢ ЗВЕНОДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында кукуруза өстүрер бот-орулга-чарыгалыг звеновус 4 суггатчы, 4 тракторист 8 кижи составтыг. Эртеен чылын болгаш бо чылдың планныг онаалдаларын 130—140 хуу күүсеттивис. Бо чылын гектардан-на 150 центнер ногаан массаны алыр хүлээлгелиг тургаш, херек кырында 190 центнерни алгаш, планны 133 хуу күүседир аргалыг болдувус.

1984 чылдан эгелеп кукуруза өстүрер, бот-орулга-чарыгалыг звенону удуртуп ажылдап турар мен.

Эки дүжүттү өстүрериге колла чүве суггатты ойнаанда ында чорударындан хей хамаарыжыр. Бистиң суггатчыларывыс шилдүг бригаданың кижилер, ийиги суггадын хемнемчалыг чорудуп келгеп. Оон ацыда, ыяжан кукурузанын сывы шымырарып, бичии үнүп келирге, 2—3 катап ылыртээр, чашпан-богун улгатырбайн, удур-ла аштап турарывыстан дүжүттү түгээр ап келдивис.

Черниң культуразын, агротехниказын бедидериге кичээнгейни угландырары коңчуг чугула. Бистинде бо талазы-биле чедир кылыр ажылдар эвээш ввес. 1984—85 чылдарда кукурузаны чаңгыс ол-ла шилде тарып келдивис. Аңна культураларны залчештирип тарырын специалистер, агрономнар кичээнгейге алыры чугула.

Оон ацында, бистиң совхозта чемнишчилиге чаштырар машиналар чоту база ажылга шаптыктап турар. Чемнишчидилгени ей-шаанда эки шынарлыг чорударындан дүжүт коңчуг хамаарылгалыг болгай.

Техника септелгезиниң үезинде артык кезектер чедишпезин ажылга бергедээшкинерин болдурун турар. Бо талазы-биле машина-техниканы каминыг, чеи ажыглаарында таарышпас түүлдер база бар.

Мындыг чамдык ажылдарны ногелдеге дүүлүтүр чорудар болзувусса, ажылдың ажыктыы улгадыр, черден алыр дүжүт ковудээр деп бодаар мен.

Мен Совет Армиязын хүрээленіне хүлээлгезин эртиргеп соонда 1977 чылдан эгелеп Сүт-Хөл совхозтуң Кара-Чыраа салбырынга трактористен ажылдай бергеп мен. Амгы үеде МТЗ-80 деп «беларусь» тракторну 4 чыл ажыг башкарып турар мен. Бодумга быжыглаттынган техниканы каминыг эдилээр, кыварчаар материалдарны камнаарын үргүлчү бодап, ажылдап келдим.

Бодумнуң кызымак ажыкшы-биле хүүда үлегер-чижек көргүзүвен чүгүлээ деп санаар мен. Бичиигаш хүүда беш чыл планын 4 чыл 8 ай дургузунда күүседиптер аргалыг болдум. Ол болза, ам каш-даа ай болгаш болур партиниң XXVII съездизинге, база районнуң партия конференциязынга уткуштур коммунист кижи болганымда мээң белеом ол болур.

С. СВЕРДЛОВ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында бот-орулга-чарыгалыг звено удуртукчузу, тракторист.

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң адыктачызы, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының хоочун саанчызы Шортак Мускуевна Ооржак 4 чыл 9 айлар дургузунда беш чыл планын күүседипкеп, ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Коллективиниң ажыл-ишинин дугайында мурнакчы саанчы мынчаар чугаалап турар.

Партиниң Төп Комитединиң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын, Пленумга ш.м. С. Горбачевтуң изеткелин бистиң ферманың коллективи ханы сонуургал-биле танышкын, удам-на сорук кирип ажылдап турар. Пленумнуң шиитпирлериниде салдынган сорулгаларны ажылывыска удуртулга болдуруп, беш чылда күргүнеге сүт садарының планын хуусаа бетинде күүседир дээш хүлээлгевисти боттандырдывыс. Районда сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райүүскомнуң шилчинир кызыл тугун каш удаа ап келдивис.

Фермада партия болүүнде 8 коммунист бар. Чоокта чаа өртеен отчёт-соңгулдалыг хуралга партия болүүнүң организациязынга саанчы Каракыс Ошку-Сеаровна Ондарны соңгуп алдывыс. Коммунистер ажыл-ишке мурнуку одургуда чоруп, үлегер-чижекти көргүзүп турар. Партия райкомунуң кежигүнү саанчы Сереш Доңгак, хоочун саанчылар Үндес Сарыглар, Климаа Камзарова болгаш ескелер-даа ажылдакчыларывыстың шилчээнинин база сайзыктарга чек системазын ажыглаанының ачызында бисте байдал экижээн. Коллективтиг керээ-биле ажылдаар суггатчыларның 6 звенозу чер ажылынга күш-ажылдың будурукчүлүүн чоорту бедидип, ол адырда бүгү планныг онаалдаларның 80 кире хуузун кылган. Борбак-Тей хову-трактор бригадазы тараа культураларындан ортумаа-биле 15,7 центнер дүжүт алган. Бригада мал чеми белеткээр планын база ажыр күүсеткен. Хоочун суггатчы Кызыл-оол Алдын-оолдуң звенозу боттарынга бижыглаттынган 61 гектар люцерна шөлүүдеп гектардан-на ортумаа-биле 61,9 центнер ногаан массаны алган. Маадыр-оол Монгушка удуртқан суггат звенозу бир гектар черден 23 центнер кызыл-тас дүжүдүн алган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Эрес-оол Монгуштуң механизастаттынган звенозу районга доктаамал бирги черни ап, мактадып келген. Чер ажылында мидыр чижектиг мурнакчыларны хөйүү адап болдур.

Чечектиг хойжу бригадазы төрүүр 100 хойга онааштыр 94 хураганны ап, малдың камгалалын база эвээн эки-життикеп. Бригадир, алдын коммунист Хертек Мочак-оол малчыннар ортузунга ажылды эки чоруткан, кижилер-биле ажылды чогумчалыг тургускан. Хойжулар Секен-оол Ондар, Социал Монгуш, сааначылар Шортак Ооржак, Чокпак Сарыглар, механизаторлар Мандан-оол Сарыглар, Эрес-оол Монгуш дээш ескедаа мурнакчыларны адап болдур.

Бисте социал-культура хөгжүлдезін шапкын. Дөрт чылда кол фондулар 13,1 хуу удгаткан, ажылчыннарының айда ортумак ажыл төлевіри 83 рубльге көвүдээн. Суурлар аян-шинчи кинр чаагайжыттынып турар. Ийи кодээ Советтиң девискээринде үш суурда чурттаалга шөлүү, чаа өө-бүлелер немежип, ясли-садтарда 200 чыгаа уруг эки өөүп, доругун турарлар. Ийи ортумак, бир сес чыл школазында 1200 хире школачы бар. Школаларда спорт заалдары түгле өөренникчилер ввес, ажылчын аныктарны спортче хандыкшымарының кол одаа болу бергилээн.

Малчын коданнарны электрижидирниче сагыш салдынган, бо чылын 19 кыштагны электрижидип турар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынга ол черле онза ужурдузалыг.

Бистиң чедир кылбайн турар ажылдарывыс, долузу-биле ажыглавайн турар курлавырларывыс хөй. Ылаңгыя малдың чаш төлүн камгалап алырында улуг четпестер бар. Малдың уксаазын экижиттээнинден чамдык культураларның планнаттынган дүжүдү чедир алдынмайн турар.

Бистиң мурнавуста ол кол соруглга — СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур. Беш чылды чедишкининг доозун, ыыштаглаашкынны организастыг эртирери, часкы ажылдарга эки белеткенири болур. Алдан-маадыржылар бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, боттарының мурнунда салдынган бүгү-ле соруглгаларны чедишкининг боттандырар дээш ырес-шудургу ажылдан турарлар.

М. ДОҢГАК,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң директору.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективин Октябрьның социалистиг Үлүг революциязының баймралалынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Бызаа ажаакчызы Бичии-уруг Бугажыковна Монгуш 14 чыл ажыг ажылдан келген. Ооң ажаалда хайгаралында 150 бызаа бар. Инек оолдаан, 15 хонган соонда-ла чаш бызааларны незинден чаргаш, ажаакчыларынга хүлээдип бээр. Хоочун ажаакчы Бичии-уруг Бугажыковна чаш бызаа доруктарынга арга-дуржулгазы байлак. Оларны хүнде каш катап эмискиптээр, чемин тааргыттырар, мал эмчиниинг сүзүзін ёзугаар хайгаарап көөрү ханы ажаакчынын чымыжы улуг.

ЧУРУКТА: хоочун бызаа ажаакчызы Бичии-уруг Бугажыковна Монгуш.

☆

ЧОННУҢ КАДЫЫ-КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Совет кижиниң кадыы дээш сагыш салымышкын — Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың кичээнгейиниң төвүнде турар кол айтырыгларның бирээзи. «Чоннуң кадык камгалалын улам мөнөй экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында», «Чоннуң кадык камгалалын улам мөнөй экижидер немелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладтарды оны хереглеп турар.

Бистиң районнуң эмнелге ажылдакчылары чоннуң кадык камгалал хандырылгазын экижидериге үлүүн киржип, байдал чылдан чылче экижип орар. Эмнелгелерниң материал-техниктиг базазы улам быжыглып, ампы үезиниң дериг-хереселдерибиле хандыртынып турар. Бо үеде чоннуң кадыын камгалаар ажылда 200 ажыг кижи хаара туттунган, оларның иштинде дээди эртеминиг 14 эмчи, ортумак эртеминиг 70 эмчи бар. Район эмнелгезинде 30 орунныг салбырым база хүнде 150 кижи шинчилир чаа поликлиникалың тудуу дооступ турар. Төнчүткен одалга чеи база ажылгага кирер. Ак-Даш, Кызыл-Тайга, Ийме суурларда эмнелге пунктуларынга чаа бажыңнарны туткан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталыын ёзугаар Ийме суурга эмнелге амбулаториязын ажыдары планнаттынган. Чоңга чогуур үезинде дүрген дуза чедирери-биле тускай салбыр ажыттынган, ында дөрт автомашинаны быжыглаан. Өзүп орар салгалдың кадыкшылыынче кичээнгей күштелген. Суурларда агитквартиралар аъй-биле ортумак эртеминиг эмчилерни быжыглаан.

Аарыгларны болдурбас дээш баш удур профилактика ажылын чорудуп, малчын бригадаларже, СВФ-лерже, хову турлагларынче үүүшкүнниерни эмчилер кылып турар. Бо чылын олар чон ортузунга 162 лекцияны, 868 беседаны чоруткан болгаш санбюллетеньнерни удаа-дараа үүдүрүп келген. Малчыннар, сааначылар, механизаторларның кадыын камгалаар ажылды эмчилер бригада аргазы-биле чорудуп турар. Бригада бүрүзүн дээди эртеминиг эмчи удуртуп турар, а ооң кежигүннери 7—8 хире ортумак эртеминиг эмчилер.

Районнуң кадык камгалалының ажылдакчылары съезд мурнуңу социалистиг чарыжын үлам күштелдирбишаан, бедиткен хүлээлгелерин алган. Районнуң ажылшынчы чоңгунуң макталын чаалап алган, бодунуң хөрээнге сагыш-сеткилинден бергеп ажылдакчылар бистинде эвээш эвес. Чижээлээргe, фельдшерлер Галина Деспиевна Ооржак, Майя Ооржаковна Ондар, Мира Каинчыыр-ооловна Монгуш, Мария Опай-ооловна Сарыглар, санитарка Д. Ы. Ондар, чолаачы О. Д. Ондар болгаш ескелер-даа.

Сүт-Хөл районнуң эмнелге ажылдакчылары боттарының профессионал дөрт хүлээлгези — чоннуң кадыын камгалаарындан ангыда, ёске-даа айтырыгларга идепкейлиниби-ле киржип келген. Уран чүүл көрүлделериге, янзыбүрү темалыг дыштанырга кежээлериге, конкурстарга олар киржип, лекция-беседаларны эрттиржип келгеннер.

О. ОНДАР,
районнуң үлүг эмчизи.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛ

«Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзтар, комсомол комитеттери социалистиг чарыштың тиилекчилерин илереткеш, ниитизин-биле 100 ажыг мурнакчыларны шаңнап, мактаан.

Совхозтуң Ишкин салбыры, Чес-Булуунуң хойжу бригадазы бүгү көргүзүүлер талазы-биле кеску чедишкиннерниг болуп, бирги черни ээлээш, тус-туста шилчинир Кызыл туктар болгаш акша шаңналын алганнар. Комсомолчу чолаачы Сергей Ондар чармишка шылгараш, чемпион кожаазын, 400 рубльдиң акша шаңналын алган. Ол ышкаш Кара-Чыраа сүт-бараан фермазының сааначызы Клара Монгушка чемпионнуң кожаазын база тывыскан. Борис Саттың, Лакпа Оюн-оолдуң, Океров Ондарының, Серго Свердловтуң, Александр Ондарның тараа, кукуруза өстүрер, мал чемнерн белеткээр, сенаж салыр звенолары тиилекчиге санаткаштың, тускай шаңналды алганнар. Москвалың Улус ажыл-агый чедишкининериниң делегелгезинче баар халас путёвкалар-биле шаңнатканнар база бар. Ажылшынчилерни шаңналдар улам соруң киргеп.

О. БОРАШ.

ЧЕК СИСТЕМАЗЫ-БИЛЕ

Бот-орулга-чарыгалыг болгаш керээлиг ажылдаар арганы шиңгээдип алырынга чарыгалдарны контрольдаарының чек системазы коңчуг дузалыг болгаш эвээш ввес рольду ойнаар. Бистиң «Сүт-Хөл» совхозта чек системазын 1985 чылдың январьдан эгелеп ажыглап турар. Чек системазыбиле 15 бригада, ферма болгаш звено ажылдап турар. Чек системазын ажыглап эгелээринге ий чугула түүлдер, биредиве, бот-орулга-чарыгга-биле болгаш коллективтиг керээ-биле ажылдаар бригадаының, ферманың звеноуның продукциязын будурер планнарын, аңаа үлүгрер чарыгалдарын тускай санажылгалар, технкарталар ёзугаар садаан, оларның-биле керээ чарын алыр ужурлуг.

Ийинде, керээ чардынган бригада, ферма, звено аъй-биле тус-тузунда оларның чарыгалдарының отчёдун бухгалтерияга аңгылаш, ай саныында түңнеп турар бис. Санажылга чегин хой, ёшку бригадаларының бригадирлериге болгаш сүт-бараан фермаларының эргелекчилериге ай саныында чарыгдаар ужурлуг чарыгалдарын тускай лимит ёзугаар бижээш, берип каар болгаш олар чек-биле ай тоңчуузунде отчёт дужаан тургаш, санажыл алыр. Санашкан соонда дараазында айның чегин база оларга берип каар. Чек системазы-биле ажылдап турда эки түүлдер барын ажыдарал көргүзүп бадыткан турар. Мал чеминиң чарыгалыш чурумчудуп, контрольдаары, машина, трактору шын, чеп ажыглаары экижээн. Бригадир бүрүзү ажыглаан машина, трактор-нуң путёвкаларын шын демдеглеп берип, справкалар ёзугаар чектерин үзүп берип турар. Чек системазы чок турда, машина, трактору ажыглаары-биле малчыннар боттары чугаалажып алгаш, долу ажыглавайн турганы билдингир. Ам машина, трактору чүгле бригадир боду чепшээредии ап турар. Совхозта чекти шын ажыглап, ай-шаанда долдургаш, дужаап турар бригадирлерге звеноларга чек системазын ажыглаарга эки түүлдер барын бо чылдың түңнелдери көргүзүп турар. Чижээ, Ишкин салбырының Чаңгыс-Шиин ёшку бригадазының бригадири А. Ч. Ондар, Кара-Чыраа салбырының Өлең хойжу бригадазының бригадири В. Х. Ондар олар хамааржыр.

Чер ажылында ажыгдап турар бригадаларга болгаш звеноларга санажылга чектерин ажылдың, сезон аайы-биле чарыгалдарын санаваш, берип турар бис. Бригадирлер, звено удуртукчулары кыварчаар түүлдүн, артык кезектерниң болгаш акша-шалыйның чарыгалдарын ай саныында санажыл ап, чектерин долдургаш, дужаап турар. Коллективтиг керээ-биле ажылдап турар бригада, звеноларга чек системазын ажыглаарынга ажыктыг түүлдер барын бо чылдың түңнелдери көргүзүп турар. Чижээ, Ишкин салбырының Доора-Тал хову бригадазы септелгеге чарыгдаар ужурлуг артык кезектерден база түүмек септелгеге үнер чарыгалдардан 32 хуу камнап алган.

Ол-ла салбырның Чаңгыс-Шиин ёшку бригадазында машина, трактор ажыглалы эки-жин, мал чеми сеөртүдге, малчыннар кыштаг, чазаг болгаш чайлааче кожерде бригадирниң баш удур кылганы план-графигин ёзугаар чорудуп турары, ол чарыгалдарны 18—20 хуу кызырар арганы берген.

Чек системазын ажыглаарында четпестер база бар. Чижээлээргe, зооветспециалистер мал чемининг болгаш мал эмнигиң чарыгалдарын тускай лимит ёзугаар ам-даа ей-шаанда кылбайн турар болгаш чамдык таварылгаларда шуут кылбайн турары санажылга чегин бээрде ооладыдыр таварылгаларга чедирип турар. Салбырларның удуртукчуларында болгаш база чамдык специалистерниң талазындан чек системазын херекке албас, ону «артык ажыл кылдыр» санап турары амгы үениң негелдезинге шуут дүүшпес болуп турар. Бичиигаш, чек системазын ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге нептередирип кодээ ажыл-агыйның тускай эртеминиглериниң сорулгазы.

Б. МОНГУШ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң кол экономизи.

ХХVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР ХХVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

ТӨЛЕПТИГ САЛГАКЧЫЛАР ДЭЭШ

Улус өредилгезинниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгакчыларны өөредирин болгаш коммунистиг кижизидилгезин сайзыраңгайжыдыңар! Никти билиг болгаш профессионал школ реформазын амыдыралга чүткүлдүг боттандырыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Он бирги беш чылда улус өредилгезиниң талазы-биле районда кескү чаартылгалар, чедишкиннер чедип алдынган. Район тургустунганындан бээр 3 сес чыл школазы ортунак кылдыр эде тургустунган. Амгы үеде бистиң районда 8 ортунак, бир сес чыл школазы бар. Ында 3563 өөреникчи өөренип турар. Бо өредилге чылында школаже чаа киргең 337 өөреникчиниң 320-и алды харлыг уруглар. Олар белеткел классчарында өөренип киргең. Уругларның билиин бедидип, хостуг үезин шын организастаарынче кичээнгейин угландырып турар бис. Узаткан хүнүң бөлүүнде уругларның саны өзүп турар. 1982 чылда 660 кижи турган болза, бо өредилге чылында 900 кижи четкен. Ортунак болгаш сес чыл өредилгезин ейшаанда чедип алыры ажык. 1983 чылда онгу классты үезинде доосканнар 81,6 хуу, сес классты доосканнар 61,3 хуу турган болза, 1985 чылда ол 95,7 хуу кылдыр өскен. Эрткен өөредилге чылында хүндүскү школакың сес класс доосканнарының 94 хуузу никти билиг школаларында өөренип арткан. 1984—1985 өөредилге чылында ортунак школаны 258 өөреникчи дооскан. Оларның 42-и дээди, 71-и ортунак өөредилге черлеринче өөренип киргең.

Башкы кадрларның кичээлдериниң шынары экижээн. Районда 266 башкының 153-үү дээди эртеминиг. Оларның аразында РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. Л. Ондар, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. А. Оюржак, улуг башкы Г. К. Очур-оол, методист-башкы А. Ш. Монгуш болгаш улус өредилгезиниң тергиннери 13 башкы чедишкиннинг ажылдан, аныяк башкыларга боттарының биликти, дуржулгазын дамчыдып турарлар.

Школа реформазын амыдыралга боттандырарыңче бүгү-ле чорудун турар ажылдарывыс утланган. Уруглар-ның өөренип, кичээлдээринге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле кабинет системазынче кичээнгей улгаткан. Амгы үеде районда долузу-биле кабинет системазынче шилчөөн ийи ортунак школа бар: Алдан-Маадыр ортунак школазы (17 кабинет), Бора-Тайга ортунак школазы (22 кабинет). Районнуң школаларында хөй башкылар боттарының кичээлдерин ажык кылдыр чарлаан. Методиктиг каттыжымышкынарга башкылар өртем айы-биле чыштарны эрттирип, өртем-практиктиг конференцияларны, педагогика номчулгаларын организастап келген. Башкыларны чүүттаар орай-бажың-биле хандырар талазы-биле база элээн ажылдар кылдыгман.

Уругларның күш-ажыл кижизидилгезинче школалар оныа сагыш салып турар. Школаларда бааза бүдүрүлгелерни быжыглаан. Оларның аразында харылзаа бижыгып турар. Өөредилге-бүдүрүлге бригадалары тургустунуп, кескү ажылдарны кылган. Карл Маркс аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» совхозтар, Ийме, Баян-Тала ортунак школаларының өөреникчилеринге чаа бригада төптерни тудуп бергеи. Школаларда 8 бүдүрүлге бригаларының болгаш күш-ажылдың болгаш дыштанылгакың бир лагеримге 930, школа чанының дуржулга участоктарынга 1318 өөреникчи ажылдан чайлаан. Оон аңгыда сүт-бараан фермаларынга, малчын кодамнарга, сигөн звеноларынга хөй өөреникчилер чайгы дыштанылгазының үезинде ажылдаан. Бо чайын районнуң школаларынга өөреникчилериниң түдүг звеноларын база тургусканы. Олар школалар септелгезинге болгаш Сүт-Хөл суурда эмнелге тудуунга 5507 рубльдиң ажылдарын кылган. Оон аңгыда 12 кыштаг септелгезинге киришкеи. Мал чеминиң белеткелинге школачылар эки ажылдаанар. Баян-Тала ортунак школазының өөренинчилери 131 тонна сигенин, 75 тонна будук-бүрүнү совхозка белеткеп берген. Бааза бүдүрүлгелерге ажылчын олуттар тургузар ажыл база кичээнгейниң төвүнде. Мурнакчы саанчылар, бызаа ажаакчылары, механизаторларда өөреникчилерни кошкан. Уруглар олар-биле неделяда ийи катап барып ажылдап, олардан арга-сүмени ап, дуржулгазын өөренип турар.

Школаларда янзы-бүрү бөлүмнерде уруглар сонуургал-биле кичээлдеп турар. Ылаңгыя техниктиг бөлүмнерге сонуургал улгаткан. Нинтизм-биле 33 техниктиг бөлүмде 570 өөреникчи кичээлдеп турар. А спортчу секциялларда 5-тен 10 класска чедир 900 өөреникчи хаара туттунган. Оон аңгыда эстетиктиг кижизидилгеге хамаарыштыр классчаан дашкаар солун ажылдарны хөңү-биле эртгирип турар. Школачылларының ажыктыг дыштанылгазын шын организастаары-биле совхозтар аразының бир пионер лагерин тургускан. Аңаа бо чайын 300 өөреникчи дыштанган.

Келир үеде чүүттүң хөгжүлдезиниң сайзырадыкчылары — аныяк салгалды коммунистиг мөзү-шынарга кижизидер дээш районнуң башкылары, улус өредилге киллизи бүгү күжүн салып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар.

Д. КҮЖҮГЕТ,
районда методиктиг кабинет эргелекчизи.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соцүлдалар

ХАНЫЛАП КИРИИШКИН ХЕРЕК

Хову-Аксының коммунистериниң отчёт-сойгулдалыг хуралы болуп эрткеи. Илеткелчи партком секретарының оралакчызы С. М. Климашенко, санал бергеннер кылдыгман ажылды түүлеп тура, четпестерни ажыл эртериниң оруктарын айтып, чүүже кичээнгейни күштелдирзе ыкыл дээрзин демдеглеп турганнар.

Он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планыг онаалдаларын, социалистиг хүлөөлгелерни күүселиринче ажылчы чонну мобилизастаар, бүдүрүлгенниң ажыктыын бедидер, камнаалга чурумуң шыггырадыр херекке партия организацияларны төлептиг үүүн киргеини хурал айытқан. Нинтизм-биле комбинат дөрт чыл тос айларда пландан ажыр хөй барааныыг продукцияны бүдүргеп. Эрткен чылдың деңнелиинге бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немөй 2,7 хуу өстүрген, бот-үнеини 0,8 хуу чигеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүнүң өзүлдеин шалыңы мурнап турар. Бүдүрүлге чамдык хавириин материалдарын планнаттыганындан камнап алган.

Бөш чылдың эгезинден тура, 4,5 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдыгман. 1981 чыл-биле деңнээрге, тудуг ажылдарының хемчээли 2,5 катап, бир кижиге онааштыр ажылдан кылдышкын 2 катап өскен. Бо үе дургузунда чүс кижиге ниити чуртталга бажыны, он ийи өг-бүле чурттаар үш, дөртен сес өг-бүле чурттаар бир бажың ажыглалда киргеп. Ынчалза-даа бо чылдың тудуг программазы хожудан турар. Тос айларның планы чүгле 78,2 хуу күүсеттинген. Тудуг материалдары-биле хандырылгада четпестерни бызаңчы М. В. Бадмыжык айытқан. Школа тудуу бо чылдагаан-биле хожудан турар. Краннар туруушкыну тургулчүлеишаан.

Автобүдүрүлге тос айларда пландан ажыр 16 муң тонна чүүктү, 100 муң пассажирни аргыштырган. Геология-шинчилел бөлүү бөш чыл планын бо чылдың мартта доозунган. Пландан ажыр 8 муң погон метр черни орумизеп. Бөш чылдың эгезинден бээр плап күүселдеви 115,9 хуу четкеп. Хлеб заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрген. Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгези бүдүрүлгечи иергүзүлерни вкижиткеп. Бурунгаргаашкының базыминары илеткелхе, саналдарда демдеглеттинген. Ынчалза-даа коллектив бүрүзү долу күш-биле ажылдавайн, иштики курлавырларны ажыглавайн турарыны коммунистер шүүмчүлээн.

Ажылчыннар суурунда үш чүс ажыг коммунистер, беш чүс хире комсомолчулар ажылдап, чүрттап турар. Бо дээрге улуг күш. Партия кежигүннериниң 63 хуузу ажылчыннар, 36,4 хуузу инженер-техниктиг ажылдахчылар. Коммунистериниң 72,6 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган болганда оларның күш-ажылчы кижизидилгее салдарының дугайын хурал ханызы-биле сайгарып көөр турган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, комбинаттың перспективтиг хегжүлдезиниң, дуазалал ажыл-агыйын сайзырадырының оруктарын чүгле каксы чугаалаанын четпес.

Четпестерни чүгле адаарны, ону эдип алыр дээш тодаргай хемчеглер ап чорутпазы харысаяла чок чоруттуп ужжуу болур. Тетчеглекчи чорук, оорлаар, арагалаар, прогулдаар таварылгалар барын хуралга айтып турган. Эш хуу судтары, улусчу контроль бөлүктери чамдык таварылгаларда четпестерни чүгле илередирп-биле кымыгаарланып турар. Хымалдаларының саны хөй, а четпестер эттинмээн, ажыл түүлеп чок болганы ол. Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы С. Г. Поляков бодунуң чугаазынга бо четпестерни эдерп чугула деп демдеглээн. Сагыяга-чурумнуң кошкаандан сөөлгү айның планы үстүнгеинин даг цегинде слесарь О. Н. Монгуш база чугаалаан. Саналбергеннер ортунак звено кадрларының негелде чогун, хөй-ниити организацияларының ажылы эрегей болуп турарын четпес деп демдеглээнеер.

Ажыл шагының чидирипин чамдык коллектитер эвээжеткеп. АТБ коллективин бо чылын прогул санын 368 кижи-хүнге кызырган. Автоматиканың болгаш контрольдуң теп лабораториязында, геология-шинчилел бөлүүнде, хлеб заводунда экижилгелер бар. Ынчалза-даа ажылдан озалдаар, прогулдаар чорук еске коллективтерде хөй. Комбинатта тос айларда чылдагаан чокка 531 кижи-хүн үстүнгеп. Амыдырал хандырылга комбинадында бо көргүзүг 1 муң кижи-хүн болган. Бойдус курлавырларын тотчеглээр. хирлеңдирер чоруктар узуткаттынмаан.

Сагыяга-чурумну быжыглаазаг болза чедишкиннинг ажылдаары болдунмас. Ындыг турбуже, чурум үреткилерия-биле демисел чм-даа кошкак. Доктаалды боттандырып эгелээн соонда арагачыларның саны чүстен үжеп чедир эвээжээн. Оларның аразында дөрт коммунист, чөөрби алды комсомолчу бары харааданчыг. Өскелерге үлегер болур тудуп, вэирикгер сергедир черге кирип, ажылга аскы чыттыг кээп турары коммунист кижиниң адымга дүүшпес. Кино механиги Чульдум, чолаачы Медовщиков, гидрометаллургия цехиниң ажылчыннары Монгуш, Сырейщиков оларның адын хуралга адаан.

План күүселдезин боттандырбайн турар коллективке таварылгага цеги хамаарыжыр. Сес айларда сес муң кылыгны чедир бербээн. Август айда он дөрт даараныччы планын күүсеттээн. Шак мындыг байдал-биле коммунистер эптежил орбас ужурлуглар. Цехте күш-ажылдың сагыяга-чурумун үндезин-биле экижидеря чугула.

Партком, партия организациялары, суур Советиниң күүскому, эмнелге, чырыдымшыны, культура албан черлериниң ажылын кошкаа удуртуп турар. Сүүрүнүң чону ай-айы-биле радио дыңнавайн келген. Чамдык кудумчулар каранғы, бажынарының чырыы бүдүргей. Дуваалал ажыл-агыйынга хамаарышкан айтырыглар-биле чергелештир санитар байдалды экижидеря негеттинип турар. Магазиниериниң ажылын чүрттакчыларга таарымчалыг кылдыр тургузары күзенчиг. Делгелге садыглар, базаарлар организастаавайн, чонның хереглелии өөренмейн турарын хурал четпес деп айытқан. Магазиниерде тудуг материалдары болгаш өске-даа чүгула бараанар эвээш. Арага садарының чурумун хажыткан таварылгалар бар.

Депутат коммунистерниң ажылынга суур Советиниң күүскомунуң даргазы Д. Х. Ондар доктаваан. Тыо доктаамал комиссияларының чедизин коммунистер удуртуп турар. Ынчалза-даа чамдык эштериниң ажылга хамаарымгазы негелдеге дүүшпес, идепкей чок болуп турарын ол демдеглээн. Ол ышкаш аныяктар-биле ажылдың күштелиирерии ол чугулаан айытқан.

Чонуңуң хостуг үезин организастаар айтырыгже кошкак кичээнгей салып турар. Культура бажыңының директору В. Х. Кром чамдык удуртукчуларының талазыдан тоомча чок чорукту шүгүмчүлээн. Концерт көргүзер дээш аалчылар келирге, чүге улус чалап алган сеп деп, херекке албайн турганы залда олуругаларының бедик дүвүрээнинн болдурупкан. Суурда клубта чүгле кино болчы турар. Ооң септелгезин чорутпайн келген. Спорт дериглерни долуу-биле ажыглавайн турар.

Чонуңуң культуразыг дыштанылгазын кайда ийи организастаан болдур. ында ажылдың бүдүрүкчүлүү бедидир, кем-херек үүлгедин эвээжээр дээрзин утпаза ин. Назы-хар айны-биле чонуңуң сонуургалын өөренип көөру, оларга таарымчалыг онаалдаларны, кежээлерни эртгирерии чедип алдырмаан, мичээнгей 40 хардан ашнан кижилерге кежээ организастап болур бе деп өйтырыгны хуралга салганы таварылга эвес. Ылаңгыя анализтарының үезин шын организастаавасындан тос айларда кем-херек үүлгединишкинни эрткеи чылдаазындан ескеп. Оорлаар, арагага сундулаар, ажык-кончаа сүрер кижилер-биле кижизидилге ажылыны күштелиирерии чугула деп хурал саанаан.

Техниктиг чепсегээшкинде четпестерни комбинаттың директору Ю. И. Колетников, механика албанының участок начальниги Э. М. Далаа, Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң директору В. А. Тодышев олар айтып, дериг-херекселдерни чагыры саадан, төлевилелер шынар чок болуп турарын чугаалаанар. Саналгаларда чавыг бар болганындан херек материалдарга чогуур үезинде чагыг кижрбээнилеп ойон бөш чыл ажыг эдилеп станоктарны солуур оожум чоруп турар. Бөш чыл дургузунда он бир турмук-турукчуның үүлге яйызын солаан. Терлиг-Хаяда он сес машинаның чедизин он ажыг чыл эдилеп келген.

ТЭС-тиң үшкү котёлуп ийи чыл тургузуп чадашкан, курлавырда котёлдар чок болганындан чылыг, чырык берипшкинниде үзүктелиишкиннер болуп турар. 6 меговатт күчүлүг котёлдуң төлевилели ам-даа чок. Чамдык чагыгларны ийи чыл буруңгаар кирген, мичээзажок чугула дерилге-биле четчедел ам-даа болдунмаан. Үреляшкиннер чамдык таварылгада технологтуг сагыяга-чурумну хажыткынындан болуп турарын энергоцехтиң начальниги С. А. Плешков демдеглээн.

Партия хуралдарында көрдүнүп турар айтырыглар амдаа үүрмек болуп турарын, орта коммунистериниң келири эвээш болган идепкей чогун хурал четпес деп саанаан. Хөй-ниити организациялларының күжүн натыштырар, бүдүрүлге айтырыныче ханылап кирер, күүселдениң . контролюн организастаар айтырыглар партком-ун кичээнгейинин төвүнге турар ужурлуг. Эте организацияларының ажылыныче ханылап киришкин негеттинип турар.

Хуралдың ажылынга СЭКП обкомунуң инядис эргелекчизи В. М. Евтешин киришкеп. СЭКП Танды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов киржип, үүне чугаалаан.

«Тыва кобальт» комбинатың партком секретарынга С. М. Климашенкону сонгаан.

А. ХОВАЛЫГ.

Бичинмаа Кончуковна Ондар 22 чыл иштинде орус дыл болгаш литература башкылап келген. Бо үеним дургузунда башкының арга-дужулгазы бедип, мергежилиниң тергиинин апарган. Ол районнуң орус дыл болгаш литература башкыларының методиктиг каттыжымышкынының удуртукчузу. Бичинмаа Кончуковна ол харымсалгалыг хүлөөлгезин ак сеткилдиг күүселип турар. Башкы адалелер-биле харылзаазын быжыктырып, элиик башкыларга бодунуң дуржулгазын дамчыдып чоруур.

ЧУРУКТАРДА: Б. К. Ондар кичээл үезинде, школачылар хостуг шактарында.

ЭРТЕМ-БИЛИГГЕ ӨӨРЕТПИШААН

Оон бээр ам дөртен беш чыл болуп турар. 1940 чылдың сентябрь эгээн. Ынчан Сүт-Хөлге эге-чада школазы бежен ажыг өөреникчилиг, бир эргелекчиниг ажыттынган чүве. Оон эгелээш-ле район девискээринге школалар немежип, чоорту сайзырап эгелээн. Бо школа ортунак болуп организастаттынгандан бээр үжен беш чыл болуп турар-дыр. Ам иерүнер: материалдыг баазаа-даа сайзыраан, башкы кадрлар-биле хандырылга-даа магалыг болган. Сүт-Хөл школазын доосканы, улус ажыл-агыйының барык бүгү адырларында ажылдап турар дээди-даа, ортунак-даа тускай эртеминг кадрларны кийда чок дээр.

Үүгле бистиң мында бээдип хөй кижи ажылдап турар. Кашпа кижиден адаптайн: районда ыол эмчи Ондар Оюн-оол, гинеколог Донгатмаа Монгуш, бистиң школада башкылар Ондар Бичинмаа, Кан-оол Хүреңмаа, Ольга Ондар, Чаш-Уруг Монгуш, агроном Олег Очур-оол, экономист Бирынмаа Монгуш дээш өскелер-даа бар. Доозукчуларывыска, оларның телептиг ажылажинге чоргаарланыр бис.

Школаны ам баштайгы чылдар-биле черле канчап деңнээр боор. Школа реформазының бо баштайгы чылында бээдип школаның материалдыг баазазы быжыглып орары кескү. Ам школада 850 өөреникчини 52 башкы кадрлар өөредип турар. Бо өөредилге чылында бисте чаа мастерская ажыглалда киргеп, ол черле онзагай эки болуп турар. Ам бис уругларывыс даараныырынга өөредип болур аргалыг болган бис.

Школа реформазында база бир ыол негелделериниң бирээзи — өөредилгениң кабинет системазынче шилчилге. Бисте ам 15 кабинет тургустунган, кичээлдерни эрттирериниге ол таарымчалыг, эптиг кабинеттерни дерип ыларга ажылдар үргүлчүлээри чугаажок. Ону эки кылып алыры башкыларның боттарындан база хамаарыжыр болбайн аан.

Өөреникчилериниң күш-ажылга кижизидилгези бисте багай эвес деп чугаалаар болур. Ол дээрге ажылдың үүлге эгези дээрзин билип турар бис, чогум кылза чогуур өзөк айтырыглар кончуг хөй. Үстүкү классчылар бо чайын эки ажылдаанар. Картофель, ногаа өстүрүп, мал чеминиң белеткелинге ажылдаанар. Ортунак класстың уругларны школа чанының участогунга база эки ажылдап турганнар. Оларның ажылынга дуржулга кылырынче угланган чүүлдер хөй, ол черле эки. Сүт-Хөл ыяш ажыл-агыйынга ажылдап турган уруглар слётка база киришкеш келгеннер.

Школа доозукчуларынга келир үеде мергежил шилип алырынга дузалаар соруглабиле бистиң школа трактористери, чодаачыларын, ногаа өстүрүкчүлерни, малчыннарны, поварларны, садыгжыларны хире-чергезинбиле белеткээр соруглалыг.

Школа реформазын боттандырарынга ыол киржилгелиг кижи — башкы. Оон эртем-билиг деңнелиидеи, долгандыр турар ажылдыраабиле харылзаалыг ажылдап турарындан, чон ортузун а политиссалыг ажылдарга идепкейлиг чоруудан башкының чедишкининг ажылдавры хамаарыжыр. Кезээде өөренип чоруурун, чаа үүлдерден хожудавазы, мурнакчы дуржулгадан өөренирни негеттинер. Бистиң школада бо ажылдарже сагыш салып турары эки. А бистиң башкыларывыс боттарының мурнунда соруглаарын хаяы биилип турар болгаш неделя нителлигенциялың мурнакчы отряды болбушаан, партия, чазактың доктаал, шинтпирлерин чон ортузунга пропагандалап, таныштырар, өөредир херекке үүүн киирерлер. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин, партийжи чугула документтилерни чугаалажып көөрүге идепкейлиг киржир бис.

Г. ОЧУР-ООЛ,
улус өредилгезиниң тергиинин, улуг башкы, күш-ажылдың хоочуну.

ЫРЫ-БИЛЕ ҮДЭЭН

Репортаж

Наймысалал Кызыяга күскү хүнүүн каап, аяс тайбың хүлүмзүргүү чаймап турган. Бир шак ажып турда, Ленин шөлүүге кижилер оон-моон чыгып келген. Хоорайның институттарының студентилери, ортунак өөредилге черлериниң сургуулдары, школачылар, ада-иелер дээш кымнарны чок дээр. Шериг оркестриниң хөгжүг ааягы даңгырап турган. Чамдык сургуулдар кызыл туктарны бедик туткан, мрышоорлуг чыскаалыпкан базып кел чоргулаан. Улус байырлал болур деп үүвени эрткеи, дүшкеи кижилер эрте-вейн турду.

Хенертен шериг оркестриниң дайынчыларының соонда чурумнуг чыскаалыпкан аныяк оолдар сан дөрт базып орлар. Армнарында аас-кежиктиг амыдыралдың өөрүшкүзү кыптыкхан шериг баар оолдар республиканың хөгжүм-шин театрының киирер эжинче базыптылар. Холдарында дириг чечектер туткулаан чалыы кыстар оларже холдарын чайып, оолдарның соонче далажыптылар...

Театрның көрүкчүлөр залының олуттарын чыыглаанар долдур эолепкен. Чырык хенертен өже берди. «Төрээн чурт үүден эгелээрил?» деп ырының аялгазы чаңгыланып тур. Удаваанда экранга улуг башкы болгаш баштынчы В. И. Ленин кестүп келир. Ол эң-не баштай Советтер чүрттуунүң Кызыл Шериинин одурүүнге чыскаалыпкаш, дайынчы даңгыракты солдаттар-биле кады хүлөөп ап турар. Тиилеттирбес сур күштүг Кызыл Шериг ынчаар төрүттүнер. Оны көрген шериг баар дээш оолдарның чоргаараалы арминарындан илдей.

Чырык хып келир. Кызылдың шериг гарнизонунуң дайынчы болгаш политиктиг өөредилгезиниң тергиининиң Кызыл тугун хелбеңнеди марш-биле чоргаар базып келир. Олар сцена кырынга чыскаалыпканнар. Кызыл хоорайның шериг комиссары Владимир Абрамович Озёрский Совет Армияга албан хүлөөлгезин эрттирерп-биле келдиртип турар оолдарга

Театрның көрүкчүлөр залының олуттарын чыыглаанар долдур эолепкен. Чырык хенертен өже берди. «Төрээн чурт үүден эгелээрил?» деп ырының аялгазы чаңгыланып тур. Удаваанда экранга улуг башкы болгаш баштынчы В. И. Ленин кестүп келир. Ол эң-не баштай Советтер чүрттуунүң Кызыл Шериинин одурүүнге чыскаалыпкаш, дайынчы даңгыракты солдаттар-биле кады хүлөөп ап турар. Тиилеттирбес сур күштүг Кызыл Шериг ынчаар төрүттүнер. Оны көрген шериг баар дээш оолдарның чоргаараалы арминарындан илдей.

Чырык хып келир. Кызылдың шериг гарнизонунуң дайынчы болгаш политиктиг өөредилгезиниң тергиининиң Кызыл тугун хелбеңнеди марш-биле чоргаар базып келир. Олар сцена кырынга чыскаалыпканнар. Кызыл хоорайның шериг комиссары Владимир Абрамович Озёрский Совет Армияга албан хүлөөлгезин эрттирерп-биле келдиртип турар оолдарга

Репортаж

Андрей Доржу хүлөөп алган. Оон соонда шериг баар оолдарның даңгыраан Виктор Серяков чыыглаанарга номчуп таныштырган.

Совет Армияга шериг хүлөөлгезин эрттирери-биле чоруур деп турар оолдарга кызыгаар застаазының дайынчыларының болгаш хооралының бот-тывынгыр артистериниң солуң концерти-биле үдэлгениң байырлалы доозулган. Шак мындыг байырлалдыг үдэлге шериг баар оолдарның четкил-сагыжынга уттундурбас болуушкун болуп артары чугаажок. Комсомолдуң төрүттүнген хүнүге уткуштур октябрь 26-да болган шериг баарларының үдэлге байырлалын ВЛКСМ Кызыл хооркому организастыг болгаш кедүлүүшкүнүүт байдалга эрттирген.

К. САРЫГ-ООЛ.

800 ТОННАНЫ БӨЛЕР

Чоон-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң тарааннызары бо чылын гектардан 10 центнер дужүт алыр планын 12 центнер кылдыр күүсеткеп. Амгы үеде механизаторлар ажаатгыган шелдерининиң савайын арыглап турарлар. Олар 990 гектар шелдеп 800 тонна савай бөлер планныг.

Элер-оол Куулар удуртқан № 1 бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган хову бригадазы үш прессподборщиктиг ажылдап турар. Ында трактористер Валерий Монгуш, Күрзет-оол Куулар мактаалдыг ажылдап турарлар. Савайны чыын пресстээш, ферма болгаш кыштаглаже чорудуп турар.

Бистиң корр.

13 000 ЛИТРНИ

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу — республикада эң хөй бо хымызы белеткеп турар тускай хымыс фермалыг ажыл-агый. Он бирги беш чылдың сөөлгү чылында ук фермадың муруунга 11 тонна бо хымызы белеткээр онаалда бердинген турган. Ниитизи-биле 85 бени чайын саап турган коллектив планныг даалгазын чедишкиннер күүселип, 13 тонна бо хымызын бүдүрген. Фермадың бүдүрген хымызын совхозтуң «Чүрек-Дергүн» кадыкшылга профилакторийи, Кызылда окпе аарыгларынга удур диспансер, Балгазын санаторийи болган өске-даа хымыска негелделиг черлер ап келгеннер.

Хымысты фермадың ажылчыннары Башкир АССР-ниң хымысчыларының дуржулгазы-биле кылып турар. Хымыс бүдүрерии Башкирияга тускай белеткел эртеен хымыс бүдүрүлгезиниң мастери Лариса Сундуй чедишкининг чорудуп келген.

Фермадың беш ай дургузунда уламчылап келген сөөлүнүт ажылын чоокта чаа түүнзеп. Чайгы чымыктыг ажыглиштиң үезинде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Бозай-оол Салчакка удуртқан чылгы фермазының коллективи хымыс бүдүрерии болгаш малының чайгы семиртилгезин организастыг эрттирген. Коллектив малдан кулуп камгалап алыр хүлөөлгезин база ажыр күүсеткеп. 80 тонна сагеп белеткээр планны 103 тонна кылдыр боттандырган. Сезонның ажыл-иштиң түүнзешкининиң үезинде бо саанчыларны Александра Салчакка, Татьяна Бичө-оолга, кадарчылар Дүктүг-оол Сувакка, Петр Куулярга, Бичө-оол Мартышкага социалистиг хүлөөлгелерни ажыр күүсеткени дээш шаңналдарны тыывскан.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ХХVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР ХХVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫ— ЧОНГА

Ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер соруда-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитирлерин удуртуга болдурбушаан, районуң культура албан черлери боттуг ажылларны кылып чоруткан. Чонуң хостуг үезин ажыктыг эрттиреринге, оларның дыштанылгазын чеп организаставарынга культура ажылдакчылары бистер үлүүвүстү киришкен бис. Көдээ культура ажылдакчылары партия организацияларының шынчы дузалакчылары болбушаан, планныг онаалдаларны күүседиринче ажылыпчылерни хей-аът киирип турар. Культура-массалыг хемчелгерге идепкейлиг киржип, үгаан-бодал культуразын байыдарынче сагыш салып турар бис.

Совет Тывазының 40 чылынга болгаш улуг Тииледелгениң 40 чылынга тураскаатказ республикамың улусчу чогаадыга фестивалынга идепкейлиг киришкен бис. Агитквартелдар, организацияларар айыл-биле ураң үүл көрүлделерни суур бүрүзүнге эрттирген. Аңаа 360 ажыг кижи киришкен. Эң ылаңгыя Сүт-Хөл суурга өөренчикилериниң чурттап турар черинең айыл-биле эрткен шериг-патриоттуг ырлар конкурузун организастап эрттиргени эки. Конкурс үезинде ураң үүлге салымчаланыг үругдар хөйү-биле илерзи. Республика найысылалымга эрткен улусчу чогаадыга фестивалынга ажыктар-биле кады хөй хоочун бот-тывынгыр артистер киришкенин демдеглээри өөрүнчүг. Бора-Тайгадан Маржымал Ондар, Кара-Чыраадан Тырык Бады-Байыр шыкаш хоочуннар ег-бүлелери-биле киржип, өскелерге үлегерин көргүскеннер. Оон ангыда Соскал Монгуш, Зоя Суван, Сундукай Монгуш болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур.

Культура бажыңнарында ажылдап турар танцының, шиниң, тыва хөгжүм керектелдериниң болгаш чурук тырттырарының белүүмнеринде аныяктар сонуургал-биле киичээлеп турар. Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Ийме суурларда ыры-хөгжүм ансамбльдери тургустунган болгаш багай эвес ажылдап турар.

Бо чылдың бирги чартыының түнелеи-биле районуң көдээ культура бажыңнарының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка бирги черил Алдан-Маадыр көдээ культура бажыңнары алган. ийигизин — Бора-Тайга, үшкүзүн — Баян-Таланың культура бажыңнары алган. Тиилекчи коллектив шилчинир кызыя тук-биле шаңнаткан.

Культура албан черлериниң, спорт тудугларының ажыглалын экижидер талазы-биле бисте хемчелгер алдынып турар. Аңаа хамаарыштыр ажылдап кылдыктан тускай хемчелгерни план ёзугаар боттандырып турар. Малчыннарга, сүт-бараан фермаларынга, хову-шөлдүң ажыл-ишчилериниге культура бажыңнарының чанында 9 агиткультбригада бараан болуп, комплекстиг үүүшкүнүнерни организастап турар. «Алаштың ыраажызы», «Оттуганы», «Чеҗээш», «Ак-көк Сүт-Хөл» агиткультбригадаларының ажылы эки. Бо коллективтер эмиелге, школа, амыдырал хандырылга комбинады дээш ышкаш организациялар-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Ынчангаш агиткультбригадаларны ажыл кылбас чалгаалаларны сойгалаан шүгүмчүлелдиг ырлар, шүлүктер агиткультбригадаларның репертуарында кирип турар. Ажыл-ишчиниң мурнакчыларын база алдаржыдып турар.

Районуң культура одагларының кышка белеткели шагда-да доозуглаан. Амгы үеде суурларның чурттакчылары киноларны көрүп, дыштанылга кежээлеринге киржип, ойнап-хөглеп турар. Чаа чаңчылдарны, оюннарны элбедип, ону практика кырынга ажыглап турар апарган. Суурларда библиотека ажылдакчылары солуң номчулга конференцияларын, дисспуттарны эрттирип келген, номчукчуларның саны база чыл санында өзүп турар.

Культура албан черлерине ажылдаар кадрлар белеткелин кичээнгейге ап келген бис. Бо өөредилге чыдында бистиң районнан культурачырыдышкын өөредилге черлериниче элээн кижи өөренип кирген. Улан-Удэ хоорайже үш кижи, Кызылдың ураң үүлү училищезинче ийи кижи, ол ышкаш бот-өөредилге-биле база үш кижи өөренип турар.

Районуң культура ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажыл-биле уткувушаан, партия ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитирлерин, аңаа хүлээп алган чугула документилерин чон ортузунга пропагандалаар, таныштырар, чугаалажып көөр ажылга идепкейлиг киржир.

Д. АК-КЫС,
райкүүскомуңуң культура кылдызының эргезекчизи.

АВТОТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Автотранспорт ажылдакчыларының спартакиадазы чоокта чаа Кызылга «Хүреш» стадионга эрткен. «Спартак» спорт никитилелиниң, автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профсоюзунуң, «Тываавтотранс» каттыжышкынының организастаганы ол спартакиадазы Автотранспорт ажылдакчыларының хүнүнге тураскаткан. Аңаа он ийи коллективтериниң төлээлекчилери киришкен.

100 метрге чадаг маңнаалары, граната октаары, ядро октаары, узуның халыры, волейбол ойнаарынга, турникке түттүнары, канат тыртары дээш ышкаш спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге автотранспортчулар маргышкан.

Олар стадионга ёзулуг спортчу эрес-кажыгайын, аваангыр-түдүнгүруун көргүскеннер. Он бирги беш чылдың болган ооң доозукчу чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш чүгле шалыпкын ажылдап турарын эвес, харын спортчу дадыгжышкынының база көргүскеннер.

Партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында киргеи коллективтер — Кызылдың КМК-зының, Чадаана, Ак-Довурак, Кызылдың № 2 АТБ-ларының, пассажирлер АТБ-зиниң, өске-даа коллективтериниң төлээлекчилери спартакиадага идепкейлиг киришкенер.

Спартакиаданың түнелиниде команда аайы-биле бирги черни Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң (профэвилел комитединиң даргазы В. П. Кончинова, спорт организакчызы В. Иргит) эрлээн. Команданың шиитир чедимшиниинге идиг берген чамдык үүлдерни маңаа чугаалаза чогуур. Коллективте спорт организакчызы В. Иргит спорт мастерине кандидат, «Мергежилиниң аайы-биле эң эки» деп аттыг эдилекчизи чолавчы. Спартакиада үезинде ол ядрону кымдан-даа ырак хемчээлге октаан, волейболга тергиин ойнаарын көргүскен. Бо АТБ-де профэвилел комитединиң ышда ажыл-ишчилер оргузунга спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаанын спартакиаданың мурнуидала эрттирип, ооң киржикилериниң идепкейин көдүргеп. Ынчангаш спартакиадага коллективтиг шилиттингни спортчулары киришкен. Автобус чолавчызы В. Макаров чадаг маңнаарынга хамыкты мурнаан, бодунуң командазынга бирги черни эккелген.

«Тываавтотранс» каттыжышкынының аппарадының ажылдакчылары спартакиадага база организастыг киришкен. Каттыжышкының даргазының оралакчызы Д. Д. Бегзи 100 метрге маңнаарынга чедиргайын кергускен. Профэвилел комитединиң даргазы Л. А. Дерягина, коя инженер Н. Б. Дьяков, каттыжышкының даргазының оралакчылары А. Рудзинский, Н. К. Катренко олар маргылдаанының ажыын каш хевирлеринге киржип, культурлуг дыштанылганы организастарынга идепкейлиин кергускен.

Канага тырттарынга маргылдаа-биле спартакиада доозуглаан. Маңаа Кызылдың № 3 АТБ-зиниң чолавчылары болгаш септекчилер боттарының аваангырын мурнукузу дег хөйге магадаткан.

Тиилекчилерге вымпелдерни, хүндүлел бижиктерни, ертектиг шаңналдарны тывыскан. Автотранспортчулар спартакиадага боттарының ег-бүлези-биле кээп, эки дыштанып, күш-дамыр талазы-биле быжыглып, омак-сергээн кергускеннер.

С. ДУШИНЯНА.

ШИНЧИЛЕЛДЕРНИҢ БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Кардиологиянын чугула айтырыгларының талазы-биле республиканың эртем-практиктиг конференциязы Кызылга болуп эрткен. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Бүгү-эвилел кардиология эртем төвүүн Сибирьде филиалының эртемделгенериниң Тыва АССР-ниң медицина хей-ыыытизи-биле ийиги ужуражышкыны ол болуп турар. Баштайгы конференция 1982 чылда эрткен. Чүрек-дамыр аарыгларының неитерен турарын илередир болгаш оларны баш удур болдурбас база түс черинң онзагай талааларын барымдаалап тургаш эмнээр талазы-биле кардиолог эртемденнериниң болгаш республиканың эмчилериниң кады кылып чоруткан хаяы шынчилелдериниң иезин ол.

Эрткен үениң дургузунда Эрзин, Таңды районнарга беш экспедицин чораан. Ийи муң хире көдээ чурттакчыларны шинчип көргеи. Экспедицин шинчилелдериниге Кадык камгалал министерствозу, чер-черде партия, совет органнар эвээш эвес кичээнгейни үндүрүп, боттуг дузаны катказ. Ол ажылга районнарның болгаш участоктарының эмиелгелериниң эмчилери, фельдшерлери идепкейлиг киришкен.

Кады кылып чоруткан эртем шинчилелдериниң баштайгы түнелдериниң көргүскени болза, республиканың көдээ чурттакчыларының, иланғыя хөйжударының иштинде хан дамырының базышкыны элээн неитереңгей болуп турар. Шинчилелдериниң түнелдери айыттынган болуушкуунуң чылдагаанарын илередип тыварынга арганы берип болур. Бир дугаарында айтыр үүүл болза, чемненириниң чанчыл болу берген түс черде онзагай талаалары, тодаргайлаарга, эт, сүт продуктуларын хей, ногаалар аймаан болгаш углеводу хей продуктуларны эвээш ажыглап турар. Бүүрек аарыглары хей таварыжып турар. Дустуг хей ажыглаары, врагалаар чорук база багай салдарны чедирип турар.

Алдынган шинчилелдер хан дамырының базышкынының баш удур болдурбазыбиле медицина ажылдакчыларының, совхозтарының удуртукчуларының, ниитизи-биле бүгү чонуң кады кылып чорудар ужурлуг ажылдарынга дорт хамаарылгалыг. Хан дамырының базышкыны улуг кижилерни албан эвээри онза чугула, бо ажылга терапия эмнелгезиниң методтарын ажыглаары, ооң-биле чергелештир эмнерни ажыглавайн чорудар хемчелгер (аъш-чем режимни шын тургузары, хоралыг чаңчылдардан, ыяңгыя арагалаар чоруктан адырлыры, күш-культурага киржилге) база негеттинип турар.

Эртем-практиктиг конференцияга ол бүгү айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң Бүгү-эвилел кардиология эртем төвүүн Сибирьде филиалының директорунуң оралакчызы академик Р. С. Карпов, профессор Я. С. Васильцев, доцент И. Ю. Стукс, медицина эртемнериниң кандидады Н. Д. Плотникова, эртем ажылдакчызы А. М. Чехов, республиканың кол терапевтизи Б. Г. Чубарев олар илеткелдерин аңаа кылган.

В. БАЗЫР.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

«ХЕМЧИК» БӨЛГҮМДЕ

«Хемчик» чечен чогаал бөлгүмү тургустунганындан бээр 10 чыл болган. Аңаа холбаштыр киржикчилерниң ажыл-ижин түнекскехим. Бөлгүмүүң киржикчилериниң саны өскен, оларның чыында чогаалдары «Дамырак-I», «Дамырак-II» чыындыларга нарааттынгылаан.

К. Ондарның «Яблокоңуң ажы-чоруу», «Хөглүг чаштар», Ч. Ондарның «Дүжүт шөлү» шүлүктери тускай номнар болуп үнген.

Бөлгүмүүң киржикчилери — Бавуужап Ондар, Азыранды Ондар, Бораш Ондар, Биче-оол Сат, Данзы Күжүгет, Борис Куулар, Галина Очур-оол, Сайдю Түлүш оларның шүлүктери болгаш чечен чугаалары «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарга, радиога тускай үндүрүлгелерге үнгүлээн.

Тываның Чогаалчылар эвилелинин баштаар черн биске дузалаан турар. Чогаалчылар К. Кудажы, О. Сувакпит, Ю. Күнзегеш, С. Сүрүн-оол, Е. Танова, А. Даржай, Л. Чадамба олар хей удаа биске кээп, аргасүмезин берип, чогаадыкчы планнарны тургусчурунга киржип, тускай семинарларны эрттирип, суурларже түүүшкүннерни организастап келген.

Бөлгүмүүң киржикчилери «Хемчик» деп тускай хана парлаалгалыг.

«Хемчиктиң» киржикчилери үүлге чечен чогаал бижин турарының аңгыда, хей-ниити ажылынга, чон ортузунга лекция-беседа номчуурунга, бот-тывынгыр ураң үүлге идепкейлиг. Чон ортузунга педагогика темазынга Данзы Күжүгет, Чаң-оол Ондар, атеизмге Бавуужап Ондар, көдээ ажылагый темазынга Азыранды Ондар, улусчу контроль темазынга Биче-оол Сат лекцияларны номчуп турарлар.

Чаа беш чылда «Хемчиктиң» мурнунда чогаадыкчы планнар ажылдап кылдынган.

О. КАҢ-ООЛ.

«Ак-көк Сүт-Хөл» агиткультбригадаларының бот-тывынгыр артистерни малчын коданнарда, сүт-бараан фермаларында, хову-турлагларда районнуң ажыл-ишчилери өөрүшкү-биле манаи турар. Ынчангаш бот-тывынгыр артистер оруңче удаа-дараа аътталыптырлар.

ЧУРУКТА: Бот-тывынгыр артистер концерт үезинде.

АВА ЧЕРНИҢ ЭЭЗИ БОЛГАН

«Алдан-Маадыр» совхозта Тыва АССР-ниң алдарлыг суттачызы Алдын-оол Кызыл-оолга.

Арбай, тараа өстүрүп,
Арбын дүжүт хамырлаан,
Арык эжин, бута чаймы,
Ажылынга ханыкпаан.
Каяң-халың хүннерде
Кагаан черни суттарып,
Кадыг ишке дазыккан
Хавыралыг суттачы.
Демир хүүрээл хоюга
тутказ
Тергиин диртикен суттачы,
Ава черниң эзи болган
Алдын-оолга деңнежиңер!

О. БОРАШ.

КИЖИ КҮЖҮ

Аас-кежик, өөрүшкүүнүң,
Аллар-аттың,
хүндүткелдиң
Кара чаңгыс үнер дезүү—
Кандыг-даа ажыл күштү
негээр.
Кым-на кижи ажылгыр-
дыр.
Кылыр ишке тудуңгур-дур.
Чонуңуң, хөйүүң
черлеңнээнмир
Чолу ында сиңгеп болур.
Аар, чиик-даа ажыл
кылган,
Ажыг дери тегүлзе-даа,
Кижи күжү черле төнмес,
Хиндеп тудуш чаламга-
дыр.

Биче-оол САТ.

Район эмнелгезиниң поликлиниказында уругдар кабинединде эмчи сестразы Галина Десписвна Ооржак ак сеткилдиг ажылы-биле, эптиг-эвилең чоруу-биле сүт-хөлчүлериниң хүндүткелин чалаан алган. Ынак ажылында аныяк эмчи оо чыл ажылдап турар. Ол коллективтиң хей-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: Галина Ооржак ажыл үезинде.

КАТКЫ-ХӨГЛҮГ ЧАШТАР

Сүт-Хөл суурда уругларның «Сайзанакта» ясли-садында 50 уруг бар. Аңаа чоокшулап келирге-ле, чаштарның катқы-хөглүг үнү дыңналып кээр. Чаштарны чараш, чазык, кижизиг ажыл-чаңга өөредип турар бо коллективтиң ажылдакчыларын совхозтуң ажыл-ишчилери хүндүлээр, мактаар. Бо уруглар садының башкылары ада-иелер-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Адаиелер уруглар садыига кээп, оларның кичээнгейлериге сонуургал-биле олуржуп турар. Орус дыл, тыва дыл, сан, ыры, күш-культура, чүрүлге кичээлдерим ында эрттирип турар. Оон аңгыда байырлалдарга тураскаатказ солуң утрениктерни, ыры, шүлүк конкурстарын организастап чаңчыкканнар.

Ясли-садтың септелгезинин чайын ооң ажылдакчылары боттарын шынарлыг кылдыр кылып алганнар. Ынчангаш оя ам чырык болгаш чылыг. Ооң даштында уруглар ойнаар шелчүгештн таарыштыр дерээ. Уруглар садының ногаанчыдылгазы база эки.

Ак сеткилдиг ажылдакчыларның болгаш кижизидикчи башкыларның ачызында «Сайзанакта» чаштар сагыш-амыр өзүп турар.

БИСТИҢ КОРР.

ЧУРУКТА: «Сайзанакта» уруглар.

Бо солунда Сүт-Хөл районга тураскаатказ материалдарны «Шынның» корреспондентилери С. Балчыр, Н. Ооржак, О. Охемчик, Г. Макаров олар белеткээн.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Республика солуннарынга В. Кек-оолдуң «Хаймраам бот» деп шинзиниң сөөлгү тургузуунуң дугайында хей чагаалар келген. Көрүкчүлер шинда боттарының саиал-оналдарын, бодалдарын илередип, ниитизи-биле шын айтырыгны кедүрүп турар.

1985 чылдың ноябрь 9-та хөгжүм-шиин театрынга «Хайыраан болгу» көргүскенинең соонда улаштыр көрүкчүлер конференциязын эрттирер. Аңаа культура министерстводунуң ураң үүл чөвүлелининң кежигүннери киржир. Шинии тургускаанының талазы-биле көрүкчүлерниң, шинииң тургузукчуларының саналдарын дыңнаап, ураң үүл чөвүлели түнелдерни шиитпирни үндүрер. Ынчангаш ооң сайгарылгазынга киржири-биле солуннуң номчукчулары, көрүкчүлерни чалап тур.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУ.

РЕСПУБЛИКАДА ХУУДА ЧИИК АВТОМОБИЛЬДИГЛЕРГЕ

Кызылдың садыг-белеткел базазында аккумуляторларны ажыглаарынга белеп болдуруп турар автоматтыг октаига тургузуун садын турар.

Ону чиик автомобильдерниң, мотоциклдерниң үр үеле ажыглаттынмайн турган 12 болгаш 6 вольт күчүлүг аккумулятор батареяларын октаарынга хереглээр. Аккумулятор батареяларының кадар (+) болгаш казыыр (—) зажимнерин шын эвес кошканда болгаш дорт кожуудан тургузуг электронныг камгалалдыг.

Чамдык техниктиг көргүзүглери:

Электри четкизиниң күжениишкинин 220 в. хереглээр күчүзү — 30 вт, октаарының тогу — 1,0 азы 1,5А, хемчээлдери 160х106х180 мм, децизин— 1,2 кг, ортээ — 18 рубль. Ставропольдуң «Электроавтоматика» заводу кылган.

Ол автоматтыг октакчы тургузуглу Кызылдың үлетүүрбараан садының 17 дугаар магазининден садын ап болур азы айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, 15.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Концерт залында —школачылар. 10.10 — «Проблемность в обучении». Эртем-иептерелдиг фильм. 10.30 — «Решение, принятое в полночь». «Хайыраа чок фронт» деп бөлүктен. Ураң-чечен телефильм. 11.00 — Үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —Док. фильмнер: «Уголь и бронза Михаила Чиха», «На Иртыше». 15.10—Орус чугаа. 15.40 —«В огненном кольце». Док. фильм. 16.00—И. Гайда. Оркестрлиг фортепианога концерт. 16.25 — Тоолдуң ажлчызы. «Василиса Прекрасная». 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. Ленинчи комсомол шаңналының лауреаттары. 18.30 —«Генерал Карбышев». Эртем-иептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Кижи болгаш хоойлуу». 19.30 — Улустуң ыяңгалары. 19.45 —Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 20.00—«Пианино для Малаги». «Хайыраа чок фронт» деп бөлүктен. Ураң-чечен телефильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Ырлажылынар, өөнүктер. 23.05 —«Говорящие камни». Док. телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Охранная грамота земли». Док. телефильм. 8.35 — Эстетиктиг кижизидилге. Совет ажылчын. 9.05: 13.40 — Антаң дыл. 9.35 — Т. Хренников. Башкы болгаш өөренчиклер. 10.35 — «Чонбиле, оруктар-биле, шүлүктер-биле артар мен...». Пабло Неруданың ыяңдырлынының болгаш чогаадыкчы ажылының арынналары. 11.20 — «Войдус эртеми» деп дамчыдыларның почтазы. 11.50 — «Путешествие по Москве». «Вдоль древнего Земляного Вала». Эртем-иептерелдиг фильм. 12.10 — Музыка. 6 класс. Деминелдиг болгаш удурланышкынның ырлары. 12.40 — Совет чурулга ураң үүлү. Революстуг плакат. 13.10 — Төвүү. 8 класс. Утопист-социалистер. 14.10 — В. Маяковскийиң хамааты лириказы. 15.10—15.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Спорт». ВЛКСМ обкомуңуң шаңналы ээдээ хостуг хүреш талазы-биле маргылдаадан дамчыдылга. 18.50 — Док. фильм. 19.10 — «Азыя төвүү». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Приключения Буратино». Мультфильм. 20.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.45 — «Дерево из легенды». Док. телефильм. 21.35—22.45 — «Мужчины». Ураң-чечен фильм.

КИНО

252

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«ЮБИЛЕЙ»: «Золотой олень» 9.30, «Человек с аккордеоном» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна коралловых часов» 9.30, 11.00, «Собака Баскервилей» 13.00, 15.00, 17.20, «Загадка Кальмана» 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровища древнего храма» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к-б «Гараж» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын үүктеп хаттың күжү секундада 7—16 метр, агаарының температуразы дүне 10—12 градус, хүндүс 3—8 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр. Дүне 6—8 градус, хүндүс 5—7 градус соор.

Автоорукгарга кестүү эки.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000, Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3155.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01354.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 254 (12954) | 1985 чылдың ноябрь 2, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Уставының төлевилели киирген өскерилгелер-биле кады бөгүн парлаттынып турар.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга чүүлдүгзүнүп көрген Уставта өскерилгелерниң төлевилелин СЭКП-ниң бүгү кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның бүгү-ниити таныжары болгаш чугаалажып көөрү-биле парлап үндүрген. Чугаалажып көрүүшкүннүң түңнелдерин Уставтың төлевилелин сөөлгү удаа чугаалажып көөрде барымдаалаар.

СЭКП-ниң Уставында өскерилгелерни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге чугаалажып көөрү-биле болгаш бадыладыры-биле киирер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

ТӨЛЕВИЛЕЛ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ УСТАВЫ

(Киирип турар өскерилгелер-биле)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болза ССРЭ-ниң ажылчын аңгызының, колхозчу тараачыннарының болгаш интеллигенциязының мурнакчы, эн-не медерелдиг кезээн эки туразын барымдаалап каттыштырып турар, совет улустуң дайынчы, шылгаттынган авангарды болур.

Ажылчын аңгының мурнакчы отряды кылдыр В. И. Лениниң үндезилеп тургусканы Коммунистиг партия демиселдиң алдарлыг оруун эрткен, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээринге, бистиң чуртувуска пролетариаттың диктатуразын тургузарынга ажылчын аңгыны болгаш ажылчы тараачыннарны чедирген. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Совет Эвилелинде мөлчүкчү аңгылар узуткаттынган, хөй националдыг совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эви тургустунган болгаш доктаамал быжыгып турар. Социализм долу болгаш бүрүн тиилээн. Пролетаржы күрүне бүгү улустуу кылдыр сайзыраан.

СЭКП бодунуң аңгы талазы-биле бүдүжүн болгаш идеологиязын барымдаалаарга, ажылчын аңгының партиязы болуп артпышаан, бүгү чоннуң партиязы апарган.

Партия чоннуң керээ дээш туруп турар болгаш чонга бараан бооп турар. Ол болза ниитилел-политиктиг организацияның дээди хевири, политиктиг системаның өзээ, совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болуп турар. Партия чурттуң хөгжүлдезиниң чиңгине перспективазын тодаргайлап, чоннуң тургузукчу ажыл-чорудулгазынга эртемге үндезилеттинген удуртулганы хандырып, эчис сорулганы — коммунизмниң тиилелгезин чедип алыр дээш ооң демиселиң организастыг, планныг болгаш тодаргай сорулгалыг болдуруп турар.

Партия амыдыралының ленинчи нормаларын, демократтыг централизмниң, удуртулганың коллективтиг болурунуң принциптерин, партияның иштики демократиязын, коммунистерниң чогаадыкчы идепкейин, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди, калбаа-биле билдингир болур чорукту бүгү талабиле хөгжүдерин хажык чок сагыырынга үндезилеп, СЭКП бодунуң ажылын тургузуп турар.

СЭКП-ниң амыдыралының хажыдып болбас дүрүмү — идея болгаш организас талазы-биле чаңгыс эптин, ооң хүрээлениниң кан дег быжыы, бүгү коммунистериң бедик медерелдиг сагылга-чурумнуу болур. Фраксылыг чоруктуң болгаш бөлүглежилге кылырының кандыг-даа илерээшкини марксисчи-ленинчи партийжи чорук-биле, партияга бактаап турары-биле дүүшпес. СЭКП-ниң Программазын, Уставын хажыдып, бодунуң төлеп чок ажы-чаңы-биле коммунистиң бедик адын баксырадып чоруур кижилерден партия хосталган турар.

СЭКП бүгү ажыл-чорудулгазынга марксисчи-ленинчи өөредигин, социализмни планныг болгаш бүгү тала-биле сайзыраңгайжыдарының, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге үндезилээш, совет ниитилелдиң коммунизмче улам ыңай бурунгаарларының сорулгаларын тодаргайлаан бодунуң Программазын удуртулга болдуруп турар.

СЭКП марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүтпүшаан, революсчу теорияга шуут дүүшпес үзелдиг ревизионизмниң болгаш догматизмниң кандыг-даа илерээшкиннеринге удур шиитпирлиг демисежип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң тудуш кезээ. Партия пролетаржы, социалистиг интернационализмниң шылгаттынган марксисчи-ленинчи принциптеринге быжыы-биле туруп, акыдуңма социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазын болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарынга, социализмниң делегей системазын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга идепкейлиг киржип, национал болгаш социал хосталыышкыны дээш, империализмге удур, тайбыңны камгалаар дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

I.

Партия кежигүннери, оларның хүлээлгелери болгаш эргелери

1. Партияның Программазын болгаш Уставын хүлээр, коммунизмниң тургузуушкунунга идепкейлиг-биле киржип турар, партия организацияларының кайы-бирээзинде ажылдап турар, партияның шиитпирлерин күүседип база кежигүн дадывырын төлеп турар Совет Эвилелиниң кандыг-даа хамаатызы СЭКП-ниң кежигүнү бооп болур.

2. Партия кежигүнүнүң хүлээлгелери:

а) партияның чиңгине шугумун болгаш директиваларын амыдыралга быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка чорудар, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын массаларга тайылбырлаар, ону боттандырарынче ажылчы чоннарны организастаар, партияның чон-биле харылзааларын быжыглаарынга болгаш калбартырынга идигни бээр;

б) күш-ажылды ак сеткилдиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге, бедик организастыг чорукка болгаш сагылга-чурумга үлегер болур, совет ниитилел тургузуунуң экономиктиг үндезинин — социалистиг өнчүнү камнаар болгаш көөүдедир. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чокка өстүрерин, амгы үениң эртем болгаш техниказының чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга шиңгээдип нептередирин чүткүлдүү-биле чедип алыр; бодунуң мергежилин бедидер, мурнакчы дуржулганы деткиир болгаш нептередир, чаа, дешилгелиг бүгү-ле чүүлдериниң идепкейлиг нептередикчизи болур;

в) чурттуң политиктиг амыдыралынга, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржир, хамааты хүлээлгезин күүседиринге үлегер болур, чоннуң социалистиг бот-эргелелин улам долу боттандырарынга ажыл-ишчи ёзу-биле идигни бээр;

г) марксисчи-ленинчи теорияны шиңгээдип алыр, бодунуң политиктиг болгаш культурлуг билиглерин калбартыр, совет кижилериниң медерелдиин бедидеринге, идейлиг мөзү-шынар өзүлдезинге бүгү тала-биле деткимче көргүзер. Буржуаз идеологияның, хуу өнчүзүрек психологияның кандыг-даа илерээшкиннеринге, шажынчы хуурмак үзел-чаңчылдарга болгаш амыдыралдың социалистиг хевиринге дүүшпес өске-даа үзел-бодалдарга болгаш ажы-чаңчылдарга удур шыңгыы демиселди чорудар;

д) коммунистиг моральдың норма-чижектерин шыңгыы сагыыр, социализмге таарыжып боттанган социал чөптүг чоруктуң принциптерин бадыткаар, ниитиниң эрге-ажыктарын хуузунда эрге-ажыктарындан бедик көөр, бөдүүн болгаш төлептиг чорукту, кижилерге сагыш човаңгыр болгаш кичээнгейлиг болурун илергейлээр, ажылчы чоннарның негелделерин болгаш хереглелдерин чогуур үезинде хандырар, партияның болгаш чоннуң мурнунга шынчы болгаш ак сеткилдиг болур;

е) пролетаржы, социалистиг интернационализмниң болгаш совет патриотизмниң идеяларын ажылчы чоннар массаларынга доктаамал нептередир, национализмниң болгаш шовинизмниң илерээшкиннеринге удур демиселди чорудар, ССРЭ-ниң улустарының найыралын, социализм чурттары-биле, бүгү делегейниң пролетарийлери-биле болгаш ажылчы чоннары-биле акы-дүңма харылзааларны быжыглаарынга идепкейлиг деткимче көргүзер;

ж) ССРЭ-ниң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга бүгү хемчег-биле дузалаар, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш могаг-шылаг чок демиселди чорудар;

з) партияның идейлиг болгаш организастыг чаңгыс эвин быжыглаар, коммунист деп бедик атка төлеп чок кижилериниң партияның хүрээлениниче шургуп киреринден партияны камгалаар, серемчилелдиг болур, партияның болгаш күрүнениң чажыдын кадагалаар;

и) шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдер, четпестерин дидими-биле илередир болгаш оларны чайладырын чедип алыр, көөргеттинер, мензэргенир, бот-оожургаар, тус черниң, эргелелиниң кызыы эрге-ажыын бодаар, мегелээр чоруктарга удур демисежир, шүгүмчүлелди кызар дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарны шиитпирлиг ойтур шавар, партияга болгаш күрүнеге когарал чедирер кандыг-даа хөделиишкиннерге удур демисежир болгаш оларның дугайын партия органнарынга, харын СЭКП ТК-га чедир дыңнадыр;

к) кадрларны оларның политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш моральдыг шынарын барымдаалап шилип алыр талазы-биле партияның шугумун чайгылыш чокка чорудар. Кадрларны шилип алырының болгаш кижизидериниң ленинчи принциптерин үрээр кандыг-даа таварылгалар-биле эптеш чок болур;

л) партияның бүгү кежигүннеринге бир дөмей албан болур партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун сагыыр. Партия коммунистериң ачы-хавыяазы болгаш эвлеп турар албан-дужаалы хамаан чокка бүгү коммунистерге чаңгыс сагылга-чурумнуг, чаңгыс дүрүмнүг.

3. Партия кежигүнүнүң эргелери:

а) партияның органнарынга соңгуур болгаш соңгудар;

б) партияның политиказын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын партияның хуралдарынга, конференцияларынга, съездилеринге, партия комитеттериниң хуралдарынга болгаш партияның парлалгазынга хостуг чугаалажырынга киржир, саналдарны киирер, организациядан шиитпир үндүргүже чедир бодунуң санал-оналын ажыы-биле чугаалаар болгаш камгалаар;

в) партияның хуралдарынга, конференцияларынга, съездилеринге, комитеттериниң пленумнарынга партияның кандыг-даа органын, кандыг-даа коммунисти ооң эвлеп турар албан-дужаалы хамаан чокка шүгүмчүлээр. Шүгүмчүлел кызар болгаш шүгүмчүлел дээш истеп-сүрер талазы-биле буруулуг кижилерин СЭКП-ниң хүрээлецинден үндүрериниге чедир партияның шыңгыы харыысалгазынга киирер;

г) ооң ажыл-чорудулгазының болгаш ажы-чаңының дугайында айтырыгны чугаалажып турда, партия хуралдарынга, бюро болгаш комитеттериниң хуралдарынга боду киржир;

д) айтырыгларны, билдиришкиннерин болгаш саналдарны партияның кандыг-даа чадазынга, харын СЭКП ТК-га чедир киирер болгаш бодунуң чагаа-бижинниң алыс түңнелиниң дугайында харыыны негээр.

4. Партияга кежигүннер хүлээп алырын чүгле чаңгыстап хүлээп алыр чурум-биле чорудар. Медерелдиг, идепкейлиг болгаш коммунизмниң херээнге бердинген ажылчыннарны, тараачыннарны болгаш интеллигенцияның төлээлекчилерин партия кежигүнүнге хүлээп алыр. Чаа кежигүннерин доктааткан кандидат стажын эрткен кандидаттарның иштинден хүлээп алыр.

Партияга 18 хар четкен кижилерин хүлээп алыр. 25 харга чедир аныяктарны чүгле ВЛКСМ-ни дамчыштыр партияга хүлээп алыр.

Кандидаттарны партия кежигүнүнге хүлээп алырының чуруму:

а) партия кежигүнүнге кирерлер болза беш чылдан эвээш эвес партия стажтыг болгаш бир чылдан эвээш эвес үеде бүдүрүлге база хөй-ниити ажылынга кады ажылдап чорааны-биле рекомендациялап турар кижизин билир СЭКП-ниң үш кежигүннериниң рекомендацияларын киирер.

Бирги тайылбыр. ВЛКСМ кежигүннерин партияга хүлээп алырда ВЛКСМ-ниң район, хоорай комитединиң рекомендациязы партияның бир кежигүнүнүң рекомендациязынга деңнежир.

Иинги тайылбыр. СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кандидаттары рекомендация бээринден дадагалзаар;

б) партияга хүлээп алыышкын дугайында айтырыгны партия эге организациязының ниити хуралынга чугаалажыр болгаш шиитпирлээр; ооң шиитпири хуралга олурушкан партия кежигүннериниң үштүң ийи кезиниден эвээш эвези бадылаан болза, база райкомдан, ынчаарга район хуваалдазы чок хоорайларга — партияның хооркомундан бадылаан соонда күштүг болур.

Партияга кежигүн хүлээп алырының дугайында айтырыгны чугаалажып турда, рекомендация бергеннериниң олуржуру албан эвес. Партияга хүлээп алыышкынны ажык хуралдарга кылыры чурумчуттунган;

в) өске чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының кежигүннери турган ССРЭ хамаатыларын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга СЭКП ТК-дан доктаадыр чурумга үндезилээш хүлээп алыр.

5. Рекомендация берип турар кижилер рекомендация алганнарының политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш моральдыг шынарының характеристиказының шыңының дугайында партия организацияларының мурнунга харыысалгалыг болур, оларның идей-политиктиг өзүлдезинге дуза кадар.

6. Партия кежигүнүнге кирип турарларның партия стажын кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында партияның эге организациязының ниити хуралының шиитпир үндүрген хүнүнден эгелээш санаар.

7. Партия кежигүннериниң болгаш кандидаттарының үчёдүн кылырының болгаш бир организациядан өске организацияже оларның шилчириниң чуруму СЭКП ТК-ның ол дугайында тус-тус саавырларын ёзугаар тодаргайлаттынар.

8. Чөптүг чылдагааннар чокка кежигүн дадывырын үш айларның дургузунда төлевээн партия кежигүнүнүң азы партия кежигүнүнге кандидаттың дугайында айтырыгны партияның эге организациязынга чугаалажып көөр. Бир эвес ынчаарда партияның ол кежигүнү азы кандидады партия организациязы-биле херек кырында харылзаа чок апарганы илерээр болза, ону партиядан үнген деп санаар, ол дугайында партия эге организациязы шиитпирин үндүргеш, бадыладыры-биле ону партия райкомунга азы хооркомунга киирер.

9. Уставта айыткан хүлээлгелерин күүсетпээни болгаш өске-даа үүлгедиглер дээш партия кежигүнүн азы кежигүнүнге кандидатты харыысалгага киирер болгаш анаа мындыг хемчеглерин хүлээдип болур: сагындырары, доңгулда (шыңгыы доңгулда), учет карточказынга киир биживишаан доңгулда (шыңгыы доңгулда). Партияның хемчээн хүлээдириниң дээди хемчээ партиядан үндүрери болур.

Ындыг-ла улуг эвес үүлгедиглер кылганда эш хуузунуң шүгүмчүлели, партия талазы-биле буруу шавары, сургап сагындырар азы айтыры дээн ышкаш хевири-биле партийжи кижизидилгениң болгаш салдар чедирериниң хемчеглерин алыр.

Коммунист чурум үрээнде ол дээш хамыктың мурнунда партия эге организациязының мурнунга харыылаар. Үстүнде турар орган коммунисти партийжи харыысалгага киирген таварылгада, партия эге организациязынга ол дугайында дыңнадыр.

Партийжи харыысалгага киирер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрде, коммуниске онааштырган буруудадыышкыннарның барымдаа бар-чогун эн-не кичээнгейлиг көөрү болгаш эки хынаары хандыртынган турар ужурлуг.

Партия кежигүнүнге хемчег хүлээткен сөөлүнде үүлгеткен четпестерин ол канчаар эдип турар дугайында партия организациязы чылдан орай эвес хуусаада ону дыңнаар.

10. Коммунисти партиядан үндүрер дугайында айтырыгны партия эге организациязының ниити хуралы шиитпирлээр. Партия кежигүнүнден үндүрер дугайында партия эге организациязының шиитпирин хуралга олуржуп турган партия кежигүннериниң үштүң ийи кезиниден эвээш эвези бадылаан болза, хүлээп алдынган деп санаар болгаш партия райкому азы хооркому бадылаан соонда күштүг болур.

СЭКП-ден үндүрер дугайында шиитпирин партияның райкому, хооркому бадылагыже чедир партия биледи азы кандидат карточказы коммунистиң холунга артар болгаш партияның хаарлыг хуралдарынга ол олуржур эргелиг.

Партиядан үндүрткен кижи СЭКП ТК-га чедир партияның үстүкү органнарынга ийи ай хуусааның дургузунда апелляция киирер эргелиг.

11. Эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, партияның крайкомунуң, обкомунуң, округкомунуң, хооркомунуң, райкомунуң кежигүннеринге, кандидаттарынга, а ол ышкаш ревизия комиссияларының кежигүннеринге партийжи харыысалганы хүлээдир дугайында айтырыгны партияның эге организацияларынга чугаалажыр.

Ол партия комитеттериниң кежигүннеринге болгаш кандидаттарынга база ревизия комиссияларының кежигүннеринге харыысалга хүлээдир дугайында партия организацияларының шиитпирин анаа ниити чурум ёзугаар хүлээп алыр.

СЭКП-ден үндүрер дугайында партия организацияларының саналдарын ук коммунистиң кежигүнү бооп турары чогуур партия комитединге дыңнадыр. Эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, партия крайкомунуң, обкомунуң, округкомунуң, хооркомунуң, райкомунуң кежигүннерин болгаш кандидаттарын база ревизия комиссияларының кежигүннерин партиядан үндүрер дугайында шиитпирин чогуур комитеттиң пленумунга ооң кежигүннериниң үштүң ийи кезин болур хөй нуруузу-биле хүлээп алыр.

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүн болгаш кандидадын, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү партиядан үндүрер дугайында айтырыгны партияның съездизи, а съездилер аразының үезинде — ТК-ның Пленуму Төп Комитеттиң кежигүннериниң үштүң ийи кезин болур хөй нуруузу-биле шиитпирлээр.

12. Совет хоойлуларны үрээни дээш партия кежигүнү ийи дакпыр харыысалганы — күрүнениң болгаш партияның мурнунга хүлээр. Кеземче харыысалгазынга киирер херектер үүлгеткен кижилерин СЭКП-ниң хүрээлениндеп үндүрер.

13. Партиядан үндүрткеннериниң азы хемчег хүлээттиргеннериниң апелляциязын, а ол ышкаш партиядан үндүрер дугайында партия организацияларының шиитпирлерин чогуур партия органнары оларның кирген хүнүнден бээр ийи айдан үр эвес хуусаада чугаалажып көөр.

II.

Партия кежигүнүнге кандидаттар

14. Партияга кирип турарлар СЭКП-ниң Программазы болгаш Уставы-биле хандыр таныжар, партия кежигүнүнге киреринге белеткениринге эргежок чугула кандидат стажын эртер. Партия организациязы СЭКП кежигүнүнге киреринге кандидаттың белеткениринге дузалаар, ооң хуузунда мөзү-шынарларын практиктиг ажыл-херектерге, партийжи болгаш хөй-ниитичи даалгаларның күүселдезинге хынаар ужурлуг.

Кандидат стажын бир чыл хуусаага доктаадыр.

15. Кандидатка киирин алырының чуруму (чаңгыстап хүлээп алыр чурум, рекомендациялар киирери, партияга хүлээп алыр дугайында эге организациязының шиитпири болгаш ону бадылаары) партия кежигүнүнге хүлээп алыры-биле бир дөмей.

16. Кандидат стажы доозулганының соонда, кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында айтырыгны партия эге организациязы чугаалажып көөр болгаш шиитпирлээр. Бир эвес кандидат стажын эртер үениң дургузунда ук кандидат бодун эки тала-биле көргүсөөн болгаш бодунуң мөзү-шынарының талазы-биле СЭКП кежигүнүнге хүлээп алырынга төлеп чок болган болза, партия организациязы партия кежигүнүнге ону хүлээп албас дугайында шиитпирин үндүрер, ынчаарга ук шиитпирин партияның райкому азы хооркому бадылаан соонда, ол кижини СЭКП кежигүнүнүң кандидадындан үнген деп санаар.

17. Партия кежигүнүнге кандидаттар партия организациязының бүгү ажыл-чорудулгазынга киржир болгаш партия хуралдарынга чөвүлээр эргелиг болур. Партия кежигүнүнге кандидаттар партияның удуртур органнарынга, партия конференцияларынга болгаш съездилеринге делегаттар кылдыр соңгуттурбас.

18. СЭКП кежигүнүнге кандидаттар партия дадывырын партияның кежигүннери-биле дөмей хемчээлдиг төлээр.

III.

Партияның организастыг тургузуу. Партияның иштики демократиязы

19. Партияның организастыг тургузуунуң, бүгү амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының удуртулга болдурар принциви болза демократтыг централизм болур, ол чүл дээрге:

а) партияның бүгү удуртур органнарының адаандан үстүнге чедир соңгулдалыг болуру;

б) боттарының партия организацияларының мурнунга болгаш үстүнде турар органнарның мурнунга партия органнарының өй-өйде отчёттуг болуру;

в) партийжи шыңгыы сагылга-чурумнуг болуру болгаш хөйүнге эвээжиниң чагыртыры;

г) үстүнде турар органнарның шиитпирлериниң адаанда турар органнарга ынап-ла албан болуру.

20. Партия болза девискээр-бүдүрүлге аайы-биле тургустунар: эге организациялар коммунистериниң ажылдап турар черниң аайы-биле тургустунар болгаш девискээр аайы-биле район, хоорай болгаш ол ышкаш ындыг организацияларга каттыжар. Ук девискээрниң коммунистерин каттыштырган организация ол девискээрде турар бүгү партия организацияларынга хамаарыштыр үстүнде турар организация болуп турар.

21. Бүгү партия организациялары тус черниң айтырыгларын шиитпирлээрде, бир эвес ол шиитпирлер партияның политиказынга чөрүшпес болза, автономнуг болур.

22. Партия организациязының дээди удуртур органы болза, ниити хурал азы конференция (эге организацияларга), конференция (районнар, хоорайлар, округтар, областар, крайлар организацияларынга), съезд (эвилелдешкен республикаларның компартияларынга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга) болур. Хурал, конференция, съезд партия организациязының кежигүннериниң азы соңгуткан делегаттарның ортаа кезиниден хөйү оларга олуржуп турда, бүрүн эргелиг болур.

23. Ниити хурал, конференция азы съезд болза күүсекчи органнар болур база партия организациязының хүн бүрүнүн бүгү ажылдарын удуртур бюрону азы комитетти соңгуур.

Партияның шиитпирлериниң күүселдезин организастаар болгаш хынаар база адаанда турар организацияларның ажыл-чорудулгазынга дуза көргүзер талазы-биле хүн бүрүнүн ажылын чорудар аппарат СЭКП ТК-га, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга турар.

Ук партия аппарадының тургузуун болгаш штаттарын СЭКП Төп Комитеди тодарадыр.

24. Партия органнарының соңгулдаларын хаалчак (чажыт) бадылаашкын-биле чорудар. 15-тен эвээш кежигүннерлиг партияның эге, цех организацияларының база партия бөлүктериниң хуралдарынга парторганизацияларның секретарьларының, секретарьларның оралакчыларының болгаш партбөлүк организакчыларының соңгулдаларын коммунистериниң чөпшээрелин ёзугаар ажык бадылаашкын-биле эрттирип болур.

Соңгулдалар үезинде партияның бүгү кежигүннери кандидаттарны чайладыр болгаш оларны шүгүмчүлээр кызыгаар чок эргелиг болур. Бадылаашкынны кандидат бүрүзүнге тус-тус чорудар ужурлуг. Хуралдың, конференцияның азы съездиниң киржикчилериниң чартык кезиниден хөйү бадылаан кандидаттарны соңгуттурган деп санаар.

Эге организациялардан эгелээш, СЭКП Төп Комитединге чедир — партияның бүгү органнарының соңгулдаларының үезинде оларның составын үргүлчү чаартырының болгаш удуртулганың уламчылалдыг болурунун принциви сагыыр.

25. СЭКП ТК-ның, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, партия крайкомунуң, обкомунуң, округкомунуң, хооркомунуң, райкомунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары оларга көргүскен бедик бүзүрелди боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле шынзыдар ужурлуг. Бир эвес партия комитединиң кежигүнү ийинге, азы кежигүнүнге кандидат бодунуң ат-алдарын болгаш төлептиг хоруун ышкынган болза, ол ооң составынга артып каан болбас.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ

У С Т А В Ы

(Үлгичызы. Эгези 1-ги арында).

Партия комитединиң кежигүүни, кежигүүнге кандидатты оң составындан үндүрер дугайында айтырыгны ук комитеттиң пленумунга шинтипирлээр. Бир эвес хаалчак (чажыт) бадылашкынның түнелиңде партия комитединиң кежигүүнериниң үштүн ийи кезиниден эвээш эвези ук шинтипир дээш бадылаан болза, ол хүлээп алдынган деп санаттынар.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының болгаш чер-чергө партия организацияларының ревизия комиссияларының кежигүүнерин ук комиссиялардың составындан үндүрер дугайында айтырыгны партия комитеттериниң кежигүүнерингө болгаш кежигүүнүге кандидаттарга көрдүнген чүрүм ёзугаар оларның хуралдарынга шинтипирлээр.

26. Партияның политиказының айтырыгларын партияның чүс-түс организацияларынга азы бүтү партияга хостуг болгаш ажыл-херекти ёзу-биле чүгаалажып көөр чорук партия кежигүүнүн шуут өргөн болур болгаш партияның чүгле иштики демократиязынга үндезилээш, коммунистерниң белик чогаадыкчы идепкейн, ажык шүгүмүлел болгаш ботшүгүмчүдел, ёзу барымдаалаан эвес, а медерелдиг болур ужурлуг партийжи быжыг сагыпга-чүрүм хандыртынган турун болур.

Маргылдаалыг азы алызынга чедир тода эвес айтырыгларның талазы-биле дискуссиялар чамдык организацияларга азы бүтү партияга ниитизи-биле туруп болур.

Партияга ниити дискуссия:

а) бир эвес область, республика хемчээлдиг элээп каш партия организациялары оны эргежок чүгула деп көргөн болза;

б) бир эвес партияның политиказының чүгула айтырыгларының талазы-биле ТК-ның иштинде четчир быжыг хөй шуруу чок болза;

в) бир эвес политиканың кайы-бир айтырыгларының дугайында бүтү партия-биле сүмележири чүгула деп СЭКП ТК санаар болза, эргежок чүгула болу бээр.

Калбак дискуссияны, мында партияның политиказының айтырыгларының талазы-биле бүтү-эвилел хемчээлинге дискуссияны партия кежигүннериниң үзел-бодалдарын хостуу-биле илередирип хандырар кылдыр болгаш партияның чаңгыс эвин үрээр фракциялыг болуглежиишкиннерни тургузар дээр оралдажымышкыннар, партияны сандарадыр дээр оралдажымышкыннар турбас кылдыр чорудар ужурлуг.

27. Партийжи удуртулганың дээдги принцини болза удуртулганың коллективтиг чоруу болур, ол партия организацияларының таарымчалыг ажыл-чорудулгазының, кадрларны шын кижизидериниң, коммунистериниң идепкейни болгаш боттарының ажыл-чорудулгазын хөгжүдериниң ылап-ла негелдези, сагыжынга таарышкан шинтипирлерни туразы-биле хүлээп алырын, ийи-чаңгыс кижилерге чүдүүр чоруктуң илерээшкинин, партияның амыдыралының ленинчи нормаларын үрээр чоруктарны болдурбазының идегелдиг магадылалы.

Удуртулганың коллективтиниң даскан ажыл-херек дээш ажылдакчыларның чүс-түзүнде харыысалгалыг болур чоруун дүжүрбейн турар.

28. СЭКП ТК, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнары, райкомнары съездилериниң болгаш конференцияларның аразында үеде боттарының ажылының дугайын партия организацияларынга үргүлчү информастан турар.

29. Партияның эң чугула шинтипирлерни чүгаалажып көөр болгаш оларны боттандырар талазы-биле хемчегдерни ажылдап кылыры-биле, а ол ышкаш түс черниң амыдыралының айтырыгларын чүгаалажып көөрү-биле партияның район, хоорай, округ, область, край организацияларының болгаш эвилелдешкен республикаларның компартияларының активинин хуралдарын чыылдырын турар.

30. Партия комитединге партия ажылының янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле доктаамал азы түр комиссияларны болгаш ажылчы бөлүктерни тургузуп болур, а ол ышкаш партия организарының ажыл-чорудулгазынга коммунистерни хөй-ниитизи эге-биле киириштиреринин өске-даа хевирлерни ажыглап болур.

IV.

Партияның дээди органнары

31. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының дээди органы болза партияның съездизи болур. Эвилеглиг съездилерни Төп Комитет беш чыл иштинде бирден эвээш эвес катаа чыылдырар. Партияның съездизин чыылдырарын болгаш оон чугаалажыр айтырыгларын съезд болурунуң мурнунда бүдүн чартык айдан орайтатпайн чарлаар. Эвилеглиг чок (онза) съездилерни партияның Төп Комитединиң болдунуң инициативазы-биле азы партияның өөлүг съездизинге төлөөлерлиг болган бүтү кежигүннериниң үштүн бир кезиниден эвээш эвесинин негээнин ёзугаар чыылдырар. Эвилеглиг чок (онза) съездилерни ийи ай хуусаа иштинде чыылдырар. Съезд бир эвес партияның бүтү кежигүннериниң чартык кезиниден эвээш эвеси аңаа төлөөлерлиг болган болза, күштүг деп санаттынар.

Партияның съездизинге төлөөлер сонгуурунуң нормаларын Төп Комитет доктаадыр.

32. Эвилеглиг чок (онза) съездиниң 31 бүүдэе айыткан хуусаанын иштинде партия Төп Комитедин чыылдырбас болза, эвилеглиг чок (онза) съездиниң чыылдырарын негээн организациялар эвилеглиг чок (онза) съездиниң чыылдырар талазы-биле партия Төп Комитединиң эргелерин эдилээн организастыг комитетти тургузар эргелиг.

33. Съезд болза:

а) Төп Комитеттиң, Төп ревизия комиссиязының болгаш өске-даа төп организацияларның отчёттарын дыңнаар болгаш бадылаар;

б) партияның Программазын болгаш Уставын эде көөр, өскертир болгаш бадылаар;

в) иштики болгаш даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле партияның шугумун тодарадыр, партия болган күрүне аймаанының, коммунистиг тургузуушкунуң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөр болгаш шинтипирлээр;

г) Төп Комитеттиң болгаш Төп ревизия комиссиязын сонгуур.

34. Төп Комитеттиң болгаш Төп ревизия комиссиязын съездиниң доктаатказ составынга сонгуур. ТК-ның кежигүннери үнген таварылгада, оон составын съездиден сонгуттурган СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидаттарның иштинден четчелээр.

35. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитедин съездилер аразында үеде партияның, чер-черниң партия организарының бүтү ажыл-чорудулгазын удуртур, удуртукчу кадрларны шилиирин болгаш тавыштыр тургузарын боттандырар, төп күрүне болган ажылчы чоннарның хөй-ниитизи организацияларының ажылын үлеп башкарар, партияның янзы-бүрү организарын, албан черлерин болгаш бүдүүлгелерин тургузар болгаш оларның ажыл-чорудулгазын удуртар, бодунуң контролюнда ажылдап турар төп солуннарының болгаш журналдарының редакцияларын томуйлаар, партия бюджединиң хереглелерин хуваар болгаш оон күүседезин контрольдаар.

Төп Комитет өске партиялар-биле харылзаалар талазы-биле СЭКП-ни төлөөлээр.

36. СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы херектерни чорударының доктаатткан чурумун каңчаар сагын турарын, ажылчы чоннарның чагааларын, билдиишкиннерин болгаш хомудалдарын партияның төп органнарынга көөр талазыбиле ажылды, партия бюджединиң күүселдезинин, оон иштинде партияның кежигүн дадыырларының төлегезин, хүлээп алымшкының болгаш үчёдүп шын кылып турарын, а ол ышкаш СЭКП Төп Комитединиң бүдүүлгелериниң болгаш албан черлериниң сан-хөө ажыл-агый чорудулгазын хынаар.

37. СЭКП ТК алды айда бирден эвээш эвес пленарлыг хуралды чорудуп турар. ТК-ның кежигүнүге кандидаттар ТК-ның Пленумнарының хуралдарынга чөвүлээр эргелиг олурбаан.

38. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болза ТК-ның Пленумнарының аразында партияның ажылын удуртуру-биле Политбюрону; хүн бүрүнүң ажылын, коллуунда кадрларны шилиирин болгаш күүселдениң дыңнаадазын организастарын удуртуру-биле — Секретариатты сонгуур. Төп Комитет СЭКП ТК-ниң Чигинге секретарын сонгуур.

39. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ТК-ның чанында Партия контролюнуң комитедин организастап тургузар.

СЭКП ТК-ның чанында Партия контролюнуң комитеди болза:

а) партияның сагыпга-чүрүмүн СЭКП кежигүннериниң болгаш кежигүннерге кандидаттарның сагын турарын хынаар, партияның Программазын болгаш Уставын, партияның база күрүнениң сагыпга-чүрүмүн хажыкташ, бүрүдүг болган коммунистерниң, а ол ышкаш партийжи моральдың хажыдыкчыларын харыысалгаже киирер;

б) эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның крайлар болгаш областар комитеттериниң партиядан үндүрер болгаш партия хемчээн көргүзер дугайында шинтипирлериниң хомудалдарын хынаар көөр.

40. СЭКП Төп Комитедин партия съездилериниң аразында үеде партияның политиказының өөрү келген айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле чугула херектиг апарганда Бүтүн-эвилелдиг партия конференциязын чыылдырып болур. Бүтүн-эвилелдиг партия конференциязын эрттиреринин чүрүмүн СЭКП ТК тодаргайлаар.

V.

Партияның республикалар, крайлар, областар, округтар, хоорайлар болгаш районнар организациялары

41. Республикаларның, крайларның, областарның, округтарның, хоорайларның, районнарның партия организациялары болгаш оларның комитеттерө боттарының ажыл-чорудулгазынга СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын удуртуру болдурар, республиканың, крайның, областың, округтуң, хоорайның болгаш районнуң девискээринге партияның политиказын боттандырар талазы-биле бүтү-зе ажылды чорудар, СЭКП Төп Комитединиң директиваларын күүседирин организастаар.

42. Партияның республикалар, крайлар, областар, округтар, хоорайлар, районнар организацияларының, оларның удуртуур органнарының кол-кол күлээлгелери болза:

а) массаларның ортузунга политиктиг болгаш организаторлуг ажылды чорудары, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын боттандырарынче, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурүлгенин бүтү хемчегдер-биле хөгжүдеринче болгаш оон ажыктыын безидеринче, күрүне планнарын күүседирине болгаш ажыр күүседирине, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруунун болгаш культура сеңгеделинин чайгылыш чок өзүлдезин кеңдыраанынче маселаларны мобилизастаары;

б) идеологиче ажылын организастаары, марксизм-ленинизмин пропагандазаары, ажылчы чоннарның коммунистиг медерелин безидери, чер-черниң паралгазын, радиозун болгаш телевидениезин удуртуру, эртемнин, культураның, улус өөредилгезинин албан черлериниң ажыл-чорудулгазын контрольдаары;

в) улус кеңештеринин Советтериниң, профсоюзтарын, комсомолду, кооперацияның болгаш хөй-ниитизиниң өске-даа организацияларын оларда ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр удуртуру, ол организацияларның ажылынга ажылчы чоннарны улам калбак-биле киириштирери, социалистиг демократияны улам ынай хамаалдырының эргежок чугула негелдези болур маселаларның бот-ажыл-чорудулгазын болгаш идепкейни хөгжүдери.

г) удуртулганың ленинчи принциптерин болгаш методтарын шыңгыы сагыры, партия ажылынга, күрүне болган ажыл-агый эргелиннин бүтү адырларынга ленинчи стилди бадыткаары, идеодостуг, организаторлуг болгаш ажыл-агый ажыл-чорудулгазының чаңгыс аай болуруун хандырары, бүтү участоктарга күрүнениң болгаш куш-ажылдың сагыпга-чүрүмүн, корум-чүрүмүн болгаш организастыг чорукту быжыглаары:

д) кадр политиказын чорудары, коммунистиг идейлиг чоруктун, мөзү-шынар талазы-биле арыг чоруктун, даандырган херек дээш партияның болгаш чонуң мурнунга харыысалгалыг болур чоруктун ёзугаар кадрларны кижизидери;

е) бодунуң республиказының, крайының, областының, округунуң, хоорайының, районунуң девискээринге партияның янзы-бүрү албан черлерин болгаш будурүлгелерин организастаары, оларның ажыл-чорудулгазын удуртуру, бодунуң организациязынга партияның көөнгелерин хүваары; үстүнде турар партия органынга бодунуң ажылының дугайында доктаамал информацияны берип турары болгаш оон мурнунга отчёттуг болуг.

Партияның республикалар, крайлар болгаш областар организацияларының удуртуур органнары

43. Областың, крайның, республиканың партия организациязының өөрө органы болза партияның область, край конференциязы, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизи болур. Аралаарында үеде — область комитеди, край комитеди, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зы болур.

44. Областың, крайның эвилеглиг конференциязын область, край комитеди ийи-үш чылда бир катаа чыылдырар. Эвилелдешкен республиканың компартиязының эвилеглиг съездизин эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зы беш чылда бир катаптан эвээш эвес чыылдырар. Эвилеглиг чок (онза) конференцияларын, съездилерин область, край комитединиң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының шинтипири-биле азы партияның область, край, республика организациязында бактаан турар организацияларның кежигүннериниң ниити санының үштүн бир кезиниң негээни-биле чыылдырар.

Область, край конференциязынга, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизинге төлөөлер сонгуурунуң нормазын хамаарышкан партия комитеди доктаадыр.

Область, край конференциязы, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизи область, край комитединиң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, ревизия комиссиязының отчёт илеткелерин дыңнаар, бодунуң көргени-биле партия, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуунуң өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр, округтуң, хоорайның, районнуң комитедин, ревизия комиссиязын болгаш область, край конференциязынга азы эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизинге баар делегаттарны сонгуур.

Округ, хоорай болгаш район конференциязынга делегаттарны сонгуурунуң нормаларын хамаарышкан партия комитединиң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының шинтипири-биле азы партияның область, край, республика организациязында бактаан турар организацияларның кежигүннериниң ниити санының үштүн бир кезиниң негээни-биле чыылдырар.

Область, край конференциязынга, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизинге төлөөлер сонгуурунуң нормазын хамаарышкан партия комитеди доктаадыр.

Область, край конференциязы, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизи область, край комитединиң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, ревизия комиссиязының отчёт илеткелерин дыңнаар, бодунуң көргени-биле партия, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуунуң өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр, округтуң, хоорайның, районнуң комитедин, ревизия комиссиязын болгаш область, край конференциязынга азы эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизинге баар делегаттарны сонгуур.

Округ, хоорай болгаш район конференциязынга делегаттар сонгуурунуң нормаларын хамаарышкан партия комитеди доктаадыр.

Партияның округтар, хоорайлар болгаш районнар (көдээ болгаш хоорай) организацияларының удуртуур органнары

48. Округтуң, хоорайның, районнуң партия организациязының дээди органы болза округ, хоорай, район комитединден ийи-үш чылда бир катаа чыылдырар, а эвилеглиг чогуун — комитеттиң шинтипири-биле азы ук партия организациязында бактаан турар партия кежигүннериниң ниити санының үштүн бир кезиниң негээни-биле чыылдырар округтуң, хоорайның, районнуң партия конференциязы азы коммунистерниң ниити хуралы болур.

Округтуң, хоорайның, районнуң конференциязы (хуралы) комитеттиң, ревизия комиссиязының отчёт илеткелерин дыңнаар, бодунуң көргени-биле партия, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуунуң өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр, округтуң, хоорайның, районнуң комитедин, ревизия комиссиязын болгаш область, край конференциязынга азы эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизинге делегаттарны сонгуур.

Округ, хоорай болгаш район конференциязынга делегаттар сонгуурунуң нормаларын хамаарышкан партия комитеди доктаадыр.

49. Округ, хоорай, район комитеди бюрону, оон иштинде комитеттиң секретарьларын сонгуур, а ол ышкаш комитеттиң киадистер эргелекчилерин, партия комиссиязының даргазын, солуннар редакторларын бадылаар. Округ, хоорай, район комитединиң секретарьларынга беш чылдан эвээш эвес партия стажы ылап-ла албан болур. Комитеттиң секретарьларын обком, крайком, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зы бадылаар.

50. Округ, хоорай, район комитеди партия эге организацияларын тургузар, оларның ажыл-чорудулгазын удуртур, парторганизацияларның ажылының дугайында отчёттарын доктаамал дыңнаар, коммунистерниң учёдүн кылыр.

51. Округ, хоорай, район комитединиң пленумун үш айга бирден эвээш эвес катаа чыылдырар.

VI.

Партияның эге организациялары

52. Партияның үндезини болза эге организациялар болур. Партияның эге организацияларын партия кежигүннериниң ажылдап турар черлериниң айны-биле — заводтарга, фабрикаларга, совхозтарга болгаш өске-даа будурүлгелерге, колхозтарга, Чепсектиг Күштериниң кезектеринге, албан, өөредилге черлеринге болгаш ол чергелиг өске-даа черлерге партияның үштен эвээш эвес кежигүннери бар турда тургузар. Херек апарганда коммунистерниң чурттап турар черинге девискээр айны-биле партия эге организацияларын база тургузуп болур.

Чамдык таварылгаларда обкомнуң, крайкомнуң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының чөпшээрелиң ёзугаар мургулайындa-ла, чаңгыс районнуң азы чаңгыс хооранның элээп каш районнарының девискээринге бактаан турар болгаш будурүлге каттыжышкынынга хамааржыр элээп каш будурүлге черлеринге парторганизацияны тургузуп болур.

53. СЭКП-ниң 50 кежигүнү болгаш кежигүнүге кандидаттары бар будурүлгелерге, колхозтарга, албан черлеринге партияның ниити эге организациязының иштинге цехтер, участоктар, фермалар, бригадалар, киадистер болгаш ол чергелиг өске-даа черлер аайы-биле партия организацияларын райкомнуң, хооркомнуң, округкомнуң чөпшээрели-биле тургузуп болур.

Цехтерниң, участоктарның болгаш өске-даа черлериниң организацияларының иштинге, а ол ышкаш 50-ден эвээш кежигүнүвер болгаш кандидаттар санаттынып турар партия эге организацияларының иштинге бригадалар болгаш өске-даа будурүлге звеноларының аайы-биле партия бөлүктерин тургузуп болур.

54. Партия эге организациязының дээди органы болза айда бирден эвээш эвес чорудуп турар партия хуралы болур. Цехтерде организацияларлыг партия организацияларынга ниити-даа, ол ышкаш цехтиң-даа хуралын ийи айда бирден эвээш эвес катаа чорудар.

300 ажыг коммунистер санаттынып турар улуг партия организацияларынга партияның ниити хуралын эргежок чугула апарган үеде, парткомнуң доктаатказ хуусаларында азы элээп каш цехтериң партия организацияларының негелдези-биле чыылдырар.

55. Партияның эге, цех организациязы хүн бүрүнүң ажылын чорудары-биле партия хуралындан доктаатказ санын ёзугаар бюрону ийи-үш чыл хуусаалыг кылдыр сонгуур. Партияның 15-тен эвээш кежигүннери санаттынып турар эге болгаш цех парторганизацияларынга бюро эвес, а партия организациязының секретарын болгаш оон оралакчызын сонгуур.

Эге болгаш цех парторганизацияларының секретарьларынга бир чылдан эвээш эвес партийжи стаж ылап-ла албан болур.

Партияның 150-ден эвээш кежигүннери санаттынып турар эге организацияларга тускай шалыныт партийжи ажылдакчылар тургускаш ужурлуг.

56. Партияның 300 ажыт кежигүннери болгаш кежигүнүге кандидаттары санаттынып турар улуг будурүлгелерге болгаш албан черлеринге, а эргежок чугула апарган таварылгаларда будурүлгенин онзагай байдалын болгаш девискээрин быдаргайын барымдаалаш, 100 ажыг коммунистер санаттынып турар организацияларга-даа обкомнуң, крайкомнуң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының чөпшээрели-биле ол будурүлгелериң, албан черлериниң цех парторганизацияларынга партия эге организациязының эргелерин тывысхыраан, партия комитеттерин тургузуп болур.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа будурүлгелериниң партия организацияларынга партия комитеттерин 50 коммунист бар турда тургузуп болур.

500 ажыг коммунист бар партия организацияларынга, чамдык таварылгаларда, обкомнуң, крайкомнуң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының чөпшээрелиң ёзугаар мургулайында-ла, чаңгыс районнуң азы чаңгыс хооранның элээп каш районнарының девискээринге бактаан турар болгаш будурүлге каттыжышкынынга хамааржыр элээп каш будурүлге черлеринге парторганизацияны тургузуп болур.

Цехтерниң, участоктарның болгаш өске-даа черлериниң организацияларының иштинге, а ол ышкаш 50-ден эвээш кежигүнүвер болгаш кандидаттар санаттынып турар партия эге организацияларының иштинге бригадалар болгаш өске-даа будурүлге звеноларының аайы-биле партия бөлүктерин тургузуп болур.

Парткомнуң, партбюролар, партияның эге, цех организацияларының секретарьлары бодунуң ажылының дугайын партия хуралдарынга коммунистерге доктаамал информастан турар.

57. 1000 ажыг коммунистерлиг эге организацияларның парткомнарынга эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының чөпшээрелиң ёзугаар СЭКП-ге кежигүн хүлээп алыр, партия кежигүннериниң болгаш кежигүнүге кандидаттарының учёдүн кылыр база коммунистериниң тускай хергээн көөр айтырыглар талазы-биле партия райкомунуң эргелерин тыпсын болур.

Ол организацияларга иштинге хүн бүрүнүң ажылын удуртуру-биле тургускан бюролуг улгаттыртынган составтыг парткомнарны сонгуп болур.

58. Партия эге организациязы бодунуң ажыл-чорудулгазынга СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын удуртуга болдурар. Ол куш-ажылчы коллективтиң политиктиг өзөө-шөлүн, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының шинтипирлерин, партия комитединиң, эвилелдешкен республиканың компартиязының ТК-зының, округтуң, хоорайның, районнуң партия комитединиң, партия конференциязының, область, край конференциязының, эвилелдешкен республиканың компартиязының съездизиниң шинтипирлерин күүседирин, партия кежигүннериниң, кандидаттарының, комсомолдуң, профсоюзтуң, өскө-даа массалыг организацияларның ажылын удуртуп, оларның ажылынга партияның политиказын, партия комитеттериниң шинтипирлерин, партия органнарының ажылын чедимчилеп, коммунистерниң, ажылчы чоннарның ажылдаар, амыдыралдаар, культураже-быттыг ажылдаар, ажыл-агый, ажыл-ижи, ажыл-ижи, ажыл-ижи

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ

У С Т А В Ы

VII.

Партия болгаш күрүненің, хөй-ниитининг организациялары

60. СЭКП күрүне болгаш хөй-ниити организацияларын удуртуруп оларда ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр боттандырар. Күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының боттарының Конституцияда айыткан бүрүн эргелерин, уставын ёзугаар эргелерин болгаш хүлээлгелерин бүрүн хемчээли-биле боттандырарын партия чедип ап, оларның ажылынга ажылчы чонларның калбаа-биле киржилгезинге салдар чедирип турар. Партия организациялары ССРЭ Конституциязынга дүүштүр ажылдап турар, олар совет, профэвилел, кооперация болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларын солувайн, партия болгаш оон ангы организаларның кылыр ажылын ылгаштырбайн баар чорукту, ажылга артык дакпырлаашкынны болдурбайн турар.

61. Күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының чыыр-дыгган үштен эвээш эвес партия кежигүннерлиг съездилерине, конференцияларынга, хуралдарынга, а ол ышкаш ол организацияларның соңгулдалыг органнарынга партия бөлүктерин организастаар. Ол бөлүктерниң соругазы болза, хамаарышкыны партиядан дашкаар организацияларга партияның салдарын бүгү талалыг күштелдирери болгаш оон политиказын чорудары, ол организацияларда ажыл-херектерниң байдалы дээш коммунистерниң идепкейин хөгжүдери болгаш харылсаалгазын бедидеп, оларның ажыл-чорудулгазынга демократтыг нормаларны шыңгыы сагыры, партияның болгаш күрүненің сагылга-чурумун быжыглаары, бюрократизмге-биле демнежиири, партийжи болгаш совет директивалариның күүселдезин хынаары болур.

62. Партиядан дашкаар организацияларга партия бөлүктерининг ажылын чогуур партия органнары: СЭКП ТК, эвилелдешкен республиканың компартизиминиң ТК-зы, партияның крайкому, обкому, округкому, хооркому, райкому удуртур.

63. Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилели—аныяктарның бот-ажыл-чорудулгалыг, хөй-ниитин-политиктиг организациязы, партияның идепкейлиг дузалакчызы болгаш курлавыры. Комсомол аныяктарны коммунизм ёзугунга кижизидеринге, чаа ниитилелдиң практиктиг тургузуушкунунче, күрүне болгаш хөй-ниити херектерни эргелеп башкарарынче хаара туларынга, бүгү тала-биле сайзыралдыг кижилерниң салгалын кижизидеринге партияга дузалап турар.

64. Комсомол организациялары болза бүдүрүлгенин, колхозтуң, албан черниң ажылының талазы-биле ай-

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

VIII.

Партия болгаш комсомол

63. Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилели—аныяктарның бот-ажыл-чорудулгалыг, хөй-ниитин-политиктиг организациязы, партияның идепкейлиг дузалакчызы болгаш курлавыры. Комсомол аныяктарны коммунизм ёзугунга кижизидеринге, чаа ниитилелдиң практиктиг тургузуушкунунче, күрүне болгаш хөй-ниити херектерни эргелеп башкарарынче хаара туларынга, бүгү тала-биле сайзыралдыг кижилерниң салгалын кижизидеринге партияга дузалап турар.

64. Комсомол организациялары болза бүдүрүлгенин, колхозтуң, албан черниң ажылының талазы-биле айтырыглары чогуур партия организацияларының мурнунга тургузарынга болгаш чугаалажып көрүнге эгелекчи чорукту калбаа-биле көргүзер, оларны шинтирлээринге, ылангыя, олар аныяктарның күш-ажылынга, амыдыралынга, өөредилгезинге болгаш кижизидилгезинге хамаарышкан болза, дорт киржир. Комсомол организациялары бүдүрүлге болгаш хөй-ниити амыдыралының бүгү талаларынга партияның айтышкыннарының идепкейлиг боттандырыкчылары болур ужурлуг.

65. ВЛКСМ Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле ажылдаар. ВЛКСМ-ниң чер-чер организацияларының ажылны чогуур республика, врай, область, округ, хоорай болгаш район партий организациялары углап башкарар болгаш контрольдар.

Чер-черниң партия органнары болгаш партия эге организацияларының аныяктарның коммунистиг кижизидилгезининг талазы-биле ажылга комсомол организацияларынга даянып, оларның ажыктыг эгелээшкиннерин деткиир болгаш оларның ажыл-чорудулгазынга бүгү талалыг дузаны чедирер.

66. СЭКП-ге үлезеп алдынган ВЛКСМ кежигүннери, бир эвес олар соңгулдалыг комсомол организацияларының кежигүннери эвес болгаш комсомол ажылынга ажыддавайн турар болза, партияга кирген үезинден эгелеп комсомолдан үнер.

IX.

Чепсектиг Күштерде партия организация лары

67. Чепсектиг Күштериниң партия организациялары СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын бодунун ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, Төп Комитеттен бадылаан савыырларга үндезилеп ажылдап турар. Олар Чепсектиг Күштерге партияның политиказын амыдыралга чорударын хандырып, оларның бот-составын Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттыштырып, марксизм-ленининизминиң идеяларынга, социалистиг Төрээн чуртка кызыгаар чоокка бердингеп болур чоруктуң ёзугунга дайынчыларны кижизидип, армия биле улустуң чангыс эвин быжыглаарынга идепкейлиг дузалаар, шериглериниң дайынчы белеминн бедидер, шеригниң сагылга-чурумун быжыглаар дугайында сагыш салыр, бот-составты дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң соругалармын күүседиргинче, чаа техниканы болгаш боо-чепсекти шинтээдип алырынче, бодунуң шериг хүлээлгезин, командылалдың дужаалдарын болгаш айтышкынналарын хажык чоокка күүседиргинче мобилизастаар.

68. Чепсектиг Күштерде партия ажылының удуртулгазын СЭКП ТК-ның киллиги эргелиг ажылдап турар Совет Армиянын болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелии дамчыштыр СЭКП Төп Комитеди боттандырып турар.

Округтарның болгаш флоттарның политэргелелдерининг начальниктери, армиялардың, флотылларның болгаш каттыжышкынналарның политкелдистерининг начальниктери беш чыл партия стажтыг болуру маап-ла албан.

69. Чепсектиг Күштериниң партия организациялары болгаш политорганнары чер-черниң партия комитеттери-биле сырый харылзааны тудуп, шериг келектеринде политажылдың дугайын оларга үргүлүг информастап турар. Шеритде партия организацияларының секретарьлары болгаш политорганнарның удуртукчулары чер-черниң партия комитеттеринин ажылынга киржип турар.

X.

Партияның акша-хөреңгилери

70. Партияның болгаш оон организацияларының акша-хөреңгилери болза кежигүн дадывырыдан, партияның будурүлгелериниден кирер орулгалардан болгаш өске-даа киирии алымшкынналардан тургустунар.

Партияның акша-хөреңгилерин ажыглаарының чурумун СЭКП Төп Комитеди доктаадыр.

71. Партия дежигүннериниң болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның ай санында төлээр кежигүн дадывырын дараазынга хемчээлдиг доктаадыр:

Айда шалың төлевири:

70 рубль чедир болза 10 көпеек төлээр;

71-ден 100 рубль чедир болза 20 көпеек төлээр;

101-ден 150 рубль чедир болза айда шалыңныкы 1,0 хуузун төлээр;

151-ден 200 рубль чедир болза 1,5 хуузун төлээр;

201-ден 250 рубль чедир болза 2,0 хуузун төлээр;

251-ден 300 рубль чедир болза 2,5 хуузун төлээр;

300 рубльден өрү болза 3,0 хуузун төлээр.

72. Киреринің дадывырын айда алыр шалыңындан ийи хуу хемчээл-биле партия кежигүнүнүң кандидадынга киргеп үезинде төлээр.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдилчиглиг хуралынга Варшава Керээзининг киржикчилери күрүнелериин Политиктиг консультативтиг комитединиң 1985 чылдың октябрь 22 — 23-те Софияга болган чөвүлел хуралының түннелдерин чугаалажып көрген.

Политбюро совет делегациязының ажылын долузу-биле чүүлдүг деп көргеш. Политиктиг консультативтиг комитединиң чангыс эвинин болгаш сырый каттыжышкынының улам быжыкканы, Варшава Керээзинге оларның кады ажылдажылгазының механизминиң улам сайзырангайжыттынганы, бистиң планетаның тайын келир үези дээш моонда сонгаар туруштуу-биле демисежириңге аку-ынна чүртталарның чайгылыш чок шинтирлии боот турар.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чаржының мурнакчыларынга, эртемнин болгаш техниканың, литератураның, ураң чүүлүн болгаш архитектураның ажылдакчыларынга 1985 чылда ССРЭ-нин Күрүне шанналарын тыпсыр дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделининг докладаларын хүлээп алган. Докладаларның текизин парлалгага үндүрер.

Политбюро келир беш чылда Баку хоорайның ажылгы улам хөгжүдер талазы-биле хемчегларни чүүлдүг деп көргеш. Ана чүрттарга бажыннарының, нинти билиг школаларының, школа назы четпээн уругларның болгаш медицина албан чөрлериниң түүлгаларын дыка калбартыры, чаа-чаа трамвай болгаш тролейбус шугумнарын, коммунал ажыл-агый объектилериң ажыглалга киирер, бойдусту хиреңдиреринг болдурбазының талазы-биле хемчегларни боттандырып чорудары көрүнгеш.

Политбюро ам М. С. Горбачевтуң Болгария Улус Республикага найыралдыг аян-чорууның, оон Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары Т. Живков-биле чугаалажылышкынналарының түннелдерин чугаалажып көргеш, чүүлдүгүнгеп. Ол чугаалажышкынналар бистин партияларывыстың болгаш улустарывыстың аразында аку-дынма ёзугунун найыралының чайынналчак көргүзүү боол, бүгү талалыг совет-болгар кады ажылдажылганы улам сайзырангайжыдарынга, ону шынар талазы-биле чаа чаламе кодүрерингге база бир чаа чугула идигни кылган.

Эш М. С. Горбачевтуң Индияның Премьер-министри Р. Ганди-биле оон ужуражышкынының дугайында ынналының чугаалашкаш, чүүлдүг деп көргеп. Ол ужуражышкын найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче, янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылганы калбартырынче болгаш ийи чүрттүн улустарының эрге-ажыктарынга, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбынның болгаш айыыл чок чоруктун херээнге дүүштүр делегей ареназынга кады тодарлиишкиннерни хөгжүдеринче ийи таланың чүткүлдүүн база катап балыткап көргүскеп.

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының парламент делегациязы-биле ССРЭ-нин Дээди Совединиг ужуражышкынының дугайында эш А. А. Громыконуң болгаш СЭКП-ниң делегациязының Социнтерниниң чепсегленининиң түүрер талазы-биле Венага эртем конференциязынга киришкенининг дугайында эш Б. Н. Пономаревтуң информациязын идигни Политбюро хуралынга көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга иштики болгаш заштыкы политиканың ескелээ чамдык айтырыгларының талазы-биле шинтирлерни хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезининг төлевилелин чугаалажып тур бис

КҮШ-АЖЫЛГА КИЖИЗИДИЛГЕ ЧУГУЛА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының сүт-бараан ферманың ажыл-ишчилери, бистер СЭКП Төп Комитединиң октябрь Пленумунуң материалдарын, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезининг төлевилелин ханы сонуургал-биле танышып турар бис. Бистер саанчылар, ажаакчылар, кадарчылар улам сорук кирип, Төрээн чуртувус, Коммунистиг партия дээш чоргаарланып турар-дыр бис. Күш-ажылга кижизидеримче партия докладаазал кичээнгей салып турарымын дугайында ында айыткан. «Күш-ажыл — ниитилелдиң материалдыг болгаш угаан-бодал байлаанның кол үнер дөзү, кижиниң социал туружунуң кол үнелели, ыдыктыг хүлээлгези, оон коммунистиг кижизидилгезининг үндезини. Ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүдүг күш-ажылдың хүндүткелдиин бүгү хемчеглер-биле бедидер, ажылга эгелекчи болгаш чогаадыкчы чоруктуг хөгжүдер, күш-ажылга коммунистиг хамаарылганың үндезинилерни быжыглаар дугайында партия моон сонгаар-даа сагыш салыр» деп Программаның эдилгезининг төлевилелинде бижиттингенин чүүлдүгүнүп хүлээп көрүп, бистер ону амыдыралывыска, ажыл-херээнивске удуртурга болдурар бис. Күш-ажылга ажы-төлду, аныяктарны оөредир, кижизидер дээш коммунист кижи бүрүзү бот-харылсаалгалыг болур, бодунуң арын-нүүрүнүң, күш-ажылчы ат-алдарының хереэ кылыр саналар ужурлуг деп бодаар мен. Чижээлээрге, бистин ажылдап турарывыс Кара-Чыраа сүт-бараан ферманы дээрге Сүт-Хөл, Кара-Чыраа школаларының оөренилчилери күш-ажыл практиказын эрттиреринге база-бүдүрүлге болуп шыдаар ужурлуг. Школаларга бо талазыбиле дузаны чедирип турар бис. Ынчалза-даа ону эжиидип, ферма эргелекчизиниң база бистериң—саанчы коммунистериң талазындан олче сагыш салып, дузалаар, школачылар-биле ажылдаар ужурлуг бис. Мээң ажыдап турар оөрүм коммунистер Екатерина Оюлар, Урана Монгуш олар боттарының ажылынга мергежээн дагдынык-чылар.

Мен бо чылын социалистиг чаржыкка эки түүнелди чедип алыр аргалыг болдум. Келир беш чылды эки темп-биле эгелээр бүгү аргалар фермада бар. Мал чеми четчири-биле белеткеттинген, кажаалар чылыгларттынган. Ынчангаш чыл планын хуусаа бетинде доозаш, чаа беш чылды чедишкинниг эгелээр дээш бүгү күжүвүстү, мергежилистии бөөр бис. Ол — чүгле бистерниң кижи бүрүзүнүң ажылга ак сеткилдиг хамаарылгавыстан, кызыман чоруувустан болдунар болгай.

К. МОНГУШ.
«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа сүт-бараан ферманың саанчызы, коммунист.

ЧУРУКТА: саанчы К. Г. МАКАРОВТУҢ чураан Монгуш. чуруу.

ХООЧУННАРГА ХҮНДҮТКЕЛ

Назы-харын ам дөгүй берген. Ынчалзажок ниитиниң хөрөнгө улуумну хирези-биле киирип чор мен. Совхозта быжа кадаржып турар мен. Мынча чылдар иштинде чүрттап келгеш, дайын-чаанның кадыг-бергезин-даа карааны-биле көрдүм, амгы чаагай амыдыралдың кежиктеринда одилеп көрүп чор мен.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезининг төлевилелин ынчуп таныштым. Бистиң бурунгаар хөгжүдевистиң келир үези шынап-ла кайгамчык-тыр. Мээң мынча чугаалаксаан чүвем — күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарының дугайы. СЭКП моон сонгаар-даа оларже кичээнгей салыр болгаш хоочуннарның социал, медицина болгаш культура хандырылгазының дугайында доктаанал сагыш салыышкынны үргүлүүлөөр деп айыткан. Ана кижи өөрбөс арга чок.

Күш-ажылдың улуг назылыг хоочуннарының шыдаар шаа-биле күш-ажылчы ажыл-чорудулгага, хөй-ниитиниң амыдыралынга болгаш кижизидилге ажылынга киржирии калбартыр деэш ковчуг шын. Дагдыныкты хоочуннарывыс үлегер-чижээ, ылангыя аныяк өскенниң кижизидилгезинге, оны чугула, оон ачы-салдары улуг.

Б. МОНГУШ,
дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну.
Өөвүр район.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумуның болгаш Совет чазактың чалаавы-биле Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чүүлелининг Даргазы Менгисту Хайле Мариам найыралдың ажылчын аян-чоруун кылып октябрь 31-де Москвага чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделининг Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин дашты херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери үткуп алганнар. (СЭТА).

ДААЛГАЛАР АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

«Тыва көдээ тудуг» трестин Кызыл-Мажалыкта № 741 көвүп чоруур механизастаан колонназының коллективи бо беш чылда эки ажылдаан болгаш беш чыл планын хуусаадан эрте дооскан. Тудуг ажылдарын организастаарын экижидип бүдүрүлгенин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирип келгенининг түүнелинде, КМК-ның коллективи беш чыл дургузунда 10 млн. 597 мүң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорудар планын ажырып, бо хүннерге чедир 10 млн. 670 мүң ажыг рубльдин ажылдарын бүдүргеп. Бо чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планы база ийи ай эрте күүсеттингеп, 2358 мүң рубльдин ажылдары кылдынган, ол дээрге планныг даалгадан 150 ажыг мүң рубльге хөй.

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузуу Шойдар-оол Күжүгеттин, Кылаң-оол Ооржактың, Кертик-оол Ооржактың, Күшоол Чамыяның, Татьяна Кертик-оолдуң бригадаларының ажылы эки.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ТОДАРГАЙ СОРУЛГАЛАРНЫ САЛГАН

СЭКП Программазының чаа эдилгезининг, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-нин экономиктиг база социал хөгжүдезининг Кол углаңмышкынналарының төлевилелдерин СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга чугаалажып көрген.

Оон материалдарын, партия Программазының чаа эдилгезининг төлевилелин Материал-техниктиг хандырылга комитединиң коллективи ханызы-биле өөренип, танышып турар.

Бедик соругалараны чүгле бүдүрүкчүдүг ажыл-биле чедип ап болур дээрзи билдингир. Тос айларда бараан саарылгазының планы 112 хуу, арыг орулга алырының 110 хуу күүсеттингеп-даа болза, бисте ам-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн планга немей 19 хуу өстүргеп-даа болаувусса, ажыл-шыңының чидирнии кызырар, организастыг чоруктуг бижыглаар талазы-биле хемчеглерни алыры бистең негеттинип турар.

Партия организациязы, администрация бараан килдистерининг, база ажылдакчыларының болгаш чолаачыларның аразында съезд мурнунуң чарыжын улам калбартырын хүлээнип турар. Бистиң комитеттиң коллективи Хакасивиның хандырылга аргелели-биле хөй чылдарда аразында чаржып, арга-дүржүлгазын солчуп келгеп. Четпестерни кады илередип, чугаалажып турары оларны чайладырының хемчеглерни алырынга дузалап турар. Ажылга мурнакчы дүржүлганы нептерелдири биске чугула болуп турар.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн Л. Н. Завашка, А. Е. Косых, А. С. Тоторова болгаш Г. Л. Зырянова көргүзүп, аныяктарга билиг-мергежилии хамчыдып турар. Кадрларны ажылга быжыглаар ажылды ам-даа экижидерин чедип алыр ужурлуг бис.

Материал-техниктиг фондуларны чагып алыкчыларга сайгарарының 10 айларда планын боттандырбаан бис. Чурттала-коммунал ажыл-агыйы, Амыдырал хандырылга, Чурт үлетпүрүнүң, Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерстволарының будүрүлгелери, «Тыва септелге тудуг» трестиң коллективтери хандырылганы экижиткенининг түүнелинде, планнын онаалдаларын күүседир аргалыг болган. Ынчалза-даа тус-тус ажырларны четче хандырарын ам-даа чедип албайн турар бис.

Күш-ажылчы коллективтерниң социал хөгжүлдезин дүргедедир соругала-биле, чонуң хереглелдерин долузу-биле хандырар дээш, хандырылганың депшилгелиг аргаларын нептерелдир хемчеглерни алыры бистең негеттинип турар.

Эртем-техниктиг депшилгелин дүргедедир, камналга чурумун күштелдирер, бүгү участоктарга организастыг чоруктуг болгаш сагылга-чурумну быжыглаар хереккө удуртукчуларның, специалистерниң, ажылчын бүрүзүнүң харымсалгазын бедидер апаар бис. Ылангыя энергия, чиг эт, материалдыг курлавырлар камналгазын чедип алыры—бистиң хүлээлгевис. Бо айтырыг чарыштың кол негелдези болгаш күш-ажылчы коллективтерниң кичээнгейининг төөнде турар. Ынчангаш камналга чурумун план ёзугаар, организастыг чорударын доктаатказ. Чамдык удуртукчулар эрги ёзу-биле ажылдаарын үламчылап, немелде материалдыг курлавырларны алгаш, будүрүлге ээүлдезининг темпизин остүрерин орадажып турар. Оон-биле эптежирии черле бергеп! Ийи хүн камнап алган материалдар-биле ажылдаар хүлээлге алдынган турда, камналга айтырымнче сагыш салбас чоруктарга удур туржуру чүгула.

Бистиң мурнувуста база бир удуг соругга — ажылчыннарның амыдырал байдалын экижидери. Бо чылын бодувустуң күжүвүс-биле 536 дербелчин метр шолдуг ийи аал чурттаар бажыңнарның бирээзин ажыглалга киргеп бис. Бүгү звеноларга кижизидилге ажылын күштелдирииче сагыш салып турар бис. Арагалаар, прогулдаар, хол даштыг-биле ажыл кылыр чоруктарын чайлаар апаар.

Партияның салып турар соругазын ажылчыннарга чедиигир, биилдиигир кылдыр таймылбырлаары бистиң хүлээлгевис болур. Төнүп турар беш чылды чедишкинниг доозар дээш арга-курлавырларны тодарадыр, моон сонгаар улам күжениишкиннг ажылдаар соругга туруп турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүкомитеттиң харгалының оралакчызы.

ТАЙБЫҢ ТУРЗУН

Бүгуреллиг шыны сегізэн
Болүүн, төлеп совет кижи
Бүгудеге тайбың дээштиң
Бүрүн долу болуп берген.

Тиилелгенин тугун туткаш,
Делегейниң чонун кый дээш,
Деминг күштүү ээзэ болган
Тенизин дивес совет кижи.
Халдаанарының кара шору

Кадыг харыы бисте белеп.
Катап семеп келбезин дээш,
Хайыра чок кезедир бис.

Тайбың күштер
каттышкаштың
Дайын халап болдурбастар,
Делегейниң булуң сайлай
Дески тайбың мөңгежирээр.

А. БОРБАК-ООЛ.

Михола ПШЕНИЧНЫЙ, украин чогаалчы.

АКЫ-ДУҢМА ХӨӨРЛЕР

Даштар ыглан.
Ажыы аптаар.
Таныыр аттар
Чаржалажыр.
Дүне-даа бол,
Түнек кыйгы

Тураскаалды
Тундур оюлаар.
Кижини орта
Тургузуруса.
Хилек-човаан
Тунар деп бе?

ТУРАСКААЛ

Бедин үнген тураскаалдар
Чечектерни эштип алган.
Ешт адырлыг сылдысчыган

Челзэштелиир чайыпалыр...
Өртемчейде кайдыг-даа хат
Өжүр хадыыр төөгү турбас.

БОДАЛЫ ЧҮЛ?

Дагыларының бодалы
Аис дээрде болбайн.
Даалы-ла чүреккей
Акыларын бодай бээр.
Кыш-даа кижи үргүлчү

Кыңгырт ырлыг навайын
Сактып чоруур утпас-даа
Чаржалашкан тураскаалдар
Чүректерин саргыдып кээр
Чүнү орта болдавас дээр.

Долгорын НЯМАА, моол чогаалчы.

КАРАЛА

Орай дүне даамчыргай
Орук дургаар хову черге
Каралазы шала муңгак
Калгын орган, күжү төнген.
Карадгы дүн оңуп эштээн

Кара аскыр бажын аскан.
Чүге чааскан улчуп чоруур.
Чүү дээш ынчаар
муңчулганыы?

Василь ЗУЕНАК, белорус шүлүкчү.

КЫМ-ДАА ДЫҢНАП ЭСКЕРБЭЭН

Кым-даа дыңнап эскербээн боор:
Кыйыт сыптан яблоко
Черже оожум шурай берди.
Белоруссияның, Холоневичиг
Безин чүү-даа ону билбээн
Кижилер-даа, салгын-хат-даа.
Кым-даа дыңнап эскербээн боор:
Кырым сынар, мичилза-даа
Черим күжүр шуутсирт дээш дег...

Герберт УЭЛЛС.

ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА

Герберт Уэллс (1866—1946) — англи чогаалчы. Россияга үш катап чораан (1914, 1920, 1934 чылдарда). 1920 чылдың октябрь 6-да В. И. Ленин-биле ужуражып, беседалаткан. Делегейниң өйүги лайыныың үезинде Совет Эвилелин кантылаан үүлдерин парлап, чугаалап турган. Бештай чораан үезинде революцияның ужур-утказын билбээн болгаш «Россия дүмбейде» деп номну бижээн. Сөлүүде «Келир үеш көрген мен» деп номунга Совет Эвилелиниң дешпилгезинге бүгүрээнин, магадалаңын илереткен.

«РОССИЯ ДҮМБЕЙДЕ» ДЕП НОМДАН

...Октябрь айның чырык хүнүнүң хереллериңде чайынаан, салгынга сылыраан алдынавачак бүрүлерге бүргеткен Москваны көөрге, Петроградка бодаарга, делгем-шөлзэн болгаш хайыныыг-даа ышкаш, Кудумчуларда шуушкан чон-даа хөй, садыг хостуг хайыннаан, чүүзалар база шору, четчир бар. Рынокгар безин ажык. Кудумчулар болгаш бажыңнар база ындыг коичуг үрелбээн. Ынчалзажок 1918 чылдың хан төгүүшкүнүүг кудумчу тулчуушкуннары дыка хөй иетерни арттырып каан. Кремль хаалгазының мырыкай аксында турар Василий Блаженныйның кудумчу чурумунга таарышпас чиктиг тутунган дугаының бир суургазының оваадайын үгер-бээ оогу чүре дээп аппарган болгаш ол мынчага чедир катап кылдыннаан. Трамвайлар чоруп турар-даа болза, пассажирлер аргыштырбайн турар, оларны аъш-чем болгаш одаар үүлдер дажыглаарынга ажыглап турар дээп. Бо талазы-биле Петроград Москвадан дээре деп чугаалажыр болган.

Ленин-биле ужуражырым мурнунда хөй-ле ынзы-бүрү үүлдерин эртер ужурга таварышкан мен, чамдыызы сагышка апчыг-даа, ынчалзажок ол бүгү эрткен, ооң мурнунда Лондонуң коммунистиг бөлүктериниг база улуг-ла фотоаппарат үүктээн америк эшке үдедин алгаш, Кремльче чорупкан мен. Ол эш, мээң билгеним-биле алырга, дашпакы херектериниг орус комиссариадының бир төлөлекчизи болган.

Хамык хыналданы эрткен соонда, бисти Ленинче эрттирипкен болгаш бис соңгалары орду баарында шөлче көрүнген чырык өрөөлде чүве бижиир улуг стол артында орган кижини көрүп калдывыс. Стол кырын айлап, эмгелээзэп-даа. Мен столдуң бир талакы кыдыныга олуруп алдым, од бедик эвес дуртсыныг кижи менче көрүнүп кээп, столга шенектенип алган, чугаалап эгеледи. Ол англи дылды тергиин эки билирге болду. Дээрги Ротштейн өй-ойлеп немей каап, чугааны кичээнгейлиг дыңнап орду. Американ ол кадында аппарадыш айлап тургузуп ап, шимээн үндүрбезин бодап, кыдыл туруп тыртпырын эгелээн. Бистиң чугаавыс кайныыска-даа солуп болган, аппарат даажы-даа шантыктаваан.

Мен марксист догматик-биле маргыжарынга белеп калген болгай мен. Ынчалзажок ол догматикке шуут дөмей эвес болду. Ленин кижилерин сургаарынга «нак-жижи деп дыңнаан мен, а бистиң чугаавыска бичии-даа мыдыт аяк черле көзүлбеди. Ленининиң арны дыка аянныг, шимченгир болган шала карахүреңзиңзэр өөнүг болду, каттырары-даа ёзулуг дириг көрүшкүлүг, ооң аңгыда чугаа кадында доктаап каап, бир караан имиреттн көргүлзэр чаңчылдыын эскердим. Чугаалап ора, стол кырында оваа сөзүлиниарга дээп каап, холуун чайгагылаар, херектиң утказын допчу илереди тө каап, кайдыг-даа ажыт-чажыт чокка чугаалап орду. Езулугла эртемден кижи мыдыг боор, көөргеттинер болгаш тогдунар-даа чүве чок.

Бистиң бүгү чугаавысты ийи кол утка, ийи айтырыг хаара туткан турду. Бирээзи менден олче угланган: «Россияның келир үези силерге кандыг кылдыр көстүп турарыл? Кандыг күрүнеш тургузар дээш чүткүү турар силер?» Өскези — оортан менче салдынган: «Социалистиг революция Англияда мынчага чүге эгелевээнил? Силер чүге социалистиг революцияны белеткеңейн турар силер? Капитализмни чүге дүжүр октаппас силер, коммунистиг күрүнеш чүге чарлавайн турар силер?» Ол ийи айтырыг холужуп, кыйгы салчып, бот-боттарын шенежин турганнар...

Ленин, ынзы-бүрү «утопистерин» ойтур шаап турар бодуу, бала-ла хамыктың сөөлүнде утопияже — электрификация утопиязынче шимнып берип-тир. Бүдүн-бүдүн губернияларга чырыкты, транспортка болган үлеттүрге энергияны бээр күчүлүг электростанцияларны Россияга тударының планын боттандырарынче чүткээш, ол бодуунуң бүгү салдарын ажыглаан турар. Шенелде кыдыр ийи районну ам бээни электрижиткен деп, ол чугаалады. Арга-арыг шыыкан бо чуртка, бижик-биилиг чок тараачынар чүрттаан чуртка, энергия бээр сут-даа чок, мергежилдиг специалистер-даа чок чуртка, садыы болган үлеттүрү ажуп бар чыдар чуртка оон артык дидим планны кым кайыын бодап тывар боор? Ындыг чижектиг план Голландияда боттанып турар, Англияга чугаалажып көрүп турган, ол сайзыраңгай үлеттүрүүг, хөй чүрттакчылыг чүрттарга электрификация боон болбайн ааи, чедиишкинниг боттанып болур, бүгү талаалыг ажыктыг-даа болур. Ынчалзажок Россияга ындыг план киидыг-даа дидим техниктиг фантазияны ажыын турар. Россияның келир үезинче чеже-даа топтап көрүксээнзе, Кремльде ажылдап орар бо бедик эвес кижиниң көрүп орар чүүлүн, мен көөр ужур чок болдум: үрелин, баксыраан демир-оруктарының орнунда ол электрижиткен магистральдарны, бүгү чүрттү шыва алган чаа шоссе оруктарны, күчүлүг үлеттүрүүг аас-кежиктиг коммунистиг күрүнеш ол көрүп орар. Бистиң чугаавыс үезинде ол бодуунуң өттүр көрүүшүүнге бүзүрээриниге мени барык ыяап-даа келди...

«НАМДАРЫМНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫ» ДЕП ЧОГААЛДАН

...Ленин-биле беседалажып турар үемде, бистиң чугаавыстың үткааы мени кол сонуургадыр турган чүүл ол болган. Бистиң боттарывыс кандыызы хамаан чок турган. Менээ бис узун бис бе, кыска бис бе, кырган, ынчык бис бе деп чүве хамаан чок турган. Ынчан мен ооң чугаазының ааиг үүткүлдүүн, сагыш-сеткилгирин болган бодалының кайгамчык тодазын сактып артып калган мен. Ынчангаш ам эрга, ол дөрт чыл эрте бергеи номунну ажып ора, ону бодуунуң баарымда кылдыр катап көрүп, бодуунуң билириин күрүне ажылдакчылары-биле деннешпээн, хей чүрттакчылыг чүрттарга электрификация боон болбайн ааи, чедиишкинниг боттанып болур, бүгү талаалыг ажыктыг-даа болур. Ынчалзажок Россияга ындыг план киидыг-даа дидим техниктиг фантазияны ажыын турар. Россияның келир үезинче чеже-даа топтап көрүксээнзе, Кремльде ажылдап орар бо бедик эвес кижиниң көрүп орар үүлүн, мен көөр ужур чок болдум: үрелин, баксыраан демир-оруктарының орнунда ол электрижиткен магистральдарны, бүгү чүрттү шыва алган чаа шоссе оруктарны, күчүлүг үлеттүрүүг аас-кежиктиг коммунистиг күрүнеш ол көрүп орар. Бистиң чугаавыс үезинде ол бодуунуң өттүр көрүүшүүнге бүзүрээриниге мени барык ыяап-даа келди...

Ажай-хаак дег элгэр кыстар
Аяң-шыкка самнап ойнаар.
Арга-зэмэ чаңгыландыр

Айлаң-куш дег ырлажыптар.
Аас-кежиин, тайбың ишти
Алган ырлаан таңшы, шүлүк

Чүткүл-сорук, хей-аът
кижиин.
Чүгүүр куш дег ужуктурар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозуруу.

СОНУУРГАКТАРГА

ТАТР ДАГЛАРЫНДА

Чехословакияның чер болганындан болгаш даштыкы чүрттардан келген хей санныг туристер Татрның бедик даглариынга бо чылдың агаар-бойдузунуң байдалдарын кайгап-даа, магадап-даа турар. Майда туристер даглларга хаактаар арга чок болган: чылы кедергей турган. Чүрттүң делегейге сураглаан даглыг черлериниң Штырбско Плесо, Татранска Ломница ышкаш курорттарында амгы күскү үеде соок 20 градус ажып турар. Баштай чаттан харның кылыны 3 сантиметр болган. Ында дыштаның турарлар кышкы хепти кедипкен, хаактап, чадаг-шанактач киришкен.

ДЖАМУН ХЕМГЕ БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

Вангладештиң эң улуг хемиринің бирээзи — Джамунга балыкчылар чоокта чаа балык тудуп турда, оларның четкизинге катла деп хем балыы туттуна берген, ооң деңзизи 20 киллограмм. Ындыг тывыштыг таварылга балыкчыларга ховар болгулаар.

АЪШ-ЧЕМНИҢ ҮНЕЛИГ АЙМАА

Дагаа чуургазы — делегейниң чүрттакчыларының эң-не күзенчиг чеминериниң бирээзи. Барыын Европаның аъш-чем талазы-биле тускай эртемнигларининг санаан көргенин ёзугаар алырга, делегейде чыл бүрүде 500 миллиард даггаа чуургаларын улус чип турар, а хүн бүрүде — 1 миллиард 400 миллион. Дагаа чуургазын чехтер болгаш венгрдер эң-не хөй чип турар — чылда кижи бүрүзүнге оналаштыр 290 борбак. Үшкү черде— полактар, Польша Улус Республикаңың чамдыкы кижи бүрүзүнге оналаштыр эрткен чылын чиген дагаа чуургазының саны 220 болган. Канаданың болгаш Швецияның чүрттакчылары дагаа чуургазын база арбынывыле ажыглап турар.

АЛДЫНДАН КЫЛГАН САВА

Англи мастерлер 1797 чылда алдын чоостардан паш шуткааннар. Ол алдын саваны чоокта чаа англи хөрөңгитен 1 миллион 300 мун доллар-биле садып алган. Алдын саваны ук хөрөңгитен ёзу-биле садар чадавас деп, спецнаалистер санап турар.

ХААРЫКТААР «ХАЙГЫЫЛЧЫ»

Барыын Германияда Ганновер хоорайның чоогунда Хильдесхаймның делегей аэропорту бар. Ында алдептиг «ажыыдакчы» база бар, ол «ДС-2» деп шолаалаар. Ол калайлы албанын эрттирип, аэропортка еске чүрттардан келген чигзинчиг пассажирлериниң чемоданнарын чыттап, ында чажырып каан наркотиктерни (кара таакыны) дораан-на илередиптер. Ол «хайгыылчының» айда шалыңы 110 марка акша, а шалыңының орнунга хүн бүрүде бедик шыпарлыг, амданныг чемни болгаш витаминнерни ап турар. Ооң чогум адын Луиза дээр. Ол «хайгыылчы» — тускай өөредилгени эртпеен азырал хаван-дыр!

КОЛУМБУНУҢ ОРУУ-БИЛЕ

Христофор Колумб далайлар-биле эжиндирип, чөрлер болгаш чүрттар кезиир аянчоруун 1492 чылда эгелээн турган. «Гуанаани» деп испан суднога олурган 500 аныяк кижилер Кубаның наймылалы Гаванаңың өртээлиндеп Доминикан Республикаже чоокта чаа чорупкан. Латин Америка чүрттарындан болгаш Испаниядан чыылган ол аныяк кижилер бо чылдың сентябрь 26-да Испаниның Уэльва хоорайының чоогундан эжиндирип үнген турган. Американы эң-не баштай ажыттан улуг аян-чоруктуунуң далайларга эжиндирген оруунда бүгү чүрттарга олар барып, ооң төрүттүнген хүнүүнден бээр 500 чылының аян-чоруун тураскаадырын шинтирлээн.

Чехословакияда чараа-чеченнерни өске дириг амытаннар-биле чергелештир камгалалга алган тураарларның даңзызында кинрген. Прагада оларны камгалаарының тускай клубун тургускан.

ЧҮРҮКТА: кижиниң чыыг адыжына таалал алган чараа-чечен оолдары.

ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

АЛДАП ЧОРААШ

Эзир-оолдуң ажыдан көрин четтикпейн маңан, соңга дужунда бо бүгүнү бодап ор мен. Бажында аай-дедир карандайдыр дүңдерлин турган бодалдардан хейде-ле сахаларын дазылаадыр тудуп, бедик эзжектерлиг туфельдеримни шалага шаккыладыр тепсеңгеп олур мен.

Ажылдан кел чыда, Соскармаанның чаа садып алган тонун сонуургап көрүп чордум. Хүрең өңнүг, узуну чода ортүзу хире алгы тон. Ону даарап каанының эки деп чүвезин, фабрикага кылган болгаш ындыг ыйнаан. Эжиниден килеп алгаш, ол тонну кедип көрдүм. Ах, чүү дээр боор ону! Меңээ-ле хептеп каан чүве. Хөрээнде, оргазында чаңгыс-даа дырыжар сыгыг безин чок. Көрүнчүк мурнуунга турушкаш көрүүрүмге, үжеп хар үзе чеде берген, үш уруглуг Аялга эвес, алды айда частып келген шеңне чечээ дег, карак дескирип шыдавайн баар аныяк уруг мурнуумда тур. Эх! Эзир-оол мени көрген болза!

Тонуңуң өртээн дыңнаап, улуг тыларымга, Соскармаа кара характары чырый берген, кедергей-ле сүме катты: «Муң акша дээрге, аяа чүве-дир, Аялгажым. Эрткен неделяда, Василёгум аалдан алган мал-маганыысты аладыр-чиилеп чүдүрүп эккелеш дужаапкан акшазы-биле бо тонну-даа алдывыс, чиик машина өртээнге четпес акшавыс-даа чедирдивис. Эзир-оолдуң төрелдери шунту мал-чыынар ийик чоп. Өг арттырбайн аалчаптынар, бо дээрге тыва чоңнуң эки чаңчылыдыр. Мал-маган күрүнеге дужаары дээрге. Аъш-чем программазынга силерниң киирген үлүүнер-дир.

Бажынга келген дораан саазын алгаш шунту чарыгдалдарны санай кааптым: каш өгге баары, арага-дарыга, аъш-чемге чеже акша чарыыры билдине берди. Бо бүгү чарыгдалыыстан соолүнде дөрт ораныыг саанар үнер эвеспе! Соскармаанның көргүскен тону ам эктикиде деп билип аар мен.

Эзир-оол кижи аайындан эртер эвес, магалыг чөпшүл ымытан боор. Ийи-чаңгыс хөдерлеин бээрге, карак чажы төгө каапталырынга, боду-ла мени эргеледип, аймынче киирге бээр. Ады Эзир дээрден башка, боду бора-хөкпеш дег кем чок төл-ле болгай.

Дыштанар хүнде Эзир-оолдуң эжиниң чиик машиназыбиле Ак өрү хап үнүптүвүс. Кол-ла чүве—араганы ег-бүрүзүнге арбыдадыр алдывыс. Акша бар болза, бүдүн арага садыын-даа садып ап боор турган үе чүве. Чигир-конфетаны хей боору-биле чиик өртектиин хаптагылап алдывыс.

Эң адаккы өгдеи эгелеп ак, кызыл арагаларлыг, кыңгыраан шилдерии, хаптарда чигир-чимисти үлеп кириптивис.

Баштайгы өгге чүү-даа болза, хаймидырган шайны маңан алдывыс. Бистиң санаан алганывыс ёзугаар бо ёг молдурга бээр ужурлуг. Дараазында өгге чүгле чылыткан шай ижип четтиккеш, Эзир-оолдуң шенектеп тургаш, далаштырдым. Баар аалдар хөй. Орук шаптараазыныыг. Ол ёг хой берзе экизи-ле ол.

Оон дараазында бегларын, куинчугларын өглериниг хайындырган шай хамаан чок, чылыткан безин шай маңнар үе чок. Эзир-оол дээрге машина соонган шилдерии кыңгырадыр өглерже кодүрүп киирип тур. Өглерже киирген шилдериниз соң-даарта, оларның едектериниен чүдүреринге шары, молдурга, ирт-сергеже шилчий берген турар болгай.

Үрде көргүшээн төрелдериниң бистиң-биле эрткенбарганын чугаалажыксап, эки-бакты хөөреживсээриндээ конучут. Бисте үе чок.

Башкы сылдыс чырый бергенде, Эзир-оолдуң улуг даайы сугга доктаай бердивис. Эң-не хөй шилдерии, чигир-чимисти улуг бег, куинчуумга бодум сунадым. «Узуп даайым суг, бызаалыг инек ийикпе, дөмей шары берзе хөңүү» деп, Эзир-оол эдип орган кижи.

Бег, куинчуумнуң келдирткен кожаларының чугаазы дыңзыы, ыр-шоору үнүп кээрге, олардан түвексингеш, «кенижимейлеп» турда-ла, чиик машина ишкиге хондум.

Эртенинде хаптарывыс чыып, Акты куду бадар хүнүвүс. Эзир-оолду өгден үндүр имнеп алгаш, далаштырдым. «Хоорайда шактыг ажылдыг улус далаш болбайн аан» дижип, кырган бег, куинчуум арагавыстың чартыныга-даа дегбээн, хой айыттылар. Шары-молдурга, инек-бызаазы уругларының, кежээт-чүржаатарының болду. Бодалывыс бүтпейн барганыга, улуг-ла мунгаравадывыс: ам-даа аалдар хөй болгай. Кыргынарывыс ужа-тура, ходуи чайып туруп калдылар.

Эзир-оолдуң улуг угбазы сугга кээривиске, орунда човуурташ чыдыр. Честезиндээ чок. «Керем, Эзир, честеңни бичии чаа шаавыдам. Билбестей бээримге меня та тепкени ол, та сопканы ол. Көөп белдирим угдунмайндыр» дидир. Човуурташ, ковайын келгеш, шала ишкеп араганы бир дашканы аптыы. Аарыыры чүде бээр чадавас дээш, күзүн чедип келиңер серге чүдүрүп бээр мен» — дидир. Баштарывыс халаа берген өгден үнүп тур бис.

Дараазында өгге кээривиске, кожаларының оолдары ораан каан кидис иштиңге чажырып каан арагапы оорлап ижипкеш, өгнүң эр хөлиниң караан көгерткеш, дүржоктанып тура хонган болдулар. Келир чылын бызаа аазадылар.

Эзир-оолдуң «Кайгал» шолалыг даайы сугга түтсуп кээривиске, күүйү дөрде ушкан, боду турун шыдаастаан, мун-не ширтек кырында баскактаныпкан олур. «Чээмимбиле чараш хенижимге үш бызаалыг инек боор мен» — деп, чудчуруп олур. Бызаалыг инек хамаан чок, өскүс аңай безин айбас-тыр бис деп чүвени билдивис. Каждада аалаан-чиилеп малды ажыдыпкаш, бичии уругларыга чагып каап, «хык» дээр кижидаа чок, ыыт чок тутсуп бадып ор бис.

Дараазында ийи кожа өг, сүт-саанын-даа херекке алган чүве чок: «Сиген кезип бадар дээн улус бис, ам эртен боор ыйнаан» — дижип, суугу кырында хойтпактыг пашче шуурууп тиге бердилер. Аалларда ажы-төлдүң хөйүн ам чаа көрүп каап: «Эктимге алээп, хырымыга аштаан эвес мен, чүнү канчап турарым ол?!» — деп, чаа миикип келдим. Эзир-оолду соңгу олутче олурту иткеш, оон эжин: «Асфальтыже үндүр тырт!» — деп дужаадым. Өглер ишти алгыржып туруп калдылар. Соскармаанның сүмелээни, дээрден дүжүп көөр белеп кежик, хөлеге дег, туттурбайн бардыы.

Эзир-оолдуң бир айда ажылдаан шалыңын Ак унуиче чашканнапканнывыс ол. Анаа муңгаравадым. Акшазын чидирген кижи чүнүдээ чидирбээн деп мерген сестерни билир мен. Ажырымчы бодалдарга алзыпкаш, хөй ажы-төлдүг бег-куинчугларының угаан-медерелин албыстадып турганывысты бодап көөримге, меңээ оларның аазаап өскүс анайы-даа, келир чылгы бызаазы-даа херек чок.

М. ХОВАЛЫГ.

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ак тала ийи коштеп удар.

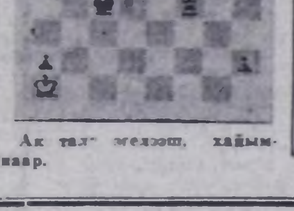

Ак тал- мелээш, хаймнаар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТВ

НОЯБРЬ 2-ДЕ
ВИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазында. 9.10 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.35 — Барааннар, ачыдуза чедирилгези, чарлаалдар. 10.35 — «Пионерио для Малаги». «Хайыра чок фронт» деп болуктеп. Уран-чечен телефильм. 11.05 — Чүнү вомчуурул. 11.50 — «Тинлекчилер». 4-кү Агаар армиязының хоочунгарының ужуражыышкыны. 13.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.40 — «Летать завещали России». Док. телефильм. 14.40 — Улусчу чогаадыгга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челзэш». «Белтвишские музыканты» (Югославия). 15.20 — «Гум-Гам». Телешин. Ленинградтан дамчыдылга. 16.35 — Бир эвес кадык болуксазында. 16.50 — «Билдингир-даа болза, айдептиг». 19.50 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. С. Зорин чорудар. 18.50 — «Пропавшая экспедиция». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Грузин ССР-ниң Күртелерадвозунуң улустуң хөгжүм хереклелериниң оркестри ойнаар. 21.55 — Мелодиялер. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Черноморец». Днепропетровскиден дамчыдылга. 22.45 — «Мелодии узоров». Док. телефильм. 23.00—23.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — «Эртенги почта» деп музыкалыг шоу-дамчыдылга. 9.00 — «Пора экзаменов». Док. телефильм. 9.40 — Молдав телевидениениң программазы. 10.40 — Уран үүл мастерлериниң концерти. 11.10 — «Чүргүкчүлер дугайында рассказтар». И. Левитан. 11.45 — Чарлаалдар. 11.50 — «Балет дугайында». Хореограф Михаил Фокин. 13.00 — «Подкидыш». Кинокомедия. 14.10 — Черге — кижи эр. 15.10 — «Кинопанорама». 16.55 — Эвилелдер бажыңының Колониалыг залыга аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — Улустуң аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Приключения Буратино». Мультфильм. 20.15 — «Документалдыг экран». Кино кансырыга. 21.00 — «Ye». 21.30 — Уран үүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Рыжов. 22.20 — 22.55 — П. И. Чайковский. Хылдыг хөгжүм оркестринге серенада.

КИНО

НОЯБРЬ 2-ГЕ

НАЙЫРАЛ: «Разгром милитаристской Японии» 9.30, «И на камнях растут деревья» 11.30, 16.30, «Человек с аккордеоном» 14.30, 19.40, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Буратино» 9.30, 13.00, «Орлята Чапая» 11.00, 14.40, «Фронт в отчем доме» 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сокровища» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровища древнего храма» 14.00, 17.40, 20.10 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге хар чаап. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 7—14 метр. Агаарның температуразы дүне 12—13, хүндүе 3—6 градус соор.

Кызылга бүргет. Дүне 11—15 градус, хүндүе 3—5 градус соор.

Автооруктарга кестүрү эки.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театрынга В. Катаевтиң «Полкүүн оглу» деп шинзи, 3-те, 12 шакта.

П. Шеповуң «Кадык болуңар» деп шинзи, 3-те, 19 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга
Дыштанылга кежээзи, 2-де, 19 шакта.
Дискотека, 3-те, 19 шакта.

«Колос» Культура бажыңынга
Дискотека, 2-де, 19 шакта.
«Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» клубтуң кичээли. Оон улаштыр «Чүгле чаңгыс хүн» деп кинофильмни көргүзер, 3-те, 14 шакта.
Дискотека, 19 шакта.

Хоорайның шериг комиссариадынга
Совет Армиязының хүрээлениниче чоруп турарларны удээриниге тураскаатқан митинг болур. 2-де, 11 шакта.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаар чер.

Чагыг № 3156.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының иеректериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01116.

Государственная ордена Трудового Красного Знамени БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (12955) | 1985 чылдың ноябрь 3, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайындо

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязын 1985 чылдың декабрь 3-те Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1985 чылдың ноябрь 1.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФЕССИОНАЛДАР ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ТӨП ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

«1985—86 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар дээш чурттуң көдээ ажыл-агыйының болгаш агроүлетпүр комплекизиниң еске-дээ адырларының ажылдакчылары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүң байдалында эрес-шудургу ажылдап турарын доктаалда демдеглээн. Экономиканың аграр секторунуң хөгжүлдезинге боттуг үлүг мал ажылының ажылдакчылары кирип турар. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң сөөлүнде эрткен үеде эътти, сүттүг, чуурганы болгаш еске-дээ продукциязын бүдүрериниң база садып алырының боттуг өөрүлдезин хандырган. Амгы беш чылдың доозукчу чылынмың планнары чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Малдың эрткен кыштаглаашкынының үезинде күш-ажылчы чарыштың тиилекчилери — бүдүрүлгениң мурнакчылары РСФСР-ниң, Украина ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Грузин ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Латви ССР-ниң болгаш эвилелдешкен еске-дээ республикаларның колхозтарының, совхозтарының, хөй районнарының болгаш областарының мал бригадаларының болгаш фермаларының коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр бедиткен хүлээлгелерин алган болгаш 1985-86 чылдың кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында инициативаны көдүргеи.

Мал ажылының продуктулуунуң талазы-биле эң-не бедик көргүзүлгелерни, эътти, сүттүг болгаш еске-дээ продукциязы бүдүрериниң база садып алырының боттуг өөрүлдезин чедип алыр, мал чемнерин болгаш материалдыг хөреңгилерин ажыктыр ажылаар, интенсивтиг технологияларны, күш-ажылды организаставарының болгаш аңаа идиг бөзрининг депшилгелиг хевирлерин ажыглаар дээш социалистиг чарыштың инициаторларының патриоттуг эгелээшкинин чурттуң бүгү малчыннарны, Сельхозтехниканың, аъш-чем, эът, сүт, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери калбаа-биле деткип турар.

Колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының болгаш специалистериниң, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейлиин улам ыыап бедидери эң-не чугула ужур-дузалыг деп, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди саналаан болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни күүсеттинип, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартырының дугайында санаалды көдүргеи бүдүрүлге мурнакчыларының, колхозтарының, совхозтарының болгаш агроүлетпүр комплекизиниң еске-дээ бүдүрүлгелериниң база организацияларының коллективтеринин инициативазын чүүлдүг деп көргеи.

Бүдүрүлгениң чаартыкчыларының күш-ажылчы эгелээшкиниерин бүгү тала-биле деткирнрин болгаш кептерелирин, ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөр чорукту идепкейлиг хөгжүдерин, мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирерин хандырарына бедик түңнелдерни чедип алырын Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар, областтар, округтар, хоорайлар, районнар, көдээ болгаш суур Советтеринин күүскомнарынга, агроүлетпүр каттыжымшкымнарынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, партия, профэвилел болгаш комсомол эге организацияларынга сүмелээн.

Организакчы болгаш политиктиг ажылды мал фермаларынга болгаш комплекстеринге, цехтеринге, бригадаларынга болгаш звеномларынга шуут боттарынга чоруушшаан, ооң бедик деңгелин хандырар. Социалистиг чарыштың дээштинин чедип алыр, чаржып турар кижи бүрүзүнүң алганы хүлээлгелерин күүседиринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар. Бүдүрүлгениң интенсивтиг аргаларын, күш-ажылды организаставарының болгаш аңаа идиг бөзрининг депшилгелиг хевирлерин чүткүдүг шиңгээдир, ажылдың шынарын экижидер. Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге моралдыг болгаш материалдыг деткимчелер калбаа-биле ажыглаар, оларның дуржулгазын чер болганынга неитередир.

Социалистиг чарыштың организас-техниктиг хандырылгазы, чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдири, курлавырларны камнаары, тургустуткан бүдүрүлге күчүзүн долу ажыглаары, күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни коллектив бүрүзүнүң күүседири дээш ажыл-агый удуртукчуларының болгаш специалистериниң хууда харыысалгазын бедидер.

Малчыннарның медицина, садыг болгаш культура амыдырал хандырылгазын экижидер.

Фермаларның техника талазы-биле идегелдиг хандырылгазын хандырар, продукцияны чогуур үезинде болбаазырадыр болгаш ону бүдүрүп кылып турар черлерге дорту-биле ыыдээп аларын калбартырының, долу үнелиг комбикормнарны, белок-витаминниг болгаш витаминниг немелделерни, эмнер болгаш ветеринария-профилактика препараттарын көдээ ажыл-агыйга ’бзорин көвүдедир талазы-биле ажыл херекти колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң оларның-биле холбаалыг бүдүрүлгелериниң аразында харылзааларын быжыглаар болгаш калбартыр.

1985/86 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилер кылдыр санаарлар болза:

мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырген, планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хандырган, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын улам көвүдедирип, оларның шынарын экижидерин, продукцияның бот-үнезин чингедирип, малдың продуктулуун бедидерин болгаш онча-чете чоруун чедип алган бүдүрүлге мурнакчылары, бригадаларның болгаш звеноларның, мал фермаларының болгаш комплекстеринин, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-дээ бүдүрүлгелериниң, дузалаа көдээ ажыл-агыйларның коллективтерин, ол ышкаш районнар болгаш автономнуг округтар, областтар болгаш автономнуг областтар, крайлар, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикалар;

фермаларны болгаш мал чемнери белеткээр цехтерниң техниктиг хандырылгазының, мал ажылының продукциязын хүлээп алырының болгаш болбаазырадырының талазы-биле колхозтар болгаш совхозтар мурнукка алган керээлиг хүлээлгелерин күүседипкен, бедик шынарлыг комбикормнарны болгаш мал чемнеринге немелделерин бүдүрериниң болгаш көдээ ажыл-агыйга бөзрининг планнарын ажыр күүсеткен бүдүрүлге мурнакчылары, сельхозтехниканың, аъш-чем, эът-сүт, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының участокталарының болгаш цехтеринин, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери.

1985/86 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилер кылдыр санаарлар болза:

мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырген, планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хандырган, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип, оларның шынарын экижидерин, продукцияның бот-үнезин чингедирип, малдың продуктулуун бедидерин болгаш онча-чете чоруун чедип алган бүдүрүлге мурнакчылары, бригадаларның болгаш звеноларның, мал фермаларының болгаш комплекстеринин, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-дээ бүдүрүлгелериниң, дузалаа көдээ ажыл-агыйларның коллективтерин, ол ышкаш районнар болгаш автономнуг округтар, областтар болгаш автономнуг областтар, крайлар, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикалар;

министерстволарның, ведомстволарның болгаш профэвилелдеригиң ТК-ларының эвеполар, бригадалар, фермалар, цехтер болгаш участоктар коллективтерин шаңнаары-биле ол министерстволарның болгаш ведомстволарның база профэвилелдер ТК-ларының акша шаңналдыг 2,9 муң хүндүлел дипломнарын, а ол ышкаш акша шаңналдыг 4 муң хүндүлел дипломнарын бүдүрүлгениң мурнакчыларын 1985/86 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаары-биле тургузарының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерни шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктерин доктаал-биле тургускан:

эвилелдешкен республикаларга — 50-деи 100 муң рубль чедир акша шаңналдыг 6 хүндүлел бижиктер;

автономнуг республикаларга, крайларга, областтарга болгаш автономнуг областтарга—20-деи 50 муң рубль чедир акша шаңналдыг 34 хүндүлел бижиктер;

автономнуг округтарга болгаш районнарга — 5-тен 15 муң рубль чедир акша шаңналдыг 200 хүндүлел бижиктер;

колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-дээ бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының дузалаа көдээ ажыл-агыйларның коллективтеринге — 2-деи 6 муң рубль чедир акша шаңналдыг 1010 хүндүлел бижиктер.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш организацияларның депшилгелиг министерстволарының болгаш ведомстволарның база профэвилелдер ТК-ларының акша шаңналдыг 2,9 муң хүндүлел дипломнарын, а ол ышкаш акша шаңналдыг 4 муң хүндүлел дипломнарын бүдүрүлгениң мурнакчыларын 1985/86 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаары-биле Совет Эвилелдиниг аян-чорук кылыр чингелделиг 10 муң туристиң путёвкаларны, оон иштинде 2 муң путёвканы Москва хоорайга баар кылдыр, а ол ышкаш 8 муң путёвканы дашткы чурттарга аян-чорук кылыры-биле үндүрүп бээринин дугайында ВЦСПС-тиң;

эң эки комсомолчу-ажыңнар коллективтерин шаңнаары-биле 700 хүндүлел дипломнарын турузарын болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларын шаңнаары-биле 1 муң туристиң путёвкаларны үндүрүп бээринин дугайында ВЛКСМ ТК-ның;

министерстволарның, ведомстволарның болгаш профэвилелдеригиң ТК-тарының эвеполар, бригадалар, фермалар, цехтер болгаш участоктар коллективтерин шаңнаары-биле ол министерстволарның болгаш ведомстволарның база профэвилелдер ТК-ларының акша шаңналдыг 2,9 муң хүндүлел дипломнарын, а ол ышкаш акша шаңналдыг 4 муң хүндүлел дипломнарын бүдүрүлгениң мурнакчыларын 1985/86 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг арттырери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаары-биле тургузарының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерни шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктерин доктаал-биле тургускан:

эвилелдешкен республикаларга — 50-деи 100 муң рубль чедир акша шаңналдыг 6 хүндүлел бижиктер;

автономнуг республикаларга, крайларга, областтарга болгаш автономнуг областтарга—20-деи 50 муң рубль чедир акша шаңналдыг 34 хүндүлел бижиктер;

автономнуг округтарга болгаш районнарга — 5-тен 15 муң рубль чедир акша шаңналдыг 200 хүндүлел бижиктер;

колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-дээ бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының дузалаа көдээ ажыл-агыйларның коллективтеринге — 2-деи 6 муң рубль чедир акша шаңналдыг 1010 хүндүлел бижиктер.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш организацияларның депшилгелиг министерстволарының

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдәлер

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДААР

«Барлык» совхоз — районда эң улуг ажыл-агый. Ол дивискивр талазы-биле районуң ниити шелүүнүң 39,7 хуузун, кедээ ажыл-агый продукциязын будүреринниң хемчээлиниң 40 хуузун эдип турар. Барлыкчыларның шалыпчы ажыл-ижинден районуң планныг онаалдаларының күүседээн дыка хамаажыр дээри илдең-дир. Чогум-на ол дээш, бирги эвлчегде коммунист бүрүзүүүң бедик харысаалгазының, организастыг чоруунуң, ат-алдарының, идейлиг каңналыышкынының, идепкейлиг амыдыралчы туружуунуң айтырыглары бүгү талазы-биле хандыр анализтеп, четтестерни илеректи чайладыры, чаа соруглаарыны тодарадып сүмележири-биле совхозтуң коммунистери отчёт-соңгулдалыг хуралга чыгып келгеннер.

Партком секретары У. Д. Монгуш отчёт илеткелинге, ол ышкаш коммунистер бөтөрөнүң санаалдарынга совхозтуң экономиказынга партийжи удуртулганың денелиин, участок бүрүзүнге партийжи селдарының байдалын тодаргай чижектерин, сан-чугаалдарны адап тургаш, чугула анализтерни кылып, чогуур түнелдерни үндүрүп, үнелиг санаалдарны кииргеннер.

Он бирги беш чылда совхоз бүдүрүлгезинниң бүгү адырлары эвээн хевээн, кедээ ажыл-агый продукциязын будүрери көвүдээн.

Социалистиг хүлөөлгелерни болгаш

Удуртукчуга сөс

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛАВЫШААН

Барыын-Хемчик районнуң харылзаа белдириниң коллективи партияның эвлечиниг XXVII съездизин төлептиг уткуур доозукчу чылда алган социалистиг хүлээлгелерни база иниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкинииг күүседир дээш чыл эгезинде бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, ажылдың участок бүрүзүнге ажылды шын организастап, социалистиг чарыштың дээштинии чедип ап, ажылдакчы бүрүзүнүң даандырган ажыл-херек дээш харысалгазын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, ажылдың шынарын экижилерин коллективтиң ниити хуралынга дугурушкан.

Чоннуң харылзаазын экижилер талазы-биле боттарывыска алган социалистиг хүлээлгелеривисти амыдыралга боттандырар дээш коллективтиң кежигүн бүрү кызымак ажылдап келгенииң түңнелинде, доозукчу чылдың эрткен тос айларында харылзаа ачы-дузазы чедирер талазы-биле көргүзүглеривис шору болган.

Эрткен тос айларда районнуң суурларын радиожудар, оруга кирип алыр планнарывыс күүсеттинген. «Шалыпчы күш-ажылывысты — партияның XXVII съездизинге» деп кыйгырыглыг социалистиг чарыштың салбырлар, бригадалар болган киилистер аразынга калбарткаш, оон түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап, хей-аъдын көдүрүп турарывыстың түңнелинде планныг онаалдаларывыс күүсеттинип турар болу берген деп чугаалап болур.

Чоннуң почта болгаш телефон харылзаазын экижилер, чагыгларны чогуур хуусаазында күүседип, солун, сеткүүлдерни болгаш өске-даа чагаа-бижиктерин ой-шаанда чедирип бээрииче кичээнгейни салып келгенчивистиң түңнелинде эрткен чылдаазынга көөрде, бо чылдың тос айларында ажылчы чоннардан келген билдиришкиннериниң болган хомудалдарның саны кызырылган.

1982 чылга чедир Кызылбиле албан, ажыл-агый-даа, хууда-даа херек дугайында телефон чагыдып чугаалажып турда, чамдыкта харылзаа үстү бээр таварылгалар турду. Ынчан чагыкчыларның талазындан негелде-хомудалдар хей турган. 1982 чылдан бээр Кызылбиле чамдык албан, организация черлери болгаш бүдүрүлгелер дөрт чугаалажыр аргалыг болу бергени бистиң ажылывыска база элээн иидиглиг болган. Харылзааны хөгжүдер, харылзаа салбырларын чаа дериг-херекселдер-биле дериир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Социалистиг чарыш — ажылдың көрүнчүү дээрзин бистиң харылзаачыларывыс эки билир. Ынчангаш социалистиг чарышты дээштиг организастап, коллективтиң кежигүн бүрүзүн чарыштыг бедидерин, ажылдың шынарын экижилерин коллективтиң ниити хуралынга дугурушкан.

Чоннуң харылзаазын экижилер талазы-биле боттарывыска алган социалистиг хүлээлгелеривисти амыдыралга боттандырар дээш коллективтиң кежигүн бүрү кызымак ажылдап келгенииң түңнелинде, доозукчу чылдың эрткен тос айларында харылзаа ачы-дузазы чедирер талазы-биле көргүзүглеривис шору болган.

Эрткен тос айларда районнуң суурларын радиожудар, оруга кирип алыр планнарывыс күүсеттинген. «Шалыпчы күш-ажылывысты — партияның XXVII съездизинге» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты салбырлар, бригадалар болган киилистер аразынга калбарткаш, оон түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап, хей-аъдын көдүрүп турарывыстың түңнелинде планныг онаалдаларывыс күүсеттинип турар болу берген деп чугаалап болур.

Чоннуң почта болгаш телефон харылзаазын экижилер, чагыгларны чогуур хуусаазында күүседип, солун, сеткүүлдерни болгаш өске-даа чагаа-бижиктерин ой-шаанда чедирип бээрииче кичээнгейни салып келгенчивистиң түңнелинде эрткен чылдаазынга көөрде, бо чылдың тос айларында ажылчы чоннардан келген билдиришкиннериниң болган хомудалдарның саны кызырылган.

1982 чылга чедир Кызылбиле албан, ажыл-агый-даа, хууда-даа херек дугайында телефон чагыдып чугаалажып турда, чамдыкта харылзаа үстү бээр таварылгалар турду. Ынчан чагыкчыларның талазындан негелде-хомудалдар хей турган. 1982 чылдан бээр Кызылбиле чамдык албан, организация черлери болгаш бүдүрүлгелер дөрт чугаалажыр аргалыг болу бергени бистиң ажылывыска база элээн иидиглиг болган. Харылзааны хөгжүдер, харылзаа салбырларын чаа дериг-херекселдер-биле дериир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Социалистиг чарыш — ажылдың көрүнчүү дээрзин бистиң харылзаачыларывыс эки билир. Ынчангаш социалистиг чарышты дээштиг организастап,

Тываның ырының болгаш таңцының «Саян» күрүне ансамбліниң солисі Н. Куларның ренертуарында дөртен ажыг ыр бар. Улустуң ырлары, лириктиг ырлар... Оларны күүседип тура, төрөөн черинге ынакшылын уянгыг үнү-биле көргүзүп, дыңнакчыга ламчыдып турар.

Ыраажының хоюг үнүне көргүзүп таалаар, аңаа хей-аът кирер.

Бөгүн бистиң «Шевер-кыс» будуңувустуң аалчызы — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда КУЛАР.

— Надежда Агбаан-Шыраповна, бодуңуң хөгжүмчүлери, шулукчуларың база цирк артистери-биле алларжаан, хөлчок чараш Хөндертей чурттуг ийиң силер бе?

— Ийе. Төрөөн булуңум мээң чүрээмде көрүнүктелип чоруур... Ырларымга бичиимден-не ынак чордум. Ынчалза-даа профессионал сцена дугайын бодавайн чоран мен. Школачы чылдарымда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүңүн докламал кежигүнү боор, концерттерге киржип чордум. Ынчан-на улустуң ырларын, чүгүрүк аъттар дугайын ырлап турганым сакты-дыр мен. Аялгалары сергек, дүрген ырлар үнүмге таарыжыр болганы ол боор.

Чеден чылдарның эгезинде Кызылдың медицина училищезинге өөренип кирип алган турумда. өөредилге черлериниң аразынга конкурс чарлапкан. Чаа тургустуунган филармонияга ыраажылар, сыгытчылар, хөгжүмчүлер шилип турган. Өөрүм уруглар мени албадаап турупкан. Ыраажылар конкурузунга киришкеш, тиилекчи болдум. Тургустуунга-ла бүдүн чартык чыл болган филармонияның артизи боон ынчаар артып калдым. Бо коллективке ам он алды чыл болдум.

1973 чылда Бүгү-россияның V эстрада көрүлдезинге Тывадан бир дугаар киржип, үш кижи: флейтист Степан Шактар, сыгытчы Валерий Монгуш база мен чордувус. I кезээ — Омскиге, II, III кезээктери — Москвага болган ол Бүгү-россияның V эстрадазының дипломантызы деп атты чедип алдывыс. Бо болуушкун артист болу бээр ирги мен бе дээш шиитпиримни баш бурунгаар тодарадыпкан. Ырыга, музыкага, сцена уран чүүлүнге сонуургалым оон эгелээп бир янзы апарган. Ренертуарымның бирги ырлары — бүгүдеге билдингир «Бай-ла Хемчиим», «Шеми бажы», «Ушкаш келийн» деп ырлар чүве.

— Чүге ынап-ла ындыг ырларга хандыкшыл берген силер?

— Аяк уунтар, айбы биле, ынчалза-даа, малчыл ада-иемниң белеи эвес ажылынга дөмей болу берген мен. Чеди харлымда-ла аът мунуп алгаш, ишкү, хой бажы дозуп, бызаа суттарар турдум. Өгбелерим чурту Дашты-Хавак белии одурту Бөзүр-Кырлаң артыиче ааддың имектерим хай деп, бажың доктаадып каш, ховуну куду, чарыш аъды муиганы дег, Челер-Доруум аксын сула салыптар мен. Кулактарга чүгле салгын сыгырар боор чүве.

Ынчан өөрүшкү мени бүргей алыр, өөрүшкүм ыры болуп хуула бээр. Чаш наамның од үезиниң сактышкынары бүгү амыдыралымда арткан.

— Ынак ырларыңар адап көрүңерем.

— Ыраажыга ыр бүрүзү иезиниге төлү дег, эргим. Шыкап-ла, көрүкчүлериниң шиитпелиниге сценаже үндүре берген ырың таварылга боон шилиттинген туруп болбас. Ырының сөзү, аалгазы, аяны көрүнүүге биилиингир, чоок болур ужурлуг. Ынчан ол көрүкчүүнү хөлзедиптер, ооң сеткил-хөөнүүге дээптер. Күүсеткен саныида-ла чаа чүүл шыкаш болур, хүндүлээр, ынак ырызы ыраажыга турар. Оларны ырлап тура, көрүкчүге эң-не үнелиг чүвени чугаалап турган дег боор. Үстүиде ырларымга немей орус, тыва, моол дылдарга ырлап турарым улустуң ырларын адаар мен.

— Чогаадыкчы инженерге башкыларыңар кылдыр кымнарны адап боор силер?

— Ат-сураглыг артистер Кара-кыс, Максим Мунзуктарны, композиторлар Лаптаңны, Чыргал-оолду, Базыр-оолду... Оон аңгыда «аавам» деп адап өскеним кыргаи нем Маңзыр Дөңгуровна Сатты, «угбам» деп өөренгеним төрөөн авам Опал Шыыраповна Шулуунуу мактанмайн немеп аайы. Төрөөн коллективим ол — кол башкым.

— Амыдыралыңарда уттундурбас өөрүшкүлүг болуушкуннар хей-ле боор аа?

— Эвээш эвес. Бирги эллчегде, Ленинградка стажировка эрттирип турганывыс 1978—1979, 1985 чылдар уттундурбас. Чурт иштинге болгаш даштыкыже гастрольдар өөрүшкүнү шаннаар, дыңнакчылар, көрүкчүлер-биле ужуражыга, концерт бүрүзү — өөрүшкү. Оларның чежезин санаар. Болгарияга, Румынияга, Чехословакияга, Кубага, Японияга, Монголияга болгуланы концерттеривис база-ла өөрүшкүнүң сестерим эккээр чорду. Бо чайын Японияга оюн көргүзүп чоруп турган, Саппорога доктаап, аңаа хонуп чыдырывыстэ, меңээ РСФСР-ниң алдарлыг артизи атты тывысканыы радиограмма-биле дүне када дамчыда берген. Барып-барып даштыкы чуртка турган, оны дыңнаары чоргаарончыг болган. Ынчан июнь бештиң дүнеии. Японнидан дорт-ла Москваже— аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү делегей фестивалынче ужудупкан бис...

— Чогаадыкчы мергежилии доктаамал бедидип чоруур-дур деп силерни ынчаар билип тур бис...

— Ыраажының ажылды, ооң доктаамал чогаадыкчы дилээшкиниерии, деңнелге таарымча чок-даа бол, геологтуң ажыл-ижиниге дөмейлээр мен.

Репертуарның ужур-утказы дээш хей-ле бодал керек. Бодуңуң музыка культуразын бедидер дээш кажаараар, хайдынар аңаар. Музыка дугайында хей литература шомчуп, хоочумнардан өөренип турар мен.

— Сөөлгү үеде силериниң репертуарыңарда кандыг чаа чогаалдар немешкенин сонуургап тур бис...

— Национал-даа, советтээ композиторларның Төрөөн чурт, Чер кырымга тайбың, аас-кежиктиг не-чаш дугайында ырлары немешседаа, улустуң ырлары кол черни ээлевишаан...

Беседаны «Шыннын» корр. В. САТ кылган.

...ЧҮРЭЭ-БИЛЕ ТУДУШ

ИЙИСТЕР КЛУВУ

«Кажан бис төрүттүнүп кээривиске, аваныс, ачавыс биске Марианна деп чаңгыс ат берген. Сөөлзүреди бистиң ыяштар апаргаш, ону ийи аңгы кылдыр үзүпкен: мени Мария, а дуңмамны Анна дээр»—деп, «Мен-дир мен— бо сен сен бе?» деп аттыг ийистер клувунуң эргелекчилери М. Андреева биле А. Можанская чугаалады. Ийис угбашкылар-биле хол тутчуп мендилешкеш, чугаалажып ора-да аттарын солуттуруп алдым. Оларның дөмейи кедергей — сутчуң ийи дамдызы-ла...

Ол кежээ Карл Маркс аттыг Культура бажыңынга ыяштырары берге улуг, бичее ийистер бир дугаар чедип келген. Талтыг-ла чүс элээш ийистер бир дугаар чыглып келген.— Ленинград радиозунуң чарлаанын ёзугаар чедиден чеден хар назылыг ийистер клубтуң бирги аалчылары болган.

— Бисте талантылыглар хей — деп, М. Андреева чугаалаар.— Ыраажылар, декламаторлар, чурукчулар, коллекционерлер...

— Харын-даа ылбичи бизии бар деиер даан— деп, аңаа дүнмазы улашкан.—Ол хостуг үеде хандыкшыл-дыр. А черле мынаш, аңгы-аңгы мергежилдиг кижилеги хөйдүр.

Ындыг каттыжышкынны организастап тургускаы — өг-бүле дыштанылгазының делгеренгей хевирии сайзырадырынга чаа базым. Невада хоорайның Культура бажыңының бо чаа клубунуң ат-сураа алгаан. Кежээлерге улуг назылыг ийистер ашаан, кадайын, уругларын эдертип алгаш кээп дыштанып турар. Клубтуң ажыл-чорудулгазындан кижи бүрүзү тус-тузунда боттарынга таварышкан кандыг-ла бир солуп чүүлдү тып ап турар. Боттыынгыр уран чүүлге хандыкшылдыглар хей болганындан дыштанылга кежээлери солуп болуп эртип турар. Чаа тургустуунган бөлүктүң бирги концертин, көргүзүүн удавас аалчылар көөр. Водевильдиң кол утказын илередир болуушкуннарда ийис кижилерге хамаарыштыр «чаңгыстың» каттырыычыг ужуралдары бар. Чижээлээрге, удавас сценага үнер көргүзүүге Юрий, Виталий Филатовтарга чаңгыс эвес удаа таварышкан солуи чүүлдерии көөр бис. Алышкыларның бирээзи — эдикчи ажылчын, өскези — эртем ажылдакчызы.

— Школачы чылдарывыста-ла бот-бодувуска дузалажыр чордувус — деп, Юрий Михайлович чугаалап турар. — Кичээлдерге чаңгызывыс ийи кижи орнунга-даа харылап чорду, танцыларга ийилээн эң-не ушпас-турбас чаңгыс кижи-даа боон тургуладывыс. ХБАБ-ка Виталийниң душтуу мени бодунуң «каразы» деп бодаап, четкеш базыштар часкан.

Оюн, баштак ындыг-ла ыйнаан, ынчалза-даа эртем-иептерелдиг фильмнериң төп студиязының бир чүруунга үндезилеп ат алган бо клуб дыштанылга кежээлериниден аңгыда, эртем шинчилелдерии база кылып чорудар.

Аиаа эвес клуб тургустуунган дугайында медээ хоорайга дораан дыргын тарай берген. Баштаар черниң телефонунга эдлеглиг медээ дыиналып келген:

— «Мен-дир мен—бо сен сен бе?...» Мээң ийис оолдарымны бүрүткеп ап көрүнерем?

— Ынчаалы харын. Оолдарның хары чежел?

— Үш айлыг улус...

— Биске харын оолдар херек. Ам-даа бичии өссүнер — деп, А. Можанская дыңнаткан.

В. ГАШИН.
СЭТА-ның корр.

ЧЕЧЕКТЕР-БИЛЕ КААСТАҢДАР

Байырлалдарда бажың иштии чечектер-биле каастары чоиуң шаг-шаандан тура чаңчылы. Ынчалза-даа аиаа-даа хүиерде кандыг-даа өрээлге пиоииар, гладиолустар, астралар болгаш өске-даа чечектер букелии тургузуп алырга чараш, таарымчалыг болур. Ромашкалар, «коңгулууржугаштар» болгаш өскеда хову чечектериниеи чыгган букеттер чараш көстүр. Бир эвес саглагар хоюг баштарлыг сигемнер баштарын немептер болза, олар оон-даа оиза чараш апаар.

Делгем өрээлге узун сыптыг чечектерлиг ыыштар, чаңдаң ыыштар будуктары суп каан керамиктиг бедик ваза дыка көрүштүг болур.

Керамиктиг улуг эвес ваза. Аңаа 2-3 чечек тургускаш, столга салып каарга, өрээл иштии ол улам аян киирер.

Журналдар столчугажынга, номнар полказынга азы шкаф кырынга тарамык иогаан будукчугаштарлыг болгаш өөрүн хей эвес чечектерииг, бедик эвес чалбак ваза оизагай чараш көстүр.

Хүндүлүг ааличыларны мооидак чечектер-биле уткуур бис, оларны юбилярларга сунар бис, куда дээш чижектиг чуртталганың өскеда чугула болуушкуннарында белек кылдыр тутсур бис. Бо таварыгаларда олар элээн улуг болгаш аиаа-ла бергени дег азы байырлалдыг эвес, а ёзулалдыг болур ужурлуг. Оиу чыырда чечектер хөлүи эрттир шокар эвес болурун утпас херек. Чечектер аай азы 2-3 аңгы өөиерлиг болуру эки. Келии кижиге ак азы ягаан-кызыл чечектерии утуллаиичак шаараш иогаан үиүш-биле каастаап бээр. Чамдык кижилер сарыг өөиүг чечектерии алыксавас болур, а сарыг өң—хүи өиү-ле болгай.

База бир чугула чүүл. Чечектериниң хөй болурунче кажан-даа кичээигей салбас херек. Кижилерге кичээигей, ыиакшыл ооң-биле хемчээттинмес, харын чараш кыздыр шилип алдынган 2—3 чечек-ле хевир чок чыгдынган куспак чечектерге бодаарга кижиии өөртүр.

Кижилерге чечектерден сүиуп, амыдыралды олар-биле каастаңдар.

«ПЕТРУШКАНЫ КАНЧААР АЖЫГЛААРЫЛ?»

№ 149 «Шында» «Шевер-кыс» будуңунга парлаттынган «Билир силер бе?» деп желиг чүүлде петрушка деп үнүш дугайын бижээн. Аңаа хамаарыштыр айтырыгларлыг чагаалар иомчукчулардан келгилээн. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районда Хорум-Даг суурдан С. Монгуш мынчаар бижээн: «Петрушканы чүгле чемге эвес, эмнеиииринге база ажыглаар дээрзии солуидан иомчудувус. Петрушка кандыг хөрүүнүүг черлерге үнерил? Сыны узун бе, чоллак бе? Бүрүлери, чечектери кандыгыл? Ол үиүштүү эм кылырынга канчаар белеткээр болгаш ажыглаарыл? Бо айтырыгларга харыины солуп ламчыштыр бээрии диледнивис».

Дараазында харыины мооң адаанда парладывыс.

Петрушка — бедии 60—90 сантиметр ийи чыл дыг сиген ышкаш үнүш. Бичиибичии ак бөкпек чечектеринг. Июнь, июль айларда чечектелир. Кандыг-даа хөрүүнүүг черлерде өзүп турар. Оиу иогаа культуразы ышкаш кылдыр тарып остүрер. Ооң бүгү бодуи ажыглаар.

Чыыр үеии. Бүрүлери — июнь, июльда, дамылые — августа, үрезиииериик — июль, августа.

Химиктиг составы. Петрушканың составында каротин, С витамин, эфирлиг үстер (2—6,5%), чуктуг чүүлдер болгаш өске-даа үстер бар. Ооң бүрүлериидe, чечектериидe, дазылдарында, үрезиииериидe аскорбииииг кислота болгаш өске-даа бүдүмелдер бар.

Ажыглаары. Ооң кол-ла эм шыиары — составында эфирлиг үстер бар болганында. Ооң үрезиииериидеи азы дазылындан белеткээн ханды чем хайылдырар бестериің ажылын эжиииир. Улустуң медицинада бо үиүштүү чемге хаан киижиринге, хей үидүреринге ажыглап турар. Петрушканы чүрек аарыгларынга ажыглап болур. (Нефритке удур ажыглаары хорулуглуг, бүүрекгерге даштар тыныглганда болгаш сыиый азырларынга удур ажыглаар. Ооң чулуун болгаш бүрүлерии кемдеп, бертиигеиде, ыыштар тывыглганда, насекомнар ыызырганда ажыглаар болгаш косметиктиг чүүл кылдыр ажыглап турар

Ажыглаар аргалары 1. Бир-ийи бичии омаан ишти чуурун каан үрезиииерии 2 стакан чылбай суига каар. Оиу хүи дургузуида ижер.

2. Хоюдур чуурган петрушка үрезиииерии 0,5 граммнан хүиде 2—3 катап чемнеиир мурииуида 30 минута бурунгаар хайындырган сүт-биле ижер.

3. Ийи улуг омаан ишти дазылды (азы дазылыг сывын) 1,5 стакаи хайындырган суига каггаш, элээи-ваш шак тургузуикаш, шүүрүп каантар. Оиу 2—3 омаанзитап, чеминеир мурииуида 20 минута бурунгаар хүиде 4 катап ижер.

«АЛДЫН КҮС» КЕЖЭЭЗИ

Шамбалыг ортумак школазынга «Алдын күс» кежээии биология башкызы Ч. О. Куулариың удуртулгазы-биле эртиргеи. Күскү дүжүттүң аъш-чемии, эм-оъдуи кежээге делгээи. Бирги черии оиту классчылар (башкызы Ю. М. Сандый), ийиги черии 9-ку классчылар (башкызы К. А. Ооржак) алганнар.

Агитквартелдер аразынга болуп эрткеи аъш-чем белеткээриниң конкурузунга бирги черии ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг кудумчу, ийиги черии— Студенческая, үшкүүии — Новая кудумчулары алгылаан.

Эң эки аъш-чем кылыкчызы мастер атка янзы-бүрү 24 чем аймаан (каравай, торт, тыва кадык, хуужуур, салат, маичы дээш өске-даа) белеткээн Зоя Дөңгүр-оол төлептиг болуп, бирги черии алгаш шаңнаткан. Ийиги черде — Лиия Садыы, үшкү черде — Елизавета Монгуш. Амданыг аъш-чемии хөйиү белеткээн өскелерии-даа шаңнап мактаан. Кудумчу бүрүзү «Алдын күс», «Хлеб — бистиң эртиневис» дээш хана солуннарлыг болган.

С. МОНГУШ.
Кызыл район.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ НОЯБРЬДА РЕПЕРТУАРЫ

Ноябрь 3-те
В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». Эгелээри 12 шакта.
П. Шено «КАДЫКШЫЛДЫГ БОЛУҢАР». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 9-та
Л. Гаврилова «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК». Эгелээри 12 шакта.
В. Кек-оол «ХАЙЫРААН БОТ». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 12-де
М. Машаду «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ». Эгелээри 12 шакта.
Ноябрь 17-де
В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». Эгелээри 12 шакта.
П. Шено «КАДЫКШЫЛДЫГ БОЛУҢАР». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 21-де
Н. Гоголь. «КАДАЙЛАНЫЫШКЫН». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 22-де
М. Машаду «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ». Эгелээри 10 шакта.
Г. Горин «ФЕНОМЕННЕР». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 13-те
«ТЕАТР АРТИСТЕРИНИҢ КОНЦЕРТИ». Эгелээри 17 шакта.
Ноябрь 24-те
В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». Эгелээри 12 шакта.
Ч. Айтматов «ИЕНИҢ ШӨЛУ». Эгелээри 19 шакта.
Ноябрь 25-те
Ж. Б. Мольер «СКАПЕННИҢ ОПТУГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ» Эгелээри 17 шакта.
Ноябрь 28-те
М. Машаду «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» Эгелээри 10 шакта.
Ч. Ондар «БОДАРАЛ». Эгелээри 17 шакта.
Ноябрь 29-та
В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». Эгелээри 17 шакта.
Ноябрь 30-де
Л. Гаврилова «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК». Эгелээри 12 шакта.
Ч. Айтматов «ИЕНИҢ ШӨЛУ». Эгелээри 17 шакта.
Декабрь 1-де
В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». Эгелээри 12 шакта.
Ч. Айтматов «ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ». Эгелээри 19 шакта.

РЕСПУБЛИКАДА ХУУДА ЧИИК АВТОМОБИЛЬДИГЛЕРГЕ

Кызылдың садыг-белеткел баазазында аккумуляторларны ажыглаарынга белеи болдуруп турар автоматтыг октала тургузуун садыи турар.

Оиу чиик автомобильдериниң, мотоциклдериниң үр үеде ажыглаттынмайн турган 12 болгаш 6 вольт күчүлүг аккумулятор батареяларын октаарынга хереглээр. Аккумулятор батареяларының кадар (+) болгаш казыр (—) зажимнерии шын эвес кошканда болгаш дорт кожуудан тургузуут электроиныт камгалалдыг.

Чамдык техниктиг көргүзүглери:

Электри четкизиниң күжениишкиии 220 в, хереглээр күчүзү—30 вт, октаарының тогу—1,0 азы 1,5А, хемчээлдери 160×106×180 мм, деңзизи—1,2 кг, өртээ—18 рубль. Ставропольдуи «Электроавтоматика» заводу кылган.

Ол автоматтыг октакчы тургузугиу Кызылдың үлетпурбараан садыының 17 дугаар магазиниидеи садып ап болур азы айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, 15.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үнүдүүлге. 8.55 —«Радуга» ансамбль ойнаар. Казаньдан дамчыдылга. 9.20 — 44-кү «Спортлото» тиражы. 9.30 — «Живите долго». Док. телефильм. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелиниге бараан боок тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05—«Эртеиги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.50 — Кедээиии ажыл-ишчилериге дамчыдылга. 13.50 — «Музыка киоскузу». 14.20 —«Поэзия дугайында чугаа». А. Вознесенский — Р. Блай (АКШ). 14.50 — Ленинградтың М. Глинка аттыг күрүеииң үлегерлиг ыр капеллазының концерти. 15.25 —«Мир отстояли». Док. телефильм. 15.45 — «Дом, который построил Свифт». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серииалары. 18.10 —«Делегей байдалының допчулады». 18.55 —Мультфильмнер: «Тигренок в чайнике», «Птичка тари», «Травиная западенка». 19.25 — «Фокусник». Фильм-концерт. Илбичи В. Рудневтиң ажыл-чорудулгазының дугайында. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Блу Джинс». ансамбльдиң концерти. 22.20 —22.30 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалынар!. 8.15 — Хөлүг нотажыгаштар. 8.30 — Ритмииг гимнастика. 9.00 —Док. фильмнер: «Я иду искать», «Скоро я совсем уйду из детства». 9.30 — Орус чугаа. 10.00 — Совет ыр концерти. 10.20 — Чарлаалар. 10.25 — «Красиоярск черииге үш хүи». ССРЭ-ниң Күрүеииң симфониктиг үлегерлиг оркестрииии Красиоярскиге оюи көргүзүүиүң дугайында. 11.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.20 — «Чурттарда болгаш диптерде». «Ранеиая планета». 1-ги фильм. 12.50— Тоол ааллап келген. «Василиса Прекрасная». 14.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 14.55 — Киио көргүзүүнүң илерииии. 15.40 —Г.-Х. Андерсеи. «Тоолдар болгаш төөгүлер». 16.15 — Улустуң чогаадылга дугайында телепрограммаларының VI делегей фестивали «Челээш». «Белтиишские музыканты» (Югославия). 16.40 — Тайбың болгаш акыяктар. 17.15 — Төп телевиденииеиии болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм үеренселдериниң үлегерлиг оркестрииии РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти. 18.20 — Мультфильмнер: «Ушастик и его друзья», «Ученик волшебника». 18.55 — Шылгарангай совет композиторлар — Лениичи шаңналдың лауреаттары. О. Такташвили. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Приключения Буратино». Мультфильм. 20.15 — «Атомиая энергетика СССР». Эртем-иептерелдиг фильм. 21.00—«Ye». 21.35—«Аиия иа шее». Уранчечеи фильм. 23.00—00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Арарат». Киевтеи дамчыдылга.

НОЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртеиги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25 — Уруглларга фильм. «Завтрак на траве». 1-ги серииазы. 10.35 — Док. телефильм. «Письма к нам». 10.55 — Мультфильмнер: «Рикэ-хоходок», «Пес, ёж и мальчик Нико». 11.30 — 11.35 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Инженеры», «Хозяева птицеграда». 15.25 — Уруглларга фильм. «Иапа в нападении». «Сатыл-дов» киностудиязы. (УССР). 16.30 — Патриотту музыкаиың конкурузуиуң түңнели концерти. Горький хоорайдан дамчыдылга. 17.15 — Авамның школазы. 17.45 — «Харыылаңар, горнистер!». 18.15— Чурук бүрүзүидe — хүи. 18.30 — В. Раиичик. Оркестрлиг фортепиаиога концерт. Минскиден дамчыдылга. 18.45 — Бүгүи делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Северокузбассуголь» каттыжышкынының «Бутовская» шахтазында эртем-техниктиг деиштилгеиииң хөгжүдезиниң дугайында. 19.25 — Док. фильм. «Планету сохраним для счастья». 19.45— «Какие наши годы». Уран-чечеи фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Бир намдарның үзүндүлери. Балеттиң баштайгы көргүзүү. 22.15 — Футбол дугайында допчулал. 22.55 — Док. телефильм. «Путешествие по Москве. Проспект Маркса». 22.15 — Бүгүи делегейде. 22.30 —01.00 — Хоккей чалазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Москва).

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.20 — Мультфильмнер: «Самый маленький гном», «Котёнок по имени Гав», «Петькины трюки». 8.50 — Док. фильмнер: «Портрет моей республики», «Праздник горных мари». 9.20 — Удмурт АССР-ниң «Италмас» ырының болгаш таицының Күрүие ансамбліниң концерти. 9.50 — Орус чугаа. 10.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артистери М. Рожков (допшулуур) болгаш Ю. Черноп (гитара) ойнаар. 10.40— «Эртем болгаш амыдырал». Лениичи комсомолдуң шаңналының лауреаттары. 11.10 — «Мужчины». Уран-чечеи фильм. 12.20 — «Шевер холдар». 12.50 — Уруглларга уран-чечеи телефильм.: «Мгновения в спичечной коробке». 14.10 — Док. телефильм. «Два портрета». 14.40 — РСФСР-ниң үдуустуң артистери Э. Пьеханың, Э. Хильдың киржилгези-биле фильм-концерт. Ленинградтан дамчыдылга. 14.55 — «Аданың бажыңы». Телеочерк. 15.20 —15.25 — Медээлер. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Улуг Октябрьның 68 чыл ююига тураскаатқан литература - музыкалыг композиция. 18.45 — Уруглларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Медээлер. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — «Амыдыралывыс программазы». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, шүлүкчү О. Сувакпиттиң гублицистиг чугаазы. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Делегей байдалының допчулалы». 21.00 — «Ye». 21.30—23.05 — «Балтийская слава». Уран-чечеи фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Бөгүи республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-бырыиы углуг хаттың күжү 2 секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы хүидүс 0 градус хире, дүне — 10 — 12 градус соор.

Кызылга чагбас, хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер, агаарның температуразы хүидүс 2 градус чылыгган 3 градус чедир соор, чамдык девискээрлерге 3—8 градус, дүнелерде 8—13 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Золотой тюлень» 9.30, «Не ходите, девки «замуж» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения Буратино» 9.30, 13.00, «Орлята Чапая» 11.00, 14.40, «Фронт в отчем доме» 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черный коршун» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00, «Тимур и его команда» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Прииц и нищий» 9.30, «Сокровища древнего храма» 11.20, 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Ослиная шкура» 13.30, «Собака Баскервилей» 15.00, 17.00 шактарда.

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Не ходите, девки, замуж» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мама, я жив» 9.30, 11.00, 13.40, 15.10, «Человек с аккордеоном» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Загадка Кальмана» 14.30, 17.10, 19.50, «Двенадцать месяцев» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровища древнего храма» 14.30, 17.10, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ к/б»: «Черный коршун» 18.00, 20.00 шактарда.

ҮЗАЛГА

Октябрь 30-де үнген № 252 «Шында» Ажаалта кассаларына ойнаашкынының салымшкыннарның шүүштүрүүне таблицазында счёт номерлериниг № А. 49 дээнин А. 94 кылдыр эдип номчуур.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үлетпур киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейи барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3157.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01357

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 256 (12956) | 1985 чылдың ноябрь 5, вторник | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Тыва АССР-ниң девискээринге чамдык көдээ Советтерни тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң докгаадыры болза:

Тыва АССР-ниң девискээрининге дараазында көдээ Советтерин тургузар:

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНГА

Сүт-Хөл көдээ Советти киприп келген карта-чурукту ёзугаар чаргаш, Кара-Чыраа суур төптүг кылдыр Кара-Чыраа көдээ Советти.

Ишкин көдээ Советти киприп келген карта-чурукту ёзугаар чаргаш, Кызыл-Тайга суур төптүг кылдыр Кызыл-Тайга көдээ Советти.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНГА

Берт-Даг көдээ Советти киприп келген карта-чурукту ёзугаар чаргаш, Хөл-Өжүү

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай. 1985 чылдың ноябрь 4.

Ажылчыннар болгаш колхозчулар, улус ажыл-агыйының специалистери! Мурнакчы дуржулганы, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге чүткүлдүг нептерединер! Экономиканы интенсификастаарын бүгү хемчег-биле чедип ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидинер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

КОММУНИСТЕРНИҢ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ ХООЙЛУЗУ

СЭКП-ниң XXVII съездизи чоокшулаан тудум-на, партияның, чонуң коллективтиг бодалы улам-на күжениишкиниг, чазагай үре-түңнелдиг ажылдап турар. Амгы үеде бистиң кол сагыш салыышкынывыс—ээ чугула стратегтиг бүгү утланыышкынарга чүрттүң бурунгаар хөгжүлдезин дүргедири болуп турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени съезд мурнуңуң документилериниң төлевилелдерин бүгү партияга, бүгү чонуң чугаалажып көрүшкүнүү аңаа идиглиг болур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Уставының төлевилелии (киирген өскерилгелер-биле кады) ноябрь 2-де парлаан СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели-биле кады Уставтың төлевилелии партия хураларынга, районнарның, хоорайларның, округтарның, областарның болгаш крайларның конференцияларынга, эвилелдешкен республикаларның компартияларының съездерининге бүгү тала-биле чугаалажып көөр. Бо талазы-биле кол чүүл — чугаалажып көрүшкүнүң ажыл-ишти байдалдыг болуру, парторганизацияларның болгаш күш-ажылчы коллективтеркиң тодаргай сорулгалары-биле, 1985 чылдың Күрүме планының болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседириге болгаш он ийиги беш чылда эки эгелээшкинии кылырынга немелде курлавырларны тыварыбиле саналонаалдарның солчуушкунуң сырый холбаштырары болур.

Уставка өскерилгелериниң характерии үе негеп келген. Шиитпирлеп турар иштики болгаш даштыкы политиктиг сорулгаларның улуг хемчээлдии, ханызы болгаш нарыны партийжи удуртулганың деңгелиниге чаа, улам бедик негелделарни салып, партияның бүгү ажылын чаа ёзу-биле кааргүнүң эргежок чугулазын шиитпирлиг айтып турар. Ону СЭКП-ниң Уставы—партияның кол хоойлуу, коммунистерниң амыдыралының кодекизи барымдаалавайн барып болбас.

Партия тургузуушкунуңуң чедип алдыгаи дуржулгазыи, коммунистерниң күзелдерин санандап киирген өскерилгелер барымдаалап, амгы күштүг Уставтың негелделарига СЭКПниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниг дүүшүүрүп турар. Ол документилериниң аразында дорт, түдүш харылзаа бар. Ленининиң чугаалазынып ёзугаар алырга. Программа—ол дээрге, «Партияның чедип ап база чүү дээш демисежип турар бүгү чүүлүүнүң допчу, тодаргай болгаш чиге медеглелиг-дир», а Устав болза—«партия организациязының хевирлериниг болгаш норма-чижектериниг хамаарыштыр иишти шиитпирлээшкин», «иишти дем-биле хүлээп алдыштан чүрүмнар-дыр...». Ынчангаш партияның идейлиг болгаш организастыг үндезиннериниң, теориязының болгаш практиказының чаңгыс эви ооң-биле магадылаттынып турар.

В. И. Ленининиң тургусканы СЭКП алдарлыг оруктуг эрткен. Ооң удуртулгазы-биле хөй националдыг совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эви тургустунган болгаш доктаамал бижиглиг турар. Совет улустуң шылгаттынган дайынчы авангардының, политиктиг системаның ооргэнии, ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күүнүүн хүлээлгелии партия төлептин-биле күүсетпишаан, чүрттүң хөгжүлдезиниң чиигине перспективазын тодаргайлап, коммунистиг идеалдарның тавилелгези дээш демисеглг организастыг, планныг болгаш тодаргай сорулгалыг чорукту айтып турар. Тургузукчу сорулгаларның хемчээлдериниң өскени-биле, нарыны-биле холбаштыр ооң удуртукчу ролюо дүрүм ёзугаар өзүп турар болгаш ында болганда, ниитилелдиң, чонуң мурнуига харыысалгазы бедип турар.

Уставта киирген өскерилгелериниң принципиалдыг утказы, бир талазында, партияның иштики демократиязын улам ынай калбартканында, коммунистерниң, партияның бүгү организацияларының инициативазын болгаш идепкейлиг чоруун хөгжүткенинде; өске талазында—иишти херектериниң салым-чолу дээш оларның харыысалгазын бедиткенинде болур. Партияның иштики амыдыралы хөй янзы, байлак болган тудум, кол үнелгии айтырмгларны—партияга хүлээп алырындан кадрлар айтырыынга чедир—шиитпирлеп турда демократтыг хаиы болган тудум, ниитилелдиң бүгү чорудулгаларынга партияның салдары улам-на күштүг болгаш дээштиг болур.

СЭКП бодунуң ажылын партия амыдыралының ленинчи кормаларын, демократтыг централизмиин, удуртулганың коллективтиг болурунуң принциптерин хажык чок сагыырынга, партияның иштики демократиязын, коммунистерниң чогаадыкчы идепкейин, шүтүмүүлелди болгаш бот-шүтүмчүлелдиң, ажылдың калбаа-биле билдингир болурун бүгү тала-биле хөгжүдеринге үндезилеп чорудуп турар деп парлап үндүрген документиде айтыкан.

Кежигүн болурунуң ленинчи принциптеринге партия ыыпчы болуп келген болгаш ындыг боон артар-даа. Чурум ёзугаар партияның ажык хуралдарынга чорудар СЭКП хүрээлеңинге хүлээп алыпкын негелделери өскерилге чок артар. Ол болза политиктиг, ажыл-херекчи болгаш моральдыг шынарлар, коммунизмниң херээнге бодун бүрүнүбиле бээринге белеии болур.

СЭКП-ге бактаан турары коммунизке кандыг-даа артык эргеии, ажыкты бербес, я бодунуң базым бүрүзү дээш, күш-ажылчы коллективте, чүрттэ боон турар чүүлдер дээш аңаа улуг харыысалгаиы оиаап турар.

Амгы үеде бүгү улустуң партиязы болу берген СЭКП бодунуң аңгы талазы-биле алыс утказы-биле, идеологиязыбиле ажыдыкчы аңгыиган партиязы болуп келген болгаш ындыг болуп арткан-даа. Ынчангаш ооң социал составынга ажылчын аңгыиың кол черии эвлээрии эргежок чугула деп, ол санап турар.

Төлевилелде коммунистиң хүлээлгелерии улам долу болгаш бүгү талалыг илереткен. Оларның кайыы-даа партияның кол шугумуи болгаш директиваларын амыдыралга быжыы-биле база чайгылыш чокка боттандырып чорудар, ооң политиказын боттандырып чорударынга ажылчы чоиларны организастаар, күш-ажылды ак сеткилдиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүү, бедик организастыг болгаш корумчүрумиуг чоруктуң үлегери болур хүлээлгелиг. Бүдүрүлгеиии ажыктыын бедидерии, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чайгылыш оок өзүлдезии чүткүлдүү-биле чедип алыр ужурдут. Социализминиң шынары болган социал чөптүг чоруктуң принцивин каиа-даа бадыткап тургузары, бичe сеткилдиг болгаш төлептиг, кижилерге салыш човаачал болгаш кичээнгейлиг болуру, ажыл-чаң талазы-биле, хөй-иишгиниг болгаш хууда эмыдыралынга үлегер болуру ооң негеттинип турар Уставта киирген өскерилгелер партия кежигүүнүң атаалдарыиың болгаш утказының, политиктиг демиселчи, массаларның организакчызы болур ооң хүлээлгелериниң болгаи ролюиуң өзүлдезии баразы болур.

Коммунистериң бодунуң авангардчы ролюи кайы хире ак сеткилдиг, харымсалгалыг боттандырып чорудуп турарындан партияның массалар-биле харылзаазының быжыы, ооң авторитедии хөй талада хамаржыр. Оиу барымдаалаш, СЭКП бодунуң кежигүн бүрүзүнден хүлээлгелерии тергиин эки күүседиир дээш, партия кежигүнүүн арыг арын-нүүрү дээш негелдеии күштелдирип турар. Партияга контрольдан дашкаар ыык-даа туруп болбас.

Коммунист кижиии кара чаңгыс критерий-биле—ажылхеректери, болгаш аажы-чаңы-биле үнелеп көөр. Олар совет хоойлуларыиы үрээр болза, В. И. Ленининиң үезиидe турганы ышкаш, ийи дакпыр—күрүне болгаш партия мурнуига харыысалга онзарын көрүп турар. Ынчангаш ол чорук коммунистиг ырыг адын карартып турар хижилерге хамаарыштыр чамдык чөрлерде «чартык-кезиктэ» негелде ыыа бээрии моон соңгаар болдурбас ужурлуг. Ол «эрге-дужаал сүргеш», өске-даа хууда ажык бодап партияже шургуп киирии оралдажыр кижилерниң чүткүлүүге база моондак болуру чугаажок.

СЭКП партияның иштики амыдыралының демократтыг принциптерин чайгылыш чокка боттандырып чорударын чедип албышаан, ачы-хавыяазы болгаш эвлеп турар албан-дужаалы-даа хамаан чокка, бүгүдеге чаңгыс аай—ияап-ла күүседир ужурлуг партийжи сагылга-чүрүмму кызымаккайы-биле быжыглап турар. Чогум-на ындыг сагылга-чүрүм—коммунистериң хүрээлеңиниң чаңгыс эвиниң болгаш сырый каттыжыышкынының үндезиии. Ол дээрге бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга быжыг, медерелдиг сагылгачүрүмиың база үндезиии бооп турар.

СЭКП-ниң чедиишкиниинг ажыл-чорудулгазы, коммунистериң идепкейиниң улгадыры, партияның иштики харылзааларын сайзыраңгайжыдары эге организациялариың дайынчы арга-шинээзии бедидери-биле тудуш холбаалыг. Олар СЭКП-ниң үндезиии болгаш күш-ажылчы коллективтериниң өзээ болбушаан, партияның политиказының массаларның дириг чогаадыкчы чоруу-биле эң-не ханы холбаалыг болурунга бүгү хемчег-биле идиг бээр ужурлуг. Чогумна ооң үжүрүндан төлевилел эге организациялариың эргехүлээлгелерии дыка калбартып турар. Чижээ, партияның кадр политиказын оларның боттандырып чорударынга ролюи онзалап демдеглээн. Чүрүм үрээн коммунист ол дээш хамыктың мурнуида бодунуң парторганизациязының мурнуига харыылаар апаар дугайында негелде Уставка боттуг немелде болуп турар.

Ленининиң тодаратканы-биле алырга, партийжи удуртулганың дээдии принциви болур коллективтиг чоруктуң принцивин улам-на бадыткап тургузар болгаш хөгжүдер соруга-биле СЭКП удуртулганың коллегиялыг органнары болур партия хуралдарының, пленумнарының, конференцияларының болгаш съездилериниң, комитеттериниң болгаш бюроларының ролюи болгаш ужур-дузазын көдүрери эргежок чугула деп санап турар.

Уставта «Партия болгаш күрүнеииң хөй-иишгиниг организацияларыэ деп чаа бөлүктү киирген. Ында бистиң политиктиг системавыстың янзы-бүрү звеноларынга партийжи удуртулганың кол-кол принциптерии тодаратkан болгаш улам хөгжүткен. Ол организацияларның түс бүрүзү боттарының ажыл-хүлээлгелерии долу хемчээлдии-биле боттандырып чорудар болгаш оларга партийжи удуртулга тодаргай иллереттинген политиктиг характерлиг болур ужурлуг. Дакпырлаары, солууру, туразында шиитпирлээри чөрле болдуруи болбас чүүлдер-дир. Удуртулганың ленинчи принциптерии болгаш методтарын, ажылга ленинчи стильдии быжыы-биле бадыткап тургузар, консерватизмниң, ёзу бамырмдаалаар чоруктуң, бюрократизмниң кандыг-даа илерээшкиннерин дидимн-биле үндезининден узутказар, күүселде хыналдазын экижидер херек.

СЭКП Уставында өйү келген эдилгелерни бүгү партияга чугаалажып көөр чорук оиу чаа-чаа негелделер болгаш түңнелдер-биле улам байлакшыдар. СЭКП-ниң организас талазы-биле быжыглырынга, партийжи удуртулганың дээштиин күштелдирериига идиглиг болур дээрзиниг чигзиниг турбас.

(«Правда» солуниуң ноябрь 3-те үнген мурнуку чүүлү).

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезининиң төлевилелдерин чугаалажып тур бис

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң ажылчылары СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партияның Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдерин-биле таныжып, аңаа хамаарыштыр боттарының санал-оналарын чугаалап турарлар. Ол ындыг болбас аргa чок, ол документилерде бистиң келир үеден амыдыралывыстың дугайында чугаа чоруп турар болгай.

Ажыл-агыйның мурнакчы механизатору Павел Адыя төлевилелдерде айыттынган сорулгаларның боттанышкынын чүгле келир үеде эвес, харын бо хүнниерде эгелээр ужурлуг деп чөптүү-биле санап, бедиткен социалистиг хүлээлгелерии алган.

ЧУРУКТА: механизатор П. Адыя.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП

Бо хүниерде каяа-даа чораап, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партияның Уставынга өскерилгелериң төлевилелдериниң дугайында чугааны бол-ла дыңнап болур. Партиявыстың, чүрттувыстуң келир үезиниң дугайында чонуң мзиг сонуургалын, партияның салым турар сорулгаларын оларның боттарының дорт херээ кылдыр көрүп турарының кескү херечизин ол. Бо дугайында сураглыг малчын, СЭКП обкомунуң кежигүнү, «Чодураа» совхозтуң хойжузу Иван Симчитович Даваурунбиле база чугаалашкан мен.

— СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниде бистиң мурнувуста чидур үзүт сорулгалар салдынган-дыр. Ындыг болганда ында олурбас ужурлуг бис. Ындыг үеде биеэги хевээр ажылдаарыы маңчыг болур ужурлуг, ынчангаш кедиргүлдиг ажылдаарыы-даа эки көргүзүлүү чедип алыр сорулгаиы бодунуңга салдым — деп, ол чугаалады.

В. А. Аракчаа, О. Д. Седеи, К. Ч. Чооду, Д. Ч. Эрендей болгаш районнуң өске-даа сураглыг малчыларының бодалдары, сорулгалары база ындыг дээрзинге идеген болур. Районнуң малчыларыи сөөлгү үеде малдың чаш төлүн ажааптежээриниң бир мурнакчы аргазын ажыглап эгелээнер. И. С. Даваурун ол аргаиы каш чыл үлаштыр ажыглаан, ажылынга бедик киргүзүүлерии чедип ап келген. Хойлар болгаш хурагаинар кажааларын ыык чылыглаш, кышкы үеде аңаа от салбас. Кажаалар иштн малдың бодунуң чылыындан, ооң тыныжындан чылыыр. Кажаанның иштинге ооң хаиазы-биле чергелештир маизалар-биле база бир хана туткаш, эрги хана биле ооң ярызын өдек-биле долдуруп каарга, кажаанның чылыы үимес, соок, шык киргбес. От салыр кажааларга шыкаш, от сал чыгарын кэзп, от салбаска сооп кээр чүве ындыг кажаага турбас.

Төрүттүиген хураганнарыы баштай каш хонук иштинде нелери-биле кады тургускаш, ооң соонда хураан кажааларынче шилчидер. Төрээн болгаш төрүвээн хойларыиы ийи аңгы тудуп, кадарарын база ийи аңгы чорудар. Хураганнарыы эртен чемгерген соонда оларның нелеринге немелде чемгерилге бергеш, чүгле ооң соонда кадатче үндүрер. Ондардан баштай төрээн хойларыиы киирип кээп, хураганнарын эмзирер, төрүвээн хойлар ол үеде кажаа баарынга сериге чемгерилгеге турар ужурлуг. А ындыг серилер кыштаг бүрүзүнге турар, бир эвес чок болза, ыыавыла кылдыртыр апаар.

Кажаа иштиниң өл-шыгын, хойлар аданата чаткан савацның сымнарын доктаамал хынап көрүп, солуп турары эргежок чугула. Кажаанның шыма эрттирээр болза, ону катап кургадып, чазап алыры аажок берге апаар. Ынчангаш доктаамал хынапда, үдүр ашталга кылырын кажан-даа утпаза чогуур. Арга-ла бар болза төрээн хураганнарның баштайгы үеде неэи-биле кады турарын үр-ле болдурар болза эки. Ынчан хураганнар дүрген өөүүлел, быжыгыычал болур.

Мал ажылының чаа арталарын, хевирлерин ажыглаарын төлевилелде бөдэ айыткан болгай. Ынчангаш бистиң районнуң малчыларының малдың чаш төлүн ажаап-тежээриниң бо мурнакчы аргазын ажыглап эгелээнии — ол программаныг негелдеге көскү харыы болур. Ындыг болганда бо аргаиы болгаш ажылдың өскедаа хевирлерии ажыглаарын ам-даа калбартыр ужурлуг бис.

Н. ЧООДУ,
Тес-Хем райкүүсконнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

Январь-сентябрьда продукция сайгарарының планын РСФСР-ниң үлетпүрү иштии-биле база автономиуг республикаларның, крайларның болгаш областарның хөй кеининиң, Москва болгаш Ленинград хоорайларының үлетпүрү күүсеткен. 1985 чылдың тос айларының дургузунда РСФСР-ниң үлетпүрүүнүң күрүне планын күүсеткенииниң түңнелдериии дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадылында ол дугайын айыткан.

Үлетпүр продукциязының ниити хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезиниге деңнээрге ооң 3,3 хуу улгаткан. Бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң темпилери III кварталда баштайгы чартык чылда 2,4 хуу турганындан 4,9 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,2 хуу өскен. Бүдүрүлгениң барык бүгү немелде өзүлдезии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күсели-биле алган. Орулга көөдээн.

1985 чылда эдээн күш министерстволарының муң ажыг бүдүрүлге каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлге черлери ажыл-агый чорударының чаа байдалдарында ажылдап турар. Эрткен чылдың ол-ла үезиниге деңнээрге, оларның хөй кезиниде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилери бедээн, керээлиг корум-чурум экижээн. Хөй саннаг каттыжышкыннынар болгаш бүдүрүлге черлери продукция садар талазы-биле хүлээлгелерии долузу-биле күүсеткен.

Январь-сентябрьда газты, демир рудазын казып тывары-ның, дизель одаар чүүлүн, эдээн кааи өөнүг металлдарыны, металл чонар станоктарны, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чеңсекхерекселдерии, чимк болгаш аъш-чем үлетпүрүнге технологтуг дериг-херекселдерии, тракторларыны, тараа ажаар комбайннарны, өдээ ажылагый машиналарын болгаш продукцияның чамдык өске хевирлерии бүдүрериниң планын күүсеткен.

Чоннуң хереглел барааннарының хөй кезиии: ээтти болгаш колбаса кылыгларын, чалаң сүттүг болгаш бөлүк продукциязын, даваамылга кылыгларын, иликтерии, фарфор-шаажаң болгаш майолика севаларын, хеп чүүр машиналарын, мебельди бүдүрериниң планнаттынган хемчээлдери чедип алдынган. III кварталда араға-водка кылыгларын бүдүрери үштүң бириие кызырлып турда, алкоголь чок суксунпарны болгаш минералдыг сугларын бүдүрери 36 хуу өскен.

Үлетпүр министерстволарының ажылдап турар бүдүрүлгеларииниң техниктиг эде чепсегленнишкинниии болгаш чаартырының темпизи дүргедээн. Үлетпүр адырларын бедик бүдүрүкчүлүг техника-биле чепсеглээри уламчылап турар. 1985 чылдың январь-сентябрьда комплекстиг механизаставшкынче болгаш автоматчылдыгаже 2,5 муң участоктарны, цехтерни болгаш бүдүрүлгелерии шиитчиктер, 3,6 муң механизастаттынган шуушторуулга, автоматчыктаи болгаш роторлуг шугумнарны, технологтуг чорудулгаларны башкарарынын 125 автоматчыктаи системаларын тургускан. Сан программалыг башкарылгалыг металл чорудар станоктарны, дарганнаарпресс машиналарын, үлетпүр роботтарын бүдүрери болгаш ажыглаары калбарган.

Продукцияның 1,3 муң чаа хевирлерии, ооң иштинде шимченгир автоматчыткан системаларны, хөй ажылдар кылыр сан үе. граммазы-биле башкарар ставоктарны, роботчуткан комплекстерии шиитээдии алган болгаш бүдүрүп эгелээн. Көдээ ажыл-агыйга интенсивтиг технологиягa ажыглаар машиналарны бүдүрери көөдээн.

Элээн каш бүдүрүлгелерии техника-экономиктиг көргүзүүлери болгаш продукциязының шынары экижээн.

Ооң-биле кады чамдык адырлар чыл онаалдазын күүседирии хандырар бүдүрүлге өзүлдезиниң темпилерии ам-даа чедип албааннар деп, РСФСР-ниң ТСЭниң дыңнадылында айыткан.

Нефтиии казып тывары-ның болгаш баштай болбазырадып кылырының, минералдыг чемиштидилгелерии, химиктиг волокноларыны болгаш хемдирлерии, докгаамал эвес токтуң электрициимчедикчилерии, дарганнаар-пресс машиналарын, ыяшты, савазынны, чымыр демир-бетонну, шиферии, пөстериий чамдык хевирлерии, трикотажгы, телевизорларыны бүдүрериниң планы күүсеттинимээн.

Керээлиг хүлээлгелерии күүседириге РСФСР-ниң Түдуг материалдар министерствозу, РСФСР-ниң Катчиимис, ногаа ажыл-агыйының министерствозу, РСФСР-ниң Одаар үүл министерствозу хожудашкынын болдурганнар.

РСФСР-ниң өзээн каш министерстволарының болгаш ведомстволарының бүдүрүлгелери, ооң иштинде РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Пөс-тааны үлетпүрүнүң министерствозу, РСФСР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң болгаш өскелериниң-даа бүдүрүлгелери чаа техниканы болгаш мурнакчы технологиияны иептередир талазы-биле планнарыны чедир күүсеттээннер.

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге сорук кадгеи үлетпүрүнүң күш-ажылчы коллективтери бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүседиргиле, ол биэги беш чылды чедиишкиниигг доозарыиче болгаш СЭКП-ниң XXVII съездиэин төлептиг үткуурунче бүгү күштерим мөөнеп турар.

(СӨТА).

ХУУСАА БЕТИНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүтү» комбинаттың рудниглиниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездиниге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. М. Н. Рудник удуртқан № 7 экскаваторжулар бригадазы дорт чыл 9 айларда 558,2 муң тонна даг массазы чүдүрүп чоруткан, беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Амгы үеде олар 1986 чылдың январьның күш-ажылчы үлүүнде. Ол ышкаш А. П. Сорокининиң удуртқаны экипаж база үеии мурнаи ажылдап турар.

Даг-дүтү рудниглиниде дыка хөй бригадалар бо чылдың эрткен айларында багай эвес ажылдаан. Чижээ, В. Д. Коллovтуң удуртқаны № 1 экскаваторжу бригадазы 9 айларда даг массазы чүдүрериниң планын 100,7 хуу, А. И. Башковтуң № 2 бригадазы планын 109,7 хуу, А. В. Сорокининиң 101 хуу, Ю. С. Ардашовтуң 123,4 хуу күүсеткеш, бедик көргүзүлүг болган.

Коллективте элээн хөй экскаватор машинистери боттарының хууда беш чыл планнарын чедиишкиниг күүсеткеш, он ийиги беш чылдың үлүүнче шилчээнинер.

М. ООРЖАК.

НОМЕРЖЕ ТЕЛЕГРАММА

ХЕМЧЭЭН ДАРЫЙ АЛЫНАР!

Кызыл райкүүсконнуң агроүлетпүр каттыжышкынының дарегы: А. И. СЕМЕНОВКА.

Кыштагладыышкынче ажыл-агыйлар белеткелдиг кирип турда, «Терек-Хөл» совхозтуң кол зоотехниги А. К. Бегзи, бригадир В. Шыырап ажылын эки каапташ, аңнал чорүй барган.

Алдынган хемчеглер дугайын дараазында адресче дыңнадынар: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 3, телефоннар 2-21-47, 2-41-27.

• • •

«Тыва автотранс» каттыжышкынның начальниги В. А. ПАРУНИНГЕ.

Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозунче автобус чеди ай дургузунда чорбаан.

Бо айтырыг талазы-биле алдынган хемчеглер дугайында дараазында телефоннарже дыңнаңар: 2-31-75, 2-41-27.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

НЕГЕЛДЕНИ, ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Ак-Довурак хоорайның партия конференциязындан

Отчеттуг үеним дургузугда аныяк хоорай Ак-Довуракка социал-экономиктиг чамдык чаартылгалар болганын «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары С. К. Күжүгет отчёт иletkелиниг демдеглээн. Партком партийжи организастыг, идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазын он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринде, үлет-нүрде, капитал тудугда, автотранспортта болгаш улус ажыл-агыйынын, еске-дээ адырларында байдалды экижиндеринче мээнеп келген.

Оон түңнелинде чамдык эки түңнелдерин чедип алган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, хлеб заводунуң, № 3 орук-тудуг эргелелиниң, районнуң чонунуң амыдырал хандырылга дүүрүлге эргелелиниң коллективтери эки ажылдап турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка үстүнде адаан бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турарлар. Даг-дүгүнүң арыглакчылары күш-ажылчы маргылдаага шылгаран, беш чыл даалгазын 4 чыл 10 ай дургузунда күүсеткен.

Хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезинге тудугжулар биче эвес үлүүн киирип келген. Олар сүт заводун, 1176 школачы өөренир школаны, 16 муң дербелчин метр чурттарга шедуп, уруглар эмнелгезин, 280 орунлуг уруглар садын, электростанциязының № 6 котёлун болгаш еске-дээ объектилерин ажыглалда киргерген.

Конференцияга санал берген коммунистер А. Ф. Трифонов, И. Ю. Грейсеров, М. Б. Ховалыг, В. З. Харченко, А. С. Шожал, А. Е. Сотников, С.О. Куулар, Д. М. Сваяльный болгаш өскелер-даа ак-довуракчыларның чедип алган чедиишкиннерин улам көрүдедиринге шаптыктап турар четпестерге, чедир шинтирметтикмейн турар айтырыгларга доктаап, оларны чайладырда чүүү кылырын, кандыг хемчегерин алырын тодаргай чугаалааннар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелези, оон керээлиг организациялары планныг онаалдаларын күүсетпейн, дыка хожудап турарлар, олар дөрт миллион ажыг рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип албаан. Ажылчын хандырылга киллизин четпес ажылдан, мурнунда эки турүжун оскунган. «Тыва даг-дүгү» комбинат чарышка шылгаран, эки ажылдап турар болза-даа будүрүлге күүлерин ам-даа ажыктыг ажыглавайн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатның цехтеринде, будүрүлгелеринде дериг-херекселдерин долу күш-биле ажыглавайн келген, механизмнерниң планнаан ажыр аңаа турар чоруу хей. Шак мындыг чылдагаанның үрүнүндан бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех 12 муң тонна сорттуг даг-дүгүн чедир бербээн.

Транспортту будүрүкчүлүг ажыглавайн турар. Автомашиналарның хей шуруузу рейстерже кожуг чок үнүп турар. Ак-Довуракның автотранспорт будүрүлгезинде бир чүс «КамАЗ» бар, оларның чүгле он дөртүнде ийи чолавчылыг, бир эвес ийи эвлчег-биле бо хире хей машина ажыыдаар болза дыка хей чүктү немей сөөртүп болур аргалыг.

Бригада керээн-биле ажылдаарының ажыының үлүү хейге биилдингир болу берген, ындыг турбуже күш-ажылды организаставарының депшилгелиг аргазынче шилчинри кончуг оожум чоруй турар. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң К. В. Салчакка, А. С. Күжүгетке удурткан бригадаларын бот-орудга-чарылгаже шилчээн деп санап келген, херек кырында олар эрги хевээр ажылдавышаан. Тудуттга бригада керээнин, бот-орудга-чарылганы нептередири кончуг чугула болуп турарын конференцияга демдеглээн.

Хоорайның будүрүлгелери, организациялары хүнгергелдың болгаш камналганың чурумун шыңгыы сагыыры, социалистиг чарыштың дээштиг организастары, коммунистерниң, ажылчы чоннарның кижизидилгезин эжиндери, күш-ажылды коммунистиг бөлүк-биле көөрү болгаш дагдыныкчылар шинчээшкинин калбартыры, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары ышкаш идегелдиг курлавырларны чедир ажыглавайн келген. Олар кандыг-даа недмейде материалдыг чарыгдалдарны үндүрбес, улуг берииччени бээр, ажыл-херекти экижиндеринге дүзалаарын санап бергеннер айытkан.

Партия комитеди отчёттуг үеде идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны сайзыраңгайжыдырынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Коммунистерниң, партия кежигүнү эвестерниң политиктиг болгаш экономиктиг билиглерин бедидерине чугуур сагышты салган. Он бирги беш чылда партия өөредилгезинде хаара туттунган коммунистерниң саны 28 хуу өскен. Пропагандистерниң шынар составы экижээн.

Партия болгаш экономиктиг өөредилгениң кичээлдерин эрттирип турарында четпестерни конференцияга илереткен. Кичээлдерге дыңнакчылар эвээш кедир, чамдыкта кичээлдер үстү бөөр чоруктар тургулаан. Оларга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, Ак-Довуракның АТВ-зиниң, хлеб заводунуң коллективтери хамаарыжыр.

Кескү болгаш политиктиг аас агитациязында, интернационалчы, патриотчу болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезинде чамдык чедир кылдыңмайн турар түүлдерни конференцинга айытkан.

Үстүүде айытkан болгаш конференцияга илереттингеи еске-дээ четпестерни чайладыры-биле партком болгаш бүгү партия организациялары күш-ажылчы коллективтериниң планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын бодунуң контролюнга алыр, будүрүлге күчүлерин, бар курлавырларын, аргаларын долу ажыглаарының мурнакчы дүржүлгезин болгаш күш-ажылды организаставарының депшилгелиг аргаларын нептередиринің, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейнин болгаш инициативазын хөгжүдериниң хемчегерин боттандырарын конференцияга чугуулалап санаан. Ол ышкаш коммунистерниң авангардчы ролюн бедидерп, даакган ажыл-херээ дээш негелдени улгаттырары, харыысалганы бедидери партия организацияларының чүгүлә хереэ болурун айытkан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар конференцияның ажылынга киришкеш чүве чугаалаан. Ак-Довуракның коммунистериниң кол кичээнгейнин он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизинин күш-ажылчы чедиишкиннерниг утказурунче уландырыгаш, моон соңгаар партия организацияларының ажылының стилин, арга-методтарын сайзырангайжыдар, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш чоруур хемчегерин алырын ол чугулалап айытkан.

Партком секретарынга С. К. Күжүгетти база катап соңгаан.

Б. АЛЕКСЕЕВ.

Бады-Хөө Кызыл-оол (— республиканың хөөчүн тараажыларының бирээзи. «Тиилелге» совхозтуң бө комбайнери бо чылын чээрби ийиги нүстүк дүмүдүн аңаашкан.

Тараажы доозукчу чылдың дүмүдүн амаарынга идепкейлиг киржип, социалистиг чарыштың мурнуну адыруунга чөрүп келген. Ол — Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туң орденнериниң эдилекчизи.

ЧУРУКТА: хөөчүн комбайнер Б. Кызыл-оол.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Ажылчы чоннарның партийжи болгаш экономиктиг өөредилге школаларынга 1985-1986 өөредилге чылын организастыг эгелээр талазыбиле СЭКП Бай-Тайга райкому, партия организациялары чамдык ажылдарын кылып чоруткан. Партия райкомунуң бюровузунга «Партийжи болгаш экономиктиг өөредилгениң 1985-1986 өөредилге чылын районга организастыг эгелээр дугайында» доктаамал кылып чорудар ажылдарның хемчегер планы-биле кады үлээп алган. Оон күүселдезининг боттанмагазын партия организацияларын дамчыштыр хинаддага албышаан, организастыг ажылдарны чоруткан. Чаа өөредилге чылында ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи өөредилгезининг сорулгаларының дугайында СЭКП Төп Комитединиң айтымышкыннары-биле парткомнарның болгаш партия эге организацияларының секретарьларын танышгырган. Школаларның дыңнакчыларының болгаш пропагандистерниң четчелээшкинин партия организацияларынга, оон соонда инитизи-биле СЭКП райкомунуң бюрозунга бадылаан. Партия обкомунуң, Политиктиг чырыдымышкын бажыңының ажылдакчыларының киржилгеин-биле районга пропагандистер хүнүн эрттирген. Аңаа чаа өөредилге чылында тодаргай сорулгалар салдынган. Эрткен өөредилге чылының түңнелин-биле эки ажылдыг пропагандистерни шаңнап-мактаан болгаш бир дугаар чыл ажылдан кирип турарларга байыр чедиришкинниери-биле кады белектерин тывысхан. Пропагандистерге школалар айы-биле өөредилге программаларын берген болгаш тускай консультациялар чоруткан. Ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи өөредилгезининг школаларында өөредилге чылының баштайгы кичээлдери «Бүгү-ле аргаларны болгаш курлавырларны 1985 чылдың планын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утказурунче» деп чаңгыс ай тема-биле эгелээн. Баштайгы кичээлдерге партия райкомунуң, райүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, бюро база күүском кежигүнери барып олуруүүн, дыңнакчыларга болгаш пропагандистерге чаа өөредиже чылынның эгелээни-биле холбаштыр байыр чедирбишаан, өөредилге чылынның сорулгаларында дүүштүр ажыктыг арга-сүмелерни берген.

Өөредилге чылын «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарның партия комитеттери, № 958-КМК, септелге-тудуг организацияларының, Тээлининг № 2 сес чыл школазының, Тээли кедээ Советиниң партия эге организацияларының секретарьлары танышкан. Школаларның дыңнакчыларының болгаш пропагандистерниң четчелээшкинин партия организацияларынга, оон соонда инитизи-биле СЭКП райкомунуң бюрозунга бадылаан. Партия обкомунуң, Политиктиг чырыдымышкын бажыңының ажылдакчыларының киржилгеин-биле районга пропагандистер хүнүн эрттирген. Аңаа чаа өөредилге чылында тодаргай сорулгалар салдынган. Эрткен өөредилге чылының түңнелин-биле эки ажылдыг пропагандистерни шаңнап-мактаан болгаш бир дугаар чыл ажылдан кирип турарларга байыр чедиришкинниери-биле кады белектерин тывысхан. Пропагандистерге школалар айы-биле өөредилге программаларын берген болгаш тускай консультациялар чоруткан. Ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи өөредилгезининг школаларында өөредилге чылының баштайгы кичээлдери «Бүгү-ле аргаларны 1985 чылдың планын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизин «Бот-оруглга-чарылганы болгаш коллективтиг керээни көдээге организастары база мурнакчы дүржүлгени шиңгээдири» деп курстарны өөренип эгелээн. Экономиктиг өөредилгениң Коммунистиг күш-ажыл школаларының дыңнакчылары, «Камналгалыг болгаш хумагаладыг чоруктуң кураавырларын — ажыглалче», «Колхозтарга база совхозтарга бот-оруглга-чарылга болгаш коллективтиг керээ» деп курстарны өөренирине кирген. Комсомол өөредилгезининг школаларында корум-чурумну улам ылай быжыглаар дугайында партининг болгаш чазактың ажытышкынарынга дүүштүр Хоойлу-дүрүм билигверииниң үндезинниерин өөренир курстарының санын көвүдеткен. Чаа өөредилге чылында 121 пропагандист өөредилгениң бүгү хевирлериниң школаларында быжыглаттынган. Оларның шынар составы эрткен чылдан бедээн, тодаргаларга, 86 хуузу коммунистер, 66 хуузу дээди эртемниг болуп турар.

СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин совет кижилер изиг-биле чүүлдүзүнүп, чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, чаа чогаадыкчы энергияны болгаш инициативаны көдүрүп, партия биле чонунуң бүзүлбас чаңгыс эвинин дугайын бадыткап турар. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин, СЭКП-ниң Уставында өскерилгелериниң 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң Коя угланышкыннарының төлевилелдериниң дугайында СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин Байтайга районнуң бүгү ажылчы чонунуң изин-биле деткип, хүлээп ап, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап турарлар.

Б. БАРБА,
СЭКП райкомунуң агитациязы болгаш пропаганда кидизининг эргелекчизиниң оралакчызы.

ШЕВЕРЛЕЛ АЖЫЛДАРЫНГА — БИЧЕ МЕХАНИЗАЦИЯНЫ

Ажылдаан-на ажылым — тудуг ажылы. Бо чылын тудугжу стажым чөрбеи дөрт чыл болур. Шаанда баштайгы ажылдап турар чылдарымда ажылдың колдуун холбиле кылыр турду. Шеверлел ажылдарын а кандыг-даа техника ажыглавайн турдувус. Чудук чонуп, бажың тудуп турган үеден бээр, бөгүнгү керамзит-бетон бажыңнарга чедир тудуг ажылын механизастаары, ону организастаары аларын хөгжүлдени алган. Ындыг турбуже, биче механизацияны, ылаңгыя көдээ тудугларда, долузу-биле ажыглавайн турар.

Тудугнуң хамазы доостургага, шеверлекчилерге хүлээдир. Ажылдан келген чылдарымда бо райов девискээринде кол-кол тудугларны тудуштум. Туранда № 2 школа, вокзал, уруглар садтары, он ийи ал чурттаар ийи каът бажыңнар, Аржаанда клуб, школа, малчын коданнарда чурттарга бажыңдары, мал ажаалары дээш чежеэин ол дээр. Тудугларның саны өскен тудум, мергежил база өөрү орар. Мен ам дөртүү разрядтың шеверлекчиним мен. Чаа телевилелдер ёаутаар, чаа тудуг материалдарындан бажың тудары база бистен бедик мергежилди негээр. Чоокта чаа Ээрбекте үш бажыңны дужаадывыс.

Амгы үеде «Саян» совхозта 200 комбайн кирёр бокту кылып турарывыс бо. Будүрүлге объектилериниң шеверлел ажылдарында бергедешкиннер бар. Бокту бедин чедп иетр чыгыы, а кодүрдаа, тотчегленип-даа турарының чылдагаанын ол. Кистаарыны чаңгыс ажыглаш-ла октаптар, ону аштап аар болза, каш-даа ажыглап болур. Мындыг байдалда камналга дүгайын чугаалаары берге. Ынчангаш материалдарының шын чарыгдалын, шыгжамырын болгаш кадагалалын экижиндерин чедип алыры бистен, тудугжулардан, негеттининп турар.

Херээжен тудугжуларның ажылын чиигедир талазыбиле хемчегерни алыры чугула. Бистиң ажылывыс белен эвес, аар түүлдерин көдүрер ужурга таваржып турар бис. Мен ам бежен ажыг харлыг мен. Назы-харын улгаткан-дыр, чиик ажылче шилчип ал деп, улус бол-за сүмелей бээр. Бо ажылдан өскө кандыг-даа ажыл меңээ хереэ чок, белен ажыл турбас деп харыылаар-дыр мен. Мөөң удуртқан бригадамга аныяктар кээп турар. Ынчалза-даа оларның үштүң бир кезии артса артар. Чылдагаанны бир талазында ажылды механизаставаанында, ийи талазында тудугжу мергежилдиң онзагай талаларын оларга таймылырлап, мергежил шиңгээдип алырынга дүрген дузалап шидаавайн турарывыста. Ынчалза-даа мергежилге хандыкшып, ажылынга артыл турарлар база бар. Олардан Надежда Суворованы, Надежда Горевапы, Вера биле Надежда Кочкиналарны мыгап адап болдур. Адаанывыс шеверлекчилер — бергелерге торулбас, эрес-кежээ тудутжулар.

Өөм ээзи база бүгү назынында чазанныкчылап келгеп. Оглум Олег бистиң КМК-да Е. И. Пищиковтуң удуртқаны бызаңчылар бригадазында ажылдап турар. Уруум Светлана — мээң бригадемда шеверлекчи. Тудуг тударын чаагай ажыл дээрзин олар бистиң үлегерибистен, еске-дээ мурнакчы тудугжуларның дүржүлгазындан билген. Тудугжу кижиниң кылган ижи чыл-чылы-биле артар. Бир эвес бистиң өг-бүленин тудугжуларын ап көөр болза, бо чылдарда биче суур хирени тутқан чадавас бис. Эң тайбың мергежилдиң кижилерине чон өөрүп четтиргенин илередир. Кижиниң орта чоргаарланмас аргазы чок болур-дур.

Тос айларда бригадавыс тудуг-монтаж ажылдарының планын 106 хуу күүсеткен. Бо үеде ажыл шагы үзер чорун биске турбаан. Чылдың тудуг программазын хуусазында доозар дээш бригада бедиткен хүлээлгени алган ажылдан турар. Шеверлел ажылдарынче кириптеринге белеткел эки болза, моон-даа эки ажылдаарының аргалары бисте бар. Кол-да түүл — хандырмалганы үзүктелимрбеан, ажылды организастаарын база механизастаарын экижиндери.

М. АБРАМОВА,
«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зында шеверлекчилер бригадири. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжуу.

Тудугжунуң алдары — ажылында

ҮЛҮҮМ КИИРИП...

Бистиң амыдыралывыс хүн келген тудум-на улам экижин, улам хөгжүп орар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салымышкынының ачызы ол. Оны мен, феодалдыг Тываны база көрүп келген болгаш, илези-биле эскерип чор мен.

Бо хүннерде бистиң чуртувустуң бүгү чону СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерниг үжураажыр дээш социалистиг чарышты улам калбартып турарлар. Хоорайларда-даа, хову-шөлдерде-даа мындыг. Оны хүн бүрүде каравм-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап, солунналдан ыомчуп чор мен.

Бижикти үжүглеп, саазынга чуруптар алырташ-ла 1932 чылда, Берт-Даг сумузунга савакчылаан, ол-ла чылын МЧАЭ-ге бухгалтерлеп эгелээн мен. Ынчангаш ынчангы амыдырал биле амгы амыдыралдың ылгалын эки билир. Ол үеде ажыл төлевири, акша-шалым деп чүве билбес турдувус. Харын, янзы-бүрү үндүрүглер хей: чөкпек, саржагдан эгелээш, тараа-будаа, мал-маганга чедир. Тудуг ажыы белеткээрни бөзин өрөге бурузунге онаап каар турган. Колхозташкан соонда, харын, күш-күч ап эгелээн. Чонуң өөрүшкүзү болгаш хей-аъдым улам көдүрүлгөн.

Боттуң дөрт ажылымдан аңгыда, хей-иимти ажылы хей турду. Мен Даг-Дөзүнге алды аалга культармейжилеп бижик өөредип турдум. Даарым бодунуң контролюнга алыр, будүрүлге күчүлерин, бар курлавырларын, аргаларын долу ажыглаарының мурнакчы дүржүлгени болгаш күш-ажылды организаставарының депшилгелиг аргаларын нептередиринің, ажылчы чонларының чогаадыкчы идепкейнин болгаш инициативазын хөгжүдериниң хемчегерин боттандырарын конференцияга чугуулалап санаан. Ол ышкаш коммунистерниң авангардчы ролюн бедидерп, даакган ажыл-херээ дээш негелдени улгаттырары, харыысалганы бедидери партия организацияларының чүгүлә хереэ болурун айытkан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар конференцияның ажылынга киришкеш чүве чугаалаан. Ак-Довуракның коммунистериниң кол кичээнгейнин он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерниг утказурунче уландырыгаш, моон соңгаар партия организацияларының ажылының стилин, арга-методтарын сайзырангайжыдар, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш чоруур хемчегерин алырын ол чугуулалап айытkан.

Партком секретарынга С. К. Күжүгетти база катап соңгаан.

Б. АЛЕКСЕЕВ.

„Шынга" харыы

БҮРҮН БАДЫТКАТТЫНГАН

Бо чылдың сентябрь 17-де «Шын» солунга «Чөптүг чылдагааннар түрээжок...» деп материал парлаттынган. Материалда фактылар бүрүн бадыткаттынган. Ында четпестерни эдер талазы-биле хемчегерин совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемниглер алган.

Дүүгүт ажаалдазы организастыг доозулган. Ам күүсүү чер ажарылгазы болгаш үрезин арыглаашкыны шалыпкын чоруп турар. Савадың механизастаан тускай звено болуп, боодалдаан, сараатган турар.

Тараанны Эрги-Барлык суурнуң чурттакчыларының малы тө базын турганы шын. Кодээ Совет күүскому малын тараажке киирген улусту торган, тараажке мал киирбес талазы-биле хемчегин алган хээрини «Хемчик» совхозтуң директору Э. Идам-Сүрүң редакцияга дыңнаткан.

ХҮН ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЗЫ — АЖЫГЛАЛДА

Крымда Щелкино суур тоогунда 5000 киловатт күчүлүг чуртта бир дугаар шенелде хүн электростанциязының туду доозулган.

50 чылдар эгезинде-ле, совет эртемденнер суурга хевирлиг хүн электростанцияларының эртем техниктиг концепциязын ажылдап ылаган. Ол концепциязы бүгүлер алырга, хүн херелп чымырда, нарын технологтуг болгаш улуг үнелиг кампак көрүнчүктериниң орнунга деспи черде турускан гелиостат веп калбак көрүнчүктерни хереглээр. Гелиостаттарга хереглеткен хүн херелерни бедик суурга кырында салгап бус-биле ажылдаар хүн генераторунче чорудар.

ХЭС-5 дээрге гелиостаттар шелинүп төөгүзе тургустуурган 70 метр суурга дыр (кайызы-даа 25 дербелчин метр шелдүг шупту 1600 калбак көрүнчүктерни ажыглаан). Көрүнчүктерден үнген хүн херелдерге суургала котёлдуг кырынга кээп мөөнелир. Ында температура 250 градус чедип турар. 40 атмосфера базымнакпыныг бус хоолайлар дамчыштыр машина залында, турбиналарже кирип турар.

ХЭС—5 (хүн электростанциязы) чыл дургузунда ийи муң тонна чедир чижеглээн одаар үүлдү камнап алыры санаттынган. Ынчалза-даа оон кол ажыы үүлге ында эвес, ХЭС-5—бир-ле дугаарында кезээр үеде беримчеди он-он. чүс-чүс муң киловатт-шак күчүлүг электростанцияны тударынга керек информация чыыр улуг шелде шелу-дур. Оптиктиг системаларны болгаш автоматтыг башкарылга системазын, хүн приемниктерин, ыйгы-ыңгы ажымчын үүлдерин өөренирин чылыг болгаш технологтуг шыйгыларын, чыыл мөөнүзөө системаларны сайзыраңгайжыдарын киирип тирбишаан, эртем шинчилелдерниң калбак программазын чогаадып кылган.

Бирги хүн электростанциязының технологтуг телевилелин тургузуп, оон практиктиг тудуун тудуп, эртем шинчилелдериниң чыгаанган дүржүлгезы бистиң специалистерге улуг хүн-чылыг электростанцияларының телевилелин ажылдап кылыр арганы тургузуп турар-дыр. Хүн энергетиказының амгы үеде сайзырапы каттыштырган хүн-чылыг электростанцияларын (ХЧЭС) турар. Оларның орулгазы улуг. Чылыг станцияларын-биле деңнээрге, 60 хуу чедир органиктиг одаар үүлдү камнап алырын хандырар болгаш ам бөзин ол чергелиг электростанцияларбиле деңнежип болур.

Геликоэнергетиктерниң моон соңгаргы сорулгазы — 300 муң киловаттан хей күчүлүг суурга хевирлиг хүн-чылыг электростанцияларын тударын. Шак мындыг улуг электростанцияны телевилеп эгелээн. Ону аныяк узбек хоорай Таямарджанның чоогунда хову черге тударлар. Оон бус котёлу 200 метр бедикке турар. Долгандыр биче эвес шедге гелиостаттар шелу чаттылар. ЭСМ-ниң командазы-биле 72 муң көрүнчүктер, (оларның кайызымчы-даа шелу 49 дербелчин метр) каркока билдиртпейн хүн зайы-биле долганын эгелээр көрүнчүк бүрүзүн оон керели котёлдуг ээриктерже дээп турар кылдыр тавармытыр тургузар.

Эң энтыг аргаларын ажыглаан, технологтуг схемаларны таварыштыр тургусканынган узбек ХЧЭС-тиң капитал салымнакпын ХЭС-5-не бодаарга эвээш, а электри энергиязының бот-үнези 30 катап

Г. М. Кржижановский аттыг Энергетика институду сөөлгү чылдарда термохимиктиг арга-биле хүн энергиязын шимчидер үшкү салгалдың хүн электростанцияларын ажылдап кылып эгелээн. Суурга кырынга бус-биле ажыддаар хүн генераторунуң орунга гемореакторну тургузар. Термохимиктиг ажылданыышкынынын бедик температуралыг продуктуларының физиктиг чылын аңаа ХЭС-терге ышкаш Реккининиң азы Брайтоининуң циклдери-биле ажыглап болур. Соотказ продуктулар энергетиктиг тургузуларга хүн ашкан соонда азы аяс үелерде чыглып азы кып турар. Бо таварылгада чылыг энергиязын чыыр аккумулятор керек чок апаар.

Чүс чыл төнчүзүнге чедир чурттуң мурнуу девискээринге амгы чылыг болгаш атомнуг электростанциялар-биле деңнежип болур улуг хүн электростанцияларын тудуп бодуруп шинчилелдер бадытkап турар.

Рустам АХМЕТОВ,
техниктиг эртемниң докторуу.

НЕГЕЛДЕГЕ ЧЕТПЕС

Үе чаңгыс черге турбас. Эртем-техниктиг депшилге ажыл-агыйларның адыр бүрүзүнде калбаа-биле нептерегттинип үенин негелдезин хандырып турар апарган. Ынчангаш Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхоз бодунуң экономиказының адыларынга мурнакчы арга-дүржүлгени ажыглаар база нептередир талазы-биле чамдык түүлдерни кылган. Чижээ, кодээ ажыл-агыйлыг культураларын суггарарынга депшилгелиг технологиияны ажыглап, 240 гектар шелду «Фрегат» агрегаттар-биле суггарарын боттандырып эгелээн. Мал чемни белеткелинде, тараа, картофель, ногаа ажаалдазында ажылдап турар звеноларны болгаш бригадаларны коллективтиг керээ-биле ажылдаарынче шилчиткен. Инек саалдазының 80 хуузу, 200 баш бызаа, 100 баш инек турар кажаалар долузу-биле механизастаттынган.

Совхоз сөөлгү үш чыл дургузунда техниканы түс-түс бөлүктеп ажыглаар арганы нептередип эгелээн. Ол чорук техниканы септээрин дүргедедир арганы бөөр.

Совхозтуң администрациязы кодээ ажыл-агыйлыг будүрүлгезинге мурнакчы дүржүлгезины ажыглаарын ам-даа четпес чорудуп келген. Чылдан чыяче тарыяга шөлдерниче органиктиг чемишчидилгени тегеринин планын чедир күүсетпейн келгенинин түңнелинде тарыа культураларының дүжүдү эвээш болуп турар. 1984 чылда 480 тонна органиктиг чемишчидилге төгер план үүлге 7 хуу күүсеттингеп. Чайгы чер ажарылгазын багай чорудуп, минаар органиктиг база минералдыг чемишчидилге төөгөзөн, механизастаттынган отряд ам-даа

Ээ ёзу-биле коор

лындым. «Инектерицин ыкаар база чорутпас сем» дидир. Ам каичаар, бичим черге балуп хүнзедим.

Ажыл-ишти ёзулуг ээ ёзу-биле кеер дээр болза, сүт-бараан фермазының төп турлаавга мал-даа, саавчыларда тургуспас ужурлуг. Оон ыңай саавчыларны база саалда саанында ылай-бээр семяткен хереэ чок, чайлагга тургузуп, машина-техника болгаш кывар-чаар материалдар база алдын үе-шак чарыгдалын кызырар керек. Чайлагда кажаа чок дээш, малды кыштагдан ыратпаска айыын болур, төпте саавчыларны база чайлагже үндүрери чугула. Ынчан фермаңың кодан кыдыңнан безин сиген кезип ап болур апаар. База бир курлавыр ында.

Кок-оол ХАНДЫВАЙ,
«Кызыл тараачын» совхозта инек кадарчызы.

АРГАЛАР ТУРЗА-ДАА

База бир чай эрткен, малчыннар кыштагларында ковгулапкан. А чайны чогум каичаар эрттирген бис? Ол дугайын семис малдыг кижи көрүшкү-биле, арган малдыг кижи хомудал-биле бодап, бир-ле түңнелди үндүрүп орар. Мээң кадарган малгынмың деңгели шимбай болуп, кыштаглашкынче силиг, оймак кирип турар. Ынчалзажок оон-даа дээре кылдыр семиртип алыр арга турган.

Мен сүт-саан биле алдаржаан «Кызыл тараачын» совхозтуң саар инектерни кадарып турар мен. Фермавыс Туран хоорайның чанында, кайы-даа талавыста тараа шөлдерни шөйлүп чоруткан. Ооң уламындан одар чедиишпес, а инектерниң чамдыкызы шагның дөрт эргилдезинде Төп фермага турар. Ону ынчаар тургуспас арга база чок: хунажыннарны баштай кажаага баглап тургаш, ам саап өөредир. Малдаа мал үргүлүү турар, суур малы база төө-саза базар, хоорай чоогу

Ээ ёзу-биле коор

ышкаш семиртирге, маала база түвектиг болгай, дыжы безин хаммас. Тараажке инек чоокшулаткан дээш, агроном В. Иконниковтуң болгаш ескедаа улустуң кончуп кээри база аажок. Инек кадарыпкы дег оъттуг-сигенниг черлерни улус хуузунда сиген кезер дээш үлежип алган боордур. Фермаңың аъттарын кадарып турар кижиге, харын, ол дээш база хөрекгеттим.

Бир катап суур үстүнче инектерим сүрүп бар чорменн. Агроном В. Иконниковтуң машиназы ында тур. Агроном кончуттунуп-кончуттунуп, улуг даш-биле какты, харын-даа былдай дүжүп четтигиптим. Оон соонда база бир олап бар чорумда, агроном хүүрек туткан халып ор. Дезиптим. Машиназы-биле чыпшыр четти. «Тараажке эвес, хем ерү сүрүп бар чорменн, ершээп көрүнер» деп чаыңдым. «Инектерицин ыкаар база чорутпас сем» дидир. Ам каичаар, бичим черге балуп хүнзедим.

Ажыл-ишти ёзулуг ээ ёзу-биле кеер дээр болза, сүт-бараан фермазының төп турлаавга мал-даа, саавчыларда тургуспас ужурлуг. Оон ыңай саавчыларны база саалда саанында ылай-бээр семяткен хереэ чок, чайлагга тургузуп, машина-техника болгаш кывар-чаар материалдар база алдын үе-шак чарыгдалын кызырар керек. Чайлагда кажаа чок дээш, малды кыштагдан ыратпаска айыын болур, төпте саавчыларны база чайлагже үндүрери чугула. Ынчан фермаңың кодан кыдыңнан безин сиген кезип ап болур апаар. База бир курлавыр ында.

Кок-оол ХАНДЫВАЙ,
«Кызыл тараачын» совхозта инек кадарчызы.

ЧАРЫШ УЛАМ КАЛБАРГАН

«СЭКП-нин XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылывыс» деп социалистиг чарыш Барыын-Хемчик районда улам калбарган. Оон мурнуку одуруунда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва көдээ тудуг» трестин 741 дугаарлыг көжүп чоруур механизастаттынган колониазы, Кызыл-Мажалыктын бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунун коллективтери чоруп турарлар.

«Тыва даг-дүгү» комбинат доозукчу чылдын эрткен 9 айларында 89170 тонна сорттуг даг-дүгүн ажылдап кылган. Ол көргүзүг планныг онаалдадан 6170 тонна хөй. Эрткен чылдын бо үезинге деннээрге, даг-дүгүн ажылдап кылыры 13 хуу көвүдээн. Ол ышкаш январьдан октябрьга чедир коллектив нормалыг арыг даг-дүгүн 10 миллион 870 мун рубльге бүдүрүп, планын 80 мун рубльге ажыр күүсеткен. Чүгле үшкү кварталда комбинат 31037 тонна даг-дүгүн бүдүрген. Комбинатта социалистиг чарыштын мурнуку одуруунда Людмила Шаламованың удуртканы бедик сорттуг даг-дүгү ажылдап кылыр цех чоруп турар.

Доозукчу чылдың тос айларында комбинаттың септелге-тудуг участогу 27,5 мун рубльдин продукциязын бүдүрүп, планын ажырган. Кайгал-оол Күжүгеттин бетон кылып бүдүрер бригадазы күш-ажылчы үлегерин көргүзүп, 5500 тонна бетонну бүдүрген. Комбинат районнун совхозтарынга 250 тонна сигенин белеткеп, 70 гектар картофельди касчып берген.

Комбинаттың транспорт пегинин чолаачылары күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзинче шилчип киргеш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Бо хүннерде цехтин 18 чолаачызы планын күүседипкен. Олардан чолаачы Г. Л. Карпов он бирги беш чылдын планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Мурнакчы чолаачы Александр Чакиров бо чылын 525 мун тонна даг массазын сөөртүр планын тос айларнын иштинде 600 мун тоннага күүсеткен.

Районнун тудуг организациялары бо доозукчу чылда багай эвес ажылдап турар. «Тыва көдээ тудуг» трестин 741 дугаар көжүп чоруур механизастаттынган колониазы он бирги беш чылдын планныг онаалдаларын күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 300 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген.

Бо чылын районда сүт заводун, чылыг-биле ажылдаар электростанциянын 6 дугаар котёлун, Кызыл-Мажалык — Тээли аразынын 11 километр хемчээлдиг оруун, Ак-Довуракта 280 олуттуг уруглар садын ажыглалга киирген. Шекпээр суурда школа, район төвүнде күрбанкынын тудуу удавас ажыглалга кирер.

Ак-Довуракты автотранспорт бүдүрүлгезинин коллективи бо чылдын планныг онаалдаларын декабрь 30-ге чедир хуусаа бетинде күүседирин, он бирги беш чылдын бирги чылы — 1986 чылда пландан ажыр он мун пассажирлерин аргыштырып, бир мун тонна чүъктү сөөртүрүн, хөй түннүг кывар-чаар материалдарны, артык кезектерин камнап алырын хүлээнген.

СЭКП Төп Комитединин октябрь (1985 ч.) Пленумунун шиитпирлеринге сорук кирген районнун улус ажыл-агыйынын үлетпүр, транспорт, садыг, коммунал ажыл-агый болгаш өске-даа адырларының ажыл-ишчилери улам күжениишкиннинг ажылдап турар.

С. ОМЗААР.

ЧИГ ЭТТЕН ХАМААРЖЫР

Ниити план күүселдезинге кол быра — чиг эт-биле өйшаанда хандырылга. Бир эвес чиг эт-биле хандырылга хензиг-ле үзүктели бөөр болза, кандыг-даа план боттанмас, график үстүр. Чугула сорулганы херек кырынга боттандырарының бүгү-ле эптиг аргаларын Тываның сүт комбинады ажыглап келген. Ол эрткен тос айларда үре-түңнелдиг болган, чижээлээрге; бараанныг продукцияны 103,5 хуу, ону сайгарарының планын 103,3 хуу, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 103,5 хуу күүсеткен.

Маңаа Кызылдың сүт заводу, Шагаан-Арыгда, Чадаанада болгаш өске-даа саржаг заводтары үре-түңнелдиг ажылдааннар. Тываның сүт комбинады үстүнде ады үнген бүдүрүлгелерден 641,3 тонна чиг этти пландан ажыр алыр аргалыг болган. Бир эвес чиг эт-биле мынчаар үзүктел чокка доктаамал хандырып турар болза, комбинат продукция бүдүрер даалгазын ай, квартал санында моон соңгаар-даа чедиишкиннинг күүседир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер ажылдарга үсаржаг бүдүрер цехтин мурнакчы аныяк ажылчыннары Анна Сундуй-оол, Елизавета Козлова болгаш өскелер-даа шылгараанар.

С. САНДЮ.

ААЛЧЫЛАР БАЖЫҢЫ

Район төвүнде аалчылар бажыны ажыттынганы сүт-хөлчүлерге база бир өөрүнчүг болуушкун болган. «Сүт-Хөл» совхозтун эрги столоваязын районнун коммунал ажыл-агый чери септээш, аалчылар бажыны кылдыр ажыглалда киирген. Ында беш өрээлде 10 орунну бүрүн дерээш салган. Дөрт кижи ээлчежип дежурныйлап турар.

Кызыл — Сүт-Хөл аразында маршрутта чоруп турар автобустарның чолаачыларынга өрээлди тускайлаан. Өске черлерден келген чорук кижилерин ында күзелдин-биле хүлээп ап турар.

Б. ОНДАР.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОТ-ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелчи партком секретары Р. С. Хунай-оол болгаш санал берген коммунистер отчёттуг үеде парткомнуң чорудуп келген ажылын шүгүчүлекчи ёзу-биле аналиэтеп көргеш, четпестерин илереткеш, ону чайладырының оруктарын айыткан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери сүт бүдүрериниң беш чыл планын хуусаа бетинде боттандырганын, күрүнеге эът садарының онаалдазын күүседир чыгай бергенин отчёт-соңгулдалыг хурал демдеглээн. Ниитиниң малын хүр кыштагладыр сорулга-биле четчир санныг сиген, силос, сенаж болгаш өске-даа чемнерин белеткеп алган. Оларны ферма, коданнарже сөөртүр ажылды организастаан.

Доозукчу чылда совхозтуң тараажылары багай эвес дүжүттү өстүрген. Гектар бүрүзүнден тараа культураларын ортумаа-биле 16 центнерин ажаап ап, ажыл-агыйның иштики чарыгдалдарын бүрүн хандырып шыдаар магадылалды тургускан.

Ындыг турбуже совхоз бо чылын 3320 баш хой, өшкү, 22 баш мыйыстыг бода мал хорамчалыг болган. Оларга немей малчыннар 1238 баш чаш хураганны чедир албаан. Ооң уржуундан 142 мун рубль каражага четкен.

Күрүнеге садар малды семиртиринче сагыш салбаанындан 86 баш шары, 1253 баш шээр мал арган болган. Ооң уламындан ажыл-агый 87 мун 500 рубль карылгалыг болган. Партком болгаш партия эге организациялары планныг онаалдаларның күүселдези, орулгалыг ажылдаары дээш негелдени кошкатканы оон-на илдеп.

Ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң, бригадирлериниң отчёттарын партия хуралдарынга ындахаая дыннап турган. Удуртур кадрларның негелде чогунуң уржуундан совхозтуң малчыннарының хөй нуруузу төрүүр чүс баш хойга онааштыр хураган алыр планныг онаалдаларын күүсетпээн.

Совхоз дүк бүдүрер талазы-биле районда сөөлгү черде чоруп турар. План ёзугаар хой бүрүзүнден 2 килограммдан эвээш эвес дүк кыргып алыр тургаш, дөңгүп-ле 1,8 килограммны кыргаан. Чамдык Хүргүл-оол Анай-оол, Монгуш Комбу ышкаш малчыннар хой бүрүзүнден чүгле 500 грамм дүктү кыргып алган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынны болгаш алкоголизмин узуткаар дугайында доктаалын боттандырар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынза-даа, арагалаар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар совхозтуң девискээринде уламчылавышаан. Оларга удур шыңгыы демиселди чорудар тургаш, чамдык коммунистер шиитпирлиг эвес чоруун көргүзүп турар. Чижээ, Чаш-Тал сүт-бараан фермазының бригадири Владимир Дембирел, Ак-Туруг суурда улусчу дружина командири Санчы Назын-оол ийилээн ферма таңнымылы Кызыл-оол эзирик турда тудуп алгаш, совхоз директорунга чедирип келгеннер. Коллективтиң ниити хуралынга ону хемчег алыр, хоойлу ёзугаар торгаар хемчегин албаан.

Ак-Туруг суурда хөй-ниитиниң корум-чуруму ам-даа кошкак хевээр. Ону ажыглап алгаш, № 7 профтехучилищениң үш сургуулу боттарының өөренип турганы училищезиниң автомашиназын гаражтан уштуп алгаш барган. Кем-херек үүлгедикчилерин тудар, автомашинаны эгидер хемчеглер ам-даа алдынмаан.

Парткомнуң болгаш партия эге организацияларының хуралдары эртип, чугула айтырыгларны чугаалажып турган-даа болза, оларның шиитпирлериниң күүселдезин чедип алырынче чогуур кичээнгейни салбайн турганын отчёт-соңгулдалыг хурал демдеглээн. Чүс чыгам коммунистиг партия организациязы бо чылын барык-ла өзүлде чок болган. Эрткен тос айларда СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга чүгле 4 ажылчынны хүлээп алган. Ол дээрге ийи улуг салбырлыг, он ажыг бригадалыг совхозка эвээш.

Аныяк малчыннарны өөредип, кижизидериниче парткомдаа, совхозтуң дирекциязындаа, специалистер-даа, чоогунда дуржулгалыг малчыннардаа шоолуг кичээнгей салбайн турарын хуралга шүгүмчүлээн. Чижээ, Монгуш Чамыянның оглу, кени малчыннай берген. Оларга дагдынынчылар-даа быжыглаваан. Үр-даа болбаанда ийи аъдын оорлаткаш, үжен ажыг хой чидиргеш, суурже дедир көжүп кирип келген. Ынчангаш мал ажылынга аныяктарны чанчыктырар, хаара тудар хемчеглерин доктаамал алыры чугула апарганын демдеглээн.

Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглаарынче кошкак кичээнгей салын турарын Чаш-Тал сүт-бараан фермазында инек надарчызы Олчамай Мыйтыңоол саналынга чугаалаан. Фермаларда электрилиг саалданы калбаа-биле ажыглай берген үеде чүгле чаш-талчылар инзен хол-биле сагбышаан. Мал чемнери белеткээр цехти ажыглалга киирерин үш чыл дургузунда чугаалажып келзе-даа бүтпээн.

«Ак-Туруг» совхозтуң коммунистери боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралынга доозукчу чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, чаа беш чылды бедик темпилер-биле эгелээр, партияның зөлчегликг XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш чүнү кылырын айыткан тодаргай доктаалды хүлээп алган.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Делегей хөгжүлдезиниң кол угланымышкыннары илереттинген, амгы үениң эпохазының калбак характеристиказын берген СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин массалыг информацияның чепсек-херекселдери, делегейниң калбак хөй-ниитизи политиктиг улуг ужур-дузалыг документ кылдыр тайылбырлап турар. Бодунуң одуруг бүрүзүнде ленинчи партияның программазы дайынны чайладырынче, черге тайбыңны бадыткап тургузарынче, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптерин бадыткап тургузарынче угланган деп хөй санныг чүүлдерде демдеглээн. Хөй санныг чурттарның парлалгазы төлевилелди чугаалажып көөрүнге бүгү улустуң — коммунистериниң болгаш партия кежигүннери эвестерниң — киржири, ол болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, социалистиг тургузугнуң ёзулуг демократтыг байдалының чайынналчак илерээшкини болур деп демдеглеп турар.

СЭКП программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин Моол телевидение тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның программазы деп адааш, ында социалистиг ниитилелдиң байдалындан үнүп турар Ленинниң партиязының даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазының тайбыңга ынакшылдыг алыс утказы тодаргайы-биле илереттинген деп, онзалап демдеглеп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының төлевилели социализмниң эчис сорулгазын — дайыннар чок, боочепсек чок тайбың делегейни чүгле чарлап турар эвес, харын ол эң-не бедик болгаш харысалгалыг төөгүлүг хүлээлгени боттандырып чорударының оруктарын тодаргайлап турар.

Совет Эвилели-биле социалистиг чурттарның аразында кайыралдыг харылзааларны улам ыңай хөгжүдерин болгаш быжыглаарын СЭКП-ниң бирги ужур-дузалыг сорулга кылдыр санап турарын вьетнам «Нян зан» солун айыткан. Социализм чурттарының сырый каттышканы оларның кайызының-даа болгаш оларның ниити эрге-ажыктарынга дүгжүп турарын, тайбыңның херээнге болгаш социалистиг эчис сорулгаларның тиилээринге бараан боон турарын барымдаалаан. СЭКП делегейниң социалистиг системазының бүгү чурттары-биле быжыг харылзааларже болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгаже чүткүп турар деп, ол солун бижээн.

Чаа документ «делегей харылзааларынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче болгаш чавырлышкынче кыйгырып турар» деп демдеглээш, совет ниитилелиң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң ында төлевилеттинген улуг сорулгаларын онзалап демдеглээн. 2000 чылга чедир херек кырында совет өг-бүле бүрүзү шуптузу квартиралыг азы хууда бажыңныг болур, улустуң хереглелин хандырарынче угланган курлавырларның хемчээлин ийи катап улгаттырарын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ийи ажыг катап бедидерин төлевилээн деп, Лондонуң «Файнэншл таймс» солуну демдеглээн.

СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде ССРЭ-ниң даштыкы политиказының кол угланымышкыннары — социалистиг чурттар-биле сырый харылзаа, капиталистиг чурттар-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын база катап бадыткаттынган деп, Парижтиң «Юманите» солуну демдеглээн. Социалистиг эвес делегейде коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ажылдап турары нарын болгаш удурланышкак байдалдарын, оларның ажылчорудулгазының хөй талалын болгаш национал тускай хевирлини барымдаалап, оларның бодунуң стратегиязын болгаш тактиказын сайзырангайжыдарынче чүткүлүн билип, ийи-чаңгыс айтырыгларга чөрүлдээлерниң бары оларның интернационалдыг кады ажылдажылгазынга болгаш коммунистиг партияларның чаңгыс аай хөделиишкиннеринге шаптык болбас деп, СЭКП санап турар.

СЭКП-ниң даштыкы политиказының айтырыгларынга онза кичээнгейни үндүрүп, «Токио симбун» солун партия программазының чаа эдилгезиниң төлевилели делегей харылзааларынга Совет Эвилелиниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптериниң талазынга турарын бадыткан турар деп онзалап демдеглээн. Дайынны чайладырын, тайбыңны камгалаарын болгаш быжыглаарын социалистиг чурттарның төөгүлүг хүлээлгези деп айыткан. Совет улустуң эрге-ажыктарын шиитпирлин-биле камгалавышаан, СЭКП империализмниң агрессчи политиказынга удур демисежиринге бодунуң шиитпирлини илереткен. Ооң-биле кады делегейниң бүгү айтырыгларын чугаалажышкынарның аргазы-биле шиитпирлээринге бодунуң белениниң дугайын медеглээн деп, «Асахи» дээр бир өске япон солун бижээн.

(СЭТА).

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ ХУУЗУНДА АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА

СОФИЯ. «Техмет» деп эртем-бүдүрүлге чери 12 аът күчүлүг дизельдиг улуг эвес моторларның баштайгы шенелде бөлүүн бүдүрүп үндүрген. Кооператорларның хуузунда ажыл-агыйларынга ажыглаар кылдыр моторларны Варнаның инженерлери чогаатган. Ындыг моторларны бичин тракторларга болгаш көрзүн болбаазырадыр өске-даа машиналарга ажыглаарынга эптиг болур. Ол ышкаш суг насостарын, электрогенераторларны хөделдирериниге ук моторларны база ажыглап болур.

Көдээ ажыл-ишчилериниң хуузунда ажыл-агыйларынга ажыглаар дизельдиг чаа моторларны Варнаның инженерлери база чогаадып турар. Оларның чогаадылга ажылы тараачыннарның хуузунда ажыл-агыйларынга оларның күш-ажылын бүрүн механизастаарынче угланган.

СУДНО ТУДУКЧУЛАРЫНЫҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

БЕЛГРАД. Янзы-бүрү чүс судноларны — пассажир лайнерлерин, далай танкерлерин, паромнарны 1981 — 1985 чылдарда Югославияның судно тудукчулары Совет Эвилелинге чорудуп берген. Оларның ниити өртээ бир миллиард хире рубль болган.

Югославияның Нови-Сад хоорайында хем верфизиниң коллективи югослав болгаш совет судно тудукчуларының кады ажылдажылгазынга чаа арынны ажыткан. Совет Эвилелиниң чаа улуг чагыын олар күүсетпишаан, ногаалар болгаш кат-чимистер дажыглаар кол рефрижераторну бүдүрген. Ындыг хевириниң чаа судноларын ССРЭ-же чорудары-биле Белград болгаш Зренянин хоорайларда база бүдүрген.

ЭНЕРГИЯ КУРЛАВЫРЫН КАМНААР ДЭЭШ

БЕРЛИН. Электроэнергияны болгаш чиг этти эвээшти ажыглап тургаш, металлургияның бедик шынарлыг дериг-херекселдерин бүдүрер чугула сорулганы Магдебург хоорайда Э. Тельман аттыг аар машина тудуунуң комбинадының специалистери чедиишкиннинг шиитпирлеп турар. Ол бүдүрүлгениң «Скэт» деп маркалыг продукциязын чүгле Герман Демократтыг Республикада эвес, харындаа Экономиктиг Дуеалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери өске-даа чурттарда бедик-биле үнелеп турар. ЭДЧ-ниң кежигүннери күрүнелериниң хөй бүдүрүлгелери ол комбинаттың прокат станкары-биле болгаш күчүлүг пресстери-биле дериттинген.

Совет Эвилелинге чорудуп бергени үжен дугаар прокат станын Молдавияның Рыбница хоорайында чедиишкиннинг шенеп турар. «Скэт» маркалыг станның дузазы-биле Молдавияның металлургтары чыл бүрү ай санында 40 мун тонна кан прокатты бүдүрер.

ЭЛЕКТРОНИКА БОЛГАШ МИКРОЭЛЕКТРОНИКА

ПРАГА. Электроника болгаш микроэлектроника — Чехословакия Социалистиг Республиканың улус ажыл-агыйының материал-техниктиг базазын шынар талазы-биле аде чаартырының үндезини. Чугула ол сорулганы болгаш ону боттандырарының хуусааларын чурттуң экономиказын электрижидериниң узун хуусаалыг комплекстиг программазында тодаргайлаан. Электроника техниказының болгаш автоматиканың дузазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дараазында беш чылда улам-на өстүрери, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязының ниити хемчээлин 10 хуу көвүдедири, материалдарның болгаш электроэнергияның 20 хуу камналгазын чедип алыры көрдүнген. Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрерин көвүдедиринге болгаш шынарын бедидеринге, ассортиментизин калбартырынга электрониканы ажыглаарынче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Күш-ажылдың делегей хуваалдазынга калбаа-биле киржириниң, ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле кады ажылдажылганы улам-на калбартырының күсели-биле Чехословакияның улус ажыл-агыйын электрижидериниң сорулгаларын шиитпирлээр деп турар деп, ЧССР-ниң электротехника үлетпүрүнүң министри Милан Кубат чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Бүдүрүлгени специализастаар болгаш кооперастаар дугайында хөй талалыг 86 керээлерин ЧССР-ниң электротехника үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери социалистиг акы-дүңма чурттарның бүдүрүлгелери чарган.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ИНДЕЙЛЕРНИҢ БАШТЫҢЫНГА ТУРАСКААТКАН

НЬЮ-ЙОРК. Америк индейлериниң эрге-шөлээзи дээш сураглыг демиселчи Леонард Пелтиер АКШ-тың эрге-чагыргазының кара сагыштыг хоп-меге сүлчээзинге таварышкан кижи болур. Үндезин американнарның ол маадырлыг баштыңының болчукчузу, америк сураглыг юрист Уильям Канстлерниң «Судтар болгаш шылгалдалар» деп номунуң кол түңнели мидыг болган.

Хөй чылдар дургузунда Л. Пелтиерниң херээн эде көөрүн чедип алырын У. Канстлер оралдажып келген. Индейлер баштыңынга удур буруудаашкыннар эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир хоп-меге чүүл дээрзин херечилеп турар хөй санныг боттуг материалдарны ол чыып алган.

Юристиң бодап турары-биле алырга, Вашингтоннуң албан черлериниң килеңнээшкинин Л. Пелтиер индейлерге удур АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң чорудуп турары геноцид — индейлерин когун үзе узуткаар политиказынга удур бодунуң идепкейлиг демисели-биле болдурган. Ядарангай болгаш эрге чок чорукка удур Вундед-Ни суурга (Мурнуу Дакота штат) үндезин американнарның 1973 чылда болган тура халмышкынын баштаанларның бирээзи ол болган.

Ону эрге-чагыргалар анаа эрттирбээннер. 1975 чылда Мурнуу Дакота штатта Пайн-Ридж деп индей резервацияның девискээринге Истелгениң федералдыг бюрозу өжегээрле чөнгээлиг аткылажышкынны чорутканнар. Ооң үезинде истелге ведомствозунуң ийи төлээлекчизи болгаш бир индей өлүрткен. Ол дээш бурууну Л. Пелтиерге доп-дораан онааган. 1977 чылда ону бодунуң ийи назының иштинде кара-бажыңга олурар кылдыр шиитпирлеп.

Ол судтуң ажыы-биле расчечи шинчиәни, авторнуң херечилеп турары-биле алырга, аңаа бир индейниң өлүрткенин безин чугаалажып көрбөөни көргүзүп турар. Пелтиерге удур «буруудадыр барымдааларны» илдеңи-биле мегелеп кылган болган. Чижээ, Истелгениң федералдыг бюрозунуң агентилериниң өлүрткен октарын шинчилээниниң түңнелдери «эң-не улуг чугула» деп судья чарлаан: оларны Л. Пелтиерниң боозундан адып үндүрген. Ынчалза-даа баллистиканың өске бир экспертизазының көргүскенин-биле алырга, октарны техника талазы-биле өске шынарлыг боолардан адып үндүрген болган. ИФБ ол фактыны чажырынкан.

Бүгү буруудадышкынны Пелтиерден дүжүрерин чедип алыр деп турар бис. Вашингтоннуң черлерин хунаап алгаш, боттарын кулдар кылып алырын оралдажып турар кижилериниң эргелерин камгалаар дээш Л. Пелтиер истеп сүрүүшкүнге таваржып турар деп санап турар бис. Ону хоотаары дээш демиселге бис аткаарлавас бис деп, СЭТА-ның корреспондентизинге У. Канстлер чугаалаан.

М. КНЯЗЬКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

МУНИЦИПАЛДЫГ ЧӨВҮЛЕЛ ШИИТПИРЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтон-биле кожа улуг эвес Такома-Парк (Мэриленд штат) дээр хоорайның муниципалдыг чөвүлели ол хоорайны Сальвадордан болгаш Гватемаладан дескен политиктиг кижилерге «хоргаал» чери кылдыр чарлаан доктаалды хүлээп алган. Ол доктаал АКШ-тың шажын-чүдүлге болгаш өске-даа хөй-ниити бөлүктериниң Төп Америкада Вашингтоннуң чепсектиг холгаарлаашкынынга удур хоорайның чурттанчыларының талазындан шимчээшкинин деткип турарының илерээшкини болган. Муниципал чөвүлелиниң хүлээп алган документиде оларның ёзу-чурумнарын Вашингтоннуң деткип турары Сальвадорда болгаш Гватемалада «кижиниң эргелерин эң-не каржы-дошкуну-биле» үреп турарының тодаргайын айыткан.

Тайылбыр булуңу

УРУГВАЙ: депшилгеже базым

Уругвай — Латин Американың мурнуу-чөөн талазында турар улуг эвес чурт, девискээри 186,9 муң дөрбелчин километр, чурттакчы чоннуң саны 2 миллион 94 муң кижи. Чурттуң төөгүзүнге чаа үе-чада 1985 чылдың март 1-де эгелээн. Иштики болгаш даштыкы капиталдың эң-не реаксылыг күштеринге бараан болуп келген шериг ёзу-чуруму ынчаарда буурап дүшкен болгаш бүгү-ниити соңгулдаларның түңнелинде дүрүм ёзугаар соңгуттурган парламентиге болгаш президентиге — «Колорадо» деп буржуаз партияның төлээлекчизинге эрге-чагырганы дамчыдып берген. Уругвайның база бир буржуаз партиязы «Бланко», а ол ышкаш депшилгелиг партияларның болгаш бөлүктериниң калбак фронтузу чазак составынга киржириндеп ойталаан, ынчалзажок чазактың кол хемчеглерин деткиирин медеглээннер.

Чуртту империалистиг бөлүктериниң үптээринге дузалап турган шериг ёзу-чурумунуң уржуктары турза-даа, чурттуң иштики амыдыралын демократчыдар талазы-биле чугула базымнарны президент Х. М. Сангинеттиниң тургускан чазаа кылган. Чурттуң даштыкы политиктиг угланымышкынынга таарымчалыг өскерлиишкиннер база болган. Тайбын болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш чазак улам идепкейлиг туржуп турар.

Шаанда Мурнуу Атлантикага испаннар чедип келгеш: — Монте видео! деп алгырышканнар. Ол дээрге «Дагны көрүп кагдым!» дээни ол чүве-дир. Ол дагдан ырак эвесте мугулдур кырынга шивээни испаннар тутканнар. Чөөн Уругвай Республиканың найысылалы болган Монтевидео хоорай шак ынчаар 1726 чылда тургустунган. 1809 чылда дагның кырынга шеригниң күчүлүг камгалал черин тургускан. Уругвайның хамаарышпас чоруу дээш испан колонизаторларга удур демисел ынчаарда калбарган турган. Генерал Хосе Гервасио Артигастың шериглери 1814 чылда чуртту испан эжеленчилерден хостаан. Уругвайның хамаарышпас чоруун 1825 чылдың август 25-те чарлаан. 1830 чылдың июль 18-те чурттуң конституциязы хүлээп алдынган. Серро дагның кырында шериг шивээзинге генерал Артигастың адын тывыскан. Амгы үеде инда чепсек музейн бар...

...1973 чылдың июнь 27-де Уругвайга шериг эргилдези болган. Эрге-чагырга бөлүк шериг кижилериниң холунга кирген. Чурттуң чонунуң амыдыралынга болгаш төөгүзүнге эң-не берге үе эгелээн турган. Уругвай улустуң бүгү хосталгаларын генералдар боой туткан, чоннуң төлептиг оолдары, уруглары бирги эзлчегде коммунистер шериг-фашистиг хунтаның кара-бажыңнарынга кирген, оларның иштинден хөй кижилер өлүрткен. Чурттуң бүгү чонунуң чүгле 5 хуузу Уругвайның бүгү байлаан холга алган, а даштыкы монополиялар, хамыктың мурнунда америк империалистер, барык 12 чыл дургузунда Латин Американың ол бичин чуртунуң байлаан соруп, чонун каржызы-биле мөлчүп келген.

Уругвай улус, чурттуң депшилгелиг күштери, хамыктың мурнунда коммунистер шериг диктатуразын дүжүрер, демократтыг хосталгаларны катап тургузар дээш маадырлыг демиселди он ажыг чылдар дургузунда чорудуп, адаптың сөөлүнде шериг ёзу-чурумун дүжүрген. 1984 чылдың ноябрь 25-те чуртка бүгү-ниити соңгулдалар болган. А бо чылдың март 1-де эрге-чагырга чаа президент Хулио Мария Сангинеттиниң холунга кирген. Уругвай улуг бергелерин дамчыштыр депшилгеже баштайгы базымны кылган, а уругвай улус келир үезинче боттуг идегел-биле көрүп турар.

(«За рубежом» журналдан допчулап очулдурган).

Афганистанның Улусчу демократтыг партиязы болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың чазаа афган көдээни хөгжүдериниң депшилгелиг экономиктиг болгаш социал программазын амыдыралга чедиишкиннин-биле боттандырып чорудуп турар. Афган көдээни революстуг ёзу-биле чаартырынга күш-ажылчы тараачыннар эң-не идепкейлин-биле киржип турар. Чер бүрүзүнде черин болгаш сугну ажыглаарының бүгү айтырыгларын херек кырында шиитпирлээр көдээ чөвүлелдерин болгаш тараачыннар комитеттерин тургузуп турар.

ЧУРУКТА: күрүнениң амгы үениң техниказы-биле чепсегленген Али-Чупан фермазының — көдээ ажыл-агыйның улуг бүдүрүлге черниниң тараачыннары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ЛОНДОН. (СЭТА). ВСАП-тың Чиңгине секретары Я. Кадарның Великобританияның премьер-министри М. Тэтчер-биле, даштыкы херектериниң болгаш кады ажылдажылга херектериниң талазы-биле министр Дж. Хау-биле, албанның өске-даа кижилери-биле чугаалажымышкыннары анаа доозулган.

Ийи таланың харылзааларын хөгжүдериниң болгаш делегейниң айтырыгларын чугаалажып көргенин Я. Кадар парлалга конференциязынга чугаалаан. Хөй айтырыглар талазы-биле ийи талаларның туруштарынга дүүшпес чорук чугаалажымышкыннарның үезинде илергейлеттинген.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының эрге-ажыктарынга дүүштүр хөделири — бүгү чурттарның чазактарының хүлээлгези болуп турар деп, Я. Кадар демдеглээн. Венгрия болгаш ооң эвилелчилери Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чоокта чаа чөвүлел хуралынга тайбыңны камгалаар талазы-биле дорт болгаш тодаргай медеглелди кылган. Удурланышкак ийи системаларның аразында амгы үеде күштерниң дең байдалы бар деп санап турар бис деп, Я. Кадар медеглээн.

ЕВРОПАНЫҢ ТӨВҮНДЕ

Барык чүс чыл бурунгаар, 1887 чылда Закарпат областың Рахов районунда Деловое суурга Европаның төвүн көргүскен демдекти тургускан. Үжен чылдар үезинде буржуаз парлалга чурттанчы чонунуң бижик билбезин, крайның хожудаңгайын бижип тура, ол крайны «Европаның төвүнде Африка» деп адап турган.

Бодунуң кодээ суурунуң аар-берге эртken үезиниң дугайын өзүп орар салгал чүгле хоочун эрги чурттанчыларның чугаазындан билип ап турар. Ында ам боттарының национал чаңчылдарын хевээр арттырып алган итальяннар болгаш румыннар, украиннер болгаш немецтер, эстоннар болгаш орустар, чехтер болгаш француздар чурттап турарлар. Сөөлгү чылдарда кодээ суурнуң байдалы өскерли берген. Раховта мрамор казар карьер ажылдап эгелээн, ында кодээ суурнуң хөй чурттанчылары ажылдап турар. Деловоениң чурттанчылары «Чаа амыдырал» деп аттыг колхозта ажылдап турарлар. Олар мыйыстыг улуг бода малды семиртир азырап, сүт-бараан фермаларында ажылдап турарлар.

Европаның географтыг төвү — Деловое суурну таварты бүгү-эвилелдиң турисчи маршруду эртken. Тураскаал демдектиң чанынга автобустар болгаш автомобильдер доктаап туруптар: Европаның эң-не төвүнге турары кижи бүрүзүнге күзенчиг.

ЧУРУКТА: колхоз пенсионери Анна Дмитриевна Ткач Европа төвүнче эң-не чоок чурттап турар, аңаа оон уруглары болгаш уругларының уруглары үргүлчү кээп турар. Ам база аңаа оон оглу Николай Иванович бодунуң оолдары Евгений, Игорь болгаш Виталий-биле кады аалдап келген.

Б. КРИШТУЛДУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

УРУГЛАРНЫҢ БОТ-БАШКАРЫЛГАЗЫ

Школа реформазында өөреникчилерниң бот-башкарылгазынга хамаарыштыр: «Өөредилгениң шынары, өөредилгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры дээш өөреникчилерниң эзхарыысалгазын күштелдирер, өөреникчилерниң коллективтеринге бот-башкартынарын хөгжүдеринге үндезилеп оларның хөй-ниити идепкейин бедидер» деп бижээн.

Чоокта чаа Эрзин ортумак школазынга ында өөреникчилерниң комсомол комитединиң үндүрген саналы-биле бот-башкарылга хүнүн эрттирген. Бо школада баштайгы шенелде-дир. Ол хүн школага кылыр ажылдарның барык шуптузун директорнуң болгаш башкыларның ниити хайгааралы-биле өөреникчилер боттары башкарып киринкеннер. Школа директорунуң орнунга 10 «а» класстың эки өөредилгелиг, идепкейлиг өөреникчизи Юрий Дежитмаа баштадыр 9 болгаш 10 класстарның идепкейлиг өөреникчилери удуртур организакчылар турганнар.

Кичээлдерин өөреникчи-башкылар канчаар эрттирерин башкылар-биле кады оларның киржилгези-биле планнарны бижип белеткээн. Методиктиг сүмелерин алганнар. Кичээлдер эгелей берген болгаш башкылар боттары олурушкан. «Каш чылдар эртken соонда күзелдин-биле шилип алганым тускай эртемге мергежилди чедип алгаш, шак-ла мынчаар ажылдап эгелээр боор мен» — деп өөреникчи-башкыларның хөй кезин бодап турганы чугаазын.

Ол хүн школага сагылга-чурум-даа эки, кайда-даа арыг-шевер тергини эки турган. Кичээлдер соонда субботник чарлаттынган. Ажылды база баш удур планнап, ону чарлаанар. Тускай комиссия тургускан. Школа иштин, класстарның болгаш девискээрниң улуг ашталгазын кылган. Кылган ажылдарны комиссия хынап көрүп хүлээп алгаш, түңнелин үндүрген.

Дыл болгаш литература кичээлдеринге «Мээң ынак башкым», «Мээң баштайгы башкым» деп темаларга чогаадыглар бижээн. Эки бижээн чогаадыгларны шилип алгаш тускай көргүзүп делгээн. Школаның каът бүрүзүнде коридорларда бижигилеп аскылаан цитаталарны, кижизидилге угланыглыг өске-даа каасталга шимелдени эки деп көрген.

Ажыл хүнүнүң соонда өөреникчи администраторларның хуралын кылып, аңаа школа директору болгаш башкылар киржип, өөреникчилерниң информацияларын дыңнап, түңнел кылган.

Бо ажылга өөреникчилерниң боттарының чогаадыкчы тывынгыр чоруун башкылар эскерип, үнелелди берген.

Ол хүнден соңгаар өөреникчилерниң бот-башкарылгазы көскүзү-биле экижип турар.

А. ДАМДЫН.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Ий ортумак школазының башкызы Булаган Колович Танайбан удурткан өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы эки ажылдаан. Бригада үш чыл улаштыр хүлээнген онаалдазын ажыр күүседип келген. Эртken чылын өөреникчилер бригадазы 100 тонна сиген белеткээр тургаш, 141 тонна эки шынарлыг сигенин белеткээн. А бо чылын 213 тонна сигенин белеткеп, планын ийи катап ажыр күүсеткен. Оон аңгыда 90 тонна силосту, 10 тонна будук-бүрүнү белеткээш, совхозка дужааган.

Бригадада 7—10 класстарның өөреникчилери 20 кижи ажылдап турар. Оларның аразында ажылга кызымак чоруун көргүзүп, эки ажылдап турарлар хөй. Сараат салыкчылары Лёня Хээшпел, Радик Шыырап, Шолбан Бичикей, Алдын-кыс Доңгурак, Люда Баглат болгаш өскелерни-даа адап болур.

Совхозта сиген бригадалары планын күүсетпейн турда, өөреникчилер планын ийи катап ажырып турарының чылдагааны чүдел? Бир дугаарында, күш-ажылчы хүн чурумун шыңгыы сагып, уругларның хостуг үезин, дыштанылгазын шын организастап турарында. Аңаа башкыларның киирип турар үлүү улуг дээрзин демдеглээр херек. Совхоз дирекциязы база уругларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Оларның аъш-чем-биле хандырылгазы эки болган. Чурттаар чер, кызыл-булуң оларда бар. Спортчу оюннар херекселдерин садып берген. Кино, концертти база удаа-дараа көргүзүп турган. Оон аңгыда совхоз дирекциязы, партком, кодээ Совет өөреникчилерниң күш-ажылчы үнелеп көрүп, оларның бригадазы мал чеминиң белеткелинге он хонуктап үндүрүп турган социалистиг чарышка бирги черин каш удаа эзлеп келгени дээш шилчиир кызыл тук, өртектиг белектер, акша-шаңналдарын тыпсып турган. Ол чорук өөреникчилерниң улам эки ажылдаарынга идиг болган.

С. САМЫЯ.

Тожу район.

СОНУУРГАЛЫН ЧЕДИП АЛГАН

Кызыл хоорайда төпчүттүнген библиотека системазының Островский аттыг филиалы хемниң оң талазында чурттап турарларның баар ынак черлериниң бирээзи. Библиотеканың эргелекчизи Надежда Дмитриевна Евтифьева бодунуң ажылынга сагыш-сеткилинден бердинген кижи. Ол библиотека ажылынга 25 чыл ажылдап келген. Н. Д. Евтифьева—аныяк библиотекарларның дагдыныкчызы. Дуржулгалыг ажылдакчының удуртулгазы-биле Островский аттыг филиалга хөй-хөй солун хемчеглерин организастап турар. Ылаңгыя шериг патриоттуг кижизидилге талазы-биле эрттирип турар хемчеглери солун. Тайбын кичээлдери, эрес-дидим чорук дугайында кичээлдер, ленинчи кичээлдер ында доктаамал эртип турар. Чижээлээрге, «Хатынь», «Маадыр хоорайлар Киев, Ленинград», «Брест шивээзи», «Бухенвальд коңгазы» дээн ышкаш болгаш өске-даа. Номчукчуларның кичээнгейин, сонуургалын чаалап ап турар бүгү-ле ажылдарга библиотека активиниң кежигүннери идепкейлиг киржип турар. 3-тен 10 класстың өөреникчилери-биле Фаина Петрушкина, Ирина Ярченко, Луиза Кускулдинова олар ажылдап турар.

— Ылаңгыя эң-не баштай эрттиргенивис Хатынь дугайында кичээл солун болгаш уттундурбас болуп арткан. Аңаа уругларның идепкейлиг киржилгези, кичээлге оларның канчаар-даа ажжок сонуургалы бисти хей-аът киирген. Оон эгелеп ындыг кичээлдерин доктаамал организастап турар анаргаи бис — деп, Надежда Дмитриевна өөрүшкүлүг чугаалады.

Кандыг-бир номчулга конференциязын аны кичээлди эрттиреринин мурнунда олар тускай планны тургускаш, ол ёзугаар белеткелди чорудуп турар. Белеткел үезинде кылыр ажыл-ла хөй: ол темага хамаарышкан көргүзүг материалдарын, чуруктарны, фактыларны, литератураны дилеп тывар, оон кыска конспектилерин кылыр дээш оондаа өске.

Ындыг кичээлдер ылаңгыя уругларның патриотчу кижизидилгезинге улуг салдарлыг дээрзин ажылдакчылар билир. Ынчангаш олар моон соңгаар-даа чогаадыкчы ёзубиле ажылдаар сорулгалыг.

М. КУУЛАР.

КӨРҮШТҮГ ЭРТКЕН

Хостуг хүрешке районнуң команда аайы-биле база хууда бирги чер дээш маргылдаа Кур-Чер суурга болуп эрткен. Маргылдаага 45 килограммдан 90 килограмм чедир деңзиниң мөгелери киришкен. Команда аайы-биле бирги черни Шамбалыг совхозтуң мөгелери ап, кубокту болгаш бирги чергениң дипломун чаалап алганнар.

Маргылдааның түңнелинде тус-тус деңзилерге тиилээн мөгелер чемпионнуң кожаазы херек демдектери болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнатканнар. ВЛКСМ обкомунуң шаңналы дээш Кызылга болур маргылдаага тиилекчилер киржиринге белеткенип эгелээн.

Тулган чемпион ат дээш тыва хүрешке шилиндек 16 мөге хүрешкен. Түңнелинде Владимир Монгуш (Шамбалыг) шүүлген, Андрей Ондар («Тиилелгеден») ужүүрлешкен. Шамбалыг совхозтан Вадим Мортуй-оол, Валерий Монгуш олар үшкү, дөрткү черлерде.

Э. ТЕЖИТ.

Театр болгаш көрүкчү

МАНААР-ДЫР БИС

Тываның хөгжүм-шин театрының 50-ги сезону чоруп турар. Көрүкчүлерге кандыг шинлерин көргүзериниң планын-даа билип алган бис. Көрүксенчиг, чаа көргүзүглер бар болду. Театрның үш салгалының артистериниң чедиишкининге чоргаарланып турар бис.

Көрүкчүлериниң сонуургалын эриктирбес, шагдан бээрле оларга бараалгадып келген «Хайыраан ботту» кым көрүксевезил? Ч. Айтматовтуң «Иениң шөлү», С. Токаның «Араттың сөзү» деп чогаалдарынга үндезилээн шинлер-биле аалдап келирин манаар-дыр бис.

Суурувуста культура, дыштанылга ажылдарынга сонуургал, ылаңгыя удуртукчуларда, кошкак. Шинлерге безин улуг көрүкчүлер эвээш, уруглар хөй болур. Ону эдип алыры база чугула.

А. САЛЧАК.

Бин-Хем район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

5. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. «Здравствуй, поле!». 9.15 — Уругларга фильм. «Завтрак на траве». 2-ги сериязы. 10.25 — Аныяк назы ырлап, танцылап тур. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.45—11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.30 — «Кижи болгаш бойдус». Док. телефильмнер: «Карадаг — земля заповедная», «В тундре мой пост». 15.15 —Хөглүг сарттар. 16.05 Уругларга фильм. «Отдать швартовы». 17.30 — Вальстар болгаш серенадалар. Ленинградтан дамчыдылга. 17.50—Эртем болгаш амыдырал. 18.20 — Мультфильм. «Пекка». 18.30 — Док. телефильм. «Национальный парк «Самарская Лука». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Бо хүннериниң почтазы». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырдакчы В. П. Бекетов чорудар. 19.30 — «Человек с ружьем». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бүгүдеге музыка». 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Мультфильмнер: «Друзей найдешь везде», «Наша приятельница Михаэла». 8.40 — В. И. Ленин аттыг Культура ордузунуң «Орга» танцы ансамблиниң концерти. 9.15 — Док. телефильм. «Каракумская пастораль». 9.35 — Авамның школазы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35 — «Балтийская слава». Уран-чечен фильм. 12.05 — «Будильник». 12.35 — Француз дыл. 13.05 — Уругларга фильм. — «Раннее, раннее утро». 14.15 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Кежээниң-не премьера». Красноярскиниң телестудиязының Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Б. Б. Оюннуң киржилгези-биле программазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Улустуң аялгалары. 20.30 — «Бараанар, ачы-дуза чедирилгези, чарлалдар». 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 — «Здравствуй и прощай». Уран-чечен фильм.

6. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Автомотор заводунуң орус ырның хорунуң концерти. Свердловскиден дамчыдылга. 9.35 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.35 — «Человек с ружьем». Уран-чечен фильм. 12.05 — 12.10 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Рябово. Осенний день». Док. телефильм. 14.45 — Уругларга фильм. «Был настоящим трубачом». 15.50 — «Путь Октября». Музыкалыг телефильм. 16.25 — «Светить всегда, светить везде». Фильм-концерт. 17.35 — Мультфильмнер: «25-е, первый день», «Жаркие звезды», «Журавлик». 18.30 — «Вятские кружева». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футбол. УЕФА кубогу. «Черноморец» (Одесса) — «Ренал» (Мадрид). Одессадан дамчыдылга. Чапсарда — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 20.45 — Москваның симфониктиг күрүне оркестри ойнаар. 20.55—00.35 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал. Байырлал концерти. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Чапсарда — «Ye».

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хочу все знать». Киножурнал. 8.30 — «Здравствуй и прощай». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Праздник в Карпатах». Фильм-концерт. 10.30 — «Харыылаңар, горнистер!» 11.00 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг үлегерлиг оркестриниң ыраажыларының квартединиң оюн көргүзүү. 11.20 — «Это наша земля». Док. фильм. 11.40 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Немец дыл. 12.40 — Уругларга фильм. «Раннее, раннее утро». 2 болгаш 3-кү сериялары. 14.50—Хамааты дайынының ырларын Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырның үлегерлиг хору РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузовтуң удуртулгазы-биле күүседир. 15.20—15.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Кызыл хоорайның № 5 уруглар садының бичии чаштарының концерти. 18.10 — Уругларга фильм. 18.20—«Кежээниң-не премьера». Красноярскиниң телестудиязының ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оолдуң удуртулгазы-биле Тыва цирк бөлүүнүң киржилгези-биле программазы. 18.55 — Телемедээлер. 19.05 — «Азия төвү». Медээлер. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. Журналист Р. О. Далай-оол киржир. 19.45 — «Бистиң хүннеривистиң программазы». Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгарның чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Көдээниң ажыл-ишчилеринге дамчыдылга». 21.15 — «Иениң салымы». Маадыр-не, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. М. Киселеваның дугайында телеочерк. 21.45—23.20 — Республиканың алдарлыг коллективи Ленинчи комсомолдуң лауреады Литва ССР-ниң камера оркестриниң концерти. Дирижёру — ССРЭ-ниң улустуң артизи — С. Сондецкис. Төнгенде — «Ye».

7. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — Москва Кремлиниң комендатуразының үлегерлиг оркестриниң оюн көргүзүү. 9.30 —Телефильмнерниң XI Бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильмнери. 10.00 — «XII бүгү-делегейниң: демиселдиң ырлары». «Дружба» спортзалынга концерттерде. 10.45 — Шүлүнчүлер — Октябрьга. 11.15 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң электромузыкалыг херекселдериниң ансамбли РСФСР-ниң улустуң артизи В. Мещериниң удуртулгазы-биле ойнаар. 11.45 — «Тайбың болгаш аныяктар». 12.20 — Футбол. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. Төнгенде — Гайдарның маадырлары экранда. «Тимур и его команда». Уран-чечен фильм. 17.25 — «В. И. Ленин. Страницы жизни». «Вступая в двадцатый век». Хөй сериялыг телефильм. Бирги фильм — «Пробил час». 18.30 — Байырлал концерти. 21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 22.15—23.50 — Футбол.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Уссурийская тайга». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.50 — М. Горький. «Хартыга дугайында ыр», «Буревестник дугайында ыр». 9.15 «Памятные страницы кино». Киноконцерт. 10.00 — Мультфильмнер: «Октябрьский марш», «Буденовка», «Мы рисуем». 10.25 — А. Твардовский. Шүлүглелдер.

КЫЗЫЛДАН

10.55 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

12.15 — Уругларга фильм. «Макар — следопыт». 1-ги сериязы. 13.20 — ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. Төнгенде — «Красная Пресня — вчера и сегодня». Док. фильм. 16.30 — «Чүректиң ханызындан». Кострома областың кодээ ажыл-ишчилери-биле ужуражыышкын. 18.30 — «Офицер запаса». Уран-чечен фильм. 19.50 — «Ровесник». Киножурнал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскааткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 22.15—23.55 — «Сердце России». Уран-чечен фильм.

8. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.20 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 8.35—Улустуң аялгалары. 8.50 — Уругларга уран-чечен телефильм. «Тройка».

10.00 — Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый талазы-биле 1985 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 11.00 — «Хөглүг нотажыгаштар». Бичии чаш ыраажыларның концерти. 12.00 — «Октябрьның кадагааты аалчылары». 12.15 — «Когда Мордасова поет». Фильм-концерт. 12.55 — «Московское утро». Док. фильм. 13.05 — Телефильмнерниң XI Бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильмнери: «Каникулы Петрова и Васечкина, обыкновенные и невероятные». 1 болгаш 2-ги сериялары. 15.25 — «В. И. Ленин. Страницы жизни». Вступая в двадцатый век». Хөй сериялыг телефильм. Ийиги фильм — «Путь сибирский, дальний». 16.30 — Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1985 чылдың Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 17.55 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 18.45 — Ю. Евтушенко ойнаар. 19.00 — Мультфильмнер: «Сказка о Мальчише-Кибальчише», «Жадный богач», «Бевенджик». 19.30 — «На Гранатовых островах». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 «Кирип моорлаңар». Эстрада көргүзүү. 23.20 — 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Мультфильмнер: «Утренняя песня», «Топчумба». 8.50 — И. Гусельников ойнаар. 9.00 — «Документалдыг экран». 10.00—Баскетбол талазы-биле Европа чемпионарының кубогу. «Жальгирис» (Каунас) —«Академик» (Варна). Каунастан дамчыдылга. 10.40 — «Чүү? Кала? Кажан?». Телевикторина. 12.00 — Уругларга фильм. «Макар-следопыт». 2-ги сериязы. 13.05 — «Театрда, кинода, телевидениеде музыка». 15.00 — Док. телефильм. «Адмиралтейство». 15.30 — «Ону шыдаар силер». 16.15 —«Сээң талантыларың, Украина». Киевтен дамчыдылга. 16.45 — «Тропинины». Уран-чечен телефильм. 19.30 — «Быстрее горных рек». Док. телефильм. 19.40 — «Делегатскаяда музей». Нижегородская черниниң чурумалдары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чарлалдар. 20.20 — «Аллегро». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Тимофееваның киржилгези-биле фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — Экранда — кинокомедия. «Первая перчатка».

9. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.55 —Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. Дирижеру — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасов. 9.20 — «Заповедник на Каспии». Док. телефильм. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!» 11.00 — Эртем болгаш техника талазы-биле 1985 чылдың Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — «Ералаш». Уругларга юморлуг киножурнал. 12.30 — «Кодээ ажыл-ишчилерге дамчыдылга». 13.30 — «Музыка киоскузу». 13.55 — «Скульптор Кербель». Док. телефильм. 14.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.45 — «Назын кыраан-даа болза». Авторлары — И. Прут, Е. Черняк. Телешин. 18.00 — «Делегей байдалының допчуралы». 18.45 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 19.50 — «Каткы бажы каткан эвес» деп дамчыдылганың арынналындан. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Влюблен по собственному желанию». Уран-чечен фильм. 23.00 —23.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар!» 8.15 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 8.30 — Кусково музей. 9.15 — Ритмиг гимнастика. 9.45 — «Фридрих Цандер». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.00 — Москонцерттиң камерлиг оркестри совет композиторларның чогаалдарын күүседир. 11.00 — Бүгүдеге стадион. 11.30 — Туркмен телевидениениң программазы. 12.45 — Уругларга фильм. «Макар-следопыт». 3-кү сериязы. 13.50 — Чарлалдар. 13.55 — «Рябина, рябина...» Концерт. 14.20 — Мультфильмнер: «Бюро находок», «Наш добрый мастер». 14.40 — «Марица». Уран-чечен телефильм. 15.45 — «За все в ответе». Док. телефильм. 16.05 — «Че-ве, кыстар!». Краснодар крайның кодээ ажыл-агыйының херээжен ажыл-ишчилериниң конкурузу. 17.45 — Шылгараңгай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. О. Тактакишвили. 18.45 — А. Блок — «Двенадцать». Фильм-концерт. 19.10 — «Рассказы цыгана». Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбырлал. 21.00—«Ye». 21.35 — 23.10— Совет ырның концерти.

10. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.05 — Футбол дугайында допчулал. 9.30 — Ырак болгаш чоок ыр. 10.15 — «Спортлотонуң» 45-ки тиражы. 10.25 — Уругларга фильм. «Расписание на завтра». 11.45 — 11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Звено в цепи». Док. фильм. 14.55 — Телефильмнерниң XI Бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильмнери. «Карлуша». Уругларга уран-чечен телефильм. 16.05 — «Дайте приз моей собаке». Док. телефильм. 16.15 — Бичии чаштарның чогаадылгазы. 16.45 — «Мальцев из деревни Мальцево» деп фильмниң соонда чагаалар. 17.40— Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 18.30 — «Такая мужская работа». Челябинскиниң металлургия комбинадының аныяк кац эзилдирикчизи Ю. Теплицкийниң дугайында киноочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 19.10 — Бөгүн — Совет милициянын хүнү. ССРЭ-ниң иштики херектер министри В. В. Федорчуктуң чугаазы. 19.25 — Москваның күрүне консерваториязының камерлиг оркестри ойнаар. 19.45— «Противостояние». 1-ги сериязы. Беш сериялыг уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Футбол дугайында допчулал. 21.55 — ССРЭ-ниң ИХМ-ниң иштики шериглериниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «У барьера точности». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.30 — «Три толстяка». Мультфильм. 9.05 — Совет милициянын хүнүнге. Док. фильмнер. «Наша служба», «Лицом к людям», «Вертолеты на службе ГАИ». 9.45 — Чурулга уран чүүлү. «Музейге белек кылдыр». 10.15 — В. Крапивин. «Роса станцияда аъттыг кижилер». Телешин. 11.35 — Тайбың болгаш аныяктар». 12.10 — Л. Шутко ойнаар. Львовтан дамчыдылга. 12.40 — «Первая перчатка». Уран-чечен фильм. 14.00 — «Албания дугайында». Телеочерк. 14.20 — 14.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Сээң профессияңның ырлары». Милиция ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан музыкалыг программа. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия төвү». Программада: «Кыштаглаашкын шалыпчы фронт». Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчызы М. М. Сурун-оол киржир. Мөңгүн-Тайга районнуң ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозунуң хойжузу ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Б. Д. Тейнининиң интервьюзу». Ноябрь 10 — Совет милициянын хүнү». Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы Д. Б. Ховалыг киржир. Медээлер. 19.30 — Док. фильм. 19.40 — «Азия төвү». Программада: Бөгүн — Совет милициянын хүнү. Тыва АССР-ниң иштики херектер министри В. Б. Кара-салдың чугаазы. Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «В Московском зоопарке». Док. телефильм. 20.30 — Музыкалыг мозаика. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Ксения — любимая жена Федора». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Динамо» (Киев) — «Нефтичи». Киевтен дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

НОЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Какие наши годы» 18.40, «Не ходите, девки, замуж» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник: «Ну, погоди» 9.20, 12.20, «Мама, я жив!» 10.50, 13.50, 15.20, «Человек с аккордеоном» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Фронт в отчем доме» 14.30, 17.20, 19.10, «В ветвях черемухи» 13.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Соперницы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сокровища древнего храма» 15.00, 19.00 шактарда.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргээр. Хар чаар, дагларга дүвүлүг хат хадыыр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 8—14 метр, хат 18—23 метр чедир күштелир. Дүне 18—23 градус, чамдык черлерге 9—14 градус соор. Хүндүс 9—14 градус соор.

Кызылга хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, дүне хат 18—23 метр чедир күштелир. Дүне 18—20 градус, хүндүс 9—11 градус соор.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катан үнер.

Чагыг № 3158.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—00679

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 257 (12957) | 1985 чылдың ноябрь 6, среда | 1925 чылда үнедип эткеннивис | Орта-3-конвек

КҮЧҮЛҮГ, САЛДАРЛЫГ КҮШ

Даартa — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн — бүгү улустуң байырлалы.

Кайда-даа чурттап, кандыгдаа ажыл кылып турар болзуңза, эргин четпес аргахову хемнерлиг Төрөөн чурттувусту эргий бодап, долгандыр көрүвүттеп, эргим номчукчу. Кайда-даа — фабрика, заводтарда, хоорай, суурларда чаартыгалар-ла, чаартылгалар. Чаартыкчы, тургузукчу ажылдың аялгазы черде, дээрде диңмирзээн. Амыдыралдың соксаш кылмас судалы, бурунгаар балыны ол, ону доктаадыптар ындыг күш кайда-даа чок.

Күш-ажылчы кодургүүшкүн, даартагы хүнге бүзүрел кызыл-чайт өңнүг лозун-плакаттарда илергейлеттингеп. Бурунгаар кыйгыргазыг кызыл туктар хөлбеңнээн. Орай күстүң шилдегер агаары ол бүгүге онзагай аян-шинчини киирген. Октябрь будүүзү кайда-даа ындыг.

Улуг Октябрь... Ол сүр-күчүлүг дыңналыр. Ооң эгези, ооң халазы каракка чайгаарла чуруттунуп келир. Революция мурнунуң чалбыштыг хүннери, Кышкы орду, «Аврора»... Октябрьның чаңнык-оттуг шуургазы көстүп кербээн күжү-биле диңмиреп эрте бергеп. Кижи төрелгетениң төөгүзүнге чаа үеки ажыктаан хүнүнүң эртени Чер кырынга моңгези-биле чыраан. Ажылчыннарның болган тараачыннарның делегейже бир дугаар күрүнези тургустунган.

Социалистиг аныяк күрүнениң төөгүлүг чедиишкиннерин төлептин-биле демдеглиптээн, революцияның бир чыл болган оюнда Эмгелдер бажыңнывыл Колонналыг залынга байырлыг хураага В. И. Ленин бодунуң чугаазынга чүрттүң бүгү ажылчы чоннарын чыыча деп сорук киришкин-биле кыйгырган: «Амдыгаа чедир чоруп келгеннивер бо оруг-биле дидим бурунгаарланар, эртер, массаларны хей-биле ажылчо хаара тудуңар!..». Чүү дээни ол? Октябрьның оруубиле бурунгаар чоруңар дээш ол. Совет улус ол оруктан чайгылыш чок улам бурунгаар чоруп орар.

Кижиниң кижи дарлаар, молчүүр, тергиндээр чорукту, хуу ынчуңу, бижик билбес чорукту долуңнеп тура тырткан ол чөптүг хоойлу ёзугаар Совет чурт ам 68 чыл чурттан турары бо. Төөгү талазыбиле еске байдалдарга болза чүс-чүс чылдарда-даа чедип алдынмас ол хире чүүлдер ыя-ла үе дургузунда кылдынган. Канчаар-даа аажок улуг ол ажылдың түңнелдери бүгү делегейде ам көскү, ол дээрге — ёзулуг демократчы улусчу эрге-чагырга, күчүлүг социалистиг экономика, бистиң чүрттувустуң национал-ыңың болгаш биче улустарыңың сырый каттыжышкынын, социалистиг идеологиянын тиилеп турары-дыр. «Партияның удуртулгазы-биле, марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле совет улус социализмин тудуп тургускан» — деп, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниве байырлалдыы-биле чарлаан.

Октябрьның тиилелгези — ол дээрге ленинчи өлүм чок өөредигиниң тиилелгези-дир. Төөгүнүң дүрүм ёзугаар боттуг хөгжүлдезиниң шын бадыткавышаан, кижи төрелгетениң мерген угаанныгларының тургусканы бүгү-ле культура эртинелериге даянмышаан, делегейниң революсчу деп-шилгезиниң салдары-биле ол соксаал чок чаартывыс турар. Ленинизмге шынчы болуру — СЭКП-ниң теоретиктиг болгаш практиктиг ажылчорудулгазының хажыдың болбас дүрүмү. Күш-ажылчы тиилелгелериниң бир үнелезин чогум-на ында.

Эң баштай чүгле бистиң чүрттувуска боттуг амыдырал болу берген социализм амгы үеде делегей системазы кылдыр шилчий берген. Социализм чүрттарының сырый каттыжышкынын оларның эрге-ажыктарынга хүгжүп, тайбыңның херээнге, социалистиг идеалдарның тиилезинге бараан болуп турар.

Улуг Октябрьның эгелээни сошиал хосталганың бүгү делегейге төөгүлүг хөгжүлдезин германи фашизмин болгаш япон милитаризмин чылча шапканың соонда, Европаның, Азияның, а ооң соонда Американың элээн каш чүрттарынга мөлчүкчүлериң эргечагыргалын дүжүргени-биле демдеглеттингеп. Улам-на хей, чаа-чаа улустар капитализмге бүзүрээриниден ойталап, боттарының хөгжүлдезиниң келир үезин ооң-биле холбаштырарын күзевейн, социалистиг чүрттарда шагдала тургустуна берген гинитилел тургузуушкунуунуң хевиринче, гинитилел харылзаалаңгыра шудургузу-биле чүткүп турар. Улуг Октябрьның революсчу күчүлүг салдары Чер кырында ынчалдыр нептерээп турар. Даймын чок, чепсек чок делегей — социализмниң идеалы.

Экономика бистең кол кичээнгейни болгаш күжениишкинни негээр деп, Ленин чугаалаан. Ажыл-агый тургузуушкунуга «чүгле эрес-маадырлыг чорук-биле сеткил оожургап болбас, маңаа эки түңнелдерни чүгле карак кызыл күш-ажылбиле чедип ап болур, күжениишкинниг ажылдың чылдары маңаа херек» — деп, ол айыткан. Совет улус ленинчи ол чагыгга шынчы. Эртем-техниктиг дөнүшкени дүргедедирине, курлавырларны бүгү талазы-биле камнаарынче, бүгү-ле үеге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарыңче партия угланыышкынны алган.

Кажангызындан-даа артык сырый каттышкан партия биле чон СЭКП-ниң съездизинче чоруп олурар. Партияның Программазының чаа эдилгезин, СЭКП-ниң Уставыга эскерилгелерни, он нийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чүрттүң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын аңаа хүлээп алыр. СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң харыы-салгалыг үе-чадазы — экономиканың болгаш политиканың төгүлә айтырыгларының талазы-биле партияның чонбиле улуг болгаш дорт чөвүлежилгезиниң үе-чадазы згеээзээн. Шак ындыг онзагай үеде совет улус Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн сорук киришкинниг демдеглеп турар.

Төрөөн чүрттүң күчү-күжүн улам быжыглаарынга улуг-хуузун бистиң Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары база киирип келген. Олар, бүгү совет улус-биле бир демей, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг деткивишаан, чылдың болгаш ниитики-биле беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чер болганда бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Үлетпүрүң, тудугунуң, транспорттуң болгаш харылзаалының, садыгның болгаш чоокуң коммунал-амыдырал хандырылгазының будүрүлге коллективтери бо чылдың үшкү кварталында чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Бараанның продукция сайгарарының квартал планы 101,6 хуу, чонга амыдырал ачы-дузазы чедирериниң — 103,1 хуу күүсеттингеп. Социалистиг хүлээлгелерни чедип алырынга Таңды районнуң будүрүлгелериниң болгаш организацияларының, «Каа-Хем» хомүр-даш разрезиниң, № 20 КМК-ның, № 2 АТБ-ниң, Кызылдың даараныла фабриказының коллективтери болгаш еске-даа черлер чедип алган. А көдээ ажыл-агыйның ишчилери мал ажылының продукциязын күрүнеге садарының тос айлар планның: эттиг 102,6, сүттүг — 103,8, чуурганы — 100,2 хуу күүсеткен. Беш чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен дугайында рапорттар күш-ажылчы коллективтерден кээп турар. Бо болгаш ескедаа чедиишкиннер — Улуг Октябрьга ажылчы чоннарның белээ.

Тыва улустуң экономиказының, культурazының бүгү хөгжүлдези болгаш бурунгаар көдүрлүүшкүнү — ленинчи национал политиканың боттанышкынының, совет нимитилел болгаш күрүне тургузуунуң, бистиң чүрттувустуң улустарының пайыралының ачы-дузазының бир херечизи ол. Улуг Октябрьның салдары-биле 1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн. Тыва Арат Республиканың хөгжүлдезиниң дүржүлгазы, ССРЭ-ниң составынга ооң эки тура-биле киргенин — ленинчи национал политиканың база ачызы.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары чедип алган чедиишкиннеринге чоргаарланмышаан, ажыл-агыйда бар чамдык четчестерже кол күчээнгейни салып, байырлалдың чыскаалынга даяр киржип тура, коммунизмниң идеяларынга бердингенин, ленинчи партияга кызыгаар чок ынакшылын, сырый каттыжышкынын, Төрөөн чүрттүң чечектелиишкинни дээш улам эки ажылдаарын илергейлээрлер.

— Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунизмниң тиилелгезинче, бурунгаар!

Степан ЩИПАЧЕВ

ОЛ ЧЫЛ, ОЛ ХҮН ЫРААН ТУДУМ

Хөөрөйгө дүүн чаа-ла
Когурумнар сылыашкан,
«Аврораның» өткүт даажы
Аңда эштип турганыг-даа.
Ынчангы дүн моңге одуп

Ылап чүү-даа дуглаваанмыг,
Хары, чаъзы катай чагган,
Хамык дамды мөңдүмөшкен,
Хостаттырган Кыжыкы Орду

Коргулчуңдан могейипмеп.
Дары ыяы көгереринп,
Дакпымады комүп турган,
Карааңгыны оттар чылгаан,

Карак үүнда ыысныл-өңнер.
Өөрүшкүлүг Смольныйда
Өрү аязы бөрттеп үшкан.
Диргелипкем көшкелерзиг,

Диңмирөшмен адыш даажы!
Улуг Ленин индирде бо—
Улус чонче хөлүн сунган.
Нөвөй чылдар шуушса-даа,
Хөөретмеп хөрээ-даа чок —
Ол чыл, ол хүн ыраан
тудуп,
Орун-чиргек тода, кескү.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

СЭКП-НИҢ ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозунуң эөлчегли хуралынга будүрүлгелериниң, организацияларының болгаш чүрттелга фондуларының кышка белеткелининиң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Республиканың хөй-хөй министерстволары болгаш ведомстволары, СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш райкомнары, хоорайкүүскомнар үлетпүрүңүң, транспорттуң, тудугунуң, коммунал-амыдырал ажыл-агыйының, кадык камгалалының, культураның, улус өөредилгезиниң, чүрттелга фондузумуң будүрүлгелерни болгаш организацияларны кышка белеткээринин дээштир хемчеглерин албаанын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн. Кызылда болгаш районнар төптеринде, еске-даа чүрттакчылыг черлерде дыка хөй санныг чүрттелга ажыңнары, тудуглар, котельныялар, чылыг четкилери ам-даа септеттинмээн. Хөй санныг будүрүлгелер болгаш организациялар боттарында оттуулар чүүлдүң курлавырларын тургуспаан. Тудугжулар чаа электри болгаш чылыг-энергия күчүлерин ажыглалга киирер талазы-биле хемчеглерни чедир албаан. Чаа Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларда чаа котёл агрегаттарын ажылдадып киирериниң хуусаалары үстүнгеп.

Чамдык ажыл-агый черлериниң удуртукчулары, чер-черниң партия болгаш совет органнары электри хөнергелини ажыглаарының чурумун керекке албас, харындаа харыысалга чок көөр чорукту болдуруп турар. Амгы үеде, кажан кыш шуут эгелеп турда, ыланғыда Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем дээш ышкаш чамдык районнарда электри энергиязын ажыглаварынга доктаатқан лимиттерни үргүлчү үреп турар таварылгалар бар. Хөй санныг будүрүлгелер болгаш организациялар коллективтери оттулар чүүлдү болгаш электри энергиязын каминаар талазы-биле боттарынга алганы социалистиг хүлээлгелерин болгаш планнаттынган даалгаларны күүсеттейин, оларны ажыглаарда хумагалалдыг, ажыл-агыйжы эвес болгаш тетчеглекчи чоруктарны болдуруп турар. «Тыва тудуг материалдары» катыжышкынының, Аъш-чем үлетүр болгаш еске-даа министерстволарның ведомстволарының будүрүлгелериниде, «Тудуг кедектери» комбинатта, хөй-хөй совхозтарда котёл-суугу оттулар чүүлүн болгаш электри энергиязын чарыгдаар норма-чижектерин сагывайн турар. Будүрүлге кезектериниң — цехтериниң, бригадаларының болгаш фермадарының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш специалистериниң кичээнгейин одалга-энергетика курлавырларын камнаарын хандырарынче ам-даа үгландырбаан. Дыка хөй коллективтерде камнагга дээш демисел чүгле сес кырында чорун турар боордан башка, а ол ажыл херек кырында алачайгаарлавашкынче киргем.

Шупту будүрүлгелерге болгаш организацияларга кыш мурнунуң бүгү септелге, катап тургузуушкун ажылдарын, чүрттелга ажыңнарының септедгезин, оттулар чүүлдү казарының болгаш курлавырларының, планнаттынган энергия күчүлерин — котельныяларны, чылыг четкилерин, электри дамчыдар шугумнарны ажыглалга киирер талазы-биле ажылдарны доозарын, кышкы үеним байдалдарында улус ажыл-агыйының бүгү ыдырларының идегелдиг болгаш будүрүмчелиг ажылдаарын хандырарын, оларны энергия-биле хандырарынга үзүктелиишкинни болдурбазын, чер болганга энергия курлавырларының, чиг эттиг болгаш материалдарның камнагазын шыңгыредырын, олче бүгү кадрларның, бүгү ажылчы чоннарның кичээнгейин утландырарын партия обкомунуң килдистеринден, Кызыл хооркомундан, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарындан, республиканың Министрлер Чөвүлелинден, хооррайкүүскомнардан, министерстволардан болгаш ведомстволардан СЭКП обкомунуң бюрозу негээн.

Будүрүлгелериниң болгаш организацияларның коммунал-амыдырал ажыл-агыйының болгаш чүрттелга фондуларының кышка белеткелин доозарының, бүгү энергетиктиг күчүлерни болгаш дериглелерни улам долузубиле, ажыктыг ажыглаарының, чылыг болгаш электри энергиязының чидирини болгаш арттыр чарыгдалын болдурбазының талазы-биле ажылчы чоннарның коллективтеринге организаакчы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартып чорударын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хооррайкүүскомнарга, министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчуларынга СЭКП обкомунуң бюрозу даскан.

СЭКП обкомунуң бюрозунга еске-даа чамдык айтырыларны көргеи болгаш чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Күш-ажылчы медээлер

ХУУСААДАН 6 АЙ ЭРТЕ

Кызыл-Мажалыктың белеткел конторазының коллективи Октябрьның 68 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар.

Ол бирги беш чылда 6582 муң рубльге чиг этти садып алыр планныг тургаш, херек кырында 4 чыл 7 ай дургузунда 7588 муң рубльге азы 108,1 хуу күүсеткен. Белеткел конторазының коллективи беш чыл планын чогуур хуусаадан 6 ай эрте боттандырган.

Күш-ажылчы эки көргүзүлгелер бүгү коллективтиң күжениишкинниг ажылының түңнелинде чедип алдынган. Доозукчу чылда 48 тонна дүк белеткээр планын 49,3 тонна, азы 102 хуу күүседип, шалыпчы ажылдаан.

Ол бирги беш чылда 127 тонна дүк белеткээр планын 153,3 тонна кылдыр күүсеткен.

Н. АМАРТАА.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭННЕР

«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын доозукчу чылдың үшкү кварталының түңнелдерин үндүргеп.

Байырлалга уткуштур социалистиг чарышка Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары кылыр заводу эки көргүзүлгелерни чедип алган. Үшкү кварталда 4855 муң кезек туйбуну будүрүп, пландан ажыр 355 муң туйбуну берген. Продукция сайгарарының планын 105,6 хуу, а күш-ажылдың будүрүкчүүдүн 125 хуу күүсеткен. Мурнакчы коллективке каттыжышкынның шилчир кызыл тугун тывысскан.

Каттыжышкынның цехтериниң аразында чарышка Кызылдың туйбу заводунда мастер А. В. Логиновтуң удуртканы сай үүрмектеп, казар карьер тиилекчи болган. Рудалыг эвес тудуг материалдары будүрериниң квартал планын карьер 108 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 1740 кубометр сайны казып будүрген.

Эөлчеглер аразынга социалистиг чарышка Элегес-Аксының керамиктиг материалдар кылыр заводтан мастер С. К. Демертекниң эөлчээ тиилекчи болуп, квартал планын 100,9 хуу күүсеткен. Ук эөлчегде ажылдап турарларның саны планнаттынганындан үш кижиге эвээш турда, чаңгыс кижиге онааштыр ажылдап кылганы пландан 13,9 хуу хөй болуп турар.

С. КРАСНОПЕРОВ.

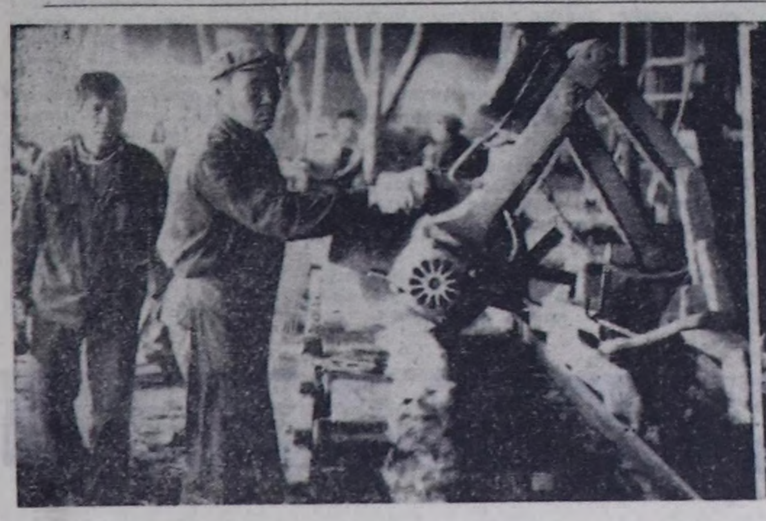

Кызыл хоорайда «Тудуг кезектери» комбинатта ыяш дилер болгаш чазаныларга „пехтериниле бригадалар Улуг Октябрьның байырлалынга күш ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турар. Ында Олег Иванович Саражаковтуң бригадазы тудуг ыяжын дилдирер планнаг даалгазын чылдың дургузунда доктаамал ажыр күүседип келгеп.

ЧУРУКТАРДА: ыяш дилдирер цехте; Олег Саражаковтуң бригадазы ажыл үезинде.

ЧУРУКТА: Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң Шеңнелиг сүтбаразал фермазында ол бирги беш чылдың планнаг даалгаларын боттандырарынга шалыпчы үлүүн киирип турар белүк саавчылар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЛЕНИНИҢ ОРУУ-БИЛЕ,

«Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводуның директору В. ПОПОВ:

ЧААРТЫЛГАНЫҢ БАЗЫМЫ

— Кандыг-даа иргежилдиг, назы-хырлыг кижилерге ССРЭ-ниң 1986—1990 болгаш 2000 чылга чедир үеде социал-экономиктиг хөгжүдезиниң Код угланышкынарының төлевилелиниде айыттырган түүдер чоок. Чоонуң амыдыралы байдалын өскүжидер дээш партияның сагыш салышкынынга харыы кылдыр улам кызып ажылдарын ажылчын-даа, өртемден-даа кижи хүлээмал турар. Бүгү чүрттө дег, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң коллективи бо чүгүлә документилерин улуг түүлүгүүшүүшкүн-биле үткүп, хүлээп ап турар. Ажылды организастаарын эскижидер, бүдүрүлгени дериг-чесегелзеринге боттандырар, депшилгелиг хүүп күүседиптиг.

Продукциянның бот-үнези планга хамаарыштыр 64 муң рубльге чиигеен. Тос айларда 75 муң рубльдиң орулгазын алыр түргаш, коллектив бо санны 102 муң чедир өстүрген. Цехтерде камналганың хуу саннарын ажыткан. Камналганы сагылгачурум-биле чергелештир шыңгыыратканы эки түкнелди берип турар. Бо чылын нитизи-биле 205 кубометр ыяш, 3 муң киловатт-шак электри энергиязы, 0,8 тонна бензин, 0,9 тонна металл прокады камнап алдыган. Артычы ыяштыг чурттакчы чонга саарар талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Депшилгелиг технологияны ажыглаары, камналга чүрүмүн шыңгыырадыры чүгүлә сорулгаларның бирээзи болур. Металл кылыглар цехиниң бирги эвлээн чоокку чылдарда ажыглалга кирер. 1989 чылда чаа дериг-херекселдер-биле дериттинген ыяш дилээшкиннерин кылып чоруткан бис. Хирээнди, артычылар-биле тудуг материалдары бүдүрер чаа цехтиң төлевилелин чогаадып кылган. Келир беш чылда өртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаар, ажылды механиказтаар талазы-биле өске-даа ажылдар кылдынар.

Депшилгелиг технологияны нептередиринге чаартыкчыларның кирип турар үлүг эвээш эвес. Заводтуң сес чаартыкчыларының бежи бо чылын үнелиг саналдарны киргеен. С. С. Сидоров биле В. Г. Килин олар станоктарының чамдык кезектерин чаартып солуур саналды киргеен. Чаартыкчы саналдарны хаңы өөренип, деткиир, оларны бүдүрүлгеге калбаа-биле ажыглаарын чедип алыр ужурлуг бис.

Бо чылга деңнээргө, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинің күсели-биле бараанның продукция бүдүрериниң хемчээли 17,5 хуу өөрер. Чоонуң хереглел барааннарын бүдүрери 22 хуу өөрер. Ол үеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн амгы деңнелден 6,9 хуу чедир өстүрер.

Бо хүннерде заводтуң ажылчыннары он нйиги беш чылдың үлүүнче кииргиттир ажылдан турар. Октябрь революциязының 68 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бригадалар аразынга чарышка үстүнде адаанныыс бригадалар база катап тиилекчи болганнар.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур база он нйиги беш чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алыр дээш республиканың мурнакчы бүдүрүлгелери — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, даараныыга фабриказының, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология шинчилел экспедициязының болгаш Кызылдың үлептүр барааннар садыының коллективтериниң эгелээшкинин бистиң заводтуң ажылчыннары деткип, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиптиң хүлээнген. Хүлээгенин күүседир дээш кызымак ажылдаары бистен негеттинип турар.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчы чоннары! Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгелерин хөгжүдериниң Комплекстиг программазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунда Амыдыралга хандырыгга башкының дүлгүүрүн нур-черниер бо чылдың август айда алган. Совхозтуң ажыл-ишчилери маңаа иээп, хепти, идикти септедип ап, харын-даа даарадып алыр аргалыг. Даараныыга база идик септээр, даарар цехтериң ажылдакчылары чаңсыс чер чурттугларының кииргеен чагыгларын үе-шаанда күүседип, хандырылганың бедик культуразын чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

Делгем чырык, өрээлдиг бо башкыга совхозтуң ишчилери күзелдии-биле келир.

ЧУРУКТА: башкынчы комсомолчу У. Кужугеттиң (солагай талазында) чагыгчы А. Хомушкуга оон даараткаңа платъени берип турары.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ Тываның чурттакчы чонунуң саны 1945 чылда 95,4 муң турганындан 1984 чылда 276 муң кижи четкен. Хоорай чурттакчылары 6,4 мунадан 122,2 муң чедир, а кодээжин — 89 мунадан 153,8 муң кижи чедир өскен.

⊙ Кодээ ажыл-агыйга 1946 чылда 98 трактор болгаш 20 комбайн турган, а амгы үеде ол санар түс-түзүнде 2476 болгаш 847 болуп турар.

⊙ Тывага бүгү тарыга шоолу 1945 чылда 61,4 гектар турган болза, ам — 299,5 муң гектар. Тараа культураларының ниити хемчээли 38,9 муң тонна турганындан 249,4 муң тонна, картофель — 2,2 муң тоннадан 17,07 муң тонна четкен.

⊙ Күргүе болгаш кооперация садыының шуугуму-биле бараанны түрмектеп садары 1945 чылда 5,6 миллион рубль турганындан 277,7 миллион рубль чедир өскен.

⊙ 10 муң чурттакчы чонга 1945 чылда 2,6 эмчи онаажып турган болза, амгы үеде 34,1 эмчи онаажып турар.

⊙ 1945-46 өөредилге чылында школаларга, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге 10,9 муң кижи өөренип турган. ССРЭ-ниң улустарының ачы-дуңма өг-бүлезинге тыва чонуң эртем-биликиниң деңнели кайгамчык өскен. Совет Тываның 156 ниити билиг школаларында, 11 профтехучилишезинде, 3 тускай ортумак болгаш 3 дээди өөредилге черлеринде 1985-86 өөредилге чылында 75,5 муң ажыг кижи өөренип турар.

⊙ Өөреникчилерниң, сурууларының, студентилерниң өөредиш, кижизидиргеге 4,5 муң ажыг башкы кадрлар, оларның аразында 45 кижи эртем докторлары болгаш кандидаттары, чүс-чүс башкылар — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкылары, улус өөредилгеэниң тергиинелери.

⊙ Бо чылын 5,3 муң оолдар, кыстар, оон ниитинде 1,8 муң кижи бүдүрүлгеге ажылдавышаан, ортумак билигниң аттестадын алган.

⊙ Кызылдың педагогика институтуну, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы 1984-85 өөредилге чылында 410 ажыг специалисти доостуруп, белетизеп, оон ниитинде 151 кижи ажылдавышаан өөренип тургаш дооскан.

⊙ Тускай ортумак өөредилге черлерин 927 кижи, ол өөредилге черлериниң кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларын 232 кижи доозуп үнген.

«Совет Тыва» совхозтуң директору С. СЕДЕН-ООЛ:

Кодээниң бүгү агроүлетпүр комплекизининг ажыл-ишчилери! Аш-чем программазын чүткүлдүг күүседип, чер болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ТОДАРГАЙ УГЛАНЫЫШКЫН

— Совет улус партиязының өөрүлгелиг XXVII съездизиниң үткүштүр бар чоруур. Съездиге СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин, СЭКП-ниң Уставында өскерилгелерни болган 1986 — 1990 болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң эзономиктиг база социал хөгжүдезиниң Код угланышкынарының түңээн алыр. Амгы үеде бүгү чүрттө башкайгы ийи чүгүлә документилериниң төлевилелдеринде таныжылга калбарган. Программаның төлевилелиниң ниитизи ора, ССРЭ-де кижи чүрттүң ёзулуг бүрүн эргелиг эвээ болгаш база бистиң чүртүвүстө социализм долу болгаш бүрүн тиилекчи дээш оон одуругларын сеткил хамыжыкыл-биле хүлээп ап, совет чонуң күжениишкининг ажыл-ижи — коммунистиг тургузуушкуна чаа-чаа тиилелгелериниң кол барымдазы болуур дээрзин катап-катап үгаап-бодап ордум. Ол бүгүнү бистиң «Совет Тыва» совхозтуң чижээзинден көрүп болур.

Бистиң совхоз Каа-Хем рефонда бир хей адырлыг ажыл-агый болур. Ындыг-даа болза бисте мал ажылы колдаан болганда, совхозувус өзүт, сүт бүдүрер угланышкынныг. Амгы үеде ажыл-агыйда 12 муң ажыг хой, ешкү, 900 баш өзүт, 500 ажыг баш бода мал болгаш 300 баш хаваа бар. Ниити кодээ ажыл-агый шөлдериниң хемчээли 57 муң гектар, оон 16 муң ажыг гектары —, тарыга шөлдери.

Совхоз кодээ ажыл-агый техникаазы-биле четчир кылдыр хандыртынган. Бисте «К-700» деп чедп, «Т-150» деп алды, чөөрбй ажыг «Беларусь» тракторлар болгаш ийиги-бүрүт маркаларлыг 70 ажыг автомашина бар. Ол дээрге ажок улуг күш.

Ажыл-агыйның кол адыры — мал ажылы. Ам ында ажылдап турар шуптуг бүдүрүлге адырлары ажыл-агый шөлдериниң хемчээли 57 муң гектар, оон 16 муң ажыг гектары —, тарыга шөлдерл.

Совхоз кодээ ажыл-агый техникаазы-биле четчир кылдыр хандыртынган. Бисте «К-700» деп чедп, «Т-150» деп алды, чөөрбй ажыг «Беларусь» тракторлар болгаш ийиги-бүрүт маркаларлыг 70 ажыг автомашина бар. Ол дээрге ажок улуг күш.

Ажыл-агыйның кол адыры — мал ажылы. Ам ында ажылдап турар шуптуг бүдүрүлге адырлары ажыл-агый ны организастаарының депшилгелиг аргазын — коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турарын айтып каайн. Оларның аразындан съезд мурнуунуң социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг боттандырмыл, бо чылдың планныг онаалдаларын сентябрь 1-ге чедир күүсеткен Шөнделиг сүт-бараан фермазының бедик бүдүрүкчүдүг, кымнаак ажыл-ижин демдегээри чугула. Ферма Тиилелгениң 40 чылынга турасхаткан социалистиг чарышка чедишкининг киргиккеп, ажыл-агыйда башкайгы коммунистиг күш ажылдың коллектива болган.

Бо чылын совхозтуң чер ажылдыгларын база эки кергүзүглерни чедип алганнар. Комсомолчу-аныякта р ы н мал чеми белетизер механизастаттынган бригадазы ниитининң малынга 2520 тонна эки шынарлыг сигенин, 2240 тонна сенажты болгаш 6201 тонна силосту белеткеп, планнарын ажыр күүсеткен. Бистиң тараажылардывыс гектар чер бүрүзүнден 11,7 центнер тараанны ажаан ап, база-ла бигай эвес ажылданнар.

Күш-ажылчы чедишкиннер-биле чергелештир совхозтуң бүдүрүлге базазы калбарып, ажыл-агыйның төөү — Суг-Бажы суур хүн бүрү чаартыкчы турар. Чүгле бо чылын совхозтуң тудугжулары 100 баш бенин саалдазын чорудуп болур хымыс фермавыстың тудуун, 240 баш бызаа азыраар кажаанны, 800 баш хаваа кирер кажаанны ажыглалга киргеп. Чүрек-Дерүгүн аржаанында туттуунган совхозтуң профилактоpийинге дөрт чүс ажыг ажылчыннар дыштанып, кадмын быжыглап алганнар.

Совхозта ам дворезинде республикада чаңгыс борбак тускайлаттынган хымыс фермазы ажылдап, чыл бүрүде ажыл-агыйның профилактopийинче. Кымыл хоорайның болгаш Тываның өске-даа кадыкшылга чергеринче эм шынарлыг хымысты чорудуп турар.

Хей-ниитининң киржилгеэн-биле С. К. Тока аттыг дыштанылга парыгын база тудуп алган бис. Ында Совет Тываның 40 чылы аттыг стадионда волейбол, баскетбол, футбол шөлдерин дерээн, аныктарымң танцы ноолу база бар. Ам аңаа ыт спортунга балеткелер, маргылдаалар чорудуп болур ниподромну кургаш чедип алганының ачызында, бүдүрүлгечи кергүзүглерин эскижидер аргалыг тургустунган. Беш чыл планын соңга, эжик блоктары кылып турар А. В. Сычёвтүң бригадазы доозунган. 27 муң кубометр дилиг материалдарын бригада бүдүрүп үндүргеп. Юрий Никифорович Монахов башталаан чазаныкчылар бригадазы он бирги беш чылдың онаалдазын сентябрьда-ла күүседипкеп. Бо ийи бригаданың кайызы-даа 15-ки декадаңың түңнели-биле тиилекчи болганнар. А. В. Сычёвтүң бригадазының керүзүү 125,2 хуу четкеп. Планын 110,5 хуу күүсеткеп В. Т. Цулинниниң бригадазы база эки ажылдаан. Ниитизи-биле завод продукция бүдүрериниң беш чыл планын сентябрь 12-де, ону сайгарарының планын 20-де дооскан.

Чыл эгезинден тура, пландан ажыр 29 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Эрткен чылга деңнээрге, бараанның продукция бүдүрерн 32 муң рубльге көвүдээн азы өөрүдө 2,8 хуу чедип турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планы 102,6 хуу күүсеттинген.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннер-биле, бүгү улустуң социалистиг чарышынга бедик көргүзүглер-биле уткуул! Шалыпчы, стахановчу ёзу-биле ажылдаал!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Бригада керээзи-биле ажылдап турар Ю. Н. Монаховтуң, А. П. Черныхтың бригадалары планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседи турар. Өскедээ бригадалар эки ажылдаан. Чыл эгезинден тура уткуштур планын болгаш алдынган хүлээлгелерин завод хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге—күш-ажылчы шалыпчы 27 декада!» деп кыйгырыгның адаа-биле чарын калбарган. Чарыштың организастаарын эскижидин, түңнелдерниң деңнелдиин, кесдериирин база планнаан турар бис. Спортчу маргылдаалар болгаш өске-даа культурлуг ажылдар дову турлагларынга, хымыс фермазынга, профилакторийге болгаш өске-даа черлерге доктаамал болуп турар.

Партия болгаш чазактың алкоголизмге болгаш арагалашкынга удур хемчегзер дугайында документилериниң үнүп келгени-биле бистиң бо ажылывыс улам идепкейжоо, тодаргай угланышкынныг болган. Кудалар, төрүттүүгеп хүннер демдегээшкинин, хүндүткелдиг байыр чедиришкиннери, мөчээн кижиниң сөөлгү оруне үзээри болгаш өске-даа ёзулалдарны арага чокка эрттирии өгелээн бис. Кедээ Советтиң күүскому, ажыл-агыйның парткому, профвилел комитеди, комсомол комитеди болгаш өске-даа хей-ниитин организациялардан тургустунган чевүлел ол бүгү ёзулалдарның эрттирилгезин холда алган.

Кодээ ишчилериң чурттап, ажылдап турар черлериниң аайы-биле хей-ниити ажылы база эскижээн. Суурнуң шупту агиткварталдарында, күш-ажылчы коллективтерде улусчу дружиналарның отрядтарын тургускан. Агитквартиралар, күш-ажылчы коллективтер аразынга бот-тывыгыр үран чүүл көрүделерин, спортчу маргылдааларны эртирери чаңчыл апар чыдар. Культура, чырыдымыкшыл, спорт болгаш өске-даа хей-ниити ажылдарын эскижидер болгаш чөрыштыр башкарар соруга-биле культура-спорт комплекизин тургускан бис. Оон ажылын тварыштырыгга чөвүлеп удуртуп турар.

Совхоз бодунуң туруп-даа келген барык бүгү үезинде карылгалыг ажылдан келген болза, бо чылын 116 муң рубль орулгалыг болган. Бистиң мурнуустуң сорулгалар улуг — спорт залдыг чаа Культура бажыңын тудары, ыт спортунуң школазын, суурнуң дужунда сенке хене станциязын ажылдар дээш оон-даа өске. Ол бүгүнүң боттанышкынны кедээ ишчилерниң амыдыралын улам эскижидер, оон-биле бүдүрүлгенің бүдүрүкчүлүг чоруу оон-даа бедик дээрзинге бүзүрелдиг бис. Партиянның негелдези база мындыг, ону Программаның төлевилелинде тода айыткан. Ону амыдыралга боттандырары — бистиң дөрт хүлээлгебис.

Тудугжулар болгаш эптекчилер! Тудугнуң ажыктыын бедидиңер!

Амгы үениң техниктиг үндезинниңге камналгалыг болгаш шынарлыг кылдыр тудуңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧАҢЧЫЛДАРНЫҢ УЛАМЧЫЛАЛЫ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеливе 14 бригаданың 5-и—Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Е. К. Бизээванын, М. В. Сафроновануң, В. Б. Борбак-оолдуң болгаш М. В. Горбачевскийниң, П. Х. Войтюктуң бригадалары бөш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткеннер.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Бичеооловна Борбак-оолдуң бригадазында бо чылын бөш аныяк шеверлекчилер — Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң доозукчулары кыстар немешкеп. А бригадир боду, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты фоокта чаа тывыскан Ирина Өпей-оол, Агафья Райкова болгаш 15—20 чыл чедир шеверлекчилеп ажылдан келген хоочун тудугжулар бригаданың өөрү боов, планныг даалгаларны чедишкининг күүседиринге, ажылазы шынарлыг кылырынга, сагыага-чурумнуг болгаш организастыг болурунга үлегер-чижекти көргүзүп, аныктарны күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидип чоруурлар. Бригада кежигүнерин хоочун, ортумак аныяк саалгалдарның тудугжулары деп үзер болза, 10 чыл чедир ажылдан турар Тамара Көк-оол, Анна Иргит, Антонина Сат, Анна Куулар болгаш өскелер-даа хоочунарының нижин, дуржулгазын долу шингээдип алган, бригаданың база бир даяныр улуг күжү апарганнар.

Ол дугайын ам бо бөдүктүн түскай звено болуп, бригаданың кол объектизинден өске тудугга ажылдап турары-даа болза хереченлеп турар. Ам, бо хүннерде бригада Садыг министерствозунуң мөөнелеге базазының тушуун доозар дээш шудургу ажылдап турар. чамдык кезин база-ла ажыглалга кирер ужурдут чурттарга тудуу — Кызылда бир дугаар тос кааът бажыңның ниитики шеверлел ажылдарының хаара түттүнган. Звенону удуртуп турар Тамара Көк-оол болгаш комсомол бөлүүнүн организакчызы Анна Куулар бригаданың ажыл-ижи-биле бисти танышгырбышаан, бо чылгы немешкеп өөрлери Сайзана Седениин, Лариса Русановаңын, Алефтина Монгуштуң ажылга кызымак шудургузуну, өске эш-өөрүмнеп чыдын калбас, арга-дуржулганы өөренип алыр дээш супдулуун мактадылар.

Хоочунарының, аныктарының — бригаданың бүгү кежигүнериниң шудургу, бир демнег ажыл-ижи — чедишкиннериниң магадылалы ол, беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткенинің магадылалы ол. Оон ачызында коллектив чылдан чылче дең-дескн ажылдап, хүлээлгелерин болгаш даалгаларын, бригадада кижи санын көрдүнгенинден эвээш турда-ла, ажыр күүседип турар. Бо бөш чылда бригада 241 муң рубльдиң ажылдарын кылып даалгазын 260 муң рубль чедирген. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа хей ажылдарны олар бүдүрер. Эрес-кежээ тудугжуларның улус-чонга бараан болган буянныг ажыл-ижи мактала, бүгү талаалыг деткимчеге төлептиг. Байырлалдың бүүзүүзүнде оларның шалыпчы ажыл-ижин мактап, байыр чедирери артык эвес.

М. САЯЯ.

ЧУРУКТА: «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеливде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Б. Борбак-оолдуң удуртканы бригадазының кежигүнери ажылгалга кирер чурттарга бажыңнының чанында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Алдарлыг хоочуннар! Билиңиерни, амыдыралчы байлак дуржулганарны аныяк салгакчыларга дамчыдыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

НЕГЕЛДЕ-ДАА УЛУГ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинің ачызында Чер бомбүрзээнге баштайгы социалистиг күрүне тургустунган. Ам бистиң Төрээн чуртувус 68 харыан турар. Төөгү талазы-биле ыыса бо үениң дургузунда совет кижилер социализмни түзүп турганнар.

СЭКП-ниң иенниң национал политиказының ачызында бистиң аныяк автономнуг республикавыс калбак сайзыралды чедип алган, бурунгаар хөгжүп орар. Культураның албан черлери: Культура бажыңнары, клубтар, ясли-сад, эмнелге пунктулары, магазин, школа, библиотека ажылдавайн турар мындыг суур ам чок. Моон ада-иеминиң Туранга кежүп келе ажылдап, чурттап турган үеинс-биле Тываның бөгүнгү амыдыралын каңчап деңнээр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының, Совет чазактың кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш ада сагыш салымшкынының ачызы ол киже.

СЭКП-ниң элчелиг XXVII съездизинге ийиг түлүк белеткелдин, совет кижилерниң оны төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдан турар үезинде бистер, дайынның болган күш-ажылдың хоочуннары, ооржургалдыг хөөн-биле аңаа көрүп олуруп шыдавас бис.

СЭКП-ниң иштики, даштыкы политиказын деткивишаан, аныяк салгалдың патриотчу, интернационалчы кижизидилгезин улам күштелдирип, дайын деп чүл, оон кижи төрелгетениң бурунгаар депшилгезинге хорааы кандыгыл? деп чүмеи медереп билир кылдыр аныяк-өскенин кижизидер ужурлуг бис.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга СЭКП ТК-ниң Кыйгырыгларының 30-ги чүүлүнде мынча дээн: «Алдарлыг хоочуннар! Оолдарны болгаш кыстарны бистиң Төрээн чуртувустуң чалбышыттыг патриоттары, Ленининиң хереэ дээш, коммунизм дээш өрес-шудургу деминселчилер кылдыр кижизидиңер!»

Бо кыйгырыг дорт-ла бисте угланган. Ынчангаш хоочуннардан негелде-даа улуг, кылыр ажылдар-даа хөйдүр.

В. ЩЕРБИН.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

УЛУГ ХЕРЭЭ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

XX вектиң эгезинде хүлээп алдынган Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязының программазы 1917 чылда күүсеттингеп: февральда хаанны дүжүр октаан, октябрьда — ажылчын аңгы эрге-чагырганы хоюга ап, Владимир Ильич Ленин баштаан Совет чазакты тургускан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези — кижи төрелгетениң төөгүзүнде- көстүп көрбээн, чаа совет үениң, социализм болган коммунизм дээш демисел делегейге тергиндээп үениң эгези болган.

Ядыы тараачыннар-биле эвилелдешкен ажылчын аңгызының диктатуразын тургусканыңың баштайгы хүннеринде-ле, В. И. Ленин оны «Совет эрге-чагырга дээрге — ажылчы чон массаларының боттарының тыпкан социализмче оруу-дур, ынчангаш — шынныг болган ынчангаш — тиилеттирбес орук-тур» деп тодаргайлаан. Шынап-ла, эрге-чагырганың совет хевирин 1905 чылда-ла чаныш-сыныш чок ленинчи большевик М. В. Фрунзе баштаан Ивановоның ажылчыннары тыпкаана болгай. Тиилээн революцияның алыс баар моңге оруун В. И. Ленин айыткан.

Россияның коммунистиг (большевиктер) партиязының 1919 чылда хүлээп алган ийги Программазын — социализмни тургузарының ленинчи программазын күүседир дээш совет улус могаг-шылаг чок күжениишкиннииг ажылдаан. Аныяк Совет күрүнеже халдаан даштыкы интервентилерни чылча шапкан, чурттуң индустриализастаан. Тараачыл тараачын ажыл-агыйларны коллективизастаан. Фашистиг хамчыктан делегейниң тынын алган. Социализм эчис күзел турганындан херек кырында амыдырал болу берген. Мөлчүкчүг капиталистерниң, помещиктерниң өңгызы узуткаттынганының тайлымында пролетариаттың диктатуразы бүгү чонуң улусчу эрге-чагыргазы боон шилчий берген. «Партиляның удуртулгазы-биле марксизм-ленинизмниң тугуун адаа-биле совет улус социализмни тудуп тургускан» деп СЭКП-ниң үшкү Программазында байырлыы-биле бадыткан чарлаан.

Ол сестер ам бүгү делегейде, диптер болганда, ямызбүрү дылдарда тодаргай дыңналып, күш-ажылчы кижилерниң сагыш-сеткилинде сиңниге берген. Ол дээрге, Улуг Октябрьның тиилелгелиг базымнары чер бомбүрзөөнде бүзүрелдиг чаңгыланып, өөредиглиг үлегер-чижек боон турарының тодаргай херечизидир. Аңаа Мурнуу Африка республиканың сөөк-язы мылгаар эрге-чагырганыга удур чонуның үзүк-соксаал чок мөсилдежиишкинии, Никарагуаның ажылчыннары тыпкаана болгай. Тиилээн революцияның алыс баар моңге оруун В. И. Ленин айыткан.

Россияның коммунистиг (большевиктер) партиязының 1919 чылда хүлээп алган ийги Программазын — социализмни тургузарының ленинчи программазын күүседир дээш совет улус могаг-шылаг чок күжениишкиннииг ажылдаан. Аныяк Совет күрүнеже халдаан даштыкы интервентилерни чылча шапкан, чурттуң индустриализастаан. Тараачыл

1917 Октябрьның ачызында

ооо

Бо хүннерде 1917 чылдың Октябрь болуушкунары-биле холбашкан революстут тоогүлүг черлерге баар дээш чоруп турар ленинградчыларның болгаш Нева эриндеги хоорайның ажылчыларының шуужуушкуну үезиссоюзал-даа чок.

ЧУРУКТА: революцияның штабы — Смольныйның чанында.

Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ооо

ШУШЬТА ЧЫРЫК

«Шу-шу» диген албадалдан тергелиг аът
Шуудай берген, конгузуурлар ырлажыпкан.
Чаа келген болгаш суурга Ильич ынчан
Чаагай ижин уламчылап киривиткен.

Эзим эдээ дүмбей черде саныыр бажың
Эвилиргей кара дүнну шугланыптар.
Солангы дег шолбаннаалган чаңгыс-ла деп
Сонга оттуг сыдыс-биле ойнап хонар.

Чайназы чырык солангызы — чалбыш сестер
Ядыы чоннуң чүрээн мөңге оттуруткан.
Шушь хемниң саарыглары карангыда
Шулуруткайндыр даарта хүнүү ырлап чыткан.

Кан-оол ОНДАР.

УЛАМ СОРУК КИИРДИ

Таптыг-ла чээрби чыл мурнунда чүве. Хып дээн чалыы оолдар турган. ССРЭ-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оолдуң удуртуп турары цирк бөлүүнге эжим Юрий-биле кады кирген бис. Цирк уран чүүлүнче эге базымнарны кылыры-даа, олче ханыдап кирери-даа белен эвес болбайн аан. Бүгү күжүүстү салып, нарын мергежилге өөренип ап, чаңчыгып турган бис. Чаңгыс-ла элементиги азы трюкту ковчуг ханы, хөй үе-шак дургузунда ылавылап өөренир апаар. Изиг күзел, ханы чүткүл чок болза, херек кайын бүдер боор.

Шилип алган мергежилге хандыкшыл эчис күзелдя боттандырган. Ат-сураглыг артистиң цирк бөлүү-биле чээрби чыл улай ажылдап келдивис. Ынак Төрээн чуртувустуң хөй-хөй хоорайларынга, социалистиг чурттарга, Америкага, Англияга, Голландияга, Бельгияга, Францияга ойнап чораан бис. Кажан-даа, каяа-даа чораш совет уран чүүлдү төлөөлеп турар болганда, ооң ат-алдарын бедик тударын кым-даа күзээр болгай. Хөй национал-лыг совет уран чүүлдүң хензиг кезии болуп турар тыва цирк бөлүүнүң шүүтү артистери боттарының оюн-көргүзүглерин көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп алзын дээш бүгү күжүн, билиг мергежилин салып, чонга бараалган чоруулар. Ам Челябинскиде ойнап чоруп тур бис.

Сывырындак демир кырынга күүселдеер кылыр эвилибрист эжим Юрий Хөвенмей-биле бистерге Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи хүндүлүг атты тывысканынга өөрүп четтирбишаан, улам эки ажылдаар сорулга бистиң мурнувуста салдынган.

Зелим ЕНЗАК,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолдуң цирк бөлүүнде Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Ю. Хөвенмей (солагай талазында), Ю. Оскал-оол, З. Ензак олар.

Ырак-узак Сибирде бир көзэ суурдан Петроградче тараачыл ашак чоруп орган. Орукка ужуражкан кижизиннге-ле Ленинче бар чоруурун чугаалап чораан. Тараачыл амыдырал дугайынга Ленин-биле чугаалажыр сорулгалыг кижи чүве-дир.

Орук-суур үр-ле чоруп келгеш, адак соонда Петроградка кырган чедип келген. Кудумчуларже ынай-бээр көөрге, холдарында ланчылар туткулаан ажылчыннар тургулаан. Хөгжүмүнүң үделгезинбиле бөлүк шериглер канчаар-даа ажок улуг кызыл тукту чалап алгаш, эрте бергеннер.

Кырган бир кызыл шеригжинге чедип келгеш, оон айтырган:

— Чүү болуп турар чоор бо?

— Мындыг чүве бо: биетинде ам — Совет эрге-чагырга.

Кырган кудумчулап базып ора, эрткен, дүшкен кижилерден Ленинни кайын тып ап болурун айтырып-за чораан.

— Смольныйда — диштеннер.

Хоорайны барык-ла кежиндир кылаштап келгеш, өндүр чаагай бажың чанынга чедип келген.

Бажың чанында одаглар хып турган. Далайжылар болгаш шериглер пулемёттар чанында ыңай-бээр эрттинип турганнар.

Смольныйга дээрге бо-ла болгай.

Бир аныяк дайынчы кырганга дыка-ла таарышкан. Ковуругтеге улдуннарын токкулады баспышаан, холдарын дүрбүштүрүп, чылыктырып ап турган. Соогу кончуг, далайдан күштүг хат хадып турда, ынчаннайн канчаар.

Кырган анаа чугаалаан:

— Ленинни көрүмзе але?

Далайжы ону буттарындан бажынга чедир топтап көргеш, айтырган:

— Ленинге чүү херектиг баарың ол, ынчаш?

— Бодумнуң чурттаагам дугайында анаа чугаалап бээр дээш келдим.

— Комендантыга барып керем, кырган, эрттирилгедеп ап ал — дээш, далайжы баар черни айтып берген.

Комендантыже эөлчег маңаан кижилер чада кырынче шейлүп чоруй барган. Делгем тепкиништер тайгыр болгаш хирлиг — хүн дургузунда болап хей-ле улус эрткени илдең.

Комендант эрттирилгени амаан сүргей бижип олурган: ооң холу ланчыгга чаңчыгып калган болгаш демир-үжүктү бүгү беш салаалары-биле каразынып, бүзүрел чогу-биле тудуп алган болган.

Кырган эрттирилгени бижидип алгаш, Ленинни дилеп чоруп каан.

Смольныйның бирги кадыкта ажылчыннар болгаш далайжылар боо-чемзек ап турганнар.

Олар чаңгыстап, катыжоглуг, узун шериг эрдеп ланчыны болгаш октарны алгылаш, адын салып бергилээш, дашкаар үнүп турганнар. Оон отряттар кылдыр чыскаалыпкаш, чоруп каарлар. Талыгыр ыракта, пушкалар даажы дыңнаалгылаан. Петроград чоогунга туунчуушкуннар чоруп турган.

А. Кононов

Ужуражыр дээш

Узун шериг эрдеп Ленин кайдал дээрзин кырган айтырган. Шериг ар хүлүмзүрээш, харылаан:

— Үжен ады дугаар өрээлде.

Үжен алды дугаар өрээлдиң эжинде сегел салдыг, кара тонуг ажылчын биле хөректээш кеткен аныяк ар—кызыл шериглер таңнылыдап турганнар.

— Ленинни көрүмзе але — деп, кырган оларга чугаалаан.

Сегел салдыг ажылчын кырганны көрүп тура, чугаалаан:

— Коридорлап хорт базывыт. Ленин улуг залга чүве чугаалаар.

Кижилер коридорнуң чаңгыс талазынче чоруп турарын кырган ам кээп эскерип каан.

Кырган кызып бурунгаарлап чораан, чык долу кижилер аразынче шуургун кирип келирге, даап-шимээн дыңмиреп-ле үнген.

Чүү болуп турарын кырган дораан билип ап чадашкан. Ол-ла мөрзүнерге, долгандыр алгырышкан, адын часкаан, берттерин чайган кижилер дээрге шыгыр?.

Шуптузу-ла алгырышканнар:

— Ленин! Ленин! Ленин!

Кырган буттарының бажыкта турун келгеш, залдың бир ужугида Ленинни көрүп каан.

Владимир Ильич алгыкшының доостурун маңаа, холун көдүрүп алган турган.

— Ленин!.. Ленин делегезин!

Владимир Ильич хавааи дүүнкеш, хүлүмзүрүй каапкан.

Шимээн уламна күштелген.

Ленин холдарын чада тудкулаан. Элээн маңаа тургаш, база катап-да оң холун көдүрген.

— Эштер! — дээш, Ленин чугаалаам: — Большевиктерниң үргүлчү-ле чугаалап турганы — ажылчын болгаш тараачыл революция тинилзин бо-дур...

Ленин чаа амыдырал, Совет эрге-чагырга, дайынны доозар, черни байлардан хынырган, тараачыннарга бөөр дээрзин билдингир-биле тайылбырлап турган.

Владимир Ильичиниң сес бүрүзү кырганга билдингир болган.

Ленин чугаазын доозупкан.

Кырган бодунуң суургунуң дугайын бодап келгеш, ленинчи сестерни аңаа барып чугаалаар деп шиитпирлеп алган.

Ол даштыга үнүп келирге, дем Смольныйга ужуражканы аныяк далайжы оон айтырган.

— Че, кырган, бодуңнуң чурттаагаң дугайын Ленинбиле чугаалаштың бе?

— Чок. Ленин мээң-биле мээң чурттаагам дугайымны чугаалаштым — деп, кырган чоргаарал-биле харылаан каан.

«Октябрьның төлдери бис» деп фотоэтюд.

С. ПЮРБЮ,
Тыванып улустуң чогаалчызы.

ОКТЯБРЬГА ЙӨРЭЭЛ

Карак-биле көрүп четпес
Каптагайның улустары
Каш назын эчизинде,
Хамык төөгү дургузунда
Эдиле-сан чок эдиген-эжен
Эргил, мөңгүл ыяшы кыпкан.
Аас-кежиин күзеп, дилеп,
Азыраткан малын тудуп,
Адак соолгу эдиг-сеткил
Ачы бодап өргүзе-даа,
Элег-түрээ биеэ хевээр,
Эжик, дериг долуп чораан.

Он чеки чыл. Кызыл туктар
Орус черни шыва алган.
Куурумчу маңгыстарга
Кулаандырып, дарлатпае
хөөш,
Маадырлыг демисеткил
Маңнай оду оон кыпкан.

Чалыыларның күзел-соруу
Чыргал чурту — ССРЭ боор,
Чамбы-динге чайынаатан
Чырык хүн дег, үнүп келген.
Ол хүн— хүн дег үнчок эвес,
Орун айтып, кый деп турар.

Карак-биле көрүп четпес
Каптагайның улустары
Каш назын эчизинде,
Хамык төөгү дургузунда
Октябрьның ою ышкаш
Онза эргил кылып чорбаан.
Хүреш, соогун үжүүрүг хүн
Күзелимни сеңээ сөглээйн:

Октябрь!
Октябрь!
Тулчуушкунга
Чаңчык ышкаш, күчүлүг бол!
Октябрь!
Октябрь!
Дайзынаарга
Частыр ок дег, елүмүг бол!
Өөрүшкүнүң байыры хүн
Йөрээлимни сеңээ салыйн:
Октябрь!
Октябрь!
Сергек кылдыр
Часыы хат дег, сырыннап
тур!
Октябрь!
Октябрь!
Хереңдендир
Чайгы хүн дег, чайынаап
тур!

ЧАШТАР—КЕЛИР ҮЕВИС

Аврораның диңмиттиг чаңгызы чырык чаагай амыдыралды бодаратказ. Тыва черге аас-кежиин база оон-биле кады келген. Амыдырал ам кайгамчык-тыр. Ажы-төлдер школаларда эртем-билгилерниң үндезинин шингээдип ап турар, мен бодум бүгү назынымда аныяк-өскенни өөредир херекке үлүм кадып чор мен. Чаштар — келир үевис болгай.

Бистиң Көк-Тей школазының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утказуур дээш бүгү күжүн салып ажылдап турар. Башкылар бистер партия ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, аңаа чугаалашкаш хүлээп алган чугула документилерин чон ортузунга тайылбырлаарынга, пропагандалаарынга үлүүстү киирер бис. Школа реформазының негелделерин ёзугтаар өөредилгенин амыдырал-биле харылзаазын улам быжыглап, аныяк салгал амыдыралга туружун шилип алырынга школага тура-ла белеткенген, күш-ажылды хүндүткел-биле көөрүнге чаңчыккан болурунче сагыш салып турар бис.

Барык үжен хире чылдарда уруглар-биле ажылдап келдим. Орус дылды башкылап турар мен. Башкылаашкын ажылынга негелде улуг, башкының мурнунда харыысалга хаяы дээрзин медереп билбишаан, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, амыдырала чаа чүүлдерден хожудаазын оралдажып турар бис. Бистиң өөреникчилеривис идея талазы-биле быжыг турушту, коммунистиг мөзү-шынарга кижизиттиишен болуру — эң кол айтырыг. Адаларның, улуг кижилериң чаалап бергени Октябрьның херээниң төлептиг уламчылакчылары аныяк-өскен болуп турар.

Е. ШЕСТАКОВА,
Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы.
Кызыл район.

Уран-шеверлер кылыглары

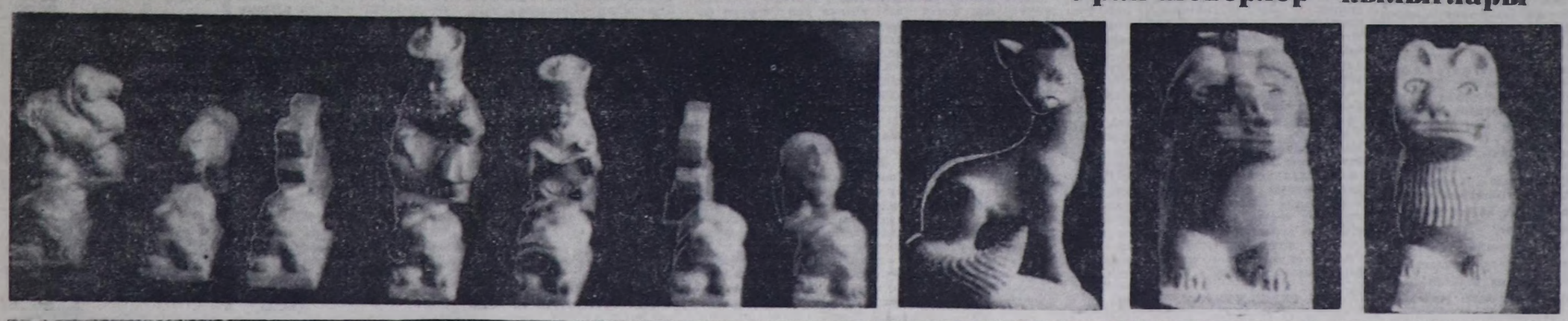

ТВ

НОЯБРЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Автокотор заводунуң оруе ырыын хорунуң концерти. Свердловскиден дамчыдылга. 9.35 — «Билдингир-даа болза, алдептыг». 10.35 — «Человек с ружьем». Ураи-чечен фильм. 12.05 — 12.10 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Рябово. Осенний день». Док. телефильм. 14.45 — Уругларга фильм. «Был настоящим трубачом». 15.50 — «Путь Октября». Музыкалыг телефильм. 16.25 — «Светить всегда, светить везде». Фильм-концерт. 17.35 — Мультфильмнер: «25-е, первый день», «Жаркие звезды», «Журавлик». 18.30 — «Вятские кружева». Док. телефильм. 18.45 — Бегун делегейде. 19.00 — Футбол. УЕФА кубогу. «Черноморец» (Одесса) — «Реал» (Мадрид). Одессадан дамчыдылга. Чаптарда — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 20.45 — Москваның симфониктиг күрүне оркестри ойнаар. 20.55—00.35 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскаатказ байырлыг хуралы. Байырлал концерти. Кремльниң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Чапсарда — «Ye».

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Хочу все знать». Киножурнал. 8.30 — «Здравствуй и прощай». Ураи-чечен фильм. 10.00 — «Праздник в Карпатах». Фильм-концерт. 10.30 — «Харылаңар, горнистер!» 11.00 — Күрүненин Н. Осипов аттыг үлегерлиг оркестриниң ыраажыларының квартединиң оюн көргүзүү. 11.20 — «Это наша земля». Док. фильм. 11.40 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Немец дыл. 12.40 — Уругларга фильм. «Раннее, раннее утро». 2 болгаш 3-ку сериялары. 14.50—Хамаатты дайынының ырлары Төп телевидениниң болгаш Бүгү-эниилел радиозуунуң орус ырыың үлегерлиг хору РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузовтуң удуртулгазы-биле күүседир. 15.20—15.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Кызыл хоорайның № 5 уруглар садының бичии чаштарының концерти. 18.10 — Уругларга фильм. 18.20— «Кежээнин-не премьера». Красноярскиниң телестудиязының ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оолдуң удуртулгазы-биле Тыва цирк бөлүүнүң киржилгези-биле программазы. 18.55 — Телемедээлер. 19.05 — «Азия төвү». Медээлер. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. Журналист Р. О. Далай-оол киржир. 19.45 — «Бистиң хүнерниистиг программазы». Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгарның чугаазы. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удурлар, чаштар!». 20.15 — «Кежээниң ажыл-ишчилериниг дамчыдылга». 21.15 — «Иениң салымы». Маадыр-не, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. М. Киселевнаның дугайынга телеочерк. 21.45—23.20 — Республиканың алдарлыг коллективи Ленинчи комсомолдуң авуреады Литва ССР-ниң камера оркестриниң концерти. Дирижёру — ССРЭ-ниң улустуң артизи — С. Сондецкис. Төгенде — «Ye».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Оҥаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас, хат кошкак. Дүне 15—20 градус, хүндүс 5—10 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас, хат кошкак. Дүне 16—20 градус, хүндүс 5—7 градус соок болур.

Кино

НОЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Король и птица» 9.30, «Не ходите, девки, замуж» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кавосборник. Ну, погоди!» 9.20, 12.20, «Мама, я жив» 10.50, 13.50, 15.20, «Человек с аккордеоном» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Соперницы» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш үлетпүр киллистеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистеринин 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информацие киллизинин 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54; иезэз ажыл-агый киллизинин 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн баргаяа 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа умер.

Чагыг № 3159.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүее комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00682

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

ОКТЯБРЬНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (12958) | 1985 чылдың ноябрь 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

КЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бүгү делегей төөгүзүге эргилделиг болуушкун болган. Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле болган ол революция делегей хөгжүлдезинниң чиңгине угланышкынын болгаш коя уг-шиин тодарғайлаан. Улуг Октябрь тинлеттирбес болуушкунуң — капитализмни чаа, коммунистиг формация-биле солуурунуң эгезин салган.

Ол алдарлыг хүнден — 1917 чылдың ноябрь 7-ден эгелээш, чурт улуг болган маадырлыг орукту эрткен. Коммунистиг партия совет улусту тургузуушкунуңуң болгаш тайбыңның оруу-биле бүзүрелдиг баштап чорүүр.

Бистиң улузувустуң кызымаккай күш-ажылы, экономикага, социал болгаш политиктиг талааларга, эртемге болгаш культурага улуг чедиишкиниери ССРЭ-ниң сайзыраңгай социализминиң чечадазын ажыткан төөгүлүг бедиктерге чедирген. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин төлевилеликтиде онзалап демдеглээни мышкаш, хүн чурумумда социалистиг нимитилелди бүгү хемчеглер-биле бүгү талалыг сайзыраңгайжыдарыкыл, ооң аргаларын болгаш артык күштүүн улам-на долузуу-биле ажыглаарының сорулгалары салдынган.

Марксизм - ленинизми и Ң. пролетаржы интернационализминиң принциптериниг шынчы Совет Эвилели социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле акы-дуңмалышкы эвилелде бүзүрелдии-биле бурунгаар чоруп орар. Совет кижилер келир үеже бүзүрелдиг, улуг кедүрлүүшкүн-биле көрүп турар. Чогаадыкчы улус, тургузукчу улус ленинчи партияның сагган сорулгаларын кызымаккай болгаш чайгылыш чокка шинтпирлеп турар.

Ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга пайысмалалдың бүдүрүлгелериниң муриакчылары, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртеминиң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары, Москва чоогунуң ажылчы чонларының төлөөлекчилери улуг кедүрлүүшкүнүг, байырлыг хөөннүг чедип келгеннер. Анаа улус депутаттарының Москва Совединиң болгаш СЭКП Москва хоорай комитединиң Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга тураскаакаткан байырлыг хуралы болган.

Президиумга эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, П. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, Н. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков кестүп кээрге, чыылганнар оларны дүмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаанар.

Президиумга Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Социалистиг Эфиопияның Түрүшерит административтиг чөвүлелиниң Даргазы Менгистү Хайле Мариам, Фрелимо партияның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары, Мозамбик Улус Республиканың даштыкы херектер министри Ж. Чиссано олар база олурганнар.

Залда— хөй санныг даштыкы залчылар, даштыкы дипломаттар бар болган.

Байырлыг хуралды Москвадагы СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Айыыл чок чорук комитединиң даргазы В. М. Чебриковту чылыы-биле уткаанар. «Октябрьның тугунуң адаа-биле —социализмни сайзыраңгайжыдарының чаа-чаа бедиктеринче» деп илеткелди ол кылган.

Илеткелди улуг кичээнгейбиле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкынынары чаңгыс эвес удаа боон турган.

Байырлыг хурал төнген. Залга Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланып үнген.

Ооң соонда байырлал концерти улуг чедиишкин-биле эрткен. Концертке Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары олурушкан.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскаатказан байырлыг хуралдар эвилелдешкен республикаларның пайысылалдарынга, чурттуң еске-даа хоорайларынга база болган.

(СЭТА).

КЕЗЭЭДЕ БИСТИҢ-БИЛЕ, МӨҢГЕДЕ ДИРИГ

ССРЭ-ниң пайысылалы айыраң-кызыл туктар, СЭКП ТК-ның кыйгырыгларын бижээн чалбыштыг сестерлиг транспарантылар-биле Улуг Октябрьны уткуп турар. Байырлалдың бүдүүзүнде, ноябрь 5-те Владимир Ильич Ленинге тураскаалды байырлыг байдалга ажыдарынга тураскаатказан массалыг митинг болган.

Ленин ам-даа дириглерден артык дириг. Байырлаларда-даа, ажыл хүнеринде-даа — ол кезээде бистиң-биле кады. ССРЭ-ниң күрүне тугунуң, эвилелдешкен республикаларның туктарының кижиктиг турганы Октябрь шөлүн муң-муң кижилер — Москваның бүгү районнарының төлөөлекчилери долдур чыылган. Тураскаалдың чанында — Октябрьның маадырлары, партияның, дайынның болган күш-ажылдың хоочуннары, чурттуң күш-ажылчы гвардиязының аныяк салгалының төлөөлекчилери.

14.00 шак. Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков олар индир кырынга үнүп келгеннер.

Микрофонда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин. Бүгүн мында, Октябрь шөлүнде, майысылалдың Ленин проспектизинин эгелээн черинде, СЭКП Төп Комитединиң болган Совет чазактың шинтпирин ёзугаар шылгарангай улуг угланыыг кижиге болган революсчуга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының үндезилекчизиниге, делегейде ын баштайгы социалистиг күрүнениң тургузукчузуна, делегей пролетарнадының, бүгү ажылчы чонларының баштыңчызынга болган башкызынга— Владимир Ильич Ленинге тудуп кыдаан тураскаалды ажыдып турардыр бис деп, ол чугаалаан.

Владимир Ильич Ленинге тураскаалды ажыдарынга холбаштырган митингиниң ажыттыгаан деп чарлаан.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачев постаментиниң курлаан кызыл кожааны үзе кезээкен. Шыват ажыттыгаан соонда, аңаа тургаанарының мурнунга Ильичиге өндүр улуг-тураскаал көстүп келгеп. Шелге дынмиттиг адыш часкаашкыннары чаңгыланып турган. Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланып үнгеп.

Владимир Ильич Ленинге тураскаал Октябрьның адын алдынган кудумчуда тургустунган деп, В. В. Гришин уламчыдап чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнуң бүдүүзүнде ол ажыттынган. Бо чорук төөгүлүг. Ленинниң адын Ленинниң төнүп, ооң бүгү-ле ажыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы бистиң чурттуң база бүгү кижи төрелгетенниң төөгүзүнде канчаар-даа ажыок улуг болуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы-биле тудуш холбаалыг.

Маркизм-ленинизминиң идеялары, Октябрьның идеялары бүгү делегейге төөгүлүг тинлелгени чедип алганын ам бүгүде көрүп турар-дыр. Ол идеялар ак-дүңма социалистиг чурттарның ажыл-херектеринде, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын, ол ышкаш национал-хосталганың шимчээшкинниң чаалап алышкыннарында боттанган. Олар бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга келир үеже орукту чайгыннандыр чыдыып берип турар.

Москвада ленинчи тураскаалдыг чөрлер хөй. Скульпторлар Л. Е. Кербельдиң болгаш В. А. Фелоротуп, архитекторлар Г. В. Макаревичиниң болгаш А. Б. Самсоновтуң төлевилелдерин ёзугаар Владимир Ильич Ленинге бо тураскаалды тургускан Октябрь шөлү олардың бирээи болуп турар.

Ленинге ол тураскаалды ажыктаны — ажылчы чоннарның башкызынга болган башкызынга москвачыларның, бүгү совет кижилериниң ханы ынакшылының болгаш өөрүп четтиришкинниниң тодаргай илергейлээшкини-дир. Владимир Ильич бодунуң бүгү амыдыралының дургузуунда Москваның партия организациязы-биле сырый холбаалыг чораан. Владимир Ильич Ленин Совет Чазактың удуртукчузу, партияның Москва Комитединиң кежигүнү, Москва Совединиң депутады болбушаан, ажылчыннар-биле доктаамал ужуражып, заводтарга болган фабрикаларга баргаш, илеткелдерни кылып турган. Ажылды чаа, коммунистиг ёзу-биле организастаар талазы-биле үлегери көргүзеринче коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны ол кыйгырып чораан. Ленинчи ол чагыгларны москвачылар ыдыктыг-биле күүседип турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дээш демиселге Москваның ажылчы чоннары боттарының салымшкынын доктаамал улгаттырып турар. Олар партияның идегелдиг дузалакчылары болбушаан, ооң политиказының чайгылыш чок боттанышкынын чедип ап турар. Наймылалдың коммунистериниң, ажылчы чоннарының бүгү күжү амгы үеде бо чылдың планын болган инитизи-биле он бирги беш чылды. СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизинге алдар бодургаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиримче углаган.

«Красный пролетарий» заводтуң ажылчыны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының даургаазы И. И. Мальцев 1917 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Кышкы ордуже штурмиүн киржикчизи К. П. Сиволерский, В. И. Ленин аттыг педагогика институдуңуң студентизи, ленинчи стипендиат Л. А. Королева чүве чугаалаан болгаш Ленинниң чагыгларынга ышкы бистиң партиявыс чурттуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирин шинтпирлиг чедип ап турарын онзалап демдеглээн. Бүдүүлгелиниң, эртеминиң болгаш техниканың, инитилел амыдыралының бүгү талаларында хемчеглиниң талазы-биле кажан-даа туруп көрбээн чаартылгалар киржи дээш, совет кижиниң чаагай чоруу дээш калбарып турар. Партия, ооң Төп Комитеди ленинчи стильди шинтпирлиг боттандырып, бурунгаар шимчээшкинге мооидактыг бүгү чүүлдер-биле демнеженип турар. Партияның делегей арепазынга ажыл-чорудулгазы Тайбың дугайында ленинчи баштайгы декреттиң мерген угланы-биле чүүлдүгүмүп, деткип турар.

Митингиниң хаглыганын чарлаан. Ооң киржикчилери партийжи гимн «Интернационалды» ырлап күүсеткен. М. С. Горбачев, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң еске-даа удуртукчулары В. И. Ленинге тураскаалга чечектерни салган. Олар ооң сөөлүнде ол тураскаалды топтап көргеннер.

Совет Чепсектиг Күштериниң үш хевирлериниң төлөөлекчилери — чадаг шеригнер, удуртукчулар, далайжылар шаңдү таварыштар байырлыг марш-биле эрткеннер.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—СОЦИАЛИЗМНИ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАРЫКЫҢ ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРИНЧЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн таварыштыр 1985 чылдың ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга В. М. ЧЕБРИКОВТУҢ илеткели

Эштер!

Россияның пролетариады ленинчи партиязының удуртулгазы-биле эң ядыы таараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, келир үеже тинлелгениг базымны алдан сес чыл бурунгаар боттандырган. Бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тинилзон.

Октябрь революциязы — ол дээрге, социал чөптүг чоруктуг революциязы-дыр. Ол дээрге, күш-ажыл кижилериниң эң-не чаагай күзел-соруунуң, хосталгаже, дең эргеже, аас-кежикче оларның чүткүлүнүң боттанышкыны болган. Кижини кижи мөлчүүр чорук, социал болгаш национал эргелөлээ чок чорук, ажыл чок болгаш бижик бизбес чоруктар дедир эрлбес кыдыр эрткен үеним болуп узуткаттынган. Ажылчы чоннар боттары башкарып турар болгаш ында каттышкан бүгү улустарның найыралы быжыы-биле бадыткаттынган күрүне төөгүде бир-ле дугаарында тургустунган.

Октябрь революциязы — ол дээрге, тургузуушкунуңуң, чонуңуң чаагай чоруунга тургузуушкунуңуң революциязы-дыр. Боттарының күш-ажылы-биле байдакты тургузуп турар кижилерни революция бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериниң ёзулуг эелери болдурган болгаш чаа инитилелдиң материал-техниктиг базазын тургузарынче миллионнарның таптанылыын болгаш энергиязын угландырган.

Октябрь революциязы — ол дээрге, кижилериниң медерелиниге ёзулуг сиңниккен революция-дыр. Күш-ажыл кижизиниң хүсүт инициативазы кайгамчык улуг арга-аалдарлыг, күчүлүг коллективизмге, эш ёзузунга, совет патриотизмге болгаш пролетаржы интернационализмге, инитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эвинге үндезилеттинип тургустунган дээрлии революция бүзүрелдиг бадыткап кергүскен.

Октябрь революциязы — ол дээрге, тайбыңның эргежажыктарынга боттанган революция-дыр. Улустар аразынга тайбың дээш, дайынга удур демисел аныяк Совет эрге-чагырганың баштайгы декреди-биле эгелээн. Ленинниң чугаалаанын ёзугаар алырга, Октябрьның тинлелгези болза, дайыннарны улуткаар херектиң баштайгы тинлелгези болган.

Октябрь революциязының болдурганы чаартылгаларның соксаза чок болуушкуну делегейниң социал хевирин таарымчалыг кылдыр өскерткен. Социализмниң делегей системазы тургустунган. Колониалдыг империязар буступ дүшкен. Хамаарышпас аныяк он-он күрүнелер делегейниң политиктиг картазынга көстүп келген.

Төөгүниң изеттинмээн оруу-биле чоруп, баштайгы беш чылдарниң индустриалдыг улуг тудугларын кылып, коллективтиг көдээ ажылагыйның үндезиннерин тургузуп, Ада-чурттуң Улуг дайынынга бергелерни шыдажып эрткен болгаш тинлээн, дайынның үредээни ажыл-агыйны катап тургузуп, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн бойдус байлактарын шинтээдип алган, космос орбиталарыче Черинин алымал баштайгы с[illegible]герин салып үмдүрген [illegible]ериниң тинлелгелеринде Октябрь революциязы уламчылап турар. Социалистиг инитилелди сайзыраңгайжыдып, коммунизмнин тургузуп турар совет кижилериниң ажыл-херектеринде болгаш бодавадарында революция үргүлчүлеп турар.

Амгы үеде Октябрьның чаартыкчы чоруу, барык чедп он чылдарда чедип алдынган дуржулгазы бистиң политиктиг кол документивисте — партияның Программазының чаа эдилгезинде түпеттиниң илерегейлеттинген.

Салгакчыларның харылзаазы, оларның революстуг уламчылаашкыны моон соңгаар-даа шак ынчаар быжыглып турарын. Октябрьның идеяларының болгаш херээниң чүс-чүс чылдарда чурттаарының үндезини — шак ында!

I. Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири — Октябрьның херээниң уламчылаашкыны

Эштер! Улуг Ленинниң тургускан Коммунистиг партияның революсчу-чаартыкчы ажыл-чорудулгазы ажылчы чоннарның социал хостадышкынын дээш демиселге амгы үениң чаалап алышкыннарын хандырган. Ол чаалап алышкыннар амыдралче быжыы-биле кирген, улам ханы үйкашынарлыг апарган. Күчүлүг социалистиг күрүнени, төөгү талазы-биле чаа хевириниң цивилизациязын тургускан совет кижилериниң маадырлыг күш-ажылының түпели болган. Буруңгаар шимчээшкинниң планнарын чогаадып, боттандырбышаан, чедип алдынган чүүлдерге ам бүзүрелдиг даянып болур бис. А чедип алдынган чүүлдер хөй, олар социалдыгының чогаадыкчы күжүнүң дугайында тодаргай хереченлеп турар. Бистиң улуг күрүневистиң салым-чолу дээш эң-не бедик харымсалганы бүрүнү-биле медереп биляп турар партия күрүенинниң башкарылгазын холга алган дээрэин Октябрь революциязы, социалистиг тургузуушкунуңуң дараазында чорудулгазы бүгүдеге бадыткап кергүскен. Чаа инитилелди тургузары кайгамчык улуг күженишкиниерниң кызырын негеп турган. Ол орукка нарын, берге үелер таваржып турган. Инчээжок партия, ажылчын ангы, бүгү ажылчы чоннар чаа-чаа бедиктерже кедүрлүрүнге иштики күштерин кезээде тып ап келген. Хөгжүлдениң үе-чада бүрүзүнде, болуушкуннарның бүгү эргилделериниң үезинде инитилелдиң соксаал чок деп-шилгезин хандырар дээш социалистиг тургузугда аргаларны тып, массаларның энергиязын СЭКП-ниң сорук кирип шыдаар аргалыын төөгү боду бадыткаан. «Революцияда эң чугула үран аргага — эптиг чорукка, эскерилген объективтиг байдалдарны барымдаалап, бир эвес мурнунда шилип алдынган орук үениң амгы чадазында таварымча чок болдунмас апарза, бистиң эчис сорулгавысче эске орукту шилип албышаан, бодунуң тактиказын дүргеп болгаш шинтпирлиг солуп билиринге» бистиң партиявыс өөренип алган деп Владимир Ильич Ленин чугаалап чораан.

Политиктиг удуртулганың чогум-на индыг ленинчи уран аргазын СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму чыыткыладыр кергүскен. Ийет, бистер тактиканы солуп база стратегиияны сайзыраңгайжыдып-даа турар бис, бистер боттарывыстың эчис сорулгавыстың эң таварымчалыг, өскерээргеп байдалдарга дүүшкен орудун шилип ап-даа турар бис. Ынчаарга апрель Пленумунуң эргилделиг ужур-дузазы чүл дээрге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, совет инитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын шынар талазы-биле чаартырынче стратегтиг угланышкынны тодаратканы ол болур. Бодун бадыткап шыдаваан, бистиң шимчээшкиннивиске шаптыктап турар бүгү чүүлдерни эде көөрүнче шинтпирлиг угланышкын алдынган. Чаартыкчы чорукче, чогаадыкчы инициативаже, дидим тывышкынче угланышкын алдынган. Четпестерни дорт болгаш принципиалдыг шүүмүүлээрниң делгем оруу ажыттынган.

Бо бүгү чүүлдер политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрлүүшкүнүү болдуруп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизининң мурнуу чарыында партияда болгаш чуртта байдалды тодарадып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң онзалап демдеглээни болза: «Партияның салган сорулгалары чүгула, нарын болгаш улуг-даа хемчээлдиг. Бистер оларның дугайыны ажыы-биле, тодаргай чугаалавышаан, шын угланышкынче улуг базыны кылып, төөгүлүг улуг хемчээлдиг буруңгаарлаашкынны боттандырарынче чуртту углап турар хемчеглерни айыткан бис. Ол дээрге, күштерни-даа, билиглерни-даа, күш-ажылды-даа харамнаймайн барып болур телелтиг эчис сорулгалардыр».

Бистиң инитилелди шынар талазы-биле улам-на бедик деңнелче кедүрериниң программазын ажылдап кылып турган. Төп Комитет эртеминг үндезиниерге даянарының ленинчи айтышкының быжыы-биле барымдаалап турар. Ону ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленуму база катап бүзүрелдии-биле бадыткаан. Ол канчаар-даа ажок улус политиктиг ужур-дузалыг документилерниң — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставының өскерилгелериниң, келир беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланышкынарының төлевилелдерини коммунистериниң бүгү совет кижилериниң чугаалажып көөрүнге киирер дээш шинтпирни хүлээп алгаш, партияның XXVII съездизинге белеткелдиң чаа үезин ажыктаан.

Ол партийжи документилер херек кырында совет инитилелдиң бистиң хүннеривиске болгаш төөгүлүг келир үеже таварыштыр хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын ажылдап кылган чүүлдер боон турар. Оларда иштики болгаш делегей амыдыралының эң чугула тенденцияларынга тодаргай марксисчи-ленинчи анализти кылган, ханы теоретиктиг инитилештирикчеин, боттуг түңнелдерни үндүрген болгаш сүмелерни берген. Олар тодаргай политиктиг угланышкынныг боон, совет кижилериниң тургузукчу ажыл-чорудулгазын калбартырынга эртемге үндезилеттинген идегелдиг база болур ужуралт.

Төп Комитет партия-биле, бүгү совет улус-биле дорт сүмележимишкинни эгелээн. Съездиниң хүлээп алыр ужурлуг документилер төлевилелдерин бүгү-партийжи, бүгү-улусчу ёзу-биле чугаалажып көөр чорук массаларның болгаш партия организациялыының бо-

(Уламчызы 2-ги арыйда).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Дж. Шульцту хүлээп алганы

Женевага дээди деңнелге совет-америк ужуражышкынны белеткээри-биле холбаштыр Москвага ажыл-херекчи чорук кылып келген АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 5-те Кремльге хүлээп алган. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе киришкен.

Совет-америк харылзаалардың амгы байдалынга хамаарышкан айтырыгларны, делегейде херектериниң байдалдыг принципиалдыг ёзу-биле чугаалажып көргеп.

Женевага дээди деңнелге ам болур ужуражышкынны совет удуртулга чугула ужур-дузалыг кылдыр көрүп, ону чогуур ажыл-херекчи байдалга эрттирери ийи чурттуң аразында харылзааларны экижидер, делегейде байдалды чогумчалыг болдурар арганы бээр дээрэин барымдаалап турарын М. С. Горбачев демдеглээн. Ооң-биле кады ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың дээди удуртукчуларының кичээнгейи айыыл чок чорук-туң айтырыгларынче, чүүлдээ мурнуна кол сорулганы шинтпирлээринче — боо-чепсекти космоска эндере нептередир чорукту болдурбазынче болгаш ону черге сокпадырынче углаган турар ужуралт. Дээди деңнелге ам болур ужуражышкын боттуг болган үре-түңнелдиг эртер боор деп күзелин Дж. Шульц чугаалаан.

Беседа ажыт-чажыт чок болган ажыл-херекчи байдалга эрткен.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—СОЦИАЛИЗМНИ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАРЫНЫҢ ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРИНЧЕ

(Улаҷызы. Этеен 1-ги арында).

даддарына, эртеминҥ түнелдеринге үидезилээш, совет шинтилелдиҥ мурыында тургустуҥган үидезин соруглаарыны, партияҥың удуртукчу ролюн бедидеринии оруктарын программныг эчис соруглага— коммунизмны чедии алырыҥын аргаларын эҥ шыны-биле тодарадырыга дузалаар.

Совет шинтилел амгы үеде онзагай утка-шмнарлыг болган харыысалгалыг үеде чурттап турар. Бурунгаар шапкын шимчээшкин үргүлчүлеп-даа турган болзачамдык үелер иштинде чуртка үзе шинтипирлеттинмээн айтырыглар чыгдыныл, оларны шинтипирлээринии озал чоруунуҥ экономиктиг болган социал бергелерни тургусканын бистер шупту-вус биилп турган бис. Күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ болган будурулге хөгжүдээнииҥ инти темпилериниҥ өзүлдези оожумнаан, эргелеп-башкарылганыҥ айгы-аҥы дединдеринге четпее болуушкуннар — түгле бодунуҥ ажылдан турар черинии эрге-ажыын харлар, эрттир камгалаттынар, карак чаар чоруктар тывылгылаан. Кадрларнын чамдыктары амыдыралдың негеп келген реформаларын болган чаартылгаларын чогуур үезинде боттандырып чорударынга соҥуургалын оксунган. Диин шинтипирлээшкиннерден корлар чорук, бюрократизм болган консерватизм кестүп ковп турар апарган. Ол түүлдер байдалга таарымчалыг эвес салдарлыг боон тургаанын дорту-биле чугаалаар апаар бис.

Боон турган түүлдер шупту-вус эскертиннп, көрдүмейн турган деп бодаар болза, шын эвес болур ийнк. Ийет, четпестерии көрүп турган-даа, оларның дугайын чугаалап оларны үидезини-биле узуктаарыиче кыйгырып-даа турган болгай. Ыидыг турбуже-ле байдал эжиживейн турган. Хүлээп ап турган хемчеглер чартык-кезик, шыңгыы эвес боон, түлүлүнга чедиртпимейн турган.

Сөөлүү үеде партия чуртта политиктиг байдалды чаартыр болгаи моральдыг байдалды чогумчалыг болдурар аргалыг болган. Оон үзүнелиинде шинтилелде сетки-хөөн көскүзүү-биле ескерилген, ажылчы чоннарның бүгү-ле ажыл-херектерге соҥуургалы бедзен. Чер-ле болганда корум-чурумнуҥ эжиизии, сагылга-чурумнуҥ быжыкканы демдеглеттинип, негелде улам күштелип, хамааты харысалганы медереп билир чорук улгадып турар апарган.

Чаа-чаа сорулгаларны шинтипирлээрии, өйү келген айтырыглаины чаартыкчы ёзүү-биле көөрүп, бистиҥ шинтилелдиҥ амыдыралынын улам шапкынчаанын совет кижилер коммунистиг партия-биле, Теп Комитеттии болгаи ооҥ Политбюрозунуп ажыл-чорудулгазы-биле чөптүг холбаштыр көрүп турар. Теп Комитеттиҥ политиктиг болгаи организацичы аажок улуг ажылы шуптузу бистиҥ улустуҥ үидезии эрге-ажыктарынга, чурттуҥ экономиктиг болгаи камгалаиыр күчү-шыдалын улам быжыглаарынга, тайбыҥның болгаи социализмниҥ херээнге дүжүп турар.

Эштер! Бистер сөстүҥ долу утказы-биле алырга, хемчээл талазы-биле дединээр чүве чок айтырыгларны шинтипирлеп эгелээн бис. Чүнүҥ-даа мурыида ажыл-агыйны социализтиг ёзү-биле чорударын чаа дединелче көдүрүп үндүрер херек. Эҥ-не кыска хүүсаа иштинде бедик ажыктыг экономиктиг өзүлдеже шилчиишкин боттанган турар үжурлуг. Улус ажыл-агыйның хөгжүдезинге ыидыг үидезии ескерилиишкин чокта, ону интенсификацияның оруунче шинтипирлээн-биле шилчидери болза совет кижилерии чаагай чоруун чайгылыш чок көдүрер, чурттуҥ экономиктиг күчүзүи быжыглаар болган ооҥ кампаланыр аргазын чогуур дединелге тургузар сорулганың хары угла шинтипирлеттинери болдунмас.

Экономикада өйү келген ескерилиишкиннерии чедип алырыныҥ тодаргай планы бистиҥ партиябыста бар. Оон үидезинииде — будурулгенин эртем-техника талазы-биле шапкын чаартырны, күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ продукциаанын болгаи бүгү ажылдың шымарын үидезини-биле бедидери турун үрар. Ол планны боттанарыпын чорударынга код розьлу ажыйнга беш чылда ойнаар, ынчангаи бистиҥ ону канчаар эртериистеи дыка хей чүүлдер хамааржыр. Эгелээри кажан-даа берге деп чүве биилдингир. Апрель Пленумунуҥ иднп үндүргеи сорулгаларын боттанарыпын чорудары улуг күжениишкиннерии, хей үеии негээр. Ынчалзажок оларны боттанарыпар дээш деп-дораан эгелээри, салдынган дединээр эгелээри коичуг чугула.

Эртелеп башкарылгага, ыладгыя кол айтырыгларга партия, чазак төпчүүтүүзеп эгеии моон соҥгаар-даа бижыглаар. Ол соруглалар-биле экономиканы эргелеп башкарарының төп звеиозу болур ССРЭ-ниҥ Күрилалкынын ролю болгаи харысалгазы бедиидер. Ооҥ-биле кады амыдырал бот-орулга-чарыгалыг харызаалаарыны ханыладырының, будурулгелеринии эргелерии калбартырының, оларның бот-тускайлаңның калбартырыны негеп турар. Ажылынга улуг бедик түүнелдерии чедип алган коллективтер күш-ажылды төлээриниҥ-даа, социал-культура адырын хөгжүдер-даа талазы-биле эҥ эки байдалдарга тургустуҥган турар ужурлуг. Түгле ынчаар ёзүлүг социализтиг ажыл-херекчи чорукту бис бадыткап тургузуп шыдаар бис. А ол биске ам агаар ышкаш херек!

Партия күжениишкиннииг болгаи интенсивтиг ажылдаарынче, күштерии мобилизастаарынче кыйгырбышаи, чоннуҥ амыдыралыныҥ деҥнелии чайгылыш чокка көдүрерииче сорулгаиы салып турар. Бо айтырыг талазы-биле принципиалдыг чугула түүл болза, ааш-чем программазыи боттандырарыиче кичээнгейии кошкатназы. Программада салган сорулгаларны боттандырар төлөөде, кедзе ажыл-агыйны индустриалдыг үидезиниче дүргеи шилчидери, интенсивтиг аргаларны болгаи технологиаларны шалыпкын шиҥгээдири, агроүлетпүр комплекизииҥ бүгү адырларында бар курлаырларны эки ажыглаары негеттинер. Калбак хереглелдиҥ болгаи амыдырал хандырыгага хереглээр барааннар бүдүрүлгезиигe хамаарыштыр чүл дээрге, дорту-биле чугаалаарга, ол талазы-биле эргижирээи үүртелгеи, чөптүг чемелелди болдуруп турар айтырыглар хей. Бүдүрүкчуларииҥ хереглекчилерге албадап-сыгаар чоруун ажып эртери чугула, кижилерге херектиг чүвелерии бээр, оларның дүрүм ёзүгаар хереглелдерии эки хандырар херек. Чоннуҥ хереглеп барааннарын бүдүрерии болгаи ачы-дуза чедирилгезиин хөгжүдериииҥ чоокта чаа хүлээп алдынган Комплекстиг программазы аҥаа эки идиг болур үжурлуг.

Бисте чурталга тудуу улуг калбарышкын-биле чоруттунуп турар. Түгле бо беш чылда безии 50 миллион совет кижилер боттарының чурттапга байдалдарын ажыидерлер. Аиаа түгле өөрүүр апаар. Ооҥ-биле чергелештир бистиҥ архитекторларывыстың болгаи тудугжыларывыстың хоорай болгаи көдөө тудуг талазы-биле Ада-чурттуп болгаи делегейиҥ дуржулгазын улам долу бырмдаалап, чурттапга болгаи культура-амыдырал тудуглараның бедик шынарын болгаи таарымчалыг чоруун хандырган турары күзенчиг.

Ажыл-агыйжы болгаи социал сорулгалар боттары арасиида тудуш харызаалыг апаар дээрии амыдырал өөредип турар. Кижиниҥ күш-ажылы-биле, амыдыралы-биле, сайзыралы-биле холбашкан бүгү чүвелерже доктаамал кичээнгей салыныҥ ужуру ыида. Холбиле кылыр болгаи аар күш-ажылды кызырар, кижилериии кадыкшылын быжыглаар, олариың культурлуг деҥнелии бедидер, экологтуг байдалын эжиидер талазы-биле күжениишкиниҥ ийи катап, үш катап улгаттырар. Будурулге болгаи социал айтырыглар чедишкиниҥ болгаи комплекстиг шинтипирлеттиниҥ турар будурулгелер болгаи организациялар ам барык-да чер бүрүзүидe бар. Ажыл-херекти ынчаар тургузуп турарындан үлегер алыр хевек!

Бөгүи бистиҥ мурыидуста тургустуҥган нарын болгаи хей талалыг соруглалар киижиниҥ киржилгезии идепкейжидерии шуут негеп турар- социалистиг тургузугиуп иштики бүгү хөделдиришчи күштерии бүрүи шимчедирии негеп турар.

Ажылчын аҥы, колхозчу тараачынар күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ бедидер дээш, мурнакчы дуржулгаиы чер болганга шиҥгээдир дээш бүгү чүвеии кылырлар, ажылдың эчис түнелии дээш хаиы харысалганы медереп билирлер дээрииге партия ынчангаи онза идеелии салып турар.

Инженер-техниктиг ажылдакчылар, эртемденнер, бүгү совет интеллигенция эртем-техниктиг деиишилгеии дүргедедириигe, чурттуп угаан-бодал күчүзүи байлакшыдарыиа талептиг салыышкынын киирер дээрии маиап турар бис.

Бистиҥ аиыак салгалыыстын дайынчы, шудургу ажыл-чаны улуг хемчээлдиг, чаартыкчы ажыл-херектерге чыриткылаидыр илерээр. Революциияны боттандырган, совет эрге-чагырганы тургузуп, камгалап турган кижилериҥ алдарынга совет аныяктар кезээде. төлептиг боон артар дээрииге партия бижыг бүзүредиг!

Миллион-миллион масса-лариың медередиг болгаи күзел-чүткүлдүг ажыл-чорудулгазы — ол болза чогум утказы-биле алырга ииитилел деишилгезииiҥ кол шамчедикчизи. Бистиҥ хүииерииистиҥ хөөиүи онзалаидырып турар идегелдериивис болгаи күзелдериивис, бир эвес ииитилел кежигүүү бүрүзү кезээде, бүгү-ле түүлдерге курунеиҥ эргеажыктарын камгалаар болза, бир эвес кана-даа — бүдурулгеге-даа, амыдыралгада — бодуиуҥ хамааты хүзээлгезиииҥ дугайын доктаамал сактып чоруур болза, ам боттанып, боттуг түүл болу берип болур.

Кижиниҥ социал чогаадыкчы чорууига улуг деҥнеми тургузары-биле СЭКП совет демократиязы бүгү тала-биле хөгжүдер болгаи хаиыладыр, чоннуҥ социализтиг бот-эргелеиии калбартыр дугайында могаг чокка сагыш човаи турар. Ооҥ-биле холбаштыр ол хамыктың мурыида ииитилелдиҥ политиктиг системазының дээштиин бедидерии чедип алырын ораидажып турар. Чугаа болза удус депутаттарының Советтериииҥ бүрүи эргелерии эҥ калбаа-биле ажыглаарының дугайында, профэвилелдериииҥ, комсомолдуҥ, чогаадыкчы эвилелдериииҥ — күрүнеиииҥ болгаи хей-ииитиниҥ бүгү организацияларының күш-ажылчы коллективтериҥ — черле эвээи эгелекчи ажылының дугайында чоруп турар. Чугаа болза хамаатыларыҥ хууда эргелерии болгаи хосталгазын улам калбартырының, оларны элээи долу боттандырарына таарыкшан байдалдарны болгаи магадыладдарны тургузар дугайында чоруп турар.

Ииитилел амыдыралының бүгү адырларында болуп турар шапкын чорудулгалар, чоннуҥ политиктиг культуразын бедидериииҥ эргеажыктары социалистиг демократиияның ажык иептереҥгей болуру ышкаш ынды чепсээи улам идепкейлиг ажыглаарының эргежок чугулазын айтып турар. Чогуур үезиивде кыдыигаи, долу болгаи ажык информация — ол дээрге киижилерге бүзүредиҥ, оларның угаансарыылыига болгаи дуржулгазыига хүидүлеидиҥ иеречизи, ажылчы чоннарның идепкейии кедүрериииҥ чугула негелдези. Массалыг информациияның болгаи пропагандаиың чепсектери моон соҥгаар-даа бо талазы-биле улуг рольду ойнаар сорулгалыг. Ажык болуруи күштелдиреринге кылдыиып турар бүгү-ле ажыктыг түүлдерии партия шинтипирлээиибиле деткип турар болгаи моон соҥгаар-даа деткиир.

Ам — бистиҥ ииитилелиивистиҥ мөзүү-шынар талазыбиле ажыжимшкиии дээш бедиткеи харысалганың үезии. Социализтиг демократизм туразында ажылаашкыннар-биле, хамааты хүзээлгелерии херекке албас чорук-тар-биле эптешпес. Оорлапсамчыгдаар, сан-түүиү немей бижиир, хээли алыр, чинжеҥзээр чоруктар-биле, оорлаашкын-биле болгаи хулиганиаашкын-биле, багай шынарлыг продукция бүдүрүп үидүрер чорук-биле, совет хоойлуар-биле чөрүшкек кандыг-даа үүлгедиишкиннер-биле эҥ-не шинтипирлиг болгаи эптеш чок демиселди партия, күрүне соксавал чокка чорудар дээрзии база катап оизалап демдеглеп турар бис!

Хоойлу-дүрүм үрекчилерибиле демисеядн социализтиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр кандыг-даа хажыдмышкын чок чорудар үжурлуг деп чүве шуут биилдингир.

Бистиҥ ииитилелиивиске бүгдеге албаи болгаи чугула принцип — социал чөптүг чоруктуҥ принциви черле хажыттынмас ужурлуг. Оиу хандырар талазы-биле ажыл-чорудулгага күрүне органнары болгаи хей-ииитии организациялары, ажылчы чоннар боттары херек кырынга улам кызымак киришкен турары эргежок чугула.

Таарымча чок чүүлдербиле идепкейлиг, массалыг демисел чүнү берип болуруч арагалаашкын болгаи алкоголизм ышкаи ыидыг социал айыылдыг хоралыг чүүлду узуткаар талазы-биле калбарган ажыл кергүзүп турар. Баштайгы түүнелдерии ам безии көрүп турар-дыр бис. Арага ишкенииден прогулдардан чидириглер эвээжеп, корум-чурумнуҥ эжиизии, сагылга-чурумнуҥ быжыкканы демдеглеттинип, негелде улам күштелип, хамааты харысалганы медереп билир чорук улгадып турар апарган.

Чаа-чаа сорулгаларны шинтипирлээрии, өйү келген айтырыглаины чаартыкчы ёзү-биле көөрүи, бистиҥ ииитилелдиҥ амыдыралынын улам шапкынчаанын совет кижилер коммунистиг партия-биле, Теп Комитеттии болгаи ооҥ Политбюрозунуп ажыл-чорудулгазы-биле чөптүг холбаштыр көрүп турар. Теп Комитеттиҥ политиктиг болгаи организацичы аажок улуг ажылы шуптузу бистиҥ улустуҥ үидезии эрге-ажыктарынга, чурттуҥ экономиктиг болгаи камгалаиыр күчү-шыдалын улам быжыглаарынга, тайбыҥның болгаи социализмниҥ херээнге дүжүп турар.

Эштер! Бистер сөстүҥ долу утказы-биле алырга, хемчээл талазы-биле дединээр чүве чок айтырыгларны шинтипирлеп эгелээн бис. Чүнүҥ-даа мурыида ажыл-агыйны социализтиг ёзү-биле чорударын чаа дединелче көдүрүп үидүрер херек. Эҥ-не кыска хүүсаа иштинде бедик ажыктыг экономиктиг ёзүлдеже шилчиишкин боттанган турар үжурлуг. Улус ажыл-агыйның хөгжүдезинге ыидыг үидезии ескерилиишкин чокта, ону интенсификацияның оруунче шинтипирлээн-биле шилчидери болза совет кижилерии чаагай чоруун чайгылыш чок көдүрер, чурттуҥ экономиктиг күчүзүи быжыглаар болган ооҥ кампаланыр аргазын чогуур дединелге тургузар сорулганың хары угла шинтипирлеттинери болдунмас.

Экономикада өйү келген ескерилиишкиннерии чедип алырыныҥ тодаргай планы бистиҥ партиябыста бар. Оон үидезииниде — будурулгенин эртем-техника талазы-биле шапкын чаартырны, күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ продукциаанын болгаи бүгү ажылдың шымарын үидезини-биле бедидери турун үрар. Ол планны боттанарыпын чорударынга код розьлу ажыйнга беш чылда ойнаар, ынчангаи бистиҥ ону канчаар эртериистеи дыка хей чүүлдер хамааржыр. Эгелээри кажан-даа берге деп чүве биилдингир. Апрель Пленумунуҥ иднп үндүргеи сорулгаларын боттанарыпын чорудары улуг күжениишкиннерии, хей үеии негээр. Ынчалзажок оларны боттанарыпар дээш деп-дораан эгелээри, салдынган дединээр эгелээри коичуг чугула.

Ынчангаи бистиҥ мурыидуста тургустуҥган нарын болгаи хей талалыг соруглаар киижиниҥ киржилгезии идепкейжидерии шуут негеп турар- социалистиг тургузугиуп иштики бүгү хөделдиришчи күштерии бүрүи шимчедирии негеп турар.

Ажылчын аҥы, колхозчу тараачынар күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ бедидер дээш, мурнакчы дуржулгаиы чер болганга шиҥгээдир дээш бүгү чүвеии кылырлар, ажылдың эчис түнелии дээш хаиы харысалганы медереп билирлер дээрииге партия ынчангаи онза идеелии салып турар.

Инженер-техниктиг ажылдакчылар, эртемденнер, бүгү совет интеллигенция эртем-техниктиг деиишилгеии дүргедедириигe, чурттуп угаан-бодал күчүзүи байлакшыдарыиа талептиг салыышкынын киирер дээрии маиап турар бис.

Бистиҥ ииитилелиивистиҥ мөзүү-шынар талазыбиле ажыжимшкиии дээш бедиткеи харысалганың үези. Социализтиг демократизм туразында ажылаашкыннар-биле, хамааты хүзээлгелерии херекке албас чорук-тар-биле эптешпес. Оорлапсамчыгдаар, сан-түүиү немей бижиир, хээли алыр, чинжеҥзээр чоруктар-биле, оорлаашкын-биле болгаи хулиганиаашкын-биле, багай шынарлыг продукция бүдүрүп үидүрер чорук-биле, совет хоойлуар-биле чөрүшкек кандыг-даа үүлгедиишкиннер-биле эҥ-не шинтипирлиг болгаи эптеш чок демиселди партия, күрүне соксавал чокка чорудар дээрзии база катап оизалап демдеглеп турар бис!

Хоойлу-дүрүм үрекчилерибиле демисеядн социализтиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр кандыг-даа хажыдмышкын чок чорудар үжурлуг деп чүве шуут биилдингир.

Бистиҥ ииитилелиивиске бүгдеге албаи болгаи чугула принцип — социал чөптүг чоруктуҥ принциви черле хажыттынмас ужурлуг. Оиу хандырар талазы-биле ажыл-чорудулгага күрүне органнары болгаи хей-ииитии организациялары, ажылчы чоннар боттары херек кырынга улам кызымак киришкен турары эргежок чугула.

Таарымча чок чүүлдербиле идепкейлиг, массалыг демисел чүнү берип болуруч арагалаашкын болгаи алкоголизм ышкаи ыидыг социал айыылдыг хоралыг чүүлду узуткаар талазы-биле калбарган ажыл кергүзүп турар. Баштайгы түүнелдерии ам безии көрүп турар-дыр бис. Арага ишкенииден прогулдардан чидириглер эвээжеп, корум-чурумнуҥ эжиизии, сагылга-чурумнуҥ быжыкканы демдеглеттинип, негелде улам күштелип, хамааты харысалганы медереп билир чорук улгадып турар апарган.

Чаа-чаа сорулгаларны шинтипирлээрии, өйү келген айтырыглаины чаартыкчы ёзү-биле көөрүи, бистиҥ ииитилелдиҥ амыдыралынын улам шапкынчаанын совет кижилер коммунистиг партия-биле, Теп Комитеттии болгаи ооҥ Политбюрозунуп ажыл-чорудулгазы-биле чөптүг холбаштыр көрүп турар. Теп Комитеттиҥ политиктиг болгаи организацичы аажок улуг ажылы шуптузу бистиҥ улустуҥ үидезии эрге-ажыктарынга, чурттуҥ экономиктиг болгаи камгалаиыр күчү-шыдалын улам быжыглаарынга, тайбыҥның болгаи социализмниҥ херээнге дүжүп турар.

Эштер! Бистер сөстүҥ долу утказы-биле алырга, хемчээл талазы-биле дединээр чүве чок айтырыгларны шинтипирлеп эгелээн бис. Чүнүҥ-даа мурыида ажыл-агыйны социализтиг ёзү-биле чорударын чаа дединелче көдүрүп үидүрер херек. Эҥ-не кыска хүүсаа иштинде бедик ажыктыг экономиктиг ёзүлдеже шилчиишкин боттанган турар үжурлуг. Улус ажыл-агыйның хөгжүдезинге ыидыг үидезии ескерилиишкин чокта, ону интенсификацияның оруунче шинтипирлээн-биле шилчидери болза совет кижилерии чаагай чоруун чайгылыш чок көдүрер, чурттуҥ экономиктиг күчүзүи быжыглаар болган ооҥ кампаланыр аргазын чогуур дединелге тургузар сорулганың хары угла шинтипирлеттинери болдунмас.

Экономикада өйү келген ескерилиишкиннерии чедип алырыныҥ тодаргай планы бистиҥ партиябыста бар. Оон үидезииниде — будурулгенин эртем-техника талазы-биле шапкын чаартырны, күш-ажылдың будурукчулүүнүҥ продукциаанын болгаи бүгү ажылдың шымарын үидезини-биле бедидери турун үрар. Ол планны боттанарыпын чорударынга код розьлу ажыйнга беш чылда ойнаар, ынчангаи бистиҥ ону канчаар эртериистеи дыка хей чүүлдер хамааржыр. Эгелээри кажан-даа берге деп чүве биилдингир. Апрель Пленумунуҥ иднп үндүргеи сорулгаларын боттанарыпын чорудары улуг күжениишкиннерии, хей үеии негээр. Ынчалзажок оларны боттанарыпар дээш деп-дораан эгелээри, салдынган дединээр эгелээри коичуг чугула.

Шын

(Улаҷызы 3-кү арында).

2. Айыыл чок чорукту хандырар, тайбыҥны камгалаар

Эштер! Чурттуҥ мурыида турун турар чаа, эҥ-не харысалгалыг сорулгаларны делегей байдалы маиын, дүшкүүрлүг турда, шинтипирлээр үжурга таваржып турар-дыр бис. Боо-чепсектериҥ ооазы улам улгадып турар. Чедип ап болдунгу дег дугуржулгаларга шапталаазынаар тургустуҥуп артпышаан. Делегейниҥ аиыаиҥы девискээрлериидe кризистиг, черүлдээлиг байдалдар хевээр артып, а чамдыкта улам чидигленип турар-дыр. Ядролуг халаттың хажаныныҥ үжурүидан келир уе дээш дүүтрээзии болгаи сагышсыраашкын бөмбүрээкте кижилериҥ амыдыралын бүргей алган.

Делегейде байдал чогум чүиүи үжурунда ынчап барганыя? Чылдагааннар мында хей. Ынчалзажок эҥ-не кол чылдагаан болза, чавырлыышкынның шылгалдазын империализм эртип шыдаааны, ону ол социализм делегейи-биле төөгүлүг маргылдаага халитализминиҥ салым-чолуига айыылдыг деп санааны, ол болур. Чавырлыышкын политиктиг угаансарыылы-даа, политика талазы-биле бодуи канчаар ап билирии-даа шыңгыы эде тургузарын негээр, делегей херектериигe харысалганы, туттуиуп билирии негээр. Ол улуг күүнезирек хөөинербиле, күшке даянган, еске күүнелериҥ эрге-ажыктарын херекке албайн, оларның иштики херектериигe холгаарлаар дээр чүткүл-биле дүүшпес.

НАТО чурттарының найысылалдарында, чүнүҥ-даа мурыида Вашингтонда, чавырлыышкынны ынчаар билириниҥ деҥнелиигe чедир көдүрүп шыдаааны харааданчыг. Делегейии шыва алган өскерилгелериҥ боттуг чылдагааннарлыын ында үзээп көрбейн турар. Социалполитиктиг өжээзизирек утламышкынны олар эдергеш, 70 чылдарда улуг күжениишкиннер-биле чедип алдынган чүүлдериҥ дыка хөйүи кыска хүүсаа иштинде үреп кааннар. Ооҥ-биле холбашкан совет-америк харылзааларының чидигленгеии делегейде политиктиг байдалдың иитизи-биле баксыраарында, дайын аймылының өзериигe чедирген. Бистиҥ чуртувус империализмниҥ удур туржуушкуиче болгаи агрессииже утламышкынына бодуиуҥ тайбыҥга ынак шынчы болгаи тодаргай туружун удур тургускан. Ол төөгүиүҥ бодуидан каҥналып быжыккан. Совет Россия делегей ареназынче тайбыҥның ленинчи тугунуҥ ядаа-биле үнгеп. Бис чөптүг болгаи демократтыг тайбыҥны санаадан турган бис— биске удур дайын-чаа-биле диргелип, боостаавысты дүй тудуп каар сагыштыг келген. Бис тайбыҥ кожа-хелбээ догуиаашкынны санаадан турган бис —биске удур боо-чепсекти ажыглап, блокадаларны, санкцияларны деген турду. Бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы саналадап келген болгаи санаадап-даа турар бис—бистиҥ экономикавысты бууradыр, хоозураашкынны болдурар, социализминиҥ туружун кошкадыр, дискек кырынга олуртур семээшкиннер-биле харылап турар-дыр.

Бистер туржуп артывыс, чүнү-даа ажып эртивис, демисеяге бижыгып келдивис. Бо чылын кижи төредгетеен гитлержи фашизмни болгаи япон милитаризмни ажып эрткен Тиилелгениҥ 40 чыл ооиа демдеглээн. Ада-чурттуп Улуг дайынынга бистер түгле дайын талазы-биле тиилелгени чедип албаан бис. Ол дээрге бистиҥ социализтиг тургузуувуступ, совет улустуҥ, ленинчи партияның кижизиткеии ооҥ алдарлыг Чепсектиг Күштеринии көстүп көрбээи турасоруктуунуҥ болгаи эрсемаадырлыының тиилелгеии болган. Ынчангаи ол өлүмнүг сегиржии алыышкынга бистиҥ чуртувуступ санаа четтинмес когаралдары тайбыҥны камгаларынга сыныш чок быжыг болуруи негеп турар. Дайын эгелевээи турда- аиаа удур дөмисежир херек. Бис ынчаар кылыпдаа турар бис!

Ракета-ядролуг үскүлежишкиии кылгаи чедип ап болгу дег ыидыг политиктиг аныс сорулга ядролуг век үезиивде чок болгаи туруп болбас-даа. Ыидыг үскүлежишкинге тиилекчилер-даа, тиилеттиргиннер-даа турбас. Ынчангаи тайбыҥны камгаларыны, делегейниҥ үшкү дайыныи болдурбазы — ол дээрге бо хүиинерде кижи төрелгетеении амыдыраи чурттаарыпыҥ азы чурттаазыныҥ дугайында айтырыг, цивилизациаииыҥ төөгүзү уламчылаар бе азы аҥаа термоядролуг точка салдынар бе дээрзииҥ дугайында айтырыг-дыр.

Тургустувуп келген байдал боо-чепсекти эҥдере бүдүрерии кандыг-даа утаансарыыл чок чүүл болдуруп турар. Боо-чепсекти ажыглаары дээрге-ле бодуиуҥ амызыига четтинери болган-да, ону эҥдере мөөнүзээи херээ чүү деп? Ядролуг мегатоннарның хылда астыига «дамокл хылыжкыныҥ» адаанга чурттаарыпыдан кижи төрелгетеен шылай бергеи. Түгле боо-чепсекти эҥдере бүдүрерии сокса ыры, чепсегленнишкиини дүжүрериичe шилчиирии бистиҥ делегейивисти оожургалдыг болдурар, бүгүдеге ужур-дузалыг айтырыгларны шинтипирлээр боттуг арганы бээр, а олар дээрге улам чидигленип орар болгай. Ону солуп болгу дег сарылдыг чүве чок. Ынчангаи партияның Төп Комитеди, Совет чазак бодуиуҥ дашткы политиказынга ол барымдаалаарны чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар.

Бистиҥ чуртувустуҥ күзел-чүткүлдериҥ иүүлдээр орааладжыышкыннарын уламчылап, империалистиг пропаганда совет шериг кижазыныҥ дугайында Октябрьдан-иа бээр чулчуруп келгежилгеларының айтырыгларыны туруп турар. Чаа негелдерге дүүштүр удуртукчу кадрларының болгаи специалистериҥ ажылының аргахевирлерии эдe тургузарының айтырыгларын коммунистер принципиалдыы-биле тургузуп турарын демдеглээри чугула.

Ол негелделер, эштер, улам өзүп, нарыидан турары билдингир. Ооҥ-биле кады «...бүгү түүлду боттуу-биле көр, бодуидан хоозуи чагдыныышкынны, коммунистиҥ байырымныг идээргээшкинии ап окта, бодүүи херекке бөдүүиү-биле өөреи...» деп, ленинчи күзээшкиини хамаарыштыр чугаалап болур удуртукчу ажылдакчылар ам-даа эвээш эвес, ол чажыт эвес чүве-дир. Бүгү-ле ишии дозуинарны болгаи күзээшкиинерии ыяк билчо, оларны болганчок-ла чугаалаар болгаи ооҥ ачызыбиле бодуи кандыг-даа буруу чок деп бодаар ажылдакчыларга таваржыры хоовар эвес-ле болгай. А херек кырында ол чаҥгыс-даа огулуг идеяны деткиес, чаҥгыс-даа чаа түүлду боттандырбас.

Бисте кадрларга хумагалыг хамаарыыга тургустуган. Ынчалзажок партия амыдыралдан хоиудан калганнарыиы, а ооп эрткеи чаа түүлге удурланыр, партия болгаи күрүне чурумнарын, хей-ииитии моралын үрээриигe сундулутларыиы чаҥгызынга-даа камгалал болуур!

2. Айыыл чок чорукту хандырар, тайбыҥны камгалаар

Эштер! Чурттуҥ мурыида турун турар чаа, эҥ-не харысалгалыг сорулгаларны делегей байдалы маиын, дүшкүүрлүг турда, шинтипирлээр үжурга таваржып турар-дыр бис. Боо-чепсектериҥ ооазы улам улгадып турар. Чедип ап болдунгу дег дугуржулгаларга шапталаазынаар тургустуҥуп артпышаан. Делегейниҥ аиыаиҥы девискээрлериидe кризистиг, черүлдээлиг байдалдар хевээр артып, а чамдыкта улам чидигленип турар-дыр. Ядролуг халаттың хажаныныҥ үжурүидан келир уе дээш дүүтрээзии болгаи сагышсыраашкын бөмбүрээкте кижилериҥ амыдыралын бүргей алган.

Делегейде байдал чогум чүиүи үжурунда ынчап барганыя? Чылдагааннар мында хей. Ынчалзажок эҥ-не кол чылдагаан болза, чавырлыышкынның шылгалдазын империализм эртип шыдаааны, ону ол социализм делегейи-биле төөгүлүг маргылдаага халитализминиҥ салым-чолуига айыылдыг деп санааны, ол болур. Чавырлыышкын политиктиг угаансарыылы-даа, политика талазы-биле бодуи канчаар ап билирии-даа шыңгыы эде тургузарын негээр, делегей херектериигe харысалганы, туттуиуп билирии негээр. Ол улуг күүнезирек хөөинербиле, күшке даянган, еске күүнелериҥ эрге-ажыктарын херекке албайн, оларның иштики херектериигe холгаарлаар дээр чүткүл-биле дүүшпес.

НАТО чурттарының найысылалдарында, чүнүҥ-даа мурыида Вашингтонда, чавырлыышкынны ынчаар билириниҥ деҥнелиигe чедир көдүрүп шыдаааны харааданчыг. Делегейии шыва алган өскерилгелериҥ боттуг чылдагааннарлыын ында үзээп көрбейн турар. Социалполитиктиг өжээзизирек утламышкынны олар эдергеш, 70 чылдарда улуг күжениишкиннер-биле чедип алдынган чүүлдериҥ дыка хөйүи кыска хүүсаа иштинде үреп кааннар. Ооҥ-биле холбашкан совет-америк харылзааларының чидигленгеии делегейде политиктиг байдалдың иитизи-биле баксыраарында, дайын аймылының өзериигe чедирген. Бистиҥ чуртувус империализмниҥ удур туржуушкуиче болгаи агрессииже утламышкынына бодуиуҥ тайбыҥга ынак шынчы болгаи тодаргай туружун удур тургускан. Ол төөгүиүҥ бодуидан каҥналып быжыккан. Совет Россия делегей ареназынче тайбыҥның ленинчи тугунуҥ ядаа-биле үнгеп. Бис чөптүг болгаи демократтыг тайбыҥны санаадан турган бис— биске удур дайын-чаа-биле диргелип, боостаавысты дүй тудуп каар сагыштыг келген. Бис тайбыҥ кожа-хелбээ догуиаашкынны санаадан турган бис —биске удур боо-чепсекти ажыглап, блокадаларны, санкцияларны деген турду. Бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы саналадап келген болгаи санаадап-даа турар бис—бистиҥ экономикавысты бууradыр, хоозураашкынны болдурар, социализминиҥ туружун кошкадыр, дискек кырынга олуртур семээшкиннер-биле харылап турар-дыр.

Бистер туржуп артывыс, чүнү-даа ажып эртивис, демисеяге бижыгып келдивис. Бо чылын кижи төредгетеен гитлержи фашизмни болгаи япон милитаризмни ажып эрткен Тиилелгениҥ 40 чыл ооиа демдеглээн. Ада-чурттуп Улуг дайынынга бистер түгле дайын талазы-биле тиилелгени чедип албаан бис. Ол дээрге бистиҥ социализтиг тургузуувуступ, совет улустуҥ, ленинчи партияның кижизиткеии ооҥ алдарлыг Чепсектиг Күштеринии көстүп көрбээи турасоруктуунуҥ болгаи эрсемаадырлыының тиилелгеии болган. Ынчангаи ол өлүмнүг сегиржии алыышкынга бистиҥ чуртувуступ санаа четтинмес когаралдары тайбыҥны камгаларынга сыныш чок быжыг болуруи негеп турар. Дайын эгелевээи турда- аиаа удур дөмисежир херек. Бис ынчаар кылыпдаа турар бис!

Ракета-ядролуг үскүлежишкиии кылгаи чедип ап болгу дег ыидыг политиктиг аныс сорулга ядролуг век үезиивде чок болгаи туруп болбас-даа. Ыидыг үскүлежишкинге тиилекчилер-даа, тиилеттиргиннер-даа турбас. Ынчангаи тайбыҥны камгаларыны, делегейниҥ үшкү дайыныи болдурбазы — ол дээрге бо хүиинерде кижи төрелгетеении амыдыраи чурттаарыпыҥ азы чурттаазыныҥ дугайында айтырыг, цивилизациаииыҥ төөгүзү уламчылаар бе азы аҥаа термоядролуг точка салдынар бе дээрзииҥ дугайында айтырыг-дыр.

Тургустувуп келген байдал боо-чепсекти эҥдере бүдүрерии кандыг-даа утаансарыыл чок түүл болдуруп турар. Боо-чепсекти ажыглаары дээрге-ле бодуиуҥ амызыига четтинери болган-да, ону эҥдере мөөнүзээи херээ чүү деп? Ядролуг мегатоннарның хылда астыига «дамокл хылыжкыныҥ» адаанга чурттаарыпыдан кижи төрелгетеен шылай бергеи. Түгле боо-чепсекти эҥдере бүдүрерии сокса ыры, чепсегленнишкиини дүжүрериичe шилчиирии бистиҥ делегейивисти оожургалдыг болдурар, бүгүдеге ужур-дузалыг айтырыгларны шинтипирлээр боттуг арганы бээр, а олар дээрге улам чидигленип орар болгай. Ону солуп болгу дег сарылдыг чүве чок. Ынчангаи партияның Төп Комитеди, Совет чазак бодуиуҥ дашткы политиказынга ол барымдаалаарны чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар.

Бистиҥ чуртувустуҥ күзел-чүткүлдериҥ иүүлдээр орааладжыышкыннарын уламчылап, империалистиг пропаганда совет шериг кижазыныҥ дугайында Октябрьдан-иа бээр чулчу

ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ — СОЦИАЛИЗМНИ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАРЫНЫҢ ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРИНЧЕ

(Төнчүзү. Этези 1-ги, 2-ги арыннарда).

удур агрессиялыг дээрбечи халдавакымнарны кылбышаан, бодунуң туттунар хүнерин узадырын орлалдажып турар. Ол болгаш еске-даа чурттарның хамаарышпас чорук болгаш депшилге дээш, боттарының салым-чолун шилип алыр эрге дээш демисежип турар хосталгага ынак улустары бистиң ескерлиш чок болгаш дээштиг эп-сеткил каттыштырылгазының чаңгыс эптиниге үндезилеттинген чаа хевириңе хей күрүнелер аразының харылзааларының үлегери-дир. Ол харылзаалары сайзыраңгайжыдарын бистиң партиявыс бирги черинге үдур үе ажылдан турар дээрзин делегей херектериниң дугайында чугаалаан чүүлдерин түңневишаан, онзалап демдеглээри чугула. Тайбыңның күштери херек кырында өзүп, көвүдеп турар. Оларның эң-не күчүлүү — социализмниң делегейи бижыгып турар. Чер кырынга тайбыцны камгалаар дээш демисездиң мурнуку одуруунда бүгү диптериниң коммунистери туржуп турар. Кала-даа каттышпас шимчээшкинге киржип турар чурттарның ол демисеелге салыышкыны улгадып турар. Дайынга удур шимчээшкин хемчээлиниң болгаш массалыының талазы-биле түрүп көрбээн кодурлүүшкүн-биле бодунуң хүрээлецин сырый каттыштырып турар. Социал болгаш социал-демократтыг партиялар, профэвилелдери болгаш хей-иниттиниң ескелдаа организациялары. Барыын чүктүң чүвени боттуубиле бодаар политиктиг ажылдакчылары дайын айыылыга чедирер политикага удур улам шинтпирлиг демисежип турар. Улустар аразында, а харын-даа ашгы-ашгы социал-экономиктиг системаларның аразында чөрүлдээлерни дайын аргалары-биле шинтпирлээр дээр орлалдажышкынналарның ужур-утка чогун болгаш айыылдыын билир чорук делегейниң хей-иниттизиниң угаан-бодалында кол чүүл болуп бар чыдар. Кижилер чурттаарын, тайбыцга чурттаарын күзээр.

Совет Эвилелиниге хамаарыштыр чүл дээрге, кандыг-даа бергелер, империализминиң эң-не агрессчи, милитаристиг бөлүктериниң күштары үргедекчи кандыг-даа хеделишшкиннери бистерни чолаачылар эрткен квартала күш-ажылдың будүрүкчүлүүн мурнуда турганындан элээн бедидип, планныг онаалдазын 141 хуу күүсеткен.

Оларның эки ажылын көргүзер, мурнакчы дуржулгазын нептередир дээш, шалыпчы чолаачыларны мактарыбиле, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни долу ажылгаары-биле будүрүлгениң удургукчуларын, профвилел комитединиң кежигүннерни элээн шимчегир, тывынгыр чоруун көргүскен. Ажылчыннарның будүрүлге хуралдарын, лекция-беседа, кескү агитация, хана солуун, көргүзүг самбыразын, күш-ажылдың алдар тугун, СЭКП райкомунга, райкүүскомга рапорттар, еске-даа аргалар дамчыштыр социалистиг чарыштың тиилекчилериниң чедиишкиннерин тарадып база нептередип турган.

АТБ-ниң чолаачыларының иштинден тывынгыр, чаа чүүлдерни тып ажыглай берген, күш-ажылчы эки чаңчылдарны холда быжыы-биле тудуп, ол чугула херекти уламчылап турарларның бирээзи автобус чолаачызы СЭКП кежигүнү С. Н. Килин.

Ол — күш-ажылдың хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы. Ооң күш-ажылының бөгүнде онзагай талазы болза, Шагаан-Арыг — Арыг-Бажы база Шагаан-Арыг — Чодураа аразында пассажирлер аргыштырылгазының ийи аңгы рейстерин үлегерлиг рейстер кылдыр тургузуп, ол черлерниң автобус шимчээшкинин шалыпчы ёзу-биле хандырып турар. Хоочунның харылап турар участоктарының дугайында автотранспорт будүрүлгезиниң экономизи В. Р. Карп, профвилел комитединиң даргазы чолаачы В. И. Пайкель бо-ла мактай бергенин кашдаа катап дыңнап, шалыпчы ишчининиң көргүзүүн көргүзүг самбыразында, күш-ажылдың алдар тутунда бижий бергени турарын бо-ла көрүп болур. Сергей Николаевичиниң рейстери хей черге чаңгыс-даа туруушкунга, озалдаашкынга таварышпаан. Шаңнал-мактанга С. Н. Килин бүргеткен, ооң адынга, ажыл-ишиниге чондан, пассажирлерден хомудал шуут кирип көрбээн.

— Каттыжышкын бүрүзүнге, будүрүлге бүрүзүнге болгаш ажылдаар чер бүрүзүнге корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаар дугайында СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиннде киирип каанынга кончуг чүүлдүгүнер кижи-дир мен. Бистерге, чолаачыларга хамаарыштыр алырга, бо чүүлдүң ужур-дузазы улут. Эки-даа, багай-даа чүүлдер корум-чурумдан, сагылга-чурумдан эгелээр, база ол ышкаш корум-чурум-биле, сагылга-чурум-биле төнер, ол дээрге тынар агаар, ижер суг-биле дөмей чугула херек чүве-дир — деп, биске ол чугаалаан, автомашинаның кабининде олудунуң кыдыынан СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиин парлаан солуунну уштуп эккелген.

Солуунуң арыннарын ынак кылдыр ол ынчуп алган. Чамдык одуругларның адаан онзаландыр шыйгылап каан. Ылаңгыя «Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири — будүрүлгениң ажыктыын бедидрининң быразы» деп эгеде «Каттыжышкын бүрүзүнге, будүрүлге бүрүзүнге болгаш ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидрининң курлавырларын эң долузу-биле ажыглаар херек» дээн аббазтыг бажында «Ол шын» дээш, хоочун чолаачы бодунуң саналын демдеглеп каан: «Министерство болгаш ведомство,...» деп сөстерни баштайгы домактың өгезинге бижизе?» Ынча деп демдеглээри ужурлуг болуп турар. Чүге дээрге ажыл-херек дээш харылсалга үстүнде черлерге база улуу-биле хамаарыжыр. Оларның эргежышында, албан-хүлээлгезинде будүрүлгеня организастаары, планнаары, эртемни ажыглаары дээш еске-даа айтырыглар киргең болгай. Ол чүүлдер болза — эртем-техниктиг депшилгениң чугула айтырыглары. Ол болгаш еске-даа саналдарын С. Н. Килин партия хуралдарынга киирери-биле, чугаалажыры-биле белеткеп турар. Чугула айтырыгларны кодурүп турар үеде ыыт чок орары коммунист кижиге таварышпазын ол билир.

АТБ-де слесарьлар И. П. Доровских, В. П. Котов, К. М. Сорокин, аныяк чолаачы В. П. Плохотенко олар база үлегерлиг ажылдап турар. Иван Петрович чогаадыкчы саналдар киирериңге, чаа чүүлдерни дилеп тывырынга сонуургалдыг. Ооң кол-ла кылып турар ажылы — автомашиналар моторларын септээри. Машинаның «чүрээнде» «дамыр, хемнег чүүл» бүрүзүн, чолаачы В. И. Пайкельдиң саналын турары-биле алырга, бодунуң беш салаазы дег билир. Бир катап шимчедикчининг коленвалынга херек дээрбектерни алюминийден ол чогаадып кылган. Ол чаа чүүлдү кезек үениң дургузунда чамдык машиналарга ажыглап шаг болган. «Алдын» холдарлыг бо дарганга чолаачылар дуза дилеп бо-ла чеде бээр, ол дуза чедирерингe кажан-даа чажам дивес. «Херек апаргында, кээп тур» деп чугаалаар.

«Коробка передачи, редукторлар, карбюраторлар, бензонасостар» деп сөстерлиг домак дыңнаанда, бажын кодурүп кээр, кичээнгейлиг Сэлу бээр алдан хар четкелек хоочун слесарьны К. М. Сорокин дээр. Константин Макарович Шагаан-Арыг АТБ-зинде үжен чыл ажыр ажылдап турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи. Үрелик кезектер септээрингe кезээде белеп, кажан-даа чажам дивес.

В. П. Котов — слесарь-инструментальщик, Күш-ажылдың Алдар орденниң III чергезинниң эдилекчизи. Шалыпчы күш-ажылы-биле чергелештир профвилел комитединиң, будүрүлгеде хей-иниттиң амыдыралының идепкейлиг киржикчизи. Аныяк чолаачылардан эки ажылы-биле ылгалыр туралларның биржээзи Валерий Плохотенко, шериг албан хүлээлгезин эртирген соонда комсомолчу путёвка-биле Шагаан-Арыгга келген. Планныг онаалдаларын будүн чартык кылдыр күүседип турар. Күчүлүг КамАЗы-биле Саян дээрбээн таварлар Тываның орукталрынче кывар-чаар материалдар сеэртүп турар.

Улуг-Хем районуңуң мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзи болур Шагаан-Арыг АТБ-зинiң чамдык шалыпчы ишчилериниң дугайында үстүнде кирдим. Салдыгаан сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринге ийделекчилиг. Шалыпчы ишчилериниң

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Украин ССР. Совет Дунай пароходствозунуң чүк дүжүрер, чүдүрер «Николай Маркин» деп судноңуң экипажы бодунуң эолчелиг рейнаки хуусаа бетинде доозкан. Судноңуң автоматчыттынган оң чаа амгы үениң техниказын далайжылар чеднишкиннии-биле шиңгээдип алганнар. Чүк чүдүрер болгаш дүжүрер ажылдарны кады кылбышаан, олар рейс бүрүзүнде анаа турар үезин 50 хуу камнап ап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунга белетекпин, ук судноңуң экипажы рейс эргилдезин беш хонук кызырарын чедип алыр, 1986 чылдың бирги кварталының планын партия шүлүгленнинң ажыттынар хүнүнде доозар социалистиг хүлээлгени алган.

ЧҮРУКТА: Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга аллар болдурган социалистиг чарыштың тинлекчилери (оң талазынган солагай талазынче) «Николай Маркин» судноңуң капитанының ийнги дузалакчызы А. Червоный, электрогаз-биле каңнакчы, улуг моторист, коммунист В. Ватулев, ийнги механик, коммунист А. Малых, капитанның улуг дузалакчызы, коммунист Г. Михальчук, улуг рулевой, судноңуң комсомол организациязының секретары А. Сыланич олар.

Н. ПАВЛЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЛГАП ОР БИС

Одаг-чадыр төрээн өөмден
Орду, Кремль—Москва чедир,
Россиямдан — ССРЭ-деп
Ораи чурттар — диптер чедир.

Ада-башкы Ленинни,
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Азий диптиң чүрээ черден
Америка, Европа дээш
Австралия, Африка книр
Аймак соок чон чүрээнге дээр
Ада башкы Ленинни
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Тайга тожу аңчы оглу,
Тараа, малдыг хемчик кызы—
Тайбың туктуг Совет чурттуң
Дагжы, хойжу оглу, кызы.
Ада башкы Ленинни,
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Октябрьның үнү-чарлыы,
Октябрьның хаза-чырыы
Ораннарның шуптузунга
Орук-чолду айтып турар
Ада-башкы Ленинни,
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Октябрьның чарлыын дыңнаан,
Октябрьның одун салгаан
Орук чолу чаагай болур.
Олча-кежин оваа боор дээш
Ада башкы Ленинни,
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Ораи чурттар, бүгү чоннуң
Орук-чолу — коммунизм,
Ак-ыдыңа пайырал ол,
Аас-кежиин—Тайбың ол дээш
Ада-башкы Ленинни
Октябрьны, партиямны
Ажыл-ишке, чуртталгага
Алдаржыдып алган чор бис.

Л. ЧАДАМБА.

КИЖИ ҮНҮ

Тараа тараан кижи үнү
Дангдар эртем оттуруп кээр—
Чүректерден чүректерже
Чүнү мурнай дыңналы бээр:

Ыглаштың-даа,
ырлаштың-даа,
каттыргаштың
Ынак черден
салым-чолуң
кижи дилээр.
Тайбың күзээн кижи үнү
Талыгырдан уламчып кээр—
Ыраа, чоогу, дыпы, «ңү
Ылгалышпас каттыжа бээр:

Ыглап чораан,
ырлап чораан,
каттыргаштың
Ынык черден
салым-чолуң
кижи тывар.
Тамы каскан кижи үнү
Таныттынмас оскеленчиг—
Өжээн кыпсып, күжүн дотеп,
Өңгүр чүве орттеткилээр:

Ыглавас-даа,
ырлавас-даа,
каттырбас-даа
Ыйба черге
каргыш салып,
улугулаар.
Хүнче чүткээн кижи үнү
Күзеп чаяан чурттаары дээш —
Өлүржүрүп доза кирип,
Өңнүктештир кыйгырып кээр:

Ыглап тургаш,
ырлап тургаш,
каттыргаштың
Ырак черни
камгылаар дээш
тура калыыр

А. АРАПЧОР,

Б Ө Г Ү Н «АВРОРАДА»

Төөгүлүг крейсериниң экипажынга немешкен ажыяк матростар «Аврора» деп алдын үжүктер чайынналган безкозыркаларны алганнар. Революциянның корабли ам Ленинградтың А. А. Жданов аттыг судно тудар заводунуң чоогунда турар.

...Дан бажы. «Авроранның» командири 2-ги рангының капитаны А. Юдин шериг далайжыларының чыскаалын эргээн. Хүнде кылыр ажылларны чарлаан. Ону корабль тудукчуларының ажылчын золчээ-биле быжыг «тудуштурган».

Сес шак. Электри каңнакчыларының оттары чырып, лебёдкалар ажылдап, пневматиктиг маскалар дүргенибиле соктап эгелээн. Ам крейсерде он-он ажылчыннар ажылдап, ооң ийнги аныяк үезин катап тургузуп турар. Сураглыг верфьтиң ажыл-ишчилериие ооң мурнуида кажан-даа мынаг харыысалгалыг чагыг турбаан.

Ажылчыннар-даа, шериг далайжылар-даа «Авроразан» угланыышкынын партиияның салгааны бүгү совет инитилелдиң улуг чаартылгазының демдээи көрүп турарлар.

Авроражы алдарлыг чаңчылдар ам идегелдиг холларда. Флотка келдиртиринниң мурнуида 2-ги статьяның старшиназы Игорь Ларин Калуга областың колхозтарының бирээзинге агроном мелиоратор болуп ажылдап чораан. А чоокта чаа Шериг-Далай Флодунуң тергинин далайжының хөрээнге 1-ги класстың специализининиң демдээ чайынналы берген. Ооң баштааны котёл машинистеринин салбыры газ каңналга ажылын кылырынга тергиндээнер. Дайынчыларны командир шаңнаан. Игорьнуң адазы, шой шуткуур заводтуң электрокаңнакчызы, ооң дугайын сеткил хамыышкыныбиле билип ап, оглунга бодунуң коллективиниң байырлал мурнуида шалыпчы золчээнин дугайын бижээн.

Электриктер салбырының командири 1-ги статьяның старшиназы А. Тиуиңев база кызымаа-биле ажылдап турар. Авроражылар съезд мурнуңуң бедик хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиргелер деп, ол бүзүреткен. Андрей боду Шериг-Далай Флодунуң тергинин, бирги класстың специализи деп адын бадыткаан. Крейсерде кээп турар чаа электри дериг-херекселдерин ооң удуртулгазы-биле улуг матрос В. Вишиевский болгаш матрос М. Погодин шиңгээдип ап турарлар.

«Авроргга» күчүлүг дизель-генераторларны, автоматчыткан котёлдарны, кол хувааккы щитти тургузар. Корабльдиң харылзаа белдири база чаартынар. Заводтуң специалистери далайжыларның профессионал өзүлдезинге дузалап турарлар. Верфьтиң коллективтери болгаш корабльдиң экипажы чаңгыс аай ниити планныг чурттап, оларны доктаамал хынап турарлар. Ынчангаш Октябрь революциязының бүдүүзүнде СЭКП-ниң кежигүнүүнүң кандидадынга киргеи улуг матрос Александр Ксеневич оиза чоргааралдыг болгаш харыысалгалыг боон турары чадавас.

Ноябрь 7-де корабль тудукчулары Орду шөлүнче байырлыг чыскаал-биле чоруптар. Кызыл пестер-биле шимеп каастаан колониаларның кырынга кажан-даа төөгүнүң кол оруунга чоруп турган алдарлыг «Авроранның» хевири чоруур.

В. ГАШИН,

В. ЦИМБАЛОВ,
СЭТА-ның корреспондентнлери.
Ленинград.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Ноябрь 1-дем эгелеп республиканың хөгжүм-шии театры ыышкы расписаниеже шилчээн.

Кежээки шиилер 19.00 шаита эгелээр.

Ноябрь 9-та «ХАЙЫРААН БОТ» деп шинии көргүсениниң сеонда премьчүлер конференциязы болур.

Садып алынчылаога эптиг болзун дээш 1985 чылдың ноябрь 9. 10-да Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыының бүгү магазиннери 10 шактан 19 шакка чедир амылдаар.

Бистиң магазиннеривисие келириңерни чалап тур бис!

БИР АВТОГРАФТЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

1920 чылдың апрельдиң бир эртениинде Ленининиң кабинединге аиаа эвес чүктешкилиг кижи кирип келген. Аныяк эр кижи Ленин өрээлинде чок боорга холунда тудуп алган келгеии пөсте ораап каан довураан азыгга салып каан.

Өрээлдиң эөзи удаткан чок чедип келгеш, хөглүү-биле:

— Экии, эш Альтман! — дээн.

Каш чыл бурунгаар танывып алганым сураглыг совет чурукчу Натан Альтман Ленининиң портрет скульптуразы-биле ажылдап эгелээнин ынчаар сактыр. Ленинградта ооң мастерскаязында Владимир Ильичиниң ханы бодалче шынны берген орар скульптуразы бар. 1925 чылда Парижке Владимир Ильичиниң скульптуразы дээш ол алдын медаль алган. Натан Альтман бодунуң ол ажылында Ленинии кижилериниң эң-не кижизии кылдыр көргүскен. Ленининиң чанынга ону карандажы-биле чуруп оргаш, чурукчу чүнү-даа эртирбезин кыыткан: хүлүмзүрүп турда характериниң сыгыларын, боданып орда дүгдүне берген хавааи, имирээрти көргеи характери, ооң бөдүүн болгаш угаанынын, Ильичиниң сагыш сеткилиниң буянныг-чаагайын болгаш еске-даа чүүлдерни... Чурукчу эрги папканы ажыткаш, Ленининиң өлээн каш чурактарын болгаш документилерни көргүстү. Оон ангыда инда скульптураны магадаанын бижээн Ромен Роланның чагаазы база Владимир Ильичиниң автограви бар. Чурукчунуң блокнодунда ол үнелеп четпес одуругларның дузаламчызы болган.

— Владимир Ильичиниң кабинединге апрель эгезинден май тенчүзүнге чедир ажылдаан мен. Эртен эртежик-де келгеш, Ленинге шаптыктаазын кызып, инда ажылдап турарымны билдиртпейн, чамдыкта кежээге книр ажылдап турдум. Бир катап Владимир Ильич Степан Халтуринниң барельевиниң бижиин чаартыр дилег кылды. — Ону иомчууру берге-дир, ол кымыл дээрзин мен каш-даа катап тайылбырлаар үжурга таварышкан мен — деп, ол чугаалады. Ленининиң Кремльде кабинединче киргеи кижи ам-даа инда ол барельефти көрүп болур.

— Ильичиниң кабинединге кирип келгеш, бодумуун ажылымны көрүп каан өөрээним аажок. Ооң бичии-ле мурнуида барельефти Анатолий Васильевич Луначарскийге берген кижи мен, а ол ону Ленинге мээң белээм кылдыр берипкенин билбээн не болгай мен. Автограф дугайында чугаалап бээрии дилээриңерге мен чардыгып орун берим бе. 1920 чылдың май 4-те чүве. Кежээликтей мен барельефте үжүктерии кызыл будук-биле чаап турумда, ооң мурнуида ол кира будук-биле бижиттингеи турган. Ленин бир хааржактан савазынар үштүп алгаш чоруур дей берген. Коргун тургаш-даа олче бичии альбом-блокнодумну сундум...

Чурукчу эрги иомчугашты көргүстү.

— Ленин шаг чоок хүлүмзүрээш, ону ажып көрду. Инда Луначарскийниң, Маяковскийниң бижээн чүүлдерин көргеш ол «Мен шүлүк чогаадып билбес мен, аиаа бижиир боол-тур мен ийии. Ынчалза-даа бөгүн бажым аргажок варып тур. Бүзүреп көрүңер, эш Альтман, ам бир катап таптыг бижип бээр мен. Амдыызында ай, хүн болгаш ат салыры-биле кызыгаарлап каалы, ыидыг-дыр аа, автограф чыыкчызы?— диди. Ынчалдыр бо иомчугашта ыидыг бижик тывылган.

Альтман бодунуң ажылдары —В. И. Ленининий чурактарын көргүстү. Ленин инда сактып, өттүр көрүп, бодап, күзелдерге алыпкан орар болду.

— Бо альбомдан еске 1921 чылда үнген 100 экземпларлыг база бир альбом бар — диди. Стоядуң сөөлгү хааржаандан база бир папка ужулгаш, ону ажыттнайн-на чугаалады.— Мында ийи чурук бар, оларны мен каяадаа парлатпаан мен. Оларны кандыг бир байырлыг байдал көрии маиап, шыгжап турган деп бодай бербедер. Владимир Ильичиниң скульптура портредии кылырда каравдаш биле чуруп алганым бүгү-де ажылдарымның шуптузуи аиаа дузалал материал деп санап турдум. Эртеиииие ооң кабинединге келгеш, ону чардыктырбазын кызып, ажылдап турдум. Келген кижи бүрүзү-биле ооң каичаар ужуражырын, телефон-биле каичаар чугаалажырын бодаимышаан ыиай-бээр кылаштап турарын дээш шуптузуина эрттирбейн чуруп аарын кызып турдум. Болдуңмаан чуруктарны хайыра чок ора соп турдум, Ленин шак-шагы-биле кандыг-бир савазын азы ном тудуп алгаш ону иомчуп оргулаар турду. А ол меңээ улуг шаптык тургап. Ол ынчаар шимчеш дивейн шак-шагы-биле орун бээр, а чамдыкта харын бажын көдүрүп кээр—меңээ эң-не аасккежиктиг минуталар ол турган. Бир катап ол менче көрүп келгеш айтырды:—Бо ажылды кайы хире үр кылдыңар, чугаалап көрүңерем. Үр бе? Азы? Черле кайы хире болур үжурлуглуг?

— Чурукчуга чуруурунга тавырымчалыг кылдыр орун бербес болза, ол ажыл черле үр үргүлчүлээр. Меңээ хөгжүүдер калын тур боор, Владимир Ильич.

— Чок, чок. Кайы хире херек болдур, ол хире ажылдаңар, мен силерге шаптыктавас мен — деп, ол дүргеннге чугаалады. Ол чугаа соонда мээң бар-чогумну ол шуут-ла эскербес мышаш апаргап. А бир катап ол почта открытказын иомчуп оре, ажок каттырышкаш, ооң хенертен бурузунган дег менче көрдү. Ыидыг минуталарның, секундаларының ам-даа үр үргүлчүлээри мээң күзелим турду. Ам чаа-ла менче көрүпкениңер мышаш кылыр, ам бир көрүштүңерем деп иштимде ооң зорежин турдум. Ленин хөй кижилерни хүлээп ап тургап болгаш, ыида хаая-ла ийилээ артар турдувус. Ынчан мындыг чаңчыл тып алган мен. Бир кижи кирип кээрге-ле, мен Владимир Ильичиже көөр мен, ол ажырбас артып каг дээш мышаш көрүүп келирге, артып каар турдум. А чамдыкта мен айтырыг-даа салбайн, харыы-даа маиавайн үне бээр-даа турдум. Ленининиң меңээ бүзүрели мени көргүп тургап. Ынчан кандыг кижилер аиаа келбейн турган дээр! Мээң чүнү кылып турарымны Владимир Ильич сонуургавайн тургап. Бодумуун ажылдарымны аиаа көргүспейн турдум. Ол база көргүзерии дилевейн тургап. Чүгле бир катап мээң таламче көргеш, ол чугаалады: — Думчук мээйии эвес мышкаш?

— Ону аиаа сомалап каавы ол дур ийии. Владимир Ильич, а чогум ажыл ам-даа мурнуусга — диливм.

— Ам-даа мурнуусга? — деп, ол корткаи мышаш айтырды.— Луначарский ажыл дооступ турар деп меңээ чугаалаан чүве.

— Анатолий Васильевичиге мен мындыг чүве чугаалаваан мен.

— Аа, ол меңээ тоолдарын чугаалап тургаиы ол-дур. Ленининиң шырайы аажок ескерлиичел, чамдык кижилерниие башкаткаиы аарак чугаалажыр, а ескелерии башкак шоода аарак. Бир катап Фотиевага ол эөлээ-биле мынча дээн:— Чок, чок мен ону моон соңгаар хүлээп албас мен, ону менден адырып көрүңер. Аза-ла ону алзывам, чүгле тавриштыр чугаалап кандар.

—Чуга папканы ажыткаш чурукчу ийи чурукту көргүстү.

— 1921 чылда «Ленин» деп альбомну белеткеп тургаш 12 чурук чуруп алган кижи мен. Оларның ону парлалгага берген мен, а бо ийи чурукту арттырып алганым ол. Ынчан Ленин англи ажылчыннарының делегациязын хүлээп ап тургап чүве. Бо ийи чурук парлалгаже берипкенин он чурук-биле демейлешкек мышаш болгап чүве, ам хөй чылдар эрткенде ону көөрүмге бир янзы мышкаш-тыр — деп, ол чугаалады.

Ёзулуг-ла үнелеп четпес белек — Ильичиниң ийи чуруун чурукчудан шак ынчаар алган мен.

А. ЛАЗЕБНИКОВ.

ХАРЫЫСАЛГА УЛГАТКАН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чаа Программазының төлевилелии иомчуп орарга, кижиниң бодалы хайыыр, кандыг-ла бир буянныг чүвени врат чоигга бараалгадып турдуксаазы келир-дир. Мен дугайты культурага, литературага болгаш ураи чүүлге хамаарышкан бир тускай эгени катап-катап иомчудум. Инда болза бистиң ленинчи партия чогаалчыларның салым-чаланыиче болгаш олариың чаа-чаа ураи аргаларыиы тыварыиче коичуг кичээнгей салып турар.

Чечен чогаал болгаш ураи чүүл ажылдакчыларының чиге мурнуида хүндүлүг ажылдаарының улуг делгем хере шейлү берген. Кол-ла чүве болза сөстүң чеченин уламуламаи чидирер, чогаалдың утказын коичуг тода кылыр болгаш кижилериниң сеткилхөөнүн кедергей арыг-чаагай болдурарынга дузалыг чогаалдарны бижиири бооп турар.

Бурүн кырганнарның мындыг чечен сөзү бар:

Чүс чоржаң аттың орнуига чаңгыс чүгүрүк аът херек.

Шынап-ла чевен сөстүг эңдерик чогаалдарның орнуига кижиниң чүрээн шонуп турар оттут, угааның хөлзедип келир маадырларлыг ховар дээн чогаалдарны бижиириие партия кыйгырып турар.

Чоннуң культурлуг деннели бедээи тудум, номга мнаа база улгадып турар, ыидыгның төлээзинде чогаалчының чогаалы ханы идейлиг болгаш чечен сөстүг болур, ол дээрге чогаадыкчы харыысалганың улам улгадып турары ол шыиажыл.

Утказы шаарланча< болгаш сөзү шүүлең чогаал шалбаавың чыдыг суунга дөмей. Ужур-утказы бистиң социалистиг амыдырал-биле шуут холбашкан болгаш сес-домаа биляингир чогаалларыг аржаанга дөмей. Аржаан суун каш-даа хуваны пактап болур, эки чогаалды каш-даа катап номчуксаазы келир.

Чаа Программада болза чечен чогаал улустарны улам чоокшулаштырар болгаш өөнүктештирер деп турар, бот хууда эки чогаалдарын бижиирин черле кызыдар апаар.

Моигун КЕНИН-ЛОПСАН,
РСФСР-ниң культурааның алдарлыг ажылдакчызы.

Шамбалыгның аныяктары көдээниң культура амыдыралынга иденкейлиг киржип турарлар. Оларның киржилгези-биле агиткультбригаданың концерт көргүзүглери хөглүг болгаш солун болуп келген. Агиткультбригада ажылчы чоннуу СЭКП-ниң XXVII съездизин чедишкиннерлиг уткуурунче, оларны улам шалыпчы ажылдаарынче хей-аът киирип турар.

ЧҮРУКТА: агиткультбригаданың киржикчилери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БӨГҮН КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театрынга Оренбург филармониязының коллективиниң цирк оюну, эгелээри 15, 17 шактарда.

«Енисей» Культура бажыңынга

Дыштаныпга кежээки 19 шакта.

«Колос» Культура бажыңынга

«Мээң Төрээн чуртум — ССРЭ» деп темага чуруктар конкурузу, 13 шакта.

«Кремлёвские куранты» кинофильм 14 шакта, дискотека 19 шакта.

Кызыл садыгның кызыл булунунга дискотека 19.30-де.

Шахмат клубунга шыдыраага хоорайның бирги чери дээш маргылдаа 14 шакта.

«Херел» спорт залынга баскетболга хоорай кубогу дээш маргылдаа 14 шакта.

«Херел» спорт залынга, № 3, 14 школаларның залдарынга баскетболга республиканың бирги чери дээш школачылар маргылдаазы, эгелээри 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың үлетпүр бараанналарының садыы «Москвич-2140, «Люкс» маркалыг автомашиналарны 8200 рубльге садып турар. Күзээнмер автомашиналарны чизи-биле садып ап болур. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, сыыг киидизи, каб. № 15.

Респотребсоюзтуң белеткел организациялары дүк дужаакчыларынга садар дараазында бараанналарның барын дыңнадып тур:

1. Парусина (брезент) 100 метр дээш 50 кг дүк;
2. ВАЗ-2108 маркалыг чиик автомашина дээш 300 кг дүк дужаар.

Айытказ бараанналарны садып алыры-биле районнарда белеткел конторалларынга айтырыгны тургузар.

ТВ

НОЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — Москва Кремлиниң комендатурааның үлетелиг оркестриниң оюн көргүзүү. 9.30 —Телефильмнериниң XI Бүгү-эвилел фестивалының шаиатказ фильмнери. 10.00 — «ХП бүгү-делегейниң: демиселдиң ырлары». «Дружба» спортаалыга концерттерде. 10.45 — Шүлүкчүлер — Октябрьга. 11.15 — Теп телевиденнеиниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң электромузыкалыг хереселдериниң ансамбли РСФСР-ниң улустуң артизи В. Мещерииниң удуртулгазы-биле ойнаар. 11.45 — «Тайбың болгаш аныяктар». 12.20 — Футбол. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга турасказаткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 15.15—23.50 — Футбол.

ИЙНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Уссурийская тайга». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.50 — М. Горький. «Хаотыга дугайында ыр», «Брестниик дугайында ыр». 9.15 «Памятные страницы кино». Киноконцерт. 10.00 — Мультфильмнер: «Октябрьский марш», «Буденовка», «Мы рисуем». 10.25 — А. Твардовский. Шүлүглелдер.

КЫЗЫЛДАН

10.55 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга турасказаткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының чыскаалының байырлыг чыскаалыны. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдыкта.

МОСКВАДАН

12.15 — Уругларга фильм. «Макар — следопыт». 1-ги сериязы. 13.20 — ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга турасказаткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 15.15—23.55 — «Сердце России». Ураи-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга турасказаткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга турасказаткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 22.15—23.55 — «Сердце России». Ураи-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чагбас. Соңгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии секундада 5—10 метр. Дүне 15—20 градус, чамдык черлерге 10—15 градус соор. Хүндүс 4—9 градус соор.

Кызылга чагбас. Хат коткак. Дүне 18—20 градус, хүндүс 4—6 градус соор.

Кино

«НАЙЫРАЛ»: «Орлята Чапая» 12.00, «Утро обреченного принска» 13.40, 15.30, 17.20, 19.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кивосборник. Ну, погоди!» 10.50, 13.50, «Мужчины есть мужчины» 12.20, 15.20, «Не ходите, девки, замуж» 16.50, 18.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Фронт в отчем доме» 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к 6: «Соперницы» 15.00, 17.00 шактарда.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуу киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43 солуи келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуи неделяиа 6 катаа гнер.

Чагыг № 3160.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00686

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (12959) | 1985 чылдың ноябрь 8, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн Совет Тываның ажылишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалынга демдеглеп эрттирген.

ОКТЯБРЬНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТАРЫНДА— ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУН

Кызыл шөлге шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы

Октябрьдан төрүттүнген бис. Улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы совет улус, ооң аныяк салгакчылары, акы-дуңма социалистиг чурттарның ажылчы чоннары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Улуг Октябрьның 68 чыл оюн тайбың, социал депшилге дээш, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур шинтпирлиг демиселдиң байдалында бо чылын демдеглеп, байырлап турар. Улуг Ленинниң айытканын ёзугаар Октябрьның эң баштайгы кол лозуңу — бүгү делегейге, бүгү улустарга тайбың болгаш найырал! Күчүлээшкин болгаш дайыннар чок чаа үе-чаданың эгезин Улуг Октябрь ажыткан.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр!» деп лозуң — Улуг Октябрьның бо чылгы байырлалының кол лозуңу болуп турар. Улуг Октябрь — совет кижилериң чүректеринде чырыткыландыр чайнап турар.

Улуг Октябрь — бистиң чаагай болгаш тайбың ажылхеректеривисте, коммунизм дээш демиселивисте. «Кижи төрелгетениң төөгүзүнде чаа эпоханы — капитализмден социализмче болгаш коммунизмче шилчиириниң эпохазын ажыткан Улуг Октябрьга алдар!» дээн лозуңнар Кызыл шөлде.

Ленинчи партияның Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелди социализмниң Төрээн чуртунуң 68 чыл бурунгаар эгелээни тайбыңның болгаш тургузуушкунуң шапкын базымын улам-на дүргедедиринче бүгү совет кижилерин кыйгырып турар.

Делегейге быжыг тайбыңны хандырарыйче угланган Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативаларының байдалында амгы Октябрьны байырлап, демдеглеп турар бис. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде чаа беш чылдың эгезин айтыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бүдүүзүнде Улуг Октябрьның байырлалын демдеглеп турар бис.

Аалчылар индиринде — Коммунистиг партияның болгаш Октябрь революциязының хоочуннары, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары, бүдүрүлгениң мурнакчылары — үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыл-ишчилери, эртемниң болгаш культураның көскү ажылдакчылары, космонавтылар, даштыкы чурттардан келген аалчылар, ССРЭ-де туруп турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларынга москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедиргеннер.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Н. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков В. И. Ленинниң Мавзолейниң төп индиринге үнүп келгеннер. Сураглыг совет шериг начальниктери база ында.

Индирге Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-ның Чингине секретары, Социалистиг Эфиопияның Тур шериг административтиг чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам база турган.

Кремльдиң Спасск суургазында шак он катап каккан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов парад командылакчызы генерал-полковник В. М. Архиповтуң рапортун хүлээп алгаш, шериглерин эргээн болгаш парадтың киржикчилеринге Улуг Октябрьның байырлалы-биле байыр чедирген. Харыы кылдыр үш катап «Ура!» чаңгыланып үнген.

Шериглерин эргиирин дооскаш, Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов Мавзолейниң индиринче үнүп келгеш, чүве чугаалаан.

Эш С. Л. СОКОЛОВТУҢ чугаазы

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары!

Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден Силерге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл ою-биле — бүгү улустуң байырлалы-биле изиг байыр чедирип тур мен!

Совет кижилер-биле кады делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң тургустунган хүнүн социалистиг чурттарның улустары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен демдеглеп турар.

Алдан сес чыл бурунгаар делегей кырынга хосталганың болгаш социал чөптүг чоруктуң хаяазы чырып үнүп келген. Улуг Октябрь чаа эпоханы — капитализмден социализмче шилчиириниң эпохазын, ниитилелди ажылчы чоннарның боттарының эргеажыктарынга, кижини кижи мөлчүүр чорук чок кылдыр эде тургузарының эгезин салган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идеялары болгаш херээ бистиң үевистин тугу болу берген. Ооң херечизи болза боттуг социализмниң быжыкканы, марксисчи-ленинчи теориниң дириг боттаныышкыны болур. Совет кижилериң бүгү салгалдарының күш-ажылы болгаш талантызы-биле кижи төрелгетениң сайзыралының дээди чедиишкинин бодунда сиңирген, социал бүзүрелдиг чоруктуң, чөптүг чоруктуң болгаш ёзулуг улустуң эргечагыргазының ниитилели болур ниитилелди тургускан. Социализм бодунуң аргаларын болгаш капитализмден артык күштүүн улам-на долузу-биле көргүскен. Ооң үлегериниң, улуг үнелиг төөгүлүг дуржулгазының хандыкшылдыг күжү өзүп турар.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус ёзулуг-ла маадырлыг орукту эрткен. Ол болза чаартыкчы дилээшкинниң, эң калбак массаларның демиселиниң болгаш кызымаккай күш-ажылының оруу болур. Ол үенин иштинде бистиң чуртувусту бис социалистиг күчүлүг күрүне болдурган бис. Бо чылын бистиң улузувустуң демдеглеп эрттиргени — герман фашизмни болгаш япон милитаризмни тиилээни совет тургузугнуң тиилелгези болган. Бодунуң аас-кежииниң тургузукчузу болу берген улусту ажып шыдаар ындыг күш чок.

Бистиң чедип алган бүгү чүүлдеривисте ленинчи партияның ролю хемчээл чок улуг. Марксизм-ленинизмге шынчы чорук, бөгүнгү болгаш даартагы хүннүң кол айтырыгларын шинтпирлээринге эртемге үндезилеттинген боттуг көрүүшкүн — ооң ажылчорудулгазының бүгү талаларынга чедиишкиниериниң магадылалы болур. СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының

(Уланчызы 2-ги арында).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

КЫЗЫЛ

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның найысылалы Кызыл хоорай каас-шиник шиметтинген. Бөгүн Октябрь революциязының 68 чыл оюнда бүгү улустуң байырлалында, ажылчы чоннарның байырлыг чыскаалы эгелээлек. Октябрьның ачызында хосталганы чедип алган тыва улус кыска хуусаа иштинде көскү чедиишкиннерлиг болган. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бүгү делегей төөгүзүнге эргилделиг болуушкун, делегей хөгжүлдезиниң чиңгине уг-шинин болгаш кол-кол угланыышкыннарын тодараткан» деп бижээн. Ында «национал айтырыгны шинтпирлээни — социализмниң шылгарацгай чаалап алыышкыны» деп айыткан. Бо сөстер бистиң кижи бүрүзүнүң сеткилинге чоок, билдингир.

Ленин шөлү. Эртенгиниң 11 шак. Аяс хүн турган. Он беш эвилелдешкен республикаларның туктары киискээн. Индир кырынче республиканың партия, совет, ажылагый органнарының удуртукчулары үнүп келген. Байырлыг хөгжүм диңмиреп үнген соонда, колониаларның чыскаалы эгелээн. Найысылалдың тугун туткан мурнакчылар шөлче үнүп келген. Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннериниң портреттери-биле каастаан машиналар шөлче чоокшулап ор. Туктар туткан спортчулар базып эртти. Бирги колоннада Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга тураскаатканы чарыштың тиилекчилери — хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелери.

Бо хүннерде республиканың ажыл-ишчилери, коммунистери СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставының өскерилгелериниң төлевилелдерин улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап, тургузуушкунуң бо чугула документилерин хамызы-биле өөренип турар. Онзагай үеде Октябрь революциязының 68 чыл оюн байырлап турар. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң оруун айтып, совет кижилериң чаагай чоруун экижидер сорулганы салып турар чугула шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга коллектив бүрүзү үлүүн киирер. Партияның херээнге шынчызын илергейлеп, бир дем-биле чыскаалганнарның даартагы хүнге бүзүрели, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнү лозуң-плакаттарда илергейлеттинген.

Чыскаалды баштаар эргени чаалап алганнарның бирээзи — съездини төлептиг уткуур дээш эгелээшкинин идип үндүрген «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи. Бүдүрүлге июль 30-де хөмүр-даш казарының болгаш сайгарарының беш чыл планын күүседипкен. Бо чылдың он айларында пландан ажыр 100 муң тонна хөмүр-дашты дагжылар чуртка берген. Чыл планы ноябрьда күүсеттинер дээрзинге олар бүзүрелдиг. Тук тудукчуларының аразында хоочун ажылчыннар, амгы үениң стахановчулары экскаватор машинистери В. М. Гончаров, А. А. Нехорошков, өрүмнээр станок машинизи Ю. В. Проконенко, БелАЗ чолаачылары Н. Рябов, Н. Кудачин олар чоруп орлар. «Чыл планын — хуусаа бетинде» деп лозуңну олар тудуп алган чорлар. Сөглээн сөзүнге мурнакчылар зэ болуп турар-даа.

«Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, чаа техникага болгаш технологияга үндезин чаартылгаларга, техниктиг, организастыг, экономиктиг база социал факторларны мобилизастаарынга даянгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидерин чедип алыр — деп, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде айтып турар. Келир он беш чылдарда ону 2,3—2,5 хуу улгаттырары көрдүнген. Бо улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырарда, иштики курлавыгларны дилеп тывары, камналга чурумун шыңгыырадыры, сагылга-чурумну быжыглаары негеттинер. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң чедизи бо хүннерде беш чыл планын күүседипкен. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы, тудуг кезектери болгаш конструкциялары завод, даараныла фабриказы, сүт заводу, үени мурнап турар.

Байырлал хүнүнде оларның чедиишкиннерин мактаары өөрүнчүг-дүр. Чижээ, тудуг кезектери болгаш конструкциялары завод продукция бүдүрериниң беш чыл планын октябрь 12-де, сайгарарын 20-де күүсеткен.

Даараныла фабриказы бараанныг продукция бүдүрериниң беш чыл планын октябрь 14-те күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир даараныкчылар миллион ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрер. Ол дээрге социалистиг хүлээлгеден 460 муң рубль хөй болуп турар.

Үшкү квартал түңнели-биле чарышка тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Кызыл тугун чаалап алган хоорайның сүт заводунуң, № 14 механизация эргелелиниң коллективтери мурнакчылар колониазын уламчылап турлар.

Механизаторларның одуруун күш-ажылдың хоочуннары А. Т. Ельмояров биле Н. Ф. Астраханцев баштаан, хүн нормазын барык ийи катап ажыр күүсеткен экскаватор машинистери Б. И. Бутанаев, Г. В. Гредасов олар-биле кады чаа профтехучилище дооскан автокран башкарыкчызы С. Шерстиёв база чор. Салгалдарның харылзаазы ындыг. Хоочуннар аныяктарны дагдынып ап, оларга мергежилин дамчыдып турар.

Сүт заводу октябрь 5-те кол көргүзүглер талазы-биле беш чыл планын күүседипкенин рапорттаан. Чыл төнчүзүнге чедир немей 823 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин олар хүлээнген.

Мурнакчылар аразында — Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң коллективи. Хоорай маршрудунда быжыглаттынган Ю. И. Малышевтиң бригадазы беш чыл планын дөрт чыл тос айларда дооскан. № 2 АТБ-ниң коллективи оларның соонда чыскаалган.

Тувкоммунэнергонуң, «Тувапарикмахерские» каттытыышкынның, Кызылдың үлетпүр бараанныг садыының коллективтери база баштайгы колоннада чорлар.

Чарышты организастаарын экижидер, ооң дээштини чедип алыр, мурнакчы дуржулганы нептередир сорулга күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда туруп турар. Оларның бедиткен хүлээлгелери, он айларда көргүзүглери тудуп алган лозуң-плакаттарында бижиттинген.

Мурнакчылар колониазының соон дарый хоорайның школалары чыскаалган. Школа реформазын амыдыралга боттандырар дээш күженишкинниг ажылдаары башкылардан негеттинип турар. Олар база бүдүрүлгелер-биле өөредилге болгаш кижизидилге ажылының сырый холбаалыг болурун чедип алыр дээш хөй талалыг ажылдарны чорудуп турар.

(Уланчызы 3-кү арында).

Кремльдиң Съездилер ордузунга хүлээп алыышкын

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чазаа ноябрь 7-де Кремльдиң Съездилер ордузунга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл ою-биле холбаштыр хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков олар барганнар.

Залга СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, шериг начальниктери, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, бүдүрүлге мурнакчылары, эртем болгаш культура ажылдакчылары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары турганнар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның бистиң чуртка байырлалга келген көскү ажылдакчылары, өске-даа даштыкы аалчылар, Совет Эвилелинде турар даштыкы дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары, шажын төлээлекчилери, журналистер аңаа барган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чыылганнарга чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер, өңнүктер!

Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бөгүн совет кижилер, Черниң бурунгаар депшилгелиг бүгү күштери кижи төрелгетениң амыдыралында төөгүлүг хүннү демдеглеп турар-дыр. Алдан сес чыл мурнунда бистиң чуртка бүгү делегей төөгүзүнге эргилделиг болуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың өмүнээзинден Улуг Октябрьның байырлалы-биле силерге, бүгү совет кижилерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен!

Бистер ол болуушкунну байырлап демдеглевишаан, партияның болгаш улустуң маадырлыг тиилелгелерин база демдеглеп турар бис. Эрткен он-он чылдар демиселдиң болгаш тиилелгелериң алдарлыг үези болган. Күчүлүг социалистиг күрүне, социал чөптүг чоруктуң болгаш ёзулуг гуманизмниң ниитилели тургустунган. Төрээн чурт революциязының, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынларының хоочуннарын, бистиң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеривисти төлептин-биле алдаржыдып турар. Ол социализм тургузукчуларының — бистиң маадырлыг ажылчын аңгывыстың, колхозчу тараачыннарывыстың, улусчу интеллигенциявыстың эрес-маадырлыг чоруун алдаржыдып турар. Ол совет аныяктарга бүзүреп, оларны улуг салгалдарның херээниң төлептиг үргүлчүлекчилери кылдыр көрүп турар.

Ол болуушкунну байырлап демдеглевишаан, бистер боттарывыстың бөгүнгү ажылхеректеривисти, чурттуң келир үезин база демдеглеп, көрүп турар бис. Партия, ленинчи чаңчылдарны ыдыктыы-биле камгалап сагывышаан, революцияның баштыңчызының — шинтпирлеттинмээн айтырыгларже, ам-даа кылыр ужурлуг чүүлдерже улуг кичээңгейни салырының дугайында чагыын кажан-кезээде утпайн турар.

Партия бөгүн СЭКП-ниң XXVII съездизинче уткуштур бар чоруур. Ол бодунуң программныг документилерин бүгү улуска чарлап, оларда бистиң эчис сорулгаларывыстың өндүр-улуун тодарадып, оларны чедип алырының боттуг оруктарын айыткан, СЭКП-ниң Программазы — тургузуушкунуң болгаш тайбыңның программазы-дыр деп чүвени бүгү кижи төрелгетенге көргүскен.

Депшилгеже орук дээрге ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири, чоннуң чогаадыкчы күштерин, ооң инициативазын, энергиязын хөгжүдери, миллион-миллион ажылчы чоннарның ниитилелдиң бүгү-ле чаартылгаларны чорударынга сонуургалдыг болуру деп санап турар бис.

Социалистиг чаартылгалар оруунче эң баштай кирген болгаш, ооң кайы хире бергезин, а чамдыкта кайы-хире кадыр-берт болурун совет улус эки билир. Ынчангаш бис өске чурттарның, эң ылаңгыя социалистиг чурттарның коммунистериниң дуржулгазын аажок улуг хүндүткел-биле көрүп турар бис. Демисел талазы-биле өңнүктеривистиң акы-дуңма дузазын, эш хуу сүмезин үнелеп турар бис. Бодувустуң билиглеривисти болгаш дуржулгавысты олар-биле үлежиринге кезээде белен бис. Чогум-на ындыг болгаш Варшава Керээзиниң күрүнелериниң удуртукчуларының Софияга чоокта чаа болган ужуражыышкынын канчаардаа аажок улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис.

Октябрьның Төрээн чуртунуң, Октябрьның херээниң өңнүктери хөй. Ам революция сөөлүнде 68 чыл эрткенде, тайбыңның болгаш социал депшилгениң күчү-шинээзи кедергей улуг кылдыр өскен. Олар кол чүүлдү — Черге амыдыралды — тайбың болгаш хостуг байдалдарга амыдырап-чурттаарын камгалаарынга белен болгаш шинтпирлиг болурун чаңгыс эп-сеткил-биле көрүп турар.

Национал болгаш социал хосталга дээш демисежип турар бүгү-ле кижилер-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарын бодувустуң хүлээлгевис деп санап турар бис. Ол дээрге сес кырында эвес, а херек кырында интернационализм-дир, ол дугайын Ленин бистиң партиявыска өөредип чораан.

Делегей политиказының талазы-биле бистиң уг-шинвис өскерилге чок — ол дээрге тайбыңны камгалаары, делегейге политиктиг байдалды үндезинин-биле экижидери-дир. Ол сорулгалар шуут боттуг болгаш чедип алдынар деп санап турар бис. Делегей харылзааларындан бүзүревес, өжээргээр чорукту, каразыгны чайладыры мырыңай эргежок чугула.

Политикага бис боттуг харылзажылгаларның болгаш кайы-кайызынга-даа ажыктыг дугуржулгаларны дилеп тыварының талалакчылары бис. Бо чугаа Американың Каттышкан Штаттары-биле харылзааларга база хамаар-жыр. Совет Эвилелиниң чаагай күзел-соруу четчир. Ол ындыг күзел-соруун ажылхеректери-биле бадыткап турар. Бир эвес ажыл-херекчи боттуг туруштуг болур болза, а бис аңаа белен бис, Женевага ам болур ужуражыышкын үре-түңнелдиг болур болгаш делегей байдалын экижидеринге бараан болур. Черниң кижилери чогум-на ындыг боорун манап турар, олар дайындан коргуушкун амыдыралга турбазын, тайбыңның, чөптүг чоруктуң, кады ажылдажылганың принциптери ажып үнерин күзеп турар.

База катап байырлал-биле, эргим эштер, эргим даштыкы аалчылар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл ою делгерезин!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус быжыгып база чечектелип турзун!

Бүгү бөмбүрзекие тайбың делгерезин!

• • •

М. С. Горбачевтуң чугаазын чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хүлээп алыышкын үезинде ССРЭ-де туруп турар даштыкы дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнарын М. С. Горбачевка таныштырган.

Хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

Уран чүүл мастерлери хүлээп алыышкын киржикчилеринге байырлал концертин көргүскен.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТАРЫНДА— ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУН

(Төнчүүҗ. Эгезы 1-ги арыда).

шиитпирлерн, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей. Арминаның болгаш Флоттуң дайынчыларының изиг чүүлдүгзүүшкүнүн болгаш чаңгыс ай деткимчезин алган. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин төлевилелим, съезд мурнуңун еске-даа документилерин улуг сорук киришкин-биле олар хүлээп алганнар.

Бөгүн партия эртем-техниктиг дешилгезиниң үндезинге чүрттүң социал-экономиктыг хөгжүдезинин дүргедиришче, бүгү-ле чүүлдерге сагылга-чурумну бүгү хемчеглер-биле быжыглаарынча углавышкынны чорудуп турар. Үш беш чыл дургузунда экономиканы интенсификастаарының оруктарынга Совет эрге-чагырганың мурнунда эрткен чылдарның дургузунда тургускан үлегерүнүң күчүзү-биле ең күчүлүг өстүрелин кандырар үнүрлүг. Ындыг темплерни амыдырал болду, совет кижилерниң чаагай чоруун бедидеринге, бистиң күрүнежистиң болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун магадылап турар кылдыр чүрттүң камгаланыр аргазын тударының эргежок чугулазы негеп турар.

Совет улус СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнге белеткенип турар. Ниитизиг чаагай чоруукка ак сеткилдиг ажылдаары, харысаалгалыг болгаш инициативтиг болуру, күрүнеңиң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыры—ам совет кижи бүргүзүнден негеттинип турар. Хүннүң кол лозунгалары — темплер, шинар, организовстыг чорук, камныг чорук, күш-ажылчы материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын чогумчалыг ажыглазары болуур. Бо бүгү бистиң экономикавыстың улам-на күчүдүг, а совет кижилериң амыдыралы материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле улам-на бай, дозу байлак, каңы үткалыг болурунга эргежок чугула.

Совет улустуң тургузукчу ажыл-чорудулгазы делегейниң карын байлалында, агрессчи империалистиг күштериниң талазындан «үш турар шериг айылының байлаларында чоруп турар. Делегейде чавырлышкын үеэнинң ең чугула чавазап алышкынналарын үргүлүн, социалистиг дем каттыжылгазының шериг талазы-биле артык күштүг болуруң чедип алырын орадажыш турар кылдыр күштер ылапкейжий бергеннер. Бөгүн ең-не улуг айыыл болза, АКШ-тың ядролуг боо-чепсектиг өндере бүдүрелин улам-на күштелдирер, космосту милитаризастаар үзел планнары болур.

Бодунуң чогаадыкчы самалдары-биле, чаңгыс талалыг боттандырып чорудуп турар улуг хемчеглер-биле Совет Эвилелиң ядролуг халапты айыылыг чайладырынче, делегей байдалын өскижидеринче углаган бодунуң чүткүлүг база катап көргүскен. Тайбыңныг саялын-чоду үзел бодунуң харымаалгазын билбишаан, бистиң чүрттүвүс боо-чепсектиг өндере бүдүрелин сонсадыр, шериг талазы-биле улуг туржууштукунуң деңеелин шинтпирлин-биле чавыладыр, улуг туржууштукунда чавырлымышкынче, тайбыңныг болгаш депшилгенің эрге-ажыктарынга делегейниң ядролуг калбак кадыг ажылдакылгазынче шилчилгенің хандырар дээш бүгү-ле болдунар чүүдерни кылып турар.

Империализминиң күштеривиниң талазындан дайын кыжаны кошкавайн турары делегей байдалының аңгы аймылдыг үезинде Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне социалистиг Ада-чүрттуң камгалаар дугайында Ленинниң чагыын идыктыбыле күүседип, күрүнеңиң экономиктыг болгаш камгалал күчүг-шыдалын үргүлүг быжыглап, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин эргежок чугула чүүдер-биле кандырып турар. Бистер Совет Эвилелибиле АКШ-тың, Варшава Керээжинин Организациязы биле НАТО-ның аразында шеригстратегтиг деп чорукту үрээри болдурбас бис. Күчүдүг социалистиг дем каттыжылгазының улам быжыглып турар чаңгыс эвес тайбыңныг камгалаарының бүгүнүг-чаагай сорудгаларынга *бараан боон турар.

Социалистиг Төрээн чүрттүн чепсектиг камгалакчылары совет кижилерниң тайбыңныг тургузукчу күш-ажылын идегелдиг камгалап турар. Олар серемчилерни быжыглаарынга, шериг кежектериниң болгаш корабльдериниң дайынчы белең чоруун бедидеринге, бистиң күрүнеңиң Вооружениязын, техниказын, эскадрилья, корабльдерин, частьтарын, соединениелерин, командалап турар офицерлерниң, генералдарның, адмиралдарның, маршалдарның, Советтиг Союзтуң Геройлары, Социалистиг Ажылдың Геройлары, Ленинниң, Октябрь революциязының, Кызыл Туң, Ада-чүрттуң дайынчы, Суворовтуң, Кутузовтуң, Александр Невскийниң, Богдан Хмельницкийниң, Кызыл Тыва Республиканың орденнериниң, медальдарының адын-сүмезин, Ленинградтың, Москваның, Киевтиң, Волгоградтың, Севастополь, Одесса, Керчь, Новороссийск, Тула, Брест, Мурманск, Смоленск, Минск, Киев, Харьков, Одесса, Севастополь

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Хүндүлүг болгаш харылсалгалыг мергежилиге шынчызын көргүзүп турар башкылар Г. Г. Раченко, Н. А. Морисало, Н. В. Зайцева оларны бөгүн адаары артык эвес. «Пионердер болгаш школачылар, Ленинниң херээже шынчы болуңар!» деп кыйгырыпта, деминг «Ура» шөлге чаңгыланып турду.

Башкы институдунуң, Красноярскиниң политехникти болгаш көдээ ажыл-агый институттарының Кызылда филиалдарының, ортумак өөредилге черлериниң студенти-лери, сургууллары эртип турлар. Келир үениң башкылары, инженерлери, специалистери бүгү күжүн, энергиязын, билиин Төрээн чурттуңга бараалгадыр дээрзин бүзүреткеннер. Саналга-техниктиг арганы өөредилгеге ажыглаары, эртем-техниканың чеднишкиниерин бүдүрүлеге шиңгээдип алыры оларның ажыл-херээниң бир чугула кезээ болур дээрзи чугаажок.

Ажылчын аңгымын аныяк салгалын каңнап турар хоорайның профессионал-техниктиг училишелериниң сургуулдары бир ай хеп кеткен херии базымнар-биле эртип турлар. Аныяк назын биле аас-кежик чарыябас өңнүктер. Сургуулдарның арнында өөрүшкү чайнаан, тайбың дээр адаанга өскен бо аныяктарга хөөчүннар чоргаварланыр. Оларның аас-кежиктиг келир үезин дээш партия, чон туржуп турар. № 11 ПТУ-нуң башкызы, РСФСР-ниң чырыдышкынының тергинин З. М. Афанаскинаның чанында сургуулдар Оксана Чымба, Алена Семенова, Кирилл Ооржак болгаш өскелер-даа чоруп орлар.

№ 5 колоннала — «Тыва тудуг материалдары» каттыжымышкын, Одаар үүлү үлетпүрүнүң, Чурт үлетпүрүнүң министерстволары, «Тудуг кезектери» комбинат, электри четкилери, эът комбинады. Нииитизи-биле күш-ажылчы коллективтер Октябрь байырлалын күш-ажылчы эки көргүзүглер-биле үткүп турар. Ынчалза-даа тудуг материалдарын бүдүрерин көвүдедир, чонуң хереглеп бараанарының шынарын экижилер талазы-биле хөй ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар.

Партияның XXVII съездизинге үткүштүр бедиткен хүлээлгени алган «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының коллективиниң колонназы эки дериттиниген. Дыка хөй бөлүктер беш чыл планын хуусаа бетинде боттандырган, олар ук колоннаны баштаан.

Дараазында транеспорт болгаш харылзаа ажылдакчыларының колонназы чоруп ор. Автотранспортчулар беш чыл эгезинден тура 712 муң тонна улус ажыл-агыйының үүгүн сөөртken, 3352 муң пассажирни аргыштырган. Хуула беш чыл планын 397 чоланчы, 165 септекчи хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның шуптузу чыскаалда. Он ийиги беш чылда 59 млн. тонна үүктү сөөртүр, 2 млрд. пассажир-километрни эртер онаалда турун турар. Съездиге болгаш Октябрь байырлалынга тураскаатkан чарышка № 1 болгаш № 2 АТБ-лер тинлекчи болуп келген. Пароходство болгаш авиабүдүрүлге чеднишкиниг ажылдаан.

№ 7 колоннала — тудугжулар. Кол тудуг трестериниң бирээзи «Тыва тудуг» трестиң дөрт үче ажыг тудугжулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ниидир чаныче чоокшулап келдиг. 16 бригада «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада!» деп кыйгырыглыг чарышка идепкейлиг киришкен, 11 бригада тос айларның планын эрте доозаан, 9 бригада беш чылдың планыг даалгазын күүсеткен бедик соорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Л. Шаламова удуртkан № 3 эдлэвэ, С. Куулариың № 4 эдлэвэ болгаш рудниктиң В. Козловтуң удуртkаны № 1 экскаватор экипажы, Ю. Брюхачёвтуң № 8 өрүмнээр станок экипажы, он ышкаш беш чылдың хууда даалгаларын эрте күүсеткилээн БелАЗ чоланчызы Г. Карпов, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, электрослесарь А. Хертек, экскаватор машинизи М. Ховалыг болгаш өскелер-даа бар.

Чыскаалда коллективтерниң аразында мурнакчыларга үлетпүр, бүдүрүлеге комбинадының, хлеб заводунуң, амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери болгаш өскелер-даа бар. Үлетпүр бүдүрүлеге комбинады бо чылын шалыпчы ажылдан, чылдың даалгаларын күүсеткенин Улуг Октябрьның бүдүүзүнде рапорттаан. Ак-Довуракка болган байырлыг чыскаал ажылчы чоннарның СЭКП-ниң XXVII съездизин бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле үткуурунуң, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүн деткип турарының хереечизи болган.

Ноябрь 6—7-де спорттуң янзы-бүрү хевирлериниге маргылдаалар Ак-Довуракка болуп, хөй сонуургалдыгларны хаара тутkан.

ХОВУ-АКСЫ

Ажылчын суур Хову-Аксыга ажылчы чоннарның Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскаатkан байырлыг чыскаалы эртенгиниң 10 шакта эгелээн. Байырлалга тураскаатkан митингиге «Тыва кобальт» комбинаттың партком секретары С. М. Климашенко чүве чугаалаан болгаш бүгү ажыл-ишчилерге байыр чедирген.

Байырлал чыскаалын Хову-Аксының № 1 болгаш № 2 ортумак школаларының коллективтери ажытkан. Өөреникчилер, башкылар «Школа реформазын — амыдыралга», «СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелии чүүлдүгүнүп тур бис!» деп дозуңнарны тудуп алган эртkеннер.

Комбинат эргелелиниң, кол-кол цехтериниң колоннала-ры каас-шиник шиметтингеи. Оларның аразында съездии төлептиг үткуур дээш бедиткен хүлээлгени алган, Октябрь мурнуңуң чарыжының тинлекчилери — комбинаттың гидрометаллургия болгаш даг цехтери, март айда беш чыл планын күүседипкен № 18 геология-шинчилел болүү чоруп орган. Коммунистер кара-даа үлегерин көргүзүп турар. Оларның хөй кезии бүдүрүлгенің харыысалгалыг участоктарында быжыглаттынган. Тук тудукчуларының аразында коммунистер М. А. Андреев, А. А. Григин, А. Л. Монгуш, гидрометаллургия цегинден, даг цегинден В. Е. Лебедев, В. Д. Ооржак, В. А. Блинов олар чораан.

Дараазында колоннаны мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — Хову-Аксы АТБ-зиниң коллектиниң баштап чораан. Кывар-чаар үүлдериң камнап алыр талазы-биле чамдык чеднишкиниерии чоланачылар чедип алган. Партияның съездизин төлептиг үткуур дээш социалистиг чарышты калбартырын олар хүлээнген. Ажылчы чон партияның хөрээнге шынчызын илергейлээнинер.

ТЭЭЛИ

Улуг Октябрьга тураскаатkан байырлал Бай-Тайга районуң төвүнге эртенгиниң 10 шакта ажылчы чоннарның байырлыг митингизин-биле эгелээн. Аңаа СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалаан, партияның зөлчеглиг XXVII съездизинге бөлек кылдыр каш дакпыр күженнишкиниг ажылдарынче оларны кыйгырган.

Бо чылдың үшкү кварталының түңнелдери-биле республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан районуң амыдырал хандырылга эргелелиниң болгаш «Тыва кезээ тудуг» трестиң шилчиир Кызыл тугунга төлептиг болган районуң септелге-тудуг участогунуң коллективтериниң колонналарй район төвүнүң ажыл-ишчилериниң байырлыг чыскаалын ажыттkан.

Бот-тывынгыр артистериниң байырлалга тураскаатkан концерттери, спортчу маргылдаалар, массалыг көргүзүглер районуң чурттакчылыг черлериниге орайга чедир үргүлчүлээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Хөгжүм үнү, ыры-шоор чаңгыланган, кызыл туктар киискөзөн Кызыл-Мажалыктың кудумчуларында байырлал шинчилиг кеттингеи улуг, бичe кижилер чыскаалга киржирп-биле суурларының, ферималарга, малчылар бригадалар төптеринге эрткилээн.

МУГУР-АКСЫ

Ыраккы Моңгүн-Тайга районуңуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 68 чыл оюн бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүлүшкүнүүң байдалынга уткааннар. Район он бирги беш чылдың доозукчу чылының үшкү кварталында республиканың районнарының аразында социалистиг чарышка тинлекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Күш-ажылчы чеднишкиниг чалгыныалган моңгүн-тайгажылар байырлалга тураскаатkан митингиге партияның XXVII съездизин бедик көргүзүглер-биле үткуурун хүлээнгеннер.

Район төвүнге болуп эрткен байырлыг чыскаалдың социалистиг чарыш тинлекчилериниң колоннаазынга ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң, районуңуң септелге-тудуг участогунуң болгаш районуңуң коллективтери эрткен.

Байырлалга тураскаатkан спортчу маргылдаалар, массалыг көргүзүглер районуңуң чурттакчылыг черлериниге орайга чедир үргүлчүлээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Хөгжүм үнү, ыры-шоор чаңгыланган, кызыл туктар киискөзөн Кызыл-Мажалыктың кудумчуларында байырлал шинчилиг кеттингеи улуг, бичe кижилер чыскаалга киржирп-биле суурларының, ферималарга, малчылар бригадалар төптеринге эрткилээн.

МУГУР-АКСЫ

Ыраккы Моңгүн-Тайга районуңуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 68 чыл оюн бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы кө

Л. ЧАДАМБА.

ЧАЛБЫЫШ

Шак ол хүнүүн ыйгы үнү
Богун улам чаңгыланып,
Шак ол хүнүүн чалбыыш.
чырмы
Богун улам хөрээлеп тур.
Октябрьның чалбыжыжының
Чаштанчызы четпээн чер
чок —
Оранжарның шуптузунда
Чаштанчыдан чалбыш
өөскээн.
Азия-даа, Африка-даа
Актыг шын дээш туржуп
үнүү.
Холда бек-даа үстүн
чаштаан—
Хосталга-даа кыптып
үнген.
Кулдапыгның ханныг,
черлик.

Даларык кан кинчи-бегин
Куба чуртуң маадырлары
Дарган күштүг кыргый
шаапкан.
— Дайын ортун
кыысшайн,
Тайбың кожа чурттаалы
деп,
Россияның өнүк үнү
Оранжарны сорук кинргеп.
Бомбүрзекте бодүүн хей
чок
Богун шак ол кыйгы-биле
Мөңге тиилээр демисеглче
Мөңге.. түрлүг хайның
үнген.
Өндүр чаагай Хосталганың
Өөскүн кышкан чалбыш
одун
Өнчүк-чүктө кажан шагда
Өндүр шаантар долу турбас!

ХАЛАП ЧАЙЛАТТЫНГАН

Смоленск облпотребсоюзтуң автобаазазының чолаачызы, комсомолчу А. Гуркин эрес-дидим болгаш тывынгыр чоруун көргүзүп, чөөрби ажыг бичии уругларның тыным алган.

Колодия деп суур чоогунга мурнунга чораан автобусту оюп эртип чыда, ооң кабиназынче көргеш ол кайган калган: чолаачызы чок, а машина ийни куду дүргени аажок чүглүп бадып чыткан. Ооң пассажирлери — кудуку класстарның өөреникчилери оларның кырында диргелип келген аймылды безин эскербээнер. Оруктуң ийи кыдынга хаяы оңгарларже автобус чайлыр болза, улуг аймыл-халап үнүп болур.

Александр карак чивеш аразында бүгү кылыр ужурлуг чүүлдерин бодап четтингижкен. Автобусту эрте халыткаш, машиназын ооң оруун дуй тургуза каапкаш, боду автобусче халып-ла каан. Ооң эжиин арай деп ажыдып киргеш, машинаны тургузуп четтингижкен. Анаа каш-ла секунда негеттингеп, автобус дидим чолаачының каапкан машиназынга безин четпээн.

КАН ажылдакчылары автобустуң чолаачызынга хамаарыштыр шынгыы хемчеглин алган. А автобазаның удуртулгазы комсомолчу А. Гуркинниң маадырлыг чоруунун дугайында чүгле уругларның ада-иелериниң чагаазындан билгеш, (боду чүү-даа чугаалаваан), аңаа аас шаңналын чарлаан.

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солуудан.

АЛДЫН ЧООСТАР

Полтавада Пушкин кудумчузунда 28 дугаарлыг бажыңга Василий биле Лидия Максимюктарның өг-бүлезин түр када чурттай берген. Чаа эзлер эрги шаланы солуурун шинтирлээнер.

Олар баштай эрги шаланы турун каапкаш, аданында доора ыяшты база ап октапканнар. Оон аңаа чаа ыяш салыр дээш, ыяш чыдар черни эттештир казып эгелээнер. Демир-хүүрек лаазага ташкаш, чеве чип каапкан сава чарлып калган болгаш оон алдын чоостар саарлып бада берген. Оларның саны 159 болган.

Өг-бүлениң эзлери тыпкан олчаан милицияга экке бергеннер. Чогуур органнар сөөлүнде санап көөрге, алдын чоостарның иниги өртээ 40 муң ажыг рубль болган. Ол түнүүн 25 хуузун, 10 муң рубльди Василий биле Лидия Максимюктар шаңналга алганнар. Ол дугайын Украинаның «Рабочая газета» солуун дыңнаткан.

АРТЫК СЕТКИЛ

Кара хөлеге мотоциклден дүшкеш, эрги «Запорожецке» келген. Ону күчүлүг «Уралга» кошкаш. Теплов суурнуң кыдынче үндүр төрепчилей берген. Оор чорук мичээр болган.

Оор ажыт черге машинаның дугуйларын үштүп алган, оон бензин чашкаш, «Запорожецти» өрттедипкен. Эзээн болганда, дугуйларны эрем дүвүнче кинр иткилепкен, сактырга, оон оларны кым-даа тыппас ышкаш болган.

Читкен «Запорожецтиң» ээзи Н. Ермилов эртен милицияга маңнап келген. Өртең машина дораан-на тывылган. Ынчан аңаа турган кижилериниң бирээзи машина оорлаткан кижиден бензин чытталып турарын экерип каан.

Истелгениң түңнели машинаның ээзи Н. Ермилов машиназын боду өрттедипкен дээрзин бадыткаан. Чылдагааны — машинаны дамгалаткан акшазын алыр дээш. Ажырымчы, чинжең болган хоптак чорук кижини черле эки чүвеге чедирбес.

Улус суду Н. Ермиловту, хөреңгизин казымышаан, үш чартык чылда хосталгазын казып шиптикен.

Г. ВОЛОДИН.

Керенский ковурургларын адырар деп дужаал бергенин мөңээ октябрь 25-те дыңнаткан. Од-ла дораан Владимир Ильичиже чоруптум. Ооң бажыңынче бар чорумда-ла, даштавышкыннар дыңналып эгелээн, а трамвайлар шимчээшкинин соксадып турганнар. Владимир Ильичиге ковурургларын адырар деп Керенский дужаал бергенин чугаалаарымга, ол алгырыпкан:

— Аа, эгелеп турар мышкажыл...

Мен ооң чугаазының утказын билбейн баргаш айтырдым:

— Чүү эгелеп турарыл?

— Революция эгелеп турар, а ооң-биле кады революстуг тулчуушкуннар база...— дээш, ол Смольныйже чорупторынче далажы берди.

Кудумчуларда аткылажмышкын болуп турар, үнер арга чок дээрзин аңаа шынзыдарын кызыттым, ынчалза-даа ол дыңнаар безин хөңнү чок болду: доп-дораан чоруул, ол-ла! Чөпшөөрежир ужурга тавармыттым. Таныттынмас кылдыр эде кеттиндирип эгеледим: Ильичиге эрги бөрт тып бергеш, эргизониден самдарарган хеп кедиргеш, дижи аарып турар кижиге дөмейлештир ооң чаагын ак пес-биле шарып бердим. Ону катап база бүгү талаларындан топтап көрдүм, оон ам-на үнүптүвүс.

Кудумчу азыныга чеде бергеш, көңгүс-ле пассажирлер чок трамвайга таваржы бердинивс. Владимир Ильич аңаа олуруптаал дидир. Ильич трамвайга кым-биледаа чугаалашпас деп аазаарга, олуруптарын чөпшөөрештим. Кондуктору керөөжен кижи болду. Владимир Ильич оон трамвай кайнаар бар чыдарын, чүге бар чыдарын айтыра бээрге, чөпшөөрежинкенимге хараадаавышыны канчаар.

Кондуктор баштай харылап орган, оон мынча диди:

— Хөкүүүн, кайның кестүп келген кижи боор силер? Хоорайда чүү болуп турарын канчан билбес силер?—Владимир Ильич биҥбес мен деп харылады.

— Революция болур деп турарын билбес болзуңза, сени кандыг ажылчын дээр! Бис буржуйларны салба шаавар дээш бар чор бис!.. — деп, кондуктор ону чемеледи.

Мен коргуп-девидеп турумда-ла, Ильич аңаа революцияны канчаар кыпырын тайылбырлап эгеледи. Трамвайдан дүшкүвиниске чедир-ле мен дыка-ла коргуп чордум. Трамвайның паркче зөптер черинге дүшкеш, оон ыңай чадаг базыптывыс.

Литейный ковурург чанында болук солдаттар болган кызыл-шериглер турарын көрүп кагдывыс. Олар улустарны оон эрттирбейн турлар. Владимир Ильичиге оларга чоокшулаваазын сүмеледи.

— Ажырбас, кайда ла солдаттар болган кызыл шериглер кады турар болдур, мында аймылдыр эвес — деп, ол харылаан, буруңгаар дүргеп-дүргеп базыпты.

Смольныйга чеде бээрниске, бисти олче эрттирбеди. Меньшевиктер Петроград Чөпүлелиниң делегаттарының мандаттарын солупкан болдулар. Мен Владимир Ильич багай чүвеге таваржы бээрийже дээш улам корга бердим. Ынчалза-даа Ильич боду кайгамчыктыг шилээн артпышаан тур. Эгелеп турар революцияның эки доостурунга од ханы болган чайгылыш чок бүзүрелдиг база ажылчыннарның болган солдаттарның тиилелгеээнге чиганнынышкын чок дээрзи ооң бүгү байдалындан илдең болду. Ооң мындыг быжыг бүзүрелдин мөңээ база дамчый берди. Мөңге кижилер-биле кожа туруптум. Хенертен хей чок хөлзеп үнген болган таңмыылдарже углай шимчеп чоруптум. Олар аңаа шыдашпайн, кыдынче кыстырыпканнар— мөңге чок эрте халый берди. Мен бодумнуң меге эрттирилгемин чайбышаан, мурнунда чорупор мен, а мөңге соомдан Владимир Ильич өөрүшкүдүг чугаалаңын каап базып орган.

Э. РАХЬЯ.

1903 чылдан бөөр СЭКП кежигүнү.

СМОЛЬНЫЙЖЕ БАР ЧОРААНЫВЫС

Дээди чергениң ужудукчузу, полковник Владимир Рябий кедергей улуг болган хензиг бичии, шериг болган хамаатты чүс-чүс самолёттарны болган вертолёттарны агаарта «чаажыктырган». Ол — ССРЭ-ниң алдарлыг шылгакчы-ужудукчузу.

Машина бүрүзү боду аажы-чаңныг, оозун биляп алырда, самолёттуң шыдаар-ла бүгү аргаларын хынап көөр апаар, оон ол конструкторга кац куш улам идегелдиг болзуун дээш сүмезин кадар.

А техника база-ла кижиниң шыдамыын, тывынгырын шеней бөөр. Бир эвес бо хире арга-мергежилдиг турбаан болза, ужудукчу Рябийге чамдык самолёттар та кандыг «сартык» берип болур турганын кым билир боор.

...Оон бөөр каш чыл эрткен. Шенелде ужудуушкуннар кылыр аңаа-ла чаңчыл болган хүн. Подполковник Владимир Рябийниң башкарганы сүрдүг хыдыкчы шыварайнадыр ужуп үнген. Ол дүргеп бедип орган. Хенертен чык дээш. Мотор дагжавайн баргаш. Шып-ла шыпшың —чүгле кулакташтарда шылыраам хыңналыр...

Сөөлүнде билдингеин болза, шимчедикчинниң үдүнче күш кире берген болган. Хоавар-хаа болза, ындыг таварылгалар ам-даа болгулаар. Ийе, ол сөөлүнде билдингеин, ынчан, дээрге ужудукчу машинаны камгалап алыр дээш демисежин киргикен.

...Самолёт дүргедээшкинин уу-биле каш он метр бедикче үнүп чоруй, чоорту агаарга аңаа-ла астына берген. Приборлар 80 метр бедикти көргүзүп турган. Ол хире бедиктен катапультаннап халып болур. Ынчалза-даа Дүргедээшкин чок, самолёт каап шыдаваан: машина аэродром ындында бажыңнар кырынга барып дүжер. Ында кижилер өлүмнүг айыыл келгенин безин билбээн-даа.

Ужудукчу чүгле бодунуң амы-тынын бодавайн турган. Кижилерден айыылды чайладыр! Канчаптарын ынчаш?...

Дүргедээшкин чок, самолёт башкартынмас апарган. Кезек үе ынчаар эрткен. Хыдыкчы вары коччуг, калбартыр батпышаан. Ужудукчуга үе артпаан.

Аданда кижилер айыылды эскерип каан. Чамдыктары сөөлүндээ коргуушкун болган идегел-биле бакылап турган.

Шылгакчы кара чаңгыс шын шинтирии тыпкан. Ол оон бүгү дуржулгазының, мергежилиниң, шыдамының түнелем болган.

Ужудукчу арай деп турган самолёдунуң думчуун кудуладыр углап алган. Ам самолёт шуут-ла бажыңче углапкан.

Кижилер сөөлүндээ ырады маңнашкан. Чамдыктары шала кырынга чыда дүшкеш, кулактарын дуй түттунупканнар. Бажыңнарга чедир хемчээл улам-на чыырлып орган, ынчалза-даа оон-биле кады самолёттуң дүргедээшкинин угладып турган, а ол дээрге ону башкарырынга чугула чүүл болгай. Ам-на!

Бажыңга каш-ла метр четпейн чорда, Рябий штурвалын бир талазынче ээй түдупкан. Хыдыкчы туйбу хананың кыйыы-биле сыйт дээп.

Кижилериниң амы-тыны алдыгган, ынчалза-даа подполковник ынча деп бодап четтикпээн. Оон үезин тенген, чок, шыны-биле чугаалаар болза, оон үезин турупкан. Ол вая боги не глясить...» деп бижээн. Катап-катап адап көрүнөрден: пага үнү олчаам. А В. Петровтуң бо талазы-биле ажылдарын 1975 чылдың № 10 «Наука и жизнь» журналдан сонуургап көрүкер. Аян сөстерибиле улустуң аас чогаалы коччуг байлак.

Ам даваш дугайында каш сөс. Европа улустарының дылдарынга шактың даажы орус дылда-биле шуут дөмей дыңналыр: «тик-так». А хинди дылда чүгле «тик-тик» дээр. Башкирлерге «тек-тек», кыргыстарга «чык-чык» деп, а корей дылга «чэккак-чеккак», кыдаттарга «диди-дада» кылдыр дыңналыр. Дыл эртемниде бо база солуп чүүл.

В. ХРОМОВ.

«НАУКА И ЖИЗНЬ» журналдан.

Ээлдек чергениң ужудукчузу, полковник Владимир Рябий кедергей улуг болган хензиг бичии, шериг болган хамаатты чүс-чүс самолёттарны болган вертолёттарны агаарта «чаажыктырган». Ол — ССРЭ-ниң алдарлыг шылгакчы-ужудукчузу.

Машина бүрүзү боду аажы-чаңныг, оозун биляп алырда, самолёттуң шыдаар-ла бүгү аргаларын хынап көөр апаар, оон ол конструкторга кац куш улам идегелдиг болзуун дээш сүмезин кадар.

А техника база-ла кижиниң шыдамыын, тывынгырын шеней бөөр. Бир эвес бо хире арга-мергежилдиг турбаан болза, ужудукчу Рябийге чамдык самолёттар та кандыг «сартык» берип болур турганын кым билир боор.

...Оон бөөр каш чыл эрткен. Шенелде ужудуушкуннар кылыр аңаа-ла чаңчыл болган хүн. Подполковник Владимир Рябийниң башкарганы сүрдүг хыдыкчы шыварайнадыр ужуп үнген. Ол дүргеп бедип орган. Хенертен чык дээш. Мотор дагжавайн баргаш. Шып-ла шыпшың —чүгле кулакташтарда шылыраам хыңналыр...

Сөөлүнде билдингеин болза, шимчедикчинниң үдүнче күш кире берген болган. Хоавар-хаа болза, ындыг таварылгалар ам-даа болгулаар.

Ийе, ол сөөлүнде билдингеин, ынчан, дээрге ужудукчу машинаны камгалап алыр дээш демисежин киргикен.

...Самолёт дүргедээшкинин уу-биле каш он метр бедикче үнүп чоруй, чоорту агаарга аңаа-ла астына берген. Приборлар 80 метр бедикти көргүзүп турган. Ол хире бедиктен катапультаннап халып болур.

Дүргедээшкин чок, самолёт каап шыдаваан: машина аэродром ындында бажыңнар кырынга барып дүжер. Ында кижилер өлүмнүг айыыл келгенин безин билбээн-даа.

Ужудукчу чүгле бодунуң амы-тынын бодавайн турган. Кижилерден айыылды чайладыр! Канчаптарын ынчаш?...

Дүргедээшкин чок, самолёт башкартынмас апарган. Кезек үе ынчаар эрткен. Хыдыкчы вары коччуг, калбартыр батпышаан. Ужудукчуга үе артпаан.

Аданда кижилер айыылды эскерип каан. Чамдыктары сөөлүндээ коргуушкун болган идегел-биле бакылап турган.

Шылгакчы кара чаңгыс шын шинтирии тыпкан. Ол оон бүгү дуржулгазының, мергежилиниң, шыдамының түнелем болган.

Ужудукчу арай деп турган самолёдунуң думчуун кудуладыр углап алган. Ам самолёт шуут-ла бажыңче углапкан.

Кижилер сөөлүндээ ырады маңнашкан. Чамдыктары шала кырынга чыда дүшкеш, кулактарын дуй түттунупканнар. Бажыңнарга чедир хемчээл улам-на чыырлып орган, ынчалза-даа оон-биле кады самолёттуң дүргедээшкинин угладып турган, а ол дээрге ону башкарырынга чугула чүүл болгай. Ам-на!

Бажыңга каш-ла метр четпейн чорда, Рябий штурвалын бир талазынче ээй түдупкан. Хыдыкчы туйбу хананың кыйыы-биле сыйт дээп.

Кижилериниң амы-тыны алдыгган, ынчалза-даа подполковник ынча деп бодап четтикпээн. Оон үезин тенген, чок, шыны-биле чугаалаар болза, оон үезин турупкан. Ол вая боги не глясить...» деп бижээн. Катап-катап адап көрүнөрден: пага үнү олчаам. А В. Петровтуң бо талазы-биле ажылдарын 1975 чылдың № 10 «Наука и жизнь» журналдан сонуургап көрүкер. Аян сөстерибиле улустуң аас чогаалы коччуг байлак.

Ам даваш дугайында каш сөс. Европа улустарының дылдарынга шактың даажы орус дылда-биле шуут дөмей дыңналыр: «тик-так». А хинди дылда чүгле «тик-тик» дээр. Башкирлерге «тек-тек», кыргыстарга «чык-чык» деп, а корей дылга «чэккак-чеккак», кыдаттарга «диди-дада» кылдыр дыңналыр. Дыл эртемниде бо база солуп чүүл.

В. ХРОМОВ.

«НАУКА И ЖИЗНЬ» журналдан.

Эрес-маадырлыг чорук

УЖУДУКЧУНУҢ ДЭЭРИ

Ийе, ол сөөлүнде билдингеин, ынчан, дээрге ужудукчу машинаны камгалап алыр дээш демисежин киргикен.

...Самолёт дүргедээшкинин уу-биле каш он метр бедикче үнүп чоруй, чоорту агаарга аңаа-ла астына берген. Приборлар 80 метр бедикти көргүзүп турган. Ол хире бедиктен катапультаннап халып болур.

Дүргедээшкин чок, самолёт каап шыдаваан: машина аэродром ындында бажыңнар кырынга барып дүжер. Ында кижилер өлүмнүг айыыл келгенин безин билбээн-даа.

Ужудукчу чүгле бодунуң амы-тынын бодавайн турган. Кижилерден айыылды чайладыр! Канчаптарын ынчаш?...

Дүргедээшкин чок, самолёт башкартынмас апарган. Кезек үе ынчаар эрткен. Хыдыкчы вары коччуг, калбартыр батпышаан. Ужудукчуга үе артпаан.

Аданда кижилер айыылды эскерип каан. Чамдыктары сөөлүндээ коргуушкун болган идегел-биле бакылап турган.

Шылгакчы кара чаңгыс шын шинтирии тыпкан. Ол оон бүгү дуржулгазының, мергежилиниң, шыдамының түнелем болган.

Ужудукчу арай деп турган самолёдунуң думчуун кудуладыр углап алган. Ам самолёт шуут-ла бажыңче углапкан.

Кижилер сөөлүндээ ырады маңнашкан. Чамдыктары шала кырынга чыда дүшкеш, кулактарын дуй түттунупканнар. Бажыңнарга чедир хемчээл улам-на чыырлып орган, ынчалза-даа оон-биле кады самолёттуң дүргедээшкинин угладып турган, а ол дээрге ону башкарырынга чугула чүүл болгай. Ам-на!

Бажыңга каш-ла метр четпейн чорда, Рябий штурвалын бир талазынче ээй түдупкан. Хыдыкчы туйбу хананың кыйыы-биле сыйт дээп.

Кижилериниң амы-тыны алдыгган, ынчалза-даа подполковник ынча деп бодап четтикпээн. Оон үезин тенген, чок, шыны-биле чугаалаар болза, оон үезин турупкан. Ол вая боги не глясить...» деп бижээн. Катап-катап адап көрүнөрден: пага үнү олчаам. А В. Петровтуң бо талазы-биле ажылдарын 1975 чылдың № 10 «Наука и жизнь» журналдан сонуургап көрүкер. Аян сөстерибиле улустуң аас чогаалы коччуг байлак.

Ам даваш дугайында каш сөс. Европа улустарының дылдарынга шактың даажы орус дылда-биле шуут дөмей дыңналыр: «тик-так». А хинди дылда чүгле «тик-тик» дээр. Башкирлерге «тек-тек», кыргыстарга «чык-чык» деп, а корей дылга «чэккак-чеккак», кыдаттарга «диди-дада» кылдыр дыңналыр. Дыл эртемниде бо база солуп чүүл.

В. ХРОМОВ.

«НАУКА И ЖИЗНЬ» журналдан.

Дээди чергениң ужудукчузу, полковник Владимир Рябий кедергей улуг болган хензиг бичии, шериг болган хамаатты чүс-чүс самолёттарны болган вертолёттарны агаарта «чаажыктырган». Ол — ССРЭ-ниң алдарлыг шылгакчы-ужудукчузу.

Машина бүрүзү боду аажы-чаңныг, оозун биляп алырда, самолёттуң шыдаар-ла бүгү аргаларын хынап көөр апаар, оон ол конструкторга кац куш улам идегелдиг болзуун дээш сүмезин кадар.

А техника база-ла кижиниң шыдамыын, тывынгырын шеней бөөр. Бир эвес бо хире арга-мергежилдиг турбаан болза, ужудукчу Рябийге чамдык самолёттар та кандыг «сартык» берип болур турганын кым билир боор.

...Оон бөөр каш чыл эрткен. Шенелде ужудуушкуннар кылыр аңаа-ла чаңчыл болган хүн. Подполковник Владимир Рябийниң башкарганы сүрдүг хыдыкчы шыварайнадыр ужуп үнген. Ол дүргеп бедип орган. Хенертен чык дээш. Мотор дагжавайн баргаш. Шып-ла шыпшың —чүгле кулакташтарда шылыраам хыңналыр...

Сөөлүнде билдингеин болза, шимчедикчинниң үдүнче күш кире берген болган. Хоавар-хаа болза, ындыг таварылгалар ам-даа болгулаар.

Шоодугжугаштар

«ДУЗА»

Бистиң конторавысты долгандыр чылдың-на чаш ыяштарны, чадаң үнүштерин олуртуптар. Чаъс-чайык манап турувуста, чайның изиг хүнеринде олар «суксун» чедишпезинден каткылап каар.

Күзүн кургап калган ыяштарны шеф чарлаан, тура тырткылаан, оваалай болуп, чыып каарывыс чаңчыл апырган. А кожавыста бажыңда чурттап турар пенсионер ирей-кадай оованы от өзектээри-биле хериминиң иштинче дажып аппаары база чурумчаан. Шак мичээр кыргаларга дузалап, «буянныг» чорукту кылып турарывысты сөөлүнде билип каан бис ийин.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

Сөөлүнде район төвүнден төрээн суурумга чайык бир хүн чедип келгеш, кайгап-ла калган мен. Ооң ходуур ыяш өстүрүп көрбээн кудумчуларында чингир ногаан бичежек шивилер дистиништир чыскаалыпкан болду. Сагыш-сеткил чайгаар өөрүп келген. Чартык ай мурнунда-ла маңаа чорумда, кудумчуларга мындыг чараш ыяштар турбаан чүве. Кыска үеде дүргеп өзер тускай уксаанның шивилерин мында олуртупкан эвес ыйнаан?

Ачам суггa келгеш, ол дугайын айтырарымга, хамык чүвениң ужуру билдингеп. Каш хонук буруиғаар бистиң суурувуска улуг даргалар валдап кээп чораан болган. Оларның кээрининң бетинде салбыр баштаар чери тайгадан дыка хөй чаш шивиин кезип эккелгеш, кудумчуларга ийи одуруглай кадагылапкан. Суурнуң даргалары чаагайжыдылга айтырымга шак мичээр «тывынгыр» шинтпирлээнин чүгле суурнуң чурттакчылары билип арткан.

Элээн үе эрткенде, суур иштин аян-шинчи кирген шак ол чаш шивилериниң бүрүлери кургап, төглап каарга, сөөк сыптар арткан. Оларның чамдызының опчок оолдар тура соккулаан, ойтур иткилеп каапкан. Кудумчулар биезги хевээр куу өнүнче шилчий берген.

В. ХОМУШКУ.

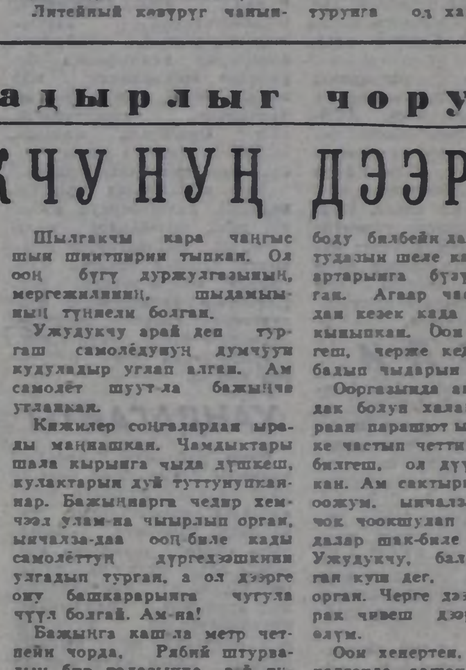

ГДР. Баутцен хоорайның чоогунда паркты аңаа келгеннер аажок сонуургаар. Эрте-бурунгу шагда чурттап чораан болгаш ооң соомда чиле берген дириг амытаннарның дүрүлерин чурукчу-декоратор Франц Грусс пластиктен кылган. Ол чаа эскиздер-биле ажылдап турар болгаш ол ажыл доозулган соомда амгы үеним кижилериниң эрте-бурунгу өгбелериниң амыдыралындан солуп көргүзүглерин көргүчүлер аңаа барып, сонуургап көөр аргалыг болурлар.

ЧУРУКТА: паркты биир будүүнүнда.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы

«ХАЙЫРААН БОТ»

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Виктор Шожапович Кек-оолдуң бо шинзи тыва чонуң шаандакы амыдыралын тода көргүскен. Ону бо хүнерде, Улуг Октябрьның байырлалының үезинде, амгы чедиишкиннер-биле деңнээри солуп болгаш өөредиглиг. Бо шүлүк төөгүнү чугаалап турар ук шиге турасказаттынган.

Эрээ, ыяшчы холга туткаш:
— Эргеңис! — дээр.
Эктин аңкап эттиг орган:
— Экке-ле! — дээр.
Эгеңир-даа, чалдаңыр-даа
сезик билбес,
Эрги шагның балаттарын
сеңдеп көрдүм,
«Хайыраан бот».
Алдан ажып, акшы берген
ашак безин
Аянга шай аартап ора
айны хөөрөөр —
Аас-кежин, амыдырал
тоол дег өйде
Аарышкылыг төөгүвүстү
тооржу бердим,
«Хайыраан бот».
Төктүп баткан карак чажыы
чаржыыш чок,
Дораамчылал, кулданыгны
чалданыш чок —
Дотеремни ол-ла олчаан
айыткаштың
Төөгүвүс көргүчүү боон
артып кагдың,
«Хайыраан бот».
Алыс барып, күзелиивис
бүдерге-даа,
Алдар-адың черле читпес,
бүзүрөөр мен.
— Улуг орус чогаалдарның
дүнмазы — деп,
Улус сеңээ чоргаарланыр,
«Хайыраан бот».

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

НОЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Илья Муромец» 9.30, «Утро обреченного приска» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник. Ну, погоди!» 9.20, 12.20, «Мужчины есть мужчины» 10.50, 13.50, 15.20, «Не хлопте, девки, замуж» 16.50, 18.30, 20.10 шактарда.

«Ленинчи орук» солуунуң редакциязы, партия организациязы хооңу журналист, СЭКП кежигүнү

Василий Кечил-оолович ОҢУР-ООЛДУҢ

үр аарааныңың соомда мөчээнин дыңнаткышаан, ооң төрелдериниге, чоок кижилериниге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

ТВ

НОЯБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Мелодиялар. 8.20 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүүге. 8.35—Улустуң аялгалары. 8.50 — Уругларга ураң-чечен телефильм. «Тройка».

10.00 — Үлетүр болган кежээ ажыл-агый талазы-биле 1985 чылдың СССР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 11.00 — «Хөглүг шотажыгаштар». Бичии чаш ыраажыларның концерти. 12.00 — «Октябрьның кадагаатты аалчылары». 12.15 — «Когда Мордасова поет». Фильм-концерт. 12.55 — «Московское утро». Док. фильм. 13.05 — Телефильмнериниң XI Бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильмнери: «Каникулы Петрова и Васечкина, обыкновенные и невероятные». 1 болгаш 2-ги сериялары. 15.25 — «В. И. Ленин. Страницы жизни». Вступая в двадцатый век». Хөй сериялыг телефильм. Ийиги фильм — «Путь сибирский, дальний». 16.30 — Литература, ураң чүүл болган архитектура талазы-биле 1985 чылдың Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 17.55 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдыгга. 18.45 — Ю. Евтушенко ойнаар. 19.00 — Мультфильмнер: «Сказка о Мальчише-Кибальчише», «Жадный богач», «Бевендженко». 19.30 — «На Гранатовых островах». Ураң-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 «Кирип моорлаңар». Эстрада көргүзүү. 23.20 — 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Мультфильмнер: «Утренняя песня», «Топтушка». 8.50 — И. Гусельников ойнаар. 9.00 — «Документалдыг экран». 10.00—Баскетбол талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Жальгирис» (Каунас) —«Академико» (Варна). Каунастан дамчыдыгга. 10.40 — «Чүү? Кайа? Кижилэ?». Телевикторина. 12.00 — Уругларга фильм. «Макар-следопыт». 2-ги сериязы. 13.05 — «Театрда, кинода, телевиденеде музыка». 15.00 — Док. телефильм. «Адмиралтейство». 15.30 — «Ону шыдаар силер». 16.15 —«Сээң талантыларың, Украина». Киевтен дамчыдыгга. 16.45 — «Тропинкины». Ураң-чечен телефильм. 19.30 — «Быстрее горных рек». Док. телефильм. 19.40 — «Делегатскаяда музей». Нижегородская черниң чурумалдары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чарлалдар. 20.20 — «Аллегро». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Тимофеевацың киржилгеен-биле фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — Экранда — кинокомедия. «Первая перчатка».

АЯН СӨСТЕРИ

Яңгы-бүрү үнерин болган шимээн-даашты бис хүнүүн-не базым санында дыңнап турар бис. Ынчангаш оларга кулак пат-ла чаңчыгып калган, чүнүү алгырганын, шимээргээнин, дагжаанын дораан танып каапкан бис. Чижээлээрге, ыт «хог-хог» дээр, а боо «дарс-тег!» дээр. Ыттың эргизи, боонуң даажы оон еске болбас. Тыва кижиге ынчаар чүгле уругларның ада-иелериниң чагаазындан билгеш, (боду чүү-даа чугаалаваан), аңаа аас шаңналын чарлаан. «СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солуудан.

Бистер орустар, дагаанның «кукареку» дээн үнүнге патла чаңчыгып калган бис, сактырга, ол үн кажан-даа, кайа-даа ескерилбес ышкаш. Ынчалзажок ол үн болгарларга «кукуригу», немецтерге «кикерики», а французтарга «кокорико» кылдыр дыңналыр. Ук үнүү ыдалыннар «чикиричи», англичиннар «кок-э-дудл-ду», кыдаттар «во-во» дижир.

Во дээрге чер-черде дагаалыг үүлдерин бодап четтингижкен. Автобусту эрте халыткаш, машиназын ооң оруун дуй тургуза каапкаш, боду автобусче халып-ла каан. Ооң эжиин арай деп ажыдып киргеш, машинаны тургузуп четтингижкен. Аңаа каш-ла секунда негеттингеп, автобус дидим чолаачының каапкан машиназынга безин четпээн.

КАН ажылдакчылары автобустуң чолаачызынга хамаарыштыр шынгыы хемчеглин алган. А автобазаның удуртулгазы комсомолчу А. Гуркинниң маадырлыг чоруунун дугайында чүгле уругларның ада-иелериниң чагаазындан билгеш, (боду чүү-даа чугаалаваан), аңаа аас шаңналын чарлаан.

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солуудан.

чүгле «и»-ни узадырлар.

Бир дылдың сөзүн адаарга, еске дылдарга аңгы дыңналыр: сөс бодунуң баштайгы хевирин еске дылдарга чидирип, улустуң адаарыбиле, ук дылдың чугаалаар аяны-биле, өскерли бээр. Ынчангаш сөс билбес кижи үн өттүнүп тургаш, еске дылдыг кижиге чижээлээрге, «кааргаан» деп сөстү билиндирери берге: кааргаанның үнү оруе улуска «кар-кар» кылдыр, а немецтерге «крехц-крехц» кылдыр дыңналыр.

Чамдыкта ук дылды билбес-даа болза, сөстүң чүнү айтып турарын ооң аянындан билип ап база болур. Чижээ, англи «бау-вау» (ыт) биле орус «гав-гав», орус «мяу-мяу» (моортай) биле корей «яун-яун» дөмей чыгы дыңналыр. Чамдыкта сыр еске-даа болур: англичиннарыны-биле алырга, өдүрек барык-ла пагаглаштыр, «квек-квек» дээр. Поляктар база «кря-кря» дивес, а «квак-квак» дижир.

Кыдаттап «ся-ся» дээрге, чүү дээн деп? Ол база өдүрек үнү-дүр. Сыр еске. Ону француздар оон-даа өскээр адаарлар: «куэн-куэн», а данилер «раб-раб». румыннар мырынай «мак-мак» дижирлер.

Анчылар яңгы-бүрү аннарының үнүнерин эдиски-биле ол олчаан өттүнүптерлер. Бойдустуң үнүнерин өттүнеринге шүлүкчүлер база чеҥишкиниг болуп, харын, чогаалга бир яңгы ажыглап турарлар. Чижээлээрге, паганың эдерин А. Сумароков «О как, о как нам вам, м

ДЫШТАНЫР ХҮНЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Хөгжүм-шин театрынга Л. Гаврилова «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр Чечек», 9-та 12 шакта.

В. Кек-оол «Хайыраан бот» 9-та 19 шакта.

Оренбург филармониязының цирк концерти, 8-те 10, 15, 17 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Дыштанылга кежээзи 8-те 19 шакта.

Культура бажыңының шаңналы дээш шыдыраага блиц-турнир 8-те 14 шакта.

Концерт 9-та 14 шакта. Дискотека ол-ла хүн шакта.

«Колос» Культура бажыңынга

Дыштанылга кежээзи 8-те 19 шакта.

ноябрь 9-та

«Тываның уругларының чуруктур» деп делгелгениң хаглыныышкыны 13 шакта. Дискотека 19 шакта.

Пассажир АТБ-ниң клубунга

Ыры хөгжүм ансамблиниң концерти. 9-та 14 шакта.

Типография клубунга

Ыры болгаш таңдының хоорай ансамблиниң концерти 8-те 15 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң клубунга

Бүдүүлгениң мурнакчыларын-биле ужуражылга 8-те 14 шакта Концерт.

«Херел» спортзалынга

Волейболга коочуң спортчулар аразынга турнир, 8-те 9 шакта.

Волейболга хөрээженнер командаларының аразынга блиц-турнир 8-те 14 шакта.

Эр улуг командаларының волейболга блиц-турнири 9-та 10 шакта.

Совет Тываның 5 чылы стадионта

Аныяк техниктер станциязының авиамодель болгумнериниң кежигүнериниң «Агаар тулчуушкуну» деп көргүзүүлерги, 8-те 11 шакта.

Хербис даанга — автомотоспортка хандыкшылдыгларының көргүзүглүг оюнары 8-те 11 шакта.

Боом даанга — дельтапланеристерниң көргүзүглүг оюнары. 8-те 11 шакта.

Парктың теннис залынга — стол теннизинге садыг ажылдакчыларының маргылдаазы 8-те 14 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ШЫН Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көзөө ажыл-аг

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың октябрь 9

№ 260-261 (12961)

Өртээ 5 көпеек.

1925 чылда үндезилеттинген.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин бөгүн парлап турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени төлевилелди Пленумнуң шиитпиринге дүүштүр бүгү чон чугаалажып көөр кылдыр киирип турар. Төлевилелди чугаалажып көргениниң түңнелдерин ону сөөлгү катап көөрүнүң үезинде болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадылаарда барымдаалап көөр.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ
КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ
ТӨП КОМИТЕДИ.

Төлевилел

1986-1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

Чүс-чүс чылдарда хожудаңгай чоруктан ниитилел деп-шилгезиниң бедиктеринче бистиң чуртувус төөгүлүг кыска хуусаада көдүрлүп үнген, амыдыралдың бүгү талаларынга шылгараңгай чедиишкиннерин чедип алган. Совет ниитилел сайзыраңгай социализмниң үе-чадазынче кирген.

Совет кижилериниң салгалдарының күш-ажылы-биле кайгамчык күчүлүг экономиктиг, артем-техниктиг болгаш культурлуг күчү-шыдал тургустунган. ССРЭ амгы үеде бедик мергежилдиг кадрларлыг, күчүлүг индустриялыг, механизаттынган улуг көдээ ажыл-агыйлыг, бүгү тала-биле сайзыраңгай, инфраструктуралыг болуп турар. Эртем болгаш техниканың хөй угланыышкыннарының талазы-биле делегейде кол туруштарны чурт эзлеп турар. Чоннуң чаагай чоруу доктаамал өзүп, амыдыралдың социалистиг хевири сайзыраңгайжып, социал чөптүг чоруктуң принципи улам долу боттанып турар.

Кризистер, ядыы-түренги байдал болгаш ажыл чок чорук, капиталистиг тургузуг үезинде туруп болур аңгы болгаш национал өжээнөжилге дедир эзлбес кылдыр узуткаттынган. Кижилериниң дең эргези, кады ажылдажылгазы болгаш бот-боттарынга дузалажылгазы, ёзулуг демократия бадыткаттынган. Ажыл-агыйның планыг системазының, чоннуң социалистиг бот-эргелелиниң артык күштүү, ажылчы чоннарның чогаадыкчы аргалары улам долу ажыттынып турар. Тайбыңның болгаш социал деңшилгениң чөлеңгинжи — акы-дүңма социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы быжыгып турар.

Коммунистиг партия Ленинниң чагыгларын чайгылыш чокка эдербишаан, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң ажылдан кылганы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң концепциязынга үндезилээш, социализмни сайзыраңгайжыдарының, совет ниитилелдиң коммунизмче улам-на бурунгаарлаарының оруу-биле совет улусту бүзүрелдиг башкарып турар.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннары СЭКП-ниң программалыг эчис сорулгаларын боттандырар талазы-биле тодаргай планныг даалгаларны тодарадып турар.

I. 1981—1985 чылдарда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол түңнелдери

Совет кижилериниң чаагай чоруун көдүрериниге, экономиканың бүгү адырларын хөгжүдеринге чаа улуг базым СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң күүселдезиниң үезинде кылдынган.

Чурттуң экономиктиг күчү-шыдалы дыка өскен. 1980 чылдаазы-биле деңнээрге, национал орулга 17 хуу бедээн. Улус ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче, чуртталга бажыңнарын болгаш социал-культура база өске-даа объектилерин тударынче 840 млрд. ажыг рубльдиң капитал салыышкыннарын угландырган. Амгы үениң муң ажыг чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген.

Эртем-техниктиг деңшилгени дүргедедир, бар бүдүрүлгелерин техника-биле эде дериир болгаш чаартыр талазы-биле ажылды идепкейжиткен. Машиналарның, дериг-херекселдериниң, аппараттарның болгаш приборларның 19 муң ажыг чаа хевирлерин бүдүрүп үндүрери шиңгээдип алдынган. Эвээш артыышкыннарлыг болгаш артыышкын чок, энергияны база материалды камнаар технологтуг чорудулгаларны болгаш машиналарның системаларын шиңгээдип алыры калбарган.

Бүдүрүлгени интенсификастаарынга, ооң ажыктын бедидеринге эки түңнелдер чедип алдынган. Ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн өстүргениниң күсели-биле национал орулганың немей өзүлдезиниң 90 хуузу чедип алдынган. Бүдүрүлгениң сагылга-чуруму экижээн, ажыл шагының чидирин кызырылган. Материалдыг курлавырлар камналгалыг ажыглаттынып турар апарган.

Экономиканың кол адыры—үлетпүр улам ыңай хөгжээн. Ооң продукциязының немей өзүлдези 20 хуу болган. Хереглелдиң чүүлдерин («Б» бөлүк) бүдүргени бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрүп үндүргениндеп дүргеи өзүлделиг болган.

ССРЭ-ниң Энергетика программазы күүсеттинип турар. Атомнуг энергетика дүргеи хөгжээн, ооң үлүү чуртта ажылдан үндүрүп турар бүгү электри энергиязының оннуң бир кезээ болуп турар. Совет Эвилели нефть тывыжының талазы-биле делегейге бирги черни мооң мурнунда-ла эзлээн болгаш газ тывыжының талазы-биле ол черже амгы беш чылда база үнген. Газ дамчыдылгазының магистральдыг хоолайлары туттунган болгаш олардан дамчыдылга хоолайларының узуну 48 муң километр болган.

Партияның аграр политиказы амыдыралга чайгылыш чокка күүсеттинип келген. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы чедиишкининг боттанып келген. Колхозтарның болгаш совхозтарның, бүгү агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче бүгү капитал салыышкыннарының үштүн бир кезини угландырган. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы быжыгып турар. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның, а ол ышкаш хоорай болгаш көдээ чурттакчыларның дузалал көдээ ажыл-агыйлары сайзырап турар. Көдээге чуртталга бажыңнарын болгаш социал-культура объектилериниң тудуун бедик темпилер-биле боттандырган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының кол хевирлерин бүдүрери болгаш садып алыры көвүдээн. Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумаа-биле хемчээли 6 хуу өскен болгаш 131 млрд. рубль ажыг болган. Эътти бүдүргени онгу беш чылдаазы-биле деңнээрге 10 хуу, чуурганы—18 хуу бедээн. Ногааларның болгаш кат-чимистиң чыылдазы элээн улгаткан.

Транспорттуң чүък сөөртүлгези 15 хуу өскен. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң хөгжүлдезинге чугула ужур-дузалыг Байкал-Амур демир-орук магистралынга поездилериниң ажылчын шимчээшкини ажыттынган.

Экономиканың көдүрлүүшкүнүнге болгаш ооң ажыктыының өзүлдезинге үндезилээш, чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедээн. Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулгалар 11 хуу улгаткан.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумаа-биле ажыл төлевири 13 хуу өскен болгаш 1985 чылда 190 рубль четкен. Ниитиниң ажыл-агыйынга колхозчуларның күш-ажыл төлевири 29 хуу бедээн болгаш айда 150 рубль ажыг болган.

Күш-ажыл төлевириниң талазы-биле төпчүткен чугула хемчеглерин боттандырган. Хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң элээн кезиниң ажыл төлевирин улгаттырган. Улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ажыл төлевирин бедидер талазы-биле айыттынган хемчеглер боттанып турар. Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының элээн категорияларынга немелде чингелделерин доктаатган. Демир-орук болгаш хем транспортунга, керээлиг тудуг организацияларынга болгаш өске-даа чамдык адырларга хөй чылдарда ажылдааны дээш шаңнал төлевирин доктаадып тургускан. Бо хемчеглерин боттандырган түңнелинде 20 млн. ажыг кижиниң күш-ажыл төлевири бедээн.

Хереглелдиң ниитилел фондуларындан төлелгелер болгаш чингелделер 25 хуу улгаткан болгаш чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр 1985 чылда 530 хире рубль болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш өлген шериг албанныгларының өг-бүлелериниң материал-амыдырал байдалдарын экижиткен. Ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш колхозчуларга пенсияларның адаккы хемчээлдерин бедиткен. Чогуур дыштанылгаже 10 ажыг чыл бүрүңгаар үнген ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга пенсияларны улгаттырган. Ажылдаанының үзүктелиишкин чок стажы дээш пенсияларга немелделерин киирген.

Бичин уругларлыг өг-бүлелерге болгаш ажылдан турар нелерге дузаламчы көргүзер талазы-биле улуг хемчеглерин боттандырган. Бичин уруу бир хар назы чедир ону азыраар талазы-биле чамдыызын төлээр шөлээни не херээженнерге доктаадып берген, урут төрүттүнгени-биле холбаштыр хары угда тыпсыр пособиелерин улгаттырган.

Школа назыны четпээн уругларның албан черлеринге болгаш школа-интернаттарга аъш-чемге чарыгдалдың хемчээлдерин улгаттырган. Ниити билиг школаларының өөреникчилерин өөредилге номнары-биле халас хандырган.

Чон ортузунга мооң мурнунда тараткан күрүне чээлилерин чыл бүрүде төлеп келген.

Хөй бараанларга болгаш ачы-дуза чедирилгелеринге чоннуң хереглелдерин улам долу хандырып турар апарган. Аъш-чемге эн-не үнелиг продуктуларны — ногааларны, кат-чимистерин, чуургаларны, болгаш эътти хереглелге ажыглаары көвүдээн. Үүрмектеп садыглаар бараанларның саарылгазы 16 хуу өскен, а чонга амыдыралдың ачы-дуза чедирилгелериниң хемчээли үштүң бир кезин кылдыр улгаткан.

Чуртталга бажыңнарының айтырыы чогумчалыг шиитпирлеттинип турар. Ниитизи-биле 550 млн. дөрбелчин метр шөлдүг бажыңнарны ажыглалга киргени 50 млн. ажыг кижиниң чуртталга байдалдарын экижидер арганы берген. Чуртталга бажыңнарының чаагайжыдылга деңнели бедээн.

Чоннуң эмнелге хандырылгазы, дыштанылга байдалдары экижээн. Долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле улуг хемчеглерин чоруткан.

Улус өөредилгезиниң системазы сайзыраан, ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары эгелээн.

Культура болгаш урав чүүл сайзыраан. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң, массалыг информация болгаш пропаганда чепсектериниң ажыл-чорудулгазы сайзыраңгайжаан.

Эвилелдешкен республикаларның экономиказы план ёзугаар хөгжүп келген, күрүнениң ниити сорулгаларын шиитпирлээринге оларның иштинден республика бүрүзүнүң салыышкыны улгаткан. Улуг девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарын болгаш хөгжүдерин үргүлчүлээн. Чурттуң чөөн болгаш соңгу районнарының бойдус байлактарын дүргеи шиңгээдип ап келген. Нефтиниң ниити эвилел тывыжының үштүн ийи кезини болгаш газтың чартык кезиниден хөй нуруузун ам Барын Сибирь берип турар.

Эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агыйны чорударын сайзыраңгайжыдар, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга сагылга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар талазы-биле хемчеглер улуг ужур-дузалыг болган.

Каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чоруун калбартырынче болгаш харыысалгазын бедидеринче, аңаа үндезилээш, бүдүрүлгениң улам бедик алыс түңнелдерин чедип алырынче угланган экономиктиг шенелделерин үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда болгаш өске-даа адырларда боттандырын турар. Ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазы быжыгып турар. Бирги эзлчегде бригада керээзинге үндезилеттинген күш-ажылды коллективтиг организастаарының болгаш идиг бээриниң ажыктыг хевирлери болгаш аргалары нептерээн.

Улус депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга ролю бедээн. Эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның киржилгези калбарган, күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузу хүлээп алдынган болгаш боттанын турар. Массаларның күш-ажылчы идепкейлин өскен, социалистиг чарышты организастаары сайзыраңгайжаан.

Күш-ажылдың делегей хуваалдазынга бистиң чуртувус улам-на идепкейлиг киржин турар. ЭДЧ кежигүннери болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле Совет Эвилелиниң кады ажылдажылгазы дыка быжыккан, социалистиг экономиктиг интеграциязы ханылаан. ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлеринде көрдүнген хемчеглер боттанып келген.

Даштыкы садыг саарылгазы улгаткан, экономиктиг харылзаалар калбарган. ССРЭ амгы үеде 145 чурттар-биле садыг харылзаалыг.

Ооң-биле чергелештир, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге хөгжүлде темпилериниң оожумнаашкыны бар болган, бүдүрүлгени интенсификастаары, бүдүрүлгениң структуразын, эргелеп башкарылганың болгаш ажыл-агыйны чорударының методтарын эде тургузары кошкак боттанып келген. Чаа техниканы болгаш технологияны бүдүрүлгеге четпес темпилерлиг шиңгээдип ап турган. Хөй кылыгларның, оларның аразында чоннуң хереглел бараанларының техниктиг деңнели болгаш шынары амгы үениң негелделериндеп хожудап турар. Продукцияны чорудуп бээр талазы-биле керээниң чурумунуң үрээшкиннерин болдурун турган. Чамдык республикалар, министерстволар, каттыжыышкыннар болгаш бүдүрүлгелер бүдүрериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, продукцияның болгаш ажылдарның бот-үнезиниң хемчээлдериниң, материалдыг курлавырларны камнаарының, бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирериниң талазы-биле беш чыл планында көрдүнген сорулгаларның күүселдезин чедип албаан. Аъш-чемниң чамдык бараанары-биле чурттакчы чоннуң хандырылгазында бергедээшкиннер бар.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң бүгү угланыышкыннарынга бистиң чуртувус ниитизи-биле бурунгаарлаан дугайында дооступ бар чоруур беш чылдың түңнелдери херечилен турар.

II. 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгалары болгаш кол угланыышкыннары

Бистиң чуртувустуң эгелеп кирип турары он беш чыл — социализмни сайзыраңгайжыдарының, коммунизмни тургузарының оруунда төөгүлүг чугула үе болур.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин чайгылыш чокка көдүрери партияның экономиктиг стратегиязының дээди эчис сорулгазы болуп келген болгаш болуп-даа турар. Ол үениң дургузунда эчис сорулганы боттандырары социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедирин, эртем-техниктиг депшилгениң баазазынга бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарын болгаш ажыктын бедидерин негеп турар. Бүдүрүкчү күштерин болгаш бүдүрүлге харылзааларын шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрери, эртем-техниктиг депшилгени чогууру-биле шапкынчыдары, экономика хөгжүлдезиниң стратегтиг угланыышкыннарынга дүргеи бурунгаарлаашкынны хандырары, болунуң хемчээлиниң талазы-биле мурнуку бүгү чылдарда тургустунган күчүте барык деңнежир бүдүрүлге күчүзүн тургузары негеттинин турар.

Ону барымдаалавышаан, 2000 чылга чедир үеде:

Чоннуң бүгү кезектериниң болгаш социал бөлүктериниң чаагай чоруунуң улам ыңайгы көдүрлүүшкүнүн, кижилериниң күш-ажылының талаларынга болгаш амыдыралының байдалдарынга ханы чаартылгаларны хандырар. Экономика хөгжүлдезиниң социал уг-шини, кижиниң бүгү талалыг сайзыраарынга эки байдалдарны тургузарынче ооң угланыышкының, амыдыралдың социалистиг хевириниң быжыгарын күштелдирер.

Калбак социал программаны боттандырар. Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр боттуг орулгаларны 1,6—1,8 катап улгаттырар.

Ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың, профессионалдыг мергежилдиң хөй-ниитиге алдарын көдүрер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң хемчээли-биле күш-ажыл төлевирин бедидер, ооң шаңнал төлевириниң хевирлерин сайзыраңгайжыдар. Күш-ажылчы коллективтерге болгаш тус-тус ажылдакчыларга моральдыг идиг бериишкинин күштелдирериниче бирги чергениң чугула кичээнгейин угландырар. Ниити чаагай чорукка ак сеткилдиг ажылдаарының эргежок чугулазын медереп билирин, күш-ажылының түңнелдери дээш ниитилел мурнунга бот-харыысалгалыг болурун кижи бүрүзүнге улам идепкейлиг кижизидер.

Чоннуң ажыл-биле долу болгаш чогумчалыг хандырылгазын боттандырар. Күш-ажыл байдалдарын боттуу-биле экижидер, хол-биле кылыр ажылдарның кызырлыышкынын улам дүргеи чедип алыр болгаш бүдүрүлгеге ооң үлүүн 15—20 хуу эвээжедир. Бүгү хамаатыларның чогаадыкчы салым-чаяанының хөгжүлдезинге болгаш ажыглаарынга таарымчалыг аргаларны тургузар.

Бедик шынарлыг болгаш янзы-бүрү бараанларга база ачы-дуза чедирилгелеринге совет кижилериниң өзүлделиг хереглелдерин улам долу хандырар. Аъш-чем продуктуларын болгаш аъш-чемнин эвес кол бараанларны чөп ажыглаарының эртемге үндезилеттинген норма-чижектериниң деңнелинге бараанларның элээн хөй нуруузунуң талазы-биле чедер, а ооң артканнарының талазы-биле ол деңнелге чоокшулаар. Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээлин барык 1,8 катап улгаттырар. Ачы-дуза чедирилгелериниң бедик хөгжүлделиг индустриязын тургузар, аңаа үндезилээш, бажың ажыл-агыйын чорударынга күш-ажыл чарыгдалдарын дыка кызырар. Хереглелдиң культуразын бедидеринге, амыдыралдың социалистиг хевиринге дүүшкен болгаш кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга, кижиниң угаан-бодал негелделерин улам бедидеринге таарышкан чөптүг хереглелдерге кижизидеринге идигни бээр.

Херек кырында өг-бүле бүрүзүн тускай квартира-биле азы хуузунда бажың-биле хандырарының эн чугула социал сорулгазын чайгылыш чокка шиитпирлээр. Ниитизи-биле 2 млрд. дөрбелчин метрден эвээш эвес шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер. Хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазын, чуртталга фондузунуң кадагалалын экижидер.

Халас улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың ниити күрүне системаларын улам-на хөгжүдериниң, ажылчы чоннарның дыштанылга байдалдарын экижидериниң чугула чепсээ боон турар хереглелдиң ниитилел фондуларын дүргеи өстүреринче угланыышкынны үргүлчүлээр. Ол фондуларның хемчээлин барык 2 катап көвүдедир.

Чурттуң аңгы-аңгы девискээрлериниң онзагай байдалдарын долузу-биле барымдаалаан демографтыг политиканы чорудар. Чоннуң хар-назынының болгаш күш-ажылчы идепкейиниң хуусаазын узадырынга, өг-бүлени быжыглаарынга, өзүп орар салгалды кижизидеринге, херээженнериниң не болурун күш-ажылга болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржилгези-биле холбаштырарының улам таарымчалыг байдалдарын тургузарынга бүгү хемчег-биле идиг бээр. Урутларлыг өг-бүлелерге болгаш апыяк өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын калбартыр болгаш сайзыраңгайжыдар.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, улгадып назылаан хамаатыларның, инвалидтериниң материалдыг хандырылгазының болгаш социал амыдырал хандырылгазының деңнелин бедидер. Ажылдаарын күзээр пенсия назылыг кижилерге ниитиниң күш-ажылынга киржириниң улам таарымчалыг аргаларын тургузар. Пенсия хандырылгазының системазын, ооң иштинде пенсияларның эн эвээш хемчээлдерин улгаттырарының, колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның пенсия хандырылгазының байдалдарын база деңнелдерин чоорту чоокшуладырының аргазы-биле сайзыраңгайжыдар.

Совет кижилериниң кадыын быжыглаар талазы-биле хемчеглер системазын ап чорудар. Медицина хандырылгазының шынарын чайгылыш чокка көдүрер, чурттакчы чоннуң бүгү-ниити диспансеризациязынче шилчиишкинин боттандырар. Нениң болгаш чаш урутнуң кадыын камгалаар талазы-биле хемчеглерин күштелдирер. Кадык камгалалының албан черлериниң, а ол ышкаш санаторийлериниң, дыштанылга бажыңнарының, пансионаттарның, туризм организацияларының четкилерин дүргедеди хөгжүдер, оларга хандырылга деңнелин бедидер.

Чоннуң билиниң болгаш культуразының көдүрлүрүн хандырар, ооң угаан-бодал негелделерин улам долузу-биле хандырар. Совет кижилериниң, ылаңгыя аныяктарның патриотчу кижизидилгезин күштелдирер. Национал культура салгалын камгалаар болгаш байыдар талазы-биле, ада-чурт болгаш делегей төөгүзүнүң база культуразының турасквалдарын камгалаарының талазы-биле ажылды идепкейлиг чорудар.

Ниити билиг школазының ажылын, профессионал-техниктиг өөредилге системазын сайзыраңгайжыдар, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгени хөгжүдер. Специалистерин белеткээриниң болгаш кадрларның мергежилин бедидериниң шынарын, хамыктың мурнунда эртем-техниктиг депшилге-биле холбашкан чаа мергежилдер талазы-биле экижидер.

Чоннуң бүгү кезектериниң хостуг үезиниң хевирлерин болгаш ону организастаарын экижидер. Ажылдакчыларның күш-ажылчы үлүүнүң улгатканын барымдаалап, төлевирлиг шөлээлериниң хуусаазын узадыр. Коллективтиг сад болгаш огород ажылын калбаа-биле хөгжүдер. Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг хөгжүлдезин деткиир, оларны чер болганга амыдыралга нептередиринге идиг бээр.

Долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле ажылды кызымаккай чорудар.

(Уланчызы 2-га арында)

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уланчызы. Этези 1-ги арында).

Будүрүлгени колдуунда хөгжүлдешиг интенсивтиг оруктыле колдадыр хөгжүүрүнче шилчидер, ниитиниҢ күш-ажылыныҢ будүрүкчүлүүн үндезини-биле бедидерин чедип алыр болгаш анаа үндезилээш, экономиканыҢ өзүлдезиниҢ темпилерин дүргедилир: Чурттуң национал орулгазыны барык 2 катап улгаттырар.

Национал орулганыҢ болгаш материалдыг будүрүлгениҢ бүгү адырларыныҢ продукциязыныҢ немелде өзүлдезин күш-ажылыны будүрүкчүлүүн бедидерииниҢ күсели-биле хандырар. НиитиниҢ күш-ажылыныҢ будүрүкчүлүүн 2,3—2,5 катап бедидер, бо көргүзүг талазы-биле делегейниҢ дээди деңнелин чедип алырыныҢ программныг орулгазын боттандырып чорударыга шинтпирлиг базыны кылыр.

Будүрүлгени интенсификастаарыныҢ эң чугула факторларыныҢ бирээни болур каминалга чурумун чайгылыш чокка күштелдирер. Курлавырлар каминалгазын улус ажыл-агыйыныҢ өзүн турар хереглелдерин хандырарыныҢ шинтпирлиг үндезини болдурар. Оттулар чүүл, энергия, чиг эт болгаш материалдар талазы-биле хереглелдиҢ немелде өзүлдезиниҢ 75—80 хуузун оларны каминаарыныҢ аргазы-биле хандырарын чедип алыр. Национал орулганыҢ энергия чарыгдалыл 1,4-тен эвээш эвес катап, металл чарыгдалыл барык 2 катап эвээжедир. Бойдус болгаш материал курлавырларын комплекстиг ажыглаар, чилиргилерин болгаш рационалдыг эвес чарыгдалдарыны эң улуг демчээлге кызырар. Ажыл-агыйы чорудулгазынга катап ажыглаар курлавырларыны, а ол шыкаш эдериниҢ продуктуларыны калбаа-биле ажыглаар.

Капитал салымшкыныарыныҢ ажыктыг чоруун бедидер, оларны мурнаа хөгжүүр утланылышкынарга, хамыктың мурнунда будүрүлгениҢ кол фонжуларын чаартырынга мөөнүүр, будүрүлгелериниҢ техниктиг эде дериишкинниге болгаш чаартылгазынга көрдүген акша-хереглиринге үлүүн боттуг көңүледир, капитал салымшкынарыныҢ дедир эгиидишкиниҢ хуусааларын кызырар.

БудүрүлгениҢ кол фонжуларын ажыглаарын экижидер, күчүдерин болгаш дерилгелерин долузу-биле ажылдадырын хандырар, фонд эгиидишкинин улгаттырарын чедип алыр.

Эртем-техниктиг депшилгени бүгү хемчег-биле дүргедерин, оон түнелдерин будүрүлгее болгаш эргелеп башкарылгага, хандырылга адырынга болгаш амыдыралга чергелеп болганынга ажыглаарын хандырар.

Улус ажыл-агыйын эртемниҢ, техниканыҢ болгаш технологияныҢ мурнуку одуругларынче үндүрер. Эртем-техниктиг депшилгени боттандырып чорударыныҢ социализмге таарымкан хевирлерин болгаш методтарын дээштиг ажыглаар. ЭртемниҢ болгаш будүрүлгениҢ интеграциязын күштелдирер, эртем ажыдыышкынчарын, техниктиг чаа үүлдерин болгаш чогаадылгаларны организастаарын экижидер болгаш оларны ажылдан кылырыныҢ база улус ажыл-агыйынга шинтээдин алырыныҢ хуусааларын кызырар.

Продукциянын болгаш ачы-дуза чедирилгезиниҢ шынарын ада-турттуң болгаш делегейниҢ эң дээре чедиишкиннериниҢ деңнелиниге чедир көдүрер.

Чурттуң улус ажыл-агыйыныҢ чаңгыс дай комплекизиниҢ шайкын болгаш пропорциональдыг хөгжүүрүн база оон бүгү эвеноларыныҢ аразында ажыктыг харылзажырын хандырар. Улус ажыл-агыйыныҢ структуразынга депшилгелиг эскерилгелерин боттандырып чорудар.

Эртем-техниктиг депшилгени болгаш социал айтырыгларны шинтпирлээрин тодарадып турар адырларны болгаш будүрүлгелерни мурнаткан темпилер-биле хөгжүдер.

Үлетпүр продукциязыныҢ хемчээлин 2-дең эвээш эвес катап улгаттырар.

Чурттуң экономиказыныҢ фундаментизи, улус ажыл-агыйын будүрүлге чепсек-керекселдери-биле хандырарыныҢ үндезини болур аар индустриинны чайгылыш чок бижыглаар.

Машина тудуушкунуун хөгжүлдезин дыка дүргедедир. Кызыл үндүрүп турар продукциянын техниктиг деңнелин үндезини-биле бедидерин боттандырар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн хей катап бедидер болгаш материалдыг чарыгдалдарны боттуу-биле кызырар арганы бээр чаа салгалдарынын техниказын тургузарын болгаш кылын үндүрерин шинтээдип алырын хандырар. Машина тудуушкунуун будүрүлгезиниҢ материалдыг болгаш эртем-техниктиг баазазын бижыглаар.

Одалга-энергетиктиг комплексти улам ажыктыг кылыр хөгжүдер, ССРЭ-ниҢ Энергетика программазын боттандырар. Чурттуң одалга-энергетиктиг балансызын экижидер сорулга-биле атомнуг электрги станцинларынга электрги энергиязы будүрүн үндүрерин 5—7-дең эвээш эвес катап база газ тывыжын — 1,6—1,8 катап улгаттырар. Энергияның катап тургустунар чаа үндезинерин калбаа-биле ажыглаар.

Металдүргинга, химия үлетпүрүнге болгаш конструкция материалдары будүрер өске-даа адырларга шынар талазы-биле хамы чаартылгаларны хандырар. Металл продукцияларыныҢ эң-не каминалгалыг хевирлериниҢ, шуут чаа химиктиг, тудуг болгаш депшилгелиг өске-даа материалдарыҢ ассортиментизин калбартыр, оларны кылын үндүрерин көөдедир.

Чурттуң көдээ ажыл-агый продукциязынга хереглелдерин долузу-биле хандырарынче, көдээ ажыл-агыйыныҢ материал-техниктиг баазазын улам бижыглаарынче болгаш көдээни социал эде тургузарынче ССРЭ-ниҢ Аъш-чем программазында айтыкан углануышкынны чайгылыш чокка боттандырын чорудар. Агроүлетпүр комплекизиниҢ адырларынын дүргеи болгаш пропорциональдыг хөгжүүрүн боттандырар, ол сорулгаларга көрдүген курлавырларның бүгү хевирлериниҢ ажыктыын бедидер. Көдээ ажыл-агыйыны комплекстиг механизастаарыныҢ, химижидериниҢ, электрижидериниҢ, черлерин мелиорастаарыныҢ, интенсивтиг технологиларны калбаа-биле ажыглаарыныҢ аргазы-биле индустриалдыг баазаже шилчидерин доозар. Көдээ ажыл-агыйыныҢ бүгү культураларыныҢ дүжүдүүн болгаш мал ажылыныҢ продуктулуунун дыка өзөрин чедип алыр, көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниҢ бижыг туруштуун хандырар, оон бойдус-климат байдалдарындан хамаарылгалыын эң эвээш болурунга чедирер.

Улустуң хереглел бараанарын будүрерин болгаш ачы-дуза чедирериниҢ адырын хөгжүдериниҢ Комплекстиг программазын боттандырар. Аъш-чем эвес бараанарны кылын үндүрерин 1,8—1,9 катаптан эвээш эвес, чонга ачы-дуза чедирериниҢ хемчээлин — 2,1—2,3 катап улгаттырар.

Капитал тудуглуу шынар талазы-биле чаа деңнелге көдүрер. Тудуг будүрүлгезин үндезинин-биле экижидерин, ажылдарыныҢ шынарын дыка бедидерин болгаш үрезин чингедирин чедип алыр, депшилгелиг методтарны идепкейлиг шинтээдир, тудуглуу организастаарын сайгырангайжыдар, телевилел шинтпирдериниҢ ажыктыын бедидер. Чоокку он чылдарда объектилерин гударыныҢ болгаш чаартырыкын хуусааларын 1,5—2 катап кызырар.

Транспортуг, электрги, нефть, газ-биле хандырылгазы, харылзааны, материал-техниктиг хандырылга системазын болгаш будүрүлге инфраструктуразынын өске-даа адырларын чаа техниктиг үндезинге дүргедеди хөгжүдер.

Бүгү эвеноледелгеи республикаларын деҢ-дескен экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин хандырар. Республикаларның болгаш экономиктиг районнарның ажыл-агыйының хөгжүлдезиниҢ комплексилиг болгаш специализастаашкының күштелдирер, чурттуң чаңгыс авай улус ажыл-агый комплекизин бижыглаарынга болгаш социал сорулгаларны шинтпирлээринге оларның салыышкынын улгаттырар.

Будүрүкчү күштерин хуваап тургузарын сайгырангайжыдар. **Даштыкы чурттар-биле саңыг-экономика, эртем-техника болгаш культура харылзааларын кайы-даа талага ажыктыг чоруна үлезилээш хөгжүдер. Күш-ажылдын чурттар аразында, хамыктың мурнунда социалистиг дем каттыжылгалышкын чурттарының аразында хувааладазының артык шынарларын улам долузу-биле ажыглаар.**

ЭДЧ кежигүүн чурттар-биле болгаш социализмниҢ өске-даа чурттары-биле кады ажылдажылгазы моон-даа соңгаар бүгү талазы-биле сайгырадырын боттандырар. Социалистиг экономиктиг интеграцияны улам-на бедик деңнелче көдүрер, будүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын, кады ажылдажылганын ажыктыг чаа хевирлерин хөгжүдер. Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы 2000 чылга чедир үеде ийи болгаш хей талаларга үндезилеп хөгжүдериниҢ программаларын ЭДЧ кежигүүн чурттар-биле кады чайгылыш чокка боттандырын чорударын көөр. ЭДЧ кежигүүн чурттарыныҢ 2000 чылга чедир эртем-техниктиг депшилгелиниҢ кады хүлээп алганы Комплекстиг программазын эмыдыралга чайгылыш чокка боттандырар.

Хөгжүн эгелеп турар чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы калбартыр. Сонуургаддыг капиталистиг күрүнелер-биле кайы-даа талага ажыктыг болгаш дең эргелиг чорукка үндезилеэш, экономиктиг харылзаалларны калбартыр.

Эргелеп башкарылганы комплекстиг сайзырангайжыдарын боттандырар, социалистиг планныг системаның артык шынарларын болгаш арганы эки ажыглаар.

Социалистиг эргелеп башкарылганың үндезин ленинчи принциптерин, хамыктың мурнунда демократтыг централизмни амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар болгаш хөгжүдер. Ниитилел будүрүлгезиниҢ ниити-күрүне, адырлар аразының болгаш девискээрлер аразының айтырыгларын шинтпирлээринче төп органнарның күжениишкиннерин мөөнүүр.

ССРЭ-ниҢ болгаш эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйының адырларын эргелеп башкарарының организастыг структуразын сайзырангайжыдар.

Эргелеп башкарылганың экономиктиг методтарының ролюн, каттыжымышкынчарның болгаш будүрүлгелериниҢ ажылагыйжы тускайлаң чоруун болгаш экономиктиг харымсалгазын бедидер. Бот-оруга-чарылганың улам хөгжүүрүн хандырар, будүрүлгениҢ ажыктыг болурунга саң-хөө-чээли болгаш өртектер системазының салдарын күштелдирер. РубльдиҢ быжыг туруштуун күштелдирер, чуртка акша эргилдезин сайзырангайжыдар.

Социалистиг улусчу эрге-чагырганың эң чугула хевирн болур улус депутаттарының СоветтериниҢ ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкуунуна ролюн күштелдирер. Ажылчы чонарның эргелеп башкарылгага киржилгезин калбартыр.

Салдынган сорулгаларны боттандырары совет ниитилелдя экономиктиг болгаш социал депшилгениҢ улам бедик чадазынче көдүрериниҢ аргазын бээр. ССРЭ үшүү муң чылче улам күчүлүг сайзырангай улуг күрүне боон кирер болгаш бодумуң чеҢишкиннери-биле делегей хөгжүлдезинин чорудулгазынга улам улгадып турар депшилгелиг салдарын чедирер.

III. 1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ кол сорулгалары

Келир он беш чылда стратегтиг сорулгаларны боттандырарынга эң чугула роль он ийиги беш чылга онаажып турар. Ол чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин бүгү үгланышкынарынга эргеледелиг беш чыл болур ужурлуг.

Он ийиги беш чылдың кол сорулгазы болза эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, будүрүлгениҢ техниктиг эде дериишкиннинге болгаш чаартырыгында, тургустунган будүрүлге күүзүн интенсивтиг ажыглаарынга, эргелеп башкарылга системазын, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарынга дамган, экономика хөгжүлдезинин темпилерин болгаш ажыктыг чоруун бедидери база анаа үндезилээш, совет улустуң чаагай чоруун улам бедидерин чедип алыры болур.

Он ийиги беш чылда кижилерниҢ амыдыралын экижидерин-биле, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының шапкын хөгжүүрүн чедип алыры болгаш чурттуң камгалаңыр аргазын чогуур деңнелге тургузары-биле холбашкан хей сорулгаларны хары угда шинтпирлээри негеттинин турар.

Он ийиги беш чылдың кол сорулгазын барымдаалаар:

хереглелге болгаш мөөнүүшкинге ажыглаар национал орулганы 19—22 хуу өстүрер. Национал орулганын бүгү немелде өзүлдезин ниитилелдиҢ күш-ажылының будүрүкчүлүүн бедидип тургаш хандырар. Оон материал чарыгдалыл 4—5 хуу, энергия чарыгдалыл 7—9 хуу болгаш металл чарыгдалыл 13—15 хуу эвээжедир.

Үлетпүр продукциязы кылын үндүрерин 21—24 хуу, оон иштинде будүрүлге чепсек-керекселдерин («А» бөлүк)—20—23 хуу болгаш хереглел түүлдерин («Б» бөлүк)—22—25 хуу улгаттырар.

Үлетпүрүүн болбазыладыр адырларын мурнаткан темпилер-биле хөгжүдер. Ол адырларга продукция будүрериниҢ хемчээлин 25—28 хуу көөдетпишаан, одалга чиг эт адырларының продукциязын кылын үндүрерин 11—13 хуу улгаттырар. Колдуунда одалга-энергетиктиг курлавырларны бүгү хемчег-биле каминаарының, атомнуг энергетиканы, газ үлетпүрүн болгаш ажык арга-биле хөмүр-даш казарын дүргеи хөгжүдериниҢ күсели-биле чүртүүн одаар түүлге болгаш энергияга үлгадып турар хереглелин хандырар.

Машина тудуушкунуун хөгжүлдезин дыка дүргедедир, оон техниктиг деңнелин бедидер. Металлүргиияны эде тургузарының болгаш чаартырының талазы-биле үлүүн алдынган программаны боттандырар. Улус ажыл-агыйын химижиделиниҢ болгаш электрижиделиниҢ темпилерин дүргедедир.

ССРЭ-ниҢ Аъш-чем программазының боттанырын, агроүлетпүр комплекизиниҢ адырларының балансылаттынган хөгжүлдезин, оларга көрдүген курлавырларны ажыглаарының ажыктыын дыка бедидерин хандырар.

Капитал салыышкынчарын хамыктың мурнунда ажылдан турар будүрүлгелерин чаартырынга болгаш техника-биле эде деривириге ажыглаар, оларның ол сорулгаларга үлүүн будүрүлге тудуунга 50 хуу чедир улгаттырар. Тудуг будүрүлгезин улам-на индустриализастаарынче угланышкынны чайгылыш чокка боттандырын чорудар.

Будүрүлге инфраструктуразының адырларын комплекстиг хөгжүдер. Сөөртүлгелерге болгаш хандырганын өске-даа хевирлериниге улус ажыл-агыйының база чурттакчы чонның хереглелдерин хандырарын ажыктыын бедидерге эртемниҢ болгаш техниканың чеҢишкиннерин социал сорулгаларны күүседириниче угланышкынын күштелдирер.

БудүрүлгениҢ техниктиг деңнелин үндезини-биле бедидерин чедип алыр, оны хамыктың мурнунда инвестиция болгаш структура политиказын эде тургузарының, эртем-техниктиг депшилгениҢ эң чугула угланышкыннарынга — электрониканың, атомнуг эверегтиканың, комплекстиг автоматчыдылганың, чаа материалдарны будүрериниҢ болгаш болбазырадын кылырының технологиязын хөгжүдериниге курлавырларны мөөнүүрининиҢ күсели-биле боттандырар. Беш чылдың дургузунда ниитилел күш-ажылының будүрүкчүлүүнүн немелде өзүлдезиниҢ үштүң ийизиден эвээш эвес кезиин эртемниҢ болгаш техниканың чеҢишкиннерин ажыглаарының күсели-биле алыр.

БудүрүлгениҢ технологиязын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглариниҢ комплекизин боттандырар. Он ийиги беш чылда депшилгелиг база технологияларны ажыглаарын 1,5—2 катап калбартыр. Улус ажыл-агыйында шуут чаа технологиялары — электрон-керел, плазма, импульс, биология, радиация, мембрана, химия технологияларын болгаш өскелерин-даа калбаа-биле вентередирин хандырар, олар күш-ажылдың будүрүкчүлүүн хей катап бедидер, курлавырларны ажыглаарының ажыктыын улгаттырар болгаш будүрүлгениҢ материал чарыгдаарын, эвээжедир. Биотехнология база генер инженериязының методтарын калбаа-биле ажыглап турлаң, умун болгаш мал ажыл-агыйынга индустриалдыг, интенсивтиг технологияларже шилчир.

БудүрүлгениҢ организация болгаш технология талазы-биле эде тургустунуучаа болурун чайгылыш чок бедидер. БудүрүлгениҢ күзүл-бүрү ажыдарынга, хамыктың мурнунда телевилээшкинге, дериглерин болгаш технологтуг чорудулгаларны башкарарынга, автоматчыткан системаларны иептередир. БудүрүлгениҢ автоматчытканының деңнелин 2 хире катап бедидер. Дүрген болгаш улуг чарыгдал чокка эде тургузуп болур комплекстиг автоматчыткан будүрүлгелерин тургузар.

Бедик ажыктыг техниканың чаа салгалдарын чогаадып кылырын болгаш будүрүп үндүрүп эгелээрин дүргедедир. Машиналар системаларын болгаш технологтуг дериглер комплекстерин үндүрериниче шилчидир. Машина тудуушкунуун продукциязының ниити хемчээликке бир дугаар үндүрүп турар техниканың үлүг-хуузун 13 хуудан эвээш эвес кылдыр көөдедир.

Хуузунда ажыглаар компьютерлерин массалыы-биле үндүрерин организастаар. Саналга техниказын будүрериниҢ хемчээлин 2—2,3 катап өстүрерин хандырар. Амгы үениҢ бедик будүрүкчүлүг электрогнуг саналга машиналарының бүгү класстарын ажыглаарының хемчээлин бедик темпилер-биле өстүрер. Коллективтиг ажыглаар саналга тептерин, көргүүлер бээр каттыштырган банкыларын, медээлер ажылдан кылыр база дамчыдар четкилерин тургузарын улампылаар болгаш оларның ажылының ажыктыын бедидер.

Чаа техниканы болгаш технологияларны чогаадып кылын тура, баш бурулгаар бердингеи шынарларлыг материалдарны, ылангыя депшилгелиг конструкция материалдарын, оон иштинде синтетика, композиция, эң терген арыг болгаш өске-даа материалдарның аргаларын улам долу ажыглаар, олар улус ажыл-агыйынга экономиктиг бедик ажыкты бээр.

Үлетпүр продукциязының шынар талазы-биле дээди категориялыг болурунун үлүүн 1,9—2,1 катап көөдедир, техниканың идегелдиниҢ болгаш оон ажылдарының хуусаазын бедидер, шынар башкарарының комплекстиг системаларын иептередирин колдуунда доозар. Продукцииге стандарттарны болгаш техниктиг негеттерин эде көөрүн дүргедедир, оларны делегейге дээди деңнелди чедип алырынче шилчээр. Продукцияның шынарын ылаптыг үнелээрин хандырары-биле үлетпүр продукциязын аттестастаарының деңнелин бедидер. Эртем-техниканың перспективтиг деңнелиниҢ үндезинине технологияларны мөзүлештирерин хөгжүдер, машиналарны, белдирлерин болгаш кезектерин адырларга болгаш адырлар аразынга чаңгыс айлаштырарын хандыладыр.

Чогаадылга болгаш патент-лицензия ажылын экижидер. Улус ажыл-агыйынга чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны эң дүргеи иептередирииге эргежөк чугула бүгү байдалдарны тургузар. Эртем-техниктиг информацияның күрүне системазын хөгжүдер. ЭртеминиҢ болгаш депшилгениҢ чеҢишкиннерин солчуруп сайзырангайжыдар.

ЭртеминиҢ болгаш будүрүлгениҢ харылзааларын быжыглаары, эртем идеялары тыптып келгенинден практикага калбаа-биле ажыгдаарынга чедир оларның саат чок болгаш дүргеи эрткен турарын хандырар эртеминиҢ, техниканың болгаш будүрүлгениҢ каттыжымышкынчарының тургузары өзөк сорулга болур. ШинчилелдерниҢ болгаш ажылдан кылышкыннарының деңнели дээш, оларны долузу-биле ажыглаары дээш эртем организацияларының харылсалгазын күштелдирер.

Эртем-техниктиг депшилгениҢ мурнады хөгжүдер адырларын тодарадырынга, шуут чаа техниканы болгаш технологияны чогаадыын кылырын организастаарынга, адырларның **эртем-техниктиг деңнелинге, будүрүлге делегейниҢ эң эки деңнелинге хуушкен турарынга,** эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор организацияларының четкизин тургузарынга контрольду боттандырарынга ССРЭ-ниҢ Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиҢ ролюн болгаш **харылсалгазын бедидер.**

Чуртта эртем-шинчилел ажылдарының дүүштүрүкчүзү болур ужурлуг ССРЭ-ниҢ Эртеминер академизынын ролюн бедидер, техниканың болгаш технологияның шуут чаа хевирлериниҢ теоретиктиг үндезинин тургузары дээш оон харылсалгазын күштелдирер. Ниитилел будүрүлгезиниҢ шынар талазы-биле улам бедик деңнелге үнериниҢ магадылалы болур үндезин эртем мурнады хөгжүүр. Академиктиг институттарның ажылынын техниктиг үгланышкынын күштелдирер. Адыр болгаш республика академияларының ролюн бедидер.

Адыр эртеминиҢ деңнелин база үре-түнелдиниҢ көскүзүбиле бедидер, оон завод секторун быжыглаар. Эртем-будүрүлге каттыжымышкынчарының четкизин калбартыр, оларны дериглериҢ болгаш технологтуг комплекстериҢ чаа салгалдарын чогаадып тургузарынче болгаш калбаа-биле иептередириниче, будүрүлгениҢ техниказын болгаш технологиязын үргүлүг сайзырангайжыдарынче үлгаар. Эртем-будүрүлге болгаш будүрүлге каттыжымышкынчарының база будүрүлгелериниҢ составында адырларын эртем-шинчилел, конструктор болгаш технология организацияларын кимирер, шинчаарга ниити адыр ужур-дузалыг шинчилелдер кылырынче күжениишкиннерин мөөнүүрин чүүле кол организацияларны министерстволарның болгаш ведомстволарның дорт чагыргазынга арттырар. БудүрүлгелериниҢ конструктор, технологка болгаш өске-даа инженер албан чериниҢ эртем-техниктиг депшилгени хандырарынга, эртеминиҢ болгаш техниканың чеҢишкиннерин чогуур өйүнде ажыглаарынга ролюн бедидер.

Дээди школаның эртем күүү-шинээзин ажыглаарын дыка экижидериниҢ хемчегларин алыр, чорудуп турар эртем шинчилелдериниҢ болгаш чогаадылгаларның хемчээлин көскүзүбиле калбартыр, оларның улус ажыл-агыйынга беримчезин аажок улгаттырар.

Адырлар аразының улуг эртем-техниктиг айтырыгларын кыска хуусаада шинтпирлээр арганы берип турар эртем ажыл-чорудулгазының депшилгелиг чаа аргаларын калбаа-биле ажыглаар. Техниканың болгаш технологияның шуут чаа хевирлерин чогаадып кылыр болгаш улуг хемчээлдиг кылдыр иептередири-биле адырлар аразының комплекстерин болгаш төптерин тургузар. ЭртеминиҢ академиктиг, адыр болгаш дээди школа секторларының кады демнежилгезин экижидер.

Ниитилел, бойдус болгаш техниктиг эртемнериниҢ күжениишкиннерин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеин дүргедедирин хандырып турар эң чугула стратегтиг угланышкыннарга мөөнүүр.

Ниитилел эртемнериниҢ чаазы-биле сайзырангай социализмни болбазырангайжыдарының айтырыгларын шинчилээрин күштелдирер, эртем шинчилелдериниҢ идей-теоретиктиг деңнелин болгаш практиктиг ужур-дузазын бедидер. Диалектика болгаш төөгү материализминиҢ, эртемниҢ коммунизминиҢ, политиктиг экономиканың эң чугула айтырыгларын, СЭКП-ниҢ удуртукчу ролюнуң өскенининиҢ айтырыгларын, делегейниҢ коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгазыг шинчээнникининиҢ дүржулгазын улам хаңы өөренип көөр. Социалистиг экономика, планнаашкын, эргелеп башкарылга, күш-ажыл төлевири, саң-хөө болгаш өртек доктаадырының чаазы-биле теоретиктиг шинчилелдериниҢ деңнелин бедидер. Политиктиг системаның, социалистиг демократияның, күрүне тургузуунуң болгаш социалистиг бот-эргелелиниҢ хөгжүлдезиниҢ, ССРЭ-ниҢ национальдың болгаш биче улустарының улам ынай чоокшулажмышкынының чорудулгазын хаңы өөренип көөр. Эртем-техниктиг депшилгениҢ социал-экономиктиг айтырыгларын шинчилээрин калбартыр. Социалистиг дем каттыжылгазының хөгжүлдезиниҢ объективтиг дүрүм ёзугаар чүүлдерин болгаш дүржулгазын, ЭДЧ кежигүүн чурттарның экономиктиг интеграциязын күштелдирериниҢ аргаларын, капитализмниҢ ниити кризизиниҢ ханылап турарының, тайбың дээш, социал депшилге дээш улустарның демисселиниҢ күштелгенинин чорудуун шинчилээрин уламчылаар.

Бойдус болгаш техниктиг эртемнер чаазы-биле будүрүкчү күштерге шынар талазы-биле хаңы өскерилгелерни, продукцияның, техниканың болгаш технологияның шуут чаа хевирлерин тургузарын хандырар аргалыг түнелдерлиг шинчилелдерни калбартыр. Теоретиктиг болгаш дузалаа математиканы, информатиканы болгаш кибернетиканы, бөдүүн кезекчигештерниҢ, атомнуг ядронуң болгаш кадыг телонуң физиказының, микро- болгаш квант электрониказын база оптиказын, радиофизиканы, ол шыкаш атомнуг болгаш термоядролуг энергетика талазы-биле, электроэнергияның шилчилгезинин болгаш дамчыдылгазының, энергияның чаңчылчыйан дестерин шинээдип алырының чаазы-биле шинчилелдерни хөгжүдер. Механиканың айтырыгларын, будүрүлгени автоматчыдарының теориязының айтырыгларын калбаа-биле шинчилээр. КатализниҢ, химия технологиязының, биотехнологияның, ол шыкаш чаа конструкция материалдарын тургузарының эртем үндезинниерин ажыглап кылыр. Физикахимия биологиязын, медицинага болгаш көдээ ажыл-агый будүрүлгезинге ажыглаар физиология талазы-биле идепкейлиг будүмелдерни алырынга дузалаар эртем үндезинниерни хөгжүдер; иммунологияның болгаш вирусологияның, генетиканың болгаш селекцияның айтырыгларын, эң-не иептерегей аарыгларга удур профилактика кылырының методтарын болгаш аргаларын, ону диагностаарының болгаш эмнээрининиҢ айтырыгларын ажылдан кылыр. Чер картының, биосфераның, Делегей океанының болгаш атмосфераның тургузуун болгаш эволюциязын, ол шыкаш космос делгемин комплекстиг шинчилээр.

Эртем болгаш эртем-педагогика кадрларын белетхээриниҢ болгаш мергежилин бедидериниҢ талазы-биле ажылды сайзырангайжыдар.

ЭртеминиҢ материал-техниктиг хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчегларин боттандырар. ЭртеминиҢ дүржулгашенелде базазын быжыглаар, эртем объектилерин тударынга тускайлап турар капитал салыышкынарының чартыынан эвээш эвес кезиин оон хөгжүлдезинге бээр. Эртем организацияларын эртем шинчилелдери кылырынга херек амгы үениҢ приборлары, дериглери, автоматчыдылга чепсектери-биле, материалдар болгаш препараттар-биле хандырарын дыка экижидер.

(Үланчызы 3-ну арында).

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР УЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Үланчызы. Эгези 1—2 арыннарда).

V. Аар үлетпүрнүң хөгжүлдези

Аар үлетпүрнүң кол сорулгалары болза, улус ажыл-агыйын одаар чүүл, чиг эт курлавырлары, машиналар, дериглер болгаш амгы үеним өске-даа дериг-херекселдери-биле хандырары, чонга бедик шынарлыг бараанарны бүдүрери көвүдедири, ооң адырларының ажылының ажыктыны бедидери болур.

Айыттынган сорулгаларга үнделиләш, даразымда чүүлдерни хандырар.

Бодунуң техника-экономиктиг көргүзүглериниң талазы-биле делегейниң эң дээре үлегерлериңге дүгжүп турар, даштыкы рынокка маргылдажыр шинээлиг бедик ажыктыг продукция бүдүрүп үндүрериңе калбаа-биле шилчиир. Чаа техниканы болгаш технологинины шингээдип алырының хуусаазын дыка кескүзү-биле кызырар;

аар үлетпүрүнүң структуразын сайзыраңгайжыдар, адырлар аразының болгаш адырлар иштинең пропорцияларын ажыжидер, машина тудуушкуунун, атомнуг энергетиканы, газ, химия болгаш нефтехимия үлетпүрүн, депшилгелиг конструкция материалдарын бүдүрерин дүргедедир хөгжүдер, специализацияны болгаш кооперастаашкынны калбартыр;

бүдүрүлгени чаартыр, хамыктың мурнунда оңу техника талазы-биле чепсегләәрииниң болгаш реконструкциялың, механизацияның болгаш автоматчыдылганың деңнелиң бедидериниң үндезинииңе боттандырар;

хөл-биле кылыр, шоолуг мергежил иегевес болгаш аар күш-ажылды ажыглаарын дыка кызырар соруига-биле көдүрер-сөөртүр, чүдүрер-дужүрер болгаш склад ажылдарын механизастаарының болгаш автоматчыдарының чепсек-херекселдерни бүдүрерин дыка көвүдедир;

бүдүрүлгеге техниканың болгаш технологияның курлавырлар камнаар хевирлерин бүгү-ле черлерге иеитередир, чиг этти комплекстиг ажыглаар, бүдүрүлге хереглелиңге материалдарның бодуң ажыглаарын синтетиктиг материалдар-биле калбак хемчээлдиг кылдыр солуур, чиг этти болгаш материалдарның чидирлгерни кызырар, катап ажыглаар курлавырларның ажыглалын эжиждер.

Аар үлетпүрүнүң адырларының дараазында кол үглаңыышкыннарын доктаадыр.

Машина тудуушкун комплекизи

Машина тудуушкун комплекизиниң, хамыктың мурнунда станок тудуушкунуның, саналга техниказының, бүдүрүлгезиниң, прибор кылыышкыныныңың, электронныг техника болгаш электроника үлетпүрүнүң үндезин реконструкциялың болгаш мүрнизы хөгжүүрүн бирги чергенин чуруму-биле хандырар. Ол адырларның продукциязын бүдүрүп үндүрериниң немей өзүлдезиниң темпизин машина тудуушкунунга иитизи-биле ортумак темилерге деңнээрге 1,3—1,6 катап мурнап турарын дөзевилээр.

Машина тудуушкун комплекизиниң хөгжүлдезинге бээр капитал салыышкынарының хемчээлии дыка улгаттырар. Бүдүрүлгениң кол фондуларының идепкейлиг кезээниң чазартылгазын чылдың-на 10—12 хуу чедирер.

Машина тудуушкунуның болгаш металл болбаазырадылгазының продукциязын бүдүрерин 40—45 хуу көвүдедир.

Чаа техниканы чогаадып кылыының болгаш шингээдириниң хуусаалгазын 3—4 катап кызырар. Чаа шингээдип ап турар техниканың бүгү хевирлерни бодуңуң бүдүрүктүлүүнүң болгаш идегелдиниңг талазы-биле үндүрүп турар шак-ла ындыг продукциядан 1,5—2 катаптан эвээш эвес артык шынарлыг болурун хандырар.

Машиналарның болгаш дериглериң бот-күчүзүн экономика талазы-биле болдунар кызыгаарга чедир бедидер, оларның бүдүрүктүлүүнүң бир единицазынга дүүштүр бүдүрүлгеге үндүрер чарыгдалларны эвээжедир.

Эде тургустунуучал бүдүрүлгелерни болгаш автоматчыялга-биле төлевилээшкин кылыр системаларны, микропроцессор техниказының херекселдерни кады эптээн автоматчыткан шугумнарны, машиналарны болгаш дериглерни, санныг программа-биле башкартынар хөй операция кылыр станоктарны, робототехниктиг, роторлуг болгаш ротор конвейерлиг комплекстерни калбаа-биле неитередир.

Сибирьге, Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Кыдыкы Соңгу чүкке ажыглаарына таарыштырган бедик бүдүрүктүлүг машиналарны болгаш дериглерни бүдүрүп үндүрерни көвүдедир.

Технология системаларың болгаш машиналар комплекстерин комплектилиг бээрииңе шилчиир. Көдээ ажыл-агыйда, транспортта, өске адырларда ажыглаттынып турар нарыы болгаш онза ылавылалдыг техниканы фирма аргазы-биле септээрин болгаш кылыкчылар боттары ажаарын, хандырарын бүгү хемчег-биле хөгжүдер.

Специализастаан заводтар-биле механика эптелге бүдүрүлгелерни дээштиг дүүштүрүп турган, бүдүрүлгениң белдирлер, кезектер база технология талазы-биле специализациялың болгаш кооперастаашкынын калбартыр. Белдирлерни болгаш кезектерни чангыс зайлыдырын болдунар-ла шаа-биле хандырар. Чангыс зайлыткан блок-модуль болгаш база конструкцияларның үндезинииңе машиналарны, дериглерни болгаш приборларны чогаадып кылырының талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Техниканың хөй язызы ажылдар кылыр хевирлерни бүдүрүп үндүрерни көвүдедир.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүделиниң шугуму-биле машина тудуушкунунуң адырларының каттыштырылгазын уламлыай хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының, бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының күсели-биле машина тудуушкунунуң продукциязының техниктиг деңнелии болгаш шынарын бедидериниң аргаларын улам-на долузу-биле ажыглаар.

Машина тудуушкунунуң министерстволарынга боттарының хереглелдериңе тускай технологтуг дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерни элээн улгаттырар.

Машина тудуушкунунга депшилгелиг конструкция материалдары — чымчак кандан прокатты, эгген, дүрүлээн, олчаан кутказ хевирлерлиг кезектерни, металл порошоктарын болгаш пластмассаларны ажыглаарын улгаттырар. Он йиңги беш чылда машиналарның болгаш дериг-херекселдериң металл чарыгдаар хемчээлии 12—18 болгаш оларның энергия чарыгдаар хемчээлии 7—12 хуу кызырар, кара металлдар прокадының чарыгдалдарын (барааның продукциязын 1 млн. рубльге онаашты) ортумаа-биле 26—28, кан хоолайларын 18—20, өңнүг металлдар прокадын 21—23 хуу кызырар.

Бүдүрүлге күчүлериниң долу күш-биле ажылдаарын көвүдедир, 1990 чылда дериг-херекселдериниң ажылының эолчелиниң коэффициентизин 1,6—1,8, ооң иштинде программалыг башкартынар дериг-херекселдериниң болгаш автоматтыг шугумнарының 1,9 болгаш таарыштыныычал бүдүрүлге модульдарының болгаш системаларының 2—2,5 чедирерни чедип алыр.

Күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн 39—43 хуу бедидер, продукциянның бот-үнезин 9—11 хуу чигедир.

Энергетиктиг машина тудуушкунунга энергетиканы дүргеи хөгжүдерииге ажылаар бедик камнаалгалыг техниканы бүдүрүп үндүрерни калбартыр. Бүдүрүп үндүрүп турар дериг-херекселдериниң тургузуун экижидер, микропроцессорлуг техниканың чепсек-херекселдериниң үндезинииңе оны автоматчыдарының деңнелии улуу-биле бедидер. Дүргеи нейтроиларга ажылдаар реакторларлыг 800 муң киловатт күчүлүг энергоблоктарны ажылдап кылыры-биле холбашкан эртем-техниктиг айтырыгларны шиитпирлээр.

Чылыг бээр атомнуг станцияларга дериг-херекселдерни, чүрттүүн ырак районнарынга эвээш күчүлүг энергия тургузукчуларын бүдүрүп үндүрерни хандырар. Канск-Ачинскиниң одалга-энергетиктиг комплекизиниге болгаш чүрттүүн өске-даа районнарынга ажылаары-биле эге күчүзү 800 муң киловатт бүс турбиналыг блоктарга дериг-херекселдерни мөөңү-биле бүдүрүп үндүрерни организастаар. 120—150 муң киловатт эге күчүлүг газтың улуг энергетика турбиналарының, а ол ышкаш бедик плотниалыг болгаш суг чыыр электростанцияларга суг турбиналыг дериг-херекселдериниң эге хевирлерни тургузар болгаш бүдүрерни организастаар.

Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунга аар үлетпүрүүн болгаш транспорттуң база адырларынга техниктиг үнделии эде чепсегленнишкинни хандырар продукцияны бүдүрүп үндүрерни өстүрер. Ангы-ангы машиналарны бүдүрериниң колдуунда бедик автоматчыттынган технологтуг шугумнарны болгаш комплекстерни тургузарынче шилчип кирер. Металлургияның дериг-херекселдерни бүдүрерии улуубиле көвүдедир. Кан чылдырарының шолу 650 дорбелчин метр чедир кан эрилдирер агломерациялыг машиналарны, холоштур үрдүрүлгелиг конверторларны болгаш канны үзүк чок кударының бедик бүдүрүктүлүг машиналарын тургузарын болгаш бүдүрүп үндүрерни шингээдип алыр. Даг дериг-херекселдерни, колдуунда гидравликаны ажыглаар эге улуг күчүлүг дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрериниң өзүлдезин хандырар. Ханыдан баткан удазынналчак байлактыг черлерни тудуп ажылдап кылырынга черни казып ергылаар комплекстерни, ярыглаар ажылдарга бедик бүдүрүктүлүг механизастаттынган комплекстерни, эвээш окиселдиг рудаларны болбаазырадып кылырынга тускай дериг-херекселдерни, ишкини 100 куб. метр чедир ускууштуг жеткен дизельдиг чүүк автомобильдерни болгаш автопоездилерни кылып үндүрерни иитти бүдүрүлгениң 40—45 хуузу чедир көвүдедир. Хөй кижи олурар болгаш таарымчалыг дизельдиг автобустарны бүдүрүп үндүрерни шингээдии алыр. Аар чүүк сөөртүр, ооң иштинде 110 болгаш 180 тонна чүүк сөөртүр карьер автосамосвалдарын, хөй чүүк сөөртүр ыяш дажыыр автомобильдерни болгаш эвээш тонналыг чүүк автомобильдерни болгаш авточүдүрүкчүлерни бүдүрүп үндүрерни көвүдедир. Дизель шимчедикчилиг болгаш бедик камнаалгалыг, мурнуу дугую ажылдаар хевирлериниң чиик автомобильдерни бүдүрериңе шилчиирии дүргедедир. Чыыргап болгаш суургаткан газка ажылдаар автомобильдериниң бүдүрүлгезин элээн калбартыр. Тудугга хереглээр тускай автомобильдерни болүү-биле бүдүрүп эгелээр.

Көдээ ажыл-агыйның яязы-бүрү чүүктерии, а ол ышкаш агроүлетпүр комплекизиниң адырларынга технологтуг чорудулгаларның үзүктел чок болурун хандырарынга дерек тускай автомобильдерни болгаш кожутларны бүдүрүп үндүрерин өстүрер.

Электроинут тургузутларны ажыглаарының болгаш аэродинамиктиг көргүзүглерин экижидериниң күсели-биле автомобильдериң одаар чүүл чарыгдаарының хемчээлии эвээжедир. Металлдар чарыгдаарының хемчээлии 15—20 хуу эвээжедир, автомобильдериң ажылдаарының курлавырларын улгаттыпар болгаш оларның техниктиг ажаалдазынга күш-ажыл чарыгдалын кызырар.

Трактор болгаш көдээ ажыл-агыйын машина тудуушкунунга, мал ажылынга болгаш мал чеми белеткээрииге хереглээр машина тудуушкунунга эргежок чугула бедик дээштиг техниканга көдээ ажыл-агыйның хереглелии улам-на долузубиле хандырар арганы бээр бүдүрүлгениң техниктиг эде тургузуушкунун калбак хемчээлдерге боттандырын чорудар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарын механизастаарынга 1986—1990 чылдарда көрүнгеи машиналар системазының номенклатуразынга дүүштүр машиналарны болгаш чепсек-херекселдерни бүдүрүп үндүрериниң өзүлдезин болгаш оларның тургузуун сайзыраңгайжыдарын хандырар, оларның бүдүрүкчүлүг бичее электрон-саналга машиналарын, хүүда электрон-саналга машиналарын, хөй чүүлдер кылыр стайоктарны болгаш бүдүрүлгениң эде тургустунуучал модульдарын сан программалыг башкарарынга, дериг-херекселдериниң ялзы-бүрү хевирлериниге программалаар командылал аппараттарын бүдүрүп үндүрерни хөгжүдерии дүргедедир. Саналга техниказынга болгаш башкарылганын автоматчыттынган системаларынга программалыг чепсек-херекселдерни бүдүрерии көвүдедир.

Машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң техниктиг диагностиказының автоматчыткан чепсек-херекселдерии, үревес контрольдуң чепсек-херекселдерии, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын хынаарының, долгандыр турар бойдустуң байдалын контрольдаарының чаа приборларының комплекстерни тургузарын болгаш бөлүүбиле бүдүрүп үндүрерни шингээдип алыр. Одалга-энергетика курлавырларының чарыгдалдарын контрольдаарының болгаш таарыштырарының приборларын, эртем шинчилелдерни автоматчыдарынга чаа приборларны болгаш чепсек-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии өстүрер.

Автоматчыдылганың приборларынга болгаш чепсек-херекселдериңе бедик инаныштыг болгаш дүргеи хөлелир элемент баазазын, эң үлүг интегралдыг схемаларны, лазер болгаш волокно-оптиктиг техниканы ажыглаарын элээи калбартыр.

Автомобиль үлетпүрүнге улуг ажыл-агыйының хереглелдериңе болгаш одаар чүүлдү каинаар сорулгага улам-на долузу-биле дүүжүп турар автомобильдерни бүдүрерии көвүдедир болгаш оларның тургузуун экижидер. Одаар чүүлдү хереглээр хемчээлии (бензин-биле деңнээрге) 25—30 хуу эвээлгаш синтетиктиг каучуктарны — 2,7—2,9 млн. тонна чедир бүдүрүп үндүрер.

Аалы конструкцияларга ажыглаар пластмассаларны болгаш өске-даа полимер материалдарын бүдүрериниң шанс-биле чаагыс аай технологтуг комплекстиг тургузуун турар бедик шиналарны болгаш каинаалгалыг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрериңе шилчиир. Биче фермаларны техниктиг эде чепсегләәрииңе дериг-херекселдерни бүдүрерии калбартыр. Мал чемии консервалаарынга болгаш саванны болбаазырадып кылырынга машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң конструкцияларын, а ол ышкаш мал ажылының база куш фермаларының болгаш комплекстериниң артынчыларын болбаазырадып кылырынга биоэнергетиктиг тургузугларның конструкцияларын ажылдап кылырын болгаш бүдүрүп үндүрерии организастаан чорудар. Мал ажылынга болгаш мал чемии бүдүрериңе машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң бүдүрүкчү-түүн бедидер, ажылдаар хуусаазын узадыр.

Тудуг, орук болгаш коммунал машина тудуушкунунга тудуг бүдүрүлгезиниң техниктиг деңнелии элээи бедидерии, хөл-биле кылыр ажылды улуу-биле кызырар органы берии турар машиналарны, механизмнерии, хереселдерии болгаш өске-даа продукцияны бирги эвлчегде белеткел кылырыңе кичээгейии мөөңнээр. Тудуг чорудулгаларын комплекстиг механизастаарынга эргежок чугула машиналарның, механизация дериг-херекселдериниң болгаш инструментилериниң комплектилерии бүдүрүп үндүрерии хандырар. Яязы-бүрү ажылдар кылыр тускай шассилериин белеткеи кылыр талазы-биле күүлерии тургузар болгаш оларга үндезилээш, калбак номенклатураның шимченгир тудуг машиналарын болгаш механизмнерии бүдүрүп үндүрерии организастаан чорудар. 10 тонна болгаш ооң аар чүүк көдүрер суургалыг краиларны, ишкири улуг ускууштарлыг бодуң чоруур скреперлерии, бедик бүдүрүкчүлүг ажылыг ускууштуг дей-биле шинээр дугуйларлыг түдүрүлгечүлерии, бүлдозер-ундүредикчилерии, силгии тырыыр техниканы болгаш тудугну механизастаарының өске-даа дээштиг чепсек-херекселдерни бүдүрерии мурнады көгжүдер. Ажылдаи турар бүдүрүлгелерге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр машиналарны бүдүрүп үндүрерии хандырар.

Бетон хоюдар доктаамал болгаш көжүп чоруур автоматчыткан тургузугларны, улуг блоктар эптээрииге көдүрер тургузугларны, тудуг материалдарының үлетпүрүнге автоматчыткан шугумнарны бүдүрүп үндүрерии көвүдедир. Чер казарының болгаш мелиорациянын улам-на сайзыраңгай болгаш каинаалгалыг техниказын, солуп турар түүлээи дериг-херекселдериг бичее хемчээлдиг машиналарны болүү-биле бүдүрүп үндүрерии шингээдип алыр. Ыяш белеткээр ажылдарга бедик механизастаттынган комплекстериниң номенклатуразын калбартыр болгаш бүдүрүп үндүрерии көвүдедир. Орук болгаш коммунал ажыл-агыйга чаа техниканы бүдүрүп үндүрерии хөгжүдер.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүн машина тудуушкунунга чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге продукцияны белеткеи кылырын долузу-биле механизастаарыңе болгаш автоматчыдарынче шилчиирии хандырып турар машиналарның комплекстерии болгаш системаларын тургузар болгаш бүдүрүп үндүрер талазы-биле ажылды боттандырып чорудар. Роботчуткан тургузутлар болгаш микропроцессорлар-биле чепсегленген бедик дээштиг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии калбартыр. Үүрмек, хоюр аъш-чем продуктуларын савааларынга автоматчыткан шугумнарны бүдүрүп үндүрерии барык-ла 6 катап улгаттырар. Төлевилел-конструктор болгаш бүдүрүлге базаларын быжыглаар.

Сазыг болгаш хөй-нинти чемнеиилгезиниң бүдүрүлге черлериңе дериг-херекселдер бүдүрерии улуу-биле калбартыр. Фотоарүлгелиг электроинут техниказын, офсет парлаттынын бедик бүдүрүкчүлүг автоматчыткан машиналарын, а ол ышкаш полиграфия продукциязын белеткеп кылырынга шугумтурулга шугумнарын бүдүрүп үндүрерии көвүдедирии хандырар.

Конструкция материалдарын бүдүрүп үндүрери

Экономиканың хөгжүлдезиниге чаа дешилгелиг техниканы тургузарының сорулгаларын болгаш курлавырлар камнаалгалыг материалдарын биригиилээш, конструкция материалдарының тургузуун болгаш шыкарын экижидер. Металл продукциялының камнаалгалыг хевирлерии, синтетика болгаш дешилгелиг өске-даа материалдарны бүдүрүп үндүрерии дүргедедир; конструкция материалдарының номенклатуразын калбартыр, оларның техника-экономиктиг характеристикаларын экижидер болгаш быжыын бедидер.

Кара металлургияга шой бүдүрүлгезиниң өзүлдезии чокка болгаш кокс чарыгдалын элээн кызырбышаан, 1990 чылда белеи прокат бүдүрүлгезии 116—119 млн. тонна чедирер. Металл продукциялының тургузуун экижидер, 50 млн. тоннадан эвээш эвес калбак прокатты, чымчак кандан 20—21 млн. тонна прокатты болгаш быжыдыр болбаазырадып кылган 15—16 млн. тонна прокатты бүдүрүп үндүрерии хандырар. Нефть сортамситилиг хоолайларны, газ дамчыдар болгаш заводка дадарбас шыныглыг кылып казан өске-даа хоолайларын, металл кылыгларын бүдүрүп үндүрерии калбартыр. Прокаттың 500-тен эвээш эвес чаа хевирлерии шингээдип алыр.

Бүдүрүлгениң техниктиг эде чепсегленнишкинии дүргедедир. Кислород-конвертолуг болгаш электри каинаалгаларын 1,3—1,4 катап, үзүктел чок аргазы-биле кан кударын 2 ажыг катап болгаш металл порошоктарын бүдүрүп үндүрерии 2 ажыг катап улгаттырар. Демирии болгаш шуут чаа металл материалдарын дөрт алырының технологиязын үлетпүрге шингээдип алыр талазы-биле ажылды калбартыр.

Күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн 13—15 хуу бедидер, продукциянның бот-үнезин 2—3 хуу чигедир.

Өңнүг металлургияга руда базазын, алюминий, вольфрам-молибден, алдын болгаш алмаз казып тывар, ховар металл болгаш ак-коргулчун үлетпүрүн болгаш металл порошоктарын бүдүрерии муриады хөгжүдер. Кылыгларының 300-тен эвээш эвес чаа хевирлерии бүдүрүп үндүрерии шингээдип алыр.

Руда чиг эдии удамна комплекстиг ажыглаар. 1990 чылда демир-дес болгаш демир артынчыларын база мурнуда ажыглаттынмайн турган болбаазырадып кылыры берге чиг этти болбаазырадып кылыының күсели-биле 1,9 млн. тоннадан эвээш эвес өңнүг металлдарны бүдүрүп үндүрер.

Суук ванияга эзилдирилгени ажылаарын 2,5—3 катап улгаттырар, курлавырлар камнаар автогениг чорудулгаларны ажыглап турган, честиң, коргулчунуун болгаш никельдиң 35 хуузун бүдүрерии хандырар. Одалга-энергетика курлавырларын чарыгдарының нормазын эвээжедир, бөөн чыл дургузумда 3 млрд.киловатт-шактан эвээш эвес электри энергиязын болгаш бир киловатт тоннаа чиигеттеп алган одаар ачулуу камнаалгаларны — 6,8—7,1 млн. тонна, химиктиг волокноларны болгаш хендирлерии — 1,85 млн. тонна чедир болгаш синтетиктиг каучуктарны — 2,7—2,9 млн. тонна чедир бүдүрүп үндүрер.

Күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн 6—7 хуу бедидер.

Химия болгаш нефть-химия үлетпүрүнге продукция бүдүрүлгезиниң хемчээлии 30—32 хуу улгаттырар, ооң ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын бедидер. 1990 чылда минералдыг чемнинчидилгелерни бүдүрүп үндүрерии 41—43 млн. тонна, үнүштер камгалаарының химиктиг бүдүмелдерии 440—480 муң тонна, синтетиктиг чүктарны болгаш пластиктиг массаларны — 6,8—7,1 млн. тонна, химиктиг волокноларны болгаш хендирлерии — 1,85 млн. тонна чедир болгаш синтетиктиг каучуктарны — 2,7—2,9 млн. тонна чедир бүдүрүп үндүрер.

Аалы конструкцияларга ажыглаар пластмассаларны болгаш өске-даа полимер материалдарын бүдүрериниң шанс-биле чаагыс аай технологтуг комплекстиг тургузуун турар бедик шиналарны болгаш каинаалгалыг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрериңе шилчиир. Биче фермаларны техниктиг эде чепсегләәрииңе дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии калбартыр. Мал чемии консервалаарынга болгаш саванны болбаазырадып кылырынга машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң конструкцияларын, а ол ышкаш мал ажылының база куш фермаларының болгаш комплекстериниң артынчыларын болбаазырадып кылырынга биоэнергетиктиг тургузугларның конструкцияларын ажылдап кылырын болгаш бүдүрүп үндүрерии организастаан чорудар. Мал ажылынга болгаш мал чемии бүдүрериңе машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң бүдүрүкчү-түүн бедидер, ажылдаар хуусаазын узадыр.

Тудуг, орук болгаш коммунал машина тудуушкунунга тудуг бүдүрүлгезиниң техниктиг деңнелии элээи бедидерии, хөл-биле кылыр ажылды улуу-биле кызырар органы берии турар машиналарны, механизмнерии, хереселдерии болгаш өске-даа продукцияны бирги эвлчегде белеткел кылырыңе кичээгейии мөөңнээр. Тудуг чорудулгаларын комплекстиг механизастаарынга эргежок чугула машиналарның, механизация дериг-херекселдериниң болгаш инструментилериниң комплектилерии бүдүрүп үндүрерии хандырар. Яязы-бүрү ажылдар кылыр тускай шассилериин белеткеи кылыр талазы-биле күүлерии тургузар болгаш оларга үндезилээш, калбак номенклатураның шимченгир тудуг машиналарын болгаш механизмнерии бүдүрүп үндүрерии организастаан чорудар. 10 тонна болгаш ооң аар чүүк көдүрер суургалыг краиларны, ишкири улуг ускууштарлыг бодуң чоруур скреперлерии, бедик бүдүрүкчүлүг ажылыг ускууштуг дей-биле шинээр дугуйларлыг түдүрүлгечүлерии, бүлдозер-ундүредикчилерии, силгии тырыыр техниканы болгаш тудугну механизастаарының өске-даа дээштиг чепсек-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии мурнады көгжүдер. Ажылдаи турар бүдүрүлгелерге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр машиналарны бүдүрүп үндүрерии хандырар.

Бетон хоюдар доктаамал болгаш көжүп чоруур автоматчыткан тургузугларны, улуг блоктар эптээрииге көдүрер тургузугларны, тудуг материалдарының үлетпүрүнге автоматчыткан шугумнарны бүдүрүп үндүрерии көвүдедир. Чер казарының болгаш мелиорациянын улам-на сайзыраңгай болгаш каинаалгалыг техниказын, солуп турар түүлээи дериг-херекселдериг бичее хемчээлдиг машиналарны болүү-биле бүдүрүп үндүрерии шингээдип алыр. Ыяш белеткээр ажылдарга бедик механизастаттынган комплекстериниң номенклатуразын калбартыр болгаш бүдүрүп үндүрерии көвүдедир. Орук болгаш коммунал ажыл-агыйга чаа техниканы бүдүрүп үндүрерии хөгжүдер.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүн машина тудуушкунунга чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге продукцияны белеткеи кылырын долузу-биле механизастаарыңе болгаш автоматчыдарынче шилчиирии хандырып турар машиналарның комплекстерии болгаш системаларын тургузар болгаш бүдүрүп үндүрер талазы-биле ажылды боттандырып чорудар. Роботчуткан тургузутлар болгаш микропроцессорлар-биле чепсегленген бедик дээштиг машиналарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии калбартыр. Үүрмек, хоюр аъш-чем продуктуларын савааларынга автоматчыткан шугумнарны бүдүрүп үндүрерии барык-ла 6 катап улгаттырар. Төлевилел-конструктор болгаш бүдүрүлге базаларын быжыглаар.

Сазыг болгаш хөй-нинти чемнеиилгезиниң бүдүрүлге черлериңе дериг-херекселдер бүдүрерии улуу-биле калбартыр. Фотоарүлгелиг электроинут техниказын, офсет парлаттынын бедик бүдүрүкчүлүг автоматчыткан машиналарын, а ол ышкаш полиграфия продукциязын белеткеп кылырынга шугумтурулга шугумнарын бүдүрүп үндүрерии көвүдедирии хандырар.

Одалга-энергетика комплекизи

Одалга-энергетика комплекизиниң адырларының хөгжүлдезии одаар чүүлдериң болгаш энергиянын бүгү хевирлерии казып тывары болгаш бүдүрерии көвүдедир, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга болгаш кезектериңе энергия камнаалгазының тодаргай утламышкынныг политиказын чорудуп тургаш, оларга чүрттүүн хереглелии үзүктел чок турушту хандырарының сорулгазынга чагыртыр.

Электроэнергетикага электри энергиязын ажылдап үндүрерии 1990 чылда 1840—1880 млрд. киловатт-шак, ооң иштинде атомнуг электростанцияларга 390 млрд. киловатт-шак чедирер. Мазуттуу одаар чүүл кылдыр ажыглаарын, бирги эолчегде чылыглыг электростанцияларга ажыглаарын дыка кызырар.

Энергетика күчүлериниң структуразының улам ыцай сайзыраңгайжыырын хандырар. Чүрттүүн Европа кезээңге болгаш Уралга атомнуг улуг электростанцияларын, а чүрттүүн чөөн девискээрлериңе — бирээн-ле 4—6 млн. киловатт күчүлүг конденсациялыг чылыг электростанцияларын болгаш гидроэлектростанцияларны тударын боттандырын чорудар. Дүргеи нейтроиларга ажылдаар реакторларлыг атомнуг станцияларның тудуун, энергия ажыглалын дүргеи таарыштырар күчүлерии тургузарын дүргедедир. 10 млн. киловатт күчүлүг эргижирээн дериг-херекселдерни ажыглаалдан үштүр, 25 млн. киловаттан эвээш эвес күчүлүг энергетика дериг-херекселдерни чаартыр.

Органиктиг болгаш ядролуг одаар чүүлге ажылдаар хөй нуруузында улуг күчүлүг ЧЭТ-терии, чылыг хандырылгазының атомнуг станцияларын болгаш улуг котельныларын тударының күсели-биле чылыг хандырылгазының улам ыцайгы тепчүдүлгезии телевилээр.

Чүрттүүн чаагыс аай энергетика системазын тургузарын уламчылаар, системалар аразының электри дамчыдылгазының өскерилир токка 500, 750, 1150 киловатт болгаш докгаамал токка 1500 киловатт күженишкинииг шугумнарын, ол ышкаш хуваалда четкилерии тударын боттандырар.

Күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн 21—23 хуу өстүрер, электри болгаш чылыг энергиязының бот-үнезин 4-5 хуу чигедир.

(Төнүүзү 4—7 арыннарда).

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР УЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Эгеш 1—3 арыннарда).

Нефть улетпүрүге нефтинин болгаш газ конденсадының тывыжын 1990 чылда 630-640 млн. тонна чедирер. Барыын Сибирьге, Казах ССР-ге болгаш чүрттүн Европа кезээнин соңгу чүгүнге нефть улетпүрүүн хөгжүлдезин уламчылаар. Каспий чоогунуң шыгылаажыкка хаяы чылдар нефть тывыштыг черлерин улеттүр ужур-дузалыг ажылдап кылышкынче киирер. Далайларның эрик чоогу кыдыкының нефть болгаш газ тывыштыг черлерин шингедири болгаш ында эргежок чүгүлә бүдүрүлге-техниктиг базаны түргузарын дүргедедир.

Тывыштыг черлерин ажылдан кылырының эң ажыктыг системаларын ажыглаарының, өрүнзөр ажылдарның технологиязын сайырангайжыдарының, оларның техникти дериглеп эжиндиринин, тывыш черлериниң нефть биэрии улгаттырар амгы үениң арга-ларын калбаа-биле ажыглап киирериниң болгаш деңшилгелиг технологтуг чорудугларны ажыглаарының күсели-биле нефть тывыжының ажыктының, дөштинин бедидер. Өрүмнөөн черлериң септелге аразында ажылдалар үеэин 1,4—1,8 катап улгаттырар.

Нефтинин эдериниң газын ажыглаарын 1990 чылда 90 хуудан куду эвес кылдыр чедирер.

Нефть ажылдан кылыр улетпүрге нефтинин улам мыдай хаяы ажылдан кылырын болгаш мотор кывар түүлүн, ол ышкаш химия, нефть-химия болгаш микробиология улетпүрүге чиг эт бүдүрүү үндүрериниң дыка улгадырын хандырар. Чаар үстерин бүдүрүү үндүрерин калбартыр, оларның шынарын эжиндер. Транспорт чарыгдалдарын дыка кымыраар сорулга-биле нефть продуктуларының бүдүрүлгешин төварыштыр түргүзар, нефть продуктулар дамчыдыкчыларын калбаа-биле тударының талазы-биле ажылды уламчылаар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 9—11 хуу бедидер.
Газ улетпүрүге газ тывыжын 1990 чылда 835—850 млрд. кубометр чедирер. Ямбургтуң, Карачаганактың, Астраханьның болгаш газ конденсады тывыштыг еске-даа черлерин тывыш ажылдан кылышкынынче киирерин дүргедедир. Ямал чартык ортулукка газ тывыжын организастаары-биле холбашкан ажылдарны боттандырар. Каспий чоогунуң чавызаажыкның тывыштыг черин улетпүрге ажыглаан өгелзөр болгаш ооң бааза-зынга улуг хемчөлдиг газ-химия бүдүрүлгезин түргүзарын өгелзөр. Газты болгаш газ конденсадын комплекстиг балеткээринге автоматчыткан блок-комплект түргүзүгларын, ооң иштинде улуг күүчүлүт-даа түргүзүгларны калбаа-биле ажыглаан киирер.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,4-тен эвээш эвес катап бедидер.

Хөмүр-даш улетпүрүге хөмүр-даш тывыжын 1990 чылда 780—800 млн. тонна чедирер. Продукциянын немей өзүлдезинин бүгү хемчөлүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинин күсели-биле чедип алыр.

Кузнецк, Экибастуз, Канск-Ачинск болгаш Чөөн Сибирьнин база Ыраккы Чөөн чүктүң еске-даа хөмүр-даш бассейнинерин хөгжүлдезин дүргедедир.

Хөмүр-даштың шынарын эжиндер, ооң болбаазырадыларга хемчөлүн улгаттырар. Кокс кылырынга херектиг хөмүр-даш концентрадын, ол ышкаш коммунал-амыдырал хереглелдеринге болгаш кокс солуур сорттуг хөмүр-даштың база хөмүр-даш брикеттерин бүдүрерин калбартыр. Хөмүр-даш тывыжының деңшилгелиг ажык аргазын мурнады хөгжүдер, ниити тывышка ооң хемчөлүн 46 хуудан кудулаваас кылдыр көвүдедир. Роторлуг экскаваторларның, тывыштыг черлерин ажылдан кылырының транспорт чок болгаш транспорт-биле чайлаглың тегер системаларын, разрезтерге ажылдарның шуушторулга болгаш циклдиг шуушторулга технологиязларын ажыглаарын дыка калбартыр. Шахталарга болгаш болбаазырадылга фабрикаларынга автоматчыткан дериг-херекселдериниң системаларын калбаа-биле ажыглаар. Комплекстиг механизастаан арыглал үүр-гайларындан хөмүр-даш тывыжының деңнелин 78—80 хуу, комбайн-биле чер үттээриниң деңнелин 48—50 хуу чедирер.

Минералдыг чиг эт бааза зы

Чүрттүн минералдыг чиг эт бааза зының улам мыдайы быжыглаан болгаш калбарарын, шинчилээн казымал байлактарның курлавырларын шингээдиринге белеткелиниң ажыктыын болдаш шынарын улам мыдай бедидерин хандырар.

Барыын болгаш Чөөн Сибирьнин девискээринде, Каспий чоогунуң шыгылаажында, ССРЭ-ниң Европа талазының соңгу чүгүнде, Ортазы Азында, Ыраккы Чөөн чүктө нефть болгаш бойдус газы тыварынын геология-шинчилел ажылдарын болгаш конструлар болгаш одаар хөмүр-даштың, мыдыгын ажык арга-биле ажылдан кылырынга тазаржыр тывышты черлерин шинчилээрин дүргедедир.

Ажылдап турар дат-тывыш бүдүрүлгелериниң чиг эт бааза зын калбартыр. Кара болгаш өңнүг металлургинга эң шынарлыг рудаларын, минералдыг чемишчидилгелерин болгаш тудуг материалдарын бүдүрериниг чиг эттиң тывыштыг черлерин диазээринче база шинчилээринче, чер иштининг дус чок сугларының шинчилээн курлавырларын көвүдедиринче онза кичээнгейлиг үтлаар.

Ажыктыг казымаддарны диазеп тыварының болгаш шинчилээринин деңшилгелиг арга-ларын ажыглап киирерин дүргедедир. Ажыктыг казымаддарның тывыштыг черлерин баш удур биглин тодарадырының болгаш геология-экономиктиг үнелеэшкининиң эртем ёзугаар үндезилелиниң деңнелин бедидер. Шинчилелдериниг геофизиктиг болгаш геохимиктиг аргаларын, Чер кырын болгаш ооң иштин агаар бединиден болгаш космостан шинчилеп көрүүнүң ченсек-херекселдерин улам калбаа-биле болгаш чөп ажыглаар.

Геология-шинчилел албанының илап ёзугаар техниктиг эде дериглезин, ажыктыг казымаддарны диазеп тыварының болгаш шинчилээринин тускайжыттыган бедик механизастаан автоматчыткан чевсек-херекселдерин, ооң иштинде эрик казымының болгаш Делегей океанының бойдус курлавыларын шинчилээринин база улеттүрге ажыглаарының херекселдерин чогаадып түргүзарын болгаш ажылаан киирерин хандырар. Геология-шинчилел албанының амгы үениң транспорт херекселдери-биле дериттингенин эжиндер.

VI. Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдери болгаш Аъш-чем программазын боттандырары

Агроүлетпүр комплекизининг кол сорулгалары — кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң доктаамал өзүлдезин чедип алыры, чүрттү аъш-чем продуктулары-биле болгаш кодээ ажыл-агый чиг эт-биле үлегелдиг хандырары, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазынга дүүшүүр бедик алыс түңнелдерин чедип алыр дээш комплекстиг бүгү ажылдарының күжениишкиннерин каттыштырары.

Агроүлетпүр комплекизи бүгү деңнелдерге чаагыс аай бүдүү-бүрүү кылыр эргелеп башкартыган, планнаттыган, акыаладырытыган түрүүн дээш эргежок чүгүлә организастыг болгаш экономиктиг хемчегээри боттандырар. Комплекстиң бүгү иевектериниң ажыл-агый чорудулгазын удуртурунга агроүлетпүр каттыжымышкынларының ролюн кодүүр, чүрттакчы чоогу аъш-чем-биле хандырарынга оларны харыысалгазын бедидер.

Чаагыс аай агроүлетпүр комплекизинге интеграциякы, кодээ ажыл-агый үлетпүрүүнүң чогуур адылары-биле, а кодээ ажыл-агый эртемниң — бүдүрүлге-биле интеграциязын күштелдирер. Үлетпүрүүн продукция болбаазырадыр бүдүрүлгелери-биле садыгың болгаш инитиин чемнелгезинниг бүдүрүлгелери-биле колхозтарның болгаш совхозтарның дорт харылзаалгарын идепкейлиг хөгжүдер. Белеткел организациларының болгаш ажыл-агыйларның керээлиг хүлээлгелерин күүседирин дээш бот-боттарының аразында харылсалгазын бедидер.

Продукцияның шынарын эжиндер, бүдүрүлгениң болгаш сайгарылганың бүгү чадаларынга чидиргилерин чоп кылыр. Болбаазырадылга бүдүрүлгелерин чиг эт бааза зынче чоокшулаадын, оларның тааржыттыр түргүзугзын сайырангайжыдар. Бүдүрүлгенин индустриалдыг болгаш артыынчы чоп технологиязын калбаа-биле ажыглаан киирер, продукцияны сеэртүрүн, болбаазырадың болгаш шыгжаан кадагалаарын организастаарын эжиндер. Эң чаа соодукчу техниканы шайкы темпилиг ажыглап киирер, соодукчулар четкизин калбартыр. Комплекстин адырларын рефрижераторлуг транспорт-биле, продукцияны дажыглаарынга болгаш кадагалаарынга херектиг контейнерлер-биле дериирин эжиндер.

Агроүлетпүр комплекизининг материал-техниктиг бааза зын доктаамал быжыглаар, курлавыларны эртем-техниктиг деңшилгенин эң чүгүлә утланыышкынарынга мөөнүлеп тура, ооң адыларынын деп-дескн хөгжүлдезин, продукцияны бүдүрүндеги эгелээн ону хереглекчиге сайгарарынга чедир бүгү технологтуг шугумга кошкак черлерин узуткаарын хандырар. Агроүлетпүр комплекизиниг түскайлап берип турар курлавырларның ажыглалының дээштинин улам бедидер.

Көдээ ажыл-агыйга ниити продукцияның чылда ортумак хемчөлүн хөгжүлдезин интенсивтиг факторларлы, эртеминиң, техниказының болгаш мурнакчы практиказының эң чаа чеднишкиннерин ажыглап кииргенинин, тургустунган бүдүрүлге күүзүүн дээштинг ажыглаанының күсели-биле 14—16 хуу өстүрер.

Ажыл-агый чорудулгазының эртемге үндезилеттингеи системаларын шугүрүү шингээдирин уламчылаар, черин ажылдан кылырының хөрүн камгалалдыг аргаларын ажыглаарын болгаш кубулгаларга тааржыттырган болгаш аъш-чем үлетпүрүүнүң негелделерин хандырын турар мыдыг көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттүг сорттарын болгаш хайнактарын биотехнологиянын база геннег инженериянын ажыглаарының үндезининге тургузар болгаш ажыглап киирер талазы-биле ажылды күштелдирер. Үрезин ажылын организастаарын сайгырангайжыдар болгаш үреэминерин шынарын эжиндер.

Бок үнүштер-биле, үнүштериниң хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демиселдиг химиктиг, биологтуг болгаш агротехниктиг аргаларын комплекстиг ажыглаар.

Мал чемни бүдүрериң бүгү таладыг хөгжүдер. Тарылга шелерининг болгаш шык-одар черлерге мал чемнерин өстүрерин интенсификастаарының үндезининге бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин бүдүрерин дыка көвүдедир. Мал чемнерин белеткээринің болгаш кадагалаарының деңшилгелиг технологиязларын калбаа-биле ажыглаар, оларның структуразын болгаш шынарын үндезинн-биле эжиндер.

Люцернаны, клеверни, горохту, тарымал тоорукту, сояны, рапсты болгаш протеинн хей еске-даа культураларны тарыырын калбартын, дүжүттүрүн бедиткеп, мал чемниге үнүш белогун бүдүрерин дыка көвүдедир. Аъш-чем болгаш балык үлетпүрүүнүң артыынчы продукциязын, а ол ышкаш аъш-чем артыынчыларын мал чемниге ажыглаарын калбартыр. Ажыл-агый бүрүзүнге мал чемни кадагалаарының болгаш ону малга чемгерер-биле белеткээринин эргежок чүгүлә бааза зын түргузар. Мал чемниге тараанын чарыгдалын кызырар талазы-биле хемчегларин боттандырар. Мал чемниге тарааны чүгле болбаазыраткаш ажыглаарын чедип алыр.

Мал чемни бааза зын быжыглазарының, генетиканың болгаш уксажыдылганың чеднишкиннерин, кодаанны шынар талазы-биле эжиндеринин биологтуг чаа аргаларын ажыглаарының үндезининге малдың болгаш кушту чаш төлүн садарының күсели-биле дуза чедирер. Чурттакчы чондан кодээ ажыл-агый продукциязының артыкшылын садып алырын организастаарын эжиндер.

Черлерин мелиорастаарының үр хуусаалыг программазын боттандырарын уламчылаар. Беш чыл дургузунда күрүенин капитал салышкынынарының күсели-биле суггаттыг 3,3 млн. гектар болгаш кевирген 3,6 млн. гектар черлерин ажыглага киирер, 8,3 млн. гектар шөлге культура-техниктиг ажылдарны чорудар, 5,6 млн. гектар шөлдериниң ажылдан турар суггарылга системаларының техниктиг байдалын эжиндер. Суггаттыг болгаш кевирген черлериниң ажыглалының дээштинин бедидер, ол черлерден төлевилеттингеи дүжүтту алырын чедип алыр. Суг ажыл-агыйының тудугларының техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидер. Суггарылганың суг камнаар технологиязынче шилчиирин дүргедедир, суг курлавырларын болгаш черлерин хумагалыг ажылдарының талазы-биле хемчегларин ажылдан кылыр болгаш боттандырар. Черлерин мелиорастаарының болгаш оларны кодээ ажыл-агыйга шингээдиринин айтырыгларын комплекстиг шинтиирлээр.

Суг курлавырларының кезек-кезек девискээр айы-биле эде хуваадазын эртем талазы-биле үндезилээрин орамчок бедидер. Соңгу үүкче агын чыдар хемнериниң суун Волга бассейининче угландырары-биле болгаш ооң соонда Волгадан Дон болгаш Кубань хемнерже аксыры-биле болгаш Днепр — Бут суг белдиринин база Дунай — Днепр бугазынын бирги эзлчээнин тудуу-биле холбашкан ажылдарны калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйны химинзастаарымга болгаш органиктиг чемишчидилгелерин ажыглаарын калбартырынга үндезилээш, хөрүүнүң дүжүттүрүн бедидер талазы-биле ажылдарны план ёзугаар чорудар. 1990 чылда көдээ ажыл-агыйга 30—32 млн. тонна минералдыг чемишчидилгелерин, 440—480 муң тонна үнүш камгалалының химиктиг чүүлдерин, а база ол ышкаш 100 муң тоннадан эвээш эвес чугайлыг материалдарны, ооң иштинде 24 млн. тонна тус черниң чугайлыг материалдарын бээр. 1990 чылда 1,5 млрд. тонна хире органиктиг чемишчидилгелерин ажыглаар. Ол сорулгаларга чер-черниң торф, сапропель болгаш еске-даа курлавырларын улам ажыктыг кылдыр ажыглаар. Чемишчидилгелерин, шыгжаан кадагалаарын эжиндер, оларны хөрүүнче киирер аргаларын сайырангайжыдар, чемишчидилгелерин ажыглаарының ажыктыын бедидер.

Мал чемнериниң химиктиг холуксаалары болгаш консервантыларны, өзүлдө стимуляторларын болгаш үнүш камгалалының биологтуг чепсектерин, янзы-бүрү пленкаларны, полимер материалдарны болгаш химижидилгениң еске-даа түүлдерин көдээ ажыл-агыйга бээрин көвүдедир.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң техника талазы-биле эде дериглезин тодаргай ужланыышкын-биле боттандырар. Беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агыйга 1900 муң тракторларны, 1600 муң түүк автомобильдерин, 1770 муң трактор прицептерин, 43 млрд. рубльден эвээш эвес түңге, ооң иштинде 17 млрд. рубль түңге мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрериниг хереглээр көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш дериглерни бээр. Көдээ ажыл-агый адырларын каминалгалыг, бедик бүдүрүкчүлүт машиналар комплекстери-биле болгаш түдүрер-дүжүрер чевсектер-биле хандырарын эжиндер.

Машина-трактор парыгының техниктиг ажаалдазын болгаш ажыглалын оранчок эжиндер, колхозтарның болгаш совхозтарның септелге база зын быжыглаар. Көдээ ажыл-агыйда электри хереглекчилерин электри-биле хандырарының идегелдиин бедидер.

Көдээ ажыл-агыйның ниитилел секторунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 21—23 хуу бедидер.

Үлетпүрүүн аъшчем, эът болгаш сүт адырларынга бүдүрүлге хемчөлүнин 18—20 хуу өзерии хандырар.

Ол адырларның бүдүрүлгелерин продукцияны бөлгаш чиг эттиң комплекстиг болбаазырадырын хандырар шуудулгалыг шугуминар-биле болгаш дериглер-биле хандырарынга үндезилээш, оларның техниктиг эде дериглезинин талазы-биле хемчегларин боттандырар.

1990 чылда күрүче курлавырларының чиг эдиидеи 11,7—12,2 млн. тонна эттээ, 1,5—1,7 млн. тонна мал саржаан, 31—32 млн. тонна чалаң сүт продукциязын, 1 млн. тонна быштакты, 10—11 млн. тонна хоюг чигирин (чигир свеклазындан), 3,7—4 млн. тонна үнүш үзүн болгаш 16—18 млрд. чижек банка хемчөлдиг чимис-жогаа консерваларын бүдүрүп үндүрер.

Эът болгаш эът-тен кылган чартык фабрикаттарны, белеткеп шарып каанын бүдүрерин көвүдедир, оларның хемчөлүн ниити садып үндүрер хемчөлдиң 40—45 хуузунга чедирер. Сүттүн болбаазырадылгазын хамыладып, база чалаң сүт продуктуларының ассортиментизин калбартып турган, сүттүү аъш-чемге ажыглаарын эжиндер. Кол нуруузун бичии хемчөлдиг кылдыр савалап турган, варенье, компот, джем болгаш чулуктар кылып үндүрерин дыка көвүдедир. Арагалашкын болгаш алкоголизмге удур демиселдиг күштелдирери-биле холбашкан хемчеглерни чайгылыш чокка боттандырар сорулга-биле ликер-водка, чымчак арага болгаш спирт үлетпүрүүнүң бүдүрүлгелериниң чамдыызын чогга хереглелдиг аъш-чем продуктуларын бүдүрүп үндүрер кылдыр эде кылырын боттандырар.

1990 чылда балык үлетпүрүүнге чемге хереглээр балык продукциязын 4,4—4,6 млн. тоннага, балык консервааларын 3 млрд. чижек банка чедирер. Дириг, сооткан балыктарны, аштап арыглап каан балык продукциязын, балык кылыгларын, ыштаан болгаш кадырган балыктарны бээрии көвүдедир. Делегей океанының ажык кезээнин биологтуг курлавырларының эртем шинчилелии болгаш үлетпүрге шингээдип алырын күштелдирер. ССРЭ-ниң далай районнарынга балык тывыжын идепкейлиг сайзырадыр. Ишткн сугларга балык ажылын болгаш балык тывыжын организастаарын шинтиирлин-биле эжиндер, хөөлбектерге балык ажыл-агыйы тургузар талазы-биле ажылды калбартыр, балык курлавырын көвүдедириниг оларның аргаларын чер болганга ажыглаар. Балык болбаазырадыр бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге бааза зын быжыглаар, балык тывыш флодун чаартырын дүргедедир. Балык үлетпүрүнге балык дилеп тыварының, тударының, болбаазырадырының чаа техниктиг чепсектерин бээрии көвүдедир.

Аъш-чем үлетпүрүүн адырларынга бүдүрүп үндүрүп турар продукцииниң ассортиментизин калбартыр, шынарын эжиндер, кезектеп шарып, савалаан барааннарны үндүрерин көвүдедир. Чиг эттиң улам каминалгалыг болбаазырадырын боттандырар. Уругларга болгаш диета чемненилгезинге хереглээр продуктуларны, витаминнер, белоктар-биле база биологтуг болгаш еске-даа чемгир холуксаалар-биле эжиттинген продуктуларын бүдүрерин дыка калбартыр. Чартык фабрикаттарны, чаазы-биле донурган чимистерин, ногаалларны болгаш кулинар болбаазырадын хереглеттинмес белеп продуктуларын, эзиртпес суксуннарны болгаш оларның концентраттарын калбак ассортиментилиг бүдүрүп үндүрерин көвүдедир.

Аъш-чем үлетпүрүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 14—16 хуу, эът болгаш сүт үлетпүрүнге 25—28 хуу, балык үлетпүрүнге 10—12 хуу бедидер. Айыттынган адырларга продукциянын бот-үнезин 3—5 хуу чингедир.

Далган-круна болгаш комбикорм үлетпүрүнге ажыктыы бедик дериглерин болгаш мурнакчы технологияны ажыглаарынга үндезилээш, бүдүрүлгелериниң техниктиг деңнелин бедидер, беш чыл иуругзунда дээди сорттуң далганын бүдүрүп үндүрерин 1,4—1,5 катап көвүдедир.

Элеваторларны болгаш тараа шыгжаар черлерин тударын болгаш ажыглалга киирерин дүргедедир. Ведомстволар аразынга кооперастажыышкынга үндезилээш, бирги ээлчегде ырак тараалан районнарга элеваторларның болгаш комбикорм бүдүрүлгелериниң тудуун калбартыр. Далганны болгаш комбикормну сава чокка, контейнерлерге болгаш пакеттерге соортүрүн ажыглаш, хөй күш хереглеттинер чорудугларны механизастаарын ээлээн бедик темпилер-биле боттандырар. Комбикормнуң шынарын бедидер, үнелиг холуксааларны ажыглап тургаш, ында тараанын бот-деңзизин кудуладыр.

Беш чылдың дургузунда **микробиологтуг** үлетпүрге продукцин бүдүрүп үндүрерин 2 катап көвүдедир. Чемгирлиг белогун болгаш биодогтуг шынарын күштүг еске-даа бүдүмелдерин бүдүрерин ээлээн калбартыр. Газты ажыглаарын база көвүдедип турган, биотехнологиянын чиг эт бааза зын хөгжүдер. Микробиологтуг синтездиг продуктуларының талазы-биле көдээ ажыл-агыйның хереглелдерин улам долузу-биле хандырар. Биотехнология болгаш ген инженериязының талазы-биле эртем-техниктиг чеднишкиннерин идепкейлиг шингээдип алыр.

Ыаш ажыл-агыйынга арга-арыг курлавырын катап тургузарын болгаш ажыглаарын эжиндер, эртеминиң чеднишкиннерин, ажыл-агыйның зона системазын, химизацияны болгаш бүдүрүлгени механизастаарын калбаа-биле шингээдир. Аргарыг фондузунуң черин интенсивтиг ажыглаар, камгалал ыыш тарылгазының болгаш куруг база чартык куруг ховуларының одарларын ыыштарлың талазы-биле ажылдарның хемчөлүн улгаттырар. Арга-арыгның чиг эт курлавырларын чогумчалыг ажыглаары дээш контрольду, а база ол ышкаш арга-арыгның өртгеи, хораланчылардан болгаш аарыглардан камгалалын күштелдирер. Европа-Урал зоназынга целлюлозасазын үлетпүрүүнүң доктаамал чиг эт бааза зын хөгжүдер.

VII. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрериң болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдери

Чүрттүн ажыл-агый азырааркының, республикаларының болгаш районнарының бүгүдезиниң бир эң чугула сорулгазы — совет кижилериниң чаагай чоруун көдүрери-биле холбашкан хей иизы сорулгаларны шинтиирлээрииге салымышкынны улгаттырары. 1986—2000 чылдарда хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш чоигз ачы-дуза чедирерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазын чайгылыш чокка боттандырары.

Келир беш чылда аъш-чемге хамаарышпас барааннарны бүдүрерин 1,3-тен эвээш эвес катап көвүдедир. Пестерге, хепке, идикке, культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агый хереглелиниң бараанныгага (ылаңгыя дыштанылгага, туризмге болгаш спортка херектиг бараанларга) чоннуң хей талалыг хереглелдерин улам долузу-биле хандырар. Чоннуң аңгы-аягы белуктериниң хереглелиите дүгжүн турар ассортиментилерин ёзугаар оларны белеткээрии болгаш садарын хандырар. Кылыгларның шынарын үндезинн-биле эжиндер, оларның техниктиг болгаш эстетиктиг, эдилелге быжыг деңнелии бедидер.

Бедик шынарлыг тудуг материалдарын, садтын, огородтуң болгаш еске-даа ииэынын чепсек-херекселдерин чоигз будүрүп, садарын көвүдедир талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырар.

Чоигз төлевиргиг ачы-дуза чедирилгезиниң хемчөлүн 1,3—1,4 катап көвүдедир, оларның шынарын болгаш хандырылганын культуразын бедидер. Көдээ черде хандырылганы артык бедик темп-биле хөгжүдер. Бараанларга болгаш ачы-дуза чедирилгезиие хереглелдя шинчилээрининг болгаш баш бурунгаар билириниң системазын сайзырангайжыдар, ажылчы чоннарның хереглелдериниң ескерилгенин чогуур үезинде ескерии, хемчет алыр.

Чиик үлетпүрге 1990 чылда пестер будүрерин 14—15 млрд. дербелчин метр, трикотаж кылыгларын 2,2—2,3 млрд. кезек, идикти 900 млн. эжеш чедирер. Экижии кылдынган дүк арганлыг пестер будүрерин 1,7 катап, чаа тургузугдуг торгу пестерин 2 катап, аргыг чок материалдарны 2,3 катап көвүдедир. Уругларга херектиг бараанлар будүрерин шаикын темп-биле хөгжүдер. Пестериин чурумал хаистагдашы, даваранылга кылыгларын модельдээрии болгаш чогаадырын дыка экижидер, аныяктарга болгаш улуг назылыг кижилерге хептии болгаш идиктиг ассортиментизин калбартыр.

Куш-ажыл чорудулгаларының механизастаашкының калбаа-биле шингээдир, удазын ээрер, пес болгаш хеп аргыыр автоматчыттынган будүрүлгелерин, аяиныг, чараш хептериниң болгаш бедик шынарлыг идиктериниң массалыг хевирлерин кылып үндүрер талазы-биле дүрген эде сайгартынар шуудулгалыг шугумнарны түргузар.

Чиг эттерии, материалдарны, пестерии камналгалыг ажыглаарын хандырар, химиктиг волокноларны болгаш удазынарны, арылбас будуктарны болгаш еске-даа химиктиг материалдарны ажыглаарын калбартыр.

Куш-ажылдың будүрүкчүлүүн 24—26 хуу бедидер, продукцинның бот-үнезин 3—4 хуу чингедир.

Культура амыдыралын болгаи ажыл-агый хереглелиниң барааннарын будүруп үндүрерин 1,3—1,5 катап көвүдедир.

Чоигу бедик шынарлыг болгаш ылаңгыя үр эдилелдиг янзы-бүрү үлетпүр бараанныры-биле хандырарынга аар индустрииың болгаш камгалал үлетпүрүүнүң салышкынын үндезинн-биле бедидер.

Бажың ажылынга куш-ажылдың чарыгдалын эвээждирибиле амыдыралдың нарын техниказын будүруп үндүрерин шалынкын хөгжүдер. Колдуунда бажынга ажыглаар бир ажыжытган соодукчуларны болгаш доңдурукчуларны, чуур болгаш даараныр машиналарны, еске-даа чаа электри техниказын белеткеп үндүрериче шилчиир. Радиоприемниктер будүрерин 1,3—1,4 катап, өнинт телевизорларны 1,6 катап, магнитофоннарны 1,3 катап, даараныр машиналарны 1,6 катап, мебельди 1,3 катап, сад бажынчыгаштарын 2 катап, хуу амыдырал химиязының бараанларын 1,4—1,6 катап көвүдедир. Хууда дузалал ажыл-агыйынга, коллективтиг сад болгаш огород ажылынга хереглээр механизация чепсектерин будүруп үндүрерин калбартыр.

Медицина үлетпүрүнге продукция хемчөлүн 1,4-тен эвээш эвес катап көвүдедир. Күштүт дээштиг, хамыктың мурнунда эң-не шептерингей аарыглар эмнээринге хереглээр эмнер будүрерин шингээдин алыр, аарыгларның диагнозун тургузар болгаш чоинуу эмнээринге хереглээр эң чаа приборлар болгаш аппаратуралар кылып үндүрерин калбартыр.

Чер-черниң онзагай байдалының айы-биле чүрт үлетпүрүн хөгжүдер, ооң техниктиг бааза зын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Продукция будүрериниң хемчөлүн колдуунда-ла бараанныр ассортиментизин, ооң иштинде устывыш болгаш түс черниң тудуг материалдарының күсели-биле калбартып тургаш, 1,3—1,4 катап көвүдедир. Будүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын бедидер. Куш-ажылдың бажынга чорудар хевирин калбаа-биле ажыглаар. Тус черде чиг эттн болгаш катап ажыглаар күрлавырларны ажыглаарын көвүдедир.

Ачы-дуза чедирилгезин улам хөгжүдерин болгаш ажыктыын бедидерин хандырар. Хандырылганың шынарын болгаш культуразын үндезинн-биле эжиндер, ачы-дуза чедирилгезинин будүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң четкизин калбартыр, ажылын организастаарын сайзырангайжыдар, оларның хевирлерин чоинуң ачы-дуза ажыглаарынга ээ таарымчалыг байдалды түргузары-биле янзы-бүрү болдурар. Ачы-дуза чедирилге адырларының материал-техниктиг базазын быжыглаар, ооң будүрүлгелерин чаа бедик будүрүкчүлүт дериглер-биле хандырарын эжиндер, депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны шингээдип алырын дүргедедир.

Ачы-дуза чедирилгезиниң будүрүлгелерин, организацияларын болгаш албан черлерин кижилерин ажылдап, өөренип, чүрттан турар черлериие чоок кылдыр таарыштыр түргүзар. Бүгү адырларның будүрүлгелерин болгаш организацияларын оларның тускай ажылынган хамаарылга чоокка чоигз амыдырал болгаш ачы-дузаның еске-даа бүгү хевирлерин көргүзер кылдыр калбаа-биле киириштирер.

Чүрттапга-коммунал ажыл-агыйларының, амыдырал хандырылганың, пассажирлер транспортунуң, харылзаанын, культураның база ол ышкаш санаторий-курорт болгаш кадыкшыдылга черлериниң, спорт организацияларының, эрге албан черлериниң болгаш хереглел базылзар конторааларының, будүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң чоигз көргүзүп турар телевиргиг ачы-дузазының хөгжүлдезин боттандырар. Хамаатыларның бот-хуузунуң болгаш эдилелдериниң күүзүе камгалалын хөгжүдер, ажаалга кассаларының ачы-дуза чедирерин калбартыр.

Транспорт херексслдерин, радиоэлектроника аппаратуразын, амыдырал хереглелиниң машиналарын болгаш приборларын, мебель болгаш еске-даа бажын херексслдерин септээринин болгаш техниктиг ажаалгазының талазы-биле чоинуң хереглел турар ачы-дузаларын бүрүиу-биле хандырар.

Хеп чуур черлериниң, химиктиг ашталга будүрүлгелериниң, баш таарар черлериниң ачы-дузазын база ол ышкаш еске-даа ачы-дузаны дүрген хөгжүдер. 1990 чылда чоинуң чагыын ёзугаар чүрттапга бажынары септээрин, тударын, еске-даа тудугларны кылырын 3-тен эвээш эвес катап көвүдедир. Ол сорулганы күүседирииге керээлиг тудуг организациялары киириштирер. Чыл санында-ла 1 млн.-дан эвээш эвес сад болгаш огород участоктарын чоигз ангылап берип турар болгаш оларны кажаалап, тударының төлевиргиг ачы-дузазын чогууру-биле организастаар.

Турист-экскурсия албан черлериниң чоигз көргүзүп турар ачы-дузазының хемчөлүн көвүдедир, шынарын бедидер, ол ачы-дузаларның хевирлерин калбартыр. Туризмниң чаа-чаа комплекстериниг, гостиницаларының, базаларының болгаш кемпингилериниң тудугларын боттандырар. Туризмге чепсек-дериглер талазы-биле чоинуң хереглелдерин бүрүиу-биле хандырар. Турист-экскурсия организацияларын транспорт херексслдери-биле хандырарын эжиндер.

Культура хандырылганың чаа-чаа деңшилгелиг хевирлерин хөгжүдер. Театрларның, кинотеатрларның, музейлерниң, цирктериң, концерт залдарының, уругларның хөгжүм болгаш чурулга школаларының четкизин калбартыр. Чоинуң, ылаңгыя көдээге, хостуг үезинде оюн-тоглаа организастазарынга клуб албан черлериниң ролюн бедидер.

Транспорттуң бүгү хевирлерин-биле чоинуң хандырылгазын эжиндер. Пассажирлер соортулгезиниң тааримчалыынга хамаарышкан негелделерин бүрүиу-биле барымдаалаар, хандырылганың культуразын бедидер, 1990 чылда ниити ажылдап транспортунга пассажирлер аргыштырылгазын 12—14 хуу көвүдедир.

Ажылдап турар болгаш чаа туттуиуп турар метрополитеннерин хөгжүдерин уламчылаар, Челябинскиге, Омскиге, Красноярскиге, Алма-Атага, Ригага болгаш чүрттүн еске-даа улуг-улуг хоорайларынга метро шугумнарының тудуун эгелээр. Автобус, трамвай, троллейбус паркгарының ажылын сайзырангайжыдар, оларның септелге базазын быжыглаар, пассажирлер транспортунуң ажылының деп-дескн болгаш тодаргай болуруи, хамыктың мурнунда көдээ черлерге, бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Ол херекке улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ролюн бедидер. Хоорай транспортунга пассажирлер соортулгезиниң хемчөлүн 20—25 хуу улгаттырар.

Харылзаа ачы-дузазын болгаш информациянын техниктиг чепсектерин шапкын **хөгжүдер.** Телефон харылзаазының чоигз көргүзүп турар ачы-дузазының хемчөлүн 1,6—1,7 катап, хоорайлар аразының автомат-телефоннарының санын 2,5—3 катап көвүдедир, хоорайлар аразының телефон харылзаазын автоматчыдарының деңнелин 70 хуу чедир бедидер.

Беш чылдың төнчүзүне чедир телевидениенин ийи программазын чер бүрүзүне херек кырынга хүлээп ап турарын хандырар. Көдээ черлерге хей программалыг радио дамчыдылга четкизин калбартыр. Солуннар үнген хүүзүде-ле чә-

(Уламчызы 5-ки арынга).

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛУГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Эгеси 1—4 арыннарда).

гыкчыларга болгаш чаңгыстап садыглаар четкилерге албан четкен турарын чер бүрүзүнге организастаар, ол сорулга-биле харылзаа албан черлериниң техниктиг хандырылгазының деңнелин бедидер.

Чугула хереглелдиң баразаннарын садыглаар улуг эвес магазиннерни чурттакчылыг черлерге иептередири-биле дүүштүр, садыгның улуг-улуг бүдүрүлгелериниң тудуунун күселиби-ле чогумчалыг, чоңга таварымчалыг садыг четкизин тургузарын боттандырар. Күш-ажылды, чижээлээрге, баразаннарны кезектеп савалаарын чингедири-биле, садыг бүдүрүлгелерни механизастаашкын хереклелери-биле хандырарын бедидер. Үүрмектеп садыглаар садыг черлериниче баразаннарны үзүктел чокка чорудуп бээр сорулга-биле баразаннарны моөнү-биле хүваар организацияларны чогумчалыг кылдыр тарадыр тургузар болгаш оларның ажылын үндезинин-биле экижидерин хандырар.

Садыгның хандырылга культуразын бедидер, чоңга эң-не таварымчалыг байдалдарны тургузар. Садыг алыкчының баразанны боду шилип алыры, каталог болгаш үлегер барымдаалап база баш бурунгаар кылган чагыглар ёзугаар бажыңга чедирип садыглаары чижектиг садыглаашкынның деңнелгелиг хевирлерни чер болганга иептередир. Бүдүрүкчү-адырлар системазынга Фирма магазиннеров организастаарын, кииришпирип тургаш, ындыг магазиннериң четкизин улам калбартыр. Посылкалап садыглаар садыгның дүргеи хөгжүлдезин боттандырар.

Ниитиниң чемненилгезин мурнан турар темп-биле хөгжүдер, ажылын организастаарын сайзырангайжыдар, ол адырның материал-техниктиг баззазын быжыглаар. Аъш-чем үлетпүрүнүң адырлары-биле кооперастажылгага, чартык фабрикаттар болгаш белен чыгыы чемнер белеткээр, оларның-биле ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелерни хандырар улуг-улуг бүдүрүлгелер тургузарынга үндезилээш, продукцияның бүдүрелиниң индустриалдыг технологиязын шинчээдир. Ниити биилиг школаларынга, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниге столованнар четкизин калбартыр. Беш чылдың төнчүзүнде ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле ажылчы чоннарның хереглелдерин ажылдап турар черинин айны-биле бүрүн хандырар. Дүргеи хандырылганың тускай бүдүрүлгелериниң четкизин калбартыр. Белеткеи турар чемнерниң шынарын улам бедидер.

Хереглел кооперациязының системазынга баразаннар курлавырларын улам көвүдедир, көдээ черлерге садыг хандырылгазын болгаш ниитиниң чемненилгезин экижидер. Чоңдан болгаш колхозтардан садып ап турар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүлгеже дүргеи киирип тургаш, оларны болбаазырадып, кадагалаарын база ол ышкаш малдарның болгаш куштарның семиртилгезин, иштинги сугларга балык өстүрүп тударын, түс черниң чиг эттерин ажыглаарын бүтү тала-биле эң организастап тургаш, баразаннар бүдүрүп үндүрерин көвүдедир. Эң үнүштер, ары чигирп, тооруқ, чимис, ногаа болгаш мөөгү белеткээрниниң хемчээлин дыка көвүдедир.

Янзы-бүрү баразаннар болгаш хандырылгалар талазы-биле көдээ чоннуң хереглелдерин хандырарын үндезинин-биле экижидер. Керээ өртектерин ёзугаар садып ап турар көдээ ажыл-агый продуктуларны садыглаар магазиннер четкизин иептередирге болгаш столованнар четкизин калбартыр. Колхозчу садыын хөгжүдер, колхоз рынокторының ажылын экижидер, көдээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылдарын чоннуң дажыглаан, сааларынга дуза көргүзер.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Совүлелдериниң, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, партия, профэвилел болгаш ажыл-агый организацияның чоңга хереглел баразаннары бүдүрерин болгаш ачыдуза чедирерин хөгжүдери деэш ролюн база харылсалгазын бедидер.

VIII. Транспортту болгаш харылзааны хөгжүдери

Транспорттуң кол сорулгалары — улус ажыл-агыйының болгаш чоннуң сөөртүлгеге хереглелдерин чогуур үезинде, шынарлыг болгаш бүрүн хандырарын, оон ажылының экономиктиг ажыктыын бедидери.

Айыттынган сорулгаларны шинтпирлээри-биле:

чурттуң чаңгыс аай транспорт системазының дүүштүрүлгелиг хөгжүлдезин, улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле оон харылзашкак хөделимишкинин хандырар, транспорттуң бүтү хевирлериниң ажылын аайлап башкарарын сайзырангайжыдар, ажыктыг эвес сөөртүлгелерни чайладыр, чүктер чедирилгезинин хуусааларын кызырар болгаш оларның бүрүн бүдүн болуруун хандырар;

мурнакчы техниканы болгаш технологияны тургузуп, шингээдирин дүргеледир, транспорттуң чаа хевирлерин хөгжүдер, шимчээр составтың болгаш өске-даа техниктиг чепсектериниң чаартылгазының темпизин бедидер, материал-техниктиг болгаш септелге баззазын быжыглаар;

чүктер сөөртүлгезиниң депшилгелиг арганарын калбаа-биле ажыглаар, контейнерлиг болгаш пакеттиг чүктер сөөртүлгезинин хемчээлин 1,4—1,5 катап көвүдедир, чүдүрүлгедүжүрүлге болгаш септелге ажылдарын комплекстиг механизастаарының, шимчээшкинниң айыыл чок чоруунун деңнелин дыка бедидер, транспорттуң бойдуска багай салдарын өөскеидир.

Демир-орук транспортунга демир-оруктар ажыглалының, оруктарның болгаш шимчээр составтың септелгезинин болгаш ажаан кадагалаашкын ажылын организастаарын сайзырангайжыдарын хандырар, локомотивтериң болгаш вагонварның бүдүрүкчүлүүн, чүк поездилеринин оруктар деңзизин көскүзү-биле бедидер. Поездилеринің шимчээринің дүргеин улгаттырар, вагонварның ажыглал-эргилдезин дүргедедир.

Биргн эвлчегде Төптү Урал, Барыын Сибирь, Поволжье болгаш чурттуң Европа кезээнин мурнуу чүгү, Казахстан болгаш Ортаа Азия-биле харылзаштырып турар угланышкыннарга демир-оруктарның эрттирилге болгаш сөөртүлге арга-шинээзин бедидер. Сорттаашкын, чүк болгаш пассажир станцияларының эрттирилге шинээзин улгаттырар. Локомотив болгаш вагонвар депозунун, шимчээр состав септелгезин кылыр, артык кезектер болгаш стрелкалар шилчидикчилерин бүдүрер заводтарның улам шинай хөгжүлдезин болгаш техниктиг чаартылгазын шапкымчыдар.

2,3 муң км чаа демир-орук шугумнарын ажыглалга киирер, 4 муң километрдеи эвээш эвес ийнги оруктарны тудар, 8 муң км демир-орук шугумнарын электрижидер. Улам идегелдиг болгаш камналгалыг чаа сериянын локомотивтери, электрилиг болгаш дизельдиг поездилер, чүк көдүрер аргалы улуг база ишкир чүк вагонвары, эптиг кылдыр дериттинген пассажирлер болгаш метрополитен вагонвары-биле хандырып тургаш, локомотивтер болгаш вагонвар парыгын чаартып базэ көвүдедир. Паркта специализастаттынган вагонвар ажыглаарының хемчээлин 1,3—1,4 катап көвүдедир. Чүк вагонварының парыгын ролитиктиг подшипниктерже шилчидерин доозар.

Чүк сөөртүлгезиниң хемчээлин 8—10 хуу болгаш пассажир эргилдезин 7—9 хуу көвүдедир. Сөөртүлгеде ажылдап турар ажылдакчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 10—12 хуу бедидер.

Далай транспортунга флотту, порттарның болгаш судно септээр заводтарның бүдүрүлге күүлерин ажыглаарын элээн экижидер. Порттарның болгаш заводтарның хөгжүлдезин уламчылаар. Белик бүдүрүкчүлүг камналгалыг, специализастаттынган судноларбиле четчелевишаан, флотту чаазыр. Ледокол болгаш ледокол транспортунун флодун хөгжүдер. Контейнерлерге болгаш пакеттерге, лихтеровозтарга болгаш паром судноларынга чүк сөөртүлгезиниң хемчээлин көвүдедир. Даштыкы садыг чүктериниң сөөртүлгезиниң ажыктыын бедидер.

Хем транспортунга чүк сөөртүлгезиниң хемчээлин 9—11 хуу улгаттырар. Сибирьниң, Ыракку Чөөн чүктүң хемиериге болгаш биче хемнерге чүктер сөөртүлгезиниң өзүлдезинин улам бедик темпизин хандырар. Хөй чүк кирер идип-сөөртүр составтарга, «хем-далай» деп холушкак экижидириишкинниң судноларынга сөөртүлгени хөгжүдер. Магистральдыг хемнерге магадылалдыг экижидириишкин үезин узадыр.

Каналгалыг боду чорбас суднолар, буксирлер, холушкак экижидириишкин суднолары болгаш таарымчалыг кылдыр дериттинген пассажир судноларын-биле ону деривишаан, хем флодун чаартыр. Порттарны, судно септээр заводтарны хөгжүдерни болгаш чаартыг кылырын хамыктың мурнунда Сибирьниң болгаш Ыракку Чөөн чүктүң районнарынга база уламчылаар. Хем судноларының ажыглалын, порттарның болгаш заводтарның бүдүрүлге күүлериниң ажыглалын боттуу-биле экижидер.

Агаар транспортунга магистральдыг чаа бедик шынарлыг пассажир самолёттарын болгаш ортумак чүк чүдүрер чүк самолёттарын ажыглаарын эгелээр. Арктиканың болгаш Антарктиканың байдалдарынга, чер-черниң агаар оруктарынга, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйга база тускай ажылдарга ажыглаар агаар судноларын-биле хамааты ужар чүүлдү чепсеглээрни хандырар. Чогуур автоматчыттынган системаларны иептередирин дүргедедир турган, агаар шимчээшкинни эргелеп башкарарының чаңгыс аай системазын сайзырангайжыдарын уламчылаар. Пассажирлер аргыштырылгазын 17—19 хуу көвүдедир, оттулар-чүүдүн чарыгдалын 3—5 хуу кызырар.

Автомобиль транспортунга автотранспорттуң дериглерин, бирги эвлчегде прицептерни болгаш чартык прицептерни калбаа-биле ажыглаарының, автомобильдериниң бүдүрүкчүлүг эвес аналар туруушкынарын, куруг маннарын болгаш ажык чок сөөртүлге кылырын кызырарының күселин-биле, ажыглаарын экижидер. Төпчүткен сөөртүлгелерни хөгжүдер болгаш сайзырангайжыдар. Ниитл ажыглалдың автохобиль транспортун колдады хөгжүдерни хандырар.

Автомобиль парыгының структурязын экижидер. Дизельдиг моторларлыг автомобильдериниң боттандырын турарын чүк сөөртүлгезин 1990 чылда 60 хуу чедирер. Газ баллончуг автомобильдерни ажыглаарын элээн калбартыр, газ-биле хандырар станциялар тудуун дүргедедир. 1985 чылга деңнээрге 1990 чылда бензин болгаш дизельдиг кывар чүүлдүү чарыгдалының нормазын ортумаа-биле 18—20 хуу хемчээлге кудуладырын хандырар. Автобүдүрүлгелерни улуг болгаш таарымчалыг кылдыр дериттинген автобустар-биле долдурар. Автотраспорт дерилгелерин агрегаттыг метод-биле септээрин калбартыр.

Чүк сөөртүлгезин 18—19 хуу болгаш ниитн ажыглалдың автобус парыгының пассажирлер аргыштырылгазын 14—16 хуу көвүдедир.

Орук ажыл-агыйын, ылангыя бирги эвлчегде көдээ черлерге, улам шинай хөгжүдерин уламчылаар. Беш чылда 167 муң км кадыг шывыглыг автомобиль оруктарын, оон иштинде ниитн ажыглалдың 75 муң км оруктарын болгаш көдээде 92 муң км иштики ажыл-агый оруктарын тудар болгаш чаартыр. Колхозтар болгаш совхозтар төптерин районнар төптери-биле харылзаштырып турар автомобиль оруктарының тудуун 1990 чылда колдуунда доозар. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш колхозтарның материалдыг, күш-ажыл болгаш сан-хөө курлавырларын ниитн ажыглал автомобильдериниң оруун тударынга болгаш чаартырынга калбаа-биле хаара тудар. Автомобиль оруктарының ажыглал шынарын, оларның пассажирлерин болгаш чолаачыларны хандырар объектилер-биле, автотранспорттуң техниктиг хандырылгазының пунктулары-биле чепсеглеттингенинин шынарын боттуу-биле экижидер.

Дамчыдылга хоолайларлыг транспортка хереглекчилерге чедер газ-транспорт четкилериниң болгаш нефть продукт дамчыдыкчыларының, оларның хереглекчилерге чедер аймрларының тудуун дыка улгаттырар. Руда концентраттарын болгаш хөмүр-дашты хоолай дамчыштыр чорудар гидротранспортту ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер.

Үлетүр транспортун улам шинай комплекстиг болгаш деңдески хөгжүдерни хандырар. Конвейерлиг, пневмоконтейерлиг, аскылыг оруктарлыг болгаш үлетпүр трайспортунун өске-даа үзүктел чок база специализастаттынган хевирлерни ажыглаарын калбартыр.

Харылзаанын ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин 26—28 хуу көвүдедир. Эртемниң болгаш техниканың эң чаа чеднишкиннерниге үндезилеп, чүрттүң харылзаазының чаңгыс аай автоматчыткан четкизиниң ажылын хөгжүдерни болгаш оон идегелдиин бедидерни уламчылаар.

IX. Капитал тудуг

Капитал тудугуңун кол сорулгазы болза ниитилел бүдүрүлгезини хөгжүдеримге болгаш социал сорулгаларны шинтпирлээрниге көрдүнген улус ажыл-агыйының кол фондуларын тургузары болгаш чаартырын дүргедедири, тудуг бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун үндезинин-биле бедидери болур.

Беш чылда улус ажыл-агыйынга капитал салымшкыннарын 18—21 хуу болгаш керээлиг ажылдар хемчээлин 15—16 хуу көвүдедир.

Капитал салымшкыннарының ажыктыын бедидер, оларның дагын бүдүрүүшкүнүн болгаш технологтуг структуразын сайзырангайжыдар. Материалдыг, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын хамыктың мурнунда ажылдап турар бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкинниче болгаш чаартылгазынча база эртем-техниктиг депшилгени болгаш социал сорулгаларны шинтпирлээрни хандырар объектилерни тударынче моөнээр.

Он ийнги беш чылда объектилерни көрдүнген хуусааларда тударын болгаш ажыглалга киирерин хандырар. Харыутда тудар объектилерниң санын элээн эвээжедир. Эгелээр тудугуңун болгаш доозулбаан тудугларның хемчээлин нормативтиг деңнелинге чедирер. Тургустунмаан дерилгелерниң курлавырларын элээн кудуладыр. Бүдүрүлге объектилерниин тудуун ажылдап турар бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге аргаларын долу ажыглаан база тудуг кылыры көрдүнген районнар күш-ажыл курлавырлары-биле хандыртынган турда, а ол ышкаш чаа девискээрлерни шингээдип алырда кажан ол шуут чаа технологияны иептередирииге чугула апарган таварылгада чүгле ынчан эгелээр. Ажыглалга киирер күүлериниң единицазынга онаалтыр тудугуңун өртек-үнезин чинтедир. Тудугуңун шынарын боттуу-биле бедидер.

Бүдүрүлге объектилериниң тудуун комплекстиг тударын боттандырар, төлевилелде көрдүнген чурттагга бажыңнарының, социал-культура болгаш аймдырал объектилерин өйшаанда тударын чайгылыш чокка хандырар.

Тудуг бүдүрүлгезини заводка белеткеттингеи элементилерден объектилерни тударының чаңгыс аай үлетпүр-тудуг чорудулгазы кылдыр чайгылыш чок болдурбушаан, ону улам шинай индустриализастаарын боттандырар. Улуг блоктарлыг инженерлиг болгаш технологтуг дериглерин тудугларга комплектилиг чорудуп бээрииче шилчиир. Тудуг болгаш монтаж ажылдарының, ылангыя ажылдап турар бүдүрүлгелериниң чаарты тудуушкуунуун үезинде, комплекстиг механизациязын хандырар деңшилгелиг технологияны, машиналар болгаш механизмнер системаларын тургузарын болгаш иептередирин дүргедедир. Шеверлел ажылларында чаңчыл болган хөй күш үнер чорудулгаларны амгы үениң индустриалдыг методтары-биле солуур. Хол-биле кылыр ажылдың хемчээлин чижек-биле 25 хуу кызырар. Тудуг министерстволарының бүдүрүлгелериниге специализастаттынган тудуг техниказын бүдүрерин боттуу-биле көвүдедир.

Ажыглаан турар тудуг материалдарының структуразын экижидер, металл-прокаттың, пластмассаларның, чуктарның, полимерлерниң, ыяштан кылган сайзырангай кылыгларның, керамиктиг өске-даа металл эвес чүүлдерден кылган материалдарның ажыктыг хевирлерни ажыглаарын калбартыр.

Тудуг бүдүрүлгезини организастаарын экижидер. Тудутмонтаж организацияларын улгаттыр каттыштырарынче, эргелелдериниң артык звеноларын кызырарынче угланышкынны уламчылаар, тудуг-монтаж трестериниң бот-эргелелин калбартыр база күүлерин болгаш объектилерни ой-шаанда ажыглалга киирерн, ажыл-агый чорудулгазының түнелдерин экижидерн деэш оларның харысалгазын бедидер. Күш-ажылдың мурнакчы хевирлерин болгаш аргаларын калбаабиле иептередир, бригада керээзин хөгжүдер, бригадаларны улгаттыр каттыштырар, оларның ажылын организастаарын сайзырангайжыдар. Шингээттинмээн болгаш ыраккы девискээрлерге объектилерни эң кысна хуусаада тударынга тудуг организацияларының шимченгирин бедидер.

Тудуг продукциязының эртем-техниктиг деңнели дээш төлевилел болгаш тудуг организацияларының харысалгазын бедидер. Ажылдап турар бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкинин болгаш чаартылгазын чорударынга оларның сөөнүргалын көдүрер.

Төлевилел-смета керээн сайзырангайжыдарын уламчылаар. Тудугуңун, төлевилел документациязының техника-экономиктиг үндезилелининң шынарын бедидер, ол дээш төлевилел организацияларының, экспертиза органнарының харыысалгазын күштелдирер. Продукцияның единицазынга онаалтыр материалдыг, оттулар чүүл, энергетика болгаш күш-ажыл курлавырларының чарыгдалын чайгылыш чокка кызырбышаан, эртем-техниканың деңшилгелиг чеднишкиннерин, курлавыр болгаш энергия камнаи алыр технологияларны болгаш

X. Социал хөгжүлде, чоннуң амыдыралының деңнелин бедидери

Чоннуң чаагай чоруунун улам шинай бедиирин, совет кижилериниң өзүп орар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам долузу-биле хандырарын боттандырар. Бүдүрүлгениң хөгжүлдезинге болгаш оон ажыктыын бедидерииге бедик түнелдер чедип ап турар күш-ажылчы коллективтерге чурттагга бажыңнарынга, дыштанылганың байдалдарын экижидерииге, школа назы четпээн уруглар албан черлериниге хереглелдерин хандырарын болгаш өске-даа социал чаагай чоруктарга артык аргаларын тургузар.

Улус ажыл-агыйының бүдүрүлге адырларынга эргежок чугула байдалдарны тургузарының болгаш курлавырларны дилеп тывырынын хире-чергези-биле үе-үелеп тарып төлевилерни болгаш ажылчыннарның база албан-хаакчыларын албан-дужаал шалының бедидерни боттандырар. Башкыларның болгаш улус өөредилгезинин өске-даа ажылдакчыларының шалының өстүрер талазы-биле эгелээн хемчеглерни боттандырарын доозар, кадык камгалал ажылдакчыларының шалының үе-чадалаи бедидерни эгелээр. Эртем-шинчилел черлериниң, конструктор, технология болгаш төлевилел организацияларының ажылдакчыларының ажыл төлевирин сайзырангайжыдар, чаа техниканы болгаш деңшилгелиг технологияны чогаадып база иептеретКеяиидеи алдынган үре-түнделдер-биле оларның шалыкының харылзаазын күштелдирер.

Ажыл төлевирин девискээр аайы-биле тазыштырарын сайзырангайжыдар.

Ийнги болгаш үшкү эвлчегларде ажылдап турар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга материалдыг шаиал көргүзерин күштелдирер, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның акша-хөрөнгизинин күселин-биле ол ажылдакчыларга чиигелделерин болгаш артык талааларны калбартыр.

Күш-ажылды организастаарын болгаш ажыл төлевирин сайзырангайжыдары ажылдаар черлерге аттестацияны сайзырангайжыдары-биле күш-ажылдың нормалаашкынының сырый холбаазын хандырбышаан, ону элээн экижидер. Техника талазы-биле үндезилеттингеи нормаларны болгаш нормативтерни ажыглаарын калбартыр, чаа техниканы, мурнакчы технологияны иептеретКенин болгаш күш-ажылды организастаазында барымдаалап оларны доктаамал эде көөр.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп үндүрериниң көвүдээни, оон шынары болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы-биле оон өзүлдезин холбаштырбышаан, колхозчуларның айда ортумак шалымын 18—20 хуу бедидерин хандырар.

Ниитилелдиң хереглел фондуларын 20—23 хуу көвүдедир, социал болгаш экономиктиг сорулгаларны шинтпирлээрниге оларны чөп ажыглаар. Ниитилелдиң хереглел фондуларын хувааруның хевирлерин сайзырангайжыдар. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерииге бедик түнелдер чедип ап турар күш-ажылчы коллективтерге чурттагга бажыңнарынга, дыштанылганың байдалдарын экижидерииге, школа назы четпээн уруглар албан черлериниге хереглелдерин хандырарын болгаш өске-даа социал чаагай чоруктарга артык аргаларын тургузар.

Уруглар от-бүлелерге дузаны калбартыр, хереэзеннериниң күш-ажылының болгаш аймдыралының байдалдарын экижидер. Чаш уруун азыраар не хереэзеннерге иезиктеп төлээр шөлээнин үргүлчүлээшкинин көвүдедирин чурттуң девискээрлериниң айны-биле үе-чадалаи боттандырар. Савтыг хереэзеннерге специализастаттынган профилакторийлер четкилерин хөгжүдер.

Чурттагга-тудуг кооперативтериниге киреринге болгаш хууда ажырыга аныяк от-бүлелерге чингелделерни болгаш артык талааларны калбартыр.

Школа назы четпээн уруглар албан черлери-биле уруглярны хандырарының, анаа уруглярны кижизидериниң байдалдарын экижидериниң айтырыгларын чөөкку чылдарда шинтпирлээр. 3 миллион хире олуттуг школа назы четпээн уруглар албан черлерин тудар. Узаткан хүннүг школалар (балүктер) четкилерин, пионер лагерьлерин, Пионерлер болгаш школачылар ордуларын (бажыңнарын), спорт школаларын болгаш өске-даа уруглар албан черлерин хөгжүдерин уламчылаар.

Даймнның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, ажыл кылын шыдавас хамаатыларның база өлген даймчыларның от-бүлелериниң дугайында сагыш салымшкынны күштелдирер. **Пенсия хандырылгазын экижидер.** Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның кыраанының болгаш инвалидтээниниң талазы-биле пенсияларның, колхозчуларга мооң мурнунда тывыскан пенсияларның эң бичии хемчеглерни улам ылап өстүрерин боттандырар. Пенсионерлериниң социал-амыдырал хандырылгазын экижидер. Чаңгыс бот кырып назылаан болгаш ажыл кылып шыдавас хамаатыларга садыг бүдүрүлгелериниң, хөй-ниитиниң чемненилге, амыдырал хандырылга черлериниң, кадык камгалал албан черлериниң бажыңга барып чедирер хандырылгазын калбартыр. Кыргынарның болгаш инвалидтериниң бажың-интернаттарының четкилерни көвүдедир, оларның чаагайжыдылгазының деңнелин бедидер, ол бажың-интернаттарга аъш-чемге, эм аймаанга болгаш өске-даа хереглелдерге чарыгдалдар нормаларын бедидер. Ол албан черлериниң ажылының шынарын боттуубиле экижидер.

Күрүне чөлилериниң өртээн эгидерин уламчылаар.

Чоннуң боттуг орулгаларын бедидериниң сорулгаларынга дүүштүр үүрмектээр өртек политиказын чайгылыш чокка чорудар. Күрүнениң үүрмектээр өртек болгаш тарифтер системазын сайзырангайжыдар, аңаа кылыглар болгаш ачыдуза чедирилгезинин шынар болгаш хереглел шимчилерин удам-на долузу-биле көргүзер. Янзы-бүрү баразаннарга экономика болгаш социал талазы-биле үндезилеттингеи өртектер дүүшкен болуруун хандырар. Оларны бүдүрериниң ажыктыын бедидериниң болгаш бот-үнезин чингедириниң, эргежок чугула бараан болгаш сан-хөө курлавырларының моөнөнеттингенинин хире-чергези-биле, чамдык баразаңдарга өртектер чингелдезин чорудар. Өртектер чурумун сагыырынга күрүнеиин болгаш хөй-ниитиниң шыңгы контролюн боттандырар.

Совет кижилериниң **чурттаар бажың-балгаттарының байдалдарын экижидер,** Ниити шөлү 565—570 миллион дөрбелчин метр чурттагга бажыңнарын тудар. Чаңгыс аай чаа таварымчалыг төлевилелдер ёзугаар квартираларның планнаашкынын сайзырангайжыктан чурттагга бажыңнарының тудуун көвүдедир. Хоорайларның болгаш чурттакчылыг өске-даа черлериниң тудуушкуунуун комплекстиг онзагай шинчээни хандырар.

Каттыжышкыннар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң күш-ажылчы салымшкынын ёзугаар тургустуур чурттагга тудуунун болгаш социал-культура хемчеглериниң фондуларының акша-хөрөнгизиниң күселин-биле ажылчы чоннарның чурттагга болгаш амыдырал байдалдарын экижидериниң аргаларын дыка калбартыр.

Кооперативтиг болгаш хууда чурттагга тудуун шаикын хөгжүдериге идиг бээр. Чурттагга-тудуг кооперативтеринге киреринин болгаш хууда акша-хөрөнгизинин, чээлиниң базэ бүдүрүлгелериниң фондуларының күселин-биле ажылчы чоннарга хууда тудугну боттандырарының аргаларын калбартыр. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның талазыидан олярга дуза көргүзер.

Чаа шингээдин эң турар девискээрлерге, ылангыя Сибирьнин, Соңгу чүктүң болгаш Ыракку Чөөн чүктүң районнарынга чурттагга болгаш социал-культура тудуушкунугга күүрүсинің капитал салымшкыннарын колдады тускайлаш бээрин хандырар.

Көдээ черлерге чурттагга бажыңнарын тударын көвүдедир талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Аныяктарны болгаш мергежилдиг кадрларны көдээге быжыглаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар.

Коммунал ажыл-агыйын хөгжүдер. Хоорайларның болгаш чурттакчылыг өске-даа черлерниң газчыдылгазын калбартыр, оларның төпчүткен чылыг болгаш сут хандырылгазын бедидер, чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын болгаш санитар байдалын экижидер. Чаагайжыдыга ажылдарынга чурттакчы чоннуң киржилгезин калбаа-биле практикалаар.

Чурттакчы чоннуң **кадыкшылыын камгалаарын болгаш дыштанылга байдалларын доктаамал экижидер.** Кадык камгалалының профилактиктиг угланышкынын күштелдирер, медицина хандырылгазының шынарын бедидер болгаш бүтү чоннуң бүтү-ниити диспансеризациязынче чоорту шилчиишкинин хандырар.

Хөй талалыг болгаш тускайжыткан эмнелгелерни, эмнелге, поликлиникага болгаш эмчи-диагностика корпустарын тударының күселин-биле эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизин хөгжүдер. Көдээ районнарның чурттакчыларының медицина хандырылгазын экижидери-биле төп район эмнелгелериниң болгаш амбулаторияларның тудуун уламчылаар. Амбулатория-поликлиника албан черлериниң четкизин дүргеи темпизер-биле хөгжүдер. 350 муң орунгыт эмнелгелерни болгаш эвлчегде 900 муң кижи үүлээп алыр амбулаторияполиклиника албан черлерин беш чыл дургузунда ажыглалга киирер. Ажылдап турар медицина албан черлериниң чаартылгазын боттандырар. Эмнер-биле, амгы үениң диагностика болгаш эмнелге дериг-хереклелдери-биле база медицина техниказы-биле кадык экамгалал албан черлериниң хандырылгазын экижидер. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын база албан-хаакчыларын хандырар сорулга-биле ук бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның коллективтериниң күш-ажылчы күжениишкиннериниң күселин-биле тургускан фондуларын медицина албан черлерин тударынга болгаш хөгжүдериите калбаа-биле ажыглаар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге, ол ышкаш кижиниң кадыкшылынга хоралыг чанчылдарга удур демиселди шудургу чорудар.

Санатор-курорт албан черлериниң, оон иштинде уруглар ада-иелерге санаторийлериниң, бүдүрүлгелериниң санаторий-профилакторийлериниң четкизин хөгжүдерин уламчылаар.

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун бедидериие идиг бээр. Күш-культура болгаш спорт ажылын калбартыр база чоннуң чурттан турар черииниң, күш-ажыл чорудулгазының болгаш өөредилгезиниң аайы-биле ону организастаарын экижидер. Спорт организацияларының материалдыг баазазын быжыглаар.

Чоннуң өөредилге системазын сайзырангайжыдар, специалистерни өөредириниң болгаш белеткээриниң, өзүп орар аныяк салгалдың идей-политиктиг, күш-ажылчы, моөү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезиниң база ону ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээриниң шынарын бедидер.

Ниити биилиг болгаш профессионал школаның реформазында көрдүнген хемчеглерни боттанылгазын хандырар. Өөреникчилериң күш-ажыл өөредилгезиниге болгаш ортумак школаның доозукчу бүрүзү массалыг мергежилдиниң бирээзин шингээдип алырынга эргежок чугула байдалдарны тургузар. Аныяктарның профессионал угланышкынынын талазы-биле ажылды сайзырангайжыдар.

Профессионал-техниктиг өөредилгениң системазын хөгжүдер, эртем-техниктиг деңшилгениң негелделерине дүүштүр бедик мергежилдиг ажылчыннарны бүдүрүлгениң болушка белеткээрин экижидер.

Дээди болгаш тускай ортумак эртеминг специалистерни белеткээрде, өөредилгениң ажыктыг методтарын болгаш чогуур сорулгазынга дүүшкеи хевирлерни шингээдип алыр. Дээди школага калбак мергежилдиг специалистерни белеткээрииң утланышкынын боттандырар.

Специалистерни, ылангыя инженер-техниктиг кадрларны улус ажыл-агыйынга ажыглаарын дыка экижидер. Эртем-техниктиг деңшилгениң негелделерин барымдаалап, ажылчыннарның болгаш специалистериниң билиин болгаш мергежилин бедидериниң системазын бүтү аймаарга хөгжүдер.

Ниити биилиг, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң материалдыг баазазын быжыглаар. Кабинеттерни, мастерскаяларны болгаш лабораторияларны амгы үениң дериг-хереклелдери-биле, приборлар-биле, инструменталер-биле болгаш өөредилге пособиелери-биле дериирин экижидер. Информатиканы болгаш электровсаиалга техниказын өөредилгеге идепкейлиг шингээдип ажыглаар. 7 миллион өөреникчиге ниити биилиг школаларын болгаш 810 муңдан эвээш эвес сургууулга профессионал-техниктиг өөредилге черлерин беш чылда түдүп тургузар.

Идей-политиктиг, моөү-шынар, эрге-хөөйлү, уран чүүл болгаш эстетиктиг кижизидилгеге, совет кижилериниң утаан-бодал хереглелдерин улам долу хандырарынга оларның коммунистиг үелиин хевирлеп кижизидериие **социалистиг культураның болгаш уран чүүлдүң массалыг информациязының чепсектериниң ролюн бедидер.**

Культураның болгаш уран чүүлдүң материалдыг баазазын хөгжүдер болгаш быжыглаар. Районнарның культура бажыңнарының болгаш культура албан черлериниң четкизин, ылангыя ону хоорайларның чаа чурттагга районнарынга болгаш көдээниг чурттакчылыг черлериие калбартыр. Чоннуң кино хандырылгазын сайзырангайжыдар, кинофильмнериниң, ылангыя уруглярга болгаш аныяктарга фильмнериниң, а ол ышкаш шиилериниң, концерт программаларының, уран чуруула делгелгелериниң идей болгаш уран-чечен деңнелин бедидер. Чоннуң, хамыктың мурнунда аныяктарны, бот-тывынгыр уран чогаадылгага калбаа-биле киришпирер.

Периодиктиг парлалганын үндүрүлгелериниге, ниитилел-политиктиг, чечен чогаал, өөредилге болгаш уруглар литературазынга чоннуң хереглелин улам долу хандырар. Ном парлалга хереэзиниң материал-техниктиг баззазын быжыглаар талазы-биле деңеелерни боттандырар. Архив албан черлериниң ажылын экижидер.

(Уланчызы 6-гы арында).

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

XI. Долгандыр турар чүүлдерни камгалаары, бойдус курлавырларын чөп ажыглаары

(Уланчызы. Эгези 1—5 арыннарда).

Бойдус камгалалының талазы-биле хемчеглериң ажыктыын бедидер. Депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны калбаа-биле нептередир. Бойдус курлавырларын, чиг-этти болгаш материалдарны долу болгаш комплекстиг ажыглаарын хандырар, долгандыр турар чүүлдерге хоралыг салдар чедирбес азы ону дыка эвээжедир чогуур бүдүрүлгелерни хөгжүдер.

Чурттуң суг курлавырларының камгалалын чайгылыш чок экижидер. Балтий, Каспий, Кара болгаш Азов далайларның бассейннерин камгалаар талазы-биле кол хемчеглериң күүселдезин доозар. Арктика бассейнинин, Ортаа Азияның болгаш Казахстанның суг хөөлбектерин камгалаар, ол ышкаш бичин хемнериң болгаш суг шыгжамырларының байдалын экижидер талазы-биле комплекстиг хемчеглерин боттандырарын уламчылаар. Арыглал дерилгелериниң болгаш тургузулгаларының ажылының ажыктыын бедидер. Арыглаттынган агым болгаш рудник сугларын суггарылгага база улус ажыл-агыйының өске-даа хереглелдеринге ажыглаарын калбартыр.

Атмосфера агаарының камгалалын күштелдирер. Ол сорулгаларга үндезилээш, технологтуг чорудулгаларны, дериг-херекселдерин болгаш транспорт херекселдерин сайзыраңгайжыдар, чиг-эттин болгаш одаар чүүлдүн шынарын экижидер, үлетпүрге болгаш өске-даа чүүлдерге ажыглаттынган материалдарны арыглаарынга улуг ажыктыг дериг-херекселдерин шиңгээдип алыр.

Черлерин чөп ажыглаарын, хат болгаш суг үрээшкининдеи, үерлерден, бустуушкуннардан, суг алыышкынындан, малгаштаныышкындан, кургаашкындан болгаш хирлеинишкинден оларның камгалалын хандырар. Көдээ ажыл-агыйга ажыглалдыг черлериң камгалалын экижидер хову камгалалының мяш куржагларын тургузар талазы-биле ажылды күштелдирер. 660 муң хире гектар черин катап ажыглалга киирер. Көдээ ажыл-агый культураларын болгаш аргаыяшты хоралакчылардан база аарыглардан камгалаарының кижиге айыыл чок методтарын ажыглаарын доктаамал калбартыр.

Чер иштиниң камгалалын болгаш минералдыг курлавырларны комплекстиг ажыглаарын экижидер. Казымал байлактарны казып тыварының, болбаазырадырының болгаш ажылдап кылырының үезинде чидириглерин кызырар. ССРЭ-ниң экономиктиг зоназынга болгаш ССРЭ-ниң далай кавызынга хамааржыр бойдус девискээриниң камгалалын хандырар.

Хоорайларның болгаш суурларның ногаан зоналарын тургузарын уламчылаар болгаш оларның чаагайжыдылгазын экижидер, заповедниктериниң, национал парктарның, заказниктериниң болгаш өске-даа камгалалдыг бойдус девискээрлериниң четкизин калбартыр. Үнүштерин болгаш дириг амытаннарны камгалаар, өстүрер база чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер.

Долгандыр турар бойдустуң байдалының болгаш хирлендириишкинин үнер дөстериниң талазы-биле күрүне контролюнуң дээштинин бедидер, ажыктыг автоматтыг приборлар болгаш дериг-херекселдер-биле ол албанның техниктиг дерилгезин экижидер. Хөй-ниити организацияларының болгаш чурттакчы чоннуң ук ажылга киржилгезиниң хевирлерин болгаш методтарын калбартыр. Бойдус байлактарын камгалаары болгаш көвүдедири, оларны камныг ажыглаары дээш бедик харыысалгалыг болур чорукту совет кижилерге кижизидер. Чуртка бойдус камгалалының херээн эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар.

XII. Бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузары, эвилелдешкен республикаларның ажыл-агыйын хөгжүдери

Ниитилел бүдүрүлгезиниң девискээр талазы-биле тургузуун сайзыраңгайжыдар, эвилелдешкен республика бүрүзүнге болгаш экономиктиг район бүрүзүнге экономиктиг база социал хөгжүлдениң чогуур таарымчалыг холбаазын хандырар, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинге оларның демнежилгезин экижидер.

Экономиктиг, социал болгаш бойдус байдалдарында девискээр талазы-биле онзагай чүүлдерни чугулалап көргеш, энергия хөй чарыгдаар бүдүрүлгелерни Сибирьниң болгаш Соңгу Казахстанның одалга-энергетика баазаларынче чоокшуладырының эргежок чугулазын барымдаалааш, бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарынга моон соңгаар-даа депшилгелиг өскерилгелерин боттандырар. Ортаа Азияның, Мурнуу Казахстанның болгаш Закавказьениң районнарында күш-ажылчы база бойдус курлавырларын улам долу ажыглаар. Материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган ажылчыннарның санын кызырып тургаш, колдуунда ажылдап турар бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкининиң болгаш чаартыышкынының күсели-биле чурттуң Европа районнарының экономиказын хөгжүдер. Девискээр-бүдүрүлге комплекстерин болгаш үлетпүр белдирлерин хевирлеп тургузарының практиказын калбартыр болгаш сайзыраңгайжыдар. Бар боон турар күш-ажылчы курлавырларга ажылдаар черлериң санының дүүшкек болурун адыр болгаш девискээр аайы-биле хандырар.

Чурттуң чөөн районнарынга бүдүрүлге күчүлерин дүргеи улгаттырарын болгаш бойдус курлавырларын шиңгээдип алырын уламчылаар. Оларның ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдер, бүдүрүлге болгаш социал инфраструктураның адырларының мурнады өзерин чедип алыр. Соңгу чүктүн эң ажыктыг бойдус курлавырларын ажыл-агый ажыглалынга киириштирер.

Чоннуң хандырылгазы-биле холбашкан объектилерден ангыда, улуг хоорайларга чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин тургузарын кызыгаарлаар. Бичин болгаш ортумак хоорайларның база ажылчын суурларның ажыл-агый хөгжүлдезиниң аргаларын улам долу ажыглаар, оларга тускайжыттынган улуг эвес бүдүрүлгелерин, ажылдап турар заводтарның болгаш фабрикаларның салбырларын база чамдык цехтерин, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйны хандырары-биле, оон продукциязын болбаазырадыры-биле болгаш тус черниң чиг-эдинден кылыглар бүдүрери-биле холбашкан бүдүрүлгелерин тургузар.

Эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дараазында кол угланыышкыннарын тодарадыр.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказынга үлетпүр продукциязын бүдүрерин 20—23 хуу көвүдедир. Машина тудуушкунун, газ, химия болгаш микробиология үлетпүрүн дүргеи темпилер-биле хөгжүдер. 1990 чылда электроэнергияны бүдүрерин 1120—1160 миллиард киловатт-шакка, нефтини болгаш газ конденсадын казып тыварын 580—585 миллион тоннага, газты—640—650 миллиард куб. метрге, хөмүр-дашты—440—445 миллион тоннага чедирер.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 13—15 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 140—142 миллион тоннага, чигир свёклазын — 31—32 миллион тоннага, картофельди—45—47 миллион тоннага, ногааларны—14,5—15 миллион тоннага, эътти (кон деңзи-биле) — 10—10,2 миллион тоннага, сүттү—54—55 миллион тоннага, дагаа чуургазын—45—46 миллиард борбакка чедирер. 1410 муң гектар суггаттыг черлерин беш чылда ажыглалга киирер болгаш 1640 муң гектар малгаш-тулаалыг болгаш хөлүн эрттир өл-шык черлерин кургадыр. Кургадыышкын негевес, 6 миллион гектар хире шөлдүг черлерге культура-техниктиг ажылдарны чорудар.

РСФСР-ниң Европа кезээниң энергетиктиг баазазын быжыглаар. Калинин АЭС-ниң тудуун болгаш Смоленск АЭС-ниң тудуунун ийиги эзлчээн доозар, Балаково, Татарск, Ростов АЭС-теринде, чылыг хандырыышкынының Горький болгаш Воронеж атомнуг станцияларында күчүлерин ажыглалга киирер база Кострома АЭС-ниң болгаш Волгоград АТЭЦ-ниң тудуун калбартыр. Ирганай ГЭС-тиң тудуун дүргедедир, Загорск ГЭС-ни ажыглалга киирер, Ленинград ГЭС-ниң тудуун калбартыр болгаш Төп ГАЭС-тиң тудуун эгелээр.

РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг эвес зоназының агроүлетпүр комплекизиниң улам ыңай хөгжүлдезин болгаш ажыктыг чоруун бедидерин хандырар. Чуртталга бажыңнарының, оруктарның, ачы-дуза чедирер объектилериниң тудуун калбак хемчээлдерге уламчылаар, көдээниң чурттакчы чонунуң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер.

Москва болгаш Ленинград хоорайларда, Москва болгаш Ленинград областарда тургустунган эртем база бүдүрүлге күчүлерин эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге болгаш чурттуң улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринге эң эки ажыглаар. Ажылдап турар бүдүрүлгелериниң чүгле техниктиг эде дериишкинин болгаш чаартыышкынын боттандырып, амгы үениң технологияларын, болбаазыраңгай автоматчыттынган системаларны болгаш робот-техниказын калбаа-биле ажыглап, специализацияны ханыладып база адырлар аразының бүдүрүлгелерин хөгжүдүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажылдаар черлериин санын кызырарын хандырып тургаш, бүдүрүлгени улгаттырар. Экономика талазы-биле улам ыңай хөгжүдери ажык чок бүдүрүлгелерин Москва болгаш Ленинград хоорайларга чок кылырын дүргедедир. Москва хоорайның девискээрин болгаш оон ыяш-парк куржаан долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарының негелделеринге дүүштүр чөп ажыглаар. Москва хоорайның болгаш Москва областың, Ленинград хоорайның болгаш Ленинград областың бот-боттарынга холбаалыг комплекстиг хөгжүлдезин хандырар. Ленинград хоорайны үерлээшкиниерден камгалаар талазы-биле тудугларны тударын уламчылаар.

Тимаи-Печорскиниң девискээр-бүдүрүлге комплекизин улам ыңай хевирлеп тургузарын хандырар, Кольск чартык ортулуктуң казар байлактарын улам комплекстиг ажыглаар.

Курскиниң магниттиг аномалиязының девискээр-бүдүрүлге комплекизинге демир рудазын казып тывар болгаш арыглаар, электри күжү-биле кан прокат бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерин тургузар, даг-руда бүдүрүлгелериниң каскан черлериниң кырында каъттарын болгаш артынчы чүүлдерин улам долу ажыглаар. Соокка шуутканн лента бүдүрер цехтерин Орёлдуң кан-прокат заводунга тудуп тургузар. Төп-Кара хөрзүннүг экономиктиг районнуң аар үлетпүрүнүн болгаш агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезин таарымчалыг холбаар.

Аъш-чем үлетпүрүнге, садыгга болгаш ниитиниң чемненилгезинге хереглээр технологтуг дериг-херекселдер бүдүрер үлетпүр комплекизиниң кол объектилериниң тудуун Марий АССР-ниң Волжск хоорайынга, а ол ышкаш нефть сортаментизиниң дадарбас хоолайларын бүдүрер цехтиң тудуун Волжскиниң хоолай заводунга боттандырар. Астраханьның газ-конденсат тывыштыг черинин баазазында тургустунуп турар үлетпүр белдиринге газ, конденсатты казып тывар болгаш болбаазырадыр база күгүр бүдүрер талазы-биле күчүлерин ажыглалга киирер. Волга-Актубинскиниң хем шынаазының черлерин ажыктыг шиңгээдип алыр.

Магнитогорскиниң металлургия комбинадының кан эзилдирер бүдүрүлгезиниң бирги эзлчээн болгаш Уралда улуг эвес күчүлүг металлургия заводтарын чаартыр. Сибирьниң экономиказының дүргеи хөгжүлдезин хандырар. Одалга-энергетика баазазының күчүлерин ук девискээрге өстүрер талазы-биле ажылдарны күштелдирер. Минерал-чиг эт болгаш арга-ыяш курлавырларын комплекстиг сайзырадырын хандырарынче, үлетпүрүнүң хөй энергия чарыгдаар адырларының бүгү-эвилел бүдүрүлгезинге ук девискээрниң салыышкынын көвүдедиринче болгаш болбаазырадыр адырларын, ылаңгыя машина тудуушкунун деңдески хөгжүдериниче угланган хемчеглерин боттандырар. Чер-черниң аъш-чем баазазын быжыглаар. Тудуг индустриязын, тудуг материалдарының үлетпүрүн, транспортту дүргеи темпилер-биле хөгжүдер.

Барыын-Сибирьниң девискээр-бүдүрүлге комплекизин хевирлеп тургузарын уламчылаар. Нефть болгаш газ чыдар черлерин шинчилээрин, шиңгээдип алырын болгаш оларның сууржудулгазын күштелдирер. Чурттуң Европа кезээнче болгаш Сибирьниң мурнуу районнарынче магистральдыг газ дамчыдыкчыларын тудуп тургузар. Сургут ГРЭС-2-ниң тудуун доозар, Нижневартовскиниң болгаш Уренгойнуң ГРЭС-терининң күчүлерин ажыглалга киирер.

Кузбасстың хөмүр-даш бүдүрүлгелериниң тудуун болгаш чаартылгазын дүргедедир. Катунь ГЭС-тиң минералдыг чемишчидилгелериниң Барыын-Сибирь болгаш Алтай заводтарының тудуун калбартыр. Кузнецкиниң металлургия комбинадының чаартылгазын боттандырар. Барыын Сибирьниң мурнуу районнарының черлерин мелиорастаар талазы-биле ажылдарны уламчылаар, Алтай крайда Алейскиниң суггарылга системазының тудуун доозар.

Березовскиде № 1 ГРЭС-те энергия блоктарын болгаш Березовскиниң № 1 разрезинде хөмүр-даш тывыжының талазы-биле күчүлерин ажыглалга киирер. «Бородинский» № 2 хөмүр-даш разрезиниң тудуун эгелээр, Березовскиде № 2 ГРЭС-тиң тудуун калбартыр болгаш Канск-Ачинскиниң девискээр-бүдүрүлге комплекизин тудуп тургузар талазы-биле өске-даа ажылдарны боттандырар.

Саянның девискээр-бүдүрүлге комплекизинде тудуп турар бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажыглалга киирерин хандырар, Саянның алюминий заводун тударын дүргедедир. Алдыы Ангара чоогунуң курлавырларын шиңгээдип алырын калбартыр, Богучан ГЭС-тиң тудуун уламчылаар, Ортаа-Енисей ГЭС-ти тудар талазы-биле белеткел ажылдарын болгаш Горевскиниң коргулчун-цинк байлактыг черин шиңгээдип алыр ажылдарны эгелээр. Озерныйның полиметалл-биле байлактыг черин шиңгээдип алырынче кирер, Тугнуйнуң хөмүр-даш разрезиниң тудуун калбартыр. Гусиноозерск ГРЭС-тиң ийиги эзлчээниң тудуун доозар, Улан-Удэде ийиги ТЭЦ-тиң күчүлерин ажыглалга киирер.

Байкал-Амур демир-орук магистралының бүгү дуртун доктаамал ажыглалга киирер, бо магистральдың зоназын ажыл-агыйга калбак хемчээлдиг шиңгээдип алырын эгелээр. Мурнуу-Якут девискээр-бүдүрүлге комплекизин хевирлеп-тургузарын уламчылаар. Нерюнгри ГРЭС-тиң ийиги эзлчээн тудар, «Денисовская» деп хөмүр-даш шахтазының болгаш Селигдарның апатиттер-биле байлактыг черинге даг байлаа болбаазырадыр комбинадының тудуун эгелээр, тус черниң кокстаар хөмүр-дажын болгаш демир рудаларын ажыглап, Ыраккы Чөөн чүкке металлургия баазазын тургузар талазы-биле белеткел ажылдарын чорудар. Беркакит — Томмот — Якутск аразының демир-оруун тудар ажылдарны калбартыр.

Ыраккы Чөөн чүкке өңнүг болгаш ховар металлдар тывыжын көвүдедир. Одаар чүүл болгаш электроэнергетиканы мурнады хөгжүдерин хандырар. Оха-биле Амурда-Комсомольск аразының газ дамчыдар шугумун, Вилюй ГЭС-3 болгаш Бурей ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын ажыглалга киирер. Усть-Средно-Канск ГЭС-тиң болгаш Якутск ГРЭС-2-ниң тудуун эгелээр. Якут АССР-де Депутатскиниң даг байлаа болбаазырадыр комбинадының бирги эзлчээн тударын доозар. Балык тударын, далай продуктуларының тывыжын, бедик шынарлыг аъш-чемниң балык продуктуларын бүдүрерин өстүрер. Соя, рис болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улгаттырар.

Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк районнарынга кадрларны быжыглаары-биле бо районнарның чурттакчы чонунуң амыдырал деңнелин мурнады хөгжүдерин хандырар.

Соңгу чүктүн биче улустарының ажыл-агый ажыл-чорудулгазынга чаңчыл апарган хевирлерин чаа техниктиг үндезинге сайзыраңгайжыдар.

Украин ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 18 — 21 хуу өстүрер. 1990 чылда электри энергиязын ажылдап кылырын 320 миллиард киловатт-шакка чедирер. Крымның, Чернобыльскиниң, Запорожьениң АЭС-терининң болгаш Одессада АТЭЦ-тиң тудуун доозар. Хмельницкиде, Ровнода болгаш Мурнуу Украин АЭС-терде база Днестровск ГАЭС-те күчүлерин ажыглалга киирер, Харьковта АТЭЦ-тиң болгаш Каневскиде ГАЭС-тиң тудуун калбартыр.

Хөмүр-даш үлетпүрүнүң болгаш кара металлургияның бүдүрүлгелериниң чаартылгазын болгаш техниктиг эде дерилгезин уламчылаар. Кривой Рогтуң даг байлаа болбаазырадыр комбинадынга ажыткан демир рудалары ажылдап кылыр талазы-биле база Таврияның даг байлаа болбаазырадыр комбинадынга марганец рудазы тывар болгаш ажылдап кылыр талазы-биле күчүлерин ажыглалга киирер. Химия үлетпүрүнүң болгаш машина тудуушкунунуң продукцияларын бүдүрерин барык-ла 1,3 катап өстүрер. Чиик үлетпүрүнүң, ылаңгыя нарын-хендир-пөстерниң болгаш трикотаж кылыгларының продукциязын бүдүрерин дыка калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 13—15 хуу өстүрер. 1990 чылда тараа бүдүрерин 52—54 млн. тоннага, чигир свёклазын 5,3—5,5 млн. тоннага, тарымал тоорукту 3,3 млн тоннага, ногааларны 8,6 млн. тоннага, чимистиг үнүштерин болгаш каттарны 4,5 млн. тоннага, виноградты 1,3 млн. тоннага, коң эътти 4,9—5 млн. тоннага, сүттү 24,5—25 млн. тоннага, чуурганы 16—17 миллиард борбакка чедирер. Суггаттыг черлерге кукуруза тараазын магадылап бүдүрер зоналарны тургузар. Беш чыл иштинде 500 муң гектар суггаттыг черлерин болгаш 640 муң гектар кургаткан черлерин ажыглалга киирер.

Белорус ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 22 — 25 хуу өстүрер. Прибор тудуушкунун, радиотехниктиг, электрон болгаш электротехниктиг үлетпүрүнү, мал ажылынга болгаш мал чеми бүдүрер машина тудуун мурнады хөгжүдерин хандырар.

Минск АТЭЦ-ке баштайгы энергоблокту, «Новополоцкнефторгсинтез» каттыжыышкынга болгаш Мозырның нефть ажылдап кылыр заводунга нефть продуктулары болгаш химия чиг эъди бүдүрер талазы-биле күчүлерин, а ол ышкаш Жлобино хоорайда Белоруссияның металлургия заводунга металлокордуну ажыглалга киирер. «Минскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводу» каттыжыышкынның бүдүрүлгелерин чаартырын болгаш калбартырын уламчылаар.

Көдээ ажыл-агыйга ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 8—8,2 млн. тоннага чедирер, картофельди 13 млн. тоннадан эвээш эвести, мал чемни 27—28 млн. тонна мал чеми единицага, коң эътти 1,2—1,3 млн. тоннага, сүттү 7,1 — 7,3 млн. тоннага болгаш чуурганы 3,4— 3,5 миллиард борбакка чедирер.

Беш чыл дургузунда 480 муң гектар хөлүн эрттир шыктыг болгаш малгаштыг черлерин, оон иштинде 390 муң гектар черлерин хааглыг дренаж-биле кургадыр. Полесье оргулаажында көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлерин үерлээшкинден камгалаар бирги эзлчегниң объектилериниң тудуун доозар.

Узбек ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 24—27 хуу көвүдедир. Химия, электротехника, чиик үлетпүрүнү, прибор тудуушкунун, көдээ-ажыл-агый продуктуларын болбаазырадыр үлетпүрүн улам бедик темпилер-биле хөгжүдер. Электри энергиязы ажылдап кылырын 25—27 хуу, күгүр ажындызы бүдүрерин 34—36 хуу өстүрер. Ангренниң хөмүр-даш разрезинде, Чаа-Ангрен болгаш Талимарджан ГРЭС-терде болгаш Узбектиң металлургия заводунда күчүлерин ажыглалга киирер. Джизак хоорайга көдээ ажыл-агый машиналары кылыр заводтуң тудуун эгелээр.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 14—16 хуу көвүдедир. 1990 чылда хөвен-волокно бүдүрерин 1,8—1,93 млн. тоннага (чиг хөвеңни 5,8 — 6,0 млн. тоннага, оон иштинде нарын волокнолуг сорттарны 550 муң тоннадан эвээш эвести), тараанны 3,2 — 3,5 млн. тоннадан эвээш эвести, мал чемнерин 20 млн. тонна мал чеми единицага, коң эътти 540—560 муң тоннага, сүттү 3,3 — 3,5 млн. тоннага, чуурганы 2,7 — 3 миллиард борбакка чедирер. Кат-чимисти, виноградты, ногаа-бахчи культураларын бүдүрерин дүргеи хөгжүдерин көөр.

Ам ажылдап турар суггарылга системаларын чаарты кылырын болгаш ажыглалын экижидерин хандырар, беш чыл дургузунда 410 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер, 1,1 миллион гектар одарларны суггаттыг болдурар, 4,8 миллион гектар хире шөлдүг одарларны суггаттыг болдурарының системаларын чаартыр. Каршин болгаш Джизак ховуларын комплекстиг шиңгээдип алырын доозар.

Казах ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 23—26 хуу көвүдедир. Одалга-энергетика комплекизин, кара болгаш өңнүг металлургияны, машина тудуушкунун, химия болгаш нефтихимия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдерин көөр.

Павлодар-Экибастуз девискээр-бүдүрүлге комплекизин тудуп тургузарын уламчылаар. Экибастуз девискээринге хөмүр-даш тывыжын дыка көвүдедир, Майкюбенниң хөмүр-даштыг черин шиңгээдип алырын эгелээр. Экибастуэта ийиги ГРЭС-тиң тудуун доозар, Экибастузтуң үшкү ГРЭС-ни болгаш Мурнуу Казахстан ГРЭС-ти тударын калбартыр. Шульбин ГЭС-тиң тудуун доозар.

Тенгизтиң нефтилиг болгаш Карачаганактың газ-конденсаттыг черлерин шиңгээдип алырын дүргедедир. Жайремниң даг байлаа болбаазырадыр болгаш Джезказганның даг-металлургия комбинаттарынга рудалар казып тывар болгаш болбаазырадыр күчүлерин улгаттырар. Шалкияның байлактыг черин шиңгээдип алыр. Бакырчиктиң даг-металлургия, Кайрактиниң вольфрам, Коктенкольдуң молибден болгаш Бошекульдуң чес байлактар болбаазырадыр комбинаттарының тудугларын калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйының ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 13—15 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 30—31 млн. тоннага, коң эътти 1,4—1,5 млн. тоннага, сүттү 5,4 — 5,5 млн. тоннага, чуурганы 4,2 —4,3 миллиард борбакка, дүктү 120 муң тоннадан эвээш эвеске, мал чемнерин 55—58 млн. тонна мал чеми единицазынга чедирер. Кызыл тастың кадыг болгаш күштүг сорттарының, а ол ышкаш чиигге тараанын, кырлыг караның барааннын бүдүрүлгезин дыка калбартыр. Эъткир мал ажылын, нарын болгаш чартык нарын дүктүг хөй ажылын хөгжүдерин уламчылаар. Суггаттыг черлерин шынар талазы-биле экижидер болгаш ам ажылдап турар 670 муң гектар шөлдүг суггарылга системаларынга техниктиг чаартылгаларны чорудар. Беш чыл дургузунда 400 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер.

Грузин ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 22—25 хуу көвүдедир. Электротехника база электрон үлетпүрүн болгаш прибор тудуун мурнады хөгжүдерин хандырар.

Худон ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын ажыглалга киирер, Грузин АЭС-тиң, Марнеули хоорайга стандарт чок дериг-херекселдер заводунуң болгаш прокат-кезектер заводунуң тудуун, а ол ышкаш Руставиниң металлургия заводунуң база Тбилиси ГРЭС-тиң чаарты тудуушкунун эгелээр. Даглыг черлерге ажылдаар тракторлар болгаш машиналар бүдүрер заводту болгаш Кутаисиниң автомобиль заводунун ийиги эзлчээн тудар. Марабда — Ахалкалаки аразының демир-орук шугумун ажыглалга киирер. Кавказ арттарын ажыр демир-орук тудуун эгелээр.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 14—16 хуу көвүдедир. 1990 чылда сорттуг шай бүдүрерин 650 муң тоннага, виноградты 1 миллион тоннадан эвээш эвести, чимис, кат болгаш цитрус аймаан 1,1—1,4 млн. тоннага, коң эътти 230 муң тоннага, сүттү 850—900 муң тоннага, чуурганы 1,2 миллиард борбакка чедирер. Беш чыл дургузунда 60 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер, 35 муң гектар шыгы улуг болгаш малгаштыг черлерин кургадыр. Колхида оргулаажының черлерин мелиорастаар болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле ажылдарны уламчылаар, ам ажылдап турар суггарылга системаларын чаарты кылыр. Курорт болгаш туризм ажыл-агыйын улам хөгжүдерин хандырар.

Азербайджан ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 22—25 хуу көвүдедир. Электрон болгаш радио-техника үлетпүрүн, прибор тудуушкунун мурнады хөгжүдерин, электроэнергетика, нефтихимия болгаш аъш-чем үлетпүрүн улам ыңай өзүлдезин көрүп турар. Каспий далайга, республиканың барыын болгаш төп районнарынга нефтини шинчилээрин болгаш өрүмнер ажыглаарын калбартыр. 1990 чылда 14—15 млн. тонна нефтини тывар.

Азербайджан ГРЭС-тиң тудуун доозар, атомнуг электри станциязын болгаш Чаа Бакунуң ТЭЦ-ти тударын, а ол ышкаш чүк сөөртүр автомобильдер заводун Кировобад хоорайга тударын калбартыр. Этилен болгаш пропилен бүдүрер база ажылдап кылыр талазы-биле тургузугларны ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 14—16 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараанын ниити чыылдазын 1,6 млн. тоннага, хөвен-волокнону 238 муң тоннага (чиг-хөвеңни 760 муң тоннага), виноградты 2,5 млн. тоннага, ногааларны болгаш бахчи культураларын 1,2 млн. тоннага, мал чемнерин 7,2—7,4 млн. тонна мал чеми единицага, коң эътти 220—225 муң тоннага, сүттү 1,2—1,3 млн. тоннага, чуурганы 1,3 миллиард борбакка чедирер. Беш чыл дургузунда 600 муң гектар шөлдерге суггаттыг черлерин экижидер талазы-биле ажылдарны чорудар, 75 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер.

Каспий далайның эриктеринге ниити эвилел ужур-дузалыг курорт зоназын тургузар талазы-биле ажылдарны калбартыр.

Литва ССР-ге үлетпүр продукциязы бүдүрүн үндүрерин 13—16 хуу көвүдедир. Саналга техниказын, автоматчыдылга приборларын болгаш чепсек-херекселдерин, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннар бүдүрерин мурнады темпилер-биле хөгжүдер. Химия продукциязын, эът болгаш сүт консерваларын, мебельди, нарын хендир пөстерин болгаш хөм идиктерин бүдүрүн үндүрерин калбартыр. Кайшядор ГАЭС-ке күчүлерин, Кедайниң химия заводунга күгүр ажындызы бүдүрер талазы-биле Мажейскиниң нефть болбаазырадын кылыр заводунга нефтини болбаазырадын кылыр комплекстерин, а ол ышкаш ССРЭ — ГДР-ниң аразынга демир-оруктуң паром аргыжылгазын ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 14—16 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 4 млн. тоннага, картофельди 2,5 млн. тоннага, мал чемнерин 11 млн. тонна мал чеми единицазындан эвээш эвести, коң эътти 600—620 муң тоннага, сүттү 3,2—3,3 млн. тоннага чедирер. Малды өске республикаларже садары-биле уксаалыг мал ажылының баазазын тургузар. Беш чыл дургузунда 450 муң гектар кургаткан черлерин ажыглалга киирер.

Молдав ССР-ге үлетпүр продукциязы бүдүрерин 22—25 хуу көвүдедир. Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдерин уламчылаар, оон ажыктыын бедидер. «Плодсельхозмаш» болгаш «Молдсельхозмаш» заводтарның тудуун доозар. Бендерскиниң торгу комбинадын чаарты кылыр, кудуктарның геофизиктиг аппаратуразын бүдүрер талазы-биле заводту, Сороки хоорайга чылыг болгаш сүт хемчээр аппаратура заводун Единцы хоорайга тудар. Пөстер, трикотаж кылыглары, консервалар бүдүрүн үндүрерин калбартыр.

Көдээ ажыл-агый продукциязы бүдүрериниң чылда ортумак хемчээлин 15—17 хуу көвүдедир. 1990 чылда ногааларның ниити чыылдазын 1,5 млн. тоннага, виноградты 1,8 млн. тоннага, чимистерин болгаш каттарны 1,7 млн. тоннага, сүт бүдүрерин 1,4—1,5 млн. тоннага, коң эътти 350—360 муң тоннага, кукурузаның гибрид үрезинин сайгарарын 70 муң тоннага, тарымал тоорукту 10 муң тоннага чедирер. Беш чыл дургузунда 150 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер.

Латви ССР-ге электрон, электротехника, химия үлетпүрүн болгаш харылзаа чепсек-херекселдериниң үлетпүрүн мурнады хөгжүдүн тургаш, үлетпүр продукциязын бүдүрүн үндүрерин 13—16 хуу көвүдедир. Чоннуң бедик шынарлыг хереглел барааннарын бүдүрерин хөгжүдер, балык продукциязының ассортиментизин калбартыр. Чиик үлетпүр болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелерин техниктиг эде дериир болгаш чаартыр ажылдарны уламчылаар. Даугавпилс ГЭС-тиң баштайгы энергоблоктарын, Рига хоорайда үлетпүр роботтарының заводунуң баштайгы эзлчээн ажыглалга киирер, «Сарканайс металургс» заводтуң чаарты кылыышкынын калбартыр. Республиканың ажыл-агыйларын газ-биле хандырарын дүргедедир.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 2,3 млн. тоннага, картофельди 1,8 млн. тоннага, коң эътти 360—370 муң тоннага, сүттү 2—2,2 млн. тоннага чедирер. Беш чыл дургузунда 260 муң гектардан эвээш эвес хөлүн эрттир шык черлерин кургадыр.

Далай транспортунуң болгаш балык тудар флоттуң хөгжүлдезин уламчылаар, порт ажыл-агыйын быжыглаар. Санаторий-кадыкшылга албан черлерин болгаш «Юрмала» курорттуң инфраструктура объектилерин тударын дүргедедир.

Кыргыс ССР-ге электроэнергетиканы, өңнүг металлургияны, электрон болгаш чиик үлетпүрүнү мурнады хөгжүдүн тургаш, үлетпүр продукциязын бүдүрерин 21—24 хуу көвүдедир. Ташкумыр болгаш Шамалдысай ГЭС-терин, Фрунзеде ийиги ТЭЦ-ти болгаш Ташкумырда полупроводниктер материалдарының заводун ажыглалга киирер. Камбаратин ГЭС-тиң болгаш Сарыджазтың даг байлаа болбаазырадыр комбинадының тудуун калбартыр. Кыргыстың алдыг руда комбинадының тудуун доозар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 13—15 хуу көвүдедир. Одар-белчиирлиг черлерин мелиорастаан тургаш, мал ажылының чемгерилге баазазын быжыглаар. 1990 чылда эът бүдүрерин (коң эът) 220—230 муң тоннага, сүттү 850—860 муң тоннага, чуурганы 640 млн. борбакка, дүктү 40 муң тоннага, ниити эвилелдиң үрезин фондузунга чигир свёклазы бээрин 15 муң тоннага, люцерна үрезиннерин бээрин 6,5-7 муң тоннага чедирер. Беш чыл дургузунда 85 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер. Сары-Джаз хемниң сүт болгаш энергетика курлавырларын комплекстиг ажыглаар талазы-биле ажылдарны эгелээр.

Таджик ССР-ге электроэнергетиканы, химия, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, машина тудуушкунун мурнады хөгжүдүн тургаш, үлетпүр продукциязы бүдүрерин 23—26 хуу көвүдедир. Мурнуу Таджик девискээр-бүдүрүлге комплекизин улам ыңай хөгжүдерин хандырар. Рогун ГЭС-тиң күчүлерин ажыглалга киирер, Сангтудин ГЭС-тиң тудуун эгелээр, Яванның электрохимия заводунуң тудуун уламчылаар, Таджиктиң алюминий заводунуң тудуун доозар. Таджиктиң алдын руда комбинадының болгаш Куляб хоорайда аккумулятор бүдүрер заводтуң тудугларын калбартыр. Канибадам, Куляб хоорайларга болгаш Файзабад районга пос аргыыр фабрикаларны тудар. Памир ГЭС-тиң база Курган-Тюбе — Куляб аразынга демир-орук тударын эгелээр.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу өстүрер, 1990 чылда хөвен-волокно бүдүрерин 290 муң тоннага (чиг-хөвеңни 910 муң тоннага, оон иштинде нарын волокнолуг сорттарны 320 муң тоннага), коң эътти 140—143 муң тоннага, сүттү 630—640 муң тоннага, чуурганы 710—720 млн. борбакка чедирер. Садтар болгаш виноградтар олуртулгазын калбартыр, хоорайлар чоогунуң ногаа-сүт угланыышкынын зоналарын тургузарын колдуунда доозар. Даглыг болгаш даг эдзэ районнарга аъш-чемге хереглээр картофельди бүдүрер быжыг баазаларны тургузар. Беш чыл дургузунда 55 муң гектар черин суггарар. Дангарин ховузунуң болгаш Бешкент шынаазының черлерин шиңгээдип алырын уламчылаар.

Армян ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрерин 24—26 хуу өстүрер. Машина тудуушкунуну, химия болгаш чиик үлетпүрүнүң, өңнүг металлургияның, тудуг материалдар үлетпүрүнүң ам ажылдап турар чамдык бүдүрүлгелерин чаарты кылыр, техника талазы-биле эде дериир болгаш калбартыр.

Армян АЭС-тиң ийиги эзлчээн, Варденис—Джермук аразының демир-орук шугумунуң тудуун калбартыр, программалаар команда аппараттары, автоматтыг манипуляторларга гидродериг-херекселдер, тускай технологтуг дериг-херекселдер бүдүрер талазы-биле заводтарны, а ол ышкаш Кафан хоорайга трикотаж пөс-таавы аргыыр фабриканы тудар. Трикотаж болгаш хөм идиктер бүдүрер талазы-биле күчүлерин калбартыр.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу көвүдедир. 1990 чылда тараа бүдүрерин 330 муң тоннага, ногааларны 500 муң тоннага, виноградты 350 муң тоннага, чимистерин болгаш каттарны 240 муң тоннага, коң эътти 130 муң тоннага, сүттү 625 муң тоннага, чуурганы 680 млн. борбакка чедирер. Суггарылга системаларын чаарты кылыр, беш чыл дургузунда 35 муң гектар суггаттыг черлерин ажыглалга киирер.

Туркмен ССР-ге үлетпүр продукциязын бүдүрүн үндүрерин 20—23 хуу калбартыр. Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин 2,6 катап көвүдедир, газ тывыжын 86 млрд. кубометр чедирер. Нефть болгаш газка геология-шинчилел ажылдарын күштелдирер. Электроэнергетиканы, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, машина тудуушкунун дүргеи хөгжүдер. Марый ГРЭС-тиң тудуун доозар, Чарджоунуң нефть болбаазырадыр заводун ажыглалга киирерин дүргедедир, Ташауз хоорайда графиттээн электродтар заводунун баштайгы эзлчээн, Туркменниң кадыг эзилдириглер заводунун тудуун калбартыр, Ортаа Азияның калийлиг чемишчидилгелер заводун тударын эгелээр. Чөөн Туркмен девискээр-бүдүрүлге комплекизин тургузар талазы-биле шинчилел болгаш төлевилел ажылдарын уламчылаар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу көвүдедир. 1990 чылда хөвен-волокно бүдүрерин 398 муң тоннага (чиг-хөвеңни 1300 муң тоннага, оон иштинде нарын волокнолуг сорттарны 370 муң тоннага), ногааларны болгаш бахчи культураларын 900 муң тоннага, коң эътти 120 муң тоннага, сүттү 380 муң тоннага, чуурганы 390 млн. борбакка, дүктү 14-15 муң тоннага, мал чемнерин 5,3 млн. тонна мал чеми единицага чедирер.

(Уланчызы 7-ги арында).

1986—1990 ЧЫЛДАРДА БОЛГАШ 2000 ЧЫЛГА ЧЕДИР ҮЕДЕ ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БАЗА СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Тончүзү. Эгези 1—6 арыннарда).

Беш чыл дургузунда 106 муң гектар суггарылгалыг черлерни ажыглалга киирер. Каракум каналдың зоназынга сут ажыл-агый тудуун болгаш черлерни комплекстиг шиңгээдип алырын уламчылаар.

Эстон ССР-ге сланец болбаазырадыр болгаш электрон үлетпүрүн база прибор тудуушкунун мурнаан темпилер-биле өстүрүп тургаш, үлетпүр продукциязын бүдүрерин 13—16 хуу көвүдедир. Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый угланыышкынының бараанарын бүдүрүп үндүрерин калбартыр. «Куремяэ» сланец шахтазының тудуун эгелээр. Новоталлиниң далай портунуң тудуун доозар. Вирешн — Таллин аразының газ дамчыдылгазын тудар.

Көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязының чылда ортумак хемчээлин 12—14 хуу улгаттырар. 1990 чылга чедир мал чемнерин бүдүрерин 4,4 млн. тонна мал чеми единица чедирер, эътти (коң деңзизи-биле) 245—250 муң тонна, сүттү 1,4 млн. тонна чедирер. Бекон хаван ажылын хөгжүдер. Көдээ ажыл-агыйның кедергей шыкталган 85 муң гектар черлерин беш чыл дургузунда кевирер.

XIII. Даштыкы экономиктиг харылзааны хөгжүдери

ЭДЧ кежигүннери чурттарның дээди деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин чайгылыш чок боттандырарынга үндезилээш, акы-дуңма социалистиг чурттар-биле ажыл-агыйжы кады демнежилгени бүгү хемчег-биле сайзыраңгайжыдар болгаш байлакшыдар. Улус ажыл-агыйының эң чугула сорулгаларын шиитпирлээринге, социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын база делегейге туруштарын быжыглаарынга социалистиг экономиктиг интеграцияның аргаларын улам долу ажыглаарын хандырар.

Эртемниң, техниканың, үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйның, транспорттуң, капитал тудугнуң талаларынга улуг айтырыгларны ажыктыг кылдыр кады шиитпирлээр, ол ышкаш бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын хөгжүдериниң, удур-дедир садыглаашкынның болгаш кады ажылдажылганың өске-даа хевирлериниң чаа формаларын болгаш аргаларын дилеп тывар сорулга-биле ЭДЧ-ниң шугуму-биле база ийи талалыг үндезинге акы-дуңма чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг политиканы дугуржуушкуннуг чорудар. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын дүүштүрерин улам долу боттандырар. Ниитилел бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезин дүргедедирде болгаш ажыктыын бедидерде, күш-ажылдың делегей хуваалдазынга оларның киржилгезин калбартырда, Вьетнам Социалистиг Республикага, Куба Республикага болгаш Моол Арат Республикага ЭДЧ кежигүннери өске-даа чурттар-биле кады интернационалчы дуза көргүзерин уламчылаар.

Коллективтиг ажылдап кылдынып турар шиитпирлерин барымдаалап, мурнакчы техниканы, технологияны болгаш материалдарны тургузарда болгаш нептередирде, ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле кооперацияны калбак нептередир. Акы-дуңма чурттарның бүдүрүлгелери-биле дорт бүдүрүлге харылзааларын хөгжүдериниң, а ол ышкаш каттышкан бүдүрүлгелерин тургузарының аргазы-биле-даа ол ажылче каттыжышкынларны болгаш бүдүрүлгелерин улам идепкейлиг киириштирер. Удур-дедир солчуп садыглажыр кылыгларның техника-экономиктиг деңнелин болгаш шынарын бүгү хемчег-биле бедидер. ЭДЧ-ниң шугуму-биле стандартизацияны болгаш унификацияны калбартыр.

Улус хемчээлдерлиг элээн каш төлевилелдерни: Ямбург—ССРЭ-ниң барымын талакы кызыгаар аразының газ дамчыдылгазының, атомнуг электростанцияларның болгаш чылыг хандырылгазының атомнуг станцияларының, Кривой-Рогтуң даг-руда арыглал комбинадының тудугларын, Каспий чавызаажының нефть-газ байлактыг черлерин шиңгээдип алырын, дем каттыжылга чурттарының каттышкан энергосистемазын улам ыңай калбартырын боттандырарын ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле кады хандырар. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын хөгжүдер, чиик болгаш аъш-чем үлетпүр бүдүрүлгелерин чаарты дериир, чоннуң хереглелиниң аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарын удур-дедир солчурун калбартыр талазы-биле кады ажылдап кылдынган хемчеглерин боттандырып чорудар. Одаар чүүлдү болгаш чиг этти чөп ажыглаар база бүгү хемчег-биле камнаар, бүдүрүлгениң энергия болгаш материал чарыгдалын эвзөжедир, энергияның чаа үнер дестерин шиңгээдип алыр талазы-биле акы-дуңма чурттар-биле дугуржуттунган хемчеглерин боттандырар.

Хөгжүп орар чурттар-биле кады ажылдажылганы ханыладыр. Үлетпүр объектилерин тударда, транспортту хөгжүдерде, көдээ ажыл-агыйны механизастаарда болгаш черлерни ирригастаарда, минералдыг чиг эттиң болгаш одаар чүүлдүң курлавырларын шинчилеп тыварда, национал кадрларны белеткээрде, өске-даа талазы-биле оларга деткимче көргүспүшаан, ол чурттарга бойдус курлавырларын бүдүрүлгеге киириштирериниге болгаш бараан курлавырларын көвүдедиринге, оларның национал экономиказының тургустунарынга болгаш хөгжүүрүнге, хамаарышпас чоруктуң болгаш депшилгениң оруу-биле бурунгаарлаарынга идиг бээр. Ол чурттар-биле садыг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларның дугуржуттунган үр хуусаалыг программаларын чайгылыш чок боттандырарын уламчылаар. Сонуургалдыг капиталистиг чурттар-биле садыг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг быжыг харылзааларны кайызынга-даа ажыктыг болгаш дең эргелиг үндезинге хөгжүдер, оларның-биле кады ажылдажылганың хевирлерин сайзыраңгайжыдар.

Хамыктың мурнунда машиналарны, дериг-херекселдерни болгаш бедик шынарлыг кылдыр кылган өске-даа продукцияны садарын көвүдедириниң күсели-биле, даштыкы чурттар-биле садыглажышкынның структуразын экижидер.

XIV. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын боттандырар. Планнаашкынның, экономиктиг бараларның болгаш идиг бернишкиннерниң, эргелеп башкарарының организастыг структураларының тудуш чаңгыс аайын болгаш ажыктыг кады холбаалыын хандырар хүлээлгелиг эргелеп башкарар болгаш ажыл-агыйны аайлап чорудар системаны комплекстиг хөгжүдер. Бүдүрүлгени хөгжүдериниң интенсивтиг факторларын ажыглаарынче шиитпирлиг шилчиириниче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниче, ниитилелдиң хереглелдерин эң-не долу хандырарынче ол системаны угландырар.

Он ийиги беш чылда экономиканың бүгү адырларын ажыл-агыйны чорударының чаа методтарынче шилчидер.

Ажыл-агыйны чорударының бүгү деңнелдеринге инициатива, чогаадыкчы идепкей болгаш бедик харыысалгалыг чорук-биле чаңгыс аай төпчүттүнген удуртулганы дүүштүрер демократтыг централизмни улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга чайгылыш чок сайзыраңгайжыдар болгаш хөгжүдер. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирер.

Улус ажыл-агыйын удуртурунга төпчүттүнген үндезинин быжыглаар. Ажыл-агыйны эргелеп башкарының үстүкү эшелоннарының күженишкиннерин хамыктың мурнунда социал-экономиктиг хөгжүлдениң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче, улус ажыл-агый пропорцияларын сайзыраңгайжыдарынче, эртем-техниктиг кол сорулгаларны боттандырарынче, каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдаарынга эки байдалдарны тургузарынче мөөнээр. Эргелеп башкарарының адырлар органнарының ажылының деңнелин бедидер.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның министрлер Чөвүлелдериниң, улус депутаттарының Советтериниң эргелерин калбартыр, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын өй-шаанда болгаш шын шиитпирлээр дээш оларның харыысалгазын бедидер.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ Хоойлузунуң чүүлдерин чайгылыш чок боттандырарын хандырар, планнарны ажылдап кылырынга, бүдүрүлге-ажыл-агый болгаш социал характерлиг сорулгаларны шиитпирлээринге оларның ролюн күштелдирер.

Политиктиг болгаш ажыл-агыйжы удуртулганың чаңгыс аайы, бедик организастыг, ажыл-херекчи чорук, ханы билири, сагылга-чурум, даасхан ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң хууда харыысалгазы дээн ышкаш ындыг эң чугула ленинчи негелделерге үндезилеттинген ажыл-агыйны чорударының социалистиг стилин чер болганга бадыткап тургузар.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаар, чүгле ажылдап турар черниң кызыы эрге-ажыын бодаар болгаш чер-чурт тыртыжар чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннери-биле шиитпирлиг демисежир. Каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агыйжы чорудулгазынга чагырып дужаар, аар-саар карактаашкын кылыр болгаш үндезин чок чурумчудулга кыла бээр чоруктарны болдурбас.

Планнаашкынның болгаш ажыл-агыйны чорударының мурнакчы дуржулгазын ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле солчурун экижидер.

Кол бүдүрүлге звенозунуң — эртем-бүдүрүлге болгаш бүдүрүлге каттыжышкынларының база бүдүрүлгелериниң эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң тудуш чаңгыс аайын хандыргаш, оларның ролюн бедидер. Каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чоруун, техника-биле эде дериишкининге болгаш бүдүрүлгени сайзыраңгайжыдарынга, планнаашкынга оларның аргаларын дыка калбартыр.

Ажылының алыс түңнелдери, продукцияны чорудуп бээриниң талазы-биле хүлээлгелерин күүседири, курлавырларның бүгү хевирлерин эң эки ажыглаары дээш каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң экономиктиг харыысалгазын бедидер. Ажыл-агый механизми күш-ажылчы коллективтерни бүдүрүлгени өстүрериниң темпилерин дүргедедиринче болгаш ажыктыын бедидериниче, чаа техниканы нептередиринче, технологияны доктаамал сайзыраңгайжыдарынче, бедик шынарның продукциязын кылып үндүрериниче кичээнгейни улуу-биле угландырган турарын чедип алыр.

Бүдүрүлгени хөгжүдеринге, күш-ажыл төлевирин бээринге болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң ап турар акша-хөреңгилериниң хемчээлдери оларның ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазының алыс түңнелдери шынгыы хамаарылгалыг болурун хандырар. Каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң эргезинге артар акша-хөреңгилерин бүдүрүлгени хөгжүдеринге болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге ажыглаарда, боттары улуу-биле бот-тускайлаң болур чорукту күш-ажылчы коллективтерге тыпсыр. Каттыжышкыннар болгаш бүдүрүлгелер фондуларының база банкылар чээлилериниң күсели-биле боттандырып турар хемчеглерге эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны бирги эвлчегде тускайлап бээрин көөр.

Социалистиг чарыштың хевирлерин болгаш ону организастаарын сайзыраңгайжыдар, ону ажылга бедик түңнелдерин чедип алырынче угландырар.

Планнаашкынның эртемге үндезилеттинген деңнелин бедидер. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, ниитилел бүдүрүлгезиниң депшилгелиг структуразын тургузарынга, ону интенсификастаарынга, балансылашкак болгаш пропорционалдыг хөгжүлдезинге, бүдүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг күчү-шыдалды ажыктыг кылдыр ажыглаарынга планнаашкынның салдарын күштелдирер. Планныг онаалдалары эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннеринге үндезилеттинген, чаа техниканы болгаш технологияны калбаа-биле ажыглаарының баазазынга адыр бүрүзүнүң хөгжүлдезин хандырган турар төлээде, эргежок чугула хемчеглерин боттандырар.

Үр хуусаада баш удур тодарадырының, перспективтиг болгаш агар планнаашкынның аразында харылзаазын быжыглаар. Күрүне планнарын ажылдап кылырының үезинде, ССРЭ-ниң эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын болгаш ССРЭ-ниң бүдүрүкчү күштерин таарыштыр тургузарының чиңгине схемазын улам долу барымдаалаар. План саналгаларының автоматчыттынган системазын калбаа-биле ажыглаар.

Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы бүгү деңнелдерге организастаарынга беш чылдар планнарының ролюн бедидер. План сагылга-чурумун быжыглаар. Эргелеп-башкарарының бүгү-ле звеноларынга эргежок чугула бүдүрүлге болгаш саң-хөө курлавырларын тургузар.

Депшилгелиг экономиктиг нормативтерниң системазын планнаашкынга нептередирин хандырар. Эргелеп башкарылганың болгаш планнаашкынның бүгү деңнелдеринге нормативтиг методтарны калбаа-биле ажыглаар.

Планныг көргүзүглер системазын сайзыраңгайжыдар, улус ажыл-агыйының алыс түңнелдеринге оларның угланыышкынның күштелдирер, күш-ажылчы, материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларны ажыглаарының ажыктыын, продукцияның шынарын болгаш чаартынганының хемчээлдерин илередир көргүзүглериниң ужур-дузазын бедидер.

Адыр, девискээр болгаш программа планнаашкынының чаңгыс аай болурун хандырар. Аразында харылзаалыг адырларны планнаарының деңнелин бедидер. Девискээрлериниң экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдезин планнаарын экижидер.

Чурттуң эртем-экономиктиг төп органы болур ССРЭ-ниң Күрпланының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер. Улуг экономиктиг районнарның болгаш девискээр-бүдүрүлге комплекстериниң ажыл-агыйларын планнаарын сайзыраңгайжыдар.

Материал-техниктиг хандырылганың ниити күрүне системазын хөгжүдер болгаш сайзыраңгайжыдар, чорудуп бээриниң сагылга-чурумун сагыыры, чиг этти, материалдарны, бүдүрүүшкүн артынчыларын камныг болгаш чөп ажыглаарын хандырары дээш хандырылга органнарының харыысалгазын бедидер. Продукцияның техниктиг деңнелинге болгаш шынарынга хереглекчиниң салдар чедирер аргаларын калбартыр, үр хуусаалыг ажыл-агыйжы харылзааларны болгаш мөөңү-биле садыглаарын хөгжүдер.

Экономиктиг бараларның болгаш идиг бернишкиннериниң дээштини бедидер. Эргелеп башкарарының экономиктиг методтарының ролюн күштелдирер, бүдүрүлгениң бүгү звеноларынга бот-орулга-чарылганы быжыглаар. Аразында бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны улам хөйүнде-ле беш чыл планының онаалдаларынга база каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң эргезинге оларның ажылының түңнелдерин барымдаалап арттырып каар акша-хөреңгилериниң хемчээлдеринге дүүштүр доктааттынып турар экономиктиг нормативтерге үндезилендир тургузар. Беш чыл планын боттандырып турарының үезинде, ол нормативтерниң доктаамал болурун хандырар. Күш-ажылчы коллективтиң кежигүннерин материал талазы-биле мактап шаңнаарынга боттарының акша-хөреңгилерин ажыглаарынга каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң аргаларын калбартыр.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге болгаш камналга чурумун чорударынга, кол фондуларны чаартырынга, саарылга хөреңгилериниң саарлыычал болурун дүргедедиринге, бүдүрүүшкүннүң бот-үнезин чингедиринге болгаш орулгалыын бедидеринге экономиктиг бараларның ролюн боттуу-биле күштелдирер. Амортизация шилчидилгелерин ажыглаарының нормаларын болгаш чурумун эде көөр.

Өртектер системазы сайзыраңгайжыдар. Бүдүрүлгениң шынар көргүзүглерин, күш-ажылдың ниитилелге эргежок чугула чарыгдалдарының деңнелин ол өртектерге элээн долу көргүзер. Улус ажыл-агыйынга саң-хөө-чээли харылзааларын хөгжүдер, төлевир сагылга-чурумун быжыглаар.

Курлавырларны чөп болгаш камналгалыг ажыглаарын хандырарынга, социалистиг өнчүнүң камгалалы дээш, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукка удур демиселди күштелдирериниге учёттуң, статистиканың болгаш контрольдуң ролюн көдүрер. Контроль-ревизия ажылын экижидер.

Эргелеп башкарарының организастыг структуразын ооң бүгү деңнелдеринге болгаш улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга сайзыраңгайжыдар. Эргелеп башкарарының нургулайында-ла ийи звенолуг системазынче шилчиишкинин баш бурунгаар көрбүшаан, улус ажыл-агыйының болгаш үлетпүр адырларын эргелеп башкарарының чаа чиңгине системаларын ылавылаар азы ол эргежок чугула апарган черлерге оларны ажылдап кылыр. Күш-ажылдың ниити эвилел хуваалдазынга эвилелдешкен республикаларның ролюн болгаш туружун барымдаалап, оларның улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының структуразын экижидер.

Аразында харылзаалыг адырларның бөлүктерин, эргелеп башкарарының органнарын тургузар. Адырлар аразынга эргелеп башкарарының хевирлерин сайзыраңгайжыдар. Ажыл-агыйны чорударының чаа методтарын нептереткенин, каттыжышкынларның болгаш бүдүрүлгелериниң эргелерин калбартканын барымдаалап, министерстволарның болгаш ведомстволарның кылыр ажылдарын болгаш структуразын ылавылаар. Оларның күженишкиннерин, адырларны хөгжүдериниң перспективаларын тодаргайлаарынче, эң чугула пропорцияларны тургузарынче, эртем-техниктиг болгаш инвестициялыг чаңгыс аай политиканы ажылдап кылырынче болгаш боттандырарынче мөөнээр. Күрүне планнарын күүседири, адырларны амгы үениң техниктиг деңнелинге комплекстиг хөгжүдери, бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының айтырыгларын ажыктыг кылдыр шиитпирлээри, адырның продукциязынга улус ажыл-агыйының болгаш чоннуң хереглелдерин хандырары дээш министерстволарның харыысалгазын бедидер. Министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылының стилин база методтарын экижидер талазы-биле хемчеглерин боттандырар.

Эртем-бүдүрүлге болгаш бүдүрүлге каттыжышкынларын хөгжүдер, оларның эртем-техниктиг адырларын, салбырларын быжыглаар. Эртем-техниктиг болгаш ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээрин дүргедедир хүлээлгелиг адырлар аразының каттыжышкынларын эргежок чугула апарган таварылгаларда тургузар. Специализастаан улуг, ортумак болгаш улуг эвес бүдүрүлгелерин эң таарымчалыг дүүштүрерин хандырар.

Эргелеп башкарарының аппарадының ажылының ажыктыын бедидер, эргелеп органнарының аразында эргелерин болгаш хүлээлгелерин тода ангылаар, артык звеноларны дүжүрер, ажылга чаржалажыр болгаш деңге кылыр чорукту чайладыр, эргелеп ажылын организастаарын болгаш техниктиг хандырылгазын экижидер.

Бүдүрүлгеде болгаш эргелелде ажылдап турар ажылдакчыларның санын чогуур деңнелге таарыштыр тургузарын чедип алыр. Эргелеп аппарадын болур-чогуур-биле бөдүүнчүдер болгаш аңаа чарыгдалдарны эвзөжедир. Хүн бүрүнүң айтырыгларын дарый ёзу-биле шиитпирлээр, төп эргелеп органнарын үүрмек болгаш ийиги чергениң айтырыгларын көөрүнден хостаар. Ажылга ёзу барымдаалаар болгаш дүжүметсиг чорукту шиитпирлин-биле чок кылыр, инструкцияларның болгаш айтыышкынларның санын шуут кызырар.

Ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун эргелеп башкарарынга республикалар болгаш тус черлер органнарының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер. Чоннуң негелде-хереглелдерин хандырары-биле дорт холбашкан адырларның планнаашкынга болгаш эргелеп башкарылгага ол органнарның эргелерин калбартыр.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдар, боттарынга хамаарыжын турары девискээрлериниң экономиказының комплекстиг хөгжүлдезин, күш-ажылчы, чиг эт болгаш одалга-энергетика курлавырларын чөп ажыглаарын, бүдүрүлгени кооперастаарын, ажыл-агыйның ажыктыын бедидерин хандырарынга оларның ролюн бедидер. Чогуур девискээрде турар каттыжышкынларның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажыл-агыйжы чорудулгазының түңнелдериниден тус черлериниң бюджеттериниң орулгаларының хамаарылгалыг болурун күштелдирер.

Ажыл-агый удуртукчуларын болгаш тускай эртемниг кадрларны, ылаңгыя дээди болгаш ортумак звенонуң кадрларын белеткээриниң системазын чаа негелделерге дүүштүр экижидер. Амгы үениң эртем, техника болгаш экономиктиг билиглериниден аңгыда, шыырак билиглиг, организакчы шынарларлыг, салдынган сорулгаларны хамыктын мурнунда ниити күрүнениң эрге-ажылынга дүүштүр шиитпирлеп билир ындыг кадрларны белеткээр. Удуртукчу ажылдакчыларны болгаш тускай эртемниглерин шилин алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш оларның билини бедидерин экижидер, кадрларга негелдени бедидер.

• • •

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынларын — политиктиг улуг ужур-дузалыг документ. Оларны чедип алыры — совет кижилериниң чаагай чоруунун шынар талазы-биле чаа деңнелин, бистиң Төрээн чуртувустун экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам быжыглаарын хандырарының кол-кол сорулгалары тодараттынган.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле СЭКП-ниң кылып чорудар деп турар ажылдарының хемчээли канчаар-даа аажок улуг. Кол угланыышкынларны амыдыралга боттандырары партиядан, ажылчын аңгыдан, колхозчу тараачыннардан, күш-ажылчы интеллигенциядан улуг күженишкиннерин неген турар болгаш ниити партияның, бүгү улустун херээ болур ужурлуг.

Ам кол чүүл чүл дээрге, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылга үндезин чаартылгаларны чедип алыры—ажыл-агый чорудулгазының бүгү адырларынга эргилдени боттандырары, тургустунган улуг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүнү, бар бүгү курлавырларны болгаш аргаларны — чуртта бар болуп турар бүгү-ле чүүлдерин эң долу ажыглавышаан, эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, дыка бедик түңнелдерин чедип алыры. Бедик түңнелдерин чедип алырын хандырары, ажыл-агыйны билдилиг удуртуру — күш-ажылчы коллективтерге, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга, төпте болгаш чер-черде бүгү хөй-ниити организацияларынга бөгүнгү негелделерниң кол утказы ындыг. Каттыжышкын болгаш бүдүрүлге, цех болгаш бүдүрүлге участогу бүрүзүнге эң эвээш немелде чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, эң бедик түңнелди чедип алыр ындыг чүүлдер тодараттынган турар ужурлуг.

Чүнүп-даа мурнунда кижи факторунда, кижилерде бар бооп турар болгаш организастыг чорукту, сагылга-чурумну база корум-чурумну хандырар талазы-биле эң кол, шуут төнчү чок курлавырларны долу хемчээли-биле ажыглаар херек.

Төлевилеттинген планнарның боттанышкыны дээш улуг харыысалга массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрүүшкүнүн башкарар, оларның инициативазын болгаш чогаадыкчы эгелээшкиннерин бүгү талалыг деткиир ужурлуг коммунистерге, партия организацияларынга онаажып турар. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнар болгаш райкомнары, партия эге организациялары ол сорулга-биле политиктиг болгаш организакчы ажылды калбартып чорудар, бар курлавырларны чогумчалыг ажыглаарын, камналганың шыңгыы чурумун чорударын чедип алыр, ажыл-агыйны чорударының ленинчи стилин чер болганга нептередир, ажыл-ишчи кижи бүрүзү, күш-ажылчы коллектив бүрүзү чогаадыкчы ёзу-биле болгаш бүрүн бердиниишкин-биле ажылдазын дээш нижизидилге ажылын иденнейлиг чорудар ужурлуг. Кадрларны ажыл-херекчи болур чорукка негелделиг кижизидер, кижилериниң экономиктиг угаазылалын болгаш психологтуг хөөнүн чаа ёзу-биле ажылдаарынче, даандырган херээнге харыысалгазын бедидеринче угландырары чугула.

Улус депутаттарының Советтери ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунун талазы-биле бодунуң эргелерин долузу-биле ажыглаан турары эргежок чугула. Профэвилелдер социалистиг чарышты улам калбартыр, планныг онаалдаларның күүселдези болгаш ажыр күүселдези дээш, ажылчы чоннуң бүдүрүлгечи болгаш амыдыралчы байдалдарын экижидер, ажылдакчыларның профессионал болгаш ниити культура талазы-биле деңнелин бедидер дээш кызымаккай демисежир, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередир, бүдүрүлгечи болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидеринге идигин бээр ужурлуг. Салдынган сорулгаларны боттандырарынче аныяктарның сорук кириишкинин болгаш эгээртинмес энергиязын Ленинчи комсомол угландырар ужурлуг.

Күрүнениң сагылга-чурумунуң янзы-бүрү үрээшкиннеринге, ажыл-агыйжы эвес чорукка, күш-ажылы-биле чедип албаан орулгаларны алыр дээн кандыг-даа оралдажышкынларга идегелдиг моондак — улусчу контроль болур ужурлуг.

ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынларын — ажылчы чоннарның, бүгү совет кижилериниң ажыл-чорудулгазының тодаргай программазы-дыр. Ол дээрге чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаар талазы-биле, чоннуң чаагай чоруун улам ыңай көдүрер болгаш бистиң ниитилелди бүгү талалыг хөгжүдер дээш эртем-техниктиг болгаш ажыл-агыйжы өйү келген улуг айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле партияның директивазы-дыр.

Төлевилеттинген сорулгаларны күүседири чүгле иштики эвес, а делегей ужур-уткалыг болуп, социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырынга бараан болур, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың догуниашкынының принциптерин моон соңгаар-даа доктаадып тургузарынга, социализмниң идеяларының хаара тудукчу күжүн улам улгаттырып, Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының херээнге чугула салыышкын болур.

Партияның он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде салып турар сорулгалары чедип алдынар дээрзинге СЭКП ТК быжыг бүзүрелин илередип тур. Ооң түңнелинде социализмниң чогаадыкчы күштерин улам долу ажыттынар, бистиң Совет Төрээн чуртувус улам бай-шыырак болгаш күчү-шыдалдыг болу бээр. Ооң магадылалы — совет кижилериниң тургузукчу күш-ажылы, партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви.

ОЛАРДАН ҮЛЕГЕР АП ТУРАР

Күш-ажылга, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседиринге шылгараңгай чедишкиннери дээш бүдүрүлгениң 290 мурнакчылары болгаш чаартыкчылары — ажылчыннар, колхозчулар, мастерлер, инженерлер ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдары-биле Улуг Октябрьның алдарлыг оюнун бүдүүзүнде демдеглеткеннер — деп, ВЦСПС-тиң даргазының оралакчызы А. П. Бирюкова СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан.

Олар шуптузу — Коммунистиг партияның XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштың мурнакчылары-дыр. Күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң курлавырларын дилеп тывары, материалдыг курлавырларны камнаары, продукция шынарын бедидери дээш оларның кызымаккай, чүткүлдүг чоруун чурт бедин-биле үнелээн.

Күрүне шаңналдарының лауреаттары бүгү эвилелдешкен республикаларны, 97 автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны, Советтер чуртунуң 25 националдарын төлээлеп турар.

Оларның эң улуг бөлүү — —161 кижи—база-ла, мурнунда чылда дег, бригадирлер бооп турар.

Бедик шаңналдар-биле демдеглеткеннериниң аразында машина тудуушкунунун бөлүк ажылдакчылары база бар. Ол адырга СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде эртем-техниктиг революцияны боттандырып чорударынга кол рольду ойнаары онаажып турарын айыткан.

Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводунуң слесарь-инструментальщиги Виктор Александрович Груздев 216 чаартыкчы саналды киирген. Оларның хөй кезини бүдүрүлгеде ажыглап турар болгаш оларның экономиктиг ажым 200,5 муң рубль бооп турар.

«МТЗ» дээр алдаржаан маркалыг тракторлар дүжүрке кайы хире улуг үлүүн киирген санаттынмас. Оларны кылып тургузарынга В. И. Ленин аттыг «Минскиниң трактор заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының электри суугузунуң сталевары Владимир Федорович Долгопрят бодунуң күжүн база киириштирип турар. Ол ёзулуг чогаадыкчы болгаш бодунуң ындыг шынарларын аныяктарга дамчылып берип турар.

Металлургияның, химияның, үлетпүрнүң өске-даа адырларының мурнакчы ажылдакчылары чаа техниканың аргаларын долузу-биле ажыглаарынче угланган эвээш эвес эгелекчи саналдарны киирип турар. Оларның аразында — сульфат чиг эдин суук чүүлдүг ваннага хайылдырарының аргазы бар. Ону Норильскиниң А. П. Завенягин аттыг металлургия комбинадында лауреат Валерий Леонидович Быковка баштаткан бригада чедишкиниг шенеп, ажыглап турар. Бригадир боду өскелерге үлегерин көргүзүп, суугунуң төлевилээн күчүзүн 1,5 катап улгаттырар ажыктыг саналдарны киирген.

ССРЭ-ниң Энергетика программазын боттандырарынга идепкейлиг киржип турар мурнакчылар бедик шаңналдарны база алганнар. Зинаида Семеновна Иванова он беш чыл мурнунда болунун амыдыралын чер иштиниң байлаан шиңгээдири-биле холбаштырган. Ол— Тюмень областың «Сургуттрансгаз» бүдүрүлге каттыжышкынының оператору. Ол мурнакчы оператор адырда калбарган социалистиг чарыштың эгелекчизи болган.

«Экибастузуголь» бүдүрүлге каттыжышкынының «Северный» разрезиниң экскаватор машинизи Анатолий Васильевич Зеленковка баштаткан экипаж беш чылдың планындан ажыр бүдүн чартык миллион тонна ажып турар хөмүр-дашты каскан. Ол коллективтиң удуртукчузу бригада керээзиниң бээри артык күштү үнелеп, ону ажыл-херекке бараан болдуруп шыдаан-даа.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилериниң кызымаккай ажылы лауреат деп хүндүлүг ат-биле база демдеглеттинген.

Чижээ, Полтава областа В. И. Ленин аттыг колхозта Владимир Андреевич Свичкарьның механизастаттынган отряды мал чеми свёкланың, чигир свёклазының рекордчу дүжүдүн албышаан, бир центнерниң-не бот-үнезин ийи катап чиик болдурган.

Азербайджан ССР-ниң Жданов районунуң С. Шаумян аттыг колхозунуң сураглыг хөвеңчизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ахмед Дадашевич Ахмедовтун дөрт Ленин ордениниге болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденинге бо хүннерде база бир бедик шаңнал — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады деп ат немешкен. Ол гектардан-на 58 центнер хөвеңни ажаап ап турар.

Ол ышкаш чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар аразында — Ровно областың Малиновск районунуң «Украина» колхозунуң саанчызы, Украинаның Компартиязының ТК-зының кежигүнүнге кандидат, 1984 чылда бир инектен-не 6619 килограмм сүт сагган Александра Филипповна Кондратюк; Ош областың Алай районунуң В. И. Ленин аттыг колхозунуң төрүүр чүс хойдан-на 186 хураганны болгаш хойдан-на 6,1 килограмм дүк алган улуг хойжузу Рысбай Жапышев болгаш өскелер-даа бар.

«Томлеспром» каттыжышкынының Парабельскиде ыяш үлетпүр ажыл-агыйында Алексей Иванович Шипконун удуртканы комплекстиг бригадазы үлегерлиг ажылдаан, беш чылдың дөрт чылында 239 муң кубометр ыяш белеткээр даалганы 318 муң кылдыр күүсеткен.

Волгоград обласка Камышинскиниң А. Н. Косыгин аттыг хөвең-саазын комбинадының удаазын эзрикчизи Нелли Анатольевна Гусихина бо чылдың январь айда онзагай юбилейин демдеглээн. Ол үеге чедир пос-таавычы он чылдың даалгазынга деңнежип турар программаны күүсеткен. Ол шаңнатканнар аразында кирип турар.

Транспорт ажылдакчылары — лауреаттар чоннуң негелдезин шынарлыг хандырарының үлегер-чижээн көргүзүн турар. Кур чер демир оруунуң Атбасар депозунуң электровоз машинизи Демисин Векбулатович Алкенов аар деңзилиг поездилерин башкарарының сурагжаан мастери кылдыр санадып турар.

Тудугжулар ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттарының база бир улуг отряды бооп турар. Ленинградтың кол тудуунуң БТК-2-ниң малярлар бригадири Валентина Николаевна Кудряшованың ажылын чаа квартира алган эвээш эвес ленинградчылар мактап турарлар.

Дээрелериниң-даа дээрелери ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары болганнар. Оларга улус чоргаарланып, олардан үлегер-чижек ап турар.

(СЭТА).

СТАХАНОВЧУЛАРГА ТУРАСКААТКАН

ИВАНОВО ОБЛАСТЬ. Вичугада нос-таавы үлештүрүүгө стахановчу шимчөжикиниңиң төөгүзүнүң музейин ачыткан. Аңда Ногин аттыг фабрикаңың ажылчыннары Евлохия болган Мария Виноградовалар 1935 чылда ол адырга күш-ажылың бүдүрүмчүлүүнүң делегей рекордун тургусканы билдингир.

Ол чаа музейге күш-ажыл хоочуннарының аныяк ажылчыннар болган сургууллар-биле ужуражыышкыннарын, Ленинчи кичөөлерин эртирер. Аңда аныяктарга комсомол билеттерин болган күш-ажыл дептерлерин тыпсыр, чарыштың мурнакчыларын алдаржыдар.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылың Маадыры М. Н. Викоградова (ортулунда) бодунуң салгакчылары С. П. Баскакова (солагай талазында) болган А. И. Мелентьева олар-биле кады музейниң залдарының бирээзинде.

И. ДЫПИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 68 ЧЫЛ ОЮН БАЙЫРЛАП ДЕМДЕГЛЭЭН

БУДАПЕШТ. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн тавариштыр венгр пайысылалда В. И. Ленинге турасказалга чечектерни байырлалдыы-биле салган. Чечектерни Венгрияның Социалистиг ажылчын партизының ТК-зындан, ВУР-нуң Президиумунуң, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниден, массалыг болган хей-ниитн организацияларындан, Чепсектиг Күштерден, ССРЭ-нин ВУР-да элчин черинден, дипломаттыг төлөө черлериниден салган.

Чечектер салырының ёзулалынга ВСАП ТК-ның Чигине секретары Я. Кадар, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы П. Лошонци, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар, ескеда венгр партия болган күрүне удуртукчулары киришкен.

УЛАН-БАТОР. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюн тавариштыр партия, күрүне болган хей-ниитн организацияларының, ажылчы чонарның төлөөлекчилериниң байырлыг хуралы моол пайысылалга болган. Президиумга МАРН ТК-ның Чигине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Содном, республиканың партизының болган чазааның ескеда удуртукчулары олурган.

МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, МАРның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы С. Лувсангомбо байырлыг хуралга илеткел кылган, моол улус бодунуң бүгү тиилелгелерин болган МАРН-ның удуртулгазы чаа амыдыралды тургузарынга болган социализм тургузуушкунунуң керээге чедип алган чедиишкиннерин Улуг Октябрьның хостакчы идеялары-биле, улуг Ленининиң өлүм чок өөредин-биле дүрүм ёзугаар холбаштырып турар деп онаалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизынга баштаткан маадырлыг совет улус чырыткылыг келир үеже дөрт орукту кижи төрелгетекте бүзүредиг айтып берип турар.

БУХАРЕСТ. Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга холбаштыр Румыниянның пайысылалынга болган байырлыг хуралга РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РСРның Күрүне чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы М. Мэнеску илеткел кылган. Совет Эвилели социализм тургузуушкунунга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган, ол чорук делегейниң социалистиг системазын быжыглаарынга, улустар аразынга тайбың, найырал болган кадыг ажылдажылга дээш демиселге улуг салымышкын болун турар деп, ол демдеглээн. Боо-чепсектерниң эдээре бүдүрерин соксадыр болгаш ону космосче иептередирин болдурбае соруулга-биле Совет Эвилелиниң кедүрүн үндүрген чугула инициативаларынга Румыния Социалистиг Республика байыр чедирин турар деп, ол онаалап демдеглээн.

ХАНОЙ. Улуг Октябрьның 68 чыл оюн тавариштыр ВКП ТК-ның делегациязы СЭКПниң болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи, делегей пролетариадының улуг баштыңчызы В. И. Ленинге турасказалдың баарынга чечектер салган. Чечектер салырының ёзулалынга ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Во Ти Конг, ескеда вьетнам удуртукчулар киришкен.

ВАРШАВА. Совет улустуң байырлалы делегей амыдыралында чугула болуушкун болуп турар деп, Польша-совет найырал иниитилелиниң кол эргелелиниң чингиине секретары С. Наврот чугаалаан. Улуг Октябрьның байырлалынга белеткел улусчу Польшаның хей хоорайларында калбарган турган. Чугула хемчеглерни — декцияларны, ужуражымышкыннарны, көрүлделерни, уран чүүл мастерлериниң концерттерни байырлалга тураскаатткан. Ийи чурттуң аразында чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы пропагандаларынче иниитилелиниң активчилерин улуг кичөөгейин утпладырып турар. Улуг Октябрьның бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын олар таймылбырлап турар.

ПХЕНЬЯН. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскаатткан совет номнарның декадазы Корей Улус-Демократтыг Республиканың эң улуг ном магазинериниң бирээзинде ажыттынган. Октябрь дугайында номнар декадада улуг черле эзелеп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң өлүм чок маадырлыг чоруунуң дугайында номнар көрүкчүлериниң улуг сонуургалы болдурган. Л. Толстойнуң, М. Горькийниң, А. Фадеевтиң, К. Симоновтуң болган орус база совет өске-дээ чогаалчыларының номнарын корей дылга пардаан болгаш декадада делгээн.

ЛИССАБОН. Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга тураскаатткан байырлыг хурал Португалияның найысылалынга болган. Көскү политиктиг болгаш хей-ниитн ажылдакчызы, «Португалия — ССРЭ» иниитилелдиң президентизи М. Невиш чыылганнарының мурнунга чүве чугаалаан болган ажылчыннарның база тараачыннарының делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнеэнниң тургустуглуганы бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болган деп онаалап демдеглээн. Хей национальдыг совет улус 40 чыл бурунгаар гитлержи фашизмин болган янок милитаризмин чылча шапкан улуг тиилелгезин чедип, Европаның болгаш бүгү делегейниң улустарын фашистиг кулданыышкындан хостаан. (СЭТА).

КЫМ ЧЕМПИОН БОЛУР ИРГИ?

Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионыу А. Карповтуң болгаш Г. Каспаровтуң чаңгы үшкү салыы хайым болган. Ыяачаган сан 12:11 болу берген. Каспаров 12 санныг. Сеилгү салыг бөгүн, ноябрь 9-та болур ужурлуг. Ол салыгның түңнелинде делегей чемпионыу билдинге баар.

(СЭТА).

ТВ

НОЯБРЬ 9-ТА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

9.00 — «Ут». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалынар! 8.55 —Төп телевидениениң болган Бүгү-эвилел радиозуучун орус улустуң хөгжүү-көрекселдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. Дирижеру — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасов. 9.20 — «Заповедник на Каспии». Док. телефильм. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге бараан боор тур мен!» 11.00 — Эртем болган техника талазы-биле 1985 чылдың Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг ламчыдылга. 12.15 — «Ералаш». Уругларга юморлуг киножурнал. 12.30 — «Кежээ ажыл-ишчилерге ламчыдылга». 13.30 — «Музыка киоскузу». 13.55 — «Скульптор Кербель». Док. телефильм. 14.45 — «Дирижт амытаннар амыдыралы». 15.45 — «Назын кыраан-даа болза». Авторлары — И. Прут, Е. Чернык. Телешин. 18.00 — «Делегей байдалының допчуллы». 18.45 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионаты. Канададан ламчыдылга. 19.50 — «Катың бажы каткан эвес» деп ламчыдылганың арнынарындан. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Влюблен по собственному желанию». Уран-чечен фильм. 23.00 —23.10 — Медиолер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалынар!» 8.15 — Чурук бүгүзүнде — хүн. 8.30 — Кусково музейи. 9.15 — Ритмиг гимнастика. 9.45 — «Фридрих Цандер». Эртем-иентерелдиг фильм. 10.00 — Москонцерттиң камерлиг оркестри совет композиторларының чогаалдарын күүседир. 11.00 — Бүгүдеге стадион. 11.30 — Туркмен телевидениениң программазы. 12.45 — Уругларга фильм. «Макар-следопыт». 3-ку сериязы. 13.50 — Чаңгалдар. 13.55 — «Рябина, рябина...» Концерт. 14.20 — Мультфильмнер: «Бюро находок», «Наш добрый мастер». 14.40 — «Марица». Уран-чечен телефильм. 15.45 — «За все в ответе». Док. телефильм. 16.05 — «Че-ве, кыстар!». Краснодар крайның кежээ ажыл-агыйының хереженен ажыл-ишчилериниң конкурузу. 17.45 — Шылгарыгай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. О. Тактакишвили. 18.45 — А. Блок — «Двенадцать». Фильм-концерт. 19.10 — «Рассказы цыгана». Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Улустуң чогаалдызгазы». Телетайылбырлал. 21.00—«Ут». 21.35 — 23.10— Совет ырның концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүрген аазыр, барыын районнарга хүндүс быскан хар чаар. Барыын чүктен хаттың дургени секундада 3—7 метр. Дүне 20—25 градус, хүндүс 2—7 градус, чамдык черлерге 8—13 градус соор.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 20—22 градус, хүндүс 5—7 градус соок болур.

Кино

НОЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Что у Сеньки было» 9.30, «Утро обреченного прииска» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник. Ну, погоди!» 9.20, 12.20, «Мужчины есть мужчины» 10.50, 13.50, 15.20, «Не хлопочи, девки замуж» 16.50, 18.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Лидер» 10.30, «Тень волка» 12.00, 14.40, 17.20, «Загадка Кальмана» 20.00 шактарда.

Чогаалчы болгаш амыдырал

«НОМНАРНЫҢ ТЕМАЗЫН УЕ ТОДАРАДЫР»

Билдингир Азербайджан прозаик Анар (Рзаев Анар Расул оглы) совет литературада колдуунда-ла чээрби беш чыл ажылдан чоруур.

Анар дөртен чеди харлыг. Ол «хоорай чурттуг» чогаалчыларга хамааржыр болгаш янзы-бүрү жанрларны — романнарны, тоожуларны, рассказтарны, эссени, шиилерни, киносценарийлерни бижип чоруур...

Литератураже ол ада-иезинииң соон салган келген. Адазы — шүдүлүүчү Расул Рза — чаа азербайджан литератураның баштынарының бирээзи, аназы Нигяр Рафибейли — республикада сураглыг шүдүлүү. Оон бодуунуң талантызы аңаа код черни эдээзин билдингир болгай.

Анарның чогаалдарының маадырлары — даштыкан көөрге, кыдыг-да эскертингир эвес, интеллигент кижилер, а ылаптыг таныжып көөрге — ёзулуг ажыл-ишчи кижилер болуп турар. Ынчангаш Анарның маадырлары бодун ыңдыг-ла дидим эвес ап чоруур, оларга дуза херек кижилер болуп турар.

ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга Анар харыылаан:

— Номчукчулар-биле бир катап ужуражыышкын үезинде бодунарның чугаандарга азербайджан улустуң «Деде Коркут» деп эвозу болгаш чээрбиги үе чыл дыг эгезинде улуг азербайджан сатирик болган публицист Джалил Мамедкулизаденин чогаалларын силерге улуг деткимчелиг болган дээн силер...

— Ийе. Бистиң национал литературавыстың «кол ному» — «Деде Коркут» мени дыка хей чылдагааннар-биле соңуургадып турар. Бо эпос болза, бодуңуң уран-чеченнибиле «Рамаяна»-дан» болгаш бурунгу төөгү чогаалдарындан дудаваа-даа болза, ол дээрге, чоңнуң угаан-бодалының бала бир көргүзүү, төөгү талазы-биле тураскаадыр. Джалил Мамедкулизаденииң чогаалы болза, азербайджан улустуң чүе-чүе чылдарда күзеп чораан күзели — социализмге келгенин көргүзүп турар-дыр.

Бо болуушкуннарның чижектеринге даянмышаан, бодумнуң маадырларымны үнелеп көргүзүп чоруур мен. Чижек. Мээң «Дантениң юбилейи» деп тоожумнуң кол маадыры — амыдыралы таарымча чок тургустунган актёр. Чалыы чылдарында ол тоялап чоруур актёрлар бөлүүге таварышкан, ада-иезинииң бажыңындан чорупкан. Ол бодуңуң салым-чолун ында тып алган мен деп бодаан. Хей чылдар эрткенде, аңаа чугаалааны болза, оон ада-изыгүүру чүдүлгелиг улус болганда, ол Коранны билир, ынчангаш чүдүлгеже шилчин кирип болур сен дээн. «Мен бургаңга бүзүревес мен!»—деп, актёр удурланып чугаалаан.

Салым-чолунга бергелер таварышса-да, ак сеткилдиг, туруштуг болуп арткан ол кижини ынчангаш хүндүлээр мен.

— Сагыш-сеткил талазы-биле айтырыгларга доктаалыңар. Оон-биле чергелештир, силерниң бодалыңар-биле алырга, иниитилелге сагыш-сеткил талазы-биле чогуур байдалды тургузарынга чогаалыкчы интеллигенциянның роль канды ыл?

— Идеология бүрүзү угаан-бодал талазы-биле күчүлүг бижиг күштүг болур дээринге бүзүрээр мен. Капиталистиг иниитилелде ол рольду шажыы-чүдүлге, а бистиң иниитилелде — уран чүүл, ылаңгыя литература колдуунда ап турар.

Немец фашизмин тиилээниниң 40 чылын делегей чоокта чаа демдеглеп эрттирген болгай. Оны янзы-бүрү байдалдыг эрттирген. Бистиң чуртувустуң аныяк назыны эрткен үениң ол улуг бодуушкуунуга боттарының киржилгелиг болганын биилеп, хоочуннар-биле чаңгыс-сеткилдиг демдеглээнидер. Чүге? Ийе, олар дайын айылыын көрбээнгер, ынчалза-даа ол дугайын олар чечен чогаал номнарынан дыка хей-ну билип алганнар.

Дайын бистиң чуртка саңнап четпее улуг когаралды таварыштырган, а ол тема уран чүүлче киргеш, бистиң моралывыска үнелиг чаа чүүлдерни киирген. Чижээлээрге, тайбыңче бистиң чүткүүвүвүе чүүле боттарывысты камгаланырынче эвес, а бистиң социалистиг ёзу-чуруумувустуң көргүзүү болуп турар...

— Силериң салгалдың чогаалчыларыңың дугайын чугаалажмыттыңар. Силериң бодан турарынар-биле алырга, ол салгал совет литературага чүнү кииргенин?

— Хамыктың-на мурнунда — кижиже сагыш салыышкын деп бодаар мен. Чижек кылдыр чээрбиги-үеэнги чылдарның литературазыбиле деңнеп көрөлиңер. Социализм тургузуушкунунуң эге үе-чадазында тургустугган ол литература болза чаа социалистиг коллектив дугайында, кижилериниң чаа катгыжылгазының дугайында литература болган. Ол ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге, ол чылдарда хей национальдыг аныяк чурттуң мурнунда тургустунган берге айтырыглары шиитпирлээрде чүүле коллективтиг күжениишкиннер негеттинип турганы билдингир. Мээң чогаалыкчы ажылымның үези болза, эртем-техниктиг революциянның эге үезин-биле таварышкан, аңаа чүүле коллективтиг күжениишкиннер эвес, а кижи бүрүзүнүң киржилгезинден келир үе, кижилериниң салым-чолу хамааржыр үе-дир.

Үениң ол байдалдарын литература болур-чогуурулуу-биле хүлээп алган. Ол талазы-биле кайгамчык чогаалларны хей-хей совет чогаалчылар: орус Юрий Трифонов болгаш Валентин Распутин, кыргыс Чингиз Айтматов, белорус Василь Быков, молдав Ион Друцэ, грузин Нодар Думбадзе, армян Грант Матевосян болгаш оон-даа өскелер бижээн.

Чаа үе мээң чогаалдарымның темазын база тодаратқан.

Мээң бодап турарым-биле алырга, кижиниң болгаш оон үнелиг чүүлдерииңң темазын «Хоорайда чай» деп шиидe дыка ханы көргүскен. Шииниң кол маадыры — дээди өөредилге черинде башкызы. Ол башкы хүлээп алышкын комиссиязының даргазы апарган. Туруштуг, ак сеткилдиг ол кижиниң мурнунда берге айтырыг тургустугган: институтче кирип алырын дилеп турардарны арыннүүрүн артынга каггаш, хүлээп аптар бе азы шуут туруштуг болуп артар бе? Ийиги байдалды ол шилип алыр.

Ынчалза-даа оон артык кол тема ында илереп келген: «Мен» деп сөстү улус дыка ажыглаар болгаш оон ужурутказын деңгин белик көөр болгаш. «Чер кырында чаңгыс катап төрүттүнер болгай» деп азырадыкчы хөөн ында сиңниккен. Ол бүгү бужар чүүлдерге удур демисежирги мээң чогаалчы болгаш кижизиг хүлээлгем деп сананар мен.

— Ам чүнү бижип турар силер?

— «Хоорай» темазымдан бир-ле дугаар үндүп шыкаш, ам малчыннар дугайын бижип тур мен. Азербайджанның белик дагларында чурттап турар кадарчыларга чоокта чаа чедип, олар-биле чугаалашкан мен. Оон темазы ол. Ол белең эвес ажылдыг кижилериниң черге ыяа мени кайгатты. «Кижи—бойдустуң төлү» деп сөс оларга аңаа-ла сөс эвес, а амыдыралдың көргүзүү-дүр.

Валерий ГРИГОРЬЕВ беседалашкан.

(ПМА).

ТАЙБЫҢ ЧАЛГЫГЛАР БОЛГАШ ТАЙБЫҢ ДЭЭР ДЭЭШ

«Азияга болган Оожум океан районунга тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш» деп делегей конференциязы Австралияның Сидней хоорайында болган. Делегейниң ол улуг девискээриниң 25 күрүнелериниң болган чамдык делегей организацияларының төлөөлекчилери «Тайбың чалгыглар болгаш тайбың дээр дээш» деп лозунгну көдүргеп. Тайбың камгалалының совет комитединиң делегациязы бистиң чуртувусту төлөөлеп чораан.

Тайбың чалгыглар болган тайбың дээр дээш демиселдиң чүткүүлүн шуулганның хей киржикчилериниң болган оон түңнел документизиниң — декларациязының илергейлээн. «Азияның болган Оожум океанның улустарының салым-чолу бүгү делегейниң улустарының келир үези-биле тудуш холбалыг» деп декларацияда айытқан. Ядролуг дайын кыптыгып келген таварылгада ол кымга-даа онаажыр болгаш кымны-даа көөргевес. Ынчангаш черге боо-чепсектериниң эдээре бүдүрүүшкүнүн соксадырындан, ону космосче иептередирин болдурбаа-сорулга-биле Совет Эвилелиниң кедүрүн үндүрген чугула инициативаларынга Румыния Социалистиг Республика байыр чедирин турар деп, ол онаалап демдеглээн.

Бүгү-кижи төрелгетекниң үштүң бир кезии Азияда болган Оожум океан районунда чурттап турар. Боо-чепсектерни эдээре бүдүрериниң, чаа шериг эвилелдерни тургузарындан, өжөөнешкек чорукту өөскүдеринден Азияның болган Оожум океанның улустары ойталап турар дугайында шуулганның киржикчилери медегээн. «Перси мугулдурлан Алеут ортулуктарга чедир» Совет Эвилели-биле адаанажыгтаның политиказын бодунуң сорулгазы кылдыр чарлаан Вашингтон боо-чепсектерни эдээре бүдүрүп, делегейниң дүшкүүлүг чорууп улам-на өөскүдүп турар. Тайбыңның, аймыл чок чоруктуң, чаагай кожа-хелбээ догуиналгының девискээр зоназын тургузары дээш демиселдиң калбартырының эргежок чугулазын конференция айытқан.

Совет тайбың сананалдарны, ылаңгыя Азияга аймыл чок чоруктуң айтырыгына хамаарыштыр ССРЭ-ниң чогумчалыг туружуу конференциязын бедии-биле үнелээн. Делегейниң ол дииниге тайбыңны хандырар сорулгабиле соңуургалдыг бүгү күрүнелериниң күжениишкиннери каттыштырарын Совет Эвилели сананалдан турар.

Каттыышкан Пашиалар Организациязының Кол Ассамблеязының индирилге АКШ-ның президентизи Р. Рейган чүве чугаалаан болган «тус черлериниң чөрүүдүлериниң шиитпирдээриниче» оон ынчук-чөптөлиг кыйгырыын кыпсаа деткивээн.

Бүгү черниң улуг келиниң улустары боттарының келир үезин тайбың болдурарын күзеп турар. Вашингтонуң аайынга кирген чазаттарның хөделиишкиннери улустарның ол улуг күзелин амыдыралга боттандырарынга моондактан турар.

В. САПРОНОВ.
(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ИНФОРМАЦИЯЛАРЫ

БАРЫЫН-ГЕРМАН СПЕЦИАЛИСТЕРНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

БОНН. «Сыдыс дайынналырыга» белеткел талазы-биле шинчилеп ажылдарынга кандыг-даа киржилгени кыызырыдан боттарының шиитпирлиг ойталаанының дугайында «Спуткис» деп барыын-герман кондернің муң ажыг инженерлери болгаш ахбанхаакчылары, а ол ышкаш бойдус эртемининң 350 артенденери медегээн. Оларның бодап турарын ёзугаар алырга, космосту милитаризастаар талазы-биле АКШ-ның администрациязының планнары боо-чепсектерниң айылдыг эдээре бүдүрүүшкүнүүнүң өөскүүрүнге болгаш делегей байдалының улам-на баксыраарынга чедирер апаар. Вашингтонуң «стратегтиг камгалал инициативазын» боттандырарынга киржириниден ойталаар кыядыр барыын-герман специалистер ГФР-ниң чазаанда негээн деп, ДПА агентство дыңнаткан.

ПОРТУГАЛИЯНЫҢ ЧАА ЧАЗААНЫҢ ТҮРҮЖҮ

ЛИССАБОН. «Ниити рынокка» чурттуң киргени дашпакы чурттарга кедергей хей ере-шире, инфляция, бүдүрүлгенни кудулаашкыны, ажыл чок чорук ышкаш, ындыг национал чидиг айтырыглардан хостапышкынны португал улуска бербес деп, Португалияның чаа чазаанның президент-министри Каваку Силва Европа парламентизиниң либералдыг болгаш демократтыг болуунуң хуралынга медегээн. «Ниити рынокка» кежигүи болганы үзээш телевирии Португалия киирбес болгаш иниитилежилгениң хезүүлделиг чурттарының экономиктиг кончаазынга че. миш болбас деп, ол демдеглээн.

КИПРИОТТАРНЫҢ КИЛЕҢНЭЭШКИНИ

НИКОСИЯ. Кипрге шпионочу ам-даа үш радиостанцияларны тургузар дугайында Американың Каттыышкан Штаттарының планнарын киприоттар килеңнээшкинибиле уткааннар деп, тайбың камгалалының Бүгү-кипр комитединиң медеглелинде айытқан. Ол радиостанцияларны америк «сылдыс дайынчарының» планнарынга ажыглаар деп турары онза айылдыг дээрзин документизде демдеглээн. Даштыкы шериглериниң туруп турарындан бодунуң төрээн чуртун хостаар, чуртта бар даштыкы шериг бааззаларын болгаш шпионочу америк радио төп-терин узуткаар дээш демигазын хораанын хоойлу ёзугаар шериг администрациязы узадыр бодап турар деп, Пакистанның парлалгазы бижээн. Эрге-чагырганың политиказында шериг байдалын күш чок болдурары, чоңга политиктиг эргелерин болгаш хамаатты хостапталарын катап тыпсыры дээш демисежин турар чер-черде партиялардың ажыл-чорудулгазын дыка кызыгаарлаарын хоойлу төлевиилелиде айытқан.

Улам өөскүдеглиг удурланыышкын шимчөжикинииң дээш Зия-уль-Хактың администрациязы коргун турар болгаш политиктиг чогумчалыг амыдыралды чуртка катап тургузарын кажан-даа болдурбазың планнаар турар дээ, Пакистанның улусчу партиязының удурткучузу Беназир Бхутто чоокта чаа Рейтер агентствозунга бергеи интервьюзунга медеглээн.

(СЭТА).

ЛОНДОН. Ядролуг чепсекти дүжүрери дээш шимчөжикиниңиң саналын ёзугаар организастаан дайынга удур хей кижи киржикчилиг чыскаал англи пайысылалга болган. Чурттуң бүгү булуңнарындан пайысылалда чыглыы келген он-он муң англичаннар Пентагонуңуң болгаш НАТО-ның улуг ядролуг шолуунуң ролюн Англияга күүсеттирин турар милитаристиг күштерниң политикалынга удурланыышкынның илередири-биле Лондонуңуң төп кудумчуларында чыскаалып алгаш эрткен.

ЧУРУКТА: чыскаалчылар Лондонуңуң төп кудумчуларының бирээзинде.

Л. ПАХОМОВАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БООДАЛГА МАРГЫЛДААЗЫ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл оюнга тураскаадып, биче калибрлиг винтовкадан адарынга хууда болгаш команда айыы-биле хоорайның бирги черн дээш боодалга маргыдаазы Кызылга болуп эрткен.

ДОСААФ эге организацияларындан, күш-культуржу коллективтерден 70 команда, шупту 210 ажыг спортчу киришкен.

Чиидиг демиселге эрткен маргылдаанның түңнелинде, 284 санныг алгаш, Тываның электри четкилериниң командазы бирги черни ээлээн. Командаңың адыгжылары П. Попов, А. Бутырев, П. Терентьев олар эки белеткелдиин көргүскеннер.

278 санныг Тувкоммунэнергонуң адыгжылар командазы ийиги черде болгаш. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң командазы үшкү черде, оларның түңнели — 275.

Хууда бирги черни № 14 школаның башкызы В. Чуруто ээлээн. Оон көргүзүү —ап болур 100 саннан 98-ти ол аткан.

Ийигизинде электри четкилериниң командазының А. Бутырев, оон саны 96.

А. ЕФИМОВ.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кежээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа умер.

Чагыг № 3161.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының иереткериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00691

Тувинская
ордена Дружбы народов
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 262 (12962) | 1985 чылдың ноябрь 10, воскресенье | Өртээ 3 копеек | 1925 чылда үндезилеттингеи

Бөгүн — Совет милиция хүнү

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ АЛБАНЫ

МОСКВА. Куравтоинспекциялың ажылдакчылары орук шимчээшкинин башкарарының ажыктыг, дээштиг аргажевирлерни дилеп тыл турар. Таныгылдар турар черлерниң саныи көөдетпейн, орук шимчээшкининиң дурумунге хажыдыышкынар болдурбас дээш хайгаралды күштелдирер соруглга — телебижидилгелерни кылып чоруур аппаратура дериг-херекселдерибиле деритингеи патруль автомобильдериниң дузазы-биле күүсеттинип турар. Хоорайның төп кезээиде белдир оруктарга транспортту тудуп тургузарын эвээлеригиниге, шимчээшкин башкарар «Старт» телеавтоматиктиг система идиг болур. Ынчангаш-жок орук озал-оңдаан болдурбас, кудумчу шимчээшкининиң культуразын бехидер херекже москвачыларның дузазы чугула болуп турар. «Шимчээшкининиң айыыл чок чоруу дээш» хоорайның XXIV конкурузунда бо чылын үш чүс бежен муң ажыт кижи киржип турар.

КАИ ажылдакчыларының профессионал белеткелиге хамаарыштыр негелде чыл санында бедии турар. Найысымалдың Куравтоинспекциязының хей саныг отряды албан-хүлээлгезин кончуг эки күүсеттип турар.

ЧУРУКТА: найысымалдың КАИ-ның эң эки ажылдыг инспекторлары. Солагай талазыдан оң талаже — милицияның лейтенантызы С. Борычев, милицияның улуг лейтенантызы П. Долгов, лейтенант Л. Румянцев, милицияның биче лейтенантызы В. Селиверстов.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

Республиканың партия эге организацияларында, парткомнарында отчёт-соңгулдалыг хуралдар келдуунда доозулган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларында айтышкынынарны амыдыралга партия организацияларының чаңчаар боттандырып турарын коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралдарга принципиалдыг болгаш бүгү талалыг ханы амалзтеп көргеш, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, амыгларттынмаан нурлавырларже угландырган.

Партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг кампаниязы бир чугула уе-чадазынче киргеи. Районнарның, хоорайларның конференцияларының эгелээзи. Ак-Довурак хоорайның партия конференциязы бир дугаарында болуп эртиеи. Ам удаваас Моңгун-Тайга, Сут-Хөл, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем сайыннарга партия конференцияларының болуп эртер.

Партия организацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны организастыг база политиктиг бедик деңнелге эртиреринче СЭКП Төп Комитеди улуг кичээнгейни салып турар. Отчёттар болгаш соңгулдалар партийжи амыдыралдың ленинчи норма-чижектерин улам ыңай быжыглаарынга, партияның иштинки демократиязын, үстүнден болгаш адаандан шүгүмчүлелди хөгжүдеринге, коммунистериниң идепкейининиң болгаш инициативазының өзеринге, боттарының организациязының база иитизи-биле партияның ажыл-херектери дээш оларның харыысалгазын бедидеринге идиг бөөгеи турары чугула деп партия Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунга айтылган.

Ынчангаш партия конференция бүрүзү СЭКП-ниң Уставының негелделеринге, партия Төп Комитединиң айтышкынынарынга дүүштур идей-политиктиг болгаш организастыг бедик деңнелге, делегаттарның идепкейлиг киржилгези-биле эртсин дээш СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары аңаа белеткелди бүгү талалыг хынамчалыг, ылаптыг чорудар хүлээлгелиг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле кылып чорутнан ажылды партия конференцияларынга ханы болгаш бүгү талалыг чугаалажып көөр, ажыл-агый база культура тургузуушкунунга партийжи удуртулганың айтырыгларын, партийжи организастыг, идеологтуг ажылдың байдалын тодарадыр үжүрлүг. Күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкинин 1985 чылды болгаш иитизи-биле он бирги беш чылды чедиишкинниг доозарынче. он ийиги беш чылдың планнарын күүседиринге чогуур үезинде шынарлыг белеткениринче, хоорайның болгаш районнарның экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче, улус ажыл-агыйның бүгү адырларынга эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннерин нептередиринге, организастыг чорумну, сагылга-чүрүмну болгаш корум-чүрүмну быжыглаарынга үндезилээш, будүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарынче мөөнгээри чугула болуп турар. Партияның эзлчеглиг съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштыны калбартырынга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, иштинки нурлавырларны дилеп тыварынче, эки ажыглаарынче угланган үнелиг эгелээшкиннерни детиниир хемчеглерни алыр.

Конференциялар ажыл-ишчи ёзу-биле, мактанныышкын, сетиил ооңургаар чорук чокка, ашыкты ханызы-биле аналиэзээр, четпестерни дидим илередир, ооң чылдагааннарын тодарадыр, ону эдип алырда чүүү кылырын, моон соңгааргы соруглганы айтыр үжүрлүг. Бистиң республиканың чамдык үлетпүр. тудуг организациялары, транспорт будүүргелери он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедир күүсетпейн турарының чылдагааннарын, кандыг курлавырларны чедир ажыглавайн келгенин илередир херек. Тываның дыка хөй районнарында мал болгаш чер ажылы амгы үениң негелделеринге дүүштур хөгжүвейн келген. Ылаңгыя малдың баш саны өспейн, продуктулуу бедивейн, үнсаазы эжиживейн, янзы-бүрү чылдагааннардан чидерп, өлүрү хөй болуп турар. Ону конференцияларга шыңгыы чугаалажып апаар. Он ышкаш чер ажылының культуразын бедидер дээш ап турар хемчеглер четпес. Бо талазы-биле чүүү кылырының хемчеглерин кылгаш, ону амыдыралга боттандырар дээштиг ажылды чорудары чугула.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставыңга өскерилгелериниң болгаш ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынынарының төлевилелдерин конференцияларга чугаалажып тура, иитии ажыл-херектиң байдалын, күрлавырларны амыглаарының, бар четпестерни эдериниң, мурнавчы дүржүлгаиы нептередиринин дугайында боттуг чугааны калбартыр херек.

Будүрүлгелерде, организацияларда организастыг чорутту эжиидер, күш-ажылчы, күүседикчи, технологтуг сагылга-чүрүмну быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, продуциянын шынарын бедидер, бот-үнезин чиигедир, мурнавчы дүржүлгаиы нептередир, бүгү-ле материалдарга, дериг-херекселдерге камналгалыг, хумагалыг болур, будүрүлге күүчүлерин долузу-биле ажыглаар, арагачыларга удур демиселди күштелдирер талазы-биле партия организацияларының чорудуп турар ажылында четпестер чөп деп болбас, ону эжиидер дээш моон соңгаар чүүү кылырын айтыр.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштур идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай сайзыраңгайжыдарының болгаш ханыладырының айтырыглары конференцияларга кол черни ээлээр.

Партийжи организастыг ажылдың айтырыгларын ханызы-биле сайгарып чугаалажыр. Улус амыл-агыйының бүгү адырларынга партийжи удуртулганың деңнелин бедидеринче, ажылдың стилин, арга-методун сайзыраңгайжыдарынче, кадрларны шилип алырынче, таарыштыр тургузарынче, кижизидеринче, үндүрген шиитпирлериниң күүселдезиниң хыналдазынче, партия болуктериниң, партия организацияларының дайынчы арга-шинээзиин, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидеринче улуг кичээнгейни салыр.

Партия райкомунуң, хооркомунуң болгаш ревизия комиссиязының нежигүннеринге идепкейлиг, принципиалдыг, негелделиг, эртем-билиглиг коммунистерни шилип алыр, оларның-биле доктаамал ажылды чорудары чедиишкинниг ажылаарынга дузалаар.

КЫЗЫЛ ТУК ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказы бо чылдың үшкү кварталының социалистиг чарыжының түңнелзерин үндүргеи.

Чаржып турарларның бирги белүүнден сорттуг даг-дүгү будүреринің планың 118,9 хуу, нормативтиг арыг продукция бээринің даалгазын 112,3 хуу күүсеткеи бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи чарыштың тиилекчизи болган. Ук коллективке фабриканың дирекциязының, парткомунуң, профсоюзилел комитединиң шилчиир кызыл тугун тывыскан.

Квартал планнарын түстүүзүнде 119,3 болгаш 115,5 хуу күүсеткеи бедүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех ийиги черде. Ол коллектив цехтер аразының шилчиир вымпелин чаалап алган.

Фабриканың эзлчеглериниген Л. И. Шаламова удуртқан № 3 эзлчег ескелерин мурнап турар. Ук эзлчег беш чыл болгаш квартал планын бо чылдың сентябрь 19-та күүсеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Аңаа база шилчиир вымпелди тывыскан.

Эзлчеглерден ийиги черни фабриканың бедүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехинде С. М. Кууларга удуртқан № 4 эзлчегге тывыскан. Ол эзлчег сорттуг даг-дүгү будүрерин 118 хуу, нормативтиг арыг продукцииы 114,3 хуу күүсеткеи.

Үшкү белүктеи бирги черни бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте энергетиктер бригадазы алган. Дөртку белүктеи ол-ла цехтиң аспирация участогунуң ажылчыннары тиилекчи болган. Тиилекчилерге шупту үзүнүң акша шаңналдарын тывыскан.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

«Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж участогунуң коллективи он бирги беш чылда 265 муң гектарны сут-биле хандырар, 299 кудуктарны орумнеи казар турган, 4 чыл 9 айлар дургузунда 287 муң гектар одарларны, тараа, сиген шөлдерни сут-биле хандырган болган он бирги беш чылдың планын күүсеткеиин хынаткан.

Участоктуң коллективи 7419 гектар чердерниң суггарылга системазын эжиидип, септээн.

Тудуг-монтаж участогунуң база автобазаның коллективтери «Тыва суг тудуг» трестиң коллективтериниң аразында чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар.

Чүрттелга тудуунуң беш чыл планын трест күүседикеи болгаш боттарының ажылдакчыларынга он бирги беш чылда 15403 дөрбелчин метр чүрттелга шөлүн тудуп, ажыглакчыларга хүлээткеи.

Эрткеи тос айларда тудуг-монтаж ажылдарының планы 100,4 хуу, бодунуң күжү-биле кылыр ажылдар 138,9 хуу күүсеттингеи.

В. ГУБАЕВ.

МУРНАВЫШААН

Барыын-Хемчик районнуң бот-орулга-чарылгалыг сентелге-тудуг участогу он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеиин рапорттаан. Ноябрь 1-ге чедир 736,4 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеи, азы ол дээрге беш чыл планында көрдүнгеиниген 65,4 муң рубльге хөй болуп турар.

Кестик-оол Ооржактың удуртқаны тудугжулар бригадазы. Дыштай Ооржактың шеверлекчилер, Чамбал Ооржактың чазаныкчылар бригадазы он бирги беш чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаадан эрте күүсеткилээн.

Сентелге-тудуг участогунуң коллективи он ийиги беш чылдың үлүүнче ийи ай эрте киргеш, күженнишкининг ажылдап турар.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Кызыл-Мажалык суур.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин чугаалажып тур бис

СЭКП-ниң XXVIIСЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

САЛЫЫШКЫНЫВЫСТЫ КИИРЕР БИС

СЭКП-ниң үшкү Программазы ооң амгы чаа эдилгези — социализмниң план ёзугаар база бүгү талалыг сайзыраңгайжыдарыныш, бистиң эчис соруглгавыс — коммунизмче совет иитилелдиң улам ыңай бурунгаарларының соруглгаларын айтып турар ленинчи партияның кол теоретиктиг болгаш политиктиг документизи.

Программаның төлевилелдинде эртем-техниктиг болгаш социал депшилгениң айтырыгларын дүргедип шиитпирлээринге, коммунизмниң тургузукчуузу чаа кижиниң кижизидеринге совет эртемниң улуг ролюн айтып, ооң мурнунга соңгаарлаттынмас тодаргай соруглгаларны салган.

Бо эртем дугайында бижиттингеи одуруглар, ылаңгыя иитилел эртемнериниң моон соңгааргы соруглгалары бистиң институттуң эртемдениринге шуут дөрт хадаадан даг-дүгү арыглаар цехинде С. М. Кууларга удуртқан № 4 эзлчегге тывыскан. Ол эзлчег сорттуг даг-дүгү будүрерин 118 хуу, нормативтиг арыг продукцииы 114,3 хуу күүсеткеи.

Үшкү белүктеи бирги черни бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте энергетиктер бригадазы алган. Дөртку белүктеи ол-ла цехтиң аспирация участогунуң ажылчыннары тиилекчи болган. Тиилекчилерге шупту үзүнүң акша шаңналдарын тывыскан.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак.

Программаның төлевилелинде эртем-техниктиг болгаш социал депшилгениң айтырыгларын дүргедип шиитпирлээринге, коммунизмниң тургузукчуузу чаа кижиниң кижизидеринге совет эртемниң улуг ролюн айтып, ооң мурнунга соңгаарлаттынмас тодаргай соруглгаларны салган.

Бо эртем дугайында бижиттингеи одуруглар, ылаңгыя иитилел эртемнериниң моон соңгааргы соруглгалары бистиң институттуң эртемдениринге шуут дөрт хадаадан даг-дүгү арыглаар цехинде С. М. Кууларга удуртқан № 4 эзлчегге тывыскан. Ол эзлчег сорттуг даг-дүгү будүрерин 118 хуу, нормативтиг арыг продукцииы 114,3 хуу күүсеткеи.

Үшкү белүктеи бирги черни бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте энергетиктер бригадазы алган. Дөртку белүктеи ол-ла цехтиң аспирация участогунуң ажылчыннары тиилекчи болган. Тиилекчилерге шупту үзүнүң акша шаңналдарын тывыскан.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак.

Программаның төлевилелинде эртем-техниктиг болгаш социал депшилгениң айтырыгларын дүргедип шиитпирлээринге, коммунизмниң тургузукчуузу чаа кижиниң кижизидеринге совет эртемниң улуг ролюн айтып, ооң мурнунга соңгаарлаттынмас тодаргай соруглгаларны салган.

Бо эртем дугайында бижиттингеи одуруглар, ылаңгыя иитилел эртемнериниң моон соңгааргы соруглгалары бистиң институттуң эртемдениринге шуут дөрт хадаадан даг-дүгү арыглаар цехинде С. М. Кууларга удуртқан № 4 эзлчегге тывыскан. Ол эзлчег сорттуг даг-дүгү будүрерин 118 хуу, нормативтиг арыг продукцииы 114,3 хуу күүсеткеи.

Үшкү белүктеи бирги черни бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте энергетиктер бригадазы алган. Дөртку белүктеи ол-ла цехтиң аспирация участогунуң ажылчыннары тиилекчи болган. Тиилекчилерге шупту үзүнүң акша шаңналдарын тывыскан.

М. ООРЖАК.
Ак-Довурак.

БИСКЕ ЭҢ ЧУГУЛА ХАМААРЫЛГАЛЫГ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП Уставыңга өскерилгелериниң төлевилелдери болгаш дүүн чаа парлаттынган 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 муң чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынынарының төлевилели бистиң чуртувустуң бүгү ажылачы чонунарыңга чугула үжүрдүзалыг документилер. Оларны солуннарга парланы, бүгү чуртта, республикада дег, бистиң «Тыва тудуг» трестиң коллективтеринде улуг соңуургалды болдурган. Коммунистер, партия кежигүннери эвестер-дээ, Программаның чаа эдилгезиниң сөс бүрүзүн, домак бүрүзүн улуг кичээнгей-биле ишчун танывжып, ол дээрге бистиң чуртувустун, иитилелливистиң хегжүлдезиниң оруун айтып турар чугула документ боон турарын медереп билип турар.

Программаның чаа эдилгезиниң төлевилелин парлаан соонда бир дугаар-ла ажыл хүнүнде тудуг шөлдеринге баргаш, ол кайы хире улуг кичээнгейин хаара тутканынга, кижилериниң сагыш-сеткилиге кайы хире дээп, салдарлыг боон түрегиниң бүзүредим. Тудугжуларның холу улам дыңзыг, ажыл-ишки бүдүнгүр, кижилер улам организастыг, сагылга-чүрүмнүг апарган болду. Ол дээрге кижилериниң, бригадалар коллективтериниң ол чугула документини бүрүн чүүлдүг деп деткеп, хүлээп көрүп турарының ылаптыг бадыткалы деп билдинер болду. Уставта өскерилгелер төлевилелин коммунистер база ыңдыг чергелиг хүлээп көрүп турар. Кол угланыышкынынарның төлевилелин база ынчаар хүлээп көөр дээрзинге чиглиишкин турбас.

Программаның чаа эдилгезиниң төлевилелин парлаттынган соон дарый парткомга партия активи, пропагандистер, агитаторлар чыглып, тудугжу коллективтерге ол чугула документтиң таныштырарының болгаш политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазынга өөренип чорударының хемчеглерин ап-чорудар. Тудугга ажылчын кадрларны бижыглаар, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдеии күштелдирер дээш боттуг хемчеглерин ап чорудары бистеи негеттиишкин турар. Тудугжуларның күш-ажыл болгаш чурттелга байдалдарын экижидери — хүнүң соруглгазы кылдыр тургустушган, бо талазы-биле ажыглаарымдан ацгыда, тускай номнар кылдыр үндүруп, кандидат диссертациялары кылдыр камгалап база болур. Төөгү талазы-биле шиитпирлеп ажылдарының кол өзээнге СЭКП-ниң ленинчи национал политиктиишкини Тывага боттанныышкыны, тыва удустуң эске совет удустар-биле акы-дүүнга найыраны, ажылчын ангының тыва отрядының тургустушганы база ооң удуртукчу ролю, тыва совет күрүне тургузуушкунунуң болгаш социалистиг демократиянның сайзыралы дээш эске-дээ чугула темаларны, фактыларны, материалдарны ажыглап турганы, тодаргай болгаш хамызы-биле шиитпирлеп өөренир үжүрлүг.

СЭКП-ниң тыва область организациязының төөгүзүнге хамаарышкан айтырыгларны — совет иитилелдиң амыдыралынга партияның удуртукчу ролюнүң дүрүм ёзугаар ажуп турарын, боттанып турар чүүлдерни улам шудургу уламчылаары чугула деп санап турар бис.

Программаның чаа эдилгезиниң болгаш Кол угланыышкынынарның төлевилелдеринде айыткан соруглгалар бүгү совет кижилерге чугула үжүрдүзалыг. Оларны чугаалажып, боттарыныстың санаа-оналгысты киирери — коммунистерниң, ажылдакчы бүрүзүниң идепкейининиң илереми болур үжүрлүг.

Төлевилелдерни чугаалажып көрүп турар үеде политикасалыг ажылды, чон ортузуга тайылбыр, таныштырылга ажылын калбартырының талазы-биле улуг соруглгалар биске онаажып турар.

Т. ВОРОНЦОВА.
«Тыва тудуг» трестиң парт ком секретары.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхоз күрүеге суттуг, эттиг, дүктүг садарын чедиишкинниг боттандырган. Мал чеминге 2800 ажыг тонна сигенин, дөрт муң ажыг тонна сенажты, 6 муң ажыг тонна силосту, 890 тонна витаминниг сиген дылганын белеткеп алган.

Өстүрүп алган дүжүттү ажаан алырынга шалыпчы үлүүн кирген механизаторларның эрестиг ажыл-ижин демдеглеп, оларга шаңналдарны тывыскан.

Хүн нормазын 300 хуу чедир күүседип турган шалыпчы комбайнер Доржуй-оол Шүүчеге чемпионнуң кызыл кожаазын база мөңгүн үгенниг аътты белекке бергеи.

Дүжүт ажаалдазының социалистиг чарыжынга тиилекчилер болган комбайнерлер Куулар Чудур-оолга, Оюн-оол Монгушка болгаш оон-даа эске мурнакчыларга ортектиг белектерни тывыскылаан.

Шамбалыгның ортумак школазын бо чылын чедиишкинниг өөредилге-биле доосказп, совхозта чолаачылай бергеи комсомолчу Филат Куулар чолаачылар ортузунга чарыкка тиилээш, совхозтуң чемпионну болган. Ол-ла школаның доозукчузу Мортуй-оол Орлан база мурнакчы чолаачыларның одуруунда. Поварларның чарыжынга Зоя Багбыштай тиилекчи болуп, чемпионнуң кызыл кожаазын алган.

Бистиң корр.

НОМЕРЖЕ ТЕЛЕГРАММА

ХЕМЧЭЭН ДАРЫЙ АЛЫҢАР!

Харылзаанның буудурулгее-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. ЛЕВЧЕНКОНУҢ кичээнгейинге

Кызыл районнуң Терлиг-Хая суурунуң чурттавчылары ийи ай иштинде телевизор көрбээн. Ак-Туруг суурда телевизор багай көргүзүп турар.

* * *

Каа-Хем районнуң Дерзиг-Аксы суурунуң чону радио дыңнавайн турар. Районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчылары чонунуң негелдезин тоол көрбейн турар.

Алдынган хемчеглерни дараазында телефоннарже дарый дамчыдар: 2-31-75, 2-41-27.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Х. С. Белекти, Э. А. Килякованы, С. Н. Намчиловту шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың иштинки херектер органнарынга үр чылда үре-түнелдиг ажылды дээш база Совет милицияның хүнү-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаардар болза:

Хемчик Сатович Белек — улус депутаттарының Сут-Хөл район Совединиң күүскомунуң иштинки херектер килдизиниң ажылдакчызын.

Эвелина Аркадьевна Килякова — Тыва АССР-ниң Иштинки херектер министерствозунуң БХСС килдизиниң ажылдакчызын.

Степан Намчилович Намчилов — улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң иштинки херектер килдизиниң таныыл черинин ажылдакчызын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың ноябрь 6.

Бөгүн—Совет милиция хүнү

КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫНДА

В. И. Ленинниң инициативазы-биле тургустунган совет милиция бөгүн 68 харлап турар.

Иштики херектер кылдыстериниң ажылдакчылары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле деткиишпаан, партияның Программазының чаа эдилгезинин төлевилелин, СЭКП-ниң Уставынга өскерилелдерин, он ийиги беш чылда болган 2000 чылга чедир уеде чурттуң экономиктиг база сошиал хевирүзүлезиниң Коя утламышкынарының төлевилелдерин чүгаалажып көөрүнге идепкейлиг киржип турар. Ол чүгула документилер хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарын улам экижидерин, ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктар-биле демиселди күштелдирерин биске хүлэндирип турар.

Партия болган чазак хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынча утланган бөгүг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол хемчеглер бистиң республиканың чурттакчылыг черлериниге чон ортузунга профилактиктиг хемчеглерни тодаргай чорударынга база идиглиг болган. Хулиганнаар, оорлаар, самчыгдал кылыр чоруктар-биле, маңгыстаачак амыдыралдыг кижилер-биле демисел күштелген. Кем-керек болганының дугайында дыңнадыгларга хамаарыштыр дарый хемчеглер алырынче кичээнгей уланган. Ол түүлдер чамдык тодаргай түңнелдерни берип турар. Республиканың хоорайларында болган районнарында хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалы күштелген. Аар кем-керек түлүгдиглериниң саны бо чылын элээн кызырыган. Арагалаашкынга болган алкоголизмге удур демисел партия болган чазактың бедик негелделеринге дүүштүр тургустунган. СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бо айтырыгже улуг кичээнгейин үгландырып турар. Эзертар суксуннарны садарының хемчээлин кызырар соруга-биле ону садарын талонныг системаже киирген. Эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң болган арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссиаларының ажылы идепкейжээн.

Херектерни хуусаазында ажыдарын хандырар соруга-биле истелге аппарадының ажыл-чорудулгазын экижидерине утланган чамдык организастыг болган практиктиг хемчеглерни ап чорутқан. Оон-биле кады чонуң чурттан турар черинниң аайы-биле профилактика ажылын күштелдирген.

Сошиалистиг өнчү-хереңгиге хол дээй бир чоруктарны болдурбас айтырыг чидиг тургустунган. Күрүне өнчү-хереңгизин самчыгдап тетчеглөр, карак чаар чоруктар-биле, албан ажылын соора ажыглаар, хээлиленир база оорлаар чоруктар-биле эштеш чок демиселди күштелдирер соруга салдынган. Чүгула бо ажылга иштики херектер органнарының ажылдакчылары чер-черде хынала-сан-хөө органнары, улусчу контроль посту-лары-биле харылзаалыг ажылдан келген.

Ажыл-агыйжы эвес чорук чонуң өнчү-хереңгизин тетчеглөр чоруктарга чедирин болур. Ол чоруктар бүдүрүлгенинг технологизызында, чиг эттиг болган материалдарның чарыгдалының чижек-нормазынга хажыдышкынналардан, материалдыг үнелиг түүлдериниң кадагалалының, оон учёдун кошкак тургускынындан үнүп турар. Чамдык тудуг организацияларының бүдүрүлгелериниде, садыг, иинтиниң чемненилге черлериниде хөй-ниитиниң өнчү-хереңгизиниге хол дээй бөөр чоруктар бар.

Хоойлу-дүрүм хажыдымышкыннары-биле демиселге чүгула түүл — хөй талалыг профилактиктиг хемчеглер, социалистиг иинти чурттаганың чурумнарын хажыда бөөр кижилер-биле кижизидилге ажылы. Иштики херектер органнарының ажылдакчылары бо ажылга иүш-ажылчы коллективтериниң күжүнге, инда тургустунган профилактика чөвүлелдериге даянып турар. Арагалаар чоруктар-биле демисел чорударынга, шиитпирлиг чораан, хосталган база эде кижизидерн-биле күш-ажылчы коллективтерге быжыглаан кижилерни хайгаараларынга улусчу дружиналарны, эш хуу судтарын, милициянның участок инспекторларын, профилактика чөвүлелдерин каттыштырып турар корум-чурум камгалалынга идепкейлиг киржип турар. Ооң-биле кады чонуң чурттан турар черинниң аайы-биле профилактика ажылын күштелдирген.

Сошиалистиг өнчү-хереңгизе хол дээй бөөр чоруктарны болдурбас айтырыг чидиг тургустунган. Күрүне өнчү-хереңгизин самчыгдап тетчеглөр, карак чаар чоруктар-биле, албан ажылын соора ажыглаар, хээлиленир база оорлаар чоруктар-биле эштеш чок демиселди күштелдирер соруга салдынган. Чүгула бо ажылга иштики херектер органнарының ажылдакчылары чер-черде хынала-сан-хөө органнары, улусчу контроль посту-лары-биле харылзаалыг ажылдан келген.

Ажыл-агыйжы эвес чорук чонуң өнчү-хереңгизин тетчеглөр чоруктарга чедирин болур. Ол чоруктар бүдүрүлгенинг технологизызында, чиг эттиг болган материалдарның чарыгдалының чижек-нормазынга хажыдышкынналардан, материалдыг үнелиг түүлдериниң кадагалалының, оон учёдун кошкак тургускынындан үнүп турар. Чамдык тудуг организацияларының бүдүрүлгелериниде, садыг, иинтиниң чемненилге черлериниде хөй-ниитиниң өнчү-хереңгизиниге хол дээй бөөр чоруктар бар.

Хоойлу-дүрүм хажыдымышкыннары-биле демиселге чүгула түүл — хөй талалыг профилактиктиг хемчеглер, социалистиг иинти чурттаганың чурумнарын хажыда бөөр кижилер-биле кижизидилге ажылы. Иштики херектер органнарының ажылдакчылары бо ажылга иүш-ажылчы коллективтериниң күжүнге, инда тургустунган профилактика чөвүлелдерине даянып турар. Арагалаар чоруктар-биле демисел чорударынга, шиитпирлиг чораан, хосталган база эде кижизидерн-биле күш-ажылчы коллективтерге быжыглаан кижилерни хайгаараларынга улусчу дружиналарны, эш хуу судтарын, милициянның участок инспекторларын, профилактика чөвүлелдерин каттыштырып турар корум-чурум камгалалынга идепкейлиг киржип турар. Ооң-биле кады чонуң чурттан турар черинниң аайы-биле профилактика ажылын күштелдирген.

Республиканың хоорай, суурларында 15 муң дружинниктерни каттыштырып турар ики турааның 997 дружинаазы бар. Кызыл хоорайның үлетпүр бараннар, аъш-чем садыгларының, «Тыва сентелге тудуг» трестиң «Тудуг кежектери болган конструкциялары» заводунуң, Кызылда геологиязиничилел экспедициязының, Эрзин районда Бай-Даг суурнуң дружиналары корум-чурум камгалаар хүлэлгезин ак сетківлиг күүседип турар. Милиция ажылдакчылары биле дружинниктерниң кады дежурныйлаарын практикалааны эки түңнелдерлиг болуп турар.

Аныяктарның болган назы четпээнерниң талазындан хажыдымышкыннар болдурбас профилактиктиг хемчеглерже кичээнгей уланган.

Милиция ажылдакчыларының таварымчалыг ажылдаарынга бүгү-ле түүлдер тургустунган. Кезекче херээнин ылаың хөй-ниити пунктулары улуг рольдуг болуп турар. Республикада шак мындыг 32 пункт бар. Кызыл хоорайның дерткү микрорайонунда корум-чурум камгалалының № 3 хөй-ниити пунктузунуң (участоктуң улуг инспектору милициянның улуг лейтенантызы Ю. А. Лежнин) ажылы ескелерге үлегерлиг.

Күш-ажылдан сагыштыбыле оспаксыраар, ажылдаарын күзеккө кижилер-биле ажыл күштелген. Маңгыстаачак амыдыралдыг кижилерни иинтиге ажыктыг ажылдарга хаара тудар хемчеглер алдынын турар.

Эки тура улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын идепкейжээн. Дыка хөй ажылчыннар болган албан-хаакчылар хамааты хүлэлгезин күүседип, корум-чурум камгалалында милиция ажылдакчылары-биле кады эгин кожа туруп турар. Оларның чамдыктарының ажылы «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер, «Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле тергиин эки албаны дээш» медальдар-биле демдеглеттинген.

Республиканың хоорай, суурларында 15 муң дружинниктерни каттыштырып турар э

ДҮРГЕДЕДИИШКИННИҢ ҮНЕР ДӨЗҮ—ЭРТЕМ

Бистиң цивилелиавистиң амыдыралының бүгү талаларына дүргедедиишкин —эртем ажылдарының угланышкыны-дыр. Ооң түзелдерин ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдары-биле Улуг Октябрь байырлалының бүдүүзүнде демдеглээн. Үениң чогаадыкчы өзүзунга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га чөвүлел хураага салдыкан сорулгаларга дүүшкеж чорук ажыл бүрүзүнүң кол үүлү болган. Эң-не чугулазы, тодаргай чаазы болган боттуг ажыктыы — лауреаттарның шинчилелдериниң онзагай шынарлары-дыр.

Физика-математика эртемнерни бәйыткан теоретиктиг ажылдарның авторлары шаңнатканнарының данзызын эгелээн. Бо талазы-биле совет эртемденнериң ажыдыышкынары болган чедиишкиннери перспективтиг эртем угланышкыларының үндезини, техниктиг депшилгениң чаа оруктарының ооң болган.

Физика акустиказының болган техниканың оон-биле холбашкан амгы үеде ядырларының чаа кезээн физиктериниң шинчилелдери тургускан. Монографиямның дележей эртеминиң литературазында үгле чайгыс болуп турар материалдарны математиктер болган инженерлер нарын айтырыглары шиитпирлээрде калбаа-биле ажыглап турар. Конструкциядарның быжыг болурунуң тодаргай саналшкыннарының чаа методиказын тургускан ол шинчилеге шаңналды тыыскан. Полимерлиг суук кристаллдарның шынарларын башкарарынга өөренип алган химиктериниң ажылынга үндезинлээш, хонар бүдүштериг чүс ажыг полимерлерни синтезтээн.

Эртеминиң бүгү кол адырларын байыткан болган ону хөгжүдериниң чаа угланышкыннарының үндезини болган ханы шинчилелдерни ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдары-биле демдеглээн.

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедириниң күүүлүг быразы — машина тудуушкуну. Теория болган практика мында сырый холбажып, эртеминиң болган бүдүргени бүдүүлгенин күштери каттыжып турар. Барык машина , бүрүзүнде, янзы-бүрү моторларда болган механизмнерде дишпиг дүгүйлар бар. Оларны бүдүрерни автоматчыдары моон мурнунда чедип алдынмайн турган. Ол сорулгага автоматчыткан шугумдарны тургузарын совет эртемденниң, конструкторларының болган бүдүргечилерниң бөлүү делегейде бирле дүгаарында чедип ап шыдаан. Амгы үеде делегейниң 30 чурттарынче ыдыг станокторны үндүр садып турар. Шаңнад алган ол чогаадылганыҢ экономиктиг ажыктының түүү 600 муң ажыг рубль болуп. Ону шиитээдип алыры хөй эде кыдыышкыннарны негеевес болган күш-ажыл байдалдарын экижидериге чедирер.

«Стрела» деп машиналарны чогаатказ, бүдүргеи кижилер база лауреаттар болган. Ажыктыг ол чаа техника шахтерларның күш-ажылының байдалдарын дыка чингеткен. Хөмүр-даштың кылын каттарын ооң мурнунда хол-биле казып ап турган. Ол чаа машиналар хөй кижилериң аар күш-ажылын чингеткен болган бүдүрүүчүлүүн үш катап бедиткен.

Эртем-техниктиг депшилгениң мурнуку одуруу — энергетика. Чурттуң одалга-энергетиктиг комплексинин хөгжүдеринге улам-на улуг рольду эртем ойнап турар. Шаңнал алган элээн каш ажылдар ол айтырыг-биле холбашкан. Ыраккы Соңгу чүктүң районнарынга болган кезээде доң чыдар зонага атомнуг чылыдыгга электроцентральды делегейде бир-ле дугаарында тургусканы — ол ажылдарның бирээзи. Ындыг районнарга болгаш зонага органиктиг одаар түүлдү чедирип алыры хөй чарыгдалдарны ооң мурнунда негеп турган. Билибинода тургускан АТЭЦ Чукотканың соок агаар-бойдустуг байдалдарында мында бүдүргилерни электроэнергия-биле болгаш чылыдыга-биле үзүктелиишкин чонка хандырып. Соңгу чүк чурттугларның бажыңнарын чырыдып турар. Атомнуг энергияны чүге электри бүдүреринге эвес, харын-даа чылыдыга хандырылгазынга ажыглаары— чугула болгаш перспективтиг угланышкындыр. Ынчангаш Билибинонуң дуржулгазы атомнуг чылыдыга центральдарын төлевилээринге болгаш тургузарынга онза чугула үнелиг. Кыска түүтүүшкүн токтарындан электри четкилерни камгалаар кылдыр чогаатказ машиналарны энергетиканга база калбаа-биле ажыглаар. Ону чогаатказ авторлар лауреаттар болган.

Диптер аразынга газ дамчыдар хоолайларның суг ядаа-биле эртикен кезектерни төлевилээр болгаш тургузар талазы-биле ажылга шаңналды тыыскан. Уренгой — Помары— Ужгород аразынга газ дамчыдар хоолай 134 бичежек, 32 улуг хемнерни дамчып эрткен. Ол хемнерниң аразында— Обь, Волга, Кама, Днепр болгаш Дон хемнер бар. Суг адаанга ыдыг дериишкиннерни делегей практиказында бир-ле дугаарында эң быжыг болгаш бедик шынарлыг кылдыр боттандырган.

Чаа материалдарны алыр талазы-биле эртемденнер чедиишкининг ажылдан турар. Кремний-органиктиг композиция материалдарын тургускалары — солуп ыдыг ажылдарның бирээзи. Ол материалдар изигдеп, сооктап, сугдан болгаш газтан камгаланыр быжыг будуштерлиг. Ук материалдарга үндезинлээш, эмальдарны, будуктарны, хырбаны, оттан камгалалдыг составтарны будүрүп ап турар. Москваның чаа тудугларының шынарын бедиткеми — ыдыг материалдарны ажыглаанының түүнелиг-дир. Ол материалдар Василий Блаженный дуганың, Останкинниң телесуургазын, Киев-Печора лаврын болгаш архитектурлуг өске-даа улуг тудугларны шыктан болгаш доозундан камгалап турар. Чаа материалдар тудуг конструкцияларын быжыг болдуруп, бажыңнарның чарай каасталгазын хандырып турар. Кремний-органиктиг материалдарны тудуг практиказынга ажыглаар деңнелдиң талазы-биле бистиң чуртувус делегейниң сайзырангай капиталистиг чурттардан артык чедиишкиннерлиг болуп турар. Мурнуу Сибирьниң болгаш Төп Азияның улустарының бурунгу болгаш ортаакы чүс чыл төөгүзүүнүң айтырыгларынга хамаарышкан ажыл ховар дээш калбак археологтуг материал болуп турар. Ол регионуң культура төптерин болгаш ортаакы чүс чылда хоорайларын ажыдып тыпканы база шинчилээни ооң улустарының төөгүлүг хөгжүлдезиниң янзы-бүрү болгаш амыдырал характерни билип алыр органы берген. Ол чугула материалды тургускан инниилел эртемденнери лауреаттар болган.

Эртем ажылдарының түүнелдерни амгы үениң эмнелгези калбаа-биле ажыглап турар. Онкологиягa криотениг методту ажыглаарының бир-ле дугаарында бистиң чуртувуска ажылдан кылган, хоралыг ыжыктарны узуткаарынга ажыглаар дээштиг техниканы тургускан. Соодуушкун-биле эмизэри идегелдиг түүнелдерни берип турар. Бедик шаңналды алган ол ажылга Польша Улус Республиканың эмчи эртемденнери база киришкен. Ук ажылдың түүнелдерни Болгарияның болгаш Кубаның эмнелгелеринде чедиишкининг ажыглап турар.

Эмчи эртемденнериниң кады ажылдажылгазының түүнелинде эмизэшкининиң чугула чаа аргазы ажыттынган. Өртеминшкиннерни болгаш балыгларны эмизэринге аэротерапияның установкалары тургустунган. Ындыг методту делегейде бир-ле дугаарында чогаатказ болгаш ажыглап эгелээн.

Совет эртем амгы үеде улус ажыл-агыйының салымшкынын көүдедир, эртем-техниктиг депшилгениң кол угланышкынларының талазы-биле мурнакчы туруштарны эөлөөр, шинчилелдерни түүнелдиня бедидер, эртемнерниң чедиишкиннерни практиката ажыглаарынга идепкейлиг идигни бээр сорулгалыг.

В. ЧЕТВЕРИКОВ.
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи база Күрүне шаңналдарының комитединиң эртем секретары, техника эртемнериниң доктору.

Бөгүн—Т. С. Мальцевтиң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы

ООҢ ЧЕРИ—ООҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

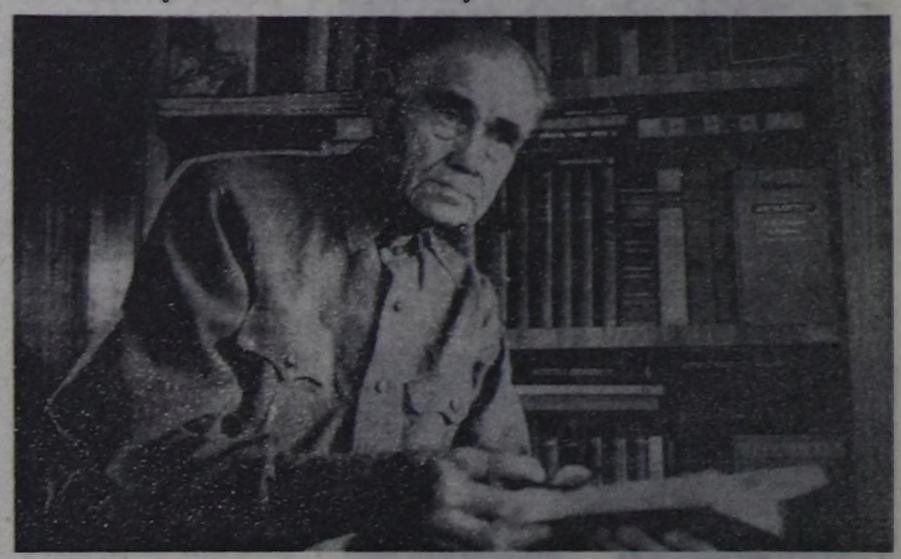

КУРГАН ОБЛАСТЬ Колхоз бүдүргелезинин чаартыкчызы Терентий Семенович Мальцев хөй чылдарның дургузунда бодунуң күжүн, билиин, дуржулганы тараажымның хүндүлүг болган чиик эвес күш-ажылынга тураскаткан. Шадрин районда «Ленинниң чагыглары» колхозтуң тараажызы Т. С. Мальцев — хөрээнү аңдарбайн, ооң кырын болбазырадыны кылбышаан, тараа чаштыраның чогуур үезинде чорударының чаа системазының автору. Ол системаны Заураленың кара хөрзүнүүт черлеринге ажыглаары-биле ажылдан кылган, ынчалза-даа ону Барыын Сибирьде, Соңгу Казахстанда болган өске-даа, областарда чедиишкининиби-биле ажыглап турар.

Терентий Семенович — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакыыр Маадыры. Кодээ ажыл-агый эртемденниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-ээлел академиязының чыдыг хүндүлүг академигни. Сураглыг тараажының партияның элээн каш съездилеринге делегат кылдыр, ССРЭ-ниң болган РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутадынга сөңгүн турган.

Терентий Семенович Мальцевтиң ажылдарын хөй дылдарда очулдурган, оларны ГДР-ге, Чехословакияга, Польшага, өскөлө чуртгарда хөй тиражтыг кылыыр парнаң үндүргүлээн.

Шадрин районнуң Мальцево суурда ооң чаңгыс чер-чуртугларын Терентий Семенович-биле ынак болган ону калбак тараачыл мөзү-шынары, эң нарын айтырыгларны шиитпирлээрде хамаатны хөлөн чоруу дээш, чер дугайынга, колхозтарның болган совхозтарның улам ыңай чечектелиишкини дээш улуг сагыш салыышкыны дээш үнелеп турарлар.

ЧУРУКТА: Т. С. Мальцев бодунуң бажыңында библиотеказында.

СӨТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

- Моон мурнунда туруп көрбээн чаагай дүжүттү ажаап алган.
- Чаартыкчылар хүрээленинде хөй муң кижи бар.
- Ам-даа 100 муң тонна ажыг хөмүр-дашты казып тыварын хүлээнген.
- Гидропоника дузазы-биле.

ШЫННЫГ ЧОРУКТУҢ УРАН ҮҮЛУ

Бөгүн партияның, улустуң, чурттуң күүсединиң турар сорулгалары социалистиг амыдыралдың шынныың бадыткан көргүскен уран үүлү чогаадылгаларында төлептин-биле көргүстүүп турар. Литератураның болган уран үүлүүң эң тергиин дээш чогаалдарында 1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тывыскан. Оларны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чыл санында болуур байырлалында чакчыл ёзугаар тыпсын турар. Бо чылдың конкурузунга кирирген ажылдарны чугаалажып кожуу төөгүлүг болуушкунга — СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел-биле холбашкан улуг көдүүшкүнүүт, чурттуң амыдыралының бүгү талаларында чаартылгаларын байдалында боон эрткен. Хөй национадыг совет культураның ыдыг улуг көрүлеэнигге тиилекчилер болуур чогаалдарны база-ла эң бедик негелде-биле чугаалажып көрген.

Литература талазы-биле шаңналды шүлүкчү К. Ваншейкинниң чогаалдарында тывыскан. Ооң чогаалдары Ада-чурттуң Улуг даймызыбле дорт холбаалыг. «Амыдырал, сеңээ ынак-тыр мен» деп эгелиг шүлүктери ооң чогаалдары боон турар. Шаңнал-биле демдеглеттингеи номнуң «Кижиниң амыдырал» дээш ады-даа амыдыралды алгап-йөрээгеи. Ында сөөлгү чылдарның эң эки ырээн шүлүктери парлаттынган.

Оон өске база бир чаа лауреат — А. Дементьев база-ла байлак сагыш-сеткилдиг, ханы угаан-бодалдыг, чогаадыкчы кижиниң алдаржыдып турар. Ооң шаңнатканы «Бердиниишкин» деп ному чогумка ак сеткилдиг, кызымаккай ажыл-ишчи хамааты кижиниң дугайында сестер-биле долдунган.

Украин чогаалчы В. Коротичниңң «Килеңизошкининиг арын» деп романы амгы үениң эң-не чугула темазы — тайбың дээш демиселдиң дугайында чугаалап турар. Ол амгы үениң Америказында шыңгыы чөрүдээлериниң дугайында, бистиң чуртувусту болгаш бистиң улузувусту көөр хөөн чок чорукту иептередип турар пропагандаяның күүүлүг машиназының дугайында, Совет Эвилелиниң дугайында шыны-биле билип алырын америкаппарның күзеп турарының дугайында ол романда чугайлап турар. Автор капитализемниң идеологиязының алыс утказын анализтеп, аңаа удур коммунистиг идеаларны көргүспүшаан, автор делегейниң чаа дайының кыпсын үндүрерин ораалажып турар кижилерни хамааты ёзугу-биле сойгалап илередип, оларга удурланып турар.

Делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле чогаалчы В. Овчинниковтуң уран-чечен публицистиказы дээш шаңнал-биле демдеглеттингеи номнарында тайбыңны камгалаан үн база-ла олшкаш чидин-биле чаңгылаып турар. Ооң «Изиг хүл» деп ному — XX чүс чылдың эң коргунчуг болган айыылдыг кичээндириниңң —атомнуг чепсектиң тывылганының болгаш ону ажыглаанының дугайында тооҗу. Японияның болгаш Великобританияның амыдыралының дугайында материалга үнлезилеп тургусканы «Сакура болгаш дуб» деп ному өске улустарның төөгүзүн, культуразын, амыдыралын авторуңуң хамызыбиле хүндүлеп көрүп тураның илереткеи.

Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң дениээр чүве чок маадырлыг чоруунуң темазы Тиилелгениң 40 чылында ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган чогаалдарда чайыннаачаа-биле көргүстүүтеи. Белорус драматург А. Дударевтиң чурттуң дыка хөй театрларында тургузуп, көргүзүп турар «Аиаа солдаттар» деп шинзи чүгле Тиилелгеии чаалап алган солдаттарны эвес, а харын база ол кадыг-дошкун демиселге кижизиг чоруун оксуумаан, бистиң идеалдарывыстың тиилээринге бүзүрелиң салбаан миллион-миллион солдаттарны алгап-йөрээп турар. Белоруссияның күрүеиниң Я. Купала аттыг үлегерлиг театрында ол шииий тургускаиы авториуң күзелдаа-биле эртикеи кезектерни төлевилээр болгаш тургузар талазы-биле ажылга шаңналды тыыскан. Уренгой — Помары— Ужгород аразынга газ дамчыдар хоолай 134 бичежек, 32 улуг хемнерни дамчып эрткен. Ол хемнерниң аразында— Обь, Волга, Кама, Днепр болгаш Дон хемнер бар. Суг адаанга ыдыг дериишкиннерни делегей практиказында бир-ле дугаарында эң быжыг болгаш бедик шынарлыг кылдыр боттандырган.

Чаа материалдарны алыр талазы-биле эртемденнер чедиишкининг ажылдан турар. Кремний-органиктиг композиция материалдарын тургускаиы — солуп ыдыг ажылдарның бирээзи. Ол материалдар изигдеп, сооктап, сугдан болгаш газтан камгаланыр быжыг будуштерлиг. Ук материалдарга үндезинлээш, эмальдарны, будуктарны, хырбаны, оттан камгалалдыг составтарны будүрүп ап турар. Москваның чаа тудугларының шынарын бедиткеми — ыдыг материалдарны ажыглаанының түүнелиг-дир. Ол материалдар Василий Блаженный дуганың, Останкинниң телесуургазын, Киев-Печора лаврын болгаш архитектурлуг өске-даа улуг тудугларны шыктан болгаш доозундан камгалап турар. Чаа материалдар тудуг конструкцияларын быжыг болдуруп, бажыңнарның чарай каасталгазын хандырып турар. Кремний-органиктиг материалдарны тудуг практиказынга ажыглаар деңнелдиң талазы-биле бистиң чуртувус делегейниң сайзырангай капиталистиг чурттардан артык чедиишкиннерлиг болуп турар. Мурнуу Сибирьниң болгаш Төп Азияның улустарының бурунгу болгаш ортаакы чүс чыл төөгүзүүнүң айтырыгларынга хамаарышкан ажыл ховар дээш калбак археологтуг материал болуп турар. Ол регионуң культура төптерин болгаш ортаакы чүс чылда хоорайларын ажыдып тыпканы база шинчилээни ооң улустарының төөгүлүг хөгжүлдезиниң янзы-бүрү болгаш амыдырал характерни билип алыр органы берген. Ол чугула материалды тургускан инниилел эртемденнери лауреаттар болган.

Эртем ажылдарының түүнелдерни амгы үениң эмнелгези калбаа-биле ажыглап турар. Онкологиягa криотениг методту ажыглаарының бир-ле дугаарында бистиң чуртувуска ажылдан кылган, хоралыг ыжыктарны узуткаарынга ажыглаар дээштиг техниканы тургускан. Соодуушкун-биле эмизэри идегелдиг түүнелдерни берип турар. Бедик шаңналды алган ол ажылга Польша Улус Республиканың эмчи эртемденнери база киришкен. Ук ажылдың түүнелдерни Болгарияның болгаш Кубаның эмнелгелеринде чедиишкининг ажыглап турар.

Эмчи эртемденнериниң кады ажылдажылгазының түүнелинде эмизэшкининиң чугула чаа аргазы ажыттынган. Өртеминшкиннерни болгаш балыгларны эмизэринге аэротерапияның установкалары тургустунган. Ындыг методту делегейде бир-ле дугаарында чогаатказ болгаш ажыглап эгелээн.

Совет эртем амгы үеде улус ажыл-агыйының салымшкынын көүдедир, эртем-техниктиг депшилгениң кол угланышкынларының талазы-биле мурнакчы туруштарны эөлөөр, шинчилелдерни түүнелдиня бедидер, эртемнерниң чедиишкиннерни практиката ажыглаарынга идепкейлиг идигни бээр сорулгалыг.

В. ЧЕТВЕРИКОВ.
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи база Күрүне шаңналдарының комитединиң эртем секретары, техника эртемнериниң доктору.

ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫНДА

УЛАН-БАТОР. Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалын төлептиг уткуур дээш чарышты калбак нептеретекининиң түнелинде Моол Арат Республиканың 200 ажыг бүдүрүлгелери болгаш ажылагый организациялары бешчылдың онаалдаларын күүсе. дипкеи. Хууда беш чылын хуусаа бетинде боттандырган 40 муң чыгам бүдүрүлгечилер чедиги беш чылдың шалыпчылары апаргаи.

Шалыпчы эөлчег үезинде МАР-ның үлетпүрүнүң ажылышчилери тергиин он ажылдаан. Бо чылдың он айларынга планнаттынган турганыидан 70 миллион тугриктиң продукциязын хөйнү олар бүдүрүп үндүрген. «Монголсовцветмет» дээр каттышкан моол-совет ажыл-агый каттыжымышкынының бүдүрүлгелериниң. Дарханның силикаттыг туулйбу болгаш чугай бүдүрер заводунуң, найысылалдың хлеб комбинадының коллективтери социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чүүл турар.

Чурттуң хову-шөлдериниң ажыл-ишчилериниң база чергаарланыр чүүлдери бар. Моол чер ажылының төөгүзүнге турүп көрбээн чаагай дүжүт. түү бо чылын ажаан алган, картофель, ногаалар болгаш мал чеми культуралар бүдүрер опаалдалар дыка ажыр күүсеттинген.

БҮДҮРҮЛГЕ ЧААРТЫКЧЫЛАРЫҢЫҢ ХҮРЭЭЛЕҢИ ӨЗҮҮЛ ТУРАР

УЛАН-БАТОР. Амгы —чедиги беш чыл планының чылдарында улусчу Мооллга чаартыкчы 12 муң ажыг санаалдарны ажылдап дыгган. Оларның 70 ажыг хуузун бүдүрүлгеге иептеретken. Ол санаалдар күрүнеге барык 150 миллион тугрик акшаны кам. ааап алыр аргаиы берген.

Республиканың чаартыкчыларының хүрээлеии чылдың өзүл орар. Ам ол шимчээшкин хөй муң кижиниң хаара туткан. Чаа үүлдериниң болган ажылдан кылыышкинарының авторларының хөй шуруузу ажылчынарның, малчынарның, механизаторларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының аныак салгалының төлөлекчилери болуп турары база кайгамчыктыг. Келир үениң профес. сиизии чогаадыкчы ёзу-биле көөрүге олар республиканың профессионал-техниктиг учлицелеринге, техникумнарынга болгаш дээди середилге черлеринге середилгезинин чыдарында-ла чаңчыгын ап турарлар.

Улус ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээрине студентилер онза идепкейлиг киржип турарын практика кереченлеп турар. Чижээ, чурттуң экономиказының янзы-бүрү аймактарны-биле оларның кады ажылдажылгазының дээштиг хевири янзы-бүрү темаларны ажылдан кылыр, шинчилед ажылын чорудар дээш бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агый организациялары-биле дорт керээлерни чарып алыры болу берген. Беш чылдың чүгле дөрт чылының дургузунда безин студентилерниң эртем иннтилелдери чүс ажыг улуг темалар дугайты шинчилелдерни чоруткан.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

БУДАПЕШТ. Татабаньяның хөмүр-даш бассейниниң дагжылары Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг уткаан. Шахтёржу Маиь суурнуң чоогунда чаа улуг шахтаны бәйырлап мурнуу чарында олар ажыглалга киирген.

Хөмүр-даш казын тыварын болгаш ону чер кырынче сөөртүп үндүрерин комплекстиг механизастеанының ачыазында ол шахтага будүрүүшкүнүң хемчээли үргүлүү өзер. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизиниң шиитпирлерин күүсеттишаан, бүдүрүлгенин коллектини бо чылдың төөгүзүнге чедир ам-даа 100 муң тонна ажыг хөмүр-даштыг казып тыварын хүлээнген. Республиканың энергетика баазазын быжыглаар деп ажыглар шиитпирлиг сорук киргеннер.

Улус ажыл-агыйжы чугула объектинин тударын Татабаньяның дагжылары Совет Эвилелиндеи специалистер-биле кады боттандырган. Ахмдуңма чурттуң инженерлери болган техниктери боттарының венгр үндүктеринге техниктиг документацияны, дериг-херекселдерни болгаш янзы-бүрү механизмнерни берип, күш-ажылдың мурнакчы арганы шиитпирлээни алырыига дуаалаан.

КӨДЭӨ АЖЫЛ-АГЫЙДА ЭРТЕМНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың чыыжыыгга аажыл-агыйларынга ногаалар бүдүрерни көүдедирибиле кады эртем-техниктиг чаа чедиишкиннерни практикага иептередириниң айтырыгларын республиканың ногаажыларының болгаш эртемден, нериниң Эрфуртка болган чөвүлел хураалында чугаалажкан. Республиканың Аграрэртем институдуның болгаш ГДРниң Көдээ ажыл-агый эртемнериниң академиязының ногаа ажылының институду ол чөвүлел хураалы организастаап эрткирген.

Гидропоника методтарын ажыглаарын калбатырынын эргежок чугулазын хураага демдеглээн. Ол аргаларны чуртта бүгү чылдыгга плантациялырының 25 хуузунга ажыглаар, ындыг шел ам 600 гектар ажыл турар. Гидропониканың дузазы-биле чылдыгга шөлүүнүң дөрбелчии метр чер бүрүзүнден 40 кг чедир огурецти азы 20 кг помидорну ап болуруи тускай эртемкиглер санап көрген. Амгы беш чылда чыыдыгганың инити шөлү барык 100 гектар алгаан. Бичангаан чылдыгга черлериниң продукциязы 25 хуу көүдээп.

(СӨТА).

АЛЕКСАНДР, АЛЕКСАНДРА

КАНАШ. (Чуваш АССР). Акыак малчыннар Александр болгаш Александра Козловтар Чувашияда Чагаси суурунга Октябрьның байырлалы база катап уткаан. «Канаш» деп сөстү чуваш дылдан очулдурарга, «Совет» дээн. «Канаш» колхоз оларга чаа бажыңны тудуп берген. Олар аалчылар эвес, а чаа бажыңның эелери.

Чоокка чедир-ле колхозка аныктар эвээш турган. Козловтар база чоруур бодап турганнар. Төрээн суурунуң чонунга, ылаңгыя аныктарның күш-ажыл болгаш амыдырал-чурталга байдалдарын экижидериге хөй чүүлдерни кылган сөөлүнде Козловтар дедир чедип келгеннер. Оларның кайызы-даа сүт комплекизинде машина-биле инек саалдазының операторларында ажылдап турар. Колхозка кажан инек кажаалары эрги, инектерни хол-биле саан турган үеде аныктар фермага ажылдаар дээш чок турганнар. Ам инда бүгү ажылдарны механизастаан, столованы, дыштанылганың делгем комнатазын тутkан, эмнелге профилактоpийин дерээн, хөн чуур черни тудуп турар.

Александр болгаш Александра ышкаш аныктар: Надежкиннер, Петровтар, Серафимовтар, Михайловтар, Тихоновтар, Черновтар болгаш өскелер-даа боттарының өөбүлелери-биле комсомолчу аныктарның комплекизинде ажылдап турар. Ында саалда Чувашияда эң-не бедик. «Канаш» колхоз күрүнеге сүт болгаш эът садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеи.

Комплекстиң чакыыга 90 орунуг үүглар садыы, чаа школаны дерээн чорук Козловтарга болгаш өске-даа аныак ада-иелериниң ажы-тө

Эки кижилер дугайында

«ЧЕТТИРДИВИС» ДЕП ҮНЕЛЭЭР

Чаа Чаа-Хем суурда бо магазинниң эки ажылын маңаа бижиксеп турар мен. Ажылчын хандырылга киләзиигге хамаажыр магазинге садыглап алыр дээш күзелдивисбиле келир бис. Аъш-чем барааннарының ассортиментизи доктаамал албек турар магазин. Ооң-биле кады магазинниң садыгжылары садып алыкчыларга дыңнаигыр, эвилеп-ээлдек улус. Маңаа келир болзунарза, садыгжы Людмила Синичкина силерге кичээнгейлиг болуп, ол-бо бараанны сүмелеп, чугаалажыр. База бир садыгжывыс — Валентина Быстрова база эвилеп-ээлдек кижи. Садыгжыларның ажылында чугула бир чүүл ол деп болзар мен. Кандыг-даа ажылга сагыш-сеткиниилеп бердинип ажылдаарга, үре-түннелп эки болур-дур. Бистер, садып алыкчылар, оларның ажылын «Четтирдивис» деп үнелеп турар бис.

З. МААДЫ.
Улуг-Хем район.

* * *

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозта үлетпүр барааннар магазинниң эргелекчизи Аюмаа Лопсан-Сеременова Куулар садыг шугумунда чеди чыл ажылдап турар. Бо магазинде ол үш, дугаар чыл ажылдап турарыбо. Бо үениң дургузунда ажылынга чүгле эки диртип келген. Садыгжывыстың ажылы мактадыг. Ол тава рылга эвес. Дузалакчы садыгжы Светлана Сат биле Аюмаа Лопсан-Сеременова чонуун хереглелин хандырар дээш барааннарны четчелеп ап, кызымак ажылдап турар. Ынчангаш магазинде барааннарның ассортиментизи эөлбек. Көдээ ишчилериниң хереглелин олар эки билирлер, ынчангаш эргежок чугула барааннар бар.

Планныг онаалдаларын садыгжылар база эки күүсединп турарлар. Эрткен айларда база эки ажылдааннар. Магазинниң садыгжылары кожазы «Тиилелге» совхозта магазинниң садыгжыларыбле социалистиг чарыштыг. Кайы-даа магазинниң садыгжылары бот-боттарынга мурнаттпае дээш кызымак ажылдап турарлар.

С. МОНГҮШ.

Делгелгеде

МОСКВА. Бурунгу орус литератураның тураскаазы — «Игорь полугунуң дугаймда сеске» тураскааткан делгелгени Күргенниң В. И. Ленин аттыг библиотеказында ажыткан. Ону баштай 1800 чылда парлап үндүргенинден эгелээш, «Игорь полугунуң дугаймда сестү» парлаан үндүрүлелерни болгаш очулгаларны, а ол ышкаш Жуковскийниң, Мейниң болгаш өскелериниң-даа революция мурнунда кылган очулгаларын парлап үндүргени номнарны калбазында делгээн.

Совет эрге-чагырганың чылдарында «Игорь полугунуң дугаймда сестү» ССРЭ улустарының болгаш даштыкы чурттарның дылдарында чээрби йон дылга 8 миллион 512 мун кезек кылымыр 107 катап парлап үндүргени.

Делгелгеде «Игорь полугунуң дугаймда сестү» ном графиказының сураглыг мастери В. А. Фаворскийниң болгаш палех мастер И. Голиковтуң үндүргени номнарны көргүскен.

ЧУРУКТА: Күргенниң В. И. Ленин аттыг библиотеказының кол библиотекары Л. В. Матрозованың делгелгенни көргүзүг үүлдери-биле кады турары.

А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЖИЗИДИЛГЕГЕ САЛДАРЛЫГ

Шагдан бээр чеже-даа ядыы бол, ада-иелер уругларын угаанныг, төлептиг болур кылдыр кижизидип, арганыг-ла болза, эртем-билигни канчап-даа бол чедип алырын күзеп чорааннар. Ол дугайын революция мурнунда ядыылар оолларын хүрээлерге, харын-даа ламаларның аалдарынга моол үжүктерни өөренип алзын дээш апарып каары херечилээр.

Хүрээниң дамаары оолдарны бижикке өөредирде эттээр аргаы ажыглаар турган.

Ол ышкаш чонуң эртем-сургуулга ажы-төлүн өөредикээрни, алызындан күзелдиин аас чогаалында элбээ-биле көргүзүп турар: «Угаанның улуу херек, сеткилдің бичези херек», «Эртем чокта эртен-даа дүне», «Үжүк билбес кижи үнү чоктан дора», «Эртинени чердең тывар, эртемнерни номдан тывар» дээн ышкаш үлегер домактар кайгамчык хаяы үгелалыг өөредиглер болур. Эртем дээрге келир үеге кедилиг, кижиге эң-не херектиг дээрзин мынчаар ырлаан:

«Ужар кушка чалгын херек
Уруг мегээ эртем херек.
Чанар кушка чалгын херек
Чаш-ла ботка суме херек...
Азы:
Кадыргыга чакпа херек —
Карбап эштир чакпа херек,
Карам эшке эртем херек —
Харыылыг эртем херек...

Ынак эжиигге экини күзээрде кандыг-бир эртемни ол чедип алырын күзеп ырлаан ырлар бар:

Сараланың кан-на дүжоу
Саик базар болуругай,
Сарымайның салаалары
Самбың кагар болуругай...

Моон алгаш көөрге, аас чогаалы угаан-бодалд кижизидилгезиниң дээштиг чепсээ, улусчу педагогиканың мерген чогаадылгаларының бир хевири болуп турар. Ооң кижизидикчи күжү уругларның сагыш-сеткилин сергедип, угаан-бодалын байыдарындан аңгыда, төрээн чонунуң чаңчылдары, мөзү-бүдүжү-биле таныштырар. Эртем-билигни ядыы-даа бол, чүгле кызымак, бергелерге торулбастар чедип ап болурун «Угаан-Дойду» деп тоолда көргүскен. Ында тос дыл билир оол адазының чагыын күүседип чораан, кандаашкыга таварышкан улус-чонга суг тып берип, оларны өлүмден чарып алыр. Моон алгаш көөрге, билиг амыдыралдан алдынар, аңаа демисеп херек. Эртем-билиг-биле чепсегленген кижи келир үезиниге бүзүредиг, өскелерге дузалаар болгаш чонга баран болуп шыдаарын аас чогаалында угаадын турар.

Эртем-билиг биле күшажыл кожа чоруурушуң дугайында маңаа чаңгыс чижек чугаалаайн. Дайын чылдарында Хөндергейге Иргит-оол биле Кара-кыс Хертектер хей ажы-төлүн өөредип ап шыдааннар. Олар уругларын баштай Хөндергей школазынга, а ооң соонда Чадаана школазынга доостурун алдылар. Ада-не уругларынга: «Эргээ өөреникпиден бергээ өөрен» — деп чагыыр турганнар. Амгы үеде олар чонга төлептиг бараан болуп чоруурлар: зоотехник, мал эмчизи, бухгалтер, салыгжы, башкы, эмчи, тудугжу-даа бар. Өг-бүленің уруглар кижизидилгезинге улустуң аас чогаалының, улусчу педагогиканың ужур-дузазы, салдарлыы оон-на кескү-дүр.

С. САНДЮ.

АЛЕКСАНДР БЛОК—ОФИЦЕР

Чоокка чедир-ле Александр Блоктуң намдарынга бир биллинмес чүүл турган, ол барык бүдүн чыл дургузунда чайгыс-даа одуруг биженээн болган. Ол үеде чогаалчы чүү кылын турганы? Чүге ынчан шүлүк биживвээнин? Бо айтырыгларга харыыны белорус чогаалчы болгаш литературовед Семён Букчин тып шыдаан.

Ол архивтен Полесьениң бир сууругга тырттырган Блоктуң шериг хептиг чуруун, элээн каш солуун документилерни тып алган. Ол тывылган чурукта Блок база-ла боду ышкаш шериг эштери-биле турар. Тывылган документилер Блок 1916 чылда шериг албанынче кыйгырткан болгаш Лунинц чоогунга турган 13 дугаар инженер-тудуг дружиназынга ол табельщиктеп турган дээрзи тодаратынган.

Дайынның үшкү чылы чоруп турган. Фронт чоогунга черге Блок камгалал тудуглар ажылдарынга киржип, бүрүнү-биле ол ажыыже шыны берген чорун турган. Шүлүк бижип тур сеп бе деп сонуургап айтырган өөнүктеринге ол «Поэзия дугайында чугаа-даа турбас ужурлуг» деп харыылап турган.

Ол үеде Блок бөлүүн ажылчыннарның аар-берге ажылын, оларның кайы хире дорамчыладын турарын кара-биле көрген болгаш ол бүгү ону кайгаткан. Интеллигентилер ажылчыннарны көзүлдүр-ле куругладыр оорлап, мөлчүп турган. Шүлүкчү ол бүгүге удур туржуп эгелээн. Удаваанда ол ийи муң ажыг кижи составтыг партияның начальныгы апаар. Сентябрьда Колбы суурже аваазынче ол мынча деп бижээн: «Бистиң казың, белеткеп турар туружуус хөлчок улуг девискээрде болгаш солуп-дур. Дайын соонда пулемёттар үзүнга ойнаар уругларга солуп-на болур боор». 30 чыл соонда оларның ол белеткеп турган туруштарынга белорус партизаннар дайзынның чаңгыс эвес халдаашкыннарын ойтур шапкан.

Полесьеге эрттирген үезин Блок шүлүктеринде илереттээн, ынчалза-даа ол үе шүлүкчүнүң амыралында нс чок артпаан. Ол бүгү оон «Ой ийи» деп шүлүглеликте илереттинген. Революцияны ынчан ол ылап хаяы билген.

Л. ЛОМСИДЗЕ.
СЭТА-ның корр.

ААСПЫРАКПАЙ-АШАК

Тоол

Чаактыгга чаргызын алыспас, чарыннып-төштүгүнүң алдынга дүшпес, түтса күштүг, түрза узун дурт-сынныг, ажыг-чидиг дылдыг Ааспыракпай-Ашак шак мындыг болганы-биле ара-албаты чонга ат-сураа алдаржып нептерей берген чүве-дир эвеспе.

Ол чоок-кавызында, ол хей ара-албатының аразында аңаа быражыр-дескежир хире мындыг ааспырак, сагынгыр, тынынгыр кижи чок турган.

Бир-ле катап айның чаазында, хүнүң эртезинде чиге соңгу чүкче дөртен тос аймак-кожуунуңун амбыныче аас-дыл кылыры-биле ол чоруп каап-тыр эвеспе.

Ол-ла чоруп чораа-чораа, Ааспыракпай-Ашак чиге соңгу чүкте дөртен аймак кожуунуңун амбыныңың хаалгазының аксынга ийи холунда ийи даянгыыш тутkан барып чеде берип-тир эвеспе.

Амбыңга чөңгээлээр-сылдаглаар хөөн-шинчи-биле барганы ол чүве-дир. Казыра дег калдар кара ыт халывышаан келгеш, ал-соора тутkуланып эрип турун бээрге, ол-бо коптактан, коргудуп чадап, өг долгандыр дывыскыланып дезип халыырга-даа, ыт черле салдыкпас, ыт хай деп кижиздаа үнмес боорга, ийи даянгыжының бирээзин ыттың аксынче суларга, даянгыжының үжүдэн ыт пактапкаш салбайн баарда, ийиги даянгыжының баштайгы даянгыжының кыры-биле чүгүртү кагарда казыра дег хайлыг кара ыттың хаайының каразын орта чангыс тутсурга, ыт-даа калбаш барып дүшкен иргин.

Ааспыракпай-Ашак чүктеп чораан чүктешкинин өгүүн дээвириниң кырынга сала каап каап, өргээже кире бер-ле амыр-менди-даа эревейн, амбының дөр бажында олбук-дүжүлгезинниң кырын орта барып олуруп аптыр эвеспе.

Амбыш ону көргештин, «Бо кончуг кулугур мени дорамчылап олурары ол-ла мен—деп-тир.

— Бо чүл? деп олурган олдузунче айыткан-дыр.

Ааспыракпай-Ашак олургаш:

— Чеден хойнуң сиртининг таагызы-дыр, эки кижиге бээр орду-дүжүлге-дир деп-тир.

— Мурнуңда чүн чүвел? деп ширээже айтып-тыр.

— Ушкан ыяштың курраг дазылы-дыр деп-тир.

— Чүге? деп, амбыш айтырган.

— Чүнү айтырып турарың ол? Чара кагарыңга чартыланчак чүве-де боор ыйнаан, хаарылгалаар болзуңза, хоюг дески апаар, кезип-хээр болзуңза, кертик-картык-ла боор ыйнаан. Чыын эптээринге ширээ болганы бо-ла ыйнаан—деп, Ааспыракпай-Ашак мону харыылап-тыр эвеспе. Амбын чүү-даа дээрин аайын тыппайн, арны кыза берген, кадайының үүнче шиглей кайгай берген олурган...

Ааспыракпай-Ашак бодунуң баштайгы чедишкинин-ге хөлчок-ла өөрээн-дир. Дараазында хүн күжүр эр бодунуң ааспыраанга бүзүрээш, бир ноянга барып-тыр эвеспе. Ааспыракпай-Ашакка уткуштур нояның кадайы үнүп келгеш:

— Бистиң тевевис бодаганнапкан, өгже кижи кирип болбас ийин деп-тир.

— Бодаганның шавызы бодагандай дора чүве бе? — дээш, Ааспыракпай-Ашак өгже кире базып, эргин артап кирип бар чорда, нояң ол аразында кончуг угаанныг, ааспырак кижи чедип келгенин билгеш, өөнче кинрбес деп шинтипрлеп алгаш, уткуй үнүп орда, ашак ону мурнай эргин артап кирип орган чүве-дир, нояң шымдай-дектей:

— Бистиң эргининисти артап кирип болбас, ой-ой, хоржок! — дээштиң кирип кел чыткан Ааспыракпай-Ашакты мырыңай дедир үндүр ыя берген.

Ааспыракпай-Ашак тургаш:

— Кирген бут киргеннең киргей аан, кирбээн талам кирбейн хевээр чыдар ыйнаан— дээш, олура дүжерде нояң ол кижини кинрбестиң аргазы чок болу берген-дир эвеспе.

Алдырбас-туттурбас Ааспыракпай-Ашак кирген олчаан нояның олбуунда барып олурушкан, а нояң боду ширээ кырында сандайлакып олуруп ап-тыр оо.

— Силер деп «нояңга» ким олбук салып берди? — деп, нояң Ааспыракпай-Ашактан айтырган иргин.

— Чоя-на салып берди, а нояң силерни ыт олуду-биле олурар кылдыр ким өөреткен чоор?— деп, аксысөзү төктүп орар Ааспыракпай-Ашак айтырып-тыр эвеспе.

— Бистиң тевевис бодаганнапкан, өгже кижи кирип болбас ийин деп-тир.

Ыткан болган бижээн О. ДАРЫМА.

САГЛЫНЫҢ КЕЖЭЭЛЕРИ

Бистиң суурга дыштанылга кежээлери солуп эртип турар. Күстүң чаагай үнүш дүжүдүмге тураскаатkан кежээге улуг-биче чон хей-ле чыыгган. Катыы-хөт, оюн-тогаа орайга дээр уламчылаан.

Аъш-чемниң, хана солуннарының делгелгезин тос агитквартира эрттирген. Амданыг чаагай аъш-чемни хейле белеткээн. № 5, 3, 9 агитквартиралар шаңналдыг черлерим дараалаптыр эзлээнер.

• • •

Ол-ла суурга база бир дыштанар үүде хөлүүлерниң болгаш тывыгырларның клубун организастаан. Ону школа башкылары биле уруглар садының коллективи эки белеткээн. Солун кылдыр организастаан маргылаалыг кежээге кым-да чалгараваан. Уруглар садының ажылдакчылары кежээге тиилекчилер болганнар.

Н. ТЮЛЮШ.

Өвүр район.

УЖЕН ХАР АШКАННАРГА

Шак мындыг темалыг кежээ «Чодураа» совхозтуң көдээ Культура бажыңында эрткен. Кежээни комсомол комитеди библиотека чөвүлели-биле кады организастаан. Школа башкылары база кежээге иделекейлиг киришкеннер.

Ужен хар ашкан назылыгдар эртип келгеш амыдыралны, кылын чоруур ынак ажыл-херектериниң дугайында аныяктарга чугаалаанны солун болган. Ол чылдарда танцылап чораан танцыларын ойнап, маргылаалыг солун оюннарны күүсеткеннер. Кежээге эң identкейлиг киришкен Б. И. Балдан, О-Х. С. Эртине, Н. Ч. Марчын, А. О. Чооду, Т. М. Балдан болгаш өскелерни-даа мактаас арга чок. Эң эки пляска, ужеш танцы дээш түс-түс шаңналдарны база тывыскылаан. С. ЧАМЗЫН-ООЛ.

Тээ-Хем район.

СОНУУРГАКТАРГА

Львов хоорайга Вольфганг Амадей Моцарттың оглу Франц Ксавер Моцарт барык үжен чыл дургузунда чурттаанын билир улус мырынай ховар. Орта нигга ырның нигтилелиг организастаан тургускан. Оон айгыда бичии уругларны фортепиано ойнаарының уран аргаларынга өөредип, концерттерге боду ойнавышаан, оркестрниң дирижёру болуп ажылдап чоруан. Львовка турган чылдарында, украин улустуң ырларынга үндезилээш, фортепианога элээн каш оонак хөгжүм чогаалдарын бижигилээн. Амгы үеде Н. В. Лысенко аттыг консерваторияда Моцарттың оглунуң чогаатkан хөгжүмү болза чаңгыланып турар.

• • •

Италь катап тургузуушкуи үеэнинг улуг мастери— Леонардо да Винчи люгна деп хылдыг хөгжүмнүң хөрекселинге кончуг эки ойнап, харын-даа Дантенинг «Бурган комедиязы» деп чогаалының шүлүктеринге аялгаларны чогаатпышаан, ырлаар чораан. Леонардоның бижээн ажылдарында дынналырының база чаңгыланырының теориялырының шинчилелдери бар. Алдарлыг чурукчу хылдыг хөгжүмүн херекселдериниң дагжаар тургузуун улам күштелдирип, виолапы эде, чаарты кылып, оон хөөнүн шын кинрерде ажыглаар херекселди, дыңнаары арай чегей хөгжүмчүдерге дуза кылдыр чогаадып кылган.

Хөгжүмүң сагыш-сеткилдерин чүглеидирип, хей-аът киирип келир ачы-дузазының дугайын Леонардо да Винчи онзалап демдеглээн. Вазари деп чурукчу лирага ойнап ырлаар кижилерни чыып алгаш, оларның ыр-шоор хөгжөшкинин сеткил хандыр дыңнап турган, Мона Лизаның кайгамчыктыг чараш, овур-хевирин чуруп ажылдап турган.

«Музыкальная жизнь» журналдан.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «25-е, первый день», «Жаркие звезды», «Журавлик», «Орленок», «Достать до неба». 9.50 «Противостояние». Беш сериялыг ураң-чечен фильм. 1-ги сериязы. 11.05 — Калмык АССР-ниң Күргенниң «Тюльпан» деп ыры болгаш танцы ансамбліниң концерти. 11.40 —11.45 Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.25 — Док. фильмнер. 15.10 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-биллиниг дамчыдылга. 15.35 — Ортакы вектор эпохазының ураң чүгү. 1-ги дамчыдылга. 16.05— Бичии уругларның чогаадылгазы. 16.35 — Телефильмнерниң бүгү-эвилелдиң XI фестивалының шаңнатkан фильмнери. «Договор дороже денег». Док. телефильм. 17.05 —«Ангола: демиселдиң 10 чылы». Киноочерк. 17.45 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижи «Камналганың курлавырлары». Материалдыг курлавырларны камнаарының талазы-биле Украин ССР-ниң курхандырылгазының ажылының дугайында. 19.30 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 20.00 — «Противостояние». Ураң-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 1-ги кезээ. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Противостояние». Ураң-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 2-ги кезээ. 22.30 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 23.00 — «Национальный парк «Самарская Лука». Док. телефильм. 23.15 —23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Лесная дорога». Док. телефильм. 8.35 — 9.35 — Төөгү. 8 класс. Социалистир-утопистер. 9.05 — Орус чугаа. «Игорь полугунуң дугайында сес». 10.50 — КПТУ сургууллдарынга. Обществоведение. Бүгү революциялардан эң-не нарын. 10.35: 11.40 — А. Блок — «Он ийи». 10 класс. 11.45 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Бешкыга — музыка кичээли. 1 класс. 3-кү дамчыдылга. 13.10 — Зоология. 7 класс. Балык дугайында. 13.35 — Войдус. 4 класс. Чөрге амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 13.55 — Сөөк ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Совет эрге-чагырга деп чүл?» 14.25 — Мээң аныяк өөнүктеримге. М. М. Пришвинниң чогаалдарынган. 15.10 — 15.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Съезднге миллион белектер». Кызыл хоорайның № 14 болгаш № 15 школаларының пионер отрядтарының конкуруузу. 18.45 — «Азия төвү». Медээлер. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Кызылдың башкы училищезиниң сургууллдарының концерти.

МОСКВАДАН

19.45 — «Тамчыктыг улуг-ар, чаштар!». 20.15 — Ырак болгаш чоок ыр. 21.00 — «Ye». 21.30 — Совет ыр концерти. «Москва күзү» деп фестивальның программазындан. 22.50 — «Мое поле». Док. фильм. 23.00 — 00.45— Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Шахтер» — «Спартак». Донецкиден дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИҢ.

Кино

НОЯБРЬ 10-да

НАЙЫРАЛ»: «Я и весь класс» 9.30, «Утро обреченного приска» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник: Ну, погоди!» 9.20, 12.20, «Мужчины есть мужчины» 10.50, 13.50, 15.20, «Увольнение на берег» 18.40, 20.30, «Шестой» 16.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семеро солдатиков» 15.00, «Тень воина» 16.20, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сокровища древнего храма» 17.00, 19.30 шактарда.

НОЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Анжелика в гневе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киноклуб. «Зеленый огонек» 10.50, «Мужчины есть мужчины» 12.20, 13.40, 15.00 «Утро обреченного приска» 16.40, 18.30, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Человек с аккордеоном» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не ходите, дети, замуж» 15.00, 16.20, 17.40, 19.10 «Киносборник» 11.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Фронт в отчем доме» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Республикага бичии булуттаар, хар чагбас, биче хаяымалдаар. Дүне агаарның температуразы 15—20, хүндүс 2—7 градус соор.

Кызылга кошкак хадыыр, хар чагбас. Дүне 18—20, хүндүс 3—5 градус соор.

ООО

ДОСААФ-тың акша-бараан лотереязының тираж бүргүзүүге 20000000 рубль түңге 7680000 акша-бараан ойнап алымшкыннары болур, оларның иштинде 640 автомобиль, 1440 мотоцикл болгаш туристер чепсек-херекселдери болгаш өске-даа ойнап алымшкыннар болур. Билеттерни садып ап тура, силер чүгле үнелиг чүүлдер ойнап алыр эвес, харын Төрээн чуртувустуң камгалаңыр аргазын быжыглаарынга дузалап турар силер. Лотереядан киргеп орулга камгалал-масса-лыг ажылды, спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлерни улам ыңай хөгжүдеринге үнер.

Лотерея билеттерни Силер Союзпечать киосклеринден, ДОСААФ обкомундан, ДОСААФ-тың райкоорком-итеттеринден садып ап болур силер. Тиражтың 2-ги үндүрүлгези 1985 чылдың декабрь 21-де болур.

Ойнаашкынның болуруңарны күзедивис!

ООО

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехникти институдунуң Кызыда филиалының белеткел салбыры 1985 — 1986 өөредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Белеткел салбырынга ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан долу ортумак эртеминг кижилерни хүлээп алыр.

Ажылчыннардан өөренири-биле кирип турарлар декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес үеткел чок ажыл стажтыг болур. Ук институтка кирер өөреникчилерни салбыр белеткеп турар. Өөреникчилерге айда 40 рубль хемчээлдиг стипендия төлөвр, хереглээжиерге общежитие бэвр. Белеткеп салбырынга экзаменнерни чедишкинниг дужаганнарны институтуң 1-ги курузунга киреринниң экзамении чокка хүлээп алыр.

Директорга чоруткан бижидишкинге дараазында документилерни кожар: ортумак эртеминиң дугайында (боду-биле), өөредири-биле чоруткан бижик, характеристика, 3х4 см хемчээлдиг ады фото-чурук, № 286 майык өөрүлгээр эмчи шинзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

Документилерни октябрь 1-ден ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. Чепсектиг Күштериниң хүрээлеңнеринден халашканнарга 1986 чылдың февраль 15-ке чедир хүлээп алыр. 1985 чылдың ноябрь 25—26-да өөреникчилерни кирер санаар. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр.

Институттуң адреви: 667001. Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу 1, белеткел салбыры.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалы агрономия болгаш зооинженер факультеттериниң бот-өөредилгелиг салбырынга бирги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Билдириишкиннерни 1985 чылдың ноябрь 1-ден эгелеп хүлээп алыр.

Агрономия болгаш зооинженер факультеттериге киреринге күзээнчер физикага, химияга, биологияга (аас-билеле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) киреринниң шылгалдаларын дужаар.

Киреринге күзээнчер институттуң ректорунга шилип алган тускай мергежилгин айытпышаан, дараазында документилерни: ортумак эртеминиң дугайында документ (боду-биле), сөөлүг ажылдан турган черинден бүдүрүлге черинниң, албан черинимн, партия болгаш профэвилел организациялырының удурткучуларының ат салганы база сүлделиг таңма баскан характеристиканы, күш-ажыл дептериниң хоолгазын, эмчи шинзылгазын (№ 286 майык), 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруктарны чорудар.

Паспортту, шериг билдиин азы кинр бижээн черечилелди болу эккеп көргүзер.

ФИЛИАЛДЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1«в». № 6 автобус-биле «Машзавод» деп автобус доктаар черге чедир чоруур.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың үлетчүр бараанларының садыы «Москвич-2140, «Люкс» маркалыг автомашиналарны 8200 рубльге садып турар. Күзээнчер автомашиналарны чээли-биле садыы ап болур. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, салыг киллизи, каб. № 15.

Респотребсоюзтуң белеткел организациялары дүк дужаакчыларынга садар дараазында бараанларның барын дыңнадып тур:

1. Парусина (брезент) 100 метр дээш 50 кг дүк;
2. ВАЗ-2108 маркалыг чиик автомашина дээш 300 кг дүк дужаар.

Айытkан бараанларны садып алыры-биле районнарда белеткел контораларынга айтырыгны тургузар.

ШЫН Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыраа болгаш үлетчүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниинің 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3162.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00691

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 263 (12963) | 1985 чылдың ноябрь 12, вторник | Өртээ 3 копеек | 1925 чылда үндезилеттинген

БЕШ ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН!

МАГАДАН

Магаданның далай портунуң ажылдакчылары Улуг Октябрьның байырлалын чүъктер чүдүрүп-дүжүрериниң талазы-биле беш чыл планын хуусаадан эрте күүседири-биле ужуражып, демдеглээн. Колыманың далайже кол хаалгазы — портту чаарткан чорук ол чедишкинге идиглиг болган. Тудугжулар хал-дашты далай эрикиден чүс-чүс метр аткаарлаткаш, аңаа контейнер-хаарлактыг суднолар доктаар тускай черни тудуп тургусканнар. Аңаа судноларның чүъктерин дүжүрерин болгаш чүдүрерин мурнундагызындан дыка шалыпкын кылыр аргалыг. Ол ышкаш бригада керээзин калбаа-биле нептередип, ажыглааны ажылдың ажыктыг, шапкын болурунга база дузалаан.

ЛИПЕЦК

«Липецкстрой» трестиң бригадалары шуптузу беш чылдың даалгаларын күүседирин доозупкан. Бот-орулга-чарылганы ажыглааны болгаш хой күш үнер ажылдарны механизастааны Липецк Магнитказының тудугжуларының хожудаашкын чокка ажылдаарынга дузалап турар. Оларның чедип алган дүргедээшкини Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының эгелекчилеринге чыл тончүзүнге чедир ам-даа алды миллион рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр арганы бээр. Оөң түңнелинде комбинатта тудуп турар динамо каңының цегиниң баштайгы зэлчээн ажылдадып книрерин дүргедедир болгаш ону чогуур хуусаазындан дыка эрте — келир чылдың июнь айда дужаарынга дузалаар.

(СЭТА).

Партияның экономиктиг стратегиязы

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилели парлаттынган.

Ол дээрге политиктиг кайгамчык улуг ужур-дузалыг документ болуп турар. Партияның экономиктиг стратегиязынында тодаргайлаан, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң чүүлдерин материализастаан, ону боттандырарының харыысалгалыг үе-чадазы болур он ийнги беш чылга болгаш 2000 чылга чедир үеге дүүштүр ук чүүлдерин тодаргай экономиктиг даалгаларын дылынче шилчиткен.

Экономиктиг өзүлдени дүргедедири, чоннуң чаагай чоруун бедидери, экономиктиг күчүнү быжыглаары, бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузары ышкаш, ындыг стратегтиг сорулгаларны хары угда шиитпирлээр дугайында партияның программалыг негелделеринге төлевилелдиң колдуунда дүгжүп турарын СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч) Пленумунга демдеглээн.

Партияның планнары быжыг үндезинге даянып турар. Экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле күчүлүг арга-шинээ совет кижилерниң күш-ажылы-биле тургустунган. Бистиң чуртувус бедик мергежилдиг кадрларлыг, күчүлүг индустриялыг, механизастаттынган улуг кодзо ажыл-агыйлыг. Эртемниң болгаш техниканың хой угланыышкыннарының талазы-биле ССРЭ амгы үеде делегейде кол туруштарны эзлеп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң күүселдезиниң үезинде совет кижилерниң чаагай чоруун көдүрер, экономиканың бүгү адырларын хөгжүдер талазы-биле улуг базым кылдынган.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин чайгылыш чокка көдүрери партияның экономиктиг стратегиязының эчис дээди сорулгазы болун келген болгаш болуп-даа турар. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирин, эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарын болгаш ажыктыын бедидерин ол эчис сорулганы боттандырары негеп турар. Төөгү талазы-биле кыска хуусаада — үш беш чылда — бүдүрүкчү күштерин болгаш бүдүрүлге харылзааларын шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрер, эртем-техниктиг депшилгени шиитпирлиг дүргедедир, стратегтиг угланыышкыннарга экономиканың хөгжүлдезиниң дүрген бурунгаарлаарын хандырар, бодунуң хемчээлдериниң талазы-биле эрткен бүгү чылдарда тургустунган күчүге деңнежир бүдүрүлге күчү-шыдалын тургузар сорулга туруп турар.

Улус ажыл-агыйының техниктиг чаартылгазын хандырары, аңаа үндезилээш, инитилелдиң материал-техниктиг баазазын чаартыры негеттинип турар. Эң-не депшилгелиг технологтуг чорудулгаларны болгаш эде тургустунуучал бүдүрүлгелерин ажыглаар. Бүдүрүлгени электрижидерин, химижидерин, роботчударын, компьютержидерин улам-на калбак хемчээлдерге чорудар, биотехнологияны ажыглаар. Бо бүгү чүүлдер даразында 15 чыл дургузунда чурттуң национал орулгазын барык ийн катап улгаттырар, инитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 2,3—2,5 катап бедидер болгаш бо көргүзүг талазы-биле делегейге эң бедик деңнелди чедип алыр деп программалыг сорулганы боттандырарынга шиитпирлиг базымны кылыр арганы бээр.

Камналга чурумун бүгү талалыг күштелдирери амгы байдалдарда болгаш кедизинде барып интенсификацияның шиитпирлиг факторларының бирээзи болуп турар. Курлавырлар камналгазын материалдыг немелде курлавырларга улус ажыл-агыйының улам өзүлделиг хереглелдерин хандырарының шиитпирлиг үнер дөзү болдурары негеттинип турар. Одаар чүүлге, энергияга, чиг этке болгаш материалдарга хереглелдериниң немей өзүлдезиниң 75—80 хуузу оларның камналгазының күсели-биле хандыртынган турар ужурлуг. Национал орулганы тургузарынга энергия чарыгдалын 1,4 катаптан эвээш эвес, а металл ажыглалын барык ийн катап кызырары планнаттынган. Ону чедип алырда бойдустуң болгаш материалдыг курлавырларны комплекстиг ажыглаары, чидириглерин болгаш боттуг эвес чарыгдалдарны бүгү-ле черлерге чайладыры, дагын ажыглаттынар болгаш эдеринчи продуктуларны ажыл-агый саарылгазынга калбаа-биле книриштирери эргежок чугула.

Бистиң чуртувус күчүлүг бүдүрүкчү шыдалдыг болуп турар. Күчүлерин бүрүн ажыглаар, фонд эгидилгезин улгаттырар херек. Эртем-техниктиг чаа чүүлдерин мооң мурнунда турганындан-даа артык шиитпирлиг шиңгээдип ажыглаары, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң интеграциязын күштелдирери негеттинип турар. Экономиканың структуралыг эде тургузуушкунун дүргедедири, а капитал салыышкыннарын — улус ажыл-агыйының эң чугула угланыышкыннарынга, хамыктың мурнунда кол бүдүрүлге фондуларын чаартырынга, бар бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкининге болгаш чаартылгазынга мөөңнээри чугула. Тудугжулар болза тудуг ажылдарының өртек-үнезин чингедир, оларны организастаарын сайзыраңгайжыдар сорулгалыг. Ол чорук объектилерин тударының болгаш чаартырының хуусааларын чоокку он чылда 1,5—2 катап кызырар арганы бээр.

Чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизинге каттышкан эвилелдешкен республикаларның дең-дески экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин, ооң бүгү адырларының ажыктыг демнежилгезин хандырар сорулга салдынган. Эртем-техниктиг депшилгени болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээрин тодаргайлаар адырларны болгаш бүдүрүлгелерин мурнаткан темпилер-биле хөгжүдери негеттинип турар. Ылаңгыя машина тудуун дүрген темпилер-биле хөгжүдери, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның техниктиг деңнелин үндезинин-биле бедидери чугула. Чурттуң одалга-энергетика балансызын экижидер сорулга-биле атомнуг электростанцияларга электроэнергияны ажылдан үндүрерин 5—7 катаптан эвээш эвес, газ тывыжын 1,6—1,8 катап көвүдедири планнаттынып турар.

Бүгү бүдүрүлгени интенсификастаар талаже көскү базым он ийнги беш чылда кылдынган турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкининге болгаш чаартылгазынга, тургустунган бүдүрүлге күчүзүн интенсивтиг ажыглаарынга, эргелеп башкарылганың системазын, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарынга даянгаш, экономика хөгжүлдезиниң темпилерин болгаш ажыктыын бедидери, аңаа үндезилээш, совет улустуң чаагай чоруунуң улам ыңайгы көдүрлүүшкүнүн чедип алыры беш чылдың кол сорулгазы болуп турар.

Планнаттынган бүгү чүүлдерин айыткан хуусааларында боттандырар төлээде, ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээрин чаа ёзу-биле көөрү негеттинип турар. Бүдүрүлге аппарадын бирги зэлчегде эвээш ажыктыг дериг-херексел-биле дүрген солуурунун күсели-биле чаартырын дүргедедири бирги чергениң чугула ужур-дузалыг сорулгазы болуп турар. Бүдүрүлгениң кол фондуларының бүгү-ниити инвентаризациязын чорудары, оларның идепкейлиг кезээниң үштүн бир кезини чаартыры чугула. Эргижирээн фондуларны бүдүрүлгеден уштурунуң хемчээлдерин он бирги беш чылдаазындан ийиден эвээш эвес катап көвүдедири негеттинип турар.

Беш чылдың эң кол политиктиг болгаш ажыл-агый сорулгазы — эртем-техниктиг депшилгени бүгү хемчег-биле дүргедедири болур. Ол сорулга-биле бүдүрүкчү күштерин шынар талазы-биле чаартырынга, экономиканы бүгү талалыг интенсификацияның орууниче шилчидеринге, инитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун болгаш продукцияның шынарын бедидеринге эртемниң болгаш техниканың ролюн шиитпирлин-биле көдүрер ужурлуг. Ооң-биле кады эртем-техниктиг хөгжүлдени социал айтырыгларны шиитпирлээринче угландырарын күштелдирер херек.

Улустуң чаагай чоруун бедидериниче партияның угланыышкыны агроүлетпүр комплекизин планга үндезилээш хөгжүдери-биле база илереп турар. Бо талазы-биле кол-ла сорулга — кодзо ажыл-агый бүдүрүлгезиниң туруштуг өзүлдезин чедип алыры, чуртту аъш-чемниң продуктуларыбиле болгаш кодзо ажыл-агыйның чиг эди-биле идегелдиг хандырары, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын ёзугаар эң бедик алыс түңнелдерин алыры-биле комплекстиң бүгү адырларының күженнишкинин каттыштырары боон турар.

Бүгү-ле адырларның, чурттуң республикаларының болгаш районнарының эң чугула сорулгаларының бирээзи — совет кижилерниң чаагай чоруун көдүрери-биле холбашкан хой янзы сорулгаларны шиитпирлээринге салыышкынны улгаттырары. 1986—2000 чылдарда улустуң хереглел бараанларын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазын чайгылыш чокка боттандырып чорудары боон турар. Ол чорук совет кижилерниң өзүп турар материалдыг хереглелдерин улам долдур хандырар, бүдүрүлгени хөгжүдеринге, ооң ажыктыг чоруун бедидеринге социал хемчеглериниң салдарын күштелдирер арганы бээр.

Партияның экономиктиг стратегиязының эң чугула онзагай чүүлү — планнаашкынның, экономиктиг бырларының болгаш идиг бериишкиннериниң, эргелеп башкарылганың организастыг структураларының, чер-черге инициативаның болгаш ажыл-агыйжы тывыңгыр чоруктуң чаңгыс аай тудуш болурун болгаш ажыктыг кады хөделиишкинин хандырар кылдыр улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары боон турар. Ажыл-агыйны чорударының чаа аргалары күш-ажылчы коллективтерин болгаш эргелеп башкарылга органнарын бүдүрүлгени хөжүдериниң интенсивтиг факторларын ажыглаарынче шиитпирлиг шилчиириниче, чарыгдалдарны эвээжедириниче, инитилел хереглелдерин эң долузу-биле хандырарынче углаар ужурлуг.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киирген. Чугаалажып көрүүшкүнүң түңнелдери СЭКП-ниң XXVII съездизинге Кол угланыышкыннарны сөөлгү катап чугаалажып көөрде болгаш бадылаарда барымдаалаттынган турар.

«Чугаалажып көөрүнүң чорудулгазының үезинде бистиң хандырар ужурлуг кол чүүлүвүс болза — ол дээрге ажылхерекчи чорук болгаш тодаргай практиктиг сорулгаларны шиитпирлээринче угланыышкын болур — деп, М. С. Горбачев демдеглээн. — Хуралдар болгаш дискуссиялар көөргеттинер, хой-ле чедишкиннер санаар болгаш ёзу барымдаалаар чоруктар чок, а утка-шынарлыг эрткен турарын чедип алыр херек. Партияның, күрүнениң болгаш ажылагыйның удуртукчу кадрлары аңаа эң-не идепкейлиг болгаш дорт киржир хүлээлгелиг».

Күш-ажылчы коллективтер, ооң эге звенолары — участоктар болгаш бригадалар, фермалар болгаш лабораториялар съезд документилерин өөренириниң болгаш тайылбырлаарының төптери болган турар ужурлуг. Амгы беш чылды чогум канчаар улам чедишкининг кылдыр доозарыл база күш-ажылчы базымны улгаттырбышаан, чаа, он ийнги беш чылче канчаар кирерил дээрзиниң дугайында тодаргай чугаа амгы үеде чогум-на оларда калбарып турар. Чаа беш чылга планнарны тургузарының үезинде ажылхеректи эрги ёзу-биле көөр чоруктуң ам-даа тургулаарын утпас херек. База-ла мурнундагызы ышкаш, хой-ле материалдыг, күш-ажылчы болгаш саң-хөө курлавырларын «үндүр шаап алырын», чаа-чаа бүдүрүлге күчүлерин планнаарын, продукция кылып үндүрериниң эвээжеткен планнарын алырын оралдажы бээр ажыл-агый удуртукчулары ам-даа бар. Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып көөрүнүң киржикчилери экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээрин эрги ёзу-биле көөрүнге шыңгыы удур боон, чаа чүүлдү дидими-биле бадыткаар ужурлуг. Чаңгыс-даа ажыктыг бодал, чаңгыс-даа үнелиг санал кичээнгейге алдынмайн барбас ужурлуг.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринче партияның угланыышкынын бүгү совет улус изин-биле чүүлдүгзүнүп турар. Ол дугайын СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин болгаш партия Уставының киирип турар өскерилгелерлиг төлевилелин чугаалажып көрүп турары бүзүрелдин-биле херечиен турар.

Айыттынган сорулгаларны чүгле күженнишкининг, бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле чедип ап болур. Ындыг бодал СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга онза күштүг чаңгыланган. Амгы үеде улам-на идепкейлин-биле хөделип, ажылдаарының үези келген. Совет кижи бүрүзүнүң, бүдүрүлге болгаш эртем коллективи бүрүзүнүң, эргелеп башкарылганың звено бүрүзүнүң тодаргайы-биле ажылдаары, салдынган сорулгаже угланган күженнишкиннери херек боон турар.

Партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, комсомол организациялары хүн бүрүнүң болгаш келир үениң сорулгаларын чедишкининг күүседиринче бистиң бүгү-ле курлавырларывысты болгаш аргаларывысты мөөңнээр, кижи факторну мергежилдиг ажыглаар хүлээлгелиг. Организастыг, корум-чурумнуг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту бүгү хемчег-биле быжыглаар, күш-ажылга моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерин улам-на калбаабиле идепкейлиг ажыглаар херек. Эң дээре дуржулгага, инициативага болгаш чогаадыкчы чорукка делгем орукту ажыдары, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге эң-не таарымчалыг байдалдарны коллектив бүрүзүнге тургузары чугула. Социалистиг чарыштың хевирлерин болгаш ону организастаарын сайзыраңгайжыдары, ону күш-ажылга эң-не эки түңнелдерин чедип алырынче углаары эргежок чугула.

Совет кижилер 1985 чылдың күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкининг күүседиринге, он ийнги беш чылды күженнишкининг эгелээр болгаш ооң-биле СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунга доду шиитпирлиг.

(«ПРАВДА» солуннуң 1985 чылдың ноябрь 10-да мурнуку чүүлү).

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин чугаалажып тур бис

ДҮРГЕДЕДИРИ—ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Амгы хүннериниң чугула кол темазы — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң коммунистери, бүгү ажылишчилери ону ханы таныжып, өөренип, изин-биле чүүлдүгзүнүп турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири-биле партияның салган сорулгазы хамыктың мурнунда кижиниң ажыл-чорудулгазының кол адырынга — экономикага ханы өскерилгелерин негеп турар. Ол сорулга мооң мурнунда амгы деңнелге салдынмайн турган, бөгүнгү үеде ол боттуг болу берген. Чүге дээрге күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң материал-техниктиг баазазының, кижи факторунуң деңнели ол негелдеге дүүштүр өзүп келген.

Ону бадыткаары-биле чижектерин ажылдаар чер бүрүзүнден, бригада бүрүзүнден, ажыл-агый бүрүзүнден көрүп болур. Бистиң совхозтан алыр болза, К. К. Лаахынга удурткан мал чемнери белеткээр механизастаттынган бригада беш чыл планын ажыр күүсеткен. Бо коллектив социалистиг чарышка канчап бедик көргүзүглерин чедип ап келгенил?

Беш чыл мурнунда ооң кежигүннери планныг онаалдалар күүседир талазы-биле ылгалбайн турган. Тракторлар, өске-даа дериг-херекселдер-биле багай эвес чепсегленген болза-даа, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын долузу-биле ажыглавайн турган. Бригада керээзи-биле ажылче шилчээнинин соонда, мал чемнери белеткелчилериниң ажыл-херектери эки талазынче өскерлип, чогумчалыы-биле экижээн. Совхоз керээ ёзугаар Кек-оол Комбуевичиниң удуртканы коллективке 1404 гектар шөлдү быжыглаан. Хандырылганы ажыл-агый керээ ёзугаар үзүктелдирбейн келген. Бригадада 28 трактор бар. Коллектив кежигүннери 41 кижи. Беш кижи составтыг бригада чөвүлелин тургускан. Бот-орулга-чарылгалыг онаалдаларның күүселдезин чөвүлел организастан турар. Ооң түңнелинде бригада беш чылда 16 муң тонна мал чемнери белеткээр планныг тургаш, херек кырында 16280 тоннаны белеткээн.

Бригада кежигүннери боттарының шөлүнүң ёзулуг эзлери апарган. Олар бөгүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын эң долузу-биле ажыглаар дээш политиктиг болгаш экономиктиг билини бедидип, СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын өөренип турар. Бригада керээзинче кирген өске-даа коллективтериниң күш-ажылчы көргүзүглери бедип турарын амыдырал бадыткан турар. Ол ажылче шилчиири, бот-орулга-чарылгага ажык орукту үндүрери 1986 чылда, он ийнги беш чылдың баштайгы чылында онза кичээнгейге алдынар.

Бодунуң ажыл-хүлээлгезин кым-на харыысалгалыы-биле көрүп турарыл, ол кижиниң күш-ажылчы көргүзүглери бедик. Совхозта мал, чер ажылының мурнакчыларының иштинден беш чыл планын ажыр күүседипкеннер Октябрь чысказының бүдүүзүнде, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерин төлевилелдерин чугаалажып турар үеде илереп келген. Оларга малчыннар М. К. Күдер-оол, В. К. Доржу, Ш. К. Биче-оол, чылгычы В. Т. Санчи, саанчылар О. Х. Санаажык, А. Д. Доо, З. С. Узуй-оол, чолаачылар А. В. Доржу, В. Д. Дамба-Хуурак, механизаторлар А. И. Расохин, С-Д. Доо болгаш өскелер-даа хамаар-жыр. Ол болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң кызымак ажыл-ижиниң түңнелинде совхозтуң орулгазы чыл санында 400—900 муң рубль чедип турар апарган.

Ынчалза-даа ажыл-агыйның бүдүрүлгезин организастан турарында четпестер хой, дыка хой курлавырлар чедир ажыглаттынмайн турар. Кодзо ажыл-агый продуктуларының бот-үнези амдаа улуг болуп артпышаан. Чижээ, сүттүң планда көрдүнген бот-үнези 42 рубль 12 көпеек, херек кырында —51 рубль 61 көпеек. Бир инекти тударга, ооң херек кырында бот-үнези—824 рубль, планда көрдүнгени болза 697 рубль. Тараа культураларының план ёзугаар бот-үнези 13 рубль 53 көпеек, херек кырында — 17 рубль 40 көпеек. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, кодзо ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниге күш-ажыл чарыгдалдарын эвээжетпейн, ажыл шагының чидириниң кызырбайн, эң чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алыр дээш идепкейлиг демисешпейн, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну чогууру-биле быжыглавайн, нормалаашкынны чедир сайзыраңгайжыттайн, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының депшилгелиг хевирлерин калбаа-биле ажыглаарынче кирбейн, бүдүрүлгениң культуразын бедитпейн, күш-ажылчы коллективтерин быжыглавайн турары.

Продукцияның бот-үнезин чингедири-биле бистиң сорулгавыс болза, бүгү адырларны бот-орулга-чарылгаже шилчидери. Ниитизи-биле алырга, 1986 чылда совхозтуң бүдүрүлгези чек аргазы-биле ажылдаарынче шилчээн турар ужурлуг.

База бир ажыктыг чүүл болза, хой болгаш өшкүнүң санын өстүрери. Чүл дээрге, чижээ, өшкү өстүрериниң бот-үнези, бистиң ажыл-агыйывыстың байдалынга алырга чиик. Бир өшкүнүң план ёзугаар бот-үнези 40 рубль, херек кырында—28 рубль. Амгы үеде совхозта өшкү бажы 12 муң четкен, чоокку 2—3 чылдарда өшкү санын 16 муң ажырары көрдүнген. Өшкү өстүрериниң биске ажыктыының дугайында база бир каш сөс. Ооң бир бажындан 1,5 килограмм дүк ап турар бис. Бистиң өшкүлеринис бодунуң продуктулуунуң талазы-биле республикада көскү черде турар. Ынчангаш чылдың-на 100—200 баш хуна, кыс анайларны бистен садып ап турар.

Совхозтуң экономиказын сайзырадырын дүргедедириниң аргаларын дилеп тывар, күш-ажылдың темпилерин бедидер, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле ажылдар бистиң мурнувуста тургустунган. Ону күүседири — бедик хүлээлге.

Б. СЕДЕЙ.
«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң директору.

ИЙИ ҮЛҮГНҮ КҮҮСЕТКЕН

Доозукчу чылдың дүжүдүн чидириг чок болгаш шалыпкын ажаап алыр талазы-биле социалистиг чарыш республиканың тараажыларының аразынга калбарган турган. «Тинлелге» совхозтуң аныяк комбайнери Алексей Ооржак, Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң болгаш Таңдыда Кодзо ажыл-агый дуржулга станциязының коллективтериниң СЭКП-ниң эзлчеглиг съездизин төлептиг уткуур, доозукчу чылдың болгаш инити беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир, он ийнги беш чылды чедишкининг эгелээр талазы-биле кыйгырыын деткээш, тараа ажаар сезон үлүүн ийи катап ажыр күүсеткен.

Бо күзүн агаар-бойдустуң байдалы хову ажылдарын чорударынга таарымча чок болган. Ылаңгыя чаъс-чаашкын үзүктелбестеп, тарааны быжырбастап турган. Сыпта ол тарааның кургаарын комбайнерлер үр манап, хой үешакты чидирип турганнар. Сып бедик, сырый болгаш дүжүт улуг болганындан тарааны дүрген кестирери база болдунмас болган. Ынчалзажок ажылынга соруктуг комбайнерлер техниканың ажылдаарын таарыштырып, бар аргаларны болгаш дуржулганы ажыглап тургаш, мурнакчыларның одуруун салбайн келгеннер.

500 тонна тарааны бастырар — бир комбайнның сезонда кылыр үлүү ол. Ону күүседири ындыг белен эвес. Ынчалзажок Алексей Ооржак ийи үлүгнү күүседип шыдаан. Дүжүт ажаалдазынга ийи дугаар киржип турар комсомолчу совхозтуң хоочун тараажыларын ажып каапкан. Ол хоочуннарның аразында чээрби ажыг чылдар дургузунда бо Чедерге дүжүт өстүрүп келген, Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылчы Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи Бады-Хөө Кызыл-оол, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденниг Лүндүп Кызыл-оол болгаш өске-даа комбайнерлер бар.

Аныяк комбайнер күш-ажылчы тинлелгезин СЭКП-ниң эзлчеглиг съездизинге тураскаадып турар. Ол социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар, бүрүн дериг-херекселдиг аът-биле шаңнаткан. Шаңналга сорук кирген комбайнер 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелинде чуртка тараа бүдүрерин чылда 255 миллион тонна чедирерин, тараажыларны чаа болгаш бедик бүдүрүкчүлүг техника-биле хандырар дээнин изиг деткишкин-биле хүлээп алган. А. Ооржак келир чылын доозукчу чылдагызындан-даа хой тарааны ажаарын хүлээлгелиг турар.

ЧУРУКТА: комбайнер А. ООРЖАК.

К. ЧООДУ.

ДААЛГАЛАР АЖЫР БОТТАНГАН

«Тыва кодзо тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 көжүп чоруур механизастаан колониазының коллективи бо беш чылда эки ажылдаан болгаш беш чыл планын хуусаадан эрте доосхан. Тудуг ажылдарын организастаарын экижидип, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирип келгениниң түңнелинде, КМК-ның коллективи беш чыл дургузунда 10 млн. 597 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорудар планын ажырын, бо хүннерге чедир 10 млн. 670 муң ажыг рубльдиң ажылдарын бүдүргеп. Бо чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планы база ийи ай эрте күүсеттинген, 2358 муң рубльдиң ажылдары кылдынган, ол дээрге планныг даалгадан 150 ажыг муң рубльге хой.

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Шойдар-оол Күжүгеттиң, Кылаң-оол Ооржактың, Кертик-оол Ооржактың, Куш-оол Чамыяңның, Татьяна Кертик-оолдуң бригадалары эки ажылдап боттарының даалгаларын болгаш хүлээлгелерин доктаамад ажыр күүседип келген.

Коллектив СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг белектерлиг уткууру-биле бедиткен чаа хүлээлгелерин алган, улам соруктуг ажылдап турар.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

КАДРЛАРНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕР

Республиканың өске ажыл-агыйлары-биле бир демей, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утмуур, беш чылдың планыгар онаалдаарын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш калбарган социалистиг чарышка киришкиннээн, «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери күженнишкинниг ажылдан турарлар. Беш чылда болгаш 1985 чылда канчаар ажылдан келгенин коммунистер боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралынга чугаалажып, ажыл-агыйда болган партийжи амыдыралда байдалдарны бүгү талалыг анализтеп көргеннер.

Хуралга иletkел кылган партия комитединиң секретары Н. Биячир болган санал берген коммунистер совхозта партия организациязының совхоз бүдүрүлгезин сайзыradыр, оон ажыктыын бедидер, бүдүрген продукциязының шынарын экижидер дээш ам чорудуп келген ажылдарының түңнелиниде чамдык чехнишкиннер чедип алдыганың демдеглээннер.

Совхоз сөөлгү чылдарда бегей эвес ажылдан, республиканың көдээ ишчилериниң чарыжынга киришкеш, чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. 1984—1985 чылдарның кыштаглаашкынын эки организастап эрттиргени, мал продуктуларын бүдүрери болган күүгенге садарын көвүдеткени дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңналткан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утмуур дээш республиканың бүгү көдээ ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны үндүрген, айтыр төлептиг болуп, он бирги беш чыл планын киитизип-биле күүгенге ыът садарын 102,8 хуу, сүттү — 113, дүктү — 102,0 хуу күүсеткеп. Хүлээлгелеринден ажыр 100 центнер ыът, 100 центнер сүттү немей садарын киитипкээннер. Совхоз 1985 чылда киитиниң малынга четчир санныг мал чемин белетеэр дээш кылып чорутқан ажылының түңнелиниде планын 100,2 хуу күүсеткеп. Киитиниң малының баш санын өстүрер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Киитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидери дээш совхозтуң ишчилериниң ортузунга үлегер-чижээн көргүзүп чоруур коммунистер хей. Бады-Суур Доңгак төрүүр чүс хойлазынга онаштыр 112, Кара-оол Ховалыг 100 хураганны мендн дорукгургаш, беш чылдарының дургузунда доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедилер дээш партия организациязы совхозтуң директориязы-биле кады чорудуп келген ажылының түңнелиниде беш чылдың башгайгы ийи чылында совхоз 233 мун рубль карылгалыг турганындан сөөлгү ийи чылында 675 мун рубль арыг орулгалыг болган. Бо чылын 360 мун рубльдың арыг орулгазын алыр. Бо түңнелдерни совхозтуң адыр бүрүүгүн бот-орудга-чарылганы нептередип, сөөлгү үш чылларда чаңгыс ай чек системазынче бүгү бригадаларны, ажыл-агыйның адыр бүрүүгүн шилчиткеннидеп, чарыгдап бүрүүгүнге контрольду тургусканындан чедип алган. Бригадаларны болгаш чамдык бүдүрүлге алырларын долу бот-орудга-чарылганже киирер база бригада керилерни нептередир талазы-биле совхозтуң экономистери болгаш бухгалтер аппарады сонуургалдыг ажылдан турарлар.

Коллектив бүрүүгүнге партийжи салдарны күштелдирер, бүдүрүлгенин ажыктыг чоруун белдеер, күш-ажылдың организациязын экижидер, коруп-чуруушу болгаш организастыг чорукту быжыглаар ажылды элээн экижиткенин хуралга санал берген коммунистер демдеглээннер.

Партия комитеди идей-кижизидилгелиг, масса-политиктиг ажылдарны экижидер дээш СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле кылып чорудуп турар ажылдарының ачызында ажыл-агыйның адыр бүрүүгүнге чамдык экижидилгелер болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылдарында чаа түүлдер бар. Арагалаашкын болган алкоголизмин узуткаар талазы-биле ажылды күштелдиргениниден улустуң ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруу кызырылган.

Илеткелчи болган санал берген коммунистер совхоз бүдүрүлгезиниң адырларында, партийжи ажылда четпестерни илередип, оны адын алырының талазы-биле түүгү кылырын чугаалаан.

Совхоз 1985 чылда төрүүр чүс баш хойга, өшкүге онааштыр 80 аңай-хураганы алган, оон түгле 69-ун камгалап алган. Чыл дургузунда 1950 аңай-хураган өлүп хораан. Чаш хураганнарның хорадары Кара-Тал, Кадыл-Бажы бригадаларда хей. Кадыл-Бажы хойжу бригаданың бригадирииге ажылдан турган коммунист Лопсан Тумат-оол онаашкан ажылынга харылсалга чок, малчыннар ортузунга ажыл-ды четпес чорудуп келгенинден ол бригада 598 хойжу чидиргеп, оон совхоз 42 мун рубль каражалыг болган. Т. Лопсанның ажылынга харылсалга чок, бригада ажылын сандаратканы дээш партия организациязынга оон хууда херээн сайгарып көргеш, ону СЭКП кежигүнүнден үндүргеп.

Малдың ажыл-бүрү чылдагааннарын өлүр, тетчеглеттинин чидер чоруктарынга удур ооветеспециалистер, эң мындыг мал зоотехник турган Ч. Чамзы, мал мал эмчизи М. Саваа болган ветеринер-зоотехник М. Лайзаа олар кошкак ажылдан келгенинден совхоз 264 мун рубль каражага таварышкан. Селекционер-зоотехник М. Лайзаа учёт-отчёту багай тургусканыдан 18 бүдүрүкчү кошкарны боду төлээр кылдыр оон кырында салган, мындыг-даа болза бо хүннерге чедир төлеп шыдаваан. Совхозтуң мал зоотехнигинде томуйлаткан Дамыкоол Романның ажылынче хамылавайн, негелде чок ажылдан турарын коммунистер М. Чамбал-оол, Д. Дамбаа, Доңгак Кара-кыс олар шынгыы шүгүмчүүннер.

Совхозта профсоюзтар, комсомол комитеттери социалистиг чарышты организастап, түңнеп, совхоз бүдүрүлгезинге чоннуң калбак киржилгезин хандырар ажылдарында ам-даа четпестер бар.

Совхозта киитиниң-биле 142 комсомолчу бар. Олар саң-маанчылап, хой кыргып, мал чемин белетеэр ажылдарга киржип турарлар. Ынчалзада-даа шында комсомол комитединиң комсомолчулар болган аныктар ортузунга чорудуп турар ажылдарының четпезинден комсомол эге организацияларының болган комитединиң хүралдары доктаамал эртпейн келген.

Совхозтуң партия комитеди удуртукчу болган ортумак звеновуң кадрларындан негелдеин ам-даа четпес тургусканың санал бергеннер демдеглээн. СЭКП ТК-ниң «Арагалаашкын болган алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында» доктаалын күүсеткиээни дээш, ажыл үезинде арагалап турганы дээш совхозтуң мал чемин белетеэриниң талазы-биле директориүң орлакчызы Т. Санданны, профсоюзтар комитединиң даргазы А. Ыйманы СЭКП кежигүнүнден үндүргеп болган ажылдарындан хостаан. Аныяк коммунистер-биле ажыл кошкак. Сонам Борис, Бавыр-оол Григорий, Чамзыр Одег орта ажыл кылбайн чорун турда, хамаарышкан партия организациялары хемчег албайн келген. Совхозтуң директору А. Куулар ортумак звеновуң кадрларыбиле кошкак ажылдан, оларның онаашкан херээнге бот-харылсалгазын бедидери-биле шыңгыы негелде кылбайн турарын хуралга шүгүмчүлээн.

А. СЕМИС-ООЛ.

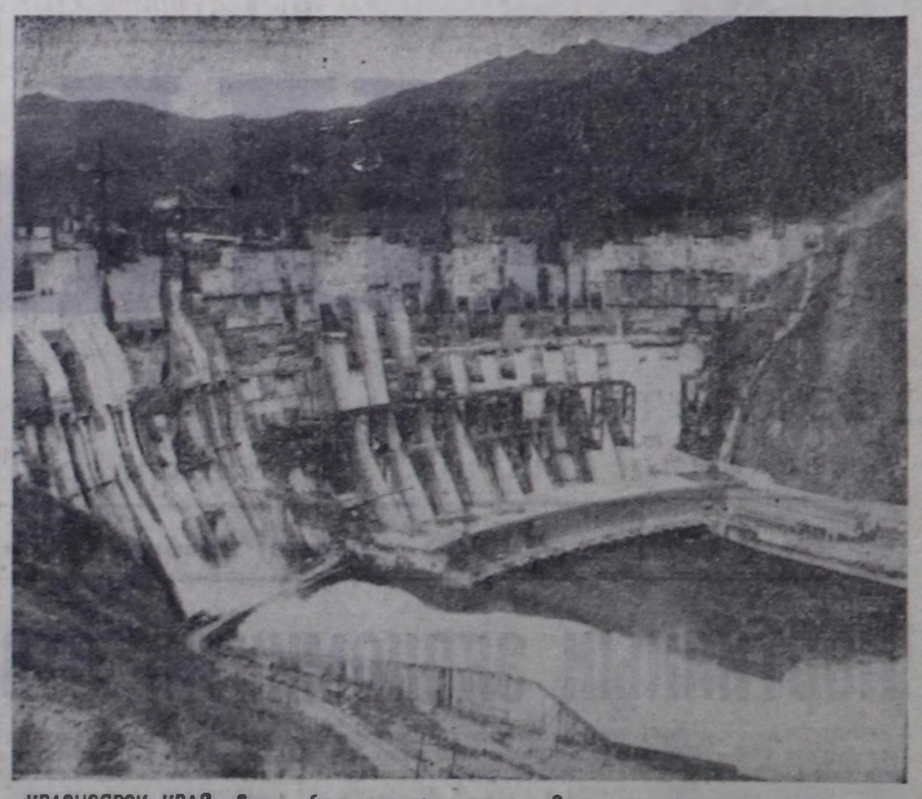

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугчуларының бөлүк монтажниктери «СЭКП-ниң XXVII съездизин— төлептиг утмуур!» дээп лозунбиле ажылдап турарлар. Олар чылдың төнчүзүнге чедир найысы-даа 640 мун киловатт күчүлүг сөөлгү 9-ну болгаш 10-гу гидроагрегаттарны эптеп тургузарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: Саян-Шушенск ГЭС-тиң киитиин-биле. ТАСС-тиң фотозу.

ЧАМДЫК АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЗА-ДАА...

Он бирги беш чылда бистиң районнуң кадык камгалалының айтырыглары улам күжиндиринің талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Район төвү Кызыл-Мажалык суурда. Ак-Довурак хоорайда, чурттакчылыг черлерде участок болган эмнелге пункталарының материал-техниктиг базазы эвилеп болган-дээш база ортумак эртининг эмчи кадрлар-биле хандыртынган.

Район эмнелгезиниң администрациязы, партия, профсоюзтар организациялары коллектив кежигүнниринің ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузар дээш хемчетлерни ап чорудуп турар. Эмнелгелерни кышкы үеде ажылдарынга таварымчалыг кылдыр тургузары-биле улут болган бичe септелгелерни кылырынче сагыш салып келген. Амгы үеде 12 фельдшер-акушер пунктузу, Эрги-Барлык суурда участок эмнелгези кышка белеткелинээскан. Эмнелгелерни септеп-селиирилеп аңгыда, хөмүр-даштыг, токпак шиштыг сөөртүп берген. Аксы-Барлык, Аянгаты, Шекпээр көдээ Советтеринің күүскомнары эмнелге пунктуларының кышкы белеткелинге чылдың эки дүнаны чедирип келген.

Районнуң төп эмнелгезинге улут септелгени кылган бис. Аъш-чем белеткээр черинге сут ламчылар хоолайларын, эдиктерни, соңга рамаларын солаан. Оон девискээрниже шөвердел ажылдарын чоруткан. Эмнелгениң № 1 поликлиниказынга септелге ажылдарын алдоо кылган. Соңга рамаларын бүрүн солаан, будаан, шилдээн. Божудулга, кеш варыглары болган халдавырлыг варыглар эмнээр салбырларның септелгези багай эвес болган. Септелге ажылдарынга кеш эмнээр салбырының эргелекчизи В. Лещенко, халдавырлыг варыглар эмнээр салбырының эргелекчизи Т. Серен-Чимит олар иденкейлиг киржип турар.

Кышка белеткелде чамдык түүлдер кылдынза-даа, эмнелге пунктуларында септелгени эрелгей чоруткан. Чижээлерге, «Барлык» совхозтуң төвүнде эмнелге пунктузунуң туттунган черн ел-шык болганындан, ханадары чарлып, тиглеинни турар. Ук эмнелгени ескээр кежүрериниң айтырыны амга чедир шиитипрлеттинмээн. Доң-Терезин суурда эмнелге пунктузунуң дериг-херекселдер-биле хамыргазы четпес. Көдээ Совет күүскомнарының даргадары каш улаа солчун келгеннинден, бо айтырыг шиитипрлеттинмээн хевээр. Шекпээрниң болган Улут-Актың арт адаанга турган эмнелге бажыңын бузун аппарган. Ында ажылдаар улус бар-даа болза, чурттаар черн чок. «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында эмчиниң чурттаар черн чок болганындан, фельдшер-акушер пунктузуүр үеле хөлөкшинниг турун берген. Ажыл-агыйның директориязы. Хөнделең кадаа Советтиниң күүскому база салбыр эргелекчиин эмчилериниң чурттаар черни тып, чента эмчи дүнаны чедирериниң төварымчалыг байдалын дарый тургузар үеэн келген.

Л. САЯ,
районнуң мал эмчизи.
Барыын-Хемчик район.

ЧУРУКТА: Улут-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мурнакчы чоланчызы Намчыл-оол Монгушевич Уйнук-оол беш чылдың шалыпчыларының одуруунда кирген. Ол ажыл-агыйга он беш чыл дургузунда чоланчызаан. Хову ажылынга керектиг чүктерни доктаамал, үнүктелиишкин чокка чедирип келген. Чоланчыларның ортузунга чарышка тиилекчи болуп келген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫГЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында чудааланчак черлерни кургадыр, суггаттыг чаа черлерни шиңгээдип алыры-биле хомчөглөр алдынып турар. Кагдынган, эрги, араттарның шаанда тараа суттарын, ажыглаан турган бугаларын катап ажыглаарын көрүп турар. Оларны ажыглаары эптиг болган улут чарыгдал негеттинимес.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырынга хамаарыр 230 гектар шөлдү суттарар шаандагы тыва араттар бугаавы чаартын, ажыглаалга киргеп. Хорум-дагжылар ам Хемчик хемниң суун кышкы болган чайгы суттарынга ажыглаа болур аргалыг апарганнар.

Ч. КЕЖИК-ООЛ.

БАЛЫКТЫГНЫҢ МАЛЧЫННАРЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа адырлагының төлевилелин танылып, ону түүдүгүнүн деткээн хуралга малчыннар шупту чыглып келген. Кызыл районнуң «Тере-Хөл» совхозтуң Балыктыгда хой болган сарлык бригадазының малчыннары оң хуралга чыглын келгеш, оң ийиги беш чылдың башгайгы чылында төрүүр 100 хойдан-на 80 хураганы мендн камгалап, тыва уксаалыг бир хойданна 1 килограмм 300 грамм дүктү кыргып, 100 сарлыктан-на 75 бызааны камгалап алыр, боттарының күжү-биле 350 тонна сигенни белеткээр, кыштаглар септелгезин июнь 1-де бүрүн доозар, партияның элчеглиг съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир төрээн чаш малды 100 хуу камгалап алыр деп социалистиг хүлээлгени алган. СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы бедик көргүзүглериг үткүүр дээш Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң болган Дуржуна станциязының ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин олар ол хуралдан база деткээн.

Бригаданың малчыннары доозукчу чылда алган хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырар дээш багай эвес ажылдаан. 100 хойдан-на 80 хураган алыр дээн хүлээлге ажыр күүсеттиигеп. Бир хойдан-на дүк кыргын алыр онаалданы малчыннар күүседип апкан. 3 тонна 400 килограмм эки шынарлыг дүктү күүгенге дужаагеп.

Планныг онаалдаарны болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирде, малчыннарга ажылдап, чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Совхоз директориязы болгаш бригаданың удуртукчузу Эрес-оол Сат бо айтырыгже кол кичээнгейин салып турар. Алдыы-Чолду, Маажылай, Хөнделең, Ойаанаты, Кара-Суг, Шөвегей, Чинги, Хорумнуг-Аксы деп кыштагларда чаа бажыңнарны тудуп турар. Алдыы-Чолду, Кундус деп черлерде кыштагларда чаа ийи кажаанны тудуп, ажыглалга киргеп. Алдыы-Балыктыгда чаа чунар-бажыңны база тудуп турар.

— Малдың чаш төлүн мендн камгалап алыр, хой бүрүзүнден-не арбын дүктү кыргып, четчир санныг мал чемин белеткеп алыр дээш социалистиг чарышты малчыннар ортузунга калбыртканы, оон түңнелдерни доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турары оларның хей-аъдын кодуруп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга идиг болуп турар — деп, бригадир Эрес-оол Шойович Сат чугаалап орар.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы хойжу Александра Иргит доозукчу чылда 100 хойдан-на 100 хураганны мендн камгалап, дорукгуруп остургеш, малчыннар чарыжының мурнаку одуруунда чоруп турар. Сарлык кадарчызы Кенден Вадчын 100 сарлыктан-на 88 бызааны, оон эки Идам Сарыг-оол 87 бызааны камгалап алгаш, мурнакчыларның одуруунда киргеп. Бо малчыннарның коданындан чаңгыс-даа баш мал хораваан.

Киитиниң малын кыштан хүр, мендн ажырар дээш малчын бүрүзү он тонна сигеп белеткээр планын чедиишкиннинг күүсеткеп. Хойжулар Андрей Даңгыр-оол 28, Намгай Маадыр 27, Далгаа Артына 25, Чумчын Эректол 19, 68 харлыг пенсионер-даа болза, ам-даа хой кадарбашаан ажылдан чоруур хоочун хойжу Хуужугур Сегбе 18 тонна сигенни түс-түзүнде боттарының күжү-биле белеткеп алган. Сигенниң хей кезиин кыштагларар чоогундан кескен.

— Бистиң малчыннарывыстың кижи бүрүзү-ле ийи кыштанга кыштаар. Хой массалыы-биле ооладан эгелей берген үеде күзээген кешкен кыштаандан ийи дугаар кыштаанга баар. Ынчангаш малчыннар кыштагларын боттары септеп алыр чаңчылдыг улус. Маанысс мээе, даг эдээ черлер оттаар болган белеткеп алган сигенивис четчи бээр улус бис. Балыктыг-Хемниң дожу доока бээрге сула, комбикорм, дуе дээн чижектиг мал чемнерни сөөртүп аптар бис, деп бригадир чугаалады.

Малчыннарга амчы дүзазын доктаамал чедирери-биле эмчилер Кызыл-оол Кыргыс, Николай Агбаан оларны бо бригадада быжыглаан. Оларның бирээзи-де он беш хонук иитинде малчыннарның аалдарынга хонуп, эргин чораап, эмчи дүзазын чедирип турар. Хуусаа чедерге бирээзин бирээзи солуп турар. Ыраккы кодаларда ажылдап, чурттап турар малчыннарның медицина хандырылгазын багай эвес организастааны бригаданың ажыл-ишчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга идиг болуп турар. Малчын ол-бүле бүрүзү солун, сеткүүдерни доктаамал чагыдып ап, номчуп турар. Чаа чылдан эгелеп 31 санныг «Шын» солуунну малчыннар номчуп эгелээр.

Малчыннарның культура хандырылгазында четпестерни айтыры чугула. Кино, концерт ховар боон турар. Кунгуртуг суурда Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери солун программалыг концерттиг малчыннарга аалдап чедип турары күзевиг. Совхозта партия, профсоюзтар болган комсомол комитеттери малчыннарның культура хандырылгазын экижидеринче кичээнгейин күштелдирер үе келген.

М. ОЮН.

АЖЫЛЫНГА МАКТАЛДЫГ

«Шекпээр» совхозтуң Сут-Камаа сут-бараан фермазында инек кадарчызы Зин-оол Сагаанович Саттың кадарчы стажы ам 18 чыл болган. Баштайгы он чылдар иитинде ол совхозтуң нүрүмеге дужаар инектерни кадарып келген. Оон сөөлдө ферма инээн кадаргаш, ам 8 чыл болуп турар.

«Инектиң суду — ыяшнар» диимир болгай. Зин-оол Сагаанович бодунуң кадарып турар 208 инээн чылдың бүгү-ле үезинде онча-менди кадарып келген. Даазыдыраан ажыл-ишкинге ыяшаан. коммунист Зин-оол Сагаанович фермада ажылдап турар инилерниң үндүртклии чаалап алган. Ол ында улусчу контроль болуунуң даргазы. СЭКП Барыын-Хемчик райкомуунуң кежигүнү, коллективте хейниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ферма коллективи зоткен тос айларда нүрүмеге сут дужаар планын багай эвес күүсеткеп. Бо хөреңге инек кадарчызының үлүү база үнүг болгаан.

Ферма коллективи ам кыштаглаашкынынга хымвчалыг эгелээн. Кадарчы Зин-оол Сат 10 тонна сиген кезип белеткээр планын күүсеткеп.

— Фермада үш кадарчы бар. Дүн-күн дивейн инектерни эдилежип кадарып турар бис. Бистиң кадарып турар инээвистиң күш-дөмгейи бо чылын шыырак болган — деп, Зин-оол Сагаанович чугаалаар.

Кадарчының эжи Торай Куулар база ховчун кадарчы. Олар мээн бажын хөрапшас, малдан алыр продукциязын ковудедир деп хүлээлге алган ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ПЕРСПЕКТИВАЗЫ

Россия Федерациязының чөөн эвилеэ — Барыын Сибирьнин, Чөөн Сибирьнин болган Ыраккы Чөөн чүктүн Европа кезээнде сайзырадыр, оон ажыктыын бедидер, бүдүрген продукциязының шынарын экижидер дээш ам чорудуп келген ажылдарының түңнелиниде чамдык чехнишкиннер чедип алдыганың демдеглээннер.

Совхоз сөөлгү чылдарда бегей эвес ажылдан, республиканың көдээ ишчилериниң чарыжынга киришкеш, чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. 1984—1985 чылдарның кыштаглаашкынын эки организастап эрттиргени, мал продуктуларын бүдүрери болган күүгенге садарын көвүдеткени дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңналткан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утмуур дээш республиканың бүгү көдээ ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны үндүргеп, айтыр төлептиг болуп, он бирги беш чыл планын киитизип-биле күүгенге ыът садарын 102,8 хуу, сүттү — 113, дүктү — 102,0 хуу күүсеткеп. Хүлээлгелеринден ажыр 100 центнер ыът, 100 центнер сүттү немей садарын киитипкээннер. Совхоз 1985 чылда киитиниң малынга четчир санныг мал чемин белеткээр дээш кылып чорутқан ажылының түңнелиниде планын 100,2 хуу күүсеткеп. Киитиниң малының баш санын өстүрер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Киитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидери дээш совхозтуң ишчилериниң ортузунга үлегер-чижээн көргүзүп чоруур коммунистер хей. Бады-Суур Доңгак төрүүр чүс хойлазынга онаштыр 112, Кара-оол Ховалыг 100 хураганны мендн дорукгургаш, беш чылдарының дургузунда доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедилер дээш партия организациязы совхозтуң директориязы-биле кады чорудуп келген ажылының түңнелиниде беш чылдың башгайгы ийи чылында совхоз 233 мун рубль карылгалыг турганындан сөөлгү ийи чылында 675 мун рубль арыг орулгалыг болган. Бо чылын 360 мун рубльдың арыг орулгазын алыр. Бо түңнелдерни совхозтуң адыр бүрүүгүн бот-орудга-чарылганы нептередип, сөөлгү үш чылларда чаңгыс ай чек системазынче бүгү бригадаларны, ажыл-агыйның адыр бүрүүгүн шилчиткеннидеп, чарыгдап бүрүүгүнге контрольду тургускаңындан чедип алган. Бригадаларны болгаш чамдык бүдүрүлге алырларын долу бот-орудга-чарылганже киирер база бригада керилерни нептередир талазы-биле совхозтуң экономистери болгаш бухгалтер аппарады сонуургалдыг ажылдан турарлар.

Коллектив бүрүүгүнге партийжи салдарны күштелдирер, бүдүрүлгенин ажыктыг чоруун белдеер, күш-ажылдың организациязын экижидер, коруп-чуруушу болгаш организастыг чорукту быжыглаар ажылды элээн экижиткенин хуралга санал берген коммунистер демдеглээннер.

Партия комитеди идей-кижизидилгелиг, масса-политиктиг ажылдарны экижидер дээш СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле кылып чорудуп турар ажылдарының ачызында ажыл-агыйның адыр бүрүүгүнге чамдык экижидилгелер болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылдарында чаа түүлдер бар. Арагалаашкын болган алкоголизмин узуткаар талазы-биле ажылды күштелдиргениниден улустуң ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруу кызырылган.

Илеткелчи болган санал берген коммунистер совхоз бүдүрүлгезиниң адырларында, партийжи ажылда четпестерни илередип, оны адын алырының талазы-биле түүгү кылырын чугаалаан.

Совхоз 1985 чылда төрүүр чүс баш хойга, өшкүге онааштыр 80 аңай-хураганы алган, оон түгле 69-ун камгалап алган. Чыл дургузунда 1950 аңай-хураган өлүп хораан. Чаш хураганнарның хорадары Кара-Тал, Кадыл-Бажы бригадаларда хей. Кадыл-Бажы хойжу бригаданың бригадирииге ажылдан турган коммунист Лопсан Тумат-оол онаашкан ажылынга харылсалга чок, малчыннар ортузунга ажыл-ды четпес чорудуп келгенинден ол бригада 598 хойжу чидиргеп, оон совхоз 42 мун рубль каражалыг болган. Т. Лопсанның ажылынга харылсалга чок, бригада ажылын сандаратканы дээш партия организациязынга оон хууда херээн сайгарып көргеш, ону СЭКП кежигүнүнден үндүргеп.

Малдың ажыл-бүрү чылдагааннарын өлүр, тетчеглеттинин чидер чоруктарынга удур зооветеспециалистер, эң мындыг мал зоотехник турган Ч. Чамзы, мал мал эмчизи М. Саваа болган ветеринер-зоотехник М. Лайзаа олар кошкак ажылдан келгенинден совхоз 264 мун рубль каражага таварышкан. Селекционер-зоотехник М. Лайзаа учёт-отчёту багай тургусканыдан 18 бүдүрүкчү кошкарны боду төлээр кылдыр оон кырында салган, мындыг-даа болза бо хүннерге чедир төлеп шыдаваан. Совхозтуң мал зоотехнигинде томуйлаткан Дамыкоол Романның ажылынче хамылавайн, негелде чок ажылдан турарын коммунистер М. Чамбал-оол, Д. Дамбаа, Доңгак Кара-кыс олар шынгыы шүгүмчүүннер.

Совхозта профсоюзтар, комсомол комитеттери социалистиг чарышты организастап, түңнеп, совхоз бүдүрүлгезинге чоннуң калбак киржилгезин хандырар ажылдарында ам-даа четпестер бар.

Совхозта киитиниң-биле 142 комсомолчу бар. Олар саңмаанчылап, хой кыргып, мал чемин белеткээр ажылдарга киржип турарлар. Ынчалзада-даа шында комсомол комитединиң комсомолчулар болган аныктар ортузунга чорудуп турар ажылдарының четпезинден комсомол эге организацияларының болган комитединиң хүралдары доктаамал эртпейн келген.

Совхозтуң партия комитеди удуртукчу болган ортумак звеновуң кадрларындан негелдеин ам-даа четпес тургусканың санал бергеннер демдеглээн. СЭКП ТК-ниң «Арагалаашкын болган алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында» доктаалын күүсеткиээни дээш, ажыл үезинде арагалап турганы дээш совхозтуң мал чемин белеткээриниң талазы-биле директориүң орлакчызы Т. Санданны, профсоюзтар комитединиң даргазы А. Ыйманы СЭКП кежигүнүнден үндүргеп болган ажылдарындан хостаан. Аныяк коммунистер-биле ажыл кошкак. Сонам Борис, Бавыр-оол Григорий, Чамзыр Одег орта ажыл кылбайн чорун турда, хамаарышкан партия организациялары хемчег албайн келген. Совхозтуң директору А. Куулар ортумак звеновуң кадрларыбиле кошкак ажылдан, оларның онаашкан херээнге бот-харылсалгазын бедидери-биле шыңгыы негелде кылбайн турарын хуралга шүгүмчүлээн.

А. СЕМИС-ООЛ.

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугчуларының бөлүк монтажниктери «СЭКП-ниң XXVII съездизин— төлептиг утмуур!» дээп лозунбиле ажылдап турарлар. Олар чылдың төнчүзүнге чедир найысы-даа 640 мун киловатт күчүлүг сөөлгү 9-ну болгаш 10-гу гидроагрегаттарны эптеп тургузарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: Саян-Шушенск ГЭС-тиң киитиин-биле ажылдап турарлар. Олар чылдың төнчүзүнге чедир найысы-даа 640 мун киловатт күчүлүг сөөлгү 9-ну болгаш 10-гу гидроагрегаттарны эптеп тургузарын хүлээнгеннер.

ТАСС-тиң фотозу.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйымга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп кергенинии демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуразиниден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Клавдия Алексеевна Алеева — хоорайның харылзаа белдиринің инструктор-контролёру.

Лидия Александровна Анастасиева — «Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывада салбырымың улуг инженери.

Софья Сафроновна Бакапова — хоорайның харылзаа белдиринің ажылчыны.

Елизавета Васильевна Башанова — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң протокол кезээниң эргелекчиси.

Алексей Фёдорович Бочаров — Респотребсоюзтуң АТК-зының токары.

Галина Дмитриевна Бочкарёва — ТТС-тиң телеграфизи.

Мария Григорьевна Веревкина — ТТС-тиң телефонизи.

Георгий Данилович Галин — харылзаанның ажыглал-техниктиг белдиринің ажылчыны.

Лидия Романовна Гладкова — пиво заводунуң машинизи.

Василий Федосеевич Дремин—республиканың тараа продуктулар эргелелиниң сайгарылга базазының мастери.

Нина Григорьевна Исакова — хоорайның харылзаа белдиринің оператору.

Евдокия Егоровна Калабина — профоблчевүделдиң профкурстарының эргелекчизи.

Лев Семёнович Качурин—Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының гидрогеологу.

Антонина Тихоновна Кошкарова — Тыва АССР-ниң чырыдымшкын министриниң орадакчызы.

Лидия Фёдоровна Кравцова — республиканың боттередилгелиг ортумак школазының башкызы.

Сарыглар Маекырова Кудажи — СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдымшкын бажыңының эргелекчизиниң орадакчызы.

Ася Георгиевна Макаев — Тыванып электри четкилериниң ажылчыны.

Екатерина Андреевна Мациевская — ТТС-тиң телеграфизи.

Валентина Ивановна Медведева — СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдымшкын бажыңының вахтёру.

Иван Савельевич Мурыгин — харылзаанын ажыглал-техниктиг белдиринің ажылчыны.

Клавдия Ивановна Оюржак — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүс-комунуң иштики херектер киадизиниң фельдшери.

Пётр Григорьевич Павлов — Тыванып «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң мастери.

Анатолий Александрович Подкаменный — Тыванып «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының кол геологу.

Евгений Лаврентьевич Петрушкин — «Медтехника» эргелелиниң электромеханиги.

Клавдия Семёновна Ренина — пиво заводунуң ажылчыны.

Феофания Феофановна Янина — аъш-чем барааныңың садыының киадис начальниги.

Клара Чамьяновна Сагды — профоблчевүделдиң боттыынгыр чогаадыгга бажыңының методизи.

Михаил Константинович Серебренников — Респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниң прорабы.

Мария Семёновна Симакова — республика эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи.

Николай Романович Сионин—Респотребсоюзтуң АТК-зының чоланчызы.

Тамара Кузьминична Сургутанова — «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелелиниң киадис начальниги.

Анна Ивановна Тижельникова — Респотребсоюзтуң белеткел-сайгарылга базазының товароведи.

Зоя Васильевна Цой — республиканың туберкулёзака удур диспансериниң эмчизи.

Николай Барымаевич Шактар — Тыва АССР-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының колонна начальниги.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Владимир Васильевич Аримов — Тыванып электри четкилериниң Кызылда ЦЭС-тиң цех бригадири.

Антонина Федосеевна Ехлакова — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Андреевна Козлитина — «Сукпак» совхозтуң ажыл-агый эргелекчизи.

Далбын-оол Байыр-оолович Куулар — «Тинлелге» совхозтуң тракторизи.

Кертик Лузановна Куулар — «Тинлелге» совхозтуң малчыны.

Елена Кирилловна Маетова — «Сукпак» совхозтуң уругларының садыгының ажыл-агый эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Кызыл хоорай,
1985 чылдың октябрь 29.

Наталья Ивановна Маслова —районнуң холушкак баранналар садыының № 26 магазинииниң техажылчыны.

Зоя Николаевна Меркушова — Тыванып электри четкилериниң Кызылда ЦЭС-тиң машинизи.

Бала Бадыжыковна Онхар — Кур-Чер ортумак школазының техажылчыны.

Тоймак Чалаевна Онхар — Кур-Черниң участок эмнелгезиниң ажылчыны.

Анастасия Ивановна Печёнкина — «Сукпак» совхозтуна жылчыны.

Кузьма Филимонович Поникало — «Сукпак» совхозтуң тракторизи.

Иван Иванович Яковлев — Тыванып электри четкилериниң чоланчызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Кок-оол Дүлүкпенович Куулар — «Эзербек» совхозтуң малчыны.

Балый-оол Лаңзывич Оюн — «Эзербек» совхозтуң малчыны.

Таңма Семёнович Сенги — «Эзербек» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Ындыраа Бадыевна Доминт — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Долба Седеновна Кыргыс—«О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Доктугу Шарыжыкпанович Одекжей — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Андрей Байырович Хереләол — Шуурмактың мыш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Анна Ивановна Тижельникова — Респотребсоюзтуң белеткел-сайгарылга базазының товароведи.

Зоя Васильевна Цой — республиканың туберкулёзака удур диспансериниң эмчизи.

Николай Барымаевич Шактар — Тыва АССР-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының колонна начальниги.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Владимир Васильевич Аримов — Тыванып электри четкилериниң Кызылда ЦЭС-тиң цех бригадири.

Антонина Федосеевна Ехлакова — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Андреевна Козлитина — «Сукпак» совхозтуң ажыл-агый эргелекчизи.

Далбын-оол Байыр-оолович Куулар — «Тинлелге» совхозтуң тракторизи.

Кертик Лузановна Куулар — «Тинлелге» совхозтуң малчыны.

Елена Кирилловна Маетова — «Сукпак» совхозтуң уругларының садыгының ажыл-агый эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Кызыл хоорай,
1985 чылдың октябрь 29.

Советтиниң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.
Советтиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Профэвилел амыдыралы: отчёттар болгаш соңгулдалар

АРГАЛАР, КУРЛАВЫРЛАР БАР

Чугула кампания — отчёт-соңгулдалыг хуралдар республиканың автотранспорт бүдүрүлгелериниде болгаш оруң ажыл-агыйларында профэвилел организацияларында дооступ, партияның эдлечиглиг съездизиниң төлептиг утказуур, беш чылдың онаалдаларын күүселивиче күш-ажылчы коллективтерии мобилизастап турарының талазы-биле бүгү талалыг чугаазы ада кылганнар.

ВЦСПС-тиң, профоблчевүделдиң автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң сүмелериниге дүүштүр ол хуралдар күш-ажылчы коллективтерге эртикен.

Профэвилел комитеттериниге, бөлүктериниге болгаш цех комитеттериниге болуп эртикээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарның киржикчилери кежигүннер чурттуң социаль-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедир, совет иниилелдиң амыдыралыныың бүгү талаларын сайзырангайжыдар талазы-биле партияның стратегтиг угланыышкының изии-биле деткип, беш чылды чедиишкиниг доозарыиче күштүг мөөнеп турарын тодаргай көргүскен. Олар партияның эдлечиглиг съездизиниң төлептиг утказуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжыига хаара туттунганнар.

Минусинск, Шагаан-Арыг, Кызылдың № 3 АТБ-лериниге, Кызылдың КМК-зынга, еске-дээ коллективтерге отчёт-соңгулдалыг хуралдар организастыг эртип, отчёттуг үеде кылдынган ажылды чугаалажырыгга профэвилел кежигүннери идепкейлиг киришкеннер. Беш чылды болгаш оон доозукчу чылын чедиишкиниг доозар, съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле айтырыгларны ол хуралдарга кичээнгейниң төвүнге тургускан. Ол ышкаш чаа беш чылдың баштайгы хүннеринден эгелеп бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының эргежок чугула байдалдарын тургузар, профэвилел комитеттериниң организакчы арга-шинээзин, күш-ажылчы коллективтерге кижизидикчи ролюн бедидер дугайында чугаачы кылганнар.

Чижээ, Шагаан-Арыг АТБ-зи мурнакчы коллективтериниң одуруунда. Ында профэвилел комитединиң даргазы чоланчы В. И. Пайгель коллективте хүндүткелдиг, хөй-ниитичи кижилериниң бирээзи. Ону профэвилел комитединиң даргазынга база катап соңгуп алган. Профэвилел комитеди колдуунда чоланчылардан тургустунган. Ооң ажылын хөй талалыг чорудуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыиче угланган хемчеглерии ап, коллективке кижизидилге, спорт болгаш культура-массалыг, ажылдакчыларның күш-ажылыига тавырыкчылыг байдалдарны тургузар талазы-биле ажылдарны идепкейжиткен. Ооң түнелиинде бүдүрүлгелиин көргүзүүр бедип, бо чылын күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан, милицияның эмнектер сергедир черинге киргеннер саны кызырылган. Коллективте социалистиг чарыкты организастаан, 5 чоланчы ол бирги беш чылдың, 15 чоланчы болгаш сеитекчилер бо чылдың планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Мурнакчы чоланчылар В. М. Капелюшин, М. Д. Рыжиков олар, эскелер-даа профбелуктер даргаларынга соңгуткан.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга чоланчылар чамдык чугула айтырыгларны беза кодурүп турганнар. Ылаңгыя Кызыл КМК-зының ында тудуш турар бажыкының куду шынарлыын чоланчы С. Н. Килин саналынга чугаалаан. Ол ышкаш эрги Шагаан-Арыгда оруктар баган, оон уржуундан автобустар үрелиишкинерге бо-ла тывармы бээр чоруктар бар.

А Хову-Аксы АТБ-зинде профэвилел комитединиң отчёт-соңгулдалыг хуралы эренгей, идепкей чон эрткении чугаалаза чогуур. Профэвилел комитединиң сула ажылдаанының түнелиинде коллективте спорт-массалыг ажылдар барык чорбайн келген, лекция, беседаларны ховар организастаан. Коллективтиг кереегиниң хөй пунктулары күүсеттинмизен.

Күш-ажылчы коллектив дугайында Хөйлуунуң күштүг болуп эгелээнинден бээр иишти хуралдарны, конференциаларны дамчыштыр бүдүрүлгени башкарарынга күш-ажылчы коллективтиг киржилгезиниң органы боттуу-биле калбаргаи болгай.

Ону четпее шиитпирлеп келгенинден Хову-Аксы АТБ-зиниң начальниги Е. Ф. Есин биле профком даргазы тургаи эш Позднияков оларның арказында принципиалдыг ажыл-херекчи байдал тургустунмаан, профкомнуң талазындан начальниктиң ажыын эдерер чоруктар тургаи. Бүдүрүлгеде күш-ажыл хөйлуузун хажыдар чорук күш-ажыл төлевилелинде, шаңналдарны тыпсын келгенинде бар. Ажылчыныңарыын болгаш ахбан-хаакчыларын шаанын төлээрде үргүлчү озалдадып, чоланчыларның ажылынын эдлер графигин тургусшайн турган. Туразында барган удуртукчуну адырын профэвилел обкомунуң президиуму кыскыктырбайн, хемчег алган.

Амгы үеде үстүнде коллективте күш-ажыл хөйлуузун хажыдар чорук кыырлып турар. Профэвилел комитединиң чаа составының үштүн бир кезии коммунистер, хөй кезии мурнакчы чоланчылар, сеитекчилер болуп турар.

Күрүнеиин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле демисел — профэвилелдериниң чугула херээ. Бо аймакты Минусинск АТБ-зинде профэвилел комитеди идепкейлиг тургускан. «Күш-ажылдың сагылга-чурумунга — коллективтиг магадыладыр турувар» деп инициативаны кедургеи. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилеринге хамзарыштыр хөйиитиниң, санал-оналын ында ап турар. Бо айтырыгны отчёт-соңгулдалыг хуралга база идепкейлиг сайгарганнар.

«Тывaавтотранс» каттыжышкынының аппаратында (начальниги В. А. Паруин), профэвилел комитединиң даргазы тургаи А. Н. Тава-Сарбу) профэвилел организациязының

ГАРРИ КАСПАРОВ — ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ

А. Карпов биле Г. Каспаров оларның аразында шыдыраа талазы-биле делегейниң бирги черн дээш маргылдаанын чээрби дертку салыын делегей гроссмейстери Е. Васюков мынчаар тайылбырлаан:

— Шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдаага демисел-дир чидиглеңгени ноябрь 9-та эң белик чадазынга четкен: шупту чүвени (кым чемпион болуруп) эң сөөлгү — чээрби дертку бо салыг шинтпирлээр ужурдут апаргаи. Делегей чемпионунга (А. Карповка) чүгле удуп алыры херек турган. А ооң аныяк удурланыкчызынга хайым безин чемпион атты хунаан алырынга четчир.

Удурланыкчылар эң сөөлгү салымның баштайгы кезээн хөлчок дүргем ойнапканнар. Карповтуң 17-ги кеште чаа көжү харын кордакчыны 15 минута бодаңнар ужурга таварыштырган. Оларның ойнап эгелеп алган кештеринге ак тала бодунуң күженишкинерин ноян талазынга мөөңнеп, оортан халдаар, а кара тала мерзе талазынга кандыг-бир халдашкын тургуларынче кызыдар болгаш кайызы-даа шөлдүк ортузундан база кижээнгей салбайн ойнаар ужурлуг турган.

Салыгның орту үезинде (20-ги көшке чедир) кончуг нарын болгаш кайы-даа талдан халдашкынны маңнап болур туруш тургустуун келген. А ооң соонда кордакчының харыкчок-ла частырыы Карповка мерзе талазының тергеин ноян талазынче көжүрүптер арганы бергеи болгаш ак таланың халдашкынының күштелип болурунга чедиргеи. Ол кадында Каспаров дыка нарын тактиктиг оюнну чыгаан. Бир оолду ол халаска бергеш, бодунуң боданыын идепкейлиг халлаар кылдыр эде тургуун шыдаан. Чүгле удуп алыр ужурлуг Карпов бир черге көштер катапталы бээрге, оон дескеш, сөөлүнде билдингеин-биле алыр-га, шала суда көш кылыпкан. Ону кордакчы доп-дораан ажыглаан. База бир оолду халаска берипкеш, ол оюнну удам чидиглендирген болгаш идепкейни долуу-биле холга алган. Боданырынга эвээш үезин арткан Карпов, бир болазын ында алзынкан, байдалы шуут дорайтаан. 43-кү көшке чедир кара тала дыка артык күштүг апаргаи, ол чорук салыгның салым-чодун шинтпирлээн.

Бо кончуг солун салыгга тиилелге Баку чурттуг гроссмейстерге шыдыраа тазазы-биле ооң төөгүүзүнде он үшкү чемнион деп атты чаалаи берген. Эң солун болгаш дыка чидиг демиселге эрткен маргылдаа доозулганы ол. Сан 13:11 (5 утказ, 3 уттурган, 16 хайым болган) боон. Каспаровтуң тиилелгези-биле доозулган.

1. e4 c5 2. Kf3 d6 3. d4 cd 5. Kc3 a6 6. Ce2 e6 7. 0-0 Ce7 8. f4 0-0 9Kph1 Фc7 10. a4 Kc6 11. Ce3 Лe8 12. Cf3 Лв8 13. Фd2 Cd7 14. Kв3 в6 15g4...

Бо-ла маргылдаанның он сескн салыынга 17. Ci2 деп көшкенниң соонда беш кеш кылгаш, туруш деннежи бергенин-биле хайым кылдыр дүгүрүшкан турган.

17... Cc8 16. g5 17. Фf2 Ci8 18. Cg2 Cв7 19. ЛadI g6 20. Cc1 Лac8 21. Лd3 Kв4 22. Лb3 Cg7 23. Ce3 Лe7 24. KpgI Лce8 25. Лd1 f5... Кара тала актарның бурунгаврлап келген оолдарынга ухур халдашкынны кылганы ол.

26. gf K:f6 27. Лg3? (шала эки эвес көш) 27... Л:f7!

Кара тала халдап турар. Оглуп бераала, туруш кончуг тодаргай эвес, ынрыдаан.

28. C:в6 Фв8 29. Ce3 Kh5 30. Лg4 Kf6 31. Лh4?

Кара тала ам база бир оглуп берипкеш, идепкейни долуу-биле бодунга аптар аргалыг апаргаи.

31... g5! 32. fg Kg4 33. Фd2 K:e3 34. Ф:e3 K:e2 35. Фв6 Ca8...

Кара тала берипкеи оолдарын негевишаан, эки байдалды чедип алыр. Ак таланың бир боланы берип тура, байдалын чүгээртедир кордалы база-ла түнел чок болур.

36. Л:d6 Лв7 37. Ф: a6 Л:в3 38. Л:e6 Л:в2 39. Фc4 Kph8 40. e5 Фв7 ша 41. KphI C:g2 ша 42. Кр:g2 Kd4 ша, ооң соонда ак тала дүжүп берипкеи.

Гарри Каспаров ам чээрби ийи харлыг. Ол шыдыраа төөгүүзүнде эң аныяк чемнион болган.

(СЭТА).

ХӨЙ ХЕВИРГЕ МАРГЫЛДАА

Спорттуң чайгы сезонунуң хаглыныышкынынга тураскаткан спортчу маргылдаалар Тээли суурнуң төп стадионунга болуп эрткеи. Анаа болган волейбол, баскетбол, чиик атлетика болгаш тыва хүреш маргылдааларынга ажыд-агыйларның, район төвүнде күшажыллы коллективтериниң болгаш Тээли ортумак школазының командалары киришкеи. Маргылдаанны районнуң спорт комитеди болгаш районнуң «Урожай» эки тура спорт инитилели организастап эрткеи.

Баскетбол, волейболга эр улустуң 10-10, херээжеи улустуң 8-8 командазы ойнаан. Волейболга (эр улустан) «Мурнакчы» совхозтуң командазы тинилээн. Тээли ортумак школазының, район төвүнүң командалары эки ойнап, ийи-ги, үшкү черлерни алган. Херээжеи улустан республика маргылдааларынга киржип турээр Уран Седип, Галина Ортуи-Назын дээш ышкаш шыырак ойнакчыларлыг район төвүнүң командазы аваапгыр, чараш ойнаап, чиигн-биле тиилеп алган. Ыраккы «Кара-Хөл» совхозтуң командазы чедишкинниг ойнаш, ийигн черже үнгеи. Баскетболга КМК-958-тиң тудутжулар командазы бирги черни алган. Ийигн черде — «Тээли» совхозтуң спортчулары.

1000 метриин дистанциязынга херээжеи улустарның чарыжынга Байлаймаа Хертек, Саина Күжүтет, Саина Хомушку, шупту «Тээли» совхозтуң төлээлекчилери тинилээнер.

3000 метриин чарыжынга Юрий Ооржак бирги черни алган. Ийигн черде Яков Хомушку, үшкүзүнде Орлан Мюрзю.

Черниң улумун халымрынга эр улустан «Мурнакчы» совхозтуң спортчулары Саид Сереи, Орлан Кочаа олар бирги, ийигн черлерни болээнер. Үшкү черни Тээли ортумак школазының башкызы Мерген Доруш алган.

Херээженнерден бирги черни «Тээли» совхозтуң спортчузу Байыр-Маа Салчак, ийигизни Байланмаа Хомушку («Мурнакчы»), үшкү черни Саина Салчак (Тээли ортумак школазы) эзлээнер.

Волейбол, баскетболга эки ойнаанны дээш Владимир Очурга (КМК-958), Билчинмаа Хертекке («Кара-Хөл»), «Эң эки камгалакчы», Алексей Хомушкуга («Мурнакчы»), Уран Седипке (район төвү) «эң эки халдакчы» — деп тускай шаннаалдарны тывыскан.

Маргылдаанның түнелинде 32 метриин хүрежи солун болуп, хөй көрүкчүлерни хаара туткан. Бо хүрешке колдуунда-ла солун орар аныяк мөгелер боттарының күжүн шенешкеи. Оон түнелинде КМК-958-тиң аныяк мөгези Анатолий Чалбаа шүүлгеи, Михаил Сарыглар үжүүрленнкеи. Районга моон мурнунда шүглүп турган аныяк мөге Сергей Кашпик-оол бо удаада үшкү черни алган.

Бо маргылдаа хөй кижи киржикчилиг болуп, организастыг эки эрткеи. Ылангыя «Мурнакчы», «Кара-Хөл» совхозтарның, КМК-958-тиң спортчулары маргылдаага эки белеткелдиг киришкеи.

Команда аймы-биле шаңнаалдыг черни алганнарны болгаш тиилекчилерни районнуң спорт комитединиң болгаш ВЛКСМ райкомунуң хүндүлел бижиктери болгаш эртектиг белектер-биле шаңнаан.

Ол ышкаш районнуң бирги черн дээш хөл шыдыраа маргылдаазы база болуп эрткеи. Анаа районнуң хоочун шыдыраачызары Домба Ооржак, Владимир Сүге-Маадыр, Сарыг-оол Салчак, аныяк шыдыраачылар Шыдыраа Хертек, Виктор Очур болгаш өскелер-даа киришкеи. Оюннарның түнелинде бирги разрядчы Владимир Сүге-Маадыр чемпионнаан. Ийигн черни Сарыг-оол Салчак, үшкүзүн Виктор Очур олар алганнар.

И. СЕДИП-ООЛ.

КИЖИЗИДИЛГЕГЕ ДЭЭШТИГ

Чаңзаанным № 1 ортумак школазының чанында В. И. Ленинге тураскаал бар. Ону школаның башкылар коллективи өскеиикчилер ортузунга идей-политиктиг, моозу-шынар, интернационалчы база патриотчу кижизидилге ажыдларын чорударының төөгү кылдыр чогаадыкчы ажылдап турар. Тураскаалды долгандыр кылган шевергин херимде коску агитацияның кижизидилге утка-шынарлыг плакаттарын азып каан. В. И. Ленининң хөрээн дээш салгаарынче, интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгежо, тайбынны быжыглаарынче база ол ышкаш партининң эдлеглиг XXVII съездизиин тергиин эки өөредилгелиг, быжыг сагылга-чурумнуг утказурунче углангаи утка-шынарлыг ол плакаттарны эстетиктиг негелдеге дүүшүүр дерип кылганы эки.

Тураскаалдың чаны арыгшевер, каас-шиник турарын өскеиикчилер хайгаарап, хумагалыг камгалап турар. Чайын оны долгандыр өө-баазын чечек өскеи турар.

Өөредилге чылы эгелээр-ле, ооң чаны ээн турбас. Байырлыг шугум чыскаалдары, байырлалдарга тураскаатказ комсомолчу, пионержи чыштар аназ болур. Октябраттарны пионерге, пионерлерни комсомолга база-ла аназ хүлээп ап турар.

Сентябрь 1-де билиг байырлалынга тураскаатказ шугум чыскаалынга В. И. Ленининиң билиг дээш канчаар сундулуг, кымнаак өөренип чорааның өскеиикчилер дыннап, билип, Ильич ышкаш өөренирининг үлегерин ап, аназ чечектерни салганнар. Школаның аргинин бир дугаар артап турар белеткелчилер болгаш бирги классчылар школаза чүрт-шинчилел музейн-биле болгаш В. И. Ленинге тураскаал-биле танышканнар.

Ильичиниң тураскаалдыг хүнү — январь 21-де тураскаалга бодал чечектерни салып, пролетариаттың улуг баштыңчызының дугайында чырык сактыышкынарны өскеиикчилер, башкылар кылып турар.

Д. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

МАЛЧЫНГА ДУЗА

Баян-Кол школазының өскеиикчилериниң төрээн совхозунуң малчыннарынга дуза көргүзүп, шефтээри чаңчыл болган.

10-б класстың өскеиикчилери класзының башкызы М. Т Тас-оолдуң болгаш күш-ажыл башкызы А. Д. Ооржактың удуртулгазы-биле совхозтуң мурнакчы ешкү кадарчызы Сенди-Хуурак Көкүс-оолдуң Чер-Аастыг деп черде кыштаанга шефтээнивер. Чаш аныяктар кажаазының көрженин хооруп, ханытын малгаштаан. малчының чурттаар бажыңын чугайлап, арыглаан, шалазын будуп берген.

Малчын ог-бүле ажылгыр-кежээ өскеиикчилерге өөрүп четтиргенин илергелээн.

М. ТҮМАТ,

Баян-Кол ортумак школазының башкызы.

ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ

Солуннарны, сеткүүдлерни ончаан, оон дыка хайнү билип, өөренип ап турар бис. Амгы үеде оларны ончувайн орар кижи чок. Хөй националдыг делгем чуртувуста боттарының дылдарында солун, сеткүүдлер үнмейн турар чер барык чок. Бо дээрге, партия болгаш чазаавыстың чонуң чагай амыдыралы дээш сагыш салыышкынының бир хереченн-дир.

1986 чылдың солун, сеткүүдлер чагылыгазын республиканың чону массалыы-биле чоруткан. Оон бир чижоп «Алдан-Маадыр» совхозтуң Вора-Тайга салбырының харылзаа салбырынан көрүп болур. Почта салбыры төп солуннарны, сеткүүдлерни 550 экземплярны чагыдар турган. 570 экземплярны чагыткан.

Харылзаа салбырының өргелекчизи Мария Солун-оол чагылыга талазы-биле чон ортузунга эвээш эвес ажылдың чоруткан. Ол дерт чыл улай районнуң харылзаа белдирииң шилчнир кызыл тугун чаалаи алган. Оон эргелекчилээн салбырының ажылдакчылары партияның XXVII съездизиниге уткуштур төлептиг ажыл-ижин-биле чоруп орар.

С. САРЫГЛАР.

Сүт-Хөл район.

Хөгжүм-шии ТЕАТРЫНГА

1985 чылдың ноябрь 12-де «Бразилияның эртинези» деп тоол болур. Эгелээри 10 шакта.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

12. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бичии уругларынын чогаадыкчазы. 9.25 — «В тундре мой пост». Док. телефильм. 9.50 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 1-2-ги кезээ. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Наш современник». Док. телефильмнер: «Там, на шахте угольной», «И я одна за всех». «Признание». 16.10 — «Песня Евгения Жарковского». Фильм-концерт. 16.45 — «Школачыларга хлеб дугайында». «Хлебтин эртээ». 17.15 — «Военно-стратегический паритет». Док. фильм. 17.45 — Спорт гимнастиказының талазы-биле делегей чемпионады. Канададан дамчыдылга. 18.30 — «Хылдан тергүтүнген таланчыг үи...» Улустуң хөгжүм хереклелдерни кылып турар мастерлер дугайында телеочерк. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Орус балеттин арминары. 19.20 — Бистин амыдыралывыстың программазы. СЭКП ТК-ның нажигүнү, «Правда» солуның коя редакторлу академик В. Г. Афанасьевтин чугаазы. 19.55 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— Күрүненин теп конверт залыңдан Совет милицияның хүнүнге тураскаатказ концерт. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Мир твоих увлечений». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус. 2 класс. Күзүн колхозка. 8.55 — «Аджарские зарисовки». Эртенгептерелдиг фильм. 9.15; 12.15 — Француз дыл. 9.55 — «Такая, далекая, близкая Мещера». Телефильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Ленинчи «Искра». 10.35 — С. Есенининиң лирикязы. 11.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 11.35 — Черге зө болур. 12.05 — Шыдыраа школазы. 13.05 — Эртем болгаш техника талазы биле 1985 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 13.50 — XVIII вектиң орус уран чүүлү. Архитектура. 14.20 — «Кедээниң ажыл-ишчилериңе». 15.20 —15.25 — Медээлер. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Чонның уран чүүлү». Чонар-даштың чараш аялгазы. Улусчу мастерлер Е. Түлүш биле Д. Дойбухаанның чогаадыкчы ажылы. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Фокусник». Фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Исчезновение». Уран-чечен фильм. 23.10 — «Кара-Даг — земля заповедная». Док. телефильм. 23.30 — 01.00— Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва). В. И. Ленин аттыг Тап стадионунун Спорт орду зундан дамчыдылга.

13. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Сказка о Мальчише - Кибальчише», «Жадный богач», «Бебешжик». 9.25 — «Заходите — заходите». Док. телефильм. 9.55 — Противостояние». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.00 — Патриотчу музыканың конкурузунуң түнел концерти. Горький хоорайдан дамчыдылга. 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.15— Медээлер. 14.35— «Проверен практикой». Док. телефильмнер: «С грифом «Д». «На повестке дня». 15.20 — «Шевер холдар». 15.55 — Бичии оолдар хорунун концерти (Сан-Франциск хорай). 16.25 — Бүгүдеге стадион. 16.55— «Частный случай в Конотопе». Док. фильм. 17.15 — Бурунгу музыканың конверти. 17.45 — Белгород областың Фрунзе аттыг колхозунуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. Я. Горин-биле школачыларның ужуражмышкыны. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.35 — «А. Кудлэй мырлаар». Киевтен дамчыдылга. 19.55 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— Композитор Борис Райковский. Дамчыдыгаы О. Доброхотова чорудар. 23.00 — «Витские кружева». Док. телефильм. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Коканд». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезининери. 9 класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. И. С. Тургенев. «Адалары болгаш уруглары». 10.35; 11.40 — Музыка. 3 класс. ССРЭ улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 11.05 — «Өгбүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Төөгү. 10 класс. Баштайгы орус революсчулар. 13.10 — Эстетиктиг кижизидилге. 13.40 — Төөгүүнүң арыннары. Даймының сөөлгү даштаашкыларының арыннары. 14.20 — Р. Предбери. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннары. 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — «Кара-Даг — земля заповедная». Док. телефильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Шынаңам». Тывызыктан кандыг тоол-дур тывыкар. Дамчыдылгага Кызылда уругларның чурулга школазының өскеиикчилери киржир. 18.50 — Уругларга фильм. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — «Азия төвү». Медээлер. 19.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чарлаалдар. 20.20 — «В силу сложившихся обстоятельств», «Место под солнцем». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Трасса». Уран-чечен фильм. 23.05 — 23.20 — Бичии концерт.

14. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Шевер холдар». 9.25 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 10.35 — Дириг амытаннар дугайында». 11.30 — 11.35 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильмнер: «Запах черемухи», «Молодые хозяева земли», «День мелиоратора». 15.35 — Брежнев хоорайның инструменталдыг ансамблиниң концерти. Казаньдан дамчыдылга. 16.10 — Москва чурукчуларының чурук-тарының делгелгези. 16.45 — Д. Шостакович. Фильм-концерт. 17.05 — «...Он алды болнаш оон улуг назы». 17.50 — Миллионнарныц ленинчи университеди. 18.20 — Мультфильм. «Цветочная песенка». 18.30— Док. фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистин садывыс. 19.30 — «Съездиге чүүл-биле баар бис». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар. 19.55 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 5-кн сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Дайыны» сагыныышаан». Москва — Сан-Диего телекөвүрүг. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хата на склове». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Физика. 6 класс. «Октаргайларны шимчедир күш». Бүгү делегей тыртыжыышкынының дугайында. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. А. П. Чехов — «Вишня сады», 10.35; 11.40— Физика. 9 класс. Кристалдарның тургузуу болгаш шынары. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Төөгүүнүң арыннары. Тайбың кампаларының дугайында хоойлу. 13.05 — П. И. Чайковский — «Чылдың үелери». 14.00 — «Сказка рассказанная ночью». Уран-чечен фильм. 15.15 — 15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сыдысчыгаш». «Съездиге рапортта сээн одуругларың». Эрзин район-ундан дамчыдылга. 18.40 — Док. фильм. 19.10 — «Азия төвү». «Хаматы кампалалы». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Эр кижиниң мындыг ажылы». Челябинскиниң металлургия заводунуң аныяк кадр эзилдиричизи Ю. Теплицкийниң дугайында 20.30 — Ритмнит гимнастика. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — Дашпыкы фильмнер экраны. «Экипаж для Сингапура».

15. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Белгород областың Фрунзе аттыг колхозунуң Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. Я. Горин-биле школачыларның ужуражмышкыны. 9.40 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 5-кн сериязы. 10.45 — Док. фильмнер: «Владимир Цигаль», «Живое дерево». 11.10 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Довейко болгаш «Романтики» цирк бөлүүнүң дугайында фильм-концерт. 11.45 — 11.50 — Медээлер. 14.15 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Курс — интенсификация», «Гарантия надежности». 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — Москва чоогунуң кедээзиниң бөгүнгү болгаш даартагы хүнү. 16.20 — Тоол аалдап келген. «Алиса в стране чудес», «Алиса в Зазеркалье». Мультфильмнер. 17.50 — «Казы ажылдажылга». Тележурнал. 18.20 — Хөлүг нотажыгаштар. 18.30 — Москва башкыларының хору ырлаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кижи болгаш хоойлу. 19.30 — А. Глазунов. Оркестрлиг скрипкага концерт. 19.55 — «Керүкүдлериң дилээ-биле». «Собака на сене». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Собака на сене». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — Т. Рузавина болгаш С. Тапшев ырлаар. Саратовтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дело не в рекордах». Док. телефильм. 8.35 — Даштыкы чурулга уран чүүлү. Уильям Хогарт. 9.35; 13.00— Антын дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Нинти биология. «Амыдыралдың эстафетазы». 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. Демиселдиң болгаш удурланыышкынының ырлары. 11.05 — «Чангыс өг-бүленин сагыш-сеткилиң». Хөй националдыг совет литература дугайында. 12.10 Төөгү 7 класс. Александр Невский. 12.40 — Ботаника. 5 класс. Үрезиннер болгаш дүжүт. 13.30 — Промышленная переработка и использование лиственницы». Эртемнептерелдиг фильм. 13.50 — Сонгу чүктүң тоолдары. 14.50 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. Ада-иелер болгаш уруглар. 15.20—15.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Шыдыраа школазы.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Аныяндан алын кампаар». Ажыл-ишти шилип алырынга ада-иелериниң киржилгези. 19.10 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. Музей-усадьба Кусково. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Борис Добронравов». Док. телефильм. 22.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Михайловтуң удуртулгазы-биле симфониа болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. 23.00 —00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Динамо» (Киев), «Спартак» — «Металлист».

16. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Город и природа». Док. фильм. 9.05 — Буратинонуң делгелгези. 9.35 — Барааннар, ачы-дуза чедиришкинни, чарлаалдар. 10.05 — «Булактар». 10.25 — «Крылья». Док. телефильм. 11.25 — Пианист Евгений Кисин ойнаар. 12.00 — «Өгбүле болгаш школа». Тележурнал. 12.30 — «Үш чүс чылларның хоорайы». Ленинград дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.05 — Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «Конкурс хорового пения» (АКШ). 13.40 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Мультфильмнер: «Клад», «Чужая шуба». 15.25 — «Биллингирда болза, эдептиг». 16.30 — Киевке телефильмиериниң XI бүгү-эвилел фестивалының шанналган фильмнери. «Рыжий, честный, влюбленный». 1 болгаш 2-ги сериялары. 19.00 — Үнүштер дугайында. 19.45 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — Даштыкы фильмнер экраны. «На руинах любви». Уран-чечен телефильм. (АКШ). 23.15 — Теп телевиденнеңиң болгаш Бүгүэвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм хереклелдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. 00.05—00.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир авес кадык болуксазыңаа. 8.30 — «Хереллер конструкторлары». «Момент инерции». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.50 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.20 — Черде, дээрде болган далайда. 9.50 — Иркутскиниң телестудиязының программазы. 10.50 — «Кубань кырында, хем кырында». Краснодардан дамчыдылга. 11.15 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Сокол» — ЦСКА. Киевтен дамчыдылга. 12.25 — «Вижу цель». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 14.35 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 16.30 И. Гете — «Фауст». Трагедиядан үзүндүлер. 17.25 — «Серенада» үрер хөгжүм хереклелдериниң конверти ийи-ги аныяр. 18.25 — «Поклонись роднику». Док. телефильм. 18.45 — Музыка мозаиказы. 19.15 — Чарлаалдар. 19.20 — Чурукчулар дугайында расказтар. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу И. Ромадин. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.05 — «Ольга». Фильм-балет.

17. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Зарядкаже чыскаалыңар! 9.00 — Аныяктарның болгаш студентилериң Москва хорунун концерти. 9.30 — «Спортзотонүү» 46-гы тиражы. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелиниге бараан боон тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 — «Ералаш». Уругларның киножурналы. 12.40 — «Кедээниң ажыл-ишчилериңе». 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — Док. фильм. «Планета «Наташа». 14.30 — «Принц и нищий». Фильм-ши. 17.00 — Опера сценазының мастерлери. Мария Каллас. 18.00 — «Делегей байдалының доңчулалы». 18.45 — «Пластилиновый ежик». Мультфильм. 18.55 — Цирк ареназында. 19.40 — «Аян - чорукчулар клуву». 20.30 — «В. Давыдов и Олиаф». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35— С. Варгузова болган Ю. Веденеевиниң киржилгези-биле оперетта артистериниң концерти. 22.30 — «И я был в том походе». Фильм-концерт. 23.05 — 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.15 — «Чурук бургунде — хүн». 8.35 — Ритмниг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — «Путешествие по Москве». «Дорога на Яузу». Док. телефильм. 9.50 — С. Рахманинов. Симфония. 10.05 — Литва телевиденнеңиң программазы. 14.45 — Мультфильмнер: «Бюро находок», «По дороге с облаками», «Ух, ты говорящая рыба». 12.15 — Бистиң корреспондентилериниз чугаалаи тур. 12.45 — Тоол аалдап келген. «Алиса в стране чудес». «Алиса в Зазеркалье». Мультфильмнер. 14.35 — Москвааның музыкалыг бажыңнары. А. В. Неждановаңың бажыңында». 15.35 — «Дириг аммытаннар дугайында». 16.35 — «Тени исчезают в полдень». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. — «Красная Марья». 17.55 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары шылгараачай совет композиторлар. О. Тактакишвили. 18.50 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.25 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». Конкурс хорового пения» (АКШ). 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — РСФСР-ниң Күрүнеңиң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.20 — «Сказание о земле сибирской». Кинокомедия.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

РАДИО

НОЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Голубые горы, или Неправдоподобная история» 18.40, «Анжелика в гневе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киноклуб. «Сказка за сказкой» 10.50, 15.00, «Мужчины есть мужчины» 12.20, 13.40, «Утро оо-реченного приема» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Европейская история» 14.30, 18.10, 20.00, «Человек с аккордеоном» 16.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не ходите, дети, в кино» 15.00, 16.20, 17.50, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Загадка Кальмана» 17.00, 19.40 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага хат кошкак, чагбас. Дүне 18—23 градус, хүндүе 5—10 градус соор.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 19—21 градус, хүндүе 5—7 градус соок.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпир киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш советгургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацин киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колхоз ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45. Солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3163.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01118.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (12964) | 1985 чылдың ноябрь 13, среда | Өртээ 3 копеек | 1925 чылда үндезилеттинген

ПРОПАГАНДИСТ

«Тиилелге» совхозтуң директору Вадим Орамбалович Оюн — пропагандист. Вадим Орамбалович чамдыкта хүнзедир хову-шөлдер кезип, ажыл-агыйжы хүлээлгезин кылып чораш келгеш, кежээ орайга чедир бодунуң дыңнакчылары-биле партийжи өөредилгениң кичээлин эрттирип турарын бо-ла көрүп болур. Ол кичээлдерни марксисчи-ленинчи теорияның үндезиннери, партияның чугула документилери, бо хүннүң амыдыралы-биле ханы холбап тургаш, солун, чедингир кылдыр эрттирип билир мергежилдиг пропагандист. Ындыг пропагандистер бисте эвээш эвес.

Пропагандист болуру — харыысалгалыг болгаш хүндүлүг хүлээлге. Бистиң республикада дыка хөй пропагандистер идеологтуг фронтунуң мурнуку одуруунда туржуп, ажылчы чонну теоретиктиг билиглер-биле чепсеглеп, оларга политиктиг дадыгыышкынны берип турарлар. Республикада политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени чорудуп турар пропагандистерниң кол нуруузу коммунистер, дөрт пропагандистиң бирээзи-ле куш-ажылчы коллективтиң удуртукчузу, бүгү пропагандистерниң үштүң ийи кеззэ он чыл ажыг пропагандист стажтыг дуржулгалыг эштер. Бо өөредилге чылы чурттуң амыдыралында өнза харыысалгалыг үеде — СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдер болгаш ону эрттиреринин үезинде эртер. Бүгү партия организацияларының, куш-ажылчы коллективтерниң кичээнгейиниң төвүнге СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдары, партияның чаа документилери турар ужурлуг.

Бистиң партиявыс ленинчи чаңчылдарны удуртулга болдуруп, совет ниитилелди улам ыңай хөгжүдериниң бо харыысалгалыг, эргилделиг үезинде коллективтиг дуржулгага даянып тургаш, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң, бистиң коммунизмче бурунгаар шимчээшкинивистиң орунтарын улам көскү кылдыр тодарадыр дээш ажылчы чон-биле сүмележип турар. Ындыг болганда республиканың хөй санныг пропагандистери, идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчылары сөөлгү үеде бистиң теоретиктиг болгаш политиктиг бодалывыс чаа чүнүң-биле долдунганыл, ол бүгүнү ажылчы чонга ханызы-биле тайылбырлаар, съезд мурнунуң документилерин таныштырарын хоозун шуугаашкын, мактанып чорук чокка, ажыл-агыйжы, ажык байдалга чорудар, чөннүң Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттыжып турарын көргүзер ужурлуг.

Республиканың коммунистерин, бүгү ажылчы чонун СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунче, партияның айтыышкыннарын амыдыралга боттандырарынче мобилизастаарынга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чугула рольду ойнап турар. Политиктиг өөредилге партияның идип үндүргени чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң улус ажыл-агыйын долузу-биле интенсификастаарын, оон бүгү адырларын эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин шиңгээдип алырынга үндезилеп чорударының дугайында билигни дыңнакчыларның ханы билип алырынга улуг идигни бээр ужурлуг. Өөредилгениң бүгү хевирлерин практиктиг амыдырал-биле ханы холбаары, нарын болгаш улуг айтырыгларны шиитпирлээрде оон дээштиин чедип алыры, бүгү ажыл-херектерге кижиниң киржилгезин, дыңнакчыларның чогаадыкчы, социал болгаш куш-ажылчы идепкейин көдүрери — бо өөредилге чылында бүгү школаларга болгаш курстарга киирер ужурлуг өскерилгелерниң утказы ол.

Бистиң пропагандистеривис ажылчы чоннуң идепкейин көдүрер, оларның угаан-бодалын байыдар, ажылдың идеологтуг хандырылгазын боттандырарын чедип алырынга улуг улуг-хуузун киирип турарлар. Пропагандистиң ол чугула партийжи даалгага хамаарылгазындан, методиктиг белеткелинден, кичээлге чогаадыкчы байдалды тургузуп билиринден политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң түңнелдии, дээштии хамааржыр. Бисте пропагандистиң чымыштыг ажылын чүрээниң айбызы-биле кылып, хөй чылдарда бүгү сеткилиниң ханызындан бердинип ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларга А. П. Дамдын (Бай-Тайга), Д. Д. Донгак (Өвүр), О. Х. Анаажык (Барыын-Хемчик), С. Т. Ангыр-оол (Таңды), Н. В. Сомова (Кызыл хоорай) болгаш өскелер-даа хамааржыр.

В. И. Ленин: «Бистиң тиилелгелеривистиң үндезини — бистиң партиявыстың, Совет чазактың эзлчеглиг нарын айтырыг, бергедээшкин бүрүзүн дорту-биле, ажыы-биле чугаалап, чүге чамдыкта бүгү күштү бир ажылче, а өске таварылгада дараазында ажылче мөөңнеп турарывысты ажылчы чонга тайылбырлап, чоннуң энергиязын, тура-соруун көдүрүп, эзлчеглиг сорулгаларны масса чонга чедирип билиривисте» — деп чугаалаан. Бистиң бүгү идеологтуг, пропагандисчи, масса-политиктиг ажылывысты партияның бо хүнгү салып турар улуг болгаш нарын сорулгаларының деңнелинге чедир бедик көдүрер деп турар бо хүннеривисте пропагандистиң дыңнакчы бүрүзүнүң угаан-бодалын байыдар, ажыл-агыйжы идепкейин бедидериниң херээнге киирип турар үлүү улуг.

Пропагандист кадрларның методиктиг мергежилин хүн бүрү бедидеринче, өөредилгезин тодаргай организастаарынче кичээнгейин доктаамал салып турар партия райкомнары, парткомнары эвээш эвес. Кызыл районнуң партия организациялары политөөредилге кичээлдерин эрттиреринин методиктиг белеткелинче сагыш салып, ажыл-ишчилерниң хей-аъдын көдүрүп, көдүрлүүшкүнүг, тура-соруктуг ажылдаарын чедип алырынче кичээнгейин угландырып турар. Таңды районнуң пропагандистери теория айтырыгларын дыңнакчыларның хүн бүрүде практиктиг амыдыралы-биле холбап, бот-орулга-чарылгалыг, керээлиг арга-биле, чек системазы-биле ажылдаарын чедип алырын оралдажып турарлар. Партия бистиң амгы бо үевисте бүдүрүлге, ажыл-агыйның удуртукчуларындан чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударын мээн херээм эвес дээр эрги чаңчылдан уштунуп, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды деңге шиитпирлеп чорударын негеп турар. Удуртукчу ажылдакчыларның боттарының дөрт хүлээлгези-биле пропагандистиң ажылын холбап чорударга, ол чүгле эки түңнелди бээр деп чүвени директорлар масса чон ортузунга идеология ажылынче кичээнгейин күштелдирип турар «Сукпак», «Совет Тыва», «Тиилелге», «Чыраа-Бажы» совхозтарның чижээ көргүзүп турар.

Эш пропагандист... Чонда үнелеткен бо бедик ат бистиң партиявыстың хүндүткелин чедип алган. Ол харыысалгалыг даалганы күүседип турар коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези, Владимир Ильичиниң тодаратканы-биле «бодунуң марксисчи чырыткызын» бедик көдүрүп, кажан, каяа-даа сөс-биле ажыл-херектиң карышпазын чедип алыры, массаларның коммунистиг кижизидилгези деп буянныг ажылды кылырынга дыжын, күжүн харамнанмайн, бүгү сагыш-сеткилин берип ажылдаары болур.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелерниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдерин чугаалажып тур бис.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА, ИДЕПКЕЙ

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партияның Уставынга өскерилгелерниң база 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдериниң дугайында чугаалашкаш, тускай доктаалды хүлээп алган болгай.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ол айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунга илеткелинге мынча дээн: «Бо документилер политиктиг улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бистиң программалыг эчис сорулгаларывыстың дугайында, партияның чиңгине шугумунуң, оон экономиктиг стратегиязының кол айтырыгларының, төөгүлүг амгы үеде эң нарын болгаш харыысалгалыг үе-чадада массалар ортузунга ажылдың хевирлериниң болгаш арга-методтарының дугайында ол документилерде чугаа чоруп турар».

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели кижиниң сеткилин улам хей-аът киирер-дир. Мен чаа эдилгезиниң төлевилелин эгезинден төнчүзүнге чедир кончуг хынамчалыг номчудум.

Бистиң ленинчи партиявыстың совет кижилериниң чаагай чоруу дээш, делегейге быжыг тайбың дээш эчис сорулгаларын ол документиде тодаратканын эки билир бис. Ол болза коммунизмче совет ниитилелдиң улам ыңай бурунгаарлаарының программазы-дыр. Ол дээрге тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң программазы болуп турар-дыр. Программаның чаа эдилгезиниң төлевилели дөрт улуг кезектен тургустунган болду. Бүгү чоннуң чугаалажып көрүүшкүнүнче парлап үндүрген бо политиктиг улуг документини калбаа-биле таныжып, чугаалажыры бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң девискээринде бедик көдүрлүүшкүн-биле эгелей берген.

Совхозтуң парткому тускай планны ажылдап кылгаш бадылаан. Политинформаторларның, лекторларның, агитаторларның сургаалдалыг семинар хуралын эрттиргеш, участоктар аайы-биле харыысалгалыг эштерин быжыглаан. Тускай бөлүктү база бадылаан. Бо хүннерде таныжылга ажылы чер-черде чоруп турар.

Программаның чаа эдилгезиниң төлевилелин бистиң Хорум-Даг салбырының коммунистери болгаш ажыл-ишчилери чүүлдүгзүнүп деткивишаан, боттарының ажыл-херээн улам бедик харыысалга-биле кылырынче, он бирги беш чылды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозарынче кол кичээнгейин салып турар. Суурда чеди агитквартала, Дөң-Терек сүт-бараан фермазында, Ак-Хая хойжу бригадазында таныжылга ажылын кижилер боттарының ажыл-ижи-биле холбап, санал-оналын тодаргай киирип турарлар.

Чижээ, Ак-Хая хойжу бригадазының коллективиниң хуралынга мурнакчы хойжу К. С. Сарыглар мынча дээн:

— Чер кырынга тайбың дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш туржуп турар бистиң партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин номчаан кижиниң сеткили өөрүүр-дүр. Ол документ кижи бүрүзүн дазидырган ажылынга улам харыысалгалыг болурун хүлээндирип турар. Мен бодум партияның эзлчеглиг съездизинге алдар кылдыр төрүүр чүс хойдан-на 95 хураганны менди камгалап алырын хүлээндим.

Ол ышкаш Дөң-Терек сүт-бараан фермазының эргелекчизи зоотехник П. Монгуш коллективтиң хуралынга бодунуң саналынга төлевилелди бүрүнү-биле деткип турарын өөрүнүң мурнундан илергейлээн. Ферманың ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садар планын декабрь 25-те күүседирин хүлээнгеннер.

О. КАРА-САЛ.
«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының эргелекчизи.

БЕШ ЧЫЛДЫЫНДАН АЖЫР

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш республиканың күш-ажылчы коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи бистиң дааранылга фабриказының коллективи партияның чугула документилериниң төлевилелдерин улуг сонуургал-биле таныжып, чугаалажып турар. Экономиктиг өөредилгениң, коммунистиг күш-ажыл школазының кичээлдеринге, политинформацияларга СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын база Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партия Уставынга чаа өскерилгелерниң төлевилелдерин моон соңгаар-даа сайгарып, ханы өөренип көөр бис.

Мурнунда алган социалистиг хүлээлгевисте он бирги беш чылдың планын Октябрь байырлалынга уткуштур күүседири көрдүнген чүве. Ынчалза-даа бүгү коллективтиң — дааранынкчыларның, быжыкчыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, албан хаакчыларның күженишкинниг ажылдаанының түңнелинде, он бирги беш чыл планын октябрь 15-те дооскаш, ол дугайында СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге рапорттаар аргалыг болдувус. Азы бедиткен социалистиг хүлээлгевисти ийи неделя эрте күүсеткенивис ол. Мындыг харыысалгалыг үеде, бүгү чуртта партияның улуг съездизинге уткуштур белеткелдиң үезинде, фабрикада ажыл-иштиң темнизи кошкаш дивейн турар. Чыл төнчүзүнге чедир арткан үеде беш чыл планындан ажыр 1160 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрер деп азы ол мурнунда хүлээлгеден 460 муң рубльге хөй немелде хүлээлгени алган ажылдап турар.

Ынчалза-даа бистиң мурнувуста салдынган чаа сорулгалар, чедир кылыр ужурлуг ажылдар хөй. Продукцияның шынарын экижидери, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери хүннүң чугула сорулгазы деп партияның чугула документилеринде айтып турар болгай. Бо талазы-биле бистиң бүдүрүлгене чедир шиитпирлээр, ажыглап болур курлавырлар бар. Партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организациязының талазындан социалистиг чарышты организастаарынче, оон негелделерин эки ажылдап кылырынче сагыш салыр ужурлуг бис. «Ленинчи принциптерге даянгаш, чарышты организастаарын сайзырацгайжыдары болгаш оон дээштиин бедидери, ужур эдертир болгаш чаңгыс хепке чагыртыр чоруктарны узуткаары, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередири, хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедир өрү тыртары, инициативчи чоруктуң, эш хуунуң кады ажылдажылгазының болгаш бот-боттарынга дузалажылганың байдалын хөгжүдери эргежок чугула» — деп Программаның чаа эдилгезиниң төлевилелинде бижээн. Бо сөстер бистиң ажылывыска дорт хамааржыр-дыр. Ортумак көргүзүглерлиг, азы ажылдап турары арай көшкак дааранынкчыларны мурнакчыларның деңнелинче көдүрер, шалыпчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле хөйнү кылып болур. Бистиинде 30 ажыг кижи 1987 чылдың үлүүнде ажылдап турар, 131 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бедик аттың эдилекчизи. Ындыг шалыпчыларның мурнуку одуруунда коммунистер, аныяктарның дагдынынкчылары чоруп турар. Оларга дагдынынкчылар чөвүлелиниң даргазы Л. Х. Дардан-оол, белеткел цегинде мастер В. М. Акулова, быжар цехтиң улуг мастери Т. И. Денисова болгаш оон-даа өскелерин хамаарыштырып болур. Ынчангаш бисте даянып болур улуг күш — коммунистер, комсомолчулар, партия кежигүнү эвес активчилер хөй. Ылаңгыя келир 1986 чылда бригадаларның, цехтерниң болгаш тус-тус кижилериниң социалистиг хүлээлгелерин көрүп турар үеде бо талазы-биле амдан эгелеп шыңгыы ажылдаары негеттинип турарын бистер коммунистер харыысалгалыы-биле билип тур бис.

О. МЫНЫН-ООЛ.
Кызылдың дааранылга фабриказында профком даргазы, коммунист.

КАШ ДАКПЫР КҮЖЕНИИШКИН-БИЛЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелерниң төлевилелдерин Бин-Хемде «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырының коммунистери, бүгү ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле танышкаш, ол чугула партийжи документилерин чүүлдүгзүнүп деткип турарлар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң одуруг бүрүзү совет кижилериниң материалдыг чаагай чоруун экижидеринче, чурттуң экономиктиг болгаш камгалаңыр күчүзүн быжыглаарынче угланган. Ынчангаш Тарлаг суурнуң ажыл-ишчилери кижи дугайында партияның ада сагыш човаашкынынга харыы кылдыр он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш каш дакпыр күженишкинниг ажылдаарын хүлээнген.

Амгы үеде партияның эзлчеглиг XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышта салбырның ишчилери калбаа-биле хаара туттунган. Кижи бүрүзү даанган ажылын харыысалгалыы-биле күүседип, продукция бүдүрерин көвүдедир, оон шынарын экижидер дээш демисежип турарлар. Шак ындыг шалыпчы ажылдың түңнелинде совхоз бо чылын чаагай дүжүттү өстүргеш, күрүнеге тараа садарының планын ийи катап ажыр күүсеткен. Мал чемнерин четчири-биле белеткеп алган. Күрүнеге эът, сүт садарының даалгаларын чедиишкинниг боттандырып турар. Мында бистиң салбырның малчыннары, механизаторлары, тараажылары биче эвес үлүүн киирген.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелдерин коммунистер, ажыл-ишчилер танышкаш, чүгле чедиишкиннерин демдеглеп турар эвес, ажыл-иште болгаш культура-тургузуушкунунда четпестерин, чедир кылдынмаан ажылдарны илередип, ону эдип алырда чүнү кылырын айтып турарлар. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, арагалаар чорукка удур демиселди күштелдирер, корум-чурумну быжыглаар талазы-биле чорудуп турар хемчеглер ам-даа четпес, ону күштелдиреринче салбырда партия организациязы кичээнгейин моон соңгаар салыр.

А. САГААН-ООЛ.
«Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында партия эге организациязының секретары.

ХУУСААДАН ЭРТЕ ДООЗАР

№ 14 механизация эргелели үшкү кварталдың түңнели-биле тудуг организацияларының аразында чарышка тиилекчи болган. 10 айларның планы база чедиишкинниг күүсеттинген. Тудуг-монтаж ажылдарының планын 109,8 хуу боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 103,5 хуу четкен.

Экипажтар аразында чарышка экскаватор машинистери Г. В. Гредасов биле Б. И. Бутапаев тиилээн. Хоочун машинист А. Т. Ельмояров эки көргүзүглерни чедип алган. Мергежил аайы-биле чарышка дарган Н. Ф. Астраханцев база мурнап турар.

Бистиң корр.

МУРНАКЧЫ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИНДЕ

Шагаан-Арыгның саржаг заводу — Улуг-Хем районда мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели-биле оон ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле таныжып, чугаалажып турар. Партияның, Төрээн чурттуң төөгүлүг дуржулгазын мөөңнезин чугула ужур-дузалыг бо документ күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бүдүрүлгениң кайы-даа участоктарынга тудуңгур, шимчеңгир, чогаадыкчы болгаш тывыңгыр болурунче, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш инитиниң корум-чурумун быжыглаарынче коллективти хей-аът киирип турар.

Оон чижээ болза, заводтуң ажылчыннарының чаа, немей алган социалистиг хүлээлгелери. 1985 чылдың арткан үезинде ам-даа 200 тонна сүт аймаан, 18 тонна саржагны бүдүрүп үндүрер, 120 муң рубльдиң продукциязын кылыр, 115 муң рубльдиң продукциязын сайгарар.

Ол хүлээлгелер боттуг, ону күүседиринге херек курлавырларны болгаш аргаларны санап тыпкан. Черле ынчаш коллективтиң ажыл-ишчилериниң өөзү үүле-херек-биле беш чылдың бүгү дургузунда карышпайн келген. Ынчангаш олар беш чыл планын хуусаадан оранчок эрте, октябрь эгезинде-ле, күүседипкен. План бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттинген. Беш чылдың бараанныг продукциязын бүдүрериниң планын 100,4, продукцияны сайгарарының — 102, саржаг бүдүрериниң планын 100 хуу күүсеткен. Шалыпчы күш-ажылдың түңнелинде 268 муң рубльдиң орулгазын бүдүрүлге алган.

Планныг онаалдаларның күүселдезин хандырарынга кижи бүрүзү бодунуң төлептиг үлүүн киирген. Ылаңгыя эрес-кежээ ажылдап турарларның саны өскен. Бүдүрүлгеде мурнакчы кижи бүрүзү-ле беш чылдан эвээш эвес үениң дургузунда ажылдаан болуп турар. Мергежилге турум чаңчыгары, бактаап кирген бүдүрүлгеге үр үеде ижигери кижиниң бодунга-даа, бүдүрүлгеге-даа эң кедилиг болуп турарын планныг онаалдазын күүседип турар заводтуң ажыл-ижинден көрүп болур.

Бүдүрүлгениң улам-на быжыг болурунуң бир чугула барымдаазы болза, дуржулгалыг ажылчын кадрлар-биле оон четчелеттингени, ажылдан үнер-кирер чоруктуң кызырылганы болур. Хоочун хоктуг деп чугаада ужур-ла бар. Чижек кылдыр алырга, күш-ажылдың хоочуну Екатерина Санько элээн каш чылдарның дургузунда чаңгыс ол-ла ажылынга үр-ле болган, үс бүдүрүп ажылдап турар. Тергини эки көргүзүглеринге ол четпес-даа болза, кандыг-даа коллективке эң херек кижилериниң бирээзи, эш-өөрү-биле найыралдыг, дузааргак. Бир эвес ол ажылга келбейн барган дижик? Өөрү ону дораан-на чоктай бээр. Оон хөглүг каткызы, кайы-бир херекке кичээнгейлиг киржилгези чокта, бир чүве четпес, өрээл иштиниң чырыы эвээш кылдыр сагындырар.

Бүдүрүлгениң мастери Байыр Төмүр-оол бодунуң ажыл-херээн эки билир, ажылчыннарның күш-ажылын шын организастап турар. Ол база-да беш чыл ажыр чаңгыс бүдүрүлгеде ажылдап турар. Ажылынга харысалгалым, бедик негелделин, кижилерге сагыш човангыры дээн ышкаш ындыг шынарлары-биле коллективтиң хүндүткелин ол чаалап алган.

Байлак амыдыралчы дуржулгалыгларының үлегерин эдерген, карак кызыл аныяктарның бирээзи Татьяна Донгак. Сүт аймаанын, бүдүрүп турар өске-даа продукцияның шынары лаборантыдан хамааржыры билдингир, бо хүлээлгени күүседип турар болгаш ол бодунуң профессионал билиин бедидип, бот-өөредилге-биле көдээ ажыл-агый институдунда өөренип турар.

Эки ажылдың кол магадылалы болза — ажылдаар чердериниң байдалын экижидери, ажылчыннарның мергежилин бедидери, оларның амыдырал хандырылгазынга кичээнгейлиг болуру дээш ап чорудуп турар хемчеглер. Чижээ, одаар чүүл-биле завод, ажылчыннарның өгөрегелери кыш удур хандыртынган. Бо ажылдарга профэвилел комитединиң даргазы чолаачы Л. И. Чернов кызымаан көргүзүп турар.

Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге чүгле ажыл шагында кижилер-биле ажылдаары эвээш болур. Хостуг үени — кижилериниң ажыл-амыдыралының ол байлаан ажыктыг тургузары чугула. Ону чогумчалыг болдурары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң база бир аргазы кылдыр саржаг заводунда көрүп турар.

Профэвилел комитединиң тургусканы график ёзугаар арыг агаарлыг, кылаң суглуг тайгаларже үнүп, шак-шагы-биле чадаг селгүүстеп, дыштаныр хүннү ажыктыг кылдыр организастап турар. Дыштаныр хүннерин организастыы-биле эрттирерге, олче кичээнгей салырга, коллективтиң быжыгарынга, планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинге чаагай салдарлыг болуп турарын беш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткени бүзүрелдин-биле бадыткап турар.

А. ОКСУР.

МОСКВА. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин дентер кылдыр парлаан үндүрген. Ону политиктиг литература парлаар чер үндүрген.

«Кызыл пролетарий» типографияга парлаан тиражтың баштайты кезин садыгда кирген.

ЧУРУКТА: дентерлээр участоктуң ажылчыннары Лидия Соколова (солагай талазында) болгаш Евдокия Ларионова олар ажыл үезинде.

В. КУЗЬМИН биле Н. МАЛЫШЕВТИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга семинар-хурал

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга эш хуу судтарының ажылының талазы-биле хөй-ниити чөвүлелдериниң даргаларының семинар-хуралы болуп эрткен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар хуралды ажыткаш, оон киржикчилериниң кичээнгейин күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазынга эш хуу судтарының ролюн бедидериниң чугулазынче угландырган.

Партия, чазактың эрагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар херекке эш хуу судтарының аргаларын ам-даа долу ажыглаар ужурлуг. Эш хуу судтарының ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалы бо чылдың майда хүлээп алдынган турбуже, чамдык райкүүскомнар эш хуу судтарының хөй-ниити чөвүлелдерин сентябрь, октябрь айларда тургускан болуп турар. Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Таңды, Эрзин райкүүскомнар ол чөвүлелдерин октябрьда тургускан. Эш хуу судтарының ажыл-чорудулгазын дүүштүрер, углап башкарар боттуг ажылдар ол районнарга чорбайн турган.

Тыва АССР-ниң юстиция министриниң оралакчызы Л. П. Рожкова семинар-хуралдың киржикчилеринге эш хуу судтарының ажылының талазы-биле хөй-ниити чөвүлелдериниң сорулгаларының дугайында чугаалаан. Профоблчөвүлелдиң күш-ажыл эрге-хоойлузунуң инспекциязының эргелекчизи М. Ф. Глазырин күш-ажылчы коллективтерде эш хуу судтарының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан.

Семинарның киржикчилери Кызыл хоорайда, Каз-Хем районда хөй-ниити чөвүлелдериниң ажылының дуржулгазы-биле танышкан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар семинар-хуралга түңнел сөс чугаалаан. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының талазындан эш хуу судтарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидер хемчеглериниң ам-даа четпес алдынын турарын айыткан. Күүскомнар хуралдарынга ол айтырыгны эвээш чугаалажып турар. Чамдык бүдүрүлгелериниң, күш-ажылчы коллективтериниң администрациялары, профкомнары эш хуу судтарының салдарын чедир үнелевейн турар болгаш чамдык эш хуу судтарының ажылы кошкак. Чер-чер Советтериниң күүскомнарының талазындан эш хуу судтарының ажыл-чорудулгазынга удуртулганы экижидип, оларның ажылын идепкейжидер, практиктиг дуза чедирер болгаш оларның эргэ-дуржулгазын нептередир хемчеглерин алырынче семинар-хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин ол угландырган.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

Районуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде, организациялаашкыларында 23 партия эге организациязы, совхоозтарда 4 парткомда 22 партия эге организациязы, 25 партболүк бар. Оларга отчёт-соңгулдалыг хуралдар партия райкомунуң бюровузуңң бадылааны график ёзугаар организастыг доозулган.

Бригада партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга аңаа киржир ужурлуг коммунистерниң 96,3 хуузу олурушкан, 143 кижи санал берген. Коммунистер боттарының саналдарынга партия организацияларының отчёттуг үениң дургузунда СЭКП-ниң XXVI съезжизиниң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиит-пирлерин, оң бирги беш чылдың планның онаалдаларын күүседир дээш канчаар ажылдаанын ханы аналиэтеп, кичээнгейни чедир кылдынмаан үүлдерже, четпестерже углаңдырын, моон соңгаар оңу эдип алырда чүүл кылза чогуурун чугаалап турганнар.

Районуң ишчилери бо чылын багай эвес ажылдаан. Бай-Тайга район, «Мурнакчы» совхоз 1984—1985 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдеирин дээш бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң Хүндүлел бижиктери-биле шаңналткан. Он бирги беш чылдың планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин дыка хөй бүдүрүшкелер. кижилер хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның аразында районуң бот-оруула-чарылгалыг сентелге-тудуг участогу бар, коллектив беш чыл планын күүсеткен. 1986 чылдың бирги кварталының даалгазын СЭКП-киң валчеглиг XXVII съезжинин ажыттынар хүнге чедир доозарын хүлээжеген. Шак мындыг эки кергүзүүлүг коллективте партия организа-циязының организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгениг ажылды экижиктенинең ачызында чедип алган.

Районуң бүдүрүлгелериниң, совхоозтарының, организациялар-ының чедип алган күш-ажылчы чедиишкиниерииде коммунистериң кирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес. Ол дугаймда хуралдарга отчёт илеткелдер кылган партия эге организацияларының секретарьлары, санал бергенер демделгээн. Районда тос хойжу бригада бар, олар төрүүр чүс баш хойга оналаштыр 80—85 кураганы менди доруктуруп алган. Он алды малчын төрүүр чүс баш хойга оналаштыр 87—108 баш кураганы менди доруктуруп, чарышка эки кергүзүүлүг болганнар.

Партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга мурнакчы малчыннарны, тараажыларны, механизаторларны илеткелчилер чоргаарал-биле адап турганнар. Оларга сарлык кадарчылары Владимир Карыш, Хертек Сайын-оол, кадарчылар Салчак Сандүү, Күжүгет Херелмаа, Кара-Доңгак Чагыр, Хертек Чорбаа, Ооржак Сенден, суг-гатчылар болгаш механизаторлар Валерий Салчак, Сергей Ногай, Ак-оол Халзаң болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

«Бай-Тал», «Мурнакчы» совхоозтарының парткомнары (секретарьлары К. Х. Адыгбай, К. С. Доңгак) партия организацияларының даймычы арга-шинээзин бедидер дээш чогуур хемчеглерин ап турар. Ылаңгыя коммунистерни кижизидериниң школазы —партия хуралдарын эрттиреринің деңнелин бедидериниң кичээнгейни салган. Оон уламыннан партия хуралдарынга айтырыгларны белеткээринге, ону чугаалажырынга коммунистер идепкейлиг киржип, ажылда четпестерни илередиринге, ону эдип алырда чүүл кылырының талазы-биле боттарының сүмелерин, саналдарын киирип келгеннер.

«Тээли» совхоозтуң Кызыл-Даг салбырында Кудуктуң хойжу бригадазында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер партбюроюң отчёттуг үеде чоруткан ажылын ханы аналиэтеп көргеш. Партия организациязының үчёдүнда 22 коммунист бар, олар шүүтү малчыннар. Бригада районда мурнакчыларның бирээзинге санадып турар. Ында эки кергүзүүлерни чедип ап келгеннерге Юрий Имит, Хертек Сандыжап, Самдар Маңзырыкчы, Зоя Чымба, Доңгак Бора-оол болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берген коммунистер Хертек Сандыжап, Күжүгет Херелмаа, Самдар Маңзырыкчы олар кыштаглаашкынга четпестерни шүүгүмчүлээн. Ылаңгыя малчыннарның чурттаар бажыңнары, хой кажаалары чедир септеттинмээн, совхоозтуң дирекциязы малчыннарның амыдырал хандырылгазын жижидериниң айтырыгларынче кошкак кичээнгей салып келген, одаар мынг чедишпес. Сиген белеткелиниң үезинде машина-биле малчыннарны хандырбаан. Ол ышкаш партия организациязы эки шинтпирлерни удаадараа хүлээп ап турза-даа, оон күүседезин хынаар, ону харылаа турар эштериң дыңнадыгларын алырын организаставайн келген. Кудуктуң хойжу бригадазының төвүнге он ажыг чыл мурнунда электри чырыын киирген, индыг-даа болза оон мрак эвесте кыштагларда электри чырыын киирбээн, ол дугайында хуралдарга каш удаа чугаалаан, ону кылырын шинтпирлеп келзе-даа, ол мынчага чедир күүсеттинмээн.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга илеткелчилер болгаш санал берген коммунистер партия организацияларыны ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңуң айтырыгларын ам-даа чедир шинтпирлевейн, аңаа партийжи удуртулганы чогуур деңнелге чедир тургуспайн, партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарның дээштиин бедяттпейн турарын шүүгүмчүлээнер. «Тээли», «Кара-Хем» совхоозтарда парткомнар партия эге организацияларынга удуртулганы ам-даа чогуур негелдеге чедир тургуспаанындан, ында партия хуралдарының эртиң турарының шынары куду, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш ап турар хемчеглер кошкак болуп артпышаан. Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары ажыл-агыйда, партийжи удуртулгада байдалды ханы аналиэтеп, түңнелдерни үндүргеш, он ийиги беш чылда чүүү кылырының талазыбиле коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның соруглаарын тодаргай айыткан программалыг доктаалдарны хүлээп алган. Амгы үеде партия организацияларының коммунистерниң шүүгүмчүледдиг саналдарын амыдырала боттандырар дээш ажылды чорудуп турарлар.

К. САЛЧАК.
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң инструктору.

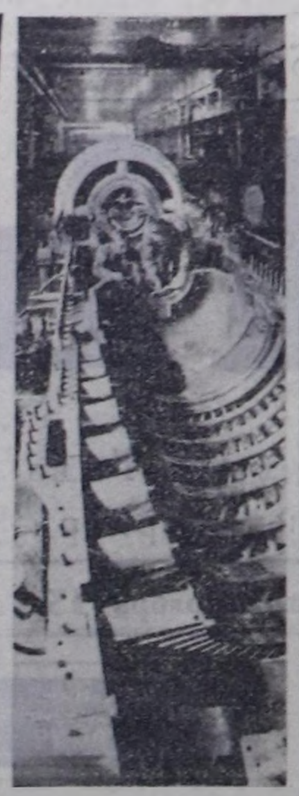

ЛЕНИНГРАД. «Невскиң» заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының коммунистери СЭКП-ниң XXVII съезжизиниң төлептиг ужураажырынга белеткенниишаан, беш чылды чедиишкиниг күүседириниче бүгү күүнүн салып турар. Каттыжышкынының 1300 ажыг мурнакчы ажылдакчылары, оларның хой кезии партия кежигүннери, хууда беш чыл даалгаларын ам безин күүседипкеннер. Машина кылыкчылары боттарының курлавырларын болгаш аргаларын кичээнгейлиг саналп коргеш, съезд мурнунуң үлам бедяткен хүлээлгелерин алганнар. Бо чылдың төнчүзүне чедир эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге үндезилээш, планга немештир 29 миллион рубльдин продукциязын сайгарарын, Ямбург—Елец-1 аразының дөрт газ дамчыдыкчызынга тургузар газ сордурар агрегатты хуусаазынган бир ай мурнай белеткеп кылырын шинтпирлээн.

ЧУРУКТА: эңгчеглиг газ сордуруқчузу ГТН-25 дээр агрегатты эртен турары. Чурттуң газ дамчыдар хоолайларынга тургузуп, ажыглаар индыг агрегаттарны ол бүдүрүлге чери он бирги беш чылда калбаа-биле кылып эгелээн.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

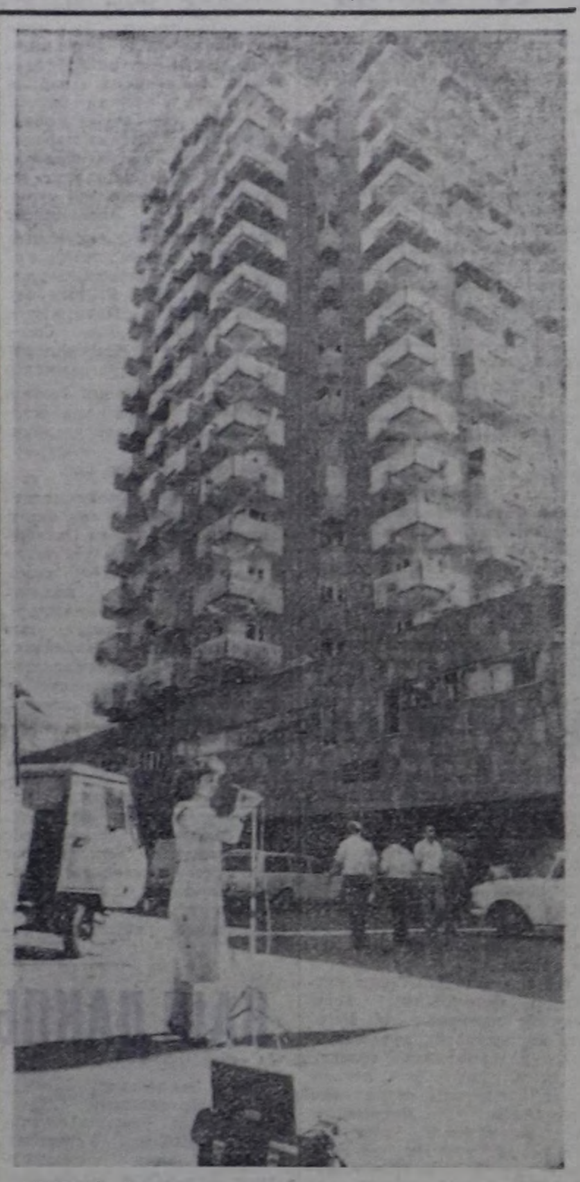

ЕРЕВАН. Кижиниң организминиг даалга-шимээнниң саларының комплекстиг шинчилелдерин Армян ССР-ниң Кадык кампалал министерствозунуң Акустика төвүнүң лабораторияларында чорудуп турар. Ол шинчилелдерни эмчилер, биологтар, физиктер, математиктер, инженерлер, хоорай тудугжуларының-биле кады боттандырып турар. Даалгашимээнге удур демиселдиң болгаш кижиниң организминге ооң салдарының профилактиказының талазы-биле хемчеглерни топтуң ажылдакчыларының чогаадырынга аргаңы шинчилелдериниң түңнелдери бээр.

ЧУРУКТА: акустика төвүнүң улуг лабораториязы Сильва Минасяниның Ереван хоорайның төп кудумчуларының бирээзинге даалга-шимээнниң байдалын тодаргайлап турарлы.

Ю. ВЕНДЕМИНИҢ, Г. БАГДАСАРЯННЫҢ фотозу.

Күш-культура болгаш спорт

МАССАЛЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Күш-культура болгаш спортту улам ыңай сайзыраадыр, чоннуң культура дыштанылгазын ажыктыг, солун кылдыр организастаар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың локтаалдарын амыдыралга боттандырар дээш Бай-Тайга районнуң профсвилел, комсомол, спорт организациялары чамдык ажылдарны чорудуп турар.

«Клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга үндезилээш, районнуң удуртур ажыллакчыларының, культура албан черлерниң болгаш спорт ажылдакчыларының каттышкан хуралын эрттирген. Ук хуралга тускай доктаалды хүлээп алган. Чурттакчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынга болгаш күш-дамыр дадыгышкынынга районда бар клуб албан черлерин, спорт базаларын ажыктыг ажыглаар дугайында хемчеглерни ында киирген. Ол ышкаш спорт базазын экижидер-биле район төвүнге чаа спорт залын, урутларның спорт болгаш музыка школаларын, музейлерин, суурларга спорт шөлдерин, «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхоозтарга бодуң хевирииң стадионнарын, «Мурнакчы» совхозка хаак базазын тудуп дериирин, районга улусчу ансамбльлерни, янзы-бүрү бөлүмнерни, спортчу секцияларны немей организастарын, агитквартираар деискээрлерниң урулар ойнаар шөлүүтешкерин болгаш албан организацияларның деискээрлериниң кадыкшылга шөлдерин немей тудары хемчеглерде көрдүргеп. Сеңгүнийн чылда районга спорттуң материал-техниктиг базазы экижип турар. Он бирги беш чылдың эгезинде районга түгле ийи спорт залы турган болза, ам 4 спорт залы бар. Бөдүүн хевириниң элээн каш спорт шөлдерни немей кылгылаан. Ол ышкаш кышкы үеде район төвүнге, «Мурнакчы» совхозка катоктарны дошталдырып, күдүн ап келген. Дөрт чыл бурунгаар районнуң школаларынга тускай эртеминиг күш-культура башкылары чок турган, ам дээди эртеминиг дөрт башкы, тускай ортумак эртеминиг ийи башкы районнуң школаларында ажылдап турар.

Культура болгаш спорт ажылдарын чорудар талазы-биле комплекс чөвүлели районда тургустунган. Ук чөвүлел план ёзугаар ажылдарны чорудуп турар. Дыштанып хүннерде хөй-ниити организациялар-ының күжүбиле район төвүнге дыштанылга хүнерин организастаарын чурумчуткан. «Ачам, аваам база мен — спортчу өгбүлө» деп массалыг маргылдаалаарны эрттирип турар апарган. Чурттакчы чоп ортузуңга ГТО нормаларын дужаадырын кичээнгейлеп алган. Район төвүнде шыдыраа клубун ажыткан. Ында шыдыраага хандыкшылдыглар хаара туттунган. Культура бажыңында теннис, биллиард ойнаар черлерин дерип тургускаш хостуг үе-шактыг чөп ажыглаш, дыштанырынга таарымчалыг болу берген.

СЭКП райкомунуң бюрозунга, райкүүскомнуң сессиларынга, күүсем хуралдарынга болгаш доктаамал комиссияларга, ВЛКСМ райкомунуң бюроларынга, пленумнарынга күш-культура болгаш спорт ажылының дугайында сайгарын чугаалажып, аңаа кылып чорудар ажылдарның планын тургузуп, бадылаан турар.

Районда хоккей, волейбол, баскетбол, тыва хүреш, хөстүг хүреш, чиик атлетика, теннис дээш ышкаш спорттуң бо хевирлериниң аныяктарның болгаш өреникчилерниң киржилгезин идепкейжээн.

Күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдер, аңаа аныяк-өскенни массалыг-биле хаара тудар, ооң ужур-дузазын пропагандалаар талазы-биле ажылды чорудуп турар активчилер районда аазап эвес. Оларга райкүүскомнуң даргазы Владимир Сүге-Маадыр, районнуң ДОСААФ комитединиң даргазы Николай Ойдуп, библиотекарь Ачиймаа Таргын, киномеханик Галина Ортуң-Назын, хоочун хоккейжи Май-оол Салчак, Кара-Хөлдө эмчи Билчинмаа Хертек, культура ажылдакчызы Седип Уран, уран-шевер чазаныкчы, хоочун спортчу Киров Хунан болгаш ооң-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Районнуң совхоозтарында спорт талазы-биле харылаан турар методист-инструкторлар бар. Олардан «Мурнакчы» совхозта Виктор Алдайның ажылы эки. Совхозтуң удуртукчулары спорт ажылын сайзырадырынче чогуур кичээнгейни салып, дузаны көргүзүп турар.

«Тээли», «Кара-Хөл» совхозтарның удуртукчулары күш-культура болгаш спорт ажылынче кошкак кичээнгей салып келген. Ол совхозтарның удуртукчулары спорт дериг-херекселдерин садып алырынга, маргылдаалар үезинде спортчуларга машина-техника-биле дуза чедирбейн турары канчап-даа таарышпас.

Бистиң районда күш-культураны, спорттуң чон ортузуңга иептередир талазы-биле хемчеглер негелдеге ам-даа четпес. Спорттуң материал-техниктиг базазы кошкак. Район садыгларында спорттуң дериг-херекселдери, спорт хептери эвээш хээп турар. Ылаңгыя волейбол, баскетбол мячилери, хоккей клюшкалары садыгларда ховар. Спорт дериг-херекселдери болгаш хептер-биле хандырар дээш чогуур хемчеглерни ап чорударын районнуң херелекчилер ниитилели сагыш салыры күзенчиг.

Районнуң спорт комитединалбан организациялар, коллективтер-биле демнежип ажылдап турган партия, чаазытың үлүгден докталшинтирлериниге дүүштүр спорттуң чон ортузуңга иептередип, сайгырадыр сорулга-биле дээштиг хемчеглерни ап, моон соңгаар-даа күжениишкиниг ажылдаар.

Х. СЕРЕКОВ.
райкүүскомнуң спорт комитединиң даргазы.

РЕЙД

ТОЙМАГЛАТКАН КЫШТАГЛАР, АЗА-ОКТУГ ОДАРЛАР

- Шагжалар ажыглавайн турар. Камналга чок.
- Электри чырыы чок. Кудуу шуут ажылдавас.
- Чыланиыг, Шанчыг-Ужу, Эзр-Хавак ынчаар одар-белчиирлерни аза-огу тудуп чигген. Ону кеспейн турар.
- Кыштагларны малчын бүрүзүнге быжыглаар. Хой бүрүзүйден — хураган дээш.

«УТКА 25 чылы» совхоозтуң Шанчыг-Ужунда малчын турар. Даанга чеде баарывиске, оон залери чай чок ажылдаан турлар: эр улус херимнер сентээн, херзөөннер хой кажаазының даштын малгаштап, чугайлаан.

Ажыл-ижинин дугайында чугаалап баарын улуг кадарчы Олег Кууларбан чапсар аразында диледнивис. Ол хаванын дерии чотпушаан:

— Кыштатта кежүп келгеш, чартык ай болдувус. Чайлаглаар мурнунда түрмек сентелгени кылып каан улус бис. Ынчалза-даа чайын чамдык соңгаларның шилдерин үштүп алган барган болду. Хураган кажаазының иштинге шыгжан каан клеткаларывыс база чогуя. Чыдыы-на индыг боор-дур — деп, сеткилги хомудан чугаалай-дыр.

Шынап-ла, малчының кодазында 395 баш төрүүр хой бар. Сиген болган өске-даа мал чемнери-биле бүрүн кандыртырын деп чугаалап болур. Ындыг турбуже хойларга ой-шаанда чылыг суг бербеске, ажаалда-чемгерилге, хүр кыштаглаашкын дугайында бодаан-даа херээ бар бе?

Ол-ла Чыланиыг деп черде «УТКА 25 чылы» совхоозтуң мурнакчы малчыннары Очур биле Геннадий Чаш-оол чаңгыс турлагда чурттап, тускаа социалистиг хүлээлгелерин дыка хөй бүдүрүшкелер. кижилер хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның аразында районуң бот-оруула-чарылгалыг сентелге-тудуг участогу бар, коллектив беш чыл планын күүсеткен. 1986 чылдың бирги кварталының даалгазын СЭКП-киң валчеглиг XXVII съезжинин ажыттынар хүнге чедир доозарын хүлээжеген. Шак мындыг эки кергүзүүлүг коллективте партия организа-циязының организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгениг ажылды экижиктенинең ачызында чедип алган.

Районуң бүдүрүлгелериниң, совхоозтарының, организациялар-ының чедип алган күш-ажылчы чедиишкиниерииде коммунистериң кирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес. Ол дугаймда хуралдарга отчёт илеткелдер кылган партия эге организацияларының секретарьлары, санал бергенер демделгээн. Районда тос хойжу бригада бар, олар төрүүр чүс баш хойга оналаштыр 80—85 кураганы менди доруктуруп алган. Он алды малчын төрүүр чүс баш хойга оналаштыр 87—108 баш кураганы менди доруктуруп, чарышка эки кергүзүүлүг болганнар.

Партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга мурнакчы малчыннарны, тараажыларны, механизаторларны илеткелчилер чоргаарал-биле адап турганнар. Оларга сарлык кадарчылары Владимир Карыш, Хертек Сайын-оол, кадарчылар Салчак Сандүү, Күжүгет Херелмаа, Кара-Доңгак Чагыр, Хертек Чорбаа, Ооржак Сенден, суг-гатчылар болгаш механизаторлар Валерий Салчак, Сергей Ногай, Ак-оол Халзаң болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

«Бай-Тал», «Мурнакчы» совхоозтарының парткомнары (секретарьлары К. Х. Адыгбай, К. С. Доңгак) партия организацияларының даймычы арга-шинээзин бедидер дээш чогуур хемчеглерин ап турар. Ылаңгыя коммунистерни кижизидериниң школазы —партия хуралдарын эрттиреринің деңнелин бедидериниче кичээнгейни салган. Оон уламыннан партия хуралдарынга айтырыгларны белеткээринге, ону чугаалажырынга коммунистер идепкейлиг киржип, ажылда четпестерни илередиринге, ону эдип алырда чүүү кылырының талазы-биле боттарының сүмелерин, саналдарын киирип келгеннер.

«Тээли» совхоозтуң Кызыл-Даг салбырында Кудуктуң хойжу бригадазында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер партбюроюң отчёттуг үеде чоруткан ажылын ханы аналиэтеп көргеш. Партия организациязының үчёдүнда 22 коммунист бар, олар шүүтү малчыннар. Бригада районда мурнакчыларның бирээзинге санадып турар. Ында эки кергүзүүлерни чедип ап келгеннерге Юрий Имит, Хертек Сандыжап, Самдар Маңзырыкчы, Зоя Чымба, Доңгак Бора-оол болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берген коммунистер Хертек Сандыжап, Күжүгет Херелмаа, Самдар Маңзырыкчы олар кыштаглаашкынга четпестерни шүүгүмчүлээн. Ылаңгыя малчыннарның чурттаар бажыңнары, хой кажаалары чедир септеттинмээн, совхоозтуң дирекциязы малчыннарның амыдырал хандырылгазын жижидериниң айтырыгларынче кошкак кичээнгей салып келген, одаар мынг чедишпес. Сиген белеткелиниң үезинде машина-биле малчыннарны хандырбаан. Ол ышкаш партия организациязы эки шинтпирлерни удаадараа хүлээп ап турза-даа, оон күүседезин хынаар, ону харылаа турар эштериң

Новосибирскиниң алгы-кеш болбаазырадыр болгаш идиктер кылыр «Обь» деп бүдүрүлге каттыжымышкыны экономиктиг шенелдениң байдалдарында ийи чыл ажыдаап турар. Ооң бүдүрткен туфельдерин, сапожка идиктерин чон күзелдин-биле садып ап турар.

Бүдүрүлгениң продукциязы улам-на чараш, шынарлыг, эптиг, моданың негеделериниге дүүшкенин садып алыкчылар демдеглеп турар. Күш-ажылды организастаарының чаа хевирлерин ажыглааны коллективтиң чедиишкиниериниге улуг рольду ойнаанын специалистер демдеглээн.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң кылган идиктери.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнзээвинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бичеймаа Салчаковна Алтымла — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Серекмаа Сүрүновна Дажы — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Шожаповна Хертек — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Хертековна Хертек — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Кокейевна Хертек — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сержин Базыровна Хомушку — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елизавета Шыдыраевна Домбаштай — «Мурнакчы» совхозтуң уруглар садигиниң повары.

Өшкү-Саар Хертековна Иргит — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Хертековна Калчан-оол — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Базыя Шомбуловна Кокоол — Шүй ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Очур-ооловна Адыг — Кара-Хөл ортумак школазының башкызы.

Серенмаа Салчаковна Даваакай — Кызыл-Даг суурда ясли-садтың ажылчыны.

Белек Мунзуковна Донгак — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Клара Хайын-Долаевна Кургек — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Саая Арбыштаевна Ооржак — Тээли суурда өг-бүле эзэзи.

Зоя Намчыловна Салчак — Кызыл-Даг суурда ясли-садтың ажылчыны.

Чечекмаа Дашпаевна Салчак — Кызыл-Даг суурда ясли-садтың ажылчыны.

Нина Дииичиевна Сотпа — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Ооржаковна Максим — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кама Дыртык-Көковна Саая — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Каимаа Байыровна Саая — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Хомушкуевна Сарыглар — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Дарья Чолбаяковна Сюрюкот — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» орденниң II чергези-биле

Роза Долаановна Күжүгет — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Күжүгетовна Күжүгет — Ак-Довуракты хлеб заводунуң пекары.

Татьяна Саналаевна Монгуш — Кызыл-Мажалыктың районнуң харылзаа белдириниң Шекпээрде салбырының начальнигы.

Надежда Банр-ооловна Салчак — Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының инженери.

Стюра Ооржаковна Хертек — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Светлана Манчылаевна Кыргыс — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Биче-кыс Бай-Караевна Оюн — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Серен Сегбеевна Чүльдүм — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Екатерина Семёновна Кыргыс — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Диана Михайловна Монгуш — Кур-Чер суурда өг-бүле эзэзи.

Чалзынмаа Сатовна Чанзынмаа — Баян-Кол суурда өг-бүле эзэзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-Белек Сувановна Аймыр — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Часкалмаа Хажытпаевна Бай-Кара — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Нина Сандай-ооловна Куулар — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Галина Танмоевна Олак — Черби суурда өг-бүле эзэзи.

Дина Ховалыговна Хүндүжүк — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Долбай Сандыевна Дендип — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Толжемаа Хараляжиевна Мартый-оол — «Сэрбек» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Викторовна Доронина — Туран хоорайда үлетпүр комбинадының бухгалтери.

Галина Салчаковна Маныжикай — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Маадыевна Монгуш — «Кызыл тараачын» совхозтуң ясли-садигиниң кижизидикчи башкызы.

Наталья Лакбаевна Оюн — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Салчаковна Оюн — «Сэрбек» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Данзы Кончуковна Ховалыг — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чүчүк Доржуевна Монгуш — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Даржаевна Сат — Кара-Чыраа суурда ясли-садтың ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Багай-ооловна Билчир — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Монгушевна Кошкендей — «Тыва көдээ тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Лидия Чоодуевна Күрзүү — Самагалдай ортумак школазының башкызы.

Чечекмаа Лопсановна Кызыл-оол — Шуурмак суурда магазин эргелекчизи.

Зоя Карам-ооловна Сарыг — Ак-Эрик суурда Культура бажыңының директору.

Евдокия Дарган-ооловна Семис-оол — Шуурмак суурда столовая ажылчыны.

Наталья Сандановна Синлимей — «Тес-Хем» совхозта ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Васса Васильевна Цыганенко — Шуурмак суурда өг-бүле эзэзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Баавыл Чимитовна Карти — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Мөңгеевна Аракчаа — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Чагарmaa Ланаевна Ланзы — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Степановна Далай — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Галина Күр-Аракчаевна Манчы — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Санчимаа Намзыраевна Серенмаа — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы Ч. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1985 чылдың октябрь 29.

БҮГҮ КИЖИЛЕРНИҢ ЧҮРЕКТЕРИНДЕ

ЛУСАКА. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүмениң тайбың-га ынак политиказын делегейниң бүгү кижилери чүрээниң ханызындан деткип турар деп, Мурнуу Африканың Национал африка конгрезиниң (АНК) чиңгине секретары А. Нзо медеглээн. Совет тайбың чугула инициативаларны Вашингтонның болгаш НАТО-ның удуртулгазының херекке албайн турарынга сеткилиивис хомудап турар деп, СЭТА-ның корреспондентизиниге ол чугаалаан. ССРЭ-ниң үлегерин АКШ эдерген болза, ядролуг халаптың айылыл амгызындан мыакта чавыс турар ийик. Женевага дээди дениелге болур советамерик ужуражыышкынның онза чугула ужур-дузазын А. Нзо демдеглээн. Ужуражыышкын эки түңнелдериг болуруп кижи төрелгетен маңнап турар. Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүнүн кыңчыктырбазынче угланган совет инициативаларны АКШ чогумчалыг көөр болза, ужуражыышкынга эки түңнелди чедип ап болур.

АНК-ның чиңгине секретары Африканың Мурнуу чүгүнге байдалга база доктаагаан. Ында сөөк-язы ылгай көөр ёзу-чурум ханы кризиске таваржып турар. АНК-ның, Мурнуу-Африка коммунистиг партизаның, дейократтыг өске-даа организацияларның баштап турары хосталгалыг демисели чайгылыш чокка улам-на калбарып турар деп, ол айыткан.

КОММУНИСТЕР ЧУГААЛАЖЫП ТУРАР

ПРАГА. СЭТА-ның корр. В. Ржевскийниң дамчыткаңы болза: Чехословакиниың Компартизазы бодунуң XVII съездизиниге белеткелдиң чугула үезинче кирипкеи. Партия эге организацияларында отчет-соңгулдалыг хуралдар эгелээн. Эрткен чылда ажылдың түңнелдерин коммунистер үндүрүп, съездиге чедир артыкаи айларда шинтпирлээр апаар соруглаарыны ылавыдап, тодаргайжыдып турар.

ЧКП ТК-ның партияның эдлегиниг шуулганынга белеткелдиң код уланыышкыныи тодаргайлаан июнь (1985 ч.) Пленумунуң документиларын боттуг болгаш ажылдың чугаалажыңгага үндезин болур. Остравада К. Готвальд аттыг металлургия болгаш машина тудуушкун комбинадының, «Лежаки» шахтаның, Велешинде «Югострой» каттыжыышкынының партия эге организацияларынга болган хуралдарга коммунистер бүдүрүлге курлавырларын удам идепкейлиг ажыглаарының эргежок чугулазынче онза кичээнгейни салып, ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы сайзыраңгайжыдарының хемчегларын айыткан. Эртеминиң болгаш техниканың чедиишкиниерин бүдүрүлгеге иептередириниң дугайында, продукциянның шынарын экижидериниң дугайында сонуургалдыг чугаа болган.

ЧКП-де отчет-соңгулдалыг кампания «Партияның болгаш чонуң бүгү күжүн сайзыраңгай социалистиг инитилелди чедиишкиниг тургузарынче» деп лозуңнуң адаа-биле эртип турар деп, ЧКП ТК-ның секретары М. Бене СЭТА-ның корреспондентизиниге интервьюзунга медеглээн. Съездиге амыдыралдың бүгү талаларынга эки түңнелдерлиг ужуражырыдан аңгыда, чүртүү улам үнүп турар продукциязының чүгле хемчээлин улгаттырар, ооң шынарын экижидер эвес, харын ассортиментизин калбартыр аргаиы база алган бис. Бистиң кылып үндүрген белдирелеривисти, кезектеривисти болгаш дерилгелеривисти бүгүн дашпыкыда, биргн зөлчегде Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чүртүрда эки билир. Ынчалзажок кол чагыкчыларивыс совет өөнүктер болуп артпынынай хөгжүлериниң мык бодаттыгнан, боттуг программалыг ужуражыр соруглга партияның мурнунда турар. Ол программаның чарылбас чугула кезээ ам эртип турар хуралдарга коммунистерниң кирип турар саналдары болур. Күш-ажылчы болгаш хей-ниитичи ажыл-чорудулганың бүгү участоктарынга ажыл-херектерин тодарадып көөр, өзүлдениң курлавырларын ажыглалга кирирер, четпестерин чайладыр — бүрүнгаар чайгыыш чок шинчээшкиниин код оруу ол-дур деп, М. Бене онзалап демдеглээн.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДУЗАЛАП ТУРАР

БУДАПЕШТ. СЭТА-ның корр. Иванovтуң дамчыткаңы болза: интегральдыг схемалар бүдүрериниге тускайжыткан ында «Микроэлектроника» комбинатта дериг-херекселии Совет Эвилелиидеи алган автоматтыг шугуумну эптээн. Ону ажыглалга кииргени-биле «Микроэлектроника» комбинаттың күчүзү барык 20 хуу өскен. Ол дээрге Венгрия Улус Республиканың электрон үлетпүрүнге кылып үндүрер чүртта эң улуг бүдүрүлге апарган. Совет Эвилелиидеи коллегтер-биле кады ажылдажылга сөөлгү чылдарда комбинаттың ажыл-чорудулгазыи дээш улуг чергелиг тодарадып келген деп, бүдүрүлгениң чиңгине директору М. Шандори СЭТА-ның корреспондентизиниге интервьюзунга чугаалаан. Совет бүдүрүлгелериниң спецналистери-биле деминг хөделии турарывыстың ачызында кыжын үндүрүп турар продукциязының чүгле хемчээлин улгаттырар, ооң шынарын экижидер эвес, харын ассортиментизин калбартыр аргаиы база алган бис. Бистиң кылып үндүрген белдирелеривисти, кезектеривисти болгаш дерилгелеривисти бүгүн дашпыкыда, биргн зөлчегде Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чүртүрда эки билир. Ынчалзажок кол чагыкчыларивыс совет өөнүктер болуп артпынынай хөгжүлериниң мык бодаттыгнан, боттуг программалыг ужуражыр соруглга партияның мурнунда турар. Ол программаның чарылбас чугула кезээ ам эртип турар хуралдарга коммунистерниң киирип турар саналдары болур. Күш-ажылчы болгаш хей-ниитичи ажыл-чорудулганың бүгү участоктарынга ажыл-херектерин тодарадып көөр, өзүлдениң курлавырларын ажыглалга киирер, четпестерин чайладыр — бүрүнгаар чайгыыш чок шинчээшкиниин код оруу ол-дур деп, М. Бене онзалап демдеглээн.

КОММУНИСТЕРНИҢ ТУРУШ-БОДАЛЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз коммунистиг партия ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаар дээш демисели уламчылаар деп долу шинтпиранг тура-соруктуг болгаш чүртүүң таваржы бергени экономиктиг улуг бергедээшкиниерни ажып эртеринче ажыл чокталыышкынының өзүлдезин болгаш ажылчы чоннарның амыдырал деңнелиниң кудулаашкынын соксадырынче угланган саналдарны көдүрүп турар деп, ФКП-ниң Чиңгине секретары Жорж Марше неделя санында үнер «Журналь дю диманш» журналга бергеи интервьюзунга медеглээн.

Амгы үениң Францизының таваржы бергеи айтырыглары дыка улуг дээн чергезинде чазак бөлүктериниң чорудун турары «шинтпирыны камналга» политиказының уламыдаи болдунган, ол политика күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарын дора көөрүнче, чүртүүң эң баатан өг-бүлелериниң негелдеерин хандырарынче угланган деп, ол демдеглээн. Ажык-кончаалар сүргеш, сөөлгү үеде капиталдарны дашпыкыже үндүр сөөртүрү болгаш бүдүрүүшкүнну кызырары дыка өскен, ол чорук «артык кижилер» армиязының кажангызындаа артык өзерикге чедирген.

Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиниерин ам Францияда кижилериниң чаагай чоруунга эвес, харын кедергей хей ажык-кончааларны улам өстүрүп алырынга ажыглап турар деп, ФКП-ниң Чиңгине секретары онзалап демдеглээн. Ындыг янзылыг угланыышкынга удурланып, кижиниң демократтыг хосталгаларын болгаш эргелерин, хамыктың мурнунда ажыладаар эргезин хандырбын дээш туржуп турар бис.

Амгы үеде ФКП келир чылдың мартта болур парламент соңгулдаларынга бүгү талалыг белеткелди калбартканы. Бодуунуң хүрээлеңин быжыглаар, ажылчы чоннарның эң калбак массаларын сырый каттыштырар талазы-биле иденкейлиг ажылды чорудуп турар. ФКП-ниң кандидаттары дээш бадылаары — социал чөптүг чорук дээш, социал-экономиктиг дешилге дээш бадылаар дээнин он. Улуг капиталдың шавар халдаашкынга удур чайгыышын чок чаңгыс эптиг, шудургу демиселге социал чаалап алышкынынары камгалаарын бистиң тиилелгезистиң үндезинин кылдыр көрүп турар бис деп, француз коммунистериниң удуртукчузу айыткан.

ЧОННУҢ ХӨЙ НУРУУЗУНУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА ЧӨРҮШКЕК

ГААГА. (СЭТА). АКШ-тың болгаш НАТО-ның талазындан күштүг ыйыышкынга Нидерландыларның чазаа дүжүп бергең болгаш чүртүүң девискээрниге америк ядролуг 48 «томагавк» ракеталарны тургузар дугайында шинтпирни хүлээп алган.

Христиан демократтарның болгаш барыын үезидиг либералдарның кабинединиң ол базымын оппозициялыг политиктиг белүктер, чүртүүң калбак хей-ниитинаи айыылдыг частырыг кылдыр санаан. Ол базым чавырлышкынның болгаш боо-чепсектерин эндере бүдүрерин кызыгаарларының херээнге хоралыг болуп турар. Голландиниың чонунуң эң хей нуруузунуң негелдезин ол чүртүүң чазаа херекке албаан. Политиктиг хей партияларның, профзвилелдер болгаш хей-ниити каттыжымышкыныарының бодалын ёзугаар алырга, чүртүүң чонунуң эң хей нуруузу америк ядролуг ракеталарны Голландиниың девискээрниге тургузарынга шыңгыы удурланып турар. Айыылдыг базымны кылырындан ойталаарынче чазакты кыйгырган ажык чагаларга барык дөрт миллион голландылар ат салган.

Чазактың шинтпирни Нидерландыларның Компартизазы «төөгүге улуг частырыг-дыр» деп санаан. Чүртүүң чонунуң калбак массаларының санал-онаалын чазактың херекке албаанының дугайында чугаа болуп турар деп, НКП демдеглээн.

Америк ядролуг ракеталарны чүртүүң девискээрниге эккеп тургузарынга шыңгыы удурланыышкынның чыскаалдары Нидерландыларның улуг бүгү хоорайларында болган. Чазактың хүлээп алган шинтпирни Голландиниың бүрүн эргезиниге чөрүшкек болуп турар деп. чүртүүң демократтыг хей-ниитинаи санап турар. 100 муң ажыг студентилер болгаш школачылар кичээлдерин соксаткаш, кудумчуларга чыскаалгаан.

Америк ядролуг «томагавк» ракеталарга удур демиселдиң үргүлчүзиниге бүрүн шинтпирлинин дайынга удур шинчээшкиниге киржип турар организациалар илергейлээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Америк чалгынныг ракеталарны чүртүүң девискээрниге эккеп тургузар дугайында Голландиниың чазаанның шинтпирнин «Либерасьон» солуң дыңнаткан болгаш В. Любберстиң кабинединиң ол базымы голландыларның хей нуруузунуң улуг удурланыышкынын болдургаи деп бижээн.

ПЕЛТИЕРНИҢ АМЫ-ТЫНЫ АЙЫЫЛДА

НЬЮ-ЙОРК. Эрге-чагыргаларның негелеп кылган буруудадыышкыны-биле ам сес чыл дургузунда кара-бажында хоругдаттырган Леонард Пелтиериниң өөрү болгаш талалакчылары ооң амы-тыны дээш аажок сагыш човап турар. Соңгу Американың үндезин чурттакчыларының эргелери дээш маадырлыг демиселчи Спрингфилд (Миссури штат) хоорайда кара-бажыңның таңнылдарының талазындан чаа истеп-сүрүүшкүнерге таварышкан деп Сент-Луис хоорайда Пелтиерни камгалаарының комитединиң удуртукчуларының бирээзи Стив Робидо СЭТА-ның корреспондентизиниге дыңнаткан. Ол болза кара-бажыңның эрге-чагыргазының талазындан Пелтиерге хамаарыштыр кижаныышкынның баштайгы эвес таварылгазы болур. Ындыг кижаныышкыннарның Сент-Луис хоорайда индей демиселчиниң «херээн» судка база катап сайгарып көөрүнүң дугайында Пелтиериң болчукчуларының киирген дилээн федералдыг аппелляция суду көөр деп турда база катап эгелээнин онза дузурзээнинн болдуруп турар. Ооң үндезинин чүл дээрге, 1977 чылда федералдыг эргечагыргалар ооң херек үүлгетпээнинің дугайында эң чугула херечилелдерни кара өжегээр чажырыпканында болур

(СЭТА).

САГЫШ-СЕТКИЛДЕ АРТКАН

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

1985 чылдың чартык чылының түңнелин үндүрер хурал июль он үште «Мөген-Бүрен» совхозка эртер деп бригадир чарлал кылган. Почта-биле открытка келген. Номчуп көөрүмге, комсомолчу кудаже чалалга болган. «Бо ажыл үезинде» деп бодалдыг өг-бүле дугурушкаш, баар кылдыр шинтпирлеп алдывыс.

Арагалаар чорук-биле демисел күштелген соонда, чамдык кижилериниң хүлээнген ажыл-херээнге хамаарылгазы каракка-ла көзүлдүр ескерилген. Мурнунда шала күш-ажылдан хоорлу бээр, чамдыкта биче дыңзый берген чоруур кижилериң безин бодаңы бергенин эскерип чоруур апарган мен. «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы хой кыргылдазын моон мурнунда чылдарда 12—13 ажыл хүнүнүң ишгинде чорудуп турган болза, бо чылын — тос ажыл хүнүнүң дургузунда бүрүн доозупкан. Ажылды шын организастаанының түңнели ындыг болган. Ажыл-ишчилерниң чартык чылда багай эвес ажылдаанын совхоз директору илеткелиниге демдеглээн. Көргүзүглер шынап-ла багай эвес болган. Күрүнеге садар сүт, дүк планы ажыр күүсеттинген. Хуралдың түңнелинде мурнакчыларны шаңнап-макгаан, аът чарыжы база болган. Ак-Хөлдүң ногаан шыгынга ооң соонда куда эгелээн. Комсомол райкомунуң секретары ону ажыктаан. Мөген-Бүрен көдээ Советтиниң күүскомунуң секретары өг-бүле тутканының дугайында хереченилелди байырлыг байдалга чон мурнунга тыныскан. Куда эрттирер комиссия бүгү чонну столче чалаан. Ооң соонда, оюн-тоглаа эгелээн. Шилиндек үжен ийи моге хүрешкен. Культура бажыңының ажылдакчыларының организастааны концерт чонуң сонуургалын хаара тутkан. Концерттиң киржикчизи улуг назылыг С.-С. Монгуштуң хоову каргыраазын, М. Хертектиң ырлаарын куданың аалчылары сонуургаан.

Кудага хамаарыштыр бодумуның бодалдарымны солуп дамчыштыр илередир бодадым. Чедиң оолдуң адазы кижи мен, ынчангаш бо куданы сонуургал-биле көрдүм. Эзирик кижилер-даа көзүлбес, магалыг-ла боор чүве чорду. Солуп эрткен болгаш сагышсеткилге артып каар чорду. Кудалар шак-ла мынчаар неделя-даа санында эртип турар болза, ажырбас болгу дег. Чүге дээрге — хөглүг, магалыг-дыр. Черле ынчаш куда эртип турда, бүгү чүвени тзарыштыр тургузуп, планнап кааны, аъш-чемнин амданныг, ыяш-бүрү кылдыр белеткээни тывынгыр. Ол бүгү — куданы көрдүнген шагында эрттирип, доозарынга, ооң эки эртеринге идиглиг болган.

Моон мурнунда эртип турган кудаларга база чалаттырып барып турган мен. Арага хей, хааржак-хааржаа-биле болур чүве болгай. Кайы-даа талага ыидыг болур. Чүвениң ужур-чөвүн негээргс, чамдык улус харын шорлур, ооң кедерезе, арага, аъш-чем-даа өкпелээр болгулаар. Куданың залчылары, ооң биле кыстыг дөргүл-төрелдери аныяк өг-бүлеге белек-селээн берип, тыпсын турду. Организация бригада-даа айы-биле тыпсын турган. Арага ишпес куданы эрттирерге артында «чиик» сагындырар чорду.

Ч. ИРГИТ.
Мөңгүн-Тайга район.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШПЕС

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчегler дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш ажыл чер-черде калбарган болгаш ол талазыбиле боттуг хемчегler алдыныл турар. Солуп сеткүүлдеп номчуп олурарга, чамдык чурттакчылыг черлерде арагалаар чоруктар-биле демисел кончуг-ла шыңгыы тургуступ-тургаи болуур. Ындыг кижаныышкыннарның Сент-Луис хоорайда индей демиселчиниң «херээн» судка база катап сайгарып көөрүнүң дугайында Пелтиериң болчукчуларының киирген дилээн федералдыг аппелляция суду көөр деп турда база катап эгелээнин онза дузурзээнинн болдуруп турар. Ооң үндезинин чүл дээрге, 1977 чылда федералдыг эргечагыргалар ооң херек үүлгетпээнинің дугайында эң чугула херечилелдерни кара өжегээр чажырыпканында болур

(СЭТА).

Советтиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Советтиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

«ОЙНАП ЧОРУУР ЧЕМПИОН БОЛУР МЕН»

Гарри Каспаровтуң парлалга конференциязы

Шыдыраа төлазы-биле делегей чемпионну атты А. Карпов-биле маргылдаага чаалап алган Г. Каспаров ноябрь 10-да Москвага болган парлалга конференциязында: «Ойнап чоруур чемпион болур мен» деп медеглээн.

Делегей чемпионну ойнаарын сайзырангайжыдар ужурлуг, шаңгыя маргылдаалар аразында уеле деп, ол демдеглээн. Делегейге бир дугаар чер дээш демиселдиң үезинде мен хөй кижи киржикчилиг маргылдааларга барык ойнавайн келдим.

Бо маргылдааның соонда кезек дыштанып мен, деп делегей чемпионну дыцнатkан, ынчангаш ол каш-ла хонгаш Люцернага (Швейцария) эгелээр делегейниң команда аайы-биле бирги чемпионадыга киришпес. А совет команда ол чокка-ла тергин шыырак, ынчангаш оон тиилелгезинге бүзүрел турар мен деп, ол айыткан.

Маргылдаага эң эки салының дугайында Каспаров мынча дээн: «Спортчу талазындан алырга, эң шинтирлиг болган 24-кү салыгны дээре деп санап турар мен деп, ол айыткан.

Маргылдаага эң эки салының дугайында Каспаров мынча дээн: «Спортчу талазындан алырга, эң шинтирлиг болган 24-кү салыгны дээре деп санап турар мен деп, Каспаров демдеглээн. Улуг назылыг болган улус дуржулгалыг шыдыраачылар боттарының мастерстворынган ойталаан болгай, ынчангаш аңаа демиселдиң байдалы өскериглеп. А чогаадыкчы талазы-биле 16-гы саныгны дээре деп санап болур ийик мен».

Спорттуң еске хевирлериге ышкаш, шыдыраага назыкхар өскерилгезиниң дугайында чугаалап болур бе деп, журналистериниң бирээзиниң айтырымыга Гарри: ийе, чүге дээрге, шыдыраага база-ла дыка улуг күжениишкин херек апарган, ынчангаш назыкхар, күш болган шыдамык болуру сиза улуг-дузалыг апарган деп харылаан.

Спортта үдегер ап чоруур кижилериге Каспаров сураглыг хоккей вратары Владислав Третьякты, а шыдыраага хамаарыштыр— делегей чемпионнарының шуптузун, чүвүн-даа мурнунда, бодунуң баштайгы башкызы М. Ботвинникти адаан.

Бодумнуң тиилелгемни, күжү салгалдыында болган массалыында болуп турар со. вет шыдыраа школазының чедиишкинин

Тувинская
ордена Ленина
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (12965) | 1985 чылдың ноябрь 15, пятница | Өртээ 3 көлеш | 1925 чылда үнедеп эдилеттингеи

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Нобель шаңалыныңлауреаттар конгрезиниң делегациязы-биле ужурашканы

Тайбыңның Нобель шаңалымың лауреаттарының бо чылдың октябрь 25—27-де Маастрихт хоорайга (Голландия) болган конгрезиниң делегациязын СЭКП ТК-ның Чингиме секретары М. С. Горбачев ноябрь 13-те Кремльге хүлээп алган. Делегацияның составында —Нобель шаңалының лауреады Джордж Уолд (АКШ), Тео Киппенберг, Сузана Габриель (Нидерланды), Алонс Энглендер — Нобель шаңалыкың лауреаттарының федерациязының секретары (Австрия).

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниити физика салбырының академик-секретары, Нобель шаңалымың лауреады А. М. Прохоров ужуражыышкынга олурушкан.

Нобель шаңалымың лауреаттар конгрезиниң М. С. Горбачевка болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейгамга чоруткан кыйгырыын М. С. Горбачевка делегация дамчыдып берген. Ында чугаалап турары болза:

«Кижи төрелгетен төөгүзүнүң угланышкымын тавырыалыг болдурарыга денеелге чок улуг арга Силерде бар-дыр. Доо-дераан кылыр ужурлуг дараазында базымнарыны кириштирбишаан, чепсегленишкинин бүгү-ниити дүжүрер дугайында тодаргай дугуржулга чедип алдынмаан шаанда Женевадан үнүп чорбазынче Силерни кыйгырып тур бис:

1. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында медеглелди кылыры.

2. Ядролуг чазылдырышкынарны дээш соксадырындан эгелээш, ядролуг шенелделерни бүрүн хорууру.

3. Космос делгемни милитаризастаарын шимтирлиниби болдурбазы.

4. Ядролуг чепсектиң курлаырларын дүрген узуткаарынче орукка баштайгы базым кылдыр ол курлавырларны боттуу-биле кызырары.

5. Ядролуг дайыныңның тавырылга болуп кыптыга бээрим болдурбас сорулгалыг механизмни кады тургузары.

Боо-чепсектериниң эдерее бүдүрүүшкүнү аштаанынарның аъш-чемнин хүн бүрүде хунаап ап турар деп, президент Эйзенхауэр бодунуң үезинде чугаалаан.

Айыл чок чорукче орук амгы үеде чепсеглениишкинни дүжүрерин болгаш кижиниң төлептиг амыдырал-чуртталгазын хандырарын чогумна дамчыыр апаар.

Эртем болгаш техниктиг билиглерниң угланышкыны кады дем-биле эде көөрүн келир үе иеген турар.

Тайбыңны чедип алыры удурланышкак идеологиялаже хей сегиш салбайн, шыдамыккай чорукту хей илергейлээрия болгаш тыптып келген айтырыгларны делегейниң кады ажылдажылгазынга үндезилээш, шимтирлээрни негеп турар.

Диидим-шимтирлиг чорук амгы үеде дайын белеткээринге эвес, а тайбыңны чедип алырынга эргежок чугула болуп, негеттинип турар».

Каттышкан Штаттарда тайбың талалакчыларының шимчээшкиниинің калбарганын Дж. Уолд кыйгырыгны дамчыдып берип турган үеде демдеглээн. Хей-ниитиниң санал-оналын алганы бо дугайын бадыткап турар деп, ол чугаалаан. Чижээ, америкаларның 70-деи 80 чедир хуузу ядролуг чепсектерни ажыглавазы дээш туржуп турар. Боо-чепсектерни эдерее бүдүрери АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга чугула херектиг дээр чугаа, «сыдыс дайынарының» программазындан хей миллиард кончаорулгаларны алырын кордап турар чүгле америк шеригүлетпүр комплекизининң эрге-ажыктарын херек кырында илергейлеп турар.

Совет Эвилелиниң политиказы тайбыңның салым-чолу дээш, делегейниң бүгү уругларының кедир үези дээш сагыш човап турар эртемденнерниң кыйгырыгларына демей-дир деп Дж. Уолд чугаазының түңнелинде демдеглээн.

Кыйгырыгны М. С. Горбачев хүлээп албышаан, делегацияның кежигүнилеринге чүве чугаалаан.

Ниити дүжүрер дугайында тодаргай дугуржулга чедип алдынмаан шаанда Женевадан үнүп чорбазынче Силерни кыйгырып тур бис:

1. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында медеглелди кылыры.

2. Ядролуг чазылдырышкынарны дээш соксадырындан эгелээш, ядролуг шенелделерни бүрүн хорууру.

3. Космос делгемни милитаризастаарын шимтирлиниби болдурбазы.

4. Ядролуг чепсектиң курлаырларын дүрген узуткаарынче орукка баштайгы базым кылдыр ол курлавырларны боттуу-биле кызырары.

5. Ядролуг дайыныңның тавырылга болуп кыптыга бээрим болдурбас сорулгалыг механизмни кады тургузары.

Боо-чепсектериниң эдерее бүдүрүүшкүнү аштаанынарның аъш-чемнин хүн бүрүде хунаап ап турар деп, президент Эйзенхауэр бодунуң үезинде чугаалаан.

Айыл чок чорукче орук амгы үеде чепсеглениишкинни дүжүрерин болгаш кижиниң төлептиг амыдырал-чуртталгазын хандырарын чогумна дамчыыр апаар.

Эртем болгаш техниктиг билиглерниң угланышкыны кады дем-биле эде көөрүн келир үе иеген турар.

Тайбыңны чедип алыры удурланышкак идеологиялаже хей сегиш салбайн, шыдамыккай чорукту хей илергейлээрия болгаш тыптып келген айтырыгларны делегейниң кады ажылдажылгазынга үндезилээш, шимтирлээрни негеп турар.

Диидим-шимтирлиг чорук амгы үеде дайын белеткээринге эвес, а тайбыңны чедип алырынга эргежок чугула болуп, негеттинип турар».

Каттышкан Штаттарда тайбың талалакчыларының шимчээшкиниинің калбарганын Дж. Уолд кыйгырыгны дамчыдып берип турган үеде демдеглээн. Хей-ниитиниң санал-оналын алганы бо дугайын бадыткап турар деп, ол чугаалаан. Чижээ, америкаларның 70-деи 80 чедир хуузу ядролуг чепсектерни ажыглавазы дээш туржуп турар. Боо-чепсектерни эдерее бүдүрери АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга чугула херектиг дээр чугаа, «сыдыс дайынарының» программазындан хей миллиард кончаорулгаларны алырын кордап турар чүгле америк шеригүлетпүр комплекизининң эрге-ажыктарын херек кырында илергейлеп турар.

Совет Эвилелиниң политиказы тайбыңның салым-чолу дээш, делегейниң бүгү уругларының кедир үези дээш сагыш човап турар эртемденнерниң кыйгырыгларына демей-дир деп Дж. Уолд чугаазының түңнелинде демдеглээн.

Кыйгырыгны М. С. Горбачев хүлээп албышаан, делегацияның кежигүнилеринге чүве чугаалаан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Шылгаранган эртемденнер Нобель шаңалының лауреаттары адыш салган кыйгырыгны сеткил ханышкыны-биле хүлээп ап тур мен. Бо кыйгырыгны совет удурулга бүгү кижи төрелгетенге кайгамчык улуг ужур-дузалыг документ кылдыр санап турарын дорзан-на чугаалаар бодай-дыр мен. Делегей херектериге эки талаже эргилиишкинни хандырарынче, боо-чепсектерниң эдерее бүдүрүүшкүнүн соксадырынче, космосту милитаризастаарын болдурбазынче ийи улуг күрүнелерни ында кыйгырганы бистиң чуртувуста хөөнеере болгаш оон удурулгазының практиктиг бодалдарынга бүрүн дүгжүп турар-дыр.

Бистиң бо үевисти кижи төрелгетенииң салым-чолуунга эң харыысалгалыг үе деп көөрем чокка айтып болур. Шиитпирлерни хүлээп алырда, онза мерген, ханы бодамчалыг, хөделиишкинерге оваарымчалыг, серемчилелдиг болур, бодунуң чүгле национал эрге-ажыктарын эвес, харын-даа делегейниң бүгү кады ажылдажылгазының эрге-ажыктарын барымдаалап көөрү негеттинип турар ындыг харыысалгалыг үеде кижи төрелгетеп ам чедип келген-дир. Чогум-на ындыг билиишкин Нобель шаңалының лауреаттарының илергейлээнин инициативага үндезиин болган деп бодаар мен.

Ядролуг чепсектиң ылаңгыя ооң эң дериин хевирелериниң улам ынай мөңгелип көвүдээриниң оруктарын дуй хаарындан, космоска чепсек аппаарының эжиин харын угда шуут-ла дуглаарындан артык чугула болгаш соңгаарладып болбас сорулга амгы үеде чок деп, бистер, ССРЭ-де санап турар бис. Ол чорук каш-ла хонгаш, совет-америк ужуражыышкынга баргаш, илергейлээр бистиң бодалдарывыска болгаш санаалдарывыска дүгжүп турар.

Ужуражыышкынны — ажыы-биле болгаш ак сеткилдиг кылыр бис. Бүгү күрүнелериниң, ынчалзажок хамыктың мурнуунда ССРЭ болгаш АКШ ышкаш, ындыг чурттарның удуртукчуларынга хамаарышкан харыысалганы бүрүнү-биле инниип, билип тура. Женеваже баар бодап турар бис. Ылаптыг болгаш түңнелдиг ажылдаар дээш, хол куруг эвес баар деп турарывысты чугаалаар ужурлуг мен.

Бистиң үевистиң төп айтырыгларын шимтирлээрингe — делегей тайбыңны болгаш ийыл чок чоруун быжыглаарынга, ССРЭ-миң болгаш АКШ-тың аразынга харылзаалараны экижидерингe, боо-чепсектерниң эдерее бүдүрүүшкүнүн кыскыктыр-базынга, боо-чепсектерни космос делгемнериниче шилчидерин болдурбазынга ужуражыышкын херек кырында идиглиг болаун дээш Совет Эвилели туржуп турар.

Дайын кыжанышкымын узуткаары дээш бодунуң хуузунда харыысалгазым сарыыл-бодалдыг кижи бүрүзү амгы үеде медереп билген турары онза чугула ужур-дузалыг дээримге ханызы-биле бүзүрээр бис. Ядролуг дайыныңның таварыштырып болгу дег уржуктарын эртемденнер өскелерден артык тодаргай билип турар болгаш черниң азы «сыладыстарының» дайыннарынга удур боттарының үүнүн көдүрүп турардыр! Силериниң дамчыдып берген кыйгырыыларыны чогум-на шак мынаар билип турар мен. Дайыныңның болгаш тайбыңның айтырыгларынга идепкейлиг туруштуу кезээде өөлеп турар ёзулуг эртемденнериниң буянныг чаңчылыш — Нильс Борнуң, Альберт Эйнштейнниң, Фредерик Жолио-Кюриниң үндезилээни чаңчылды бистиң чуртувус бедии-биле үнелеп турар.

Бистиң үевис — эртемниң ёзулуг «алдын чүс чылыдыр». Билип алыышкыныңның кызыгаарлары кедергей дүрген калбарып турар. Микромирден космоска чедир —бүгү угланышкынарга чоокка чедир-ле чедип алдыбас кылдыр сананттыныр турган бойдустуң хамыларынче болгаш чажыттарынче кижиниң угааны шыммыгып кирип турар. Билип алыышкыныңның үре-түңнелдерин бүрүнү-биле ажыглаары кижиниң материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралын шынар талазы-биле баймдар ийик.

Массалыг узуткаашкын чепсөөн кылырынче угланган эртемниң чедишкиннери кижи төрелгетенин бодун чок кылырынга кыжанын турары коргунчуг эдептиг болуушкун эвес чүве бе!

Хөгжүлдениң бодунуң объективтиг чорудуу дайынның болгаш тайбыңның айтырының мурнуку одуругга үндүрүп келген. Боо-чепсекти эдерее бүдүрерин доктаадыр болгаш ону соксадыры-биле, оларны кызырып эгелээр дээш, кижилериниң медерелин оттуруп, оларны шимтирлиг демиселче кыйгырарынга улуг роль-ду эртемденнер, оларның авторитеттиг сөзүү, билдилиг санаал-оналы ойнап шыдаар болгаш ойнаар ужурлуг.

Бөгүн эрес-дидим чорук дайынга белеткемиринге эвес, а тайбыңны чедип алырынга негеттинип турар деп, Силериниң кыйгырыыларда чөптүүбиле демдеглээн. Ол боо-чепсекти эдерее бүдүрери эң улуг денеелге чеде бергенибиле улам-на шын болуп турар. Ам безин шериг техниказының хөгжүлдези боо-чепсекке контроль тургузарының сорулгазын онза берге болдуруп турар. Байдалды моон соңгаар контрольдаттынмас болдуруптар ындыг кызыгаарда чедип келген бис.

Согуг бөөр боо-чепсек космоска турар бе азы турбас бе деп айтырыг кедергей чидиибиле тургустунуп келген. Ол айтырыга харыы делегейге хөгжүлдени хей чылдарга баш удур тодартайлаар. Шахталар иштинде болгаш океаннарның ханы дүвүиде туруп турар ракеталарга немей база бир өлүмнүг айыыл — космостан айыыл туруп келир болза, стратегтиг кандыг оожургалдыг чорук дугайында чугаа боол болур боор?

Ындыг таварылгада омөөрбн чыл болганда делегей кандыг болуруи бодап көрүгерем. Бүгү-ле черлерге — чүс-чүс километр бедикке атмосфераның кызыгаарындан геостационарлыг орбиталарга чедир — бистиң планетавыста чурттап турар бүгү кижилериниң кырында согуг бөөр боо-челсектиң янзы-бүрү хевирлериниң белүктери ужуп эртип турар апаар-дыр.

«Мурнуку одуругда турар» америк боо-чепсектиң бүзээлээшкинниге дертен чыл чурттап келген совет кижилер оны космосче неитередир арганың бодун-даа, боттарының кырында, боттарының бажыңнарының кырында ооң туруп болурумуң перспективазында шимтирлин-биле хүлээп көрбейн турарлар.

Боттарының кызыгаарларында — черге-даа, дээргедаа ескениң боо-чепсээниң туруп турарында амдыызында чаңчыкпаан бүдүүн американнар ону канчаар көөрлерил? Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларда дүшкүүрлүг чорук, бөгүмүгү деңиелдерге бодаарга безин, кестүп көрбээн чидигленишкинге чеде бөөр болгаш ону контрольдаары удам-на берге болу бөөр деп бодаар мен.

Космосту милитаризастаары кандыг-даа чурттуң чурттакчызынга психологтуг аар чүүк болу бөөр. Бүгү-ниити оожургал чок болгаш бүзүрел чок чоруктуң байдалын тургузуптар.

Ону чүү дээш кылып турарыл? деп айтырыг тургустунуп кээр-дир. Мындыг айтырыгны база тургузуп болур: оларның девискээриниң кырында космос делгемниге ооң көрүнениң боо-чепсээн тургузары күрүнелериниң түскай догуиаан чоруун үреп турары эвес чүве бе?

Бир эвес АКШ чүнү-даа тоон көрбейн, ракетага удур хей эшелонныг камгалалды ажылдап кылып, шеиеп база тургузуп эгелей берзе. Совет Эвилели канчаарыл деп совет кижилер боттарының чагаалаларында айтырып турарлар. Стратегтиг дең чорукту болгаш ооң быжыг чоруун тударының негелделериниң талазы биле бистиң бодалывыска дүгжүп турар дээштиг харыны ССРЭ тыптар деп, бис демдеглеп турган болгай бис. Ынчалза-даа ол таварылгада боо-чепсектиң эдерее бүдүрериниң чаа чадазының дугайында чугаа болу бөөр.

Бо үеге чедир космоска боо-чепсектиң турбааны билдингир болгай. Бир эвес ол ацаа кестүг келир болза, ону оон дедир чайладыры тергиин нарын херек болу бөөр. Согуг бөөр космос боо-чепсөөн тургузары Черге ядролуг боочепсектиң чиде бөөрине чедирерин маиаары мырыцай үндезин чок чүүл болур. Боочепсектиң чаа хевирлериниң кестүп келгениниң төөгүзү, амгы үеде туруп турар боттуг чүүлдер ооң сыр дедир болуруиуң дугайын херечилеп турар.

Боо-чепсекти дүжүрер дээр болза, баштай тулдур чепсегленип алыр херек дээр логика шын бе черле мынаш? Биргээр чугаалааргa: улам-на мынаныштыг, айыыл чок, а кол-ла чүве, салган сорулгага дорт чедирип турар орук бар турда — ракеталарны кызырарының болгаш ооң соонда оларны долузу-биле узуткаарының дугайында дугуржул алырының оруу турда — ракеталар узуткаар ракеталарны кылганының херээ чүл?

Бүгү-ле тала-биле алырга, сарыылдыг бөдүүн уганның туружундан-даа алырга, ийиги орук кара чаңгыс эки орук болуру илдең. Бис ол дээш туржун турар бис.

Бот-боттарының девискээрлеринге чедип турар ССРЭниң болгаш АКШ-тың ядролуг боо-чепсектерни ийи катап кызырарынга бистиң чуртувустуң беленни билир силер. Ядролуг боо-чепсектиң бүгү шенелделерни бис сокатказ бис. Европада ортумак ыракшылдың ракеталарын чаңгыс талалыг кызырары база боттандырган. Халдашпазының дугайында керээни чарарынга, ядролуг болгаш химиктиг чоо-чепсек чок зокаларны тургузарынга бис белен бис.

Бистиң бо базымнарывыс, чугаалажышкынар столуунуң кырында чыдар бистиң еске хей саналдарывыс инитизи-биле-даа, аңгы боттарыдаа, делегей байдалын экижидерингe, ядролуг месилдежишкининиң айыылын эвээжедиринге, ядролуг чепсегленишкинни долузу-биле дүжүрериниң оруун иээр аргаларны берип турар. Ядролуг боо-чепсектиң кыжанышкынының адаанга мөңгези-биле чурттаары — кижи төрелгетенге көрүшкү чок перспективa болуруи кончуг эки билир бис.

«Стратегтиг камгалал инициативазының» политиктиг тайылбырлавышкынны чаңгыс эвес удаа кылыр ужурга тавырышкан мен. Ооң еске күрүнелерден шериг болгаш технология-даа талазы биле артык күштүг болуруи хандырарын орилдашкан тодаргай-ла импержи угланышкынынга база катап доктаавас мен.

Ооң еске талазынга доктаап көрейн. Стратегтиг камгалал инициативазын технология талазы биле шуражыкынны болдурар деп чугаалап турарлар. Бир эвес ону боттандырар чорук эртем-техниктиг дешилгеге ндиг болдурар деп-даа бодаар чүве болза: ол кайы хире улуг эртек-үме-биле чедип алдынарыл? деп айтырыг туруп кээр-дир. Чепсегленишкинниң боттарын боттары-ла узуткажырының чепсектерин тургузарының үнези-биле ол чедип алдыкар деп чүве шуут-ла билдингир-дир. Ону улам хей кижилер, ооң иштинде АКШ-та-даа хей-хей кижилер билип турар апарган.

Бистер — эртемге болгаш техникага бурумгаар деп-шилгеии дүргедедириниң оон еске принципиалдыг оруу дээш туржуп турар бис, бистер — бижы болгаш чөптүг тайбыңның байдалдарында технологтуг чарыш болгаш ажыктыг кады ажылдажылга дээш туржуп турар бис.

Ынчаарга космос боду-ла улустар аразынга кады ажылдажылганың кайгамчык таварымчалыг ареназы болбайн турар бе? Бистер бөгүн ону эртеминиң эрге-ажыктарынга болгаш кижиниг практиктиг ажыл-чорудулгазынга дүүштүр чаа-чаа-ла шиңгээдип эгелээн болгай бис. Ынчалзажок ындыг кыска үениң иштинде кайы хире хей чүүлдер чедип алдынган-дыр! Ол-дээрге — баштайгы спутник, космоска бир дугаар четкен кижи, Айга баштай четкен кижи, Венерага болгаш Марска хонуушкун, Венераның кайгамчык тодаргай картазы-дыр.

Ынчалза-даа ол бүгү — чүгле баштайгы базымнар-дыр. Ынчангаш космостуң кызыгаар чок делгемнерии шиңгээдип алыры күрүнелериниң иниити, каттышкан херээ болгаи турары чугулаадыр.

Бистер космоска тайбың ёзуу-биле кады ажылдажылганы чорударының калбак программазын КНО-га чугаалажып көөрү-биле кииргеи бис. ССРЭ бүгү кижи төрелгетениң ол ажыл-чорудулгазынга күжениишкинии угланган-таарыштыр талазыбиле төп чер болур космостуң бүгү-делегей организациязын тургузарын сүмелеп турар.

Ол дээрге — үндезин эртем шинчилелдери болгаш ол соруига-биле планеталар аразынче корабльдерии, чижээ, Марече корабльдерии салып үндүрери-дир.

Ол дээрге — космос шинчилелдериниң түңнелдерин биология, медицина, материаловедение талазы биле ажыглаары, агаар байдалын баш удур тодарадырынга, климатты болгаш бойдусту шинчилээринге, харылзаанын болгаш черни ырактан шинчилээриниң, делегей океанын шиңгээдириниң спутниктердем тургустуигеи делегей системаларын тургузарынга ону ажыглаары-дыр.

Адактың соомда: ол — орбитаның улуг-улуг эртем станциялары, янзы-бүрү башкарылгалыг корабльдер, а кедизинде баргаш, чер чоогунуң делгемиерии индустриализастары биле катай-хаара чаа космос техниказын каттышкан күш-биле тургузары болгаш оларны бүгү улустарның эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглаары-дыр.

Бистер ону сонуургап турар күрүнелер-биле-даа ийи талалыг тайбың кады ажылдажылганы кылырынга бистиң беленивис билдингир. Ол АКШ-ка база долу хемчээлдим-биле хамааржып турар.

Силер «Союз» болгаш «Аполлон» корабльдер 1975 чылда тудушкаш, бүгү делегейии магададыпканыи уттпаан боор силер. Ам-даа чамдык ындыг чүүлдерни база кылып: улустар аразының «Вега» дээр төлевилелиниң шугуму-биле Венераны болгаш Галлейниң кометазын АКШ-тың эртемдеинери-биле кады шинчилеп, космостан дилээшкин камгалал албанынга эске чурттар-биле кады киржип турар бис.

Ынчалза-даа каттыжып алгаш, кайы хире улуг ажылды кылып ап болурунга ол камчап-даа деңнешпейн турар. Ындыг болдунар аргаларны ажыглаваэы угаан-сарыыл чок чорук-тур.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозунуң эдилеглиг хуралынга Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланышкынарын боттандырып чорудар талазы-биле партия Тандыр райкомунуң отчёдун дыңнап чугаалашкан. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин күүседир, Ниити болгаш профессионал школа реформазының кол угланышкынарын боттандырып чорудар талазы-биле СЭКП Тандыр райкомунуң чамдык ажылдарын кылып чоруткаиын ол айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Өөредилге - кижизидилгелиг ажылды экижидер, чырыдышкын албан черлериниң материалдыг базазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Школаларга болгаш училищеге база бүдүрүлгелерни быжыглаан.

Ооң-биле кады партия райкому, партия эге организациялары Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланышкынарын амыдыралга боттандырар, өөренчилерни өөредип, кижизидериниң ажыктыын болгаш шынарын бедидер талазы-биле ажылды ам-даа четпес чорудуп турарын СЭКП обкомунуң бюрозунга демдеглээн. Партия райкому, «Тыва кобальт» комбинаттың парткому улус өөредилгезиниң киллизиниң, башкылар коллективтериниң, школаларның болгаш профтехучилищениң партия, профбилел болгаш комсомол организацияларының ажылын үндезинии-биле чаартырын чедип албаан, оларның ажылында бар четпестерни чайладыр талазыбиле кошкак ажылдаан турар.

Реформаның идеялары, кол угланышкынары, сорулгалары ам-даа долузубиле неитеретгинизон болгаш школаларда база училищеде-даа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның утка-шынарында болгаш хевирлеринде-даа кошкак боттанып турар. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ажыктыг хевирлерин база методтарын өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарда ооржум шиитгээдип турар.

СЭКП райкому, партия эге организациялары өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгезиниң талазыбиле сорулгаларны күүседиримче школаларның, күш-ажылчы коллективтериниң, ог-бүленің болгаш хей-ниитиниң күжениишкинии четпес углап-баштап удуртуп турар. «Россия», «Коммунизмниң херели», Тока аттыг совхозтарда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының чаңгыс ааи телевилел ёзуугар культурлагларын ам-даа тутпаан, олар четчир санныг техниканы, дериг-херекселдерии школаларга тускайлап бербээн.

Сургуулдар-биле профуглаиышкынныг ажылды организастарын кызыы көөр чоруктуу школаларда ам-даа амыдырал-чуртталга байдалдарының айтырыгларын план ёзугаар шиитпирлээр ужурлуг. Уругларны алды хардан эгелеп өөредириичогуур үезинде шилчиириниге эргежок чугула белеткел ажылдарын районга чорудар.

Каммалга болгаш хумагалал чурумуи быжыглаар, материалдарыны болгаш чиг эттн, сан-хөө акша-хөрөнгүлерин чөп ажыглаар, продукция бүдүрериниге чарыгдалдарны эвээжедип, ооң бот-үнезин чиигедир, бот-орулга-чарылгаиы идепкейлиг шиңгээдир сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу үлетпурунүн, түдүгиүн, транспорттуң болгаш харылзаанын, чонниң коммунал-амыдырал хамдырылгазының бүдүрүлгелериниге болгаш организациялариига чаңгыс ааи бот-орулга-чарылга хүнеринн эрттирер дугайында доктаалды хүлээп алгаш, ону эрттиреринің чурумуи чүүлдүг деп санаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу «Бүдүрүлгелериниң, организациялариың болгаш албан черлериниң дузалал көдээ ажыл-агыйларын хөгжүдер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докгаалыының күүселдезиниң дугайын чугаалажып көрген. Чурт иитпинин болгаш Аъш-чем үлетпур министерстволарының, Нефть продуктулар күркомунуң эргелелиниң бүдүрүлгелериниде болгаш организациялариида, «Тыва тудуг» тресте, Тыва электри четкилериниде болгаш «Кызыл-Хем» хомүр-даш разрезиниде дузалал ажыл-агыйларны тургуспаанын четпес деп, бюро айыткан. Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның дузалал ажыл-агыйлары эът, сүт, картофель болгаш ногаа бүдүрер талазы-биле берген даалгаларны күүсетпейн турар.

Министерстволар болгаш ведомстволар, СЭКП Кызыл хооркому болгаш райкомнары, хооррайкүүскомнар дузалал көдээ ажыл-агыйларны организастап турарында четпестерни чайладып, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны аъшчем продуктулары-биле хандырарыи улам ажикиде-ринге оларның салышкыны улгаттырар хүдээлгелиг.

Министерстволарга болгаш ведомстволарга хамаарыгалыг дузалал көдээ ажыл-агыйларны 1986—1990 чылдарда хөгжүдериниң программазын 1986 чылдың январь 1-ге чедир ажылдап кылгаш, аңгы аъш-чем продуктуларын бүдүрерин кеңгедиринге оларның аргаларын улам долу ажыгларын көөрүп республиканың Министрлер Чөвүлелиниге даасканы.

СЭКП обкомунуң бюрозу еске дээ чамдык айтырыгларны чугаалажып көргеш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың август 30-де үндүргени «1982—1985 чылдарда Тыва АССР-ге хоорайның телефон харылзаазының ажылын улам ынай хөгжүдер болгаш экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын Харылзааның бүдүрүлгетехниктиг эргелелиниң күүседип турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумуиуң хуралынга чугаалашкан.

Үстүнде айттынган доктаалды амыдыралга боттандырар талазы-биле, чамдык хемчеглерни Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели чоруткан дээрзии хуралга демдеглээн. Телефон харылзаазын чер-черге экижидер хемчеглер алдынын турар. 1982—1985 чылдарда Кызыл хоорайга автоматтыг дөрт телефон станциязын ажыглалга киирген. Бай-Хаак, Тоора-Хем суурларда телефон харылзаазын автоматчыткан. 1980 чылда турганы-биле деңнээрге, хоорайның чурттакчыларының ажылгалыида телефон саны өскен. Телефон албанының ажылдакчыларының профессионал бялиин бедидер хемчеглер алдынып турар болгаш телефон станцияларын колдуунда мергежилдиг специалистер-биле четчелээн. Хандырылганың шынарын, культуразын экижидерииче угланган хемчеглер алдының турар. Алдынып турар ол хемчеглерииң түңнелинде, телефон үрелгени-биле ону кылып бээрин дилээн чагыглариың чурттакчы чоидан кирип турары сөөлгү үш чылда элээн кызырылган болуп турар. Чагыглар күүселдезиниң хуузаазы база кызырып турар. Ындыг-даа болза хоорайның чурттакчы чонуиуң телефон хандырылгазында четпестер бар, улус ажыл-агыйлыиың болгаш чурттакчы чонниң хереглелдерии ооң ам-даа чедир хандырбайн турарын четпес деп айыткан. Хандырылганың культуразының деңнеелгее дүүшпес. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында айыттынган чамдык чүүлдерни күүседир хемчеглерни улус депутаттарының район Советтериниң күүскомнары ап чорутпаан. Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик район Советтериниң күүскомнары район төптериге АТС дериг-херекселдери тургузар бүдүрүлге бажыңы үндүрүп бээрии ботгандырбаан. Кызыл хоорайда болгаш район төптериниде чер ажылдары чорудуп турган үеде телефон кабельдериге хажыдыыкшыннар болганындан, телефон харылзаазы үстүү бээр чоруктар бо-ла таваржы бээр. Хамаатылардың талазындан хомудалдарны ол болдуруп турар. Кызыл хооркүүскому, райкүүскомнар телефон харылзаазының ол чылдагаанныңдан үстүү бээрии болдурбас дээш чер ажылдары чорудуп турар үеде чогуур контрольду тургузар ужурлуг. Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели Министрлер Чөвүлелиниң үстүнде доктаалын күүседип тура, хоорайның телефон харылзаазының шынарыига хамаарыштыр экижидер ажылдарны чедир боттандырбаан. Хоорайның чурттакчыларындан кирип турар хомудалдар ону бадыткап турар. Ооң-биле кады ажылдакчыларның ылаңгыя аныяк специалистериниң ажылдан үнеркирер чоруу хей. Ажылга ооң салдарының дугайында чугаа база болган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумуиу чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга республиканың хөрөөженнер чөвүлелиниң хуралы болган. Орта «СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле хөрөөженнер чөвүлелдериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди республиканың хөрөөженнер чөвүлелиниң даргазының орлакчызы А. А. Зайцева кылган. Илеткел талазы-биле саналдарны Тыва АССР-ниң чырыдышкын министриниң орлакчызы А. С. Кошкарова, социал хамдырылга министриниң орлакчызы А. С. Владимирова, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң хөрөөженнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи У. Г. Хаптыр-оол, Тандыр районнуң хөрөөженнер чөвүлелиниң кежигүнү К. С. Саая, Өвүр районда хөрөөженнер чөвүлелиниң даргазы Б. Б. Достай, Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтаи З. С. Хүлер-оол, Кызылдың эът комбинадында хөрөөженнер чөвүлелиниң даргазы А. А. Иляенко, Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күркомитетгиң даргазының орлакчызы Н. Б. Тыртык-Кара оларга самал бергеннер.

Хуроп партиянын XXVII съездизин төлептиг уткуурунуң сорулгаларын айыткан доктаалды хүлээп алган.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң хүндүлел бижиктерин Тайбың фондузунче акша чыырыга идепкейлиг кириишкен республиканың чамдык чөвүлелдерииге болгаш хей-ниитиичи херөөженнерге СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи Т. Т. Дава тывыскан.

Бистер корр.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ НОБЕЛЬ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАР КОНГРЕЗИНИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

(Үлеичыыз. Эгези 1-ги арыында).

Кады ажылдажылганы катап тургузарыга америк хөй-ниитиде, эртемденнерде, АКШ-тың конгрезинде улуг сонуургал көстүп, тодаргай төлевилелдерни-даа сүмелеп турары бүгү чүүлдерден билдиинин турар. Бистер ындыг хевирлиг чогуур саналдарны чугаалажып көөрүнге белен бис.

Космоска хамаарыштыр шериг программалары-даа, эртем-шинчилел ажылдары-биле кады тайбың төлевилелдер-даа — дыка улуг эртекшилиг херек-тир. Ынчангаш чүгле тайбың кады ажылдажылганы шилип алыры улам улуг үнезиниинг бооп турар.

Улустар аразынга кады ажылдажылганың перспективтиг адыры — термоядролуг синтезти шинчилеп, шингээдип алыры боон турар. Ол хижи төрелгетенге хол-биле тудуп тургаш, кылган хүнибиле бир демей, энергиянын херек кырында тоннес үнезинии бөөр.

Башкарылгалыг термоядролуг реакциинын идеязын ең-не баштай академик И. В. Курчатов 1956 чылда Англияга бодунуң сурагжаан лекциязынга илередип, аңаа делегейнин эртемденнерин совет эртемденнериниң ажылыбиле таныштырганы билдингир.

1978 чылдан эгелээш, Совет Эвилелиниң инициативазын ёзугаар, элвэн хөй барыын-европа чурттарының, а ол шыкаш АКШ-тың болгаш Японияның эртемденнериниң киржилгези-биле делегейниң «Токамак» дээр термоядролуг дуржулга реакторунуң төлевилелии Венада ажылдап кылып турар.

Специалистерниң санап турары-биле алырга, ындыгла үр эвес келир үеде, улуглап дээрге, 2000 чылга чедир, ындыг реакторлу тургузуп аптарының боттуг техниктиг аргалары бар деп ам чугаалап болур апарган.

Бистер чоокта чаа Парижке чорааныстың үезинде Франциянын президентизи Ф. Миттеранга чогуур бодалывысты илередип чугаалаан бис. Ол бистиң санаалывысты чогумчалыг деп көргеп. Бистер делегейде эң шыгыы айтырыгларының бирээзин — энергия айтырыын үзе шинтпирлээр арганы бөөр термоядролуг синтезти боттандырып чорударынга сонуургалдыг күүнелериниң нүүдүл каттыштырары эң-не эргежок чугула деп санап турар бис.

Амгы делегейде тулгаштырып тургаш, кады ажылдап, шинтпирлээри негеттинин турар сорулгалар дыка хөй. Совет Эвилели — эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин чүгле тайбынның болгаш кижи төрелгетенниң дешилгезиниң сорулгаларынга ажыглаар талазыбиле күүнелериниң эң калбак кады ажылдажылгазының болгаш күженнишкиннерин каттыштырарының быжыг, чайгылыш чок талалакчызы дээрзин база катап онзалап демдеглексеп тур мен. Ындыг кады ажылдажылгага белен чорук, чаагай тура-соруктуг Совет Эвилелинде канчаар-даа ажок улуг дээрзин силерге бүзүредип болур мен.

Силерниң үре-түнелдиг эртем ажылыңарга, боо-чепсек чок делегей, дайын чок делегей дээш демиселдиң буянныг чаагай херээнге чедиишкиннерниг болурунарны күзедим.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVIIсъездизинге уткуштур

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин болгаш
СЭКП уставынга оскерилгелерниң төлевилелин чугаалажып тур бис

САНААРЫ ЧУГУЛА

Бистиң амыдыралывыс хүн келген тудум хөгжүп орар. Беш чыл бүрүзү — бурунгаар херии базым. Бо хүнмерде бистиң совет чон он бирги беш чылды доозуп, он нйиги беш чылды эгелээриниң бүдүүзүмде келген. Мындыг барчым болгаш харысалгалыг үеде кижи бүрүзү чүнү кылганын түңмеп көөрү, чүнү кылырын баш удур планнаары, чаа сорулгаларны салыры, бар курлавырларны болгаш аргаларны салаа базып санаары чугула. Ынчангаш ол бүгүнү «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүдезиниң Кол угланымышкынарының төлевилелиниде» көрдүнген сорулгаларга дүүштүрери албан деп бодаар мен.

Мен бодум Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында кадарчы мен. Бо черге 1959 чылда, Совет Армиязынын хүрээленнидеи халашкаш-ла, ажылдап эгелээн мен. Чээрби алды чылдар дургузунда, барык-ла хүнүнүң, инек кадарып келген болганымда, Кол угланымышкынарының төлевилелиниң сайгарылгазынга киришпейн баар аргам-даа чок, ындыг эргем-даа чок. Ону меңээ коммунистиң бедик ады даамдырып турар.

Он бирги беш чылда, ооң мурнундагы кайы-даа беш чылга деңнээрге, бистиң фермавыс шору хөгжүлдеин чедип алган. Ажыл-ишкы-даа, амыдырал-даа талазы-биле ындыг. Чээрби ажыг чылдар дургузунда көстүп көрбээн, сөөлгү төлевилел-биле туттунган үлегерлиг кажааларны бо беш чылда алдывыс. Мал чемин шынарлыг белеткээри, ону малга болбаазырадыры, удам хоолулуг болгаш амданныг кылып бээри база чооктан бээр сайзыралды алды. Ам күш-ажылды эрелеп башкарарының депшилгелиг аргазы болур бригада керээзи чедиишкининг шингээттинин турар. Ажылчыныарының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар бо беш чылда улам экижээн. Фермаңың девискээри, кажаалар, сүт кудээп алыр ороол, бети дээрге, арыг-силиг болгаш эмге-сескелиг апарган. Бо чылдарда Совхозмая деп кудумчу тургустунган, мен база делгем, чырык, чылыг болгаш чанында огородтуг, кажаа-хораалыг бажыңны алдым.

Мурнунда социалистиг чаруштың мурнуку одуруун чылдың-на эзелеп тургаш, элээн каш чылда сулараан фермавыс он бирги беш чылда база катап мурнакчыларның санында кирген. Ооң уламындан доозукчу чылда совхозтуң 660 тонна сүт күрүнеге садар планын Октябрь байырлалының будүүвүнде 690 ажыг тонна кылдыр азы 104,8 хуу кылдыр күүсеттинген. Ам фермаңың коллективи судун он нйиги беш чылдың планынга киришкен дужаап турар. Совхозтуң бир инекке оналаттыр сагган сүдү республиканыңыдан барык-ла нйи чүе килограмм ажып турар. Бо бүгү байдал он нйиги беш чылды чедиишкининг эгелээринге — келир беш чылда экономиктиг болгаш социал-көгжүлде планнарын боттандыраргынга бажыңны үндезинин берип турар. Ол улуг ажыл-херекке мен база үлүүмүн киришкен мен. Төлевилелде «Мал ажылының продукциязын бүдүрериниң туруштуг өзүлдезиян хандырар» дээн одуруглар чайлаш чокка күүсеттинер.

«Чайгаар үнген мал чеми үнүштүг черлерни хой ажылын болгаш өзү угланыышкының мал ажылын хөгжүдеринге долу ажыглаар, одарларга малдың семиртилгезин калбартыр» деп Төлевилелде онзалап айыткан. Оң кончуг шын. Мен ындыг черлерни үргүлчү ажыглап, ооң ажыктыын үнелеп келдим. Мергенче агып кирген Даргат дээр кара суг бар, чылыг үе келирге-ле ынаар чорупгар мен. Ында чадыр тудуп ёлдым. Бо чылын ооң мырыңай октябрьда бадып келдим инектеримниң семиргезин ажок. Чайлагның оъду экидиң болза, немелде чемнерин база берип турдувус. Солуудан нөмүүн орарга, республиканың чамдык ажыл-агыйларында (чижээдээргe. Туран сүт-бараан фермазында) чайлаглаашкынны чедир ажыглавайн, херекке албайн турар чорду. Оны эде көөрү чугула.

Уксаажыдылганың чедиишкиннерни, коданны шынар талазы-биле экижидериниң айтырыгларын, продукция бүдүрериниң интенсивтиг аргаларын болгаш депшилгелиг шуутпурулга технологиязын шингээдирин Төлевилелде онзалап айыткан. От

ЫРАККЫ ТЕРЕ-ХӨЛ

Суур болгаш ооң кижилери

Кызыл районнуң эң мырак сууру — Кушургутунуң, «Тере-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги бес чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырар, ниитизи-биле беш чылды ажыл-агыйжы эки түңнелдерниг доозар база он ийги бес чылда ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп алыр дээш бо хүннерде күжениишкинниг ажылдап турар.

Ажыл-агыйның ишчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиин, бүгү совет улус-биле бир дененей деткип, түүдүгүнүп турар. Совхозтуң инженерлери, хойжулары, саанчылары телевилелди улуг сонуургал-биле танышып, номчуп турар.

Бо булуңду тере-колчүлериниң ажыл-ижинге тураскааткан. Суурнуң чурттакчы чонунуң амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле улус депутаттарының Шынаа кодээ Советиниң күүскомунуң, чонунуң кадыы дээш могаг чок ажылдан чоруур бүлинчыг эмчилериниң, инженерлериниң, хойжуларының болгаш Сарыг-Хөлде суг-бараан фермазының эрес-нежээ ажыл-ишчилериниң дугайын мында бижээн.

АМЫДЫРАЛ УЛАМ ЭКИ БОЛЗУН ДЭЭШ

Шынаа кодээ Советтиң күүскому чонунуң амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарын ап чорудуп келген. Кодээ ажыл-агыйның ишчилериниң планныг онаалдаларын кончаар күүседип турарын, культура, чырыдышкын, садыг болгаш харылаза айтырыгларын күүскомунуң хуралдарынга болгаш кодээ Советтиң сессияларынга доктаамал чугаалажып келген. «Тере-Хөл» совхоз мал ажыл-агыйдыг болганда малдың баш санын өстүрер, ооң өлүп хораар чоруун болдурбазын кончөнгейниң төвүнге ап, ажылда бир четпестерин эдип алырының хемчегларын дарый алырын совхозтуң удуртукчуларынга болгаш специалистерниг сагындырып келгенинис түңнелдиг болган деп чугаалап болур. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында малдың баш санын өстүрер планын бүгү чүүлүнер аайы-биле совхоз чедиишкинниг күүсеткен.

Даандырган ажыл-херек дээш харысалгазы бедип, беш чыл планнарын чедиишкинниг күүседир дээш кызымак ажылдан, социалистиг чарыштың мурнуку олурууда чоруп турарларга кодээ Советтиң депутаттары хойжулар Сергей Сарыгыр, Алексей Сурнгур, саанчылар Мария Балган, Зоя Артына, инженер Сарыг-оол Кол болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур.

Депутаттар боттарының сөңгүкчуларының-биле доктаамал ужуражып, оларның чагыларын күүседир талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Шынаа Дүдүп, Г. Базыраа, К. Салчак, Мария Калзан сөңгүкчуларынга доктаамал чедип, оларның амыдырал-чуртталгазынче кончөнгейни салып турар.

Кунгуртут суурну чаагайжыдар айтырыгны кончөнгейге алган. 1985—1986 чылларда суур чаагайжыдылгазының перспективтиг планын совхоз дирекциязы-биле кады чогаадып тургускаш, ол ёзугаар чаагайжыдылга ажылын чорудуп турар бис. Бо чылын безин аэропорт девискээрин чаагайжыдып, ооң херим-кажаазын чаартып, булуктай бөөр черлериниң камгалалын кылып, суурнуң кудумчуларын дескиээри-биле чамдык черлерге сай төккен. Суурдан Сарыг-Хөл чедер оруктуң септелгезин чоруткан. Салыг салбырының девискээринде херимериниң капитал септелгезин чоруткаш, ону өнөөн будаан. Келир 1986 чылда Карл Маркс, Комсомольская кудумчуларын чаагайжыдары, Кунгуртут хемге ийи чаа көвүрүгүү тударын планда көрдүнген.

Суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылче кончөнгейни күштелдирген. Совхоз директору М. У. Шывык удурткан эки-турачы улусчу дружина дежурныйлашкынының график ёзугаар чорудуп, сагылга-чурумну быжыглаар дээш дээштиг хемчегларни ап чорудуп турар.

Арагалзашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле партиянның болгаш чазактың доктаалын кодээ Советтиң депутаттары чонга таныштырарынга идепкейлиг киришкей. Суурнуң садыгларынга арага аймаан сатпас, моон соңгаар Кунгуртугче арага аймаан эккелбес деп шиитпирни ажылчы чонларның ниити хуралынга үндүрген. Ынчангаш июль айдан бээр арганы бистиң суурже сөөртпестей берген.

Чонунуң дыштанылгазын чөп организастаар дээш культура албан черлериниң, агитквартираларның ажылын экижидерниче кончөнгейни күштелдирген бис. Б. Бегзи, Ю. Бавуу-Доржу, Г. Мөңге дургалаан агитквартираларның ажылы мактаалдыг.

Кодээ Советтиң күүскомунуң, ооң депутаттарының ажыл-чорудулгазында амдаа чедир кыллынмайн турар айтырыглар хөй. Суур чаагайжыдылгазын база назы четпес уруглар ортузунга ажылдарны ам-даа чогуур негелдезиниге чедир чорутпайн турар бис. Он бирги беш чылдың планныг дазылгаларын чедиишкинниг күүседир дээш эжылчы чонларны мобилизастаар талазы-биле ажылды күштелдирер ужурлуг бис.

Б. ЭРЕКСЕН.
кодээ Совет күүскомунуң даргазы.

ШАЛЫП ИШЧИЛЕР, ЧАМДЫК ЧЕТПЕСТЕР

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Иван Максимович Сувандин партиянның элчелиг XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш, районнуң ажыл-ишчилериниң патриотчу кедүрлүүшкүнүн чугаалап ора:

— Силер «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саанчыларыңар-биле чугаалажып көрүңер. Чүс катап дыңнаварының орнунга, чаңгыс көргени дээре болгай — деп сүмеледи.

Аңаа бүрүн каттыжып, машинага олурупкаш, Чадаана хемни ору хаптывыс. Бедик-бедик дыттарлыг, делгем ой-мактарлыг шынаа янзы-бүрү өңнүг күскү хевин кедипкен. Удаваанда фермаңың турары хавакка чедип келдивис. Эртенги хүнүң хереглерни колдуунда шилги-аар өңнүг кажаа долу инектерни чырыдыпкан. Оларның улут чаагайы семиртилгени шын организастап турганын көскүү-биле хереглеп тур.

Ак халат кеткен, кижи ортузу хире назылыг, долбанныг кызыл чаактыг саанчыбыле таныштывыс.

— Мени Саая Чочак Очурсоловна дээр — деп, бодун таныштыргаш — Бодум хуумда 23 инектиг мен. Бир инекке онаатыр доозукчу чылда 2250 килограмм сүт саар хүлээлгемни күүседиринің кырында келдим — дээш, демир-хуун долу ак сүдүн учётчикке хүлээди берди.

— Силерден өске мурнакчылар хөй бе?

— Мурнакчыларның кайызын ол дээр. Во фермаңың кыстарын дөгерезин-даа хүндүлел самбыразында олурттун кагза ажырбас дээр мен. Во еңнях саанчы Куулар Айланмааны көрүңер даан, хүнде инек бүрүзүнден 10 ажыг килограммны саап, дуржулгалыг эштерин безин ашкан — дээш, кара кирбиктиг чиңге ак уругже айыпты.

Фермаңың ажыл-ишчилери төрээн партиязының элчелиг съездиниң төлептиг күш-ажыл-биле үткуур дээш кызымак ажылдап турарлар. Олар он бирги беш чылда күрүнеге сүт садар планның бо чылдың май 14-те күүседипкен. Ынчангаш съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир пландан дашкаар 440 тонна сүттү садарын боттарының хуралынга шиитпирлээнгер. Оны күүседирин аңмаар авес дээрэ кижи бүрүзүнге билдингир. Арыг-Бажында ажылдап турар 16 саанчының бирээзи-ле 27 тонна 500 килограмм сүт саар ужурлуг.

Бо бедиткен хүдээлгелерни күүседип болурунуң аргалары бар бе?

Фермада 362 баш саар инек бар. Олар колдуунда экижиткен симменталь үктүг. Ынчангаш инек бүрүзүндеи 1800—1900 килограмм сүт саан ап болурунуң аргалары бар.

Ам фермада хол-биле кылыр ажылдар кымыргаан. Инек өдээн транспортёрлар-биле үндүрүп, электрилиг саалданы бүрүн ажыглаан.

— Бистиң инектеривисти хол-биле саарга, хорадай боор — деп, саанчы Монгуш Бичө-Уруг чугаалады.

Оон-биле чөпшээрешпес аргавыс чок. Чүге дээрге, анывандан тура электрилиг саалда аппарадынга өөренип берген инек, ол чокта орта сүт бербес.

Инектиң сүдү дылында деп улустуң мөргеп чугаазын мында чугулаган көрүп турар. Даштын чылыг хиределе, инектерни баглап, силос, чарба-биле чемгерип эгелей бергеп. Ферма Чайлаг-Хемге чайлаан. Аңаа безин немелде чемгерилгени организастап турган.

«Искра» совхозтуң дирекциязы, парткому, кодээ Совет күүскому болгаш мал ажылының тускай артемингилери фермаңың ажыл-агыйынче доктаамал сагыш салып турар. Инектерниң чимир сигени, силозу ферма-биле кожа: Оларны алыры, кажаалларга чедирери механизастаттынган.

— Инектерге сёөкла, турнепс, картофель, капуста чергелиг чемнерни немей бээр болза, оларның сүдү улам көвүдээр. Харын-даа чылда 3000 килограмм ажыг сүттү саан ап болурунуң аргалары турсуспаан — деп, мурнакчы саанчы Саая Карасоон чугаалады.

Моон алгаш коорге, сүт бүдүрериң моон-даа көөдээдип болурунуң курлавырлары янзын авес-тир. Сиген, силос, сенаж, витаминниг холуксаалар база бар. Оларны хүнбүрү ажыглаары чугула дээрзин саанчылар-даа, тускай артемингилер-даа чугаалады.

Планныг онаалдаларны күүседиринге кол ролдуу кижилер ойнаар дээрэн билдингир. Оларның ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар херек. Фермаңың саанчылары, кадарчылары чайын кадыс өглерге, кыжын чылыг бажыңнарга чурттап турар. Амдыгында чүнар-бажың чок-даа болза, саанчылар хотельнаяда душеваяны ажыглап, кызыл-булуң, көжөр-кино телевизор, радиону көрүп, кыйнап турар. Фермага автомагазин удаа-дараа кээп, эртежок чугула барааннар-биле хандырып турар. Ынчалза-даа садыг болгаш уруглар садыкың айтырыын шиитпирлээри чугула боон турар.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында чамдык четпестериң бирии саанчылар боттарыла чугаалажы берди.

— Көрүнерем, инек саар кажаалларывыстың соңгалары ойбак хевээр. Энир чылын база ынчаар кыштадывыс. Ак плёнка-биле дуглап каарга, үр-даа болбас орлуң кааржыр — деп, саанчы Монгуш Күнзеңмаа чугаалады.

— Чугай чогундаа бажыңнар, кажаалар ишти чугайлаттынмаан — деп, Елизавета Кумзат эжинге каттыштыы.

Соңга шиля, чугай эң-не бөдүүн болгаш эң-не хереглиг тудуг материалдарывыр. Во талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чөрү боттуг дузалы кодээниң ишчилериниге көргүзери негеттинип турар. Кыш кирлаң артында эвес, келгени бо-дур.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

ИВИ ОЪТТУГ ХААЖАЙ, СҮР-ДАШ

Бистиң бригада 1140 баш ивилерни азырап, өстүрүп турар. Оларның 400-үү төрүүр. Бо кыжын ивилеривис беш коданга кыштаглаар. Бир ивижи-ле 200 хире ивини кадарып турар. Ивижилериниң кыштаар черлери иви оъттуг Хаажай, Сүр-Даш, Узун-Кадыраш, Балыктыг-Ажык. Бо черлерде оът эки үнген. Иви чер оъттаар мал болганда бо черлеримиң чоок-кавызын чайгы үеде удза-дараа көжүп турган, ажыглап турар бис.

Сарыг-оол Дакылаюович Кол иви кадарганнан бээр 26 чыл болду. Ону өстүрөр, азыраар талазы-биле ооң дуржулгазы улуг. Кадайы Бажыгаа Кыргыс —ооң идегелдиг дузалакчызы. Оларда 240 ивини бижыглаан, 90 төрүүр иви бар. Бо чылын олардан 75 анайны менди камгалап ап, доруктуруп өстүрүлер. Бичө-оол Салчактың көргүзүлгэн база бедик болган. Ол төрүүр 100 ивиден 80 анайны камгалап алган. Ол анайлар онча-менди дорукпан. Ивиниң баш санын камгалаар база өстүрер талазы-биле Сергей Доржуның көргүзүлгэри өске ивижилерден дээре боон турар.

Ивиниң баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле социалистиг чарышты малчынар ортузунда калбарткан. Ивижи бүрүзү кожа ажылдап турэр эжи-биле арабында чарыштыг. Ынчангаш кижи бүрүзү кайы бирээзинге аштырбас дээш кызымак ажылдап турар. Чарышты дээштиг организастаарын кызып, ооң түңнелин доктаамал үндүрүп турар бис. Эрткен он айларның социалистиг чарышыңа Чигжит Шулуу биле Сергей Доржу тиилекчи болду.

Бистиң бригаданың ивижилери совхоз төвүнден 90 хире километр ырак черде ажылдап, чурттап турар. Во араазының орук-чиргин аргыжарыңа берге. Чугула хереглелдиң барааннарын совхоз дирекциязы эрткен чазын-на вертолёт хөлезилеп алгаш, бир катап чедирген. Салыг хандырылгазының талазы-биле байдалывыс ынчангаш берге. Бирги хереглелдиң эргежок чугула барааннары болур шай, таакпы, серенги, дус болгаш өскедээ аъш-чем аймаан малчынар ивилерни коштап алгаш, суурдан садыглаан алыр таварылгалар эвээш эвес.

Ивижилер көшкүн амыдыралдыг болгаш колдуунда-ла майгынынарда чурттап турар. Майгынынар алгандан бээр алды чыл чедип турар. Кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа чагаактанып чаңгыс идегелинис ол. Чэъс-боранга таварыжып, ынай-бээр көжүп турунда эт чүве элеп каар боор-дур. Майгынынарывыс ам мырыңай самдарарын калган. Чайгы үеде чаъс чаарга, дылык таар-биле дөмей дамдылаар. Кыштагларда тудуп каан бажыңчыгаштарга чүгле декабрь, январь айларда чурттаар улус бис. Ынчангаш майгын ивижилерге дыка таарымчалыг болган ажыктыг боон турар. Чүге дээрге, одарларны солуп, чергедээшкинниерге таварыжып турар бис. 140 тонна көк-суланы, 20 тонна чайгаар үнген сигенин ферма девискээринде сөөртүп эккеп алдывыс.

Малчынарның зооветеринарлыг өөредилгезин организастап турарында четпестер хөй. Мал ажылының талазы-биле совхозтуң бир кол специализин бистиң фермага быжыглаан каан болза, малчынарның өөредилгезинге-даа эки турар ийик. Моон уламында бо хүнүнерде бисте чаңгыс-даа саанчы мергежилин бедитпээнин хомудаачыг. Ынчангаш малчынарның мергежилин бедидери чугула айтырыгларның бирээзин боон артпышаан.

Ферма коллективиниң ажыл-ишчилериниң садыг хандырылгазында четпестер бар. Аъш-чем талазы-биле хандырылгавыс чүгээр-даа болза, идик-хеп аймаа-биле хандырылгавыс багай. Медицина хандырылгазында хомудаар чүвевис чок. Эмчилер график ёзугаар биске көөп, шинчилгени кылып, чугула эмнер-биле хандырып, эмчи дузаазын доктаамал чедирип турарынга өөрүп турар бис. Эмчилер келген санында лекция, беседаны кылып берип турар.

Саанчылар, кадарчылар боттарының күш-ажылын уран чүүл-биле холбаштырып, хостуг үелерин чөп ажыглап турар. Олар ажылдан хостуг үелеринде концерттерни белеткээш, Кунгуртут суурнуң чурттакчыларынга безин бараалгадып турар. Марина Шагдыр, кадарчы Шимит Борбак бот-тывынгыр уран чүүлдүн идепкейлиг киржикчилери.

Фермаңың инектерин одарладыр черлер талазы-биле же-даа көжөр апаар.

Ивижилерге майгын тып бөөр айтырыгны ийи чыл дургузунда шиитпирлеп чадаштывыс. Во айтырыгны районнуң удуртур органнарынга-даа, бистиң депутаттарывыска-даа тургузуп турдувус. Ынчалза-даа, ооң чүү-даа бүтпейн турар.

Иви малга дус коңчуг хереглеттинер. Кышкы үеде дош оруу үме бергенде, дустуу Сарыг-Эрикке чедир машина-биле сөөртүп чедирип алгаш, ооң ивилерин коштаваш кыштагларга чедирип ап турар бис. Ол хире шүүдел үндүрүп турган, чедирип алган дузувусту каминыг чарыгдап. норма ёзугаар чемгерип турарын чурумчуткаш. Ону төтчеглеп черле болбас. Ам кышкы орук үнерге дустуу ивижилерге чедирип бээрэн бистиң мурнувуста чугула айтырыгларның бирээзин боон турар.

Во доозукчу чылда бистер беш тонна иви эъдин дужаар ужурлуг бис. Ол планывысты декабрь эгезинде күүседиптер аргавыс бар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиин бригаданың ивижилери бир үн-биле түүлдүгүнүп детпээн. Он ийги беш чылдың баштайгы чылында 100 ивиден 85 анайны онча-менди камгалап алырын ивижилер хүлээнип турар.

М. СОНАМ.
иви бригадазының бригадири.

ИЙИ АЙНЫҢ ПЛАНЫН ЯНВАРЬДА

«Тере-Хөл» совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының саанчылары болгаш кадарчылары партиянның XXVII съездизинге алдар болдуруп он ийги беш чылдың бирги чылы — 1986 чылдың январь, февраль айларда сүт бүдүрер планны январь айда күүседир деп бедиткен хүдээлгени алган ажылдап турар. Доозукчу чылда 80 тонна сүттү күрүнеге садар планывысты октябрьның бирги чартыында 81 тонна кылдыр ажыр күүседипкеш, ам 1986 чылдың үлүгүне кииришпир ажылдап турар бис.

Боттарының мурнуда салдыган соруглаларны ак сеткилдиг күүседип, даандырган ажыл-херек дээш харысалгалыг ажыл-ишчилер бисте хөй. Саанчы коммунистер Мария Ак, Балган Дарыймаа, саанчылар Тере Билчитмаа, Светлана Артына, комсомолчу саанчылар Артына Долаана, Светлана Сонам, Светлана Кунгаа, кадарчылар Шимит Борбак, Саичат Хеймер-оол, бызаа ажаанчылары Валерий Хонай, күш-ажылдың хоочуну Зоя Седип, комсомолчу саанчы Марина Шагдыр социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, макталдыг ажылдап турарлар.

Нииттиниң малын кыштаар хүр-мемди ажырар дээш кыштаглаашкынга кызып белеткенген бис. Кажаалларын ой-шаанда септеп, четчир одекти бөлүп алдывыс. Фермаңың ажыл-ишчи бүрүзү 20 кубометр одек белер планның хүлээлгезин күүседип апкан. Эрткен чайын 150 бызаа болгаш 75 инек кирер кажаалларын эрги туружундан көжүргеш, чаа черге көвүрүгүү тударын планда көрдүнген.

Суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылче кончөнгейни күштелдирген. Совхоз директору М. У. Шывык удуртканы эки-турачы улусчу дружина дежурныйлашкынының график ёзугаар чорудуп, сагылга-чурумну быжыглаар дээш дээштиг хемчегларни ап чорудуп турар.

Арагалзашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле партиянның болгаш чазактың доктаалын кодээ Советтиң депутаттары чонга таныштырарынга идепкейлиг киришкей. Суурнуң садыгларынга арага аймаан сатпас, моон соңгаар Кунгуртугче арага аймаан эккелбес деп шиитпирни ажылчы чонларның ниити хуралынга үндүрген. Ынчангаш июль айдан бээр арганы бистиң суурже сөөртпестей берген.

Чонунуң дыштанылгазын чөп организастаар дээш культура албан черлериниң, агитквартираларның ажылын экижидерниче кончөнгейни күштелдирген бис. Б. Бегзи, Ю. Бавуу-Доржу, Г. Мөңге дургалаан агитквартираларның ажылы мактаалдыг.

Кодээ Советтиң күүскомунуң, ооң депутаттарының ажыл-чорудулгазында амдаа чедир кыллынмайн турар айтырыглар хөй. Суур чаагайжыдылгазын база назы четпес уруглар ортузунга ажылдарны ам-даа чогуур негелдезиниге чедир чорутпайн турар бис. Он бирги беш чылдың планныг дазылгаларын чедиишкинниг күүседир дээш эжылчы чонларны мобилизастаар талазы-биле ажылды күштелдирер ужурлуг бис.

Б. ЭРЕКСЕН.
кодээ Совет күүскомунуң даргазы.

МАЛЧЫННАРНЫ ЭРГИП ЧОРААШ...

Совет кижилериниң кадыкшылы — ниитилелдиң үнелеп четпес байлаа болур дээрэн Кунгуртугнуң участок эмнелгезиниң коллективиниң ажылдакчылары эки билип турар бис. Ынчангаш участок эмнелгезиниң, Алдыы, Үстүү Балыктыгларда медпункгуларның ажылдакчылары чонунуң кадыынның камгалалында бараан бооп, онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип турар.

Ыраккы коданнарда чурттап, ажылдап турар малчынарның медицина хандырылгазын экижидерниче улуг кончөнгейгей салдынган. Чыргаланды — совхозтуң малчынарының чайлаар чери. Чайгы үеде машина чеде бөөр черлерде чурттап турар малчынарга ай саныңда барып, өреге бүрүзүн эргип чораашаар, эмчи дузаазын чедирип турар бис. Малчын бүрүзүн, олардың чаш уругларын шинчип, бичии уругларга тарылгаларны чорудуп, херек эмнерин малчынарга садарын организастап келдивис. Кишкы үеде бистиң малчынарывыс Каргының Сарызын, Белдир, Узун-Чыл, Баян-Кол деп оруу берге, ырак черлерге кыштаар. Оларга база-ла үргүлчү чедип, эмчи дузаазын көргүзүп турар бис.

Медицина темазынга хамаарышкан лекция, беседаны чон ортузунга доктаамал чорудуп, малчынарның чайлагларынга болгаш кышталарывыга-даа барып кылып берип турар бис. Араганың, ооң келир үениң салгалынга чедирип турар хоразынның дугайынга лекция, беседаны малчынарга, Каргыга мал чеми белеткеп турган бригаданың сигенчилериниге чаңгыс кылган бис. Малчынарның болгаш сигенчилериң талазындан айтырыглар база хөй болган.

Чонунуң кадыкшылы дээш кызымак ажылдап, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алган эмчи ажылдакчылары бисте хөй.

Эмнелге ажылдакчыларының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээринче база-ла кончөнгейни утландырган. Ажылдакчыларывыс бажың-балгат-биле хандыртынган. Эмнелгениң кышка белеткелин чогуур үезинде чорудуп, олвар ыяштыг белеткеп алган бис. Ам ону сөөртүп эгелей берген.

Ажылывыста чедиишкинер-биле чергелештир чедир кылдыымайн турар чүүлдер хөй. Аарыг кижилерни шинчиир черивис эрги бажында. Оон одалга системазының капитал септелгезин чорудары негеттинип турар. Чыттырып эмнээр эмнелгевис чоокта чаа ажыглалга киргеп-даа болза, кудуу, хериминиң эжиктери кылдыымаан.

Чонунуң кадыкшылы дээш үениң негелдезиниге дүүштүр ажылдап, медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүседи, партиянның элчелиг съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү күжүвүстү, билиниисти харамнаамайн чонга бараалгадыр бис.

С. САМБЫЛА.
участок эмнелгезиниң эргелекчизи.

ИДЕГЕП МАНАДЫВЫС

Бис билип кэрииииске-ле ада-кем малчынган чораан. Ачавысты Сегбе Даваадевич Хуушугур, а авамны Александра Калзановна дээр. Ачам пенсиялаза-даа аңаа олурбайн, авам-биле биске дузалажып турар. Аававыс удавас пенсиняже үнер.

1981 чылда школаны чедиишкинниг дооскаш, адаанемге дузалажып, малчынай бергем мен. Совхозумга дөрт чыл иштинде эки ажылдап келдим. Хой бүрүзүнден чаш талду менди камгалап ап келдивис. Чижээлөргө, 1984—85 чылдарда чүс хойга онааштыр мынча хураганны алдывыс. Эки ажылывыстың түңнелинде бо чайын болуп эрткен XII Бүгү делегей фестивалынга киржир аас-нежиктиг болдум. Тэрээн Тывавыстан 40 кижи кириштивис. Авам, ачам меңээ «Эки кылган ажыл, элеп читпес алдар» болур чоор деп чугаалап, сүмелээр чораан. Шынап-ла, оларның чиге соглээн домаанын чөптүүн билип чор мен. Мени Кызыл район Советиниң депутадынга база соңгаан. СЭКП кежигүнүүге кандидаттап кирдим. Бо дээрге эш-өөрүмнүң бүзүрели, идегелидир. Бо идегелди ажыл-херекке улам бадыткап, эки ажылдаар мен.

№ 2 Балыктыг хойжу бригадада 15 ярег бар. Оларның иштинде төрүүр хойларлыг дөрт от-бүле бар.

Бистиң Балыктыг хойжу бригадавыс суурдан ырак черде турар. Ынчангаш суур-биле харылзажыры бергедежи бөөр. Ынчалзажок чамдык четпестерни мында айтыксадым. Кыжын хош оруу-биле машина келзе-ле келир, ол үеде суурнуң агиткультбригадазы чамдыкта чедип кээр. Олар арай деп аалдап келгенде, концертин шала-була көргүскеш, дүне када хап чоруп каар. Малчынарга арай деп келген улус лекция, беседа-даа кылып бергей. Күзүн тос айда СЭКП обкомунуң лектору В. Ф. Чадамба делегей байдалывының дугайында солуп лекция кылган. Малчынар дыка сонуургаан бис.

Бир четпес үүл почта айтырыы. Солуннар, сеткүүдер ийи-үш ай болгаш келирде, четче эвес болур. Аалдарга аппарын каашаш, «Барып ап алыңар» дээр. Ону арай деп-ле барып алыр. Оон саныңг-да солуп болур. Тос айның ортаа үезинде бир, он айда дөрт хире «Тываның аныяктары» келген. А ескезин каш борбак «Шын» солуп болган. Үнген хирези-ле ол чоор бе? Азы совхозта харылзалгалыг эштериң саадаткаңы ол ирги бе? Аававыс Александра Калзановнага шаңнал тыныскан деп дыңнаткан. Ол шаңналы бегүүге чедир сураг. Бо-ла бүгү четпестерни хынап, сайгарып көөрүн Кызыл районнуң партия райкомунуң бирги секретары Владимир Салчакович Очурсоолдан дилеп ор бис. Машина оруу ажыттына бээрге, малчынар, бистериң ажылывысты, чурттап орарывысты удуртур ажылдакчылар кээп көөр боор дээрэни идеген маңадывыс.

Амгы үеде бүгү чон-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утхуур сорулгалыг ажылдап, малчынар кызып ажылдаарын хүлээнген ажылдап турар.

Антонина ХУУШУГУР,
район Советиниң депутады.

Бо булуңну «Шынның» корреспондентизи М. ОЮН белеткээн.

БҮГҮ КҮРҮНЕЛЕРГЕ КЫЙГЫРЫГ

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер боттарының ядролуг чепсээн немей бүдүрерин тодаргай хуусавадан эгелээш база чогуур контрольдуң адаа-биле соксадырынче, ол соксадышкынны ядролуг боочепсектерниң кызырарынче, оларны бүрүн узуткаарынга баштайгы базым болдурарынче социалистиг болгаш кала-даа каттышпас чурттарның болүү ядролуг боочепсектерниг ол күрүнелерин кыйгырган. Кыйгырыг кылган чурттарның аразында Совет Эвилели база бар.

Ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрерин соксадыр чорук күрүнелер аразынга идегежилгениң дөңнелиң бедидип, делегейниң душкүүрлүг чоруун чавырылдырып, ядролуг дайынның кыжанышкынның эмзежедирийнек деп, Каттышкан Нацилар Организациязының Кол Ассамблеязының Бирги комитединге ол чурттарның киирген резолюция телевилелиниде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

УЖУРАЖЫЫШКЫНГА УТКУШТУР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Советамерик дээди дөңнелге ужуражышкынын эгелээр хүнге чедир ам беш хонук артхан. Ол чугула болуушкынну Женевада четтикпейн манап турар. Делегейниң бүгү чурттарындан хөй журналистер, кино болгаш телеоператорлар ында ам безин чедип келген. Массалыг информация чепсектериниң муң ажыг ажылдакчылары дээди дөңнелге болур совет-америк ужуражышкынының чырыдар деп турар. Ужуражышкын үезинде ажыглаар ийи муң ажыг километр узун телефон кабельдерин болгаш харылзаалыг еске-даа немелде шугуминарын швейцарлар тургускан.

Ужуражышкынны соңуургал чүгле Женевада эвес, харын-даа бүгү делегейдө кайгамчык улуг. Делегейниң хөй-ниитизи дээди дөңнелге ужуражышкынга байыр чедирбишаан, тайбыңче боттарының чүткүдүл, дүшкүүрлүг чорукторун чавырылдырарынга идегелиг ооң-биле холбаштырып турар.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларының аразында дээди дөңнелге ужуражышкынынар алды чыл үзүктелгенден бээр амгы ужуражышкын бир-ле дугаар болур деп, Швейцариның даштыкы харектериниң федералдыг департаментизиниң баштыңы Обер медеглээн.

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ УЗУТКААР БИС

БЕРЛИН. (СЭТА). Германиянның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чаңгыне секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хоннеккерниң ГДР-ниң Национал фронтузунга киржип турар политиктиг партияларның даргалары-биле ужуражышкыны Берлинге болган. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Софияга болган чөвүлел хуралының түңнелдеринге болган ГСЧП-ниң XI съездизинге белеткелдиң соруглаларын-га ужуражышкынынга холбаштырган.

ПКП-ниң чөвүлел хуралының түңнелдеринге ужуражышкынының киржикчилери байыр чедирген болгаш ядролуг кыжанышкынны узуткаарынче аңаа кедүрген инициативтерин-ниң чугула ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Ядролуг халаптың кыжанышкынынын киижи терелгетенин камгалаары, космостуң милитаризастаашкынын болдурбазы, тайбың кожа-хелбээ догуинаашкынын, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының ёзузуна делегей харылзааларын хөтөүдери — Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң даштыкы политиказының кол эчис сорулгазы болуп турар деп, Э. Хоннеккер онзалап демдеглээн.

ГФР. Чурттуң хөй санныг хоорайларындан дешилгелиг хөй-ниитиниң төлээлекчилери Бонига (чурукта) чыскаал эрттиргеннер. Олар Мурнуу-Африка Республиканың апартеидтиг эрге-чагырга-ларынын Нельсон Манделаны болгаш еске-даа политкоругдаттырганнарны хостаарын негазинер.

Т. КУЛЬБИЦКАЯНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ ӨГ-БҮЛЕ

Чүрүмалдыг чараш Саян сыныарын ажылдыр аян чорук кылганы бешки классчыларга солуп болгаш, амыдыралыкка хөй сактыышкыннар арткан. Олар Шушенскоеде В. И. Ленининг музей-бажыңыга экскурсиялап четкеш келген. Улуг баштыңчының өткүт үеэзы, таланытыы, могаг билбес өндүр улуг ажылы-биле холбашкан хөй чүүлдерни көргени бичии кижилерни улам хей-аът киргеи.

Бо болза класстың башкызы Лидия Донгаковна Сагдының удуртканы 5«А» класстың өөреникчилери-дир. Бешки класечылар ол хире идегелди эки өөредилгези, үлегерлиг сагыпга-чүрүме, эки ажыл-херектери-биле чаалап алганнар. Эрткен өөредилге чылында Лидия Донгаковнаның класы 100 хуу өөредилгени чедип ап, ында чөөрби өөреникчиниң он бежи удаан-миктээн. Ынчангаш школада бирги черни эзлээнмер...

Школаның делгем коридорунга кире бээривиске бир классган музыканың аялгазы, ургуларның чараш үнмери дыңнаалды. Кичээлдер уламчылавышаан. Чербиниг дузалал школазының директору С. С. Седенбал-биле чай аразында ужураштывыс.

— Ургуларга «етилиидеи мыак, талантылыг, мергежилиг башкыларывыс хей. РСФСР-ниң улус өөредилгезиниң тергиинери Ы. Т. Арапчор, улус өөредилгезиниң тергиинери Н. Л. Тарасенко, А. О. Эртине, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан К. Т. Чамыян А. Ф. Атаманова олар ышкаш хоочуннар 32—36 чыл чедир стажтыг, арга-дүржүлгалыг башкылар болгай — деп, Сергей Сазыевич чугаалады.

Мурнунда санаторий-кадыкшылга школазы турган бо школа 1974 чылдың күзүүнде дузалал школа кылдыр эде тургустунган. Бо хүннерде ында он бештен өрү үжен ажыг чыл стажтыг 23 башкы ажылдап, школа реформазынга дүүштүр боттарының ажылын чорудуп, ында оолдар, ургулар чаагай сеткилдиг, эки кижилер болуп өзүп, билиг-мергежилди чедип алзын дээш өөредип, кижизидип турарлар.

Реформага дүүштүр класстарны кабинет системазынче шилчиткен, башкылардан негелде бедзээн. Школаның колла угланымышкыны — өөреникчилерни күш-ажылга кижизидери болуп турар.

Бо соруда-биле дааранылганың, чазанылганың, ийик септээриниң мастерскаяларын тургускан. Беш-ees класстарның өөреникчилериниң даараныкчы, чазаныкчы, ийик даараар болгаш септээр мергежилдерни шилип алырынче оруу аңаа эгелээр. Кичээлдерни тускай программа ёзугаар эрттирип, сески классты доозарда өөреникчилер күш-ажыл өөредилгезиниң талазы-биле экзаменин дужаан турарлар. Ынчангаш школада өөреникчилер келир үеде амыдыралчы оруунга ажыктыг эки чүүлдерин шинчээдип алырлар.

Чижээ, эрткен өөредилге чылында күш-ажыл башкызы Б. И. Евсеев болгаш өскедаа башкыларның удуртулгазы-биле чүс сезен хире кидис идиктерни улдурганнар. А даараныгланың үш кабинеттерин тургускан. Ургуларны даараткан өөредиринге Б. Д. Балчый-оол, А. Ч-Д. Седенбал, Н. П. Руднова олар ышкаш башкыларның салыышкыны улуг. Элээди ургулар чайгы платьелерни, трусиктерни, сутга эштирде кедер хептерни, ак чооргаларны, сыртык хаптарын-даа даарап билир кылдыр өөренип ап турарлар.

Бо чылын Кызыл районнуң школачыларының техниктиг чогаадыгзазының делегези болган. Аңаа Чербиниң дузалал школазының чөрни эзлеп, мактаткан. Республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң, комсомол райкомунуң хүндүлел бижиин хей оолдар алган. Олар хыт, хадың уруазыдан ляк-сава аймаан, дириг амытанмар, аңнар дүрзүлерин чазап кылганнар. Ооң иштинден 22 ажылды Аныктарның болгаш студентилериниң Бүгү-делегей фестивалынче белекке чорутканы солуп. Оң бүгүзү чедип алырыга, башкы Ш. П. Оюнчуг салыышкынны кеску. Шыырак-оол Пийевич оолдарны школаның чазанылга цегиинге чазанырының чажыттарыга өөредириинден аңгыда, оларның чогаадыкчы сонуургалын кедүрүп, чазаныр белгүмде база башкылап турар. Ынчангаш алды, чеди, сес класстарның өөреникчилери стол, саидай, соңга рамазы, аптара эштээриниң арталарыга өөренип ап турар.

— Чүгле бо школага он чыл ажылдап, ооң иштинде сес чыл дургузунда күш-ажыл башкылап келдим — деп, Шыырак-оол Пийевич чугаалай-дыр.

Школаның кол угланышкыны күш-ажылга өөредири болганда, ооң материалдыг базазын экижидери үениң бир негелдези дээрзин ол тайылырлады. Ылангыя чаланыр станоктар, бадүүн херекселдер чедишпес.

Партияның болгаш чазактың ургулар бажыңнарының болгаш школа-интернаттарының дугайында доктаалыгга хүүштүр республиканың Чырыдыышкын министерствозу, Кызыл райОНО-зу бо школаның коллективиниң мурнунда өске-даа айтырыгларны шинтпирлээринге дуза чедирерин коллектив күзеп турар.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: Чербиниг дузалал школазының башкылары: күш-ажыл башкызы Б. Д. Балчый-оол, өөредилге эргелекчизи Н. Л. Тарасенко, башкы К. Т. Чамыяң олар. Сагды биләк өөреникчилерибиле.

ЧУРУКТА: 5«А» класстың баштыңчы башкызы Л. Д. Сагды биләк өөреникчилерибиле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Школа реформазыын— амыдыралга

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Районнуң ургулар албан черлериниң ажылдакчыларының чоокта чаа эрткен хуралынга райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниг инспектору К. К. Ак-кыс «1984—1985 өөредилге чылында школа реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле ургулар албан черлериниң ажылының түңнелдери болгаш сорулгалар хугайында» илеткел кылган.

Барыын-Хемчик районнуң ургулар албан черлериниң ажылдакчылары школа реформазының шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, өөредилге-кижизидилге ажылының шымарын экижидеринче, аныяк салгалдың мөзүү-шынар кижизидилгезинче, күш-дамыр сайзыралынче кол кичээнгейин үглап турарлар. Сөөлгү чылдарда ургулар албан черлериниң саны өзүп, ында ажылдап турар кадрларның билиг-мергежили база бедип орар. Бүгү районда ниитизи-биле 25 ургулар албан черинде 2252 чаштар хаара туттунган. 170 башкы оларны өөредип турар. 1984-85 өөредилге чылында 315 ургуларны школаже белеткээн. Эки ажылы-биле хүндүткелдиг, макталдыг коллективтер районда бар. Оларга Ак-Довурак хоорайда «Светлячок», «Теремок», Кызыл-Мажалыкта «Чечек» болгаш өске-даа ургулар садтары хамаарыр.

Чедип алдыгаи чедишкиннерден аңгыда четпестерни база чугаалаар апаар. Районнуң ургулар албан черлериңде тускай эртемниг кадрлар ам-даа чедишпес. Ясли-садтарның материал-техниктиг базазы кошкак. Ургуларның агаар болгаш чырык талазы-биле хүн чуруму сагыттынмайн турар. Ооң аңгыда ясли-садтарга көрдүнгенниден хей санныг ургуларны хүлээп ап турар. Шеф организациялар болгаш школалар-биле харылаанны быжыглаары негеттинип турар.

Хуралга ургулар албан черлериниң ажылдакчылары боттарының сайгылдарын чугаалааннар. Ак-Довурак хоорайның «Теремок» ургулар садының эргелекчиси Г. А. Зырянова саналынга— Бистиңде 184 ургулар бар. Оларның биле 12 кижизидикчи ажылдап турар. Ургуларны, млаңгыя күш-ажылга кижизидери биле, оларның кызын шыдаары ажылдарыны кылдырып турар бис. Найырлыдыг, арыг-шевер, дузаргак болзун дээш янзы-бүрү ажылады. культурлуг хемчеглерни организастап турар бис. Дагланыкчы кижизидикчилер Г. В. Щука, Н. Д. Волкова олар амыяк башкыларга арга-сүмезин, дуржулгазын дамчыдып чоруур. «Теремокта» ургуларның өзүлдезинге тварычалыг бүгү үүлдер тургустунган— деп, ол чугаалаан.

— Школа реформазының негелделериниге үлелезиглээш, ажылывыстың планын эде тургузуп, кижизидилге айтырыын бүгү талазы-биле экижидерин, күш-ажылга ургуларны бичизиниден эгелеп өөредирин, чанчыкты-рарын чедип аар дээш ажылдап турар бис. Ургуларны көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү мергежилдерибиле таныштырып турар бис. Тараа шаңкиче, фермаларже болгаш арга-арыгже экскурсиларны удаа-дараа организастап келдивис. Хамдырылгавыс багай эвес. Ынчалза-даа чамдыкта сүт, сливочное масло үүктели бээр — деп, «Шекпээр» совхозтуң «Сайзанак» ургулар садының методизи Ч. С. Ооржак бодунуң саналынга демдеглээн.

Ургулар эмнелгезиниң улуг эмчизи Ю. И. Григорьев саналынга млаңгыя көдээде ургулар садтарының арыг-шевер, санитарлыг байдалынче кол кичээнгейин үглаары эргежок чугула деп демдеглээн.

Ак-Довурак хоорайда чаа ажыттынган «Сказка» ургулар садынга 300 ургуну хүлээп алыр ужуруут тургап. Чамдык техниктиг дериг-херекселдериңиң чогумуң чылдагаанымдан ында үгле 150 чаштарны хүлээп алган. Ында кижизидикчилериниң хей кезии тускай эртем чок. Өөредилге черлериңе боттарының стипендиаттарын өөредип чорударын ажылагыйлар практикалавайн турар дээрзин методист С. Т. Самохвалова хуралга шүүмүүлээн.

Ургулар албан черлериниң өске-даа четпестер дугайында шүүмүүлелдиг саналдарны самоподстанциялыг эмчизи М. О. Опей, ясли-сад эргелекчизи О. И. Ананьева болгаш өскелер-даа кылганнар. Ол четпестерни чайладып, ургуларны өөредип, кижизидиринге тавырмалыг байдалды тургузар дугайында шинтпир хуралга хүлээп алдыгаи.

Д. САЛЯ.
Барыын-Хемчик район.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Туран хоорайның Культура бажыңында районнуң харылзаа белдириниң хоочуннары-биле ужуражылга кежээни болуп эрткен. Ону коллектив бүдүрүлгезиниң 66 чылынга турасхаткан. Чурт-шинчилел музейиниң Туран хоорайда филиалының эргелекчизи Т. Е. Верещагина кежээге келген авлчыларны чалаан. Кежээниң киржикчилери хоочуннар төрөөн коллективинге Тываның ол-бо булуңнарындан четкилеп келген. В. Е. Сайгутина Кызылдан маңаа аалдап келген. Туранның почтазынга ол 1935 чылда он беш харлыг турган ажылдап эгелээн. Дайын үезинде фронтуже аъттаныпкан бо херээжен кижиниң чылгаларга чугаалаар солуп үүлдери хей болган. Харылзаа белдириниң начальниги турган. Ф. П. Птицын Туранга бир дугаарында 1949 чылда келген. Ол маңаа 22 чыл ажылдаан. Бо удаада ол төрөөн коллективинге Омскиден аалдап келген. Хоочуннарның чугаазын туранчылар улуг сонуургал-биле дыңнаан. Ужуражылга кежээни харылзаачыларның солуп маргылдаазы-биле доозулган.

• • •

Туранчылар ажыктыг дыштанырынга сонуургалдыглар. Дыштанылганың Ю. Гагарин аттыг парыгынга болган спортчу оюнларга, маргылдааларга хоорайның чурттакчылары идепкейлиг киришкен. Бот-тывынгыр артистер аңаа солун программалыг концертти бараалгаткан. Хүрешке районнуң ажыл-агыйларындан келген үжен ийи кижи киришкен. «Өөк» совхозтуң төлээзи Я. Ховалыг кымгадаа аштырбайн, аңаа тиилээн. «Аваң, ачаң болгаш мен — спортчу от-бүле бис» деп спортчу маргылдаа солуп, ажыктыг кылдыр эрткен.

Ю. НЕКРАСОВ.
Бии-Хем район.

ЧЕТТИРДИМ

Аар аарыгдан аараш, Кызылдың кезер эмчизиниге чыттым. Эмчилериниң ачызында кац кадык эттиниг, ажы-төлүм чанында аас-кежиктиг чурттап чор мен. Эмнеп турган эмчилерим Александра Норбуевна Куулар, Анна Васильевна Набатова, Иван Михайлович Никитин, Николай Сергеевич Чигжит, эмчи сестралары Анна Павловна Бупина, Анна Доспай-ооловна Идамчап оларга өөрүп четтиргеним илеретпим.

Н. НАМДАН-ХОРЛУУ.
Улуг-Хем район.

КӨРҮП, ДЫҢНАП МАГАДААДЫМ

Чоокта чаа бистиң республиканга Грузин ССР-ниң Күрүнеиниң камералыг оркестри аалдап чораан. Ол кайгамчык дөгүмү коллективиниң концертин Тываның хөгүчүм-шин театрында баштай көргүскеи.

Концерт эгелээр мурнунда оркестриң төөгүзү-биле башкарыкчы таныштырды. «Бистиң оркестр тургустунга-ла үр апарган. Ол үениң иштинде коллектив Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарын кезип каапкан. Даштыкы чурттарже үүгүшкүннерни чыл саныында чорудуп турар бис. Бо чылын Скандинавия чурттарыга элээн хей концерттерни көргүстүвүе. Чурттар араазында культура талазы-биле дуржулга солчуушкуннарыга. улустар араазында бижыг найырайды пропагандалаарыга ачы-хавыяавыс дээш мактал-шаңналдарны алган бис».

Концерттиң программазы-биле кыска таныштырганыңыг соонда, оркестр бир дугаарында улуг немец композитор Иоганн Себастьян Бахтың флейтага болгаш оркестрге бижээни сюитазын ойнаан. Флейтага Грузин ССР-ниң улустуң артизи Н. Кикнадзениң ойнаарын магададывыс.

Он сескн чүс чылда чурттап чораан италь композитор Антонио Вивальдиниң ийи скрипкага болгаш оркестрге бижээн концертин база-ла бедик профессиональ деңнелге ойнап күүсеткенинер. Скрипкага Грузин ССР-ниң улустуң артистери С. Гонашвили биле В. Коиев тергиин эки ойнаанмар.

Концерттиң түңелиинде грузин композитор С. Цинцадзениң улустуң аялгаларынга үндезилеп бижээн сюитазын оркестр күүсеткен. Грузин улустуң өлүм чок ыры «Сулико»нуң аялгазы залга чаңгылаяы бээрге, чамдык көрүкчүлер кады ырлажып-даа турду.

Концерт төнген. Артистерге чедишкинерни күзевишаи, ам-даа аалдап кээрин олардан дилээн.

Бот дугайты мындыг бичии хомудаалдыг артын калдым. Ындыг ырак черден биске делегей культуразының байлаа-биле танышты-рар дээн артистериң концертинге көрүкчүлер колдуу чок болган. Көрүп, дыңнап орган кижиге эпчок-даа. Ооң чылдагааны мындыг деп бодаар мен. Бир талазында, классика музыказын дыңнап билбезивисте, ийиде, бистиң симфония оркестринис бар-даа болза, чон ортузунга музыка пропагандазын ам-даа чедир чорутпайн турарывыс. Кижи үгле ыры, танцы концерттери-биле кызыгаарлаттынмайн, калбак хемчээлдиг чогаалдарны дыңнап билир ужуруг.

Б. ООРЖАК.

ЭЭЛЧЕГ ЧҮГЕ УЗУНУЛ?

Кызыл хоорайның диш эмнелгезиниң диш кылдырар салбырыгга 1985 чылдың март 28-те киреримге, «1987 чылдың март айның 28-те диштериңер кылдырып болур силер» дидим. Оон 1987 чылдың март 28-те келириниң талон-бижиин берген. Дыка-ла узун хуусаа! «Диштери аараан улуг назылыг кижи ону маңап четтигер-даа чүве бе?» деп чаныыма орган ак баштыг херээжен кижи чөгенидир.

Бо чылдың августа Ставрополь крайның Ессентуки хоорайда Сеченов аттыг санаторийге эмнедип дыштаган мен. Ол хоорайның № 2 поликлиниказында диш эмнээр салбырыга барып, диштеримни кылдыртырыының аргазын сүмелешкен мен. Ол салбырыңы эмчилери курсук диштеримни бүдүн чартык неделя иштинде ак кайдан болгаш нарын пластмассан аралаштыр кылып берген. Улуска хөлчок кичээнгейлиг, эптиг-эвилеп ёзу-биле ажылдаар эмчилер болду. Оларның булунныг ажыл-ижин дээш өөрүп четтиргенимни илереттим.

Бистиң республиканың диш кылдырар салбырының эолчет маңаан кижилери чүге хейүл? Ессентуки дээрге бистиң хоорайдан ийи катап хей чурттакчылыг хоорай-дыр. Ол хирезинде диш эмнелгезинде эолчет көңгүс чок. Бистиң Кызыл хоорайда диш эмнелгезинде аңаа ажылдаар тускай кадрларның чедишпезинде бе? Чок болза диш кылдырар материалдарның ховары ол бе? Кырып-назылаан кижилерге саадал чокка диш кылып бээрининг аргазын кызза. Бо талазы-биле айтырыгны республиканың кадык Камгалал министерствозу дарый өөренип көргеш, эолчет эвээш, тавырымчалыг байдалдан тургузарының хемчээн алыры күзенчиг.

З. МАТРАКШИНА.
Кызыл хоорайда санэпидстанциянның эпидемиолог эмчизи.

Эмчиниң сүмези

УЛААНОТ

Корь (улаанот) — ургуларның халдавырлыг аарыы. Микроб аарыг уругнуң думчук, өк, үстүкү тымын оруунуң шараламчак карттарынга тыптып, чедуртүп, азырганда оон вирустар ылгалып үнер. Чуртталга бажыныныг ерээлдеринге аарыг тарап болур. Улаанот кижиге дораан халдаар. Улаанотка удур баш бурунгаар тарылга эрттирбээн болгаш шуут ол аарыгдан аарываан кижилер дөгереэн иазы-хары барымдаа чокка аарыыр.

Баштай уругнуң эъда изиир, баш аартыр, чедүрер, думаалаар болу бээр. 13 хүн болганда эът-кешке шивишкилер көстүп кээр. Катаралдыг чадазы 3-4 хүн үргүлчүлээр, оон шивишкилер кулактар артынга, арынга, моюнга, чоорту хөректиң үстүү талазынга тыптыр. Ийи дугаар хүнде бүгү мага-ботка шивишки тараар. Улаанот деп тодаратканда, участок эмчизин бажыңче чалаар, поликлиникаже эккеп болбас.

Амгы үеде улаанот аарыынга удур профилактика айтырыы бирги черде. Уругнуң аарыгга удур шыдалын быжыглаарда улааноттуң дириг вакциназын ажыглаар апарган. Вакцинаны массалыг чорутканының ачызында, ол халдавырлыг аарыг көскүзү-биле эвээжээн. Ындыг болзажок, эрткен чылдың июньдан бээр Тывага улаанот элээп апарган. Моон уламындан аңаа удур хемчегларни чорудуп турар. Уругнар коллективинге улаанотту болдурбазының чугула хемчээ — аарыг кижини өскелерден аңгылаары. Аарыг уругга халдаап билдиртпес үелиг болур: тарылга эрттирбээн уруг сестен 17 хонук, а тарылгалыг уруглар 21 хонук иштинде. Школачы улаанот аарыглыг улус-биле харылзаалыг-даа болза, кичээлден хоставас. Ындыг уругнуң температуразын хымаар болгаш профилактиктиг көрүүде чорудуп, баш бурумгаар аарыгны тодарадыр.

Улаанотту когуп үзе эмнеп болур. Ынчалзажок Кызыл хоорайның чамдык чурттакчылары уругларын баш бурунгаар тарыдып, эмнелгеге экскөрин чалаарга-даа сураг. № 16 участокта К-ның от-бүлези үш уруглуг. 2, 4, 6 харлыг уругларын бо хүннерге чедир тарылга кылыр кабинетке эккелбээн. Уругнуң кац кадык өзүлдезинге ада-нениң сагыш салыышкыны биче эвес дээрзин утпазы күзенчиг.

3. МАТРАКШИНА.
Кызыл хоорайда санэпидстанциянның эпидемиолог эмчизи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Белгород областның Фрунзе аттыг колхозунуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. Я. Горин-биле школачыларның ужуражымышкыны. 9.40 — «Противостояние». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.45 — Док. фильмнер: «Владимир Цигаль», «Живое дерево». 11.10 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Довейко болгаш «Романтики» цирк бөлүүнүң дугайында фильм-концерт. 11.45 — 11.50 —Мөзөлер. 14.15 — «Эртеминиң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «Курс— интенсификация», «Гарантия надежности». 15.15 — Оруе чугаа. 15.45 — Москва чоогунуң кедээзиниң бөгүнгү болгаш даартагы хүнү. 16.20 — Тоол аалдап келген. «Алиса в стране чудес», «Алиса в Зазеркалье». Мультфильмнер. 17.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.20 — Хөлүг нотажыгаштар. 18.30 — Москва башкыларының хору ырлаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кижи болгаш хоойлу. 19.30 — А. Глазунов. Оркестрлиг скрипкага концерт. 19.55 — «Көрүкчүлериң дилээ-биле». «Собака на сене». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Собака на сене». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — Т. Рузавина болгаш С. Таюшев ырлаар. Саратовтан замчыдыыга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Дедо не в рекордах». Док. телефильм. 8.35 — Даштыкы чурулга уран чүүлү. Уильям Хогарт. 9.35; 13.00— Англи дыл. 10.05 — —КПТУ сургууулдарыга. Ниити биология. «Амыдыралдың эстафетазы». 10.35; 11.40 — Музыка. 6 класс. Демиселдиг болгаш удурланымышкынының ырлары. 11.05 — «Чаңгыс өг-бүлениң сагыш-сеткили». Хей национальдыг совет литературга дугайында. 12.10 Төөгү 7 класс. Александр Невский. 12.40 — Ботаника. 5 класс. Үрезиниер болгаш дүжүт. 13.30 — Промышленная переработка и использование лиственницы». Эртемиептерелдиг фильм. 13.50 — Соңгу чүктүң тоолдары. 14.50 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. Ада-иелер болгаш ургулар. 15.20—15.25 — Мөзөлер. 18.00 — Мөзөлер. 18.20 — Шыдыраа школазы.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Аныяадан адың камнаар». Ажыл-ишти шилип алырынга ада-иелериниң киржилгези. 19.10 — Ургуларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». Мөзөлер. 19.45 — Телемөзөлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 — Музейлерде болгаш делгелге аалдарында. Музей-усадьба Кусково. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Борис Добронравов». Док. телефильм. 22.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Михайловтуң удуртулгазы-биле симфония болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. 23.00 —00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионазы. «Зенит» — «Динамо» (Киев), «Спартак» — «Металлист».

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мужчины есть мужчины». 9.30, «Виктория лейтенанта Некрасова» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Кот идет по следу» 11.10, 13.00, 15.00, «Анжелика в гневе» 16.50, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Наследство» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Утро обреченного прииска» 15.30, 17.10, 18.50, «Мама, я жива» 11.00, 14.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Не ходите, девки, замуж» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргеи, аязыр. Хар чаар, хат коткак. Дүне 18—23 градус, хүндүс 5—10 градус соор.

Кызылга хар чаар, хат кошкак. Дүне 20 градус, хүндүс 6—8 градус чедир соор.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбыры 1985 — 1986 өөредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Белеткел салбырыга ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан доду оруумак эртеминиг кижилерни хүлээп алыр.

Ажылчыннардан өөренири-биле кирип турарлар декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес үзүктел чок ажыл стажтыг болур. Ук институтка кирер өөреникчилерни салбыр белеткеп турар. Өөреникчилерге айда 40 рубль хемчээлдиг стипендия төлөөр, хереглээнмерге общежитие бээр. Белеткел салбырыга экзаменнерни чедишкиниг дужаалганнарны институтуң 1-ги курузунга киреримин экзамени чокка хүлээп алыр.

Директорга чорутқан бижирнишкинге дараазында документилерни кожар: оруумак эртеминиң дугайында (боду-биле). өөрезири-биле чорутқан бижик, характеристика, 3х4 см хемчээлдиг алды фото-чурук. № 286 майык өзугаар эмчи шынзылгазын, күш-ажыл депгериниң хоолгазы.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. Чепсектиг Күштерниң хүрээленнинден халашканнарны 1986 чылдың февраль 15-ке чедир хүлээп алыр. 1985 чылдың ноябрь 25—26-да өөреникчилерни киир саналр. Өөредилге деңкабрь 1-де эгелээр.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: 667001. Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу 1, белеткел салбыры.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Кызылдың үлетпүр бараанларының садында Москвич-2140 «Люкс» маркалыг автомашинаны хостуг садып турар. Ооң ортэе 8200 рубль. Кызыл хоорайда чурттап турар хамаатылар ол машиналарны 2 чыл хуусаала чээли-биле садып ап болур. Дараазында адрести ёзугаар немелде тайылбырны алыр: Кызыл, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, үлетпүр садыы, садыг киллизиниң кабинединде № 1.

Ноябрь 16-да хөгжүм-шин даларын хуусаа бетинде күүсеткен коллективтерге, будуруулгелерге болгаш организациялага тураскаатткан кежээни эрттирер.

ШЫН Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3165.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизазы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01124.

Туранская
ордена
БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 266 (12966) | 1985 чылдың ноябрь 16, суббота | Өртээ 3 көпеек | 1925 чылда үндезилеттингеи

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдирии СЭКП ТК-ның Политбюрозу шенчеглиг хуралынга чугаалаашын көргеш. Ында айыттынган көргүзүглер бо тарының принципиалдыг угланымышкынының талазы-биле чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиргенге партияның стратегтиг угланышкынынга, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланышкынналарының төлевилелдеринге дүгжүп турарын хуралга демдеглээн. Ол ийиги беш чылдың баштайгы чылының планын боттандырары улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүлдениң оруунче кииреринге болгаш социалистиг экономиканың ажыктыын бедидеринге онза чугула ужур-дузалыг болур. Улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедирин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, курлавырларның бүгү хевирлерин камнаарының, әртем-техниктиг депшилгениң чедишкинилерин калбаа-биле шинчээдин нептередириниң күсели-биле колдуунда боттандырар. Бүдүрүлгени чаартыр болгаш техника-биле чаарты дериир сорулга-биле капитал тудугнуң темпилерин дыка дүргедедир. Экономика болгаш сан-хөө ажылын сайзыраңгайжыдар, ажыл-агыйны чурударының чаа методтарын шинчээдин кептередир, тетчетлекчи болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктарының фактыларжыга удур шинтпирлиг демисселдя чорудар талазы-биле хемчеглер көрдүнүп турар.

План болгаш бюджет төлевилелдерин чонуң амыдырал деңнелин улам мөңгэ бедидеринче, ажылчы чонларның боттуг орулгаларын өстүреринче, оларны чурттарга бажыңнары-биле болгаш медицина-биле хандырарынче, чырыдышкынны болгаш культураны хөгжүдеринче угланган. Аъш-чем программазының болгаш чонуң хереглел барааннарының бүдүрүлгезин база ачы-дуза чедиргезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазының даалгаларын күүседиргеге үндезилээн, чонуң хандырылгазын эжиждеринче улуг кичээнгейни угландырып турар.

План бадылаттынган сөөлүнде планның даалгаларны ыяк күүседирин организастаарынче партия, совет, ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтеринең кол кичээнгейни угланган турар ужурлуг дээрзин Политбюро онаалап демдеглээн. Ону чедип алыр төлөдө, адыр, бүдүрүлге бүрүзүнге удуртулганың деңнелин улам-на бедидери, кадрларның харымсалгазын күштелдирери, организакчы болгаш политиктиг ажылды эжиждери эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының айтышкынынга-ла тыныжының ТК-зының Чаңгыс секретары Менгистү Хайле Мариам баштаан эфиопи делегация-биле чугаалажышкынналарының түңнелдерин Политбюро түүлдүг деп көрген. Эш өзугунуң, найыралдың болгаш бот-боттарын билчиринииң байдалынга эртиен ол чугаалажышкынналар ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның аразынга бүгү талалыг политиктиг болгаш кайызынга-даа ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганың хөгжүдеринииң, СЭКП-ниң болгаш Эфиопияның Ажылчын - партиязының аразынга харылзаалларны быжыглаарының оруунга чугула үе-чада болган дээрэн демдеглеттингеи.

Женевага дээды деңнелге болур совет-америк ужуражышкынын-биле холбашкан айтырыгларга хамаарыштыр АКШ-ның күрүне секретары Дж. Шульц-биле совет удуртукчуларының Москвага болган чугаалажышкынналарының түңнелдерин чугаалажын көргеш. Боо-чепсектерни космоска тургузарын болдурбазынга болган боо-чепсектерниң Черге эңдере бүдүрүүшкүнүн сокпадырыкка үндезилээш, ядролуг даймының кыжаныышкынын чайладырының айтырыныче кол кичээнгей ийи чурттарның дээди удуртукчуларының ужуражышкынының үезинде угланган турар ужурлуг дээрзин Политбюро айытпышаан. Женевага ужуражышкынын чедишкининиг болзун дээш болдунар-ла бүгү-ле түүлдерин кылырынче совет таланың чүткүлдүүн онаалап демдеглээн. Ону чедип алыр-рынга америк талаадан шак мындыг күжениишкинмер негеттинип турар дээрэн билдингир.

Куба Республикага барып чораанының болгаш Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Ф. Кастро-биле, Кубаның өске-даа удуртукчулары-биле чугаалажышкынналарының дугайында эш Э. А. Шеварднадзеның дыңнадыын Политбюро хынаан болгаш ол чугаалажышкынналар бистиң партиларывыстың болгаш чурттарывысты холбаштырып харылзаштырган найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын социализмниң тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселдиң эрге-ажыктарынга бараан болур кылдыр моон соңгаарда чайгылыш чокка быжыглаарынга оларның чүткүлдүүнүң чаа илереи болганын сеткил ханышкынны-биле демдеглээн.

Фрелимо партияның ТК-зының Политбюро кежигүн, Мозамбик Улус Республиканың даштыкы херектер министри Ж. Чиссано баштаан МУР-нуң партия-чазак делегациязының Совет Эвилелиниге кээп чораанының үезинде болган совет-мозамбик чугаалажышкынналарының түңнелиниге сеткил ханышкынны илертейделттинген.

Бистиң чурттуустуң иштики амыдыралының болган оон тайбыңга ыяк даштыкы политиктиг угланышкынын боттандырарының өске-даа чамдык айтырыглары ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база чугаалажып көргеш.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ЛЕНИНГРАД. Атомнуг «Россия» ледоколдуң электроннуг санаалга төрү баттайгы үш муң километр деңгелдеп. Ол чаа полярныг улус судно эжиндиринишкинге шылгалдаларны чедишкининиг тудуп эрткеш, Ленинградта оон чедип келген.

— Атомоходтуң инженерлериниң болган конструкторларының саналашкынналарын ийи неделя иштинде эжиндиришкин бүрүнү-биле бадыткаан—деп, шылгалданың түңнелдерин кылбышаан, Балтийниң судно тудар заводунуң директору В. Н. Шершнев чугаалаан. — Оон системаларының болган агрегаттарының идегелдиги, корабль тудукчуларының бедик мергежилии херек кырында көргүстүнген.

«Россия»—ядролуг кыпар чүүл-биле эжилдээр дөрт дугаар совет судно боон турар. Оон оон келгени Балтий заводунуң судно доктаар эриктеринге специалистер корабльди ыяк хынап көөр апаар. Бо айның төнчүзүнде атомоходтуң кырынга ССРЭ-ниң Күрүне тугун кедүрер болгаш ол балтийжилерниң партияның XXVII съездизинге алдар кылдыр алган социалистиг үлүзөлгелеринде көрдүмгении бүгүнгээр планнаан хуусаазынган бир чыл буруңгаар чурттуң далай флодунга каттыжып кирер.

УСТЬ-КАМЕНОГОРСК. (СЭТА). Рудалыг Алтайга Совет эрге-чагыргаңы бактаадын тургузарының чылдарында интержи коммунарларның эрес-маадырлыг чоруун «Коммунарларга тураскаал» деп шаңнал моңгелиттиген. Ол шаңнадыг «Чапаевский» совхозта Мубарак Бүгүбаевтиң ховужулар бригадазынга тывыскан. Ол бригада бо чылын тараа культураларының область рекорд болган дүжүдүн өстүрген. Ындыг дүжүттүг революсчу Петроградтың ажылчыларының, Казахстанда эң баштайгы кедээ ажыл-агый коммуналарының организакчыларының боттарының ханын тен тургаш, ажыглалга киргеген болгаш сугтаргаңы чөрлерден ажаан алган. Аң-мында тараа шөлдерни эң бедик бүдүрүкчүлүг кылдыр ажыглаарын чедип ап турар он-он совхоздар болгаш колхозтар тургустунган. Ленинградтан Чөен Казахстанда «Кировец» хөөр күчүлүг тракторлар, өске-даа техника кээп турар. Механизаторларның дыка хей бригадалары боттарының аразынга Нева заставазының төлөөлекчилерин киир саналаңнар.

ПЕНЗА. (СЭТА). Мокшан районнуң «Тинелге» колхозунга областың «Ураң чүүл мастерлери—СЭКП-ниң XXVII съездизинге» деп фестиваль улуг концерт-биле ажыттынган. Байырлалдың оруктары областың кедээ районнарының клубтарын болгаш Культура бажыңнарын таварып эртер. Кедээ ажыл-ишчилериниң аалчылары — областың эң тергиин инструменталдыг, ыраажы ансамбльдери, солистери — ийи ай ажыт үениң иштинде ол черлерге концерттер программаларын көргүзер болгаш чогаадыкчы отчёттарын кылыр.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫЫН ДООСКАН

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң коллективи он бирги беш чылдың планның онаавадаларын чедишиминиг двозуп турар. Чамдык бригадалар беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Колонналар болгаш бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка № 3 колоннада Петр Зубковтуң бригадазы тиилеичи болган. Хоорай автобустарының 1 болгаш 2 дугаар маршруттарында быжыглаттынган бо мурнакчы бригада дөрт чыл тос айларда беш чылдың двозупкан. Тос айларның планын олар 116 хуу боттандырган. 7,5 муң литр кывар-чазар чүүлдерни чолаачылар камнап алган.

Бригада бо хүннерде партияның съездизин төлептиг үтүүр дээш бедитиен хүлээлгелерни алган.

ЧУРУКТА: П. Зубковтуң бригадазының кежигүннери В. Бабинин, А. Азанов, В. Скопин, чаа «Инарус» чолаачызы М. Огородников болгаш бригадир П. Зубков олар үзэлчеглиг рейс мурнунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭКП-ниң XXVIIСЬЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

БЕШ ЧЫЛДЫ ДООЗУП ТУРА

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ҮЛЕТПҮРҮ ОН АЙЛАРДА

Республиканың үлетпүрү кол-кол көргүзүглер талазы-биле он айларның планның даалгаларын чедиишкинниг күүседткен. Бо үеның дургузунда дыка хей бүдүрүлге коллективтеринең шүдүргү ажылының түңнелинде планнан ажыр 4,2 млн. рубльдиң продукциязын сайгарган. 1985 чылдың он айларының дургузунда бүдүрүлге хемчээлин 1,6 хуу өстүрери киргеи дүнгеи турган болза, бо көргүзүг 4,7 хуу четкен.

Бо чылдың ноябрь 1-ге чедир республиканың 26 бүдүрүлгези беш чылдың планын күүсеткен. Оларның аразында «Ка-Хем» хөмүр-даш разрезы, Тываның электри четкилери, сүт комбинады, даваныңга фабриказы, Улуг-Хемниң мыш-үлетпүр ажылагайы, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болган конструкциялар заводу болган өске-даа бүдүрүлгелер бар.

Республиканың улус ажыл-агыйы планнан ажыр 100 муң тонна хөмүр-даштыг, 5,2 млн. кит-шак электри энергизының, 58 тонна чүгайны, 7 муң тонна даг-дүгүн, 1415 тонна эттиг, 79 тонна колбаса кылыгларны, 73 тонна маал саржаан, 837 тонна чаңдың сүт кылыгларны, 488 тонна даганны, 1023 тонна комбикормну, 90 тонна конфитер кылыгларны алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы иниитизи-биле республиканың үлетпүрүнде күүсеттингеи, эрткен чылдың ол-ла үеин-биле деңнээргe, ажылдап турар бир кижиге оналаттыр бараанның продукция бүдүрери 3,3 хуу өскен. Иниити продукция бүдүрериниң немей өзүлдезинииң 72 хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинииң күсели-биле чедип алдынган. «Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттар, Кызылдың эт комбинады, даваныңга фабриказы, тудуг кезектери болган конструкциялар заводу, «Тыва сүт тудуг» трестиң ДБК заводу ышкаш бүдүрүлгелер продукция бүдүрериниң бүгү немей өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргениниң ачызында чедип алган.

Бараанның продукциязының бот-үнезиниң талазы-биле планның даалгадар күүсеттингеи. Бот-үнени чингеткениниң ачызында алдынган каминалга 2,3 млн. рубль болган. Эң хей каминалганы «Тыва даг-дүгү» комбинат чедип алган.

Иниитизи-биле үлетпүрде чедип алган чедишкинниг-биле чергелештир хүн бүрүнүң күжениишкиниерии негеп турар нарын айтырыглар, четпестер чок деп болбас. Янзы-бүрү чылдагаанналар-биле доктаатхан даалгаларын күүсетпейн турар бүдүрүлгелер ам-даа эвээш эвес. Он айларның продукция сайгарарының планын 11 бүдүрүлге күүсеттээн, олар 886 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын чедирбээн 13 бүдүрүлге оон хараазы-биле 1,5 млн. рубльдиң продукциязын чедир үндүрбээн. Түүйбу, эптээр демир-бетон, дилиг материалдары, хөм болгаш кидис идик, даараныңга кылыгларының, культура-амыдырал бараанары, хлеб болгаш хлеб-будочка кылыгларының бүдүрериниң планнаг даалгалары күүсеттинмээн. Керосилер өзүгаар продукция бөөрииниң планнары база чедир күүсеттинмейн турар.

Чамдык бүдүрүлгелер чиг эттн, материалдарны, одаар түүлдү болгаш энергияны артыкка чарыгдаарын болдуруп турар. Бо чылдың тос айларында 15 миллиг бүдүрүлге 731 муң рубльдиң чиг эдин болгаш материалдарын артыкка чарыгдаан.

Хожудап турарларның саныңда Кызыл-Мажалыктың эт комбинады, «Тудуг кезектери» комбинат, Үстүү-Енисейниң балык заводу, Чадаананың хлеб заводу, алгы заводу бар. Бо болгаш өскелээ бүдүрүлгелер хожудаашкынны ажып эртер, чыл планын хажык чок күүседир дээш бүгү болдунар түүлдерни кылыр, келир, чаа беш чылда шапкын темпилиг ажылдарынга магадылалды тургузар дээш бүгү курлавырларны ажыглаар дээш, хей түүлдерни кылыр ужурлуг.

Чырыдышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларын ажылды четпес организастаавышкынның удуг хожудаашкынның байдалда чоруп турар. Тудуг организацияларында ажыл шагы үзер, прогулдаар болгаш администрацияның чөпшээрел-биле шөлээ алыр чоруктарның түңнелиниде, ажыл шагының чидирии эрткен чылдан көвүдээн. Оон чылдагаанындан машиналарның болгаш механизмнериниң алаа турар чоруу эвээжеевин турар.

Республиканың тудугжуларындан артыкан үеның иштинде четпестерни чайладыр, ажылдың шынарын экижиндер болгаш планның даалгаларны, социалистиг үлүзөлгелерни күүседир дээш кызымаккай ажылдаарны негеттинип турар.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилеинин болгаш СЭКП Уставынга өскерилгелериниң төлевилеинин чугаалажып көөру Кызыл хоорайның партия эге организацияларында ажыл-ишчи байдалга эгелээн.

Коммунистерниң бодунуң авангардчы ролюн кайы хире ак сеткилдиг, харыысалгалыг боттандырып чорудуп турарындан партияның массалар-биле харылзаазының быжыы, оон авторитеди хей талада хамаарыжыр. Ону барымдаалаш, СЭКП бодунуң кежигүн бүрүзүнден үлүзөлгелерни тергиин эки күүседир дээш, партия кежигүнүң арыг арыы-нүүрү дээш негелерни күштелдирип турар. Партияга контрольдан дашкаар кым-даа туруп болбас. Коммунист кижи бодунуң ажылыкын базым бүрүзү дээш, күш-ажылчы коллективте, чуртта болуп турар түүлдер дээш, улуг харыысалгалыг болур.

Республиканың хөгжүмүшин театрынга болуп эрткен партия хуралы чогуы-на бо-же кол кичээнгейни угландырган. Театрның коммунистери Программаның чаа эдилгезиниң, болгаш Уставка эдилгелериниң төлевилелдерин улуг кичээнгей-биле танышпышаан, партияның үндезин кол документтериниң төлевилелдерин түүлдүгүнүн деткип турарын идергейлеп, эге организациязының, коллективтиң тодаргай сорулгалары-биле ону холбаштырган.

Театрда партия эге организациязының секретарының оралакчызы А. А. Давыдова партияның съезд мурнунуң документтери-биле коммунистерни танышгырган. Партияның идейлиг болгаш организастыг үндезинниериниң, теориязының болгаш практиказының чаңгыс эвээ ол чугула документтериниң төлевилелиниде улам долу болгаш бүгү талаалыг илереттингеи дээрзин ол демдеглээш, төлевилелдерни коммунист бүрүзү улам ханызы-биле өөренир, чогаадыкчы идепкей-биле ажылдаар ужурлуг деп чугаалаан.

Партияның шенчеглиг съездизини чедишкининиг утказуур дээш бо чылдың планнарын театрның коллективин багай эвээ күүседип турарым, шинтпирлезе чогуур айтырыгларның хөйүн ол хуралга саналга берген коммунистер чугаалап турганнар.

— Партияның политиказын шаңнал моңгелиттиген, ажыл-агыйны удуртукчулуг кылдыр ажыглаарын чедип ап турар он-он совхоздар болгаш колхозтар тургустунган. Ленинградтан Чөен Казахстанда «Кировец» хөөр күчүлүг тракторлар, өске-даа техника кээп турар. Механизаторларның дыка хей бригадалары боттарының аразынга Нева заставазының төлөөлекчилерин киир саналаңнар.

ПЕНЗА. (СЭТА). Мокшан районнуң «Тинелге» колхозунга областың «Ураң чүүл мастерлери—СЭКП-ниң XXVII съездизинге» деп фестиваль улуг концерт-биле ажыттынган. Байырлалдың оруктары областың кедээ районнарының клубтарын болгаш Культура бажыңнарын таварып эртер. Кедээ ажыл-ишчилериниң аалчылары — областың эң тергиин инструменталдыг, ыраажы ансамбльдери, солистери — ийи ай ажыт үениң иштинде ол черлерге концерттер программаларын көргүзер болгаш чогаадыкчы отчёттарын кылыр.

(СЭТА).

КАПИТАЛ ТУДУГ: ТҮҢНЕЛДЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Он бирги беш чылдың эрткен он айларында республиканың тудугжулары планның даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедишкининиг ужуражыр дээш чарышка киришкеш, чамдык чедишкинилерин чедип алганнар. Чижээ, Сельхозтехкүркомнуң чижеглеп алган 600 кезек септелге кылыр Чадаанада баазазын, 266 километр электри дамчыдылга шугуумун, иниитиниң ажыглалының 52 километр дурттуг автоорунун, 69,5 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн, 240 олуттуг иниити билиг школазын, школа назы четпээн уругларның 710 олуттуг албан черлерин ол үениң иштинде ажыглалга киирген.

Он айларның иштинде кодзо ажыл-агыйның эвээш эвес хемчээлдиг тудуглары кылдынган: 1980 баш мыйыстыг бода мал болгаш 2399 муң шээр мал киирер кажааларны, 1,4 муң кубометр ишкир силос болгаш сенаж тудуглары ажыглалга киирген: 909 гектар чаа черии, 48,3 муң гектар одар-белчиирии суггаттыг болдурган, 109,6 муң гектар шөлдүн суггарылга системаларын септээн болгаш чаарткан.

Бо чылдың эрткен үезинде иниитизи-биле акшаландырышкынның бүгү үндезинниериниң күсели-биле эрткен чылдың бо-ла үезиндээниден 15,4 хуу хей кол фондуларны ажыглалга киирген.

1985 чылдың январь-октябрь айларында капитал салыышкынналарының иниити хемчээли 6 хуу, тудуг-монтаж ажылдарынга — 6,8 хуу өскен. Ол үеде чурттарга тудуунга капитал салыышкыны өлүзөн улгадып, 18,8 хуу четкен болгаш чурттарга шөлүн ажыглалга киирери 11,3 хуу калбаргаң.

Кол-кол тудуг организацияларындан эрткен он айларда капитал салыышкынларын ажыглаарының программазын чамдык тудуг трестери, Кодзо ажыл-агыйның, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының, дүржулга станциязының тудуг организацияларының чедишкининиг күүсеткенин демдеглээр херек. Тус-тузунда алырга, «Кызыл тудуг» эргелели, ол ышкаш 20, 585, 741, 957, 1317 дугаар КМК-лар, «Тываавтотранс» каттыжышкынының ТМЭ-зи, № 1 КМК-зы болгаш өске-даа тудуг организацияларының эрткен чылдың чогуур үеэзинден бедик темпилиг ажылдаан. Олар чүгле тудуг программазын күүсеткен эвес, харын база кереэлиг ажылдарның күүсеттингеи хемчээлин эрткен чылдыындан ажырган. Ол бүгүнүң түңнелинде, кереэлиг арга-биле чурттарга шөлүн ажыглалга киирериниң хемчээли 5,7 хуу өскен болгаш ол сорулга-биле тудуг-монтаж ажылдарының немелде өзүлдези эрткен чылдың ол-ла үезинде турганы-биле деңнээргe, 30,2 хуу болуп турар. Бо чылдың тос айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле план иниити тудуг ажылдарынга 104,2 хуу, кереэ өзугаар ажылдаар тудуг организацияларынга — 101,9 хуу күүсеттингеи. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээргe, тудуг-монтаж ажылдарында хаара туттунган бир кижиге оналаттыр кылдынган ажыл 4,4 хуу өскен. Ол көргүзүг дуза-лаал ажылдарынга — 5,1 хуу улгатканы.

1984 чылдың чогуур үезинге деңнээргe, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи айда ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезин мурнап турган болгаш ол ийи көргүзүгүнүң аразында дүүшкек байдал тургустунган деп болур. Республиканың тудугжулары тос айлар иштинде тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 2,7 хуу чингедирии чедип алган.

Үстүүде айыттынган болгаш өске-даа чамдык чедишкиннер-биле кады капитал тудугда четпестер болгаш хожудаашкынналар ам-даа улуг болуп турарын айтыр херек. Чижээ, кол фондуларны ажыглалга киирериниң болгаш тудугнуң бараанның продукциязының талазы-биле планнар күүсеттинмээн. Дыка хей чагыкчыларның бурууза-биле чамдык бүдүрүлге черлерин болгаш объектилерин ажыглалга киирериниң хуусаалары үзүлген. Капитал салыышкынналарынга болгаш тудуг-монтаж ажылдарынга лимиттер долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Тудуг организациялары кереэлиг ажылдарының программазын 94,8 хуу күүсеткени четпес.

Улуг хожудаашкынның ажылдап турар тудуг организацияларынга чер ажылдары кылыр, тудуг эргелелериниң, № 2 орук-тудуг, «Кызыл тудуг» эргелели, № 833 Красноярскгэстройнуң № 2, № 62 КМК-лар, болгаш өскелээ коллективтер хамаарыжыр.

Ол ышкаш чурттарга тудунда хожудаашкынны база болдурган. Эрткен он айларда чурттарга шөлүн ажыглалга киирериниң чыл планы чүгле 59,5 хуу күүсеттингеи ол дугайын тодаргай көргүзүп турар. Моон алгаш көөрге, республиканың тудугжуларының мурнунда эң-не нарын сорулга туруп турар. Олар чылдың арткан үезинде ажылды шапкынчыдары-биле бүгү-ле күштерни болгаш арганарны ажыглаар дээш, хей түүлдерни кылыр ужурлуг.

Чырыдышкынның болгаш кадык камгалалының тудугларын ажылды четпес организастаавышкынның удуг хожудаашкынның байдалда чоруп турар. Тудуг организацияларында ажыл шагы үзер, прогулдаар болгаш администрацияның чөпшээрел-биле шөлээ алыр чоруктарның түңнелиниде, ажыл шагының чидирии эрткен чылдан көвүдээн. Оон чылдагаанындан машиналарның болгаш механизмнериниң алаа турар чоруу эвээжеевин турар.

Республиканың тудугжуларындан артыкан үеның иштинде четпестерни чайладыр, ажылдың шынарын экижиндер болгаш планның даалгаларны, социалистиг үлүзөлгелерни күүседир дээш кызымаккай ажылдаарны негеттинип турар.

Эш В. Ю. Хусаиновту Тыва АССР-ниң Күрүнеиниң айыыл чок чер комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Вадим Юнусович Хусаиновту Тыва АССР-ниң Күрүнеиниң айыыл чок чер комитединиң даргазынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч..Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1985 чылдың ноябрь 15.

Эш М. Н. Голубьту Тыва АССР-ниң Күрүнеиниң айыыл чок чер комитединиң даргазы албан-дужаалындан хостаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Михаил Николаевич Голубьтуң шуут шериг албанындан курлавырже халашканы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Күрүнеиниң айыыл чок чер комитединиң даргазы албан-дужаалындан хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч..Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1985 чылдың ноябрь 15.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДА БОЛГАШ

ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДА

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне чөөлизиминиң облигацияларының (1952 чылда үндүргениниң) өртээн дедир эгидерииниң 1 миллиард рубль түңнүг баштайгы тиражы 1985 чылдың ноябрь 17-де Горький хоорайга болуруи ССРЭ-ниң Сан' министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Күрбаңкызы дыңнаып тур. Ол тиражтың шүүлтүрүлге таблицазын 1985 чылдың декабрь 10-да тен солуннарга парлаар, а өртээн дедир эгидерииниң тиражынга таварышкан облигацияларны төлеп бөөрии ажаалга кассалары 1985 чылдың декабрь 11-де эгелээр.

Чарыш—ажылчы чоннарның чогаадылгазының чугула адыры, совет кижиниң бодун бадыткап көргүзериниң болгаш шылгараарының, ооң билигмергежилин, салым-чаяанын, хамааты шынарларын илередириниң кол аргаларының бирээзи.

Кызымадың сүт заводу ноя көргүзүглер талазы-биле беш чыл планын октябрь 7-де күүсеткен. Коллектив съездиге үнүштүр бедиткен хүлээлгеин алган.

Саржаг цегинниң ажылчыныы Анна Салчановна Сундуй-оол хууда беш чыл планын баштай күүсеткеннериниң бирээзи. Ол бирги беш чылдың онаалдазын ол 110 хуу күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир 10 тонна ак саржагны белетизорни ол иштей хүлээгеп, а ооң ажылдан турар бригадазы пландан ажыр 35 тонна продукцииниы бээр.

Соңсада чок ажылдыг шүгүмге продукция белетизор, сөөлээр ажылдарны мурнакчы ажылчын дүрген болгаш эки шынарлыг кылдыр кылып өөренген.

ЧУРУКТА: бүдүрүлге мурнакчызы А. С. Сундуй-оол ажыл үезинде. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

«Он ийиги беш чылда үлетпүр продукциязын бүдүрерин 21—24 хуу көвүдедир, үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23—25 хуу бедидер».

(Кол угланыышкынныар төлевилелиңден).

СЭКП-ниң XXVIIIсъездизинге үткуштур

Кызыл хоорайның чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планын чедиишкинниг доозуп турар үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ижин бо арында чырыткан.

СОРУЛГА— КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДИЛЕП ТЫВАРЫ

Кызыл хоорайның күш-ажылчы коллективтери партияның XXVII съездизин төлептиг үткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан. Чарыштың кижизидикчи ролюн күштелдирип, ооң кескузүн, дешелдиин чедип ап келгенииң түңнелинде, чамдык коллективтер социалистиг хүлээлгелерин болгаш үткуштур планнарын ажыр күүседип турарлар. Үлетпүр бүдүрүлгелери он айларда пландан ажыр 901 муң рубльдүң продукциязын бүдүргеп. 1622 муң рубльге ону ажыр сайгарган. Бо хүннерде «Ква-Хем» хөмүр-даш разрезинде машинист Х. А.-А. Ооржак, дваранылга фабриказында бригадир В. Г. Шевченко, электрик четкилеринде мастер М. Д. Смирнов, сүт комбинадында бригадир Г. Д. Фадиенко, тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводта ажылчыын В. Ю. Монахов болгаш өскелериндэ хамаарыштырып болур.

Дээдэ болгаш ортумак өөредилге черлеринде, школаларда өөредилге-кижизидилге ажылын эжиждер, школа реформазын амыдыралга бот-тандырар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. База бүдүрүлгелер-биле харылзаа быжыккан. Культура, спорт албан черлериниң кижизидилге ажылынга, чонның хостуг үезин организастаарынга киржилгеи кескүзү биле эжиждэн.

Найысылалга корум-чурумну быжыглаарынга улусчу дружиналарның, күш ажылчы коллективтериниң ролюн улгаттырганының түңнелинде, майдан эгелеп дежурныйлаашкынче үнүүшкүн 2,5 катап улгаткан. Кайда корум-чурум быжыккан болдур, онда күш-ажылчы көргүзүглер эжиждир. Алкоголизмге болгаш арагалаашкынга удур ап чоруткан хемчегер эки түңнелдерни берип эгелээн. Сөөлгү үш айларда арага аймаан садыглаары, өртекеп чылдың бо үезинге деңнээрге, 30 хуу кызырылган.

Чедиишкинге доктаавайн, улам бурунгаарлаары, ажыгаттынмайн турар арга-курлавырларны чеп ажыглаары чугула сорулгаларның бирээзи болуп турар. Шинтипирлээге чогуур айтырыглар өөскөн өвес. Чамдык бүдүрүлгелер долу күш-биле ажылдаавайн турарын он айларның түңнелдери көргүскен. Бүдүрүлгени техниктиг дерип чепсегларның болгаш өде дериниң айтырыглары, дешилгелиг технологияны ажыгдаарының, продукцияның бот-үнезин чиигдиринге, шынарын өскижидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш камналга чурумун шыңгымырадырының айтырыгларынче чамдык бүдүрүлгелер, организациялар хамыдап кирбейн турар. Бараанныг продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын 7 бүдүрүлге күүсетпээн. «Тудуг кезектери» комбинат, балык, алгы, туйбу, пиво заводтары, районнар араазының Сельхозтехника каттыжыышкыны хожудаашкынныг ажылдаан. Чонның хереглел барааннарын бүдүрериниң планын чамдык бүдүрүлгелер чедир күүсетпээн.

Капитал тудуг өлүзүн соңнап турар. Керээлиг ажылдар планының күүселдеэн үгле 84,5 хуу болган. «Тыва тудуг» трести алыр болза, чыл эгезинден тура, 1926 муң рубльди чедир шиңгээптээн. Он айларда Советтер шугумубиле чаңгыс-даа бажың дужаттынмаан. Капитал салыышкын 63,1 хуу шиңгээптингеп.

Хоорайның чурттакчыларындан бажың оочурунда беш муң ажыг өг-бүле туруп турар. Ооң иштинде 463 инвалидтер болгаш дайын киржикчилери бар. Бо чылын эрги бажыңнар бузары мурнуку чылдарныкындан 6 катап хөй болур. Ынчангаш маңап турганыыс тос каът бажыңны колдуунда эрги бажыңнардан көшкен кызылчыларга бээр. Чонну чурттарга бажыңы-биле хандырыгарда чугула социал айтырыгларның бирээзи болганда, тудуг ажылын шапкынчыдары соңгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи болур ужурлуг.

Хоорайда инженер четкилериниң тудуу саадап турар. Хамаарышкан организацияларның харыысаала чок чоруундан бо чугула айтырыг дүүрелдә болдуруп турар. Арыглаа дериглериниң Ква-Хем кудумчузунда хоолайларын кылган № 3 тускайжыткан тудуг эргелелиниң бригадазы бракты болдурган. Хоолайлар кадыттынмаан, ону хынап кылбайн шып каапкан болган. Сут дамчыдылгазының үшкү эдилээн ажыглалга киирбээн шаанда, мурнуу микрорайонда туттумуп турар үш бажыңны ажыглалга киирери бергедээн. Ынчангаш сут-биле хандырылгада бергедээшкиннер туруп турар. Арыглаа дериглерин ажыглалга киирери үзамдыккаш турупкан. Бо чугула объектилер хоорайның ажыл-агыйының улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Хоорайның сөптелге-тудуг участогу планныг онаалдаларын доктаамал күүсетпейн келген. Чуртталга бажыңнарының капитал сөптелгезиниң он айларда планы үгле 58,4 хуу болганы канчап-даа четпес. Удуртукчуларның талазындан контрольду кошкатканы, ажылды шын организастап билбези дээш участок начальниги В. А. Михневичиниң ажылындан дүжүргеп. Бажыңнарны сөптээр, чаагайжыдар ажылче өске-даа тудуг организацияларын киириштирери негеттиниң турар.

Транспортчулар бригада кежээзиниче маажым шилчип турарлар. Машиналарның техниктиг белен чоруунуң болгаш ажыглалының коэффициентиниң куду болуп артышаан. Кыпар-чаар түүлдериниң камналгазынче өөрээш сагыш салып турар. Албан черлериниң, организациялардың машиналарының, автобустарының ажыглалы долу өвес. Хоорай автобустарының маршруттарынга үзүктелиишкин, озалдашкын болуп турар. Бар четпестерден чайлаар дээш, АТБ удуртукчулары, хей-ниитин организациялары дарый хемчегерни алыры чугула болуп турар.

Садыгның болгаш хей-ниитиниң чеменеглегезинде хожудаашкынныр таваржып турар. Он айларда түүмектеп бараан садарының планы күүсеттинмээн. Хандырылганың күлтуразын бедидер, түүрер-дүжүрер ажылдарны механизастаар, хереглекчилерниң негелдезин өөренип көөр, садыглаашкының дешилгелиг аргаларын калбартыр талазыбиле хей талалыг хемчегерни удуртукчулар ап чорудар хүлээлгелиг.

Бүдүрүлгени интенсификастаар, эртем-техниктиг дешилгени дүргедедир, чонның хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгеин, транспортту болгаш харылзааны, капитал тудугну хөгжүдер талазыбиле чугула сорулгалар СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынныарының төлевилелдеринде тодаруттынган. Чонның амыдырал дениелиң бедидериниң улуг программазын чоо чүүлдүгүүшкүн биле хүлээп ап турар. Күш-ажылчы коллективтер бо чугула документилерни ханызы-биле өөренип, чугаалажып турар. Тургузуушкунның программазын амыдыралга боттандырарда, хей күжениишкиннер негеттинер. Ынчангаш хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер дээш, иштики курлавырларны диледип, ажыл-агыйжы болгаш организастыг чоруукту быжыглаар, ажыл тагманың чидирини эвээжедир, камналгаяыг ажылдаар соруглалыг. Бо хүннерде күш-ажылчы коллективтер съездиге үткуштур алган бедиткен хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш бедик тураскыртуг ажылдан турар.

Д. ТИНМЕЙ,
улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүсөмүнүң даргазы.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТТАР

Электрик четкилери энергия ажылдан кылырының беш чыл планын октябрь 4-те күүсеткен. Ниити продукция бүдүрериң ноябрь айда доозар.

Съездиин төлептиг үткуур дээш калбарган социалистиг чарышка он айларның түңнели-биле магистралдыг четкилер району (начальниги С. Б. Сарыев) тиилекчи болган. Эки көргүзүглериң ТЭС-тиң чылыг четкилер участогунда В. Н. Шутовтуң бригадазы, Н. О. Даңгы баштаан № 4 эдлечет чедии алган. Хууда беш чыл планын чамдык бригадалар, ажылчыннар доозкан. Оларның аразында Ак-Довуракта М. О. Оюн, Бай-Хаактан Ю. Ф. Бунин болган өскелер-даа бар.

* * *

Ном садыының коллективи беш чыл планын дөрт чыл он айларда доозар хүлээлгеин алган, ону бир ай бурунгаар, октябрь 1-де күүсеткен. 6 миллион ажыг рубльдүң продукциязы бо үеде сайгартынган. Плаадан ажыр 50 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Беш чыл планын сес кыскуунуң алдызы күүсединкен. Он беш чыл ажыр ажылдаан У. Г. Демина биле Л. В. Якушенко оларның эргелекчилээн кыоскылери. № 11 магазинниң улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады О. Ф. Клешкова эргелекчилээн, Г. В. Лабастова баштаан кылдыстери. Л. К. Денисламованың удуртканы «Ноңуу—почта-биле» деп кылдыс беш чыл планын хуусаа бетинде боттандырган. Ол шыпаш Кызылда № 2, Хову-Аксы № 5, Ак-Довуракта № 12 магазиннер ол планын күүсеткен.

* * *

Улуг-Хем ыяш ажылагайы беш чыл планын күүседипкен. Он айларда плаадан ажыр 302 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеп, 314 муң рубльге ону сайгарган. Плаада көрдүгенниңге немей 3 муң ажыг кубометр ыяш белететтингеп, 1 муң ажыг кубометр дилиг материалдарын хереглекчиже чоруткан.

Бригадалардан чарыштың тиилекчизи Л. В. Башкирцеттиң удуртканы коллектив плаадан ажыр 734 кубометр дилиг материалдарын белеткээн. Чыл төнчүзүнге чедир эвээш эвес тудуг материалдарын белеткеп үндүрери көрдүгген.

* * *

Даэрбе комбинадының коллективи социалистиг хүлээлгеэн күүсеткенин рапорттаан. Плаадан ажыр 442 тонна соргтуг долганы, 321 тонна мал чемин бүдүргеп.

Беш чылдың чедиишкинниг доозуп турар А. Н. Кочкининиң, В. И. Мельниковтуң бригадалары үеэн шүрээп, келир беш чылдың үлүүнге кинириштир ажылдан турар.

Мурнакчылар чугаалап тур

ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Кызылдың дваранылга фабриказы өртен турар беш чылда кескү түңнелдерни чедип алган. Ай-квартал планнарын ажыр боттандырарынче, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бүгү күштү төөдээн келгениниң түңнелинде, беш чыл планы хуусаа бетинде күүсеттингеп. Бараанныг продукция бүдүрер талазы-биле беш чыл планын октябрь 14-те доостувус. Социалистиг хүлээлгеге көрдүгенниңден он дөрт хонуң бурунгаар планныыс күүсеттинвис. Иштики курлавырларга даянып турган, чыл төнчүзүнге чедир планга немей 1 млн. ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрер сорулганы коллектив салган. Бо көргүзүг хүлээлгеинстеп 460 муң рубль хөй болур. Ынчангаш күжениишкинниг ажылдаары бистеп негеттиниң турар. 1985 чылда бараанныг продукция бүдүрериниң планы декабрь 19-та күүсеттинвер. Съездиге үткуштур алган бедиткен хүлээлгелер долузу-биле күүсеттинвер дээринге бүзүрел бар.

Он айларның план күүселдезинде ап керээлиглер. Продукция бүдүрериң 104 хуу, ону сайгарарын 103 хуу күүседип, плаадан ажыр 122 муң рубльдиң продукциязын бергеп бис. Кылыгларның шынарын экижидеринче кичээнгейин үгландырып турар. Эде дваранылга, дедир эгидилге чок ажылдалары — дваранылчы бүрүзүнүң хүлээлгеэн. Операцияларны ажыл-агыы кижи кылыр болганда, ниити продукцияның шынары бүгү ажылдакчыларның харыысалгазындан хамаарылгалыг. Фабрикаңың марказының аттарлары дээш коллектив туржуп турар. Ол шыпаш садыг алыкчыларның санализолдын дыңнап, оларның негелде-хереглелин өөренип көөрү эргежок чугула. Чоокта чаа фабрикаңың кылыгларының делгелге-садыын база организастаан.

Кичээнгей угландырып чогуур айтырыгларның бирээзи — продукцияның шынарын экижидери. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынныарында чиик үлетпүрүү сайгарадырының оруктарын айыткан. Ында аныяктарга болгаш улуг казылыг кижилерге хептиң ассортиментизин калбартыр дээн. Ылаңгыя бистиң даярап турарывыс бичии урутларга, алзодо урутларга платьелериниң квасталгазын экижидер болза эки. Кээп турар шестериниң чурумал квасталгазы, өй-түүнүү база чамдыкта таарымча чок боорду-дур. Чаа модельдерни чогаадырын калбартыры күзенчиг болуп турар.

Бо чугула сорулгаларны шинтипирлээрде, хандырыкчы-биле харылзааны быжыглаары, быжыкчы, дваранычы кижилериниң мергежилин бедидери, ажылды механизастаарын чедип алыры болгаш технологияны чаартыры негеттинер.

Бо хүннерде фабрикаңың 30 ажылчыны он ийиги беш чылдың планын күүседип турар. Раиса Сумбаа, Наталья Бычкова олар 1987 чылдың апрельдиң үлүүне кинириштир ажылдан эгелээнер. Чыл планын дыка хөй дваранычылар доозар чыгаа.

Мен бодум он үш чыл дваранычылар турар мен. Бистиң коллектививистиң быжыглыг, хөгжүү келгенин караам-биле көрдүм. Бүдүрүлгениң хемчээли өскен, продукцияның ассортиментизи калбарган. Келир беш чылда бистиң мурнуусту улуг сорулгалар туруп турар. Мурнакчыларның одуруундан үнмейн, моон-даа соңгаар чедиишкиннерни быжыглаар сорулга-биле кызымаккай ажылдаар хүлээлгелиг бис.

В. ДОҢГАК,
Кызылдың дваранылга фабриказының дваранычызы.

«Бүгү-ле чүвеге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглавышаан, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерни идепкейлиг ажыглап, массаларның инициативазынга болгаш чогаадылгазынга удам улуг делгемни ажытпышаан, бурунгаар шимчээшкиниң темпилерин моон соңгаар-даа улгаттырары чугула.

Бүгү организакчы, политиктиг болгаш ажыл-агыйжы күжениишкиннер, күш-ажылчы коллективтерниң бүгү энергиязы бо чылды-даа, ниитизи-биле беш чылды-даа эң эки түңнелдерлиг доозарынче, бистиң ленинчи партиябыстың XXVII съездизин төлептиг үткуурунче мөөннеттинген турар ужурлуг. Ам ол дээрге практиктиг-даа, политиктиг-даа талазы-биле алыр болза— эң-ие соңгаарлаттынмас сорулга».

(СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ниң Чиңгиче секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинден).

ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫНГА— БЕДИК ШЫНАРНЫ

Бистиң завод планныг онаалдаларны хуусаа бетинде доозар дээн сезүнге ээ болуп, беш чыл планын дөрт чыл сес айларда боттандырган. Продукция бүдүрериниң беш чыл планын сентябрь 12-де, ону сайгарарын 20-де күүсеттинвис. Пландан ажыр 25 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган. Продукцияның боз-үнезин планга хамаарыштыр 64 муң рубльге чиигээн. Он айларның планын завод чедиишкинниг күүсеткен.

Бригадалар араазында чарышка бистиң бригадавыс чаңгыс өвес удаа тиилекчи болуп келген. Коллектив беш чыл планын сентябрь 18-те доозупкан. Беш чыл планындан ажыр 300 муң рубльдиң продукциязын бригада бүдүргеп. Дөрт чыл он айларда 1 миллион ажыг рубльдиң кылыгларын бүдүрүп үндүргеп бис.

Бригада керээзинче шилчээнивис соонда, күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан, бүдүрүлгечи көргүзүглериниз экижээн. Мен 1968 чылдан эгелеп ажылдаан мен. Коллективте быжыктырар, кадрларның мергежилин бедидер, оларны ажылга быжыглаар талазы-биле сөөлгү чылдарда өөрээш эвес ажылдар кылдыынган. Бригадавыста мурнакчылар хей. Оларга улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады А. Ф. Сычкин, чазаныкчылар В. В. Ермаков, Н. И. Доценко болган өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Хожудап турарлар бисте чок деп болур. Коллектив кежигүннериниң дең-деска ажылдаарын чедип алганывысты улуг чедиишкин деп санап турар мен.

Бо чылын чаңгыс-даа прогул чок ажылдаан бис. Ажыл шагын чүгле боралап эрттирип каары четпес. Хүн нормазын ажыр күүседир дээш, ажылды эки шынарлыг кылыр дээн хижи бүрүзүнүң бердиникишкиниг ажылдаарын чедип алыр сорулга туруп турар. Бүгү аргаларны ажыглап тургаш, чыл планын декабрь ай эгезинде доозар деп шинтипирлээн бис.

Бригада тудуг организацияларынга соңга, эжик блоктарын, херимнерни белеткеп турар. Кээп турар дилиг материалдарының шынары куду. Ол шыпаш ыяш артыкчыларын, хирээндилерни ажыглавайн турарывыс четпес. Чоокку үеде тускай цехтерни тударын планнап турар. Тудуг материалдарының шынарын экижидер талазы-биле ам-даа хемчегер ап чорудар апаар. Ажылды механизастаарын чедип алыр ужурлуг. Заводтуң дериг-керекселдерни өде чепсегларын көрдүүп турар. Бо бүгү хемчегер бүдүрүкчүлүг ажылдаарывыга идиг болуру чугаажок.

СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы көргүзүглериг үткуур сорулга-биле алдыган хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш, чарыштың организакчы болган кижизидикчи ролюн күштелдирери, план күүселдези дээш ажылчыннар эткээш удуртукчуга чедир негелдеги болгаш харыысалганы улгаттырары эргежок чугула болуп турар. Чылды чедиишкиниг дооскаш, он ийиги беш чылче эки көргүзүглердиг кирер дээш күжениишкиниг ажылдаарывысты хүлээнип турар бис.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынныарының төлевилелдерни коллектив шаг үүлдүгүүшкү-биле хүлээп ап, бо улуг, чугула сорулгаларны шинтипирлээринге чүү кылза эки дээрзин чугаалажып, арга-курлавырларны тодарадып турар. Тудуг материалдарын бүдүрериң көвүдедир, ооң шынарын экижидер дээш завод коллективин моон-даа соңгаар кылымак ажылдаар.

Ю. МОНАХОВ,
«Тыва сөптелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцияларын заводунда бригадир.

Хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи дваранылга фабриказында мурнакчылар, дагдынычылар эвээш эвес. Он үш чыл ажылдаан дуржулгалыг дваранычызы Вера Доңгак бодунуң мергежилиниң чажыттарын аныяктарга дамчыдып турар. Ооң дагдынып алганнарының аразындан мурнакчылар үнүп турар. Ол беду хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, 1987 чылдың апрельдиң календары-биле ажылдап эгелээн.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчызы В. Доңгак чөөкта ажылдап кирген дваранычы Дашиляа Маадымың дваранын хевин көрүп, аңаа сүме берип турары.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези республика типографиязы беш чылдың дөвүнчү чылын чедиишкиниг доозуп турар. Партийжи съездиге тураскаатқан чарышка парлалга цеги мурнап турар. Бодунуң мергежилиниң тергииннери Александр Адыг биле Николай Хомушку олар съезд мурнунуң материалдарын парлаарынга идепкейлиг киришкеннер. Оларның кайызы-даа келир чылдың баштайгы ийи айының планын эрте доозар хууда бедиткен хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчыннар А. Адыг биле Н. Хомушку ажыл үезинде.

Чоннуң ураң-шевер болгаш ус-тывыш кылыгларының шенелде будүрүлгезиниң коллективи чылдың болгаш беш чылдың планын хуусаа бетинде доозар сорулганы салган. Ында Татьяна Исаеваның удуртканы цех чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Үшкү кварталдың планныг онаалдазын цех 130 хуу күүсеткен. Чоннуң хереглел барааннарының шынарын экижидери, ооң ассортиментизин калбартыры чугула сорулга дээрзин шеверлер эки билир. Чаа хевирниң эки шынарлыг кылыгларын будүрүп үндүрерин көвүдедирин олар хүлээнип турар.

ЧУРУКТА: цехтиң мурнакчы ажылчыннары Марина Хуурак биле Елена Семенова оларның алгыдан болгаш дүктен суй-белектерни белеткеп турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ШЫНАРНЫ АТТЕСТАСТААРЫ:

чедиишкиннер болгаш четпестер

Продукциянын шынарын дагын аттестастаары-биле холбаалыг ажыл-херектерже база дагын сагыш салыры Улуг Октябрьның байырлалының соонда хей-хей ажыл-агыйжыларга эң-не тааршыкан уе. 1986 чылдың январьга чедир санныг хонуктар арткан, ындыг турбуже, дагын аттестастаар ужуралуг кылыгларның чүгле дең кезии ону арткен. Бир эвес Шынар демдээ-биле кылып үндүрүп турар продукция декабрьның тенчүзүнге чедир дагын аттестацияга тааршышайн баар болза, оон мөөнеп садар ортээ 30 хуу чингей бээр болгай.

Продукциянын шынарын күүрүне хемчээлинге үнелеп көөрүнүң кара чангыс, эң-не эдиккен болгаш ховар дээн хевирлери аттестацияга болуп турар. Дээди марканың кылыгларын будүрериң планнаарын, социалистиг чарыштың хүндүлүг беш будунчугаштыг продукциязын кылып үндүрүп турар киржикчилерин материал талазы-биле мактап шаннаарын аттестацияга үндезилээш чорудуп турар.

Кылыгларга шынар демдээн тыпсырының дугайында моон мурнуунда хүлээп алдынган шинтиирлерин эде көөрүнүң эргежок чугулазы 1984 чылдың чайынында тыптып келген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң айтышкыннарынга дүүштүр ажылдап кылдынган аттестациянның чаа чуруму ынчан ажыглалга киргең. «Улуг ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» олардың докталынга ындыг айтышкын киргең.

Шынарның ийи категориязын — дээди болгаш биргө категориязын барымдаалап продукцияны аттестастаарын чаа чурум көрүп турар. Бир эвес ол категорияларның кайы-бирээзин ук продукция албайн баар болза, ону будүрүүшкүнден дүжүрзе чогуур. Оон-биле кады мөөнеп садар ортектиг база тааршыттыр көөр — 30 хуу чингедир. Түңнелинде ындыг продукцияны будүрериниң ажыы чок апаар.

Продукциянын шынарының чээрби чыгам чылдар мурнунда күштүг болуп киргең аттестациязын үргүлчү сайзырангайжыдып келген. Ада-чурт болгаш дээгей практиказындан тывылган ёзулуг үнелиг болгаш боттуг чүүл аңаа бадыткаттынып келген. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйжыларның харысалга чок болгаш боттарының будүрүлгелериниң кызыы эрге-ажыын хараар чоруктарының уламыдан болдуган тааршымча чок болуушкуннар база тургулаан. Чамдык тааршылгаларда олар үстүнде турар организацияларның дузазы биле амбаар шоочаларынга болгаш ажык тудаларынга безин Шынар демдээн тыпсын, ооң тааршылгаларда Шынар демдээнге үүлдежир үүзүдээ чок кылыгларга хүндүлүг демдекти-даа берип турган. Харысалга чок чоруктарны болганчок-ла болдуруп турган каналдар аттестациянын чаа чурумун чоруткаш-биле хагдынган. Ынчалзажок харысалга чок чоруктуң алыс боду чамдык чөрлерде артпышаан. Чамдык ажыл-агыйжы удуртукчулар болгаш специалистер, оларның арасында министерстволарда болгаш ведомстволарда командалаар албан-дужаалдарны эзлеп турар чамдык кижилер-даа чүртте кандыг-даа ескерилгелер, чаартылгалар болбайн турар, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин төлевилелиндө болгаш съезд мурнунуң ооң-даа документилерин эскербээн чүве дег кылдыр болдап болгаш ажылдап турар.

Продукцияны аттестастаарында чедиишкиннер бөгүндээ бар болуп, ол ажылдың ажыктыын кудуладып турарын чоокта чаа чоруткан хынала киргүскен. Январь—сентябрьда продукцияның үш чүс ажыг хевирлерин күүрүнеинің Шынар демдээн оскунган. Оларның дең кезиниден — хейү — машина тудуушкунунуң 11 министерстволарының кылыгларының болган. Дээди аттестацияның маркалыг продукциязын кылып үндүрериниң негелделериниң үрекчилери чамдык таварылгаларда харысалгадан чайлаарын кызымдыр турар. Оон турүжук хүндүлүг демдекти ажыглаар эрге оларда хевээр артып турар.

Шынар демдектиг продукция кылып үндүрериниң негелделерин үрээн таварыгга чылдың башгайы чартынында үлетпүрге 407 удаа болганын илереткен. Чүгле 139 таварылгада дээди аттестацияның марказын кылыгардан дүжүрер дээн шинтпирин хүлээп алган. 407 биле 139 аразында ылгал улуг-дур. Ол болза хамыктың мурнунда чамдык министерстволарның болгаш Күрстандарттың девискээр эргелелдериниң ажылынын куду шынарлыын хереченип турар-дыр. Ындыг чорук Азербайджан ССР-ге оның хамаарылгалыг. Докталтыгнан негелделерин үрээш, үндүрген продукцияның 5 хуузундан Шынар демдээн дүжүрген. Карак чажырыкчыларын чиик көөр ындыг язылыг фактылар Латви, Белорусе, Украин ССР-лерден болгаш Россия Федерациязындан база илерзөн.

Оң ийиги беш чылда шынарның дээди категориялыг продукцияның үлүг-хуузун 1,9—2,1 катап удгаттырар. Ол соруулга «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол утганыышкынарының» төлевилелиниде тодаргайлаттынган. Съезд мурнунуң документилерин совет кижилер улуг сонуургал болгаш сеткил ханыышкын-биле утказаан. Үлетпүр продукциязын аттестастаарының талазы-биле ажылдың деңнелин бедидериниң эргежок чугулазын Кол утганыышкынарында айыткан. Кадүрери дээрге-ле хамыктың мурнунда бистиң күш-ажылывыстың болгаш бистиң амыдыралывыстың чепсек-херекселдерин кылырының техника-экономиктиг деңнелин болгаш шынарын тодаргайлаарынга хамаарылгалыг кижилериниң харысалгазын бедидер дээни-дир.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның таймылбырлакчызы.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел - бүгү үлүстүң иерээ

„Шынга" чагаалар допчулалы

ХАРЫЫСАЛГАНЫ УЛАМ БЕДИТКЕНИНИҢ ҮЕЗИ

Ам — бистиң инитилелиивистиң мөзүг-шынар талазы-биле экижишкинин дээш бедиткен харысалганың үези. Социалистиг демократизм туралында ажыылаашкыннар-биле, хамааты хүлээдегелерин херекке албас чоруктар-биле эптешпес. Оорлап-самчыгдаар, сан-түңүү немей бижинр, хээли алыр, чинжеңзөр чоруктар-биле, оорлаашкын-биле болгаш хулиганнаашкын-биле, багай шынарлыг продукция будүрүп үндүрер чорук-биле, совет хоойлулар-биле чөрүшкек кандыг-даа үүлгедишкиннер-биле эң-не шинтпирлиг болгаш эптеш чок демиселди партия, күүрүне чорудуп турарын деткээн одурулгарлыг чагаалар редакциянын почтазынга ээзээш эвес көөп турар. Хоойлу-дүрүм үрекчилери-биле демиселдя социалистиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр кандыг-даа хажыдыышкын чокка чорудуп турарын «Шын» солунуң штаттан дашкаар корреспондентилери чүүлдүгзүнүп, ол бүгүнү деткип турар.

Бистиң инитилелиивиске бүгүдээ албан болгаш чугула принцип — социал чөптүг чоруктуң принцини черле хажыттынмас ужуралуг. Ону хандыраар талазы-биле ажылчорудулгага күүрүне организациялары болгаш хей-иниити организациялары, ажылчы чоннар херек кырында улам-на кызымак киржип турарын солунга кеяген чагаалар хөречилеп турар.

Таварымча чок чүүлдер-биле идепкейлиг, массалыг демисел чүнү берип болуурун арагалаашкын болгаш алкоголизм ышкаш социал айыылдыг хоралыг чүүлдүзүүткаар талазы-биле калбарган ажыл көргүзүп турар. Арага ишкенинден прогулдардан чидиргилер ээзээжеп, корум-чурум үрээшкиннерге республиканың күш-ажылчы коллективтеринде кызырлып турар. Арага ишкени-биле холбашкан кемдээшкиннер болгаш аарыглар саны кызырылгаан. Кижилериң хей-иниити, хууда-даа, чүнүңдаа мурнунда өг-бүле амыдыралының байдалы дыка эжижип турар. Арага ишпес чорук амыдыралдың норма-чижээ болуп бадыткаттынып турарының чагаай чогумчалыг талалары амыдыралдың социалистиг хевирин байдың турарының дугайында авторлар боттарының чагаа кырында улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле демдеглеп турар.

Ынчалза-даа багай чүүлдер, инитилел амыдыралынга хоралыг чанчылдар чамдык кижилериниң медерелинде ам-даа артып каан турар. Ол дугайы редакцияның почтазынга кээп турар бир кезек чагаалариың утка-шынарында илереттинген.

Сүт-Хөл суурнуң чүртталчызы Б. Монгуштуң бижин турары болза, «Район төвүнде, Сүт-Хөл кодээ Советтиң девискээринде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел ам-даа кошкак чорүп турар. Өг-бүле туткан аныяктарның кудазы арагалаашкыы-биле холбажы бээр чоруктар ам-даа бар. СЭКП кежигүннери чамдык ийи-чангыс кижилер безин эрги чанчылыындан салдынмайн, шаг-үеның бөгүнде негелдезин херекке албайн турар. Хойжу коммунист Кара-кыс Ондарның дүңмазының кудазы август үеженден эгелээш, үш хонук улашкан. Ындыг байдалга хойжу коммунист Самбуу Монгуштуң оглунуң кудазы эрткен».

Ол таварылгаларның дугайын автор бижип тура, таварымча чок, арагалаашкынбиле холбашкан чүүлдерге таварыышпайн турарын илереткип, арагалаарынга чылдак тып турар кижилерни шүгүмчүлеп турар. База ол ышкаш кодээ Советтиң күүскомунуң, совхозтуң, ында хей-иниити организацияларының арагалаар чорукка удур эң шинтпирлиг, эптеш чок демисежир ужуралуун база катап чугулалаан бижээн.

Арагалаашкынны чиик кылдыр көөр чоруктарның уржуундан кем-херек үүлгедишкиннери чер-черде амдаа болуп турарының таварылгалары бар. Чижээ, чоокку эрткен айларда Улуг-Хемиң Торгалыг суурга эрткен ийи куда массалыг арагалаашкынче шилчээн. Оон түңнелинде оларның кайызынга-даа аар кем-херек үүлгедишкинин болган. Кудага сылдан алгаш, кожа чыдар Чодураа суурдан, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң салбыры Арыскандан хей кижи чыгып келген турган. Спортчу маргылдаалаарны, культурамассалыг хемчеглерни организастаан болза, массалыг арагалаашкыны турбас, суурларының чүрттакчыларының хостуг шактары ажыктыг болгаш солуп эртер ийик.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарының суурларындан, чүрттакчылыг черлеринден арагалаашкын-биле демисел чамдык үелерде үзүктелип турарының дугайында одуруглар номчукчуларының чагааларында бар болуп турар. Чижээ, Чаа-Суурдан Ч. Монгуштуң, Хандагайтыдан С. Ооржактың болгаш ескe-даа авторларның чагаабижиктеринде арагаже суидулуг кижилер-биле чорудар ужуралуг административтиг хемчеглерниң саадап, кижизидилге ажылдарының ажыктыы чедип аллынмайн турарын шүгүмчүлеп турар.

Чамдык будүрүлгелер, аймак черлери, организациялар арага талонун кымнарга бээрин чугулага алырын, арагалаашкын-биле холбашкан таварымча чок болуушкуннарны баш удур болдурбазын, чайладырын доктаамал контрольга албайн турарын бистиң бижикчилериннис хомудап турар. Харын-даа кандыг-бир ажылдарны кылдыртын алырда, ону кымга-даа «эзэзөрөөзүн, талон-биле хөлөзизээр, кижилерни арагалаадыр чоруктар бар. Чүвеин чедир билбейн, чамдыкта шуут билин турган-даа, ийи-чангыс удуртукчулар коллективтерде ажыл-ишчилерниң санын «остүрүп», талоннар ап, күүрүне мегелеп турар чоруктар безин тыптып турар.

Чижек кылдыр алырга, Кызылда башкылар биилин бөдидер институттуң бухгалтериязының чамдык ажылдакчылары администрациянын, хоорукүүсөөнүүң садыг киллининиң контроль чогун ажыглап, алыр үжуралуг хемчээлинден каш катап хей талоннар мегелеп алгаш, арагалап турган түүтүргэн. Оларны ол чорун ажы чүвеге чедирбээл!

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажылга администрациятиг организацияның, хей-иниитиниң күүүн ажы деминештирери, ол ажылды доктаамал чорудары негеттинип турар.

А. МОНГУШ.

УЖУРАЖЫЫШКЫН БҮДҮҮЗҮНДЕ

Дээди деңнелге совет-америк ужуражышкынының болур хүнү чоокшулаан тудумна, АКШ-тың милитаристиг бөлүктери болган олярга бараан болган «угаадылга төптери» дээдн деңнелге совет-америк ужуражышкын мурнуу чарында байдалды хоралаарынче чүткүүрү-биле улам улуг күжениишкинерни кылып турар. Ол кампаниянны камгалал министри К. Уайнбергер, ооң дузалакчызы Р. Перл, Пентагонның дээди бедик дужаалдыглары, оларның иштинде «сылдыстар дайынарының» программазын боттандырар организациянның директору генерал Дж. Абрахамсон баштап турарлар.

Чогум-на оларның сүмелээнин ёзугаар президент Р. Рейган 1986 чылда шериг чаргыдалдарына камчаар-даа ажок хей — 302,5 миллиард долларны тускайлаарынга ужуражышкынының бичиле мурнуу чарында чөпшээрелии берген. Ол түңден 2,75 миллиардты космостан согуушкун чепсектерин тургузарынга чарыгдаар деп көрүп турар. Пентагонга үндүрүп берген ол дыка хей акша-хөреңги ооң стратегтиг чепсектериниң ескe-даа хевирлерин чогаадып тургузарынга чарыгдаттынар. Чугаа ылаңгыда баштайгы согуушкунуң МХ болгаш «Минджитмен» ракеталарының дугайында, В-18 дээр бомбардировщиктериниң, суг алдаанга чоруур «Трайдент» хемелериниң дугайында, бикарлыг бомбадан эгелээш, химиктиг чепсектериниң ескe-даа хевирлериниң дугайында боон турар.

Ол бүгү-биле чергелештир конгресс кежигүннерни эң чоокку үеде шериг-үлетпүр комплекизинин ажырымчылдьи аксын дутлаарынга немелде акша-хөреңгини тускайлаарынче оларны улам күштүү-биле албадап турар.

Ам болур совет-америк ужуражышкынынны АКШтың хей-иниитизи, чүвеинин шынын билип турар политиктиг ажылдакчылары , оон шуут ескээр көрүп турар. Хей-иниитиниң санал-оналын алгаашының парлаттынган түңнелдеринден алырга, америкаларның хей кезии ол ужуражышкынны совет-америк харылзаалаарга шыңгыы эргилдени болдурарын, делегей байдалын экижидеринче, ындыг болганда — даймы кыжанышкынның кошкадырынче орукту ажыдарың күзеп турар.

АКШ-тың камгалал министрлери турган кижилер — Р. Макнамара, Дж. Шлесингжер, Г. Браун, хей саяның халажыллгада шериг дужаалыглар, оларның-биле кады камгалал информациязының төөүүн удуртукчулары чорааи адмиралдар Дж. Ларок болгаш Ю. Кэррол, улуг-улуг эртемденнер, хей-иниити организацияларының ужуражышкынның чедиишкиниг болдурунга ийик кылырынче, ону чедип алыры-биле биргө волчегде космосту милитаризастаарының планнарын боттандыраарындаа ойталаарынче администрацияны кыйгырары үргүлчүлеп турар.

Чижээ, Г. Браун ракетага удур камгалалдың космоска базалаттынар кезектелиг системазын орустар сайгара тургузар дугайын чарлаан дийик деп бодап алырлы деп медеглээн. Алаа АКШ камчаар харылзаарыл? Ол, администрацияның Совет Эвилелиниден негеп турары ышкаш, шаап халдаашкын чепсектерин кызыраарынга чөпшээрешпейн, харын-даа космостаи ужуражышкынга удур кайгалгыыр соруулгабиле ындыг чепсектерни улам күштелдирер ийик.

БАШТАЙГЫ НЕДЕЛЯДА

ПНОМПЕНЬ. Кампучиянын СПК информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алыр-га, ноябрьның баштайгы неделязының дургузунда, Таиландының шериг самолёттары Кампучиянын агаар делегемин 14 удаа үреп киргеп. Ол-да үенин иштинде Таиландының артиллериязы КУР-нуң девискээринде Пойпет, Пайлин болгаш Мелей районнарын 30 катап бооаан. Таиландында хоргадаа турар кхмер реакционерлериниң боо-чепсектиг дээрбечи бөлүктеря Кампучияже шуугуп киреринин оралдажымышкынарын үргүлчүлеп турган. Оз черниң чурттактың чокунуң дузазы-биле кампучиа кызыгаар шериглеря неделя дургузунда 128 дээрбечии чок кылын узуткаанар.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИННИГ ХӨДЕЛИИШКИН

ГАВАНА. Национал хостагланың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң «Венсеремос» радиостанциязының дыңнадып турары-биле алырга, Сальвадорда ук фронтунуң дайынчылары Дуартенин узуска удур ёзу-чүрүмүнүң шериглериниң туруштарынче чедиишкиниг шаап халдаашкынны чорудуп турар. «Атональ» болгаш «Хибое» батальоннарың, а ол ышкаш алдыгы армейжи бригаданың шериг кезектери-биле тулчуушкуннар үезинде патриотгар 11 шаажылакчыны чок кылганнар. Тулчуушкуннар Сан-Сальвадорнуң чоогунга болуп турган. Ла-Унъон департаментиге партизаннар 14 телефон удазыннарын үреп, бедик вольтулуг шугуумүүң он ажыг чагыларын буза деэискеннер. Ажык тулчуушкунга патриоттарга ойтур шаавышкынны берип шыза-вайн, сальвадор дайынзырактар, «эрттеткен черниң» тактиказын база катап ажыглаан.

(СЭТА).

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

ДЕЛИ. Индияга удур чөңгээлээшкиннерни Исламабадтың ёзу-чүрүмү соксатпайн турар. ПТИ агентилелдиң дыңнадыы турары-биле алырга, Пунч болгаш Раджаури секторларда, Джамму болгаш Кашмир штатта пакистан дайынзырактар чаа күштүг аткылажышкынларны чөңгээлеп үндүргеннер.

Ол штатта контроль шугуун дургаар быжыглаларны пакистан шериглериниң тудуп турарынче агентилел кичээнгейин утландырган. Оон-биле кады Джамму болгаш Кашмирже шпионнарны, террористерни болгаш диверсантыларны чорударын үргүлчүлеп турган. Пунч хоорайның чоогунга Индияның айыыл чок чорук черииң күштери пакистан ийи агентини тудуп хоругдаан.

(СЭТА).

Сөөк-язы ылгаар чагырыкчылар Мурнуу Африкада байдалга контрольду оскунуп турар болгаш ында эзээн кезии боон турар ак кештиглериниң тергиндезин камгалаарын оралдажыры-биле терроржу үүлгедишкиннерге кордап турарын Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүделиниң медетелиниде чугаалап турар. Чүрттүң эзээн каш административтиг районнарында тургускан онза байдал ол дугайын хереченип турарын документтерде айыткан. Армияга болган полицияга кызыгаар чок бүрүн эргелерин бергеп, солдаттар чыскаалганнарже боолап турар. Карабажыйче муң-муң африканнарны кинр октаан.

ЧУРУКТА: полицейлерниң Кейптаун хоорайның кыдымында шаажылаашкын кызырынга белетеннипкен турары. «Ньюсуик» —СЭТА-ның фотозу.

Делегейниң шериг трибуналының 40 чылынга

НЮРНБЕРГ УТПАЗЫН КИЧЭЭНДИРИП ТУРАР

Баварияның улуг дээн хоорайларының бирээзи Нюрнбергте даш олуттарлыг кедергей улуг шаап бөгүнге чедир артып калган, аңаа гитлержилер боттарының партийжи дерзин чыыштарын барабаннар диңмирээжининг, фанфарлар кышкызының адаа-биле эрттирип турган, а солуу чыгыы фюрер «Чөвө чүкче походче», «кудуку расаларны болгаш большевизмни узуткаарынче» кыйгырып турган. Фашизминиң хүрең маңгызы союп үнүп келген чогум-на бо хоорайга тиилээн күүрүнелер «муң чылдыг рейхтиң» хартаачыларын судтаны таварылга эвес.

Бузуидулар араазында мырыай дүш болуп будуң артып калган Юстиция ордузунга 1945 чылдың ноябрьда Делегейниң шериг трибуналының суду ажыттынган, ооң мурнунга Геринганн, Гесстн, Риббентропту, Розенбергти, Кейтельди, Кальтенбруннерни, Шпеерни болгаш Гитлериниң ескe-даа хартаачыларын тургускан, а Гитлер боду дайын төнгелек турда бодуунуң амызында четтингеш, судтан чайлаан. Оларның үүлгеткен эң-не кеминг херээ болза кижи төрелгетениин 50 миллион кижиниң амы-тынынга четкен делегейниң ийиги дайынын ескүткенин болур. Төөгүде туруп көрбээн ол араатанзыг үүлгедингиниң хемчээлдерин болгаш уржуктарын долузу-биле бодап көөрү безин берге. 1946 чылдың октябрьның эгезинге чедир үргүлчүлээн хей айлар иштинде суд сайгарылгазының түңнелдерин улуг хемчээлдиг 22 кылын томга дөрт дылга бижээн — судту орус, англи, француз болгаш немец дылдарга чорудуп турган.

Дайынның кол кем-херек үүлгедикчилериниң херээниң талазы-биле суд бүгүдеделегей төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болган. Делегей эрге-хоойлузуунүң тудуп кезээ апарган ооң кол-кол принциптери амгы-даа үеде чүгүла, чүге дээрге оларның буруу шапканы тайбынга удур кеминг үүлгедиглер — Гитлер-биле болгаш ооң «үшкү рейхизин»-биле кады төөгүден арлы бербээн. АКШ-тың Кореяга авантюразы, ооң Вьетнамга бужар дайыны, Кубаже халдаашкыны кеминг үүлгедит эвес бе?! Ливанга удур Израильдиң агрессиязы, Палестинанын улузунга хамаарыштыр израиль террор, Анголаже мурнуу-африка расистериниң дээрбечи халдаашкынары кеминг үүлгедишкин эвес бе?!

Дайынның кол кем-буруулуг 12 үүлгедикчилерин өлүрер кылдыр база чеди кижизин кара-бажыңга үр хуусаалыг хоругдаар кылдыр шинтккеш. Делегейниң Нюрнберг трибуналы ооң-биле кады агрессчи дайыннар организастаарын, ескe чурттарже халдаашкыннарын, дайынга туттурганнарын өлүрерин, кижилерни расазын, шажын-чүдүлгезин, политиктиг үзелин барымдаалап кыдырын, дашгынны кижилерин кул ёзу-биле ажылдаарынче албадаарын, будуң-будун чурттарны үптеп-тонаарын, кеминг ынчан шенелделерни кижилерге боттандырарын болгаш ескeдаа үүлгедиглерни ең аар кем-херек үүлгедишкинин деп буруу шапкан.

Фашистиг Германияның дерзин баштыңнарын шинтккен болгаш оларның агрессчи база делегейге дээрбеедээшкин политиказын буруу шапкан Нюрнберг трибуналы. Потсдам конференциязы-биле кады, антигитлержи коалициянын кижинкчилери күүрүнелериниң фашизмге болгаш агрессияга удур демиселге дайын соондагы кады ажылдажылгазының кескү үлегер-чижээ болган. Дайынның кем-херек үүлгедикчилерин чиик көөрү дээрге-ле чаа дайынны бедиткээрин болур деп, делегейниң ак сеткилдиг бүгү кижилери билип турган. Ынчангаш ону Нюрнберг процезинге барыын чурттарының төлээлекчилери барымдаалавайн барып шылавас турганы билдингир. Ынчалза-даа ынчан-на ук чурттарның, ылаңгыя АКШ-тың, политиказынга кады ажылдажылгадан «соок дайынче» шилчинр. Барыын Германиянын реминтаризациязын боттандырар, ону бодунуң Европада кол шериг плацдармы болдуруар хөөнү илейти билдинип эгелээн. Ол чорук Нюрнберг трибуналының, ылаңгыя гитлержи генералдарның, дипломаттарның база үлетпүр өлөрининң хереченин талазы-биле даразында болган 12 ескe процесстерниң чорудулгазынга болгаш түңнелдеримге салдарлыг болган. Ол чорук барыын герман судтарның дайын сөөлүндеги . бүгү практиказынга база илерзөн, олар нацисчи дайын кем-херек үүлгедикчилерни кедергей чымчак көрүп, өршээп турар.

Чогум-на харын Делегейниң шериг трибуналының барыын талакы кежигүннериниң туружу (совет төлээзиниң санал-бодалынга чөрүштүр) Шахтыны, Папенин база Фричени агартырынга болгаш вермахтың кол штавын, дээдн командылалыг база гитлержи чазакты кеминг херек үүлгеткен организациялар деп санаазынга чехиргеп.

Нюрнберг судумуң соонда, америк болгаш англи эргечагыргалар совет черге араатанзыг үүлгедиглер кылып турган улуг дужаалдыг элээн хей дайын кем-херек үүлгедикчилерни Совет Эвилелинге дамчыдып бээриндеи ойталаан. Олар болза фельдмаршал Манштейн, Рундштедт, генерал-полковник Гудериан, гитлержи агент, ескерликчи-саттымыкчы Бандера болгаш ескeхер-даа-дыр.

Дайынның кол кем-буруулуг үүлгедикчилерни шинтккен соонда, АКШ Нюрнбергке 12 суд кылгаш, совет төлээлекчилерни оларже киирбээн. Барыын Германияны реминтаризастаарда ажыглаар дээш гитлержи кол кадрларны камгалап арттырар угланымышкыиче киргеш, америк суд эрге-чагыргалары кем-херек үүлгедикчилерни шынгыы кеземчеден чайладыр, оларны агартыр болгаш хостап үндүрер дээш бүгү үүлдерни кылып турган. Чижээ, немец-фашист армияның кол штавының начальныгги чораан Гальдер, гитлержи партияны акшаландырып турган үлетпүр көрөңгитенкери Фридрих Флик болгаш Альфред Крупп олар «хоска еде» берген. Хосталып үне бергеш, олар боттарының үлетпүр «империязын» катап тургузуп алган болгаш күүрүне политиказынга күштүг салдарын база катап чедирип эгелээн.

Чурттуң милитаризастаарының болгаш эде чепсеглээриниң, ону АКШ-тың Европада кол ракета-ядролуг плацдармы болдурарының оруу-биле чоруп орар ГФРниң чагырыкчы бөлүктери Делегейниң Нюрнберг трибуналының эрге-хоойлу принциптерин өгезинден-не тоол кербейн турган. Олар нацист кем-херек үүлгедикчилерин камгалаарының болгаш агартырының шугумуи шагда-ла чорудуп турар. Агрессчи дайынны белеткээринге идепкейлиг киржип турган кижилерге удур, айыыл чок чоруктуң империзни кол ведомствозуның ногаандыктарынга удур, муң-муң антифашистерни өлүрүп шинтккен фашисчи «улусчу трибуналдың» ханга ескe-даа организациялар боон турар шуугулган эң чугула мынлыг айтырыгга харылаар ужурлуг: эртккен үеден кижи төрелгетеп түңнел үндүргеп бе, фашизминиң бажын кедүрерни болдурбае ышш, чаа, оон-даа кедергей коргунчуг дайынны болдурбае ышш чүнү кылыр ужурлугуул?

Нацизм үезинде истеп-сүрүүшкүнге таварышканнарның барымы-геркан каттыжымышкынымның — Антифашистер авиелелиниң президентиин Й. Россак чоокта чаа Боннга болган парлалга конференциязынга мынча деп онзалап демдеглээн: Нюрнберг судумуң кол кичээндиргеннериниң бирээзи чүл ышш, дайынны болгаш дайынның кем-буруулуг үүлгедикчилерни мораль талазы-биле буруу шаап каары чүвеинин алызынга четпес, харын ындыг үүлгедишкиннер катаптаазын дээш практиктиг ажыл-херектер эргежок чугула деп чүвеин оон сагындырып турары болуур.

В. СЕРОВ,
СЭТА-ның корр.
Бонн.

АМЫДЫРАЛ АЯЛГАЗЫ-БИЛЕ

Рудник
уургайын
харап келдим,
Улу ынаар
ойлуп кире берген ышкаш.
Угжок хаяу
таяы оргар
кеступ чыдыр.
Уургайның
ханазында
ала чадар
Үгуулзалай
долганчыктап
үзе үзе,
Удур батка
оруктарга
тутчу берген.
Чүъатүг «БелАЗ»
довун куду
өөңейиңг.
Чүрек сиилээр
кадыр элдеп
үнүп олур.
Уургайның
ханызында ону көөрге.
Улчуп маңнаан
кысымсалык
сагындырар.
Рудяны
чүктеп алган
күчүтенин
Уургайдан
үнүп көөрге,
кайган каан мен!
Кабинизде
тыва оолак
чыкайышкан
Хала чокка
каттырыпсап долгаан олур.
Орай кежээ
оңгарны кээп
бакыладым,
Ооң иштн
октартай дет
Чаа дүп чок.
Экскаватор
карактары
ыпда чыраан —
Экватор
чоогунда
сылдыстар дет.

Куулар ЧЕРЛИГ-ООЛ.

Бөгүн-даа журнуу одуругда

МААДЫР ПРОФЕССОР

Дөртен дөрт чылдың июнь ай. Карел фронтузунга бистиң шеригlеривис улуг шаап халдаашкынга — Свирск-Петрозаводск операциязынга белеткелди доозуп турган. Артык чидириглер болдурбазы-биле кажар арга ажылгаар деп шинтпирлээн. Десантниктериниң бичии бөлүү Лодейное Поле чоогунга Свирь хемни кол күштер кежип турар кылдыр дайзынны мегелээш, бодунче удурланыкчының камгалалының одунуп бүгү күчүзүн алыр турган. Ынчангаш артбелеткел үезинде бялдинээн от точкаларын тодарадып алгаш узуткаар.

Өлүмүүт даалганы кым боттандырарыл? 12 эки турачы херек деп командылал шинтпирлээн. Чүс-чүс дайынчылар ынаар бавр күзелин илергейлээн. Шынгыы шилилде кылыр ужурга таварышкан. Ол дангзыга бир дугаарында взвод командириниң оралакчызы Владимир Иванович Немчиков кирген. Ол он тос харлыг, Ленинград чурттуг.

Тоолчургу апарган Свирь десантызының (ооң киржикчилериниг шуптузунга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан) дугайын ооң инициаторларының бирээзи генерал-лейтенант Иван Иванович Лисовтан делгереңгейбиле дыңнаан мен.

— Тылга турувуста Немчиков бо-ла бир чүвени «үүлгедип» каапкар турду, чөпшээрел чок чоруй бавр дээн шыкаш аан, чажырбас мен — деп, ол чугаалады. — Ынчалза-даа ёзулуг солдат даалгалар күүседип турда кежээ-ле кижи. Кара боолап, граната октап турда кедергей, эштирп кайгамчык, соок чепсекти мастерзиг ажыглап билир. Ёзулуг чаланыдан десантычы кайгал чүве...

Бөгүн В. И. Немчиков — профессор, С. О. Макаров аттыг Дээди инженер далай училищезиниң кафедра эргелекчизи.

Ол алдавныг, ынчалза-даа мырыңай-ла ар-хей: аныяктарзыг чиик, дүргеи кылаштаар, шүткүн каан дег тырың мага-боттуг, каректары оолдарзыг опаң-чипең, хөглүг. Чүгле хавааида сыгыглар база бажының көгере бергеи дүктери ооң нарын амыдыралын хереченлеп турар.

...Июнь 21-де эртен десантниктер салдарын сугже салып кирген. Полктуң шеверлерисал кырынга кижи хевирлиг хоюткулар кылып каан, автоматтары, гранаталары—мын. Солдаттарның камгалаар куяк шиттер кылып каапы чугуза — бузуидулар болгаш октар оларны өттпес.

— Хем ортузунга чедип чорувуста, халаптыг чүве өгледи. Сут ов-ов метр өрү эргиништелип, миналар, шрапнель частың турун бергеи. Салдар ооиак бузундулар боол дээр шаар чаштап турду. Оларның «золеры» хөвең союндактар апарган. Бистер база-ла ынчап баар турган боор бис, ынчалза-даа бистиң ужудукчуларывыс болгаш артиллеристеривис дайзынның батареяларын болгаш пулемёт уиларын сылба шаап эгелээн—деп, Немчиков сактып орду. — Хемни кешкенивис хуулгаавын дег болган...

Десант тулчуушкунун кургаг черге уламчылаан. А батальоннар күштүг «Ураһ»-биле халдап кирипкеп.

Немчиков өлүмүүн соок караан каш-даа катап көргеи. Дайзын-биле холдаи сегиржип алынныкын үезинде-даа, фашистериниң арттеидир адынганы самохётка-даа...

— Өлгеннер дайзынзынга ийи катап кирдим — деп, Владимир Иванович арай шагжок чугаалай-дыр. — Башкай — 1942 чылдың кыжында. Чоокта-ла оңгу классчы турган бодум Ленинградтың Сибиков аттыг трамвай парыгынга ажылдап турдум. Бир катап бистиң камгалакчы бригадавысты Киров заводунда үреливишкин эдерибиле келдиргеи. Хенертен дайзынның үгер-бооларын даштап турун бергеи. Мээң эштерим чаштынар черге турган, а мен мырыңай тавар-рыга бооп оон ыракка артып калган мен. Ажыттахыр черге аар снаряд дүшкеи. Эштерим шуптузу өлүрткеи. Мени моорады шаапкан, санитарлар тыпче чорудупкан болган.

Бригадаиы хөөржүткеи черге навод ажылчыннарны бөдүүн турасхаал кылып каан. Володя Немчиковтуң ады база бар болган.

Өлген дугайында ийги биижиги Владимир Иванович мырыңай чоокта чаа алган. Ону хоорайның трамвай-троллейбус эргелелиниң кадр кылдазы чоруткан болган. Оон ажылдакчылары дайын чылдарының архивиидеп Владимир Немчиковтуң учёт карточказын тып алган, ында «аштан өлген» деп бижээн болган.

Аныяк ленинградчы өлүр аспаанга алысхаан. Тайбың үеде чүнү кылырыл? Бичиизинде ужудукчу болуксаи чорааи, ам ону далай амыраттастаан. Ынчалза-даа фронтуга өттүр аттырган хөректе балыгны канчаарыл? Ол бүгү бергелерин эртип турган, бирги разрядтың эштикчиээ болу берген. Кадыын дыка быжыктырып алган. «Далай» медкомиссиязын ол саат чок эрткеи. Ынчалза-даа эрги балыглары ажыттына бергеи.

Ынчап диссертация бижиир деп бодап төрүттүкгеи. Ол, дайылдажыр турганы ышкаш, биилялыг, дидим, бодун кам-наайн ажылдап турган.

Ажыл эки түңелдиг болган. Диссертациязын камгалаан соонда ону Ленинградтың бир эртем-шинчилел институдуна директорунун оралакчызы кылдыр сүмелээни таварылга эвес. Ажылчын хүн ажылчын дүн-хүн болуп турар кылдыр ажылдап турган. Чүрек баксыраанындан ол өнелгеге чыдар ужурга таварышкан.

— Директорнуң оралакчызының хүн чуруму-биле ажылдаарын мөңгө чөпшээреивейн барган мындыг чүве бо—деп, ол чугаалады. — Макаровскоеге башкылаи кирдим. Оон бөөр, чөөрби чедиг улаштыр ажылдап турарым бо. Ынчалзажок мында ажыл белеи дээр болза базала мындыг йнин...

В. И. Немчиков ураи түүлге ажок мнак. Кадайының ада-иезинден Немчиковтуң ат бүлези элээи каш эрги чуруктар салгаи алган. Олар Владимир Ивановичиниң хей чылдарда чыи келгеи тергиин эки чурук коллекциязының эгезин салган.

Бо аныяксыр профессорнуң бора костюмунуң хөрөзүндө Маадырның Алдын Сылдызы чайнап турду, ол мындыг аныдыралта мнак, сонуургак болгаш ажок харыысалгалыг кижи-дир.

В. КАЛЯДИН.
Ленинград.

Вора-Тайга оргунак школазында (Сут-Хөл район) хоочун башкы Маржыкал Очурович Ондарның удуртулгазы-биле организастаан уругларның «Сарадак» хөгжүм ансамбliниң киржикчилери дүжүт ажаалдазының, сигеи кежилделиинң-даа үезинде хову-шөлдериниг ажыл-ишчилериге азы сут-бараан фермазының саанчыларынга-да, байырлалларда чылган чон мурнунга-да концерттерге киржип, бөлө ойнай бээрлер. Музыкага салыш-чаланныт башкы М. Ондар тыва хөгжүм хереклерлери: чадаганга, бызаанчыга, хомускага, ликбиге ойнаарын уругларга, оолдарга өөредип, оларны ураи түүлге, музыкага хандыкпышлар талазы-биле хей чылдар иштинде ажылдан келген. Ооң киржиктеп өөреникчилериниң аразында ураи түүлге хандыкпышлыы кагбайн уламчылаан чоруурлар-да бар.

Маржыкал Очурович уе-шевер, чазанырынга кончуг ышак, чадаган, ишкя, бызаанчы хөгжүм хереклерлерин ол боду чазап, кыска алыр. Ооң кылганы бызаанчыга, чадаганга бичии хөгжүмчүлериниң күүседкеии улустуң ырларын, кожаңнарны кадарчылар, тараалакчылар, улут, биче кижилер хоогуг шактарында таалал-биле дыңнап, ажыл-ишче улаи сорук кирип турар.

ЧУРУКТА: «Сарадак» ансамбliниң киржикчилери.

СӨЗҮҢ БАР БЕ?

Саяи ажыл өөренирде
«Сактып чор» деп
чагыл турдуң.
Чүге чагаа келбестедик,
Чүнү бодап канчаи бардың.
Сени дээштин херек-
түрээн
Чежеге дээр мстаар ирги?

Дээдя эртем чедин алгаш,
Дедир мөңгө келир сеи бе?
Сагыш-чүрээн үргүлчү-ле
Саяи ажыр чүгле сенде.
Чалыы назын сайнаралын
Часкарып ноор
селүл бар бе?

Нелля МОНГУШ.

СОВЕТ

Хемни кежир таныпазын бир-ле уруг.
Хемежи деп бодааны ол бе, холуи чайды.
Үдеп келген аъттыг оолак кырааң ажыр
«Үүлеп бүтсти» дээп мнакаш ырай берди.

Дажыт хемде көөрүг чок. Хеме-даа чок.
Дагдыныкаи чалгыларже шыиныи кирдим.
Эр деп атты сагыыр дээже кижи коичуг,
Элдеп шурап, отче халып, дээрже ужар.
Чалгыг мени элеспиче үндүр шаапты.

Чаныында бо чараш уруг хүүлүзүрүү.
Саарылыг шапкын хемни бактавадык.
Салаалары бажын суйбап эргелетти.
Чалыы шаанның эрес чаңын чектеведим
Салым-чолга хужар эштн ышчаар тыштым.

Мадон МОНГУШ.

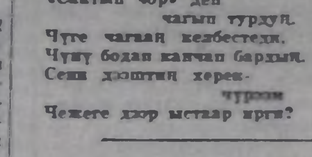

Бөгүн республикага бүргеи, алзыр. Быскан хар чаар, хат чаар. Тайгактылыр. Көстүрү кошкак. Дүне 21—26 градус 2—4 километр.

соок болур.

Кызылга хар чагбас. Хат кошкак. Дүне 20—22, хүндүс 7—9 градус соор.

Автооруктарга быскан хар чаар. Тайгактылыр. Көстүрү кошкак. Дүне 21—26 градус 2—4 километр.

ШЫГЖАГДА ЭРТИНЕ

◆ Анатолий Рыбаковтуң «Хүлер куш» деп номундан

Среда!

Борис Петрович болгаш коммунарлар чер хемчизор дээш чоруптакан. Оолдар клубче маңнажыпканнар. Миша, Генка болгаш Славка олар кодаи девискээрин ынчаигейлиг хайгаарал турганнар: иогаан хептиг кижи ийи шакта хүндүскүүүц поездээи-биле чедип келир.

Хүндүскүүүң бир шөк чартык хире турда, бажыңдан Графиня үнүп келген. Оолдар ооң соо-биле овварымчалыг чорупканнар. Графиня паркты арткеи, бичии маштар кыйыы-биле хем ырииге чеде бергеи.

Иогаан хептиг кижи аңаа дорааи-на уткужуп келген. Чайлаанга селгүүстеп чоруур кижиге ол дөмей хептиглиг болгаи: чайгы чиик иогаан костюмнуг, «джинма» дээр тарыг идиктериг, чырык өңнүг улуг бөрттүг. колунда чечектериг.

Иогаан хептиг кижи-биле Графиня олар чугаалашпышаан, кодаи чоогундаи мырадыр хем ырии-биле бязыпканнар. Оларның барааның чидырбес дээш Миша, Генка, Славка хем ырии-биле ооңнуң чорупкан. Оларның мурнунда ийи кижиниң чугаалашканы солдатта орта дыңналбас болган. Ынчалзажок иогаан хептиг кижи, Графиня ол-ла көпша орук-биле дедир кылаштапканнар, чадаг маштар аразынга чаштынып чыткан оолдарның мырыңай чоогунга доктаай бергеннер.

— Кажан ээп келир сиилер? — деп, иогаан хептиг кижи айтырган.

— Дөртен минута болгаш.

— Маңаа маңаар мен.

Хеме станциязынче Графиня чорупкан. Иогаан хептиг кижи хем ырииңде чадаг маштар аразынга хевин ужуглаш, суггэ эштип эгелээн. Ооң эштип, шымнып турарынга хажыы оолдарга ялдеп. Чадаг маштар аразында чаштынган оолдар ону кичээнгейлиг көрүп чытканнар.

Оларның таныпазы ол элдептиг кижи суггэи ырыкче үүлп келген. Чадаг маштар аразында солуи шылыраан соонда мөңгө барган. Оолдар бичии-даа шимчевейн. шымның чытканнар. Маиаарының үрүи чүү дээр! Сигеи аразында шерги шартыладыр дагжаар-даа. Дээрде хамнаарактың ойнап, турарын оолдар ол аразында магадаи шаг болган.

Иогаан хептиг кижи турун көрүп, ыңай-быңай болуп алганыл?

— Тодаргай билбес чадавас боор... Ынчалзажок мынча деп чугаалаан: «Музейге силериниң-биле ужурашкан кижи Кузьминин хол боозубиле өлүрүп каан».

— Ол силериниң сооңар-биле кедеп чораан бе?

— Ийе. Эртинеии шыгжаан черни оортан чажырып турарымны ол билип турар кижи-дир. Ол дээрге, угаанныг болгаш дыка айыылдыг кижи.

— Мен бодум кажар болгаш айыылдыг кижи мен.

— Алексей! Ол таравчыны... Кузьминии чүге өлүрүп каанындар ол?

Оларның бүгү чугаазын бүрүи дыңнаан, билип алырын оолдар ораалдажып чыткаиар. Ам ол кол чүве дугайында чугаалаар!

Карагаев эгиннерии сирлеш кылдыр кызып каан:

— Хенертен ужуражы берген мен. Ол мени дорааи-на таныи каан. Совет шагдаалларга ол мени тудуп берипгер турган. Ынчангаш боолапкан мен.

— Рыбалыиии хостаар деп турар-дыр.

— Аңаа удур барымдаа чок. Мөңгө удур кестүр барымдаа база чок. Эртинеии доп-дорааи, бөгүн ап алыр херек.

— Чогум-на мида шыгжаан дээрзинге бүзүрээр силер бе?

— Маргылдаа чок. Ол хаван хей чылдар дургузунда силерии мегелеп келген!

— Ынча дивес чоор, Алексей! Ол дээрге, силериң мөчээи аданар-дыр. Бүргаи өршээ!

— Мунгагдаары ам болзуи! Ооң чажырып каан эртинезии, ол үнелиг даштыи дилеп тыпар дээш Россиядаи чорбадым, хып дээи чалыы чыдарым эрте берди. Ол алмаастың үнези — хей миллион акша, доллар!

Миша ол аразында Славкаже көрген. Ооңуу шын болган: чалым — чевег... Хураган тевер эзир...

— Хеме ээзи болгаш ооң кижилери чоокта эки болур турган ийик — деп, Графиня чугаалаан.

— Чевег кырында хей даштар эңдерли берген. Чааскаан күш четпес мен.

— Өске кижилерии келдирип алза, кандыг ирги?

— Кымнарны?

— Ерофеевти, ооң кижилерии.

— Хоржок! Дээрбечилер дээре боор.

— Ынчалзажок, олар силерии өлүргеш, эртинеии алгаш барып болурлар.

— Менде чепсек бар.

Олар кезек када чугаалашпайн, боданып турганнар. Ооң соонда Карагаев мынча дээп:

— Ам чоруттунар, үш шак болгаш чедип келирии аңаа сагындырар силер.

А. ДҮГЕРЖАА очулдурган.

ӨҢНҮКТЕРИҢ ЧУРТУНЧЕ—ТАЙБЫҢНЫҢ МАНДАДЫ-БИЛЕ

«Интуристиң» болгаш «Спутниктиң» маршруттары ооң-оон чуттарже шөйүлгеи болгаи маршруттарывыс саны аңгы-аңгы диптерде улам-на көөдеп турар.

Социалистиг чурттардан «делегей робинзоннары» бот-боттарывыга уткуштур күзелдии-биле чорун, эжиидирии, чужудуп-даа турарлар. Ол үеде турист бүргүү бодунун чонунуң тилээзи, а ооң турисчи путевказы — тайбыңның, ядырадың болгаи бот-бодун билчиринии мандады болу өөр. Бистер, совет киижилер шөйүзенге даштыкыже чоруам үевисти шак ынчаар салап турар бис.

Польштаның «Орбис» аян-чорук бюрозунуң совет туристерге ажылдап кылганы ПУР-нуң мазмагы, амгы болгаи келир үези-биле таныштырып турар он-он маршруттар кончуг солуп.

ПУР-нуң Туризм талазы-биле кол комитединиң болгаи ССРЭ-ниң даштыкы туризм талазы-биле күүрүе комитединиң кады чоокта чаа ат салганы «1986—1990 чылдарда кады ажылдажылга дугайында дугуржулга»—ийи чурттуң улустарының аразында туристи харылзаалардың чылдан чылче бижыгын турарының херечизидир. Ийи чурттуң туризм талазы-биле күүрүе комитеттери партиялың, дайынның болгаи күш-ажылдың хоочуиларының, ажылчыннарның, кежээ ишчилериниң, эртем, культура, ураи түүл ажылдакчыларының, спортчуларның, студентилериниң болгаи школачыларының делегацияларының солчулгазын дыка көөдедярии шиитпирлээн. Чыл саиында ол санныг өгүлдээи 15 хуу чедер болгаш 1990 чылда туристер 125 муи кижи чедер. Ынча туристи путевкаларны поляк болгаш совет хамаатылар он ийги беш чылдың доозукчу чылыкка алыр. А келир беш чылда иишпээи-биле чартык миллион хире туристер польша-совет кызыгаарны тавартыр эртер.

Польша Улус Республикаже туристеп баарын күзээр болзуиарза, ажылдап турар организациялардың профсоюлел комитедии дамчыштыр путевканы чагылып ап болур силер.

Дугуржулгалыг ийи тала аян чорукчуларның бөлүктерии валюта чок солчулга-биле профсоюлел, комсомол, хөй-иннги организацияларының шугуму-биле чорудар. Чоокта чаа тургустунган арага ишпес чоруктуң Бүгү-эвилел иишпителп оларның бирээзинге база хамаарыр.

«Орбис» аян-чорук бюрозунуң Москвада телэо черииң директору Ян Матыящик журналистер-биле беседазында мынчаар чугаалаан:

— ССРЭ биле ПУР-нуң аразында туризмниң калбарып турарынга кончуг өөрүүр-дүр бис. Бистиң черивисте келген совет киижилерге таарымчалыг болдурары-биле бүгү чүвени кылыр бис. 1986 — 1990 чылдарда чоиуң калбак хереглел барааннарын бүдүрерии болгаш ачы-дуза чедирилгезии хөгжүдериниң комплекстиг программазында туризмче кичээнгейии дыка салып турар болгай.

Ону боттандырарывыга бистиң эвээш-биче-даа бод салыпкымывыс киред.

Станислав БРАТУХИН.

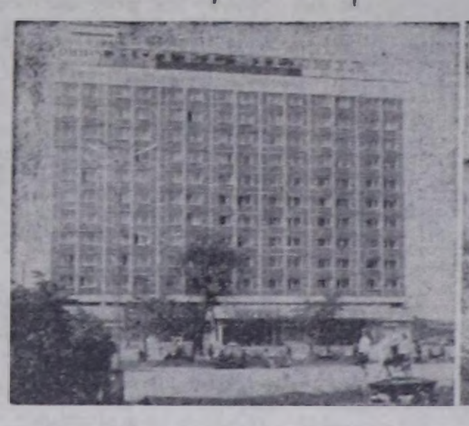

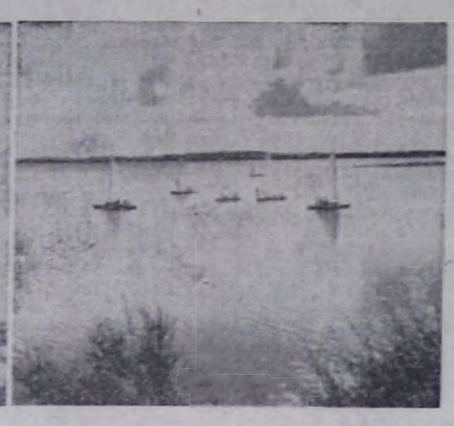

ЧУРУКТА: «Силезия» (ПУР-да) гостиница болгаш туристиг маршруттарның бирээзинде хөл. Авторнуң фотолары.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шыи театрынга

Он бирги беш чылдың нурлакчыларынга тураскааткан «Сетиилдиң ханызындан» деп темалыг кежээ 16-да, эгелээри 16 шакта.

В. Катаев «Полктуң оглу» 17-де 12 шакта.

П. Шево «Кадыкшылдыг болуңар» 17-де 17 шакта.

«Енисей» Культура бажыңы

«Звездочка» клубтуң кинозаи 16-да 10 шакта.

Дискоклуб 16-17-де, 19 шакта.

«Колос» Культура бажыңынга

Дискоклуб 16-да 19 шакта.

«Подвиг» клубка «Чонуңун өлүм чок маадырлыг чоруу» деп темага респериг комиссариадының ажылдакчылары-биле ужуражымнакы, 17-де 12 шакта.

«Хөрөл» спортзалынга

Хостуг хүрешке Спортчу дюдя мергежил школазының бирги черн дээш Красноярскиниң, Абаканның, Кемеровоиуң спортчуларының киржилгези-биле ажык маргылдаа, 16-17-де 10 шакта.

№ 4 ПТУ-нуң спортзалынга

Бокска хоорайның бирги черн дээш маргылдаа, 16-17-де 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ҮЧЕБ

НОЯБРЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —«Город и природа». Док. фильм. 9.05 —Буратиноиуң делгелгези. 9.35 — Баранкнар, ачы-дуза чедирииишкин, чарлалдар. 10.05 — «Булактар». 10.25 — «Крылья». Док. телефильм. 11.25 — Пианист Евгений Кисин ойнаар. 12.00 — «Өгбүле болгаш школа». Тележурнал. 12.30 —«Үш үе чылларның хоорайы». Ленинград дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.05 — Улус чогаалдылгазының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «Конкурс хорового пения» (АКШ). 13.40 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Мультфильмнер: «Клад». «Чужая шуба». 15.25 — «Билдингирде болза, алдептиг». 16.30 — Киевке телефильмнериниң XI бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильмнери. «Рыжий, честный, влюбленный». 1 болгаш 2-ги серналары. 19.00 — Үнүштер дугайында. 19.45 —Ураи түүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Ут». 21.35 — Даштыкы фильмнер экраны. «На рунах дюбви». Ураи-чечен телефильм. (АКШ). 23.15 — Тоо телевидениениң болгаш Бүгүзавилел радиозуунуң орус улустуң хөгжүм хереклерлериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. 00.05—00.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыида. 8.30 — «Хөрөлдер конструкторлары». «Момент инерции». Эртеминептерелдиг фильм. 8.50 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.20 — Черде, дээрде болгаш далайда. 9.50 — Иркутскиниң телестудиязының программазы. 10.50 — «Кубань кырында, хем кырында». Краснодардан дамчыдылга. 11.15 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Сокол» — ЦСКА. Киевтен дамчыдылга. 12.25 —«Вижу цель». Ураи-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серналары. 14.35 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 16.30 И. Гете — «Фауст». Трагедиядан үзүндүлер. 17.25 — «Серенада» үрер хөгжүм хереклерлериниң кинтеди ойнаар. 18.25 — «Поклонись родиику». Док. фильм. 18.45 — Музыка мозаиказы. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — Чуруккучулар дугайында рассказтар. ССРЭ-ниң улустуң чуруккузу Н. Ромадин. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кажыктыл». 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.05 —«Ольга». Фильм-балет.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Вина лейтенанта Некрасова» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Кот идет по следу» 11.10, 13.00, 15.00, «Анжелика в гневе» 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Не ходите, девки, замуж» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Утро обреченного приска» 15.00, 16.40, 18.20, «Медный ангел» 20.00 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийии аймыдыра болгаш үлетпүр киижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киижилериниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информация киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54; коозо ажыл-агый киижизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солуи келбейи барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуи неделяда 6 катаи үнер.

Чагыг № 3166.

Тыва АССР-ниң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрүе комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01127.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (12967) | 1985 чылдың ноябрь 17, воскресенье | Өртээ 3 копеек | 1925 чылда үндезилеттинген

Орбитадан медээ

ШИНЧИЛЕЛДЕР ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтар Васютин, Савиных болгаш Волков олар орбитада «Салют-7» — «Союз Т-14» — «Космос-1686» комплексте планнаттынган ажылдарны күүседирин үргүлчүлеп турар.

Эрткен хүннерниң программазынга медицина-биологтуг шинчилелдер, геофизиктиг, астрофизиктиг болгаш техниктиг шенелделер, станцияның системаларынга болгаш эртем аппаратуразынга контроль хыналдалар кылыры кирип турган.

Медицина контролюнуң планын ёзугаар космонавтарның комплекстиг шинчилелин кылган. Ылаңгыя оожургалдыштанылга үезинде болгаш гидростатистиктиг базыышкынны кылырының үезинде-даа чүрек-дамыр системазының байдалын шинчип көрген. Сөөлгү шинчилелди «Чибис» дээр пневмовакуумнуг хептиң дузазы-биле кылып чоруткан. Ол хептиң иштинге барометрлиг базыышкынның дузазы-биле мага-боттуң адакы кезээнче ханның дамчыырын болдурар болгаш ооң-биле черниң тырттыышкынынга дөмей байдал тургустунар. Ол ышкаш комплекстиң чуртталга өрээлчигештеринде газ бүдүмелдериниң составын хемчээриниң динамиказын тодарадыр талазы-биле шенелдени база кылган.

Черниң бойдус курлавырларының болгаш долгандыр турар чүүлдериниң байдалының дугайында немелде медээлерин алыр сорулга-биле геофизиктиг шинчилелдерин экипаж үргүлчүлеп турар. Космонавтар шенелделериниң түңнелдерин системажылар ажылдарны кылыр, велоэргометрге болгаш «маңнаар» орук-чугашка күш-культура мергежилгелерин күүседир, ол ышкаш дыштанылгага үеин база тускайлаан.

Ужудуушкуну башкарылгалыг комплекстиң иштинде системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Чер чоогунуң орбитазында ажыл айыткан график ёзугаар чоруп турар.

КЫШТАГЛААШКЫН—ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ҮЕ

Сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларның төптери, тус-тус кыштаглар ам ёзулуг-ла ажыл-ишчи шинчи кирген. Мал одарладырынга, семиртиринге таарымчалыг чайгы үениң төнгени, харыысалгалыг кыштаглаашкын үезиниң эгелээни бо.

«Совет Тыванын» Шеңнелиг, «Ак-Туругнуң» Чаш-Тал сүт-бараан фермаларының, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «О. Шынааның» Деспен, «Алдан-Маадырның» Чечектиг хойжу бригадаларының болгаш дыка хөй малчыннарның мурнакчы дуржулгазы, оларның күш-ажылчы бедик көргүзүглери чайгы үеде тургустунар болгаш кыжын быжыглаттынар дээрзин көскүзү-биле херечилеп турар.

Малдың продуктулуг чоруун кудулатпазы болгаш бедидери, ооң баш санын көвүдедири дээш ажылдаарынче, хол-биле кылыр ажылдарның комплекстиг механизастаашкынын чорударынче база камналга чурумун шыңгыырадырынче, продукцияның бот-үнезин чиигедиринче, ооң шынарын экижидеринче кичээнгейни улам күштелдирери дээн ышкаш чугула айтырыгларның ужур-утказы кышкы үеде улам бедиир. Оларны шиитпирлээриниң бир чугула негелдези—мал чеми-биле хандыртыныышкын.

Республиканың ажыл-агыйлары 180 муң ажыг тонна сигенни, 106 муң тонна сенажты, 250 муң тонна силосту болгаш өске-даа мал чемин белеткеп алган. Чемгерилге единицазынче шилчиткенин ёзугаар алыр болза, эрткен чылдыындан 10 ажыг муң тонна хөй. Ынчалза-даа мал чеминиң курлавырлары чеже-даа хөй болза, кол айтырыгларны ол шиитпирлеп шыдавас. Чижээлээрге, эрткен чылдың түңнелдери-биле күрүнеге мал продукциязын дужаарының талазы-биле планныг онаалдаларын Эрзин районнуң Ленин аттыг, Каа-Хемниң «Улуг Октябрь», Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозтары болгаш өске-даа элээн каш ажыл-агыйлар бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседип шыдаваан. Оларның мал чеми-биле хандыртынганы кожаларындан кошкак турганы ол бе? Чок, кол-ла чүве— мал чемин шын эвес ажыглап, аңаа камныг эвес болганында. Ынчангаш мал чеминиң грамм бүрүзүнүң долу беримчезин алыр дээш бар аргаларны ажыглаары чугула. Мал чемин үүрмектеп, хээндектээри болгаш шыгыдып, хайындырары, оларга немей химиктиг болгаш өске-даа немелде холуксааларны ажыглаары дээш кылып болур чүүлдер хөй.

Малдың, ооң чаш төлүнүң кажааларының, малчыннарның боттарының оран-савазының кыштаглаашкынынга белеткелинден, ажылчыннарның чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан, зооветаргаларны шын ажыглаарындан база хөй чүве хамааржыр. Бо чылдың сөөлгү ийи айларында Барыын-Хемчик, ылаңгыя Сүт-Хөл районнарның совхозтарының болгаш өске-даа элээн каш ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының көргүзүглери хенертен дыка кудулаан. Ооң кол чылдагааны — малды тургузу азыралче шилчидерин шын эвес чорутканында, мал кажааларының кыштаглаашкынга белен эвес болганында болгаш мал ажылының тускай эртемниглериниң ол чугула херекке тоомча чок бооп, өй-шаанда чогуур хемчеглерин албаанында. Кыштаглаашкынга кандыг-даа ийиги чергениң айтырыы турбас, шуптузу—кол, шуптузу—чугула.

Ажылдың чедиишкинниг болурун чүгле кижилер шиитпирлээр. Ынчангаш оларның күш-ажылынга болгаш амыдырал хандырылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары — чугула сорулга. Фермаларның, малчын турлагларның ажыл-ишчилери-биле доктаамал ужуражып, оларның негелделеринге дыңнангыр бооп, илереттинген четпестерни чайладырының хемчеглерин дарый алыры чугула.

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК «1985—86 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Саанчылар болгаш хойжулар, хаван болгаш дагаа ажаакчылары, чылгычылар болгаш ивижилер, тевежилер болгаш сарлыкчылар, фермаларның болгаш малчын турлагларның өске-даа ажылдакчылары боттарының арга-курлавырларын өөренип көргеш, бедиткен хүлээлгелерин ап, ниитиниң херээнге улуг үлүг-хуузун киирер дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Оларның аразынга социалистиг чарышты калбартыры, чедир кылдынмаан чүүлдерин ажыл-агыйжы ёзу-биле эдери, хыналдаларны организастаары, күш-ажылчы чарыштың түңнелдерин өй-шаанда үндүрүп, ооң тиилекчилерин алдаржыдары, мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле нептередири — чер-черде партия, ажыл-агый база профэвилел организацияларының чугула хүлээлгези.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл ою-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга ажылчы чоннардан, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларындан, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, тудугларның коллективтеринден, колхозтардан, совхозтардан, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларындан хөй санныг байыр чедириишкиннери келген.

Байырлыг чагааларда совет кижилерниң Төрээн чурттуң төөгүлүг чедиишкиннери дээш чоргаарланыышкыны, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа, улам бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш оларның беленин, социализмни сайзыраңгайжыдарының херээнге боттарының үлүүн киириштиреринче оларның чүткүлү илергейлеттинип турар. Олар партия-биле чоннуң бузулбас чаңгыс эвиниң, бистиң чурттуң ажылчын аңгызының, колхозчу тараачыннарының болгаш улусчу интеллигенциязының СЭКП-ниң ленинчи угланыышкынын деткип турарының херечизи бооп турар-дыр.

Амгы үеде, төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкуннуң — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бүдүүзүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң, шынар талазы-биле көргүзүглерни экижиткениниң, харыысалгалыг болгаш сагылга-чурумнуг чорукту күштелдиргениниң дугайын рапорттап турарлар.

Бо бүгү — партияның шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң бистиң Төрээн чуртувустуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дугайында ажылдап кылган программалыг айтыышкыннарынга дүүштүр совет ниитилелдиң коммунизмче улам бурунгаар шимчээшкининиң үндезини.

Совет ниитилелдиң төөгүзүнде улуг чаартылгалыг үеде, бүгү улустуң чугаалажып көөрүнче киирген СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин болгаш өске-даа документилерни чугаалажыр СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бүдүүзүнде, совет кижилер чоннуң чаагай амыдыралын бедидериниң, чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарының, ооң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузарының талазы-биле партияның салганы стратегтиг сорулгаларын шиитпирлээринге чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээш боттарының бүгү күжүн болгаш билиин бээринге долузу-биле шиитпирлиг дээрзи байырлыг чагааларда демдеглеттинген. Салдынган бүгү сорулгаларның чедиишкинниг шиитпирлеттинген, айыттынган деңнелдериниң чедип алдынган турарынга олар бүзүрелдиг.

Ол ышкаш социалистиг чурттарның удуртукчуларындан, даштыкы чурттарның коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг партияларындан болгаш хосталгалыг шимчээшкиннеринден, чазактарындан, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларындан, тус-тус хамаатыларындан байыр чедириишкиннери келген.

Агрессчи күштерниң буруузу-биле кижи төрелгетенниң кырында диргелген дайын айыылын чайладыры дээш, улустарның суверенитединче болгаш хостуг чоруунче империализмниң халдаашкыннарынга шаптыктаар, тайбыңны камгалаар. Чер кырынга хосталганы болгаш депшилгени хандырар дээш совет улустуң демисели-биле бистиң өннүктеривистиң эп-сеткил каттыштырылгазы байыр чедириишкиннеринде илергейлеттинген.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүгү партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, социалистиг чурттарның удуртукчуларынга, даштыкы чурттарның коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг партияларынга болгаш шимчээшкиннеринге, чазактарынга, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга, демократтыг организацияларынга болгаш тус-тус хамаатыларынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 68 чыл ою-биле холбаштыр совет улуска байыр чедиргени болгаш чаагай күзээшкиннерни илереткени дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илередип тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** | **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

ЫНДЫГ КИЖИЛЕР ТУРДА

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелинде транспортту хөгжүдериниң айтырыгларын тодаргайы-биле демдеглээн. «Транспорттуң кол сорулгалары — улус ажыл-агыйының болгаш сөөртүлге хереглелдерин чогуур үезинде, шынарлыг болгаш бүрүн хандырары, ооң ажылының экономиктиг ажыктыын бедидери» деп ында чугулалап киирген.

Ол дугайын Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи изин-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Автотранспорттуң дериглерин, бирги зэлчегде, прицептерин болгаш чартык прицептерин калбаа-биле ажыглаары, автомобильдериниң бүдүрүкчүлүг эвес аңаа туруушкуннарын болдурбазы, куруг маңнаарын болгаш ажык чок сөөртүлге кылырын кызырары автомобиль транспортунга эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар.

— Автомобиль парыгының структуразын экижидер деп турары чүүлдүг — деп, бүдүрүлгениң кол инженери В. Т. Бабаков чугаалады.— Чүге дээрге, чижек кылдыр алырга, сөөлгү үеде бистиң АТБ-де кандыг-даа марканың автомашиналары эңдерилген. Ынчалза-даа парктың боду эрги хевээр артпышаан. Автомашиналарның септелгезин тускай септелге черлеринде эвес, чүъкдаа, кижилер-даа сөөртүр транспорттуң турар черлеринде септеп турар. Ол чорук эптиг болгаш таарымчалыг дериг-херекселдерин септелгеге ажыглаарынга шаптыктыг. Ылаңгыя бергедеп турар чүве болза, септелгеге хөй шак-үениң үнүп турары. Күчүлүг КамАЗ-тарны-даа, пассажирлер сөөртүр автобустарны-даа чаңгыс черде септеп турар болгай. Ол безин кайы хире берге-дир.

Ол айтырыгларны чогумчалыг кылдыр шиитпирлээриниң чугулазын автотранспорт бүдүрүлгезиниң удуртукчузу А. Г. Антоненко, парторганизация секретары А. Н. Бутенко, үжен ажыг чыл чаңгыс бо бүдүрүлгеде ажылдап келген дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну слесарь-агрегатчик К. М. Сорокин болгаш өскелер-даа чугаалап турар.

Ону чедиишкинниг шиитпирлеп болурунуң бүгү аргалары бар. Чүге дээрге Шагаан-Арыгның АТБ коллективи план болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге быжыг туруштуг, ооң кежигүннери — чолаачылар, слесарьлар тывынгыр-тудунгур, эрес-кежээ ажылдап турар. Бүдүрүлге автотранспорт коллективи тургустунганындан бээр ажылдап турар шалыпчы ишчилер бар. Хоочуннарның бирээзинге слесарь-инструментальщик В. П. Котов хамааржыр.

Виктор Петрович — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, комсомолчуларның болгаш аныяктарның дагдымыкчызы. Бодунуң ажылдаар черин эки ажыглаарынга таарымчалыг кылдыр тургузуп алган, ажылга хереглеп база ажыглап турары станоктар болгаш дериг-херекселдер үрелиишкинге, аңаа туруушкунга таварышпас.

Бүдүрүлгениң шалыпчылары болур автобус чолаачызы дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну С. Н. Килин, В. П. Котов, бригадир Н. А. Сафаров болгаш өскелер-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, улус ажыл-агыйының болгаш чоннуң сөөртүлге хереглелдерин чогуур үезинде, шынарлыг болгаш бүрүн хандырар дээш карак кызыл ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. П. Котов ажыл үезинде.

В. КЛЕЙМЕНЫХТЫҢ фотозу.

ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

Сүт-Хөл, Мөңгүн-Тайга районнарның партия конференциялары дүүн болуп эрткен. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниң дугайында, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң төлевилелиниң дугайында, СЭКП райкомнарының отчёттарының болгаш районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны конференцияларга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелдерин Сүт-Хөл районнуң партия конференциязынга СЭКП райкомунуң бирги секретары М.-Х. Н. Ооржак, Мөңгүн-Тайга районнуң партия конференциязынга СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол кылган.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдерин районнуң коммунистери калбаа-биле чугаалажып, ол чугула партийжи документилерин бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткип, партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш база СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, он бирги беш чылды чедиишкинниг доозар дээш шалыпчы ажылдап турарын конференцияга демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнарның партия организациялары канчаар ажылдаанын конференцияларга илеткелчилер болгаш санал берген делегаттар ханы анализтеп, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, оларны эдип алырының хемчеглерин чугаалашканнар.

Конференциялар чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К.-Х. Ооржак Сүт-Хөл районнуң партия конференциязынга, профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар Мөңгүн-Тайга районнуң партия конференциязынга киржип, чүве чугаалаанар.

СЭКП райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының чаа составтарын, партияның XX область конференциязынга делегаттарны конференциялар соңгаан.

• • •

СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга М.-Х. Н. Ооржакты, ийиги секретарынга Д. К. Черлик-оолду соңгаан.

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга О. Н.-С. Шагдыр-оолду, ийиги секретарынга Ш.-К. С. Кочаганы соңгаан.

Камналга—экономиканың курлавыры

ТӨТЧЕГЛЭЭШКИН ЧОККА

Бөгүн материалдыг чарыгдалдар бүгү бүдүрүлге чарыгдалдарының чартыы болуп турар. Тудуг материалдарын колдуу республикаже киир сөөртүп турар болгай. Бир кол тудуг материалы болур цементиге хереглел хүн бүрү өзүп орар. Тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң кол хереглели цементиниң камналгазының дугайын көрээлиңер.

Цементини дүжүрүп, чүдүрүп, сөөртүп турар үеде ооң чидириин эвээжедир, вагондан хоюдуг белдиринге чедир ооң камналгазын чедип алыр сорулга туруп турар. Норма ёзугаар бо чидириглерин безин эвээжедири чугула болуп турар. Ынчангаш каражаны эвээжедир дээш, инженерлиг хемчеглерни ап чорудары чугула дээрзи билдингир.

Цементиниң шыгжаарын, кадагалалын эки организастаааны-биле, бо чугула тудуг материалдарын сөөртүрүн хожудаткан. Ажыглалга кирер объектилер үезинде дужааттынмас, тудугларга херек бетон чедишпес болуп турар. Ындыг турбуже, цемент сугга өдүп, төктүп, үрелип турар.

Цементини хереглеп турар, ону сөөртүп турар организацияларның удуртукчулары, специалистери төтчеглээшкинниң үнүп турар оруктарын дилеп тып, ооң чидириин эвээжедир болза эки. Ооң сөөртүлгезин шын организастаары негеттинип турар. Норма ёзугаар чүдүрер-дүжүрер үеде ниитизи-биле продукцияның 5 хуузу төтчеглеттинер. Ол безин хөй болуп турар.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда бо талазы-биле чамдык кылдынып эгелээн ажылдар дугайын көрээлиңер.

Чыл эгезинде 700 тонна цементини камнап алыр онаалда алдынган турган. Деңнеп көөр болза, бо сан эвээш эвес. Ниити түңнүң 7 хуузу. Ол хиреин камнап алыр сорулга-биле специалистер хемчеглерни ажылдап кылган. Келген цементиниң деңзизин хынаар, бетон кылырда хереглеп турарының хемчээлин контрольдаар дээш өске-даа ажылдарны кичээнгейге алган. Цементини завод иштинге сөөртүрүн механизастаан, көдүртүкчүнү, сордурукчуну болгаш цемент эрттирер хоолайны тургускан.

Заводтуң дериг-херекселдерин чаартыр талазы-биле ажылдар чоруттунган. Бетон сөөртүр бункерлерин, хоюдуг херекселдерин солаан.

Чыл төнер чоокшулаан. Кылдынган ажылдарны түңнээр үе келген. Камналга чедип алдынган бе? Тос айларда 525 тонна цемент камнап алдынар турда, күүселдези чүгле 195 тонна болган, азы планның чүгле 40 хуузу болуп турар. Бо камналга келген цементиниң деңзизин хынап турганындан чедип алдынган. Дыка хөй организациялар бо ажылды шуут чорутпайн турары четпес. Заводтуң ажылдакчыларының камналга дээш сагыш салыышкыны үре-түңнелди берген турар ужурлуг. Олар индустрия «хлевин» сөөртүп турар чолаачылардан негелдени күштелдирген. Орукка чаъс-хаттан кадагалаар херекке чолаачы кижи база харыысалгалыг.

Чамдык ажылдар чоруттунза-даа, камналга талазы-биле планнаттынган хемчеглериниң чартык кезин боттаммаан. Камналга чедип алырының курлавырларын дилеп тыппааны борта кол чылдагаан болур. Херек дериглер четчелеттинмээни, септелге ажылдарын чорутпааны, артык кезектер-биле хандырбааны база шаптараазынныг болган. Четпестерни чайладыр дээш баш удур хемчеглер алдынмаанындан бо чылдың май 6-да келген цементиниң өткенинден ооң 23 тонназы ажыглаттынмас болган.

Продукцияның шынары куду болуп артпышаан. Технология чурумун хажыткаңы-биле март айда бетоннуң быжыг эвес болганындан ийи шывыг плитазы заводтан үнмейи чыда-ла буступ калган. Заводтуң кылыглары № 1317, 62 КМК-лар шынар чок дээш дедир эгиткен. Лабораторияның болгаш техниктиг контроль килдизиниң талазындан шынарны, технология чурумунуң күүселдезин контрольдаары чүгле ийи-чаңгыс хыналдалар-биле кызыгаарлаттынып турар. Мындыг байдалда ынчангаш 4 муң ажыг рубльдиң продукциязын үндүр бижээн.

Заводтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларын камналга болгаш шынар айтырыы дүвүредир ужурлуг. Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаар херекке оларның идепкейи, дилээшкини, харыысалгалыы бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге идиг болур. Ынчангаш тудуг материалын хөй санныг, эки шынарлыг бүдүрер сорулга завод коллективиниң мурнунда туруп турар.

Г. ТУТЫНИНА.

Эртем-техниктиг ниитилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

СЭКП-нин XXVIIIсъездизинге уткуштур

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин чугаалажып тур бис

АЙЫЛДАН ЧАЙЛАДЫП БОЛУР

Дайынның болгаш тайбыңның айтырыы амгы үениң кижилериниң мурнунда эң чидиг айтырыг. Оя нарын айтырыгны шын шиитпирлээриниң оруун бистиң Коммунистиг партивис дидим, принципиалды-биле тургузуп, делегейге мөңге тайбыны чедип алырының оруктарын, аргаларын тода айыткан.

Программаның чаа эдилгезинде: «Империализмниң агрессчи болуктериниң тайбыңга удур тургузуп турар политиказының кыжаныышкыны чежемейниг-дээ улут болза, делегей дайыны ынаппа өскүүр деп чүве турбас дээрзин СЭКП барымдаалап турар. Дайын хаданын болдурбайн, кижи төрелгетеним айыылдап чайладып ап болур. Оя дээрге, социализмниң, бистиң бөмбүрөөзивисте бүгү депшилгелиг, тайбыңга ынак күштериниң төөгүлүг херээдир» деп бижээн. Бистиң хүнеримисте делегей социализми, ажылчын болган коммунистиг шимчээшкин, хосталган чурттарның улустары, массалыг демократтыг шимчээшкин иниилел хөгжүдеэнинің, бурунгаар социал депшилгеже шимчээшкининиң дүргедекчи база шимчедикчи күштери ол.

Дайын айыылы кайнын үнүп турарыл? Оны улус массалары тода билип турар апарган. АКШ-тың чагырыкчы болуктериниң дайынзырак политиказын делегейниң бүгү кижилери көрүп, ону базым санында сойгалап, дайын айыылын соксадырын эң-не күштүүбиле иеген турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин номчуп танышкаш, бир-тээ, лектор кижи болганымда, чон ортузунга лекция пропагандазын дараазында айтырыгларже кичээнгей салып ажылдаар болза ыкы деп санаар мен: ядролуг дайынның уржуктары кижи төрелгетекке кайы хире хоралыг болурун, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң улам өскүүп турарының чыдагааннарын чедир таймылбырлаары; империализминиң агрессчи политиказын улам тода сойгалап илередири; бооченсекти мурнун будаажып эндере бүдүрерин соксадырының бар аргаларын көргүзери; аку-дүшма социалистиг чурттарның тайбыңга ынакшылдыг дашпыкы политиказын тода, чедингир кылдыр тайылбырлаары.

К. БУДУК-ООЛ,
лектор.

КУЛЬТУРА АЖЫЛЫНГА БЕДИК НЕГЕЛДЕ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели-биле хынамчалыг номчуп танышпышаан, ооң иижи кезээде культура тургузуушкуну, литература болгаш ураи чүүл талазы-биле этеге хамаарышыр бодумнуң бодалдарынны илередикседим.

Ында өндүр чаагай уткалыг, совет кижиниң өзүлдези дээш онзагай сагыш салышкынны илереткен одуруглар бо: «Культура адыры чонуң янзы-бүрү кезектериниң өзүп турар негелделерни хандырар, чонуң бот-тывыкшыр ураи чогаадылгазынга эртежок чугула аргаларны бээр, салым-чаланнарны сайзырадыр, чөптүг хереглелдерни болгаш эстетиктиг бедик негелделерни хевирлеп тургузар хүлээлгелиг»...

Амгы хоорай, суурларда чонуң чечен чогаалга болгаш ураи чүүлге негелдези бедээн, культура-чырыдыышкын талазы-биле чоруткан хемчегларни олар телевиденеден көрүп, чогуур түнелдерни үндүргүлеп турар аргалыг апарганнар.

Солун-сеткүүл чагыдып номчувас кижилер ам белен тывылбас. Ховар ханын номнарлыг библиотекалар улуста бар, чагыдып алган солун-сеткүүлдериниве — «Литературная газета», «Советская Россия», «Неделя», «Собеседник» база республика солунныры-даа бо-ла таваржыр. Солун садар киоскилерден «Роман-газетамын», «Кругозорнуң» үндүргүлелерни алыртылаан аныяк кижилер бо-ла таваржыр. А кинотеатрларга делегейниң фестивальдарынга улуг үнелелди алгылаан кинолар сонуургаар, бедик эстетиктиг хөөнмүг кижилер база көвүдээн.

Культура бажыңнарынга болгулаан үүлге концерттерге киржиксээр эвес, а амгы үениң байдалынга хамаарышкан янзы-бүрү чогаадыкчы студияларга, техниктиг белгүлүнерге боттарының холуубиле бир-ле чүве бүдүрүксээр улустуң саны чыыдың-на көвүдеп турар. Өске областарда мурнакчы культура ордуларында болгаш бажыңнарында астрономия, кино-чурук тыртырар, чечектер тарып өстүрер, сад-дача ажаар чорукка хандыкшыылдытлар, хууда автотранспорт, дельтапланнар чогаадыр, ритмиктиг гимнастика болгаш оон-даа еске белгүлинерге, туризмге туралыг кижилер чыглып, кичээлден турар аргалыг апарганнар. Бо хүннерде ажыктыг дыштанныганның 500 хевири бар деп «Правда» солун бадыткаан.

«Телевизор хайы-биле клубка чон келбестээн» деп чиик чыыдак-биле боттарының четпес ажылын өскээр ойзур чорук амыдыралга дүүшпес апарган. Бөгүнгү кижилер эки белеткеттинген кежээлерге барыксап, боттары аразында хөөрежиксеп, сеткил хандыр дыштанныксап чоруурлар.

Оя соруланы дүрген болгаш чедимчелиг шиитпирлээри — культура болгаш спорт комплекстериниден (КСК) улуг хамаарыр. Бо одуругларның автору бо чыынын ук айтырыглар талазы-биле Бин-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Кызыл районнарының ол-бо суурларынга чедип, түгле культура ажылдакчылары эвес, а партия, совет органнарының удуртукчулары-биле беседалажып, суурларда хоочун болган аныяк кижилер-биле чугаалажып көрген.

Культура-спорт комплекстериниң айтырыгларын кыска хуусаада чогумчалыг шиитпирлеп болур арга турда-ла, ажылды дүрген сегирип ап чадап, үеттүг черлерден айтышкын маңап каап орар чорук СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге черле дүүшпес. Бин-Хем райкүүскомда культура кылдызының эргелекчизи В. Кок-Кёс: «Бо айтырыг талазы-биле документилер шупту белен турда-ла, районнуң чамдык удуртукчуларының хүнүң дыртаналпа турары эдеп үүлге» дээнинде черле ужур-ла бар. Оон ыңай Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң талазындан чамдыкта шимченгир эвес чоруун көргүзүп, бо айтырыглар талазы-биле чедингир тайылбырны чоруткашын, кодээ культура бажыңнарында байдалды чамдыкта эки өөренип көрбейн баргылаар.

Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл суурда Культура бажыңының директору Кат Салчаковна Авыр-оол мынча деп орар: «Райкүүскомнуң культура кылдызындан дуза чедирип кээп турар, а республика төвүнден (он беш чыл ажыр ажылдадым) практиктиг дуза чедирип келген кижи чок»... Сүт-Хөлде Ишкин, Ийме суурларның культура ажылдакчылары база шак ынчаар чугаалаар болдулар.

Культура-спорт комплекстерииің ажылының утказын совхоз директорлары, кивофикация, библиотека, улус өөредилгезиниң, спорт комитетериниң удуртукчулары эки угаап, билип албас болза, ажыл-херекти чедимшкининг чорудары берге. «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол болгаш «Жданов» совхозтуң директору Б. К. Монгуш-оолдуң арга-дуржулгаами тускай хуудустарга иептередим, тарадыры улусчу чогаадыкчының болгаш культура - чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төөүнден иегеттинии турар деп бодаар мен.

Кол четпес түүлдериниң бирээзи түл дээрге — культура ажылын планнарын бо хүннерде шын эвес тургусканы болуп турар. Москвада культураның эртем-шинчилел институдунуң парлаан ажылдарындан база «Журнал культурно-просветительной работы» деп сеткүүлден ооң дугайын тодаргай билип ап болур.

Чораан черлериниң культура бажыңнарында айда кылыр ажылдың планнары-биле танышып көөрге, ол планнар ийистер дег, бир дөмей, планнаттынган ажылдарының чартык хуузу күүсеттинизи боор. Планның күүселдезин Көдээ совет талазындан ким-даа доктаамал хынавайн турар. Ындыг янзылыг ёзу барымдаалаар, херек кырында күүсеттинмес, саазынга бижимелдер кевүдедир чорукту СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга буруу шапкан болгай.

Оя ышкаш республиканың кодээ культура бажыңнарының ажылдакчылары «кино хүнү» деп чыыдак тып алгылаан, ол хүнүнде «дыштанныга» эрттирип, кандыг-даа клуб ажылын чорутпайн турары ёзулуг-ла «хоочураан варыг» апарган. Чамдык культура бажыңдары воскресеньеде, понедельникте, средада «дыштанып» турары кыпта-даа чажыт эвес. Ындыг чорук бодунуң ажылын хандыр билбес, харыысалга чок чоруктан тыптып турар. Сөөлгү ийи чылда уран түүл училищезиниң клуб салбырын дооскан аныяк ажылдакчылар культура бажыңнарында ийи-бир чыл ажылдаап, еске организацияларда ажылдап турарын бо-ла көөрдүр мен. Культура институттарын дооскан специалистер Кызылдың телестудиязында, комсомол ажылында, ортумак школаларда дыка хөй таваржып турар. Оя доозукчуларны мергежилиниң айыы-биле ажылдадыр болза районнарда культура кылдыстеринге, төп культура бажыңнарынга ажылдаар мергежилдиг кадрлар четчи бээр ийик. Кадрлар-биле ажыл кошкак болуп турарының чижектери бо.

«Делегейге хүлээп көрүүшкүнү чаалап алган ёзулуг улусчу хөй национал совет культураны тургусканы — бистиң тургузугуң төөгүлүг чедимшкини» — деп СЭКП-ниң Программазының төлевилелинде бижээни-биле чеп-шээрежип, бистиң республиканың культура ажылдакчылары бо талазы-биле ажылды экижидер дээш, шүгүмчүлекчи болган бот-шүгүмчүлекчи чорукту күштелдирип, боттоттарынга бедик негелделиг болуруи үе иеген турар.

С. БАИР,
ТДЛТЭШН-ниң культура секторунуң ажылдакчызы.

ЭРЕҢГЕЙЛЭЭР ЧОРУКТАН УШТУНАР

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

«Дөң-Терезин» совхозтуң коммунистери отчёт-соңгулдалыг хуралынга парткомнуң отчёдун дыңнап, чонуң, иланғыл аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын, совхозта ажылагыйның байдалын партиялың амгы бедик негелделеринге дүүштүр сайгарып, шүгүмчүлелчи ёзу-биле чугаалажып көрген. Оя ындыг болур-дээ ужурлуг турган. Чүге дээрге, бистиң ленинчи партиявыстың, бүгү совет улустуң амыдыралында ең чугула болуушкунга — СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелдиң үезинде коммунистер, хоорай болгаш кодээниң ажылышчылери амгы беш чылды хуусаа бетинде чедимшкининг доозаарыиче, дараазында беш чылды улам шалынчы өгелээриче, аңаа эки белеткелди тургузарыиче түүкүл турар.

Партийжи шуулганга алдар болдурган социалистиг чарыштыг ажыл-ишчилериниң ортузунга калбарткан түңнелинде совхоз күрүнеге он бирги беш чылда эт, сүт садарының планнарын күүседиринииң кырында келген. Ажыл-агыйның кол фондулары беш чыл дургузунда 5.568 муң рубльге ескен. Мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринче, социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринче чыл санында хөй акша-хөреңгини угландырып келген, совхоз бүдүрүлгезиниң электри энергиязы-биле хандырылгазы улгатkан. Бо бүгүнүң түңнелинде совхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелиниң бедээнин партком секретары А. О. Ооржак илеткелинге демдеглээн.

Партия комитеди, совхозтуң дирекциязы моон-биле чергелештир ажыл-агыйның экономиказын бүгү талалыг хөгжүдерин, ооң кол көргүзүглерин түгле сан эвес, харын-даа шынар талазы-биле экижидерин чедип албайн келген. Идей-кижизидилгелиг, организастыг болгаш ажыл-агый айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээрин өчүзинге чедир хандырбаан.

Совхозтуң девискээри, агаар-бойдузу кандыг-даа малды өстүрериие, продуктулуун бедидериие, тараа болгаш мал чеминери культураларның, картофельдиң, могаааларның эки дүжүдүн алырыига таарымчалыг. Ындыг турбуже, «Дөң-Терезиниң» экономиктиг көргүзүглери экиживейн, ажыл-агыйның адырлары сайзыравайн, харын-даа деңнели чавыраа турарын санал берген коммунистериниң барык кижи бүрүзү сеткил дүүрөөшкини-биле демдеглээн. Хой, өшкүнүң баш саны 1984 чылдаазындан бо чылын 15,3 хуу эвээжээн. Малдың чаш төлүн совхоз чыл бүрүде чедир албайн келген. Чүс бап төрүүр малга оныаштыр О. Ооржак б-ла аныйны, Б. Ооржак—66 хураганны алган. Мал ажылының продукциязының бот-үнези ам-даа бедик. Бир центнер дүктүн планда көрдүнген бот-үнези 981 рубль турда, херек кырында 3349 рубль, сүттүң — планнаттынганы 71 рубль 61 көпеек, херек кырында — 92 рубль 16 көпеек болган. Эът бүдүргенииниң бот-үнези планда көрдүнгенинден 102 рубль ашкан. Шынары куду дүктү, арган малды күрүнеге сатkан түңнелинде совхоз бо чылын улуг каржалыг болган.

Мал ажылында бо бүгү четпестериниң кол чыыдагаанны — совхозтуң экономиказының ол чугула адырын эрең-гей удуртун келгенинде, мал ажылының специалистериниң болгаш малчынарының харыысалгазын үеиин негелдезинге чедир бедидерин партком-иун, совхоз дирекциязының чедип албаанында, депшилгелиг аргаларны четпес ажыглап турарында.

Совхозта чер ажылын чорудуп турарында улуг четпестериниң барын коммунистер шынгыы шүгүмчүлээн. Чижээ, бо чылын алыр кылдыр планнаттынган 515 тонна картофельдиң 162 тонназы, 360 тонна могаалармың чүгле 15 тонназы дөңгүп-ле алдынганын, чер ажылының эртемге үндезилеттинген, практикага бадытkаттынган технологияларын херек кырында ажыглавайн келгенин Д. Ооржак, Я. Монгуш олар чөптүү-биле шүгүмчүлээнивер. Чер ажылынга бригада керээ херек кырында боттанмаан. Агрономнар үргүлчү солчуп, халажып келген. Тарылга шөлдерин суггарган, андарган, тараанны чаштырган шынары ыракта куду. Чер ажылының культуразын бедидериие, бирги волчегде зона системазын долу шиңгээдип алырынче, механизаторларның, тараажыларының ажыл телевиденге хамаарышыр алыс түңнелдерни бырымдаалап көөрүнче кичээнгейин четпес угландырган.

Корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаар, организастыг чорукту совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участокторынга бедидер талазы-биле парткомнуң, хөй-шиитти организациязының чорудуп келген ажылын коммунистер хамызы-биле аналиатээн. Бо талазы-биле кылдыгаан ажылдар бар. Ынчалзажок оларның дээштим, үре-түңнелдин ам-даа чавыс. Арага ишпес чорукту амыдыралдың эргежок чугула негелдеэн, чаидыр базып болбас хоойлоу, хүн бүрүде норма-чижээ болдурар талазы-биле көдээ Советтиң күүскомунуң ажылының кошкаан С. Ооржак шүгүмчүлээн.

Совхозтуң мурнунга тургустунган социал-экономиктиг болгаш культура сорулгаларын шиитпирлээрде, эрең-гейлээр чоруктан чайлары, корум-чурумну, сагылга-чурумну быжыглаар херекке профэвилел, комсомол организациязының, херээженнер чевүлелиниң, улусчу контроль болүүнүң күжениинкиннерин каттыштырары парткомнуң чаа составындан иегеттинип турар.

Г. ИРГИТ.
Барыын-Хемчик район.

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң танныыл салбырының ийи дугаар бригадазының ажылынга хамаарыштыр чемелээшкиннер турун келир турган. Галина Байыр-ооловна Онзага ол бригаданың ажылын бүзүрээн. Оон мурнунда садыгжылап, мал ажылынга бригадирлеп чораан болгаш, кижилер-биле ажылга оон дуржулгазы биче эвес. Бригаданы хүлээп алган. Галина Байыр-ооловна кижи бүрүзү-биле таныжып, ижин-кара чокка чугаалашкан. Куш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарыштыр чугаа бригаданың хуралынга чаңгыс эвес удаа болган. Бригаданың быжыглыг, эмнелгелериниң, санаторийлериниң четкизин улам ыңай хөгжүдерин болгаш оларны амгы үениң единична аппаратуразы-биле дериири боттандырар...» Бодум эмчи кижи болганымда, бо бүгүнү хаяы бодап, ажылжинисти, арга-мергежилиниси шүгүдүнүп, кижилериниң кадыы дээш улам харыысалгалыг ажылдаарын хүлээндирип турарын биилдим.

Бистиң Каа-Хем суурлуң район эмнелгези эмчи кадрлар-биле хандыртынган. Поликлиниканың материал-техниктиг базазы чылдың-на бижыглып орар. Удавас 25 орунныг стационар эмнелге чери база ажыттынар. Аңаа физиоэмнээшкин кабинедин ажылдап эгелээр. Амбулаторияга медицина дузазын чедирериниң деңнели бедип, аарыг кижилерни аппарат, инструмент болгаш лаборатория шинчилээшкини-биле эмнээриниң аргаларын калбаа-биле ажыглап турар.

Поликлиниканың физиоэмнээшкин кабинединиң эмчи сестразында ажылдап турар мен. Ында тос кабинетти тускайлаан. Өрээл бүрүзүнде ийи аппарат бар. Участок эмчилериниң айыткан бижии-биле аарыг улус маңаа эмнеткин көөр. Хүнде 60 ажыг кижи эмнедип, кадыын экижидип турар.

Медицина дузаламчызын шынарлыг чедирери түгле материал-техниктиг базадан эвес, а эмчилериң, бистериң ажылды эки организастаанывыстан, сагылга-чурумдан база хамаарыжыр. Коллектив кежигүннери партиялың планнарын амыдыралга боттандырарда, түгле сес-биле деткип, түүлдүгзүнериниден аңгыда, тодаргай ажылхерекке бадытkаарынче күжүзүстү салыр бис.

А. ООРЖАК,
физиокабинеттиң эмчи сестразы.
Кызыл район.

АНАА ЭВЕС АВТОМАҢНААШКЫН

ЫНАНЫШТЫГ

ЧУРУКТА: Сүт-Хөл район-да «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының чоланачызы Александр Амыр-Аңакович Ооржак чөрби ажыт чылдарда чоланачылап, ажыл-агыйга чугула херектиг чүүктерни чедирип келген.

Александр Ооржак бо чыынаан эгелеп ырак коданнарга, бригаданарга баран чедирип, автозапкапы башкарып турар. Күш-ажылга ынак, быжыг сагылга-чурумнуг чоланачы бо хүннерде малчынарының бригадаларын эргип чоруп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер кылдызының таныыл салбырының ийи дугаар бригадазының ажылынга хамаарыштыр чемелээшкиннер турун келир турган. Галина Байыр-ооловна Онзага ол бригаданың ажылын бүзүрээн. Оон мурнунда садыгжылап, мал ажылынга бригадирлеп чораан болгаш, кижилер-биле ажылга оон дуржулгазы биче эвес. Бригаданы хүлээп алган. Галина Байыр-ооловна кижи бүрүзү-биле таныжып, ижин-кара чокка чугаалашкан. Куш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарыштыр чугаа бригаданың хуралынга чаңгыс эвес удаа болган. Бригаданың быжыглыг, эмнелгелериниң, санаторийлериниң четкизин улам ыңай хөгжүдерин болгаш оларны амгы үениң единична аппаратуразы-биле дериири боттандырар...» Бодум эмчи кижи болганымда, бо бүгүнү хаяы бодап, ажылжинисти, арга-мергежилиниси шүгүдүнүп, кижилериниң кадыы дээш улам харыысалгалыг ажылдаарын хүлээндирип турарын биилдим.

Бистиң Каа-Хем суурлуң район эмнелгези эмчи кадрлар-биле хандыртынган. Поликлиниканың материал-техниктиг базазы чылдың-на бижыглып орар. Удавас 25 орунныг стационар эмнелге чери база ажыттынар. Аңаа физиоэмнээшкин кабинедин ажылдап эгелээр. Амбулаторияга медицина дузазын чедирериниң деңнели бедип, аарыг кижилерни аппарат, инструмент болгаш лаборатория шинчилээшкини-биле эмнээриниң аргаларын калбаа-биле ажыглап турар.

Поликлиниканың физиоэмнээшкин кабинединиң эмчи сестразында ажылдап турар мен. Ында тос кабинетти тускайлаан. Өрээл бүрүзүнде ийи аппарат бар. Участок эмчилериниң айыткан бижии-биле аарыг улус маңаа эмнеткин көөр. Хүнде 60 ажыг кижи эмнедип, кадыын экижидип турар.

Медицина дузаламчызын шынарлыг чедирери түгле материал-техниктиг базадан эвес, а эмчилериң, бистериң ажылды эки организастаанывыстан, сагылга-чурумдан база хамаарыжыр. Коллектив кежигүннери партиялың планнарын амыдыралга боттандырарда, түгле сес-биле деткип, түүлдүгзүнериниден аңгыда, тодаргай ажылхерекке бадытkаарынче күжүзүстү салыр бис.

А. ООРЖАК,
физиокабинеттиң эмчи сестразы.
Кызыл район.

ҮЛЕГЕРЛИГ

Чаңгыс тура-соруктуг апар чыдары чоорту костүп келген. № 2 бригаданың ажылы ам мактадып турар. Нинти салбырның мурнакчыларының аразында ол бригададан кижилер база бар. Чижээ, таныылдар А. Монгуш, К. Ховалыг, М. Оюн олар хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип турар.

Бригаданың кежигүннери бригадирниң ажылынга хамаарыштыр мактадың составын чугаалаар. Оя — таварылга эвес. Галина Байыр-ооловна кады ажылдап турар эш-оорунуң бүзүредин ак сеткилдиг чоруу, кызымак ажылыбиле чедип алган. Бригадир кежээ чаныптарынче далашпас. Кежээнин-не таныылдарының туруштарын эргип, четчелээш, «ажырбас-тыр» деп бүзүрээш, конторада дежурныйга илеткээш, түгле ам чанар. Бригадирнин ажылынга, ындыг хамаарылгазы өскелерге үлегерлиг.

Хөй-иниттиниң оңчу-хөреңгизин камгалаар хүлээлгезин № 2 бригаданың таныылдары ак сеткилдиг күүседип турар.

А. ОНДАР.

АВТОМАГАЗИН САДЫГЖЫЗЫ

Тес-Хем районда автомагазин садыгжы-чоланачызы Ш. К. Шалыктың кооперацияга шүгүмүнга ажылы чөрби чыл-биле санаттынар. «О. Шынаа» совхозтуң малчынарын садыг-биле хандырар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Шулуу Николаевичиниң садыгдап чеде бээри № 1, 2 нойну бригадаларның иштилери ажыл-ишке багай эвес керегүүлгерин чедип ап турар. Бригаданың ажыл-ижиниң керегүүлгерин ооң ажылындан база хамаарыжыр дээрзин Шулуу Николаевич билир, ынчангаш бижыглаттынган участогунда чурттап, ажылдап турар ишчилериниң садыг харыысазын өкижидер дээш кызымак ажылдап турар. Оон ангыда ол хууда планнынг ончалдазын эки күүседип турар. 1985 чылда алган социалистиг хүлээлгелерни Ш. Н. Шалык хуусаадан эрте күүсеткен болгаш планнан ажыр сес муң ажыг рубльдиң баранын саарган. Мурнакчы садыгжы ол керегүүлүг кызымак ажылы-биле чедип алган. Оон ажылын малчынар үнелээр.

И. СЕРЕБРЕННИКОВ.

КОМСОМОЛЧУ ПУТЁВКА-БИЛЕ

Владимир Кунгаа милиция шугумунга комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген. «Ажылывыс амыр эвес, илап-ла шиитпирлеп алганың ол бе, оон соонда ындыг-мындыг дей бербес сен бе» деп айтырыпта Владимирниң харыызы мындыг болган: «Шилип алган мергежилиим ол, еске күзел иштиде чок». Аныяк кижиниң күзелии, тура-соруун оон-биле чугаалажып турган кижилер эскерип каап, шагдаа болуп ажылдаарын аңаа сүмелээнивер. Күзелиниң боттанганынга ол дыка өөрээн. Хүлээнген ажылынга чоорту оя ак сеткилдиин керүүлүн, эш-оорунуң бүзүредим чедип ап эгелээн. Чаңгыс киилдисте ажылдап турары хоочуннарның, арга-дуржулгалыг эш-оорунуң арга-сүмези-биле оон дуржулгазы чылдан чылче байып кел чыткан. Харыысалгалыг даалгаларны ам аңаа бүзүреп болур апарган. Владимир Сергеевич ону ак сеткилдиг күүседип келген.

Милицияның лейтенантызы В. С. Кунгаа ам Кызыл хоорүүскомунуң иштики херектер киилдизиниң депутадынга соңгаан. Ол депутат хүлээлгезин базала ак сеткилдиг күүседип, соңгукчуларын-биле ужуражып, оларның берген чагыгларын амыдыралга боттандырып, күүседир дээш кызымак чоруур. Суур чагаайжыдызынга онза кичээнгейин салып келген болгаш Найырал кудумчузунга ыяштар олуртуруп, чамдык көвүрүглерни сентээрни чедип алган.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

МОСКВА. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедимшкининиң делегелгезиниң төп павильонунуң чанындан чоокта чаа аңаа эвес автомаңнаашкын эгелээн. Солуурган автоконструкторларның тургузеканы он эң дээрге машиналар Пловдивче. КНО-нуң эртиирии турары аныяк чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-делегей делгелгезиниче чорупкан. Автокараван Одессага келгеш, оон паромнаи Варнага, оон соонда Пловдивке келген. Аңаа ноябрь 4-те делгелге ажыттынган. Аңаа автомобильдер делгелгенин совет кезээниң кергүзүг түүлү болган. Хөй километрлиг ол маңнаашкынны «Техника-молодежи» журналдың редакциязы организастап чорупкан.

ЧУРУКТА: «Боду кылган машиналарның» парады. Бетинде «Москвичиниң» базазынга кылган автомобиль.

В. БУДАННЫҢ,
В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Республиканың херээженнер чөвүлелинде

КИРЖИЛГЕ УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИЗИН

«СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур дээш республиканың херээженнер чөвүлелдериниң сорулгаларының дугайында» айтырыгны республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, партия обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Зайцева илеткел кылган. Партийжи съездиге уткуштур республиканың ажылчы чонунуң күш-ажылчы кодургүүшкүү болгаш тургузукчу ажыл-херектериниң дугайын илеткелчи демдеглээн. Ылаңгыя амгы бо хүнде чонунуң идепкейи улам бедээн. СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунга чугаалашкаш, калбаа-биле сайгарып көөрү-биле киргем партиниң Программазының чаа эдилгезиниң. Уставка өскерилгелериниң, ол шыкаш Кол угланмышкынарының төлевиилелдериниң дугайын илеткелчи база демдеглеп, оларныӊ ужур-дузазын айыткан. Программа болгаш Устав-даа бот-боттарының арасында тудуш харылзаалыг, а Кол угланмышкынар партиниң программалыг негелделеринге дүгжүп турар дээрги демдеглеттингеи. Кол-ла чүве — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезин дүргедирип, кижиниң чаагай чоруун улам экижидеринче утпаигап.

Республиканың херээжен чону улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында ажылдап турары хамаан чокка партиниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур, ол бирги беш чылдың чедишкининге доозар болгаш чаа беш чылды эки эгелээр херекке тодаргай үлүүн киргиштирип турар. Херээженнериниң хөй-кинтэ идепкейи, бүдүрүлгеде ажыл-херектерге киржилгези бедип орар. Дыка хөй херээженнер депутаттарга соңгуттурган, партия, совет, профвиилел органнарында хөй кижи ажылдап турар. Бистиң республикада район болгаш хоорайның он беш херээженнер чөвүлели, совхозтарда болгаш бүдүрүлгелерде 307 херээженнер чөвүледи бар, беш муң ажыг херээженнер ында кирип турар, 714 агитквартира суурларда тургустуктаи. Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарда херээженнер чөвүлелдери үлегерлиг малчын ег, үлегерлиг кодан, бажың дээш өске-даа чарыштарны органнастап турар.

«Каа-Хемни бедик культураның району болдуваалы» деп кыйгырыглыг чарышка районуӊ партия, совет, хөй-нинтэ органнарыбиле кады херээженнер чөвүлелдери улуг ажылды кылып, үлүүн киирип турарын илеткелчи онзалап демдеглээн болгаш мындыг хевирлиг ажылдарны өске-даа чөрлерге практикалаар болза эки. Ай төнчүүнде суурларга культура неделяларын эрттирип, аңаа хамаарышкан солуун ажылдарны чорудуп турар. Рейдилерни база организастап турар. Бо чайын Сарыг-Сеп суурга «Төрээн суурум — салым-чолум» деп темалыг байырлал солуун эрткен.

Чөр-чөрде агитквартиралар дамчыштыр чонунуӊ чурттап турар черинииӊ айы-биле ажыктыг, солуун түүлдерин хөйүг эрттирип турар. Үлегерлиг малчын кодан, ег-бүле, культурлуг амыдыралчурттаига, ег-бүле бюджедин ажыглаары, уруглар киижиндилгези, хостуг үе-шактыг организастаары дээш херээженнер чөвүлелдериниӊ сагыш салыр ужурлуг айтырыглары-ла хөй.

Агитквартираларга херээженнериниӊ өөредилгезин организастаарынга Эрзинниӊ херээженнер чөвүлелдери элээн киржилгелиг, олар коммунистиг киижиндилгениӊ үндезинкилери, орус дыл дээш ышкаш өске-даа чугула айтырыгларны өөренип турганнар. Бо чылын түс-түс херээженнер чөвүлелдери агитквартираларга болгаш ажылдап турар черинииӊ аайы-биле партийжи чугула документилерин хамызыбиле өөреиип эртерлер.

Арагалаашкыныӊ болгаш алкоголизмни узуткап чок кылыры-биле холбашкан ажылдарга херээженнер чөвүлелдери улуг-хуузун киирер ужурлуг. Бо ажыл Каа-Хеминиӊ «Совет Тыва», Кызыл районнуӊ «Тиилелге» дээш өске-даа чөрлерде эки чоруп, арага ишпес кудалар, чаа чаңчылдарны иептередири көскү апар чыдар. Ынчалза-даа херээженнер чөвүлелдери долгандыр болуп турар түүлдерге шупту-зуурга-ла киҥээгейлиг, четпестерге нараа көскү, бүдүрүлгеде ажыл-херектерге эки киржилгелиг болуруи амдаа чедип албайн турары илеткелге болгаш саналдарга демдеглеттингеи.

Амгы үениӊ негелдезин ёзугаар бүдүрүлгени интенсификастаары, эртем-техниканыӊ чедишкинигерин тарадып иептередири кол айтырыглар болуп турары билдингир. Бистиӊ республикада херээженнер хөй хаара туттунган кедээ ажыл-агыйбүдүрүлгезинде болгаш өске-даа адырларда хол-биле кылыр аар ажылдар хөй. Сүт-баранн фермаларын механизастаары, сааҥчыларга эң таарымчалыг байдалдарны тургузары чергелиг айтырыгларга киржилге көскү болуру чугула.

Херээженнер чөвүлелдери боттарының бүгү-ле ажылчорудулгазын партиниӊ XXVII съездиниң төлептиг уткуурунче утландырбышаан, он бирги беш чылды чедишкининг доозар дээш социалистиг чарышты участок бүрүзүнге калбартыры чугула деп хураага хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Б. ДИРЧИН.

Профэвилел амыдыралы

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниӊ ажылдакчыларының профвиилел обкомунуӊ пленуму болуп эртген. Анда СЭКП Төп Комитединиӊ апрель (1985 ч.) Пленумунуӊ түңнелдери болгаш СЭКП-ниӊ XXVII съездиниге төлептиг ужуражыр талазы-биле Кызыл хоорайның школаларының профвиилел организацияларының база школа назыны четпээн уруглар албан черлериниӊ сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга бо дугайында чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниӊ ажылдакчыларының Кызыл хоорай профвиилел комитединиӊ даргазы В. Ф. Ковалев илеткел кылган.

Школаларның материалдыг баазазы быжыып турар. 1985 чылда 200 олуттуг уруглар сады ажылгаага киргеи, өөредилге кабинеттери өөредилгениӊ көргүзүг материалдары-биле четчелеттингеи. № 4, 11, 14 школаларда күш-ажыл өөредилгезиниӊ материалдыг баазазы экижээн, техниктиг өөредилге мастерскаалары, эге класстар өөреникчилеринге күш-ажыл кабинеттери дериттингеи.

Башкыларның, киижиндикчилериниӊ методиктиг каттыжышкынарының роль болгаш харымсалгазы бедээн. Оларның хөй кезии башкылар биилии бедидер институтка курстарыи, семинарларны эртип турарлар. Башкыларның идей-теоретиктиг деңнелии, педагогиктиг мергежилии бедидерииге олар дузалаан. 1985 чылда 215 башкы болгаш киижиндикчи, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниӊ 285 ажылдакчызы курстарыи, семинарларны эрткеи.

Ынчалза-даа профвиилелиниӊ хоорай комитединиӊ ажылынга четпестер барын пленумга демдеглээн. Кадрлар-биле ажылда четпестер бар. 1985 чылдың сес айларының дургузуида ясли-садиктерде 90 киижи үнген. Ажылдан үнер-кирер чоруктар № 11, 15, 19, 20, 30, 35, 36 ясли-садиктерде, уруглар бажыңында хөй.

Бо чылдың июнь айда чырыдыышкын ажылдакчыларының профвиилел Төп комитединиӊ шугуңу-биле улус өөредилге органнарының, профвиилел комитеттериниӊ Күш-ажыл хоойлуузун сагыш турарының талазы-биле хынаалданың түңнелии пленумга база чугаалашкан. Хынаалданың түңнелиниӊ дугайында чырыдыышкын ажылдакчыларының профвиилел обкомунуӊ даргазы М. Ч. Ооржак дыңнадыг кылган. Арагалаашкыныӊ болгаш алкоголизмге удур, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдар чоруттунуп турза-даа, арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун хамыдар чоруктар ам-даа уламчылавышаан. Эртекеи өөредилге чылдың дургузуида арагалаан, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш республика школаларының 30 ажылдакчызы болгаш башкызы ажылынаан дүжүттикеи. Өөредилге чылының дургузуида 11 киижини эвээш төлевиирлиг ажылче шилчиткеи, ийи киижиниӊ эвлечгиг шөлээжиниӊ хүнеринн кызыргаан, чамдык черлерде чурттаага шелү аймр эвлчээи узаткыаан.

Өөредилге черлериидеи күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар авзежеевеи. 1984—1985 өөредилге чылында Красноярскиниӊ политехниктиг институдуиуң Кызылда филиалының 13 башкызы 68 ажыл хүнүн үскеи. Кызылдың башкы институдуиуң студеитилерии өөредилге чылында 48 муң ажыг өөредилге шагын үскеннер. Эрткеи чылын Красноярскиниӊ Кызылда филиалындан эвээриктер сергедир черге 11 студеит, 2 башкы, 6 ажылдакчы киргеи. 1984 чылда Кызылдың башкы институдуидан 23 студеит, 1985 чылдың бирги чартыында — 15 студеит, 2 башкы эвээриктер сергедир черге киргеи.

Дээш өөредилге черлериниӊ студеитилериниӊ болгаш башкыларының профвиилел комитеттери арагалаашкыи-биле демдеглеи дээш ССРЭ-ниӊ Верховиый Совединиӊ депутаттарыиа, күш-ажылдың сагылга-чурумун эвилиидирөр, күш-ажылдың сагылга-чурумун эвилиидер дээш күжениишкиниӊ ажылдарыи шиңгээр иететтикеи турар.

Бо чыл болза, школа реформазыи башкылар коллективиииӊ, школаларның профвиилел организациязын бүрүзүиүң амыдырала боттандырарының чылы болур ужурлуг. Башкылар коллективтери, школаларның, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниӊ профвиилел организацияларының СЭКП-ниӊ XXVII съездиниге төлептиг ужуражыр дээш бүгү күжүи, билими, артадуржулгазыи киирштирөр чугула болуп турарын дленумга айыткан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

АК СЕТКИЛДИГ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДЭЭШ

БӨМБҮРЗЭКТИҢ СУДАЛЫ

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). ЦТАХ агентствоиуң дыңнатканы ёзугаар алырга, АКШ-тың ЦП-71 дээр самолёду Корей Улус-Демократтыг Республиканың агаар делгемнинче шургуп киргеи болгаш ооң бүгү девискээриниӊ кырында өңчүк-чөңгээлиг ужудуушкуиу кылган.

Америк шериг командылалы Мурнуу Корейде хөй муң кижи киржикчилиг шериг өөредилгезин чорудуп турган үеде ындыг өңчүк-чөңгээни кылганы дыка аймылдыг болуп турар.

Бо хүнде, Женевага дээди деңнелге ужуражымышкыннын бичии-ле мурнуу чарында, Каттыжкан Штаттарның, Барыын Европаның, бүгү дииеринӊ аңгы-аңгы хоорайларында боон турар митингилерде болгаш хураларда мынча дээш кыйгырыглар чаңгыланып турар: чепсегленишкиниӊ эндере курлавырларының хоралыг түңүлдерии үзе шавар болгаш ядролуг дайынның кыжанымышкынын чайладыр хөрек. Дээди деңнелге советамерик чугаалажымышкынарбиле бүгү бөмбүрзэктиг кижилери тайбыга, аймыл чок болгаш хостуг-шөлзеи амыдырала идегелди холбаштыр көрүп турар. «Бистерге шуптувуска тайбың херек —деп, он бир харлыг американ оол Мэтью Монкрифф бижээн. — Ядролуг дайынның бистерии шуптувусту камчаптарын бодаарга, коргунчуг-ла-дыр...». Оон чагаазын Конкорд (Массачусетс штат) хоорайга болган мындыг хураадың бирээзиигө комчаан.

ССРЭ-ниӊ Женева ужуражымышкынынга тодаргай болгаи ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажырынга белеиии, оон көскү түңнелдерии бөзөриче чүткүи турарыи совет удуртулга чаңгыс эвес удаа медегдеп турган. Бистиӊ чуртувус чугаалажымышкынын а р ы ң ц мурнуу чарында конструктиктиг болгаш боттуг хемчегларии саналдаан болгаш оларны боттандырар чорук удустар арасында харылзаалары хөгжүдериигө ёзулуг эки өскерилгеки, тайбыңның болгаш удустар арасында ады ажылдажылганның талазында ажыктыг өскерилдеии болдурар ийик.

Кандыг-даа ядролуг чепсектериӊ шеиелдезии болдурбазын чаңгыс талалыг чурум-биле чарлаар дээш ССРЭ-ниӊ шииитпири, а ол ышкаш космоска чепсекти эндере тургузарын баш буруңгаар болдурбазының дугайында оон саналы дележейиӊ хөй-иинтизиниӊ калбак белүүтериииӊ бедик үнелелии алган.

СЭКП ТК-ниӊ Чиңгине сөөретары М. С. Горбачевтуң Франциига аии-чоруунуң үеииде чарлааны чепсегленишкиниии дүжүрөриииӊ талазы-биле эң чугула саналдарын делегей байдалын эки-кижидериииӊ чогумчалыг программазы кыядыр делегейиии чурттарының хөй кезии уткуи-хүлээп алган.

Тайбыңче шии-на сетки.ибиле үүткүп турар бистиӊ чурттуң тодаргай туружун хөй-хөй бөдүүн америкаииар биилии база деткып турар. Сөөлгү үеде ССРЭ-ниӊ Вашиигтонда элчии черииде ксоп турар чагаалар ол дугайын чугаалап турар. «Мен чепсегленишкиие контроль талазы-биле чугула саналдары дээш, ядролуг кыжанымышкын турбас, мындыг делегейии бактаадып тургузар арганы берип турар саналдары дээш ССРЭ-ге өөрүп четтиришкиини илередирии күзеп турар мен» — деп, Беркли (Калифориа штат) хоорайның чурттакчызы Говард Бэифорд бижээн.

Совет тала ол чугаалажымышкыннарга «ядролуг тамының эрииидеи дедирленириии оруун тыварынче үүткүдүг ак сетки.иг, шынчы чугаа болууры» күзеп турарыи М. С. Горбачев америк «Тайм» журналдың корреспоидентилериие интервьюзуига иедегдеэн.

В. ЧҮКСЕЕВ. (СЭТА).

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

БҮГҮДЕГЕ ЭКИ БОЛЗУН ДЭЭШ

Чагаалар допчулалы

Чонунуң эрги-даа, чаа-даа чаңчылдары, ёзулалдары ханы дазылыг болгаи утналыг. Күш-ажылга мнакшыл, улуг, биче кижилерии хүндүлээри, берге тавариылгада бот-болуига дузалажыры, деткижери, өөрүшкүиү, кударалды деңге үлежири дээш чонуиуң чаагай чаңчылдары-ла хөй. Аиы-төлүүи кудазын кайчаар эрттирери, чаш уруг төрүттүүгеиии база төрүттүүгеии хүи демдеглээри, мөчээи кижиии сөөлгү оруиче үдээрүүлээ-ла маиаа хамаарыжыр.

Херектиң ужур-утказы — ол бүгүиү сагып турарында эвес, а чогум оларны кажаи, кайчаар эрттирип турарында. Чижээлээрге, куда дээш дижик.

Бистиң хөй санныг авторларывыс партия, чазактың арагалаашкыига болгаи алкоголизмге удур демиселдя күштелдирөр талазы-биле доктаал-шиитпирии детккеи турарын илеретпишаан, бистиң угаан-бодалывыс болгаш арын-шүүрүвүс арага ижер база ооң-биле кижилер «хүндүлээр» чорукту шуут соксадырын бистеи эң-не шынгыызы-биле иегеп турар деп бижип турар. Чүге дизе совет кижи бүгүдеи арагаиың кижиниң организмиигө хоразын билир, арага кижии адыгуузуи араатан ышкаш каржыдошкуи болдуруттар болгаш чырык бодалдардан кижиии чаргаш, мугулайландырыптар деп чүвеии амыдыралдың дуржулгазындан одар кергем.

«Куда-хой арттирери салгалдан салгалче шилчип келген, ада-өгбелеривис эгелеп кааны чаагай чаңчыл-дыр. Аныяк кижилериң чурттагазының таваан салган, дазылын олурткан байырымныг хүиү-дүр. Ол хүиүң эң-не солуи, уттундурбас, чараш кылдыр элээр арттирери кымга-даа күзенчиг — деп. Тес-Хеминиң Берт-Дагдан Бичө-оол Доюидуп бижээн. — «Тес-Хем» совхозтуң специалистери Сүге-Маадыр Чооду биле Людмила Хоз-оол оларның кудазы Культура бажыңында бо чайын (августа) болуп эрткеи.

«Чалыыларның найырынче га амданнаг сүттүг шай варган, хейлиг суг, кат-чимис хандызы ижип, культурлуг кудага бир дугаар барганым уттундурбас. Кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың ада сагыш салыышкыныиың чырык керечиин ол».

Кижи мөчээи азы куда дүшкеи черге, мурнунда мынаш, чалатканы, чалатпаанындаа билдинмес, кижи бажы кизирт, аът бажы оргу турар чүве, ам сагыш дег-ле болган, ийи-үш хүи эортикип турбас, ийи, үш-ле шак ойнап-хөглээш, тарай бээр, арага ишпес кудаларның чаңчыл бооп турумчуп бар чыдарыига авторлар сетки.иниден өөрүп турар.

«Арагалаашкыи уржуудан кем-херек үүлгедир чорук сөөлгү үеде кызырылган. Эзирип алгаш кудумчута чоншур, алгыш-кырыш үнүүрер чорук көзүлбестээи. Уруглардың кудазы Культура бажыңнарына, клубтарга культурлуу-биле эртип турары өөрүнчүг-дүр» деп, Кызыл хоорайдан бижикчилер Х. Самданчап Шуурмакка болган куда, Улуг-Хемден Ш. Дүвендей Чадаанада байдал дугайын бижип туре, демдеглээннер.

СЭКП ТК-ниң «Клуб албан черлерии болгаш спортчу тудугларны ажыглаарын улам экижидер хемчеглеп дугайында» доктаалынга дүүштүр ажылчы чонуиуң культурлуг дыштанылгазын клубтарга, стадионнарга эрттирип турарының бадыткалы кылдыр кудаларны Культура бажыңнарына, клубтарга база эрттирип турар апарган. Кудаиы кодээ черлерде колдуунда орай күзүи, ажылагыйның бачым ейү эрте бергенде, эрттирип турар. Ол кончуг шын. А чамдык адаптар, хейлиг суг, кат-чимис хандызы ижип, культурлуг кудага бир дугаар барганым уттундурбас. Кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың ада сагыш салыышкыныиың чырык керечиин ол».

Кижи мөчээи азы куда дүшкеи черге, мурнунда мынаш, чалатканы, чалатпаанындаа билдинмес, кижи бажы кизирт, аът бажы оргу турар чүве, ам сагыш дег-ле болган, ийи-үш хүи эортикип турбас, ийи, үш-ле шак ойнап-хөглээш, тарай бээр, арага ишпес кудаларның чаңчыл бооп турумчуп бар чыдарыига авторлар сетки.иниден өөрүп турар.

«Арагалаашкыи уржуудан кем-херек үүлгедир чорук сөөлгү үеде кызырылган. Эзирип алгаш кудумчута чоншур, алгыш-кырыш үнүүрер чорук көзүлбестээи. Уруглардың кудазы Культура бажыңнарына, клубтарга культурлуу-биле эртип турары өөрүнчүг-дүр» деп, Кызыл хоорайдан бижикчилер Х. Самданчап Шуурмакка болган куда, Улуг-Хемден Ш. Дүвендей Чадаанада байдал дугайын бижип туре, демдеглээннер.

Албан ёзугаар дугуржулгаларны хажыдып турган, олардан хоойлуга дүүшпеарга-биле хуиаап аппарган өңчүзүг дээш иидейлер судтажып турар. Кол нуруузуида төүлел чок боор. Демги Бюромуң хөречилеп турарыбиле алырга, маргылдаалыг участоктарның хөй кезии чок-ла болза федералдыг чазактыы, азы штаттар эрге-чагыргаларыиы болур. Үк черлерии боттарынга артгырып алыр дээш, олар бүгү түүлдерии кылып келген.

Эң улуг негелделериниң бирээзи болза Мурнуу Дакота болгаш Вайоминг штаттарда 7,3 миллион акр черии эгидер дугайында 1922 чылда-ла киирген негелде боон турар, оиу шиитпирлеерии бо үеге чедир шөйүп келгеи. Ол черлерии оларга 1868 чылда үндүрүп берген, ынчалза-даа 1874 чылда оон алдыи тыптырга, хоойлуга чөрүштүр хавыра берген деп, иидейлер айтып турар. АКШ-тың дээди суду өңчүзүг дээш үндезии чурттакчылар акша компенсациязын алыр деп доктаатказ. Ынчалза-даа иидейлер черии эгидерии негеп турар.

Кызыл кештиг америкаиларны баштай чурттуң девискээриниң (олар АКШ-тың дипте кезииниң дөңгүп-ле 2,4 хуузун эзелеп турар) эң-не дүжүттүр эвес участоктарынче сывырыпкаш, баиаттан Америка ында хөй санныг казымал байлактар барын билип каан. Чогум-на харын ынчаигаш хуиаап алган черлерии эгидериниң дугайында Вашиигтонда чүгле чугаалаарын күзевейн турар эвес, а харын иидейлерии албадап-биле оларның черлериидеи кызып көжүрерии база оларны ол черлерии ажыглаарын чазакка база дар-руда корпорацияларынга чөпшөөрелтер хире хоойлуну конгресс дамчыштыр үндүрүүн алырын ораалдажып турарлар.

Американың 260 ажыг резервацияларын келир үеге идегел чок чорук бүрүзөи. Боттарының эргелери дээш принципиалдыг демиселди чорудар дээнгерге моң болгаш кинчи белеи.

Эрткеи чылдың соңгулда мурнуиуң кампаниязының үезииде, соңгукчу кижи бүрүзү дээш дииээнмишкии чоруи турда безии буржуаз ийи партиияның президентиге кандидаттарының кайызыда иидейлериииң салым-хуузуиуң дугайын безии сагыыаанында ужур бар. Рейган биле Моидейл ирланд уктуг американнарга-даа, испан дылдыг чурттакчыларгада, еврей общиига-да, негрлерге-даа чызаалап турган. Иидейлерже кым-даа көрүкпээи.

Кижилерии мал деп саиап турар черге, ук кижилерге өөрүшкүиүң болгаш аас-кежиктиң хүиү кажаи-даа үимес черге, кижиниң эң-не бедүүи эргелерии сагыыас черге чөптүг чорук турбас болгаш туруп-даа болбас. Спутниктерии салып үндүрүп, эң чаа компьютерлерии чогаадып турар чурт, техника болгаш спорт талазы-биле рекордтары-биле мактаныр турар чурт ук черииң үндезии чурттакчыларынга хамаарыштыр кадыг-дошкуи болгаш араатаныг чорук-туң рекордтарын тургузарын уламчылавышаан.

Михаил КОЛЕСНИЧЕНКО. (СЭТА).

ДЕРЗИН ҮҮЛГЕДИГ

ДАМАСК. (СЭТА). Иордаи хеминиң эжелеткеи оң талакы эрииииң араб чурттакчыларынга удур волчеглиг кем-буруудуг үүлгедигии израиль шериглер база катап кылган. Палестин дескеиериииң Эйи-Султан болгаш Акаба Джабер дээр ийи лагерьлерии израиль солдаттар узуткап каапкан. Ол лагерьлер Эрих хоорайның чоогунга турган.

«Израильдиң национал эрге-ажыктарының айыыл чок чоруунга кыжанымышкын» дээр чылдак-биле израиль эжелекчилер беш муң бажыиарны үрээи, школалар, күүделер бузулган. 5 муң араб-тар чурттаар чөр чок ортиан. Дескеи палестиниериииң үрегеттирген лагерьлериииң орииунга шеригжиктеи израиль сууларыиы тургузарын эжелекчилер планнап турар.

Араб чурттакчыларын оларның ескеи, төрээи чөрлериидеи израиль шериглер массалыы-биле үндүр ойладып турар.

ЧЖАО ЦЗЫЯННЫҢ ЧУГААЗЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Кытат Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжао Цзыяниың Латин Америка чурттарынга ийи неделя ажыг үеде аяи-чоруу доозулган дугайында Синьхуа агентство дыңнаткан. Колумбиага, Бразилиага, Аргентиига болгаш Венесуэлага ол барын чораан.

«Жэииииң жибао» солуи ол аяи-чорукту чырытыышаан, КУР-иуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң чугаазын парлаан. Аргентин конгресстиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының мурнунга ол чүве чугаалаан турган. КУР-иуң иштики хөгжүдезиите делегей байдалының тайбың болуру чугула деп, ол чугаалаан. Хамаарышпас болгаш бот-тускайлаг угланмышкын Кытаттың даштыкы политиказының үндезини болуп турар деп, Чжао Цзыян бадыткаан. Ооң чугаазын ёзугаар алырга, ол чүл дээрге улус күрүнелериниң чаңгызы-биле безии Кытаттың эвилелдешпези, чурттарның блогуига каттышпазы, стратегтиг харылзааларны тургуспазы болуп турар. Чепсегленишкиниии дүжүрөриниң айтырымынга хамаарыштыр Кытат премьериии чугаалааны болза: «КУР чепсегленишкиниң дүжүрөри, боо-чепсектериииң эндере будүрүүшкүүнүге удур туржуп турар». Бо чылын Кытат бодуиуң армиязындан 1 миллион кижиии кызырбышаан, херек кырында безимии кылганын ол сагыыдырган болгаш кандыг-даа байдалдар турда, ядролуг чепсекти мурнай ажыглаавазын база катап бадыткаан.

Кытат удуртукчуиуң чугаалааиын ёзугаар алырга, совет-америк чугаалажымышкынарының катап эгелөөриге КУР-да байыр чедирип, ядролуг чепсегленишкиниии дүжүрер керекке ең улуг харымсалганы эзелеп турар күрүнелер — АКШ болгаш ССРЭ ол чепсекти кызырарын өскелерден мурнай эгелээр болгаш ядролуг чепсекти бүгү-иинти дүжүрөрии, ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелериҥ боттандырарынга эргежок чугула байдалдарыиы тургузар дээрииге идегеп турар.

Делегей дайыииың айыылыиың дутайында, мындыг дайыииы болдурбас дээш демисежип турар күштериҥ өзүлдезииии дугайында Чжао Цзыян Латин Американың өске-даа чурттарына барын чораан үезииде база чугаалаан.

Делегей харылзааларының тус-тус айтырыгларына ол доктаагаи. Алды чурттарың Делиге хүлээп алган декларезииизии, а ол ышкаш Төп Америкада кризисти тааржыр шиитпирлеер керекке Кондатор болгаш Лима белүүтериииң күжениишкиниерии деткээн.

Бөгүн—Студентилерниң делегей хүнү

ТАЙБЫҢ, НАЙЫРАЛ, ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ ДЭЭШ

Планетаның демократтыг аныяктары Студентилерниң делегей хүнүн байырлалдыы-биле эрттиреринге белеткеним турар. Чайчыл болганы-биле байырлалды олар тайбыңныг, найыралдыг болган эп-сеткил каттыштырылгазының талалакчыларының бирги одуруунга, империализмниң болган реакциязының күштеринге удур ондур чаагай демиселге чаңгыс эптиг болуру-биле база сырый каттыжымышкын-биле үткүп турар.

СӘТА-ныг корреспондентизи-биле беседага ССРЭ-ниң Студентилер чөвүлелиниң даргазы Александр Луньков мынча деп чугаалаан.

— Совет студентилер аныдыралга соруглар чүдел деп даа чугула тудуг студентилерниң тудуг отрядтарының киржилгези чокка туттумайн турар.

Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черлеринде бешмиллион ажыг кижи өөренип турар.

Дээди өөредилге черлерин болган техникумнарны хоойлу ёзугаар найыралдыг университеттерни деп адап болур: ында совет аныяк оолдар болган кыстар-биле кады 149 чурттардан чүс муң ажыг олардың үе-чергелери өөренип турар. Хөй национал-дыг коллектив — аудиторияларда болган лабораторияларда, бүдүрүлге практиказында болган хостуг үезинде чаңгыс ай аксы-дүнмалышкы эт-бүле болуп чурттап турар.

Чээрби бешчыл бүрүнгаар бешчылдың кол объектилеринге өөренип турар аныяктарның күш-ажылчы үшкү семестри ышкаш шефтээриниң ыдыг хевири тыптып мынча деп чугаалаан.

— Совет студентилер аныдыралга соруглар чүдел деп санап турарыл, кандыг соруглаларны шинтирлеп турарларыл?

— Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черлеринде бешмиллион ажыг кижи өөренип турар.

Дээди өөредилге черлерин болган техникумнарны хоойлу ёзугаар найыралдың университеттерни деп адап болур: ында совет аныяк оолдар болган кыстар-биле кады 149 чурттардан чүс муң ажыг оларның үе-чергелери өөренип турар. Хөй националдыг коллектив — аудиторияларда болган лабораторияларда, бүдүрүлге практиказында болган хостуг үезинде чаңгыс ай аксы-дүнмалышкы эт-бүле болуп чурттап турар.

Чээрби бешчыл бүрүнгаар бешчылдың кол объектилеринге өөренип турар аныяктарның күш-ажылчы үшкү семестри ышкаш шефтээриниң ыдыг хевири тыптып мынча деп чугаалаан.

— Совет студентилер аныдыралга соруглар чүдел деп санап турарыл, кандыг соруглаларны шинтирлеп турарларыл?

— Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черлеринде бешмиллион ажыг кижи өөренип турар.

Дээди өөредилге черлерин болган техникумнарны хоойлу ёзугаар найыралдың университеттерни деп адап болур: ында совет аныяк оолдар болган кыстар-биле кады 149 чурттардан чүс муң ажыг оларның үе-чергелери өөренип турар. Хөй националдыг коллектив — аудиторияларда болган лабораторияларда, бүдүрүлге практиказында болган хостуг үезинде чаңгыс ай аксы-дүнмалышкы эт-бүле болуп чурттап турар.

Чээрби бешчыл бүрүнгаар бешчылдың кол объектилеринге өөренип турар аныяктарның күш-ажылчы үшкү семестри ышкаш шефтээриниң ыдыг хевири тыптып мынча деп чугаалаан.

— Совет студентилер аныдыралга соруглар чүдел деп санап турарыл, кандыг соруглаларны шинтирлеп турарларыл?

— Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черлеринде бешмиллион ажыг кижи өөренип турар.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 268 (12968) | 1985 чылдың ноябрь 19, вторник | Өртээ 3 көпеек | 1925 чылда үндезилеттингеи

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени съезд мурнунуң документилерин — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставының (киирген өскерилгелер-биле назы), 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдерин бистиң республиканың коммунистери, ажылчы чоннары калбаа-биле чугаалажып турар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин бүгү совет улус-биле бир демей Тываның коммунистери, ажылчы чоннары чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүзүнүп деткээн, ол бүгү улустуң улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы кодүрлүүшкүнүн болдурган.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң кончуг чугула болгаш харыысалгалыг үе-чадазы ам эгелээн. Ол болза СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелерниң, ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдерин партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чугаалажыышкыннарның чоруп турары болур. Ниити партийжи болгаш бүгү-ниити чугаалажыышкынга хөй санныг коммунистерниң, партия кежигүнү эвестериниң киржилгези партияның угланыышкынын келир үе-биле сырый холбаштырарынга, чоннуң бүгү незектериниң күзел-чүткүлүн, эрге-ажыктарын болгаш хереглелдерин долу өөренип көөр арганы бээр. Ынчангаш СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму съезд мурнунуң документилерин чугаалажып көөрүн ажыл-херекчи болгаш тодаргай практиктиг сорулгаларны шиитпирлээринче, көөргеттинер, хөй чедишкиннер санаар, ёзу барымдаалаар чоруктарны чайладырынче, коллектив бүрүзүнүң ажыл-херээниң байдалын ханы анализтээринче, бар четпестерни эдериче, курлавырларны долу ажыглаарынче, мурнакчы дужулганы нептередиринче угландырган. Партияның программалыг сорулгаларын, оон иштинн болгаш даштыкы политиказының утказын, чоннуң чаагай чоруун бедидериниң, социалистиг Төрээн чурттуң күүзүн быжыглаарының тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш оон чедишкинниг демиселиниң үндезини болур ниитилелдиг социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң объективтиг эргежок чугулазын совет ниижи бүрүзү ханы биляген турарын партия организацияларының чедип алыр ужурлуг.

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тура, кол кичээнгейни бүдүрүлгени интенсификастаарының, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, камналга чурумун нүштелдириниң, улус ажыл-агыйының бүгү адырларында организастыг чорукту, сагылга-чурумну бедидериниң, курлавырларны чөптүг ажыглаарының, четпестерни эдип алырының, мурнакчы дужулганы нептередириниң, ажылдың стилин сайзыраңгаймыдарының айтырыгларынче угландырары чугула болуп турар. Ол ышкаш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, ажылчын болгаш албан-хаакчы бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаштырар, оларның ортузунга СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, 1985 чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын чедимишкинниг нүүседир дээш чарышты дээштиг организастаарынче, ону хүн бүрү удуртурунче партия организацияларының докталмал кичээнгейни салыр.

Партияның Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП Уставынга өскерилгелерниң төлевилелдерин партия хуралдарында, ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин күш-ажылчы коллективтерге чугаалажырының графигин СЭКП Кызыл хоорюому, райкомнар, парткомнар тургускан. Кызылдың, Ак-Довуракның, Хову-Аксының, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарның партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтеринде съезд мурнунуң документилерин коммунистер, ажылчы чоннар идепкейлии-биле чугаалажып турар. Оларга чугула партийжи документилерни чугаалажып тура, тодаргай санал-онаалдарын киирген, оларның чамдыктары тус черлерниң партия, совет, ажыл-агыйн органнарының ажыл-чорудулгазынга хамаарыжыр, ындыг болганда чаңгыс-даа ажыктыг бодал, санал кичээнгей чок артпас, ону күүседирин өөренип көөр херек.

Съезд мурнунуң документилерин кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаар ажылды чорударынга партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агыйн органнарының удуртукчулары, идеология фронтузунуң ажылдакчылары партия организацияларынга улуг дузаны чедирер. СЭКП Кызыл хоорюому, райкомнар, парткомнар оларның семинарларын эрттиргеш, партияның программалыг документилериниң идеяларын коммунист, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ажыл болурун айыткан. Партияның чугула документилерин пропагандалаарында хөй санныг лекторлар, пропагандистер, политинформаторлар, агитаторлар хаара тутпунган.

Бистиң республиканың партия организацияларының чон ортузунга чорудуп турар идеология ажылының чаа хевирлери болгаш арга-методтары совлгу чылдарда тыптып турар. Партия комитеттери чурттакчы чоннуң янзы-бүрү көзетелеринге масса-политиктиг ажылды кылып пропаганда болүктерин чорудуп турар. Оон аңгыда кандыг-бир тодаргай темага политхүннерни эрттирерин доктаамал болдурган. Съезд мурнунуң документилерин пропагандалаар, тайылбырлаарынга турасказтаан политхүннерни район, хоорай бүрүзүнге эрттирер.

Партия организацияларының амгы үеде чугула сорулгазы болза партияның чугула документилерин чугаалажырын, пропагандалаарын, тайылбырлаарын эки организастаар дээш чон ортузунга чорудар идеология ажылының бүгү хевирлерин, арга-методтарын калбаа-биле ажыглаар, ону улам сайзыраңгаймыдарының хемчеглерин алыры болур.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелерниң, ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилеларин бүгү улустуң чугаалажып көөрүн организастыг болгаш идей-политиктиг бедик деңнелге эрттирери партияның болгаш бүгү улустуң дуржулгазы-биле байыттынган эртемге үндезилеттингеи саналдарны съездиге чедир ажылдап кылырынга дузалаар, 1985 чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин чедимишкиннинг күүседири дээш, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурү дээш демиселге ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын болгаш идепкейин улам шидәй хөгжүдеринге бараан болур.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Женеваже чорупканы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражыры-биле Москвадан ноябрь 18-те Женеваже чорупкан.

Дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынга киржир төлээде, М. С. Горбачев-биле кады чорупкан албан кижилериниң составында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги орадакчызы Г. М. Корниенко, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизи А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның Делегей информациязының килдизиниң эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олар кирген.

Аэропортка М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның секретарьлары Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков болгаш өскедээ эштер барып үдээн.

Үдеп турганнарның арызынга АКШ-тың ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттиргеи Р. Комс, Швейцарияның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттиргеи М. фон Грюнигеи бар болган.

(СЭТА).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Женевада чеде бергени

М. С. Горбачев ноябрь 18-те Женевада чеде берген.

Куантрэи аэропорту. Хүндүлүг совет аалчының келгенинге алдар кылдыр ССРЭ-ниң болгаш Швейцарияның күрүне туктарын аңаа көдүргеи.

11 шак 45 минута турда совет авиалайнер аэропортка чедип келген. Самолёттуң чанынга М. С. Горбачевту Швейцариднын Конфедерациязының Президентизи К. Фургле уткаан. Швейцарияның Даштыкы херектер департаментизиниң начальнигга П. Обер уткуп алышкынга киришкен.

ССРЭ-ниң Швейцарияда элчини И. И. Ипполитов, КНО-нуң салбырының болган делегейниң өске-даа организацияларының чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээлекчизи М. Д. Сытенко олар база уткаан.

Совет хүндүлүг аалчызынга байыр чедирбишаан, К. Фургленің чугаалааны болза:

Кирип моорлаңар! Бижыг тайбыңның болгаш улустар аразынга бот-боттарын эки билчириниң эрге-ажыынга чедиишкиннерни Силерге күзеп тур бис.

Силериниң болгаш президент Рейганның аразынга ужуражыышкынның бистиң чуртувуска болуру бистерге алдар-дыр, а ол ышкаш Швейцарияның чаңчыл болган нейтралитединге идеген, бүзүрээнниң демдээ болуп турар. Бистиң чуртувус Европаның төвүнде туруп турар болганда, харылааштырарының хүлээлгезин күүседип турар-дыр бис. Сөөлгү 700 чыл дургузунда Швейцарияның Конфедерациязы чептүг тайбыңга бердинген хостуг кижилерниң эвилелчизи болуп турар. Бистиң ак сеткилдиг күзеливис — улустарның болгаш чурттарның аразынга бот-боттарын бүрүн билчир чоруктуң херээнге салыышкынывысты кинереривис болур.

Тайбыңның хоорайы Женева делегейниң чугула болдушкыннарының чаңгыс эвес удаа херечизи болуп келген. «Женева чугаалажыышкыннарының ёзузу» деп адааны бот-боттарын билчиринче чүткүдүг дөрт улуг күрүнелерниң 1955 чылдың июльда конференциязынга демдеглээн. Бо чаагай чаңчыл президент Рейган-биле ам болур чугаалажыышкынларның үезинде Силерге дузалаар дээрзинге идеген турар бис.

Совет улуска таварышкан өлүм-чидим 20 миллион кижи болганын делегейниң ийиги дайыны доозулган сөлүиде дөртен чыл эрткенде безин бистер тодаргай билир бис, ол өлүм-чидим айыыл чок чоруктуң айтырыгларынга онза серемчилелдиг болурунуң чылдагааны болуп турар. Ынчангаш хосталга дээш демиселчилерни хөй, удаа аптиглээлдээ-биле уткуп-хүлээп ап келген.

Бистиң үевисте Женева делегейге кады ажылдажылганың хөй санныг чыыштарының болур черя апарган.

Делегей харылзаалардың хөгжүлериниге Швейцариднын көскү салыышкын кылырынга оон шилип алганы доктаамал нейтралитединиң эрге-байдалы идиг кылып турары чугаа чок. Совет Эвилели ол эрге-байдалды кажан-даа хүндүлеп келген болгаш моон-даа соңгаар хүндүлээр апаар.

Бо удаада Швейцарияның чазааның эптиг-зөлдек чепшээрежиишкинин ёзугаар Женева Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының удуртукчуларының ужуражыр черя кылдыр шилип алдынган. Бо ужуражыышкынга оларны шиитпирлээриниң ниити делегей херектериниң моон соңгаргы чорудулгазы улуг чергелиг-биле хамаарыжыр апаары эң чугула айтырыгларны чугаалажып көөр ужурлуг. Хамыктың мурнында боо-чепсектиң деңнээр чүве чок кылдыр делегейде калбарган эндере бүдүрүүшкүнүн, оон чаа-чаа талаларга нептереэрин соксадырының, адролуг дайыныың кыжаныышкынын кижи төрелгетеңден чайладырының, тайбынны болгаш улустар аразынга моон-даа соңгаар үретүңелдиг кады ажылдажылганы хандырар дээш чүүү кылып болурунуң дугайында айтырыгны чугаалажып көөр апаар.

Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының улустары, делегейниң өске-даа чурттарының улустары Женева ужуражыышкынындан чогумчалыг түңнелдерни маиап турар.

Бистер ол чугула ужуражыышкынның чогум-на шак мындыг боон доостуруниче боттарывыстың талавыстан чүткүүр апаарывысты силерге бүзүредип болур мен.

Дээрги Президент, бо эптиг-эвилең ужуражыышкын дээш Силерге база катап өөрүп четтирип тур мен.

М. С. Горбачев мотоциклчилериниң үделгези-биле аэродромдан резиденциязыиче чорупкан. Аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка Швейцарияда совет албан черлериниң ажылдакчылары чүректиң ханызындан байыр чедиргеннер. Уруглар чечектер тывысканнар. М. С. Горбачев чыылганнарга уткуушкун дээш чылыы-биле өөрүп четтиргеи.

(СЭТА).

АЖЫЛДААР ЧЕРЛЕР АТТЕСТАЦИЯЗЫ

Дүүн Хову-Аксы суурга ажылдаар черлер аттестациязын чорударының талазы-биле республика чөвүдел хуралы болуп эрткен. «Ажылдаар черлериниң аттестациязы, ону чаартыры болгаш кызырары — бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң чугула хөрээ» деп илеткелди СЭКП обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизи В. С. Семенов кылган.

Илеткел талазы-биле саналдарны СЭКП Кызыл хоорюомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. П. Комаров, «Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери А. А. Голиков, Кызылдың эът комбинадының директору Б. А. Конуспаев, дааранылга фабриказының директору Л. М. Киреева олар бергеннер.

Чамдык министерстволарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчулары орта киришкен болгаш саналонаалын солушкан.

Семинарның ажылынга СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов киржип, чүве чугаалаан.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Барыын-Хемчик районунуң үлетпүр, тудут, транспорт, хандырылга болгаш садыг органнарының аразында чарышты түңнээн. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, продукция сайгарарының өзүлдези 17,5 хуу четкен. Пландан ажыр хөй тонна дагдүгү, демир-бетон кылыглар, хлеб-булочка аймаа бүдүрүтүнген. Ол айлардың планныг онаалдалары база күүседтинген.

Планныг онаалдаларны «Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довуракның хлеб, сүт заводтары, үлетпүр-бүдүрүлге комбинады ажыр күүседткен. Ынчалза-даа Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, туулбу заводу он айларда продукция бүдүрериниң, сайгарарының планын боттандырбаан.

Районнуң тудуг-монтаж организацияларын планын 102 хуу күүседткен. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли, мурнуку чылдыынга бодаарга, 5,5 хуу өскен.

«Тыва көдээ тудут» трестиң № 741 КМК-зы, «Тыва септелге тудут» трестиң Кызыл-Мажалыкта септелге-тудут участогу эки ажыглаан.

Бо хүнүнерде районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгелерин алган. Съезд мурнунуң чарыжы калбарган.

Х. МОНГҮШ.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң, эвилеглериниң аразында чарышка үшкү квартал түңнели-биле ырыглал фабриказы биле чылыг, электри төвүнүң коллективтери тиилекчи болган.

Тиилекчилерни демдеглеп тура, комбинаттың каттышкан профвилел комитеди хөжудап турарларны база илереткен. Комбинаттың транспорт цехиниң, рудниктиң, ажылчын хандырылга килдизиниң коллективтери планныг онаалдаларны боттандырбаан.

Чыл планын чедишкинниг доозар, чарыштың дээштинин чедип алыр оорулга туруп турар. Бедиткен хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир дээш күжениишкиниг ажылдавры күш-ажылчы коллективтерден негеттинип турар.

М. ООРЖАК.

ТАЙГА-СЫННАРДА

Республикада ат-сураглыг аңчыларның чурттап, ажылдап турары «Тоора-Хем» совхозтан бо аңчыыр сезонунда үүс ажыг аңчылар тайга-сынжарже аттанышкан. Диниинің барын сезон мурнунда ыяй-бээр чорутканы шенелде үнүүшкүннер түңнели-биле орутумак деп санаан. Өске өлүктер чижээ, киш, күзен, дырбактыг болгаш өскелер-даа хире-чергези-биле бар деп көргеи. Ынчалза-даа совхозтуң аңчылары дың бажында тайга бажы тевер, хажа бажында хар чугдаалы тевер дээш чүткүлсоруу-биле план, хүлээлгезинге эң болур дээш эрестиг аңнап үнүпкеин ол.

Он ажыг звено болуп алган аңчыларны дуржулгалыг хоочуннар баштап чоруур. Олар — Социалистиг Күш-ажылдың Мавдыры Даржаа Эрестол, Михаил Кенден, Самбуу Шөмбүл, Кол Найдан болгаш оон-даа өскелер. Кайы шаандан бээр аң-өлүктүң арбын турар черлери Баш-Хемнер иштп, Серлиг тайгалары, Улуг-Хем кыдыынды арга-сынналары, Кара-Даг ол ынчаар дээш хөй аңчыларның ниитилелдиг ажылы биндыг.

«Тоора-Хем» совхозтуң аңчылары районнуң кооперация аңнаыр-тывыш чери-биле 45 муң рубльдиң өлүүн дужаар деп керээ чарган. Бо чылын аңчыларны боо-чемзек, аъш-чем-биле багай эвес хандырган.

А. НҮГҮУРАК.
Тожу район.

ИДЕОЛОГТУГ АКТИВ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП-ниң Программазының, СЭКП Уставынга сагылдаан өскерилгелериниң, 1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң төлевилелдерин республикада партия хуралдарынга, күш-ажылчы коллективтерге изиг чүүлдүгүүмүүшкүн-биле чугаалажып, танылыын турар.

Дүүн республикага съезд мурнунуң документилерин тайылбырлаар талазы-биле ажылды СЭКП ТК-ның пропагандисчи № 2 АТБ-ниң, № 3 АТБ-ниң, Оон составында СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязының профессору Н. М. Блинов, ССРЭ-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединиң эртем талазы-биле чөвүлекчизи, физика-математика эртемнериниң кандидады К. Е. Волковицкий, СЭКП ТК-ның Делегей информациязының килдизиниң инструктору Ю. В. Олейниченко олар киргеи.

СЭКП ТК-ның пропагандисчи болүүнүң кежигүннери № 2 АТБ-ниң, № 3 АТБ-ниң, «Тывааптотранс» каттыжышкынының коллективтери-биле ужурашканнар. СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга республиканыың идеологтуг активиниң мурнунга чүве чугаалаваннар.

Бөгүн Н. М. Блинов, К. Е. Волковицкий болгаш Ю. В. Олейниченко найысылалдың өөредилге черлериниң башкылары болгаш пропагандисчи-биле ужурашып, хоорайның күш-ажылчы коллективтеринге баварлар.

СОВЕТ ЭРТЕМДЕННЕР ЖУРНАЛИСТЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынының чыдары-биле Женевада чедип келген массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилери-биле көскү совет эртемденериниң болгаш экспертериниң ужуражыышкыны ноябрь 17-де делегейниң парламентиниң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министерстволарының база ведомстволарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарының, облкүүскомнарының, орук, транспорт болгаш төлевилел организацияларының удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчыларының чөвүдел хуралдың ажылынга киришкеи.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Ноябрь 16-да РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге республика чөвүдел хуралы болуп эрткеи. Россия Федерациязында автомобиль оруктарының четкизин хөгжүдер талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталдарының күүселдезии хандырар талазы-биле хемчеглерин аңаа чугаалажып көргеи.

Россия Федерациязында автомобиль оруктарын экижиндеринче болгаш хөгжүдеринче угланган партия болгаш чазактың шиитпирлерин күүседир талазы-биле ажылга идепкейлиг киржиринче орук организацияларының, үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның күш-ажылчы коллективтерин кыйгырган чагаа хүлээп алдыгган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников чөвүдел хуралга чүве чугаалаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, СЭКП

СЭКП-ниң XXVIIсъездизинге уткуштур

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин чугаалажып тур бис

АМЫДЫРАЛЧЫ ДОКУМЕНТИЛЕР

Во хүнзерде хову-шөлдерде, фабрика-заводтарда, кайда-даа ажылдап турар кижилер хову тудунгур, хей-ааттыг, улам бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар апарган деп чугаалаар болза, частырыг болбас боор деп бодаар мен. Чүге дээрге бүгү чурт чаңгыс деминиг ажылдап, партияның элчелиг XXVII съездизинге уткуштур чорун, ол съездиниң чугаалажыр айтырыгларыны чон калбаа-биле деткип, чугаалажып корүп турар.

Мен бодумнуң болган кады ажылдап турар эштеримниң иштин бодалын чугаалап көрейн: партияның программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставының өскерилгелериниң төлевилели база 1986—1990 чылдарда болган 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланымышкыннарының төлевилелдерин-биле бүгү совет чон ханы танывысып, чүүлдүгүнүп турар. Ооң-биле бир дөмей, хоорайның кадык камгалалының ажылдакчылары бо документилер-биле ажылдап, ооң «негелделеринге дүүштүр ажыл-ижин улам экижидер сорулганы салып турар. Чижөлзөргө СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде «...Совет кижилериң кадыкшылыны быжыглазары, олардың идеюкейлиг амыдыралы ажылдазарының хуусазының узадыры — бирги чергениң чугула херээ...» деп айытkан. Оон мнай чуртталгы бүрүзүнге бедик мергежилдиг эмчи дузазын чедирерин, ооң шынарын үнелеринге-биле экижидерин чедип алырын онзалаан. Бо дээрге эмчилериң мурнунда хамык чок күүседир хүлөзлгэзи. Шынап-ла, партийжи бо чугула документиге кирген чүүлдер амыдыралдан, бөгүнгүнүң болуушкуннарының анализтинден тыылганын кижи дораан эскерер. Мында салдынган сорулганы боттандырарында коллективтер чедер, четпестерин шүгдүнүп ажылдаарынче сагыш салып турар.

Кадык камгалал системазының бюджединиң кол чарыгдалдары 80 хуу чедир чыттырып эмнэр эмнелгелерге хамаарыжыр. Ынчангаш бо чылдың төрүүр чүс баш малга оналаштыр чүгле 61 ашай, хураган, 74 бызаа алдынган. Янзы-бүрү чылдагаанывырын үрүүнүдә малдың ховарчазы кайы-даа чылдазындан бо чылын эң-не хей болган. Ажылынга харысалга чок кижилериң мал ажылынга чедирген когаралы 119 мүн рубль болуп турар. Совхозтуң экономиказының чугула адыры — мал ажылы үнгеп, кижилериң хүн бүрү совхуургалын ханы көрүп турар документилер-дир. Ол партияның документилеридир, ынчангаш чонның документилери-дир.

Үе улам бурунгаарлап орар. Чаартыга кандыг-даа үениң, кандыг-даа хөгжүлдениң боттуг негелдези. Программаның чаа эдилгезиниң. Кол угланымышкыннарының төлевилелдерин-биле ажылдап, ооң «негелделеринге дүүштүр ажыл-ижин улам экижидер сорулгазы салып турар. Чижөлзөргө СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде «...Совет кижилериң кадыкшылыны быжыглазары, олардың идеюкейлиг амыдыралы ажылдазарының хуусазының узадыры — бирги чергениң чугула херээ...» деп айытkан. Оон мнай чуртталгы бүрүзүнге бедик мергежилдиг эмчи дузазын чедирерин, ооң шынарын үнелеринге-биле экижидерин чедип алырын онзалаан. Бо дээрге эмчилериң мурнунда хамык чок күүседир хүлөзлгэзи. Шынап-ла, партийжи бо чугула документиге кирген чүүлдер амыдыралдан, бөгүнгүнүң болуушкуннарының анализтинден тыылганын кижи дораан эскерер. Мында салдынган сорулганы боттандырарында коллективтер чедер, четпестерин шүгдүнүп ажылдаарынче сагыш салып турар.

Кадык камгалал системазының бюджединиң кол чарыгдалдары 80 хуу чедир чыттырып эмнэр эмнелгелерге хамаарыжыр. Ынчангаш бо чылын эң-не хей болган. Ажылынга харысалга чок кижилериң мал ажылынга чедирген когаралы 119 мүн рубль болуп турар. Совхозтуң экономиказының чугула адыры — мал ажылы үнгеп, кижилериң хүн бүрү совхуургалын ханы көрүп турар документилер-дир. Ол партияның документилеридир, ынчангаш чонның документилери-дир.

Үе улам бурунгаарлап орар. Чаартыга кандыг-даа үениң, кандыг-даа хөгжүлдениң боттуг негелдези. Программаның чаа эдилгезиниң. Кол угланымышкыннарының төлевилелдерин-биле бүгү совет чон ханы танывысып, чүүлдүгүнүп турар. Ооң-биле бир дөмей, хоорайның кадык камгалалының ажылдакчылары бо документилер-биле ажылдап, ооң «негелделеринге дүүштүр ажыл-ижин улам экижидер сорулганы

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1985 ч. ноябрь № 11

СОЛДАТКА ТУРАСКААЛ

Дайынчы хүлэлгезин күүседип чорааш маадырлыы-биле өлген, мөчээн соонда «Кызыл сылдыс» орден-биле шаңнаткан Кошкар-оол Ойдупович Иргитке.

Дүүн чаа-ла — өөреникчи,
Комсомолчу, оон — шериг,
Түмен, ол дег, өөрү ышкаш,
Кошкар-оолдуң намдары бо —
Чаа-ла бир-ийи базым,
Салаа дурту кыска назын...
Кончок, дүмбей, хары даглар,
Дүн-хүн дивес хайгааралдар,
Дүвү-далаш дүвүрээзин,
Командирниң даалгалары —
Анаа солдат Кошкар-оолга
Ам ол бүгү — амыдырал.
...Карак чивеш аразында,
Черден үнүп келгилээн дег,
Чепсегленген дээрбечилер
Хайгыылчыны бүзээлепкен —
Хөй күш удур Кошкар-оол аа
Хөрлүг тулчуп, дидим өлген...
...Ада, не соңгу-даа бол,
Ажы-төлге эриг баарлыг
Анаёкка, Ойдаа ол хүн
Ажыг, кежик деңге келген —
Ындыг төлдү өстүргеннер
Ыглаар, ырлаар эргелиг-даа!
Кыс-даа ошкап четтикпээн оол
Бөгүн маадыр болу бээр деп
Мөген-Бүрен чурттуглардан
Кым-даа ынчан дүжевээн боор —
Салаа дурту чолдак назын
Салгал дамчыыр — мөңге болган.
Кызыл-Хая школада
Кошкар-оолдуң ады-биле
«Кызыл сылдыс» орден амдан
Кожа чырып, чайнай берген —
Коргуш билбес херектерже
Кысты, оолду кыйгырбышаан!

С. МОЛДУРГА.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар ноябрь 19-туң хүнүн 1944 чылда бүгү улустуң байырлалы — Артиллерия хүнү кылдыр чарлаан. 1964 чылдан эгелеп байырлалды Ракета шериниң болгаш Артиллерия хүнү кылдыр адаар апарган.

⊙ Хамааты дайынының чылдарында Кызыл Армияның чепсээнге артиллерия база турган. 1918 чылда — 1700 чепсек, 1919 чылдың ортан үезинде — 2292, 1920 чылдың төнчүзүнде — 2964 чепсек бар турган.

⊙ Г. К. Орджоникидзе биле М. Н. Тухачевскийниң деткимчези-биле 1933 чылда Реактивтиг эртем-шинчилел институду тургустунган. Аңаа «катюша» деп аттыг хөй зарядтыг реактивтиг установка ажылдап кылдынган. Ону чогаатканы конструкторлар бөлүүнге И. И. Гвай (удуртукчузу), В. Н. Галковский, А. П. Павленко, А. С. Попов болгаш оон-даа өскелер кирип турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ындыг установкаларның чаа хевирин В. П. Бармин, В. А. Рудницкий, А. Н. Васильев болгаш оон-даа өске специалистер ажылдап кылган.

⊙ Дайын бүдүүзүнде Кызыл Армия чепсек кылдыр В. Г. Гарбинниң удуртулгазы-биле кылдынган 57 болгаш 76 миллиметр пушкаларны, Ф. Ф. Петровтуң удуртулгазы-биле кылдынган 122 база 152 миллиметр гаубицаларны, конструктор Б. И. Шавырининиң 82 база 120 миллиметр миномёттарын алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде Совет Армия 67 муң ажыг чепсектиг болгаш миномёттуг турган. Дайын чылдарында артиллерияның ниити саны беш катап улгаткан. Совет артиллерия дайынчы шынарының талазы-биле немецтеринин ашкан, а дайын орту кирип турда — сан талазы-биле оранчок ажа берген.

⊙ 1941 чылдың июль 14-те Орша демир-орук станциязының чоогунга реактивтиг артиллериялыг батарея дайзынның эшелону чыылган черни сылба шапкан. Ол батареяны капитан И. А. Флеров командылаан.

⊙ Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш 2100 артиллерия кезектери болгаш каттыжышкыннары орденнер-биле шаңнаткан, 1200 хирези хүндүлүг атты алган, 500 ажыы гвардейжи болган. Бир миллион 600 муң артиллеристер-дайынчылар күрүне шаңналын алган, 1800 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры болган.

⊙ Дайын соонда чылдарда империализмниң ракета-ядролуг күш улгаттырар талазы-биле туттунуп шыдавас чаңынга Совет Эвилели дээштиг харыы бээр ужурга таварышкан. 1947 чылдың октябрьда Р-1 баллистиктиг ракетаның бирги салып үндүрүүшкүнү боттанган. 1957 чылда диптер аразының баллистиктиг ракетазының шенелдези чедиишкиниг күүсеттинген. АКШ-тың болгаш оон-даа өске НАТО чурттарының агрессчи димзениишкиннерин шыдамык ашкан күчү күш болган ракета-ядролуг камгалалды тургузарынга Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадырлары И. В. Курчатов, М. В. Келдыш, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр маадырлары С. П. Челомей, М. К. Янгель болгаш оон-даа өскелер улуг үлүг-хууну киирген.

АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң даштыкы политиказының өзээ болган ядролуг кыжаныгдан бистиң чуртувусту идегелдиг камгалап турар стратегтиг сорулганың Ракета шериниң төрүттүнген чылы 1960 чыл.

Прикарпатьениң Кызыл Туктуг шериг округунуң ракетчиктери боттарының байырлалын политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиин чедиишкиннери-биле уткуп турар. Өөредилге класстарынга, полигоннарга болгаш дайынчы өөредилге шөлүнге дайынчылар боттарының дайынчы белеткелин сайзыраңгайжыдып, дайынчы техниканы шиңгээдип ап турар.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — бистиң шалыпчы күш-ажылывыс!» деп девизтиг социалистиг чарышка дайынчылар-ракетчиктер идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: чарыш тиилекчизи механик-башкарыкчы Александр Афонин.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн — Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Бистиң чуртувуста тургустунган чаңчыл ёзугаар Совет күрүнени даштыкы халдаашкындан камгалаарының төөгүзү-биле холбашкан улуг болуушкуннарны калбаа-биле демдеглеп турар. Бистиң социалистиг Ада-чуртувусту эжелекчилер-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарга мөңгеде алдаржыткан кижилерге, оларның коргуш чок болгаш эрес-маадырлыг чоруу Төрээн чуртка кызыгаар чок бараан болурунуң үлегер-чижээ кылдыр чоннуң угаан-бодалында мөңгези-биле арткан кижилерге ханы хүндүткелдиң дугайын ол чаңчыл херечилеп турар. Ракета шериглериниң болгаш артиллерия хүнү ындыг болуушкуннарның аразында төлептиг черни эөлеп турар.

Бо чылын СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган идепкейлиг белеткелдиң, Коммунистиг партияның Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланышкынкарының төлевилелдерин бүгү улустуң чер болганда чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде ол демдеглеттинип турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң түңнелдерин изин-биле чүүлдүгәүнмүшаан, совет кижилер партияның стратегтиг угланышкыннарын чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, ону боттандырарын боттарының хан-дамырындан тудуш херээ кылдыр хүлээп ап турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының херээнге бүгү күжүн, билини бээринге Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары бүрүнү-биле белен.

Совет артиллерия 1917 чылдың октябрь хүннеринде тывылган. Петроград болгаш Царицын чоогунга, Каховканы болгаш Перекопту чаза таварып турда, черле ынчаш хамааты дайынның бүгү фронтуларынга кызыл артиллеристер Советтериниң эрге-чагыргазы дээш демиселге эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруктуң үлегер-чижээн көргүскеннер.

Хамааты дайынын тиилелгелиг дооскаш, аныяк Совет республика социалистиг тургузуушкунну калбартып эгелээн. Ону чорутпушаан, бистиң улус чурттуң камгалалын база быжыглаар ужурга таварышкан.

Баштайгы беш чылдарның үезинде Кызыл Армияны сайзыраңгайжыдар, ону амгы үениң техниказы болгаш боочепсээ-биле, оон иштинде артиллерия-биле чепсеглээр талазы-биле улуг ажыл чоруттунган.

Оттуг-чаңныктыг чылдарның мурнуу чарыында, кажан 30 чылдарның төнчүзүнден бээр Төрээн чурттуң кызыгаарларынга делегейниң ийиги дайыны чалбырааштаалып турда, бирги чергениң артиллериязын тургусканы индустриализастаарынче угланышкынны алган партия болгаш чазактың мерген угаанныг политиказының ачызы болган, күчүлүг камгалал үлетпүрүн кыска хуусаада тургузар арганы ол политика хандырган.

Совет артиллеристер 1938 чылда Хасан хөл чанынга болгаш 1939 чылда Халхин-Гол хемге япон милитаристер-биле тулчуушкуннарга дайынчы шылгалдаларның берге хыналдазын эрткеннер, олар аңаа дайынчы бедик мергежилдини, эрес-дидимин болгаш маадыр чоруун көргүскеннер. Хасан хөл чанынга тулчуушкуннарга лейтенант И. Р. Лазаревке маадырлыг чоруун көргүскени дээш совет артиллериогерден бир-ле дугаар Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны Совет Чепсектиг Күштерге эң кадыг-дошкун шылгалда болгаш сыныш чок чоруктуң бүгү талалыг хыналдазы болган. Араатанзыг фашизмге удур чепсектиг демиселге бистиң чуртувустуң салым-чолу, делегей цивилизациязының келир үези шиитпирлеттинип турган.

Совет артиллериянын күжүн, оттуг күчүзүн гитлержилер баштайгы тулчуушкуннарга-ла херек кырынга эскерин каанар. Артиллерийжи эвээш эвес полктар боттарының дайынчы туктарын Москва чоогунга алдаржыткан, оларның элээн хөйүнге гвардейжи атты тывыскан. Ада-чурттуң Улуг дайынының шиитпирлиг болуушкуннарының дугайында сактып келиривиске, төөгүлүг Сталинград тулчуушкуну, 1942 чылдың чайынында болгаш күзүнүнде болгулаан хан төгүүшкүнүг тулчуушкуннар каракка көстүп келир.

Волгага немец-фашистиг шериглериниң аштырыышкыны фашистиг империяны уязынга чедир божаңнадыпкан, аңаа артиллерия улуг рольду ойнаан. Шилиттинген 330 муң шериг бөлүглежиишкининиң чылча шаптырганы-биле холбаштыр кажыыдал аялгазы гитлержи Германияның кырынга үш хонук чаңгыланган. Сталинград чоогунга тиилелге дугайында медээ фашизм чайлаш чок буурап дүжер дээрзинге бүзүрелди улустарның сагыш-сеткилинге оттуруп, удурланышкынче болгаш демиселче хей-аът киирген. Кызыл Армияның, тиилелгеже чадаг шериги болгаш танкыларны одунуң адаа-биле эдертип турган оон артиллериязының дээштини, маадырлыын, эрес-дидимин болгаш күчүлүүн бүгү делегей магадаан. Удур шаап халдаашкынның эгелээн хүнү — ноябрь 19 — артиллерия байырлалы болу берген.

Курск тулчуушкуну болза 1943 чылдың болгаш бүгү дайынның эң чугула болуушкуну болган. Чадаг шериглер болгаш танкистер-биле кады артиллеристер дайынның танк бөлүглежиишкиннериниң күчүлүг согуушкуннарын маадырлыы-биле ойтур шапканнар. Канчаар-даа аажок улуг ол тулчуушкунга бистиң артиллерия «Тигр», «Пантера» дээн ышкаш фашистериниң эң чаа танкылары-биле бир дугаар ужурашкаш, олардан артык күштүүн көргүскен.

Дайзынны чылча шаппышаан, совет артиллеристер Волгадан Берлин болгаш Прага чедир алдарлыг тиилелгелиг орукту эрткен, оларның чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруу бүгү чоннуң хүндүткелинде. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак артиллеристериниң ачыхавыяазын бедин-биле үнелээн, оларның иштинден 1800 ажыг кижи Совет Эвилелиниң Маадыры болган.

АКШ-тың ядролуг чепсекке түр када монополиязынга даянып алгаш, империалистиг күрүнелериниң агрессчи бөлүктери дайын төнгениниң соон дарый ССРЭ-ге, социализмниң өске-даа чурттарынга удур «соок дайын» дээр чүүлүн дораан-на калбартып, коргударының политиказынче ажыы-биле шилчээн.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак 1959 чылдың декабрьда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чаа хевирин — стратегтиг угланышкынның ракета шериглерин, Төрээн чурттуң ракета-ядролуг камгалалын тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алган. 1964 чылдан бээр ноябрь 19-ту Ракета шериниң болгаш артиллерия хүнү кылдыр демдеглеп турар. Ук байырлалды ындыг янзылыг чаартып адааны Чепсектиг Күштериниң организастыг структуразында, техника талазы-биле чепсегленишкининде ханы өскерилгелерин, ёзулуг революсчу чаартылгаларны илергейлевишаан, чурттуң болгаш делегейниң социалистиг бүгү дем каттыжылгазының камгаланыр аргазын быжыглаарынга ракета шериглериниң канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көргени ол болган.

Ракета болгаш артиллерия кезектериниң база бөлүктериниң бот-составының карак кызыл дайынчы күш-ажылы, политиктиг бедик идепкейлин — оларның СЭКП-ге болгаш Совет чазакка бердингениниң, революсчу болгаш дайынчы чаңчылдарга, интернационалчы хүлээлгезинге чайгылыш чок шынчызының бүзүрелдиг херечизи.

Боттарының чаңныл болган байырлалын демдеглеп тура, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң ракетчиктери база артиллеристери совет улустуң маадырлыг тиилелгелеринге, социалистиг Төрээн чурттуң чепсектиг камгалакчыларының бедик адынга моон соңгаар-даа төлептиг болурун Коммунистиг партияга олар бүзүредип турарлар.

Генерал-лейтенант В. БОБРОВ.

Ракета болгаш кургаг чер шериглериниң артиллерия штавының начальниги.

Дайын хоочуннары чугаалап тур

КОМПОЗИТОР БРАМСКА ЧЕТТИРДИМ!

Дайын үезинде кижи чүнү-даа көөр. Элдептиг душ болган, ынчалза-даа сеткилимге таалаңчыг бооп арткан бир болуушкунну мынчага утпас мен.

...Будапешт дээш хан төгүүшкүнүг, кадыг-дошкун, бир тулчуушкун чаа-ла диңмиреп эрткен турган чүве.

Бузулган бажыңнарның тейлер дег тууйбуларының, ыяш-дажының доозуну арылгалак, ыш-бус ам-даа туманналчак. Коргулчун өңү дег дүндүгүр дээр ол бүгүнү улам сы базып турган, хире-хире хар холумактыг чаъс дымырадып кээр. Сооксумаары аажок. Долгандыр турар бүгү-ле чүвениң үрелип-талалганын көргеш, кижиниң хаайы ажыыр, чүрек саргыыр. Чүү дээш, кандыг ат-алдар чедип аар дээш гитлержилер ынчаар удурланган чүве?!..

Бистиң рота хоорай кыдыынга дыш ап аар дээш доктаай берген. Дача бажыңнар турган хевирлиг чер. Эжим Игорь Ревуцкий-биле өөрүвүстен элээн ырады кылаштажы бердивис: он тос харлыг оолдар — бистериниң «даштыкыга» баргаш, сонуургаан сеткиливис ыйнаан. Казанактан чүгле дээре бир бичин бажың чаны-биле эртип чыда, рояль үнү дыңнап кагдывыс. Бир-ле кижи композитор Брамстың «Венгр танцыларын» ойнап ор.

Чүрээм диртилээри кулакка дыңналып келди. Кайган-хараан бодалдарым аразындан чашкы шаам башка чык диди... Сес харлыымдала меня фортепьянога ойнап өөредип эгелээн. Ынчан мээң ынак композиторум Брамс турду. Оон «Венгр танцыларын» музыка башкызы-биле дөрт холдап ойнап турдувус. Фронтуга, барып-барып дайын шөлүнге рояльды кым көрген. Холдар, салаалар «эмдикширээн» чүве-ле ыйнаан. А мында — Брамс! Салааларым арта кижий бергензиг болду.

— Бараалам — дидим.

— Че, — деп, Игорум чөпшээрешти.

Бажыңчыгашты долгандыр кылашташтывыс. Соңгу хаказы бузук бажың болду. Оон орнунда орбак брезент азып каан. Ойбак черден бакылай бердивис. 15—16 хире-ле харлыг уруг ойнап ор.

База катап чашкы үем сактып келдим. 1938 чылда ада-нем-биле Ессентукиге дыштанып турган мен. Бир катап аңаа венгер дирижёр Сенкар гастрольдап келген. Оон бир концертинге оркестр дыңнакчыларның дилээн күүсеткен. Мен, он үш харлыг оолчук, дидимненип алгаш, бижик чоруттум эвеспе. Концерт башкарыкчызы хенертен мээң адымны чарлааш, элээн каш «Венгр танцылар» ойнатсы. Өөрээнимин чүү дээр!...

— Кирөэлем — дидим.

— Ынчангай-ла бис — деп, эжим удурланмады.

Бир ийинче дыртыя берген эжикти оожум соктааш, соок өрээлче кирип келдивис. Уругдан аңгы негей тон кеткен ашак, база алгы тоннуг херээжен бар болду. Бичин музыкантының ада-нези-ле боор.

Бир эвес өрээлге ийи четкер-даа кирип келген болза, эзлер ынчаар кортпас турган боор. Арыннары ак тосла. Орус «черликтер» дугайында фашист пропаганданың күжү ол хире туржук бе... Ажыы-биле чугаалаарга, бис база-ла «маадыржый» берген турбаан бис. Шимчеш дээр болзувусса, эзлериниң чүрээ чарлы бээр хире. Өлзе канчаар!

Башта бар каш немец сөстеримин чыып ал-ла, Брамсты дыңнаар дээш, аңаа тайбың кирип келгениввисти, чаңгыс-даа артык шимчээшкин чокка чугааладывыс. Хайлыг чүве дег, «хынап, өөредип каанны сөстер: «хенде хох!», «Цурюк!» сагышка кирер. Арай деп-ле мыттадым:

— Фройндшафт»... Битте... Шпилен Брамс... Битте...

Уруг даш-көжээ дег турбушаан. Рояльга чеде бергеш, элээн каш аккордтар алгылаптым. Оңгуларга үңгеп чораан кижиниң салаалары шынап-ла эолбес болду. Ынчалза-даа ойнаарын утпаан-дыр мен деп чүвеге бүзүредим.

О-о-о!!! — дижип, ада-не, уруг хары угда алгыржыпты.

Улам хөнүп, «айн, цвай, драй, фир... Фир хенде. Шпилен. Ферштейн? — дигиледим.

Я!.. Я!..— дижип, эзлер өөрүй берди.

Сандай ап бердилер, уруг-биле Брамсты дөрт холдап ойнай бердивис. Брамстың аялгалары ол чоок-кавыны шыва ала берген боор. Өске өөрлеривис база маңнажып келди. Эзлер олардан-даа кортпастаан. Чартыы чок бажыңчыгашка дайзыннар эвес, а өңнүктер чыглы берген бис...

Игорь-биле уругга каш орус сөс өөредип каан бис. Долгай дылы-биле:

— Свопода ... Трушба — деп, каттырып чыдып калган.

Ол дээш композитор Брамска кезээде «четтирдим» деп сөглеп чоруур мен.

Уруг биске венгр сөстер база өөреткен. Венгр дыл кончуг берге дыл деп билген бис. Кичээл база кончуг эвээш болган.

Ам ол черде кончуг эки курорттар туруп турар.

Иосиф ГИЛЬМАН.

Кызыл Туктуг, Суворов болгаш Богдан Хмельницкий орденнерлиг 337-ги адыгжы дивизияның 414-ку химиктиг камгалал ротазының улуг сержантызы чораан.

Москва областың Красногорск хоорайы. Совет күрүнениң хөгжүлдезиниң бүгү үечадазы — хамааты дайыны, хоозураашкын-биле демисел, баштайгы беш чылдарның чедиишкиннери, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруу, кур чер эпопеязы, сайзыраңгай социалистиг инитилелдиң тургузуу бо бүгү ССРЭ-ниң кинофотодокументилериниң Төп күрүне архивинде кадагалаттынган документилерде чырыттынган. Чуртта эң улуг болгаш делегейде эң байлак кара чаңгыс бо шыгжамырда чүс-чүс муң фотонегативтер, миллион-миллион метр киноплёнкалар Ада-чурттуң Улуг дайынын чылдар аайы-биле төөгүп турар.

«Фильмде ССРЭ-ниң кинофотодокументилериниң Төп күрүне архивинден алдынган документилер ажыглаттынган...— дээн тайылбырны сөөлгү чылдарда кинотеатрлар экранкарындан, телевизорнуң ак-көк экранындан номчуп турар бис. Архивтен алдынган документалдыг кинокадрларны болгаш фото-чуруктарны «Великая отечественная», «Правда великого народа» болгаш оон-даа өске хөй сериялыг киноленталарга ажыглаан.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң кинофотодокументилериниң Төп күрүне архивиниң эртем-методиктиг комиссиязының кежигүннери дайын чылдарының документалдыг кинохрониказының көрүлдезиниң үезинде.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ГАСТЕЛЛОНУУН КАТАПТААН

Запорожск областың Михайловск районунуң чуртшинчилел музейинге дужааттынган документилер Ада-чурттуң Улуг дайынының чырыткылыг арыннарынга чаа чүүлдү немээн.

Дайын диңмиреп эрткенден бээр дөртен ажыг чыл болуп турда, долдуртунганындан бээр 42 чыл болган ол документилерни запорожчу журналист И. Лукаш ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң Төп архивинден тып алган. Биче лейтенант Сергей Морозовка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында доктаал бижээн саазынар, а ол ышкаш 807-ги шүүргедекчи авиаполктуң командири майор Забавскийниң дайынчы медээзи эрес-дидим капитан Гастеллонуң эрес-маадырлыг чоруун катаптаан аныяк шүүргедекчи - ужудукчунуң дугайында чугаалап турар.

1943 чылдың күзүнүнде ИЛ-2 самолёттарның эскадрильязы Бурчак суур чоогунга быжыгланган дайзынның техниказының колониазынче шавар халдаашкын кылган. С. Морозов командирлээн шүүргедекчиниң оң талакы чалгынынга снаряд кээп дегген. Парашюттан шураары — дайзынның холунга эки тура-биле кирери ол. Биче лейтенант чалбыыш шыва алган самоледун дайзынның хөй танк, автомобиль мөөңнелген черниче углапкан... Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты аңаа өлгениниң соонда тывыскан.

«ТРУД» сөлундан.

ДҮРГЕН, ДАЙЫНЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

1941 чылдың августуң бир хүнү. Таңдыда Кочетово суурнуң клувунуң (ам чуртшинчилел музейиниң филиалы турар) бир өрээлинге Элегес сумузунуң партия комитединиң бюро хуралы эрткен. Тока аттыг күрөкономнуң (ам совхозтуң), Будённый аттыг (ам Чал-Кежиг салбыр), Молотов аттыг (ам «Коммунизмниң херели» совхоз) орус колхозтарның болгаш алды МЧАЭ-лериниң эки үнген тараазын чидириг чок ажаап алырының дугайын база күрэкономга шефтээшкинче бир дугаарында партия кежигүннерин чорударын шиитпирлээн. Ол ышкаш колхозтарның болгаш МЧАЭ-лериниң дүжүт ажаап алышкынынче чонну мобилизастаар, маадырлыг Кызыл Шеригге белек дузаламчызын улам калбартыр, фронтуда байдалды чонга хүн бүрү тайылбырлаар дугайында чугула айтырыгларны чугаалашкаш, партийжи активти хөй аалдарлыг черлерге быжыглап, ол-ла хүн аъткаргылаан.

Күрөкономга дүжүт ажаажып, шефтээр дээш келгеннерин директор Кижиир-оол баштаан партактив манап, уткуп ап турган. Ынчан, амгызы дег, хөй машина-трактор кайда боор. «Сталинец» дээр чаңгыс улуг комбайн, бир трактор бар. Чамдык кижилер хол-биле-даа, а чамдызы сиген кезер машинаны тараа кезер кылдыр таарыштырып алган, аътта сөөрткен турар чүве. Эртен чер чырыыры билек тура халышкаш, караңгылааже дээр ажылдаар бис. Чемненирде безин ындыг: бир кезек кижи ажылдап турар, өскези чемненир, эолчежип чемненир болгаш минута-даа хире үеде ажыл соксаш кынмас. Шефчилер, бежен бөзин четпес кижи ол баштайгы хүн 47 тонна тараанны ажаап, бастырып бергеш, саваңын сараттаан бис. Ол чүгле бистиң бөлүүвүс, а оон өске бригадаларның канчаар ажылдап турарын директор биске медээлеп бо-ла шаап кээр.

Ол күзүн Чал-Кежигге Будённый, Суг-Бажынга Молотов, Кара-Булуңга Сталин аттыг орус колхозтарга сумунуң араттары каш удаа шефтен дузалашкан. Ындыг шефтээшкиннер чер бүрүзүнге болуп турган.

Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оол ынчаарда Бай-Хаакка Элегеске чоруп чораан, араттарның патриотчу көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турганын 1942 чылдың сентябрь 9-та, 16-да үнген «Шынның» арыннарынга ийи удаа бижээн. «Күрүне ажыл-агыйының алдыы база үстүү талазындан тараа шөлүнче шефчилер үнүп турда төнмес. Эртенги шалың кургаваанда, оруктарда кызыл доозун дээрге шаштыктыр көдүрлүп үнүп турган. Ол дээрге тараа шөлүнче далашкан шефчилерниң аът, тергезиниң доозуну-дур...»

Шефчилер чүгле чер чырыырындан караңгылааже ажылдап турган эвес, кежээлерде от чырыынга шериг херээн өөренип, лекция, беседаларны дыңнап, оюн-концертти боттары белеткээш көргүзүп турган. Шефчилерниң ажылы болгаш ниити дүжүт ажаалдазының байдалы-биле таныжып, ТАРН ТК-ның Чиңгине секретары Тока, ТАРН ТК-ның чөвүлекчизи Калиничев олар бо-ла кээр турду. Ынчан олардан Советтер чуртунда дайын дугайында медээлерни хөйнү дыңнап, улам хол дыңзыг ажылдап турдувус.

Таңды кожуун амгызы ышкаш, тараалаң атка четпээндаа турган болза дайын чылдарында республиканың найысылалын, бүдүрүлге, өөредилге черлерин далган-биле хандырарын харылап турган. Суг дээрбелеринге тыртырган далганны хонукта 12 тонна чедир Кызылче сөөртүп турган.

Дайынчы шефтээшкиннерниң ажык-дузазы ажыл-агыйларга хөлчок улуг болган.

О. ТОВУУ.

ФИЗИКТЕР — БИОЛОГТАРГА

Узбек ССР. Физика-химиктиг биологияга ажыглаар фосфор-32-биле демдеглеттинген бүдүмелдериниң технологиязын ажылдап кылганы болгаш ооң үлетпүр бүдүрүлгезин организастааны дээш УзССР-ниң Эртемнер академиязының ядролуг физика институдунуң тускай эртемшиглериниң бөлүүнге 1985 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Геннериниң химиктиг тургузуун илередиринге фосфор-32-ниң радиоактивтиг изотоптарын ажыглаарының методтарын үндезилеп тургускан. Чүгле имиеттинген атомнуң дузазы-биле чүс-чүс муң атомнардан тургустунган нуклеин кислотаның тургустунган формулазын ылавылалдым-биле тодаргайлап ап болур. Институттуң коллективи Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң эртемденнери-биле сырый харылзаалыг ажылдап турган.

Амгы үеде физика-химиктиг биология талазы-биле шинчилелдерни чорудуп турар чурттуң бүгү эртем албан черлери фосфор-32-лиг бүдүмелдерни Узбекистандан ап турар.

Физика-химиктиг биологияга фосфор-32-биле имиеттинген бүдүмелдериниң технологиязын ажылдап кылганы болгаш бүдүрүп үндүрерин организастап чорутканы дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналы-биле шаңнаткан авторларның бөлүү (солагай таладан оң талазынче): химия эртемнериниң доктору, профессор, УзССР-ниң ЭА-ның ядролуг физика институдунуң директорунуң оралакчызы А. А. Кист, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-кежигүнү УзССР-ниң ЭА-ның президентизи, УзССР-ниң ядролуг физика институдунуң директору П.К. Хабибуллаев, эртем ажылдакчызы В. Н. Сидоров болгаш УзССР-ниң ЭА-ның ядролуг физика институдунуң радиопрепараттар бүдүрүлгезиниң директорунуң оралакчызы Ю. С. Скоблов оларның бичин электрон-саналга машиназында ажылдап турарлары.

В. КАЗАНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Школа реформазын—амыдыралга

СОНУУРГАЛЫН ДЕТКИВИШААН

Школачыларның кичээлден дашкаар хостуг үезин шын ажыглап, оларны ажыктыг чүүлдерге өөредип, кижизидери чугула айтырыгларның бирээзи дээрзин школа реформазында айыткан. Реформада айыттынган чүүлдерни амыдыралга боттандырары-биле өөредилге, кижизидилге ажылын чер-черлерде күштелдирген.

Чадаананың Пионерлер бажыңында база бо талазы-биле ажылды экижидери-биле ында ажылдап турар башкылар коллективи чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Пионерлер бажыңында чаа өөредилге чылында 19 бөлгүм ажыттынган. Ону тускай ортумак болгаш дээди эртемниг башкылар удуртуп турар. Эртем аайы-биле болгаш уругларның сонуургалдарының аайы-биле бөлгүмнерни тургускан. Хөй киржикчилерлиг болгаш ажылы макталдыг бөлгүмнер бар. Ф. А. Бочкарёв, Х. Б. Монгуш, аныяк башкы Александр Монгуш оларның удуртуп турар бөлгүмнеринде уруглар улуг сонуургал-биле кичээлдеп турар.

Ылаңгыя чурулга бөлгүмүнде ажыл солун. Бөлгүмчүлер Пионерлер бажыңының дерилгезинге идепкейлиг киришкеннер. Солун утка-шынарлыг хана солунну база олар доктаамал үндүрүп келген. Чоокта чаа «Алдын күс» деп чурук конкурузун организастааннар. Аңаа тиилекчи болганнарның чуруктарындан тургустунган тускай стендини кылып алганнар. Радиотехника бөлгүмүнүң киржикчилери кичээлдеринге үрелген янзы-бүрү чүүлдерни септеп турар. Олар радиодерилгелерни кылып, янзы-бүрү кежээлерге киржип турарлар. А кино бөлгүмүнде өөреникчилер кино үндүреринге өөренип турар болгаш Пионерлер бажыңынга эш-өөрүнге программа ёзугаар киноларны үндүрүп берип турар.

Олар өөредилге чылының соонда тускай шынзылга бижикти алырлар, а школа доосканының соонда кино үндүрүп ажылдап болур.

Пионерлер бажыңында ажылдап турар бөлгүмнерден аңгыда солун янзы-бүрү хемчеглер база ында доктаамал эртип турар. Чоокта чаа школалар аразының революсчу ырлар конкурузу болган. Аңаа бирги черни Чадаананың № 1, ийнгизин № 3 школалар, үшкү черни Хайыракан ортумак школазының өөреникчилери алган. А аргаан, даараан чүүлдер делгелгезинге Хайыракан ортумак школазының өөреникчилери тиилекчи болган. Пионерлер бажыңының чымчак ойнаарактар бөлгүмүнүң киржикчилери аңаа ийнги черни зэлээн. Ук бөлгүмнүң киржикчилериниң кылган чаптанчыг кылыгларын Пионерлер бажыңынга эрттирген конкурстарның тиилекчилеринге шаңнал кылдыр база тыпсып турар.

«Дамырак» агиткультбригада Пионерлер бажыңында каш чыл улаштыр ажылдап турар. Ооң удуртукчузу Анатолий Александрович Шаалы. Бригаданың кежигүннери солун программалыг концерттерин удаа-дараа үндүрүп, чоок-кавы суурларже аалдап чедип турарлар.

Пионерлер бажыңында ажылдап турар башкылар янзы-бүрү ужуражылгаларны, утренниктерин организастап, боттары хөй лекция, беседаларны чорудуп турарлар. Оон аңгыда олар район школаларының улуг пионервожатыйларынга лекцияларны номчуп, семинарларны эрттирип келген. А класс башкыларынга революсчу ырлар конкурузун, октябрятчы неделяны канчаар эрттирерин сүмелеп турар. Оон аңгыда бистиң башкылар чайын пионер лагерьлеринге ажылдаар аныяк башкыларга база арга-сүмезин кадып келген. Хөй чылда пионервожатыйы боон ажылдап келген дуржулгалыг башкыларның ажылын өөренип, оларның ажылдап турар школаларынга семинарларны план ёзугаар эрттирип турар бис.

Бистиң коллективтиң башкылары уругларның хостуг шагын чөп ажыглаар дээш, оларның сонуургалдарын деткип, моон соңгаар-даа күженишкиниг ажылдаар.

О. ОЧУР-ООЛ,
Пионерлер бажыңының директору.

УРАН ЧҮҮЛГЕ ХАНДЫКШЫДАР

Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурда уругларның уран чүүл школазы он ажыг чыл ажылдап турар. Ол үениң дургузунда школа хөй уругларны доостуруп үндүрген. Школаның элээн каш доозукчулары тускай эртем чедип алган соонда амгы үеде ында башкылап турар. Чижээлээрге, Анай-Хаак Донгак, Чимис Созур-оол, Салбакай Хертек, Уран Чамбал олар Кызылдың уран чүүл училищезин доосканш, школазынга кээп, уругларның уран чүүлге сонуургалын бедидип, кызымак ажылдап турарлар. Бо школада уруглар хылдыг хөгжүм хереклелдеринге, баянга, фортепианога ойнаарынга болгаш чуруурунга, танцылаарынга өөренип турар.

Ында класстарның дериттингени, өөредилге хереклелдери-биле четчелеттингени багай эвес. Школаның директору Д. К. Салчак бо коллективти эки удуртуп турар болгаш ада-нелерниң, башкыларның макталын чаалап алган.

Ынчалза-даа бир четпес чүүлдү — школаже уруглар хаара туттунуп турары эвээш дээрзин демдеглезе чогуур. Дараазында өөредилге чылында ол четпес чүүлдү эдери-биле 8 хардан өрү назылыгларны хаара тудары чугула. Ада-нелерниң кичээнгейинге бо кончуг хамаарылгалыг. Амгы үениң бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижизин кижизидеринге уран чүүл болгаш музыка эвээш эвес рольдуг дээрзин уттуп болбас. Ада-нелер уругларының сонуургалын тодарадып, сүмелеп, оларга идиг бээр болза эки. Мындыг таварылганы демдеглекседим. Хореография салбырында шупту уруглар бар, олар-биле чаңгыс оол кичээлдеп турган. Ону эштери оолдар кыжырып туруп бээрге, ол кичээлдевейн барган. Ол ышкаш чурулга салбырында база ындыг. Ында оолдар хөй, уруглар ийнчаңгыс. Уругларны чемелээрге, ыяткаш кичээлдевейн баарлар. Ынчангаш ада-нелер олче кичээнгейин углап, күзелин чедип алыр дизе кандыг-даа чемелээшкиннерин, хоозун чугааларны, бергелерин ажып эртер ужурлуг дээрзин угаап, сургаар болза эки. Оларны харын эштерин олче эвилелдеп, аңаа сонуургалын чедип алыр кылдыр чаңчыктырар херек.

Хөй ада-нелер уругларның уран чүүлче чүткүлүн деткип, школаның башкыларыбиле доктаамал харылзажып, оларның өөредилгезин сонуурган турары өөрүнчүг. Ындыг ада-нелер уругларының школага өөренип турары дээш ай санында төлээр дадывырын хуусаазында төлеп турар. Оларга Т. И. Демчик, Г. Ч. Иргит, И. М. Көже болгаш өскелер-даа хамааржыр. А чамдык ажы-төлүнүң сонуургалын деткивес, оларның өөренип турарын сонуургаар туржук, айда төлээр дадывырын безин хуусаазында төлевейн баар ада-нелер ам-даа бар боон турары ажок хомуданчыг. Ындыг таварылгаларда база уруглар школага кээп, кичээлдээринден ыяткаш, ону ара каар таварылгалар бар. Бо кончуг багай чаңчылды школаның башкылары ада-не хуралдарынга хомудал-биле чугаалап турарлар. Чамдык ада-нелер оон түңнел үндүрбейн турар. Ол дээрге-ле ажытөлүнүң келир үезин дээш сагыш салбайн турары ол-дур. Бо улуг частырыгны болдурбазы-биле ындыг ада-нелерниң ажылдап турар коллективтерин таварыштыр хемчег алыр болза эки.

Уран чүүл, музыка бистиң сагыш-сеткилвистиң каасталгазы, көрүнчүү. Ынчангаш уругларывысты аңаа кижизидериниче кичээнгейин углаар ужурлуг бис.

И. ДАСТАН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

19. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Харыылаңар, горнистер!». 9.25—«Баксанская песня». Док. телефильм. 9.45—«XII Бүгү-делегейниң: демиселдиң ырлары». 10.30—«Евгения Гранде». Уран-чечен фильм. 12.05—12.10 — Медээлер. 14.15 — фильмнер. 15.20 — Концерт. 16.00 — «Светлячок». Мультфильм. 16.15—20-30 чылдарда совет уран чурулга. 16.45—«Уругларга аңчыгаштар дугайында». 17.15 — Делегей конкурузунуң лауреады М. Плетнев ойнаар. 17.40—XI Бүгү-эвилелдиң телефильмнер фестивалының шаңнаткан фильми. «Эхо проходящих поездов». 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — «Наша служба». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Арфа квартеди ойнаар. 19.20 — СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур. Эстон ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 21.00—«Ye». 21.35—«С чего начинается Родина... «Фильм-концерт. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—23.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Киев). Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «От всего сердца». Док. телефильм. 8.35; 9.35—Бойдус эртеми. 2 класс. Күзүн колхозка. 8.55 — «Самый верный северный маршрут». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.55 — Француз дыл. 9.55—«Новые изделия техники. Вакуумные выключатели». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35; 11.40 — Ботаника. 5 класс. Үрезиннер болгаш дүжүт. 10.55— Чернохвастая чайка». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.00—К. Паустовскийни катап номчуп тура. 13.25 — Төөгүнүң арыннары. «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилели». 14.05—14.10—Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Уругларга фильм. «Приключения Кузи». 18.35 — «Азия төвү». Медээлер. 19.05—Телемедээлер 19.15 — «Спорт». ВЛКСМ обкомунуң шаңналы дээш хостуг хүреш талазы-биле маргылдаадан репортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тетя Валя рассказывает». 20.15 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 21.00 — «Ye». 21.35—22.55. — «Меж высоких хлебов». Уран-чечен фильм.

20. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында» 9.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.15 — «Меж высоких хлебов» — Уран-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.15—Медээлер. 14.35—Док-фильмнер: «Не днем сегодняшним», «Нижнекамский вариант». 15.15 — Одесса хоорайның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының херээженнериниң ниити ырызының оюн көргүзүү. 15.35—«Лев Толстойнуң чогаадыкчы ажылы». 16.35— «Птицы-пересмешники». 16.55 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.40 — «Нюрнберг: воспоминание о будущем?». Док. телефильм. 18.30 — «Хөглүг нотажыгаштар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ф. Шуберт. Вальстар. 19.10—Бистиң амыдыралывыстың программазы. СЭКП ТК-ның кежигүнү. СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы, философия эртемнериниң доктору В. В. Загладинниң чугаазы. 19.35—«Живое дерево». Док. телефильм. 19.45 — «Чокан Валиханов». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Ыр-85». 22.35—«Кузнец». Док. телефильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 —И. А. Гончаров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 9.25; 12.40 — Немец дыл. 9.35—«Крымский этюд. Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05—КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35 — Музыка. 3 класс. ССРЭ улустарының музыказы. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.10 — География. 5 класс. Чер шимчээшкиннери. Вулканнар. Гейзерлер. 13.10 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 13.40—К. Чуковскийниң ажыл-чорудулгазы. 14.25 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 14.55—15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Почта», «Приключения Кузи». 18.55 — Телемедээлер. 19.05 — «Азия төвү». Медээлер. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Минск). 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — «Первая девушка». Уран-чечен фильм.

21. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тула хоорайның ниити ыр бөлүүнүң концерти. 9.20 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.25 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.40—«Идем на миллион». Док. телефильм. 12.10—12.15 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «ССРЭ — Мексика. Страницы дружбы». Док. телефильм. 15.25 — Бүгү-эвилелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреады В. Чугунов (баян) ойнаар. 15.45 — «Амгы совет литературада В. И. Ленинниң овур-хевири». 16.20 — «Аданың бажыңы». 16.50 — Школачылар концерт залында. 17.40 — Чурук бүрүзүнде хүн. 17.55 — Миллионнарның ленинчи университеди. Ниити билиг школазының реформазы болгаш СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин ёзугаар кижизидилге системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдары. 18.30 — Т. Боккерин. Квартет. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Аас чогаалының янзы-бүрүзү. Кишиневтан дамчыдылга. 19.20 —Тайбың болгаш аныяктар. 19.55 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Документальный экран». 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Стратегия поиска». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.40 — Бойдус эртеми. 4 класс. Черге амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 8.55 — «Вода священная». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.45 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Оптиктиг приборлар. 10.35; 11.35 — Зоология. 7 класс. Балыктарның өзүп көвүдээри болгаш хөгжүүрү. 11.00 — Авамның школазы. 12.00 — «Заводы будущего». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.15 — Төөгү. 9 класс. Москвага декабрьның боо-чепсектиг тура халышкыны. 13.20 — Школачыларга хлеб дугайында. «Хлеб бистиң-биле кожа». 13.50—«Самый красивый конь». Уран-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Кызылдың уран чүүл училищезиниң музыка салбырының башкыларының концерти. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «Азия төвү». Медээлер. 19.10 — «Культура болгаш амыдырал». Хову-Аксы суурнуң культура-спорт комплекизиниң ажылының дугайында.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Утёнок Тим». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси). 21.00 — «Ye». 21.35 — «Случай с поличным». Уран-чечен фильм. 23.10 — «Дебют». И. Газиев ырлаар. Уфадан дамчыдылга. 23.30—01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Трактор».

22. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Школачылар концерт залында. 9.45 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.50 — «Кот Котофеевич», «Крылатый мастер», «Шаро-фотограф». Мультфильмнер. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. телефильмнер: «Печь Макара Мазая», «В ПТУ — по конкурсу». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизи. 16.20 —Черде, дээрде болгаш далайда. 16.50 — «Пешеходы: взрослые и дети». Док. фильм. 16.55 — «Гайдарның маадырлары — экранда». «Дума про казака Голоту». Уран-чечен фильм. 18.15 — «Кому какое дело». Эртем-нептерелдиг фильм. 18.30 — Улустуң ырларының концерти. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Рубан старого сказочника», «Славный Бакури». Мультфильмнер. 19.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 19.55 — «Чокан Валиханов». 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.00 — «Таныш аялгалар». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония оркестри ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Горный гусь». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. Баштайгы орус революсчулар. 9.05; 12.35 — Англи дыл. 10.05—«Под охраной государства»: Эртем-нептерелдиг фильм. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Александр Невский. 11.05 — М. Каримниң поэзиязы. 12.10 — Зоология. 7 класс. Балыктарның хөй хевирлин. 13.05 — Совет чурулга уран чүүлү. Е. Кибрик. 13.50 — С. Вишневский. «Оптимистиг трагедия». 14.35—Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Сказка про Бу-Адама». 18.40 —«Челээш». СЭКП-ниң XXVII съездизинге комсомолчуларның шалыпчы үлүү. 19.05 — Док. фильм. 19.20—«Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Как стать большим». Мультфильм. 20.15 — Барааннар, ачы-дуза чедириишкини, чарлалдар. 20.45 —Улустуң аялгалары. 21.00 —«Ye». 21.35 — «В Пушкинской Москве». Док. телефильм. 22.03 — «Когда Мордасова поет». Фильм-концерт. 22.45 — 01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Крылья Советов».

23. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.10 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 3 болгаш 4-кү сериялары. 11.20—XI Бүгү-эвилелдиң телефильмнер фестивалының шаңнаткан фильми. «Уралочка». 11.40 — «Үш чүс чылдарның хоорайы». Ленинград дугайында. 2-ги дамчыдылга. 12.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.40— «Поэзия».—В. Хлебников. 13.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «У колыбели народного творчества» (Чехословакия). 14.50—Бөгүн делегейде. 15.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.05 — «Непохожая». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 18.20 —«Бир катап күзүн». Эстрада көргүзүү. 19.50 — «Хозяин ветров». Мультфильм. 20.00 — «Ангелина Степанова — актриса художественного театра». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ялла» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Торпедо» (Москва), «Спартак» — «Жальгирис». 23.45—23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Бистиң садывыс. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Прочерк в метрике». Док. телефильм. 10.00 — Эвилелдер бажыңының Колониалыг залынга уран чүүл мастерлериниң концерти. 11.00 —Тюмень телестудиянның программазы. 12.00 — «Цирк ареназында». 12.40 — «Камера делегейже көрүп тур». 13.30 — С. Манюшко. «Страшный двор». Каттырынчыг опера. Варшаваның Улуг театрының шинзи (ПУР). 15.50 — «Кадыкшыл». 16.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьеханың концерти. 17.50 — Аян-чорукчулар клуву. 18.40 — «Ко мне, Мухтар!». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Первая скрипка». Мультфильм. 20.15 —Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады «Хорошки» ансамбльдиң концерти. 21.00 — «Ye». 21.30—22.50—«Антон Иванович сердится». Уран-чечен фильм.

24. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.55 — Россияның янзы-бүрү областарының улустуң ырлары. 9.20 — «Мурманск». Док. фильм. 9.40 —«Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 9.50—«Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35—«Көдээниң ажыл-ишчилеринге». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 —К. Симонов — «Мы не увидимся с тобой». Фильм-спектакль. 16.05 — «П. И. Чайковскийниң бүгү симфониялары». № 6 симфония. 17.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 18.05—«Делегей байдалының дугайында допчулал». 18.50 — «В яранге горит огонь», «Солнечный луч». Мультфильм. 19.20 — Көрүкчүлериниң дилээ-биле. «Дело «Румянцева». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Даштыкы эстрада артистериниң концерти. 22.35—22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.15 — «Трактор заводчулары ырлап тур». 8.40 — Орус чугаа. 9.10 — Ритмниг гимнастика. 9.40 —В.-А. Моцарттың чогаалдарын ССРЭ-ниң Күрүнениң камерлиг оркестри күүседир. 10.35 — Узбек телевидениениң программазы. 11.35 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 12.40 — Уругларга фильм. «Зимородок». 13.55 —Бүгүдеге стадион. 14.25 — С. Есениниң 90 чылынга тураскааткан дамчыдылга. 15.25 — «Каширниң шенелдези». Москва чоогунуң үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларынга бажың тударының дуржулгазының дугайында. 15.55 — «Тени исчезают в полдень». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. «Пришлые люди». 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.40 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—РТИ. 18.20 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараңгай совет композиторлар. О. Тактакишвили. 19.00 —«Тайбың болгаш аныяктар». 19.35 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «У колыбели народного искусства». (Чехословакия). 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Первая скрипка». Мультфильм. 20.15 — Чарлалдар. 20.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Архипова ырлаар. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Дебют». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 22.05—22.45 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Москва чурукчуларының делгелгези.

НОМГА ЫНАКТАРГА

Номга ынактарның эки тура ниитилелиниң республика организациязының баштаар черниниң чалаанын ёзугаар Номга ынактар ниитилелиниң РСФСР организациязының лекторлары, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, театр болгаш киноактёру С. Б. Борханов биле Бүгү-эвилел телевидениезиниң «Ыры» деп конкурузунуң лауреады композитор Б. М. Емельянов олар Кызылда чедип келген. Олар ноябрь 19—23 хүннеринде ужуражыышкыннарны кылып, лекцияларны номчуурлар.

С. В. Борханов «Экран болгаш ном», Б. М. Емельянов «Шүлүглел болгаш музыка» деп темаларга лекцияларны номчуур, өөредилге черлеринге, школаларга, хоорайның күш-ажыл коллективтеринге, номга ынактар ниитилелиниң эге организацияларынга барып, коллективтер-биле ужуражыышкыннарга киржирлер.

Чалаткан лекторлар Шагаан-Арыг хоорайның күш-ажылчы коллективтеринге, школаларга, номга ынактарга лекция, беседаларны база номчуурлар.

Д. ОНДУР.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Осенний марафон» 18.40, «Пришла и говорю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Кот идёт по следу» 11.00, 13.00, 15.00, «Вина лейтенанта Некрасова» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Утро обреченного прииска» 15.00, 18.10, 20.00, «Михаил Иванович Калинин» 16.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Анжелика в гневе» 15.30, 17.00, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Преждевременное лето» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республиканга болгаш Кызыл хоорайга хар чаар, хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 16—21 градус, хүндүс 2—7 градус соор. Кызылга дүне 16—18 градус, хүндүс 5—7 градус соор.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан «Бистиң күш-ажылывысты, чогаадыкчы, мергежилдиг чоруувусту, сеңээ, партия» деп девизтиг «Театр — уругларга болгаш аныяк өскенге» деп VI Бүгү-эвилел неделязынга холбаштыр XII Бүгү-россия неделязы.

Ноябрь 24-тен декабрь 1-ге чедир

Ноябрь 24-те эгелээри 12 шакта. В. Катаев «Полктуң оглу».

Ноябрь 24-те эгелээри 19 шакта. Ч. Айтматов «Иениң шөлү».

Ноябрь 25-те эгелээри 17 шакта. Ж. Б. Мольер «Скапенниң оптуг үүлгедиглери».

Ноябрь 28-те эгелээри 10 шакта. М. Машаду «Бразилияның эртинези».

Ноябрь 28-те эгелээри 17 шакта. Ч. Ондар «Бодарал».

Ноябрь 29-та эгелээри 17 шакта. В. Катаев «Полктуң оглу».

Ноябрь 30-де эгелээри 12 шакта. Л. Гаврилова «Аңчы-Кара болгаш Аңгыр-Чечек».

Ноябрь 30-де эгелээри 17 шакта. Ч. Айтматов «Иениң шөлү».

Декабрь 1-де эгелээри 12 шакта. В. Катаев. «Полктуң оглу».

Декабрь 1-де эгелээри 17 шакта. Ч. Айтматов. «Хүннүң дурту чүс чыл ажыг».

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3168.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00252.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 269 (12969) | 1985 чылдың ноябрь 20, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

НАИЫРАЛЧЫ БЕСЕДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 18-те Швейцар Конфедерацияның президентизи К. Фуглерге барып чораан.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының, а ол ышкаш совет-швейцар харылзааларының кол чугула айтырыгларының талазы-биле санаалдарының солчуушкуну чогумчалыг, найыралдыг байдалга эрткен беседаның үезинде болган.

Швейцарияның доктаамал нейтралитединиң догуиналшкынын Совет Эвилели ескерлип чок хүндүткел-биле көруп турарын, Швейцария бодунуң нейтралитединге даянып, Европаның улам ыңайгы ниити хөгжүддеанинге, Чөөн болгаш Барыын чүктериниң аразынга үре-түңнелдиг харылзааларны экижидеринге, чаварлышкынны болгаш идегежир чоруктуу бижыглаарынга эвээш эвес хемчеолдуг идигни берип болуурун М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Европаның улустарының айыыл чок чоруунуң айтырыгларын шиитпиргелеринге боо-чепсектерин дөңге кызырарының, күүнелериниң, улустарының аразынга тайбың кожа-хелбээ догуиналшкынның болгаи кадыр ажылдажыгаанның аргазы турун турар дээрээнге бүзүреди ийи талаа илергейлээн.

Политика, садыг-экономика, эртем-техника, культура талазы-биле болгаи еске-дээ чүүлдерге ССРЭ-ниң болгаи Швейцарияның аразынга боо-боттарынга ажыктыг харылзааларны хамылаарыныа ийи талаларның соңуургалдыы бадыткаттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе болгаи Швейцарияның Даштыкы херектериниң департаментизиниң начальнигн П. Обер беседага киришкен.

ШВЕЙЦАРИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЖЕНЕВА. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев-биле ужурашканының соонда Швейцар Конфедерацияның президентизи К. Фуглер журналистерге мынча деп медеглээн:

Бистиң ужуражыышкыныстың үезинде ийи таланың бот-боттарының аразында харылзааларны экижидеринче чүткүдүүн тодаргайлаан. Чугула болгаи кончуг улуг үре-түңнелдиг чугаа болган. Айыыл чок чоруктуң айтырыгларынга хамаарыштыр бүзүрешпезиниң амгы байдалының орнуга бүзүрежиринең байдалын тургузарынче, бичии-даа болза, байдалды экижидеринче күзел болгаи эки келир үезже мнаныышкыын турун турар деп санаар болур ыңдыг байдалдың база катап тургустуиун келиринче чүткүдүү онзалаи демдеглээн бис.

ССРЭ ышкаш ыңдыг улуг күүрүе биле Швейцарияның аразында культура, экономика, спорт талазы-биле харылзааларны бижыглаарынга бот-боттарыстың соңуургалдыышысты тодаргай илереткен бис. Ийи талалыг харылзааларыны улам ыңай талаларның соңуургалдыы бадыткаттынган.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХУРАЛЫ

Михаил Иванович Калининниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болганыбиле холбаштыр байырлыг хурал Москвага, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунга, ноябрь 18-те болган.

Хуралга чүве чугаалаанар Коммунистиг партияның болгаи Совет күрүнеиниң сураглыг ажылдакчызы М. И. Калининниң социалистиг тургузуушкуннуң херээнге улуг салыышкынының дугайын демдеглээнер.

Ниитилел хөгжүдээнинге ханызының болгаи салдарының күжүнүң талазы-биле чижеглээр чүве чок оруктуу СЭКП-ниң эрткенин аңаа демдеглээн. Ооң баштайгы марксисчи балүктерден эгелээш, улусчу үш революциины дамчыштыр социалистиг улуг күрүнеии удуртуруга чедир эрткен оруу чайгылыш чок. В. И. Ленининиң сурукчузу М. И. Калинин улустуң аас-кежин дээш демиселдиң мурнуу одуруунга кезээде туржуп чораан.

СЭКП ТК-ның апрель болгаи октябрь (1985 ч.) Пленумнарынга ажыддан кылган партияның стратегиязы болза, социал-экономиктиг депшилгени боттуу-биле дүргедеп тура ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалын чедип алыры ол боол турар. М. И. Калининниң ажылдары, массаларның социал-политиктиг идепкейин кедүрер, социалистиг демократияны улам бижыглаар, улус депутаттарының Советтериниң ажылын сайгыраңгайжыдар, ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезининң талазы-биле ооң дүржулгезы партияга, совет улуска бөгүн-даа аажок улуг ужур-дүзээлиг боол турар.

Улуг организакчы болгаи талантылыг удуртукчу, марксисчи-ленинчи идеяларның кайгамчыктыг пропагандизи — М. И. Калининниң амыдыралчы оруу — социалистиг Төрөөн чуртка, коммунизмниң херээнге чайгылыш чокка бердинерииң чайынаачак үлегер-чижээ болуруи аңаа чүве чугаалаанар демдеглээнер.

Хуралга СЭКП ТК-ның харымсалгалыг ажылдакчылары, партияның, дайынның болгаи күш-ажылдың хоочуннары, кайысталдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери олурушканнар.

(СЭТА).

ВЛКСМ ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдымшкын бажыңынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң үшкү пленуму болган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалажып көргеи. Москваже өөренип чоруткы-биле холбаштыр О. Х. Хопуяны ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары хүндөлгезиниден хостаан. ВЛКСМ обкомунуң бирги секретарынга В. А. Кочергинии, ВЛКСМ обкомунуң ийнги секретарынга Г. Д. Куулары соңгаан.

«Арагалаашкынны болгаи алкоголизмни узуткаар хемчегler дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалыи күүседип турарының дугайында» база ажыктарның идей-политиктиг болгаи мөзүн-шынар кижизидилгезин ухам ыңай сайгыраңгайжыдар талазы-биле республиканың комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында идепкелдиг. ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары В. А. Кочергин хынаан.

Пленумга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак чүве чугаалаан. Пленумнуң ажылынга ВЛКСМ ТК-ның инструктору С. Е. Чурилов киришкен.

ҮРЕЗИНГЕ—ШЫНАР

«Үрезин ажылын организастаарын сайгыраңгайжыдар болгаи үрезиниң шынарын жижидер. Бо сестер «1986 — 1990 чылдарда болгаи 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүдээнииң Кол угланыышкынкынарының төлевилелиниде база бир онзагай черии эзлеп турар. Үрезин чогуур негелдеге четпес болза, канчаар-даа эки белетизэи черден, каидыт-даа агротехнологияны ажыглап тургаш, бедик дүжүт алыры болдунмас. Чер ажылының интенсивтиг технологиязында чугула негелделериниң бирээзи ол.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында республиканың тараажылары багай эвес дүжүттүг өстүргеи: ортумаабиле бир гектарга онаалтыр 12,3 центнер алы эрткен чылдагыныдан 2,5 центнер хөй. Ооң түңнелиниде 184 муң тонна тарал ажаан алдынган. Бо чедишкинде үрезиниден киргеи үлүг көскү черии эзлеп турар. Чер ажылының чаа зона системазында үрезин ажылын онзалай тургусканы черле чеп. Моон соңгаар ол угланыышкынны салбазы, эртем-техниканың чедишкиннерии, мурнакчы дуржулганы болгаш күш-ажылды эргелеп башкарарының деңшилгелиг аргаларын улам шиңгээдирии чугула.

Үрезин ажылын хөгжүдүүнүнге күжүн берип, эте документилерии тургузарын холга ап, дуржулга болгаш үрезин шөлдерии негелдеге дүүштүр тудуп турар тускай эртеминиглер эвээш эвес. Оларның чижээнге Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлгө ажыл-агыйының кол агроному Ю. М. Злытостевти, «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол агроному Б. Д. Моңгушту, «Тиилелге» совхозтуң кол агроному К. Н. Кууларны, СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтуң кол агроному Н. В. Борбалдайны болгаи ооидаа өскелерии адап болур. Оларның ажыл-агыйларының чыдың-на бедик дүжүттү ап келгенинге, бо чылын «Октябрь 30 чылы» совхозтуң 26,3 центнерии, «Кок-Тейшин» 25, Ленин аттыг совхозтуң 24,6 центнер дүжүттүг гектар бүрүзүиден алганынга шынарлыг болгаи сорттуг үрезин база дузалыг болган.

«Тиилелге» совхоз үрезин белеткелинче чогуур кичээнгейии салып келген. Оларда дүжүткүр болган үрезиниерии аңгылаан арыглаары чаңчыл болган. Бо чылын хөөчүн тараажы, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү болгаш ийнги чергелериниң эдилекчизи Доржу Дандарның бригадазының 60 гектар шөлүүдеи бир гектарга онаалтыр 45 центнер дүжүт бергеи тараазын база ыңчаар кадагалаан алган. Бригада ол тараанны элээи каш дилиидекке чажарын болгаш үрезин шөлүүге база көөдедирии планнаан турар.

Республиканың ажыл-агыйлары бо хүннерге чедир 35 муң тонна үрезиниң уруп, бо талазы-биле планны 92 хуу күүседкеи. Тараа беш чылдың кайы-даа чылындан хөй болган чылын үрезиниң чедир уруп албааны чамдык ажыл-агыйн удуртукчуларының болгаш хову ажылының тускай эртеминиглериниң четпес ажылдан турарын хереченлеп турар. Ылаңгыя «Чыраа-Бажы» совхоз он ийнги беш чылдың баштайгы чылында чажар үрезиниииң түңнее 38 хуузун, «Шекпээр»—35, «Тээли»—31, а «Мурнакчы» ыырыңай 25-ле хуузун урган. Оларның тараан тараазындан чазын чашкан үрезиии безии эгиттинмээн. Ам өскээртен үрезии садыы, солуп, улуг чарыгдал үндүрери чайлаш чок.

Республикада үрезиниң арыглаан, ону чажар шынарына чедирип турары дыка суда. Бо хүннерге чедир үрезии лабораторияларынга хынаттынган бүгү үрезиниң 70 хуузу чажар шынар чок болган. Ол үрезининиң 60 хуузу бокту, 16 хуузунуң шыгы улуг, 58 хуузунуң үнери чегей болган. Бо чорук чер-черде партия, ажыл-агый органнарының көдээ Советтер күүскомнарының, ылаңгыя РАУК чөвүлелдериниң ажылдакчыларын болгаш агрономнарны дүвүредир ужурлуг.

Бай-Тайга, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйларының уртаа үрезиниң шуптузу чажар шынар чок болган. Ооң ыңай Чөөн-Хемчик районнуң үрезиниииң 97 хуузу, Улуг-Хем районнуң үрезиниииң 95 хуузу чажар шынарынга четпес. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Сүт-Хөл районнарның совхозтарында байдал база дүвүревчиг. Ынчангаш дараазындагы беш чылдың баштайгызының үрезиниң четчелээриниче, арыглаарыиче болгаш кадагалаарыиче база үргүлчү хайгаараарыиче кичээнгейии күштелдирери чугула.

Доозукчу чылда чер ажылының ажылдакчылары багай эвес ажылдаан. Ол түңнел СЭКП-ниң элчелиг съездизии уткуурунга болгаш он ийнги беш чылды эгелээриниге идиг болур ужурлуг. Ынчангаш келир чылдың тарылгазынга шынарлыг үрезиниң амдыгаашгаи белеткээр херек. Бо ажылга үнүш камгалалының станциязының, көдээ ажылагый культураларының химижидилге станциязының болгаш үрезии инспекциязының ажылдакчылары кескү черии эзлээр. Бедик шынарлыг үрезии кады база деминг ажылдаанындаи чедип алдынар.

Ажыл-агыйлар үрезии арыглаар тускай бригадаларны болгаш звеноларны организастаар. Оларның ажылдакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар. Чер болганга социалистиг чарыштыг хайныктырар, ооң түңнелии чогуур үелериие үндүрүп, мурнакчыларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчеии көргүзер. Күш-ажылды эртелеп башкарарының деңшилгелиг аргаларын шиңгээдир, ажыл төлевирии сайгыраңгайжыдар. Үрезии арыглаар машиналарның турум ажылдаарын хандырар болгаш мурнакчы дуржулганы иештередир. Шаңгарны көргүзүг материалдары-биле шимээр болгаш ажылчынар ортузунга тайылбыр ажылын чорудар.

Келир беш чылдың болгаш ийи муң чылга чедир үениң сорулгаларын чугаалажып тура, чер ажылының ажылдакчылары үрезии ажылыиче база кичээнгейии улгаттырары чугула. Аңаа бир үндезин—бөгүнгү ажылдар.

М. С. ГОРБАЧЕВТУ байырлалдыг уткааны

ЖЕНЕВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевту уткаанының байырлалдыг тускай ёзулалы швейцар протоколга дүүштүр ноябрь 18-те хүнүүн ийнги чартыында болган.

Швейцар чазактың резиденциязының бажыңынга Совет Эвилелиниң болгаш Швейцар Конфедерацияның күрүне туктарын кедүргеи. Швейцар армиязының шериг кежээ чыскаагаи болгаш М. С. Горбачевка ооң командири рапорт бергеи. ССРЭ-ниң болгаш Швейцарияның күрүне гимниерии шериг оркестри күүсеткеи. М. С. Горбачев болгаш К. Фуглер швейцар армиязының дайынчыларының чыскаал туружунуң баарыбиле эрткеи. Хүндүүг аалчыларның депгерииге совет удуртукчу ат салган.

Уткуушкунуун ёзулалынга Э. А. Шеварднадзе, П. Обер, албаниың совет болгаш швейцар еске-даа кижилери турган.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Р. РЕЙГАН-БИЛЕ УЖУРАЖЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң АКШ-тың Президентизи Р. Рейган-биле ужуражышкыны ноябрь 19-та Женевада эгелээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының болгаш АКШ-тың Президентизиниң беседазы баштай оларның чүгле ийилдирзиниң аразынга болган. Ооң сөөлүнде беседага киришкеннер:

— совет таладан: Э. А. Шеварднадзе, Г. М. Корниенко, А. Ф. Добрынин, А. Н. Яковлев, Л. М. Замятин, А. М. Александров;

— америк таладан: Дж. Шульц, Д. Риган, Р. Макфарлейн, А. Хартман, Р. Риджуэй.

Беседалар хүнүүн ийнги чартыында үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Ажылчынга сөс

ЧУРУМ—ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

«Тыва кобальт» комбинатка он ийи чыл бурунгаар ажылдап кирген мен. Ийи чыл ажыр ажылдап чорумда, меңээ идегелди көргүзүп, партия кежигүнүүге кандидат кылдыр хүлээп алган. Ам партия стажым он чыл чедип турар. Күш-ажылчы коллектив мени кижизиткеи. Эш-өөрүмүүн деткимчези-биле мергежилим бедип, ажылга турумчуп доктаган мен.

Шериг соонда борта келгеш, комбинаттың профтехучилищезиниң кежээки курстарынга электрик мергежилди шиңгээдип алган мен. Өөреммишеан холу-биле тудуп ажылдаарга, дыка дузалыг болган. Ынчангы мастер, ам кол энергетик А. И. Верезкин мени дагдынып алган.

Комбинаттың кол цехтериниң аразында чарышка гидрометаллургия цеги доктаамал тинилекчи болуп келгеи. Цех иштиниң чарыжынга бистиң № 1 үүрмектелге участогу мурнап турар. Участокка чыл эгезинден тура чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чорук болбаан. Мурнуумда күш-ажылдың сагылга-чурумун үреттер таварылгалар турган. Хөй-ниити организациялары ыңдыг чоруктар-биле демиселди күштелдиргеи. Чарышты түңнеп тура, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң корум-чурумунуң байдалын өөренип көрүп турар бис. Бүдүрүлгечи айтырыглар-биле чергелештир кижизидилге айтырыышче кичээнгейии угландырары чугула деп көрүп турар бис.

Электри энергиязы-биле үзүктелиишкин чок хандырар дээш, мен электрик кижи болганымда, сагыш салыр ужурлуг мен. Энергия чокта бүгү цехтериниң ажылы туруптар болгай. Чылыг, чырык бериишкинниде четпестерии чайладыр, энергиины ажыр чарыгдаарын болдурбас соруулга туруп турар. Чарыгдалды контрольдаарын экижидери чугула. Тода санаашкынны чорудар амгы үениң хемчээр техниказын ажыглап тургаш, электри энергиязының шын чарыгдалын чедип ап болур. Чаа дериглер-биле эде дериирии шапкыичыдары чугула.

Участок декабрь айда чыл планнын күүседир сорулгалыг. Ажылга харыысалгалыы-биле, ыңыг сагылга-чурумубиле өскелерге үлегерлиг бүдүрүлгениң мурнакчыларынга чоргаарланыр бис. Хоочун ажылчын А. Д. Хаак-оол, мастер С. В. Павлов болгаш өскелер-даа коллективтиң ээзэ болуп, ниити көргүзүглериниң экижирииге үлүүн киириштирип турар. Коммунистер К. М. Оюн, А. П. Пугачев олар аныяктарның күш-ажылчы дадыгыышкынынга идигни берип турарлар. Бо ийи коммунист партия кежигүүнүге кирер кылдыр меңээ рекомендацияны берген. Ам мен бодум дагдынып алдым.

Участокта аныяк ажылчынар эвээш эвес. Оларның дыштанылгазы четпес организастап турарывысты мининр аңаар. Спортчу өөнинар хаая болуп турар. Корум-чурумну бижыглаарынын бир оруу чонуун хостуг үезии чеп организастаары болур. Ынчангаш культура албан черлери-биле харылзааны быжыктырары бистен иегеттинип турар.

Доозукчу чылдың планнын онаалдаларын чедиишкинниг доозуп, он ийнги беш чылдың баштайгы чылында күжениишкинниг ажылдаар соруулга туруп турар. Бо хүнерде коллектив СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, 1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынкынарының төлевилелдерии ханызы-биле өөренип, бо чугула документилерии шии-биле чүүлдүгзүнүп турар. Бүдүрүлгеии эде дериирии, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерии, күш-ажылды организастаарын экижидерии — бо бүгү айтырыглар бистиң комбинаттың ажылынга база дорт хамаарылгалыг. Бүгү звеноиуң кадрлары тургузуушкунуун бо чугула документилериниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш, харысалгазын бедидип, иштики курлавырларга даянып тургаш, ажылды экижидерииге үлүүн киириштирер хүлээлгелиглер. Бир-ле дугаарында коммунист кижи үлегерии көргүзер, өскелерии баштаар ужурлуг.

Үүрмектелге участогу съездиге уткуштур бедиткеи хүлээлгеии алган. Материалдарны камнап алыр, техника ажылдалыи экижидер ажылды күштелдирери бистен иегеттинип турар. Республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң үлегери-биле бистиң комбинаттың цехтери, участоктары алдыгаан хүлээлгелериниң күүселдезии боттандырар дээш күжениишкинниг ажылдаар соруулгалыг.

С. МОНГУШ,

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегиниң № 1 участогунуң электриги, ыңда профком даргазы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң алдыгы чыыжының ийнги сессиязын 1985 чылдың декабрь 20-де Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың ноябрь 19.

Кыштаглаашкынны организастыг эртирер

АМ-ДАА 20 ТОННАНЫ

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының күш-ажылчы коллективи он бирги беш чылдың планнын онаалдаларын күүседип алган. ССКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга чугаалашкан айтырыгларга хамаарышкан материалдар-биле таныышкаш, фермаиың бүгү саанчылары, кадарчылары, бызаа ажаакчылары улам сорук кирип, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 20 тонна сүттү планнаан ажыр бүдүрерии хүлээнгенер.

Ферма кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Инек, молдурга, бызаа кажаалары чылыглаттынган, ниити чугайлаттынган. Фермаиың бүгү девискээри арыг-силиг кылдыр аштаттынган, мал чеммери четчир кылдыр дүжүттүнгеи. Механизаторлар Ч. Сундуй, В. Сиирии, Ю. Амыртаа олар кеж суланы, сигении амдаа немей соортуп, эрес-шудургу ажыдап турарлар.

Күш-ажылчы коллективтиң кызыл-булуңун кескү агитация-биле карыштыг, солуп кылдыр шимээн. Саанчыларның, бызаа ажаакчыларының база механизаторларның бүгү бүрүде кылып турар ажылын көргүзүг самбыразында бижин турар. Кымның канчаар ажылдап турарыы оон кескү.

Коллективте социалистиг чарышты улам калбартkан. Ооң түңнелин ай, квартал саныида үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар.

Саанчыларның база кадарчыларның, фермаиың өскедээ ажылчынарымың чурттап турар бажың-балгады таварымчалыг. «Малчыннарның культурлуг амыдыралы дээш» деп чарыш база чорун турар.

Фермаиың мурнакчы саанчыларының саны көөдөөн. Эрткен айларның түңнели-биле мурнакчы саанчылар Б. Натпит, Т. Монгуш, Ф. Наваажап олар сүт саап эдир планнарын дыка ажыр күүсеткеннер. Дуржулгалыг кадарчылар М. Олчамай, Х. Монгуш, К. Монгуш, Д. Очур ынек кадарбас хүннеринде мал чеми соортуруге, фермада бызаа, молдургаларны ажаарынга, чемгереринге идепкейлиг киржип турар.

Мурнакчы фермаиың коллективин доозукчу чылда 150 тонна сүттү күрүнеге садар планын сентябрьның төнчүзүиде ажыр күүсеткеи.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХРОНИКА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу эш И. П. Пешковту Тыва АССР-ниң чурт үлетпүрүүнүң министри албан-дужаалындаи болгаш эш Д. Б. Шожатты Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы албан-дужаалындаи хостаан.

СЭКП-ниң XXVIIIсьездизинге уткуштур

СЪЕЗД МУРНУНУҢ ДОКУМЕНТИЛЕРИН ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

ТӨТЧЕГЛЕП БОЛБАС

Он бирги беш чылдың доозукчу чылы адакталып келген. Бо хүнверде бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери, чурттуң бүгү чону-биле бир домей, чүүл кылганывысты түңнеп, дараазында беш чылда кылыр ажылывысты сайгарып, курлавырларывысты тыптырыпын турар бис. Чогум сорулгавыстың утказы «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынналарының төлевилелиинде» көрдүнүп турар.

«Мал чемин бүдүрериң бүгү талалыг хөгжүүлер. Тарылга шөлдериниг болгаш шын-одар чөрлерге мал чемнерин өстүрериң интенсификастаарывыңың үндезиниинге бодүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин бүдүрериң дыка көвүдезидир». Бо дээрге төлевилелден алдынган сестердир. Мен ону бүгү сеткилимден деткиир мен. Чүге дээрге партиниң аграр политиказын шинтпирлээрде, чодаргайлаарга, мал бажын өстүрерде, кол негелде — мал чеми. Хей болгаш шынарлыг мал чеминге— малдыг, малдытда — эът, сүттээ, кедер хеп-даа бар. Ынчалзажок ол бүгү «чыткан тева аксыиче кайгымыл киргең» дээн шыкаш, аңаа чедип келбес.

Бистиң Өвүр район тараалаң болгаш хадылаң эвес чер. Ылаңгыя бистиң «Коммунизмче орук» совхозтуң девискээринде, чогум оңдуксеңү бар-даа болза, белеткеп алыр мал чеми ховар. Ынчалза-даа алаң кайтап орбаан бис: көк-суланы Бора-Шайның болгаш Улаатай-Аксының дажын аштап, өвөөн-биче-даа болза, тарып ап турар бис. Оон алдынган дүжүттүң кырынга харагаң арааның сигенин кезип алыр. Бо мал чеминиң чедишпезин билдингир. Ынчангаш совхоз девискээринден үнүп, ийи-үш чүе километр, чамдыкта оон-даа ырадыр чоруп каар бис. Ол чорук совхозтуң экономиказынга болгаш продукциянның бот-үнезинге дыка таарымча чок. Ындыг болганда, черле негелде болгаш зоотехниктиг чуруы бар болганда, ярай деп тыптынып алган мал чемин бодамчалыг ажыглаар керек: тетчеглеп, төп-чайын черле болбас, тудуш сиген, адыш комбикорм бүрүзүн дайзынаан, болбаазырадып, хоолүзүн болгаш ямданып экижидип турган, ам малга бээр.

Мен бодуум колхозтуң болгаш совхозтуң мал чеминиң белеткелиинге, школага башкылап-даа чораан, чылдынга киржип келдим. Мээң удуртказ бригадам социалистиг чарышка тиилеттирбейн келген. Бо чылын, харын, сиген белеткелиинге аңаа ажылчын болуп киришпейн турумчуур үе чаңгыс-ла бо чай эвес-ле болгай. Оны бодаар херек, мээң бир санаым ол.

Ырак-узак черде улус-биле совхоз директизынының харылзажыры берге болгай. Ынчангаш аъш-чемден өгелээш, ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузарын негевейн тур мен. Биске чүгле чаглак, оон ыңай артык кезектер чугула турду. Бираәде, таныыс улуска, ийиде, еске коллективке ынчынга-ла ховар болгаш чедишпес артык кезектерни чон дузалап турган, оон ачызында ай четпээнде-ле, 500 тонна сигенни Алгый хөл чанындан ыраккы Солчурже чүдүрүп чоруттувус. Маңаа Кадзо ажыл-агый министерствозунуң автобазазының дузазы база улуг болган.

Чер аравы ырак болганындан харылзажыры берге дээрзин билир мен. Ынчалзажок Хандагайтының «Чаданган» агиткультбригадазынга биске, чаңгыс-даа катап болза, келгенниге эвээшинисти демдеглевес аргам чок. А совхозтуң агитбригадазы, кажер кинозу болгаш агитатору азы лектору сиген сөөрткен машиналар-биле база чаңгыс-чаңгыс катап ээп болур турган. Директор бихе кормоцех начальзынга К. Доңгак бир катап келген.

Корум-чурум шыңгыы, харысалга бедик, социалистиг чарыш чидиг турду.

СЭКП райкомунуң, райкүскомунуң, кедзе ажыл-агый ажылдакчыларынының профсоюзнай райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң бригадалар аразынга шилчинир Кызыл тугун ийи катап чаалап алдывыс. Прессстекчилер Чкалов Куулар, Моңгуш Оттук-оол, кезикчилер Григорий Ховалыг, Ян Шаңнаа, Григорий Ондар, бөлдүрүкчү Николай Доңгак, чүдүрүкчүлер Демьян Доңгак, Александр Кара-Сал, Моңгуш Торлук-оол дээш, черле шуптувус шудургу ажылдаан бис. Дараазында база чорудар дизе, чажан дивес бис.

Таңдыдан кел сал-ла, Бора-Шайның Хову-Бажының көк-сулазын ажаадывыс. Оон соонда бистиң черге бир дугаар тараан рапеты кезип, ийи оңгарга 250-250 тонналы силостадывыс. Ынчангаш совхоз мал чеми белеткээр планын инитизи-биле күүседкен болгаш, октябрь бирде. Совет Конституция хүнүнүң будүүзүнде, СЭКП райкомугa болгаш райкүскомга илеткээн.

Ажылывыс оон-биле доозулбаан, ам кыштагларже мал чеми сөөртүп тур бис. Чоокку хүнверде Успа-Хөлдүң Ак-Чыраажe аъттаныптар бис — Амдайгының хыргыыжын кезер. Он бирги беш чылды аңаа доозар бис. Бисти төлевилеледе көрдүнген сорулгалар ынчаар удам сөрүк киирип турар.

Х. СЕМИС,
«Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының кежигүнү.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

Сүт-Хөл районда Чечектигниң хойжу бригадазы бо хүнверде мал чыштагладыышкынынче организастыг киргең. Кыштагларже мал чемнерин чедирип турар.

Ол бригаданың хойжулары беш чылдың соолгу чылын чедишкинниг доозар сорулгалыг ажылдан. СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып турар. Ол чарыштың мурнунда бо чылын чүс башка онаалыр 110 хураганы мендиг алган Сөкпен-оол Ондар болбушаан. Беш чылдың түңнели-биле олар чүс чедиг баш хураганы алган. Дүк кыргын алырынга база чедишкиннерлиг.

Чечектигжилер инитизи-биле бо беш чылдың дургузунда чүс баш хойга онаалыр 94 баш хураганы мендиг алган. «Алдан-Маадыр» совхозта бо мурнакчы бригаданың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге утказыр съезд мурнунуң документилери-биле таныжарын үргүлчүлеп турааралар. Бригаданың малчыннарынга таныдылганы бригадир Хертек Доскаарович Мочак-оол болгаш оон ээкe-даа пропагандистер, агитаторлар организастап турар.

ЧУРУКТА: Чечектиг бригадазының бригадири Хертек Мочак-оол (оң талазында) мурнакчы малчын ог-бүле Маас биле Сөкпен-оол Ондарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЫҢГА «Чаа-Холь»

МАЛЧЫННАВААН-ДАА БОЛЗА

Мал малдан чорбаан кижиге хой хүлээп алыры ындыг-ла белен эвес. Бугаров Чымба, бодуу аныяк эвес-даа болза, Бай-Тайганың Тээлиден көшкеш, «Совет Тыва» совхозтуң хоюн малдай берген.

Бугаров Хертекович ам үш чыл малчыннап турар. Бо үениң дургузунда ол ажылга кызымаан, хой ажылынга эптиин коргүскен. Ооң кадарган хоюнуң деңгели эки, бажы хорабас, продукциязы хой. Ол эрткен чылдарда чүс башка онаалыр чаш төл алырының болгаш дүк кыргынының планныг онаалдаларын күүседип келген. Ажылга оон дузалакчылары — кадайы Маадырне Кара биле оглу Станислав.

Малчын ог-бүле кыштаглаашкынны эки эгелээн. Кыштаанның сеткилегизи бодуу кылган. Мал чеми четчир. Кыштагта электри чыры кииртинээш боогра, совхоз мотор садын берген. Электри шугуму кыштагдан ийи километр чоок эрткен болганда, чагылар кадаалаш, ону кыштагта киирери чугула. Ол дугайында дилегни малчын совхоз директизынга киирерге, трансформатор тывылыбас дээш чылдагаанналар. Республикада ат-сураглыг совхозтуң директору шимчеинр болза, кадарчының дилээ чүге күүсединнмес деп? Бо айтырыг талазы-биле боттуг хемчегин алыр керек.

Малчын Бугаров Чымба доозукчу чылды чедишкиннинг тоңдүргеш, он ийиги беш чылды эки эгелээр, партиниң ээлчеглиг съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш ажылдап турар.

Б. АРТСЮР.

ӨӨРЕНИП КӨРЗЕ

Ангы үеде кедзе суурларның хөгжүп турары кайгамчык. Кала-даа бааргa чурттакчыларның хой кезии чырык, чылыг болгаш долгем бажыңнарда чурттап турар. Бистиң Ак-Туруг суурда бээ мындыг. Ынчалзажок удуртунучуларның бүрүүзүндэн, чамдык ог-бүлелерниң бажыңга чедишмейн баар тавarылгалары база бар. Ылаңгыя үргүлчү кожун чоруур малчыннар шенисиже үнгенде азы аарааңда суурга, эмчи чанында, дөргүлтөрелдериниң хайгааралыңга чурттаар дээш, бажың тыныйн баргылаар. Ону өөренип көөрү чугула.

Чүүлүм Чимит-оол малчыннап турда, бичии бажыңнга школачы уруглары чурттап турган. Кадайының хөрээ аарый бээрге, ол бажыңында чурттай берген. Ооң шолу он алаа дөрбелчин метр. От-бүленин кежигүннери — чедиг кижи, оларның ийи дерту өөреникчи.

Чимит-оол Одучуевич 1974 чылдан бээр бажың эдережин келгең, ажылдап турар совхозу амдыгаа чедир бажың бербээн. Бо ог-бүлениң берге байдалын көргең, мен бодум база кедзе Совет күүскомунга болгаш профкомга чедип турдум. Олардан кордал чок боорга, ам канчаар, силерден дуза хиледи, редакция.

Дадар-оол МОҢГУШ,
«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

ДУЗАЛАЗА

Эрзин районда Нарын суурнуң Лесная кудумчузунда чээрби ажыт орегe бар бис. Хемиин суу төрээргe, бистиң бажыңнарывысты алыр. Суг ажар черни дугаан бээрин үш чыл дургузунда совхоз директизындан, кедзе Совет күүскомундан дилеп келдивис. Мен СЭКП райкомунуче бижип-даа турдум. Кайгымда дуза тыппадывыс.

Мен пенсиялыгыже чедир инитизин ажылын кылып келдим. Ам-даа аар-саар ажылдарны кылып чор мен.

С. СЕВИЛ-ООЧУР,
күш-ажылдың хоочуну.

МАЛГА МАНАГ ХЕРЕК

Малды өстүр азырап, оон эът, сүт болгаш дүктү хейну алыры— хүндүлүг хүлөлге. Инитиниң хей бай малын кадарар кылдыр хүлөөнин алган, сагыш амыр олурар харык кайда боор. Малды кадарып, ажаары — тыва чонуңуң салгалдан салгал дамчаан ажыл-ижи-дир.

Мал кадарары — берге ажыл. Хой-даа, өнөк-даа, чылгы-даа малды чүгле эрес-кежик, ажыл-ишчи, кызымак кижилер малдан шыдаар. Ийи-чаңгыс чалгаашүшпеп, олутпай, врагачы кижилер база тургулаар. Олар кадарган малын оорлашы, оскунган болур. Ооң түңнели каража, когаралга чедирип, багай ажылдаан атка дүжүрери чажыт эвес болгай.

Делгер-оол болгаш Чимит-Дамба Моңгуштар — «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы малчыннары. Олар инитиниң малын кадаргандан бээр он беш чыл ажыл чоруур. Ол үениң иштинде төрээн совхозунуң экономиказын быжыглаарынга өкпөө эвес үлүг-хуузун киирештирип келгең.

Кандыг-даа ажылга чедишкиннериниң кол үнер доктуң карак кызыл күш-ажыл болур. Ылаңгыя төрүүр кодангa харысалга, негелдө улуг, хүн бүрүүнүң кичөөнгейин кошкадын болбас. Ажыл төрүүр малдан тал камгалап алыры-биле кызыгаарланмас, одар-белчинир, суксун-суггат, турлагховаш дээш оон-даа өске ажылдар хей. Кыскы үеде оларны шын тааржыштырар, хой төрүвейн турда мырадыр, төрүүр деп барганда чоокку одарларга кадарары чугула.

Хей чылдарда чыны келгең байлак дуржулганывыдан Делгер-оол Моңгуш хейну көрүп, билип кажараан, чыл санында көргүзүглерин кудулаттайн, улам бедидип келгең. Төрүүр чүс башка онаалыр 90-дан өөрөш хураган ап көрбөөн. Малчыннар ортузунда зоовет-өөредилгелерге доктаамал киржип, чамдык ажыларга удур сыкыртымышкын, таарымыкпыларны малчын бодуу чорудуп, эмнешкиннерин кылып турар.

Малчын кижиниң ижи — хөшкүн кыжын безин чамдык таварылгаларда одар солуп кежер. Өске одарга, турлаага мал ындыг белеп чаңчыкпас, одар-белчинир эки-даа болза чурттаар орай-сава белең эвес база тургулаар. Делгер-оол Моңгуш ындыг берге-лерге малчыннап келгең үезинде чаңгыс эвес, кош-даа катап таварышкылаан. Быжыг турасорук, карак кызыл күш-ажыл-биле ол бергелерин ажып, малдаан малын мендиг камгалап ап келгең.

Чамдык малчын эштер боттуң дыжын харап, машина-техника четпес чөрлерже кежериндең түвекпинер суг болгулаар. Делгер-оол Моңгуш ындыг эвес. Сүт-Хөлдүң кадыг берт чөрлерде сүүзүнүг оттуг чаймагларже ажыглаар кежүн чорутпаан. Аңаа баргаш безин кош-даа катап одар солуп кежер, чаа одарга хойлары удам күш-деңгилде ап, силиг аваар.

— Кандыг-даа малга маңаг, хевшыг херек — деп, Делгер-оол Моңгуш харысалгага хамаарыштыр болдунуң бодалын чугаалады. — Хүзээгээни күштүг, ындыгмындыг чүүлдер чок деп чылдагаанналар, ажыл чылзын, даамайланып орар болза кандыг-даа үүле-херек бүтпес болгай. Харысалга — малчын кижиниң хажыдын болбас хүн бүрүүнүң күш-ажылчы дүрүмү-дүр. Кижи боду-ла кымар болза, кандыг-даа бергелерни эртип, ажылдың хымы тып, чайгаар иергежий бээр. Бичии-ле кошкаар болза, багай ажылдаан атка дүжер, ажыл-агый-даа каражага таваржыр.

Моңгуштарның ог-бүлези ажыл-ижи-биле, ажы-хууда культурлуг амыдырал-чурттазыгы-биле өскелерге төлептит үлегер-чижекти көргүзүп чоруур. Олар ажы-төлүүнүң өөредилгезиниче кичөөнгейни утпадырып, школа-биле быжыг харылзаалыг.

Дуржулгалыг хойжу ог-бүле бо чылын үүс хойга онаалыр 95 хураганы, бир хойдан-на 1,9 кг дүктү алган. Бо көргүзүг ук ажылагайда шыырак болуп турар.

Чазагже бажерде кыштаанның үүрмек септелгезин кылган. Көрженин коштарып, одаары-биле кургаткан. Малдың чаш төлүүнүң адаанга, урар кургаг өдөөн болуп, ону долгандыр караган-биле кажаалаан. 20 тонна сигенни кыштаанда чемитиң алган.

К. ТҮЛҮШ.

Ала-Тоонуң соңгу эдээнде. Чуй шыналаанының ортузунда Киргизиниң наймысталы Фрунзе хоорай чайтылган. Соолгу беш чыл дургузунда ында чаа чурттазга районнары көстүп кээп, кудумчулар, сесерликтер болгаш шөлдер чараш чаагай шинчи киргең.

ЧУРУКТА: Ала-Тоо шөлде Улустар наймыралының турасказы.

С. МЕТЕЛИЦА болгаш В. ВОРОТНИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ШКОЛА ТУДУУНДА

Ак-Туруг ортумак школазының немелде тудуунда «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 3 КМК-зының А. Кызыл-оол биле Г. Моңгуш оларга удуртказ ийи звеноларын быжыглаан. Тудугну хуусазында хүлөөдүр дээш олар кызымак ажылдан турар.

Шеверлекчилерден К. Сарыглар, Р. Моңгуш, А. Ооржак, Б. Куулар, В. Хомушку хүн нормазын 130 хуу чедир күүседип турарлар. Чадаанаанның профтехучилищезин дооскаш, үш чыл ажыг тудугжудан турар бо шеверлекчилериниң ажылын «Ак-Туруг» совхозтуң удуртукчулары мактап турар. Чаа, чырык школаны чыл төнчүзүнде доозарын тудугжулар хүлөөгем.

С. СОТНАМ.

БРИГАДАНЫ ОЛ КӨДҮРГЕН

Токарларның комсомолчуланыктар бригадазын оон чаа удуртукчузу коммунист В. Уманец Днепрниң машина кылыр В. И. Ленин аттыг заводунуң мурнакчы коллективтериниң денелинге чедир кедүргең. Ол бүдүрүлге черинiң социологтар дузазы-биле ажылдан кылганы бригадирлерниң албан-дужаалыңга кандидаттарны шилип алыр талазы-биле системазы ол ажылчыкның организакчы арга-мергежилдиин илередиринге дузалаан.

Механиктиг цехтиң ажылчыннарының аразында айтырыгзарлыг хүүдүсту тарадырга: В. Уманец ажыл-хөрекчи болгаш политиктиг бодунук шынарлардыг, бодунуң ажы-төөрүүнүң иштинде мурнакчы деп атты төлептин-биле эдилеп турарын илереткен. Ынчангаш ол бүгүнү, а ол ышкаш назы-харын, иштин бижыг болгаш профессиязынга белеткеттингенинiң дөңелиин барымдаалаан, ону бригадирге бадылаары-биле ажылчыннарының хуралымче киирер деп шиитпирлээн. Партколмуң бодан турганы иштин санал-оналы-биле демей боон, коллектив ону чаңгыс үн-биле деткээн.

Ол дуржулгалыг ажылчынның ынчалза-даа стаж талазы-биле аныяк удуртукчуның бут кырынга быжыбыле турарынга ол адыр талазы-биле институттуң ук заводта кадрлар мергежилин бедидериниң филиалы дузалаан: ында кадрларны өөредирин организастаан. Ажылчыннар коллективтериниң удуртукчулары ийи неделяның иштинде бот-оруулга-чарыллганын онзагай чүүлдерибиле болгаш бригада керезин ажыглаарының дуржулгазы, нормалаашкында болгаш ажыл төлевириндe чаа чүүлдер-биле ханы танышар болгаш педагогиканы база психологияның аргаларын өөренир. Өөредилге программазында ол ышкаш бүдүрүлге черинiң кол-кол специалистер-биле ужуражырын болгаш беседалажырын база көрүп турар.

Бүдүрүлгенiң биче командирлерин ында партия комитединиң кичөөнгей болгаш сагыш салымнынын-биле хүрээлээн. Ынчалза-даа даалыргаан херек дээш олардан негелдеп база шыңгыырадып турар. Олар чедип алган билиин херек кырында канчаар ажыглап турарыл, олар-

— Бистиң бригадаларывыстың составында бүгү ажылчыннарымның 80 хире хуузу ажылдан турар — деп, ол заводтуң парткомунуң секретары В. Петров чугаалап турар.— Бүдүрүлгенiң адакы звеноларының удуртукчуларын шилиирининг, таарыштыр томуйлап тургузарының болгаш кижизидериниң системазы бисте тургустунган. Бистер социологтарның сүмезин чокка кадрлар айтырыгларының талазы-биле чаңгыс-даа шиитпир хүлөөл албастаан бис.

Сөөлгү чылдарда бистиң үш үүс хире бригадирлеристен үүле 11-ни солуур ужурга таварышкан бис. Социологтарга даамыр чорук бүдүрүлгенiң чедишкинниг болгаш дең-доскы ажылдаарынга дыка дузалаан турар.

Бригадирлер апарган кижилериниң мурнунга оон-даа ынай өөрениң оруктары база ажыттынар. Аттестацияны чедишкинниг тудуп эрткен адакы звеноларның удуртукчулары оон-даа ынай деп-шиитпирлер кадрлар курлавырынга кирер апаар.

В. САНИН,
СЭТА-ның корр.
Днепропетровск.

ТАРААНЫ ТӨКПЕС

Тараа кампаар дугайында чугаа дыка хей. Ынчалзажок ол үнелиг чугаанны боттандырбайн баар таварылгалармыс бо-ла турар.

Чоокта чаа Арыскан суурнуң чанында төгүлген тараа кердүм: ийи орук карышкан черге этеп машинаның кузовундан төгүлген хире. Чоланачы харысалгазын бедидип, оожум чораан болза, адыш-даа тараа кайгыны төктүр. Ындыг чорукту болдурбас херек.

К. КОМБУ.
Улуг Хем район.

Ажылчы чон ортузунга масса-политиктиг ажыл

ШЫННЫГ СӨС, БОТТУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР-БИЛЕ КИЖИЗИДЕР

Чаа кижини кижизидериниң, бүгү совет улусту коммунистиг ханы үзел-бодалга хевирлээриниң болгаш анаа үмдезилээш, ооң күш-ажылчы, хей-иниитичи идепкейни кодүреринің айтырыглары партияның кичээнгейинің төвүнде. «Чаа кижими хевирлээри — түгле эң чугула сорулга эвес, харын коммунистиг тургулаушкуунуң чугула негелдези болуруп бистиң партиявыс барымдаалап турар» — деп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму айыткан.

Партияның бо принципиалдыг айтымшкыны районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазының үмдезини болуп турар. Ол Пленумнуң шиитпирлерни амыдыралга боттандырып тура, СЭКП Тожу райкому, партия организациялары идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың ажыктыын бедидер талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырып, практиктиг соруглаларны шиитпирлээри-биле ол ажылдың харылзаазын күштелдиреринге оныа кичээнгейни салган.

Чон ортузунга масса-политиктиг ажылды организастаары районда элээн ажыкшоп. Аиаа киржири-биле бүдүрүлгелериниң, организациялардың, албан черлериниң удуртукчуларының болгаш тускай эртемнигериниң хей кезии хаара туттуныл турар.

Коммунистиг кижизидилгениң, чон ортузунга агитассамсалыг ажылдың айтырыгларын партия райкомунуң пленумунга, бюрозунга удаадараа чугаалажыр апарган.

Ажылчы чонның политиктиг медерелин болгаш чогаадыкчы энергизазын сайзыраңгайжыдарыга масса-политиктиг ажылдың ролю амгы үеде улуг. Ынчангаш районнуң партия организациялары политиктиг агитация тодаргай соруглалыг болгаш шынарлыг болзун дээш кичээнгейни кошкатпайн турар.

Кижизидилге ажылынын кол чепсэ кылдыр лекция, беседаны, политинформацияларны, чаңгыс аай политхүнерни удаа-дараа ажыглап турар. Мурнуку чылдарга бодаарга, «Билиг» нииитилелиниң район организациязының шынар составы экижээн. Чон мурнуиге удаа-дараа чүве чугаалап турар дурждулгалыг лекторлар бисте бар. Оларга Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы В. С. Тамдын-оол, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи И. А. Дорофеев, Ырбан школазының директору О. Ф. Ширинкина, Ий кедээ Советтиниң күүсекчи комитединиң даргазы С. К. Хөндыр, район эмнелгезиниң улуг эмчизиниң орлакчызы Т. В. Ширижик, СЭКП райкомуиуң иинти килдис эртелекчизи Д. Х. Мылдык болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Политхүнерин организастыг, дээштиг байдалга эрттирерим чедип алыр дээш СЭКП райкому, партия организациялары улуг кичээнгейни салып келген. Ай санында болуп эртип турар чаңгыс аай политхүнерге партия, совет, ажыл-агыйлар удуртукчуларындан 30 ажыг кижи киржин турар болгаш дыцмакчыларның саны ортумаа-биле 900 хире кижи чедип турар.

Мал кыштагладып турар үеде малчынарны бүгү талаа-биле хандырарын чурумчудары-биле турлагларны бөш маршрутка хуваагаи. Айның үшкү пятницазында-ла болур чаңгыс аай политхүнде бүгү малчынарга, лекция, беседа-биле чедип, комплекстиг үнүүшкүннерни кылып турар бис. Малчын турлагларга баргаи агитбөлүк ажыл-ишчилер мурнуиа беседа кылыр, оларның сонуургап турар айтырыгларынга харыылаар, кинофильмнерни, агитмультбригаданың концертин көргүзер, эмчи болгаш садыг хандырылгазын организастаар. Кыштаглаашкыны организастыг эрттирери-биле база малчынарга дуза чедирери-биле малчын турлаг бүрүзүнде партия райкомунуң, райкүүскомнуң төлээзин болгаш район төвүнүң организацияларын бажыглаан. Кыштаглаашкының чорун турарының дугайында оперативтиг медээ берип турары-биле бөш кижилиг тускай болүк база тургустунган.

Күш-ажылчы коллективтерге СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын оперативтиг тайылбырлаарынга агитколлективтерниң, политинформаторларның белүктериниң ужур-дузазы улуг. Районда амгы үеде 186 агитатор, 146 политинформатор чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорудуп турар.

Чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын чорударынга көскү агитацииның улуг эвчизиниң орлакчызы Т. В. Ширижик, СЭКП райкомунуң иинти килдис эртелекчизи Д. Х. Мылдык болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Политхүнерин организастыг, дээштиг байдалга эрттирерим чедип алыр дээш СЭКП райкому, партия организациялары улуг кичээнгейни салып келген. Ай санында болуп эртип турар чаңгыс аай политхүнерге партия, совет, ажыл-агыйлар удуртукчуларындан 30 ажыг кижи киржин турар болгаш дыцмакчыларның саны ортумаа-биле 900 хире кижи чедип турар.

Мал кыштагладып турар үеде малчынарны бүгү талаа-биле хандырарын чурумчудары-биле турлагларны бөш маршрутка хуваагаи. Айның үшкү пятницазында-ла болур чаңгыс аай политхүнде бүгү малчынарга, лекция, беседа-биле чедип, комплекстиг үнүүшкүннерни кылып турар бис. Малчын турлагларга баргаи агитбөлүк ажыл-ишчилер мурнуиа беседа кылыр, оларның сонуургап турар айтырыгларынга харыылаар, кинофильмнерни, агитмультбригаданың концертин көргүзер, эмчи болгаш садыг хандырылгазын организастаар. Кыштаглаашкыны организастыг эрттирери-биле база малчынарга дуза чедирери-биле малчын турлаг бүрүзүнде партия райкомунуң, райкүүскомнуң төлээзин болгаш район төвүнүң организацияларын бажыглаан. Кыштаглаашкының чорун турарының дугайында оперативтиг медээ берип турары-биле бөш кижилиг тускай болүк база тургустунган.

Күш-ажылчы коллективтерге СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын оперативтиг тайылбырлаарынга агитколлективтерниң, политинформаторларның белүктериниң ужур-дузазы улуг. Районда амгы үеде 186 агитатор, 146 политинформатор чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорудуп турар.

Чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын чорударынга көскү агитацииның ролю улуг. Ынчангаш оиу улам сайзыраңгайжыдарының айтырыглары СЭКП райкомунуң, партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң кичээнгейинде турар. Район төвүнде болгаш чурттакчылыг черле 111,4 хуу, күрүне болгаш кооперативтиг садыының бараан саарылгазының талазы-биле 100 хуу, инитиниң чемненилгезиниң талазы-биле 104,8 хуу, амыдырал хандырылга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 101,8 хуу күүсеткен.

Чамдык кылдыныл турар ажылдар-биле чергелештир чон ортузунга масса-политиктиг ажылдың дээштиин бедидер талазы-биле четпестер ам-даа бар.

«Ээзу барымдаалаар болгаш эмин эрттир сургаал кылыр чоруктар ам-даа шаптыктап турар. Хоозуи сестер шуугаарындан, кижилер-биле шыныг сөс-биле чугаалажып билбезинден ховар эвес четпестер туруп кээр» —деп, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев демдеглээн.

Бо түүлдер долузу-биле биске хамааржыр.

Ам, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуур дээш бүгү совет кижилериниң белеткенин турар үезинде бисте бар четпестерни дарый чайладып, масса-политиктиг ажылды чон ортузунга улам күштелдирери чугула апарган.

«Кижилерни марксизм-ленинизмниң идеяларынга кижизидер, шыныг сөс болгаш боттуг ажыл-херектер-биле кижизидер, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээриигге, күрүнеии, бүдүрүлге болгаш нииитилел херектерии углап-башкарарынга ажылчы чонларның улам-на калбарып турар киржилгези-биле политиктиг чырыдышкынны, идейиг салдарны холбаштырар херек — деп СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн. Ынчангаш бистер чогум-на ол утланышкын-биле ажылдаар ужуруг бис.

Бо хүннерде бистиң чугула соругавыс — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин, СЭКП-ниң Уставыга өскерилгелериниң төлевилелин, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиигге чамдык багай эвес түңнелдерни чедип алырынга деткимчеии берген. Он биргн беш чылдың эрткен дөрт чыл тос айларында күрүнеге плаидан ажыр 119 тонна эттги, 151 тонна сүттү, 2,4 тонна дүктү 148,2 муң рубльге саткан. Бо чылдың тос айларының планныг онаалдаларын үлетпүр продукциязы бүдүрер талазы-биле 111,4 хуу, күрүне болгаш кооперативтиг садыының бараан саарылгазының талазы-биле 100 хуу, инитиниң чемненилгезиниң талазы-биле 104,8 хуу, амыдырал хандырылга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 101,8 хуу күүсеткен.

Чамдык кылдыныл турар ажылдар-биле чергелештир чон ортузунга масса-политиктиг ажылдың дээштиин бедидер талазы-биле четпестер ам-даа бар.

«Ээзу барымдаалаар болгаш эмин эрттир сургаал кылыр чоруктар ам-даа шаптыктап турар. Хоозуи сестер шуугаарындан, кижилер-биле шыныг сөс-биле чугаалажып билбезинден ховар эвес четпестер туруп кээр» —деп, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев демдеглээн.

Бо түүлдер долузу-биле биске хамааржыр.

Ам, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуур дээш бүгү совет кижилериниң белеткенин турар үезинде бисте бар четпестерни дарый чайладып, масса-политиктиг ажылды чон ортузунга улам күштелдирери чугула апарган.

«Кижилерни марксизм-ленинизмниң идеяларынга кижизидер, шыныг сөс болгаш боттуг ажыл-херектер-биле кижизидер, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээриигге, күрүнеии, бүдүрүлге болгаш нииитилел херектерии углап-башкарарынга ажылчы чонларның улам-на калбарып турар киржилгези-биле политиктиг чырыдышкынны, идейиг салдарны холбаштырар херек — деп СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн. Ынчангаш бистер чогум-на ол утланышкын-биле ажылдаар ужуруг бис.

Бо хүннерде бистиң чугула соругавыс — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин, СЭКП-ниң Уставыга өскерилгелериниң төлевилелин, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиигге чамдык багай эвес түңнелдерни чедип алырынга деткимчеии берген. Он биргн беш чылдың эрткен дөрт чыл тос айларында күрүнеге плаидан ажыр 119 тонна эттги, 151 тонна сүттү, 2,4 тонна дүктү 148,2 муң рубльге саткан. Бо чылдың тос айларының планныг онаалдаларын үлетпүр продукциязы бүдүрер талазы-биле

С. САЛЧАК,
СЭКП Тожу райкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекчизи.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар

ҮЛҮҮН КИИРИП ТУРАР

Улуг-Хем районда төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары, ол шынаш Тываның төөгүзүиде онзагай болуушкуннарның тодаргай херечилери болур тураскаалдыг черлер база бар. Суурларда болгаш турлагларда тываларның феодалдыг тургузугдан сайзырааңгай социалзизиниң үе-чадазында чедир эртип келген төөгүзүи бадыткап турар төөгүлүг чүүлдер тараарышкылаар. Чижээ, орус тараачыларының Торгалыг суурда бажыңнарының болгаш ажыл-агыйының девискээриниң кандыг турганын бадыткап турар тудуглар ам-даа арткан. Торгалыгта бирги колхоз тургустунганындан бээр 5б чыл болган. Тывага баштайгы колхозтарның төөгүзүи (Торгалыгның чижээнге) ол суурда ортумак школада «Төрээн черниң өскен» деп бөлүмниң киржикчилери чыш турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынче Төрээн чуртун камгалаар дээш, хей-хей торгалыгжылар аътгангак турган. Оларның ереспдиям чоруун моңгежидип, чангыс чер чурттуглары Культура бажыңының чанында тураскаалдыг Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүиде ажыткан. Ол тураскаалды тургузарынга улус депутаттарының кодээ Советиниң күүсекчи комитеди, совхозтуң директориы, партия комитеди, школаның башкылар болгаш өөреникчилер коллективтери идепкейлиг киришкен. Мындыг чижектерии районнуң оон-даа өске суурларындан көөр бис.

Ада-чурттуң Улуг дайыныга немец-фашистиг ажелекчилерни чылча шаварынга эки туразы-биле барып, эрес-маадырлыы-биле киришкен чаңгыс чер чурттуглариың аттарын моңгежиткен тураскаалдар Арыг-Бажы, Хайыракан. Бүлүң-Терек, Арыг-Узүү, Чаа Чаа-Хөл суурларда, Шагаан-Арыг хоорайда тургустунган. База ол шынаш 1921 чылда Тываның девискээриичe шургуп кирип келген кыдат милитаристерии үндүр сывырып, чок кылырынга киришкен дайынчылларга тураскаал Даг-Үжүкпа кылдынган. Ооң бүдүи-бүрүи турарын комсомол райкому хайгаараага алган.

Эрте-бурунгу түрк бижиктиг болгаш хаяларда чуруктарлыг төөгүниң болгаш культураның тураскаалдары район девискээриниң он тос черинде бар болуп турар. Оларны аныяктарга көргүзүп, ону камгалаар талазы-биле кижизидиглге ажылын Бүгүэвилелдиң төөгүниң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле эки тура иинтилелиниң Тыва салбырының районда эге организациялары тодаргай ажылдарыны кылып чорудуп турар. Он дөрт школада, алды совхозта, будүрүлге, албан черлеринде, организацияларда эге организациялар тургустунган. Төөгүниң тураскаалдыг черлеринче: Ленинград, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларже, Шүшенское, Хову-Аксы суурларже бо чылын 800 ажыг өөреникчи экскурсиялаан. Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүиде дайын киржикчилери-биле алдан ажыг ужураажылга келгеи. Хоочуннар В. Н. Братилова, Д. Х. Бегзи-Хуурак, Х. Т. Очур, К. Ч. Доржукай, А. Н. Сундуй, В. К. Норбу, И. Т. Бондаренко, К. М. Омаров, Д. Р. Кукарин олар кежээлерге көөп, аимактарны совет патриотизмиге кижизидерииге ихепкейлиг киржип турар.

Арыг-Узүү (эге организация даргазы К. Шалык), Арыскан (Г. Даржай), Чаа Чаа-Хөл (В. Кызыл-оол), Торгалыг (М. Чудаан-оол), Чаа-Хөл (З. Аржаалай), Кызыл-Даг (А. Даваадор), Ак-Туруг (М. Демиржаан) суурларда эге организациялар тураскаалдар камгалаар талазы-биле тайылбыр ажылын ёскн чорудуп, кежигүи саиын чыл бүрү өстүрүп, ладыгырын ей-шаанда дужаан турар.

Бистиң районда беш суур, район төвү Шагаан-Арыг хоорай Саян-Шушенск гидроэлектростанциязының суут шыгжамырының девискээриичe кире бээр. Ынчангаш Чаа-Хөл, Кара-Тал, Эйлиг-Хем, Көк-Чыраа, Үрбүн суурларга болгаш Шагаан-Арыг хоорайның девискээриигe археологиялыг, төөгүниң элээи каи экспедициялары ажылдаан. А ук суурларда школачылар суур төөгүзүн чыып, бижип, кызыл иечилер ажылын идепкейлиг чорудуп, фотоальбомнарны долдурүп, школаларда чурт-шинчилел бүхүнчарын кылгылаан. Тодаргай ажылды Чаа Шагаан-Арыг ортумак школа коллективи кылып чоруткан. Школада төөгү башкызы Г. Черниенконуң удуртулгазы-биле чурт-шинчилел бөлүмүнүң киржикчилери экспонаттарны ам-даа чыып турар. Бо школада чурт-шинчилел музейи бар. Музей Тываның, Москваның, Ленинградтың төөгү-археологиязын эртемденнери-биле харылзаалдыг. Эрги Шагаан-Арыгда бот-тывынгыр ус дарган, шевер бызайчыларның түдүп тургускаиы ийи кат бажыңнарны ол хевээр Чаа Шагаан-Арыгже көчүрүп туткаш, аиаа музей ажыдар деп планнаан турар. Ынчалза-даа сан-хөө айтырыы, ооң документазиязы белеткеттинмээи хевээр. Бо талазы-биле районнуң архитектору, хоорай Советиниң күүсекчи комитеди, турасказалдар камгалаарының район организациязы кичээнгей салып, айтырыгны дарый шиитпирлээри чугула. Чаа Шагаан-Арыгта ажык дор адаанга музей кылып болурунуң бүгү барымдаазы бар. Ону Культура министерствозу, район Советиниң күүскомунуң культура киидизи дарый шиитпирлээр аиаар.

Кылдыныл турар ажылдарга чергелештир четпестер бисте бар. Район девискээринде бар тураскаалдарның чаагайжыдыгга, каастагтагы куду дениелде. Оларны чаагайжыдып, чаартып азы эде кылдырар талазы-биле ажыдарны ажыглаарлыг ажыды кодээ Совет күүскомнары чедир шиитпирлеп чадап турар. Чер-черде эге организацияларга деткимче, дуза херек.

К. БИЧЕ-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекчизи.

ТАЙБЫҢНЫҢ, ДЕПШИЛГЕНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Совет Эвилелиг — эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннерии түгле тайбыңныг болгаш кижи төрелгетениий сайзырамызыл эрге-ажыынга бараан бодаарар дээш эң-не калбак кады ажылдажыгтаныл, күрүнелериниң күжениишкиннерии каттыштырарының быжыг турушгуг болгаш чайгыын чон талалакчызы-дыр деп, даштыкы чурттарның информация агентстволары, радио болгаи телекомпаниялары, парламгазы онзалаи демдеглеп турар. Нобель шаңналының лауреаттар конгрезиниң делегациязының кежигүинерииге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын солуннар, радио болгаи телевидеиие компаниялары, янзы-бүрү чурттарның политиктиг, хейниити ажылдакчызары калбак-биле тайылбырлаи турар.

Президент Рейганның «стратегтиг камгалал инициативазын» («Сыддыс дайынарының» программазын Вашингтонда ынчаар адап турар— ред.) совет удуртукчу шүгүмчүдээи болгаш АКШ бир эвес чүүү-даа херекке албайн, ракетага удур чепсектерни чогаадып, будүрүп, ажыглаарынга белеткеп эгелээр болза, дээштиг харыны ССРЭ тып алыр деп медеглээи-дир, деп Си-би-эс америк телекомпания бодуиуң дамчыдылгазынга демдеглээи.

Согугжу чепсек космоска тургустунар бе, азы тургустунмас бе деп айтырыг амгы үеде эң-не чидии-биле салдының турарын совет удуртукчу онзалаи демдеглээи деп, «Нью-Йорк таймс» солуи бижээи. Совет-америк чугаалажышкыннар ышкаш, ыидыг чугула болуушкуиуиуң мурнуу чарыында М. С. Горбачевтуң комуиуң чырыкче парлаттыныи үитеииге сеткил хамыышкыныи С. Ричардсон илереткеи.

К Н О - Н У Ң ШИИТПИРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нацнялар Организациязының Кол Ассамблеязы Колумбиида вулканның халаптыг частып үнүүшкүнүиүң уржуктарынга таварышканнарга дузаламчының дугайында резолюцияны хүлээп алган. Ол бүгү-ле чазактарны болгаш хей-ниити организацияларын ында чайгаар болган халаптыг болуушкуиуиуң таварыштырган уржуктарын узуткаарынга болдунар-ла хемчээл-биле дузалаарынче кыйгырган.

«ТАЙБЫҢ— ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Ричардсон энд стэйрмэн» дээр америк ном үндүрер чер СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң «Тайбың— үеиің негелдези» деп номун чырыкче парлап үндүргеи. Номда М. С. Горбачевтуң 1985 чылдың март айдан этелээш чугааларын киирген.

ССРЭ-ниң Вашингтонда элчин черинге М. С. Горбачевтуң номуиуң чырыкче үеиииге холбаштыр болгаи байырлыг ёзулалга ССРЭ-ниң АКШ-та элчиин А. Ф. Добрынин СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиин ленинчи политиказының принциптериниң дугайында улам-на долузу-биле билип алыр арганы америк массалыг номчукчуларга ол дузаларынга бүзүредип илереткеи.

Ном үндүрер черниң удуртукчуларының бирээзи С. Ричардсон М. С. Горбачевтуң номунда тайбыңның болгаш тургузуушкуиуиуң идеалдарын ханы көргүстүнгенин онзалаи демдеглээи. Дээди деңгеелге совет-америк чугаалажышкынынар ышкаш, ыидыг чугула болуушкуиуиуң мурнуу чарыында М. С. Горбачевтуң комуиуң чырыкче парлаттыныи үитеииге сеткил хамыышкыныи С. Ричардсон илереткеи.

ГФР-ДЕ АМЕРИК РАКЕТАЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк парламгада бижиттиигеи сөөлгү медээлерии ёзугаар алырга, ортумак ыракшылдың «першииг-2» дээр ядродуг 108 ракеталарын Германиякың Федеративтиг Республиказының девискээриигe эккеп тургузарын Америкаиың Каттышкан Штаттары хуусаа бетииде дооскан. Ол дугайын АКШ-тың камгалал министерствозуиуң бедик албан-дужаалдыг төлөөлекчизи бадыткаан болгаш ГФР-ниң девискээриидe америк дөрт баадаларга бүгү ракеталарны аппарып чедиргеи деп. Барыын Германияның «Штерн» деп журиалыига берген интервьюзунга медеглээи. Ынчангаш ортумак ыракшылдың ядролуг 108 ракеталарын американнар ГФР-ниң девискээриигe тургускан болуп турар.

Ол ядролуг ракеталарны бо чылдың декабрының төнчүзүиде Барыын Германияның девискээриигe экжээр тургаи деп, «Штерн» бижээи. Ядролуг америк ракеталарны ГФР-ниң девискээриигe эккеп тургузарын дүргедедикеиниң чылдагаанын ол журиал тайылбырлаан. Женевага дээди деңгеелге ам болур совет-америк ужуражыышкынының үезиидe дугуржулга чедип алдыныл, ядролуг ракеталарны тургузарын соксадыптар магат чок деп америк шериг командылалы айылгыыгаш, ракеталар тургузарын дүргедеткен болуп турар.

ГДР. Чурттуң мурнуу талазында Бауцен районунда тургустунган кодээ ажылагыйның будүрүлге кооперативи республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзиигe санадыл турар. Ооң ажылдакчылары картофельдиң бедик дүжүттерии үргүлчү өстүрүп ап турар. «Ийнги хлеб-ты» ажаап алырынга, ону арыглап, болгаш баазырадырынга болгаи кадагалап-шыгжаарынга ында эң-не болбазыраңгай технологияны ажыглап турар.

ЧУРУКТА: кооперативтиг картофель шыгжамырында.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ЧОРУДАР

Партия сайзыраңгай социализмни болбазыраңгайжыдар, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезии дүргедедир талазы-биле нарын болгаш улуг хемчээлдиг соругланы салган. Ол бүгүнү амыдыралга боттандырары экономика, кижилер аралында харылзаа-холбаа, кижизидилге айтырыны дээш амыдыралдың бүгү-ле талааларын хаара тудуп турар. Улус ажыл-агыйын интенсивтиг оруукче шилчидер талазы-биле улуг хемчегларии ап чорудары, эртемтехниктиг депшилгении дүргедедири, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, материалдыг курлавырларны бүгү талазы-биле камнаары негеттинип турар.

Ол соруглаларны чедишкиниг шиитпирлээрде, ажылчы чонның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдар бедик деңгеелге турар, кижизидилге ажылының чаа хевирлерии, арга-методтарын дилеп тывар, эремгейлээр, ёзу барымдаалаар дээш ышкаш эрги чаңчыл-биле ажылдаар чоруктан дарый ушпас херек. Бо бүгү чон ортузунга лекция пропагандазының ажылынга дорт хамааржыр.

Бистиң республикада лекция пропагандазын эде тургузарының айтырыын моон мурнунда-даа «Билиг» нииитилелиниң баштаар черинии болгаш район организацияларының башкылаар черлериниң хуралдарында чугаалажып турган. Лекция пропагандазының ажылын эде тургузары дээрге кижилерниң чурттаи турар черииин аайы-биле ону организастап, күш-ажылчы коллектив бүрүзүи хаара тудуп, оларның негелделерии болгаш сонуургалдарын өөреиип көрүп турган, лекция пропагандазын тодаргай план ёзугаар дээштиг кылдыр чорудары болур. Чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың бо чугула участогунуң ажылы түгле аңаа партийжи удуртулганы күштелдиргеии-биле чедип алдынар. Чер-черлерде партия организациялары лекция пропагандазының планын тургузуп, ооң организакчыларын томуйлап, планның күүселдези дээш ажылды кылыр ужуруг.

Бо хүиде байдал кандыгыл? Республикада лекция пропагандазының ажылының эде тургузуушкуну канчаар чоруп турарыл?

Бо хүиге чедир республикада нииитизи-биле 951 аудитория паспорттаттынган, 749 лекция организакчыларын партия организациялары томуйлаан. Ол дээрге республикада бар бүгү лекция аудиторияларының түгле 30 хире хуузу-дур. Лекция пропагандазын эде тургузарының организастыг хемчегларин Таңды, Бии-Хем, Тес-Хем районнар, Кызыл хоорай кошкак чорудуп, дээштиг хемчеглер албайн турар. Ол черлерде аудиторияларны паспорттавры, лекция организакчыларын томуйлаары, лекция номчуурунуң чаңгыс аай план-графиги чедир кылдынмаан. Партия организациязы лекция пропагандазының ажылын холга ап, удуртуп турар черлерде ол ажыл эки чоруп турар дээрзии практика кергүзүп турар. Чижээ, Эрзин районда лекция пропагандазының ажылын эде тургузары СЭКП райкому удуртуп, партия, профсвилел, комсомол организацияларынга ол ажылды дагзып, чаңгыс аай лекция хүиериии доктаадып, аудиторияларны паспорттаан, чон ортузунда лекция пропагандазы көрдүиген план ёзугаар чоруп турар.

Бо ажылдарны Бай-Тайга, Өвүр районнарда, Ак-Довурак хоорайда, Хову-Аксы ажылчын суурда база багай эвес чорудуп эгелээи. Чижээ, Өвүр районда СЭКП райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары ажыл-агыйларның, ажылчын коллективтериниң партия организацияларында быжыглаттынган, чон ортузунга лекция номчулгазының графигии тургускан. Партияның Улуг-Хем, Чеди-Хемчик райкомнары лекция пропагандазының дээштиин, ооң күш-ажылчы чеднишкиннерге, кижизидилге ажылының чедип алырының хемчеглери ап чорудар ужуруг.

К. БУДУК-ООЛ,
«Билиг» нииитилелиниң республика организациязының баштаар черииин харыысалгалыг секретары.

ҮЖЕН ЧЫЛ ЧОЛААЧЫЛААН

Шапир Михайлович Ондар Сүт-Хөл районнуң хереглекчилер ниитилелиигe үжен чыл чолаачылаан. Чолаачылар ортузунга чарышка ол каш удаа тиилекчи боон келген. Ооң кылымаккай күш-ажылын хей санныг шаңналдар херечилеп турар. Амгы мунуп турар машиназын бөш чыл улай септелге чок эдилеп турар. Ай-квартал санында кывар-чаар чүүлдерии камнаап ап келген.

Мурнакчы чолаачы амгы үеде чыл планын доозарының кырында келген. Ол партийжи съездиге уткуштур бедиткен хүлээлгеии алган.

О. БОРАШ.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БРЮССЕЛЬ

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитединиң сессиязы ында эртип турар. Ооң ажылында 20 ажыг чурттуң, ооң иштинде Совет Эвилелиниң хей-ниити организацияларының, а ол ышкаш делегейниң өөрээи хей чазак эвес организацияларының төлөөлекчилери киржип турар.

Ооң делегейге эң чугула болуушкуиуиуң — дээди деңгеелге совет-америк чугаалажышкынынарның будүүзүиде бооп турарын сессииниң киржикчилери онзалаи демдеглээннер.

БУЭНОС-АЙРЕС

Сальвадорда чепсектиг месилдежиишкин түгле АКШ-тың талазындаи холгаарлаашкынының улам күштелиишкиниинiң уржуундаи үргүлчүлеп турар. Сальвадорнуң Революсчу-демократтыг Фронтузуиуң даргазы Гильермо Унго ол дугайын медеглээи. АКШ-тың администрациязы Сальвадорда улусчу-революстуг шимчөшкиниин хан-чиигe дүжүрерии оралдажып, месилдежиишкиниии күштүг дузазы-биле шиитпирлээриичe түткүл турарын ол айыткан.

МЕХИКО

АКШ-тың Төп Америкага боо-чепсектиг интервенциязы кандыг-даа үеде эгелей берип болуруи Гватемаланың ядыыларының партизан шеринииң кол командылакчызы Роландо Моран медеглээи. Вашингтон ол девискээрде национал-хозяйгалыг шимчөшкиниин кыжаныышкынының болгаш ыйыышкынышкының аргазы-биле боой тударын оралдашкаш, девискээр аразының адаанажыышкынын өөскүдүп, реакциялыг иштиидe оппозистиг партияларының хей-хей удуртукчулары болгаш активчилери бар.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИ АЛДАРЖЫТКАН

Чылды болгаш ниитизи-биле беш чылды чедиишиниг доозуп турар Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң мурнакчы ажылчыннарынга тураскаатқан кежээни хөгжүм-шии театрынга чаа артыргеи. Беш чылдың орден-медаль хөрээн каастаан шалыпчылары, күш-ажылдың хоочуннары-биле кады аныяк ажылчыннарны база чалаан. Хөгжүм үнү чаңгыланып турган.

Чонга чылгыны, чырыкты берип турар электри четкилериниң коллективин доозукчу чылда күжениишкиниг ажылдаан. Электри энергиязы амгы аныдыралдың эргежок чугула хереглеп ашарган. Ол чокка телевизор-даа көрүнмес, соодукчу-даа ажылдавас, хеп-даа бастынмас. Чугула мергежилдиң кижилериниң ажылжиии чоң үнелеп турар. Электри четкилериниң мастери М. Д. Смирнов кежээниң азлчызы болган. Ооң кызымак ижии алгаан ыры залга чаңгыланы берген.

Сүт — кол дээн хереглел бараанарының бирээзи. Эртенинг-не садыглардан хоюг сүттү, сметананы, творогту, кефирни садып ап турар бис. Ону бүдүрүп турар сүт комбинадының ажылчыннары. СЭКП хооркомунуң бюро кежигүнү, хооперайның сүт заводунда бригадир Г. Д. Фадиенкону олурганнар адып часкаашкыны-биле уткаан. Заводка ажылдап кирген хүнүн ол сактып чугаалаан.

Амгы үениң стахановчулары алдарлыг чаңчылдарга шынчызын көргүзүп турарлар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези беш чыл планын стахановчу шимчөшкиниң 50 чылында-ла күүседипкен. Коллективте СЭКПниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгени алган. Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы экскаватор машинизи Хаптыр-оол Амыр-Ашакович Ооржак. Ол бодунуң мергежилиниге сеткилиинден бердинген.

Мурнакчыларның ажылжии кысказы-биле танышгырып турган. Кандыг-даа мергежилдиң кижизи чүгле кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнүң хүндүткелии чаалап алыр. Кежээге тергиниеринең тергиниери келгени чугаажок. Шалыпчы кижи бүргүзүнге музыкалыг байыр чедириишкини уламчылап турган.

Кандыг-даа бүдүрүлгеде дагдыныкчылар бар. Олар байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турарлар. Ынчыларның бирээзи Кызылдың даарапыла фабриказында мастер В. Г. Шевченко бодунуң дагдынып алганы В. Дагба, З. Монгуш, У. Веденова болгаш өскелериң-даа ажыл-ижиниге таарыныпп турарын чугаалаан. Нарын операцияларны кылып шыдаар апарган аныяктарга канчап чоргаарланмас боор. Даараныкчылар келир чылын бүдүрүн үндүрер модельдериниң хевирлерин көргүскен.

Караа четпестер ниитилелиниң бүдүрүлгези беш чыл планын август айда доозкам. О. Е. Кураеванның удурткан хол хавы даарап турар бригада эки ажылдап турар. Бригадир Октябрь революциязының 68 чыл оюм таварыштыр СЭКП Кызыл хоорай комунуң болгаш хооркүүскоммуң үндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ооң өөрүн дээн база-ла бо бүдүрүлгеде ажылдап турар. Күш-ажылчы чедиишкинче ажылчыннарның күжүн мөөңнээринге, чарыштың дээштинии бедидеринге коммунистериниң үлүг ажок улуг. Кураевтериниң ат-бүдезинге фольклор ансамбли аян тутқан.

Бот-тывынгыр композитор Б. Кенештиң күүселдези Марина Саая адрестеттингеп. Малчын улустуң уруу аппаратчык мергежилди шиңгээдип алган. Ол сеок далганы кылыр заводта ажылдап турар. Коллектив ийи чыл бурунгаар бригада керээни-биле ажылдап өгелээн.

Ооң түнелиинде бүдүрүлгечи көргүзүглер экижээн. Чыл планын декабрь 10-да күүсеткеш, пландан ажыр 3000 тонна продукцияны бөөр хүлээлге алдынган деп М. Саая чугаалаан.

Сценаже Юрий Никифорович Монахов биле ооң оглу Виктор үнүп келген. Оларның кайызы-даа «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунда ажылдап турар. Адазын дээжи ажылынга кызымак Викторну партия кежигүнүге кандидат кылдыр хүлээп алган. Ю. Н. Монахов — бригадир. Он бирги беш чылда, мурнуку беш чылдынынга деңнээргө, чазанылга кылыгларын бүдүрерин 25 хуу, продукция сайгарарын 1,5 катап улгаттырган. Ийи технологтуг шугумну тургускан. Кургадылга камеразы болгаш өске-даа дериглерни чаартыры көрдүмүп турар. Завод беш чыл планын сентябрьда доозкаш.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчыларга белек тыпсын тургаиы, ырының болгаш танцының хоорай ансамблиниң киржикчилериниң аалчыларга концерт көргүзүп турган үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Е. Г. Кошкина Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйынга он чыл бурунгаар ажылдап кирген. Улуг станоктар башкарып орган херээжен кижизин көөрге безин ооң соруктуу, чүткүлдүү көстүп турар. Мурнакчы ажылчын кызымаа-биле коллективтиң бүзүрелии чаалап алган. «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль-биле ийи удаа шаңнаткан. Кызыл хоорай Советиниң депутадынга ийи катап соңгуткан.

Ус-тывыш болгаш ураи-шевер кылыгларның шенелде бүдүрүлгезиниң кылыглары садып алыктыларның эки үнелелии алган. Бажың бүрүзүнге оларның кылганы чараш суй-белектерни көрүп болур. Сеткилиилеп кылганы белектерни ук бүдүрүлгениң аныяк шеверлери кежээниң киржикчилери мурнакчыларга тывыскан. Күш-ажылдың кижилеринге бо кежээ уттундурбас болуп артып каар.

А. ХОВАЛЫГ.

ШИИНИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Чоокта чаа Ак-Довуракты Культура ордузунуң улусчу театры (режиссеру Р. М. Сат) Сергей Пюрбю биле В. Кежоолдуң «Найырал» деп шиини тургускан. Ук шиини Кызылдан келген специалистер Кадыр-оол Ооржакович Сагды, Клара Чамыяновна Сагды, Сайхо Даржаевна Оюн болгаш өске-даа комиссия кежигүнүнери хүлээп ап, чедерчетпезин сайгарып, үнелиг санаалдарны бергеннер.

Улусчу театрның артистери хей-ниити эгелээшкинниг бо херекке боттары хаиы бердинген, ураи чүүлге хандыкшылдыг. Олар бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларында аңгы-аңгы профессияның кижилер. Эртендеи кежээге чедир азы дүнеки эдлеттө тургузу ажылдаап, ооң соонда шии белгүмүнге барып кичөөлдеп турарлар.

Шиинде киржип турар боттывынгыр артистерни номчукчуга таныштырып алыыл: Санданның ролюнда Кодур-оол Кулар (тудугжу), Маңмаанның (Аба) ролюнда Владимир Чыспыкмаа эки көргүскен. Аныяк эр кижи кырган нениң ажы-чаңын, ниитизи сеткил-сагыжын, кылаш-будужун, хеп-сыныидан, үн-чугаазындан эгелээш ынчаар күүселдери берге ышкаш сагындырар. Харын херээжен кижи безин ынчаар күүселдеп берге. Революсчу шынчы арат Санданның ролюн Куулар Кодур-оол эки күүседип көргүскен.

Байларга удур туруштуг коммунист революсчу Матвейниң ажы-чаңын Ундар Кайдан эгезинден төнчүзүнге чедир эки көргүзүп шыдаан. Дуруунуң хедели аныяк оол Арбактың чиик, кашпагай, кортук, ол-бо шывыкталыш турар ажы-чаңын удавас 60 харлаар деп турар күш-ажылдың хоочуну Дүктен-оол Күжүгетович Деспиниң ойнааны ооң назынынга чүүлдээр аргажок эки болган. Ак офицериниң кижи көөр хөөн чок дерзии чоруун аныяк оол Владимир Саая көргүчүлерге бүүредип шыдаан. Ол ышкаш өскелер-даа боттарының рольдарын эки ойнаанын комиссия кежигүнүнери демдеглээн.

Шиинии хөгжүм каасталгазын дузалакчы режиссёр Александр Мургутович Салчак тварыштырган. Ында тыва улустуң «узун-хөөг» чижектиг бурунгу аалгаларын шын шиилп ап, көргүзүг ажы-чаңы-биле билдилиг ажыглаавы, национал хөгжүм херекселдерн — игил, бызаанчы, демир-хомус-биле үдээни солуп. Оларны боду ойнап турар.

Адактың соонда Культура ордузунуң директору Виктор Николаевич Цой болгаш шиинии киржикчилерниң хомудалын илередип албан.

Комбинаттың удуртукчулары, ылаңгыя профсоюзтуң каттышкан комитединиң даргазы М. С. Агбаан, ооң орлакчызы А. Д. Галина бо чугула херекке кандыг-даа деткличе, дуза көргүспейн турар. Харын чүгле «силерниң херээнер-дир» дээр хевиигүр. Эрткен чылын бо коллективтиң планын талазы-биле көрүлдеге бирги черии алган, удуртукчуларның дузазы чок болган. Тодаргайлаарга бо шии-биле ыңай-бээр үнүп, чонга бараан болур болгай. Ынчаи акша, машина-даа херек апаар.

Профсоюзтың комитединиң шиинге херек чүүлдер садып алыр дээш эвээш-даа акша дилеп чадашкан.

Шиинии хүлээп ап турда, Культура ордузунуң директору база Кызылдан келгеннерден еске ким-даа чок болганы бистеи элдепсиндирген.

Комбинаттың удуртукчуларындан, профсоюзтың комитединиң, райкүүскомунуң культура килдизиниден чаңгыс-даа кижи келбээн. Культура амыдыралынче кичөөгей салбас чорукту черле чайладыры чүтүл.

Б. САЯЯ.

БИСТИИНГЕ ЧОРААН

Кожавыс Моол Арат Республиканың Давс сумузунуң бот-тывынгыр артистери чоокта чаа бистиинге аалдап чораан. Оларның концертии сонуургал-биле көрдүвүс. Өөңүктериниң хөгжүм херекселдериие үдеткеи ырларын, таңцыларын магиданаа бис. «Тева-Хаа», «Декей-оо» болгаш еске-даа тыва ырларны бот-тывынгыр артистер база аяиыг күүсеткеннер. Концерт эгелээриниң мурнунда «Моолдуң херелдери» деп документалдыг фильмни сонуургап көрдүвүс.

Ооң аңгыда аалчылар биле хандагайтыжылар спортчу оюннарга күжүн шенешкеннер. Шыдыраага — өөңүктер, стол теннизиие бистиң спортчуларывыс тиилээн.

В. ООРЖАК.

Өвүр район.

КУДУКТАРНЫ КАНЧААРЫЛ?

Хөй акша-хөреңге үндүрүп тургаш тутқан кудуктар «Ак-Тургуг» совхозта хөй. Бо хүннерде Кунчыгур-Арт, Улуг-Хову, Ак-Хемниң Чыкпаалдай-Дүүгеп дээш черлерде. Кызыл-Даг белиндеге кудуктар ажыладавас. Чылдагааны — электра киртиннээн, трансформатор чок, таңчылы чогундан тодпас таттынган.

Совхоз кудуктарны ажыл-ижи талазы-биле хенчек ап турар бе азы ынчаар каалтар бе? Бо айтырыгларга дорт харыыны малчыннар директордан макап турар.

М. БАЗЫР-САДЫ, күш-ажылдың хоочуну.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ӨӨҢҮКТЕРГЕ ААЛДАП ЧОРААН

Сураглыг совет мраажы Иосиф Кобзон чоокта чаа Афганистанга гастрольдап чораан. Афганчылар совет эстрада артистерии чылыыбиле уткуп ап, концерттерии үлүг сонуургал-биле көргеннер.

Совет артистер хүнде-ле үш концертти көргүзүп, кызымак ажылданнар. Калада баарга көрүкчүлер оларны сонуургал-биле манап турары артистерии хейәът киририп турган.

«Советская культура» солуунуң корреспондентизи Иосиф Кобзон-биле ужурашкаш, афган ураи чүүлде чаартылгалар дугайында чугаалашкан.

— Афганистанда чаа ырлар, ооң жанрлары тыптып турары өөрүнчүг — деп, мраажы чугаалаан.— Ылаңгыя революсчу ырлар, чижээлөргө, композитор Масхур Джамальдың «Ватан» (Төрээн чурт) деп ырын бүтүг чон ырлажып турар. Олар чоокка чедир-ле чүгле улустуң ырларындан еске ырлар билбес турганнар. «Кызыл гвоздика» фестивалының жюри кежигүнү болгаш мен ийи-даа катап афган күүселдикчилериң ырларын дыңнаар аргалыг болган мен. Афганчылар ам янзы-бүрү фестивальдар, конкурстарга киржип, даштыкы чурттарже гастрольдап турар апарган.

А афган көрүкчүлер чаа чүүл бүрүзүн кайгамчык сонуургал-биле хүлээп ап турар, бистиң концерттеривис найыралчы чылыг байдалга эрти—деп, И. Кобзон чугаазын уламчылаан.

Совет артистерии афган көрүкчүлер өөрүшкү-биле манап турар.

А. ПЕТРОВА.

СЭТА-ның корр.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ФУТБОЛ. ССРЭ-ниң футбол талазы-биле бирги чер дээш маргылдаалары доозулбаандаа болза, Киевтиң «Динамо» клуву Бүгү-эвилел маргылдаазының бирги черииң алдын медальдарыны чедип алган. Ынчаар түңнелии командаиың ойнакчылары эрткен чылдың чемпиону «Зенит» команда-биле 1:1 санныг кылдыр ойнаан, чедип алган.

Моңгун болгаш хүлер медальдар дээш маргылдааны «Спартак» болгаш Минскиниң «Динамо» командалары үргүлчүлээр.

ХОККЕЙ. Чурттуң хоккей талазы-биле чемпионадының өөлчеглиг ужуражыышкынынга «Ижсталь» команда бодуңуп шөлүнге «Трактор»-биле ойнаан, 4:4 санныг хайым кылдыр доозкан. «Крылья Советов» командаиың хоккейжилери «Салават Юлаевтиң» ойнакчыларын 5:4 сан-биле тиилеп алган.

МЯЧИЛИГ ХОККЕЙ. Красноярскиниң «Енисей» командазы мячилиг хоккейге Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа үезинде Швецияның Карлстад хоорайынга ийи улаштыр тиилелге чедип алган. «Енисей» башкы Джамальдың «Ватан» (Төрээн чурт) деп ырын бүтүг чон ырлажып турар. Олар чоокка чедир-ле чүгле улустуң ырларындан еске ырлар билбес турганнар. «Кызыл гвоздика» фестивалының жюри кежигүнү болгаш мен ийи-даа катап афган күүселдикчилериң ырларын дыңнаар аргалыг болган мен. Афганчылар ам янзы-бүрү фестивальдар, конкурстарга киржип, даштыкы чурттарже гастрольдап турар апарган.

А афган көрүкчүлер чаа чүүл бүрүзүн кайгамчык сонуургал-биле хүлээп ап турар, бистиң концерттеривис найыралчы чылыг байдалга эрти—деп, И. Кобзон чугаазын уламчылаан.

Совет артистерии афган көрүкчүлер өөрүшкү-биле манап турар.

А. ПЕТРОВА.

СЭТА-ның корр.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ФУТБОЛ. ССРЭ-ниң футбол талазы-биле бирги чер дээш маргылдаалары доозулбаандаа болза, Киевтиң «Динамо» клуву Бүгү-эвилел маргылдаазының бирги черииң алдын медальдарыны чедип алган. Ынчаар түңнелии командаиың ойнакчылары эрткен чылдың чемпиону «Зенит» команда-биле 1:1 санныг кылдыр ойнаан, чедип алган.

Моңгун болгаш хүлер медальдар дээш маргылдааны «Спартак» болгаш Минскиниң «Динамо» командалары үргүлчүлээр.

ХОККЕЙ. Чурттуң хоккей талазы-биле чемпионадының өөлчеглиг ужуражыышкынынга «Ижсталь» команда бодуңуп шөлүнге «Трактор»-биле ойнаан, 4:4 санныг хайым кылдыр доозкан. «Крылья Советов» командаиың хоккейжилери «Салават Юлаевтиң» ойнакчыларын 5:4 сан-биле тиилеп алган.

МЯЧИЛИГ ХОККЕЙ. Красноярскиниң «Енисей» командазы мячилиг хоккейге Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа үезинде Швецияның Карлстад хоорайынга ийи улаштыр тиилелге чедип алган. «Енисей» башкы ийи чылдың чедиишиниг доозуп турар Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң мурнакчы ажылчыннарынга тураскаатқан кежээни хөгжүм-шии театрынга чаа артыргеи. Беш чылдың орден-медаль хөрээн каастаан шалыпчылары, күш-ажылдың хоочуннары-биле кады аныяк ажылчыннарны база чалаан. Хөгжүм үнү чаңгыланып турган.

Чонга чылгыны, чырыкты берип турар электри четкилериниң коллективин доозукчу чылда күжениишкиниг ажылдаан. Электри энергиязы амгы аныдыралдың эргежок чугула хереглеп ашарган. Ол чокка телевизор-даа көрүнмес, соодукчу-даа ажылдавас, хеп-даа бастынмас. Чугула мергежилдиң кижилериниң ажылжиии чоң үнелеп турар. Электри четкилериниң мастери М. Д. Смирнов кежээниң азлчызы болган. Ооң кызымак ижии алгаан ыры залга чаңгыланы берген.

Сүт — кол дээн хереглел бараанарының бирээзи. Эртенинг-не садыглардан хоюг сүттү, сметананы, творогту, кефирни садып ап турар бис. Ону бүдүрүп турар сүт комбинадының ажылчыннары. СЭКП хооркомунуң бюро кежигүнү, хооперайның сүт заводунда бригадир Г. Д. Фадиенкону олурганнар адып часкаашкыны-биле уткаан. Заводка ажылдап кирген хүнүн ол сактып чугаалаан.

Амгы үениң стахановчулары алдарлыг чаңчылдарга шынчызын көргүзүп турарлар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези беш чыл планын стахановчу шимчөшкиниң 50 чылында-ла күүседипкен. Коллективте СЭКПниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгени алган. Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы экскаватор машинизи Хаптыр-оол Амыр-Ашакович Ооржак. Ол бодунуң мергежилиниге сеткилиинден бердинген.

Мурнакчыларның ажылжии кысказы-биле танышгырып турган. Кандыг-даа мергежилдиң кижизи чүгле кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнүң хүндүткелии чаалап алыр. Кежээге тергиниеринең тергиниери келгени чугаажок. Шалыпчы кижи бүргүзүнге музыкалыг байыр чедириишкини уламчылап турган.

Кандыг-даа бүдүрүлгеде дагдыныкчылар бар. Олар байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турарлар. Ынчыларның бирээзи Кызылдың даарапыла фабриказында мастер В. Г. Шевченко бодунуң дагдынып алганы В. Дагба, З. Монгуш, У. Веденова болгаш өскелериң-даа ажыл-ижиниге таарыныпп турарын чугаалаан. Нарын операцияларны кылып шыдаар апарган аныяктарга канчап чоргаарланмас боор. Даараныкчылар келир чылын бүдүрүн үндүрер модельдериниң хевирлерин көргүскен.

Караа четпестер ниитилелиниң бүдүрүлгези беш чыл планын август айда доозкам. О. Е. Кураеванның удурткан хол хавы даарап турар бригада эки ажылдап турар. Бригадир Октябрь революциязының 68 чыл оюм таварыштыр СЭКП Кызыл хоорай комунуң болгаш хооркүүскоммуң үндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ооң өөрүн дээн база-ла бо бүдүрүлгеде ажылдап турар. Күш-ажылчы чедиишкинче ажылчыннарның күжүн мөөңнээринге, чарыштың дээштинии бедидеринге коммунистериниң үлүг ажок улуг. Кураевтериниң ат-бүдезинге фольклор ансамбли аян тутқан.

Бот-тывынгыр композитор Б. Кенештиң күүселдези Марина Саая адрестеттингеп. Малчын улустуң уруу аппаратчык мергежилди шиңгээдип алган. Ол сеок далганы кылыр заводта ажылдап турар. Коллектив ийи чыл бурунгаар бригада керээни-биле ажылдап өгелээн.

Ооң түнелиинде бүдүрүлгечи көргүзүглер экижээн. Чыл планын декабрь 10-да күүседипкен, пландан ажыр 3000 тонна продукцияны бөөр хүлээлге алдынган деп М. Саая чугаалаан.

Сценаже Юрий Никифорович Монахов биле ооң оглу Виктор үнүп келген. Оларның кайызы-даа «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунда ажылдап турар. Адазын дээжи ажылынга кызымак Викторну партия кежигүнүге кандидат кылдыр хүлээп алган. Ю. Н. Монахов — бригадир. Он бирги беш чылда, мурнуку беш чылдынынга деңнээргө, чазанылга кылыгларын бүдүрерин 25 хуу, продукция сайгарарын 1,5 катап улгаттырган. Ийи технологтуг шугумну тургускан. Кургадылга камеразы болгаш өске-даа дериглерни чаартыры көрдүмүп турар. Завод беш чыл планын сентябрьда доозкаш.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчыларга белек тыпсын тургаиы, ырының болгаш танцының хоорай ансамблиниң киржикчилериниң аалчыларга концерт көргүзүп турган үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ААС ЧОГААЛЫНДАН ҮНДЕЗИЛЭЭР

Республиканың эртем-методиктиг төвүнге бот-тывынгыр композиторларның чаа ырларының хүлээп алышкыны болган. Аңаа Тываның ыраккузаак районнарындан, Кызыл хоорайдан чонга билдингир хоочун бот-тывынгыр композиторларның болгаш ырыхөгжүм чогаадырынга чаа-ла күжүн шенеп эгелеп чоруурларның-даа ырларын көргеп. Ниитизи-биле 50 ажыг ыры болгаш хөгжүм хереселдеринге тускай бижээн бичии чогаалдарны комиссия көргеп.

Ыры чогаалдарын киргеннериниң аразында Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Солаан Базыр-оол, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кан-оол Баазан-оол база Кадыр-оол Бегзи, Александр Ондар, Ооржак Кара-Кат, Хаяң Бизак болгаш өскелер-даа келген. Олар-биле кады чаа эгелеп чоруур бот-тывынгыр авторлар Болат-оол Хомушку, Артур Сагаачы, Амур Хоюгбан, оркестр артизи В. Шаманиниң чогаатқан ажылдарын сайгарып көргеп.

Арга-дуржулгалыг салымчаланныг бот-тывынгыр композитор Солаан Базыр-оол 50 харлаан. Ооң «Күскү сесерликте», «Декей-оо» дээш өске-даа ырларын бистиң республикада билбес кижи чок. Авторлуң сөөлгү ырлары база бо удаада комиссия кежигүнүнериниң сонуургалын хайныктырган. Оларның аразында Туран хоорайның 100 чыл оюмга тураскаадып бижээн ыры, ооң сөзүн С. Козлова тварыштыр бижээн. Ыры шала уян, муңгак аянардан эгелезе-даа, сөөлүнде ырының кожумаа чырыткылыг хөөнериниң хереснии — до мажорда бижиттиниип, колтональност ни минорлуң ийиги база алдыгы чадаларын биилдилиг ажыглаан. Шоома Даржайның сөзүнге «Кырган-авам» деп чогаалы бичии уругларга ырлаттынгыр, сагышка кириичел чараш ыры болган. Маңаа мынаыг сүме бар, ырының 3/4 деп хемчээлии, затактыдан эгелеп 2/4 кылдыр ырлаар болза эптиг болгу дег.

Кадыр-оол Бегзиниң «Тайбың турзун!» деп ырында тональность ре мажорлуг шилип алганы, ак-көк дээриң арыг, чырыткылыг турарын көргүзүп, ажыглаанды авторлуң чогаадыкчы чеднишкиниң, ынчалза-даа дөртку чүдә «соль» деп нотаны ойнаарга, еске үнүү частырыг болуп апканыг. Ол-ла авторлуң «Чолдуг чаштар» деп чогаалы уруглларга таарышкан эки ыры болуп турар. Ооң сезүлүг бирги куплединде «чурттар», «эргим» деп сөстерии узадыр нота барыныңг ужурунда ырларга эпчогу кончуг черлер бар. Ол ышкаш «Ажылчынар чурту Тывам» деп К. Кудажының шүлүүнге аялгада чаа солуи аянныр бар-даа болза, ырның эгезинде И. Думаевскийниң делегейге билдингир «Төрээн чурт дугайында ырында» одуруглариың аялгазы ол-ла хевээр, ону тыва музыка чогаалынга кошканы канчап-даа таарышпас. Бир эвес автор ону биле тура алган бе дээрге, тыва хөгжүмде чартык тонларны ажыглаарының дурүмүнге чүге чагыртпаанын?

Ооржак Кара-Кат тыва хөгжүмде бодуңуп тускайлаң үнүн тыва бергенииериниң сынына кирер. Ол М. Доржуның «Кээргеп» деп шүлүүгүне тыва хээзиг аялганы бижээн. Эки дээн тыва лириктиг ырларга ол хамаарыжыр. З. Намзырайның «Ырак черже чоруй бардың» деп шүлүүнге чымчак лириктиг вальсты, кандыг-даа аянны үреп турар «артык» үнмер чокка бодуңуу-биле бижээн.

База бир бот-тывынгыр композитор Ирбен-оол Түлүш бичии уругларга, школачыларга билдингир ырларны бижээн. Чаа-чаа аянныры, ончагай чүүлдерии дилеп тып, өзүл өөрларының бирээзи. Ол В. Серен-оолдуң «Үш күүгү» деп сөзүнге бижээни ниитии ырыны комиссия эки деп көргеп. Фа мажорда дөртку чаданы ажыглаамы ырда чаа чырык аянны киирип каастап турар, ынчалза-даа дөртку үнүүр холушкак, ниитии ырның бижимелии чедир кылып шыдаваан. Аныяк авторга ам-даа өскелерден өөренир артык эвес. Ооң школачыларга ниитии ыр бижээниинде төнөрлөр, бастар безии ырлаар партия бар, олар школачылар ырларынга турбаан, турбас-даа ужурлуг.

Өөрүдеи аныяк бот-тывынгыр композитор Болат-оол Хомушку «Чүге?» деп С. Молдурганың шүлүүнге тыва улустуң «Кызыл чыраа» деп ырызында ышкаш чараш тывазыг, ре минорда чедиргн чада «ми» деп үнүү ажыглаан аялга бижээн. Моон соңгаар бо эгелээни ышкаш улустуң аас чогаалының өөренип чогаадыр болза, бо аныяк автор солуи аялгаларны бижип болур. Ону маңаар апаар.

Тыва хөгжүмде бодуңуң онзагай үнүн «Төрээн хемим эриинде» деп ырызы-биле тыпкан К. Баазан-оол база уругларга ырларны бижээн. В. Сагаан-оолдуң «Хүнне-ле хүн», Н. Куулариың «Утпайм чор мен» деп шүлүктерге аялгадары сагыш-сеткилди өөртүп кээр.

Александр Ондар кончуг хөөрээн дээн темага «Ачам чагыы» деп ырны тода кульминациялыг, үнелиг аялгалыг кылдыр бижээн. Орус, совет, даштыкы-даа хөгжүмде, аялар дугайында чогаалдар эвээш, хей-ле ырлар аялларга тураскаатқан болур.

Аныяк бот-тывынгыр эгелеп чоруур композитор Амур Хоюгбан бодуңуп ырларын комиссияга ийи удаа көргүскен. Ол «Оргаадай» деп ырны делгем каас аянга бижээн. Ооң «Кеземче» деп баштак ырын каттырыичыг ырларының дээрези деп көргеп. А. Хоюгбан Кызылдың ураи чүүл училищезиниге композицияны өөренирин аажок күзеп чоруур, ынчалза-даа өөретпейн турарын хомудап чугаалаар.

Кызылдың ураи чүүл училищеэи бо чылын тургустуггандан бээр 25 чыл оюм демдеглеп эрттирер. Шынаа-ла, училище 20 чылдар дургузунда ынчаар чедир чаңгыс-даа тускай ортумак эртеминиг композитор белеткеп үндүрбээниинең чылдагаанды чүдел? Композиторлуң тускай эртеминиге өөредиикки дег салымчаланыыг, талантылыг аныяктар чок бе дээрге, боттарының сонуургалы-биле аялга бижип чоруурлар чылдан чылче өзүп турарын үстүнде сайгарылгадан безии эскерип болур. Бо өйү келген айтырыгны Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, Тываның Композиторлар эвилелиниң баштаар черя, ураи чүүл училищези өөренип көөрүн үе иеген келген.

Сайгарылгага киргеи хей ырларның аялгаларында кижи сеткилиигге дээптер, ойнаттыңгыр аяннар ховар. Олар бот-боттарынга демейлешкек, чаңгыс черде таптаан, харын-даа хөгжүмүнү бокталдырын турар деп болур. Бо удаада сайгарган 57 ырлардан үш-дөрт чогаалды чүгээр деп адаи болур.

База бир четпес чүве чогаалчылар-биле бот-тывынгыр композиторларның аразында харылзаа чогундан боттарының аялгазынга тварыштыр сестер чогаадыр кижилер көңүдээн. Сес биле аялга кады төрээн үгбашкылар дег сырый харылзаалыг, кайызында деп эргелиг болур. Мындыг турбуже сес-биле аялганы катай хаара бижээниинден кайда-даа чок болу бергеи, эрелгей чогаалдар бар болуп турар. Шүлүкчүлер-биле харылзаалыг кады ажылдап турар бот-тывынгыр композиторлар барык чок. Шүлүктү олар кайы хамаан чок шилип алыр. Чүгле ажык үжүктери-ле тваржы берое ол-ла деп бодаар. Шүлүк чогаалының ырлаттынар, ырлаттынмазын өөренип көрбестер.

Сайгарылгага киргеи ырларның аразында алтай, моол, орус, хакас аяннарыны холуштур киргеии эскертиниң турар. Бир эвес улустуң аас чогаалынга даянгаш, ону чогумчалыы-биле ажыглап бидиир болза, ырыг национал аялгаларның үнер дээр ол.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү. Тываның комсомол шаңналының лауреады.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында» 9.25 — «Аянчорукчулар клуву». 10.15 — «Меж высоких хлебов» — Ураи-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.15—Медээлер. 14.35—Докфильмнер: «Не днем сегодняшним», «Нижнекамский вариант». 15.15 — Одесса хоорайның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочукиарының хереэженнериниң ниитии ырызының оюн көргүзүү. 15.35— «Лев Толстойның чогаадыкчы ажылы». 16.35— «Птицы-пересмешники». 16.55 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.40 — «Нюрнберг: воспоминание о будущем?». Док. телефильм. 18.30 — «Хөтүлүг ыотажыгаштар». 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Ф. Шуберт. Вальстар. 19.10— Бистиң аныдыралывыстың программазы. СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның киидис эргелекчизиниң сралакчызы, философия эртемнериниң доктору В. В. Загладиниң чугаазы. 19.35—«Живое дерево». Док. телефильм. 19.45 — «Чокан Валиханов». Дөрт сериялыг ураи-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Ут». 21.35 — «Ыр-85». 22.35—«Кузнец». Док. телефильм. 22.45—23.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 —И. А. Гончаров. Аныдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының ырыннары. 9.25; 12.40 — Немец дыл. 9.35— «Крымский этюд. Эртем-нептерелдиг чогаалдар бар болуп турар. Шүлүкчүлер-биле харылзаалыг кады ажылдап турар бот-тывынгыр композиторлар барык чок. Шүлүктү олар кайы хамаан чок шилип алыр. Чүгле ажык үжүктери-ле тваржы берое ол-ла деп бодаар. Шүлүк чогаалының ырлаттынар, ырлаттынмазын өөренип көрбестер.

Сайгарылгага киргеи ырларның аразында алтай, моол, орус, хакас аяннарыны холуштур киргеии эскертиниң турар. Бир эвес улустуң аас чогаалынга даянгаш, ону чогумчалыы-биле ажыглап бидиир болза, ырыг национал аялгаларның үнер дээр ол.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү. Тываның комсомол шаңналының лауреады.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында» 9.25 — «Аянчорукчулар клуву». 10.15 — «Меж высоких хлебов» — Ураи-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.15—Медээлер. 14.35—Докфильмнер: «Не днем сегодняшним», «Нижнекамский вариант». 15.15 — Одесса хоорайның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочукиарының хереэженнериниң ниитии ырызының оюн көргүзүү. 15.35— «Лев Толстойның чогаадыкчы ажылы». 16.35— «Птицы-пересмешники». 16.55 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.40 — «Нюрнберг: воспоминание о будущем?». Док. телефильм. 18.30 — «Хөтүлүг ыотажыгаштар». 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Ф. Шуберт. Вальстар. 19.10— Бистиң аныдыралывыстың программазы. СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның киидис эргелекчизиниң сралакчызы, философия эртемнериниң доктору В. В. Загладиниң чугаазы. 19.35—«Живое дерево». Док. телефильм. 19.45 — «Чокан Валиханов». Дөрт сериялыг ураи-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Ут». 21.35 — «Ыр-85». 22.35—«Кузнец». Док. телефильм. 22.45—23.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Тамчыктыг уду, чаштар!». 20.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Минск). 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.00 — «Первая девушка». Ураи-чечен фильм.

Ойлаар

Бүгүн республикага бүргээр, хар чаар. Хат кошкак. Дүне 17—22 градус, хүндүс 7—12 градус соор.

Кызылга бүргээр, быскан хар чаар. Хат кошкак. Дүне 19—21 градус, хүндүс 6—8 градус соок болур.

Автоорукгарга быскаиаар, кестүрүг эки. Дагларга хар чаар, кестүрүг 1000 метрден ашпас. Дүне

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 270 (12970) | 1985 чылдың ноябрь 21, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 копеек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Р. РЕЙГАН-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ноябрьон тостуң хуммуңуң иинги чартыында М. С. Горбачевтуң Р. Рейган-биле беседазы үргүлчүлээн. Беседаның түңнел кезээ оларның чүгле ийилдирзиниң аразынга боон эрткен.

Кежээ када СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары АКШ-тың Президентизиниң алдары дээш шайлалга тургускан, аңаа Р. Рейган кадайы-биле болгаш ийи таланың чугаалажылышкыннарда киржикчилери бар-ганнар. Кыска чүве чугаалап дашкалар солчуушкуну болган.

Ноябрь 20-де чугаалажылышкыннарыны совет делегациязының тускай турар черинге үргүлчүлээн.

АКШ-тың тайбың талалакчыларын М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ХҮЛЭЭП АЛГАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 19-та АКШ-тың дайынга удур өң улуг шимчээшкинмерииниң болгаш организациялардыңың удуртукчуларыла оларның диязынын өзугаар хүлээп алган.

АКШ-тың сураглыг хөй-иинити ажылдакчылары —мурнунда президентиге кандидат турган Джесси Джексон, ядролуг боо-чепсекти бүдүрериң соксадыры дээш национал кампаниязының күүсекчи директору Джейн Грюнебаум, ядролуг политиканы сарыылдыг ёзу-биле чорудары дээш демиселедиң национал комитединиң күүсекчи директору Дэвид Кортрайт, Риверсайд хүрээзениң чепсегленишкинии дүжүреринииң төвүнүң удуртукчузу Кора Вайс, «Херроэжениер дээди деңгелге үре-түңнелдиг ужуражышкын дээш» шимчээшкининиң удуртукчузу Джастин Мерритт болгаш өскелер-даа Женевага дээди деңгелге ужуражышкынга чедишкинии күзээш. М. С. Горбачевка гайбыңнын бижини дамчыдып бергеннер.

Ядролуг боо-чепсекти бүдүрериң соксадыры дээш, Совет Эвилелиниң үдегеригбиле АКШ-тың ядролуг бүгү шенелделерии соксадыры дээш демисежип турар бир миллион беш чүс муң америкаанар ол бижикке ат салганнар.

Тайбыңның америк талалакчыларының күзелдерии совет кижилериң күзелдериге болгаш бодалдарынга дүгжүн турар-дыр деп. беседа үезинде М. С. Горбачев демдеглээн. Совет делегациязы боочепсекти әңдере бүдүрериң соксадырын, совет-америк харылзааларга болгаш делегей байдалынга эки талаже өскерлишкиннерни чедип алырынга бүгү-де болдунар чүүлдерин Женевага кылыр дугайында чагыглыг келген деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

СЭКП-ниң XXVII съездизиң күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр, ол бирги беш чылдың планыңг онаалдаларын күүседир дээш социалистиг чарыш Бии-Хем районнуң совхозтарының ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Сүт-бараан фермазының коллективтери сүт бүдүрерии көвүдедир дээш шалыпчы ажылдан келгенинден күрүнеге сүт садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеи. Район он бирги беш чылда күрүнеге 31020 тонна сүт садар тургаш, ноябрь 15-те 31223 тоннаны сатkан.

«Өөк» совхозтуң саанчылары эки ажылдан турар. Олар күрүнеге сүт садарының беш чыл планын өске ажыл-агыйлардан мурнай күүсеткен. Ылаңгыя Чаңгыс-Аал сүт-бараан фермазының коллективи чарышка эки көргүзүглерии чедип алган. «Хадың», «Саян» совхозтарының сүт-бараан фермалары беш чыл даалгаларын база күүсеткен.

Райкомуң ажыл-агыйлары пландан ажыр сүт садарын уламчылавышаан.

Т. ХЕРТЕК.
Бии-Хем район.

ШАЛЫПЧЫЛАР НЕМЕЖИП ТУРАР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатkан социалистиг чарыштың үре-түңнелдии хүн бүрү өзүп турар. Чурттуң коммунистериниң улуг шуулганынга күш-ажылчы белекти коллектив бүрүзү белеткеп турар. Ол дугайында «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп девизтиг социалистиг чарыштың он чедиги декадазының түңнелдериндеи көрүп болур.

Съезд мурнуңуң социалистиг чарыжының түңнелинде республиканың бүдүрүлге, тудуг черлериниң, транспортуның, амыдырал хандырылга ыдыларының, совхозтарының 2 муң ажыг ажыл-ишчилери, 140 ажыг бүдүрүлге бригадалары он бирги беш чылдың онаалдаларын күүседиикении рапорттаанар. Ам бо хүнерде «Тыва көдээ тудуг» трестиң КМК-1070-ниң, Шагаан-Арыгның арга-ыяш ажыл-агый черииниң. Кызыл районнуң холушкак бараанар садыының болгаш өске-даа черлериниң коллективтери беш чыл онаалдаларын боттандырарының кырында келгеннер. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, Кызылдың № 1 АТБ-зинде күш-ажылчы чарыш идепкейжээн.

Декада бүрүзүн шалыпчы күш-ажылдың декадазы болдурары — амгы үеде республиканың күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң соруглазы ыдыг болур ужурлуг.

БИСТИҢ КОРР.

МУРНАКЧЫ АНЫЯКТАРГА ШАҢНАЛДАР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур социалистиг чарышка эки түңнелдерии чедип алганы дээш «Шамбалыг» совхозтуң мурнакчы комсомолчу - аныяктарын шаңнап, мактаан. ВЛКСМ Төп Комитединиң «Он бирги беш чылдың аныяк гвардейжизи» деп хөрек демдээ-биле каңнакчы Олег Хертек, тракторист Тевер-оол Доңгак, чолаачылар Владимир Хомушку, Филат Куулар, поовар Аина Сарыглар, ажылчын Светлана Ооржак болгаш оон-даа өскелер шаңнатkан. ВЛКСМ Төп Комитединиң «Алдын тараа» деп хөрек демдээн тракторист Удай-оол Монгушка, ажылчын Мария Ондарга тывысkан.

Бөлүк мурнакчыларга хүндүлел бижиктерни база тывысkылаан.

С. МОНГУШ.

УНИВЕРМАГТА

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның «Саян» универмагында пестер аймаан садыгзаар килдистиң эргелекчизи Серафима Ивановна Хусиутдиновадың удуртуп турар садыгжылар бригадазы он бирги беш чылды чедишкиниинг доозарының чарыжын калбартып турар. Ол улуг хемчээлдиг болгаш хөй бараанныг килдис планныг даалгаларын ай саныида ажыр күүседип, чарыштың мурнуу одуруунда болуп келген. Серафима Ивановна боду база садыглап турар. Ол хууда планын ажыр күүседир дээш база күжениишкиниинг ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер

КЫЗЫЛ ТУКТУГ СОВХОЗТА

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхоз үшкү кварталдың түңнели-биле социалистиг чарышка тинлекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын алган. Совхоз он айларда күрүнеге чылда эът садарын 90 хуу, сүттү 90, дүкту 100 хуу күүсеткеи.

Мурнакчы ажыл-агыйның мал ажылдыглары кыштаглаашкыиче эки белеткелдиг киргеш, оиу организастыг эгелээн. Совхозтуң Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Бора-Тайга салбырларының дөрт хойжу бригадаларында чедеи сес кодан хой бар. Амгы үеде Бора-Тайга, Ак-Даш салбырларның шупту малчыиары кыштагларында кежүртүнген.

Бо чайын малчын коданнарда элээи чаартылгаларын кылган. Чижээлээрге, Бора-Тайга салбырның Чечектиг хойжу бригадазы (бригадири М. Д. Хертек) чаа тутkан ийи улуг хой кажаазын алган. Бригаданың Хөлчүктүгде, Чечектигде малчын коданнарыиче узуну беш километр орукту дескилеп, делгемчидип кылган. Мооң мурииида чылдарда ол черлеп чүгле аттуг, тергелиг кежүп турган малчыинар бо күзүи ол оруктап машинаавиеи кешкен. Акта көвүрүгиу кылганы малчыинарның аргыжылгазынга база кончуг таарымчалыг болуп турар. Малчын Дадар-оол Монгуштуң Оргу-Шөлде кыштаан бүрүңү-биле чаартkан — чүрттелга бажыңы, хой кажаалары, чуиар-бажыңы тутkан.

Совхозтуң мал чеми белеткекчилери иинтиниң малынга чемнер белеткээриниң планын бо чайын ажыр күүсеткеинер, ынчангаш кодан бүрүзү сиген, сула болгаш еске-даа чемнер-биле чедер кылдыр хандыртынган. Ол ышкаш малчын коданнарда кышкы одалгага хереглээр хөмүр даштыны чедирип дүжүргүлээн. Малчыиларның суг-биле хандырылгазын үзүктелдирбейн турар. Малчын коданнарың электри-биле хандырылгазын эки-жидери-биле коданнарже шейген шугумнарың эргижээн чагыларын солуп, чамдык кыштагларда моторларыны салып турар.

Алдан-маадыржылар эрткен чылын төрүүр үүс баш хойга онаштыр 84 хураганы алган. Бо чылын олар оон-даа хөй башты камгалап алырын хүлээтеш, кыштаглаашкынны эки эгелээнер.

Л. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде

ОДАЛГА-ЭНЕРГЕТИКТИГ КУРЛАВЫРЛАРНЫҢ КАМНАЛГАЗЫ ДЭЭШ

1985 чылдың үшкү кварталында одалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр талазы-биле үлетпүр, автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш тудуг, коммунал-амыдырал организацияларының аразында социалистиг чарыштың түңнелии Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел үндүрген.

Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырар, партияның XXVII съездизии төлептиг утkуур соруглга-биле республиканың үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелери болгаш совхозтар одалга-энергетика курлавырларыи камнаар талазы-биле социалистиг чарышка киришкеш, боттуг түңнелдерии үшкү кварталда чедип алганын демдеглээн. Үшкү кварталда республикада 962 муң киловатт-шак электри энергиязы, 211 тоина кывар-чаар материалдар болгаш котел-суругга ажылнаар 4096 тонна одаар чүүл камнап алдынган. Электри болгаш чылыг энергияларын камнап алыр талазы-биле 32 хемчеглер боттанган. Оон түңнелиинде чедип алган экономиктиг ажыктыы 6 муң киловатт-шак электроэнергия болгаш 3800 гигокалорий чылыдылга энергиязы болган.

Эки көргүзүглерии «Тыва коммунэнергонуң», сөөктен далган кылыр заводтуң, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективтери чедип алган. Оон-биле чергелештир чамдык бүдүрүлгелер, организациалар болгаш совхозтар 587 муң киловатт-шак электри, 1254 гигокалорий чылыг энергияларын ажыр чарыгдаан. Оларга «Тудуг кезектери» комбинат, пассажирлер АТБ-зи, № 2 автобүдүрүлге, чер ажылдарының тудуг эргелели, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Үстүү-Еиисейниң балык заводу. Жданов аттыг, «Кек-Тей» совхозтар, Сосновкада дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйлы хамааржыр.

Социалистиг чарышты организастап турарында четтестер бар. Улуг-Хем мяш ажыл-агыйынга, Кызылдың Шульцтуң, Д. Риганның, А. Макфарлейниң, А. Хартманның, Р. Риджуэйниң киржилгези-биле үргүлчүлээн.

Чугаалажышкынныар хүнүң иинги чартында үргүлчүлээн.

(СЭТА).

БЕРИМЧЕЗИН КӨВҮДЕДИР

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүдүр деп көргении 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Он бирги беш чылда партияның аграр политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттанып, ССРЭ-ниң Азычем программазының чедишкиниигe күүседир база социал хөгжүдезиниң Кол угланышкынныарының төлевилелии канчаар-даа ажыок улуг сонуургал-биле тамыжып көрдүм. Совет кижилериниң чаагай чоруун кедүрериигe, экономиканың бүгү ыдырларын хөгжүдерииге чедип алган чедишкиннериивиседаа, муриувуста турар сорулгалар-даа ажыок улуг болгаш нарын дээрзин ук төлевилелди номчуп танышкыи ора, утаап бодап ордум.

Агроүлетпүр комплекизиин хөгжүдериигe болгаш Азычем программазын боттандырарыига мелиорацияның ролю улуг дээрзин төлевилелдә онзалап демдеглээн. Мелорация программазы черлериниң үнүш-дүжүткүрүн бедидерии дээш демисеелге чаа улуг үечаданы ажыдып турар. Суггаттыг болгаш кургаткан шөлдерии бүдүн-чартык канаттап калбартырын төлевилелде көрүп турар, олардан үнүш ажылынып продукциязын алырын ийи катап улгаттырар арганы бозр. Эң-не кол чүүл болза, ол планны боттандырганыиың түңнелиинде бистиң чуртувуска агаар-бойдустуң кандыг-даа чайгылыышкыиары турзажок, чер ажылынын бүгү продукциязының барык чартык кезиии суггаттыг черлерден ап болуру.

Черлерии мелиорастаар талазы-биле ажылдың хемчээли шынап-ла дыка улуг. Ынчалза-даа херектиг ужуру черлерии экижидер талазыбиле ажылдың түгле хемчээл талазында эвес, а оон шынарында болуп турар. Мелиорация тудугларының шынарын экижидерии бистиң республиканың «Тыва суг тудуг» трезиигe улуг хамаарылгалыг. Түге дээрге суг тудуг организацияларының тудуп турар инженерлиг суггарылга системаларының техниктиг деңгели канчаар-даа ажыок куду болуп артпышаан. Ам бо хүнерде республиканың совхозтарында ыидыг чылдагаан-биле куду деңгелдиг ажылдап турар инженерлиг суггарылга системаларының чаагызындан-даа алдынмайн турар деп дидимии-биле чугаалап болур. Ол дээрге бистиң канчап-даа эптешпес үжурлуг түүдүвүс-түр. Мелиорацияның ачызында чаартынган черлериниң ажыглалын тоол көрбес, оиу ийиги чергеиии айтырыы кылдыр көөрүн суг болгаш көдээ ажыл-агый организациларының удуртукчулары, тускай эртемиилери болдурбас ужурлуг.

Чамдык черлерде мелиорация системаларын ажыглап турарры кончуг четпес, а ол ышкаш суг курлавырларын ажыл-агыйжы эвес чарыгдап турарывыс база чажыт эвес. Бо бүгай салдарлыг чорукгарыны болдурбазы-биле он иийги беш чылда суг ажылагый тудуушкунуүиң айтырыглары иинти күш-биле комплекстиг, системалыг, тодаргай болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле шиитпирлээри чугуза.

Чер-черде көдээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый организациялары мелиорацияның программазын боттандырып тура, кончуг ооварымчалыг болур ужурлуг. Чүге дээрге мелиорацияның айтырыгларын шиитпирлээри экология айтырыглары-биле ханы холбаалыг: черии чаартыры дээрге-де бойдусче халдааны-биле дөмей. Бойдусту чагырар төлээде, аңаа ооварымчалыг болур херек. Аңаа хора чедирбейн, а оиу экижидери, чаагайжыдары, оон арганы көвүдедир эргежок чүгула. Арга-ыяшты, чер-биле бир дөмей, тумагалаар ужурлуг бис, суг болгаш чер курлавырларын камгалаарынга, долгандыр турар бойдусту экижидериигe, чер кырынга бүгү амыдыралды кадыкшыдарынга ол канчаар-даа ажыок улуг рольду ойнап турар. Мелиорацияның бир хевири болур культур-техниктиг ажылдарны мал чемииринің эгээртинмес шыгжамыры болур чайгаар бүткеи сиген шөлдериге, одар-белчиирлерге чорударын база программада көрген болгай. Бистиң республиканың байдалынга ук ажылды чорудары база негеттиниип турар, ынчалза-даа оиу чорударда бойдус камгалалын хажыттыс херек.

Черлерии мелиорастаарының үр хуусаалыг программазын бистиң республикага боттандырар сорулга-биле, он ийиги беш чыл дургузунда күрүнеииң капитал салыышкыиныарының күсели-биле 7,6 муң гектар суггаттыг черлерии ажыглалга киирер, 6,0 муң гектар черде эргижирээи системаларның техниктиг байдалын экижидер, 300 муң гектар одар-белчиирлерии суг-биле хандырар, 10 муң гектар шөлге культуратехниктиг ажылдарны чорудар ужурлуг бис. Чаа беш чылда 3,4 муң гектар шөлдүг Балгазын база 3,2 муң гектар черии суггарар Кызылдың суггарылга системазын тударын көрүп турар. 1986 чылда 1,1 муң гектар шөлдү суггарар Сенек суггарылга системазын ажыглалга киирер, ук системаның онзагай чүүлү — аңаа хары угда бедик бүдүргүкчүлүг «Фрегат» деп маркалыг 15 суггарылга машиназының ажылдавры болур.

Ш. МОНГУШ,
Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң мелиорацияның килдизиниң начальиги.

БҮЗҮРЕЛДИГ-ДАА

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Орта-Тал сүт-бараан фермазы 1985—1986 чылдың ноябрь-ка чедир ам-даа 500 кг сүттү немей саарып хүлээнгем. Саанчы Дензивва Ондар база-ла чыл планын күүседиринің кырында келген.

Фермаиың саанчыларының, кадарчыларының, бүтүн коллективтиң мурнуунда, бир-ле дугаарында, 1985 чылдың планнын онаалдаларын чыл төнчүзүнге чедир бүгү арганы ажыглап турган күүседир, бо чылдың кыштаглаашкынын база бедик организастыг эрттирер, он ийиги беш чылды күш-ажылчы чедишкиннер-биле эгелээр сорулга туруп турар. Фермаиың коллективи ол сорулгазын күүседип шыдаарынга бүзүрелдиг-даа.

Ш. КУУЛАР

СЭКП-ниң XXVIIIСЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАР ДЭЭШ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинии, СЭКП Уставының өскерилгелериниң, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдерин Өвүр районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары калбаа-биле танышып, ол чугула документилерин чугаалажыр турар. Олар бо чугула партийжи документилерни чүүлдүгүнүң детказинчаан, мында айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырар, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкинчилерниг ужуражыр дээш бо хүнүмде политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрүүшкүнүг ажылдан турарлар.

Районнуң экономиказының ол адыры— мал ажылы, оон ажылдакчылары бар арга-курлаглырларны долуу-биле ажыглап тургаш, күрүнеге мал продуктуларын садарымның он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын 1985 чылдың октябрь 1-де ажыр күүсеткенер. Малчыннар он бирги беш чылда нинтизи-биле 5451 тонна эттиг, 1289 тонна сүттүг, 404 тонна (арыг волокно-биле) дүктүг садыл, бердинген даалганы ажыр боттандырганнар. Пландан ажыр 14 тонна ажыг эттиг, 89 тонна сүттүг, 20 тонна дүктүг сактыл.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге телептиг ужуражыр. он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткир дугаймында кыйгырыгны республиканың кодэ ажыл-ишчилериниң үнүрген «Торгалыг» совхозтуң коллективи беш чылдың онаалдаларын сентябрь 30-де күүсеткен. Ажыл-агый 2335 тонна эттиг, 324 тонна сүттүг, 151 тонна дүктүг күрүнеге сатпыл, бо саннар планда көрдүгенниден ажыып турар. Олар чыл төнчүүшүге чедир ам-даа 100 центнер эттиг, 100 центнер сүттүг немей садарын хүлээнген. Совхозтуң малчыннары инекиниң малының баш санын өстүрер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап келгенниң түңнелинде онгу беш чылда турганыңдан бо-да малдың баш санын өскүлеглиг болуп турар.

Он бирги беш чылда күрүнеге кодэ ажыл-агый продуктуларын садарының планныг онаалдаларын «Ак-Чыраа» совхоз хуусаа бетинде күүсеткен. Ол мынаан Чаа-Суур, Сарыг-Хөл, Чараш-Дыт сүт-бараан фермалары бердинген онаалдаларын күүседип шыдаан. «Ак-Чыраа» совхозтуң Чалааты хойжу бригадазының малчыннары эки ажылдаанындан төрүүр чүс баш хойга онааштыр 84 хураганны мендп дорукгурган, бригадалар арасында чарыштың муриыку одуруунда чорун орар.

Үстүнде адаан коллективтер бо күш-ажылчы чедиишкиннерни совхозтарда партия, профсоюзтар, комсомол комитеттери СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштыг движениг организастап тургаш, оон түңнелдерни чогуур үезинде үндүрүп, шаңнаа-мактаарлыкның дешпилгелиг аргаларын ажыглап келгенниден, коммунистерниң, ажыл-ишчилериниң даандырган ажыл-хереэ дээш харыысалгазын бедиткенниден база бар аргаларны болгаш курлавырларны планныг онаалдаларны күүседиринче ийелнеп келгенниден чедип алган.

«Торгалыг» совхозтуң партия комитеди, дирекциязы ажыл-агыйны удуртуруның арга-методтарын эде көрүп, ону сайзыраңгайжыдарының хемчеглерин ап, бүдүрүлгете иштинки бот-орулга-чарылганы улам ханыладып, бригада керээзи-биле ажылдавр арганы пеитередип, бүдүрүлге участоктарынга чек-биле санажылга системазын сөөлгү чылдарда шиңгээдип ап, күш-ажылдың төлевирин төнчү продукция-биле дорт харызаадыг кылдыр тургускаш, совхоз бүдүрүлгезиниң ажыктыг, орулгалыг чоруун чедип алган. Бо совхозта хой ажылының орулгазы улгатказ, ында ажык чок чарыгдалдар өөскөжөп. Ынчангаш ында эң чиик бот-үнелиг хой ъдын бүдүрүн турар. Бир центнер хой ъдының бот-үнези 150—160 рубльден ашпайн келген, ол болза ында көрдүгенниден 30—40 хуу өскөн.

Совхозта бригада партия организациаларының отчёт-сөңгүлдалыг хуралдарында болгаш СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинии, СЭКП-ниң Уставының эдилгелериниң төлевилелдерин чугаалажып тура, чамдык ээн кылдыгнан ажылдарны демдеглээш, чедир кылдыкмайн турар чүүлдерже ниченгейни угландырганнар. Партияның Программазының чаа эдилгезинии база СЭКП-ниң Уставыңа өскерилгелериниң төлевилелдериниң негелделеринге дүүштүр совхоз бүдүрүлгезиниң адыр бүрүзүнге партийжи өөскө бажыглавр, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дээш бүгү-ле хемчеглерни алырын чугулаган айыткан. Оон-биле чергелештир ажыглаттынмайн турар курлавырларны долуузу-биле ажыглалче киирериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиреринин аргаларын ажыглаарын чугулага көрүп турар.

Районнуң кодэ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өскедаа коллективтери торгалыгжылларның мурнакчы дуржулгазын неперетеишаан, ону сайзыраңгайжыдарынче, эртем-техниктиг дешпилгелии дүргедедиринче, кодэ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарының угланымышкыны-биле ажылдап турар.

Совхозтарда 381 коммунист бар, оларның 78 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар. Мал, чер ажылының бригадаларын, сүт-бараан фермаларын он беш коммунист удуртуп, даандырган ажыл-иереги багай эвес күүседип келген. Ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаар иерекке коммунистерниң кииирип турар үдүү биче эвес. Оларга «Коммунизмче оруң» совхозта СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады хойжу Монгуш Күнзедиваа, «Торгалыг» совхозта СЭКП обкомунуң кежигүнү хойжу Ховалыг Кара-оол, чоланачылар Юрий Маадыр-оол, Петр Сат, механизаторлар Монгуш Оптуг-оол, Ооржак Додуй-оол болгаш өске-даа коммунистер хамаарыжыр.

СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң чүүлдүт деп киргени съезд мурнуның документилери-биле районнуң коммунистери, ажылчы чоннары танышкаш, хуралдарга чугаалашкаш, совхозтарның бүдүрүлгелериниде шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгейни салып, ону эдип алыры-биле чүүл кылырының сакалдарын киирип турар. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш ап чорудуп турар хемчеглер дээштиг эвес. «Кызыл тук». «Коммунизмче оруң» совхозтарда малдың ийзы-бүрү чылдагаанындан чидер, өлүр чоруу хей болуп артпышаан, оон уламыидан малдың баш санын өстүрериниң планныг онаалдаларын күүседир берге болуп келген. Малчыннарның, специалистериниң даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидери, оларны кижизидери дээш ажылды күштелдирериң партия комитеттеринден, эге организациалардан, совхозтарның удуртукчуларындан негелделии улгаттырган.

Өвүрүнүң коммунистери, ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизинге телептиг ужуражыр, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, он ийги беш чылды чедиишкиниг эгелээринге магадылалды тургузар дээш бо хүнүмде съезд мурнуның социалистиг чарыжында иденкейлиг киржип турарлар.

Т. МОНГУШ.
СЭКП Өвүр районнуның кодэ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетиүрүнүң талазы-биле киидизиниң эргелекчизи.

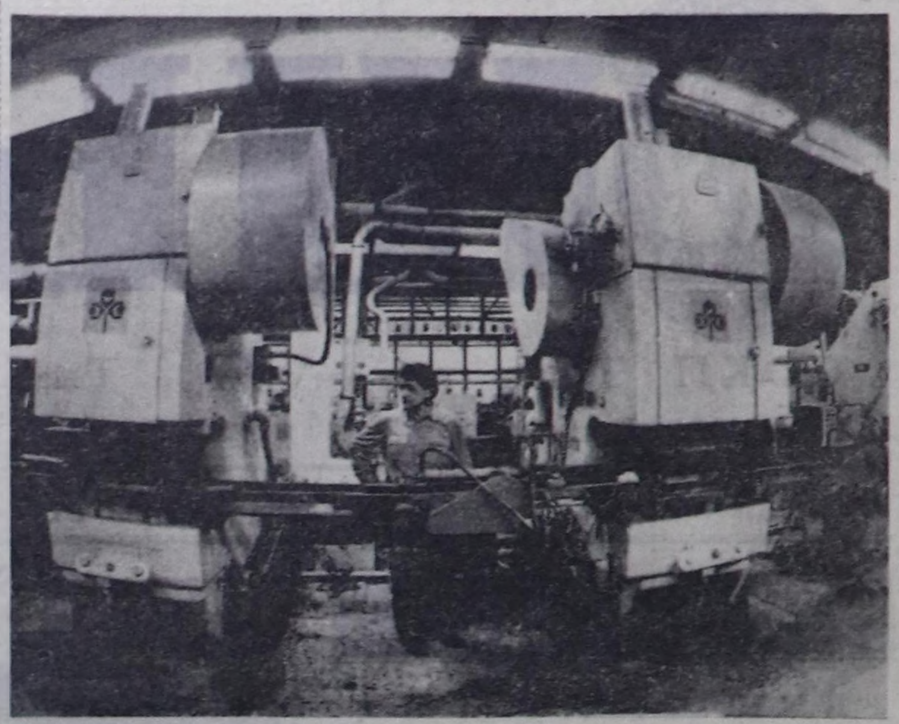

СТРАТЕГТИГ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

ЧЕЛЯБИНСК. Бүдүрүлге-техниктиг «Полет» каттыжыышкынының коммунистери эртем-техниктиг дешпилгелиниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге дүргеи неперединге күш-ажылчы коллективтиң күжениишкиннерин моөцизеиир. Технологиялы сайзыраңгайжыдарының, чаа деринг-керекселди, электрон-саналга техниказын тургузарының дугаймында партия хуралдарынга хүлээп алган доктаалдарны илан ёзугаар амыдыралга боттандырып чорудуп турар. Механизастаттынган комплекстиг 13 участоктарны болгаш цехтерни тургускан, комплекстиг механизастаттынмаган 24 шуштурулга шугумнарын ажыглалга киирген. Технологтуг чорудулгаларда роботтарны болгаш манипуляторларны калбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: штамп цегиидө электрон панелии белеткээр талазы-биле автоматчыткан шугум — бүдүрүлгени интенсификастаарының программазын амыдыралга боттандырыын чорутканының түңнели.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЕЗЕ-ДААА...

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында малдың баш саны өзүп, продуктулуу бедип турар. Беш чылдың эгезинде тургаңыдан бода малдың, оон иштинде сыар инектиг база чылгының баш саны өскен. Күрүнеге ът, сүт садарының планнарын совхозтар чедиишкиниг күүседип турар. Күрүнеге дүк садарының беш чыл планын район 109 хуу күүсеткен. Районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының беш чыл планын күүседир чоокшулаан. Партияның XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың муриыку одуруунда «Мурнакчы» совхоз чорун турар.

Районнуң малчыннары «Торгалыг» совхозтуң болгаш Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге коллективиниң ажыл-ишчилериниң СЭКП-ниң эдилгелиг съездизинге телептиг ужуражыр талазы-биле кыйгырыын деткээш, кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, мал бажын хоратпас, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр болгаш мал ажылының продукциязын көвүдедир талазы-биле немелде хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар.

Кыштаглаашкын — кодэ ишчилерге ёзулуг шылгалда. Районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкыны каңчаар эгелээнии, аңаа белеткелди каңчаар чоруткаңыл?

1985—1986 чылдарның кыштаглаашкынын организастыг эрттирериче угланган боттуг хемчеглерни чер-чергелерде ап чоруткан. Кодэ Советтериниң сессияларында ол талазы-биле чугаалажып турган. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйларында бо чугула кампаниже эдээн хынамчалыг, белеткелдиг киргенивги бар. Кыштаглаашкынче кирип турда, арткы чылдың кыштаглаашкынындан түңнел үндүрүп, кылдыгнан ёзу чүүлдерни быжыглап, чедир кылдымаан чүүлдерни, четпестерни бо чылын катаптавазының хемчеглерни алыр апаары чугаажок.

Бо чылын нинтизи-биле районга 65 муң ажыг шээр мал, 11 муң 522 баш мыйыстыг бода мал кыштаглаар. Амгы үеде бүгү малды кышкы турлагларже көжүрген. Күскү профилактика ажылын чоруткаш, аврыг болгаш арган малдарны эмнээри, азыраары-биле түскай черде ажылап үскен. Районда өдек-кыштаг септелгезинде 40 ажыг кижи состаттыг 12 тудуг звеноларны ажылдап турар. Оларны машина-техника болгаш эргежок чугула тудуг материалдары-биле хандырып келген.

Кышкы үеде малды чылыг суг-биле үзүктелиишкин чок хандырар хемчеглерни алыры-биле ажыл-агыйларда суг сөөртүр 37 автомашинаны быжыглаан, 19 кудук ажылдаар, кодан бүрүзүнде суг кудар ишкир сааларны четчирип-биле тургускан. Кыштаглаашкынче үеэниде мраксуак малчын коданнарынга ажыл-ишчилерни садыг, аймдырал-хандырыгга айтырыглары-биле холбашкан ажылдарны эки организастап чорудары көрдүгенер.

Кышкы үеде малчын коданнарга, хойжу бригадаларга депутаттар бөлүктери, улусчу контроль бөлүктери доктаамал ажылдаар. Мал чемининг хумагалыг чарыгдалын кодан бүрүзүнге тургузар болгаш малчыннарның ажыл-ижинге, аимдырал-чурттагларынга хамаарышкан еске-даа чугула айтырыгларны шиитпирлээринге олар идепкейлиг киржирлер.

Районнуң совхозтарында кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын удуртуп, башкарар түскай штабтарны тургускан. Оларның ажылын совхоз директорлары башкарып, составында партком секретарьлары, кодэ Советтиг күүсков даргалары, профсоюзтар комитеттериниң даргалары болгаш мал ажылының түскай эртемниглери кирип турар. Штаб кежигүнеринге кадарчыларның кыштагларын хувааган болгаш оларның ниити хуралдарында кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының база ону эртирериниң планнарын бадыткаан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш түскай эртемниглери быжыглаттынган коданнарында кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын организастаар, агитквартираларның күжү-биле шефтээшкиннерин чорудар, зооветеередилге кичеелдерни эрттирер ужурлуг.

Ажыл-агыйларда хей-ниити организациялары, мялгыш херээженнер чөвүлеелдери малчыннарга кесиң дузаны чедирип турар. Суурларда агитквартиралар кыштагларыны түс-туста хувааржып алган кажаа керженги хоорарындан эгелээш, малчыннарның бажыңнарын чылыглажып, чугайлажырынга, малдың чаш төлүн камгалап алырыга чедир дузалажып, үүрүн киирерлер.

Кыштаглаашкынга бир чүгүлә белеткел — дус болур. Амгы үеде малчыннарда дус бар. Моон сонгаар дус сөөртүрүн уламчылаар. Кышка эки белеткелдиг кирип турар хойжу бригадалар, фермалар районда бар. Ылаңгыя «Тээли» совхозтуң Наймырал салбырының Шат хойжу бригадазы, Зөр-Хавак сүт-бараан фермазы, Кызыл-Даг салбырда Кудук хойжу бригадазы, «Кара-Хөлде» Суңнак хойжу бригадазы, «Бай-Талда» Мешкен-Хөл, «Мурнакчыда» Кызыл-Бут хойжу бригадалары болгаш өске-даа коллективтерни адап, демдеглеп болур.

Районнуң малчыннарының араазында келир кышка белеткелди чазыы-на мяк белеткеп кылып ап турарлар база хей. «Бай-Тал» совхозтуң мурнакчы хойжузу Таар-оол Хомушку чылдың-на кыштаглаашкынга кончут хынамчалыы-биле белеткеңир чанчылдыг. Бо чылын 26 тонна сигенни бодунуң күжүү-биле белеткээш, Элезинниг-Хову деп черде кыштаанда чедирип сараатган алган. Кыштаанда бажыңнын, мал кажааларын эки кылдыр септеп кылган. Таар-оол Сыргыт-оолович чыл эгезинде социалистиг хүлээлге ап тура, чүс төрүүр хойдан 107 хураганны камгалап ап, бир хойдан-на 2200 грамм дүктү кыргыш алырын хүлээнген.

«Мурнакчы» совхозтан Чагыр Кара-Донгак 24 тонна, «Кара-Хөлден» Мандыл-оол Иргит 23 тонна, Сергей Хуулган 20 тонна, «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынан Сандүү Салчак, Юрий Имит олар 20-20 тонна сигенни белеткеп, кыштагларында чедирип алганнар. Оларның кыштаг-хораазы кышка бүрүн белеткеттинген. Ам оларның мурнунда кол сорулга ниитиниң малын кыштан хүрменди ажырары болур.

Кылдыгнан ажылдар-биле чергелештир, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарында четпестер, дарый кылып чорутса чогуур ажылдар ам-даа эвээш эвес.

Район бо чылын ниитиниң малынга сигеи белеткээр планын чедир күүсеттинген. База ол кышкан 1700 тонна сенаж, 3000 тонна силос белеткээр планнар база күүсеттинмээн. Витаминниг сигеи далганын, сеналиы база белеткээни планда көрдүгенинге мракта четпес.

«Тээли», «Мурнакчы» совхозтарда кормоцехтер белеи эвес. «Тээли» совхозта 2, «Кара-Хөлде» 2, «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарда бир-бир кажаалариың септелгезин чаа чорудун турар. Чамдык кыштагларда чурттаага бажыңнарының, кажаа-хораанның, кызыл-будуңнарның түрмек септелгелери ямдыкпаан.

Районда 270 ажыг малчын ег-бүлелериниң хей кезии өглерде чурттавышаан. Кыштагларже электри шугуму киирериң мынчага чогумчалыы-биле шиитпирлеп чадан турар.

Кышкы үеде сакманчыларның ажылдаар, чурттаарынга тааарымчалыг байдалдар тургустунмайн турар. Ынчангаш оларның чылдың-на чедиишпес боон турар ужуру ол.

Районнуң малчыннары СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинии телевилелиибиле солуиардан иомчуп танышкаш, ону мяи-биле деткип, Программада айытказ ёндур улуг сорулгаларны боттандырар дээш улак шалыпчы бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

С. ИРГИТ.

ХӨРЗҮННҮҢ ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР

Тываның дуржулга-мелиоративтиг станциязының эртем ажылдакчылары келир беш чылда болгаш 1990 чылга чедир чуртуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелии чугаалажып тура, мында айыттынган сорулгаларны боттандырарынга эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедиринің чугулазын онаалаа турарлар. Ылаңгыя Тываның байдалынга суггаттыг чөрлерин эртемге үндезилеп, бедик бүдүрүкчүлүг ажыглавры оларның ажылыышкан улуг хамааржыр.

«Суггарылганың суг камаарының, технологиязынче шилчиирин дүргеедир, суг курлавырларын болгаш черни камнаг ажыттавырының талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болгаш боттандырар. Черни мелиорастарының болгаш кодэ ажыл-агыйга шиңгээдиринің айтырыгларын комплекстиг шиитпирлөөр». Во дээрге Төлевилелден алдыиган сестер-дир. Ол сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга бистиң коллективтиң кылыи турар дуржулгазы кеёк черни ээлээр. Кодэ ажыл-агый продуктуларын забебадиринге, аъш-чем программазын шиитпирлээринге ол ёнчуг чугула.

Он ийги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде бистиң республиканың кодэ ажыл-ишчилериниң үнүргеи «Торгалыг» совхозтуң коллективи беш чылдың онаалдаларын сентябрь 30-де күүсеткен. Ажыл-агый 2335 тонна эттиг, 324 тонна сүттүг, 151 тонна дүктүг күрүнеге сатпыл, бо саннар планда көрдүгенниден ажыып турар. Олар чыл төнчүүшүге чедир ам-даа 100 центнер эттиг, 100 центнер сүттүг немей садарын хүлээнген. Совхозтуң малчыннары инекиниң малының баш санын өстүрер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап келгенниң түңнелинде онгу беш чылда тургаңыдан бо-да малдың баш санын өскүлеглиг болуп турар.

Он бирги беш чылда күрүнеге кодэ ажыл-агый продуктуларын садарының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткир дугаймында кыйгырыгны республиканың кодэ ажыл-ишчилериниң үнүргеи «Торгалыг» совхозтуң коллективи беш чылдың онаалдаларын сентябрь 30-де күүсеткен. Ажыл-агый 2335 тонна эттиг, 324 тонна сүттүг, 151 тонна дүктүг күрүнеге сатпыл, бо саннар планда көрдүгенниден ажыып турар. Олар чыл төнчүүшүге чедир ам-даа 100 центнер эттиг, 100 центнер сүттүг немей садарын хүлээнген. Совхозтуң малчыннары инекиниң малының баш санын өстүрер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап келгенниң түңнелинде онгу беш чылда тургаңыдан бо-да малдың баш санын өскүлеглиг болуп турар.

Тываның дуржулга-мелиоративтиг станциязы ногаа болгаш мал чеми культуралар-ның дүжүткүр болурунга суггаттың болгаш чемишчидилгенниң салдарын тодаргаан. Ынчангаш станция ажыглавр суггаларын ажыл-агыйының ниити продукциязын бүдүрерге элээи өзер. Ол өзүүде мал ажыргалайында, эртем-техниканың чедиишкиннерни, мурнакчы дуржулгаиы болгаш күш-ажылы эргелеп башкарарының дешпилгелиг аргаларын шиңгээдип алырының ачызында чедип алдынар. Ындыг болганда чер ажылының эртемге үндезилеттингеи системазын кадбаа-биле ажыглаар, хөрзүн кампгалаар ажылдарны чер болганга чорудар, кодэ ажыл-агый культуралар-ны өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиңгээдир. Келир чылдан эгелеп республиканың совхозтарынга он муң гектар шөлге тараа бүдүрерине интенсивтиг арганы ажыглаары көрдүнүп турар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерине үндезилээш, республиканың совхозтары болгаш сут ажыл-агыйының организациялары он ийги беш чылда алды муң ажыг гектар черинг суггарылга системаларын эде кылыр болгаш оларның суг-биле хандырылгазын эжиидер, чер адаанын суггарын 580 гектар черге ажыглаар суггарылга системаларын тудар, 200 муң гектар одаларны суггарар, бугаларны эдэ кылыр болгаш 10 муң гектар черге культуртехниктиг ажылдарны чорудар. Бо дээрге белеи эвес сорулга дээрии чугаажок.

Мелиорация системаларының техниктиг деңелии амгы үениң негелделериие дүүштүр чорудары суггуп чидиринге ораичок кызырар. амгы үениң күүчүлүг техниказының күчүн бүрүн ажыглаарын хандырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер. Суггаттыг черден бедик дүжүттуг алырының магадылалы моон үнер.

Тываның дуржулга-мелиоративтиг станциязы ногаа болгаш мал чеми культуралар-ның дүжүткүр болурунга суггаттың болгаш чемишчидилгенниң салдарын тодаргаан. Ынчангаш станция ажыглавр суггаларын ажыл-агыйының ниити продукциязын бүдүрерге элээи өзер. Ол өзүүде мал ажыргалайында, эртем-техниканың чедиишкиннерни, мурнакчы дуржулгаиы болгаш күш-ажылы эргелеп башкарарының дешпилгелиг аргаларын шиңгээдип алырының ачызында чедип алдынар. Ындыг болганда чер ажылының эртемге үндезилеттингеи системазын кадбаа-биле ажыглаар, хөрзүн кампгалаар ажылдарны чер болганга чорудар, кодэ ажыл-агый культуралар-ны өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиңгээдир. Келир чылдан эгелеп республиканың совхозтарынга он муң гектар шөлге тараа бүдүрерине интенсивтиг арганы ажыглаары көрдүнүп турар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилеп, республиканың совхозтары болгаш сут ажыл-агыйының организациялары он ийги беш чылда 1990 чылга чедир чуртуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелии чугаалажып тура, мында айыттынган сорулгаларны боттандырарынга эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедиринің чугулазын онаалаа турарлар. Ылаңгыя Тываның байдалынга суггаттыг черлерин эртемге үндезилеп, бедик бүдүрүкчүлүг ажыглавры оларның ажылыышкан улуг хамааржыр.

«Суггарылганың суг камаарының, технологиязынче шилчиирин дүргеедир, суг курлавырларын болгаш черни камнаг ажыттавырының талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болгаш боттандырар. Черни мелиорастарының болгаш кодэ ажыл-агыйга шиңгээдиринің айтырыгларын комплекстиг шиитпирлөөр». Во дээрге Төлевилелден алдыиган сестер-дир. Ол сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга бистиң коллективтиң кылыи турар дуржулгазы кеёк черни ээлээр. Кодэ ажыл-агый продуктуларын забебадиринге, аъш-чем программазын шиитпирлээринге ол ёнчуг чугула.

Он ийги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир үеде бистиң республиканың кодэ ажыл-ишчилериниң үнүргеи «Торгалыг» совхозтуң коллективи беш чылдың онаалдаларын сентябрь 30-де күүсеткен. Ажыл-агый 2335 тонна эттиг, 324 тонна сүттүг, 151 тонна дүктүг күрүнеге сатпыл, бо саннар планда көрдүгенниден ажыып турар. Олар чыл төнчүүшүге чедир ам-даа 100 центнер эттиг, 100 центнер сүттүг немей садарын хүлээнген. Совхозтуң малчыннары инекиниң малының баш санын өстүрер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап келгенниң түңнелинде онгу беш чылда тургаңыдан бо-да малдың баш санын өскүлеглиг болуп турар

ЭКОНОМИКАНЫҢ КОЛ КУРЛАВЫРЫ

«Тыва кобальт» комбинаттың базазынга болуп эрткен ажылдаар черлер аттестациязы чорудар талазы-биле республиканың хуралы бүдүрүлгезин эде тургузарынга болгаш интенсивтиг орук-биле хөгжүүрүнге ужур-дузалыг экономиканы быжыглаарынга ажылдаар черлер аттестациязы база үлүг рольду ойнаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге оон салдары улуг. Бүдүрүлгени техниктиг дерип чепсеглээри, чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологияны ажыглаары аттестация айтырыы-биле сырый холбаалыг.

Ажиндаар чер бүрүзүнге быжыг сагыыга-чуруумуу тургузарынга чамдык күш-ажылчы коллективтерде эгелээн аттестация идиглиг болуп турар. Ам эртер ажылдаар черлер аттестациязының онзагай талаалары болза, ону чорударда — техника-экономиктиг, организасе-экономиктиг, социал факторларны комплексилии-биле көөрүнде. Моон мурнунда бүдүн коллективтиң планын тургускаш, холбиле кылыр ажылдарны кызарыынын, ажылдаар байдалды экижиринин, күш-ажыл камгалалының болгаш чаа техниканы ажыглаарының хемчегларын айтып турган. Во хемчеглер иниги болган ажылдаар чер бүрүзүнге ону боттандырары болдувайн турган. Бот-боттарынга харылзаалыг организастыг, экономиктиг, техниктиг болгаш, идеологтуг хемчегларни комплекстиг чорутканының түңнелинде, ажылдың дээштин чедип ап, коллектив кежигүнү бүрүзүнүң күжүн соруглаарны боттандырарынче мөөңнеп болур. Ынчан ажылчы бүрүзүнге бо ажыл билдингир болгаш ону күүседир дээш идепкей улуг болган арга-курлавырларны дилээринге бергедээшкиннер таварышпас, ажылчыныарының сонуургалы өзер.

Аттестациялың амгы-не-төлдези болза, бүдүрүлге күчүлерин, кол бүдүрүлге фондуларын болгаш күш-ажылчы курлавырларны долу ажыглаарынга ону быжыг быра болдурары болур. Оңу кайыдаа бүдүрүлгеге чылда ийи удаа албан эрттирери чугула дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээнивис.

«Тыва кобальт» комбинат ажылдаар черлер аттестациязын бо чылдың майдан эгелээн. 397 ажылдаар черлерин учётка алганын бүдүрүлгенин кол инженери А. А. Голиков орта чугаалаан. 83 черлерниң нормативтиг документилерге дүүштүр четчелээшкинин, комплекстиг хынаашкынын чоруткан. Хөй талалыг ажылдар кылдынып эгелээн-даа болза, бо эки эгелээшкинин быжыглаарынга күш-ажылды организастаарының чаа төлевилелдери чок болуп турары, чамдык техниктиг болгаш нормативтиг документилериниң чедишпези шаптыктап турар. Ынчангаш чамдык ажылдаар черлерни шенелде оруу-биле үнелээр ужурга таваржып турарын кол инженер демдеглээн. Во ажылга кол специалистерниң санва-онаалыгга даянып турган.

Ваштайгы базыынар кызыдынган. Ам чедер-четпес ажылдарны чугаалап болур. Аттестация чорудар мурнунда кадрлар белеткелинче кичээнгей салбааны, мурнакчы дуржулга дугайында информацияны үезинде, долузу-биле албайн турганы, техниктиг литература-биле кошкак чепсегленгени бо бүгү ажылды шынарлыг чорударынга шаптыктаан дээрзин орта демдеглээн. Хуралдың еске киржикчилери бо четпестерни катаптавазы-биле оны ажыл эртеринин оруктарын база чугаалаан. Ажылды организастаарының эртемге үндезилеттинген ооргазынга даянып, эң бодамчалыг өөренип көрүп турган, ажылдаар черлер аттестациязынче кирери күзенчит болуп турар. Во ажылды чорудуп тура, ажылчыныарны болгаш специалистерни шаңнап-мактаар аргаларны комбинаттың удуртукчуларының кижирбейн барганы четпес. Ол мынаш ажылдаар черлерни рационализастаарны дээш чаартыкчыларны деткинр сорулга-биле идиг берииштиннерининң аргаларын ажылдап кылыры чугула.

Партия комитеттериниң, организацияларының, коммунист бүрүзүнүң бо ажылга киржилгезин идепкейлиг чедип алыры, оларның удуртукчу, башкарыкчы ролюн күштелдирери чугула дээрзин орта СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев чугаалаан. Кайда партия организацияларыны бо ажылды контрольга ап, аттестацияны идеологтуг удуртулгаже кичээнгейин утпаан-дырган болдур, ында аттестация шынарлыг эртер. Кызылдың дааранылга фабриказында, хоорайның сүт заводунда, эът комбинадында, «Чечек» ательеде коммунистер бо ажылче кичээнгейин күштелдиргенининң түңнелинде, бо бүдүрүлгелерде аттестация эртеп соонда, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп, ажылды механизастаарының айтырыы чогумчалыг шинтиргелиттинип турар.

Аттестация эрттиреринин дуржулгазы «Тыва даг-дүгү» комбинатта чыгдынган. Мында белеткел ажылдарын эки чоруткан. Специалистериниң хүлээлгелерин тодаратказ, агитпластоктарны кылган болгаш ажылчыныарның саналонални чыып өөренген. Комбинатта эң эки ажылдаар чер дээш чарышты организастаан. Чаартыкчылар ажылын база боже угландырган. Н. Ф. Борисова кедүртүр херекселди салырын, ажылдаар черни эде таарыштыр салырын болгаш салгын хакпас кылдыр тускай хемчегларни алырын саналдаан. Үүрмектеп-сорттаар комплекстиг чаартыкчылары аттестация үезинде руда бөөрииниң схемазын өскертир саналды киирген болгаш оон ажыктыы 4 муң рубль болган. Саналды бүдүрүлгеге ажыглап эгелээн соонда, үш конвейер хостаалган, цехтерде доозун эвээжээн.

Кызылдың дааранылга фабриказында аттестация бир айзы эртип турар. Массалыг аттестациялже кирер бетинде, баштай чаңгыс ажылдаар черниң кедүүзүт аттестациязын чоруткан. Оон соонда специалистер ону чорударының чүрүмүн доктаатказ болгаш санитар-техниктиг хемчегларын ажылдап кылган. Ынчалза-даа бо ажылды эгелей бергенде, чамдык бергедээшкиннер таварышкан. Чамдык ажылдаар черлерде ажылдап кылырының болгаш белетизөрининң аргалары негелделерге дүүшпес болган. Вичо механизация чепсектери чок болгаш аймттынган хемчегларниң күүселдези боттанмайн келген. Чыл төнчүзүнге чедир ажылдаар черлерниң 70 хуузун хынаар, а келир чылдың бирги чартыынга фабрикага аттестациязын долузу-биле доозар соругга турун турар.

Эът комбинадының чамдык цехтерин эде дерээнинден бөш ажылчын хосталган. Чамдык операцияларны механизастаары чедип алдынган. Аттестацияны чедишкиннинг доозар дээш ам-даа организас-экономиктиг хемчегler алдынып турар.

Семинарның киржикчилери «Тыва кобальт» комбинатың аттестаттатынган ажылдаар черлерни сонуурган керген. Эртем-техниктиг депшилгелиниң чедишкиннерин билдилиг ажыглаан, бүдүрүлгениң культуразын бедиткинин олар демдеглээнивис. Чер-черге чоруттунар ушурлуг аттестациялыны шынарлыг эрттиреринге эртken семинар ажыктыг болур дээрзи чугаажок.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг иниглелдерниң Тыва область чөвүлелиниң даргазының орадавчызы.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

БРИГАДИР—ПРОПАГАНДИСТ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының Чечектиг хойжу бригадазында 42 кижи ажылдап, суурдан ырак-узак черде чурттап турар.

Бора-Тайга салбырында коммунистерни болгаш ажылчы чонну марксизчи-ленинчи өөредилгеже хаара тудар талазы-биле партийжи болгаш политиктиг өөредилгениң чаа өөредилге чылынга белеткел талазы-биле четчелээшкинин кылып тура, партия организациязының секретары Дадар Сергеевна Чечектиг хойжу бригадазынга пропагандист кылдыр кымны томуйлаарын бодаанган.

Партия организациязы пропагандист кадрны шилип алырынга бүзүрелдиг түңнелди үндүрген.

Мочак-оол Доскаарович Хертек Чечектиг хойжу бригадазынга коммунистиг күшажыл школазының пропагандизи болуп ажылдаа-ла ам 5 чыл болган. Сөөлгү үш чылда ол «Бригада керээзин кедээге шинчээдип алырының аргазы» деп курсту бригадага өөреткен.

Эрткен өөредилге чылында курсту 36 кижи дыннаан, теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерни шинчээдип алган болгаш түңнел кичээлдерни эрттиреринге идепкейлиг киржип, курстуң долу программазын күүседип, шылгалданы дужаагаан.

Курсту тергиин эки өөренип, түңнел кичээлге хөй-жулар коммунист Ирина Делгер, комсомолчулар Владимир Монгуш, Сергей Монгуш дээш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкен.

Пропагандист Мочак-оол Хертек дыңнанчыларга, «Чек системазын сагыыры», «Продукциянын бот-үнезин кайчаар чинчедирил?», «Коллективниң керээзин шинчээдип алыры — Аъш-чем программазын күүседириниң кол аргазы», «Күш-ажыл телевизири» дээш мынаш темаларны улуг сонуургал-биле өөреткен.

Мочак-оол Доскаарович-биле Бора-Тайга салбырының Ортаа-Тал сүт-бараан фермазынга ужуражы бердим. Хертек пропагандисчи ажылынга 15 чыл болган, ортуман тускай эртеми — мал эмчизи.

Бодунуң пропагандист ажылынжын чугаалап бээрии оон диледи.

— Кичээлди ай санында-ла илан ёзугаар доктаамал эрттирип турар-дыр бис. Вистe 36 дыңнакчы бар. Во чаа өөредилге чылында база-ла ол өөредилгезинге уламчылап кирдинис. Дыңнакчыларның саны ол хевээр. Мээң кичээл эрттиреринниң планы мынаар: кичээлдиң ол кезээнге өөренип турар курузувустуң темазын алыр, дараазында зооветеринарлыг өөредилгеге хамаарыштыр хөй эвес чүүлдер кирер, оон сөөлүнде делегей байдалының допчуладылы. Тывавың иштинден болуушкуннарны кирер.

Кичээлдер чаңгыс ай апарбазын дээш, дараазында кичээлдиң планын база-ла бир айзы кылдыр эде тургузуп турар мен. Чон мурнунга чүве чугаалап, чаа чүүлдү дыңнадырын дээрге, улут харымсалга болур. Дыңнакчыларның хөй нуруузу ажыннтар. Олар теманы дүргеп шинчээдип алыр, а чамдык улгады бергеннерге теманы билдингир кындыр катап тайылбырлаар кижи-дир мен.

Бригада керээзин шинчээдип алыры деп чүл ол дээ чүвени кижи бүрүзүнге тодар тайылбырлаваска, ону аммадыралга боттандырары берге. Бригада кежигүннериниң корум-чуруму, бот-харымсалгазы, оларның өскелерге хууда үлегерин кичээлге чугаалажырга дыңнакчылар боттарынга түңнелдя үнүдүүр, ажыл-ишкинге харымсалгазын бедидеп бээрии кердүм. Кичээлдиң чаа темазынга чижектерни бригаданың ажыл-амыдыралындан, оон айда, кварталда, чылда чарып турар чергилдарындан база кирип турар оруглаларындан ап турдум — деп, ол түңнеди.

Коммунист, хоочун пропагандист, бригадирниң суртаал ажылы хилис барбаан. Бригада кежигүннериниң чайгыс аай коллективтиг болуур чорууп ол организастап шыдаан. Бригадада корум-чуруум үрээр, арагалаар, ажындан хоорук кижилер читкен. Бригада 1985 чылда 100 хойга онаштыр 94 хураганны, а ынчы бөш чыл планында дүүштүр 97 хураганны камгалап, мал бажының камгалалын 97 хуу боттандырган. Малчыннар Секен-оол Ондар, Сүрүл-оол Монгуш, Ирина Делгер 100—110 чедир хураганнарым ап, күрүшпе дүн дужаар планын күүседеннивис.

Ынчаның малынга четкир санныг чем белеткээринге бригада чыл санында идепкейлиг киржип келген. Бо чайын бригада 250 тонна сиген белеткээр планын 325 тонна чедирип, планнын онаалдазын ажыр күүседген. Бригаданың күшү-биле Ак хемин кежир иштүргүнү, 500 хой кирер канаалы, 80 пубометр мишты белеткеп кылган.

Хоочун пропагандистиң ажылынның түңнели оон удуртун турары коллективтиг ажыл-ишкинден кестүп турардыр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа адырганының телевилелиң районнуң бүгү ажылчы чону, оон иштинде пропагандист Мочак-оол Доскаровичиниң дыңнакчылары таныышкан болгаш ону карыы-даа кичээлдерге өөренип эгелээн. Марксизм-ленинизмниң үндезиниринге даянып тургускан Программада партиниң болгаш күрүнениң социал-экономиктиг хөгжүлдезининиң чиңгине утламмышкыннарын айтып каан. Ол делегей болуушкуннарынга тода характеристиканы берген. СЭКП-ниң бо чугула документизи совет киитилелдиң коммунизмче моон соңгаар күчүлүг бурунгаарлаарының программазы болур деп чүрээн ол өөредин киринкен.

О. КАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ

Эрттирер шагын таарымча оок шилип алган болгаш чарлалы база будалчак болган хирезинде-ле (район солунунда эгелээри 6, а кудумчуда чарлалдарда 7 шакта дээш) ажык чагаа хүнүүн киржикчилери хөй болгаш. Сөдыг, пассажир транспортунуң, чуртталгакоммунал, амыдырал хындырыла айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ол эгелээн.

Районда бөгүнгү байдал канды-гыл? Маңаа, маргылдаа чок, бар-даа болза, чедиишкиннерге доктаавайн, хүнден хүнче уламчылап келген кол-кол четпестерге доктаап көрөөлиҥер. Ажык чагаа хүнүнүң киржикчилеринин бир-ле дугаарында салган айтырыы мындыг болган:

Кызыл-Мажалыктың садыгларында субпродуктулар чүге чогул?

Номчукчулар ужуруун билбейн баар чадавас, тайылбырлап каалыңар: субпродуктулар дээрге, өлүрген малдың бажы, дүүю, өкпе, баары, бооспа эъдя дээш ышкаш артынчы эъттер-дир. Ылаңгыя шылып каапкан артынчы эъттерни өкпе-биле кады доңуруп каарга, ёзулуг-ла хырбача болур чүве. Өртээ база чиик — килограммда бир рубль бизин четпес. Во бараан, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында четчири-биле бар хирезинде, районнуң садыгларынга оларны, киирбейн турар. Ол хамаанчок эът комбинады өлүрген малдың бажын Адыр-Мажалык даанда, Эдегей ховузунда, арыглал фабриказының арты-нда тен турары чажыт эвес болгай. Оон директору С. Коркмазов, районнуң хереглекчилер инитилелиниң баштаар черинин даргазы М. Аракчаа Кызыл-Мажалыктың ногаа садыынга субпродуктуларны хүнү-биле киирерин аазаан. Бир кезек када хой-ошкүнүү бажын кедээ суурларга чиик өртекке садып турганын көргенмен. Чонның алыры кончуг чораан. Ам ону соксатпайн, моон соңгаар уламчылаарын негеттинип турар.

Кызыл-Мажалыктың столоваяларының багай ажылынын дугайында, садыжыларның ажылынын культуразының кудузунуң дугайында айтырыгларын суурнуң чурттакчылары чаңгыс эвес удаа кедүрүп келген болгаш ажык чагаа хүнүнде ону база-ла кагбайн барганнар. Во-ла айтырыгны август 28-те болган Кызыл-Мажалык суур Советиниң сессиязынга база чугаалашкан. Ол аразында үе өртken-даа болза, столоваяларынын, садыгларының ажылында кескүзүбиле экижээн үүл чок болган деп чугаалап болур. Чонниң шынары багай, өртээ аар, ылаңгыя № 1 столоваяга кан кижи оочурга туруп алгашла эжен-эңмежок үе-шак эртирбишаан. Кандыг-даа чүве өйлүг-хемчелдиг болгай, ылаңгыя столоваяларның ажылын черле экижидер үе келген боор деп, ажык чагаа хүнүнүң киржикчилери идеп арткан.

Районнуң чурттакчыларының чылдан чылче кагбайн «сөөртүп» келген база бир хоочураан айтырыы — Кызыл-Мажалык — Ак-Довурак аразынга автобус аргыштырылгазы. Бо чазыы Ак-Довурак хоорайга ук айтырыгга хамаарышкан база бир ажык чагаа хүнү болган. Ынчан автобудурлгенин удуртукчулары автобустар аргыжылгалын экижидер дээш кандыг ажылдарны кылырын планнап турарын бирдеи-бирээ чокка салаа базып санашканинар. Чүгле автобустар аргыжылгазынга ажылдаар боторуулга-чарылгалыг бригаданы тургузар, оон доктаар черлерине графиктерни азар, инженер-техниктиг ажылдакчыларның дежурнийлаашкыныын организастаар, Ак-Довуракка автобус чоланчыларының графикти сагыш турарын хынаар пунктуну тургузар, чамдык күш-ажылчы коллективтерде быжыглаттынган автобустарны база ажыглаарының эптиг аргазын өөренип көөр дээш чижектиг тодаргай хемчегларни ажылдап кылган. Ажык чагаа хүнү эрткен соонда бир кезек үеде автобустар аргыжылгазы кескүзү-биле экижий бергенин бо чүүлдүң автору «Шын» солунга бижээн чүүлүнге айтып-даа турган болгай. Оон соонда «хоочураан» аарыг база кедерээн, автобустар аргыжылгазы үзүктелгеш туруп берген. Оон кол-ла чылдагааны —автобудурлгенин администрациязы, партия, профсоюзтар организациялары бодуунуң үндүрген шинтпирлериниң күүселдезини чедип ап шыдаавайн турарында. Үстүнде айытканывыс план-хемчегларниң колдуу-ла күүсеттинмизин. Ажылдың сөгүвейн турарының кол-ла дөзү шында деп, ажык чагаа хүнүнүң киржикчилери шын шүгүмүүзээн. Автобудурлгенин партбюро секретары Ч. Монгуш (бо ужуражылга кежээзинге АТВ-ниң начальниги олурушкан болза кончуг эки болур турган ийик) автобустар аргыжылгазын экижидер дээш тодаргай хемчегларни алырын администрациянын мурнундан хүлээнген. Ам соок дүүнүн келген, автобус доктаар черге үр турары улам бергедээн болгай. Автобудурлгенин даргалары боттары машиналарлыг болгай, автобус маңнаш доңуп, доваа турар чонниң чаны-биле хиндедип халдып эртип турарындан черле човаар өйү келгеп боор.

Ажык чагаа хүнүнде чунар-бажыңнар дугайында айтырыгны база кедүрген. Кызыл-Мажалыкта чунар-бажыңны септээн аттыг болган, оон душтары, чамдык кезектери ажылдавас олчаан. Чуртталга-коммунал ажылагый будурлге эргелелиниң начальниги Р. Й. Миллер бо талазы-биле база дарый хемчегларни алыр ужурлуг.

Ажык чагаа хүнүнүң түңнелинде үстүнде негелделерге хамаарыштыр Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүсконмунун даргазы К.-С. М. Бойбу кончуг шын үнелелдя берген деп бодаар мен. «Чон күүсеттинип шыдавас негелделер салбайн турар-дыр. Кол-ла четпезинис — чонниң хуй бүрүде негелделерине чогуур кичээнгейни салбайн турарывыста-дыр. Водаргала үүрмек ышкаш кылдыр сагындырар, а херек кырында биске садыгга, харылзаага, столоваяга, баш дүгү таварар, идик септөөр черге канчаар бараан болуп турарындан бистиң сагыш-сеткилювистиң сергек, ажылга тура-соруктуг болуурувус хамаарыжыр» деп, ол чугаалаан. Во чөптүг саналды деткиндеп башка, ацаа чүү немээр боор.

А. САРЫГЛАР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ооо

АДР. Совет литературакың Кабулга бооп эрткен хүннери афгани болгаш совет улустарының аразында найыралды улам-на быжыглаарынга идиглиг болган. Ол болуушкунга холбаштыр афгани найысылалга совет чогаалчылар делегациязы чораан. Оларның аразында — К. Селихов, Ю. Семенов, Ф. Алиева, Э. Вахидов, А. Дмитренко, Ш. Ниязи болгаш өскелер-даа бар. Муң-муң афганнар — чогаадыкчы интеллигенциянын төлээлекчилери, ажылчыннар, тараачыннар, шериг албаныглар — Советтер чуртунуң литературазы-биле танышжар, совет делегациянын кежигүннери-биле ужуражыр аргалыг болган.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле тутkан Джангалактың автосептелге заводунуң ажылчыныарынга совет делегациянын кежигүннериниң аалдап чорааны. Ортузунда — чогаалчы Ш. Ниязи.

ВАХТАР—СЭТА-ның фотозу.

ооо

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш Америкавын Каттыжыкан Штаттарының президенттиң Р. Рейганның Женевага ужуражыжынынын делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейниң төвүнде турун турар. Ол ужуражыжынын, — делегейниң аңгы аймдыралында эң улуг болган эң чугула болуушкун-дур деп, хөй чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитизи ажылдакчылары деп-дегген турар. Бүгү делегейниң улустарны, хамыктың мурнунда Европаның чурттакчылары Женевага улуг идегелбиле көрүп турар деп, солунналар бижээн. Во дугайын ниитизи чурттарда хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалдар, делегейниң өөн улуг чурттарының удуртукчуларынга чагаалар хереглеп турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Ядролуг даймыжыжынын чайладыр, боо-чепсектериниң, хамыктың мурнунда ядролуг чепсектиг өйдере будүрүүшкүнүн соксадыр дээш тайбың талаалакчыларының улуг чыскаалы Франция найысылалга болган. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чидиглегени-биле холбаштыр сеткилдүвүрөөн муң-муң француздар ат салган бижиктерни чыскаалдың киржикчилерин АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң Францияда эдчин черлерининг дамчыдып берген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш АКШ-тың президенттиң Р. Рейганның Женевада ужуражыжынынын ядролуг боо-чепсектериниң өйдере будүрүүшкүнүн соксадырынын, космосту милитаризастаарын болдурбазының оруунга чугула базын болур дээрзинге өскелер идепкейлиг киришкен.

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Делегейниң 37 чурттарының беш муң ажыг бичии уругларынын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка болгаш АКШ-тың президенттиң Р. Рейганга чагааларын дамчыдып бээрииниң ёзулалын КНО-нуң Женевада салбырының болгаш делегейниң еске-даа организациялары-ның чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлөө черинге болган. Ядролуг халаптан амгы болгаш келир үеникң салгакчыларын камгалаар дээш болдунар бүгү-ле чүүлдерни кыдырып дээш дешелеге советамерик ужуражыжынынын киржикчилериниң чагаалары-ның авторлары өртемчейниң бүгү бичии уругларынын мурнундан дилээн.

ССРЭ—АРАБТАРНЫҢ ШЫНЧЫ ӨӨНҮҮ

ДАМАСК. (СЭТА). Сирия Араб Республиканың оралакчы президентизи М. З. Машарика чурттуң найысылалынга болган хей муң кижи киржикчилиг митингиге чүве чугаалаан болгаш Сирия бодуунуң даштыкы политиказы бүгү арабтарның эрге-ажыынга дүүштүр чорудуп турар деп медеглээн. Арабтарның болгаш Израильдиң аразында чарүядээни дужүп бериштининг кылдыр шинтпирлээрин күзээн империализмниң болгаш оон чалчаларының орлалажыышкынын Сирия шыңгыы буруу шаап турар деп, ол чугаалаан.

Кэмп-Дэвидтиң хевири-биле айтырыгны шинтпирлээр дээш бүгү орлалажыышкынарны араб улустар хүлээп албайн турар.

Совет-сирий харылзаалардың айтырыгларынга САРның оралакчы президентизи база доктааган. Совет Эвилели-биле найырадың, бүгү талалыг кады ажылдажылганын угланыышкынын Сирия моон соңгаар-даа чайгылыш чок чорудар апаар. Чүге дээрге, ССРЭ — бүгү арабтарның шынчы өөнүү-дүр деп, ол медеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Ол девискээриң улустары тайбынче чүткүп турар, мынаала-даа Каттыжыкан Штаттар оларга дайынны болгаш месилдежиишкинни чорударынче никарагуа революциянын чаалап алышкынарын чок кылыры-биле албадап турар деп. Д. Ортега чугаалаан. Бодунуң кем-буруулуг бодалдарын боттандырып чорудар дээш, АКШ, хөрек кырында Гондурасты эелеп алган, ону Никарагуага удур Теп разведка эргелелиниң хелезилеиикчилериниң өлүрүкчү хеделиишкиннерин кылырга белеткел чери кылып алган.

ХАРАРЕ. Расизмге удур массалыг хеделиишкиннериниң киржикчилеринче хей удаа боолап турган мурнуу-африканчы шаажылакчылар эрткен ийи хүн иштинде сес африканнарны, оон иштинде бир хереежек кижини өлүргеп. Ооң ынай 12 кижи-ларын-биле балыглаткан. Кара кештиг чурттакчы чонниң хеделиишкиннериниң төвү Кап можу боол турар. Апартеидтиң политиказынга удур чыскаалдар Куинстаун, Блюуотерс, Сандбулт болгаш можуның еске-даа чурттакчылыг суурларынга болгулаан. Ол районга куйктыг транспортёрлар болгаш вертолёттар-биле чепсеглеиген армияның болгаш полицияның улуг кезектерни экелген. Шаажылакчыларга чурттакчы чонуң удурланыышкынын уламна организастыг шинчилиг боон кел чыдар. Кудумчуларга быжыглаңмышкынарны тудуп, «корум-чуруум камгалакчыларын» даш-биле соп турар. Кап можуның чоон чүгүнге үш полицейлер балыглаткан.

БОГОТА. Вулканның чаза тевиишкининге таварышкан зонага аймылга таварышканарны дилеп тыварымың болгаш оларга дуза чедирериниң ажылын Колумбиякың чазаа моон соңгаар-даа үргүлчүлээр. Бойдус халаамынга таварышканнарга дуза чедирериниң болгаш оон уржуктарын чок кылырының нүжениишкиннерни таарыштырары-биле чуртта тургускан национал онза комиссиянын төлээлекчизи ол дугайын медеглээн. Амгы үеде халап болган зонага халдавырлыг аварыгларның кептеерии чайладыр талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Черде хемдүүлген Армеро хоорайны холгандыр саннтар кызыгаарын тургускан. Сөөлгү санаашкынны бөөгаар алырга, вулканның чаза тевиишкининиң түңнелинде болган халаптан алгенниринин саны 25 муң кижи чедип турар.

(СЭТА).

ФОТО-ЧУРУКТАР БУРУУДАДЫП ТУР

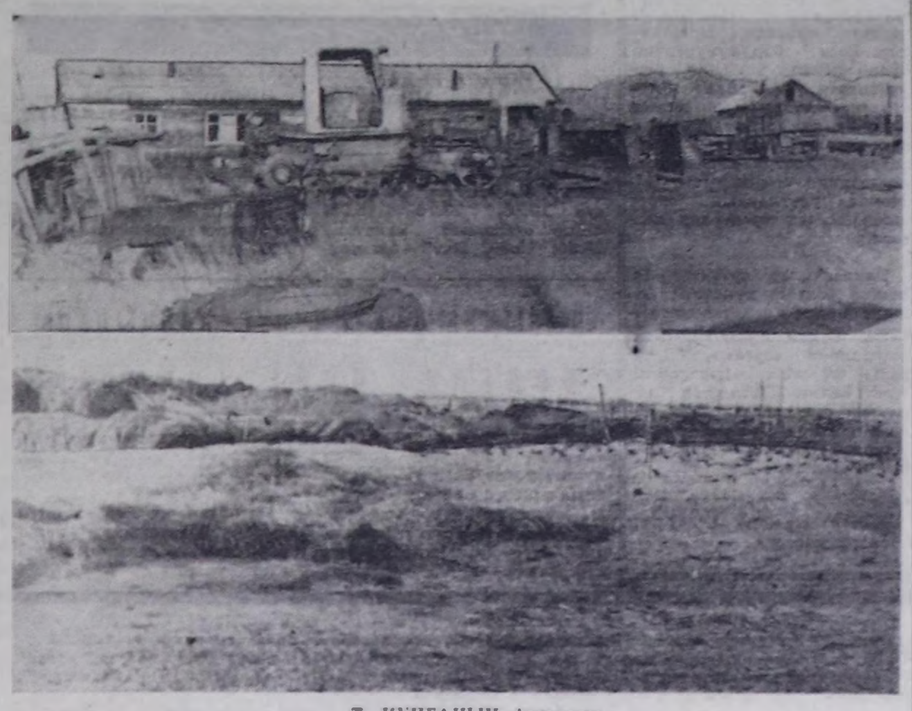

Т. КҮНГАНЫҢ фотолары.

Самагалдайның районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжымышкыпы тургустунганындан бээр ыңдыг үр үе эртпээн. Ол үениң иштинде чеже-даа даргалар солушкан. Оон ёзулуг ээзи чок деп болур. Ол организацияга чаа-чаа автомашиналар, тракторлар болгаш еске-даа янзы-бүрү техникаларны күрүнеден берип турар. Оон ажыгхал кадагалыы көөрге чаржыычыг. Херииниң иштинде тургузуп каан үрелген, тоймаглаттынган машиналар, тракторларның секторин хөй-биле көрүп болур. Херии үрелик, бузук. Оон кайы-даа талазындан көөрге-ле үрелген техникалар кестүр.

ЧУРУКТА: херии иштинде үрелген, тоймаглаттынган автомашиналар болгаш тракторлар.

ооо

Тес-Хем районнуң ажылагыйлары бо чылын чаагай дүжүттүг өстүрүп ажаан алгашнар. Оон ажаалда кадагалын чаңгыс «Кызыгаарга совхозтан бо чуруктан көрээлиҥер.

Суурнуң үстүү талазында сиген, тарааны чаңгыс черде моөңнеп чыггаш, херимээн. Чаагай дүжүттүң тараазын ажык дээр адаанда теп каан. Ында кеге бүгалар, ишкаштар дөйлап турар болгаш хар адаанга киргенин бо фото-чурук бууруудадып тур.

ТЕАТРНЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

МОСКВА. Александр Мишариниң «Мөңгүн куда» деп шизизиниң баштайгы көргүзүүш Москваның М. Горький аттыг үлегерлиг уран чүүл театры көргүскен. Ол бөгүн бүгү кижилерге сонуургалдыг айтырыгны — кижиниң бодун болгаш психологиязы эде тургузарының дугайында айтырыгны кодурүп үндүрген.

Ооң тургузукчузу — ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Ефремов, чурукчузу—Д. Боровский, режиссёру—Р. Сирота.

ЧУРУКТА: шиидеп үзүлдү. Василий Васильевич — РСФСР-ниң улустуң артизи В. М. Невинный, Лидия Васильевна — артист А. В. Вознесенская, Устинья Карповна — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. И. Гуляева, Александр Ильич—артист Д. В. Брусникин.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ШКОЛАГА БЕЛЕТКЕЛ

Ак-Довурак хоорайда «Теремок» уруглар сады эки ажылдыг коллективтериниң санында кирип турар. Интернационалчы бо коллективти дуржулгалыг башкы Г. Н. Зырянова удуртуп турар. Районда уруглар садтарының аразында социалистиг чарышка «Теремок» бирги черни эдилээн.

Үш каът уруглар садының — чырык, делгем. Ооң ногаанчыдылгазы база эки. Уруглар ойнаар шелчүгештиң дерип кааны тавармалыг, каастал-газы база чараш. «Теремоктуң» 184 уруглар бар. Чаштарны өөредип, кижизидериге дуржулгалыг кижизидикчилер В. И. Власова, В. П. Волкова, Н. И. Щука болгаш өскелериниң-даа кириштирип турар үлүг улуг. Олар чаштар-биле экскурсияларны организастап, солун хемчегларни эрттирип келгеннер. Боттарының ажылын шүгдүүп, бот-боттарынга сүме кадып, башкылар ай саныында бир катап хураладып турар.

«Теремоктуң» бичии артистери боттарының концерттери-биле ада-иелерни, ниитаны, башкыларны өөртүп турар. Оон аңгыда чураан чуруктарының делгелгезин база доктаамал организастап турар. № 1 ортумак школа биле «Теремоктуң» харылзазы быжыг. Уруглар садының кижизидикчилери чаштарны школаже экскурсияладып, өөредилгеге ыяк белеткеп турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ. Барыын-Хемчик район.

СЦЕНАДА—ӨӨРЕНИКЧИЛЕР

Чурттакчы чонуң хостуг үе-шагыны чөп, ажыктыг болгаш солуп кылдыр эрттирери-биле бистиң Кур-Чер суурнуң хөй-ниитин организациялары, ан ылаңгыя хереэженнер чөвүлели эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп келген. Бо удаада өөреникчилериң чурттап турар черинниң аайы-биле уран чүүл кеүрүлдези эгелээн. Ук көргүлде Октябрь байырлалынга турасказаттыгнан.

«Шөлне», «Чечек» болгаш «Судак» агитквартираларның өөреникчилери концерттерин көргүскен. Шеверген чараш кылдыр чуруун каастаан утка-шынарлыг хана солуннар, даараан, аргаан, чазаан болгаш пластилинден кылган янзы-бүрү үүлдериниң делгелгелери база болган. Бирги улдуңнуң түңнелдерин көргүзүп турар «Школаның үнүү» деп хана солунмарны база үндүрген. Көрүлдеде үүле школачылар эвес, школа наавыны четпээннер база киржип турары солун. Көрүлде уламчылавышаан.

Э. ТЕЖИТ. Кызыл район.

УРУГЛАРГА—ШАҢНАЛДАР

Уругларның чураан чуруктарының чыл самында болур чаңчыл болган делегей конкурузунуң тимлекчилери бичии совет чурукчуларның чогаалдарында чаш назынның, өөрүшкүнүң болгаш келир үениң темаалары илереттингген. Оны «Шанкарс Уикли» деп индий журнал чорукан.

Москвага Найырал бажыңында болган байырлыг ёзулалга Индияның ССРЭ-де элчизин С. Нурул Хасан совет уругларга бедик шаңналдарны тывыскан. Сураглыг индий чурукчуларның болган башкыларның шинтпири-биле Джавахарлал Неру аттыг тураскаал алдын медальды Москваның школачызы, «Василиса» чурулга студиязының өөреникчизи Наташа Перегудовага тывыскан. Өске-даа 19 совет киржикчилер мөңгүн медальдарны алганнар.

Конкурсту чорудуп келгенинiң чылдарында Советтер Чуртунуң бөш муң хире аныяк чурукчулары аңаа киришкеннер. Оларның иштинден 680 кижиниң ажылдарын шаңнаан.

(СЭТА).

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ХОСТУГ ХҮРЕШКЕ МАРГЫЛДАА

Спортчу дээди мергежил школазының хууда бирги черн дээш хостуг хүрешке ажык маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга болуп эрткен. Маргылдаага алды райондан, «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилеликтен болгаш Кызыл хоорайдан шилиндек мөгелер хүрешкен. Аңаа ССРЭ-ниң 6 спорт мастери, спорт мастеринге 15 кандидат болгаш бирги разрядтың 95 мөгези киришкен.

Ноябрь айда эрткен Хем райондан хостуг хүрешке тремерлер семинарынга улаштыр бо маргылдааны организастаан болгаш аңаа мөгелер-даа, тренерлер-даа боттарының арга-дружулгазын солчуп, ажыктыг үүлдерни хөйүү билип, көрүп алыр аргалыг болган.

Мөгелерни денэи айы-биле ийи белүкке чарган болгаш бодунуң белүүрге (денэи айы-биле) тиилээн спортчулар маргылдааның шаңналдыг чери дээш демиселди удамчылаан.

45 килограмм чедир денэниң категориязында Тес-Хем райондан кандидат Алексей Хертек олар үезин доостурунга чедир 15 секунда артканы турда, Хертек удурланыкчызындан чеди сан мурнай берген чоруп турган. Хоочуунуң кылган частырыы чүл дээрге, шак бо үеде аныяк мөгениң хүрежиниң ахыынче кирип, изигленип эгелээш, ол-ла хевээр үнүп шыдавайн, октадып алган.

ССРЭ-ниң кубогу дээш бо чылдың октябрь айда Сухуми хоорайга болуп эрткен хостуг хүреш маргылдаазынга 48 килограмм чедир категориянның денэзинге мөңгүн медальды алган Красноярскиде шериг албаны эрттирип турар Борис Севенек (сураглыг мөге Христофоровка чаңгыс сан четпейн барган) түңнел хүрешке Улуг-Хемден келген спорт мастеримге кандидат Кысыгбай Оскалды сан талазы-биле арыгга октаваш, тиилээн.

№ 4 профтехучилищенiң аныяк мөгези, спорт мастеринге кандидат Шолбан Ондар тиилелгеже чүткүлдүүн көргүзүп, бодунуң удурланыкчызы, ССРЭ-ниң спорт мастери Моигуш Арыптанга баштай сан талазы-биле четкеш (9:9 апарган) ооң хүреш төнеринге чедир 5-ле секунда артканда база ийи санны немей алгаш, 11 биле 9 санныг кылдыр доозуп, дуржулгалыг мөгенi ынчаар тиилеп ап, бирги черже үнер аргалыг болган.

62 килограмм денэзинге Хем райондан хостуг хүрештиң хоочуну, спорт мастеринге кандидат Алексей Хертек олар үезин доостурунга чедир 15 секунда артканы турда, Хертек удурланыкчызындан чеди сан мурнай берген чоруп турган. Хоочуунуң кылган частырыы чүл дээрге, шак бо үеде аныяк мөгениң хүрежиниң ахыынче кирип, изигленип эгелээш, ол-ла хевээр үнүп шыдавайн, октадып алган.

ССРЭ-ниң кубогу дээш бо чылдың октябрь айда Сухуми хоорайга болуп эрткен хостуг хүреш маргылдаазынга 48 килограмм чедир категориянның денэзинге мөңгүн медальды алган Красноярскиде шериг албаны эрттирип турар Борис Севенек (сураглыг мөге Христофоровка чаңгыс сан четпейн барган) түңнел хүрешке Улуг-Хемден келген спорт мастеримге кандидат Кысыгбай Оскалды сан талазы-биле арыгга октаваш, тиилээн.

№ 4 профтехучилищенiң аныяк мөгези, спорт мастеринге кандидат Шолбан Ондар тиилелгеже чүткүлдүүн көргүзүп, бодунуң удурланыкчызы, ССРЭ-ниң спорт мастери Моигуш Арыптанга баштай сан талазы-биле четкеш (9:9 апарган) ооң хүреш төнеринге чедир 5-ле секунда артканда база ийи санны немей алгаш, 11 биле 9 санныг кылдыр доозуп, дуржулгалыг мөгенi ынчаар тиилеп ап, бирги черже үнер аргалыг болган.

62 килограмм денэзинге Кызылдың педагогика институдунуң спортчузу, ССРЭ-ниң спорт мастери Моигуш Кан-Демир түңнел хүрешке Улуг-Хем райондан Алим Ёнданны сан талазы-биле ашкаш, бирги черни бүзүрелдии-биле чаалап алган.

РСФСР-ниң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң 62 килограмм чедир мөгелериниң аразында ийи дакпыр чемпионду, Красноярск хоорайның кодээ ажыл-агый институдунуң студентизи Радик Наважап Александр Тоорукту сан талазы-биле арыгга октаваш, бирги черже үнген.

Бо эрткен маргылдааның дугайында РСФСР-ниң алдарлыг, республиканың шилиндек командазының улуг тренери Валерий Маадыр-оолович Оюн мынчаар демделеп турар.

— Маргылдаа ниитизи-биле бедик деңнелге болуп эрткен. Районнарда болгаш Кызыл хоорайда-даа хүрежиринге хандыкшылдыг аныяк мөгелер барын бо-даа, моон мурнунда-даа маргылдаалар көргүскен. Тренерлер моон-даа соңгаар кызыл ажылдаары негеттинер. Олардан кедизинде барып спортчу дээди класстың мөгелери үнүп болурунуң барымдаазы бар.

База бир онзалап демделеп каап болур чүүл болза, «Спартак», «Урожай» эки тура спорт ниитилелдериниң уругларның хостуг хүрешке спорт школаларындан айгыда «Трудовые резервы» ниитилелинде хостуг хүрешке спортшколазы бо күзүн ажыттынган болгай. Бо маргылдаага ук ниитилелдиң мөгелери хөй-биле киришкем болгаш үш кижи бодунуң деңзизинге тиилекчи болган. Школаның аныяк тренерлери О. С. Сат биле В. Б. Оюн оларның эки ажылдан эгелээнiниң түңнелин көргүзүп турар-дыр.

Маргылдааның кошкак талаларын улуг тренер В. М. Оюн база демделээн. Улуг деңзинге мөгелериниң ховар киржип турары. Бо маргылдаага 82, 90, 100 болгаш оон өрү деңзилерге мөгелер киришпээн. Ол — чер-черде тренерлериниң талазындан четпес ажылдың түңнелидир. База бир дүвүренчиг чүве, чоокка чедир-де республикага шаңналдыг черлерден дүшпейн келген Чаан-Хемчик районнан шыырак мөгелер үмейн турар апарган. Хостуг хүреш тренерлериниң семинарынга Чадаанада уругларның спорт школазындан тренерлер келбээн.

Тиилекчилер өртектиг белектер болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткылаан. Судья коллегиязының шиитпирин ёзугаар эң чараш хүрешти көргүскени дээш Радик Наважапка база эң эки судьялааны дээш арбитр (хевис кырынга судья) Николай Ооржакка шаңналды тывыскан.

Ч. ООРЖАК. хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери.

ТӨРЕЛДЕРИМ БАР БЕ?

Бичиимде оолдар-биле кады кажаа кырынга ойнап тургаш, оон андырылгаш, ооргам кемдээн. Оон ачам тергелиг аътка Кызыл эмчизинге чедирген. Кызыл эмчилери байдалым берге боорга, сонгаар улуг хоорайның эмчилеринче чоруткан. Ол эмнелгеге дыка үр эмнеткеш, хөрээм долгандыр гипстиг Кызыл хоорайның республика эмнелгезинге катап келдим. Аңаа чыдырымда безин, ада-нем келбээн.

1959 чылда эмнелгеден Ак-Туругнуң өскүстер школазынче чорудупкан. Ол школага өөренип, он класс доостум. Оон шериг албаныи эрттиргеш. ажылдап кирдим. Эки улустуң холунга кирип, өг-бүле тудуп, ажы-төлдүг, аас-кежиктиг чурттап чор мен. Совет чазактың сагыш салышкынының ачызында, өскүссүревейн, ортумак школаны доозуп, амыдыралдың делгем оруунче киргеними өөрүп чоруур мен. Ынчангаш хей-ниитиге ажыктыг ажылдарны кылып, аске эш-өөрүмбиле бир дөмей, аас-кежиктиг амыдыралга бүргеткенимге чоргаарланмас аргам чок.

Ынчалзажок чүвени билир апарган үемде болган болуушкуннар сагыжымдан ыравастыр. Ада-нем та бар, та чок улус. Ындыг-даа болза, мендем улуг улус база турган чадавас. Бодум 1952 чылдың февраль 29-та төрүттүгеген мен. Уруглар бажыңында турумда кижизидикчи башкылар ада-иемни сураглаан тыпшаан. Башкылар адамның адын менээ Иванович дептыпсып каан. Төрүттүгеген черимни Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл суур деп бижээн. Мени Михаил Иванович Салчак дээр.

Чагаа эзэн М. САЛЧАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тула хоорайның ниити ыр бөлүүнүң концерти. 9.20 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.25 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.40— «Идём на миллион». Док. телефильм. 12.10—12.15 — Мөзолер. 14.15 — Медзолер. 14.35 — «ССРЭ — Мексика. Страницы дружбы». Док. телефильм. 15.25 — Бүгү-эвилелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреады В. Чугунов (баян) ойнаар. 15.45 — «Амгы совет литературада В. И. Ленининиң овур-хевири». 16.20 — «Аланың бажыңы». 16.50 — Школачылар концерт залында. 17.40 — Чурук бүргүүнде хүн. 17.55 — Миллионнарның ленинчи университеди. Нииттиг билиг школазының реформазы болгаш СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң телевилелиниң ёзугаар кижизидилге системазын улам ынай сайзырангайжыдары. 18.30 — Т. Бокерии. Квартет. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Аас чогаалчының ажыы-бүргүзү. Кининёвтан дамчыдылга. 19.20 —Тайбың болгаш аныяктар. 19.55 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Документальный экран». 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Стратегия поиска». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.40 — Бойдус эртеми. 4 класс. Черге амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 8.55 — «Вода священная». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.45 — Испанды. 10.05 — КПТУ сургууль. дарынга. Физика. Оптиктиг приборлар. 10.35; 11.35 — Зоология. 7 класс. Балыктарның өзүп көвүдээри болгаш хегжүүрүг. 11.00 — Аваминың школазы. 12.00 — «Заводы будущего». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.15 — Төөгү. 9 класс. Москвага декабрьның боо-чепсектиг тура халыышкыны. 13.20 — Школачыларга хлеб дугайында. «Хлеб бистиң-биле кожа». 13.50— «Самый красивый конь». Уран-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Медзолер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Кызылдың уран чүүл училищезиниң музыка салбырының башкыларының концерти. 18.30 — Телемекзолер. 18.40 — «Азия төвү». Медзолер. 19.10 — «Культура болгаш амыдырал». Хөвү-Аксы суурның культура-спорт комплексизиниң ажылының дугайында.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уруглар, чаштар!». «Утёнок Тим». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) —! «Динамо» (Тбилиси). 21.00 — «Ye». 21.35 — «Случай с поличным». Уран-чечен фильм. 23.10 — «Дебют». И. Газиев ырлаар. Уфадан дамчыдылга. 23.30— 01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Трактор».

Кино

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пришла и говорю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Шутки в сторону» 10.50, 13.10, 15.00, «Жил отважный капитан» 16.50, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна черных дроздов» 15.00, 17.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Анжелика в гневе» 15.30, 17.00, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Утро обреченного прииска» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧОННУҢ ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

БИСТЕ МЫНДЫГ

Суурувус чылдан чыыче каракка көвүлдүр-ле өөрүп, хөгжүп орар. Чурттакчылар шупту таварымчалыг кылдыр кылдыгнан, улуг, делгем, хөй өрээлдиг бажыңнарда чурттап турар. Өрегге бүргүзүмүүр дузалал ажылагый удуш болур аргазы бар болганда, оларның көвей кезии могаа аймаан, чечектерни, ыыштарны остүрүп, мал-маганны азырап, ол бүгүнүүр ажыын көрүп турар. Ол дээрге чаа-хөлүүлерниң аъш-чем программазын күүседиргеге, үдүүн киришкеннерни турары ол.

Арагалаашкынга болган алкоголизмге удур партия, чазактың үндүрген доктаал, шиитпириниң чедишкинниг боттанышкынны дээш суурувуста чоруп турар идей кижизидилге ажылы чурттакчыларның культура кижизидилгезинге болган суурнуң социал хөгжүдезинге улуг идиглиг болуп турар. Клубка темалыг кежээлер дыштанып хүнеерде болуп эртип турар. Мурнунда ышкаш эзирик кижи клубка көвүлбестээн. Ынчангаш кежээлерге, лекция, бесседаларга кээп турарларның саны көвүдээн. Октябрь эгезинде шеригже келдирткен аныяк оолдарга тураскаакчан дыштанырга кежээн солуп, программазы байлак болган. Төрээн чуртунуң камгалалы дээш аътталган оолдарга ол кежээге алган белектери-даа үр-ле уттундурбас боор.

С. А. Есенииниң төрүттүгеген хүнүнден баар 90 чылынга тураскаатказан кежээге агитатор башкылар идепкейлиг киржип, солун уткашынарлыг викториналарны чылгаткарга таныштырган. Чогаалчының ажыл-амыдыралының дугайында дыка солун үүлдерни кежээге келгеннер билип алган болгаш чогаалчының шүүлүктерни номчуурунга киришкен.

Профилактика чөвүлелиниң кежигүннери суурда хереэженнер чөвүлели-биле кады чонуң чурттап турар черинiң аайы-биле масса-политиктиг, кижизидилге ажылдарын дээштиг чорударынга идепкейлиг киржип турар. Кварталдар аайы-биле лекция, беседа үзүтелбес. Агитквартира бүргүү ажыл планныг болганда, клуб чөвүлелиниң планы олар-биле дүүшкек, а спортчу оюнкарны спорт комитеди-биле харылзажып организастап эрттирип турар.

Сентябрьның төнчүзүнде кожавыс Кызыл-Даг суурга болган спортчу маргылдаалларга бистиннден барган командалар багай эвес ойнаан, шыдыраага, волейболга тиилекчи болганнар.

Хостуг үевисти бодувустуң ажыл-ижиниске, амыдыралывыска ажыктыг кылдыр эрттирери бистиниң бодувустан хамаарыжыр-дыр деп чүвени кижи бүргүү медереп билир апарган.

З. МААДЫ. Улуг-Хем район.

КЫЗЫЛДЫҢ ХҮНДҮЛҮГ ААЛЧЫЛАРЫ БОЛГАШ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Чонның садыг хандырылгазының шымарыы болгаш культуразын бедидер, садып алыкчыларга өртиг байдалды тургузар сорулга-биле Кызылдың үлетпүр садының бүгү магазиннери воскресеньеде, 1985 чылдың ноябрь 24-те эртенгиниң 10 шактан 15 шакка чедир ажылдаар.

Магазиннерге ол хүнүң айыткан шактарында келиримче садып алыкчыларны чалап турар.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге быскан хар чаар, хат кошкак. Дүне 21—26 градус, чамдык черлерге 28—33 градус соок болур. Хүндүс 11—16 градус, чамдык черлерге 18—23 градус соор.

Кызылга быскан хар чаар, хат кошкак. Дүне 24—26 градус, хүндүс 14—16 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ШЫН Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3170.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00258.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (12971) | 1985 чылдың ноябрь 22, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

СЭТА-ның дыңнадыы

КОСМОНАВТЫЛАР ЧЕРДЕ ЭЭП КЕЛГЕН

Орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-14» — «Космос-1686» эртем-шинчилел комплексиниң экипажы — космонавтылар Владимир Васютин, Виктор Савиных болган Александр Волков — 1985 чылдың ноябрь 21-де Москванынга-биле 18 шак 31 минута турда, Черде эки чеден келген.

«Союз Т-14» кораблиниң кудулап бадар аппарады айыткан районунга — Джезказган хоорайдан мурнуу-чөөн талаже 180 километр черге хонуткан.

Экипаж ийи ай иштинде ужудуушкуунуң үезинде Чер кырын болган атмосферазының шинчилээрикиң улуг хемчээлдит шинчилел ажылдарын, астрофизиктиг, технологтуг болган техниктиг шевелделерин, медикина-биологтуг шинчиледдерин кылып чоруткан.

Орбита комплексинге космонавтыларның үргүлчүлелдит ужудуушкуунун Владимир Васютинниң аарааны-биле болган ону станционарлыг байдалдарда эмнээри эргежок чугула апараты-биле холбашкыр сонсаткан.

В. П. Савиныхтың болган А. А. Волковтуң кадыгының байдалы эки.

Орбитаның «Салют-7» — «Космос-1686» комплексизи автоматтыг туруу-биле ужудуушкуну үргүлчүлеп турар.

КАДЫ КЫЛГАН СОВЕТ-АМЕРИК МЕДЕГЛЕЛ

Аразында ужуражуп алганы ёзугаар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев биле Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи Р. Рейган 1985 чылдың ноябрь 19—21-де Женевага ужуражышкыны эртиргеп. Ужуражышкынга барганнар: совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, ССРЭ-ниң АКШ-та элчизи А. Ф. Добрынин, СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдызының эргелекчизи А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның Делегей информациялыының кылдызының эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров. Америк таладан — АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц, Ак бажыңның ажылдакчылар аппарадының удуртукчузу Д. Ринан, АКШ-тың Президентизиниң национал аймак чок чорук талазы-биле дузалакчызы Р. Макфарлейн, АКШ-тың ССРЭ-де элчизи А. Хартман, Президентиниң болган күрүне секретарының боо-чепсектерни кызыгаарлаар айтырыгларының талазы-биле тускай чөвүлекчизи П. Нитце, күрүне секретарының оралакчызы Р. Раджуэй, Президентиниң тускай чөвүлекчизи Дж. Матлок.

Санал-оналдар солчуушкуунуң үезинде совет-америк харылзааларының болган амгы үениң делегей байдалының кол айтырыгларын бүгү талалыг чугаадашкан. Чугаалажыш көрүшкүнер яжин-кара чок болган ажыктыг болган. Чамдык чугаалажыш көрүшкүннер 6 шак кыпты-ла үе үргэлжээн. Ооң-биле холбаштыр ийи талаа туруп турар айтырыглар дугайы чоокшулаштырыгының арганы дилеп тывар деп оларның шыңгыы чүткүдүн көргүскен доктаамал чугаалажылганың чугулазын бадыткаан.

ССКП ТК-ның Чиңгине секретары биле АКШ-тың Президентизи чоокку келир үеде база дагын ужуражырын дугуржуп алган. Ооң-биле холбаштыр Совет Эвилелиниг келир дугайында ССКП ТК-ның Чиңгине секретарының чалалгазын АКШ-тың Президентизи хүлээп алган. Американың Каттышкан Штаттарынга баар дугайында АКШ-тың Президентизиниң чалалгазын ССКП ТК-ның Чиңгине секретары бодунуң талазындан хүлээп алган. Ол аянчоруктарны организастаарының айтырыглары болган хуусаалары дипломаттыг шугумнар-биле дугуржуп алыр.

Чамдык тодаргай айтырыглар дугайты ужуражышкыны үезинде дугуржуушкуннар чедип алдынган, оларны ооң адаанда таймылбырлаан.

I.

Айыыл чок чоруктуң айтырыгларын талаар чугаалажыш көргеш, тайбыңны кангалаар херекке ССРЭ-ниң болган АКШ-тың оюн харыысалгалыын медерел билбишаан, ядролуг дайын кадыы кылыры ооң-биле кадыы бот-бодунуң туруштарын эки билип алыр чорукту чедип алганнар. Совет-америк харылзаалары экижидерининг болган нинтизи-биле делегей байдалын кадыкшыдарының эргежок чугулазының дугайында олар чөп-шөрешкен. Ооң-биле холбаштыр ийи тала туруп турар айтырыглар дугайты чоокшулаштырыгының арганы дилеп тывар деп оларның шыңгыы чүткүдүн көргүскен доктаамал чугаалажылганың чугулазын бадыткаан.

ССКП ТК-ның Чиңгине секретары биле АКШ-тың Президентизи чоокку келир үеде база дагын ужуражырын дугуржуп алган. Ооң-биле холбаштыр Совет Эвилелиниг келир дугайында ССКП ТК-ның Чиңгине секретарының чалалгазын АКШ-тың Президентизи хүлээп алган. Американың Каттышкан Штаттарынга баар дугайында АКШ-тың Президентизиниң чалалгазын ССКП ТК-ның Чиңгине секретары бодунуң талазындан хүлээп алган. Ол аянчоруктарны организастаарының айтырыглары болган хуусаалары дипломаттыг шугумнар-биле дугуржуп алыр.

Чамдык тодаргай айтырыглар дугайты ужуражышкыны үезинде дугуржуушкуннар чедип алдынган, оларны ооң адаанда таймылбырлаан.

I.

Айыыл чок чоруктуң айтырыгларын талаар чугаалажыш көргеш, тайбыңны кангалаар херекке ССРЭ-ниң болган АКШ-тың оюн харыысалгалыын медерел билбишаан, ядролуг дайын кадыы кылыры ооң-биле кадыы бот-бодунуң туруштарын эки билип алыр чорукту чедип алганнар. Совет-америк харылзаалары экижидерининг болган нинтизи-биле делегей байдалын кадыкшыдарының эргежок чугулазының дугайында олар чөп-шөрешкен. Ооң-биле холбаштыр ийи тала туруп турар айтырыглар дугайты чоокшулаштырыгының арганы дилеп тывар деп оларның шыңгыы чүткүдүн көргүскен доктаамал чугаалажылганың чугулазын бадыткаан.

СЭ

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

САГЫШ САЛЫЫШКЫНГА ХАРЫЫ КЫЛДЫР

— СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң телевилелии кичээнгейлиг номчаан кижи бүрүзү ооң совет кижилериниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш човаашкынын-биле сиңиккенин өскөргөн боор — деп. Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозунуң Дөргүн сүт-бараан фермазынга ол чугула партийжи документтини чугаалажыры көөрүн ажыл-агыйның партия организациязының секретары Ө. А. Сат ынчаар эгелээн.

— Ажыл-ишчилериң амыдырал-чуртталгазының байзазы, оларның ажылдаар, өөренир эргези болган культурлуг дыштанылгазы, социал болгаш материалдыг хандырылгазы база еске-даа хөй-хөй айтырыглар документиде тода илередип алган. Оларның амыдыралга боттанчыышкынын бистен, совет кижилерден хамаарыжыр, мындыг болганда дүүгүүзүнден артык, каш дакпыр күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг бис. Ам телевилелдиң эге, кезек бүрүзү-биле кичээнгейлиг танышып көрөөли...

Дөргүн сүт-бараан фермазы — чугула партийжи документиниң чөпинүң сорулгалары. Ынчалгаш телевилел-биле танышкан соонда, ону чугаалажып көөрүнүң үезинде санал бергенивиниң ында салдынган сорулгаларны кедээ черде эң харыысалгалыг үе — кыштаглаашкын-биле холбаштырып турганы аңаа эвес.

Нижөлөөрге, фермаңың эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. С-Б. Монгуш мынчаар чугаалаан:

— Чугула партийжи документ-биле барык капсырлаштыр мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттирер, мал ажылының продукциязын көөрүндүр дээш Бүгү-эвилел чарыжының дугайында доктаал үнген болгай. Үенин негелдезинге дүүштүр улам чогаадыкчы, улам күжениишкиниг ажылдаарын ол документилериниң кайызымидаа айтып турар. Бисте бо талазы-биле сорулгалар база эвээш эвес. Чижек кылдыр бистиң фермада инектериниң чаш төлүн камгалап ап турарывысты көрүп көрөөли. Фермаңың тарып бооазадылга пунктузу районда эки ажылдыг пунктуларның бирөөзинге санадып турар. Ол шынаапла ындыг, ынчалзе-даа ажаалда-тежөлдениң четпезинден, зооветхайгаараалдың кошкаандан төрүттүнген бызааларының өлүп-хораар чоруу эвээш эвес. Моон соңгаар мындыг байдал-биле эптешпес ужурлуг бис.

— Программаның телевилелиндө «Уругларлыг өг-бүлелерге дузалы калбартыр, херөөженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын жижидер» деп дөрт бижээн-дир. Ол уругларның неөн мен. Оларның шупту-зуун азырап-өстүрөринге, өөредириге бистиң чазаавыс улуг дузалы көргүзүп келген, аңаа канчап черле өөрүп четтирбес боор. Ам оон-даа эки болур. Ындыг болганда аңаа харыы кылдыр хол дыңзыг улам эки ажылдаар апаар — деп, хоочун саанчы, Маадырне Дүктүг Дичен-ооловна Ондар чугаалаан.

Кадарчы Б. К. Сат, саанчы М. И. Монгуш-оол, техник-осеменатор О. К. Сат олар эш-өөрүнүң саналдарын деткип, партияның съезд мурнунуң документилерин чүүлдүүзүнүн хүлээп ап турарын чугаалааннар. Ниитизи-биле фермаңың коллективи партияның элчеглиг съездизинге алдар болдуруп, улам күжениишкиниг ажылдаарын хүлээтпейн.

Н. БАЗЫР.

ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң телевилелии Каа-Хем районнуң Аевийган суурда кырганнар болгаш инвалидтер бажыңының коллективи сонуургазыбиле танышкам, чүүлдүгүзүнүп, деткиндивис. Бистиң партиивис болгаш чаагай чоруунче доктаамал сагыш салып келгенин эки билир бис. Программаның чаа эдилгезиниң телевилелиндө эковомикалы болгаш социал хөгжүлдезиң дүргедиргин оңза чугулаан. Ында совет кижилериң амыдырал-чуртталгазын улам эжиндер, кадыкшылыг камгалаар айтырыгларже сагыш салгаш. Бо бүгүнү ханы сайгарып орган, кадык камгалал шугуму-нуң ажылдакчыларын улам соруктуг, кижангызындан-даа артык харыысалгалыг ажылдаарын күлээндирип турарын билдим.

Арагалаашкынга болган алкоголизмге удур кемчелер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары үнгеннен бээр алаан үе эрткен. Бо доктаалдарга дүүштүр чоруткан хемчелер чоннуң кадыын камгалаарынга салдарлыг болган. Бодум 18 чыл дургузунда кадык камгалал шугумунга ажылдап келген болгаш, дурзулгамдан билир мен. Аарыгларның хөй кезиниң улус арагалаашкынындан тывар. Арагачы ада-иениң төрөп ажы-төлү бөртик-бөжөл, угаан-сарыылы четпес болур. Бо дээрге араганың уржуу-дур.

Бистиң кырганнар болгаш инвалидтер бажыңында 250 хире назы-хары улуг кижи бар. Ында эмчилер оларны ажаап, каракпас, эмнеп турар бис. Улуг назылыг хамаатыларның, инвалидтерниң материалдыг байдалын эжиндирип, инвалидтерниң материалдыг байдалын эжиндирип, социал, медицина болгаш культура хандырылгазынче доктаамал сагыш салырын улам чедип ап, бүгү-ниитиниң кичээнгейин бодунче хаара тыртып турар бистиң үевистиң өзугулут марксисчи-ленинчи, эң кол болгаш оваа шылгараңгай документиниң болуп турарынга чоргаарлаамын турар мен.

Бо төөгүүзүг документиде экономика, социал болгаш өртем-техниктиг дешпилгени дүргедедир талазы-биле СЭКП-ниң стратегиязын болгаш тактиказын амгы эң харыысалгалыг, төөгүүнүң үндезин өскерилгелиг үезинге чөпинүң сорулгалары. Ынчалгаш телевилел-биле танышкан соонда, ону чугаалажып көөрүнүң үезинде санал бергенивиниң ында салдынган сорулгаларны кедээ черде эң харыысалгалыг үе — кыштаглаашкын-биле холбаштырып турганы аңаа эвес.

Нижөлөөрге, фермаңың эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. С-Б. Монгуш мынчаар чугаалаан:

— Чугула партийжи документ-биле барык капсырлаштыр мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттирер, мал ажылының продукциязын көөрүндүр дээш Бүгү-эвилел чарыжының дугайында доктаал үнген болгай. Үенин негелдезинге дүүштүр улам чогаадыкчы, улам күжениишкиниг ажылдаарын ол документилериниң кайызымидаа айтып турар. Бисте бо талазы-биле сорулгалар база эвээш эвес. Чижек кылдыр бистиң фермада инектериниң чаш төлүн камгалап ап турарывысты көрүп көрөөли. Фермаңың тарып бооазадылга пунктузу районда эки ажылдыг пунктуларның бирөөзинге санадып турар. Ол шынаапла ындыг, ынчалзе-даа ажаалда-тежөлдениң четпезинден, зооветхайгаараалдың кошкаандан төрүттүнген бызааларының өлүп-хораар чоруу эвээш эвес. Моон соңгаар мындыг байдал-биле эптешпес ужурлуг бис.

— Программаның телевилелиндө «Уругларлыг өг-бүлелерге дузалы калбартыр, херөөженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын жижидер» деп дөрт бижээн-дир. Ол уругларның неөн мен. Оларның шупту-зуун азырап-өстүрөринге, өөредириге бистиң чазаавыс улуг дузалы көргүзүп келген, аңаа канчап черле өөрүп четтирбес боор. Ам оон-даа эки болур. Ындыг болганда аңаа харыы кылдыр хол дыңзыг улам эки ажылдаар апаар — деп, хоочун саанчы, Маадырне Дүктүг Дичен-ооловна Ондар чугаалаан.

Кадарчы Б. К. Сат, саанчы М. И. Монгуш-оол, техник-осеменатор О. К. Сат олар эш-өөрүнүң саналдарын деткип, партияның съезд мурнунуң документилерин чүүлдүүзүнүн хүлээп ап турарын чугаалааннар. Ниитизи-биле фермаңың коллективи партияның элчеглиг съездизинге алдар болдуруп, улам күжениишкиниг ажылдаарын хүлээтпейн.

Н. БАЗЫР.

ҮНҮМ КАТПЫШААН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Программазының чаа эдилгезиниң телевилелии солуннардан катап-катап номчуп, хамызы-биле танышкаш, ол дээрге— тайбың болгаш социал дешпиндге дээш демиселдиң программазы болуп турарын бүзүрөлдин-биле билип алыр бис. Коммунистер болгаш бүгү чон-биле кадыы оны деткип, үнүм кылып тур мен.

Вот дугайты 1965 чылдан бээр партия кежигүнү, башкы стажым—үжеп үш чыл кижи мен. Бүгү медерелдиг чуртталгамны улус өөредилгезиниң херээнге бараалгадып, чон ортузунда ажылдап, чурттан чоруур мындыг мен. Ажыл айыы-биле алырга, Программаның бирги кезээнде: «Чоннуң утаавадал байлаа көвүдээн, бүгүнниги ортумак өөредилгеже шилчирин чедип ап ботгандырган, совет эртем болгаш техника шылгараңгай чедишкиннерин чедип алган» деп, түңнелди кылганын номчаан, Коммунистиг партия дээш чоргаараалым хайыыды, мээң киржип келген ажыл херээмни база демделгезин ол-дур.

«Идей-кижизидилгелиг ажыл, өөредилге, эртем болгаш культура» деп эгелер болза, ниити билиг школазында башкылап чоруур кижиге эң-не чоок, кылын, киржип чоруур ажылынга тодаргай удуртулга болуур.

«Улус өөредилгезиниң таваын чарыгдаарывыс кайы көвей. Үлетпүр будүүлгелеринде сугну ажыглап турары база-ла үлегерлиг деп санаар арга чок.

Суг дээш төлеп турар бис. Ынчалза-даа оон хөлөзини бот-үнезинден чиик. Бир кубометр сугнуң өртээ чүүле 4 көпеек. Бо тарифти 1940 чылда чурттакчы чонга онаай киирген олчаан өстүрбээн, чаңгыс деңгелде хевээр. А Кызыл хоорайда бир кубометр сугнуң бот-үнезин эртken чылын 5,8 көпеек турган болза, бо чылын 6,9 көпеек чедир өскен. Бо чылдың 9 айларында сайгарган 4 миллион 740 мун литр сугнуң 2 миллион 765 мун литри азы 58 хуузу хоорайның чурттакчыларынга онаашкан деп айтып каары артык эвес. Ынчангаш бистеринң камнайгалыг болурувустан суг ажыглалының чарыгдалдары эвээжээр-дир.

Сугнуң артык чарыгдалыбиле демисежир үе келбээн деп бе? Хоолайлар дамчыш келген сугну ажыглап турар өг-бүлелериниң санын чижеглеп 8 мун деп алыылы. Бир хүн бир өг-бүле он литр сугну камнап алыр болза, хоорайга яштың суг камналгазы 80 мун литр чеде боор, ол дээрге үш хонукта Кызылдың бүгү хереглекчилериң хандырып шыдаар суг-дур.

Суг камналгазы — ол чүгле хүнүң бодаан эвес, а келир үеже шыгаттынган экологтуг, улуг айтырыг деп демделдеве чогуур. КНО-нуң Коя Ассамблеязы 80 чылдарны чурттар арасының ижер суг-биле хандырылганың болгаш арыг-шевериң чылдары деп чарлаанны таварылга эвес. Делегейниң кадык камгалал организациязының мекемелерин өзугаар, чер бембүрээнниң үш чурттакчызының бирөөзи-ле хирлиг сугну ижип турар болгаш бо чорук яжы-бүрү халдавырлыг, халдавырлыг эвес-даа аарыгларны тывылдырып турар. Үлетпүр талазы-биле сайзырагай чурттарның дыка хей хемнери болгаш хөлдери хирлеингеп.

Бистиң чуртта хемнер, хөлдерниң, ээкс-даа суг көөлбеттеринниң суун хирлендирбес. аарыглавр, чоннуң суг-биле хандырар талазыбиле улуг ажылдар чоруттуунуп турар. Суг ажыглатпын экижидер дээш кылыр ужурлуг ажылдар ам-даа хей. Үлелит дээн бойдус байлактарының бирөзи — сугну камгалап-кадагалары, чөптүг, каминг ажыглаары — амгы үеде бүгү ниитилелдиг болгаш кижи бүрүзүнүң мурнунда турар чугула, амыдыралчы сорулгаларның бирөзин. Ол Кызылдың чурттакчыларынга баа улуу-биле хамаарыжыр.

П. КУУЛАР.

ТАЙБЫҢ ЧУРТТАЛГАНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

Ленинчи Коммунистиг партиямың Программазының чаа эдилгезиниң телевилелинбиле улуг соңуургал-биле танышпыстым. Кайгамчык-тыр! Үзөрби бирги вектиң эгезинге чедир үеде Советтер чуртунуң экономика, социал болгаш өртем-техника талазыбиле перспективалары каракка кестүп, сагыш-сеткилди хайыыктырып, сорук киирип келир-дир.

В. И. Ленининиң тургускан, каңнаан бижиктиргелээ бистиң партиивис тургустуткан хүнүңден эгелээш-де, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннап, бот-бодунга ажыктыг кылдыр кадыы ажылдаарын делегей харылзаалларының чөптүг норма-чижээ болдурар дээш чайгылыш чокка туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Ынчангаш дайынның болгаш тайбыңның делегей хемчээлдиг эң чидиг чөрүлдөлгө айтырыгларын күш дегешпейн, тайбың арга-биле чөптүг чугаалажып шинтирлээ-ден тудуп, хемчээн алза, ыраа-узакта эмнемир черлерже четпес кижилерге эминг аржаан суглар, хөлдер дузалыг. Бо айтырыгны республикамың профоблчөвүлелиң болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозу кичээнгейге алыр болза эки.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу бодунуң күжү-биле Чүрек-Дөргүн аржаанында дыштанып чериң организастаан. Ажылчыннарның дыштанылгазын чайгы сезонда организастап турары черже эки. Бо болза чүк ажыл-агыйның удуртукчуларының чоннуң амыдыралынче чогаадыкчы ёзу-биле сагыш салышкынының түңнели-дир.

Ч. САГАН-ООЛ.
Бүренде кырганнар болгаш инвалидтер бажыңының кол эмчизи.

ХООРАЙНЫҢ СУУ

Кызылдың чурттакчыларының хей нуруузу чавгайжыттынган бажыңнарда чурттап турар. Оларның бажыннарында суг дамчылар хоолайның үжүнде краниы ажыдыптарга, соок, арыг суг тектүп келиринге чаңчылгы калганнар. Суксай берген кижи тир стакан суг доозуп ижери чайлыг херек-тир. Ынчалза-даа бистиң республика мышкаш эдбек сутлуг черлер чер болганда эвее болдур ийин.

«Арыг сугнуң дамдыгы алдындан-даа үнелиг» деп, Орта Азиянның улузунуң чугаазы кончуг амыдыралчы үндезинниг. Африканың Сахара мышкаш, элезинниг кургаг ховуларның чурттакчылары бистинге келгеш, сугну кайы хире төгчегле турарывысты көөр болза, кайгаар, харын-даа хорадап, ынчанмаар деп коруур-ийин. Чер бембүрээнниң үштүң ийи кезии сут-биле шыгыттынган деп, школага-ла өөренген бис. Ынчалза-даа бо хей сугнуң 97 хуудан хей кезии ниизу-бүрү дустарлыг болгаш ижерине таварышпас. А бир эвес мурнуу, сойгу полюстарда воштарыы, мөңгүлерни санаавас болза, хеннер, хөлдер болгаш чер иштиниң сугаарында чер кырынга ижер суг курлавырының чүгле... 0,6 хуузу ошаажыр. Бо курлавырның чартык кезии кижиниң четпес черлеринде, ажок ханы чыдып турар, ынчангаш кижи төрелгөөн черинң суг шыгыынның чүгле 0,3 хуузун ажыглап турар.

Бистиң Кызыл хоорайның чурттакчы чонун, үлетпүр будүүлгелерин, аябан черлерин колдуумда Тыва АССР-ниң Чуртталга коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Сут-канал» будүүлгө эргелелги суг-биле хандырып турар. Чамдык улут будүүлге черлерни суг-биле боттарын хандыртынар. Сугнуң биске чедип келир оруу-биле таныжары база солун. Чер иштинче ханы үттээн кудуктардан сугну хоолайлар дамчыштыр күчүдүг насостар бирге кодурлүүшкүнүнүң суг-насос станциязынче сордуруп эккээр. Моон суг дамчылар хоолайлар дамчыштыр ишкир суг шыгжамырларынга кээр, анаа чыылган сугну ийиги кодурлүүшкүнүнүң станциязынче насостар-биле сордурган, гипохлорид-биле халдавыр чок кылган соонда, хереглекчилерже аксыр.

Кызылдың чурттакчыларының ижин турар суунуң шыкары эки, күрүне стандарттарының негелделеринге дүүжүп, артык болбаазырадылга негевейн турарын «Сут-канал» будүүлге эргелелиниң кол инженери В. Кутуков чугаалаан. Крандан аккан суг шуут арыг.

Хоорайның чурттакчыларынга үстүнде көргөнивис суг-насос станцияларын дамчыштыр бир хонукта-ла 25 мун литр ажыг сугну берип турар.

— Эрткен чылын Кызыл хоорайның хереглекчилериге 9 миллион 451 мун литр сугну берген бис. Ооң 7 миллион 80 мун литри сайгартынган, артыкаы болувустуң хереглелиниске барган азы чидиргеге онаашкан — деп, эргелелдиң улуг экономизи Л. Бигбаева чугаалаан. Сугнуң хереглекчилери үлетпүр будүүлгелери, коммунал-хандырылга, чурттакчы чон деп үш улуг бөлүкке үстүр.

Чурттакчы чоннуң сугну канчаар ажыглап турарын көрээли. Суг дамчыдар хоолайлар — каналзацция ажылагыйын тударынга болгаш ажыглаарынга үнер чарыгдалдар чыл келген тудум өзүп кел чыдар. Суг дамчыдар хемчээлдер узап, электри энергиязының үнези өзүп... дээш, чарыгдалдарның көвүдээр чылдагааннары эвээш эвес.

А чамдык чурттакчылар сугну канчаар ажытаавр ийик? Крандың ажыдын кааш, еске херекче чардыгып, сугну чежеки-даа болза аксып турар. Ийе, крандан аккан сугну агың хем суу-биле дөмей бодап, хензинг-даа камнаавайн чарыгдаарывыс кайы көвей. Үлетпүр будүүлгелеринде сугну ажыглап турары база-ла үлегерлиг деп санаар арга чок.

Суг дээш төлеп турар бис. Ынчалза-даа оон хөлөзини бот-үнезинден чиик. Бир кубометр сугнуң өртээ чүүле 4 көпеек. Бо тарифти 1940 чылда чурттакчы чонга онаай киирген олчаан өстүрбээн, чаңгыс деңгелде хевээр. А Кызыл хоорайда бир кубометр сугнуң бот-үнезин эртken чылын 5,8 көпеек турган болза, бо чылын 6,9 көпеек чедир өскен. Бо чылдың 9 айларында сайгарган 4 миллион 740 мун литр сугнуң 2 миллион 765 мун литри азы 58 хуузу хоорайның чурттакчыларынга онаашкан деп айтып каары артык эвес. Ынчангаш бистеринң камнайгалыг болурувустан суг ажыглалының чарыгдалдары эвээжээр-дир.

Сугнуң артык чарыгдалыбиле демисежир үе келбээн деп бе? Хоолайлар дамчыш келген сугну ажыглап турар өг-бүлелериниң санын чижеглеп 8 мун деп алыылы. Бир хүн бир өг-бүле он литр сугну камнап алыр болза, хоорайга яштың суг камналгазы 80 мун литр чеде боор, ол дээрге үш хонукта Кызылдың бүгү хереглекчилериң хандырып шыдаар суг-дур.

Суг камналгазы — ол чүгле хүнүң бодаан эвес, а келир үеже шыгаттынган экологтуг, улуг айтырыг деп демделдеве чогуур. КНО-нуң Коя Ассамблеязы 80 чылдарны чурттар арасының ижер суг-биле хандырылганың болгаш арыг-шевериң чылдары деп чарлаанны таварылга эвес. Делегейниң кадык камгалал организациязының мекемелерин өзугаар, чер бембүрээнниң үш чурттакчызының бирөзи-ле хирлиг сугну ижип турар болгаш бо чорук яжы-бүрү халдавырлыг, халдавырлыг эвес-даа аарыгларны тывылдырып турар. Үлетпүр талазы-биле сайзырагай чурттарның дыка хей хемнери болгаш хөлдери хирлеингеп.

Бистиң чуртта хемнер, хөлдерниң, ээкс-даа суг көөлбеттеринниң суун хирлендирбес. аарыглавр, чоннуң суг-биле хандырар талазыбиле улуг ажылдар чоруттуунуп турар. Суг ажыглатпын экижидер дээш кылыр ужурлуг ажылдар ам-даа хей. Үлелит дээн бойдус байлактарының бирөзи — сугну камгалап-кадагалары, чөптүг, каминг ажыглаары — амгы үеде бүгү ниитилелдиг болгаш кижи бүрүзүнүң мурнунда турар чугула, амыдыралчы сорулгаларның бирөзин. Ол Кызылдың чурттакчыларынга баа улуу-биле хамаарыжыр.

П. КУУЛАР.

КОММУНИСТИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Партияның Мөңгүн-Тайга район конференциязындан

Партияның район организациязының чоокта чаа болуп эрткен IV конференциязынга мындыг таварылга болган. Организастыг айтырыгларга партия райкомунуң кежигүнүмериниң болгаш партияның область конференциязынга делегаттарның кандидатураларын чажыт бадыдашкын данзызынга киирери-биле бадылаан. Ооң соонда илеткелчиге бижимел-биле салган айтырыглар аразында «Область конференциязынга делегаттарның кандидатураларының данзызында киргеи бир коммунистиң — ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң хөй-жузу Ч. О. Серинниң кандидатураазы данзыдан ушпуп болур бе» деп айтырыг сазган болган. Делегаттарның бирөзи санал бергеш:

— Чечек Орусовна Серин совхоз бүдүүлгезимиң үлегерлиг мурнакчызы, хөй-ниитин ажылының эң идепкейлиглеринниң бирөзи, ындыг коммунисти область конференциязынга бистиң төлөввис кылдыр депшидери чүүлдүг боор деп санаар мен —дээн.

Шынап-ла, Ч. О. Серин ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хоочун малчыннарының бирөзи, ол районнуң хереөженнер чөвүлелиниң идепкейлиг активчизи, үлегерлиг коммунист. А конференция малчыннарга эң чымыштыг, харыысалгалыг үеде эртер-даа болза, делегаттар ооң кандидатураазын чаңгыс үш-биле данзыга хевээр арттырган.

Мөңгүн-Тайга районнуң партия организациязында, ол мурнакчы хойжу ышкаш, чоннуң мурнунга хүлээлгезин тергиин эки медерел билир, партийжиниң адын бедик тудуп, кана-даа, кандыг-даа ажылга боттарының бедик харыысалгазын көргүзүп, кызымак күш-ажылы-биле хүндүткелди чедип алганнар улус ажыл-агыйының бүгү адырларында бар. Оларга малчыннар: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Б. Тейнии, М. Биче-оол, К. Борарган, Т. Салчак, Н. Иргит, Х. Бегзи, О. Достан (ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз), Ч. Тарын-Базыр, Х. Делгер-оол, Б.-К. Кеже, М. Намзын, Э. Доржу, И. Комбу («Мөгелек-Бүрен» совхоз), механизаторлар Ч. Дагба, А. Шөмбүл, Б. Саяа, Ш. Иргит, тудугжылар Ч. Доңгак, М. Делгер-оол болгаш башкылар, эмчилер, чоннуң амыдырал-хандырылгазының ажылдакчылары болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чогуп-на оларның болгаш өскелериниң-даа аттарын конференцияга «СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партия Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдериниң дугайында база СЭКП райкомунуң отчёду болгаш районнуң партия организациязының зөлчеглиг сорулгалары» деп СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-ооллуң кылган илеткелиниг болгаш саналдарга адаан. Илеткелчи болгаш санал бергеннер, партияның район конференциязы бүгү чурттa СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептир уткуур дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрүүшкүнүнүң үезинде, съездиниң документилериниң төлевилелдерин бүгү улустуң чугаалажып көрүп турарының, анда районнуң ажылчы чоннарының идепкейлиг киржилгезиниң байдалдарында эртип турарын демделеп, коммунистерниң эң бедик харыысалгазының, партияның хүрөөлецинге турары кандыг-даа артык эргелер бербее, а харын чурттa болуп турар бүгү-ле чүүлдер дээш, коммунистиг туругзуушкунуүнүң, ниитизел депшилгезиниң салым-чолу дээш улам бедик харыысалгалыг болуурун двандырып турар дугайында принципиалдыг болгаш ажык чугааны кылган.

Районнуң партия организациязының, ажыл-агый, бүдүүлге, албан черлеринде партия эге организацияларының, коммунистерниң идепкейлиг, шудургу ажыл-чорудулгазының түңнелиниде дооступ турар беш чылда, оон иштинде партияның III район конференциязының эртken үезинден бээр районнуң экономиктиг болгаш социал, культурага хетжүлдезинде чамдык көскү чедишкиннер чедип алдынган. Совхозтарның кол фондулары беш чылдың эгезинде турганынга деңгээргө, 1985 чылда 67,4 хуу өскен. Малдың баш санын өстүрериниң он бирги беш чылда планнарын район үүзүн айы-биле күүседип турар: мыйыстыг бода малдың — 103,3 хуу, хойнуу — 102,3, өшкүүү — 100,6, чылгыны—104,8 хуу боон турар. Мал бажының өзүлдезин онгу беш чылдаазы-биле деңгээргө үзүн айы-биле 26,5—42,4 хуу чедир өскүлээн.

Мал ажылының продукциязын бүдүрериниң планнарын район күүседип келген. Күрүнеге ыт садарының планын район 106,4 хуу, дүктүүн — 104,2 хуу күүседкен. Беш чылдың дургузунда район, ооң совхозтары Бүгү-эвилелдиң, Бүгү-россияның, республиканың социалистиг чарыштарынга чаңгыс эвес удаа мурнуку одуругга үнүп, шилчинир Кызыл туктар, дипломнар-биле шаңналдып келгеп.

Ниити шөлү 7.5 мун дербелчин метр 128 аал чурттаар чуртталга бажыңнарын, 14,5 мун баш малга кажаалларны, 60 орунчуг интернатты, 20 автомашинага гаражты, бир столованы, район эмнелгезинге үрүлар поликлиниказын болгаш культура тудугларын беш чылдың эгезинден бээр ажыглалга киирген. «Тыва септелге-тудуг» трестиң районда септелге-тудуг участугу, харылзаа, садыг, коммунал, амыдырал хандырылга организациялары беш чылдың планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседип турар.

Оон-биле чертелештир ажыл-агыйжы чорудулгада, социал-культура тургузуушкуюнда четпестерниң уламчылаан, хожудаашкынның бар боон турарын конференцияга демделеп, аңаа коммунистерниң, партия организацияларының, райкомнуң четпес ажылын шүүлгүлекчи ёзу-биле айыткан. Чижээ, мал ажылының талазы-биле, беш чылда совхозтар төрүүр малдан 13,7 мун хире анай, хураганны чедир албаан, а төрүүр үүс баш малга онаашпыр камгалап алган хураган саны 69, анай — 52 баш боон турар. Ниитизиң малының яжы-бүрү чылдагаанныардан өлүп хораары, самчыгдаттынып, чидип турары эвээжейн келген. Беш чыл иштинде 1200 хире сарлык, 43,4 мун баш хой, өшкү, 457 баш чылгы мал өлген болгаш самчыгдаттынган. Ол бүгүнү продукциязже шилчидерге, район 1205 тонна эттi, 24 тонна дүктү чидирген, азы 2 миллион 428 мун рубльге каражадаан боон турар. Бо бүгүнүң чылдагааны — мал ажылында хаара туттуган кижилерниң, хамыктың мурнунда коммунистерниң харыысалгазының, удуртуп башкарылганың дең-ниелиниң четпезинде. Ол дугайында илеткелге, «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң хойжузу Н. Оржактың, райкүүском даргазы К. Дилактың болгаш еске-даа делегаттарның саналдарында тодаргай чижектерге кергүстүмген. Чижээ, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 4 хойжу бригадазы төрүүр үүс баш хойга онаашпыр 1981 чылда 93 хураганны камгалап алган болза, бо чылын ол көргүзүү — 84, а аразында чылдарда 84, 55, 45 боон турганы ында коммунистерниң авангардчы ролюнуң четпезин, оларның харыысалгазын бедидер талазы-биле совхозтуң парткомунуң негелдезинниң кошкак деңнелин херечилеп турар. База бир чижек. Партия райкомунуң пленумнарынга, бюро хуралдарынга районнуң экономиказының кол адыры — кедээ ажыл-агыйының айтырыгларын 23 катап чугаалажкан, ол дээрге тургустуган бүгү айтырыгларының 16-ла хире хуузу.

Конференцияга районнуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң, идей-кижизидилгелиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың деңнелин ханы сайгарып, четпестерин илередип, оларны ажыл эртериниң оруктарын чугаалашкан. Партия кежигүнүнүң арыг мөзүүзүнүң, кадрларны шилип, тааристыр тургузуп турарының дугайында делегейгей чугаа болган. Устав негелдезин хажыткаңы дээш отчёттуг үеде 39 коммунист шынгыы хемчег алыскан, 11 кижини төлеп чок үүлгедиглери дээш партия хүрөөлецинден үндүрген. «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы, аңаа дүүштүр чарлыктар үнген соонда 7 коммунист шыкгы хемчег алыскан, дөрт кижини хүрөөлецден үндүрген.

Мөңгүн-Тайга — девискээртуруш, ажыл-агый талазыбиле чамдык онзагай талаларлыг район, ынчангаш ооң хөгжүлдезинге республиканың партия, совет, ажыл-агый органнарының сагыш салышкыны, деткимче-дузаламчызы херек боон турарын конференцияга санал бергеннер демделээн. Мал ажылының продуктулуун бедидеринге, баш санын өстүрериниге мал чемининң быжыг чем-суурун тургузары онза чугула. А районнуң девискээринде мал чемнериниң курлавырларын тургузарының аргазы жончуг кызыы. Ынчангаш район девискээринден дашкаартан мал чемнерин белеткээринниң улуг бергедээшкиннерлиг боон турарын санал берген «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң директору Ө. Ооржак болгаш өскелер-даа чугаалаан.

Бо чылын белеткеттиигеп мал чемнерин, республика фондузуундан бээр концентраттыг чемиштерни, одарны катай саналарга, чижеглээн мал бажынга 9,1 чем единицазы онаажыр. Ол нормага четпес. Ындыг болганда, он кйиги беш чылда район девискээринге сиген шөлдерин калбартырының, суггаттыг болдурарының, тарылга шөлдерин алгыдарының айтырыны өөренип көөрү, мал чеми белеткелиниге, ылангыя бодуүүндан-еске девискээрлерге, депшилгелиг аргаларны, техниканы ажыглавры чугула болуп турар. Маңгаа республиканың Кедээ ажыл-агый, Мелиорацция болгаш суг ажыл-агый миниистерстволарының, Сельхозтехкүркомунуң дузаламчы-деткимчези онза ужур-дузалыг. Төп районнарның ажыл-агыйларында ажыглаттынып турар 6 метр калбак дурттуг кестирикчилиг сиген комбайнкарын бээрин совхозтар директорлары дилеп турар. Ак-Чыраага болгаш ишкээр девискээрлерге мал чеми белеткээринниң техниказын бедидеринге ол дыка ажыктыг (эрткен чайын районнуң совхозтары мал чемин 9 айгы черге чорудуп турган).

Районда тудуг ажылын механизастарынче «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының, «Тыва септелге-тудуг» трестиң удуртукчуларының сагыш салырының, бөгөзазын калбартырының талазы-биле тудугжуларның дилээн делегат К. Доңгак, а районда сельхозтехниканы салбырының бөгөзазының дугайында айтырыгны Сельхозтехкүркомунуң дарый шинтирлээрин С. Кулаң илергейлээннер.

Социал-культура тургузуушкунуүнүң талазы-биле шинтирлээр, ейү келген айтырыгларны конференцияга тургускан. Мугур-Аксы ортумак школазында амгы үеде 1090 ажыг өөреникчи өөренип турар, а школа 540 өөреникчиге төлевилеттиигеп. Район төвүнде спорт залы шуут чок, а Культура бажыңы чурттакчы чону өзүп көвүдээн суурдуң негелдезинге дүүшпестээн. Бо айтырыглар талазы-биле санал бергеннер Р. Сат, Х. Демдек болгаш өскелер-даа республика органнарының ону өөренип көөрүн дилээн.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, Тыва профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан. Коммунистерниң кичээнгейин шинтирлээр ужурлуг айтырыгларже утланыргаан.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң болгаш СЭКП Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдериниң талазы-биле оларны районнуң коммунистери бүрүн чүүлдүг деп хүлээп көрүп турарын илереткен резолюциялары хүлээп алган. Райкомнуң отчёттуг үеде ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр чугаалап көрейн. Маңчыының далганы кылын, эъди бичии болурдур, куруг далган деп-даа чугаалап болур. Шынарын экижидип, ассортиментизин калбартса деп күзел бар.

Э. ТЕЖИТ.

Хандырылганар кандыгыл?

ШЫНАРЫН ЭКИЖИТСЕ

Чорук чораан кижи ыяктыя иэнг чем иэнкээр болгай. Кызыл хоорай киргенимде, маңчы садар черге бо-ла чеде бээр мен. Бир-тээ маңчылаар чер болганда, маңчының шынарын экижидип, саның көвүдетсе деп бодаар мен. Чүге дээрге оку каш кижиге каап берип чорда, төңүп каар, өөлчег маңап турган кижи куруг каар. Ам каңчаар боор, столовая бүрүзүнде бар чем-биле чемненип алгаш чоруптар таварылгалар бар.

Маңчының шынарынга хамаарыштыр чугаалап көрейн. Маңчының далганы кылын, эъди бичии болурдур, куруг далган деп-даа чугаалап болур. Шынарын экижидип, ассортиментизин калбартса деп күзел бар.

Э. ТЕЖИТ.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1985 чылда мал чеми белеткээриниң талазыбиле районнарның социалистиг чарышының түңнелдерин үндүргөн.

Республиканың партия, совет, профсоюзтар, комсомол болгаш көдээ ажыл-агый организациялары, мал чеминиң белеткелчилери он бирги биш чылдың доозукчу чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир болгаш ажыр күүседир талазы-биле социалистиг чарыштыг калбартып, мал чеми бүдүрериниң болгаш белеткээриниң чамдык чедишкиннерин чедип алган деп, ол талазы-биле докладчалда демдеглээн.

Республиканың совхозтарында 184,5 муң тонна сиген, 114,2 муң тонна сенаж, 291,2 муң тонна силос, 7,5 муң тонна витаминниг сиген долганы, нигитизи-биле 201,4 муң тонна чемгериге единицазы белеткеттинген. Ол көрни чедип алган деп, ол талагүзүг мурнуку чылдарда бүдүү болгаш чулуктуг мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле көргүзүгден бедик.

1985 чылда мал чеми белеткелиниң талазы-биле социалистиг чарышка эки көргүзүглерин Таңды районуң ажыл-ишчилери чедип алган. Районга сиген белеткелиниң онаалдазы 100,1 хуу, сенажтыы — 121 хуу, витаминниг сиген долганы — 138,3, силостуу — 110,6 хуу күүсеттингеген. Малдың чижек баш бүрүзүнге 20,4 ц чемгериге единицазы белеткеттингеген.

Малды чем-биле хандырарының талазы-биле багай эвес көргүзүглерни Кызыл, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш оон-даа өске элээн кап районнарның совхозтары чедип алган.

Оон-биле кады республикага бөдүүн болгаш чулуктуг мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле онаалда күүсеттинмээн. Чамдык районнарда малдың чем-биле хандырылгазы куду бооп артпышаан. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бай-Тайга районнарда малдың чижек бажыңга онаштыр түгле 1,0—3,7 ц чемгериге единицазы белеткеттинген. Мал чеминиң шынарызы куду бооп артпышаан.

СЭКП обкомунуң бюрозуну, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаатканы болза:

1985 чылда мал чеми белеткээриниң талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелчизин деп Таңды районну санаар.

Таңды районга СЭКП обкомунуң

МОСКВА. Сураглыг өрус эртемден, хирург болгаш башкы Н. И. Пироговтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чыл болуп турар. Найысылалдың эң улуг өөредилге черлериниң бирээзинге — Күрүнениң ийнги медицина институдунга ооң адын шагда-ла тывыскан.

Медицинаның эң чугула углаңылышкынарының талазы-биле шинчилелдерин институттуң ажылдакчылары чорудуп турар. Медицина эртемин байыткан элээн каш ажыдыышкыннарны эртемденнер кылган.

Институттуң үш салбырларында — эмнелге, медицина-биология болгаш педиатрия факультеттеринде чеди муң беш чүс студентилер өөренип турар. Олар боттарының өөредилгезиниң хөй нуруузун кадык камгалалының албан черлеринге практикалап эрттирип турар. Институттуң өөредилге кафедралары найысылалдың хөй эмнелгелеринде ажыттынган. Н. И. Пирогов аттыг студентилер ниитилелинге келир үениң эмчилери эртем ажылын кылып турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче) эртем ажылдакчызы И. С. Мейснер, улуг инженер А. М. Пименов, улуг эртем ажылдакчызы биология эртемнериниң кандидады Ю. В. Тихонов, факультеттер аразының лаборатория комплекизиниң удуртукчузу медицина эртемнериниң доктору профессор Р. Т. Тогузов.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Культура болгаш амыдырал

УЛУСТУҢ ААС ЧОГААЛЫНГА СОНУУРГАЛ

Бурунгу музыка хереселдериниң ансамбльдери Казахстанда сөөлгү үеде дыка нептереңгей болуп бар чыдар. Ол профессионал болгаш музыкага хандыкшылдыг кижилериниң ансамбльдери бурун шагның аялгаларын күүседип турар.

— Улустуң ол шаандагы аас чогаалынга сонуургал канчап тыптып келген ирги? — Казах ССР-ниң культура министри Жексембек ЕРКИМБЕКОВТАН мындыг айтырыгны ПМА-ның корреспондентизи Резмира ВОЩЕНКО салган.

— Бодавыже, эртемниң төөгү, этнография, искусствоведение дээн ышкаш адырларының улам ыңайгы хөгжүлдезинде боор, олар казах улустуң угаан-бодал болгаш материалдыг культуразының бурунгу төөгүзүн шинчилеп тура, ниити чүүлдерин тып ап турар.

Он ажыг чыл бурунгаар Казахстанның мурнуу талазында Отрар деп бурунгу хоорайны казып тура, археологтар хевири болгаш хемчээли-биле улуг чуурга ышкаш үш үттүг дой херексел тып алганнар. Ол сазсырнай деп адаар бурунгу музыка херексели болган. Сөөлүнде республиканың өске девискээрлериндеи шаандагы хереселдериниң элээн каш он хевирлери база тывылган. Оларны казах улустуң музыка хереселдериниң Алма-Атада музейинде делгээн. Специалистер оларны септеп, чаарткан. Ук хереселдериниң чамдыктарын бурун шагның аян-чорукчуларының бижимелдерин болгаш Чөөн чүктүң шылгараңгай бодалчызы Аль-Фарабиниң «Музыка дугайында улуг трактадында» бижээнин ёзугаар катап кылган. Ада-өгбелериндеи артып калган эвээш эвес хереселдерин көдээ чурттакчылар музейге эккелгеннер.

Шагда-ла уттундурган турган хереселдер ам ырлап эгелээн, харын-даа мурнунда ышкаш аңгы-аңгыда эвес, ансамбльдерге болгаш оркестрлерге. Октябрь революциязының мурнунда казах кешкүн кижилер колдуунда чаңгыстан ойнаар турган болгай. Ынчан казахтар делегей культуразындан хоорук, музыка талазы-биле билиглер алыр аргазы чок турган, а улустуң аас чогаалы чүгле боттары өөренип алган салым-чаяанныг кижилериниң ачызында хөгжүүр аргалыг турган. Совет үеде улус классика уран чүүлүнүң чедиишкиннерин шиңгээдип ап, олар-биле чаңчылчаан национал чүүлдерин байыдар аргалыг болган.

Ооң чижээ—50 чыл бурунгаар тургустунган улустуң хөгжүм хереселдериниң Курмангазы аттыг академиктиг оркестри болур. Национал профессионал музыканың үндезилекчилериниң бирээзи академик Ахмет Жубановтуң эгелээшкини-биле аңаа сайзырады кылган домбраларны болгаш кобызтарны каттыштырган. Коллектив Европаның болгаш Азияның дыка хөй чурттарынга чедиишкиннинг ойнап чоруп турар, ол улустуң аялгаларын, амгы үениң казах композиторларының бижээни симфония чогаалдарын пропагандалап, делегей классиказының — Бетховенниң, Моцарттың, Брамстың, Чайковскийниң, Рахманиновтуң, Прокофьевтиң, Шостаковичиниң чогаалдарын бедик уран деңнелге күүседип турар.

— Элээн каш чыл бурунгаар улустуң музыка хереселдериниң база бир — «Отрар сазы» («Отрарның аялгалары») оркестри тургустунган болгай. Курмангазы аттыг оркестрден ооң ылгалы кандыгыл?

— «Отрар сазының» хереселдериниң составы өске. Оларны Алма-Атада музейде чыгган хереселдерин үлегерлеп кылган. Оон аңгыда оларны элээн экижиди кылган, үннери дыңзыг, күштүг апарган.

Кол дирижёр Нургиса Тлендиевтиң башталгазы-биле оркестриниң коллективи казах музыканың национал колоридин болгаш гармониялыг дылын байыдар талазы-биле үре-түңнелдиг ажылдап турар. Профессионал композиторлар улустуң аялгаларының үндезининге хөй талалыг болгаш хөй үнүг чогаалдарны бижип, бот-тывынгыр ыраажыларның шин янзылыг музыка чогаалдарын оркестрге таарыштыр кылып турарлар.

— Улустуң музыка хереселдеринге ойнап турар аныяктарның эстрада ансамбльдери база бар болгай. Бурунгу хереселдерге оларга таарыштырган аялгаларны күүседири ындыг-ла белен эвес. Музыкантылар канчаар өөренип турарыл?

— Улустуң музыка хереселдериниң музейиниң эртем ажылдакчылары «Отрар сазы» оркестриниң киржикчилери, композиторлар болгаш Алма-Ата консерваториязының башкылары-биле кады салым-чаяанныг бот-тывынгыр музыкантыларның янзы-бүрү күүселде аргаларын шинчилээр, шенелде-шинчилел ажылдарын чорудуп турар. Ооң түңнелдерин музыка училишелеринде болгаш консерваторияда улустуң музыка хереселдериниң факультеттериниң студентилери, бот-тывынгыр ансамбльдериниң киржикчилери өөренип турар.

(ПМА).

СОВЕТ БАЛЕТТИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Майя Плисецкая танцылаарга — байырлал-биле домей болур. ССР Эвилелиниң Улуг театрынга ноябрь 20-де болган ол актрисаның чогаадыкчы кежээзи чогум-на ындыг байырлал боол эрткен.

Ол хүн шылгараңгай балерина, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ат-биле бир-ле дугаарында көрүнчүлер мурнунга ойнаан. Төрээн чурттуң ындыг бедик шаңналын аңаа совет хореография уран чүүлүнүң хөгжүүрүнге улуг ачы-хавыяазы дээш тывыскан. Артист аңаа холбаштыр байыр чедириишкиннерин хүлээп ап тургаш, бүрүнү-биле чонга бараалгаттынган бодунуң чогаадыкчы ажылын ынчаар үнелеп көрүп турарынга кызыгаар чок чоргаарланырын чугаалаан.

Майя Плисецкаяның бүгү амыдырал-чуртталгазы Улуг театр-биле холбашкан. Ол ат-сураглыг сценага дөртен ажыг чылдың иштинде классиктиг овур-хевирлерин Одетта - Одиллияны болгаш Китраны, Раймонданы болгаш Джульеттаны, Лауренсияны болгаш олуп чыдар Куу кушту уттундурбас кылдыр ойнап күүсеткилээн. «Анна Каренина» болгаш «Чайка» деп шиилери XX чүс чылдың балединиң ажыдыышкыны боол, оларда танцычы чүгле кол рольдарның күүседикчизи эвес, харын база оларның тургузукчузу боол турар. Талантының ол ийн талазы артистиң чаа ажылы-биле база чайыннандыр илереттинген — А. Чеховтуң «Ыттыг дама» деп чечен чугаазынга үндезилээн Р. Щедринниң балединиң баштайгы көргүзүү-биле юбилейлиг кежээ ажыттынган.

(СЭТА-ның корр.).

ДҮҮШКЕН БОЛУРУ ЧУГУЛА

Кижиниң даштыкы хевири ону көргеннерге баштайгы медээ болуп, ооң бодунга таарыштыр канчаар арыг-силиг кеттингени, арын-шырайының чазык-чаагайы баштайла эскертинер. А. П. Чехов мынча дээн: «Кижиде бүгүле чүве кайгамчык чараш болур ужурлуг: арны-даа, хеви-даа, сагыш-сеткили-даа, бодалдары-даа».

Кижиниң аажы-чаңының онзагай чүүлдери ооң чүве чугаалаарындан, үнүнүң аянындан, ажыл кылган шимчээшкиннериндеи, кылажындан көстүп кээр. Кижиниң чараш чаңчылдары ооң ак сеткилдиг күш-ажылынга үндезилеттинип хевирлеттинер болгаш иштики аажы-чаңы-даа, идик-хеви-даа аңаа чүүлдешкек болгулаар.

Чараш болуп чаңчыгарының чугулазын тус-тус өөреникчилер канчаар билип алыры-биле, башкылап турарым школаның 10-гу класстарынга «Кижиниң чаражы чүдел? деп темага диспут эрттирдивис. Аңаа белеткенип тура, баштай анкета айтырыгларынга өөреникчилер тус-туста боттарының бодалдарын илереткеннер. «Кижиниң каас-коя хеп кедери кижини каастап шыдавас. Ынчалза-даа кижи бүрүзү чедер, четчир шаа-биле кеттинип, бодун төлептиг ап чоруурундан дыка хөй чүүлдер хамааржыр деп бодаар мен. Дашты-биле чараш эвес-даа болза, ак сагыштыг, дузаарган, чымчак сеткилдиг кижини чараш чаңчылдыг кижи дээр мен» деп, Надя бижээн. Валера мынчаар бижээн: «Кым күш-ажылга ынак, Төрээн чуртунга бердинген, эңне берге үеде эш-өөрүнге дузалажып шыдаарыл, ол кижини чараш дээр мен. А хевиниң, арнының чаражы чугула черде эвес, ынчалза-даа чараш болурун кым-даа күзээр-ле ыйнаан».

Кижиниң чараш болуру ооң бодундан хамааржыр. Бодунуң даштыкы, иштики чаражын кижи боду чедип алыр. Маңаа шынап-ла бодун шын ап билири, доктаамал күш-культура кылыры дузалаар. Чалгаа болгаш бодунуң хевир-дүрзүзү дээш сагыш салбастар чүнү-даа чедип ап шыдавастар.

Төрүмелиндеи азы кандыг-бир аарыг-аржык, хай-халантан хевир-дүрзүзү үрелгеннериниң сеткилин хомудадып болбас. Чамдыкта оларга медицина ачылыг дузазын чедирип-даа турар болгай. Кандыг-бир берге таварылгада холга бодун ап билири чугула. Мээн үем, бир буду кемниг уруг турган чүве. Ол аңаа-даа чалынмас, өске эш-өөрүнден чыда калбас кижи. Спортчу оюннарга киржир, танцылаар, кежээлерде бо-ла ойнап хөглээр. Ол чүл дээрге шынап-ла бодун боду башкарын билир, туруш-бүдүштүг, тура-соруктуг чорук-тур.

Кижиниң хевириндe четпестерин баш дүгү, идик-хеп база чазап, чажырар болгай. Буттары дорт эвестерге чолдак эдектиг хептер, чидиг өңгүр идиктер, уктар кедери таарымчалыг эвес, көскү апаар. Ындыгларга хепти таарыштыр кедерин сүмелээри чугула.

Кижиниң чүве чугаалаары болгаш шимчээшкини безин ону аян киирер. Чүве чугаалап турган салаазын кожаңнадып, стол шашкылаары, ол-бо артык шимчээшкиннер кылыры таарымча чок. Сөглээр өөгүнүң утказын бодаары чугула.

Мээн бо чугаалап турар чүүлдерим колдуунда үстүкү класстарның өөреникчилеринге сүме болур сорулгалыг.

«Хевин көрүп танышкаш, чаңын билип чарылган» деп үлегер сөс бар. Хепти кижилериниң хар-назынынга таарыштыр кедер апаар. Үжен хар үези херээженнериниң көскүлеп, хөй-ниити черлеринге кедер хевин оларның 14—15 харлыг уруглары чамдыкта үлежип кедиптер таварылгалар турар болгай. Ындыг кысчыгашты даштындан көөрге, ында бир-ле чүве артык ышкаш сагындырар. Ол чүл дээрге ооң хар-назынынга таарышпас артык каасталганың уржуу-дур.

Кижиниң даштыкы хевири — иштики хөңнү-биле дүүшкен болуру эргежок чугула дээрзин аныяандан билип чоруру чугула.

Р. ЧУДАК,
башкы.

ЫРААЖЫ КЫСТЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Бо чылдың октябрьда Краснодар хоорайга болуп эрткен улустуң ырларының күүселдезиниң Бүгү-россияның үшкү конкурузунга Тывадан Людмила Намчылак ийнги чергениң лауреады болуп, жюриниң үнелелин алган. Орус, бурят, моол болгаш индонезия ырларның күүселдези дээш Ирма Яунзем аттыг ховар, бедик шаңналды база аңаа тывыскан. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Яунзем Тывага 1940 чылда чоруп тургаш, дыка хөй тыва ырларны өөренип, бижип ап, боду күүсеткен.

Аныяк ыраажының дугайында РСФСР-ниң улустуң артизи, сураглыг композитор Григорий Пономаренко чылыг сөстерин чугаалап, аңаа чогаадыкчы чедиишкиннерин күзээн. «Улусчу чогаадылгага, ырларга бердинген кижилер көстүп кээп турары өөрүнчүг-дүр—деп, ол «Правда» солунуң корреспондентизинге дамчыткан. — Людмила Намчылактың чогаадыкчы дилээшкиннерин деткиири чугула».

Шынап-ла, улустуң ырларын, чоннуң чогаалын нептередип, өөренип чоруур аныяк кижилер бөгүн ховар. Чамдыкта чүгле эстрада, ВИА дижир болгай.

Тыва музыка культуразында база бир чаа ат тыптып турары биске өөрүнчүг болуру чугаажок. Людмила Намчылактың ырлап турары тыва ырлары республика радиозунга база бо-ла күүсеттине бээр.

Аныяк ыраажының ада-иези Кызыл районнуң Кара-Хаак суурда ажылдап, чурттап турарлар. Ачазы — Окан-оол Кыргысович Намчылак, авазы — Татьяна Аракчаевна Намчылак, кайызы-даа башкылар.

Людмила Москваның Гнесиннер аттыг музыка институдунда өөренип турар.

С. БАНР.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Чыргаланды ортумак школазынга ада-не хуралы болуп эрткен. Ада-не комитединиң эрткен өөредилге чылында канчаар ажылдаанын түңнеп, өөредилге-кижизидилге ажылынга амгы негелделерге дүүштүр чүнү кылза чогуурул дээрзин тодарадып чугаалашкан. Хуралга СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарынга хамаарыштыр допчу илеткелди башкы З. С. Биликти кылган.

Школа реформазының талазы-биле школада чамдык ажылдар кылдынып турары демдеглеттинген. Үстүкү классчылар бо чайын совхозка хой кадаржып, мал чемниниң белеткелинге киржип, картофель, ногаалларны ажаашканнар. Школа чанының лагери база ажылдап турган. Ада-нелер школа-биле харылзааны тудуп, херек апарган таварылгаларда ачы-дузаны база көргүзүп турганнар. Ада-нелерге педагогика талазы-биле темаларга лекция, беседаларны чорудуп турган.

Школаның ада-не комитединиң чаа составын соңгувушаан, уруглар кижизидилгези, школа реформазының чугула айтырыгларын боттандырарынга идепкейлиг киржилге дээш өске-даа чүүлдерге хамаарыштыр моон соңгаар ажылды улам экижидерин дугуржуп чугаалашкан.

А. МАСКЫР.
Тес-Хем район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ШЫДЫРАА ХӨЛҮНГЕ

Кызыл хоорайның бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы доозулган. Чемпионаттың составы эрткен чылдарныындан-даа шыырак болган. Эр улустуң аразынга бүрүткеттирген 28 шыдыраачының он бежи бирги разрядтың спортчулары. Оларның бирээзи Л. Мохов республика чемпиону. В. Бузыкаев, М. Адыг-оол, Ч. Оюн дээн ышкаш шыырак шыдыраачылар база киришкен.

Швейцар система-биле тос салыг ойнаан. Маргылдааның эгезинде салыгларда М. Адыг-оол, В. Асатов, Л. Мохов олар эки ойнап, чемпионатка белеткелдини көргүскен. Үшкү салыгда В. Асатов биле М. Адыг-оол хайымнажып каан, а Л. Мохов А. Ондарны уткаш, дөрткүзүнде М. Адыг-оол-биле хайымнашкан.

Удурланыкчыларын салыг санында-ла удуп ап, Л. Мохов оюнну баштап турган. Ол чедиги салыгда Ч. Оюн-биле тергеге удур аъттыг артса-даа, артык оолдут оргаш, хайымнажып ап шыдаан. Ынчангаш Л. Мохов тос салыгдан 8 санны ап, эң эки түңнелди көргүзүп, республика чемпиону адын сыкпаан.

М. Адыг-оол кымга-даа уттурбаан. Ол үш кижи-биле хайымнашкаш, 7,5 санныг болган. 6,5 санныг Ч. Оюн үшкү черже үнген.

6-6 саннарлыг В. Асатов, С. Наксыл дөрткү, бешки черлерин үлешкен.

Ийнги разрядтың шыдыраачыларындан А. Ондар тиилелгеже чүткүлдүг ойнааш, 28 кижиниң аразындан сес дугаар черни зөлээр аргалыг болган.

Херээжен улус аразынга 7 кижи киржикчилиг маргылдаага Виктория Сарыглар удурланыкчыларын шунтузун уткаш, бирги черни алган.

1985 чылда шыдыраага Кызылдың чемпионнары болганнарга болгаш шаңналдыг черлерже үнгеннерге өртектиг белектерин, хүндүлел бижиктерин хоорайның спорт комитеди тывыскан.

Чемпионат организастыг байдалга эрткен. Ынчалза-даа спорт тудугларының каттыжыышкынының удуртукчуларынга хамаарыштыр (директору А. В. Наливайко) чамдык шүгүмчүлелдиг саналдарны Н. Онуфриев, Л. Мохов болгаш өскелер-даа киирген. Чүл дээрге, шыдыраа клувунуң стол, сандайлары эргижирээн. Шыдыраа, шак чедишпес.

Сайгылгаан чырыы бүлүртүң. Шыдыраа клувун дерип, эргежок чугула дериг-херекселдер-биле хандырары негеттинип турар.

Д. АРБАК.

ХООРАЙНЫҢ БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Бокска Кызыл хоорайның команда хайы-биле болгаш хууда бирги чери дээш маргылдаа № 4 профтехучилищениң спорт залынга болуп эрткен.

51 килограмм чедир деңзиге хүрешкен Валентин Ховалыг 16 харлыг (школа № 2), ынчалза-даа судья коллегиязы ооң белеткелин эки деп көргеш, ону улуг улус маргылдаазынга (эмчиниң чөпшээрелин ёзугаар) киириштирер деп шиитпирлээн. Валентин чараш оюнну болгаш тиилелгеже чүткүлдүүн көргүзүп, бирги черни бүзүрелдин-биле чаалап алган. Пединститутуң бирги курсчузу Юрий Михайлов Тес-Хемден дуржулгалыг бирги разрядчы Сергей Оюнну сан талазы-биле ойнап ап, тиилээн. Хоорай маргылдаазынга бирги болгаш ийнги черлерин алгылаан спортчулар удавас болур республиканың бирги чери дээш маргылдаага Кызыл хоорайның адын камгалап киржирлер.

• • •

Үстүнде болуп эрткен маргылдаа-биле чергелештир хоорайның «Спартак» эки тура спорт ниитилели 14—15 болгаш 16—17 харлыг оолдар аразынга бокс маргылдаазын база организастап эрттирген.

14—15 харлыг оолдардан колдуунда-ла спортчу дээди мергежил школазының өөреникчилери бирги черлерин алгылаан, а 16—17 харлыглардан Тес-Хемниң спортчулары чараш оюнну көргүзүп, боттарының деңзизинге тиилээннер хөй болган. Тес-Хем районнуң командазын бо маргылдаага белеткээн тренер Куңгаа Май-оолдуң эки үре-түңнелдиг ажылын демдеглээр апаар.

Улуг улустар аразынга бирги черни спортчу дээди мергежил школазының белеткээни команда, 14—15 харлыг оолдарга база-ла ол школаның болгаш 16—17 харлыг оолдардан Тес-Хемниң командалары тиилээн. Ук командаларны вымпелдер, хүндүлел бижиктер-биле, а деңзи хайы-биле тиилекчилерге өртектиг белектерин тывыскан.

О. ЧАДАМБА.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ВОЛЕЙБОЛ. Японияның найысылалы Токиога чаа доозулган херээженнер аразынга Делегей кубогу дээш маргылдааның сөөлгү ужуражылгазынга Мурнуу Кореяның командазын 3:0 санга уткаш, совет волейболчулар үшкү шаңналга төлептиг болганнар. Олар Японияның болгаш Перунуң (сөөлгү делегей чемпионадынга ийнги черни зөлээн) шыырак командаларын ажып, маргылдаага чаңгыс-даа уттурбаан делегей чемпиону — КУР-нуң болгаш Кубаның командаларынга четпээн.

ШЫДЫРААА. Шыдыраага команда талазы-биле делегей маргылдаазының дөрткү салыының соңгаарлаткан салыгларын улаштыр ойнаанының түңнелинде Смыслов биле Полугаевский удурланыкчыларын удуп, Белявский хайым боол, Соколов бодунуң салыын база катап соңгаарлаткан. Совет команда удурланыкчыларын 4:1 (1) санныг мурнап турар.

Венгр шыдыраачылар ГФР-ниң командазын — 4:2, а Румынияның ойнакчылары англи шыдыраачыларны 3,5:2,5 санга уткан.

Дөрткү салыг соонда 16 санныг (ийн соңгаарлаткан оюннуг) ССРЭ-ниң, 16 (1) санныг Венгрияның, 15 санныг Англияның командалары маргылдааның мурнуку одуругларында чоруп орарлар.

ШАЙБАЛЫГ ХОККЕЙ. Сөөлгү беш оюнга дөрт катап тиилелгени чедип ап «Спартактың» хоккейжилери ССРЭ чемпионадының таблицазының үшкү одуруунче көдүрлүп келгеннер.

Сүмелер

СОКТАР ДУГАЙЫНДА

Яблоко согу эң-не сураглыг соктарның бирээзи. Ол ажыгзымаар чигирзиг амданныг, суксаанда ижерге хөлчок чаагай. Ында организмге дузалыг хөй витамин бар. «С» витамин, дус, калий, магний, фосфор, демир болгаш яблочный, лимонный дээш өске-даа органиктиг кислоталар-биле байлак. Бо сокту ижерин кижи бүрүзүнге сүмелеп турар, ылаңгыя уругларга болгаш чүрек-дамыр системазы, ханы четпес, кислотазы чавыс аарыглыг улуска дыка дузалыг.

Томат согунда «С» витамин, каротин, «В» витаминниң бөлүү бар, ынчангаш бүгү улуска ижерин сүмелеп турар. Чүрек-дамыр аараанда, ижин аарыыр апарганда ижерге эки. Деңзизи артып турар улус ижерге дузалыг. Бүүректер, чүстер аарыг улустар аъш-чемге томат согун доктаамал киирерге дузалыг.

Виноград согу үнелиг аъш-чемнерге хамаарышпышаан, эм шынарлыг болуп турар. Ында углеводтар (глюкоза, фруктоза), органиктиг кислоталар (винная, яблочная), минералдыг бүдүмелдер (калий, кальций, демир, магний, марганец), «С» витамин болгаш «В» бөлүктүн витаминнери бар. Виноград согу чүректиң шынганнарының ажылдаарынга, дустуг сугнуң эргилдезинге, өкпе, баар, бүүректер аарыгларынга удур дузалаар.

Капуста согу «С» витатин-биле байлак, а «V» витамин оон-даа хөй. «V» витамин оюлган аарыының баштайгы чадазын эмнээринге дузалыг. Гиппократ капустаны эң-не эки ногаа деп үнелээр чораан. Эмчилер ижин оюлганының (язва) комплекстиг эмнээшкининге капуста согун сүмелеп келгени таварылга эвес.

Морковь согунда каротин («А» протимамин) хөй. Ол ышкаш «С», «В» витаминниң бөлүү, фосфор, дус, калий, кобальт бар. Ону баар, бүүректер, чүрек-дамыр системазы аараанда эм кылдыр чемге ажыглаар. Ханы четпес кижилерге база дузалыг.

ТВ

НОЯБРЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Школачылар концерт залында. 9.45 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.50 — «Кот Котофеевич», «Крылатый мастер», «Шаро-фотограф». Мультфильмнер. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. телефильмнер: «Печь Макара Мазая», «В ПТУ — по конкурсу». 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — Москва чоогунуң аг. роүлетпүр комплекизи. 16.20 —Черде, дээрде болгаш далайда. 16.50 — «Пешеходы: взрослые и дети». Док. фильм. 16.55 — «Гайдарның маадырлары — экранда». «Дума про казака Голоту». Уран-чечен фильм. 18.15 — «Кому какое дело». Эртемнептерелдиг фильм. 18.30 — Улустуң ырларының концерти. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Рубан старого сказочника», «Славный Бакури». Мультфильмнер. 19.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 19.55 — «Чокан Валиханов». 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 22.45— Бөгүн делегейде. 23.00—00.00 — «Таныш аялгалар». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония оркестри ойнаар.

ИЙНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Горный гусь». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. Баштайгы орус революсчулар. 9.05; 12.35 — Англи дыл. 10.05— «Под охраной государства»: Эртем-нептерелдиг фильм. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Александр Невский. 11.05 — М. Карминиң поэзиязы. 12.10 — Зоология. 7 класс. Балыктарның хөй хевирлин. 13.05 — Совет чурулга уран чүүлү. Е. Кибрик. 13.50 — В. С. Вишневский. «Оптимистиг трагедия». 14.35 —Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Сказка про Бу-Адама». 18.40 —«Челээш». СЭКП-ниң XXVII съездизинге комсомолчуларның шалыпчы үлүү. 19.05 — Док. фильм. 19.20— —«Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». «Как стать большим». Мультфильм. 20.15 — Бараанар, ачы-дуза чедириишкини, чарлалдар. 20.45 —Улустуң аялгалары. 21.00 —«Ye». 21.35 — «В Пушкинской Москве». Док. телефильм. 22.05 — «Когда Мордасова поет». Фильм-концерт. 22.45 — 01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Крылья Советов».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Өгаар

Бөгүн республикага чуга булуттаар, бысканнаар. Хат кошкак. Дүне 28—30 градус, чамдык черлерге 26—33 градус соор. Хүндүс 13—15 градус соор.

Кызылга бысканнаар, хат кошкак. Дүне 28—30 градус, хүндүс 10—12 градус соок болур.

Автооруктарга көстүрү эки, 4—6 километр, тайгакталыр.

КИНО

НОЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Пришла и говорю» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Шутки в сторону» 10.50, 13.10, «Киноклуб: «Подросток и закон» 15.00, «Жил отважный капитан» 16.50, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Анжелика в гневе» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вина лейтенанта Некрасова» 15.20, 17.00, 18.30, 20.30, «Мужчины есть мужчины» 11.00, 14.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Тайна черных дроздов» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3171.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00261.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (12972) | 1985 чылдың ноябрь 23, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

РОССИЯНЫҢ БЕШ ЧЫЛДА БАЗЫМНАРЫ

БАРНАУЛ. Солтон районуң тараажылары келир чылдың часы тарылгазынга үрезиннерин белеткээрин Алтайда бир-ле дугаарында доозкан. Үрезиннерин мык сорттап, аңгылаан болгаш үеринниң бедик шынарынга чедир болбазыратказн. Крайның колхозтары болгаш совхозтары үрезин материалдарының бештиң барык дөртүү кезиин часка бүрүн белеткээн. Ооң хөй кезии бирги болгаш ийнги чергениң норма-чижектерине хамаарган турар.

БЕЛГОРОД. Валуйнуң суттарынга системазының баштайгы эзлчээ магадылаттынган дүжүттү бээр. Ону Белгородтуң мал семиртир азыраар ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозунуң шөлдеринде ажыглалга киргеи. «Белгородводстрой» трестиң мелиораторлары муң гектар шөлдү чаартып кылганнар. Ол системаның ийнги кезиин келир чылдың бирги чартынында айытканын ёзугаар ажыглалга киргеннинниң соонда ук совхозта суггаттыг черлер 1600 гектар чедир калбарар. Областтың өске-даа ажылагыйларында мелиорастыг ажылдар хемчээли улам калбарган. Чүгле бо чылын бешин колхозтарда болгаш совхозтарда шидыт черлери дөрт муң гектар ажыг апарган. Нинтизи-биле бо чылдың эгезинден бээр эрткен беш чылдыңдан мраката хөй—25 муң гектар хире черлерни чаартып кылган ажыглалга киргеи.

ЙОШКАР-ОЛА. Марий АССР-де чурталга бажыңнарын болгаш культуралыдырал тудуглары тударының программазы хуусаадан эрте күүсеттингеи. Школаларны, уруглар албан черлерин, клубтарны, культура бажыңнарын, ачыдуза чедирер будүрүлелерин, а ол шыкаш оруктарны, суг дамчыдар хоорааларын четкилерин планда айытгынганындан хойну тудуп тургускулаан. Тудугларны тударының бот-орулга-чарылгалыг аргазын калбартып чорутканы, кодээ тудугнуң будүрүлгө базазын быжыглаары, ук черниң чиик өртек-үнелиг материалдарын тудутга ажыглаанын чедишкининиг ажылдарлыга киигин кылган.

(СЭТА-ның корр.).

СЪЕЗД МУРНУНУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЭЭ

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ШЫНАРЫ — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарының төлевилелиинде «Продукцияның шынары экижидер, будүрүлгениң болгаш сайгарылганың бүгү чадаларынга чидириглери чок кылыр» деп айыткан. Ол шынап-ла иогчуг чугула айтырыг. Күрүнеге дужаар продукцияның шынары эки болза, ону хүлээп аар ертээ улуг, ынчангаш ону бүдүрүп турар ажыл-агыйның азы будүрүлге черинниң экономиказын быжыглаарынга бир кол үндезин ол болур.

Республиканың ажыл-агыйлары бо чылдың үшкү кварталында күрүнеге сүт дужаарының планныг онаалдаларын 103,8 хуу күүсеткен. Дужааттынган сүттүң 50,7 хуузу бирги сорттуу болган, ол дээрте эрткен чылгы бо үениң көргүзүүнден 4,2 хуу бедик болганы ол. Ындыг-даа болза, ол-ла үе иштинде ажып, баксырай берген дээш республикага ниитизи-биле 90,4 тонна сүттү ажыл-агыйларже дедир эгиткен. А эрткен чылын ол көргүзүг 80,7 тонна турган. Сүттүң шынары биче чүгээртезе-даа, өске көргүзүг талазы-биле байдал барык биеэги хөвээр арткаиын моон көрүп болур.

Эрткен айларда Кызыл районуң ажыл-агыйларындан келген сүт шынар талазы-биле элээн экижээн болгаш дужаттынган сүттүң 72,2 хуузу бирги сорттуу болган. Оон иштинде «Кек-Тей» совхозтуу — 91,2 хуу, «Тиилелгенин» — 77,2 хуу чедип турар. Оон аңгыда Таңды районуң С. К. Тока аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтары, Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, Каа-Хеминиң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Буруңгаар», «Бүрен», «Совет Тыва» совхозтары бо талазы-биле эки көргүзүглерниг бооп, дужаган сүдүүң 50-ден 68 чедир хуузун бирги сортка сатканнар.

Ооң-биле чергелештир дужаган сүдүүң шынары куду бооп артпышаан турар ажыл-агыйлар ам-даа эвээш эвес. Чижээлээрге, Таңды районуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң күрүнеге дужаган 1074,1 тонна сүдүүң чүгле 255,3 тонназы, азы 23,7 хуузу бирги сорттуу болган. Оон аңгыда 29,7 тонна сүттү ажып, баксыраан дээш ажыл-агыйга дедир эгиткен. Чөөн-Хемчиктиң «Хөндергей», Кызыл районуң «Кара-Хаак» болгаш Барыын-Хемчик районуң шупту совхозтарының дужаган сүдүүң чүгле он-чээрби хуузу бирги сорттуң негелделеринге дүгжүп турары-биле эптежир арга чок.

Күрүнеге куду шынарлыг сүт дужаганының хараазыбиле республикамның ажыл-агыйлары 210 муң ажыг рубль немелде төлевир акшаны ап шыдаваан. Эрткен чылдың бо үези-биле дең-хээрге Таңды районуң «Революцияның чалбыыжы», Бии-Хеминиң «Кызыл тараачын», «Хадың» совхозтары бирги сорттуң сүдүн бүдүрерин тус-тузунда 12—16 хуу чедир кудуладып, бичии эвес чидириглерлиг болган.

Күрүнеге дужаап турар сүттүң шынарымың куду бооп турарының бир кол чылдагааны — эмия аарыг инектериниң сүдүн кадык инектериниң сүдүнге холуп турарында. Ындыг сүттү шынар хымаар лабораторияларга химиктиг реактивтер-биле хынаптарга ооң багай шынары дораан илереп кээр. Ынчангаш ындыг аарыг инектерни ниитти кодандан дарый аңгылап, эмнээшкинии чорудары чугула.

Сүт кудар бүгү саваларының, электромеханиктиг саалда чорудар машиналарның лизы-бүрү дериглериниң, сүт сөөртүр машиналарның доскаарларының болгаш өскедээ сүтке хамаарылгалыг үүлдериниң арыг болур ужурлуун савичылар эки билгеи турары база чугула.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң күрүнеге дужаар сүттүң чүгле хемчээлинче кичээнгей салдын, ооң шынарын улуг-ла тоомчага албайн турарын аңгы-аңгы чижектер-биле көргүзүп болур. Чижээлээрге, сүт заводтарынга сүт дужаап келген чолаачыларның дыка хөй эккелген сүдүүң дугайында капсырылга документилер чок, сүт куткан доскаарлары пломбалаттынмаан келгилээр. Капсырылга документилер чок болганда, ол сүттүң шынары-даа тодараттынмаанын, харын-даа дезинлеттинмээнин айтып болур.

Ажыл-агыйның сүдүн дужаап, ооң шынарының дугайында заводтуң ажылдакчылары-биле чугаа кылып кээп турар тускай эртемниглер барык чок деп болур. Чижээлээрге, ажыл-агыйның чоруткан сүдүүң шынарын, үскүрүн фермага тодаратканы заводтуу-биле дүүшпээн дижик. Ажыл-агыйдан бо талазы-биле сүрүүп, маргыжып кээр тускай эртемниглер чок. Ооң түнелинде сүттүң шынарын, үскүрүн завод канчаар тодаратканын болдур, ынчаар-ла эрте бээр, чамдык сүт харын-даа планга безин кирер санаттынмайн баар таварылгалар тургулаар. Июнь айда «Алдан-Маадыр» совхозтуң — 1407 кг, «Октябрьның 30 чылының» — 1009 кг, Карл Маркс аттыг совхозтуң 462 кг сүдүүң планга кирер санаттынмайн баргаиын чүгле ол ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң ажылынга харыысалга чок чоруу-биле тайылбырлап болур.

Мал ажылының продукциязының шынарын экижидер талазы-биле хемчегдерни дарый болгаш система ёзугаар чорударын үе чидии-биле негеп келген. Эки шынарлыг продукция дужаалдазы — ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаарының база бир чугула үндезини дээрзин база катап айтып каары артык эвес.

З. САНЧАТ.
Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле инспекциязының инспектору.

Чөөн-Хемчик районуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң Дөргүн сүтбараан фермазының эргелекчизи Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, партия обкомунуң бюро кежигүнү А. С-Б. Монгуш фермада иниек кадарчылары Б. К. Сат, К. Ы. Монгуш, А. К. Аратына оларны «Элбек сүттүң эзлери» деп мактап, оларга чоргаарланыр. Шынап-ла, күрүнеге сүт дужаарының талазы-биле он бирги беш чылдың онаалдаларын бо чылдың чедиг айга чедир күүседиппкен коллективтиң күш-ажылчы чедишкининде иниек кадарчыларының үлүг-хуузу эвээш эвес. Чоокта чаа фермага СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелии чугаалажып көрүнүп үезинде улуг кадарчы Бичеоол Сат сес ап, чүве чугаалаан, партияның съезд мурнунуң документилерин чүүлдүгүнүп деткип турарын илередип, чурттуң коммунистериниң зөлчеглиг улуг шуулганын чаа-чаа күш-ажылчы чедишкинилер-биле утказырунче эш-ажын кыйгырган.

Бичеоол Сат биле кадарчы Алексей Аратына.
ЧУРУКТА: улуг кадарчы Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

ЧЫЛ ПЛАНЫН — ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

№ 38 аъш-чем магазининиң коллективи он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеттинкен болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын декабрь 1-ге чедир күүседир хүлээлгени алган ажылдап турар. Ону бөстандырарынга магадылаал оларда бар — он айларда бараанны үүрмектеп садарының планын магазин 107,5 хуу күүсеткен, плаидан ажыр 35 муң рубльге продукциияны сайгарган.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдерии, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал-хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарының төлевилелиинде магазин коллективиниң хураанынга чугаалажып көргеи. Садыгжылар, ажылчыннар бөстарының саналынга партияның ук чугула документилерин деткээнин илередип, улам эки ажылдарын хүлээнип турганнар. Улуг садыгжы Мария Ивановна Басманова бодунуң саналынга үлетпүр бүдүрүлге черлерни аъш-чем продуктуларын үүрмектеп савалаарыиче кичээнгей салыры, ылаңгыя соктарны 50, 100, 200, 500 грамм кылдыр савалаары күзенчиг деп чугаалаан. Мурнакчы, кызымак ажылдаар кижилерни бүгү-кареэ олар кызымак ажылдап турар.

Садыгжылар хоорайның бүдүрүлге черлериичe үнүүшкүнүүр садыглаашкынга идепкейлиг киржип келген.

Коллективте социалистиг чарышты организастааны эки, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан азы чылдагаан чок ажыл шагы үскеи чаңгыс-даа таварылга бо чылын болбаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиие үткүштүр чарышка магазининиң коллективи идепкейлиг киржип турар.

К. ХЕРТЕК.

КЕЛИР БЕШ ЧЫЛГА МАГАДЫЛАЛ

Улуг-Хеминиң болгаш Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары продукция сайгарар талазы-биле беш чыл планын чогуур хуусаадан 3 ай эрте күүсеткен. Чыл төнчүзүиге чедир бир миллион рубльдиң продукциязын ук ажыл-агыйлар хереглекчилерже чорудар.

СЭКП-ниң XXVII съездиэин төлептиг үткүүру дээш социалистиг чарышта көдүрлүүшкүнүүр киржип турар коллективтер тудуг организациияларынга планнан ажыр 10 муң кубометр дилиг материалдарын бээр. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда бригадир В. Л. Бешкирцев, чолаачылар Е. Н. Широченко, С. Ф. Черняов, трактористер Н. Н. Козомийцев чоруп турар. Ырбаида ыяш белеткечилериниң Н. П. Ширинкин, В. А. Любухин олар удурткан бригадалары планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген.

Он ийиги беш чылда коллективтер ыяш дилер цехтериниң техниктиг эде дериишкининден, септелге-механиктиг базазын быжыглаанындан, будүрүлгениң культуразын бедиткенимден болгаш бригаданың кереэлиг ажылдаар аргазын шиңгээткенинден тудуг ыяжын болгаш дилиг материалдарын будүрерии көвүдедир арганы алыр. Күш-ажылдың будүрүкчүдүүи бедиткенииниң күселибиле продукциияның 20—25 хуу немелде өзүлдезин чедип алыр.

Артынчы чок технологияны шиңгээдип алыры — коллективтериниң ажылының кол үгшин болур.

Бистиң корр.

НАЙЫРАЛДЫГ БЕСЕДА

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчуларының ужуражымышкынынга киржири-биле Прагада чеде берген СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары М. С. Горбачев ЧКП ТК-ның Чиигизе секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле Прага градызыга ноябрь 21-де ужурашкан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиие болгаш ЧКП-ниң XVII съездизиие белеткелдиң чорун турарының дугайында информациияны найыралдыг беседаның үезинде солушкан болгаш совет-чехословак кадры ажылдажылганың баа делегей байдалының айтырыгларын чугаалажып көргеи.

Акы-дуңма партияларның дем каттыштырган ажыл-чорудулгазының бедик денилелин, бүгү талааларга совет-чехословак харылзаалар ының чогумчалыг туружун акы-дуңмалышкы партияларның болгаш чурттарның бүрүн деткип турарын илергейлээиир.

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының кадры ажылдап кылганы тайбыңга ынакшылдыг туруштарын бурунгаарладырынга Женева ужуражымышкынының үезинде СЭКП ТК-ның Чиигизе секретарының киргеии онза чугула салыышкының Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчулары бедии-биле үнелеп көргеинер. Ужуражымышкын үезинде дорт, ажыт-чажыт чок чугаа эргежок чугула турган болгаш ооң түнелдерии ажыктыг болган деп чаңгыс үи-биле демдеглээн.

Женевага чепсегленишкиниерин кызыгаарлаарыңга хемчээли улам калбарган. Ынчангаш ужуражымышкынга бадыткаанны чугула ужур-дузалыг болган.

Женева ужуражымышкынының түңнел документизинде ядролуг дайынны болдурбазының дугайында болган талааларның шериг талазыбиле артык күштүг болуруи чедип алырындан ойталаарының дугайында кады кылган медеглел принципиалдыг чугула үүүл болган.

Женева ужуражымышкынының база бир улуг ужурдузазы үүдел дизе, совет-америк харылзааларга, ниитизи-биле бүгү делегейге эки талаже өскерилгелерии чедип алыр соруга-биле чугаалажымышкынга өгеии ооң салгаиы болур.

Ниитизи-биле М. С. Горбачевтуң АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражымышкынарының түңнелдери делегей байдалын экижидеринге, чавырлышкыиче катап киреринге улам-на таварымчалыг арга-ларыны тургускан. Ол арга-ларыны ийи таланың практиктиг херектерге бөстандырып чорудары чугула.

Совет Эвилели бодунуң талазындан боо-чепсекты эңдере бүдүрерии эвээжедиринии, тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын херек кырында шиитпирлээрии чедип алыры-биле бүгү күжениишкиниерин кыяыр деп, М. С. Горбачев медеглээн.

Ужуражымышкынга ядролуг дайынның айылыи чайладырыиче, боо-чепсекти Черге эңдере будүрерии соксадырыиче болгаш ону космоска иептередирии болдурбазыиче, чепсегленишкинии дүжүреринии боттуг хемчегларии хандырарыиче, бүгү-ниитти тайбыцны быжыглаарыиче утланган эвилелчи социалистиг күрүнелериниң принципиалдыг угланышкыны бадыткаттынган. Шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче олар чүткүвейн турарын болгаш ынчаза-даа өскелериниң артык күштүг болу бээрии болдурбазын Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер база катап медеглээнner.

Европага болгаш делегей херектерииге эки талаже эргилдени чедип алырынга аңаа-киришкен партиялар болгаш күрүнелер дугуржуушкунуг хөделип тура боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерии оларның моон соңгаар-даа ап чорударынга шиитпирлиниң дугайын ужуражымышкынының киржикчилери медеглээн.

Ужуражымышкынга ядролуг дайынның айылын чайладырыиче, боо-чепсекти Черге эңдере будүрерии соксадырыиче болгаш ону космоска иептередирии болдурбазыиче, чепсегленишкинии дүжүреринии боттуг хемчегларии хандырарыиче, бүгү-ниитти тайбыцны быжыглаарыиче утланган эвилелчи социалистиг күрүнелериниң принципиалдыг угланышкыны бадыткаттынган. Шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче олар чүткүвейн турарын болгаш ынчаза-даа өскелериниң артык күштүг болу бээрии болдурбазын Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер база катап медеглээнner.

Европага болгаш делегей херектерииге эки талаже эргилдени чедип алырынга аңаа-киришкен партиялар болгаш күрүнелер дугуржуушкунуг хөделип тура боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерии оларның моон соңгаар-даа ап чорударынга шиитпирлиниң дугайын ужуражымышкынының киржикчилери медеглээн.

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ДЭЭДИ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДЫҢНАДЫГ

1985 чылдың ноябрь 21-де боттарының дугурушкынын ёзугаар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчуларының ужуражымышкынынга киржири-биле Прагада чеде берген СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары М. С. Горбачев ЧКП ТК-ның Чиигизе секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле Прага градызыга ноябрь 21-де ужурашкан.

Ужуражымышкынга киришкеннер болза: Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиигизе секретары, Болгария Улус Республикаиың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиигизе секретары Я. Кадар, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ның Чиигизе секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республикаиың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Румыниияның Коммунистиг партиязының Чиигизе секретары, Румыния Социалистиг Республикаиың Президентизи Н. Чаушеску, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиигизе секретары М. С. Горбачев, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиигизе секретары, Чехословакия Социалистиг Республикаиың Президентизи Г. Гусак, а ол ышкаш чехословак талаан ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң Чазаанның Даргазы Л. Штроугал, Президиум кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк.

Ужуражымышкынга даштыкы херектер министрлери: Болгария Улус Республикадан — П. Младенов, Венгрия Улус Республикадан — П. Варкони, Герман Демократтыг Республикадан — О. Фишер, Польша Улус Республикадан — М. Ожеховский, Румыния Социалистиг Республикадан — И. Вэдува, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниден —Э. А. Шеварднадзе, Чехословакия Социалистиг Республикадан — Б. Хиеупек база киришкеннер.

Ол хүн Женевага доозулган дээди дең-делеге совет-америк ужуражымышкынының чоруп турганының болгаш түңнелдериниң дугайын М. С. Горбачев делегерелгейи-биле дыңнаткан.

1985 чылдың октябрь 23-те Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң медеглелиинде илереттинген кадры кылган шугум ёзугаар АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле чугаалажымышкынарга М. С. Горбачевтуң тайылбырлаан чогумчалыг туружун акы-дуңмалышкы партияларның болгаш чурттарның бүрүн деткип турарын илергейлээнner.

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының кадры ажылдап кылганы тайбыңга ынакшылдыг туруштарын бурунгаарладырынга Женева ужуражымышкынының үезинде СЭКП ТК-ның Чиигизе секретарының киргеии онза чугула салыышкының Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчулары бедии-биле үнелеп көргеинер. Ужуражымышкын үезинде дорт, ажыт-чажыт чок чугаа эргежок чугула турган болгаш ооң түнелдерии ажыктыг болган деп чаңгыс үи-биле демдеглээн.

Женевага чепсегленишкиниерин кызыгаарлаарыңга хемчээли улам калбарган. Ынчангаш ужуражымышкынга бадыткаанны чугула ужур-дузалыг болган.

Женева ужуражымышкынының түңнел документизинде ядролуг дайынны болдурбазының дугайында болган талааларның шериг талазыбиле артык күштүг болуруи чедип алырындан ойталаарының дугайында кады кылган медеглел принципиалдыг чугула үүүл болган.

Женева ужуражымышкынының база бир улуг ужурдузазы үүдел дизе, совет-америк харылзааларга, ниитизи-биле бүгү делегейге эки талаже өскерилгелерии чедип алыр соруга-биле чугаалажымышкынга өгеии ооң салгаиы болур.

Ниитизи-биле М. С. Горбачевтуң АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражымышкынарының түңнелдери делегей байдалын экижидеринге, чавырлышкыиче катап киреринге улам-на таварымчалыг арга-ларыны тургускан. Ол арга-ларыны ийи таланың практиктиг херектерге бөстандырып чорудары чугула.

Совет Эвилели бодунуң талазындан боо-чепсекты эңдере бүдүрерии эвээжедиринии, тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын херек кырында шиитпирлээрии чедип алыры-биле бүгү күжениишкиниерин кыяыр деп, М. С. Горбачев медеглээн.

Ужуражымышкынга ядролуг дайынның айылын чайладырыиче, боо-чепсекти Черге эңдере будүрерии соксадырыиче болгаш ону космоска иептередирии болдурбазыиче, чепсегленишкинии дүжүреринии боттуг хемчегларии хандырарыиче, бүгү-ниитти тайбыцны быжыглаарыиче утланган эвилелчи социалистиг күрүнелериниң принципиалдыг угланышкыны бадыткаттынган. Шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче олар чүткүвейн турарын болгаш ынчаза-даа өскелериниң артык күштүг болу бээрии болдурбазын Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер база катап медеглээнner.

Европага болгаш делегей херектерииге эки талаже эргилдени чедип алырынга аңаа-киришкен партиялар болгаш күрүнелер дугуржуушкунуг хөделип тура боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерии оларның моон соңгаар-даа ап чорударынга шиитпирлиниң дугайын ужуражымышкынының киржикчилери медеглээн.

Ужуражымышкынга ядролуг дайынның айылын чайладырыиче, боо-чепсекти Черге эңдере будүрерии соксадырыиче болгаш ону космоска иептередирии болдурбазыиче, чепсегленишкинии дүжүреринии боттуг хемчегларии хандырарыиче, бүгү-ниитти тайбыцны быжыглаарыиче утланган эвилелчи социалистиг күрүнелериниң принципиалдыг угланышкыны бадыткаттынган. Шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче олар чүткүвейн турарын болгаш ынчаза-даа өскелериниң артык күштүг болу бээрии болдурбазын Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер база катап медеглээнner.

Европага болгаш делегей херектерииге эки талаже эргилдени чедип алырынга аңаа-киришкен партиялар болгаш күрүнелер дугуржуушкунуг хөделип тура боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерии оларның моон соңгаар-даа ап чорударынга шиитпирлиниң дугайын ужуражымышкынының киржикчилери медеглээн.

Делегейге быжыг тайбың бодаразын дээш

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР БИС

СЭКП Төп Комитединиң Чиигизе секретары М. С. Горбачевтуң болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганның Женевага дээди дең-делеге ужуражымышкынын ёзугаар Тере-Хөлдүң ишкилери бистер солуннардан улуг сонуургал-биле ыомчуп, радиодан дыңнап турдувус. Бистиң ишкин бригаданың кежигүннери совет-америк харылзаалариың болгаш амгы үениң делегей байдалының кол айтырыгларын бүгү талалыг чугаалашканынга сеткилиивистиң ханызындан өөрүп турар бис. Тайбың дээрии адаанга аас-кежиктиг чурттаары дег магалыг чүве чок, бүгү делегейниң улустарының күзел-чүткүлү-даа ол.

Женевага дээди дең-делеге ужуражымышкынының үезинде чамдык тодаргай айтырыглар дугайты дугуржуушкуннар чедип алдынгамын кады кылган совет-америк медеглелден ыомчуп, таныштывыс. Айыыл чок чоруктуң айтырыгларын талалар чугаалажып көргеш, тайбыцны камгалаар херекке ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың оиза харылсаалгалыын медереп билбишаан, ядролуг дайын кажан-даа киптыгып эгелевес ужурлуг, аңаа тиилекчилер туруп болбас дээрии медеглээнnia чүүлдүгүнүп деткип турар бис.

Ивижи бригаданың ажылчылери кады кылган совет-америк медеглелди таныжып тура, он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгевисти хуусаа бетинде күүсеткеш, он ийиги беш чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын чедишкининг боттандыргаш, партияның зөлчеглиг съездизии күш-ажылчы белектер-биле утказыр дугурушкаш, бо хүннерде ийи дакпыр күжениишкининг ажылдап турар. Бистиң шалыпчы ажыл-ижинис — тайбыцны быжыглаарынга эвээш-биче-даа бол үлүгүүс ол болур.

М. СОНАЙ.
«Тере-Хөл» совхозтуң иви бригадазының бригадири.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ ХОЛБАП

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП-ниң Уставынга эскерилгелериниң, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Кол угланмышкынарының төлевилелдерин чонга хамыз-биле танышкаш, чугаалажып көөрүп Таңды районунуң партия организациязы бай бурунгаар белеткелдиг организастап турар.

Партия райкому районнуң идеология активиниң, райкомнуң пропаганда бөлүктериниң, школаларның төөгү болгаш инитилел эртемеринең башкыларының тускай семинарын арттырып, чон ортузунга таймылбир ажылының кол угланмышкынарын тодарадып алган.

Партияның политэвредилгезинин болгаш экономиктиг өөредилгезинин пропагандистери съезд мурнунуң материалдарын хандыр танышып өөренирин организастаар талазы-биле методиктиг сүмелерни алган. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин болгаш СЭКП-ниң Уставынга эскерилгелериниң төлевилелдерин бо хүннерде районнуң күш-ажылчы коллективтеринде партия хуралдарынга чугаалажып көрүп эгелээн. Анаа партия комитеттеринин бюро кежигүннери киржип, коммунистер боттарының санал-оналарын киирип, партияның үндезини кол документилерни чугаалажыры коллективтерде ажыл-херектиң байдалы-биле холбаштырып турарлар.

Ол хуралдарга санал-онал берген коммунистериң чугаазының кол утказы — төлевилелдерни чүүлдүгүнүп, хамыз-биле деткип турары болур. Уставтың төлевилелиниң-биле танышкаш олар ылаңгыя партия кежигүнериниң, олардың хүлээлгелериниң болгаш эргелериниң дугайында безекте киирген немелдерни чаңгыс үн-биле деткип турар. Төлевилелде айыткан ол чүүлдер коммунист бүргүзүн улам хамызы-биле бодавырып, бодунуң базым бүргүзүн, ажыл-херээн, бодунуң бүгү амыдыралын аңаа дүүштүрерин негеп турар.

Ол ышкаш ам эртип турар хуралдарга эге организацияда коммунист бүргүзү боттарының ажылын анализтеп, салдынган улуг сорулгаларны боттандырары-биле чүүү кылза чогуурун база сайлалдан туралар. Чижээ, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну З. Г. Полуянна бодунуң санаалынга партия комитеттеринин ажылын моон-даа сөңгаар эжиндип, чон-биле политиктиг ажылды улам күштелдирерин айтып, партияның обкомнарының, хооркомнарының, райкомнарының секретарьларынга 7-ден эвээш эвес чыл партия стажтыг коммунистерни томуйларын санаалдаан. Таңдының мыш ажыл-агыйының мурнакчы ажылчыны В. А. Панин он бирги беш чылдың планнарын хуусаа бетинде дооскаш, ам он иирги беш чылдың үлүүнде киргеи. Ол бодунуң санаалынга күш-ажылчы коллективтериң ролюн моон-даа мыкай белидип, планнарны ажылдан кылырынга оларның ёзулуг киржилгезин чедип алырының чугулазын демдеглээн. Коллективтиң кежигүн бүргүзү аңаа мыын-да киришкен турары, ооң соонда ол планны таарыштыр, эде көөр чорукту болдурбазы чугула деп ол санаан.

Нинтизи-биле бистиң районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннарны партияның съезд мурнунуң документилерин улуг кичээнгей-биле таныжып, чугаалажып турар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛУР

Бистиң «Мурнакчы» совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы, ол хаш чыл улаштыр оруглалыг болуп келген. Беш чылдың дөрт чылдарында малдың баш санын өстүрер, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле тиилекчи болуп, доозукчу чылда совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүдилиниң, ВЦСПС-тиң Хүндүлел бижиниле шаңнаткан.

Ол бүгүде совхозтуң тозан ажыг коммунистери болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар кол башкарыкчы күш, үлегер-чижек болуп турар. Чижээ, коммунист хойжулар Ч. Кара-Доңгак, С. Кок, Х. Арбай-оол, Х. Кылчан-оол, Т. Сенимит, Х. Хеймер, сарлык кадарчылары Х. Калдар, Б. Күжүгет, Ч. Аван-оол, тудугжулар Ш. Чылбак, А. Сендаш, трактористер Х. Эрес-оол, А. Очур олар болгаш ээске-даа коммунистер үре-түнелдиг ажылдан чоруурлар. Оларның дыка хөйүнүң хөрээнде орден, медальдар чайнаан, хөй-инитиниң ажылынга-даа, хууда амыдыралынга-даа өскелерге үлегер болуп чоруурлар.

Коммунист кижиниң ажылчаңы болгаш ажыл-херектери-биле үнелеп көөр деп СЭКП Уставынга эскерилгелериниң төлевилелинде айытқан. Оны ынчуг чүүлдүг деп бодаар мен.

Бо хүннерде бистиң совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери партияның съеад мурнунуң документилерни улуг кичээнгей-биле таныжып, чугаалажып турар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

СЭКП ОБКОМУНДА

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын республикада күүседип турарының дугайында ажылчы чоннарга информация

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалдарын, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыктарын республиканың чурттакчыларының калбак бөлүктери изиг үүлдүгүүнүүшкүн-биле уткаан. СЭКП ТК-ның доктаалын бо чылдың июнь-июлында партия, профвилел, комсомол организацияларының хуралдарынга, күш-ажылчы коллективтериниң, чоннуң чурттап турар черлериниң айы-биле хуралдарынга, көдээжиң чыыштарынга чугаалажып көргени ажылчы чоннарның бедик идепкейлиин, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни когум үе үзуткаарынга оларның ханы сөңгуургалдыын тодаргай көргүскен. Социал талазы-биле аймактыг ол дерзин чорукту узуткаарынче угланган тодаргай хөй санаалдар киргеи.

Ажылчы чоннарның санаалдарын ёзугаар арага-водка аймаан садыгларын шегләөр талон системазын тургускаиы арага ишпес чорук дээш демиселге улуг идэглиг болуп турар. Ол системаны бо чылдың июньдан бөөр Өөүр, Тес-Хем, Эрзин, Таңды районнарга, а июль 22-деп соңгаар артнан бүгү районнарга болгаш Кызыл хоорайга тургускан. Райкүүскомнарның бадыкааны кедөө чурттакчыларның хуралдарының шинтипирлерин ёзугаар республиканың чурттакчылыг 67 черлеринге, оларның аразында совхозтарның 32 төптеринге арага аймаан садыгларын база бүрүн соксаткан. Арага аймаан сайгарары хөй-инитиниң чемненилгезинин бүгү будүрүлгелериигге соксаан. Амгы үеде арага аймаан 126 магазинде садыглап турар, оларның санындан 38 магазинин, тодаргайларга, 1984 чылдазы-биле дөңгөөрү, үштүң барык бир кезиин кызырган. Мурнуку чылдың чогуур үезинге дөңгөөрө, бо чылдың июнь-октябрьда арага аймаан чоннуң кижи бүрүзүнге оналаштыр сатканы 2,2 катап, ооң иштинде кедөөге 2,6 катап эвээш болган. Арага аймаан сатканы 1984 чылдың он айларында инити бараан сөөрылганының 20,6 хуузу турган, мынчаарга бо чылдың 10 айларында 14,7 хуузу болган. Арага-водка аймаан садыгларын кызырганы-биле холбаштыр аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын садыгларынга калбарып турар. Аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын бо чылдың 10 айларында сайгарганы 2,2 хуу, а июнь-октябрьда — 8 хуу көвүдээн. Хөй-инитиниң чемненилге бүдүрүлгелерииге полуфабрикаттарны болгаш кулинария кылыгларын белеткээри улгаткан, могаларны болгаш картофельди садары калбарган. Мороженоени белеткээрин Кызыл хоорайның «Улуг-Хем» ресторанында эгелээн, а чыл төнчүзүнге чедир аңаа «Мороженое» деп кафе ажыттынар. Пиволаар болгаш пиво садар черии «Кондитер» деп кафе кылдыр эде дериир.

Садыгны организастарының хевирлери болгаш методтары райкомнарның хөй нуруузунда, Кызыл хоорайда эжиндээн. Үлетпүр бүдүрүлгелерге болгаш тудутларга үүүшкүнүүр садыгны мөнтередип турар, калбак ярмаркаларны, кежээки базаарларны үргүлүү организастап турар апарган. Сонтарны болгаш азыртпес суксун аймаан садыглаар садыг черлериниң саны элээн өскен. Арагаиы боттары кылыр чорукка удур демиселди хары утда чорудуп турар. Арагаиы боттары кылганы дээш 157 хамаатыны бо чылдың он айларында харысалгага киирген. Арагаиы боттары кылырынга ажыглаар 600 ажыг аппаратты хавырган.

Культура-массалыг, күш-культура, спорт ажылы элээн идепкейээн, культураның албан черлерин болгаш спорт бажыңнарын ажыглаары эжиинин турар. Ажылчы чоннарның, аныяктарның дыштанылгазын организастарынче кичээнгей күштелген. Нинтилел-политиктиг ажыл-бүрү хемчеглерни, дыштанылга кежээлерни, мурнакчыларны алдаржыдып, мактаарын чурттакчылыг черлерде үргүлүү организастап турар апарган.

Амыдыралдың арага ишпес хевирин пропагандалаар талазы-биле стеидилерии, литератураның делгелгелерин культура-чырыдымышкының хөй албан черлеринде дерии кылган, арагалаашкынны буруу шаап, сойгалаан шоодуглуг агитбригадалар ажылдап турар. Арага ишпес чорук дээш Бүгү-өөүлелдиг эки тура инитилелиниң организациялары республиканың районнарында тургустуиуп турар. Республикада күш-ажылчы 20 коллективтериң кежигүннери боттарынга «күүгаг хоойлуу» чарлаан. Арага аймаан садыл алыр талонпардан эки туре-биле ойталаи, арага ишпес чоруктуң хевирииниң үлегерин көргүскен хамаатыларның саны көвүдеп турар.

Арага аймаа чокка байырлаашкын ёзуладарын эртирерии калбаа-биле иептереп турар. Бо чылдың июнь-октябрьда арага аймаа чок 150 ажыг куда болган, ол дээрге мынчаарда эртиеи кудаларның 12 хире хуузу болуп турар. Бо угланмышкынга эң-не дээштиг ажылды Чөөи-Хемчик (арага аймаа чок 38 куда болган), Өөүр (15), Тес-Хем (13), Бай-Тайга (12 мыдыт куда) районнарда чорудуп турар. Чөөи-Хемчик, Таңды болгаш өске-даа чамдык районнарга ормукшудулгаларга арага аймаан ажыглавайн турар.

Лекция пропагандазының, масса-политиктиг ажылдың көргүзүүр агитацииязының ролюю арага ишпес чорук дээш демиселге көскүзүү-биле күштелген.

Партия хооркомунуң, райкомнарының бюроларының, парткомнарның, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга, партия, профвилел, комсомол организациияларының, арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселдиң комиссиялары-ның хуралдарынга арагалаашкын-биле демиселди улам күштелдирерииниң айтырыгларын үргүлүү чугаалажып көрүп турар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын контролдап турарының дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунга партияның Кызыл хооркомунуң болгаш Сүт-Хөл райкомунуң отчёттарын дыңнап чугаалашкан. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуну — Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем райкүүскомнарының, ынчаарга республиканың Министрлер Чөвүдели — Чөөи-Хемчик болгаш Таңды райкүүскомнарының отчёттарын дыңнал чугаалашкан. Оон аңгыда 28 министерство болгаш ведомство коллегиязарынга боттарының чагыргазында 58 будүрүлгеиниң болгаш организациияның удуртукчуларының арагалаашкынны узуткаар талазы-биле ажылдың дугайында отчёттарын дыңнаан.

Арагалаашкынче хандыкшаан коммунистерге, удуртукчуларга хамаарыштыр шыңгыы хемчеглерни ап турар. Бо чылдың 10 айларының иштинде ол дээш 145 коммуниске партия талазы-биле хемчег онаагаи, СЭКП хүрөөлеңиниден 35 (өртиеи чылын 16) кижини үндүргеи. 18 удуртукчу-коммунистерни партия шугуму-биле хемчег алган, оларның иштинде 8 удуртукчу ажылдакчыларны партиядан үндүрген болгаш эзлеп турганы албан-хүлээлгелериниден хостаан. Оларның аразында Тес-Хем райкүүскомнуң культура киидизиниң эргелекчизи В. С. Натсак, Балгазын ыыш ажыл-агыйының директору В. Н. Апчитаев, улус депутаттарының Мөгеи-Бүреи кедөө болгаш Чадаана хоорай Советтериниң күүскомнарының даргалары Н. Ш. Куулар болгаш Д. М. Монгуш дээш өскелер-даа бар.

Корум-чурум камгалаар органнар арагалаашкынга удур демиселди күштелдирип турар. Бо чылдың он айларының иштинде 25680 кижиге, ооң иштинде хөй-инитиниң чөрлеринге өзүртир суксуннарны ишкеии дээш— 1121, өзүрик байдалдыг кезүлгеии дээш—24559 кижиге салдар чедирериниң административтиг хемчеглерии онаагаи боон турар. Автотранспорттуу өзүрик башкарыл чорааны дээш 2558 кижиге хемчег көргүскен.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер хоорайларда, чурттакчылыг черлерде байдалды кадыкшыдарынга эки салдарын чедирип турар, күш-ажылчы коллективтерде күш-ажылдың болгаш хөй-инитиниң сагылга-чуруму быжыглып турар. Арагадан өзүрииишкиниң үезиниде болур комхерек үүлгедиишкиннериниң саны эвээжеп турар. Ындыг кем-херек үүлгедиишкиннериниң иинти хемчээли бо чылдың 10 айларының иштинде эрткен чылдың чогуур үезиниге дең-өзүрге, кудулаан. Өлүм-чидимнит автоаварияларның саны 31,6 хуу кызырылган. Өзүриктер сергедир черлерге 12,3 хуу өзээш санныг кижилер киргеи.

Ол бүгү-биле чергелештир арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ап турар хемчеглер ооружтаарынга үндезии болбайн турар. Эки байдалдар-биле чергелештир боттуг четпестериниң аңдаа хөй боон турарын көрбейи барып черле болбас.

Чамдык партия райкомнары, райкүүскомнар, оларның арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле комиссиялары, улус депутаттарының кедөө болгаш суур Советтериниң күүскомнарының, ажыл-агыйның черлериниң удуртукчуларын СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр боттарының ажылын эде тургуспаан, ону күүседиринге кызымакгай болгаш шыңгыы чорукту көргүспейи турарлар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң докталдарының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Чарлыктарының күүсеттиниин турарын ханыы-биле арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселге көскүзүү-биле партия, профвилел болгаш комсомол хуралдары Чөөи-Хемчик, Бии-Хем, Тожу, Каа-Хем районнарда кончуг хоорай эртип турар. Сөөлгү беш айларда Бай-Тайга, Тожу, Барыын-Хемчик районнарга арага-водка кылыгларын садарынга көскү кудулаашкын болбаан, а Сүт-Хөл районда оларны садары харын-даа көвүдээн боон турар. Эрзин, Өөүр, Сүт-Хөл, Кызыл районнарда улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чамдык күүскомнарының удуртукчулары доктаатынган норма-чижектерден ажыр өзүртир суксуннарны үндүрүп боор дугайында хууда айтымшкыннар бөөрииче хандыгыын турар чоруктар бар.

Куда дүжүреринге арага-водка кылыгларын бөөрии кызыгаарлаар дугайында Министрлер Чөвүделиниң шиитпири болгаш республиканың партия-ажыл-агый активиниң сүмелери турбуже-ле, Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу, Улуг-Хем районнарда кудаларны болгаш өске-даа өг-бүле байырлал-хемчеглерии хөй хемчээлдиг өзүртир суксуннарны ажыглаары-биле эртирери үргүлүлеп турарының түңнелиниде оларда чамдык кижилериниң ком-херек үүлгедириинің чылдагааны боон турар.

Аминктарының ортузунда арагалаар чорукту чок кылыр дээш демиселди ам-даа кошкак чорудуп турар. Бо чылдың чүгле июнь-сентябрь айларының дургузунда 1480 ажыг, ооң иштинде ВЛКСМ-ниң 159 кежигүннерии өзүриктер сергедир черлерге аккелген комсомолчуларның чүгле чартыының корум-чурумуиуң дугайын комсомол организациялары-рынга чугаалажып көрген. Чөөи-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин, Моңгүн-Тайга болгаш чамдык өске-даа районнарда аныяктар ортузунда арагалаашкын-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, кадык камгалал органнары алкоголизмден аарааннарны илередип тывар, оларны учетка алырының болгаш эмнээриниң талазы-биле долу хемчеглерни амдаа ап чорутпайн турар. Хөй санныг алкоголиктер эмнедириидеи ойталап турар, ынчаза-даа оларның ажылдаи турары бүдүрүлге черлериниң болгаш организациялар-рымның удуртукчулары, милицияның участок инспекторлары эмнелге черлериге оларның чедип келирин хандырбайн турар. Чижээлээрге, «Тудуг кезектери» комбинаттың чанында нарколог-туг салбырны ыидыг чылдагаан-биле дээштиг эвес ажыглап турар. 90 кижиии эмнээр ол салбырның чартыы безии долдуннаан. Өске аргыларбиле капсырлашкан алкоголизм-биле аарааннарны эмнээрииге 60 орунуут салбырны Кызыл хоорайга ажыдарын ам-даа узадып турар.

Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарда контролдуу четпес чорудуп турарындан арага-водка кылыгларны садарының чурумуи садыгжылар-ның үреп турар таварылгалары эвээш эвес. Сөөлгү будун чартык ийи айлар иштинде милиция органнарының, хөй-инитиниң идепкейлиг чоруунуң сулараанының түңнелиниде хөй-инити черлеримге, автобустарга хүндүскү үеде эзирик кижилер көстүп ксөп турар апарган. Айыткан болгаш эллээн каш өске-даа районнарда самогон болгаш арага хайындырып белеткээрлер-биле демиселди ам-даа кошкак чорудуп турар.

Корум-чурум камгалаар органнар аныяктарга удур, маңгысталчак амыдыралды чорудуп турарларга хамаарыштыр Хоойлуунуң күүүн ам-даа четпес ажыглап турар. Оларның хөй кезии арагалап турар болгаш хөй-инитиниң корум-чурумуи үреп турарлар. Эзирктер суксуннарны республикадан дашкаардан сөөртүп эккелгеш, улут өртекке садыл турарлар-биле демиселдя кошкак чорудуп турар.

Кызыл хоорайда, Чөөи-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Өөүр, Бай-Тайга болгаш эллээн каш өске-даа районнарда учёттуу болгаш контрольду четпес чорудуп турарларны ажыглаар-ыштыр Хоойлуунуң күүүн ам-даа четпес ажыглап турар. Оларның хөй кезии арагалап турар болгаш комсомол организациялары-рынга чугаалажып көрген. Чөөи-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин, Моңгүн-Тайга болгаш чамдык өске-даа районнарда аныяктар ортузунда арагалаашкын-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, кадык камгалал органнары алкоголизмден аарааннарны илередип тывар, оларны учетка алырының болгаш эмнээриниң талазы-биле долу хемчеглерни амдаа ап чорутпайн турар. Хөй санныг алкоголиктер эмнедириидеи ойталап турар, ынчаза-даа оларның ажылдаи турары бүдүрүлге черлериниң болгаш организациялар-рымның удуртукчулары, милицияның участок инспекторлары эмнелге черлериге оларның чедип келирин хандырбайн турар. Чижээлээрге, «Тудуг кезектери» комбинаттың чанында нарколог-туг салбырны ыидыг чылдагаан-биле дээштиг эвес ажыглап турар. 90 кижиии эмнээр ол салбырның чартыы безии долдуннаан. Өске аргыларбиле капсырлашкан алкоголизм-биле аарааннарны эмнээрииге 60 орунуут салбырны Кызыл хоорайга ажыдарын ам-даа узадып турар.

Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарда контролдуу четпес чорудуп турарындан арага-водка кылыгларны садарының чурумуи садыгжылар-ның үреп турар таварылгалары эвээш эвес. Сөөлгү будун чартык ийи айлар иштинде милиция органнарының, хөй-инитиниң идепкейлиг чоруунуң сулараанының түңнелиниде хөй-инити черлеримге, автобустарга хүндүскү үеде эзирик кижилер көстүп ксөп турар апарган. Айыткан болгаш эллээн каш өске-даа районнарда самогон болгаш арага хайындырып белеткээрлер-биле демиселди ам-даа кошкак чорудуп турар.

Корум-чурум камгалаар органнар аныяктарга удур, маңгысталчак амыдыралды чорудуп турарларга хамаарыштыр Хоойлуунуң күүүн ам-даа четпес ажыглап турар. Оларның хөй кезии арагалап турар болгаш комсомол организациялары-рынга чугаалажып көрген. Чөөи-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин, Моңгүн-Тайга болгаш чамдык өске-даа районнарда аныяктар ортузунда арагалаашкын-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Кызыл хоорайда, Чөөи-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Өөүр, Бай-Тайга болгаш эллээн каш өске-даа районнарда учёттуу болгаш контрольду четпес чорудуп турарларны ажыглаар-ыштыр Хоойлуунуң күүүн ам-даа четпес ажыглап турар. Оларның хөй кезии арагалап турар болгаш комсомол организациялары-рынга чугаалажып көрген. Чөөи-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин, Моңгүн-Тайга болгаш чамдык өске-даа районнарда аныяктар ортузунда арагалаашкын-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, кадык камгалал органнары алкоголизмден аарааннарны илередип тывар, оларны учетка алырының болгаш эмнээриниң талазы-биле долу хемчеглерни амдаа ап чорутпайн турар. Хөй санныг алкоголиктер эмнедириидеи ойталап турар, ынчаза-даа оларның ажылдаи турары бүдүрүлге черлериниң болгаш организациялар-рымның удуртукчулары, милицияның участок инспекторлары эмнелге черлериге оларның чедип келирин хандырбайн турар. Чижээлээрге, «Тудуг кезектери» комбинаттың чанында нарколог-туг салбырны ыидыг чылдагаан-биле дээштиг эвес ажыглап турар. 90 кижиии эмнээр ол салбырның чартыы безии долдуннаан. Өске аргыларбиле капсырлашкан алкоголизм-биле аарааннарны эмнээрииге 60 орунуут салбырны Кызыл хоорайга ажыдарын ам-даа узадып турар.

Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарда контролдуу четпес чорудуп турарындан арага-водка кылыгларны садарының чурумуи садыгжылар-ның үреп турар таварылгалары эвээш эвес. Сөөлгү будун чартык ийи айлар иштинде милиция органнарының, хөй-инитиниң идепкейлиг чоруунуң сулараанының түңнелиниде хөй-инити черлеримге, автобустарга хүндүскү үеде эзирик кижилер көстүп ксөп турар апарган. Айыткан болгаш эллээн каш өске-даа районнарда самогон болгаш арага хайындырып белеткээрлер-биле демиселди ам-даа кошкак чорудуп турар.

Корум-чурум камгалаар органнар аныяктарга удур, маңгысталчак амыдыралды чорудуп турарларга хамаар

Кызылдың медицина училищезиниң 40 чылынга

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

Барык-ла Совет Тыва-биле чергелештир үндезилеттинген Кызылдың медицина училищези 40 харлаа турар. 1945 чылда Кызылга фельдшер-акушер школазы ажыттынган. Аныяк автономнуг областка медицина талазы-биле кадрларны белеткээринге улуг үлүг-хуузун киргизген бо училищениң дугайында ооң директору Е. М. Блинова-биле солуннуң корреспондентизиниң беседазын мооң адаанда парладывыс.

— Училищениң баштайгы чылдарының дугаймында чүүл чугаалап болур силер, Елена Михайловна?

— Баштайгы чылдарда фельдшер-акушер школазы ажыттынган. Аңаа чаңгыс чылдыг курстарга эмчи сестраларын белеткеп турган. Ол школага колдуунда еске областтардан келген специалистер башкылап ажылдап тургулааннар. 1948 чылда баштайгы он бир кижи доозуп үнгеи, ооң соонда школаны училище кылдыр эде тургускан.

Баштайгы чылдардан бээр училищеге ажылдап турган директорлардан К. В. Балчый-оол, М. Н. Ковалёва, Г. Е. Жданова, М. С. Кызыл-оол дээш ескелерни-даа адап болбас. Республиканга кадык камгалалының херээжеге үлүг-хуузун киргизип, кадрлар белеткелиниге бараан болуп чорааннарга бөгүн-даа четтирбиис дээр бис.

— Силерниң училищелериниң амгы хүннериниң дугайында солуннуң номчукчуларынга таныштырын көрүңер.

— Амгы медицина училищези таварымчалыг орай-бажыңныг, болур-чогуурулуг-биле дериттинген кабинеттерлиг, шымырак эртем-билиглиг башкылардыг өөредилге черилеп турар. Ам мында 500 ажыг сургууль өөренип турар. Училищениң ат-алдары бедик, аңаа өөренип кирер күзелдиглер чыл саныында көвүдеп орар. Эрткен чайын бир олутка-ла беш билдиринишкин киргеи. Хоорай школаларынга, районнарга профутланымышкын ажылын чорудуп турар бис. Ылаңгыя үстүкү курсчулар нинтилелполитиктиг практика аайы-биле чаядык ажылдарга база киржип турарлар. Эрткен дөртен чылдар дургузунда училищени 4290 кижи доозуп үнгеи.

Шагда училищеге диш эмчилерни, санитар фельдшерлерни, уругларның эмчи сестраларын база белеткеп турган. Ам чыл саныында 150 специалисти белеткеп үндүрүп турар бис. Бөгүн училищеде өөренип, чурттаарынга бүгү-ле байдалдар таварымчалыг. Өөредилге корпузу, чаагайжыттынган общежитие, столовая, спорт залы шупту чаңгыс бажыңда турар. А сургууллдарның практика эртиреринге Кызыл хоорайның бүгү-ле эмнелгелери оларның эргезинде, бедик мергежилдиг эмчилер оларны удуртуп баштап, өөредип, чаңчыктырып турарлар.

Училищевисте штаттыг ажылдап турар 26 башкы бар, ооң аңгыда кээп ажылдап турар эмчи башкылар база хей. А. Дикунова, Н. Пахомова, Г. Козулина, З. Сат, А. Горев, Н. Хертек дээш ске-даа башкыларывыска чоргаарланыр бис. Виске кээп ажылдап турар эмчилерден Т. Монгуш, К. Орус-оол, Э. Домгак, Т. Кодаймай дээш ескелерни-даа мактал-биле адап болур.

Училищениң партия, профсоюзтар организациялары, ВЛКСМ комитеди, боттарының талазындан инициативалыг болуп, өөредилге-кижизидилге ажылынга салдарын чедирип турар. Сургууллдарның хостуг үезин чогумчалыг организаставарынга, спортчу маргылдаалар эрттиреринге, янзы-бүрү конкурстар чорударынга, «Медичка», «Кругозор» клубтарның ажылын башкарарынга үлүг-хуузун чүгле тускай башкылардан аңгыда, библиотекарь Н. Оргоева, кижизидикчи башкы О. Дөвүт олар база киирип турар.

Дыштанып хүн клуну база ажылдап турар. Спорт ажылын башкы Л. Горев ви башкарып турар. Спортчу маргылдаалар база бар. Фельдшер салбырындан 4-ку курстуң 4-ку белүү, сестралар салбырындан үшкү курстуң бешки белүү тергиндээннер. Училищениң «Найырал» отряды Краснодар крайга сеелгү элээн каш чылдарда барып ажылдаш, шаңнал-макталдыг ээп кээп турар.

Сургууллдарның хей-нинти идепкейли бедип, сагыга-чуруму-да быжыккан, сеелгү чылда виске чурум үрээшкинни шуут болбаан. Бо талазы-биле ажыл улам экижилр ужурлуг.

— Училищениң юбилейин таварыштыр ооң доозуучуларынга чүүл күзээр силер?

— Бистиң училищевисти эрткен чылдарда доозуп үнген хей санныг эмчи кадрлар Тываның хоорай, суурларында эмнелге албан черлеринде ажылдап, чонның кадыкшылы дээш бүгү күзүн салып, бараан болуп чоруурлар. Чонның кадыкшылы дээрге, шынап-ла, нинтилелдиң үнелеп четпес байлаа деп кончуг чиге соглеттинген. Эмчилериң аразында чазактың шаңналдары-биле шайлаттынган эмчилер бис. Олардың чамдыктары бо: В. Верещагин, А. Пала, Л. Охотникова (Кызылда), медицина эртемнериниң кандидады Д. Балчый-оол (Москва), Р. Калдар-оол, Д. Борбай-оол (Тес-Хем), М. Момбуһдай (Танды), А. Федорченко (Бии-Хем), С. Кара-Сал (Чөөн-Хемчик) дээш ске-даа он-он аттарны адап болур бис...

Тываның баштайгы өөредилге черлериниң бирээзи — Кызылда медицина училищезиниң 40 чылын таварыштыр ооң бүгү-ле доозукчуларынга кижилериң кадыкшылы дээш бараан болдунган буянныг үүле-херектери дээш чаагай күзээшкиннерни сеткилдиң хамыдыдан күзээр аңаар. Кадыкшыл аңбаны бөгүнгү негелделер-биле дүүшкен, кижилерни кадык чаагай, омак-сергек болдуруп, күш-ажылче сорук киирип турар болуру чугула.

Беседаны Б. ДИРЧИН кылган.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың медицина училищезиниң башкызы А. О. Корашлова дөртку курстуң өөреникчилери-биле; ол училищеде башкылап турар Николай Васильевич Кудряшовтуң (аданда чурукта) анатомияга кичээлди эрттирип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болганынга

АНАТОЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ЛУНАЧАРСКИЙ

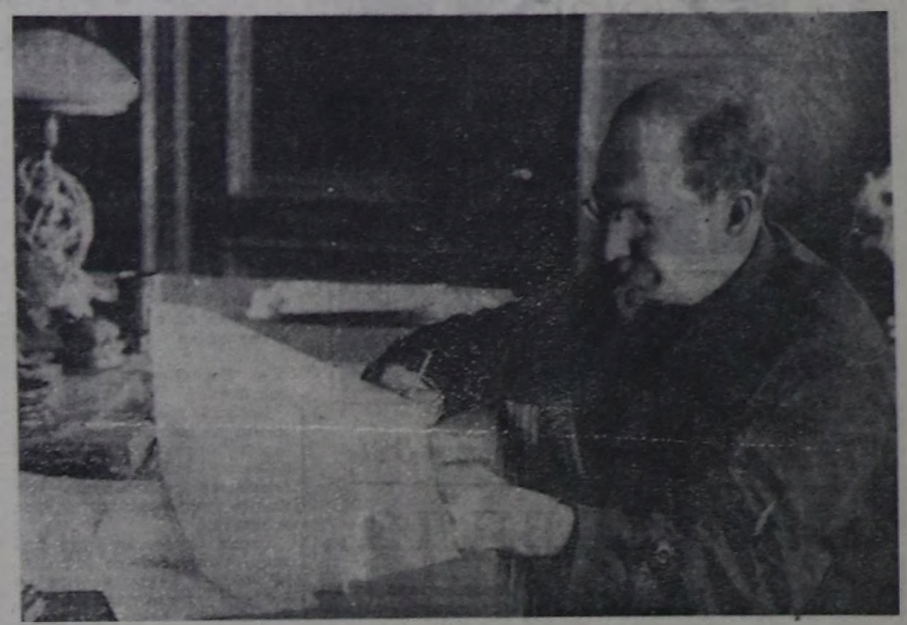

Луначарскийниң кыига-даа дөмейлешпес чаагай аажы-чаңын ооң кады ажылдап чораан эш-өөрү аажок мактап чугаалажыр чораан. Владимир Ильич Ленин ону хүндүлээр чораан болгаш ооң литература талазы-биле болгаш пропагандист талантызын бедии-биле үнелээр чораан. Мындыг факт база бар: В. И. Ленининиң болгаш А. В. Луначарскийниң бүгү талалыг харылзаалаарынга хамаарыштыр «Литературулуг салгалдың» бүдүн үндүрүлгези бээн бар.

Анатолий Васильевич Луначарский Полтавага дүжүмет кижиниң ог-бүлезинге төрүттүнген. Гимназияга өөренип чораан чылдарында-ла революшчу шимчээшкинче кирген, ажылчын белүүмнерге пропаганда ажылын чорудуп келген. 1895 чылдан эгелеп — партия кежигүнү. Даштыкыта тургаш-ла Луначарский Марстың болгаш Энгельстиң немец болгаш француз философиялың классиктериниң ажылдарын өөренип турган. Цюрих университединге философиялың болгаш В. И. Ленин болза, Луначарскийниң большевизмиче катаа эглип келиргеге бүзүрел турган. Шынап-ла ооң соонда Луначарский бодунуң частырыгларын билгеш, эттингеп.

Февраль революциязының соонда Петроградка ээп келгеш, Анатолий Васильевич агитас-пропаганда ажылын чорудуп турган. РСДРП (б)-ниң VI съездизинге «районнар аразының» талалакчылар болүүнүң составы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура таварыштыргы хамаарыштыр ооң ажыл-агыйы-биле чедип алганнарга чоргаарланыр бис. Ол ажылында лекциялары дыңнаан. 1898 чылда Москвага революшчу ажылга турган, шыназа-даа удаваанда-ла ону тудуп хорудаан, шөлүпкеп. Шынап шөлүлгеге турза-даа, партияның II съездизиниң соонда ол бодунуң моон соңгааргы туружун шилип алган большевиктериниң хүрээлениге туружур. Партияның III съездизинге В. И. Ленининиң даалгазы-биле ол чепсектиг тура халымшкын дугайында илеткел кылган. 1905 чылдың төнчүзүнде Россиага ээп келгеш, Луначарский баштайгы орус революциязга идепкейлиг киришкен болгаш «Новая жизнь» деп большевик солуннуң редакциязынга ажылдаан. Партияның IV болгаш V съездилериниң ажылынга киришкен. 1907 чылдан эгелеп эмиграциязга турган. Штуттгартка болгаш Копенгагенге эрткилээн делегейниң социалистиг конгрессте-ринге большевиктериниң күзел-соруун камгалаан.

Реакция чылдарында Луначарский большевизмден арай ыраап, «бурган чогаадып тургузарымның» идеязын илдп үндүргеш, В. И. Ленинге шүлүктерин ажыдып турган. Ынчалза-даа ол ооң соонда Луначарский Марстың болгаш Энгельстиң немец болгаш француз философиялың классиктериниң ажылдарын өөренип турган. Цюрих университединге философиялың болгаш В. И. Ленин болза, Луначарскийниң большевизмиче катаа эглип келиргеге бүзүрел турган. Шынап-ла ооң соонда Луначарский бодунуң частырыгларын билгеш, эттингеп.

Февраль революциязының соонда Петроградка ээп келгеш, Анатолий Васильевич агитас-пропаганда ажылын чорудуп турган. РСДРП (б)-ниң VI съездизинге «районнар аразының» талалакчылар болүүнүң составы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура таварыштыргы хамаарыштыр ооң ажыл-агыйы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура таварыштыргы хамаарыштыр ооң ажыл-агыйы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура таварыштыргы хамаарыштыр ооң ажыл-агыйы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура

Февраль революциязының соонда Петроградка ээп келгеш, Анатолий Васильевич агитас-пропаганда ажылын чорудуп турган. РСДРП (б)-ниң VI съездизинге «районнар аразының» талалакчылар болүүнүң составы-биле кады большевик партияга күзээп алган. Октябрьның хүнеринде Луначарский Петроградтың Революшчу Шериг комитединиң харымсалгалыг даалгаларын күүседип турган болгаш революция тиилээн соонда баштайгы Совет чазактың составынга улус чымдыкшыл комиссары болуп кирген. Хамаатыг дайынның чылдарында — республиканың Революшчу шериг чевүленииниң телээлекчизи.

Он ийи чыл дургузунда — 1929 чылга чедир — Луначарский улус чымдыкшыл комиссариадын удуртуп турган. Аңаа школа өөредилгези, профтехөөредилге, хөөдө школа, чурттуң культура

Анатолий Васильевичниң энциклопедия талазы-биле билиглери, ооң салыы-чаламыы уран чүүл болгаш литература талазы-биле кайгамчык теоретик болурунга, критик, чогаалчы, драматург болурунга чедиргеп. Ооң ажылдарында марксисчи эстетика үлегжүүлдени алган. Луначарский ийи муң чыгыы темалыг ажыл-агыйы-биле чүүл-ле чүүлдерни бижээн. Ынчалза-даа амыдыралының хей-хей ай-статьяларын, ыктыкаларын, очеркторун, рецензияларын бижээн. Ооң ол ажылдарында кол черии В. И. Ленинбиле ужуражымышкынар болгаш беседалар эзлеп турар.

1929 чылдан эгелеп Луначарский ССРЭ-ниң ТКК-ниң Эртем комитединиң дарганызынга ажылдаан. 1930 чылда ол академик болган. Ол хей-хей чылдарда —ВЦИК кежигүнү. Луначарский — үезин каш партсъездилериниң делегады, VIII съездиге ону Ревизия комиссиязының кежигүнүге сонгаан. 1933 чылда Луначарский Испанияга бүрүн эргелиг төлөө болган. Ол-ла чылдың төнчүзүнде аар ааражаам, иөчээн. А. В. Луначарскийни Кызыл Шөлдө Кремль хаанында орнуктыткан. Кажылдал митингизинге чүве чугаалап турган, А. С. Бубнов мынча дээн: «...Ооң амыдыралынга эң-не үнелиг чүүл — Ленининиң тугу, революциниң болган коммунизминиң тугу».

Ф. МЕЖЛАУК.

ЧУРУКТА: А. В. Луначарский ажылдаар кабинединде (1922 чыл).

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бир чагааның изи-биле

ХАЙЫЫ СУУРЖЕ КАРАК САЛЫР

«Школавыс чоокку чылдарга чедир эки ажылдыларга санадып келген. Сеелгү үеде байдал өскерилген. Чамдык эртемнер башкылары безин тывыбайын бартылаар. Боттарынап ажылдаар башкылар келгилээр. Кол эртемнерге безин кичээлдер болбайн баргылаар-дыр. Сескн классты доозар өөреникчилерге берге-дир» дээн утказыг чагаа Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг сес чыл школазындан редакциязга келген. Оң-ла чагаада чамдык башкыларның ажыл-чаңының карҗы-дошкунуп, чамдык эмчок таварылгалар тургулаанын база бижээн.

Бо бүгүнү хынаан, барып көөрү чугула апарган.

Хорум-Даг школазы болза Тыва тускай республика турар үеде-ле тургустунган школа болур. Школаның, интернаттың тудутлары база эргижирээн, амгы үениң негелделериниге дүүшпейн турар. Мында чүгле школа тудутлары эвес, харын бүгү суурда эргижирээн оран-бажың хей. Суурнуң кудумчуларын дургаар көөрге, соңгалары, крышалары бузулгулаан, эолери ескээр көшкүлей бергизээнда бажыңнар бар. Суурда бир көскү бажың — кедээ Культура бажыңы, ол шоочалыг болтулаар.

Хорум-Даг сес чыл школазы эрги-даа болза, суурнуң бир көскү чери болур. Школаның өөренир класстарының арыг-силии черле эки. Ол-ла школага · 29 чыл ажылдап келген Е. Х. Донгактың кызымаккай ажылы-дыр. Ынчалза-даа классгарда партларының эргижирээни ажаок, чамдыктарының кыры безин бош, тендиңээр, септелге кылырга-даа кадаглар тутпас апарган. Шкафтарда көргүзүглер эвээш, бар-даа болза база эргижирээн. Бо школага келген кижи безин бо бүгүнү көргеш, ол ажылче шынап-ла кичээнгей салдынмайн турарын дораан эскерер.

Бо школаның өөреникчилериниң саны чыл бүрүде эвээжеп турар. Ооң кол чылдагааны—бо суур совхозтуң салбыры болгаш чурттакчы чон совхоз төвүнче болгаш ске-даа суурларже ажылагый аайы-биле кежүп чорун турарында.

Бо өөредилге чылында школа 179 өөреникчилиг, белеткелден сеске чедир шупту 9 класс бар. Күрүне хандырмазгында 60 өөреникчи бар, оларның 48-и интернатта чурттап турар. «Идик-хеп хандырылгавыс эки. Ынчалза-даа аъш-чемни белеткеп берип турарын көөр болзуңарза, мунгараачыг. Кандыг крупа-биле чем кылганы билдинмес—холуп каан болур. Хүнөксүт, дузу ажыг. Та чүге эки повар тывылбас чүве» деп чагаада уламчылап бижээн.

Школаның столовазы ийи өөредилиг бичии бажында, чуртталга бажыңының ышкаш бичежек печкалыг, аңаа чем хайындырар. Шынап-ла, чем кылып турарының шынары багай, өөреникчилериниң хомудалы бадыткалдыг болду. Хлеб безин каш хонук улай келбейн баар.

«Боттаң башкылар экеп алган—бирээзи чоруурга, бирээзи келир...» Интернаттың бир өөредилиде олар чурттап турар. Эжикти сокпаан кире бээримге, ийи кижи шыдыраалап олур. Баштай олар мени эскербедилер-даа. Дайын соонда чылдарда аяның бот башкылар бистериниң ажылдан эгелеп турганывыс сагыжымга кире дүштү. Чугаалажып келзе-ле кайызы-даа дээди эртеминг, элээп хей чыл сташтыг. Оларның бир эжи Сүт-Хөл районнуң Баян-Талада өг-бүлезинге чораап келбээн дээр болду. Дамгы ийи башкының бирээзи — Өөрден, а ескези— Барыын-Хемчиктеи ээп боттаңнап ажылдап турар ыңдыг. Башкылар дээрге кедээ интеллигенциянның эң мурнакчы отряды дээр бис. Кайда-даа — кедээде-даа, районнар төптеринде-даа, шынап-ла, эң мурнакчылар болуп, чүгле школаның эвес, а хей-нинтиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар болгай.

А Хорум-Даг суурда башкыларның аразының боттарының башкылаар ажылы-биле чергелештир хей-нинтиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип турарларны чок деп болбас. Ындыг-даа болза ук черже кичээнгей кошкай бергенинин чылдагаанындан башкы кадрларны шилип алыр талазы-биле ажыл четпес болуп турар. База бир четпес чүве—мында ажылкеректиң чамдык чедимче чок байдалы-биле аптежип, бот-идепкейли чогуур деңгеелге чедир кодурбейн турар болду.

Чамдык башкыларның ажы-чаңы кадыг-дошкун дээп еске-даа чугаалар бар, бо бүгүнүң бадыткалдыг барымдаалары бар. Бо удавда ону Чөөн-Хемчик райкүүсконнуң улус өөредилге киллизи бодунуң шугуму-биле хемчегин алыр ужурлуг.

Бо-ла бүгү четпестерниң иол-ла үнүп кээп турар чылдагааны — Хорум-Даг сурже хамыктың мурнунда, «Чыраа-Бажы» совхозтуң удуртуглгазының талазындан, ол шыкаш районнуң ске-даа чогуур албан организациялардан кичээнгейниң кошкаанда. Суурже орук хайыы, ынаар автобус шоолуг барбас, ону-даа ске амыдырал хындырылгалар база мындыг апээлгээ. Ынчалзажок кол чүве ол эвес, хамык ужур болза, мында ажылдап турар кижилерниң бот-идепкейли, ажылынга харылсалгазын бедидери негеттинип турар. Кайы шагдан бээр чонның чурттап чораан черии кажан-даа кагдынмас болганда, мында кижилериң күш-ажылы болгаш угаан-бодалы-биле ону улам сайзырадыры чугула.

А. АРАПЧОР.
«Шынның» корр.

УТТУНДУРБАС ҮЕ

Кызылдың медицина училищезинге 16 чыл иштинде башкылап ажылдаан мен. Ол үе сагыжымда уттундурбас арткан.

1949 чыл. Тывага кадык камгалалының ажылдакчылары чедишпес турган үе чүве. Областың кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи меңээ үш харылсалгалыг ажылдың кайы-бирээзин шилип алырын сүмелээн. Чаа-ла 23 харлыг күш-ажылчы дружуула чок кижиге медицина училищезин директорлаары. тубдиспансерге улуг эмчилэри берге болбас аргажок, ынчангаш Кызыл районнуң кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи ажылды хүлээп алган мен. Ооң аңгыда училищеге база кичээлдерни эрттирип турдум.

Хей чылдарның иштинде училище доктаамал бажың чок турган. Кичээлдерни аңгы-аңгы черлерге эрттирип турдувус. Училищениң ынчангы директору М. Н. Крупий, өөредилге эргелекчизи З. П. Баркалова, башкы эмчилер Евдокия Черкашкина, Галина Козулина, Надежда Веселова, Нина Черменева, Александра Бадмеева олар бергелер тураа-даа кызымак ажылдап турганнар. Сургууллдарның орус дыл билбес турганындан очулдурукчуларның дузазы-биле кичээлден турган бис. Ол ажылга улуг үлүүн киирип турган эмчи сестралары Раиса Романовна биле Галина Романовна Вузыкаевалары демдеглевес арга чок. Виствң номчаан лекцияларывысты олар удур очулдурарга, сургууллдар оларны багай эвес билип алыр турган. А бистер башкылар чоорту тыва дылды өөренип эгелээн бис. Аарыг кижилер-биле эки чугаалажырынга, оларны эмнээрииге ол улуг салдарлыг болган.

Ол үениң сургууллдары хар-назын, ажы-чаң талазы биле бот-боттарындан улуг ылгалдыг болза-даа, оларның өөредилгеге кызымаа, билигже чүткүлдүү бистиң ажылывысты шаа-биле чиигедип турган. Фельдшерлер, акушерлер, эмчи сестралары болуп, боттарының төрээн суурларынга ажылдаар күзел оларны эки өөренирииче хей-аът киирип турган. Бистиң кичээлдеривис шимээн-даалтыг эртип турган. Сургууллдар кандыг-бир айтырыгны эчизинге чедир билип албаан шаанда янзы-бүрү айтырыгларын салып, аразында маргыжып шаг боор турдулар. А оларның чурттап турган байдалы база берге турган. Чурттаар черии олар боттары одап, аштап-ырглап турганнар. Чырык база доктаамал эвес турган. Ынчалза-даа бо бүгү бергелер оларга күзелин чедип алырынга шаптык болбаан. Сургууллдар чүгле санитар-чырыдымышкын ажылдарынга киржип турган эвес, а профилактика ажылын чорудуп, лама, хамнар-биле демисселге идепкейлиг киржип турганнар. Эмнелгелерге олар боттарының практиказын эрттирип турган. Эмчилериң даасканы онаалдаларын олар улуг сонуургал болгаш кичээнгейбиле күүседип турган. Ам республикада ат-сураа билдингир апарган эмчилер Джон Балчый-оол, Виктор Верещагин, Раиса Астафьева, Валентина Очур-оол, Мария Межекей, Лидия Верещагина, Виктор Васкаков болгаш ескелерни-даа сактып ор мен. Медицина училищезин тургузарынга Сергей Акбанович Серекейниң киирген үлүү кавчаар-даа аажок улуг дээрэзи демдеглезе чогуур. Тос чыл бурунгаар училище улуг чаа бажыңны алган. Сургууллдарның иинти чурттарга бажыңы база ында. Олар делгем аудиторияларда кичээлдеп турар. Амгы үениң негелдезин ёзугаар дериттинген хереклелдерлиг, лабораториялардыг. Өөредилге эргелекчизи Зоя Назытыевна Сат училищениң өөредилге ажылын он чыл ажыг удуртуп келгеи. Негелделиг башкы, талантылыг организатор, коммунист З. Н. Сат кады ажылдап турары эштеримиң болгаш сургууллдарның хүндүткелиң чаалап алган. Ол педсоветтерге илеткелдерии, отчеттарны докгаамал кылып, бодунуң арга-сүмезин ескелерге берип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур.

Училищениң 40 чыл ооң таварыштыр ажылдап турар башкы эш-өөрге болгаш сургууллдарга байыр чедирбишаан, үнелеп четпес эртине—кижиниң кадыымың камгалалыга улуг-улуг чедимишкинерии күзедим.

Л. БАСКАКОВА,
эмчи.

Новокузнецк.

ТУРАСКААЛДЫ АЖЫТКАН

АФИНЫ. Грецияның Коммунистиг партиязының Топ Комитединиң бажыңының мурнунга В. И. Ленинге бюст тураскаалды ажыткан. Ооң ёзулалынга ГКП ТК-ның Чингине секретары Х. Флоракис, партийның ске-даа удуртукчулары болгаш хоочуннары, грек хей-нинтиниң төлөөлекчилери киришкен.

Грек архитектор М. Маркистиң төлевилели-биле кылган тураскаалды ажыдып турда, «ГКП ТК-ның бажыңының мурнунда тургускан Улуг Ленининиң скульптуралыг портрели чаа Греция, тайбың болгаш социализм дээш бистиң демисселивистиң оруун көргүзүп турар» деп, ГКП ТК-ның Политбюро кежигүнү И. Калудис чугаалаан. Ол хүнге тураскаалдың бижээн шулүүн сураглыг шулүкчү Т. Конзос номчаан. (СЭТА).

ПЛЕНУМ БОЛГАН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Национал конгресстиң депутаттар палатазынга болгаш эрге-чагырганың чер-чер организациязынга бо чылдың ноябрь 3-те болган немелде соңгуулдаларның түңнелдерин Аргентинаның Компартиязының ТК-зының пленумунга анализтеп көргеп. Коммунистер, чөөн үеелдиг элээн каш партиялар болгаш бөлүктер кирип турар улусчу фронтуның эвилели соңгулдаларга киришкенинче улуг кичээнгейни пленумга угландырган.

Депшилгелиг күштер соңгулда кампаниязының үезинде дем каттыштырган хөделиишкиннериниң дугайын дыңнаткаш, сөөртүлгениң күжениишкининг графигин ёзугаар чүүрер-дүжүрер бүгү ажылдарыны күүседирии хүлээнгеннер.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

СОФИЯ. «Шипканың маадырлары» деп болгар паром судмозунуң экипажы чугула интернационалчы эгелекчи саналды үндүргеп. Болгар далайжылар Ильичевск биле Варна аразында «Найырал көвүрүүнде» сөөртүлгеде ажылдап турар совет эш-өөрлерниге СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдуруп 27 шалыпчы рейстерии болгаш ВКП-ниң XIII съездизинге алдар болдуруп 13 рейстерии планнан ажыр кылырын кыйгырганнар. Ол эгелекчи саналды Варна порттуң ске-даа коллективтери деткээн. ССРЭ-же чорудуп турар чүүктерии сайгарарын хандырып турар комплекстиг 14 бригадалар чыл онаалдазын күүсеткенииниң дугайын дыңнаткаш, сөөртүлгениң күжениишкининг графигин ёзугаар чүүрер-дүжүрер бүгү ажылдарыны күүседирии хүлээнгеннер.

ВЕНА. Зальцбургтуң антифашистиг комитеди национал-социализмниң кижи көөр хөөн чок идеяларын ажыгыбиле иептередип турар ында «Фолькстрое» дээр барыын экстремисчи журналдың удуртукчуларынга удур истелгени чорударындан ол коорайның прокуратуразының ойталаанын неонацистерни дорту-биле деткип турары кылдыр саналы. Чурттуң демократтыг хей-нинтиниң санал-онаалы-биле алырга, ол неофашистиг партияга органының туруп турары неонацисчи пропагандаңы чорударынга хоруглаашкынын дорту-биле үреэни болур.

БЕЙРУТ. Сеелгү конюктурның иштинде ливан патриоттар даймчы чеди үүүшкүнерии чорутканнар. Израиль агрессчилериниң дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидиригии таварыштырган партизаннарының хөделиишкинниери Мурнуу Ливанның эжелеттирген барык бүгү кезээн хаара туткан. Бинт-Джбейля Хасбаи районнарынга израильчилерге болгаш «Мурнуу Ливанның шериң» дээр оларның талалакчыларының туруштарынче патриоттарның халдаашкыннары улуг чедишкинниг болган. Сук аль-Хан деп чурттакчылыг суур чанында эжелекчилериң болгаш оларның чалчаларының быжыглаттыгаан туружу долузу-биле чылча шаптырган.

ВАШИНГТОН. Делегейниң ийги даймынның соонда нацисчи кем-херек үүлгедикчилерии АКШ-тың эрге-чагырганың чажырып турарының фактыларын истээр талазы-биле тускай комиссияны тургузарын негээн хоойлу төлевилелиң киирер дугайында шинтпириниң дугайын америк конгресстиң төлөөлекчилер палатазының кежигүнү Барни Фрэнк медеглээн. Конгресстиң ол саналга эргелеи бодунуң ийи илеткелиниге Вашингтонның эрге-чагырганы нацистерге дуза көргүзүп, оларны АКШ-та чажырып турарының фактызын билиишпээ-дээ болза, гитлержи кем-херек үүлгедикчилери-биле АКШ-тың кадык ажылдажылгазының ёзугуг хемчеэлиниң дугайында «четпес» көргүзүп турар деп, ол айыткан.

ТОКИО. Токионуң мурнуу чугунде Мияке ортулукка америк шериг аэродромун тударының планынга тускай удурланымышкынны Японияның Коммунистиг партиязы медеглээн. Ол объектини тургузары ортулуктуң экономиказынга улуг согуг болур болгаш ооң чурттакчыларынга аймылды тургузуптар деп, медеглелде айытган.

(СЭТА).

Шенелдениң чажыды

КӨРҮШ-БИЛЕ...

Москвачылар болгаш эскедаа хоорайларның эстрадага ынактары Москонцерттиң артизи Валерий Авдеевтиң көргүзүп турар дуржулгаларын эки билир. Ол аутогенниг тренировка дузазы-биле сайзырадып алган аргаларын улус мурнуунга бараалгадып турар: кедергей хей чүүлдү сактып ап шыдаар, шуут аваршымас, кайы-бир көрүкчүүнүң бодап алган чүүлүн кылыптар. Ховар арга-шинээ, ынчалза-даа оларны эртем тайылбырлап шыдаар. Ынчалза-даа эвээш, тускай кижилер мурнуунга чүүлдер көргүзер таварылгалар база ында таварышкыдаар.

Бо шенелдеге эртемденнер, документалдыг кино ажылдакчылары, журналистер чыылган. Залдың дап-дал ортузунда стол кырында компас чыдар. Ону дыка чырыдып каанындан, компас черле мындыг болуру-биле, соңгу чүктү айтып турары ыяктан-на илдең. Залдың мындыы талазындан Авдеев көстүп келген. Ооң арны хаяы бодамчалыг, холдарын чада тудуп алган. Салаларын оожум, ээлгир шимчеткилээш, агаардан бирле чүве тып алган ышкаш болган, оон столга метр хире четпейн, көзүлбес моондакка таварны берген дег, доктаай берди.

Компасче кончуг кичээнгейлиг көрбүшаан, Авдеев илейти күжениишкин-биле көзүлбес моондакты чайладып эгелээр. Бир, ийи минута эрткен соонда, компастың согунчугажы туружундан шимчеп эгелээнин көрүкчүлер эскерип каан. Ооң соонда согунчугаш холдарының шимчээшкинин катаптавышаан, дээскинип эгеледи.

Дуржулга улам нарыыдаан. Авдеев база-ла бүгү бодун, кичээнгейин компасче мөөнээн. Холдары күжениглиг апарганы-иледең. Хенертен компас ам боду «дирлип» келди: каш катап сирлеш дээш, чоорту шимчеп эгелээн. Он беш хире сантиметр чымып чоруй тура дүшкен, оон долганың эгелей берди. Каш долганган доктааган...

Шенелде оюнчук эвес. Ынчалзажок артист артист-ле болгай. Арыг эстрада аргазы мында «чаштынып» чыптаан бе? Мындыг айтырыгны аңаа турган эртемденнерден салдым.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик Ю. Б. КОБЗАРЕВ:

— Бис хымалдаларны каш удаа кылдывыс, оон иштинде кандыг-бир херексел ажыглаар арга чок байдалдарга база. Кижиге дыңналыр азы үн бижидер аппаратурага тырттырып болур акустика импульстарын холдары-биле тывылдырып шыдаар чамдык кижилер турар деп чүвени оон-даа мурнуунда шенелделер дузазы-биле тодаратылаан чүве. Оптика диапазоныг электросорунзалыг чалгыгларны хереңдендирип болур кижилер база тургулаар, ону база көрүп азы приборлар дузазы-биле демдеглеп болур. Валерий Авдеев, шынап-ла, компастан ыракка тургаш, оон согунчугажынга салдарлыг чүүл кылыптар кижидир. Ол болуушкуну шинчилээр апаары билдингир.

Техниктиг эртемнер доктору, профессор А. В. ЧЕРНЕТСКИЙ:

— Дегбейн кандыг-бир чүвени Валерий Авдеев ышкаш шимчедиптер дуржулгалар чаа эвес чүүл-дүр. Ындыг болуушкуннар дугайын языбүрү авторлар XVIII болгаш XIX вектерде делгерецгей бижигилээн. Бистиң чуртувустаам ындыг дуржулгаларны Нинель Кулагина, Эльвира Шевчик, Борис Ермолаев болгаш өскелер-даа кылып турар. Ол болуушкунуң долу болгаш бүрүн тайылбыры амдыызында чок, оон чылдагааны—биознергия чорудугларының ам-даа эки шинчилеттинмээнинде. Кижиниң физиктиг полелерин шинчилээрин язы-бүрү мергежилдиң эртемденнери кады чорудар болза, эки деп санап турар мен. Чүгле мичаи Валерий Авдеев ышкаш кижилерниң кайгамчык арга-шинээнинiң дугайын ёзулуг эртемге үндезилеп тайылбырлап болур.

М. КОЗЛОВ.
(«Советская Россия» солуунзан).

ТЫВЫЗЫКТАР

Кырны чөк хиреде
Хылдаан диштерлиг,
Химиреңир чорза-даа,
Кижилерге ажыктыг:
Оттуглар ыяш-даа кесчи бээр,
Оран-сава-даа тутчу бээр.
Өтпес, катпас аргамчызын
Өт-оран эргий аскан.
Аъш-чем-даа кылчы каактар,
Аалчылар-даа чалай каактар.
Чершин, дээриңге кулаа-карааа
Четпес-барбас аалы чок.

К. САМБУУ.

Ачамның кылып берген савазын мынчага чедир үүн чададым.
Аванның даарап бергеш чанчык хавын назылаже көрүп чададым.

Д. АГБААН.

ЭРТИНЕНИ ТЫПКАНЫ

Хөделир херек. Доп-дораан шинтпирлиг хөделир херек.

Ынчалзажок, бичии книжилер чүүү кылып шыдарын? Чалым хая кырында чеветже баарының бичии-даа ажыы чок. Графты (ногаан хептиг книжини) олар мурнай чедип шыдавас. Чаңгыс-ла арга арткан: бүгү чүвени Борис Сергеевичиге чугаалап бээр.

Ооллардың чугаазын Борис Сергеевич кичээнгейлиг дыңнаан. Оларның чугаазы элдептиг болган. Ынчалзажок чигзинип олурарын ол чугаалаваан болгаш туруп келгеш:

— Бараалыңар, ооллар — деп каан.

Халзын шынаазының кырында хаяда чеветже бүгү отряд чорупкан. Кит деп шолалыг повар оол безин пионерлер турлаанда чем кылыр черге артып каап шыдаваан.

Борис Сергеевич орук ара көдээ Советке кире дүшкеш, хоорайда байысаакчыга бо бүгүнүң дугайында дыңнаткан болгаш көдээ Совет даргазын эдертип алган.

Халзын шынаазында хая кырында чеветге чажырып шыгжаан улуг өртектиг эртинени тып алыр дээш, ынаар пионерлериниң чоруткаының дугайында медээ бүгү суурга дораан-на дырган (Анатолий Рыбаковтуң «Хүлер куш» деп номундан үзүндү).

Борис Сергеевич болгаш көдээ Совет даргазы элээн каш тараачыннарны кый дээнер. Ломкар болгаш демир-хүүректер-биле даштар адаан казып эгелээннер. Даштар адаа удаваанда кастыгган. Оларны чалым кырындан черже чуул ыдып бадырары арткан. Чалымның даш бадар талазында тургаш тараачыннар чайлап бээрин Борис Сергеевич дилээн. Үш даштың чалым хая кырындан чуул ыдып бадырыпкан.

Чевет кырынга шыпкан калбак плита даш көстүп келген. Ооң кырында харын-даа сиген үүп келген болган. Ону шывыг-дыр деп эскерери безин берге.

— Чевегни үрегден каактылар. Бурган номналынга удур чүве-дир бо—деп, Ерофеев кедергей хыйланган.

Тараачыннарның араазында бир кижи мынча деп харылаан:

— Чевет кылыр чер эвес шыкажыл, чевет дээрге, хөөрге чыдар шыкажыгай.

Чевегниң шывыын ажыдыпкан. Ооң адаанда улуг эвес оңгар бар, а орнукшуткан кижи, кандыг-даа чевет ында чок болган. Ону долгандыр тараачыннар үглеп келгеш, пат-ла кайгааннар.

— Вичии атказарлап көрүңер, хамаатылар, шупту-нарга көргүзер бис — деп, көдээ Совет даргазы дужаагаан.

Ол араазында графиня болган граф Карагаев чедип келген. Оларны кым-даа эскербээн, тараачыннар олар-же кичээнгей салбаан. Чүгле Миша болгаш хеме ээзи олардан караан чайлатпаанаар. Аныяк графты Ерофеев танып каап, база-ла оортан карап салбаан.

Базырлык адаанда оңгаржыгашка бичежек демир кара хааржак чыткан. Хааржакты Борис Сергеевич үштүп эккелген. Ол шоочалыг болган. Лом-биле шоочаны адырган, хааржакты ажыдыпкан. Чайыннанчак үнелиг даштар-биле шып каастаан брошь чыткан. Ооң ортузунда бриллиант кижи караан чылчырыктадыр чайнаар болган...

Чажыт шыгжагта хей чылдарда чыткан улуг өртектиг ол эртинени Борис Сергеевич өрү кедүргеш, чыылганнарга сонуургадып көргүскен.

Граф Карагаев тараачыннарны ыңай-бээр хенертен иткилевишаан, Борис Сергеевичиге чедип келген. Ооң соо-биле графиня кадай база.

— Бо хааржак мээнидир — деп, графиня чугаалаан.

— Чадавас боор — деп, Борис Сергеевич эвилең харылаан болгаш эртинелиг хааржакты аңаа бербээн.

— Хааржакты берииер — деп, графиня негээн. Ынчалзажок Борис Сергеевич бо удаада база бербээн.

— Хааржакты силерге берип шыдавас мен. Оны Совет эрге-чагырга организарынга хүлээдип бээр ужурлуг бис. Ынчаарда иеген болур силер.

Ооң соонда хенертен элдептиг чүве болган: Борис Сергеевичиниң холундан эртинелиг хааржакты Карагаев аваангыры аажок ушта соп алган. Бүгү книжилер аңгадай берген.

Борис Сергеевичиниң арны агара берген, Карагаевче ол чоокшулай бергеш:

— Хааржакты доп-дораан эгидиңер!— деп алгырган.

Карагаев карманындан пистолет боозун ушпун эккелген. Ооң мурнуунга турган бүгү книжилер чайлай дүшкен. Карагаев оң холунга боозун, солагаймынга—эртинелиг хааржакты туткаш, далаш чокка кылаштапкан. Ынчалзажок бир книжиниң дыңзыг үнү ону доктаадыпкан:

— Бооңарны черже октаптыңар!

Карагаев хая көрүп келген. Ооң артынга байысаакчы болгаш ийи кызыл—шериг турган.

Очулдурган А. ДУГЕРЖАА.

КӨРҮНЧҮК БУЗУУ

Войдуска болгаш дириг амытаннар амыдыралынга элдептиг таварылгалар болгулаар. Ону кижи бүргүү эскерип чоруур. Бир таварылганы дыка сонуургаан мен. Кожавыста дачаның эдериниң көрүнчүү бусту берген. Ооң бууунуң бирээзии бистиң дачавыстың хериминиң даштында ажыглаар дээш дужүрүп каан хөрөө кырынга тургузур салып каан турган. Огород суггарар дээш кээримге, көрүнчүктүң мурнуунда дыка хей бора-хөкпештер чыгыы берген, «көрүп» олурлар.

Элээн көрүп тур мен, чүве эскерер хире эвес, мурнуун буляажыр, көрүнчүк мурнуунга танцылаан даа ышкаш, өрү шурагылаар-даа, баштарын борбаңнадып, чалгыларын далбаңнадыр-даа, оон көрүнчүкке көрүп, ону хаайы-биле соктагылаар-даа, мцайбээр шыпырандайнчып, көрүнчүктүң артынче-даа көөр.

Мыжыраан-чыжыраан алгы-кышкызы-даа кончуг. Чамдыктары ужун чоруй-даа баар, үр болбайн, катап дедир кээп, «көрүп-даа» эгелээр. Бо чорук барык элээн хей хүннерде үргүлчүлээн. Көрүнчүк чаңы кушкаштарының «көөрежир, танцылаар, аян-телээр» бузуну апарган. Кожаң Кара-кыс Моингуп оларны чаптап, чурукка тырттырып алза деп чугаалап турган.

Ол көрүнчүктү, бир көөримге, улус алган барган болду. Кушкаштарым аңаа чыылбастадыл.

С. ДУКЕЖЕК.

ТООЛГА КИРГЕН

Волганың септеринниң элээн делгем бир каш ортулуктары эртемденнериниң кичээнгейинде: пеликан деп адаар оизагай куштуң уязынга аңаа таваржы берип болур. Пеликаннарны бистүң чуртта оон ыяй Каспий, Кара, Азов, Араль далайларының эриктеринден, Казахстанның элээн каш көлдеринден көрүп болур. Кыскыл болгаш дылыраш ийи хевирге оларны үзүп ылгаар. Бо куштар кончуг улуг, чалгыннарын херипгерге, ийи метр чеде бээр, деңизин 13 килограмм сут болгулаар. «Дириг четкилер» — балык тудукчулары кылдыр оларны ажыглап турар чурттар база бар. Пеликан база бир оизагай шынары-биле үе-төөгүден бээр кижилерни кайгадып чоруур.

«Гамлетте» Лаэрт, адазы Полонийни өлүрген дайынчыларын өжээн негеп алыр дээш, дангыраглаан дээр: «Сээң өөрлериң камгалаар дээш, өлүрүүден чалдынмас мен, хөрээм бускаш, пеликан дег, хаңым бээр мен».

Төлдерин чемгерер чүве тыппайн баргаш, оларның аъш-чем дилээринге шыдашпайн, узун хаайынын күштүг согуу-биле пеликан бодунуң хөрээн чара шаантарга, ооң изиг хаяы оларның кызыл аастарынче дамдылап кирип турганының дугайында бурумгу тоолчургу чугаа бар. Ол дугайында сөстү шинзинге Шекспир ажыглап кимирген.

Пеликан дыка хей чурттарда амы-тынын харамнанмас деп туруктуң демдээ болуп турар. Ооллардың чемгерил орар пеликаннарның чуруун уругларга дузаламчы инитителдериниң открыткаларынга болгаш демдектеринге кирип чораанын Россияның төөгүзүнден көрүп болур.

Орнитологтарның санап турары болза, пеликаннарның амы-тынын харамнанмас деп турарында үндезин бар. Ооллардың оларның чемгерин органын кижи көрбээн, таварышпаан-даа. Боостаазында «шоодайжыгашче» балыкты суп алгаш, уязынга ужуп келир. Чемин үштүп чиирииге аптиг кыыдыр — хөрөөнге аксын чада каап алыр. Мурнуун булаашкан куш ооллары иезиниң хөрөөн чамдыкта хаызыралыр соктап алыр.

ШЫДЫРААНЫҢ ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОННАРЫ

Вильгельм Стейниц (1836—1900 ч. ч.) бежен харлыында шыдыраа талазы-биле делегейниң баштайгы чемпиону болган. Ооң дараазында 1889, 1890, 1892 чылдарда делегей чемпиону адын камгалап келген.

Эмануил Ласкер (1868 — 1941) чээрби алды харлыында 1894 чылда делегейниң ийиги чемпиону болган. 1921 чылга чедир ол алды удаа делегей чемпиону адын камгалап шыдаан.

Хосе Рауль Капабланка (1888 — 1942, Куба) — делегейниң үшкү чемпиону. 1921 чылда 33 харлыында Э. Ласкерни 24 салыгдан 9:5 санныг кылдыр уткан.

Александр Алехин (1892—1946) үжен беш харлыында 1927 чылда Х. Капабланка-биле ойнаап, ону уткан болган шыдыраа талазы-биле делегейниң дерткү чемпиону болган. Ол 1929, 1934, 1937 чылдарда чемпион адын делегей маргылдааларынга хевээр арттырып, камгалаан.

Макс Эйве (1901 — 1981) — делегейниң бешки чемпиону. Ол атты 1935 чылда үжен беш харлыында А. Алехин-биле ойнаап, 15,5:9,5 санга уткаш, чедип алган.

Михаил Ботвинник (1911 чылда төрүттүнген, ССРЭ). Ол баштай 37 харлыында делегей чемпиону болган. 1951, 1954, 1958 болгаш 1961 чылдарда чемпион адын хевээр арттырып, тиилелгелиг ойнаан.

Василий Смыслов (1921 чылда төрүттүнген, ССРЭ). Ол 1957 чылда 36 харлыында делегейниң чедиги чемпиону болган.

Михаил Таль (1936 чылда төрүттүнген, ССРЭ) чээрби үш харлыында 1960 чылда М. Ботвинникти уткаш, делегейниң сескн чемпиону болган.

Тигран Петросян (1929 — 1984, ССРЭ) — делегейниң тоску чемпиону. 1963 чылда үжен дөрт харлыында М. Ботвинникти, 1966 чылда Б. Спасскийни уткан.

Борис Спасский (1937 чылда төрүттүнген, ССРЭ). Ол 1969 чылда үжен ийи харлыг тургаш, Т. Петросянны уткан болгаш делегейниң онгу чемпиону болган.

Роберт Фишер (1943 чылда төрүттүнген, АКШ). 1972 чылда чээрби тос харлыында Б. Спасскийни уткаш, ом бирги чемпион болган.

Анатолий Карпов (1951 чылда төрүттүнген, ССРЭ). 1975 чылда Р. Фишер-биле ойнаар турган. Маргылдаага чылда төрүттүнген, ССРЭ). 1978 чылда Б. Корчнойну, 1981 чылда — ол-ла шыдыраачыны уткаш, делегей чемпиону адын камгалаан.

Гарри Каспаров (1963 чылда төрүттүнген, ССРЭ) — ийи-харлының талазы-биле (22 харлыг) делегейде эң аныяк он үшкү чемпион. А. Карпов-биле ол 24 удаа ойнаан болгаш бо чылдың ноябрь 9-та сөөлгү салыгга делегей чемпионун ол уткан. Ооң саны 13, а Карповтуу—11 болган.

ЧҮҢ БОЛГАШ СИИР

Чечен чугаа

Алдын күс дүшкеп, куряк чайы. Өт септеп-селиир дээш, кырган-авай хөөрең дег аккыр хой дүгүнден чүң зорип алган, а ооң уруу ачазының дииңнеп кедер ядын улдурар дээш, сиир кадып, шай хайындырып, чай чок ажылдап органнар. Оларның оглу Олег «бичии дүңмазы Чечек-биле ойнап, а ачазының Көстүк дээр диңнчи ыды каратыын аалдың зөлериниче эдлечтир көргүлеп, калачык дег тырыкы кудуруун чайып, чылганып, кулактарын сувуреңнеэш каап чыткан.

Ол аразында Сиир биле Чүң кайывыс чаражыл дээш маргыжып эгелээннер. Сиир турган:

— Сээң адың кым ийик? —деп. Чүңден билбээчиепеп айтыргаш, кыжыраан хевирбиле харыы маңап каттырганнаан.

— Па, мээң адымны кайчап билбес апардың, Сиир? Мээң адым бе?... Чүң дээр ышкажыгай, канчаарың ол, ынчаш? Ээмниң эң-не эрге-чассыг «оглу» боор мен, канчап билбес апарганың ол — деп. Чүң чоргаар харыылаан.

— Чассыг оглу деп, че? Хей чүве! Дүктүг, сарбагар сал дег семи кым чарашсынып чассыдар боор ынчаш! Топтанып көрдүн даан. Бүгү турган бодуңну долгандыр оон-моон хыл, дүк сал үштүнүп келген ыт-теми-ле-дир сен ийин, артында үзүк-боолук ышкажың чүл! — дээш, Сиир аажок кыжырып каттырбышаан:

— «А мени көрем чаражымны. сывыра тыртып каан хола-ла, кылаң тас шевергиимнин! Сени меңээ канчап дөмейлээрил? Мен сен дег үзүк-боолук эвес-тир мен, сал чок чаражымны көрем! деп. Сиир мактанып аажок-ла турган.

Бо чүве чүүү чулчуруп, чүге «хылдыг, дүктүг» сен деп улаараң турары ол? деп Чүң иштинде чиктигзинип, бодун бүдүү шинчилеп көрген-даа:

— Чок, харын-на семдер, семис чаагай, чараш көрүштүг, ангор серге дег дыдыраш каас, эрестиг болган. А сен чиңге-даа болзуңза, аргам-дорганыңны, эскербестир сен бе! Адаргаан хейле мени ындыг-мындыг сен деп чемелеп, болбас тенек бодуң мактап, борбалчыныаан бажың чайып турардыр сен — дээш, Чүң сертеддаа чок хөглүү аажок каттырган.

— Чараш, семис-чаагай мен деп, че? Дүктегер салдыг чүвени сени черле ким чарашсынып чассыдар чүвел, бодап-даа көрем! Мен сеңден сес катап чараш-тыр мен— деп, шын хөңүү-биле Сиир хорадап эгелей берген.

Чүң турган:— «Хей мактанма! Сээң ээң сени ошкап, чыттап, сыйбап эгеледнп органын кожап-даа көрбээн мен, сени чүгле хөм, алгы даарап аай-дедир тыртыкылап, шөйбелээринге-ле. ий орар чоржук чоп! Мен сээңии-биле «дүктүг, хылдыг, салдыг-даа» болзумза, мээң ээм мени бир хүн дургузуунда та каш катап ошкаар чүве. Ынчангаш бо ийи чаагымны көрем, кып-кызыл торгу дег чаражын көрүп тур сен бе! Бир эвес меңээ бүзүревес болзуңза, ынчаш кырган-авай өг кидизи даарай бээрге, а Олегтиң аваазы ядык улдура бээрге, оларның чанынга аяар чеде бергеш, таптыг топтап көрөөлп даан. Ынчаарда бистиң кайбыыстыы шын болур эвес, көргей-ле бис. Ыыт-шимээн үндүрдүң халак!— деп, Чүң Сиирни ыяк кылдыр чагаан.

Сиир кезек боданып тура:

— Че, ындыг-дыр. Камчаарыңга-даа мээнии кажаңдаа шын болур ужурлуг, а сени кым-даа ошкап чассытпас көргей-даа бис! — деп маргышкан. Тиилээн книжге аштырган кижи шоколад-конфет садып бээр боол дугурушкаш, хол тудушкуннар.

Кидис даараан кырган-аазы, ядык улдурган уруу-биле кожа олурупкан, аажок-ла хөөрежип, дер-бузу шаалаже шайлаан органнар. Чүң биле Сиир аваашкылар чанынга дүүкаа чеде бергеш, дугуржулга ёзугаар, ыыт-шимээн чок, чүү болурун четтикпейн, топтап көрүп органнар.

Удаваанда кырган-аза улуг тевенени өрү чырыкче углай тудуп аа-ла, узун чүңнүң бир ужун эрнинче дегзип, инезин сыптаарын оралдажып, четпес карактарын имирээрти көрүпкен, чүңну та каш катап ошкаан, инезин сыптап алгаш, амыраанзыг, даараның киришкен. Ядык улдурган аазы ядыктың хөм үлдуңун шивегейн-биле өттүр үттей өткеш, сиирлиг инезин ол үттерже суккаш, сиирни үндүр-киир, аай-дедир тыртканы, үзе согар-даа чыгыы, каржызы аажок аажылап органын Сиир биле Чүң ам ылап-ла бүзүреп көргеннер.

Чүң маргылдаага акшаныыга амыраш, бүдүү Сиирни имней каапкаш, аваашкылардан элээн ырады маңнай бергеш:

«Че, кайывыстыы шыыдыр?» — деп айтырган, а Сиирниң бажы халагар, муңгаргайы аажок, кезек ыыт чок тургаш: «Ындыг деп чөрле бодаваан мен, күжүр ээким! Оода сиирни чайгыс катап безин чүге ошкавазыа, өштүг-биле дөмей болду!» — деп. Сиир дыка хомудаан болгаш аштырганын миниигеп:

«Сээңни шуптузу шын-дыр, сээң-биле сүмележип, семдеп өөреиип, төлептиг чоруур мен—дээш, конфета садып чоруур дей берген. Чүң турган:

«Чок, ээким, конфеттиң хөрөө чок, а шын эвес аажычацыңы миниигеннің эң кол чугула чүве ол-дур, миниишкин дег эки чүве кижиге турбас ужурлуг» — деп, Чүң ээжинге чөвүн сөглээн.

А. БОРБАК-ООЛ.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүүн-шинн театрында

Медицина училищезининиң 40 чылынга туралаатқан байырлыг кежээ, 23-те 18 шакта.

Ч. Айтматов «Ииниң шөлү» 24-те 19 шакта.

В. Катаев «Политүң оглу» 24-те 12 шакта.

«Енисей» Культура бажыңында

Дискоклуб 23—24-те, 19 шак 30 минута.

«Звездочка» клубтуң кичээли 23-те 10, 24-те 14 шакта.

Ритминг гимнастика белүүнүң кичээли 24-те 14 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң клубунга

Дыштанныга кежээлери 23—24-те 19 шак 30 мин.

«Херел» спорт залында

Самбога эки тура спорт никитилелдериниң бирги чери дээш маргылдаа, 23—24-те 10 шакта.

№ 4 ПТУ-нуң, автоорук техникумунуң, медучилищезиниң, № 2 школаның спортзалдарынга — хоорайның бирги чери дээш волейбол маргылдаазы, 23-те 14 шакта. 24-те 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ТВ

НОЯБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Бир эвес кадык болуксаныза. 9.10 — «Чокан Валиханов». Уран-чечен телефильм. 3 болгаш 4-кү серилялары. 11.20—XI Бүгү-эвилелдиң телефильмнер фестивалының шаңнаткан фильми. «Уралочка». 11.40 — «Үш чус чылдарның хоорайы». Ленинград дугайында. 2-ги дамчыдыгга. 12.10 — «От-буде болгаш школа». Тележурнал. 12.40— «Поэзия».—В. Хлебников. 13.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Чехословак». «У колыбели народного творчества» (Чехословакия). 14.50— Бөгүн делегейде. 15.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.05 — «Непохожая». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серилялары. 18.20 —«Бир катап кузуң». Эстрада көргүзүү. 19.50 — «Хозяин ветров». Мультфильм. 20.00 — «Ангелина Степанова — актриса художественного театра». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ялла» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионалы. «Днепр» — «Торпедо» (Москва), «Спартак» — «Жалынгирис». 23.45—23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксаныза. 8.30 — Бистиң садывыс. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Прочерк в метрике». Док. телефильм. 10.00 — Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга уран чүүл мастерлериниң концерти. 11.00 —Тюмень телестудиязының программазы. 12.00 — «Цирк ареназында». 12.40 — «Камера делегейже көрүп тур». 13.30 — С. Маяшко. «Страшный двор». Каттырымчыг опера. Варшаваның Улуг театрының шинзи (ПУР). 15.50 — «Кадыкшыл». 16.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьеханың концерти. 17.50 — Аян-чоруукчулар клуву. 18.40 — «Комме. Мухтар!». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Первая скрипка». Мультфильм. 20.15 —Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады «Хорошки» ансамбльдиң концерти. 21.00 — «Ye». 21.30—22.50— «Антон Иванович сердится». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргээр, быскан хар чаар. Дүне 25—30 градус, хүндүс 13—18 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, быскаңнаар. Дүне 26—28 градус, хүндүс 13—15 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пришла и говорю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Шутки в сторону» 10.50, 12.40, 16.10, «Жил отважный капитан» 14.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Анжелика в гневе» 14.00, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Необдуманный шаг» 14.30, 16.50, 19.10 шактарда.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизининиң 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60, культура киллизининиң 2-23-54; колхоз ажыл-агый киллизининиң 2-21-47 корреторларның 2-27-41 бухгалтерининиң 2-12-45 солуп келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3172.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының иерктериниң газазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00264

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (12973) | 1985 чылдың ноябрь 24, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарын улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаал хүлээп алган.

Көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-дав адырларын эргелеп башкарарын экижидер талазы биле СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр боттандырган хемчеглер аъш-чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге болгаш чонну оларның-биле хандырарынга эки салдарны чедирген дээрзин доктаалда демдеглээн. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы быжыккан, агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының бүдүрүлгечи харылзаалары улам ыңай хөгжээн.

Ынчалзажок эвилел болгаш республика деңнелдеринге агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының структуразын сайзырады чедир кылбаанының ужуруида болбаазырадыр үлетпүр биле көдээ ажыл-агыйның эргежок чугула интеграциязы чедип алдынмаан, колхозтарның, совхозтарның болгаш хандырыкчы организацияларның аразында харылзааларының экономиктиг механизминге боттуг өскерлиишкиннер болбаан.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажыктыг ажыл-чорудулгазының эң чугула негелдези кылдыр агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарын улам ыңай сайзыраңгайжыдар, ону бүгү деңнелдерге чаңгыс аай бүдүн чүүл кылдыр планнаарын, акшаландырарын болгаш эргелеп башкарарын хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозун, ССРЭ-ниң Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозун, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүр министерствозун, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозун, ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозун болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитедин дүжүргеш, оларның баазазынга ССРЭ-ниң Агроүлетпүр эвилел-республика күрүне комитедин (ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомун) тургузарын чүүлдүг деп көрген.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркому чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң күрүне эргелелиниң төп органы болур болгаш бүдүрүшкүнүн өстүрери, көдээ ажыл-агый продукциязын садып алыры, ооң бүрүн кадагалалы, шынарлыг болбаазырады ажылдаттынган турары болгаш аъш-чем бараанарының ассортиментизин дыка калбартырын хандырар дээш бүгү долу харыысалганы эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады харылаар. Ол сорулга-биле агроүлетпүр комплекизин планнаарының, акшаландырарының болгаш ону материал-техниктиг курлавырлар-биле хандырарының талазынга чогуур эргелерин болгаш бүрүн төлээлээшкинин комитетке тывыскан. Бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң хүлээп алган шиитпирлерин бүгү министерстволарның болгаш ведомстволарның, ол ышкаш албан черлериниң, каттыжыышкыннарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның күүседири албан болуру доктаалда тодаргайлаттынган.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркому бодунуң ажыл-чорудулгазын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң удуртулгазы-биле, а эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнары, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттери, районнарның (округтарның) агроүлетпүр каттыжыышкыннары — хамаарышкан эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң улус депутаттарының крайлар, областар, районнар (округтар) Советтериниң күүскомнарының удуртулгазы-биле боттандырар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге болгаш ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга боттандырып чорудары-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дараазындагы чүүлдерни хүлээткен:

эвилелдешкен республикаларның эвилел-республика агроүлетпүр күрүне комитеттерин (эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарын), автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттерин (автономнуг республикаларның, крайларның, областарның агроүлетпүркомнарын) тодаргай байдалдарны барымдаалап тургузар;

округтарның, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарын болур-чогууру-биле эде тургузар, оларны агроүлетпүр комплекизинде бактааган ажыл-агыйларның, организацияларның болгаш бүдүрүлгелериниң девискээр эргелелиниң чаңгыс аай органнары кылдыр организас талазы-биле быжыглаар.

Районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, областарның, крайларның болгаш республикаларның (АССР-лериниң) агроүлетпүркомнарының болгаш эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының дорт чагыргазынче шилчидер бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның даңзызын тодарадырын ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга дааскан.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга дамчыдары чугула черлер болза:

ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозундан көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле инспекцияларын (тараа инспекцияларындан аңгыда). Ооң-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозун ССРЭ-ниң Тараа продуктуларының эвилел-республика министерствозу кылдыр эде тургускаш, ССРЭ-ниң дүжүрүп турар Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозундан хлеб быжырар болгаш макарон үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын, эртем-шинчилел албан черлерин болгаш эргелел аппарадының чогуур санын;

ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозундан хөвеңин, лённу, өске-дав шылбалыг үнүш культураларны, ол ышкаш дүктү баштай болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерин, эртем-шинчилел албан черлерин болгаш эргелел аппарадының чогуур санын;

ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозундан тәлевилелдер болгаш сметалар экспертизазының, мелиорацияга капитал салыышкыннарынга болгаш акша тускайлаашкынынга лимиттерин тодарадырының ажылдарын, ол ажылдарны боттандырып чорудуп турар чогуур санныг ажылдакчылар-биле кады, тудуп дооскан объектилерин хүлээп алырының ажылдарын ооң эргезинче шилчидер.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркому, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнары, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттери, районнарның (округтарның) агроүлетпүр каттыжыышкыннары, оларның чагыргазында совхозтар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери, ол ышкаш колхозтар ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң чаңгыс аай системазы бооп тургустунарын доктаалда тодараткан. ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң бүдүрүлгелери болгаш организациялары-биле чергелештир чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң системазынга ССРЭ-ниң Тараа продуктулар министерствозу, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Балык ажыл-агыйының министерствозу, ССРЭ-ниң Арга-ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитедин кирер болгаш олар чаңгыс аай планнаттынар база акшаландыртынар, ол ышкаш ооң Уставында көрдүнген хүлээлгелерин болгаш эргелерин хевээр арттырбышаан, Центросоюз кирер.

Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиназының тудуунуң министерствозу, Мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрүлгезинге машина тудуунуң министерствозу, Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге машина тудуунуң болгаш амыдырал приборларының министерствозу, Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериниң министерствозу, агроүлетпүр комплекизинге бүдүрүлге чепсек-херекселдерин болгаш өске-дав курлавырларны кылып үндүрер Медицина болгаш микробиология үлетпүрүнүң министерствозу боттарының ажыл-чорудулгазын ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркому-биле сырый холбаштырар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомун ооң даргазы удуртур болгаш ол ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы база болур.

ССРЭ-ниң тараа продуктулар министри, ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажылының министри, ССРЭ-ниң балык ажыл-агыйының министри, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер талазы-биле министр, медицина болгаш микробиология үлетпүрүнүң министри, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының тудуунуң министри, мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрүлгезинге машина тудуунуң министри, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге машина тудуунуң болгаш амыдырал приборларының министри, ССРЭ-ниң Арга-ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединиң даргазы, Центросоюзтуң баштаар чериниң даргазы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң сан министриниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрбанкызының баштаар чериниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң начальнигиниң оралакчызы, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының даргалары, эртемденнер, өске-дав ведомстволарның болгаш организацияларның удуртукчу ажылдакчылары ооң даргазындан болгаш оралакчыларындан аңгыда ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң кежигүннери болурун доктаатканы.

Комитет чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезиниң улуг айтырыгларын чугаалажып көөр.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң системазында кирип турар бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларның айтырыгларын шиитпирлээрибиле коллегияны тургузар.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң коллегиязының кежигүннериниң хуу составын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң, районнарның (округтарның) агроүлетпүр каттыжыышкыннарының эргелеп башкарарынга аппарадын дүжүрген министерстволарның, ведомстволарның, ол ышкаш оларга чагырткан организацияларның эргелел органнарының иннти санының күселибиле тургузар.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга бир ай хуусаа иштинде дараазында чүүлдерни ажылдап кылгаш, СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирип келирин дааскан:

— ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң дугайында Дүрүмнүң төлевилелин;

— республиканың (АССР), крайның, областың агроүлетпүр комитединиң болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының дугайында чаңгыс аай дүрүмнериниң төлевилелдерин;

— дүжүрген министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылдакчыларының санынга болгаш оларга чарыгдалдарынга деңнээрге оларның санын кызырарын болгаш оларга чарыгдалдарны эвээжедирин баш удур көргеш, ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң төп аппарадының тургузуунуң, ажылдакчыларының санының, күш-ажыл төлевириниң фондузунуң болгаш негелделериниң дугайында саналдарны киирерин дааскан. Ооң-биле кады агроүлетпүр комитеттериниң болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыннарының ажылдакчыларының күш-ажылының төлевириниң дугайында негелделер дугайында саналдарны киирер.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттериниң, районнарның болгаш округтарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының даргаларынга дараазында эргелерин бөөр:

эргелеп башкарылганың ол органнарының бедик мергежилдиг ажылдакчыларынга оларның албан-дужаал шалыңының 50 хуузунга чедир немелдени шалың фондузун камнаанының күсели-биле тургузуп болур. Ол немелдени күш-ажылдың шынары кудулаанда, онаалдаларны чогуур үезинде күүсетпээнде, күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун үрээнде дүжүрер азы эвээжедир;

эргелеп башкарылганың айыткан органнарының штат расписаниезин специалистер санынга хамаарыштыр ам ажыглаттынып турар чүүлдерни барымдаалавайн, ажыл төлевириниң фондузунуң болгаш ол органнарның ажылдакчыларының санының кызыгаарынга дүүштүр доктаатынган чурум ёзугаар тургузар эргени тывыскан.

Дүжүрген министерстволардан болгаш ведомстволардан болгаш оларның эргелеп башкарарының чер-чер органнарындан ССРЭ-ниң Агроүлетпүркомунуң, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттериниң, ол ышкаш округтарның болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының аппарадынче шилчидип турар ажылдакчыларга чаа албан-дужаалга ажылдап турар үезинде албан-дужаал шалыңын (бир эвес чаа ажылдап турар черинге куду болур болза) хевээр арттырар.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң, эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнарының, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң, округтарның болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының даргаларынга чорудуп турар эде организастаашкын-биле холбаштыр хосталган ажылдакчыларга оларның чаа ажылга тургустунуп алыр үезиниң дургузунда, ынчалза-даа үш айдан хөй эвес үеде мурнунда ажылдап турган черинге оларның ап турган албан-дужаалының шалыңын хевээр арттырар, ол ышкаш оларның ажылының үзүктел чок стажын хевээр арттырар эргени берген.

Дүжүрген министерстволарның болгаш ведомстволарның чогуур кезектериниң баазазынга ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга материал-техниктиг хандырылганың чаңгыс аай системазын, оларга мурнунда ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунуң боттандырып чорудуп турганы улус ажыл-агыйының өске адырларын хандырар хүлээлгезин арттырбышаан, тургузар.

Агроүлетпүр комплекизинге шинчилелдерин эртем талазы-биле хандырарын болгаш холбаштырарын Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынга хүлээткен. Академияның чер-черде салбырларының хүлээлгелерин тодаргайлаарын, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезин эртем ёзугаар комплекстиг хандырарының системазын ажылдап кылырын база бадылаарын, эртем-бүдүрүлге каттыжыышкыннарын калбаа-биле тургузарын ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга болгаш Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынга дааскан. КАЭЛБА-ның президентизи ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң Эртем-техниктиг чөвүлелин база удуртур кылдыр доктаатканы.

Чурттуң агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының чаңгыс аай системазын тургусканы агроүлетпүр комплекизин башкарарының адыр бүрүзүнүң эргелерин, хүлээлгелерин болгаш тодаргай харыысалгазын чигези-биле тодаргайлаан чүгле ындыг байдалда эргежок чугула ажыктыын ам берип болур дээрзин доктаалда онзалап демдеглээн.

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарын сайзырангайжыдар сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, ССРЭ-ниң Чимис-ногаа ажыл-агыйының министерствозунуң, ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң, ССРЭ-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерствозунуң, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң баазазынга ССРЭ-ниң эвилел-республика Агроүлетпүр күрүне комитедин тургускан.

ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозун ССРЭ-ниң Тараа продуктулар эвилел-республика министерствозу кылдыр эде организастаан.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш Всеволод Серафимович **Мураховскийни** ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң даргазынга төмүйлаан.

М. С. Горбачевтуң Прагадан чорупканы

ПРАГА. (СЭТА). Варшава Керөзининң киржикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчуларының ужуражыышкынынга киржип чораан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 22-де Москваже чорупкан. М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе болгаш аян-чорукка М. С. Горбачевту үдеп чораан албанның өске-даа кижилери база чорупкан.

Аэропортка М. С. Горбачевту ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери В. Биляк, К. Гофман, А. Индра, А. Капек, Й. Кемпный, Й. Корчак, Й. Ленарт, П. Цолотка, Л. Штроугал, М. Якеш, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидаттар Й. Гаман, М. Грушкович, Я. Фойтик, ЧКП ТК-ның секретарьлары М. Бене, Й. Гавлин, Ф. Питра, И. Поледник, ЧКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери З. Горжени, М. Кабргелова, ЧКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы Я. Гайн, өске-даа албанның кижилери үдээн.

Үдеп турганнарның аразынга Москва хүнүн Прагага эрттиреринге киржип чораан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ниң бирги секретары В. В. Гришин, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини В. П. Ломакин турганнар.

М. С. Горбачевтуң Москвада ээп келгени

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 22-де Москваже ээп келген.

М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, аян-чорукка М. С. Горбачевту үдеп чораан албанның өске-даа кижилери ээп келгеннер.

Аэропортка М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның секретарьлары Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков, өске-даа эштер уткаан.

Уткуп келгеннериниң аразынга ЧССР-ниң ССРЭ-де элчини М. Завадил, АКШ-тың ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреткен Р. Комс; Швейцарияның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреткен М. фон Грюнинген база турган.

(СЭТА).

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

ТАЙБЫҢЧЕ ЧҮТКҮЛ

Делегейниң бүгү улустары дег, Тываның чону Женева ужуражыышкынындан чогумчалыг түңнелдерин манап, солуннардан, радио, төлевидениеден ол дугайында медээлерин улуг сонуургалбиле номчуп, көрүп, дыңнап турган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң парлалга конференциязынга чугаазында тайбың дээш демиселче чүткүл сиңниккен-дир.

Бо нарын үеде экижиишкинин чедип аар дээш бүгү аргаларны ажыглаары чугула деп ол санап турар-дыр. Айтырыг дириг артарының азы бот-боттарын узуткаарының дугайында болуп турар деп, ол дорту-биле чугаалаан. Ынчангаш кайы-даа таланың харыысалгазы улуг болгаш тодаргай түңнелди үндүрер үе келген. Чугаалажыышкыннар эки түңнелдиг болзун дээш бистиң чуртувустуң үндүрген күженишкиннерин бүгү делегейниң кижилери үнелеп турары биске чоргааранчыг-дыр.

Кады кылган совет-америк Медеглелде дайынны болдурбазының чугулазын ийи чурттуң баштыңнары онзалап, боо-чепсек бүдүрерин шеглээр деп демдеглээн. «Сылдыстар» дайынын болдурбас дээш бистиң тала шыңгыы айтырыгны тургускан. Бөдүүн чон ону кончуг чүүлдүгзүнүн хүлээп ап турар.

Тайбың дээр адаанга ажылдап, чурттаары дег аас-кежик чок. Американың Каттышкан Штаттарының чонунуң күзели база ындыг деп бүзүрээр мен. Мен малчын өг-бүлеге өскен мен. Аппаратчик мергежилди шиңгээдип ап, найыралдыг коллективте ажылдап эгеледим. Бистиң сөөк далганы кылыр заводтуң ажылчыннары Женевага ужуражыышкыннарның үре-түңнелдиг доозулганынга сеткил ханып, тайбыңны быжыглаар дээш сагыш салыышкынга харыы кылдыр улам кызып, хол дыңзыг ажылдаарын хүлээнип турар. Чыл планын хуусаа бетинде, декабрь 10-да, доозар сорулга салдынган.

М. СААЯ,
ажылчын.

ААС-КЕЖИКТИГ АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга районнуң IV партия конференциязы болуп эрткен. Ооң соонда конференцияның делегаттарынга бараалгаткан концерттиң түңнел көргүзүүнге мындыг одуругларлыг шүлүктү чыылганнар сонуургап дыңнаан:

Ам бо шакта бөмбүрзектиң
кулаа, караа
Женева ордузунче
углангылаан.
Арыг агаар,
аяс дээр дээш идегелди
Ийи улуг
күрүнеден эреп турар.

Бо дээрге он бирги беш чылдың доозукчу чылының үшкү кварталында күш-ажылчы тиилелгези дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан, ону салбас дээш улус ажыл-агыйының бүгү участоктарында күженишкинниг ажылдап турар мөңгүн-тайгажы бүрүзүнүң Чер кырынга тайбың амыдырал, ажыл-иш дээш чалгынналган иннти бодал, күзели-дир.

Ынчангаш Женевага болган совет-америк чугаалажыышкыннарның түңнелинде кылдынган совет-америк Медеглелден бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны экижидериниң болгаш инитизи-биле делегей байдалын кадыкшыдарының эргежок чугулазын ийи тала чөпшээрешкен дээрзин билип алыры биске өөрүнчүг бооп, тайбың келир үеге идегелди быжыктырды.

Ынчалза-даа бис аңаа оожургавас бис, ол дээрге делегейге быжыг тайбың тургузарының талазы-биле улуг ажылдарның чүгле эгези-дир дээрзин билир бис.

С. МОЛДУРГА,
башкы.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫН ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1985—1986 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш социалистиг чарышты организастаарының дугайында доктаалды хүлээп алган.

«1985—1986 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш социалистиг чарышты организастаарының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын күүседири-биле СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дараазында хемчеглерин боттандырарын доктаатканы.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедири, бүгү совхозтарга фермаларның, чем цехтериниң комплекстиг техниктиг хандырылгазын экижидери, машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң үзүктелиишкин чок ажылдаары, хөй күш негеттинер чорудугларны, чем болбаазырадып кылырын болгаш белеткээрин механизастаары, оларны дээштиг ажыглаары дээш база аңаа үндезилээш малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидери дээш, мал ажылының продуктуларын чогуур үезинде хүлээп алыры база болбаазырадыры, ооң эки шынарын болгаш кадагалалын хандырары дээш дээштиг социалистиг чарышты калбак нептередирин СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, агроүлетпүр комплекизиниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге дааскан.

Районнарның, совхозтар, ажыл-агыйлар аразының болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, бригада болгаш фермалар коллективтериниң, мал ажылының бүгү ажыл-ишчилериниң 1985—1986 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедириниң талазы-биле социалистиг чарыжының негелделерин бадылаан.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин 1985 чылдың дөртку кварталының көргүзүглерин киириштирбишаан, 1986 чылдың июль 1-де үндүрер.

Бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарынга коммунистерин болгаш комсомолчуларны таарыштыр тургузар, оларны мал ажылынче немей чорудар, мал ажылының бригадаларын болгаш фермаларын мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерин СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, партия, профэвилел болгаш комсомол эге организациялары боттандырар. Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирери дээш удуртукчулардан база специалистерден негелдени күштелдирер, ону организастаарынга шалыпкын болгаш дээштиг контрольду хандырар, фермаларда болгаш бригадаларда партия, профэвилел болгаш комсомол бөлүктериниң, улусчу контроль постуларының ажылын идепкейжидер.

Бүдүрүлге коллективтериниң иштинге социалистиг чарышты тодаргай болгаш дээштиг болдурар, түңнелдерин чогуур үезинде үндүрер, ону мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге немелде курлавырларны дилеп тыварынга чагыртыр, бүдүрүлге мурнакчыларын калбаа-биле чарлаар болгаш демдеглээр, четпестерин илередир болгаш чогуур үезинде чайладыр.

1985 — 1986 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирери, ооң продуктулуун бедидери, мал чемнерин хумагалыг чарыгдаары дээш, мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседири дээш районнарның, совхозтарның, бригадаларның болгаш фермаларның социалистиг чарыжының чоруп турарын «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның редакциялары, Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күркомитет калбаа-биле чырыдарын дааскан.

(Чарыштың негелделерин 2-ги арында парлаан).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Өргелеп башкарарының төп органы болур ССРЭ-ниң Агроүлетпүр бүдүрүлгезинге эртем-техниктиг дешилгени дүргедедири-биле холбашкан кол айтырыгларны шиитпирлээриниң моөнзор болгаш дараазында чүүлдерни ханды рар ужурлуг:

чүртүүн регион бүрүзүнүң аргаларын эң-не долу ажыглаарын, оңзагай байдалдарын барымдаалап көрбүшкан, бүдүрүлгениң хөгжүлдезин эртемге үндезилеп планнарын, ажыналандырарын болгаш курлавырлар-биле ханды рарын;

агроүлетпүр комплекизиниң адырларын балансылыг хөгжүдеринге, болбаазырадын кылыр үлетпүр-биле көдө ажыл-агыйының сырый бүдүрүлге харылзаазын бөстандырарынга, продукциның кадагалаарының болгаш концентрациялыг хөгжүдери;

колхозтарга, совхозтарга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының эскеда бүдүрүлгелеринге ажыл-агыйны чорударының экономиктиг байдалдарын дескилештирери;

бүдүрүлгелериниң болгаш организациаларының дузалал ажыл-агыйлары, хамаатыларының хууда дузалал ажыл-агыйлары, коллектиптиг сад ажылын болгаш огород ажылын аъш-чем комплекизиниң чарылбас кезектери кылдыр улам ыңай хөгжүдери;

кадыг социал чаартты туруузуушкунну бөстандырыны чорудар, колхозтарга болгаш совхозтарга, тудут организациялырынга болгаш болбаазырадыгга бүдүрүлгелериниң туруи күш-ажылчы коллектиптерин тургузар, ортумак звеновуң болгаш массалыг мергежилдиң кадрларын белетизер болгаш биилиин бедидер талазы-биле хемчегларын бөстандырар.

Эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнары болгаш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттери ханды рар ужурлуг. Аъш-чем продуктуларын бүдүрериниң көвүдедир талазы-биле черчериниң аргаларын эң долу ажыглаарын, ук продуктуларбиле областарның, крайларның болгаш республикаларның чоюп ханды рарын экижидерин дээш олар бүрүн харылаар хүлээлгелиг. Айыттынган комитеттер бодуюң ажыл-чорудулгазын кол нуруузунда дараазында айтырыгларны шиитпирлээрине моөнзор ужурлуг:

чер болгаш мал ажылының эртемге үндезилеттингеи системаларын шиңгээдип алыры, материал-техниктиг, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглаары;

агроүлетпүр комплекизиниң девискээр талазы-биле структуразын сайзыраңгайжылары, бүдүрүлгениң специализациязын болгаш концентрациязын хөгжүдери;

колхозтарга, совхозтарга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының эскеда бүдүрүлгелеринге ажыл-агыйны чорударының экономиктиг байдалдарын дескилештирери;

бүдүрүлгелериниң болгаш организациаларының дузалал ажыл-агыйлары, хамаатыларының хууда дузалал ажыл-агыйлары, коллектиптиг сад ажылын болгаш огород ажылын аъш-чем комплекизиниң чарылбас кезектери кылдыр улам ыңай хөгжүдери;

кадыг социал чаартты туруузуушкунну бөстандырыны чорудар, колхозтарга болгаш совхозтарга, тудут организациялырынга болбаазырадыгга бүдүрүлгелериниң туруи күш-ажылчы коллектиптерин тургузар, ортумак звеновуң болгаш массалыг мергежилдиң кадрларын белетизер болгаш биилиин бедидер талазы-биле хемчегларын бөстандырар.

Эвилелдешкен республикаларның агроүлетпүркүркомнары болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарының, облкүүскомнарының, Агроүлетпүр комплекизиниң системазында бактаан турар ССРЭниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, а ол ышкаш дорт чагыртыр каттыжылышкынналарының, организациаларының болгаш бүдүрүлгелериниң айыы-биле чогуур көргүзүглерни ажылдап кылыр база эргежок чүүлә курлавырлар-биле оларны ханды рар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чүүлдүг деп көргени агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезиниң контроль чурагайларын доктаатқан чурум ёзугаар эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине адырлар аайы-биле чара салбайн чаңгыс аай чүүл кылдыр бөөр база ССРЭ-ниң чогуур министерстволарынга болгаш ведомстволарынга эвилел чагырганыр бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга кылдыр бөөр.

Анаа дүүлүүр эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерни контроль чурагайларны чаңгыс аай чүүл кылдыр областарга, крайларга, автономнуг республикаларга болгаш районнарга бөөр чурумун тодаралдыр.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын контроль чурагайларга үндезилээш, адаандан — колхозтарга, совхозтарга, эскеда бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга ажылдап кылыр.

Эвилелдешкен республикаларның, ол ышкаш ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының санаалдарынга үндезилээш, ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркому ССРЭниң агроүлетпүр системазының талазы-биле экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң чыл болгаш беш чыл планнарының телевизелдерин тургузар болгаш доктаатқан хуусаалдарда ССРЭ-ниң Күрпланынга киирер.

ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркому анаа үндүрүп берген материал-техниктиг курлавырлар фондуларын эвилелдешкен республикаларга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга (эвилел чагырганыр бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга) хуваар болгаш оларның сайгарылгазын организастаар.

Агроүлетпүр комплекизинде кирип турар бүгү каттыжылышкынналарны, бүдүрүлгелерни болгаш организациаларны акшаландырарын болгаш чээли бөөрни ССРЭ-ниң Күрүне банкызына мөөнүзөрә чугула деп кергеи. ССРЭниң Тудуг банкызы ажылчыларның чогуур саанын болгаш шалык фондузум база оларны тежээп тударынга четчир кылдыр көрдүгеи акша-көрөңгилерни ССРЭ-ниң Күрүне банкызынга бир ай хуусаа иштинде дамчыдып бөөр ужурлуг.

Агроүлетпүр комплекизиниң адырларынга планнаашкынның, акшаландырышкынның болгаш материал-техниктиг ханды рылганның чурумунуң ескерилгени-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күркандырылгазынга, ССРЭ-ниң Эртемтехника талазы-биле, Күркомитединге, ССРЭ-ниң Саңинистерстволуунга, ССРЭ-ниң Күрбанкызынга, ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазыбиле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Өртектер талазыбиле күрүне комитединге аппараттың структуразын эде тургузарын, агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң ажылдаарын ханды рар талазы-биле чаңгыс аай көзектерни тургузарын көрүп турган боттандырар.

Агроүлетпүр комплекизинге капитал тудугну эжиждер, тудуг индустриязының тургустунган базазын ажыктыг ажыглаар база тудугда дакпырлашкак звеноларны чок кылыр сорулга-биле Колхозтар аразының тудуг каттыжылышкынының тудуг организациаларының болгаш Кедээ тудуг министерствозунуң базазынга районнарга, областарга, крайларга болгаш республикаларга турар кооперация-күрүне азы күрүне-кооперация каттыжылышкынарын тодаргай байдалдарны барымдаалап тургузарын, эвилелдешкен республикаларның компартиязыларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдерине, партия крайкомнарына, обкомнарына, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга сүмелээн.

Эвилелдешкен республикаларның компартиязыларының ТК-лары, крайкомнар, обкомнар болгаш еске-дээ партия комитеттери агроүлетпүр комплекизин өргелеп башкарылганың экономиктиг күчүлерни, үндүрүп берип турар материал-техниктиг курлавырларны улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш, бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга эртеминиң болгаш техниканың чедишкиннерин дүрген шиңгээдип алыр дээш дээштиг хемчегларни алыр, совет кижилериниң чаагай чоруунуң улам ыңай өзүлдезиниң талазы-биле салдынган сорулгаларны шиитпирлээрине көскү салышкынны киирер дээрзинге бүзүрелии СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Колхозтарже, совхозтарже, еске-дээ күрүне болгаш ажыл-агый аразының кедээ ажыл-агый база болбаазырадыгга бүдүрүлгелериниче болгаш кедээ тудуг организациаларыңче айыттынган бүдүрүлгелериниң удуртукчулары болгаш специалистери кылдыр, бүдүрүлгениң ортумак звеновузунуң удуртукчулары кылдыр шилчиттирген кижилерге СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың май 24-теги № 438 доктаалының 3-ку пунктузунда, еске черже көшкөнде чаа ажылдап турар черинге хары угда пособие төлээриниң талазы-биле көрдүгеи чинигелдерни хамаарыштырарын доктаалда айтыкан.

• • •

Колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организациаларының күш-ажылчы коллектиптери комплекстиг адырларында тургустунган экономиктиг күчүлерни, үндүрүп берип турар материал-техниктиг курлавырларны улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш, бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга эртеминиң болгаш техниканың чедишкиннерин дүрген шиңгээдип алыр дээш дээштиг хемчегларни алыр, совет кижилериниң чаагай чоруунуң улам ыңай өзүлдезиниң талазы-биле салдынган сорулгаларны шиитпирлээрине көскү салышкынны киирер дээрзинге бүзүрелии СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Эвилелдешкен республикаларның, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарының, облкүүскомнарының, Агроүлетпүр комплекизиниң системазында бактаан турар ССРЭниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, а ол ышкаш дорт чагыртыр каттыжылышкынналарының, организациаларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдаарын ханды рар талазы-биле чаңгыс аай көзектерни тургузарын, агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң ажылдаарын ханды рар талазы-биле чаңгыс аай көзектерни тургузарын көрүп турган боттандырар.

Агроүлетпүр комплекизинге капитал тудугну эжиждер, тудуг индустриязының тургустунган базазын ажыктыг ажыглаар база тудугда дакпырлашкак звеноларны чок кылыр сорулга-биле Колхозтар аразының тудуг каттыжылышкынының тудуг организациаларының болгаш Кедээ тудуг министерствозунуң базазынга районнарга, областарга, крайларга болгаш республикаларга турар кооперация-күрүне азы күрүне-кооперация каттыжылышкынарын тодаргай байдалдарны барымдаалап тургузарын, эвилелдешкен республикаларның компартиязыларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдерине, партия крайкомнарына, обкомнарына, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга сүмелээн.

Эвилелдешкен республикаларның компартиязыларының ТК-лары, крайкомнар, обкомнар болгаш еске-дээ партия комитеттери агроүлетпүр комплекизин өргелеп башкарылганың экономиктиг күчүлерни, үндүрүп берип турар материал-техниктиг курлавырларны улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш, бүдүрүлгелерге болгаш организациаларга эртеминиң болгаш техниканың чедишкиннерин дүрген шиңгээдип алыр дээш дээштиг хемчегларни алыр, совет кижилериниң чаагай чоруунуң улам ыңай өзүлдезиниң талазы-биле салдынган сорулгаларны шиитпирлээрине көскү салышкынны киирер дээрзинге бүзүрелии СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

Колхозтарже, совхозтарже, еске-дээ күрүне болгаш ажыл-агый аразының кедээ ажыл-агый база болбаазырадыгга бүдүрүлгелериниче болгаш кедээ тудуг организациаларыңче айыттынган бүдүрүлгелериниң удуртукчулары болгаш специалистери кылдыр, бүдүрүлгениң ортумак звеновузунуң удуртукчулары кылдыр шилчиттирген кижилерге СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың май 24-теги № 438 доктаалының 3-ку пунктузунда, еске черже көшкөнде чаа ажылдап турар черинге хары угда пособие төлээриниң талазы-биле көрдүгеи чинигелдерни хамаарыштырарын доктаалда айтыкан.

• • •

Колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организациаларының күш-ажылчы коллектиптери комплекстиг адырларында тургустунган

Коммунист дугайында чугаа

МЕРГЕЖИЛ

1967 чыл. Аныяк кыс бажыңындан үүп келирге, дверде сылдыстар олче карап базып турган чүве дег, ында-мында чивеңшешкен. Кыштың соок хады оң арны-бажын ажыңнады хөме шаап турза-даа, фермазынче ол далаш базыпкан. Аңаа чедип келирге, саанчылардан кым-даа келбээн болган. Хамык улусту мурнаа келгенинге ол иштинде човай хона берген. Ынчалза-даа чедип келген чүве болганда ам канчаар, инектерни саар апаар. Ол тускайлаан кажааже саар инектерни киирип алгаш, баштайгы инекти саарынга белеткей берген. Саалда аппарадын ол белеткеп алган. Кады ажылдаар эш-өөрү ону канчаар ажыглаарын, ажылдырын дүүн өөредип пат болган.

Уруг баштайгы инээн саап чадап орда-ла, саанчылар эңдерээн келген. Олар аныяк саанчының эртежик келгенин мактап, эки ажылдаарын күзээш, инектерни саап киринкеннер. Зоя хамыкты мурнай келген-даа болза, саалдаңы адак соонда дооскан. Саптаң сүдүн дужаарга база чер албаан. Бир шаа-биле кызарга-даа чер албас боорга, ол иштинде дыка хомудаан. Ол инек саар аппарадын адырып айлаш, чүп доосканы, дашкаар үүп келген. Арыг агаарны хөрек долдур киирип тынып, ол бирле бодалга алзыкпан турган.

— Че, кайы хире болдуң? Саанчы болуру белең эвес ажыл дээрзин дүүн-не чугаалаан болгай мен. Ылаңгыя мурнакчы болур дизе, ажылга хандыкшыл, мергежил, арга-дурзулга негеттинер болдур ийин. Ажырбас, Зоя, чоорту өөрени бөөр сен. Өске эш-өөрүң баштайгы хүнерни база сен дег эгелээн болдур ийин, дуңмам. Саанчылар арагындан сеңээ быжыглаан коммунистер улуг дузаны көргүзе бээр—деп, мынаны Туран фермазының эргелекчизи, аныяктарның хоочун дагдыныкчызы, коммунист Дмитрий Спиридонович Доронин аныяк саанчызын сорук киргеп.

— Саанчыларны мурнай келзинзе-даа, саптаң сүдүм олардан оранчок куду болду. Инек саар аппарат база кижи сагыжынга кирбес чүве-дир. Мөңгеш саанчы-даа үнер чүве бе аан. Болдумга чөтеин бердим—деп, ол харылаан.

— Комсомолчу кижи баштайгы хүнден эгелеп ундарай бөөрге кайын боор. Кандыг-даа ажылды кижи чоорту өөренир болгай, Зоя. Белең чүве каяа турар, бергелерин ажып өртер херек. Эш-өөрүнүң арга-дурзулгазын шингээдип ап, олар-биле сүмележип көр — дээш өргелекчи чорупкан.

Оон бээр 18 чыл арткан. Бо үениң дургузунда саанза социалистиг хүзээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчыларның саны көвүдээн. Эрткен кыжын агаар-бойдустуң байдалы берге, мал чеминиң курлавыры эвээш-даа болган болза, чамдык малчыннар кызымаккай ажылдап, чедишкиннерни чедип алгынар. Чижээзэрге, «Х Улуг хурал» совхозтан С.-Х. Бичө-оол 117, К.У. Содунам 100, «Кара-Хаак» совхозтан С. Сат 112, «Шамбалыг» совхозтан К.-Б. Монгуш 107, «Тере-Хөлдең» К. Сурүңгур, Н. Балы болган өскелер-даа чүс башка онаштыр чүстеп өрү анай, хураганнарны алганнар.

Сүт-бараан фермаларның аразында калбарган социалистиг чарышка «Шамбалыг» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективи (бригадиря З. Ооржак) тиилекчи болган. Ук ферма доозукчу чылдың планын күүседип алган. Сүттү бир баш инекке онаштыр элээн көвүдеткен. Коллектив чыл төнчүзүнге чедир күрүмеге 250 центнер сүттү садар, мал бажын бүрүн камгалап алыр сорулганы салган ажылдап турар.

Чедип алган чедишкиннеривиске чергелештир чедир үшкү чергээ-биле база ол шаңматкан. Бо шаңналдар ферманың мурнакчы саанчызының, идепкейжи коммунистиң күш-ажылчы чедишкиннериниң тодаргай хереченин-дир.

Хүлүмзүргей шырайлыг, арнында өөрүшкү-маңнай долган, ортумак сынныг, бичө сеткилдиг, хүндүлөөчел Зоя Александровна Седипей Москва хоорайга болган кезээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-россия хуралынга база киришкен. Москвага болган хуралдарга ол каш удаа киржип чораан. Бөдүүн араттың төрөөн уруунга улуг Төрээн чуртувустуң үүрээ — Москвага болгулаан улуг-улуг чыштарга, хурал-суглаалгарга киржири дег аас-кежик каяа турар. Езулуг коммунист кижиниң мөзү-шынары мындыг болур-даа ужурлуг.

«Кызыл тараачын» совхозтуң сүт-бараан фермазының социалистиг чарыжының көргүзүг самбыразында саанчыларының, ферма ажылчыларының алган социалистиг хүзээлгелерин, хүнде, айда, кварталда кылган ажылдарының түңнелдерин чараштыр бижээш аскан. Коммунист Зоя Седипейниң доктаамал мурнакчы болуп турарын оон билип ап болур бис. Ында мурнакчы саанчының бо чылын бир инектен 2400 ажыг кг сүттү саарын планнаанын, социалистиг хүзээлгелериниң бир инектен 2500 кг сүттү саарын база бижээн. Ол ону чайлыг күүседип-даа шыдаар, мындыг мөзү-шынар аныяк саанчыда бар.

Бо чайын Каа-Хем районнуң «Бүрен» совхозунуң сүт-бараан фермазынга саанчы мастерлериниң республика конкурузу болуп эртken. Аңаа республика чемпиону атты Зоя Седипей ийи чыл улаштыр эөлөөн. Ол дээрге коммунист саанчының арга-мергежилиниң өскөнин, ажылынга сеткилиниң ханызындан бердингенин, хүзээген хөрээнге ак сеткилдиин көргүзүп турар факт-барымдаалыр. Беш чылдың күш-ажылчы маадыры, социалистиг чарыштарның тиилекчизи Зоя Александровна Седипей Челябинск хоорайга болуп эртken Бүгү-россиянның саанчы-мастерлериниң конкурузунга Тывадан киришкөш, багай эвес түңнелдерни көргүскеш, төрөөн совхозунга өөп келген.

— «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп бүгү-эвилелдиин социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, тиилекчи болур дээш бо хүнүнде улам соруктуг ажылдан тур мен. Планнаг онаалдаларымны хуусаа бетинде күүседирим мээң чугула сорулгам — деп, коммунист Зоя Александровна Седипей чугаалаар. С. КУУЛАР.

ГДР. Эң улуг дээш 6 муң фирмалар, үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш даштыңы садыг организацияларынга эрткен күзүн Лейпцигке болган Делегей ярмарказынга киришкен. Ол хөй төлээлекчилериг көрүлде чыжы «Делегейге хоетуг садыг болгаш техниктиг дешпилге дээш» кыйгырыгның адаа-биле бооп эртken. Киржикчилериниң хөй кезии химия үлетвүрүнүң кылытларын болгаш дериг-херекселдерин, пос-таавы болгаш парлалга машиналарын, транспорт чүүлдерин колдады-делген көргүскен.

КАПИТАЛГА — БҮДҮРҮЛГЕНИҢ КҮРЛАВЫРЫ

БЕРЛИН. Электроэнергияны капиталар дээш шинчээшкин Герман Демократтыг Республиканың энергетиктериниң ортузунда улам-на калбарган. Оларның лозунгу — энергияның бедик капиталгазын чедип алыр! Улус ажыл-агыйынга хүрөөк хемүүдаштың болгаш газты чорудуп бөрүп турар Котбус округтуң энергетиктери, үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери ажыл-бүрү бүдүрүлге чорудулгазының үезинде ажылдан үндүрген чылгының 75 хуузун эрткен чылын катап ажыглаан. Ол көргүзүг бо чылын оон-даа бедик болур.

Энергия бөөр немелде үүлдерин тывары энергияның ажыглаттынган үүлдерин бүдүрүлге саарылгазынга дагын киирериниң хөй чарыгдалдарны негээрин ол оруктуң бүдүрүлге черлеринде эки билип турар. Энергияны чеп ажыглаар талазы-биле кабинеттерни ГДР-ниң хөй округтарында тургускан. Энергияны болгаш одаар үүлдү капиталгалыг ажыглаар талазы-биле мурнакчы дуржулганы пропагандалаарынга, нептередириңге ол кабинеттер улуг рольду ойнап турар. Одаар үүлдерни болгаш энергияны капиталгалыг чарыгдап, чылгыны дагын ажыглаанының экономиктиг ажыктыы ол округта 4 миллион марка акша болган.

Энергияны капиаар, чылгыны дагын ажыглаар херекселдерге мурнакчы дуржулганың пропагандазы бүдүрүлгенің ажыктыын бедидер, ону интенсификастаар дээш демиседдиң чугула үе-чадазы болуп турар. Келир чылдың чазыныңда болур Германияның Социалистиг чаңгыс аай партизазының XI съездизинге алдар кылдыр одаар үүлдерни, электроэнергияны капиаарын хөй эртем-шинчилел албан черлери, бүдүрүлгелериниң коллективтери, дээди өөредилге черлери хүзээген.

МООЛДУҢ ШАХТЕРЛАРЫ РАПОРТТАП ТУРАР

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республикада эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи — Багануурүк хөмүр-даш разрезиниң дагжылары амгы беш чылда алган бодиткен социалистиг хүзээлгелерни хуусаа бетинде күүсеткен дугайында рапорттаан.

Күш-ажылды организастаарының бригада хевирин болгаш материалдыг идиг бөөрииниң аргазын калбаа-биле ажыглаазы, бүдүрүлгени башкарарының дешпилгелиг методтарын калбартканың күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бодиргеге шинтирлиг ужур-дузалыг болган. Одаар үүлдүң ол улуг бүдүрүлгезиниге күш-ажылдың бүдүрүкчүдүү эртken чылдың он айларында дециэрге, бо чылын 33 хуу бодаан. Хөмүр-даш тывыжын механизастаарынга совет специалистер моол өөренүтеринге улуг дузаны чедирген. Баранның продукциязы сайгарарының чыл планын разрезтиг коллективи хуусаа бетинде адырып күүсеткен.

Р. ГАНДИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри Радживи Ганди хөгжүп эгелеп турар чурттарның аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы калбартырынче кыйгырган. «Кана-даа каттышпаан болгаш өске-даа хөгжүп турар күрүнелерге эртем шинчилелдери болгаш информация системалары» деп темага индий найысылаага болган конференцияга үүе чугаалаан, ол, хөгжөөн капиталистиг күрүнелер-биле садыг харылзааларының принципгеринің дугайында чугаалажыышкынарының Барының үүктүң буруузу-биле баш мунган байдалда кирген үеде ол чурттарның аразынга бүгү талалыг харылзааларны быжыглаарының чугулазын онзалаан демдеглээн.

Индияның массалыг информация чепсектеринің хереченээшкининн ёзугаар алырга, садыг-экономиктиг харылзааларда көзүлдүр-ле деп эвес чорукту улуттаар талазы-биле ле аныяк күрүнелериниң шинчилеттиг дугайында ам-на ойлаарын, ол чүүлдүң ажыктыын ажыглаарын сорулганың демдеглээн.

ЧӨРҮЛДЭЭ ХЕВЭЭР АРТКАН

Сөөлгү хүннерде Лондонга болгаш Брюссельге болган ийи болуушкун барыын-европейжи «Ниити рыноктуң» шугуму-биле чурттарның харылзааларында шыңгыы чөрүлдээлериниң барыының дугайын хереченлер турар.

Францияның президентизи Ф. Миттеран-биле Великобританияның премьер-министри М. Тэтчериниң Лондонга болган ужуражмышкымызынга хөй талалыг айтырыгларны, оларның-биле кады дээди деңнелге совет-америк ужуражмышкын-биле халбаштыр Чөөн болгаш Барыын чүк аразынга харылзааларының айтырыгларын, ийи талалыг англи-француз экономиктиг харылзааларны, Европаның экономиктиг интилежилгезинге байдалды чугаалажып көргеп. Ийи таланың туруштарында эң улуг чөрүлдээлер «Ниити рыноктуң» канчаар көөрүнүң талазы-биле хевээр артканың чугаалажмышкынар бадыткаан. Франция Страсбургта хуралдап турар европейжи институттарны быжыглаары дээш шаандан-на тура чүткүдүп келген. Ынчаарга анаан тала бо талазы-биле кандыг-даа чүткүлүп көргүспейн, харын чамдыкта аңаа удуруп ажыы-биле илередип турган. Ниитилежилгениң европейжи чөвүлелиниң күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының деңнелиниге Люксембургка декабрь эгезинде болур ужурлуг сессиязының бүдүүзүнде М. Тэтчер-биле Ф. Миттеран «Ниити рынок» организациязын эдө организастаарының талазы-биле боттарының туруштарын чоокшулаштырар дээш хей черге ораласкаанар.

Европаның интилежилгелерин үндезилеп тургузарының дугайында дугуржулгаларының үндезини болур чүүлдүң — Рим керээзиниң реформазының төлевилелин чугаалашкан Брюссельге чаңчаа доозулган чазактар аразының конференциязының түңнелдери база-ла ол айтырыгның ындыг-да бедүүн эвезинең дугайын чугаалап турар. ЕЭН-ниң кежигүнү чурттарның дөштүкы керектер министрлери шынгыы чөрүлдээлер уржуундан чугаалашкан айтырыгларының хөй кезиниң талазы-биле дугуржуд ап шыдавааннар. Европаның интилежилгелериниң болгаш европарламентиниң комиссиязының бүрүн эргелерин калбартыры, ЕЭН-ниң шугуму-биле политиктиг чүрүктә: совет павильонда.

АДП—СЭТА-ның телефотозу.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

НЬЮ-ЙОРК. КНО-ның Кол Ассамблеязының бирги комитеди ядролуг чепсектиң шенелделерин соңгаарладыышкын чокка соксадырының болгаш хоруурунуң дугайында социалистиг чурттарның саналдап киирген резолюция төлевилелин бадылаашкынарының хөй кезиниле хүзээп алган. Ол документтиде Совет Эвилелиниң бодунуң бүгү ядролуг чазыладырыышкынарын августуң 6-дан эгелеп чаңгыс талалыг соксатканынга байыр чедирген. бүгү ядролуг шенелделерин 12 ай иштинде соксадыр болгаш ону улаштыр күштүг кылдыр арттырып болурунуң дугайында алды чурттуң күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң удуртукчуларынга кады чоруткан чагаа-бижиниде айткан саналын деткип турар.

ТОКИО. Ийи муң ажыг студентилер Сеулга Чои Ду Хваниың америк чалча эргечагыргазын дүжүреринче болгаш хостуг соңгулдаларны эрттиреринче кыйгырыг-биле чыскаалды арттырганнер. Олар политиктиг үзелдерни дээш хоругдаттырганнарны доп-дораан хостаарын болгаш каржы-дошкуи истеп-сүрүүшкүннерни соксадырын иегээн. Дводо Цусин агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, чыскаалчыларга удур чоруткан полиция чуртта ёзу-чурумга удур организацияларның студентилер мурнунга чүве чугаалап турган дөрт төлээлекчилерни тудуп хоругдаан.

КАНБЕРРА. Францияның тускай албан черлериниң ажылдакчылары капитан Доминик Приерни болгаш майор Ален Мафарны долгандыр турар бойдусту камгалаарының «Гринпис» дээр делегей организациязынга хамаарыжыр «Рейнбоу уорриор» деп суднозун Чаа Зеландияның Окленд хоорайының портунга турда чаза девискени дээш ол чурттуң суду 10 чылда кара-бажыңга хоругдаар кылдыр шииткен. Чазылдырышкын үезинде судвога турган экипаж кежигүннериниң бирээзин өлүргени болгаш диверсия үүлгедишкини кылганы дээш суд оларны буруулуг деп санаан. Ол террордуг үүлгедишкини Чаа Зеландияны дорамчылап, базынганы ол боон турарын кол судья Рональд Дэвисон медеглээн.

БУЭНОС-АЙРЕС. Пивочетиң диктатуразынга удурлажышкынны илередирин көргүзери-биле чили наймысылаага болган митингиге бир миллион хире кижи киришкен. Ону коммунистиниң, социалистиниң болгаш Чилиниң оппозистиг организацияларының бактаан турары ёзучурумнуң хоруп каанын Улусчу-демократтыг шимчээшкининиң деткимчези-биле демократтыг эвилел дээр ээ улут оппозистиг каттыжышкынының кыйгырганын ёзугаар организастаан. Национал маадыр Бернардо О'хиггинстиң ады-биле адаан наймысылал парыгын канчаар-даа ажок хей кижи дола бергеи. Аңаа чилидер национал туктарны, дешпилгелиг политиктиг партияларның туктарын болгаш сүлде-демдектерин тудуп алган келгенер. Митингиниң дыка хей киржикчилери Пиночеттиң диктатуразын дүжүрерин болгаш чуртка демократияны катап тургузарын иегеп кыйгырыглардыг плакаттарны кедүрүп алгаш чорааннар.

ВАШИНГТОН. АКШ-тың конгрезиниң сенады талазлекчилер палатазының соонда ёорааи-на 1986 чылда разведкага чаргыдаар акша-хареңгинин тускайлаар дугайында хоойлу төлевилелин бадылаан. Ында Никарагуага удур үймээнчилерге АКШ-тың дузаламчызын дыка көвүдегирин көргеп. Конгрестиң ону бадылаан чоруу сомосажы өлүрүкчүлерге шеригиниң транспорт самолёттарын, чүк машиналарын болгаш радиодамчыдыкчыларын Вашингтониүң бөөрииге идиг болур. Хоойлу төлевилелин ат салыры-биле Рейганче чоруткан. (СЭТА).

⊙ ⊙ ⊙

Ортумак ыракшылыг ядролуг америк ракеталарын Комилода базаага тургузуп турарынга чүүлдээн Италияда шинтирлиг демиседдиң тудуп кааз болур Комилога чыскаалдар соксавайн турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедишкиниг доозар дээш калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде, Кызыл район эртken айларда күрүнеге сүт садар чыл планын 90 хуу, эттиин 98 хуу, чуургазының 114 хуу күүсеткен.

Чер ажылының ажыл-ишчилери бо чылын багай эвес дүжүттү өстүргеи. Оон түңнелинде район күрүнеге 6300 тонна тараа дужаарын планын 120 хуу, 720 тонна ногаа садарын 210 хуу күүсеткен. Күрүне шыгжамарыынче тараа дужаарын «Тиилелге» совхозтуң тараажылары оранчок ажыр күүсеткен.

Малдың баш санын өстүрериниге, оон продуктулуун бедидериниге малдың чем-суурун чөтчиң-биле белеткеп алыры улуг рольдуг. Ынчангаш район эртken чылдың деңнелиниден хей силосту, сенажды, витаминниг сиген долганың белеткээн. Ынчалза-даа «Тере-Хөл», «Х Улуг хурал» совхозтар ол ажылдарга бар аргаларыны, кижи күжүн четпес ажыглаан. Ам сорулга — мал чемин хумагалыр, шын чарыдаары.

Планнаг онаалдаларын база социалистиг хүзээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчыларның саны көвүдээн. Эрткен кыжын агаар-бойдустуң байдалы берге, мал чеминиң курлавыры эвээш-даа болган болза, чамдык малчыннар кызымаккай ажылдап, чедишкиннерни чедип алгынар. Чижээзэрге, «Х Улуг хурал» совхозтан С.-Х. Бичө-оол 117, К.У. Содунам 100, «Кара-Хаак» совхозтан С. Сат 112, «Шамбалыг» совхозтан К.-Б. Монгуш 107, «Тере-Хөлдең» К. Сурүңгур, Н. Балы болган өскелер-даа чүс башка онаштыр чүстеп өрү анай, хураганнарны алганнар.

Сүт-бараан фермаларның аразынга калбарган социалистиг чарышка «Шамбалыг» совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективи (бригадиря З. Ооржак) тиилекчи болган. Ук ферма доозукчу чылдың планын күүсеидип алган. Сүттү бир баш инекке онаштыр элээн көвүдеткен. Коллектив чыл төнчүзүнге чедир күрүнеге 250 центнер сүттү садар, мал бажын бүрүн камгалап алыр сорулганы салган ажылдап турар.

Чедип алган чедишкиннеривиске чергелештир чедир кылбаан чүүлдериниси, бар арга-курлавырывысты долу ажыглаваанывысты миниир ужурлуг бис. Малдың кызыраар, өлүр, чидер чоруу кызырылбайн турар. Ам районнуң малчыннарының, мал ажылының тускай артемниглеринің мурнунда кол сорулга иниитиниң малының баш санын өстүрер планын күүседир дээш малдың янзы-бүрү чидириглерин болдурбазы, оон ажаалдазыны, чемгерилгезин шын организастаары болуп турар.

Районнуң ажыл-ишчилери бүгү бар аргаларын, курлавырларын санап көргеш, СЭКП-ниң XXVII съездизинин төлептиг уткуур талазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң эгелээшкинин деткип, чыл планындан ажыр күрүнеге 150 тонна эттии, 100 тонна сүттүг, 1500 тонна тарааны, 800 тонна ногаанны, 1 млн. чуургазы садар болгаш мал ажылындан бүдүрер продукциязы кышкы үеде кудулатпас, малдың чидирилин болдурбас сорулганы салган ажылдап турар.

Х. МОНГУШ.

райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелелгиниң кол воотехниги.

Херээженнер чөвүлелдеринде

«АЛДЫН КҮС»

Ындыг темалыг кежээни «Чаа орук» совхозта херээженнер чөвүлели көдээ клубка чоокта чаа эрттирген. Чөвүлелдиң активчилерге баш бурунгаар организастыг ажылды идепкейлиг чорудуп клубту көрүштүг кылдыр — деп, аъш-чем долгелгезинге киржириниче херээженнерни сүмелеп, эки белеткенгеннер.

Херээженнер чөвүлелиниң чыл дургузунда чорудуп келген ажылын оон даргазы Р. С. Динчит чыылганнарга чугаалаан. Агитквартиралар дамчыштыр чон ортузунга кижизидилге ажылын, лекция, беседаларын, шефтээшкиннерни организастап, өскеде ажылдарны кылып чоруткан. Чедир кылза чогуур үүлдер база эвээш эвес дээрзин дыңнаткан. Чижээ, агитквартиралар аразынга чарлаан «Аваам, ачам болгаш мен — спортчу өг-бүле» деп чарыш, өг-бүле отчёттарын эгезинде дыка идепкейлиг организастап тура, чоорту эже бергенниин чыылдагаанын сайгарып чугаалаан.

Суурда № 5, 6, 7, 8, 10 агитквартиралар күскү дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киришкен. Шефтээшкиннерге эки киришкеп агитквартиралар база баң. Оларны акша шаңналы болгаш өртектиг барааннар-биле шаңнаан. Чөвүлелдиң активчилери К. Эренчина, С. Хорлуу, А. Болуш, А. Кыр, А. Валан, чеди уругну божуп, кижизиткен не А. Шулуу олар шаңналдарны алганнар.

Суурнуң чурттакчы чонунуң кылганы янзы-бүрү аъш-чемниң делгелгези «Алдын күс» кежээниң бир онзагай талазы болган. Манчы, торт, пироги, блины, варенье, ногаа аймаа дээш ында чүү чок хээр.

Н. ХОРЛУУ.

Эрзин район.

КОЛУМБИЯГА БОЛГАН ХАЛАП ДУГАЙЫНДА

Армеро деп бичии хоорай Теп Кордильеранның чараш шынаааларының бирээзинге турган. Ноябрь 13-те, средада, чоорту дыңзып орар, чиктии сүргей даап, бажың крышаларының кырынга чаъс дамдылары ышкаш дүжүп турган хемзиг даштарның догдураажы чурттакчыларны дүн ортузунда оттурупкан. Бажыңнардан үне халчып келген улус хоорайдан 50 километр черде Руис вулканның кырындан кедергей улуг кызыл от үүлүп турарын көрүп каан, аймыл келгенин билип каан. Улуг-биче кижилер дүвү-далаш-биле хоорайдан дезип үнүп эгелээн. Ынчалзажок дириг артар арга мырыңай-ла чок чыгыы апарган: довурак, хая-даш, сут, сай, изиг хүл холушкан кедергей күштүг агым оруунга таварышкан чүве бүрүзүн үүй базып чоокшулап орган. Электри, телеграф чагылары, улуг ыыштар серенги ыяжыбиле демей сынып чаштап турган. Каш-ла минута эрткенде, хоорай хей метр кылын шывыг адаанда барган, муң-муң кижилер аңаа дүлүү берген. Ол коргунчуг дүне вулкан чоогунда өске-даа суурлар база-ла ындыг халапка таварышкан.

Сөөлүнде билдингенин ёзугаар алырга, вулканның аксын долгандыр температураның хенертен бедээни Руис дээр кожагарының бажында хар-дош «берттүң» эриринге чедирген. Изиг суг Гуали, Чинчиңа, Лагунилья дээр бичии кемнерже агып кирген болгаш даглардан даштарны, дойну, ыыштарны ээ шаап алгаш, шыңааларже үерлеп бадыпкан.

Бойдус халавы ээ-не улуг согуушкунну Армеро хоорайга Марикита болгаш Либано суурларга таварыштырган. Олар колдуунда долузу-биле чок кылдынган. Чүвүткен халган сагындырар далай дег масса кырында үүле ыыштар баштары, чамдык бедик бажыңнарның крышаларының сырти көстүр.

Ногаан чараш көдээ хоорай Армеро амыдырал чок куруг чер апарган. Оон 24 муң чурттакчыларындан 22 муң ажыы өлген деп албан ёаузуунүп медээзинде айтып турар. Чүүле чоокку бедик хавактарга чедир маңнажып четтикпеннер болгаш ыыштар, бедик крышалар кырынче үшкеп аңаа быжыглаанып ап шыдапкан кижилер дириг арткан. Ниитизи-биле алырга, өлген кижилериниң саны 25 муң чедип турар.

Халап дугайында медээ бүгү Колумбияны доп-дораан эргээн. Чурттуң төөгүзүнде эң улуг ындыг бойдус халавы колумбийжилерни сырый каттыштырган. Аймылга таварышкан ада-чурттуларынга эминер, майгыннар, идик-хеп, аъш-чем чыыр комиссиялар бүгү-ле хоорайларга тургустуган. Каш-ла шак ёрткенде, когаракинарга дузалаар чүүктер сөөртken вертолёттар кээп эгелээн. Эрге-чагыргазының тургусканы камгалал отрядтары-биле кады муң-муң эки турачылар дириг арткан кижилерге дузалап киирипкен. Боготада, Арменияда, Калида болгаш өске-даа черлерде эмнелгелер балыгланган кижилер хүзээп алырынга дарый белеткеттинген. Колумбияның Кызыл Крезиниң медээлери-биле алырга, 10 муң хире кижиниң амы-тынын алган.

Кадыг-дошкун шактарда камгалакчылар болгаш олардың дузаламчызын хереглеп турган кижилер эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүзүп турган. Камгалал командаларының кежигүнери амы-тынын артынга каргаш, хемдүрген болгаш үрелген бажыңнар бузундуларынга бастырган кижилерниң амы-тынын ап турган. 12 харлыг Омара Санчес бажын бузундуларының адаанга үш хонган. Уругун бел-кежиин даштар базып алганындан ол шимчээр безин харык чок болган. Чамдык кижилер канчаар-даа камгалап алыр арга чогундан өлүгээн.

30 харлыг Кармен Сесилия бодун болгаш иштинде уруун камгалап, дөрт хондур өлүмбиле демисежип келген, ол бузундуларга бастырган турган. Кызыл Крест отрядының кежигүнери ону тыпкаш, камгалап алган. Аныяк хөрээжен оъла черинге божупкан. Муң-муң өлүм ортузунга кижи төрүттүүген.

Колумбий улуска таварышкан айыыл-халапты көөрү безин берге. Ынчалза-даа мындыг түүлду кижи демдеглексээр: — берге ейде кижилериниң ээ эки бүдүжү, чымчак сеткили, буянныы, кижилерни камгалаар дээш бодун камнавазы улам кескү иледе аныяк күрүнелериниң шинчилеттиг дугайында ам-на ойлаарын, ол чүүлдүң ажыктыын ажыглаарын сорулганың демдеглээн.

Геннадий КОЧУК,
Юрий ДМИТРИЕВ,
СЭТА-ның корр.
Богота—Москва.

Чоннуң ус-тывыш чогаадылгазы

АЛДЫН ДАРГАНЫ МАГОМЕДОВА

Алдын дарганы — ол дээрге чүгле ус-шевер кижи эвес. Ол дээрге металлды ажылдап кылырының бүгүде аргаларын — согарын, хевилээрин, шеверлеп, угулаалап, каастаарын билир ужурлуг. Чүге дээрге ол хостай угулаалап кылган билзекти-даа, хылыш бижектиң хыныы-даа, хөрекке астыр чараш угулааны-даа, суг кудар доңгуушу-даа хээлеп кылыр. Муң ажыг чыл буруугаар илчирбелеп белдирлээн демир камгалал хептериниң чурту бооп сураглаан Зирехтеран деп атка кирген дагестан аул Кубачы шагдан бөөр алдын-биле каастап кылыр дарганнарның чурту бооп алдаржаан. Ооң мастерлери чүге-чүге чылдарның дургузунда ураң мергежилии сайзырадып, эң нарын ураң шевер кылыгларны кылырынга база мергежип келген.

Ам бөгүнде шаанда болза чүгле эр кижилериниң кылыр хөрээ диртип турган ол бурунгу ураң чүүл үениң чаартылгазынга база таварышкан: ол ураң чүүлдү ам Манаба Магомедова — чуртта ам дээреминде чүгле чаңгыс хөрөөжен кижи база талазелеп турар. Ооң бежен харлаанывыбиле хоавашпаан хууда делгелгеи чоокта чаа Москвага эрткен. Ооң ажылдары дашткыга — АКШ-ка, Франциага, Японнага болгаш делегейниң өске-даа чурттарынга делгеттинип турган.

Кубачының алдын дарганының уруу Манаба чондумар сивиртикиш бижекти он харлымында бир дугаар холга туткан. Ооң өг-бүлези ынчан Тбилисиже көже бергеи турган. Ооң мөчээн адазының өнүү мастер Абдулжалил Ибрагимов бир-ле катап ооң мурнунга хээлер болгаш угулаалар дептерни ажыдып ора, уругнуң буруугу кавказ чуруктарны дыка сонуургап көрүп орарын эскерип каан. Чаңгыс чер чуртуунуң ажылдап турары мастерскаяга эдертип чедире бергеш: «Ма, моңу чидиляп бер. Бо уругга» дээш, бижек сунган. Ону чурукчу кылдыр хуулдурган ол хүн Манабага бүгү назынында уттумдурбас бооп артып калган: ол хүн ооң салым-чолуун, амыдыралчы бүгү оруун тодаратkан. Ол оруукка киргеш, оон чаа баспазынга дыка-ла улуг эресшудургу болгаш турушпуг чорук херек турган.

Грузинга чурттап туре, ол бодунуң аулу-биле харылзаазын үспейн, ынаар кезээде кээр турган. Ооң ажылдап турганы «Мхатвари» артель ону Кубачиже биликин бедидери-биле чорудуптарга, мөңгүн-биле чүве каастаар хөрөөжен кижи чаңгыс ол болган. Хоочун мастерлеркиң бирээзи:

— Эр улус аразында кара часкаан орарынны калган ачаң көрбээни чаяан болгандыр — деп, кээрген чугаалаан.

Бодунуң улузунда бурунгу чаңчылдар кайы хире дазылдыг болуп турарын билир болгаш, Манаба аңаа шугулдаваан. Кубачының мастерлери ёзулуг ураң салым-чаяанга, өндүр чаагай ураң үүлге кайы хире бердингенин ол база билир турган. Бир эвес хөрөөжен кижи өскертинмейн келген чаңчылды ажа баскан болза, оортан негелде база кайы хире улуг болурун ол медереп билген. Сураглыг мастерлер ол чүгле оларны катаптап эдерип кылып каарга эвес, а оларның нарын ураң үүлүнге бодунуң чаа изин иззэр болза, ынчан хүнээп көрүп болур турган. Ол бодунуң сөзүң сөглеп, изинээ изээн...

Ооң чамдык угулзаларын чүгле нарын аялга дузазыбиле илередип болур-даа дег. Оларда меңги баштыг даглардан чугаап батkан хоолаан сугларының аялгазы сингеп. Оларда Кавказ чурттуг кыстар суглап алгаш чаныр орда доңгаларында коңгулууржугаштарының кыңгызы сиңген. Төрээн черииниң дугайында сактышкынынар ооң уран чогаадылгазының үндезини бооп киргеп.

Бичиизинде ол «сувүрлер», «бөрттер», «тавактар» болур кылдыр чечектер боодалдары чыырынга ынак чорааш. Оларның ең-баазын чаражы Манабаны алдаржыткан баалыңнаал кылыгларынга илерээн, олар ооң ураң чогаадыкчы аян-шинчизин көргүзүп турар. Ооң баалыңнаал кылган үүлдери чамдыкта чидиг кызыл азы көк, ногаан, чамдыкта иштинден чыып турар чүве дег, шилдегер-даа болгулаар. Баалыңнаарынга ол шуут чаа ураң чогаадылгалыг аргаларны ажыглап киирген.

Манаба-биле мен ол Чөөн-Хөлчүк чурттарынга эртер делгелгеге белеткенин турда танышкан мен. Оизагай чараш каасталгаларның кылыкчызы боду кандыг-даа кёстелга эдилевезин кайгап демдеглээн мен. Мээң мурнумда хөй эвес сестүг, соксаал чок шудургу ажылдан кадыгып ширикken бөдүүн ажыл-ишчи кижи ажылдап орду. Чоокта чаа чорааным Боо-Чепсектер палатазының дугайында чугаалай бээрикге, ооң ярны аян-шинчи кирип, чырый берди.

— Ол музейден, эң дээре мастерден дег кылдыр өөренип ап болур — деп, ол чугаалады.

Манаба Магомедованың чедиишкиниериниң бир чажыды ол бүгү назынында өөренип келгениниде, хөй санныг башкыларындан эң дээре үлегерлерни шилип арттырып ап турганында бооп чадавас. Ынчангаш ооң ураң үүлүнде Кубачының алдын дарганнарының, хевилээрииниң болгаш хээлээриниң грузин мастерлериниң, орус каастакчыларның эң дээре чаңчылдары каттышкан. «Бо хөрөөжен кижи болдукпасты болдуртар, холдар дегген демир бүрүзүн-не ол эң үнелиг эт кылдыр хуулдуруптар» деп, эштери чугаалаар.

Элеовора БЕЛЕВСКАЯ.
(ШМА).

Республиканың башкылар орус дыл кафедразы орус саалыг семинарыи эртиргеи. Селиверстова, Галина Седипбилии бедидер институтта дыл башкыларының ай хуу- Аңаа Галина Михайловна Базыр болгаш ескеооловна

даа башкылар солуи лекциялариы номчаа.

Лекциялар дыңнарыныаи аңгыда, дуржулга солчулгаларын база организастаап. Дуржулга солчулгазынга Шамбалыт ортумак школазында орус дыл башкызы Римма Чүлдүмовна Түлүшүүн эрттиргеи кичээлии семинарның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан.

ЧҮРҮКТА: башкылар билип бедидер институттуң орус дыл кабинединиң эргелекчизи Зоя Очур-ооловна Оюн кичээл эрттирип тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАИ экраны

Көрүлде чоруп тур

Уругларыы орук-транспорт озал-ондаандан камгалаарын хандырары — орукка шимчээшкинии айыыл чок болдурарының чугула айтырыгларының бирээзи. Уругларыы транспорт озал-ондаандан чайладырының дугайында тайылбыр ажылы — ол дээрге кудумчуга бодун шын ап билиринге кижизидери, орукка шимчээшкин дүрүмнерии шын сагыырынга чаңчыктырары болур. Аажы-чаңы культурлуг, дүрүмнерии хажыдыышкын чокка сагыырын шингээдип алган, оларны хүндүлеп билир кылдыр уругларыы, ачыяктарны кижизидери, өөредири негеттинер.

Кызыл хоорайга бо өөредилге чылынын эгеininde «Ооаарымчалыг болуңар, орукта — уруглар!», — деп Бүгү-эвилеп рейдинигге киириштир рейдилерии база эрттиргилээн. Ооң сорулгазы — уругларыы орук-транспорт озал-ондаандан камгалаары. Ынчалза-даа ап чоруткан ол хемчеглер ам-даа чогуур негелделерге четпейн турар.

Чылдын-на эртип турар ыяыг рейдилериң күүселедзинге школаның администрациялары эвээш кичээнгей салып турар. Дыка хөй школаларда орукка шимчээшкин дүрүмнерии өөренириниң программазын күүсетпейн келген. Программа ёзугаар класс бүрүзүне-ле 2 шак өөредилгеии эрттирер ужурлуг.

Өөредилгениң бирги айында безии орук-транспорт озал-ондаанга 9 школачы таварышкан, оларның ийизи элген. Кызыл хоорайга 3 уруг бертингеи.

Бо чылдың эрткен 9 айларында орук-транспорт озал-ондаанга № 2 школадан 2, № 3 школадан 4, № 14 школадан 2, № 15 школадан 2 өөреникчи таварышканнар. Шак ыяыг таварылгаларның чылдагаанны ада-иелериң талазындан уругларын хайгаарал албазындан, кудумчу кежииниң чурумун билбезиниден, серемчилел чогундан, чадаг-терге муиун башкарар хар-назы четпээн азы ону эки башкарып шыдавас уругларның кудумчуларга болгаш оруктарга чоруп турарындан болуп турар.

Ооң аңгыда бир чылдагааны — школаларда орукка аймыя чок шимчээшкинии айтырыгларынга хамаарыштыр өөредилге-кижизидилгеиг ажылдың куду деңнеезде тургустунганында.

Кызылдың өзүт комбинадының чоогунга № 14 дугаар школаның өөреникчизи Юлия Круппованы чадаг-тергелиг чорда, машина таварыпкан. Аар кемдээшкиннериг уругну эмиелгеже чедирген. Чадаг-тергелиг уруг бажыңындан чүге ол хире ыраа чоруй барганыл? Ада-иезиниден ону айтырыксанчыт. 14 хар четпээн назылыг уругларның чадаг-терге мунарын чөпшээреиес. Озал-ондакка таварышкан уругнуң хары 11.

№ 15 школа чоогунга Красноармейская кудумчузун маинап эртип бар чорда, бирги классчы Г. Шагаловту машина таварааи. Бертингеи ооп эмиелгеже киргеп.

Шак ыяыг муңгаранчыт чоруктарны болдурбас соруга-биле күр-автоинспекция Кызыл Крестиң - иниидели база ооң эге организацияларыбиле кады иниги билиг школаларының өөреникчилериниң ортузунга уругларның кемдээшкиниге таварыкырын баш бурунгаар болдурбас дээш көрүлдеии бо чылдың октябрьдан кеиир чылдың апрельге чедир чорудуп турар. Өөреникчилер ортузунга шимчээшкин дүрүмнерии тайылбырлап, пропагандалап тура, оларның озал-ондакка таварыкырын болдурбазының аргаларын дилеп тыварын көрүп турар. Ол көрүлдеии удуртуруи болгаш ооң түңнелдерии үндүрерии көрүлде чорударының комиссиязы боттанды-рар.

Көрүлдеиниң программазында 1—8 класстарның өөреникчилерииге кудумчуга болгаш оруктарга бодуи ыяыг ап билирии, айыыл чок чоруурунуң дүрүмнерии өөредиp кирип турар.

Көрүлдеиниң ажыл планында уругларыы орук-транспорт озал-ондаандан баш бурунгаар чайладырының айтырыглары, аймыя чок шимчээшкинге тураскаатkан буюңнарыы дериири, орук озал-ондаанга хамаарыштыр тайылбыр ажылдарын кыяыл чорударыига эмиелге ажылдакчыларыы киириштирери көрдүүп турар. Көрүлдеиниң программазында кадыкшылга бюллетеньмерии, хана солуннарыы, «Чаңчылдарны» чогумчалыг, делгеренгей материалдар-биле долдуруп доктаамал умдурери орукавтоинспекция-биле эге организацияларының кады ажылдаары, аңаа КАИ-иниң аныяк инспекторларының отрядтарын киириштирери база көрдүүгеи. Школаларга викторикаларыы, хөгүүлер болгаш аваангырлар клубтарыи, ажыя кичээлдерии, «Светофордар», «Ногаан отчугаи» оюннарыи, «КАИ хоорайжыгаш» деп кезектиг санитар постуларының маргылдаалларын эрттиреры, кииo болгаш диафильмнер көрүлдеиерии органнастаары көрдүүп турар. Ол ышкаш школаларда санитар постуларыига баштайгы эмчи дузазын канчаар чедиреринииң дугайында тайылбыр ажылын чорудар. Санитар активтерии школаларга орук шимчээшкинии пропагандалаарыига киириштирер.

Үстүнде адаттыгаи хемчеглер школачыларның орукка шимчээшкин дүрүмнерии хажык чокка күүседириигге, оларның кудумчуларыы болгаш оруктарыы аймыя чок эртип билир кылдыр өөренген турарыига хамаарышкаи.

Көрүлдеиниң түңнелдерии 1986 чылдың апрель 10-да үндүрер. Көрүлдеиниң тиилекчилерии Кызыл Крест иниталелиниң болгаи күраитописпекциияның шаңналдары, хүндүлел бижиктер-биле шаңнаар.

В. КЛЯВИНА,
КАИ-ниң улуг инспектору.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.55 — Россияның яазы-бүрү областарының улустуң ырлары. 9.20 — «Мурманск». Док. фильм. 9.40 —«Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 9.50—«Будильник». 10.20 — «Совет Эвилеинге бараан бооп тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртеиги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35—«Көдээниң ажыл-ишчилериинге». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 —К. Симонов — «Мыне увидимся с тобой». Фильм-спектакль. 16.05 — «П. И. Чайковскийниң бүгү симфониялары». № 6 симфония. 17.05 — «Аян-чоруукчулар клуйу». 18.05—«Делегей байдалының дугайында допчылаа». 18.50 — «В яранге горит огонь», «Солнечный луч». Мультфильм. 19.20 — Көрүкчүлериинг дилээ-биле. «Дело «Румянцева». Ураң-чечеи фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Даштыкы эстрада артистериниң концерти. 22.35—22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.15 — «Трактор заводчулары ырлап тур». 8.40 — Орус чугаа. 9.10 — Ритминиг гимнастика. 9.40 —В.-А. Моцарттың чогаалдарын ССРЭ-ниң Күрүмеииң камерлиг оркестри күүседир. 10.35 — Үзбек телевидениеиниң программазы. 11.35 — «Билиигир-даа болза, элдептиг». 12.40 — Уругларга фильм. «Зимородок». 13.55 —Бүгүдеге стадиов. 14.25 — С. Есеининиң 90 чылынга тураскаатkан дамчыдылга. 15.25 — «Кавирииң шенелдези». Москва чоогунуң үлетүүр бүдүүлге черлериниң ажылдакчыларынга бажың тударының дуржулгазының дугайында. 15.55 — «Тени исчезают в полдень». Чедиг сериялыг ураң-чеченг телефильм. 2-ги сериязы. «Пришлые люди». 17.10 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап тур. 17.40 — Баскетбол талазыбиле ССРЭ-ниң чемпионазы. ЦСКА—РТИ. 18.20 — Ленииниң шаңналдыг хауреаттызы — шылгарайгай совет композиторлар. О. Тактакишвили. 19.00 —«Тайбың болгаш аныяктар». 19.35 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестиваль «Челзээ». «У колыбели народного искусства». (Чехословакия). 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Первая скрипка». Мультфильм. 20.15 — Чарлаалар. 20.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Социалистиг Күшажылдың Маадыры И. Архипова ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Дебют». Кыска чемчээлиг ураң-чеченг телефильм. 22.05—22.45 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». Москва чурукчуларының делгелгеии.

НОЯБРЬ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртеиги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.25 — «Антон Иванович сердится». Ураң-чеченг фильм. 10.40 — Владимир хоорайының «Русь» деп хореография ансамбliниң концерти. 11.20 — «Солдат алдары» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көрүзүү. 11.40—11.45 — Сеалгү медээлер. Чаңсар соонда 14.15 — Сеалгү медээлер. 14.35 — «Көдээниң ажыл-ишчилериинге». 15.05 —А. Скрябин — «Сорук киришкиниң шүлүглээн». 15.25 — Хирург Н. И. Пироговтуң дугайында документалдыг фильм. 16.15 — Электроника болгаи бистер. 16.45 — Моол Арат Республиканы чарлаанының хүүнүге. 17.20 — Моолдуң ураң чүүл коллективтериниң концерти. 17.50 — Мультфильм. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — «Хөглүг нотажыгаштар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.15 —Футбол тайылбыры. 19.45 — СЭКПниң XXVII съездизиигe үтkүүштүр. Туркмен ССР-ниң телевидение программазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Театр артистериниң салгакчылары. 22.55 — «Воронежтиң кыстары ырлажып тур». 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Быжыг дазылдар». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.40 — Бойдуста эртеии. 3 класс. Бойдуста сугнуң эргилиишкиии. 8.55— Эртем-шептерейгей фильм. 9.10 — Орус чугаа. 10.00 — Шыдыраа школазы. 10.35; 11.40 — Ботаника. 9 класс. Бактериялар. 10.55 — «Картофельдя болгаи ногаалларны шыыарлыг шыгжаары». 11.10 — Эртем болгаи амыдыраал. 12.00 — Башкыга музыка кичээли. 3 класс. 2-ги дамчыдылга. 13.00 — Н. А. Некрасовтуң лирииктиг чогаалдары. 13.30 — Сээң лекииң библиотекаң В. И. Ленин — «Демократтыг революцииига социал-демократииның ийи тактиказы». 14.00 —14.05 — Сеалгү медээлер. Чаңсар соонда 18.00 — Сеалгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.25 —«Азия төвү». 18.55 — Телемедээлер. 19.05 — «Күш-ажыл алдаржыдар». 19.55 —Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Ритминиг гимнастика. 20.45—Улустуң аялгалары. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Борьба». Ураң-чеченг фильм. (Моол кино) 23.00 — «Жостовтуң мастерлери». 23.15—00.45 —ССРЭ-ниң хоккей талазы-биле чемпионазы. «Торпедо» — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү оюн. Горький хоорайдан дамчыдар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Бөгүн республикага чуга будуттаар, быскан хар чаар. Хат кошкак. Дүне ягаарыиың температуразы 29 — 32 градус, даглыг черлерге 26—30 градус соор. Хүндүе 14—15 градус чедир соор. Кызылга быскаииын чаар. Дүне 28—30 градус, хүндүе 10—12 градус соор.

Автооруктарга көстүүр акы.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кивосборник № 134» 9.30, «Пришла и говорю» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кивосборник» 9.30, «Шутки в сторону» 10.50, 12.40, 16.10, «Жил отважный капитан» 14.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мама, я жив!» 10.30, «Анжелика в гневе» 12.00, 13.50, 15.40, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мужчины есть мужчины» 12.30, «Необдуманный шаг» 14.30, 16.50, 19.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Кивосборник» 13.00, «Тень волка» 14.10, 17.00 шактарда.

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хатан-Батор» 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вита Глушков — друг апачей» 9.30, 11.10, 13.10, 15.00, «Пришла и говорю» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вика лейтенанта Некрасова» 15.00, 17.40 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жил отважный капитан» 14.30, 16.10, 17.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Анжелика в гневе» 18.00, 20.00 шактарда.

СПОРТ

БОБСЛЕЙ МАРГЫЛДААЗЫ

ГФР-ниң Винтерберг чоогунга болуп эрткеи бобслей маргылдаазынга эң-не дүргеи бобслейжилер — ГДР-ниң бобслей мастерлери болган. Олар бирги база үшкү черии эзээзинер. Детлеф Рихтер удурткан экипаж тиилекчи болган, оларның үези 3 минута, 39, 96 секунда. Үшкү черии недели бурунгаар база аңаа эрткеи маргылдааның тиилекчилери Вольфганг Хоппе биле Дитмар Шауэрхаммер олар алган, оларның үези — 3 минута, 40, 35 секунда. Ийиги черии Швейцарияның спортчулары эзээзи, (СЭТА).

ЭКС-ЧЕМПИОН АМ КАЙДАЛ?

Шыдыраа талазы-биле делегейниң он бирги чемпионоу турган Роберт Фишер шыдыраага ойнап олурганын улус сөөлгү катап көргеиден бөөр ам 30 чыл эрткен. 42 харлыг Фишериң сураа читкеи. Ооң кайдаазын, чүнү кылып турарын америк журналист Уильям Нэк тодаргайлаар дээш, ону үр үениң дургузунда сураглап келген.

АКШ-та «Хопу Стритеи» дээр библиотекага Фишер чамдыкта чедип келирин журналист билип алган болгаш аңаа ону хөй айлар дургузунда манап турган, адактың сөөлүнде ооң-биле ужураашы берген. 1972 чылда Фишер делегей чемпиону атты чедип алган. Американың Каттышкан Штаттарының национал маадыры шинчилиг болуу берген. Ооң бөөр 15 чыл эрткен. У. Нэк ону ярай бооргa таиаан: Фишериң ярны ак. сегел салдыг.

А кажан ол делегей чемпионоу турган үеде шыдыраа талазы-биле эдептиг негелдерии кылып турганы бүгү делегейге билдингир болгай. Чижээ, шыдыраа халдуңуң хемчээлии бичеледирии, салыгның хайым болуруи күш чок болдурарыи ол негеп турган. «Бо негелдерии күүсетпес болза, шыдыраа маргылдаалаарынга киришпес мем» деп, улуг тура ёзузубиле медеглеп келген. Ооң сарыыл чок негелдерии хандырарының кандыг-даа барымдаазы чок болган.

Ооң сооида Фишер «нс чок» читкеи. Ол кезүлбестээн. А чүү болганын дээрге, хүрээ сектазынга Фишер кирө берген. Делегейге сураг-жаан турган шыдыраачы «ламажыгаш» кылдыр хуулган. Ынчалзажок ооң чаа амыдыралы аңаа өөрүшкүү бербээн: шажын талазы-биле ооң «акылары», «адалары» Фишериң бүгү хереигнии каш-ла чыл дургузунда «сорупкан». Ол — АКШ-тың эң ядыы хамаатыларының бирээзи.

Фишер амгы үеде АКШтың Пасадина дээр бичии хоорайында чаштынып чыдар. Банкыны дээрбечи ёзуубиле үптээни дээш ону 1981 чылда тудуп хоругдаан. Кара-бажыңга чыткаиының, АКШ-тың полициижи эргечагыргаларының ажылының каржы методтарының дугайында «Пасадинаның карабажыңынга мени хилинчектеп турду» деп эгелиг номну бижээн. Кара-бажыңга ону канчаар байысаап, кадыгдошкум каржы ёзу-биле эттеп, хилинчектеп турганын номунга айыткан. Кара-бажыңдан үмүп келгеш, кижилерден ол улам-на чаштынар апартаи, фамилиязын безии солуп турган. Капиталистиг амыдыралдың каржы байдалдарында бодунуң таланттыын, шыдыраачы адын ол оскуиган-дыр деп түңнеди кылып болур. Экс-чемпионуң кайдаазы ам билдиие берген, а шыдыраа спортунче ол дедир эглип шыдаар бе деп айтырыг тургустунуп турар.

Й. САСИ.
(Даштыкы чурттарның парламентазындан).

БИР СУУРНУҢ ЧАЖЫДЫ

Шоодуг чугаа

Элдээртир Адавасович хөөреп орда, ака аскымнаар ат дег, тыным сал дээр чүве боор. Өшкүнүү дег шөйбек сегел салып хире-хире куду суйбай каггылап, улуг, дозураш каракгарын шала имирээртип, бирде чазык-чаагай шинчилиг, бирде шыңгыы, түрлүг кыннын каап, чугаалап орда, кезек кижилер мырыңай аксын аазадыпкан сонуургаан, харын чамдыктары улуг уйгуже кире бер часкылаан турар чүве болбазыкпе.

Мен Элдээртир Адавасовичиге ужуражы бээримге-ле:

— Солуи чугаадан салып олур деп мындыг ыйнаан але, төрел? — дээш, менче көрдү.

— Аа ынчанмайн канчаар, Элдээртир Адавасович! — деп дегиийт харылядыр. — Силер-биле ужурашканда, солуи чугаа дыңнаайын баар ужур турар эвес ааи. Солуи чугаанар дыңнаваандан бөөр дыка үр апарган, ынчангаш харын ол талазы-биле «аштамзыраи» чоруур апардым, акый.

— Кижи чүве чугаалаарга, аазаткаш оруп бээр-ле болгай силер, але.

— А ынчанмайн канчаар, акый. Ана аттыг солуи боордур.

— Че, ам ынчаарга мынчыг-дыр, төрээн — деп, Элдээртир Адавасович чугаалай-дыр. Ол чай кадында-ла «төрээн» дээр чаңчылдыг кижи, оозун боду безии эскербес, аяста пат-ла эптежип калган чүве ыйнаан. Оон кезек олура, уламчылады — Бола кода-хоорай, турлаг-суур кезиип чораам, мырыңай элдеп суурга таварыштым.

— Элдеп суур деңер даан? деп, сонуургаанымдан үзе кирдим.—Ол кандыг ыйлыг мындыг, элдеп суур апаарды, Элдээртир Адавасович?

— Эх, элдеп улустар чоргулаар-дыр ийин—деп, кижим менче шыңгыы шинчилиг көргеш, чугаалай-дыр. — Бо кижи чүве чугаалаарга, чоп дыңнавае үзе кирер чүвел? Аиаа аазадып алгаш дыңнап орза!

Мен дегийт-ле буруум мииир ужурга таварыштым:

— Үзе кирипкеи, буруулуг болдум, Элдээртир Адавасович. Ам ынчалбайн.

— Ол элдеп суур мындыг болду дивес сеи бе. Культура ордузуи үүү дээр сеи! Даштының каас-чаражын, иштининң арыг-силиин, делгемии үүү дээр боор!

— Уваа, тулган суур-дур але! — деп, магададым. Оом дээш база чаа чемелеттим.

— Че, мындыг-ла болгай сеи! Кижиге чүве чугаалаттпас. Ам база үзе бердиң бе? Элдеп-ле кижилер чоргулаар-дыр, аа!

— Ийет, ам-на ынчанмайн, Элдээртир Адавасович — деп чазамыктадым.

— Демги суурда артында универмаг дээр магазин безии бар дивес сеи бе!..

— Эжеи-не бо!..—деп магадаанымдан чугаалап чоруй, аксын дуй тудуптум.

— Мырыңай Кызылдың универмагы дег. Ында кавдыг бараан чок дээр! Адаанда аъш-чем аймаан делгээн, үстүнде үлетүүр бөрааннары, мырыңай карак шокарацнаар! Кандыг-даа чүве бар.

— Ооң-даа солуи чүве бар! — деп, Элдээртир Адавасович уламчылады. Кызылдың Алдан Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейииниң салбыры, чоннуң амыдырал хандырылгазының комбинады база бар болду.

Суурнуң чанында тей кырында «Экран» дээр тускай улуг антеннаны тургузуп каан. Ол спутник дамчыштыр кайыыи бөөр тыртар. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары телевизордан Кызылды-даа, Москваны-даа ядык чок көрүп орар.

Хоорай ышкаш магалыг суур. Ынчангаш ону чурттакчылары чоргаарал-биле «хоорайжыгаш» деп адаарлар. Ол суурнуң кайгамчыктыг чүвези ол — деп, Элдээртир Адавасович чугаазын түңнеди. Кижиниң чугаазы ам-на доозулду эвеспе дээш, аңаа улаштым:

— Шынап-ла магалыг суур-дур але!

— Бөөр аа де! Мени таптыг дыңнап олур. Чүгле үзе кире бербе.

— Ийет, мындыг-дыр, Элдээртир Адавасович.

— Мен ол суурга часкаан эвес, эштиг чораан кижи мен. Мээң ажым амдыы кымый, индабирек Кымзымдай болбазыкпе. Баштай баргаш, суурну магадап чоруп тур бис оң. Садыг-делгиир черлерии бир кылгаш, суурнуң дал ортузун орта келдивис. Ажым иштии туттунгаш, алгыра берди:

— Элдеп болдум, Элдээртир Адавасович! Сыңый-даа бергедей берди—дээш, иштинче имнеп-дир.— «Чогуур черже» бараалам, эш.

— Ол «чогуур чериң» кайда көстүп тур? — деп, Кымзымдайдан айтырдым.

— Чоп болаа чоокта көрүлбейн-дир — деп кижим мындыг.

Четпээн-барбаан черивис-ле чок. Ол-ла девидеп чүгүрүшкеш, бир бажың артын орта бааргыыска, эгер, казар мээрар ийи ыт бистиң чип каа дег, бо-ла чиртип келди. Ана алзыр чыгыы, ярай бооргa тыи менди үндүүс. Ам харыи арыг чоокшулаан. Бир-ле оңгар черге таварыжып келдивис... Ханы чоога чыдыр. Олче бок төп турар чүве бооп-тур. Ында ыттар дээрге ыдеринк.

Дедир үнүп орувуста, Кымзымдай хөөрей-дир: «Ана бараа алдептиг суурдур але, Элдээртир Адавасович, черле мындыг суурну мактап болур бе, моң? Силер чүү-даа болза шору болгай силер. Бо суурнуң мындыг четпес чүүлүнүң дугайын каксы-куксу, элдээрти-даа болза, бижизиңзе чү?

— Суурнуң чажыдын бе?!

К. АРАКЧАА.

ШЫН Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш советтургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информацияның киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43 солуи келбейи баргаида 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуи неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3173.

ТС—00267.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографизазы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 274 (12974) | 1985 чылдың ноябрь 26, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының ажыттынарының дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязы бөгүн, 1985 чылдың ноябрь 26-да, эртенгиниң 10 шакта, Кремльдиң Улуг ордузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хураалдаар залынга Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы-биле ажыттынар.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткушпаан

ЧОН ДЕТКИП ТУРАР

БЕШ ЧЫЛДЫ ДООЗУП ТУРА

Мугур-Аксыда амыдырал хандырылга комбинады — районнуң мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң бирээзи. Комбинат он бирги беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседип, ачы-дуза хемчээлин беш чыл дургузунда 6,7 муң рубльге көвүдеткен.

Амыдырал хандырылга комбинадының коллективи «1986—2000 чылдарда чонуң хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдүрүнүң комплекстиг программазын» боттандырар талазы-биле хемчеглерни төлевилеп, аңаа дүүштүр ажылын сайзырадыр айтырыңнарын арга-курлавырларын дилеп турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин болгаш Кол угланыышкынының төлевилелдерин коллективке чугаалажып көргеш, оларны бүрүн чүүлдүргүнүүшкүн-биле деткип, чылды чедиишкинниг доозарын болгаш чаа беш чылды күш-ажылчы бедик коргузуглерлиг, магадылалдыг эгелээрин түс-түс бригадалар, цехтер коллективтери хүлээлгеш.

ЧУРУКТА: амыдырал хандырылга комбинадының даараныла цегинде хеп бажыкчызы, коммунист Г. Д. Хертек.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛИГ

«Тыва модэ тудуг» трестиң Самагалдайда № 1070 КМК-зының коллективи он бирги беш чыл планын чогуур хуусаадан 2 ай эрте доосказ, келир чылдың январь-февральдың планныг онаалдаларын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган күжениишкинниг ажылдап турар.

КМК-ның тудугжу бригадалары социалистиг чарыштың маңан кошкатпайн келгеп. Бол кергелиг тудуг ажылдарының беш чыл планы 106,7 хуу, оон иштинде бодунуң күжү-биле кылыры 103,9 хуу күүсеттинген. Бараанның продукциязы сайгарарының планы 139,2 хуу, чуртталга шолуң ажыглалга киирери база ажыр күүсеттинген.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур социалистиг чарышта киржип турар коллектив чедиишкиннерге удам соруқ кирип, доозукчу чылдың планныг онаалдаларын база хуусаа бетинде күүседипкен.

Бистиң корр.

ХЕЙ-АЪТТЫГ

Доозукчу чылдың болгаш он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир звэзэш үе артнап. Бо хүннерде Өвүр районнуң ажыл-ишчилери, чурттуң бүгү чону-биле бир демей, партияның болгаш чазактың чугула документтериниң Төлевилелдерини сайгарып, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезин түнмеп, чаа сорулгаларны салып, немелде хүлээлгелерни ап турарлар.

Район онгу беш чылдың дениелиниден эът бүдүрерин 19,2 хуу, сүттү 43 хуу, дүктү 9 хуу көвүдеткен. Мыйыстыг бода мал бажы беш чылдың эгезинде турганынган 11 хуу, шээр малдың 9,2 хуу, чылгының 19,6 хуу өскен. Ам доозукчу чылдың планнарын доозуу-биле күүседир арга бар.

Районнуң ажыл-агыйларынган «Торгалыг» совхоз СЭКП-ниң XXVII съездизиин төлептиг уткуур талазы-биле республикага кыйгырыг үнүтүрген ажыл-агыйларның биржаанын болган. Ол совхоз беш чылда мал бажын өстүрериниң, күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарыының болгаш мал чемин белеткээриниң планнарын күүседип алган болгаш күрүнеге эът садарын планда кордунгенинден 67 тонна, сүттү 46 тонна, дүктү 3 тонна ажыр сатkан. Торгалыгжылар эрткен ажылагай чылының түннели-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Олар ам он ийиги беш чылда оон-даа улуг сорулгаларны салган хей-аъттыг ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Найырал» совхозтуң хоочун хойжузу Даш Олчамай СЭКП-ниң XXVII съездизиниге уткуштур чарышка идепкейлиг киришпишаан, 1985-86 чылдың кыжынында хойдана хураганны камгалап алырын хүлээнген.

Кыштан малды хүр ажырар, чаш мал төлүн онча-меңди камгалап алыры дээш «Найырал» совхозтуң малчыннарын кыштаглаашкынны организастыг эгелээн. Доозукчу чылда төрүүр 100 башка онааштыр 109 хураганны алган улуг кадарчы Даш Олчамай бо кышка база хынамчалыг белеткенген. Оларның кыштаанда кажаалары чылыг, сигенни четчирп-биле белеткээш, кыштаанда чедирип алган.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

УЛАМ ШАЛЫПКЫН АЖЫЛДААР

Кижи төрелгетениниң салым-чолуунга эң харылсалгалыг үеде Женевага дээди дең-нелге эрткен совет-америк ужуражышкынының доозулганының дугайын улуг кичээнгей-биле иомчуп, танышпышаан.

«Ылаптыг болгаш түңнелдит ажылдаар дээш, хол кургуг эвес баар деп турарывысты чугаалаар ужурлуг мен» деп СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары М. С. Горбачев Женеваже баарының мурнунда-ада Нобель шаңналының лауреаттар конгрезиниң делегациязы-биле ужурашкаш, чугаалаан болгай. Совет Эвилелиниң ол чаагай күзел-соруун Женевага болуп эрткен ужуражышкын ёаулуг бадыткап турар-дыр.

Делегейниң ийи улуг күрүнелериниң баштыңнарының ужуражышкыны үре-түнелдиг болуп, делегей байдалын экижидеринге моон-даа соңгаар баруун болур дээ-зинге тайбыңга ынакшылдыг социалистиг чаңыптыг. Бригада бүрүзү бо хүнүерде партинның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап турар. № 2, 3, 4, 5 бригадалар чонга ачы-дуза чедирериниң планныг онаалдазын ай, квартал санында эки күүседип турар. Н. Н. Данилова удурткан № 3 бригада инспекциялар арази-да калбарган республика чарыжынга кан удаа тиилекчи болуп келген.

Чыл планын декабрь 25-те күүседир дээш ажылдап турар бис.

М. ХЕРТЕК.

Кызыл хоорай.

ТАЙБЫҢДАН ҮНЕЛИГ ЧҮВЕ ЧОК

Хооркүүскомнуң курстрахование инспекциязының ажылдакчылары Женевага болган совет-америк чугаалажышкынынарны кончут кичээнгей-биле, улуг сонуургал-биле дайгаарап турдувус. Совет-америк ужуражышкынының доозулганын-ныг дугайын улуг кичээнгей-биле иомчуп, танышпышаан.

«Ылаптыг болгаш түңнелдит ажылдаар дээш, хол кургуг эвес баар деп турарывысты чугаалаар ужурлуг мен» деп СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары М. С. Горбачев Женеваже баарының мурнунда-ада Нобель шаңналының лауреаттар конгрезиниң делегациязы-биле ужурашкаш, чугаалаан болгай. Совет Эвилелиниң ол чаагай күзел-соруун Женевага болуп эрткен ужуражышкын ёаулуг бадыткап турар-дыр.

Делегейниң ийи улуг күрүнелериниң баштыңнарының ужуражышкыны үре-түнелдиг болуп, делегей байдалын экижидеринге моон-даа соңгаар баруун болур дээ-зинге тайбыңга ынакшылдыг

ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

Партияның Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр район-нарның конференциялары болуп эрткен. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин төлевилелиниң дугайында, СЭКП-ниң Уставыга өскерилгелерниң төлевилелиниң дугайында, СЭКП райкомнарының отчёттарының болгаш район-нарның партия организациялары-ның сорулгаларының дугайында айтырыглары конференцияларга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелдерни партияның Чөөн-Хемчик район конференциязынга СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии, партияның Тес-Хем район конференциязынга партия райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар, партияның Бай-Тайга район конференциязынга СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел, партияның Өвүр район конференциязынга партия райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак олар кылган.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин, СЭКП-ниң Уставыга өскерилгелерниң төлевилелдерин районнуң коммунистери ядепкелии-биле чугаалажып, чугула партийжи документтерни чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүп деткип, партияның салган улуг сорулгаларын амыдырал боттандырар база партияның эдилчегліг XXVII съездизиин төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш кызымак ажылдап турарын районнарның партия конференцияларынга демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съезди-зиин, партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарның партия организациялары отчёттуг үеде канчаар ажылдаанын илеткелчилер болгаш санал бергеп делегаттар анализтеп чугаалаан, кичээнгейни чедир кыдынмаан ажылдарже угландырып, оларны эдип алырда чүүл кылырын тодаргай айыткан.

Конференциялар чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко партияның Чөөн-Хемчик район конференциязынга, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак партияның Тес-Хем район конференциязынга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар партияның Өвүр район конференциязынга, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап партияның Бай-Тайга район конференцияларынга олуржуп, чүве чугаалаваннар.

СЭКП райкомнарының болгаш ревизия комиссияларының чаа составтарын, партияның XX область конференциязынга делегаттарны конференциялар соңгаан.

• • •

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга **Ч. Х. Ооржакты**, ийиги секретарынга **Д. Н. Ховалыгны**, секретарынга **Б. А. Кучеренкону** соңгаан.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга **С. С. Кууларны**, ийиги секретарынга **С. С. Ондарны**, секретарынга **К. О. Хелии-ооллу** соңгаан.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга **А. С. Дембиреллп**, ийиги секретарынга **М. Д. Кара-Салды**, секретарынга **Ч. А. Саанны** соңгаан.

СЭКП Өвүр райкомунуң организастыг пленумунга партия райкомунуң бирги секретарынга **Б. Д. Монгушту**, ийиги секретарынга **Ч. М. Монгушту**, секретарынга **З. Ш. Бады-Хоо-ну** соңгаан.

КЫШТАГГА ШЕФ

«Бай-Тал» совхозтуң Мешпен-Хөл бригадазының өшкү кадарчызы Серин-оол Эрегеның кыштаанга агитквартираның шефчилери дуганы көргүскен. Бай-Тал кодэ Совединиң депутады, «Аржаан» агитквартираның даргазы Р. Улуг-Хаай баштаан суурнуң чурттакчылары кажаа иштиниң көрженин хооруп аштаанар. Малчын оларга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга район.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

РСФСР-ниң агроүлетпүр комплекзиин эргелеп башкарып сайзырадыгайдыдар сорулга-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу РСФСР-ниң Кодэ ажыл-агый министерствозунуң, РСФСР-ниң Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозунуң, РСФСР-ниң Кодэ тудуг министерствозунуң, РСФСР-ниң Эът болгаш сүт үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Кодэ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң болгаш РСФСР-ниң Виноград ажылынын болгаш вино кылыр үлетпүрүнүң күрүне комитединиң баазазынга РСФСР-ниң Эвилел-республиканың агроүлетпүрүнүң күрүне комитедин тургускан.

РСФСР-ниң Белеткелдер министерствозун РСФСР-ниң Тарва продуктуларының эвилел-республика министерствозу кылдыр эде тургускан.

ХЕМЧЭЭН ДАРЫЙ АЛЫҢАР

Улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүсконунуң даргазы Т. С. ТЮЛЮШКЕ

Чал-Кежиг суурда клуб, чунар-бажың ажылдавастаанындан бээр ад аскан. Улуг Октябрьның баймралынга тураскаатқан культуралуг хемчеглер база клубка эртпээн. Чунар-бажыңны септелге дээш хаглан. Ол ажыл база чоруйдаң турар.

Бо айтырыгларга хамаарыштыр алдынган хемчеглер дугаайын дараазында адресте чарый дыннадыр. Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, телефоннар 2-23-54, 2-41-27.

17-ГИ ДЕКАДАНЫҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниго — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгылыг социалистиг чарыштың 17-ги декадазынга «Тыва тудуг» трестиң шинти тудуг ажылдарының бригадаларының аразынга бирги черии улуг панельдит бажың тудуунуң Л. П. Казанцевтиң удурткан бригадазы бирги черии алган. Ол хонуп иштинде 30 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, мурнакчы коллектив 70 муң рубльдиң ажылдарын кылып, планның 233 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 260 хуу күүсеттингеп.

Ийиги болгаш үшкү черлерии № 48 тудуг эргелелиниде П. Войтюктуң болгаш А. Чамбалдың бызаңчы-бетончулар бригадалары эелээн.

Шалыпчы декадаларның иштии түңнели-биле бирги черии 5 катап эелээн А. Воронининиң бригадазы мурнап чорун турар.

В. СТАНКОВСКАЯ.

«Тыва тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш шалың киилдизиниң эргелекчизи.

ЖЕНЕВА: „ужуражышкын ажыктыг болган“

Эрткен неделяда бир болуушкун — СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары М. С. Горбачевтуң болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганның аразынга ноябрь 19—21 хүнниеринде Женевага болган чугаалажышкынынар бүгү делегейниң ажоок улуг кичээнгейин шуут-ла хаара тудупкан турган. Ямзы-бүрү чурттардан аңаа чыыглаан барык 4000 журналистерден солуннарже миллион-миллион сестерни, сан чок хей телерадиорепортажтарны ол хүннерде Швейцариядан дамчыткан. Хейниити организацияларының хей санныг делегацияларга база Женевага чедип келген (ыңдыг делегациялар ылаңгыя АКШ-тан онза хей болган). Каттышкан Штаттарның болгаш Барыын Европаның хоорайларынга чыскаалдар болгаш митингилер болуп, ядролуг дайын тамызының бис кырындан делегейни чайладып алыр төлээде, бүгү күжеииишкиниерии салырынче ужуражышкын киржикчилеринге кыйгырыглар ол чыскаал, митингилер киржикчилериндеп чаңгыланып кээп турган.

М. С. Горбачевтуң болгаш Р. Рейганның аразынга чугаалажышкынынар чорун турарының үезинде ийи чурттуң аразында харылсаалариың болгаш делегейде амгы үе байдалының, чамдык эң улуг айтырыгларын чугаалашкан. Оң чугаалажышкынынар дорт, ажии-кара чок чоруу-биле, шиитпирлээн турары бистиң чурттарывыстың болгаш делегейниң бүгү чурттарының улустарының эрге-ажыктарына эң сырый хамаарылгалыг айтырыгларны хандыр көргеи-биле тодаргайлаттынып турган. Ындыг айтырыгларның санынга Совет Эвилели хамыктың мурунда ядролуг дайының кыжанын бичелеп алыр, космоска ядролуг боо-чепсектерии эңдерилдирерин болдурбазын болгаш Черге ону соксадырын хамаарыштырып турар.

Делегейде дүшкүүрелдиг чоруктуң чидигленишкинии чавырылдырар болгаш дугуржуушкунарны чедип алырынга таарышкан байдалдарны тургузар дээш эң улуг күженишкиниерии баш удур салгаш, дээди деңнелге ужуражышкынга совет тала чеде берген. Ядролуг кандыгдаа шенелделерге мораторийни чаңгыс талалыг чурумбиле күштүг болдуруп чоруткаңының соонда ССРЭ бодунуң девискээриңе чеде бээр ядролуг боо-чепсектерни космосту милитаризаставаастың байдалдарында 50 хуу кызырарының дугайын киришпирбишаан, боттуг болгаш реалистиг инициативаларының бүдүн комплекизин саналдап үндүрген. Ынчалзажок, чугаалажышкынынар соонда М. С. Горбачевтуң айыткалын өзугаар алырга, «боо-чепсектерии эңдере бүдүрерии шеглээрииң болгаш тайбыңны быжыглаарының сорулгазыбиле холбаалыг эң чугула айтырыгларны шиитпирлээри бо ужуражышкынга чедип алдынмайн барган».

Ол айтырыгларны чугаалажып көргениниң түңнелин тайылбырлавышаан, ийи чурттуң ыңгыландырып турар принципиалдыг айтырыг дугайты улуг чөрүлдөөлер барын киэнгейге албышаан, дыка хей хайгааракчылар кайы-даа талага таарышкан дугуржуушкуннарны чедип алырының нарының миинип турар. Делегейде коргудукчу ядролуг күчүлерии кызырарының перспективазы, делегей байдалын чогумчудары, айыыл чок чоруктуң болгаш кадыг ажылдажылганың харылсаалары быжыглаары сеткилиниге таарышпас күчүлүг күштер Каттышкан Штаттарда барын фактылар хереченлел турар. Тодаргай чижек. Женевага ужуражышкынының мурнуу чарында америк камгалал министри К. Уайнбергер дээди деңнелге чугаалажышкынынарны будулдурарының эелчеглиг оралдажышкынын кылган: президентиге ооң чагаазының дугайында медээлер парлалгага кёстү хонуп келген, «быжыг турушту» эелеп көр, боо-чепсектерге контрольдуң кандыгдаа хемчеглериге чепшээрешпейн көр деп, Рейгандан ооң чаныып дилеп турганы ол чагаадан илерээн. Уайнбергериниң бодалы-биле алырга, бир эвес ынчанмас болза, АКШ-тың шериг программалары болгаш космос делгемин милитаризастаарының талазы-биле америк планнар кыжанышкын адаанга тургуетуна бээр ийик.

Ынчанмыже шудургу болгаш принципиалдыг чугаалажылгаларның үезинде совет тала кады кылган совет-америк медеглелге ядролуг дайыны болдуруп болбазының дугайында болгаш шериг талазы-биле артык күштүг турарын чедип алыр ёаур чоруктан талаларының ойталаарының дугайында чүүлдү киирерин чедип алган. Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле чугаалажышкынынарны дүргедедирин көргеп пунктуну база түңнел документиде киирген. Бо чылдың январь 8-те кады кылган совет-америк медеглелде салдынган сорулгаларны, а ылаларга: космоска боо-чепсектерии эңдерилдирер чоруктуу болдурбас болгаш ону Черге эңдерилдирерии соксадыр, ядролуг боо-чепсектерии кызыгаарлаар болгаш кызырар, стратегтиг доктаамал байдалды быжыглаар ёаур сорулгаларыны күүседир деп чүвени ол документиде бараидаалап көргеии ол. «Рейганның самалдааны «сылдыстар дайынының» программазы шериг талазы-биле туруп турар деп чоруктан болгаш аңаа үидезиленген политиктиг деп чоруктан ойталаарыиче угланган деп бодалды бүгү ужуражышкынның үезинде Совет Эвилели онзалап демдеглеп турган» деп. Ломдонның «Файнэшил таймс» солуну демдеглээн.

Ямзы-бүрү деңнелдерге чугаалажылганы доктаамал үидезиниге тургузарының болгаш идепкейжиниериниң эргежок чугулазының дугайында дугуржулга ужуражышкынига чедип алдынган. Ол ажылкеректиг чугула кезээ болза, эң чоокку келир үеде база дагыны ужуражырын совет болгаш америк удуртукчуларның дугуржуп алганы болур. Чугаалажышкынынар эртемниг, өөредилгелиг болгаш культураның талазынга ийи талалыг солчуушкуннарны болгаш харылсажылгаларны калбартырының дугайында дугуржулгага база чедирген. Сэдиг-экономиктиг харылсааларны калбартыр бодалдың дугайы база медеглеттингеп.

Ёаур деңнелге ужуражышкынга хамаарыштыр делегейниң ямзы-бүрү найысылалларындан үнелеп көрүүшкүннерде ужуражышкынының түңнелдерии чүүлдүгүнүп болгаш деткээн үиинер чаңгыланып турар. «Женеваның иниты байдалы удурланыштыр туржурунуң орнунга чугаалажышкынынар чорудуп турганы ёаур ёаржинии дугайында бодалды илередип турар» деп, америк Эн-би-си ёаур телекомпания айыткан.

Чугаалажышкынынар и ы й түңнелдериниң дугайын чугаалап тура, М. С. Горбачев оларны «ажыктыг кылдыр» тодарадып көргүскен. Ооң-биле кады чедип алдынган дугуржуушкуннарны ямыдырапга боттандырарда күзээп алдыгаи кады кылган совет-америк медеглелге дүүштүр таарыштыр улуг ажылды чорудары эргежок чугула.

В. ЧҮКСЕЕВ.

(СЭТА).

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

ДЕТКЭЭН БОЛГАШ ХҮЛЭЭНГЕН

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партия Уставының эскерилгелериң телевилелдерин Мугур-Аксы ортумак школаның коммунистеринің ажык хуралынга чугаалашкан. Бо ийи улуг документилерни коллективте кижи бүрүзү амыдыралының чиңгине хоойлузу кылдыр үнелеп, оларны түгле чүүлдүгүнүп хүлээп алыр эвес, харын ажылга, амыдыралга удуртулга болдурарынга чаңгыс ай эң-сеткилдиин, шинтпирлиин илертейлээн.

Партияның ангы күштүг болуп турар Уставы биле адаа эскерилгелерниң телевилелин хынаашкын шүүп-түрбүшаан, илереткенч, партбюро кежигүнү, директорлар өредилге ажылын талаак-биле оралакчызы Р. С. Сат партия кежигүнериниң күлүвелгелерин, эргелерин, мындыг коммунистиг моралдың норма-чижектерни коллективтиң амыдыралынга холбаштыр анализтээш, коммунистерниң авангардчы ролювюне, сес бизе ажыл-херектиң карышкак чок, үре-түңнелдиг болурунче, күүседикчи сагылга-чурумче кичээнгейни угландырган. Школа — мөзү-шыдар кижизидилгезиниң одаа, ында коммунист башкылар, ажылчыннар коллективтиң эске ажыл-ишчилерниң партийжи өзек, үлегер-чижек болур талапту, ол мындыг болур-даа ужурлуг.

Бот-идепкейни, инициативазы чаяк, эскелерни өттүүскээр, инити херекке, хуралдарга-даа хууда бодалны илереттирес, ужур эдертир, чоталдынчы дилөшкүннер Л. Б. Данзы, Л. Н. Гончарова, С. Д. Хертек, М. П. Глазырина болгаш хоочун башкы Д. Б. Дандар-оол оларның эвес партия кежигүнү, кежигүн эвес-даа башкы кадрлардан, ажылдакчылардан негелдеп күштелдирериниң бүгү-ниитэ чугаалажымышкында чоруп турар партийжи документилериниң сес, үзүк бүрүзү дузалаар дээш коммунистер — улус өредилгезиниң тергиини Н. Ш. Донгак, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы С. Б. Шагдыр-оол, «Хүнчүгеш» уруглар садиги-нде эргелекчи, аныяктарның хоочун дагдыныкчызы С. В. Сава, эге класс башкызы С. С. Ооржак олар бот-тарынгы саналынга чугаалааннар.

— СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң база школа реформазының негелделеринге дүүштүр будүүлге өредилгезин чорударынга школада автомашина, трактор, күш-ажыл мастерскалызында станоктар, дериг-херекселдер, материалдар-даа бар. Техниктиг херекселдерни ажыглап тургаш, өскенникчилерге бижыг билигни берип болуруп чоокта чаа эрттиргеним ажык кичээл кергүскен — деп, күш-ажыл өредилгезиниң талазы-биле тускай мергежилдиг комсомолчу башкы С. Х. Алдын-оол хуралга дыңнаткан.

— Алкоголизмни болгаш арагалаар чорукту совет кижилел амыдыралындан казырыпче угланган доктаал, шинтпирлер-биле бо таныжын турарывыс партийжи документилер чарылбас холбаалыг — деп, школа директору В. С. Донгак саналын эгелээн.— Коммунистер Т. С. Тондар, А. О. Хертек, ВЛКСМ кежигүннери Л. Б. Данзы, Л. Н. Гончарова, С. Д. Хертек, М. П. Глазырина болгаш хоочун башкы Д. Б. Дандар-оол оларның эгелөшкинин-биле өлөрлер организациязын биске тургускандан бөр коллективте, ону дамчыштыр, бүгү школада сагылга-чурум, эң-не-сескелиг, организастыг чорук, бот-бодунга дуралажыгга, эң-найыралчы байдал, ажыгга долу күш болган берипче идепкейжээн. Ол инициативаны башкылардан, бирги волчетде, коммунистерден эгелөшинде өлдептиг чүве чок. Хоралыг чаңчыл ам коммунистиг кижизидилге шугумунда ажылдап турарларының, ыяңгыя башкыларның, овур-хевирин эвес апарган үеде, алкоголизм, арагалаар, тамкылаар чорук школа кавыжындан чайлаттынар, амыдыралдан, хүн айтырыжындан дүжер болгаш дүшкен-даа турар ужурлуг.

Арага кишестер ишпитлелиңге эки тура-биле киреринден ам-даа дадагалзап, бир-ле чүвени чидирипгеринден корткан ышкаш, хажыжында артышаан турар школа, күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзүнге (олар ында-кайда ам-даа барып чажыт эвес) бо сестер кыйгы, сагындырыт болуп дыңнаар. Ол эки эгелөшкинин кичээнгейге алыры артык эвес.

— Партияның чаа, чугула хемчегелериге харыы кылдыр класстарның 70 хире хуузун кабинет системазынче шилчидер, техниктиг аппаратураның дузазы-биле башкылаашкыны эртемге үндезилеп чорудары дээш ажылды эгелөөн бис. Ону СЭКП-ниң XXVП съездизиниң ажыттырынга чедир доозар арганыг бис— деп, В. С. Донгак коллективтиң мурнундан хүлээнген.

С. МОЛДУРГА,
Мөңгүн-Тайга район.

АРГА-АРЫГ КАМГАЛАЛЫНДА

Бо хүннер бастың чуртуувустуң, совет улустуң төөгүзүнде кайгамчык улуг ужурдузалыг болуушкуннар-биле холбашкан. Он бирги бешхы чылдың чедиишкиниг доозар дээш шудургу ажыл чер болганда улам калбарган. Ооң-биле кады дараазында беш чыл-га бижыг магадылалды тургузары дээш коллектив бүрүзүнде тодаргай ажылдар кыйдыкмын турар. Съезд мурнунуң документилериниң телевилелдери бүгү чуртта улуг сонуургалды болдурган. Улут-Хем ыяш ажыл-агыйының Ак-Туруг салбырының коллективи, эске-даа коллективтер дег, ол документилерни улуг сонуургал-биле таныжып, иштиг түүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп көрүп турар. Бистерге, арга-ыяш ажылдакчыларынга, СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң болгаш Кол угланыышкыннарының телевилелдеринде бойдуе камгалалыкка болгаш арга-арыг курлавырларын чогумчалыг болгаш эң хумагалыг ажыглаарынга хамаарыштыр ыяш ажылдарын күштелдирген. Арга даамалдары участокталарын кезип, аңаа өрт болдурбазы-биле чөпшөөрел чок кижилериң бааргын болдурбайын турар. Ол ышкаш арганыш камгалалыкның талазы-биле чон ортузунга тайылбыр ажылын кылып, көргүзүүлерлиг, кыйгырыгларлыг самбыраларны чаартып, оруктарга ыяштанып чөрлерни дерип турар. Арга даамалдарының бир деминиг ажылының түңнелинде арга-арыг камгалалы экижээн.

Ийи-чаңгыс кара туразында, чөпшөөрел чок ыяш кезээ кижилерни илередип, шыңгыы торгап турар. Бо чылдың июль айда аргадан чөпшөөрел билет чок ыяш кескен, «Найырал» совхозта тудугжу В. В. Данзал 970 рубльге торгаткан.

Салбыр Ак-Туруг, Кызыл-Даг, Чаа Чаа-Хөл суурларның девискээрлеринде чурттакчы чонга оттуулар ыяш билеттерни садып, ыяш белеткээр чөрлерни үндүрүп, айтып берип, оларның ажылдалын хайгааралга алган.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

ДЕМНИГ КОЛЛЕКТИВТЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң ооң соонда болган Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының коллективи бараанның продукция будүүрериниң беш чыл планын бо чылдың июль 25-те-ле күүседипкен. Чылдың арткан үезинде ол ийиги беш чылдың үлүүнге киригиштир ажылдавышаан, коллектив планнаан ажыр 115 муң рубльдиң продукциязын будүүрерин хүлээнген.

Оң бирги беш чылдың сөөлгү чылында бараанның продукция будүүрериниң хемчээли 1980 чыл-биле деңнөөргө 61,1 хуу, ыяш сөөртүү 32,2 хуу, дилиг материалдарын будүүрерә 38,9 хуу көүделиктиг болган, а күш-ажылдың будүүркүлүүн 24,9 хуу бедирээн. ажылчыннарының чылда ортумак шалыны 6,6 хуу эскен.

Оң бирги беш чылдың планныг ойлаалдарын үзүк-даа хереглеп, барааннарын будүүрер цех (начальниги Н. Самероков), а чүс-түс ажылчыннар ортузундан станокчылар К. Серен-Доңдуп, Е. Вильис олар кымны мурнай, хуусаа бетинде күүседикшилер.

Мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчи чедиишкиниериниң чажыды чүдел? Кол чылдагаан — коллективтиң чаңгыс эвинде, ында кижилер-биле ажылды экижиткенинде дизе черле частырыг чок боор.

В. Квасов 1981 чылда Новочеркасскиниң инженер-мелиоративтиг институдуун ыяш ажыл-агый талазы-биле факультединиң эки өредилгелиг дооскан. Владимир Алексеевич Квасов бо мурнакчы ажылдыг будүүргенин биледиг удуртуп-баштап туурар. Ол директорлап ажылдап эгелээш-ле, кижилер-биле ажыкче кол кичээнгейни салган. Ынчангаш коллектив бөгүн бедик күш-ажылчы көргүзүүлерлиг болуп турар.

— Калбак хереглел бараанны будүрер цехте шупту 25 кижи ажылдап турар — деп, директор тайылбырлады.— Ында оңаашкан ажыл-херекке бердинген кижилер чыыласн. Оларның күш-ажылчы сагылга-чурумну бижыг.

Директорнуң чугаазы мынаа шыкыыр. Ону бодун херек кырында бүзүрел кердүм. Цехте ставоктарда ажылдап турар ажылчыннарының бригадири Евгений Карпович Вильис бо цехте 9 чыл дургузунда ажылдап турар. Ажыл, ооң шыңары дээнде, бо хоочун ажылчыны бодунга база кады ажылдап турар эш-өөрүнге шыңгыы иегелделиг. Ол аныяк ажылчыннарының идегелдиг дагдыныкчызы. Бо чылдың эгезинде ооң бригадазынга ийи аныяк оол—Өлзей Даш-оол, Сергей Петухов олар ажылдап келген. Дуржулгалыг бригадир аныяк кижилерни ажылга шуудадып каан. Бөгүн олар бригаданың мурнакчы ажылчыннары апаргылаан. Ооң дузалакчызы Александр Добров партия кежигүнүнүң кандидадынга кирип алган. Аңаа ол улам сорук кирип, өрес-шудургу ажылдап, кады ажылдап турар эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Ыяш ажыл-агый черинде мурнакчы ажылдыг чолаачылар база хөй. Олар малгаш-баларлыг, кадыр-берт тайга чөрлерден тудут, дилиг материалдарын белеткеп, аар, узун чудуктарны сөөртүп эккеп турар. Мурнакчы чолаачыларының бирээзинге чолаачы Юрий Михайлович Петеримов хамаарыжын турар. Ол Ак-Туругнуң Сайлыг-Хемден чудуктар сөөртүп, хүн бүрүнүң ажыл планын ажыр күүседип келген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыныңызы чолаачы бир рейс үнгеш-ле, 5—6 литр бензинни ханнаан ап турар. Ол ышкаш човаачылар Ю. Петеримов, М. Савин болгаш өскелер-даа быжыг сагылга-чурумнуг болуп, хүн нормазын ажыр күүседип, ийи-үш чедир рейстерни кылып турар.

Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый черинде алды коммунист ажылдап турар. Ында партия организациязының секретары Галина Сергеевна Баранова организациянның ажылының организацыкчы, идей-политиктиг деңнелин бедиткен. Партия хуралдарыкта коллективтиң мурнугга салдынын турар эң чугула айтырыгларны чугаалажып көрүп, коммунистерниң отчёдун база доктаамал ап турар.

Ыяш ажыл-агыйының коллективи съезд мурнунуң документилерни хаңзы-биле өөренип, арга-курлавырларны дилеп, тып турар. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң телевилелиниде салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шинтпирлээрингe партия кижи факторунуң ужур-дузазын бедидериби-биле холбаштырып турар. Күш-ажылчы коллективтер күрүне планнарын күүседиринге үлүүн киригиштирип, ажылчын кижи бүрүзүнүң берингелиг ажылдарын чедип алыр хүлээлгелиг. Бо сорулга-биле коллектив чыл-ды болгаш шинтизи-биле беш чыл-ды чедиишкиниг доозар дээш бедиткен хүлээлгени алган. Кол угланыышкыннарда оң ийиги беш чылда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23—25 хуу бедидерин, үлетпүр продукциязын будүүрерин 21—24 хуу көвүдедирин айтып турар. Бо улуг сорулгаларны күүседиринге бижыг сагыл-гачурум, организастыг чорук негеттинер дээрзин ыяш ажыл-агыйының коллективи эки билип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

КАДРЛАРНЫ ШИЛИЙИР, КИЖИЗИДЕР

◊ Партияның Кызыл район конференциязындан ◊

СЭКП-ниң съезд мурнунуң документилерин: партияның Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелерниң телевилелдерин болгаш райкомуң отчёттуг үеде ажылын партияның Кызыл район конференциязынга ажыл-ишчи, шүгүмүүлекчи байдалга чугаалажып көрген.

Конференцияга саналчылар бергеннер: «Х Улуг хурал» совхозтуң хойлузу А. Б. Содунам, «Кара-Хаак», «Терек-Хол» совхозтарда парткомпар секретарылары А. С. Мадыров, С. Г. Чигжит, «Тинилелге» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады В. О. Оюн, «Кек-Тей» совхозтуң саанчызы Ф. С. Моңгуш, «Сукпак» совхозтуң трактористи Т. Д. Сат, «Шамбалыг» совхозтуң механизатору Д. Ш. Тюлюш олар болгаш өске-даа делегаттар шинтпирлезе чогуур айтырыгларже, ыяңгыя кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле айтырыгларже кол кичээнгейни угландырган.

Илеткелчи — райкомуң бирги секретары В. С. Очур-оол отчёт-соңгулдалыг район конференциязы чурттуң иштики болгаш делегей байдалының эң-не харыысалгалыг үезинде өртээн турарын демдеглээн.

Партияның үндезини кол документилериниң телевилелдерин партия хуралдарынга бо хүннерде бедик кедүлүүшкүнүүр чугаалажып көрбүшаан, ону районнуң коммунистери, ажылчы чоннары изин-биле чүүлдүгүзүп детким турар. Съезд мурнунуң документилерин чер-черде партия организациязының ажылын улам тодарадыр, ону сайзырангайжыдарын, коммунистериниң эң харыысалгалыг, бедик атка телептиг болурун хүлээндирип турарының дугайында партийжи принципиалдыг чугаалы конференцияга кылган.

Отчёттуг үеде партия райкому партияның иштики демократиязын хөгжүдүп, күш-ажылчы коллективтерде партия организацияларын организас-политика талазы-биле быжыглап, оларга партийжи салдарны өлөөн күштелдирген. Районнуң партия организациязы сан талазы-биле өзүп, шынар талазы-биле быжыккан. Совлгу ийи чылда сезен бир кижиниң партия кежигүмүнүң кандидадынга хүлээп алган. Олар ажылынга бедик харыысалгалының көргүскен, хүндүткелдинг, арыг арын-нүүрлүг ажылчыннар, комсомолдуң кижизиткенинери болуп турар.

Бо үениң иштинде райкомуң бюрозунга эге организацияларның ажылының ынаи-бүрү угланыышкыннар талазы-биле отчёттарын доктаамал дыңнап келген. Оларның хөй кезиниң дайынчы арга-шинээзи бедип, күш-ажылчы коллективтериниң кол өзөө болбушаан, беш чылдың планнарын күүседиринче коммунистерни, ажылышчилерни мобилизастап турар.

Райкомуң пленумнарынга, эге организацияларның хуралдарынга сайгарып турган айтырыгларының иштинде бир чугула черни кадрлар айтырыы эзөөн. Ооң түңнелинде улус ажыл-агыйының кол адырлары мергежилдиг тускай эртемниглер, массалыг мергежилдиң кадрларыбиле быжыглаттынган. Кодээ ажыл-агый будүүрелгезинде кол специалистериниң 65 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниглер.

Будүүлгеге удуртулганы ажыктаан, коммунистериниң харыысалгазын бедиткен, күүсекчи сагылга-чурумну быжыглаан түңнелинде «Тинилелге» совхоз беш чылды чедиишкиниг доозуп турар. Коллектив барааныыт продукциязының бүгү хевирлериниң талазы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттаан. Ында беш чылдың гвардейжилериниң иштинде коммунистер, ыяңгыя ажык коммунистер хөй. Ол таварылга бе? Чок. Чогум-на бо ажыл-агыйда кадрлар-биле ажыл тодаргай утланыышкыныыр. Ында социал экономиктиг чаартылгаларны боттандырып, күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглап, чер ажылыкчың вона системазын иептеретккен, бригада керээзин, мурнакчы дуржулганы идепкейлиг ажыглап келген. Чаа беш чылда совхоз ыяңгыя мал ажылында шинтпирлезе чогуур айтырыгларны тодарадып ап турар.

Ол ышкаш «Кара-Хаак» совхозта партком (секретары А. С. Мадыров) эге организацияга бүрүзүн коллективтиң кол өзөө болдурар дээш аңаа партийжи салдарны күштелдирген. «Сукпак», «Кек-Тей» совхозтарда, Кызылдың күш фабриказында, «Сөөк долгаш кылыр заводта партия организациялары социалистиг чарыштың дээштинге бедидип, беш чылда социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинингe күүседирин хандырган.

Районда өске-даа партия организацияларының, ында коммунистериниң башкарыкчы чоруунуң бедээнинiң түңнелинде экономика болгаш социал хөгжүлдеде чедиишкиннер чедип алдыгаанын конференцияга демдеглээн. Экономиканың кол адырлары көдээ ажыл-агыйының, үлетпүрүүн хөгжүлдезинiң темпини бедип, культура, чырыдыышкыл, медицина, чоннуң амыдырал хандырылгазының деңнели өскен.

Район беш чылда күрүнеге эът садар планнын 120,6, чуургаңы—113 хуу, когаалаңы—3,9 катап күүсеткен. Сүт планын чыл тоңчузүнге чедир күүседиринiң аргалары бар. Сөөлгү үш чылда районнуң ажыл-агыйлары 4,5 миллион рубльдиң орулгазын киирип алган. Бо чылын тараа культураларының дүжүү бир гектардан-на 16 центнер болган. «Кек-Тей» совхоз эң бедик түңнелдерлиг болуп, бир гектардан-на 19—24 центнер тараанны алган. Чер ажылында эртем-техниктиг депшилгениң эң чугула — мелиорация ажылы районга элвен калбарган.

Капитал тудугну партия райкому доктаамал контрольга алганындан сөөлгү чылдарда будүүрүлгениң, социал культураның, чурттаалганың хөй объектилери ажыглалга киргеп. Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге капитал салымышкыннарны шинглөдип алырының деңнели онгу беш чылга деңзөөрге дөрт чыл он айларда 4,6 хуу өскен, тудугмонтаж ажылы 7,2 хуу, чурттаалга тудуулга капитал салымышкыннарын шинглөдири 78,8 хуу, чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киирери 19,9 хуу өскен.

Районнуң үлетпүрү, чурттаалга-коммунал ажыл-агый будүүрүлгелери, харылзаа, эмнелге, культура чырыдыышкын черлери беш чылдың онаалдаларын күүседиринге салымышкыннын киирип, ажылын идепкейжиткен.

Конференцияга райкомуң партия организациязының организастыг, идей-кижизидилгелиг ажылында четпестерни үениң негелдеэнинге дүүштүр шынгыы сайгарып, ону чайладырының арга-хевирлерин чугаалашкан.

Ыяңгыя кадрларны деңшидериниң курлавырын тургузар, удуртур кадрларны кижизидер, харыысалгазын бедидер талазы-биле ажыл-агыйлар удуртукчуларын Х. Ш. Ховалыг, Х. А. Моңгуш, районнуң улусчу контроль комитединiң даргазы К. Д. Моңгуш, комсомол райкомуның секретары В. И. Канзай, райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң оралакчызы В. Б. Хертек, кодээ Советтер күүскомнарының даргалары Сукпактың Ш. С. Ондар, Шамбалыгның А. С. Дүгүр-оол дээн ышкаш эштер база бар.

Сөөлгү чылда райкомуң бюрозу коммунистерниң дөртен ийи хууда херээн сайгарып көрген, оон иштинде он алды кижини партийдан үндүрген. Бо дээрге райкомуң, оон бюрозунуң килдистериниң болгаш эге организацияларының кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер, партияның, күрүненiң, социалга-чурумун, күүсекчи сагылга-чурумну бижыглаар талазыбиле негелдеги четпес тургускаңының түңнели-дир.

Районда идей-кижизидилгелиг, мөзү-шынар кижизидилгезиниң, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң коруй-чуруумун бижыглаарының, социал-культурага тургузуушкуунүүнүң талазы-биле өөң келген айтырыгларни конференцияга саналл берген делегаттар чугаалап турганнар. Бо чылын районда беш совхозтуң үдүү күрүнеге дүк садар планын күүсетпээнинден район 20 тонна ажыг дүктү чедир сатпаан. Районда саар бир инекке оңааштыр сүттүг саап ап турары ам-даа чавыс деңнелдиг. Оны көвүдедир дээш саар инектериниң шилиргезин, уксажыдылгазын экижидери, инектериниң продуктулуг арталарын чөп ажыглаары негеттинер. Төрүүр инектериниң баш санының кудулазыны дүвүреңгиг болуп артышаан.

СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан, СЭКП ТКниың айтышкыннарынга дүүштүр агроүлетпүр комплексизин улам ыяш хөгжүдүрүнiң айтырыгларынга, беш чылды чедиишкиниг доозар, он ийиги беш чылды эки эгелээрин хандырар дээш районуң экономиказынга партийжи удуртулганың стиль болгаш методтарын сайзырангай, жыдарының айтырыгларынга доктаагаан.

Конференция СЭКП-ниң чаа Программазының эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелериниң телевилелдериниң, партия райкомуның отчёттуг үеже ажылының талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган.

Конференция СЭКП райкомунуң болгаш ревизия комиссиязының чаа составтарын, партияның XX область конференциязынга делегаттарны сонгаан.

Партия райкомуның организастыг пленуму болуп эрткен. СЭКП Кызыл райкомуның бирги секретарынга В. С. Очур-оолду, ийиги секретарынга Л. А. Черкасовнаны, секретарынга Ю. А. Захариясийни сонгаан.

В. МААДЫР, «Шынның» корр.

СЕССИЯГА ЧУГААЛАШКАН

Район Советиниң күүскому ажыл-чорудулгазын партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң ооң соонда Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының коллективи бараанның продукция будүүрериниң бешхы чыл планын бо чылдың июль 25-те-ле күүсеткен. Чылдың арткан үезинде ол ийиги беш чылдың үлүүнге киригиштир ажылдавышаан, коллектив планнаан ажыр 115 муң рубльдиң продукциязын будүүрерин хүлээнген.

Оң бирги беш чылдың планныг ойлаалдарын үзүк-даа хереглеп, барааннарын будүүрер цех (начальниги Н. Самероков), а чүс-түс ажылчыннар ортузундан станокчылар К. Серен-Доңдуп, Е. Вильис олар кымны мурнай, хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчи чедиишкиниериниң чажыды чүдел? Кол чылдагаан — коллективтиң чаңгыс эвинде, ында кижилер-биле ажылды экижиткенинде дизе черле частырыг чок боор.

В. Квасов 1981 чылда Новочеркасскиниң инженер-мелиоративтиг институдуун ыяш ажыл-агый талазы-биле факультединиң эки өредилгелиг дооскан. Владимир Алексеевич Квасов бо мурнакчы ажылдыг будүүргенин биледиг удуртуп-баштап туурар. Ол директорлап ажылдап эгелээш-ле, кижилер-биле ажыкче кол кичээнгейни салган. Ынчангаш коллектив бөгүн бедик күш-ажылчы көргүзүүлерлиг болуп турар.

— Калбак хереглел бараанны будүрер цехте шупту 25 кижи ажылдап турар — деп, директор тайылбырлады.— Ында оңаашкан ажыл-херекке бердинген кижилер чыыласн. Оларның күш-ажылчы сагылга-чурумну бижыг.

Директорнуң чугаазы мынаа шыкыыр. Ону бодун херек кырында бүзүрел кердүм. Цехте ставоктарда ажылдап турар ажылчыннарының бригадири Евгений Карпович Вильис бо цехте 9 чыл дургузунда ажылдап турар. Ажыл, ооң шыңары дээнде, бо хоочун ажылчыны бодунга база кады ажылдап турар эш-өөрүнге шыңгыы иегелделиг. Ол аныяк ажылчыннарының идегелдиг дагдыныкчызы. Бо чылдың эгезинде ооң бригадазынга ийи аныяк оол—Өлзей Даш-оол, Сергей Петухов олар ажылдап келген. Дуржулгалыг бригадир аныяк кижилерни ажылга шуудадып каан. Бөгүн олар бригаданың мурнакчы ажылчыннары апаргылаан. Ооң дузалакчызы Александр Добров партия кежигүнүнүң кандидадынга кирип алган. Аңаа ол улам сорук кирип, өрес-шудургу ажылдап, кады ажылдап турар эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Ыяш ажыл-агый черинде мурнакчы ажылдыг чолаачылар база хөй. Олар малгаш-баларлыг, кадыр-берт тайга чөрлерден тудут, дилиг материалдарын белеткеп, аар, узун чудуктарны сөөртүп эккеп турар. Мурнакчы чолаачыларының бирээзинге чолаачы Юрий Михайлович Петеримов хамаарыжын турар. Ол Ак-Туругнуң Сайлыг-Хемден чудуктар сөөртүп, хүн бүрүнүң ажыл планын ажыр күүседип келген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыныңызы чолаачы бир рейс үнгеш-ле, 5—6 литр бензинни ханнаан ап турар. Ол ышкаш човаачылар Ю. Петеримов, М. Савин болгаш өскелер-даа быжыг сагылга-чурумнуг болуп, хүн нормазын ажыр күүседип, ийи-үш чедир рейстерни кылып турар.

Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый черинде алды коммунист ажылдап турар. Ында партия организациязының секретары Галина Сергеевна Баранова организациянның ажылының организацыкчы, идей-политиктиг деңнелин бедиткен. Партия хуралдарыкта коллективтиң мурнугга салдынын турар эң чугула айтырыгларны чугаалажып көрүп, коммунистериниң отчёдун база доктаамал ап турар.

Ыяш ажыл-агыйының коллективи съезд мурнунуң документилерни хаңзы-биле өөренип, арга-курлавырларны дилеп, тып турар. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң телевилелиниде салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шинтпирлээрингe партия кижи факторунуң ужур-дузазын бедидерибиле холбаштырып турар. Күш-ажылчы коллективтер күрүне планнарын күүседиринге үлүүн киригиштирип, ажылчын кижи бүрүзүнүң берингелиг ажылдарын чедип алыр хүлээлгелиг. Бо сорулга-биле коллектив чыл-ды болгаш шинтизи-биле беш чылды чедиишкиниг доозар дээш бедиткен хүлээлгени алган. Кол угланыышкыннарда оң ийиги беш чылда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23—25 хуу бедидерин, үлетпүр продукциязын будүүрерин 21—24 хуу көвүдедирин айтып турар. Бо улуг сорулгаларны күүседиринге бижыг сагыл-гачурум, организастыг чорук негеттинер дээрзин ыяш ажыл-агыйының коллективи эки билип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

АЖЫЛ КИЖИНИ КААСТААР

Чаданананың үлетпүр комбинадының чолаачызы Докпак Байланович Биликтиң оң беш чыл иштинде сөөрткен чүүгүн чаңгыс черге чыыл салчыптар болза, Чаданана хем унунга дыт чудуктардан бүткен бедик тей кайы мрактан-на барааны көстүп турар нийик.

Ооң тайгадан хүн бүрү чүдүрүп эккеп турар ыяжы дилиг, тудут материалдары кыядыр хуулуп, комбинаттың ураи-шевер чазаныкчыларының, быжыңчыларының холуун дамчып, ажыл-агыйларга, чонга ажыктыг, херектиг эдилелдер: өг ыяжы, бажың иштиниң эт-херекселдери боон ажыглаттының турарында ол өөрүүр. Кижиниң кылып бүдүрүп турар ажыл-ижи чонга ажыктыг, херектиг болурга ким чоргаарланнас боор.

Докпак Байлановичиниң күш-ажылчы намдары чолаачылап эгелээринiң муңнунда-ла он чыл бурумнар 1961 чылда оя-ла коллективинге эгелээн. Ынчан чаа-ла ажылдап келгеи аныяк оол Кулун-Дүжериниң ыяш белеткээр черинге ажылчын боон киргеш, эзимден ужурган ыяштарны терепчилепкеш, үндүр сөөртүп турган трактор-га чудук баглап берип турган. Кара чажындан кадыг ажылга дадыккан болгаш аныяк оол Докпак хоочун ажылчыннардан дудак чок ажылдап чаңчыл берген. Кылыр дээн ажылың эчизинге чедирбээнде сагыжы амыраавас аныяк ар трактор үреля берген үелерде аңаа олуруп шыдавас, тракторискe дораан-на барып дузалажыр турган. Баштай ол-бо артык кезектерни таныып ап, дүлүүлүрлер ап берип, чаңгыс кижи күш четпес кезектер, белдирлер адыржып, ону салырынга дузалажып турган, оон 1—2 чыл эрткенде трактористиң мергежилиниге өөренип апкан. Чамдыкта ол трактористи солуп, кескен ыяш төрепчилеп алгаш үндүр тыртырып турда оон эптиин, шалыпкыныың өөрү-даа, мастери-даа эскерер. Ажылга кыымнак Докпак Билик мичаар тракторист апарган.

Техниката хандыкшыдыг ажылчын чолаачының мергежилин чедип алырын күүсеп чораан. Кызылдың автошколазын 1971 чылда доосканш, ол-ла төрээн коллективинге чолаачы болуп ажылдай берген.

Чаданананың Кулун-Дүжерден, Кара-Адырдан ам 15 чыл иштинде чудук сөөртүп ажылдап келген Д. Билик чүге коллективинде азыр, районнуң мурнакчыларының одуруунда дылгаамал чоруп турар. Аныяк коммунист, Чаданана хоорай Советиниң депутады, коллективинде профавилел комитединiң кежигүнү, бирги класстың чолаачызы Докпак Байланович үлетпүр комбинадының дирекциязындан, СЭКП райкомундан болгаш райкүүскомдан хүндүлел биниктер болгаш өртектиг барааннар-биле шаңнадып, мактадып келген. Ооң хөрээн «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль, чарыш тимлекчизиниң хөрек демдектери каастап чоруур.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур бүгү чуртта социалистиг чарыш калбарган бо хүннерде Докпак Билик ЗИЛ-157 маркалыг чаа автомашиназы-биле Кара-Адырдан чудук, тудуг материалдарды сөөртүп, ай болгаш квартал планнарын ажыр күүседип турар.

Ажыл кижини каастаар дижир болгай. Докпак Байланович шынап-да кызымаккай күш-ажылы-биле үндүлеледи, ас-кежиктi тапкан. Чуртувустуң бурунгаар хөгжүдеши дээш, совет кижилериниң, ажы-төлүң үелиг үезин дээш ажылдавры, шынап-да ас-кежик болбайын канчаар.

Ш. КУУЛАР.
ЧУРУКТА: район Советиниң депутады, мурнакчы чолаачы Д. Б. Билик.
Авторнуң фотозу.

Хандырылганар кандыгыл

ҮЗҮКТЕЛИ БЭЭР

«Кызыгаар» совхозта хлеб быжырар чер чок, ынчангаш хлебти Самагалдайдан сөөртүп эккеп турар. Ажыл-агыйның ишчилериниң аъш-чемнин чугула бо хевирлерге хереглеими хандырып турары негелдете дүүшпес, бо-ла үзүктеп бээр.

Ноябрь айның эгезинде Самагалдай чорааш, хлеб сөөртүр машина чолаачызынга таваржы бергеш, «Бистиң утпас сен» деп баштактаны аарак чугаалаарынга, «Силериниң садыгжыларыңар хлеб аппаарга алыр, албас улус чорду» деп харыы берди. Ооң ужурун эки-ле билбейи бардым. Хлеб үетү бээр болганда, магазинге далганы ийи-үш килограммнан садыы турза кандыг ирги? Райпо баштаар черн бо дилегни түү деп көрүп турар ирги?

Ф. ТАУ.
Тес-Хем район.

КАМЧАТКАНЫҢ НЕФТИЗИ БОЛГАШ ГАЗЫ

ССРЭ-ниң Геология министерствозунуң чанында курлавырлар талазы-биле комиссия Камчатканың далай эриинде газтыг черни баланска хүлээп алган. Газ тыжыжының будүүрүлгелерин тургузарынга ында тыныгаан курлавырлар четчир. Одаар түүлдү Камчаткаже амдыжында өске черлерден чедирип, аңаа хөй чарыгдалдарны үндүрүп турар.

— Камчаткада газтыг болгаш нефтиниг черлерни дилеп тывар геологтуг ажылдарны шагда-ла чорудуп эгелээн турган. Чартык ортулуктуң чөөн кежээге ерүнээшкинниг шинчилел ажылдарын кылган түңнелинде аңаа нефтиниг чер тывылган. Ынчангаш нефтиниг черниң курлавыры шоолуг эвес болган. Ынчангаш геология-шинчилел ажылдарын ортулуктуң барыын талакы девискээрлерге алдан чылдарда эгелээн — деп, Сахалининиң геологиябудүүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору, Күрүне шаңналының лауреады, геология-минералогия эртемнериниң кандидады Илларион Тютрин чугаалап турар.

Камчаткага хары угла ийи экспедицияларны организастаан бис: нефть болгаш газ тывыжының база геофизикалыың. Камчатканың геологтарының алган медээлерни кичээнгейлиг өөренип көрген болгаш оларның шинчилелтывыш ажылдары чогуур түңнелдерни чүге бербээнин тодаратқан бис.

Камчатканың барыын девискээрлерде болгаш Сахалининиң сонгу-чөөн девискээрлерде нефтини, газты ынчаарда дилеп, шинчилеп турган черлерниң геологтуг тургузуу барык домей болган. Ынчалзажок Сахалининиң нефтиниг черлери Камчаткага хандыр өрүнеп турган черлерден кыдыра болган. Ынчангаш Камчатканың геологтары нефтиниг куржагларны эрттир өрүнээш, куруг куржагларга чедип турган дээр бодаа тыптып келген.

Ындыг бодалдың шынының азы барымдаа чогуу херек кырында хынаан көөру шинтпирлеттинген. 1980 чылдың октябрьда Камчатканың Кшук шөлүнге өрүнээн скважинадан күүлүг газ атты-гып үнген. Ооң түңнели геологтарны өөрткен. Ынчалзажок чүгле чаңгыс скважина газтың курлавырлары чогум хөй бе дээрзин бүрүн бадыткап шыдавас болгай. Дараазында үш чыл дургузунда чоруткан шинчилел ажылдары үлетпүр газының барын бадыткаан.

Ортулуктуң өске-даа шөлдеринде нефть болгаш газ тывыжының шинчилел ажылдары чоруттуруган болгаш ам-даа үргүлчүлевишаан. Чижээ, Нижневакчинниң ар

Найыралда кызыгаар чок

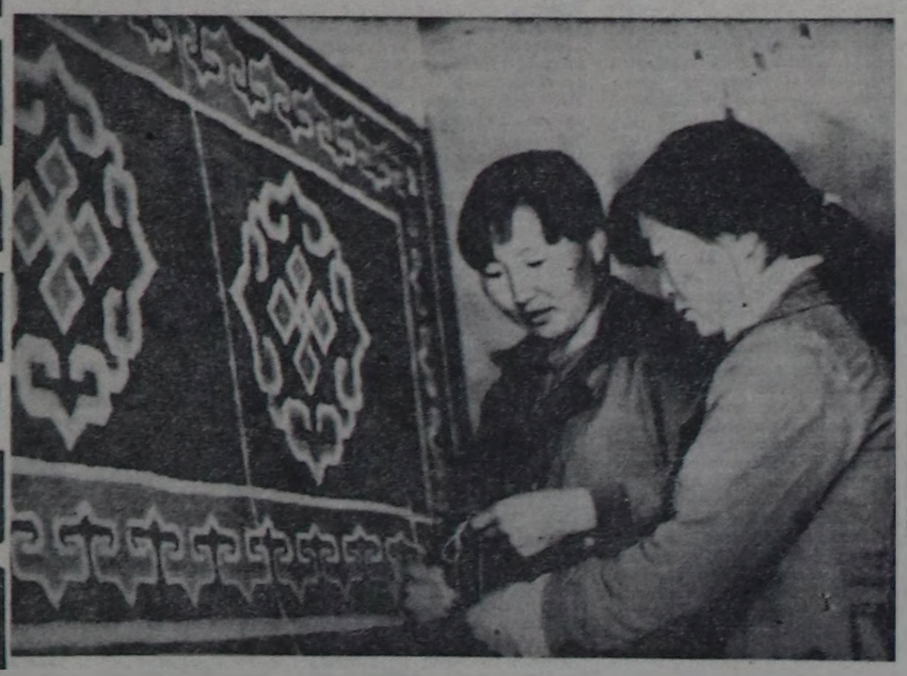

МАРН-ның XIX съездининг алдар болдурган күш-ажылчы эолчеглг чеиишкиннер дугаймда медээлер чурттуң чүк-чүгүлден кээп турар.

Моол коммунистериниң эолчеглиг шуулганыига уткуштур чарлаан социалистиг чарыштың мурнуку одуруун пайысылалдың күш-ажылчы коллективтери баштаи турар. Бо күиерде Улаи-Баторнуң чеден ажыг үлетнүр бүдүрүлгелери, ажыл-агыйжы организацнилары, бежеи ажыг цехтер, бригадалар, 13 муң ажыг бүдүрүлгечилер VII беш чылдың планнарын хуусаадаи эрте күүседнпкеп.

Моолдуң пайысылалының алдаи муң ажыг чурттакчылары доостуи турар бо беш чылда боттарының чуртталга байдалын улам жнжиткеп. Хоорайга 400 муң дербелчин метр шолдуг чаа чуртталга бажыңарын немей тудары кердүпгеи турган. Ол дээрге эрткеи беш чылда кердүпгеннден барык 40 хуу хөй.

Улаи-Баторга чурттакга тудугларын тударынга совет тудугчулар улуг дузаиы чедирип турар. Хоорай хүи келгеи тудум чаартының, улам чараш болуп кел чыдар. Чүгле бо чылын ооң барыгы чүгүлде чаа микрорайоннар, асфальтылыг магистральдар туттуиуп тургустуитаи, парктар, скверлер немешкеп. Оларда 70 муң дес ыпш, чадаң ыпш, хоорай девискээриидеп 90 муң дербелчин метр чер чаагайжыттыпган.

Завхан аймактың Их-уул сумузуиуң «Жаргалант» каттыжышкынының хевис кыдыр бригадазы чыл эгелнидеп бээр 240 муң төгрөгтиң хевистерии бүдүргеи.

ЧУРУКТА: (оң талаДан) бригаданың мурнакчы ажылчыпнары Д. Маижпхан биле Д. Ичпноров олар.

Н. ДАШБАЛБАРНЫҢ фотозу.

ЧААРТЫЛГАЛАР, НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР

1924 чылдың ноябрь 26-да бурунгу моол найысылап Ургага чыыдырган Улустуң бирги Улуг хуралынга Моол Арат Республиканың тургустуктуганын чарлаан болгаи Конституцнияны хүлээп алган.

Моолдуң төөгүзүнде төөгүдүг бо болуушкун Улуг Октябрьның хосталгалыг ленинчи идеяларының дорт салдары-биле 1921 чылда тнилээп болгаи моол улустуң салым-хуузунга үндезин эргилдеии берген. Моолдуң күш-ажылчы арат чонун колониалдыг болгаи феодалдыг мөлчүгледеи ол хостаан, оларның мурнунга чаа аас-кежиктиг амыдыралды тургузарының оруунга ажыдып берген.

МАРН-ның үндезилеттинип тургустуиарынга, социал-экономиктиг чаартылгаларга, ооң кол шугумун тодарадырынга Улуг Ленинниң болгаи моол революциянның баштыңчылы Д. Сухэ-Баторнуң үндезилеп тургусканы моол, совет улустарының акыдуцма ёзулуның пайнралы болгаи сырый кады ажылдажылгазы-биле, Совет Эвилелиниң хөй талалыг дузаламчызы база деткимчезинбиле үзүлбес холбаалыг.

1924 чылдың августа болуп эрткеи МАРН-ның III съездизинге моол революциянның перспективазын сайгарып, партияның хүрээлеңиие барыын үзелдиг күштерии сойгалап тура, бодуиуң программалыг шинтпирнинң өзээ кылдыр капиталистиг эвес орук-биле хөгжүүрүнүң эгезин салган.

Бөгүнгү Моол дээрге, амгы үеиик хөй адырлардыг экономикалыг, чечектелишкиннг культуралыг, ажылчы чоннарының чаагай чоруу бедип, деп-дески хөгжүп орар социалистиг күрүнедир. Нинтилелдиң кол күжү — национал ажылчын аңгы тургустунган. Кодээ ажылагыйның чаа адыры — чер ажылы чедишкининиг хөгжүп, чурттуң тараага хереглеи долузу-биле хандыртынып турар. Шаг-шаандан бээр чаңчылчаан кол ажыр — мал ажыл-агыйы база интенсификастаттынып турар.

МАР-ның экономиказының деңнелиниң өөрүдезиниң көргүзүү кылдыр ооң даштыкы садыын адап боор. Чурт даштыкы чурттарже чаңчыл болгаи баразаиардан (мал, эът болгаш ооң-даа еске малдан алыр продуктулар) аңгыда чести, молибденик, вольфрамны, а ол ышкаш чевистерни, трикотажты болгаи чиик база аъш-чем үлетпүрүнүң кылыгларын садып турар.

Моолдуң үлетпүрүнүң эң кол бүдүрүлгези — «Эрдэнэт» даг-байлаа арыглаар комбинат долу күжү-биле бедик орулгалыг ажылдап турар. Ооң продукциязы чурттуң экспорт курлавырларын бөттүү-биле улгаттырып турар. МАР-да эң улуг Багануур хөмүр-даш разрезиниң, пайысылалдың № 4 ЧЭТ-ниң, Бор-Үндур районунда даг-байлаа казар комплекстиң, Хутульдуң цемент-чугай комбинадының болгаи еске-даа хөй-хөй чугула объектилериниң баштайгы эолчеглери ажыглалда киргеи.

Моол-совет кады ажылдажылга чыл келген тудум-на бүгү хемчег-биле калбарып, ханылап турар. Ол нинтилел амыдыралының бүгү адырларын — экономиканы, политиканы, идеологияны, культураны хаара туткан, чаачаа утка-шынар болгаи хевирлер-биле улам байлакшып турар.

Ийи партияның эразында харылзаанның ажыктыг хевирлериниң бирээзи делегация солчулгазы. СЭКП биле МАРН чылдың-на партия ажылдакчыларының 2—3 бөлүктерии солчуп турар. Сөөлгү ийи чылда СЭКПниң төлээлериниң элээи каш делегациязы МАР-га барып, МАРН-ның хөй-хөй организацияларының ажылының дуржулгазын сонуургап көрген.

Совет Эвилелиниге МАРНның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары Ц Намсарай, МАРН ТК-ның секретарылары Ц. Балхажав, М. Даш баштаан делегацнялары кээп, партийжи практиканың ажыл-бүрү адырларында СЭКП-ниң ажылының дуржулгазы-биле танышып чораан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев-биле МАРН ТК-ның Чиигине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунхтуң бо чылдың август 29-та Москвага болгаи ажылчын ужуражылгазы база бир улуг болуушкун болган.

Эш М. С. Горбачёв моол удуртукчу-биле бесседазының үезинде мынча дээн: «Бистиң ийи партияларывыстың эолчеглиг съездилеринге белеткелдиң төөгүлүг үезинде ужуражып турар-дыр бис. Бистиң ужуражышкынывыс Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң ажылчы чоннарының идеяларынга, социалистиг интернационализмге шынчызының демдээ болур. Чүс-чүс чылдарда бисти сырый каттыштырып турар ол идеялар социализм болгаш тайбың дээш могаг чок ажылче бисти хей-аът книрип турар.

Бистиң республика кожахелбээ моол аймактар-биле улус ажыл-агыйының, культураның мурнакчыларындан аңгыда партия, совет болгаш ооң-даа еске хөйнити ажылдакчылары удурледир дуржулга солчуп, ааладжып турар.

Бистиң республиканың совхоздары болгаш төрелдешкек бүдүрүлгелер кожалары-биле харылзааны улам ханыладып турар. Завхан, Убсанур аймактарның бүдүрүлге, амыдырал хандырылга черлери болгаш совхозтар бистининден үлегерлеп алганы он ажыг эки дуржулганы боттарында калбаабиле ажыглап турары солуп.

Элээи хөй аймактарның телээлери бистиң республикада суггарылга ажылын, одар-белчирр ажыглалын, мал чемнериниң ажаалда, тарылгазын болгаш еске-даа иштики курлавырларны ажыглап турарын өөренип көрген. Ол ышкаш моол эштер фермаларга, бригадаларга малдың эмнелге-санитар пунктуларын организастап турарын сонуургаан.

Бо болгаш ооң-даа хөй чижектер совет-моол ийи-рал кезээ-мөңгеде быжыг болур, а моол-даа соңгаар улам калбарар дээрзин хереченлеп турар.

В. САТ.

Медээлер

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНГА

Багануур хөмүр-даш разрезинде Культура бажыңын бо чыл эгезинде ажыглалга киргеи. Ол ажылчыинарның болгаш оларның ажы-төлүүнүң дыштанылгазының культура-кижизидилге төвү апарган. Ында кино, концерт залдары, библиотека, комчулга залы, социалистиг чарыш болгаш мурнакчы дуржулга, культура-массалыг ажылдар кабинеттери, а ол ышкаш бал танцызының, хорнуң, музыканың, бажың ажылдарының бөлүмнери ажыглап турар. Оларда чүс-чүс уруглар, аныяк оолдар, кыстар кичээлден турар.

Культура бажыңына уран чүүл мастерлериниң, бот-тывынгыр уран чүүл артистериниң концерттери, кинофильмнер көргүзүүлери доктаамал болуп турар. Делгелгелер, фотостендилер, чурттуң социал-экономиктиг амыдыралында чедишкиннерни болгаш моол-совет кады ажылдажылганың ол ышкаш акы-дүүмэ социалистиг чурттар-биле найыралдыг харылзааларның чедишкиннериниң дугайын чугаалап турар. Чоокта чаа «Совет Эвилелиниң хөмүр-даш үлетпүрү» деп фото-делгелге чедишкиннит эрткеи.

СОВЕТ ДУРЖУЛГА ДУЗАЛАП ТУРАР

Совет Казахстаннын Джамбул облазының ажыл-ишчилериниң мурнакчы дуржулгазын Ховдо аймактың мал ажылдыглары болгаш тараажылары боттарынга чогумчалыг ажыглап турарындан күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Джамбул область биле Ховдо аймактың аразында дорт харылзаалар каш чыл улаштыр туруп келген болгаш улам быжыгып турар.

Областың малчыннары моол өңнүктериниге чылыг ажажа тударының бала хыргышты мал чемниге ажыглаварының дуржулгазын айтып берген. Ылаигыя хыргыш долгагларны хереглээн черниге чедирери эптиг, камналгалыг.

Луговск районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң мелиораторлары Буянд мал чеми белеткээр ажыл-агыйның ажылишчилериндеи сиген шолуң суггарарының дуржулгазын өөренип, чылда ийи удаа кезилдеии алыр арганлыг болган.

Ховдожулар Совет Казахстандын бригада керээзин организастарының болгаш аңаа күш-ажылчы идиг бээрнинң аргазын шиңгээдип алган. Аймакта амгы үеде 60 ажыг коллектив бригада керээзи-биле ажылдап турар. Оларның кайызында-даа күш-ажылның бүдүрүкчүлүү, аңаа бригадаларга көөрде, ортумаа-биле 7,5 хуу бедик болуп турар.

Я. ЮНДЭН,
«Новости Монголии» солуниуң бижикчизи.

ОРУС ДЫЛ БАЙЫРЛАЛЫ

XXXIV моол-совет найырал айның сөөлгү хүннеринде совет Эртем болгаш культура бажыңынга чаңчыл болган орус дыл байырлалын организастап эрттирген. Бо удаада ону «Күш ажыл—ак сеткилдин, эрес-дидим чоруктуң болгаш шылгаралдың херээ» деп девиз адаанга эрттирген. Байырлалга төп хоорайларның 8—10 классгарының өөреникчилери кириишкен. Анда орус улустуң болгаш совет ырлар, совет шүдүкчүлериниң чогаалдары чаңгыланган, уруглар ансамбльдери орус самны теп күүседкеп. Тинлекчилерге тураскаал белектерни тывыскан.

ЧУРУКТА: Завхан аймактың Цагаанхайрхан сумузуиуң «Социализмын төлөө» каттыжышкынының сарлыкчызы, ажылагыйда дуржулгалыг малчын Э. Тогтохбаяр. Ооң коданында 300 баш сарлык бо хүннерде шыырак хөңгилделиг.

Л. БАТ-ӨЛЗЕЙНИҢ фотозу.

Саннар, фактылар

⊙ МАР-ның чуртунуң шолуң —1566,5 муң дөрбелчин километр. Чоиу—1984 чылдың январь 1-де чизе ёзугаар 1820,4 муң кижи. Оларның 90 ажыг хуузу моолдар, артканнары казахтар, алтайлар, тывалар болгаш ооң-даа еске. Чурттуң чонунуң 30 ажыг хуузу 15 хар чедир урутлар.

⊙ Чүгле сезен чылдарның эгезинде ортуман школа дооскан 26 муң оолдар, кыстар намның кыйгырыын ёзугаар революцнлу путёвка-биле будурууледе ажылдап турар.

⊙ 1978 чылда МАР биле ССРЭ-ниң аразында «Эрдэнэт» дээр даг-болбаазырадырга будуруулгезин демнежип тудар дугаймда дугуржулганы чарган. Ол бир чылда-ла 16 мялнон тонна даг рудазын будуруп үндүрүп турар. 1981 чылда ооң дөртку эолчээн ажыглалга киргеи. 1200 хире совет болгаш моол специалистерни ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның орденнери, медальдары-биле шаннаан.

⊙ 1961 чылдың октябрь 27-де МАР Каттышкан Нацнялар Организацнязының кежигүнүнге киргеи. Ам МАР 70 ажыг делегей организацнялардың ажылында киржип, делегейниң 90 ажыг чурттарыбиле дипломаттыг харылзааны тудуп турар.

⊙ Совет-моол харылзаалар ССРЭ биле МАР-ның аразында Найырал кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында 1966 чылда ат салган керээге үндезиндеп хевжүп турар.

⊙ 1962 чылда тургускан Совет-моол найырал ниитгелелиниң Тыва салбыры бистиң республиканың болгаш МАРның аймактарының (колдуунда Завхан, Убсанур, Баян-Улгий) аразында акы-дүүмэ дёзүзүнүң харылзааларын тудуп тудар.

⊙ 1986 чылдың майда Моолдуң Араттың революстуг иазымының эолчеглиг XIX съездизи болур.

Чүгле сөөлгү 20 чыл иштинде безии Совет Эвилелиниң техника-экономиктиг деткимчези болгаш дузаламчызы-биле улус ажыл-агыйының 600 ажыг объектилерии тутка болгаш ажыглалга киргеи. Оларның иштинде 150 үлетпүр будуруулгелери бар.

⊙ Культура, уран чүүл, эртем, кадык камгалалы, улус өөредилгези чедишкиниг хөгжүп турар. Чуртта он-он профессионал театрлар болгаш ансамбльдар, чүс-чүс культура бажыңнары болгаш клубтар ажылдап турар.

Бот-тывынгыр уран чүүлүн 2 муң коллективтеринде барык 300 муң кижи киржип турар. Эртемнер академнязы тургустунган, чурттуң улус ажылагыйының болгаш культуразынга ажылдаар специалист кадрларны белеткеп турар элээи хөй дээди өөредилге чергелеи ажылдап турар. Бөгүн МАР-да дөрт кижининг-не бирээзи өөренип турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

САРЫЫЛДЫГ УГААННЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

СЭКП ТК-ның чиигине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш АКШ-тың президентиин Р. Рейганның ужуражышкынының түңнели сарыылдыг угаанның тиилелгеии боатан деп бүгү делегейде демдеглеп турар. Ол тиилелге ийи талаларның күжениишкиниериниң ачызында чедип алдынган. Дээди деңнелге совет-америк ужуражышкынының түңнелдерии, Варшава Керээзиниң кирижикчилери күрүнелериниң дээди удуртукчуларының Прагага ужуражышкынының дугайында дыңнадыгны даштыкы чурттарның күрүне болгаш политиктиг кесиү ажылдакчызары, массалыг информацня чепсектери калбаа-биле тайылбырлап турар.

Кады кылган совет-америк медеглелге, ылаңгыя бар айтырыгларны шиитпирлээриниге иинти үндезинии тыварынга ийи талаларның белеиинге Каттышкан Нацнялар Организацнязының чиигине секретары Х. Перес де Куэльяр байыр чедирген.

Женевага ужуражышкынының түңнелдерии америк конгрессте база калбаа-биле тайылбырлап турар. Чаа ужуражышкынны кылыр дугаймда АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң удуртукчуларының дугурушкаиынга сеткил ханышкынын АКШ-тың конгрессининг төлээлекчилер палатазының спикери С. О'нңл илергейлээн. Дайын болбас дээрзинге хамаарыштыр чөпшээреишкеи дугаймда Р. Рейганның болгаш М. Горбачевтуң ужурашканы хереченлеп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Ийи улуг күрүнелериниң аразында харылзааларда доң дошту Женевага ужуражышкын ам буза шапкан-дыр деп, сенатор Э. Кеннеди медеглээн. Ужуражышкынның чедишкиии чүдел дизе, келир үеде деишилгени ол ужуражышкынның аазап турарында деп, сенатор демдеглээн. Ынчалзажок дугуржулгага ат салдынганы боо-чепсектериниң эңдере будуруушкүү үргүлчүдеп турар фактыны өскертпейн турар деп, сенатор медеглээн.

Дээди деңнелге ужуражышкын болза дараазында ужуражышкынпарның болгаш чугаалажышкынларның идеелдн бөөр эргези болган деп, сенатта республиканчыларның хей журуузунуң удуртукчузу Р. Доул чугаалаан. Ол ужуражышкынчнар болгаш чугаалажышкынларның улам-на ханы болуп, келир үеде тодаргай деишилгени бөөр дээрзинге идеген турар бис деп, сенатор бодуиуң бодалын илергейлээн.

Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының чугула чорудулгазынга үндезии эгени ужуражышкын кылган-дыр деп, төлээлекчилер палатазында демократтарнин хей журуузунуң удуртулгазының медеглелинде айыткаи. Боо-чепсектерге контроль кылырынга хамаарышкан айтырыгларга оон-даа боттуг деишилгени маиап турган бис деп, медеглелдиң авторлары демдеглээн.

Женевага дээди деңнелге совет-америк ужуражышкынын эки байдалдыг доозулганыига сеткил ханышкынын Франциянның президентии Ф. Митгеран илергейлээн. Ийи улуг күрүнелериниң аразында чугаалажышкынкиларның катаи өгелээни идегелди берип турар деп, ол чугаалаан. Космосту милитаризастаарынның айтырынга француз күрүнениң баштыны база доктаалаан. Бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылырының чорудулгазы узун хуусаалыг болур деп бодалды ол илергейлеп чугаалаан. Чаа стратегия дугаймда чугаа болуп турар болганда, ол үениң дур. гузунда аңаа Франциянның белем болуру чугула деп, президент медеглээн.

Вашингтонның болгаш Москваның аразында бар улуг чөрүдээлерни ажып эртеринге арганы дээди деңнелге совет-америк ужуражышкын бербээн-даа болза, Женевага ужуражышкынның түңнелдери чугула улуг ужур-дузалыг болгаш чавырылышкынның чорудулгазын катап эгелээринге тавырымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп, Франциянын «Юманите» солуну бижээн.

Дээди деңнелге совет-америк ужуражышкынның түңнелдерии чогумчалыг кылдыр дээди хемчээлге үнелеп турар бис. Совет-америк харылзааларны эжиндерииң оруун ол ужуражышкын ажыткаи деп санап турар мен, деп, Японнянның премьер-министри Я. Накасоне медеглээн.

ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

ТОКИО. СЭТА-ның корр. С. Логачевтуң дамчыткаиы болза: Микронезиянның чону ол девискээрни сыдыстар дайынналрынын программазы-биле холбаштыр эң чаа боо-чепсектерии шеңзөрининг шолу кылдыр Вашингтонның администрацнязының планнап турарынга шиитпирлиибиле удурланып турар. Япон солуниарының дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Оожум океанның Кваджалейн дээр бөлүк ортулуктарының чурттакчыларынга бир бөлүү космос чепсээнин дүжүр адары ракета-караларны Пентагоннуң садын үндүрер деп турары Мик дээр улуг эвес ортулукче америк шериг полицнязының ыяк камгалалын тавараап, ханылап кирген. Ол шимчээшкинии организастаан микронезийлер ук девискээрни милитаризастаарын соксадырын негеп, АКШ-тың шериниң оларның чердерии ажыглап турары дээш хөлези акша төзээрии чедип алыры-биле демисежип турар.

Микронезия 40 чылдарның ортаи үезиниден эгелээш, Пентагоннуң шериг-стратегтиг тешкиниинин ролюи күүседип келген. Ол үениң иштинде ол бөлүк ортулуктарга чүс-чүс атомнуг болгаш водородтуг частыр чүүлдерни шемээп. Ында диптер аразынга ужурар «МХ» дээр ракеталардан болгаш химиктиг чепсектерден эгелээш, массалыг уавткавшкынның улам улуг күштүг чепсектериниң дуржулга-шевелдезии кылып, америк далай шеринниң күштериниң ядролуг чепсектерлиг улуг-улуг соругушкуи күштерии мөөнеп турар.

ХАЛАС ДУЗАЛАМЧЫ

БОГОТА. (СЭТА). Совет «ИЛ-62» самолет Колумбиянның Кали хоорайының аэропортунга барып хонупкан. Ол ямзы-бүрү 6 хире тонна чүүктерии, оларның иштинде майгыннарны, чооргаинарны, медицина эм-таңнарын, хирургия херекселдерии — Колумбиянның Руис вулканның күштүг частыышкынынга таваржып, качыгдаан районнарының чурттакчыларынга ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай кииларын соксадырын негеп, АКШ-тың шериниң оларның чердерии ажыглап турары дээш хөлези акша төзээрии чедип алыры-биле демисежип турар.

Микронезия 40 чылдарның ортаи үезиниден эгелээш, Пентагоннуң шериг-стратегтиг тешкиниинин ролюи күүседип келген. Ол үениң иштинде ол бөлүк ортулуктарга чүс-чүс атомнуг болгаш водородтуг частыр чүүлдерни шемээп. Ында диптер аразынга ужурар «МХ» дээр ракеталардан болгаш химиктиг чепсектерден эгелээш, массалыг уавткавшкынның улам улуг күштүг чепсектериниң дуржулга-шевелдезии кылып, америк далай шеринниң күштериниң ядролуг чепсектерлиг улуг-улуг соругушкуи күштерии мөөнеп турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БУДАПЕШТ. Сананга техниказының чепсек-херекселдерии, телевизорлар болгаш еске-даа электроннуг техниканы будуруп үндүрүп турар Венгрияның «Видеотон» каттыжышкынында будуруулгенинг комплекстиг чаартылышкыны эгелээп. Амгы үениң дериг-херекселдерии тургузарындыг продукцияларның шынарын улам ажыктар, ооң ынаныштыны болгаш үр чылда ажылдаар, элээи каш чаа кылыгларны будуруп үндүрүп эгелээр арганы бөөр.

ЭДЧ-ниң иштинге кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазынга үндезилээп, бичии хемчээлдиг электроннсанаага машиналарын болгаш оларга кезектерии будуруп үндүрериие эгелээш, «Видеотонуң» тускай эртемнигларии чаа сананга комплекстерии болгаш системаларын ажылдап кылырынга боттарының киржилгезин калбартып турарлар. Акы-дүүмалышкы чурттардан кээп турар чагыгларның ачызында Венгрияда электроннуг аппаратураны будуруп үндүрери беш чыл дургузунда 60 хуу ажыг улгатткан.

БЕЙРУТ. Барыын Бейрутта месиядежип турар ямзы-бүрү болуктериниң аразында боо-чепсектиг демисел база катап эгелээп. Күштүг аткылажышкынпарның үезиниде улуг австыг пулемёттарны, хол гранатомёттарны болгаш ямзы-бүрү бооларны ажыглап турар. Хоорайның чөөн болгаш барыын талазынче баар оруктар хагдынган.

МЕХИКО. Никарагуага удур агрессияны белеткээринге Гватемаланы Вашингтон база бир тепкиин кылдыр ажыглаарынче чүткүп турар деп, ядыларның партизан армиязының кол командылакчызы Роландо Моран медеглээн. Чуртта улусчу-революстуг шимчээшкинии базарыбиле АКШ Гватемаланың суучызчиларииге шериг болгаш сан-хөө талазы-биле дузаламчыны көргүзер бүгү арганарны дилеп тып турар деп, Мексиканың «Проседо» журналынга интервьюзунга ол демдеглээн. Бодуи долузу-биле багай талазындан көргускен чагырыкчы ёзу-чурумнуң даштыкы хевирии солууру-биле «бүгү-нинти сонгулдалар» дээр хоозун чүүлдү чоокта чаа олар чорутканнар. Боочепсектиг хосталгалыг демиселдяи күштелдиреринче Гватемала улусту партизаннарнын удуртукчузу кыйгырган.

ХАРАРЕ. Мурнуу-Африка Республикадан кээп турар медээлер ёзугаар аңырга, Преторняның чоогунда Мамелодии дээр африканнарның суурунуң чурттакчы чону-биле үскүлежишкиниинин үезинде 4 кижини «айыыл чок чоруктуң күштери» алырген. Ооң чурттакчылары полицейжи өлүрүүшкиннерге, «бот башкартынарының чалча организмын «албадап тургузарымын ораидажышкынпарын, чурттагга бажыңнары дээш эмнн эрттир улуг төлевирлерге удурланганнар. Ол ыракта-ла долу эвес сан-түңнер журналистерге тускай эвес медээлерден билдиие берген. Хелээшкиниилериң ёзулуг хемчээлин тодарадыр арга чок. Мамелодиге болган болуушкунар дугаймда медээлер бөөрнден полицняның төлээлекчизи шуут ойталаан. Ынаар броневиктерге доктаамал шерингнин чүс-чүс солдаттарын болгаш «корум-чурум сагыкчыларын» чедире бергенинин соонда дораан-на ол суурдан репортёрларны боочепсекти ажыглаары-биле кыжаныш тургаш, үнүп чоруурум дужааганнар. Африканчыларның өрттенип турар бажыңнарын болгаш чыскаалганнарже расисчнлерниң боолап турганын көрүп олар четтигишкеннер.

СЭТА).

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

РИМ

Италиянын ең улуг үш профсоюзилелдериниң каттыжышкынпарының организастаны ажылдаар эргени камгалаарының хөделиишкиниериниң неделязынга холбаштыр Марке, Апуллни, Абруццо болгаш Молизе областарның ажылчы чоннары дөрт шак иштинде ажыл соксадыышкынын кылган. Эрге-чагыргаларның будуруле хемчээлии кызырарын болгаш кижилериин массалыы-биле ажыл чок артарын болдурар хоралыг экономиктиг утланышкынын буруу шазарыбиле чүс-чүс муң ажылчыннар кудумчуларже чыскаалып үнгеннер. Профсоюзилелдериниң саналыын ёзугаар алырга, чуртта үш миллион ажыг кижи ажыл чок боол турар.

БРЮССЕЛЬ

Мурнуу-Африка Республиканың боттандырып чорудуп турарын апартелд политиказынга удурланышкынның массалыг чыскаалын Бельгияда эң улуг өөредилге черлериниң бирээзи Брюссельдиң хостуг университединиң студентилери эрттиргеннер. Бельгияның найысылалында мурнуу-африка Элчин черинин бажыңының чаны-биле чүс-чүс чыскаалчылар эрткеи. Мурнуу-Африканың үндезии чуртгакчыларынга удур ак кештаг эвээш кижилериин кем-бүрүүлүг үүлгедишкиниерии, Преторняның улуска удур ханнын эрге-чагыргазын сойгалап илереткеи плакаттарны болгаш кыйгырытларны студентилер тудуп алгаш чорааннар.

БОНН

ГФР-ниң девискээринде ягаар-бойдустуң байдалы база катап баксыраан. Улуг хар чаашкыннары болгаш черниң дошталып, донары-биле капсырлашкан күштүг соок транспорт оруктарынга улуг шаптараазынны, омал-ондактарны болдуруп турар. Дюссельдорф — Вуппертальга арасында автоорукка 40 километр узуи дурттуг черге автомашиналар тырлы берген турган. Оон еске оруктарга машиналар чадаг кижи дег ооңум чоруп тургулаан. Үр эвес үениң иштинде Кельнге орукка 85, Боннга — 40, омал-ондактыг тавырылгалар болгулаан.

ТОКИО

АКШ-тың күрүне департементизи америк кедээ ажылагый продукциязын, медицина дериглерии болгаш харылзаа чепсектерии ол чуртче книр садарын калбартыр талазы-биле чугаалажышкынкиларга чөпшээрежилге кылырындан Японнянын ойталап турарынга сеткил ханмайн турарын Токнога илереткеи. АКШ-тың күрүне секретарының тускай төлээлекчизи Японнянын даштыкы херектер министри Синтаро Абэ-биле ужурашкаш, ол чугаалажышкынкиларга чөпсүүген, дүжүп берииишкиниерии доп-дораан кылырын негеп, америк таладан Японнига удур садыг-шаймаа хемчеглерии алыр аиаары-биле кыжаныш тургаи. Бо чылын АКШ-тың Японнига садыг ерези 50 миллиард долдар ажа бөөрн тодаргай боол турар. (СЭТА).

М. А. БУХТУЕВ АТТЫГ ШКОЛАДА

Кызылдың № 1 ортумак школазынга кире бергеш, ында шериг-патриотчу темага тураскаатказ хей стендилерни кижи эскерип, ону сонуургал-биле көрүп тавышкар. «Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде совет улустуң маадырлыг чорууу», «Тыва эки турачылар», «Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс» дээш шыкаш стендилерни де-зээни солуп. Школаның делгем коридорунуң бир бөлүгүнде Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуевке тураскаатказ булуң бар. 1939—1941 чылдарда бо школага ол өөренип турган. Маадырның портреди, ооң комсомол биледи. Маадыр ат алганының дугайында хереченилерни болгаш өске-даа документилерни, тырттырган чуруктарны ында аскан.

1961 чылдың май 13-те № 1 ортумак школага Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуевтиң адын тывыскан. Маадырның адын школа телептин-биле эдилеп турар. Школачылар ооң төрээлерге болгаш пионержи ажыл-херектери-биле мурнуку одуругда деп атты чаазалап алган. А дружинаның түгүнүл Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин атыг пионер организациязының болгаш ВЛКСМ ТК-ның 4 шаңнал знамчогу бар. Дружинаның ажылын ооң даргазы Галя Брюзгина дээш кижилерни хүлээп ап турган. Ол дүрүмүү ажып эртип шыдаваш болганда, оолдуң эмчи болур дээш күзели, сонуургалы улут турган-дыр. Өөредилгезин кончуг эки демдектерлиг диплом-биле доосказ, Пирогов Прибалтикада Дерпт университединге эртем ажылын чорудуп эгелээн. 1832 чылда ол доктор диссертациязын камгалап алган болгаш университеттиң профессору апарган. Медицинага ооң ат-алдары алгаан. Хирургияга хамаарышкан лекцияларыны ол номчуп турган. Аудитория ынчан долу болур. Шылгараңгай эмчилер безин аныяк лектордан өөренип алырын эпчок деп санавас турган. Пирогов хирургтарга хамаарыжыр ажылдарын бижип, алдэрлыг «Анналыны» парлаан.

Чайгы дыштанылгалар үезинде профессор хоорайларны, суурларны кезип, ядыы кижилерге хирургия дузаазын көргүзүп турган.

Кайгамчык хирург дээрээ ооң кады ажылдап турган эш-өөрү бадыткаан. Ынчангы кезиишкиннер варыг кижиге-даа, эмчилерге-даа кончуг аар, берге турган. Чүге дээш кезиишкинни мага-бодуу билиметтедип албайн чорудар турган, кижилер ооң адында-даа турган. Шыырак эмчилер кезиишкинни кончуг дүрген кылырын кызаар турган. Пирогов ындыг турган.

1841 чылда Пирогов Санкт-Петербургка Россияның чугула бир өөредилге чери—Медико-хирургия академиязының хирургия кафедразының профессоруү. Ол эртемденнин допчу-намдарында ооң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының бир чугула үе-чадазы болуп турар. Орус эмчини делегей медицинаның мурнуку одуруунче ийин үндүртеин «Кижиниң мага-бодунуң анатомиязы» деп ажылының бүдүн курузун ол маңаа парлаан.

Чонга бараан болуру дээш чүткүлүг хирургту байдал кайда эң бергел, ынаар барырга чайгаар-ла идиг берип турган. Кавказ дайынының үезинде ол майгынга чүс-чүс кезиишкиннерни чоруткан. Эфир-биле билиместедин алырының аргазын делегейге ол 1847 чылда бир дугаар ажыглаан. Ооң соонда, Крым дайынынга Пирогов ок детгенинден сыйылган холга азы бутка крахмалдыг шимчевес шарыг салырын практикалаан болгаш ооң соонда ону алебастрлыы-биле солаан. Ол чүүлдер хирургияга революцияны болдурган, чүге дээш балыг чиик, сыйылган чер улуг, аар эвес-даа болза эмчилер ону кезер ужурга таварыжып турган.

Балыглаттырган кижилерни оларның байдалывыл айыы-биле болүктеп «сорттаары» база хирургка хамаарыжыр. Балыглаттырганнарны кежүүрениин кончуг эки бодап тургускан системазын ол сүмелээн. Муң-муң орус солдаттар болган офицерлер ооң холуун дамчып эртикен. Хирурттуң адын ариннага тоолчургу дыңналыр турган.

Эртемденнин хирургияга киирип турган чаа аргаларын совет эмчилер Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ажыглаан турган. Госпитальдар медицина сестралары, санитарка-кыстар бо хүнерге чедир бүгүденнин хүндүткелиинде болгай. Шериг госпитальдарынга хереженнерниң күжүн ажыглаарын базала Пирогов киирген. Сагыш чованчал чоруу-биле авилекээлдээ-биле олар муң-муң солдаттарның амы-тынын алганнар.

Пироговтуң ат-алдары Россияга алгаан. Дуза дилээн кижилер ооң ядыы-бүрү бүлүүларындан хирургка кээп турган. Крымга ооң эмнеп турган улустарының аразынга мичаа кымга-даа билдинмее башкы, алызында барып, шылгараңгай эртемден-химик болур Дмитрий Менделеев база турган. Ооң иниги байдалы берге турган. Диагнозу — өкпе туберкулёзу. Ук дарыының мичаа эмнеттинмес деп санаттынып турганы-биле, аарыг кижини эмчилер байдалы идегел чок деп турган. Пирогов терапевт эвес-даа болза «кижини өттүр көөр» турган деп Менделеев ооң соонда бижээн. Аныяк кижини шимчип дыңнаваш, хирург мынча дээн: «Диагнозуларыны бижээш, шыгжап каан бо чагааны ап алынар, чи-дирбес сиилер. Силер чүгле мени эвес, моңу бижээн кижилерни безин эрттир чурттаар силер. Эмчилериниң болаа турганы-биле алырга, аарыг кижи ай хире чурттаар турган, мындыг болбаан, эртеминиң ядыы-бүрү хевирлериниг оон ажыдымышкыннарны кылып, ооң соонда безин ол бежен ажыг чыл чурттаан.

1862 чыл Н. И. Пироговтуң ажыл-амыдыралынга төөгүдүг болуушкун болган болгаш ол ооң үгаан-бодалынга моңгеэн-биле арткан. Шылгараңгай орус эртемден, хирург Джузеппе Гарибальди-биле ужуражыпкан. Италия улустуң маадыры будунче, ол, ол бирдээ удаа балыглаткан турган, эмчилер кестиреринге аажок сүмелеп турган. Пирогов Италияга чедип келгеш, (ынчан рентген чок турган) азыгыс катаа даштындан парлаттыр-ле ол сөөктө чыдыпкан, ынчангаш чыглыы турар дейкен болышкыны-биле ол удаазе үне бээр деп түннелге келген. Шынаала ол ынчаар болган. Өөрүп четтиришкинниң сестерин илереткен чагаанны Гарибальди Пироговче чоруткан.

Чуртталгазының сөөлгү он беш чылында хирург кайгаар-даа чорбаан. Виниин чоогунда бодуунуң Вишня хөөр пменинезинге чурттап, эмчи ажылын уламчылаан, хүнде 5—6 кезиишкинни кылып, кымга-даа эйтавайн, эмчи дузазын чедирип турган. Ол чылдарны Пирогов аңыдыралының эң ыас-кежиктиг үеэн кылдыр санаап турган.

Владимир КАЛИНИЧЕВ.
(ПМА).

Н. И. Пироговтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чыл болган

КАЙГАМЧЫК ЭМЧИ

НАЙЫРАЛДЫГ

Чадаананың № 1 ортумак школазының интернады аажок арыг, силиг. Өрээлдерже кире бээрге, ында уругларның оруң-дежээн эдип каанын аянныг. Бажың чечектери өрээл саанында өзүп турар. Арыг, чараш чадыглар өрээлдерни улам аян кынарып турар. Ниитизи-биле интернаттың дерилгези база эки. Булуңнар, стендилер, хана-солуунар болгаш өске-даа чүүлдерни уруглар байырлалдар, тураскаадыг хүнмер таварыштыр үндүрүп турар. Дыштанылга өрээлиинде телевизор, радиола дээш культурлуг дыштанылгага хереглээр дериг-херекселдер бар.

Интернаттың чурттакчылары өрээл аайы-биле аразында социалистиг чарыштыг. Чарыштың негелдези шыңгыы. Ооң түңнелин үндүрерде өрээлдиң чурттакчыларының чүгле арыг, силиг байдалын эвес, а оларның өөредилгезин, хей-ниитин ажылдыга киржилгезин болгаш сагыыла-чурумуун кичээнгейге ап турар. Уруглар хостуг үезин ажыктыг эрттирип чаңчыгып турар. Чижээлээрге, уруглар сыртык хантарыыга болгаш салфеткаларга өөнүг хендирлер-биле чараш чечектерни болгаш ядыы-бүрү чүүлдерни сиилбип, даараар ажылды сонуургал-биле кылып келгеннер. Ооң зигзаг хостуг үезинде уруглар солуу кижилер-биле ужуражылга эрттирериниг ынакгар. Ынчангаш бүдүрүлгениң курлакчылары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгаларыы олар хөйүү эрттиргеи.

Бо бүгү ажылдарны интернаттың эргелекчиин хоочун башкы Мырзын Сүрүүновна Бадырга удуртуп турар. Дуржулгалыг башкы өөреникчилер-биле-даа, аныяк башкылар-биле-даа ядыы-бүрү айтырыгларыны ажыы-биле сүмележип турары ооң ажылынга улуг деткимче болуп турар. М. С. Бадырга болган интернаттың өске-даа кижизидикчи башкылары уруглардың кичээлдериниг доктаамал олурукчу, класс башкылары-биле бижиг харылзажып келген.

Найыралдыг коллектив — Чадаананың № 1 ортумак школазының интернадының чурттакчылары районнуң интернаттарының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп турганы таварылга эвес.

О. ОЧУР-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

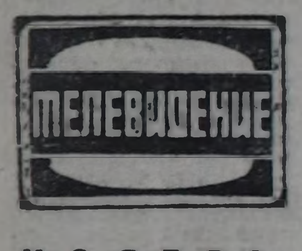

НОЯБРЬ

26. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уруглarга аңчыгаштар дугайында» 9.25 — «Т. Рузавина болгаш С. Таюшев ырлаар». 10.00 — «Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдыгга. 12.00 — «Прежде всего я врач...» Док. телефильм. 11.30 — 11.35 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. телефильмнер «Ради этого стоит жить», «Девушка из Черемухи». 15.35 — А. С. Пушкининиң чогаалдары музыкада. 16.15 — Объектив. 17.00 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Партия организациязы болгаш партийжи литература. 17.40 — «В огне и холоде тревог». Совет Эвилелиниң ийи дактыр Маадыры И. Д. Папанининиң дугайында док. фильм. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП ТК-ның Телевилелдериң чугаалажыр тур бис. СЭКП ТК-ның кижиниг эртелекчизиниң оралакчызы Г. Х. Шахназаровтуң чугаазы. 19.20 — Улустуң аялгалары. 19.35 — Бистиң садывыс. 20.00 — «Жизель». А. Адаиның баледи. Ленинградтың С. М. Киров аттыг операның болгаш балеттиң күрүнеинин үлегерлиг театрының шинзи. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Жизель». А. Адаиның балединиң улавчызы. 22.25 — «Планета Наташа». Док. фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сибирский эксперимент». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 — В. Вересаев. Чогаалларының арыннарыдан. 9.20 — «Судьба моя — граница». Эртем-неперелдиг фильм. 9.35: 12.40 — Франциз дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Москвага декабрьның боо-чепсектиг тура халышкыны. 10.35: 11.40 — География. 6 класс. Австралияның үнүштери болгаш дириг амытаннары. 11.05 — КПТУ сургуулдарынга. Куликово тулчуушкуну. 13.10 — Төөгүүнүң арыннары. Бодунуң хүлээлгезин күүседир. Россияга 1905 — 1907 чылдарның революциязының 80 чылынга. 13.55 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-билдилиг дамчыдыгга. 14.25 — Драматургия болгаш театр. «Режиссерниң уран чүүлү». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аныяк эш-биле ажык чугаа». Кызылдың педагогика институдунуң студентилери киржир. 18.45 — Док. фильм. 19.15 — «Азия төвү». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Незнайка за рулем». Мультфильм. 20.15— Делегей байдалының допчуламы. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.55 — «Идем дальше». Уран-чечен фильм.

27. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

3.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «В ярангe горит огонь», «Солнечный луч». Мультфильмнер. 9.25 — «Жизель А. Адаиның баледи. 11.15 — «Живое дерево». Док. телефильм. 11.25 — 11.30 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «В гостях у болгарских корабелов» (БУР), «Такая она Варшава» (ПУР), «Знакомьтесь, Ладислав Важи» (ЧССР), «Его называют фабрикой львов» (ГДР). 15.15 — Бичии уругларның чогаадылгазы. 16.25 — Совет Украинаның чурулга уран чүүлүнүң делгелгези. 16.45 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.30 — «Помеха в пути». Эртем-неперелдиг фильм. 17.50 — «Украденный пудель». Мультфильм. 18.00 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкинни. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Шаврина ырлаар. 19.20 — «Год как жизнь». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30— «Улица юности». Док. фильм. ВЛКСМ ТК-ның чанында комсомолдуң дээди школазының дугайында. 22.00 — Футбол. «Спартак» (Москва) — «Нант» (Франция). Тбилисиден дамчыдыгга. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 23.45 — Бүгү-россия конкурузунуң лауреады Ю. Евтушенко ойнаар. 00.00 00.50 — Футбол. «Днепр» — «Хайдук» (Югославия). Кривой Рогдан дамчыдыгга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фарфор Узбекистана». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезинеири. 9 класс. 9.05; 12.20 — Немец дыл. 10.05 — Д. Дефо болгаш ооң «Робинзон Крузо» деп ному. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. Москвага декабрьның боо-чепсектиг тура халышкыны. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.10 — «Снабжение без отходов». Эртем-неперелдиг фильм. 12.50 — Хуу-салдыыны. Рязань областа КПТУ-да мелиораторлар кадрларын белеткеп турарының дугайын да. 13.20 — Төөгү. 10 класс. Варшава керээни. 13.50 — Шыырак школазы 14.20 — Драматургия болгаш театр. «Режиссерниң уран чүүлү». 15.05 — 15.10 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Птица счастья завтрашнего дня». 18.30 — «Дети моего города». Россияның улус чогаадылгазының бажыңының «Горынь» студиязының фильми. 19.05 — Киножурнал. 18.40 — «Сонуургактарга». Аныяк техниктер станциязы-биле танышылга. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Так сойдет». Мультфильм. 20.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.50 — Урер хөгжүм музыказы. Свердловскиден дамчыдыгга. 21.00—«Ye». 21.30 — 23.05 — «Две строчки мелким шрифтом» Уран-чечен фильм.

28. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.55 — «Год как жизнь». Уран-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — «Композитор Владимир Рубин». Фильм-концерт. 16.10—Югославия улустуң национал байырлалынга — Республика хүнүнге». «Югославия. Республиканың хүнү». 17.00 — Ф. Энгельс. Амыдыралының арыннары. 17.45 — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттарының чугаазы. 18.00 — Миллионнарның лениичи университединең. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тайбың болгаш аныяктар». 19.40 — «Съездиге чүүл-биле баар бис». Дамчыдыгганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар. 20.00 — «Константин Симонов», «Неправда друг не умирает». Док. фильмнер. 21.00—«Ye». 21.35 — «Все сделанное». «Константин Симонов» деп док. фильмдең. 2-ги сериязы. 22.25 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-россияның электромузыкалыг херексел-дериниң оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи В. Мещерининиң удуртулгазы-биле концерти. 23.05 — «Сибирь на экране». Киножурнал. 23.15—23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Жили-были морские коровы». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 —Н. В. Гоголь. Амыдыралының болгаш чогаадылгазының арыннары. 9.35; 13.05 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. В. И. Ленин — «Демократтыг революцияга социал-демократиянуң ийи тактиказы». 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Балыктарның көвүден өзери болгаш хөгжүүрүг. 11.00 — Бистиң садывыс. 11.25 — «Чернохвостая чайка». Эртем-неперелдиг фильм. 12.05 — Р. Бернс. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.35 — «Следствием установлено». Уран-чечен фильм. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Съездиге миллион белек». Кызылдың № 2 болгаш 3 школаларының пионер отрядтарының конкурузу. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Доктор Айболит». 1-ги кезээ. 20.15 — Совет Армиязың «Красная Звезда» ансамблиниң концерти. 20.55 — «Ye». 21.35 — «Двое в песках». Уран-чечен телефильм. 22.45—01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» —ЦСКА.

29. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Бичии уругларның чогаадылгазы. 9.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдыганы Н. Н. Дроздов чорудар. 10.30 —«Две строчки мелким шрифтом». Уран-чечен фильм. 12.00 — 12.05 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Доверие молодым». Док. телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 —«Чалчы назын». Тележурнал. 15.55— «Демиселдиң болгаш килең-иштиниң поэзиязы». 16.25 — Тоодда аалдап келген. «Вук». Мультфильм. 1 болгаш 2-ги сериязы. 18.00 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.30— Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильмнер. 19.20 — «Билдингир-даа болза, алдептиг». 20.20 — «Ледовая фантазия». Фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». Дамчыдыганы кинодраматург Д. К. Орлов чорудар. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Мой дом—в селе». Док. телефильм. 8.35 9.35 — Төөгү. 4 класс. Капиталистиг фабрикада. 9.05; 12.30 — Англи дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарынга. Нииити биология. Өскерлиишкинниң тыптыры. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Чер шимчээшкиннери. Вулканнар. Гейзерлер. 11.05 — Р. Гамзатовтуң лириказы. 12.10 — Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болган ооң ажызы. 13.00 — Авамның школазы. 13.30— «Великий воин Албании Скандербек». Уран-чечен фильм. 15.25—15.30— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30 — П. Шено — «Кадык болуңар». Тыва хөгжүм-шин театрының шинзи.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Доктор Айболит». 2-ги кезээ.

КЫЗЫЛДАН

20.15—Телемедээлер. 20.25 — «Азия төвү». Медээлер. 20.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

21.00 — «Ye». 21.30 — 22.55 — «Олимпийский». Спорт ордузундан концерт.

30. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Эстрада концерти. Ташкентиден дамчыдыгга. 9.20 —«Я себя спрашиваю». Эртем-неперелдиг фильм. 9.40— «Озалондак чок шимчээшкин». 10.10 — Чуну комчуурул. 10.55 — «Тилекчилер». Шериг харылзаачыларның ужуражышкыны. 12.15 — «Үш чүс чылдың хоорайы». Ленинград дугайында. 3-ку дамчыдыгга. «Чээрби век». 12.55 — «Кижи. Чер. Октаргай». 13.40 —Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «Шантевинь» (Швейцария). 16.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.15 — Уран гимнастика талазы-биле «Интервидения» кубогу. Гаванадан дамчыдыгга. 18.05 —«Делегей байдалының допчуламы». 18.50 — Т. Синявскаяның, Л. Амарфийниң, А. Пугачеваның, Н. Караченцовтуң, Р. Фольцуң, «Арцэль» ансамблиниң болгаш өскелериниг-даа киржилгези-биле чугаалажыр. 19.30 — Телекорукчуларның дилээ-биле». «Возвращение Святого Луки». 21.00 — «Ye». 21.35—ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Орбелянның удуртулгазы-биле Арменияның Күрүнеинің эстрада оркестриниң оюн көргүзүү. Ереванда дамчыдыгга. 22.25 — «Хөлдүң доңа берген дамдыларын». 22.55 — 23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Зарядкаже, чыскаалыңар!. 8.15 — «Хөлүг нотажыгаштар». 8.30 — Өрүе чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — «Рассказы о науке». Эртем-неперелдиг фильм. 10.00 — Т. Н. Хренниковтуң өөреникчилериниң концерти. 10.50 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 11.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдыганы Н. Н. Дроздов чорудар. 12.00 — Тоодда аалдап келген. «Вук». Мультфильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 13.35 — Чуруктулар дугайында расскаатар. ССРЭ-ниң улустуң чуруктуузу О. Верейский. 14.05 — Чурттар болгаш дингерде. «Раненая планета». (ВУР). 14.35 — «Челябинск филармониязының фортепизно триозу сайлаар. 15.10 — Тайбың болгаш аныяктар. 15.45 —Чаңгалдар. 15.50 — Баскетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Спартак». 16.30 — «Тени исчезают в полдень». Чедиг сериалыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы —«Горькое счастье». 17.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 18.05 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараңгай совет композиторлар. Р. Щедрин. 19.00 —Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Шилчилге маргылдаалары. Чапсарда — (19.45) — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Доктор Айболит». 21.00 — «Ye». 21.35 —Дашткы фильмнер экраны. «Общая комната». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 23.00 — Сут полозунуң талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Динамо» (Киев) — ШДФ-ниң ТСК. 23.30 — 00.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Шилчилге маргылдаазы. ЦСКА-ның футбол-чиик атлетика комплекизиниден дамчыдыгга.

ДЕКАБРЬ

1. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалыңар!. 8.55 — «Лаос—10 лет спустя». Док. фильм. 9.20 — «Спортлотоюң» 48-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге баранда боол тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыгга. 12.15 — «Кадзоның ишчилериниге». 13.15 — «Музыка киноскузу». 13.45 — Уругларның шоодугуг «Ералаш» журналы. 14.00 — «Илюзион». Күрфильмфондузундан. «Парень из нашего города». Уран-чечен фильм. 15.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «Шантевинь» (Швейцария). 16.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.15 — Уран гимнастика талазы-биле «Интервидения» кубогу. Гаванадан дамчыдыгга. 18.05 —«Делегей байдалының допчуламы». 18.50 — Т. Синявскаяның, Л. Амарфийниң, А. Пугачеваның, Н. Караченцовтуң, Р. Фольцуң, «Арцэль» ансамблиниң болгаш өскелериниг-даа киржилгези-биле чугаалажыр. 19.30 — Телекорукчуларның дилээ-биле». «Возвращение Святого Луки». 21.00 — «Ye». 21.35—ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Орбелянның удуртулгазы-биле Арменияның Күрүнеинің эстрада оркестриниң оюн көргүзүү. Ереванда дамчыдыгга. 22.25 — «Хөлдүң доңа берген дамдыларын». 22.55 — 23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Зарядкаже, чыскаалыңар!. 8.55 — «Лаос—10 лет спустя». Док. фильм. 9.20 — «Спортлотоюң» 48-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге баранда боол тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыгга. 12.15 — «Кадзоның ишчилериниге». 13.15 — «Музыка киноскузу». 13.45 — Уругларның шоодугуг «Ералаш» журналы. 14.00 — «Илюзион». Күрфильмфондузундан. «Парень из нашего города». Уран-чечен фильм. 15.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы «Челээш». «Шантевинь» (Швейцария). 16.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.15 — Уран гимнастика талазы-биле «Интервидения» кубогу. Гаванадан дамчыдыгга. 18.05 —«Делегей байдалының допчуламы». 18.50 — Т. Синявскаяның, Л. Амарфийниң, А. Пугачеваның, Н. Караченцовтуң, Р. Фольцуң, «Арцэль» ансамблиниң болгаш өскелериниг-даа киржилгези-биле чугаалажыр. 19.30 — Телекорукчуларның дилээ-биле». «Возвращение Святого Луки». 21.00 — «Ye». 21.35—ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Орбелянның удуртулгазы-биле Арменияның Күрүнеинің эстрада оркестриниң оюн көргүзүү. Ереванда дамчыдыгга. 22.25 — «Хөлдүң доңа берген дамдыларын». 22.55 — 23.05 — Медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Хатан-Батор» 9.30, 19.50. «Позывные «Вершина» 12.30, 14.20, 16.10, 18.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков — друг апачей» 9.30, 11.10 15.00, «Пришла и говорю» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вина лейтенанта Некрасова» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жил отважный капитан» 14.30, 16.10, 17.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Анжелика в гневе» 18.00 20.00, «Киноклуб: «Светофор» 12.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргээр, хар чаар. Даглarга дүвүлүг хат. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 17—22 градус, хүндүс 8—13 градус соок болур.

Кызылга бүргеи, аязыр, хар чаар. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 20 градус, хүндүс 11—13 градус чедир соор.

Редакциянық адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдыра болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет сургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуу челбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуу неделяда 6 катаа умер.

Чагыг № 3174.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01375

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың ноябрь 27 № 275 (12975) среда

Өртээ 3 көпеек.

1925 чылда үндезилеттингеи.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарыш М. С. Горбачевтуң АКШ-тың Президентизи Р. Рейган-биле Женевага ужуражылышкынының түңнелдерин чугаалажың кергеш, М. С. Горбачёвтуң кылган ажыл-иши, чугаалажылышкының түңнелинде чедип алган дугуржулгалы болгаш кады кылган медегледи долузубиле түңүлдүгүнүн көргеи.

Женевага ужуражылышкын делегей амыдыралгага политиктиг эң улуг болуушкун болган деп демдеглээн. Ужуражылышкының принципиалдыг чугула түңнели болза, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртукчулары: ядролуг дайынны өскүдүп үнүрүн болбас деп кады кылган документиге медеглээни болур. Оларда ССРЭ биле АКШ-тың аразында кандыг-даа дайынны — ядролуг-даа азы ядролуг эмес-даа дайынны чайладырының эргежок чугулазын онзадан демдеглээн болгаш шериг талазы-биле артык күштүг болурунче түткүвезин хүлээнгеннер. Ол утка-биле алырга, Женевага чугаалажылышкыннарның түңнелдерин амгы үениң делегей харылзааларынга политиктиг болгаш психологтуг байдалды өскертириге, оларны экижидерииге эки салдарны чедирер, ядролуг дайынның үүн келириниң айылын эвээжедир ужурлуг. Ужуражылышкын совет-америк харылзааларга болгаш инитин-биле делегейге-дээ эки талаже өскерлиишкинин чедип алыр сорулгалыг чугаалажылышкынны кылырынга эгелии салган.

Сөөлгү үеде СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеииң делегейниң айылга чок чоруунуң кол айтырыгларын шинтпирлээринче, дайын айылын эвээжедиринче, делегей аразынга харылзааларынга эки талаже эргилиишкинии чедип алырынче угланган инициативаларымыц болгаш хөделиишкиннериниң шынныын ужуражылышкының түңнелдери база катап бүзүреддии-биле бадыткаанын демдеглээн.

Совет-америк харылзааларга кол үүгүл болза, космосту милитаризестаарын болдурбазының болгаш ооң-биле тудуш харылзаага ядролуг боо-чепсекти кызырарының айтырыы ооң өзөө болур айыыл чок чорук болур деп, Политбюро айыткан. Ужуражылышкының түңнелдерин ам дээди деңнелге бадыткатыгаи 1985 чылдың январь 8-те кылган совет-америк медегледе үндезилээп, ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле чугаалажылышкыннарны дүргедедиринге ажыглаттынар ужурдут.

Ийи таланың санаалдары демейлешкек бооп турар болгаш космостаи согуушкун кылыр боо-чепсектериии ажылдап кылырын хораан байдалдарда ядролуг боо-чепсекти боттуу-биле кызырар дээш кайызынга-даа ажыктыг шинтпирлерии хүлээп алыр арганы берип турар. Ооң-биле кады чугаалажылышкыннарынын үргүлүүлеп турар чоруу боо-чепсекти эңдере бүдүрериге агартылышкы-даа база чажырылышкын-даа болбас ужурлуг. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерии космосче шилчитпезинге болгаш ону Черге эвээжедиринге үндезилээп, ядролуг айылыды чайладырын — эң чугула сорулга. Ону шинтпирлээрии бүгү күрүнелерниң болгаш тайбыцга ынакшылдыг ниитилел-политиктиг күштериниң талазындаи харылсалгалыг көөрүн, улам ыцай күжениишкиннерии үндүрелии болгаш салыышкынарны киирерии иеген турар.

Женева ужуражылышкының үр үеде ужур-дузалыы тодаргай практиктиг ажыл-херектерден көстүр болгаш ийи таланың Женевага хүлээп алганы кады кылган медеглелге үндезилээш, хөделиринге белениидеи хамааржыр. Ол сорулганы шинтпирлээри-биле эргежок чугуларын бодунуң талазындаи Совет Эвилели кылыр болгаш АКШ-тың администрациязындаи база ынчаар кылырын маныи турар.

Улуг бүрүзү бодунуң оруубиле чоруур, бодунуң өөскүктерии болгаш эвилелчилерии бодуң шилип алыр бүрүн хамаарышпас эргелиг дээрии СЭКП бодунуң даштыкы политиказынга моон соңгаарда чайгылыш чокка барымдаалаар. Политиканың шынныын болгаш түңнелдиг дээштиин амгы делегейниц боттуг амыдыралын, ооң хей хевирлерии, хей санныг янзы-бүрү күрүнелериий аңгыларыцгы болгаш ховар эвес таваржып турар эрге-ажыктарының барын барымдаалап, делегейниц маргылдаалыг айтырыгларын шинтпирлээрии кол сорулганы чедип алырынга — ядролуг дайынны болдурбазынга мөөнцеп билири тодаргайлаар. СЭКП чогум-на ынчаар кылып турар.

Боо-чепсектерии боттуу-биле кызырарын, аиаа үндезилээш, совет-америк харылзааларны таарымчалыг болдурарын болгаш экижидерии, делегей дайынының кыжакышкынын үзүткарын чедип албышаан, күжениишкиннерии кошкатпазы эргежок чугула деп санап турарын Политбюро айыткан. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга, ооң иштинде дээди деңнелге чугаалажылышкыннарны үргүлүүлеэр болгаш ханыладыр дугайында Женевага чедип алдынган дугуржулга бо херекке боттуг рольду ойнаар ужурлуг.

ССРЭ-ии болгаш АКШ-ты удур туржуушкунга, харыцдаа дайынга чайлаш чок чедирер чөрүдээлер чок болуп турар. Олариың аразынга тыптып ксөп турар айтырыгларны дең эргении, бир дөмей айыыл чок болурунуң, үшкү чүрттарның эрге-ажыктарынга когаралды чедирбезиниң принцивии шынгыы сагыш турган, ам шинтпирлеп болур. ССРЭ-ниң болган АКШ-тың аразында харылзааларның практиктиг айтырыглары кайы-даа талага ажыктыг болурунга, иштики херектеринге хөлгаарлашпазынга үндезилээш, шинтпирлеттинер ужурлуг.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуиаашкыиын ядролуг чүскү чылда солуптэр сарыылдыг чүүл чок болгаш туруп-даа болбас. Бүгү чүрттар-биле, оларның аразында Американың Каттышкан Штаттары-биле Совет Эвилелиниц харылзааларын маргыш чок ол шыныыг чорук тодаргайлаар турар болгаш тодаргайлаар апаар.

М. С. Горбачевтуң Женевага кылган ажылыы социалистиг дем каттыжылгазының чүрттарының тайбыцга инак дем каттыштырган туруштарын улам ыцай быжыглаарынга, Политиктиг консультативтиг комитеттиң 1985 чылдың октябрьда Софияга болган чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган даштыкы политиктиг программаны боттандырарынга эң-не чугула салымшыын кылдыр Варшава Керээзиниц киржикчилери күрүнелериниц дээди удуртукчулары 1985 чылдың ноябрь 21-де Прагага болган ужуражылышкынынга үиелеп кергенин СЭКП ТК-ның Политбюрозу сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Европаның болгаш делегейниц херектеринге эки талаже эргилиишкинии болдурарынга боттарындаи хамааржыр бүгү чүүлдерии кылырынга белениин ужуражылышкының киржикчилериниц бадытканы, аиы-дуңма чүрттарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжылышкынын, аңгы талазы-биле оларның эң-сеткил харылзааларын маргыш чок ол шыныыг чорук тодаргайлаар ужур-дузалыг болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязы

ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

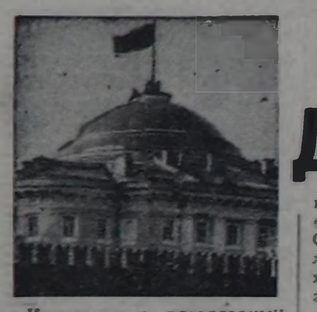

Коммунистиг идеалдарның төөгү талазы-биле шынныынга бүрүн бүзүреддиг, тургузуушкунның дуржулгазы-биле байлакшаан совет улус СЭКП-ниц XXVII съездизинче үткуштур бар чоруур. Бистиц ниитилеливистиц социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринииц оруунга быжыг тайбың биске херек. Ынчангаш совет кижилер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Женевага совет-америк ужуражылышкынга кылган ажылын ишии-биле түүлдүгүүнүн турар.

Совет Эвилелиниц күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязынга ноябрь 26-да чыылган. Сессия ажылын Москвага, Кремльдиц Съездилер ордузунга ийи палаталарның каттышкан хуралы-биле эгелээн.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов оларны депутаттар болгаш аалчылар дыцмиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Националдар Совединиц Даргазы А. Э. Восс хуралды ажыктаан.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш ооң ажылдаар чурумун депутаттар чаңгыс эп-сеткил-биле бадылаан. Дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрүнге кирген:

1. ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазынга эш Н. И. Рыжковту томуйлаар дугайында болгаш ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы албан-хүлээлгезинден эш Н. А. Тихоновту хоставр дугайында ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң 1985 чылдың сентябрь 27-де Чарлыктарын бадылаар дугайында.

2. ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң состав-вынга өскерилгелер дугайында.

3. 1986 чылда ССРЭ-ниц экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц Күрүне планының дугайында база 1985 чылда ССРЭ-ниц экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц Күрүне планының күүсетпиниц турарының дугайында.

4. 1986 чылда ССРЭ-ниц Күрүне бюджединиц дугайында болгаш 1984 чылда ССРЭ-ниц Күрүне бюджединиц күүселдезиниц дугайында.

5. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыыш-кынмары-биле холбаштыр улус өредилгезиниц дугайында ССР Эвилелиниц болгаш эвилелдекшен республикаларның хоойлуудулгазының үндезиниерииге база ССРЭ-ниц өске-даа хоойлу актыларынга өскерилгелерии киирер дугайында.

6. ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

7. Женевага дээди деңнелге совет-америк ужуражылышкының түңнелдериниц болгаш делегей байдалының дугайында.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары депутат М. С. Горбачевка хүн чуруумуиуң бирги пунктузуиуң талазы-биле сес берген.

Депутат М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эштер депутаттар!

ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазынга эш Н. И. Рыжковту томуйлаар, бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң 1985 чылдың сентябрь 27-де Чарлыын бадылаар деп санаалды СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц даскаиын ёзугаар сиерге чугаалажып көөрүг-биле киирип тур мен.

Николай Иванович Рыжков организакчы улуг арга-мергежилдерлиг, бүдүүлүг, ажыл-агый болгаш партия ажылының байлак дуржулгазын шиңгээдип алган кижи кылдыр бодун көргүскеи. «Уралмаштың» чиңгине директору, ССРЭ-ниц аар болгаш тракспорт машина тудуунуң министриниц бирги орлакчызы, ССРЭ-ниц Күрплан даргазының бирги орлакчызы, СЭКП ТК-ның секретары — бо бүгү албан-дужаалдарга — партияның ачаа даскаиы участоктарга Н. И. Рыжков бүгү күжүн, билиин бүрүн берип, эрес-шудургу, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаан.

ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазының албан-дужаалын кажан ачаа идегээнде, Николай Иванович күжениишкиниг ажылдап кирипкен болгаш улус ажылагыйын эргелеп башкарарын экижидер сорулгаларга бөттуг элээи каш саналдарны Политбюронуң болгаш чазактың чугаалажып көөрүне киирген. Ынчангаш эгелээн угланыышкыны шын болуп турар. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш дараазында Пленумнарның айытканы база партияның Программазының чаа эдилгезиниц, беш чылда болгаш ооң-даа узун хуусаада чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц Кол угланыышкыннарының төлевиледдери ышкаш, эң чугула шыныг документилерде кәрдүнген угланыышкын-биле шинтпирлиг бурунгаарлаары ам чугула.

Бистиц чонувустуң эргеажыктары болгаш тура-соруу, Төрээн чурттуң экономиктиг база камгаланыр күүзүк улам-на быжыглаарынче, совет кижи ам-даа эки чурттап, ажылдаан турарыиче ооң чүткүлү Коммунистиг партияның политиказында тодаргай көстүп турар.

Бо бүгүнү барымдаалавышаан, Совет чазактан чүнү маиап турар бис?

Бирөзде, ол дээрге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниц дүргедиринче, улус ажыл-агыйын интенсификастаарының болгаш ооң ажыктының бедидериниц кол бызазы болур эртем-техниктиг дешилгени калбартырынче партияның айыткан угламышкынын улам-на шинтпирлиг чорудары-дыр. А ол дээрге, бистиц партиявыстың болгаш күрүневистиң дээди сорулгазы болуп турар чоиның чаагай чоруунуң улам ыцай кедүрлүүшкүүн хандырарынче кол орук-тур.

Ийиде, кандыг чүүлге хамаарыштыр чазак күжениишкининг ажылдаар ужурлугул дээрге — планнаашкынны сайзыраңгайжыдары, улус ажыл-агыйының баланслыг болгаш комплекстиг хөгжүлдезин хандырары, бистиц сан-хөө системавысты быжыглаары-дыр. А ол дээрге, ажыл-агый механизмниц бүгү участоктарын Министрлер Чөвүлели холга албышаан, бүгү экономикага эң-не чугула болгаш ниити айтырыгларже бирги чергениц кичээнгейин угландырар, янзы-бүрү адырларның аразынга дем каттыштырылгазын хандырарын хайгаарап көөр ужурлуг, ынчаарга бистиц улам ыцайгы өзүлдевистиц улуг курлавырлары ында ховар эвес мөөнцелип турары билдингир болгай.

Үште, кандыг түүлче чазактың кичээнгейи угланган турар ужурлугул дээрге — күрүне эргелелиниц системазын сайзыраңгайжыдары-дыр, ынчаарга ону ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц дугайында Хоойлуда ооң сорулгаларының аразында кол черлерниц бирөзии кылдыр айыткан. Бо талазы-биле төпчүткен планнаашкынны быжыглаары, удуртулганың экономиктиг методтарын иептередип шиңгээдири, каттыжышкыннарны, бүдүүлгелерниц, чер-чер органнарының инициативазын калбавабиле хөгжүдери, оларның бот-тускайлаң чоруун болгаш харылсалгазын бедидери, хамаарышкан адырларның ажылының байдалы болгаш ниитилелдиц негелделерии хандырары дээш министрлерге болгаш ведомстволарның удуртукчуларына негелделии күштелдирери онза чугула!

Түңнелинде, чазактың бирги чергелиг сагыш салыр үүлү болза, чурттуң айыыл чок чоруун болгаш камгалаиыр арганы хандырары, Чер кырынга тайбыцның эргеажыктарынга дүүлүтур иденкейлиг даштыкы политиктиг ажыл-чорудулга, социалистиг экономиктиг интеграцияны, социализм чурттары-биле акы-дуңма ёзугуунуң найырази болгаш бүгү талалыг каиы ажылдажылгазын хөгжүдери база улам ханыладыры турган болгаш ыидыг бооп артар-даа.

Эштер депутаттар, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц планнарын боттандырар, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга чайгылыш чок чорудар талазы-биле идепкейлиг ажылдаарын чазактан маиап турар бис.

ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлели бодунуң ажылы-биле чогум кандыг байдалды тургузар болдур, республикаларның чазактарындан эгелээш, чер-чер Советтериниц күүскомнарында чедир эргелеп башкарылганың бүгү органнарының ажылының утказынары болгаш чорудулгалары ооң улуу-биле хамаарыжыр апаар. Ооң ужурунда эвилел чазаның ажылының стилиниц аиаанзаи хүлээп алганы шинтпирлерии боттандырып чорудар үеде тодаргай болгаш шыгыы негелделиг, чайгылыш чок болурунуң хаиызы-биле, улустуң эрге-ажыктарының, ажылчы чоннарның негелде-хереглелдерии хандырарының дугайында доктаамаа сагыш салыышкын-биле үлегер-чижек болган турар ужурлуг. Улус Комиссарлар Чөвүлелиниц баштайгы Даргазы Владимир Ильич Ленин чазактың ажыл-чорудулгазының кол утказы чогум-на кымда деп санап турган.

Министрлер Чөвүлели, ооң Даргазы бодунуң ажылының деңнелии ам-даа бедик көжүрер, ол ажыл Совет Эвилелиниц Министрлер партиязының салыш турары негелделерге долу хемчээлдии-биле дүүшсүп дээш, бүгү чүүлдерии кылырынга бүзүреддии илергейлээриниц бүгү үндезиниери бисте бар деп бодаар мен. (Адыш часкаашкыны).

Депутаттар ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң бо айтырыгны талазы-биле 1985 чылдың сентябрь 27-деги Чарлыын бадылаап, эш Н. И. Рыжковту ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазынга томуйлаар дугайында ССРЭ-ниц Дээди Совединиц докталын бир үн-биле хүлээп алган.

Эш Н. А. Тихоновту ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазының албан-хүлээлгелериниц кадыынын байдалы-биле пенсияже үиеиии барымдаалаап, ооң дилээн ёзугаар хостаар дугайында ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында докталды база хүлээп алган.

Ооң соонда ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Даргазы депутат Н. И. Рыжков үүе чугаалаан.

Депутат Н. И. РЫЖКОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер депутаттар!

Меңээ көргүскеи улуг бүзүреддээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниц Дээди Совединге ханы өөрүп четтиринишкинии илередирии чепшээреп көрүнер. Силериниц бүзүреллериери чүүл-даа мурнунда ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц мурнунда туруп турар сорулгаларны күүседирии дээш бедик харылсалга кылдыр хүлээп көөр-дүр мен.

Ооң моон соңгааргы ажылынга чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, совет ниитилелдиц шынныр талазы-биле чаа байдалын чедип алырынче партиямыц стратегтиг угланыышкынын боттандырар талазы-биле чазактың ажыл-чорудулгазының угланыышкынарының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Михаил Сергеевич Горбачевтуң чугаалаан бодалдары канчаар-даа ажок улуг ужурдузалыг.

СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарынга ажылдап кылдынган ол угланыышкын марксизм-ленинизминиц быжыг фундаментизинге даянган, чурттуң хөгжүлдезиниц амгы үе-чадазының болгаш ооң делегей байдалының онзагай талаларын долу хемчээлдии-биле барымдаалап көрүп турар. Партия Программазының чаа эдилгезиниц төлевилелиниде бүгү талалыг хөгжүлдении ол алган, келир беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниц экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц кол угланыышкынарында тодаргайжыттынган.

Ол угланыышкыны эртем-техниктиг дешилгениц, ниитилел бүдүүлгезиниц ажыктың бедиткенииц үндезиниге биске чурттуң экономиктиг күүз-шыдалын улам ыцай өстүрерии, бистиц Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун магадылаарын хандырар арганы берип турар.

Бистиц улузувустуң бар чорууру бедик сорулгалар, чуртта чер болганда тургустуган ажыл-херекчи байдал хей-ниитичи улуг кедүрхүүшкүнүү болдурган. Ол дугайын СЭКП-ниц бодунуң XXVII съездизинге киирип турары программиыг документилерии бүгү улустуң чугаалажып көрүп турарының бүгү чорудуу херечилеп турар.

Партияның ажылдап кылганы болгаш чоннуң изии-биле деткээни угланыышкыны амыдыралга хажык чок боттадырарын Совет чазак боду. иуң кол сорулгазы кылдыр көрүп турар. Ону күүсединиге чазактың, бүгү күрүне аппарадының күжениишкиниг ажылы, тодаргай болгаш негелделиг болуру, улус ажыл-агыйын хөгжүдериице чаа аргаларны, чаартыкчы шинтпирлерии докталмал дилеп тывары эргежок чугула.

Сорулга болза ажыл-агый механизмии, эргелеп башкарылганың бүгү системазын сайзыраңгайжытпышаан, күштүг ажылчы коллективтериин инициативазын хөгжүтүүшаан, планныг социалистиг экономиканың артык талаларын, ооң бар арга-курлавырларын улам долу ажыглаарында, бистиц бурунгаар шимчээшкиниистиц бедик темпилерии, бүгү улус ажыл-агый комплекизиниц деңдекси ажылын хандырарында боон турар. Маңаа министерство болгаш ведомство бүрүзүнүц, бүгү эвилелдекшен республикаларның, күрүне эргелеп башкарылгазының черчер органнарының ролю болгаш харылсалгазы шыгыы улгадыр.

Ол бүгү угланыышкыннарга Министрлер Чөвүлели шудургу болгаш шинтпирлиг ажылдаар.

Совет чазак Коммунистиг партияның, бистиц Төрээн чуртувустуң күүз-шыдалын, социализм чурттары-биле акыдуңма харылзааларын быжыглаарында, бүгү кижи төрелгетеииң тайбың келир үезии хандырарынче угланган деииичи иштики болгаш даштыкы политиказын хажык чокка амыдыралга боттандырар.

Партияның болгаш чоииуң бедик бүзүрелии бадыткаар дээш бүгү күжүмүү бээримии СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниц Дээди Совединге бүзүредирии чөпшээреп көрүнер. (Адыш часкаашкыны).

ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц составында эскерилгелер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнче депутаттар шилчээн.

Депутаттар Б. А. Ашимовтуң болгаш А. С. Баркаускастың пенсиялаи үиеии-биле холбаштыр сессия оларны ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц Даргазының оралакчылары албан хүлээл. гедеи хостаан.

ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц Даргазының Украии ССР-деи, Казах ССР-деи болгаш Литва ССР-деи оралакчыларынга депутаттар С. Шевченкону, С. М. Мукашевти болгаш Р.-Б. И. Соигайланы чаңгыс үн-биле бадылаан.

Ооң соонда 1986 чылда ССРЭ-ниц экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниц Күрүне планының дугайында болгаш 1984 чылдың бюджединиц күүселдезиниц дугайында илеткелди ССРЭ-ниц сан-хөө министриниц бирги оралакчызы В. В. Дементцов кылган.

ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц составында эскерилгелер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнче депутаттар шилчээн.

Депутаттар Б. А. Ашимовтуң болгаш А. С. Баркаускастың пенсиялаи үиеии-биле холбаштыр сессия оларны ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц Даргазының оралакчылары албан хүлээл. гедеи хостаан

1986 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА БАЗА 1985 ЧЫЛДА ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

(Үлаңчызы. Эгези 1-ги арыында).

чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң база совет улустуң чаагай чоруун бедидеринче стратегтиг угланымшыкынынга дүүштүр ССРЭ-ниң министерстволарыкың болгаш ведомстволарыкың киржилгези-биле ажылдап кылган.

Чурттуң камгалаңыр аргазын эргежок чугула децилеп тургузар хемчеглерни ап турар.

Планның төлевилелин СЭКП ТК-ның Политбюрозуна чугаалажып көргеш. 1986 чылда көрдүнген планның көргүзүглер бодунуң принципиалдыг угланымшыкыныбиле СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң үүлдүт деп көргеш СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң база 1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланымшыкыныларының төлевилелдериниң негелделериге дүгжүп турар деп демдеглээн.

Оон соонда илеткелчи 1985 чылдың планының күүселдезиниң кол-кол түңнелдеринге кысказы-биле доктаваган.

Бо чыл улус ажыл-агыйыңа белен эвес байдалдарга эгелээнин ол сагындырган. Ол чорук бирги кварталдың планның даалгаларын күүседиринге багай салдарлыг болган, ынчан үлетпүр будүүргезиниң немей өзүлдези 2 хуу тургаң.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ажылды экижидер талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш чазактың талазындан ап чорутқан хемчелериң ачызында, чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнарының организакчы улут ажыл-чорудулгазының, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартқан күш-ажылчы коллективтериң бедик күш-ажылчы идепкейиниң ачызында байдалды эткеш болгаш экономиканың өзүлдезиниң темпилери дыка бедик. Үлетпүр будүүргезиниң немей өзүлдези II кварталда 4,2 хуу, III кварталда 5 хуу четкен, IV кварталда темп база-ла бедик болуп артышаан. Ынчангаш бо бүгү 1985 чылдың Күрүне планы кол экономиктиг көргүзүглер талазы-биле күүсеттинмейн турар, чиндик еске-дээ көргүзүглер талазыбиле хожудаашкыннар бар. ССРЭ-ниң министерстволарының, ведомстволарының удуртукулары болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бо четиретерден чогуур түңнелдерни кылыр болгаш 1986 чылдың планын шилеттыг күүседирин организастаарыңче угланган хемчелерни алыр ужурлуг.

Эртем болгаш техниканың шимнар талазы-биле чаа туруштарын чедип алырымын, улус ажыл-агыйын организас-экономиктиг улам бедик деңнелче көдүрериниң политиктиг болгаш экономиктиг канчаар-даа важок улут ужур-дузалыг сорулгаларын СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарынга, эртем-техниктиг дешилгенин дүргедедир айтырыглар талазы-биле партия Төп Комитединге июньда болган чөвүлел хуралга айыткан.

Совет кижилериң чаагай чоруун чайгылыын чокка бедидерин социал-экономиктиг дешилгенин дүргедедириниң дээди эчис сорулгазы кылдыр партия санап турар.

Айыткан сорулгаларны чедип алырыкың — нинтилел будүүргезиниң ажыктыын бедидерине шинтирлиг базымны кылырыкың, планнашкыныны болгаш эргелеп башкарылганы, структура болгаш инвестиция политиказын эде тургузарын боттандырарының тодаргай оруктары үндезилеттингеп.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланымшыкыныларының төлевилелдиге программалыг чүүлдер бүрүнү-биле киргеш.

Кол угланымшыкыныларың төлевилелиниң тудуш кезээ болур 1986 чылдың планы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегизым херек кырында боттандырарын этелээр.

Улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң темпилерин бедидери, эртем-техниктиг дешилгенин дүргедедири, экономиканың структуразын сайзырангайжыдары ооң онзагай чүүлү болуп турар. 1986 чылда хөгжүлде темпилерин дүргедедири чиг эттинг, одалга-энергетиктиг болгаш күшажыл курлавырларының эвээш немей өзүлдези-биле хандыртыңган турары принципиалдыг чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң эң чугула көргүзүглериниң талазы-биле 1986 чылда өзүлдениң темпилери амгы беш чылдың чылда ортумаа-биле темпилеринден бедик болур болгаш Кол угланымшыкыныларының төлевилелинге он иинги беш чылда айыткан даалгаларны күүседиринче дараазында чылдарда шилчиринн хандырар.

Хереглелдиг нинтилел фондуларынан төлевирлер болгаш чинтеделер планны мурнай бедик темп-биле улгадыр. Чурттага болгаш коммунал тудуу, улус өөредилгези болгаш кадык камгалалы улам хөгжөп.

1985 чылда экономиканың хөгжүлдезинде нинтизи-биле эки түңнелдерни демдеглелививаан, колдуунда-ла ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг аргазынче шүүлгеп шилчин турарының, а ол ышкаш чамдык адырларга организакчы ажылдың четпес деңнелинің чылдагаанын-биле планның даалгаларны чамдык көргүзүглер талазыбиле күүсеттинмейн баарын чугаалаар херек.

Күш-ажылдың будүүргекүүлүн бедидер, одалга-энергия курлавырларын, металлды, ыштыг болган чиг эттн каммаар, а ол ышкаш чаа техниканы база мурнакчы технологияны ажылгаар талазы-биле даалгаларны күүседирн чамдык министерстволарда чедип алдынаан. Каттыжымшыкыныларының болгаш будүүргелериниң чамдыктары продукция биор талазы-биле керелиг хүлээлгелерни долу хемчеолдин-биле күүсеттейн турар.

Сөөлгү үеде тудуг организациялыларның ажылын эки-жидер талазы-биле элээн хей шинтирлерни хүлээп алганы, оларга улуг дузамы көргүзүп турарын илеткелчи чугаалаан. Ынчалзажок кол фондуларны болгаш будүүргеге күүлерни ажыглалга киирериниң планның тудугжуулар бо чылын база-ла күүседип шыдаваин турар.

Эвилелдешкен хей-хей республикаларда бараан сварызгазының планы чедир күүсеттинмейн турар, чиндик еске-дээ көргүзүглер талазыбиле хожудаашкыннар бар. ССРЭ-ниң министерстволарының, ведомстволарының удуртукулары болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бо четиретерден чогуур түңнелдерни кылыр болгаш 1986 чылдың планын шилеттыг күүседирин организастаарыңче угланган хемчеглерни алыр ужурлуг.

Эртем болгаш техниканың шимнар талазы-биле чаа туруштарын чедип алырымын, улус ажыл-агыйын организас-экономиктиг улам бедик деңнелче көдүрериниң политиктиг болгаш экономиктиг канчаар-даа важок улут ужур-дузалыг сорулгаларын СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарынга, эртем-техниктиг дешилгенин дүргедедир айтырыглар талазы-биле партия Төп Комитединге июньда болган чөвүлел хуралга айыткан.

Совет кижилериң чаагай чоруун чайгылыын чокка бедидерин социал-экономиктиг дешилгенин дүргедедириниң дээди эчис сорулгазы кылдыр партия санап турар.

Айыткан сорулгаларны чедип алырыкың — нинтилел будүүргезиниң ажыктыын бедидерине шинтирлиг базымны кылырыкың, планнашкыныны болгаш эргелеп башкарылганы, структура болгаш инвестиция политиказын эде тургузарын боттандырарының тодаргай оруктары үндезилеттингеп.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланымшыкыныларының төлевилелдиге программалыг чүүлдер бүрүнү-биле киргеш.

Кол угланымшыкыныларың төлевилелиниң тудуш кезээ болур 1986 чылдың планы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегизым херек кырында боттандырарын этелээр.

Улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң темпилерин бедидери, эртем-техниктиг дешилгенин дүргедедириниң бедик болур болгаш кол үгланымшыкыныларының төлевилелиниң он иинги беш чылда айыткан даалгаларны күүседиринче дараазында чылдарда шилчиринн хандырар.

Хереглелге болгаш чылдага ажыглаар национал орулганы 1981—1985 чылдарда немей өзүлде чылда ортумаа-биле 3,2 хуу болганынга деңейлээрге 3,8 хуу, үлетпүрүң продукциязын — 3,7 хуу турганынга деңейлээрге 4,3 хуу, көдөө ажыл-агыйның продукциязын — 4,4 хуу үлгаттырары планнаттынын турар, ындыг күш-ажылының будүүргекүүлүү 3,8 хуу, үлетпүрге — 4,1 хуу өөр. Национал орулганың немей өзүлдезиниң 97 хуузун күш-ажылдың будүүргекүүлүн өстүрериниң күсеи-биле алыр.

Улус ажыл-агыйының эң чугула пропорциялары боттуу-биле өскертирн планда көрдүнген.

Национал орулгага чылдаңың үлүү элээн бединр. Ол чорук капитал салыышкыныларының өзүлде темпилерн дүргедедир, будүүргеге аппарадының дүргеи чаартыныышкынын хандырар, экономиктиг өзүлдениң бедик темпилериниң дараазында чылдарда чедип алырынга эргежок чугула үндезиниерни тургузар арганы бээр.

Бараалнарга болгаш үлетпүрүң ачы-дуза чедирилгезинге чонның хереглелин улам долу хандырар төлээде, «Б» балүктүң продукциязы амгы беш чылда ортумаа-биле чылда 3,8 хуу турганынга деңейлээрге 4,9 хуу көвүдээр. Ооң өзүлдезиниң темпилери «А» балүкке улуг хемчеелге мурнады хөгжүүр.

Эртем-техниктиг дешилгенин дүргедедириниче угланымшыкыны барымдаалавышаан, 1986 чылдың планында онза кичээнгейлиг эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинче угландырган.

Эртемниң болгаш техникалың эң чугула угланымшыкыныларын хөгжүдер талазыбиле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үүлдөп алган доктаалдарында айыткан даалгаларны бүрүнү-биле барымдаалаан көрген болгаш курлавырлар-биле хандырган. Улус ажыл-агыйынга эң чугула ужур-дузалыг эртемниң, техниканың болгаш технологияның кол болгаш адырлар аразының угланымшыкыныларыкын, оларның аразында машиналарның база дериг-херекселдериниң чаа хевирлерин тургузарының талазы-биле 1150 даалгаларны планда киирген.

Машиналарның, дериг-херекселдериниң, приборларның болгаш материалдарның чаа хевирлериниң шинтээдин алымшыкыны нинтизи-биле үлетпүрге дыка өөр. Эргижирээн продукцияны будүүргедеп ап каарын дүргедедир.

Үлетпүрде будүүргениң техниктиг деңнелин бедидеринге үндезилээш, 880 муң кижини — 1985 чылда турганынан 22 хуу хөйүү хостаары көрдүнген болгаш ботүнеин чингеткенинден 5 миллиард 200 миллион рубль камналганы чедип алырын хандырар. Эртемге чарыгдалдар 5.5 хуу өөр.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга будүүргени чаартырын болгаш модернизастаарын, ооң ажыктыын бедидериниң болгаш экономиканың өзүлде темпилерин дүргедедириниң үндезинин кылдыр көрбүшаан, ону дүргедедир сорулга-биле 1986 чылда эргижирээн кол-кол будүүргеге фондуларының чаартылгазын доостун турар беш чылдың ортумак деңнелинден 1,7 катап көвүдедирн көрдүн

1986 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ ДУГАЙЫНДА БОЛГАШ 1984 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң саӊ. министриниң бирги оралакчызы В. В. ДЕМЕНЦЕВТИҢ илеткели

(Төнчүзү. Эгези 1-ги 2-ги арыннарда).

1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедиң силерни көөр болгаш бадылаар кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кирип тур.

Амгы сессия болза, бистиң партиавыс СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур бар чоруур мындыг үеде эртип турар-дыр. СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленуму съездиге белеткелге чугула болган. Партияның Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП Уставыгға өскерилгелериниң, 1986—1990 чылларда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база соцнал хөгжүлдезиниң Кол углавышкынарының төлевилелдерии бүгү партия, бүгү чон чугаалажып көөр кылдыр киргген. Эртем-техниктиг депшилгениң баазазыга социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедириниң, аңаа үидезилээш совет инитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалыг чедип алырының делгереңгей концепциязын ол документилерде политиктиг ажок улуг ужур-дузалыг кылдыр үидезилээн.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының чайгылыш чок болгаш чүткүлдүг ажылының, ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүүң ачызында 1985 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге чаа-чаа чедиишкиннер чедип алдыган. Үлетпүр улам шапкын хөгжүп, транспорттуң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылының экижип турары чугула. Үлетпүр продукциязын кылып үндүрери чыл дургузунда 30 ажыг миллиард рубль көвүдээр болгаш 808 миллиард рубль болур.

Ажылдың шынар көргүзүлгери бедип, күш-ажыл, материал болгаш саң-хөө курлавырларын ажыглавры экижип турар. Инитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү өскенинин күселп-биле 3,7 миллион кижиниң күш-ажылы камнап алдыган. Инитилел продуктузунга хөй материал үнер чорук кызырылган, ол чорук барык 3 миллиард рубль камналганы берген. Улус ажыл-агыйының талазы-биле арыг орулга инитизи-биле 170 миллиард чыгам рубль болур болгаш эртken чылдаазындан бедик болур.

Агроүлетпүр комплекизин көөрүдериче, Аъш-чем программазын бюджединден шуут ол соруглаларга бүгү акшаландырышкынының үштүң бир хуузун бээр.

Чоннуң амыдырал деңнелиин көдүрер талазы-биле төнүттүгеп хемчегларни чорударынга 3 миллиард рубльди тускайлаар. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында ажылдап турар ажылдакчыларының күш-ажылын төлеп бээрии сайзыраңгайжыдарын төлевилеп турар. Ажылчыларның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсия болгаш медицина хандырылгазын экижидер, уруглардың өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчегларни үргүлчүлээр. Инити билиг болгаш профессионал школа ажылдакчыларының күш-ажыл төлевирии улам шнай бедидерии болгаш өске-даа хемчегларни көрүп турар.

Оон аңгыда, мооң мурнунда чон ортузунга күрүнениң тараткан иштики чээшкиннериниң эртээн эгидип бээрии уламчылаар.

1986 чылда чурттагга бажыңнары тударынга бюджеттен болгаш өске-даа үнер дөстерден 27 ажыг миллиард рубльди бээр. Ол болза бүдүрүге тудуундан акша-хөреңгилериң чамдыкызын дамчыдып бээрии барымдаалап алырга, инити шелү 114 миллион дербелчин метр чурттагга бажыңнарын ажыглагга киперии болгаш барык 10 миллион кижи чурттагга байдалдарын экижидип алырым хандырар.

СЭКП ТК-га июньда болган чөвүлел хуралдың программа болур айтышкынынарынга холбаштыр эртем шинчилелдериниң материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

План болгаш бюджет делегей талазы-биле чугула ужур-дузалыг. Делегей ареназынга экономиктиг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырыгга улуг аргалары олар ажыдып, Совет Эвилелиниң делегейге күш-ажыл хувааадазынга идепкейлиг киржир, күрүнелериниң социал-политиктиг системаларында хамаарылга чокка кайызынгадаа болгаш деп эргелиг болурунуң үидезинниге олардың шуптузау-биле садыглажыр быжыг бодалдыының дугайын хөречилеп турар.

Социалистиг акы-дуңма күрүнелериниң аразында даштыкы экономиктиг болгаш өске-даа харылзаалар шапкын болгаш үре-түңнелдиг хөгжүп турар. Хөгжүп орар чурттар-биле ССРЭ-ниң кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырынга эргежок чугула курлавырларны планда болгаш бюджетте тускайлаан.

1986 чылда бюджеттен болгаш өске-даа үнер дөстериниң күселп-биле үлетпүрге 247 миллиард рубльди бээр. Ол түңнел 183,9 миллиард рубльди аар үлетпүрүң хөгжүдеринге бээр. Ол үлетпүр чурттуң кол бүдүрүлге фондуларын калбартырын болгаш үидезинии-биле сайзыраңгайжыдарын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эң чаа техниика-биле чепсеглээрин, эртем-техниктиг депшилгениң темпилерии дүргедедирии баш удур тодарадып турар.

Аар үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының баазаларын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

Үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

Үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

Үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

Планда болгаш бюджет делегей талазы-биле чугула ужур-дузалыг. Делегей ареназынга экономиктиг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырыгга улуг аргалары олар ажыдып, Совет Эвилелиниң делегейге күш-ажыл хувааадазынга идепкейлиг киржир, күрүнелериниң социал-политиктиг системаларында хамаарылга чокка кайызынгадаа болгаш деп эргелиг болурунуң үидезинниге олардың шуптузау-биле садыглажыр быжыг бодалдыының дугайын хөречилеп турар.

Социалистиг акы-дуңма күрүнелериниң аразында даштыкы экономиктиг болгаш өске-даа харылзаалар шапкын болгаш үре-түңнелдиг хөгжүп турар. Хөгжүп орар чурттар-биле ССРЭ-ниң кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырынга эргежок чугула курлавырларны планда болгаш бюджетте тускайлаан.

1986 чылда бюджеттен болгаш өске-даа үнер дөстериниң күселп-биле үлетпүрге 247 миллиард рубльди бээр. Ол түңнел 183,9 миллиард рубльди аар үлетпүрүң хөгжүдеринге бээр. Ол үлетпүр чурттуң кол бүдүрүлге фондуларын калбартырын болгаш үидезинии-биле сайзыраңгайжыдарын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эң чаа техниика-биле чепсеглээрин, эртем-техниктиг депшилгениң темпилерии дүргедедирии баш удур тодарадып турар.

Аар үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

Ол бирги бес чылдың эртken 4 чыл 9 айларында совхоздар 15,8 миллион рубльдиң капитал салыышкынын шинээдип алган. Кол фондулар 1981 чылда турганындан 29 хуу, энергетика күчүзүү 6,9 хуу улгаткан. Беш чыл дургузунда продукция бүдүрериниң хемчээли өскен, оңгу беш чыл-биле деңнээргe, 11 миллион рубльдиң продукциязын хөй берген.

Сүт болгаш дүк продукциязының беш чыл планын ажыр күүсеткеии агроүлетпүр комплекизин быжыглаарынга көскү идиг болуп турар. Районда тудугиуң хемчээли улгаткан, транспорт, амыдырал хандырылга, улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары хөгжүп турар. Ол дээрге районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазының бөттүг үретүңнели-дир.

Ол дугайын чөптүү-биле демдеглевишаан, кылып чорудар ужурлуг үүлдерже партконференциянын делегаттары кол кичээнгейии угланаан. Агроүлетпүр комплекизин алыр болза, ону хөгжүдери-биле 25 миллион рубльдя берген. совхозтарның бүдүрүлгезиниң техниика болгаш энергетика-биле чепсегленишкини 20 хуу өскен, эвээш эвес бүдүрүлге, социал болгаш культура объектилерии тутkан, чыл санында-ла улам сайзыраңгай техниканы совхозтар ап турар. Ынчалза-даа оон беримчези багай. Эътти бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының беш чыл планын район күүсетпээн.

Чер ажылын ап көрээлиңер. Республика бо чылын гектардан-на ортумаа-биле 12,5 центнер тараа дүжүдүн алган, ажаап алган тараанын инити хемчээли барык 200 мүң тонна, бо дээрге беш чылдың төнчүзүнде көрдүнген сан-чурагайның деңнелиңче үне бергени ол. Агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарында, «Тиилелге» совхозтуң чаагай чоруун улам шнай бедидери хандыртынган. Ол бүгү хемчегларни миллион-миллион кижилериңиң эрге-ажыктарынга бараан болган. Оларны боттандырарынга күрүне 2,5 миллиард рубль үндүрген.

Инитилелдиң чонга халас өөредилгени болгаш медицина дузаламчызын, пенсияларны болгаш пособиелерии төлеп бээрии хандырар инитилел фондулары улам шнай хөгжээн. 1985 чылдың дургузунда ол фондуларның инити хемчээли 5,8 миллиард рубль өзер болгаш 146,5 миллиард рубль чедер.

Бо чылдың сан-хөө планын күүседирии иштики ажылагый курлавырларын улам долдур мобилизаставарынга, улус ажыл-агыйынга камналга чурумун күштелдирериие мөөңнээн. 1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедии орулгалар талазы-биле 100,05 хуу болгаш чарыгдалдар талазы-биле 99,7 хуу кылдыр күүсеттинер.

Ынчалзажок дыка хөй бүдүрүлгелер болгаш оон турлуг чамдык министерстволар-безии продукция бүдүрерии доктаамал өстүрерии болгаш ооң шынарын бедидерии чедип ап шыдаваан.

1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедии улус ажыл-агый болгаш социал айтыыргар талазы-биле СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының айтышкынынарын, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын барымдаалап ажылдап кылган.

1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедии орулгалар талазы-биле 414,4 миллиард рубль болгаш чарыгдалдар талазы-биле — 414,2 миллиард рубль кылдыр киирип турар.

Бюджеттиң орулгаларының 92 ажыг хуузу социалистиг ажыл-агыйдан кирилдеринiң күселп-биле тургустунар.

Күрүнениң акша мөөңнээшкиннериниң тургустунарынга арыг орулганың ролю көскүзүү-биле немей өзер.

Улус ажыл-агыйын акшаландырары каттыжышкынарының болгаш бүдүрүлгелериниң боттарының акша-хөреңгилериниң салыышкынынарыбиле, банк чээлизи-биле база хандыртынар. Ону барымдаалап алырга, экономиканы ужургдериие чарыгдалдарның инити түңү 429,2 миллиард рубль чедип, бо чылдаазындан 18,8 миллиард рубль хөй болур.

1986 чыл келир беш чылдың социал программазын боттандырарының башгайгы чылы болур. ССРЭ-ниң Күрүне бюджедиинден шуут ол соруглаларга бүгү акшаландырышкынының үштүң бир хуузун бээр.

Чоннуң амыдырал деңнелиин көдүрер талазы-биле төнүттүгеп хемчегларни чорударынга 3 миллиард рубльди тускайлаар. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында ажылдап турар ажылдакчыларының күш-ажылын төлеп бээрии сайзыраңгайжыдарын төлевилеп турар. Ажылчыларның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсия болгаш медицина хандырылгазын экижидер, уруглардың өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчегларни үргүлчүлээр. Инити билиг болгаш профессионал школа ажылдакчыларының күш-ажыл төлевирии улам шнай бедидерии болгаш өске-даа хемчегларни көрүп турар.

Оон аңгыда, мооң мурнунда чон ортузунга күрүнениң тараткан иштики чээшкиннериниң эртээн эгидип бээрии уламчылаар.

1986 чылда чурттагга бажыңнары тударынга бюджеттен болгаш өске-даа үнер дөстерден 27 ажыг миллиард рубльди бээр. Ол болза бүдүрүлге тудуундан акша-хөреңгилериниң чамдызын дамчыдып бээрии барымдаалап алырга, инити шелү 114 миллион дербелчин метр чурттагга бажыңнарын ажыглагга киперии болгаш барык 10 миллион кижи чурттагга байдалдарын экижидип алырым хандырар.

СЭКП ТК-га июньда болган чөвүлел хуралдың программа болур айтышкынынарынга холбаштыр эртем шинчилелдериниң материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

План болгаш бюджет делегей талазы-биле чугула ужур-дузалыг. Делегей ареназынга экономиктиг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырыгга улуг аргалары олар ажыдып, Совет Эвилелиниң делегейге күш-ажыл хувааадазынга идепкейлиг киржир, күрүнелериниң социал-политиктиг системаларында хамаарылга чокка кайызынгадаа болгаш деп эргелиг болурунуң үидезинниге олардың шуптузау-биле садыглажыр быжыг бодалдыының дугайын хөречилеп турар.

Социалистиг акы-дуңма күрүнелериниң аразында даштыкы экономиктиг болгаш өске-даа харылзаалар шапкын болгаш үре-түңнелдиг хөгжүп турар. Хөгжүп орар чурттар-биле ССРЭ-ниң кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы улам шнай калбартырынга эргежок чугула курлавырларны планда болгаш бюджетте тускайлаан.

1986 чылда бюджеттен болгаш өске-даа үнер дөстериниң күселп-биле үлетпүрге 247 миллиард рубльди бээр. Ол түңнел 183,9 миллиард рубльди аар үлетпүрүң хөгжүдеринге бээр. Ол үлетпүр чурттуң кол бүдүрүлге фондуларын калбартырын болгаш үидезинии-биле сайзыраңгайжыдарын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эң чаа техниика-биле чепсеглээрин, эртем-техниктиг депшилгениң темпилерии дүргедедирии баш удур тодарадып турар.

Аар үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

1986 чылда үлетпүрге бүгү чарыгдалдарның 30 чыгам хуузун одалга-энергетика комплекизинге бээр. Электроэнергетиканга капитал салыышкынынар 24 хуу, нефть тывышкынынга — 31 хуу, хөмүр-даштынга — барык 27 хуу немей өзер. Металлургиа, химиа болгаш бааза болур өске-даа адырлар дүргеи хөгжүүр.

Чоннуң хереглел барааннарын болгаш ачы-дуза чедирилгелерии хөгжүдериниң Комплекстиг программазынга дүүштүр 1986—2000 чылларда хереглелдиң бедик шынарлыг барааннарын кылып үндүрерии улам шнай өстүрүрии көрүп турар. «Б» балүктүң үлетпүр продукциязы мурнаан темпилер-биле өзер болгаш 4,9 хуу көвүдээр. Бүдүрүүшкүнүү хөгжүтсүн дээш министерстволарга болгаш ведомстволарга 63,1 миллиард рубльди бээр. Аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүне капитал салыышкынынар 1,1—1,4 катаи немей өзер. Оон аңгыда, Аар үлетпүр министерствозу бодунуң акша-хөреңгилериниң чамдызын культура-амыдырал болгаш ажылагый угланыышкынының материал-техниктиг баазазын улам шнай быжыглаар талазы-биле хемчегларии планда болгаш бюджетте көргеи.

ЭМНЭЭРИНИҢ ЧАА АРГАЛАРЫ

МОСКВА. ССРЭ-ниҢ МЭА-зыныҢ Неврология ЭШИ-ниҢ ажылдакчылары баш мээзиниҢ дамырлар аарыгларын илередириниҢ, оларны баш удур болдурбазыныҢ болгаш эмнээриниҢ айтырыгларын, нейроинфакция болгаш нейрогенетика аарыгларыныҢ айтырыгларын шинтпирлээрибиле идепкейлиг ажылдап турарлар.

Ангионейрохирургия салбырында эҢ нарын кезиишкиннерлиг эмнээшкинин кылыр үезинде микрохирургияны, стереотаксиктиг аргаларны, лазер херекселдерин ажыглап турар. Ындыг эҢ чаа, болбаазыраҢгай херекселдерин ажыглаанының түҢнелинде баш сөөгүн чарбайн тургаш, баш мээзинге кезиишкиннерин кылыр аргалыг апарган.

ССРЭ-ниҢ МЭА-зыныҢ неврология ЭШИ-зиниҢ ангионейрохирургия салбыры ССРЭ-де ол талазы-биле кара чаҢгыс эмнелге чери бооп турар. АҢаа баш мээзиниҢ дамырларыныҢ янзы-бүрү хевирлиг аарыгларын комплексилинбиле кезип эмнээшкинин кылып, удуурунуҢ болгаш оорганыҢ-даа артерия-дамырларынга кезиишкиннер-биле эмнеп, медицинаныҢ эҢ болбаазыраҢгай аппаратураларын ажыглавышаан, эмнелгениҢ өске-даа нарын хевирлерин ажыглап турар.

ССРЭ-ниҢ МЭА-зыныҢ нейрология ЭШИ-зиниҢ профессору Э. И. Кандельге бир бөлүк нейрохирургтар-биле кады баш мээзиниҢ дамырларыныҢ аневризм аарыын кезип эмнээриниҢ аргаларын ажылдап кылгаш, херек кырында ажыглалга киргени дээш Күрүне шаҢналын тывыскан.

ЧУРУКТА: улуг эртем ажылдакчызы В. С. ШубинниҢ аарыг кижиниҢ мээзинде эргилиишкинин шинчилеп турары.

П. НОСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

Школа реформазын—амыдыралга

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ

Чоокта чаа Барлык ортумак школазынга Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарныҢ тыва дыл болгаш литература башкыларыныҢ семинары болуп эрткен. Ол семинарга ниити билиг болгаш профессионал школаныҢ реформазында төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижидер дугайында айтырыгныҢ амыдыралда боттанып турарын чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле Кызылда педагогика институдунуҢ тыва дыл болгаш литература кафедразыныҢ эргелекчизи, доцент Д. С. Куулар, башкылар билии бедидер институттуҢ тыва дыл талазы-биле методизи Д. Х. Ооржак олар делгереҢгей илеткелди кылганнар.

Төрээн дыл болгаш литература башкылары реформаныҢ сорулгазын амыдыралга боттандырары-биле методиканыҢ дараазында талаларынче кичээнгей салыры эки дээрзин илеткелчилер айыткан. КичээлдиҢ кайы-даа кезээнде уругларга боданыр арганы бээр, өөреникчилериҢ бот ажылдарынче шыҢгыы сагыш салыр. ЫлаҢгыя номда бердинген мергежилгелерден аҢгыда янзы-бүрү диктантылар (словарьлыг, шилилге, хыналда), чурук-биле, сөс-биле, домак-биле ажылдар, чогаадыглар, эдертиглер, грамматиктиг сайгарылгаларны, карточкалар-биле ажылдарны көвүдедир, азы өскээр чугаалаарга, кичээлдиҢ практиктиг талазын күштелдирер.

РеформаныҢ шинтпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары-биле кичээлдиҢ кижизидилгелиг талазынче кичээнгейни углаар апаар. Тыва дыл болгаш литература кичээлдеринге күш-ажылга ынак, патриотчу, интернационалчы чорукка, эки мөзү-шынарга, эстетикага уругларны кижизидер ужурлуг бис. Реформада айыттынган бо сорулгаларны күүседири-биле Барлык ортумак школазыныҢ тыва дыл башкылары РСФСР-ниҢ школазыныҢ алдарлыг башкызы Валентина Седиповна Шурук, башкы Луиза Балчыевна Дамба үениҢ негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдап турарын оларныҢ эрттирген ажык кичээлдери бадыткаан. ЫлаҢгыя В. С. ШуруктуҢ тыва литература кичээлдерин амыдырал-биле холбаалыг, уругларны күш-ажылга ынак, төрээн чуртунга бердинген кылдыр өөредип, чогаалдыҢ маадырларыныҢ үлегеринге өөреникчилерин эки мөзү-шынарга кижизидип турары солун. Оон аҢгыда Барлык ортумак школазыныҢ тыва дыл болгаш литература башкылары техниктиг херекселдерин, (магнитофоннарны, кодоскоптарны) кичээлдерге үргүлчү ажыглап, уругларныҢ аас болгаш бижимел чугаазын сайзыраҢгайжыдарынче кичээнгейни салып турарлар. Ол дээрге-ле школа реформазында айыттынган кол негелдениҢ бирээзи болгай. Кандыг-даа кичээлди амыдырал-биле холбаар, өөреникчилерин ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээриниҢ шынарын бедидер ужурлуг. Бо талазы-биле айтырыгны башкы Л. Б. Дамба база үениҢ негелдезинге дүүштүр амыдыралга боттандырып турар. Тыва литературага ооҢ эрттирген ажык кичээли «Барлык» совхозтуҢ ажыл-ишчилериниҢ амыдыралы-биле, оларныҢ ажыл-ишчи көргүзүглеринден барымдаалыг чижектер-биле долдунган болган. Барлык ортумак школазыныҢ тыва дыл болгаш литература башкылары чаа оруктарны дилеп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарын семинарныҢ киржикчилери онзалап демдеглээн.

Оон аҢгыда ол семинарныҢ киржикчилери, ийи районнуҢ башкылары, арга-дуржулга солчуушкунун кылганнар. Олар кичээлдерин эде тургузуп, негелдеге дүүштүр чорударынын аргаларын чугаалашканнар.

СеминарныҢ түҢнел хуралынга мындыг четпестерин илередип чугаалашкан. Ийи районнуҢ башкыларыныҢ чугула, ажыктыг семинарынга кайы-даа районнуҢ районо эргелекчилери, методиктиг каттыжыышкын удуртукчулары киришпээн. Улуг педагог Ушинский мынча деп чугаалаан: «КижиниҢ төрээн дылы — өске эртемнерин өөренип, билип алырыныҢ кол дөзү. Ынчангаш төрээн дылдыҢ башкылаашкынын кезээде бедик деҢнелге тургузар». Ол сөстерин утпайн, ынаар ханы кичээнгейни углаары чугула. Төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижидер дугайында школа реформазыныҢ негелделеринде айыткан турбуже, республиканыҢ Чырыдыышкын министерствозу башкылар билии бедидер институттуҢ тыва дыл кабинедин дүжүргени канчап-даа таарышпас дээрзин семинарныҢ киржикчилери демдеглээн.

Төрээн дыл башкылаашкынының, төрээн дыл башкыларыныҢ мурнакчы дуржулгазын тарадыр талазы-биле ажылды чогуур негелдезинге дүүштүр тургузарын башкылар билии бедидер институттан семинарныҢ киржикчилери шыҢгыы негээн.

К. МАРТ-ООЛ.
КызылдыҢ педагогика институдунуҢ тыва дыл кафедразыныҢ доцентизи.

КОЛЛЕКТИВ ЧОРГААРЛАНЫР

БодунуҢ ажылынга аажок кызымак, ниитиниҢ херөз дээш амыр-дыжын бодавас, ак сеткилдиг, өскелериҢ караанга онзаланып көстүр чүве чок, бөдүүн ишчи кижилер чоруур. Серге Байыр-оолович Ооржак ындыгларныҢ бирээзи. Танывазы улус ону, шынап-ла, эскерер-эскербес. Ынчалза-даа чаҢгыс чер чурттуглары ооҢ кылган ижиниҢ изиндеи-не танып каар дизе, хөөредиг болбас. Алдын-Булак суурнуҢ чурттакчылары Серге Байыр-ооловичини хүндүлээр. Олут орбас, бир-ле ажылды кылган турар дөспес чүректиг бо кижиден улуг-даа, бичии-даа кижилер үлегер ап чоруурлар. Ол Аксы-Барлык ортумак школазында 22 чыл ажыл-агый эргелекчизи бооп ажылдап турар. Эртем эрте-ле Серге Байыр-оолович школа девискээринге кээп, ону долгандыр эргип көрүп, шинчилээн турар. Бок бар болза, дораан-на хараган ширбинжин туткаш, ширбип кааптар. Кайы-бир херим үрелген азы бош апарган болза, дораан кадап каар. Школага байырлалдар таварыштыр үндүрген хана солуннарга өөреникчилер, башкылар шүлүк, ыр-биле мактап, аҢаа өөрүшкүнүн сөстерин илередип келгеннер. Хоочун ажылчын улам хей-аът-биле ажылдап турган. Сөөлгү чылдарда кадыынын кошкаанын-биле чаҢчыккан ажылын хүлээткеш, школада аҢаа ажылчын бооп арткан. Ынчалза-даа өөренген чаҢчылы-биле ол биеэ хевээр-ле караанга көзүлген кылыр ужурлуг ажыл бүрүзүн, сагындырыг азы дилег чокка кылып кааптар. Ажы-төлдүн өөренип, эртем-билиг чедип алырынга бүгү-ле чүве таарымчалыг болзун дээш ол үлүүн киирип чоруур. ЫлаҢгыя школаныҢ, класстарыҢ сеп-телгезиниҢ үезинде ооҢ ажылы эҢдерлир. ОоҢ холу-биле кылган ажылдыҢ шынары-даа бүзүрелдиг болур.

Школа коллективи төлептиг ажылчынга чоргаарланыр.

А. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

КӨРҮКЧҮЛЕР СОНУУРГААН

БистиҢ Чаа Чаа-Хөл суурнуҢ көдээ Культура бажыҢында «Чырык күзел» деп агиткульбригада ажылдап турар. АгиткультбригаданыҢ составында он бот-тывынгыр артистер бар. Оларны Олег Комбу, Зинаида Монгуш удуртуп турар. Солун программалыг концерттерин олар хову-турлагларда, фермаларда ажыл-ишчилерге бараалгадып турар.

Чоокта чаа «Найырал» совхозтуҢ ажылчыннары боттывынгыр артистериниҢ концертин сонуурган көрген. Эмчи Алдын-оол МонгуштуҢ партия дугайында шүлүктү номчаанын, Олег Комбу биле Владимир АлдайныҢ шоодуглуг көргүзүүн болгаш өске-даа күүселделерин көрүкчүлер сонуургаан.

ЧаҢгыс чер чурттугларыныҢ ажыл-ишчи хей-аъдын улам көдүрери-биле «Чырык күзелге» чогаадыкчы чедиишкиннерин күзевишаан, оларныҢ концерттерин манап артывыс.

З. МААДЫ.
Улуг-Хем район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

«ДИНАМО» КОМАНДАЗЫ ТИИЛЭЭН

РеспубликаныҢ команда аайы-биле болгаш хууда бирги чери дээш эки тура спорт ниитилелдериниҢ аразынга самбо хүрештиҢ маргылдаазы «Херел» спортзалынга дыштаныр хүннерде болуп эрткен.

АҢаа 4 эки тура спорт ниитилелинден шупту 89 мөге хүрешкен. ОларныҢ аразында ССРЭ-ниҢ самбо хүрешке 3 спорт мастери, спорт мастеринге 7 кандидат болгаш бирги, ийиги разрядтыҢ спортчулары киришкен. Мөгелерни деҢзи аайы-биле ийи бөлүкке чарган болгаш бодунуҢ бөлүүнге деҢзи аайы-биле тиилээн спортчулар чемпион ат дээш демиселди уламчылаанаар. ЭҢ чиик деҢзиге (48 кг) ССРЭ-ниҢ спорт мастери, национал хевирге РСФСР-ниҢ спорт мастери «Шамбалыг» совхозтан «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниҢ төлээзи Серен-Доржу Монгуш тиилээн. Өвүр районнуҢ спорткомитет даргазы («Динамо» ниитилелинден), самбо хүрешке 1983 чылда Прибалтика Кубогунун, Кыргыс ССР-ниҢ бирги чери дээш маргылдаага 48 килограммга чедир мөгелер аразынга чемпионнаан, ССРЭ-ниҢ спорт мастери Евгений Монгуш бо удаада 52 килограмм деҢзиге хүрежип, 1984 чылда Красноярск крайныҢ бирги чери дээш болган маргылдааныҢ шаҢналын алган Герман Уйнукайны түҢнел оюнда октааш, бирги черже үнген.

57 килограм чедир деҢзиниҢ мөгелеринден бирги черге «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниҢ төлээзи спорт мастеринге кандидат Андрей Шавыраа база бир кандидат Кулун-Доржуну сан талазы-биле тиилеп алган. 62 килограммга КызылдыҢ көдээ ажыл-агый техникумунуҢ сургуулу, хостуг хүрешке спорт мастеринге кандидат Допуй-оол Маадыр Чөөн-Хемчиктен бирги разрядчы Виктор Ооржакты сан талазы-биле мурнааш, ойнап алган.

Спортчу дээди мергежил школазыныҢ дзюдо хүрешке тренери, самбога спорт мастеринге кандидат Сергей Иванов 68 килограмм чедир деҢзиге бирги черни эзлээн.

74 килограммга чедир мөгелерден кайызы-даа «Урожай» эки тура спорт ниитилелдериниҢ төлээлери, бирги разрядчылар Улуг-Хемден Сергей Доржу биле Эрзин райондан башкы Валерий Сынаа олар хүрешкеннер. Бирги черде В. Сынаа үнген.

82 килограмм чедир деҢзиге Өвүр райондан «Динамо» ниитилелиниҢ төлээзи Андрей Семис, 90 килограммныҢ деҢзизинге Тристан Хитарашвили олар тустузунда бирги черлерни алгылаанаар.

Команда талазы-биле бирги черни «Динамо», ийиги черни «Урожай», үшкүзүн «Спартак» эки тура спорт ниитилелдери эзлегилээннер.

Чемпионнарга өртектиг белектерни, хүндүлел бижиктерни болгаш командаларга вымпелдерни тывыскылаан.

Ч. ООРЖАК.

Мөңгүн-Тайга районнуҢ Мугур-Аксы ортумак школазында аныяк корреспондентилер бөлгүмү бо өөредилге чылында ажыттынган. Ук бөлгүмүү «Мөңги-Чечээ» деп адаан. ОоҢ киржикчилери—школаныҢ 8—10 класстарыныҢ өөреникчилери. Олар эзлчеглиг кичээл үезинде солунга кыска информацияларны, репортажтарны бижиириниҢ эге билиглери-биле таныжып, районнуҢ аныяктарыныҢ болгаш комсомолчуларыныҢ ажыл-ижиниҢ дугайында база амыдыралда солун болуушкуннарны республика солуннарынга, радиога, телевиденнеге чырыдар талазы-биле боттарыныҢ баштайгы шенелделерин кылып турарлар.

«Мөңги-Чечээ» ажылдап эгелээнден бээр ооҢ кичээлдеринге школачылар идепкейлиг киржип турар. Онгу класс-чылар Солангы Довукай, Лира Салчак, Байлак Хертек, Чодураа Саая, Улар-оол Иргит болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг чоруун көргүзүп, район иштинде чаа-чаа солун болуушкуннарныҢ база сагылга-чурумнуг, эки өөредилгелиг эш-өөрүнүҢ дугайында доктаамал бижип турарлар.

Хоочун башкы, Мөңгүн-Тайга дугайында элээн каш шүлүктериниҢ автору Салчак Бүрүшкекович Молдурга школада аныяк корреспондентилерниҢ ол бөлгүмүн идепкейлиг удуртуп, кичээлдерни солун эрттирип турар.

Аныяк корреспондентилер бөлгүмүнде киржип турарларныҢ саны амдыызында хөй эвес. Ындыг-даа болза, моон соцгаар киржикчилериниҢ саны улам немежир база мергежили өзер апаары чугаажок.

ЧУРУКТА: «Мөңги-ЧечээниҢ» эзлчеглиг кичээлин С. Б. Молдурга эрттирип тур.

В. КАРА-САЛ.
АВТОРНУҢ фотозу.

УругнуҢ кылыктанырын канчап чидирерил?

МедицинаныҢ эртем болгаш эртем-тайылбыр литературазында невроз дугайында хөйү-биле бижип турар. Ындыг аарыгныҢ хөй янзы хевиринден аараан кижилериниҢ саны чыл бүрүде өзүп орар; оларныҢ өвээш эвес кезим бичии уругларга хамааржыр.

Невроз — ол дээрге нерви системазыныҢ ажыл-чорудулгазыныҢ үр эттинмейн баксыраары. Хөй кезиинде экп эвес сеткил-сагыштан — коргуушкундан, сагышсыраашкындан, сүрөөдеп-бачыдаанындан тыптыр аарыг. Ол ышкаш амыдыралда байдалдарга таарышпастап, аҢаа бодун ижиктирип, дадыктырып албаанындан кижилер аарып турар. ЧаҢгыс сөс-биле чугаалаарга, невроз аарыгларыныҢ хевирлери тодаргай чылдагаанларлыг.

Бо аарыгдан уругну канчаар камгалаарыл? Бичии уругнуҢ нерви системазы дыка кошкак, багай чүүлдерге дораан дээчелин ада-нелер билзе эки. Ындыг болганда уругнуҢ нерви системазын хайыралавышаан, амыдыралга таваржып кээр кандыг-даа болуушкуннарны шыдажып эртеринге оларны өөредир, долгандыр турар чүүлдерге бүзүрээр кылдыр чаҢчыктырар. Дорту-биле чугаалаарга, уругну эки аажы-чаҢга кижизидер. Ада-нелериниҢ дыка хөйү бо бүгүнү билбейн баар, а уругларныҢ нерви аарыы ёзулуг-ла шын эвес кижизидилгеден тыптыр. Ам чамдык чижектерден көрээли.

...Алды харлыг Саша цирк көрүп турар үеде чадаг-терге мунган адыгдан корткан. ОоҢ соонда ол кортканындан келдирлеп чугаалаар апарган. ОолдуҢ авазы-биле беседалажырга: ол ийи харлыг турда, кырган-авазы «мажаалай» деп коргудар турган. Ук аҢ-араатанныҢ дүрзүзү уругнуҢ угаан-бодалынга быжыы-биле артып, айыылдыҢ, кончуг коргунчуг чоруктуҢ демдээ апарган.

...Сес харлыг Надя ыт, аът, инек чанынга чеде бээр хирезинде, «күске» деп сөс дыҢнааш, дораан моорап каар турган. Ясли-садка кижизидикчи стол артынга оргаш, хенертен күске көрүп кааш тура халаан... Уругларны «коргунчуг» дүрзү-хевирлерге коргудар, уругну дыҢнангыр, чүве аайындан эртпес кылдыр хай дээр дээш айыыл-халаптыҢ болуушкуннары-биле коргудары —оларныҢ нерви аарыглыг апаарыныҢ бир чылдагааны.

Өг-бүлеге шош-содаа, алгыш-кырыш уругнуҢ нерви аарыын дорайтадыр, ада-нениҢ дүвүрээзини уругну улам бужургандырар. Ынчангаш кадык уругну кижизидериниҢ кол байдалы — бичии уруглар дыҢнап турда бодунуҢ сеткил-сагыжын туттунуп билзе эки, ооҢ нерви системазын балыглавазын хайыралаар.

Делегей педагогиказыныҢ дуржулгазыныҢ бадыткап турары: уругну чараш аажы-чаҢга кижизидерде, аҢаа ынак, эргеледир, ону хууда хүндүлээр ужурлуг. Ындыг кижизидилгени чорударда, угаангыр болур болза эки. Бирде авазы эргелеткеш, а эртенинде бичии-ле опчоктаныышкын дээш хыйланып, кончуттунар чорук таарымча чок. ОоҢ соонда бичии кижи канчап нервилиг апарганын кайгаар. Чамдык ада-нелер уругларныҢ эккел-ле дээнинге кара аайында болур. Олар бичии кижиниҢ мы-сыызындан, ажынарындан бужургангаш ындыг. Бо чорук уругну кончуг багай кижизидилгеге чедирер. Ада-нелер ажы-төлүнүҢ нерви системазыныҢ онзагай талазын эки билген турар ужурлуг. Уругну чүгле бодунуҢ эки үлегеринге кижизидип болур.

КижизидилгениҢ чугула фактору—сөс. Ону үнелевейн черле барып болбас. Бир эвес доктаамал хыйланып, хөй сөс чугаалап туруп бээр болзувусса, уругга бүзүреливис оскундуруп, дадагалзалга чедирер бис. Кажан уругга кандыг-бир чүүл кылып бээрин аазааш, ону ыяап-ла күүседири чугула. Бир эвес уруг авазы болгаш ачазы черле мегелевезинге бүзүрээр болза, ол ада-незин үргүлчү дыҢнаар, оларныҢ чаҢчаттынарындан коргуп, дезе бербес. Дириг амытаннар сургуулдадып өөредир кижи оларныҢ рефлексизи «кымчы» чоккала быжыгып чаҢчыга бээрин ажылдап тургаш, ханы билген.

УругнуҢ нерви системазы быжыг, туруштуг, каҢ кадык кылдыр кижизидеринге өг-бүлеге таарымчалыг ажыл-амыдыралдан аҢгыда, амыдыралдыҢ кадык хевирлериниҢ кол принциптерин сагыыры чугула: шын хүн чуруму, хоолулуг янзы-бүрү аъш-чем, спорт болгаш күш-культура, мага-ботту дадыктырары, хууда гигиена. Бир эвес билдинмес чүүлдер бар апарза, ада-нелер эмчилерден сүме алыр.

Чамдык ада-нелер турар, уругнуҢ шыдаар-шыдавас шинээзин өөренип көрбейн, ном номчуурунче, музыка өөренип алырынче албадаар, шак-үе барымдаалавайн, шак-шагы-биле, орайга чедир телевизор көөрүн чөпшээрээр. Улуг хоорайларныҢ байдалынга уруг шимченгир эвес, олутпай апаар, бо чоруктан нервиге багай салдар тыптыр. Уруглар болгаш элээдилер таакпылап, арагалаан таварылгада нервизинге аар аарыгны болдура бээр. Шак мындыг таварылганы болдурбаза эки. Бичии кижиниҢ угаан-бодалын чамдык аарыглар ханы кемдедир, азы (карактар шоо четпестээр, кемниг салдарга дээш өске-даа) мага-ботта органнарныҢ ажыл-чорудулгазын баксырадыр.

УругнуҢ кидин түлүк сайзыралыныҢ үезинде, кижизидилгеге ада-нениҢ шыдамыы болгаш дилими, эптиг-эвилеҢи негеттинер. 7—9 харлыында школачы амыдыралче кирер, мага-ботта бүгү сайзырал эгелээрге, ынчан эҢ-не берге, харыысалгалыг чадазы эртер. Бо үеде уруглар-биле хөлчок оваарымчалыг, хамаарылгалыг болза эки. Кадык өскен уруг—өг-бүлеге эҢ-не улуг аас-кежик.

Т. ШИРОКОВА,
эртем ажылдакчызы.
(Санитар чырыдыышкынныҢ Төп эртем-шинчилел институду).

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

СЭКП Тыва обкомунуҢ Политиктиг чырыдыышкын бажыҢынга «Амгы үениҢ делегей харылзааларыныҢ дугайында» бөлүк лекцияларындан «Совет-америк харылзаалар» деп темага хөйге лекция 1985 чылдыҢ ноябрь 30-де хүндүскүнүҢ 14 шакта болурун чарлап турар. Лекцияны «Билиг» ниитилелиниҢ Москва хоорай организациязыныҢ лектору, экономиктиг эртемнер кандидады, ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязыныҢ АКШ болгаш Канада талазы-биле институдунуҢ эртем ажылдакчызы Андрей Юрьевич ДАВЫДОВ номчуур.

Лекцияже абонементилер-биле кирер. Билеттерин кирер эжик чанында садып турар. Күзээр-ле бүгү кижилерни ол лекцияже чалап турар.

ТВ

НОЯБРЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «В яранге горит огонь», «Солнечный луч». Мультфильмнер. 9.25 — «Жизель А. АданыҢ баледи. 11.15 — «Живое дерево». Док. телефильм. 11.25 — 11.30 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарныҢ док. фильмнери: «В гостях у болгарских корабелов» (БУР), «Такая она Варшава» (ПУР), «Знакомьтесь, Ладислав Бажи» (ЧССР), «Его называют фабрикой львов» (ГДР). 15.15 — Бичии уругларыҢ чагаадылгазы. 16.25 — Совет УкраинаныҢ чурулга уран чүүлүнүҢ делгелгези. 16.45 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.30 — «Помеха в пути». Эртем-нептерелдиг фильм. 17.50 — «Украденный пудель». Мультфильм. 18.00 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниҢ алдарлыг артизи Е. Шаврина ырлаар. 19.20 — «Год как жизнь». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30— «Улица юности». Док. фильм. ВЛКСМ ТК-ныҢ чанында комсомолдуҢ дээди школазыныҢ дугайында. 22.00 — Футбол. «Спартак» (Москва) —«Нант» (Франция). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 23.45 — Бүгү-россия конкурузунуҢ лауреады Ю. Евтушенко ойнаар. 00.00 00.50 — Футбол. «Днепр» — «Хайдук» (Югославия). Кривой—Рогдан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фарфор Узбекистана». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — ИнформатиканыҢ болгаш саналга техниказыныҢ үндезиннери. 9 класс. 9.05; 12.20 — Немец дыл. 10.05 — Д. Дефо болгаш ооҢ «Робинзон Крузо» деп ному. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. Москвага декабрьныҢ боо-чепсектиг тура халыышкыны. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.10 — «Снабжение без отходов». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.50 — Хуу-салдылыы. Рязань областа КПТУ-да мелиораторлар кадрларын белеткеп турарыныҢ дугайында. 13.20 — Төөгү. 10 класс. Варшава керээзи. 13.50 — Шыдыраа школазы 14.20 — Драматургия болгаш театр. «РежиссёрнуҢ уран чүүлү». 15.05 — 15.10 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Птица счастья завтрашнего дня». 18.30 — «Дети моего города». РовнонуҢ улус чогаадылгазыныҢ бажыҢыныҢ «Горынь» студиязыныҢ фильми. 19.05 — Киножурнал. 18.40 — «Сонуургактарга». Аныяк техниктер станциязы-биле таныжылга. 19.05 — Делегей байдалыныҢ дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуҢар, чаштар!». «Так сойдет». Мультфильм. 20.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.50 — Үрер хөгжүм музыказы. Свердловскиден дамчыдылга. 21.00—«Ye». 21.30 — 23.05 — «Две строчки мелким шрифтом» Уран-чечен фильм.

Өгаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыҢ дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 22—25 градус, хүндүс 10—12 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, бысканнаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыҢ дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 21—23 градус, хүндүс 10—12 градус соор.

Автооруктарга бысканнаар, дүвүлүг хат. Тайгакталыр. Көстүрү 2—4 километр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Позывные «Вершина» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Белый флюгер» 9.30, 11.10, 13.10, «Киноклуб. «Подружка» 15.00, «Пришла и говорю» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жил отважный капитан» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Когда пройдёт осенний дождь» 15.00, 16.40, 18.30, 19.50 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуҢ 2-24-63, редакторнуҢ оралакчыларынын 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарьныҢ 2-23-35, секретариаттыҢ 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг килдистериниҢ 2-37-13, чагаа килдизиниҢ 2-41-27, информация килдизиниҢ 2-20-60, культура килдизиниҢ 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниҢ 2-21-47 корректорларныҢ 2-27-41, бухгалтерияныҢ 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3175.

Тыва АССР-ниҢ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериниҢ талазы-биле күрүне комитединиҢ типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01378

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың ноябрь 28 четверг № 276 (12976)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөрткү сессиязы ажылын дүүн уламчылаан. Анаа палаталарның каттышкан хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачев Женевага дээди деннелге совет-америк ужуражыышкынның түңнелдериниң болгаш делегей байдалының талазы-биле илеткел кылган. Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары үзе кирип турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөрткү сессиязы

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ—ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

Кремльдиң Улуг ордузунга ноябрь 26-да 14 шакта Эвилел Совединиң бирги хуралы эгелээн.

Эштер М. С. Горбачевту, Г. А. Алиевти, В. И. Воротниковту, В. В. Гришинни, А. А. Громыкону, Д. А. Кунаевти, Е. К. Лигачевту, Н. И. Рыжковту, М. С. Соломенцевти, В. В. Щербицкийни, П. Н. Демичевти, В. И. Долгихти, Н. В. Талызинни, Б. Н. Ельцинни, Л. Н. Зайковту, И. В. Капитоновту депутаттар болгаш валчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Хурал Эвилел Совединиң даргазы Л. И. Толкуновтуң даргалаашкыны-биле эрткен.

Чыыгаанар үшкү сессияның соонда үе иштинде мөчээн депутат А. А. Епишевтиң тураскаалыг сактып өзулааннар.

Ооң соонда палатаның мандат комиссиязының даргазы К. С. Демирчяниың илеткели-биле депутаттар чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргезин хүлээп көөр талазы-биле доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар.

Хуралга Эвилел Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелерни киирген. Хоойлуг саналдаар комиссияның даргазынга депутат Г. П. Разумовскийни, Агроүлетпүр талазыбиле комиссияның даргазынга депутат А. Ф. Пономарева ту, Улус чередилгезиниң болгаш культура талазы-биле комиссияның даргазынга депутат К. Салыковту соңгаан.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, 1985 чылда план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында, 1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларының эдерінчи илеткелин В. А. Масол кылган.

Нинтилел амыдыралының бүгү талаларынга партияның боттандырып чорудуп турар бүгү өскерилгелерин комиссиялар кежигүнү депутаттар сеткил ханышкыны-биле демдеглээнер деп ол чугаалаан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылы партияның XXVII съездизинге дорт белеткел хүннеринде эртип турар.

1986 чылдың планын СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң болгаш ССРЭниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелдеринде, 1986—1990 чылдарга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планы Программаның бо чылдагы онаалдаларынга чедир дүүшпейн турар.

Оларның шинарын дыка бедидери болгаш ассортиментизин экижидери-биле бар аргаларны дилеп тывар ыраүрүлүлээрин комиссиялар ССРЭ-ниң Күрүлааның, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерининге саналдаан. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур бүгү улустуң деткээни демиселдиң үезинде кижилерниң солуы, ажыктыг хостуг үезинге дүүштүр рынокту эки барааннар-биле долдурары улам-на улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Комиссиялардың өмүнээзинден оларның чазалгаларын барымдаалап ССРЭ-ниң 1986 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин бадылаарын оратор саналдаан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кирип келгенін түңнээре — 1986 чылдың бюджединиң күүселдезиниң дээштинин бедидерин төлевилээн.

1986 чылдың планында Комплекстиг программа-биле дүүштүр чоннуң хереглел барааныарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң соруглаары колдуунда шинтирлеттинип турар. Ооң-биле кады чамдык хевирлериниң камнаарының, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринің, будүүргени интенсификастаарының дугайында партияның айтыышкыннарын барымдаалаан.

Комиссиялар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени дүргедедиринче партияның стратеттиг угланыышкынын барымдаалап, улус ажылагыйының адыр бүрүзүнде, эвилелдешкен республика бүрүзүнүң экономиказында ажыл-херектериң байдалдарын делгерецгейи-биле анаынатеп көрген.

Чиг этти ажыглаарының ажыктыын бедидер болгаш курлавырларны камнаарының дугайын чугаалап тургаш, ол айтырыгларны Бүгүэвилел деңнелинге ССРЭниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы, ССРЭниң Эртем болгаш техника талазы-биле Күркомитеди, өске-даа ведомстволар ам-даа оожум шинтирлеп турар деп, оратор демдеглээн.

Келир чылын одалга-энергетика комплекизиниң адырларыга, тудуста, экономиканың өске-даа адырларыга улуг болгаш нарын соруглаларны шинтирлээр. Агроүлетпүр комплекизиниң улам быжыглаары болгаш ооң дээштинин бедидерин төлевилээн.

1986 чылдың планында Комплекстиг программа-биле дүүштүр чоннуң хереглел бараанарын будүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң соруглаары колдуунда шинтирлеттинип турар. Ооң-биле кады чамдык хевирлериниң камнаарының, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринің, будүүргени интенсификастаарының дугайында партияның айтыышкыннарын барымдаалаан.

Комиссиялар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени дүргедедиринче партияның стратеттиг угланыышкынын барымдаалап, улус ажылагыйының адыр бүрүзүнде, эвилелдешкен республика бүрүзүнүң экономиказында ажыл-херектериң байдалдарын делгерецгейи-биле анаынатеп көрген.

Чиг этти ажыглаарының ажыктыын бедидер болгаш курлавырларны камнаарының дугайын чугаалап тургаш, ол айтырыгларны Бүгүэвилел деңнелинге ССРЭниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы, ССРЭниң Эртем болгаш техника талазы-биле Күркомитеди, өске-даа ведомстволар ам-даа оожум шинтирлеп турар деп, оратор демдеглээн.

Келир чылын одалга-энергетика комплекизиниң адырларыга, тудуста, экономиканың өске-даа адырларыга улуг болгаш нарын соруглаларны шинтирлээр. Агроүлетпүр комплекизиниң улам быжыглаары болгаш ооң дээштинин бедидерин төлевилээн.

Адактың сөөлүнде, ол дээрге, ажыл-агыйны чорударының экизи бадыткаттынган чаа методтарынче калбаа-биле шилчиири-дир. 1986 чылдың инварьдан эгелээш бүгү продукцияның чартык кезиниден хөйүн чаа байдалдарда ажылдап турар будүүргелерге үлетпүр будүрүп үндүрер.

Шилип алган угланыышкынывыс ниитизи-биле шындыр, эштер. Ам ону — адырларга, республикаларга, крайларга болгаш областтарга, каттыжыышкыннарга база будүүргелерге планнарны улам ыңай таварыштыр ажылдап кылырының үезинде, ол ышкаш практиктиг тодаргай ажылга боттандырарывыс негеттинип турар. Чурттуң экономиктиг, социал болгаш сан-хөө айтырыгларын чаа үзү-биле көөрүнүң база шинтирлээринің чугулазын төптө болгаш чер-черде, оларның аразында план-экономиктиг органнарда хөй ажылдакчылар эчизинге чедир ам-даа хандыр билип албаан төлээде, бо айтырыгны онзалап демдеглээри эргежок чугула болуп турар.

Съезд мурнунуң эң-не харыысалгалыг үезинде амгы сессия болуп эртип турардыр. Ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче угланыышкынны ТК-ның апрель Пленуму ажылдап кылган, ажыл-агый болгаш политиктиг соруглаарының аргаларынга боттуг чаартылгаларның эгезин үндезилээн, партия, күрүме, совет организацияларының, бистиң бүгү кадрларывыстың болгаш күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажыл-чорудулгазының чаа угланыышкынын тургускан.

Иштики амыдыралдың айтырыгларының болгаш делегей айтырыгларының талазыбиле партияның политиктиг угланыышкынын — СЭКПниң XXVII съездизинге чугаалажып көөр кылдыр киирген теоретиктиг болгаш политиктиг эң чугула документилерде — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставыңа өскерилгелериниң төлевилелдеринде. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарында эң-не долузу-биле тодаргайлаан.

Чугаалажып көөрү-биле парлаан документилер совет кижилериниң сеткил ханышкынын болдуруп турарының дугайын партияның чон-биле калбак чөвүлежилгезиниң баштайгы түңнелдери хереченлеп турар. Партияның стратеттиг угланыышкынынга деткиишкин — сес болгаш ажыл-херек-биле деткиишкин — бистиң оптимизмивистин, кылыр деп айттынган үүлдер ыяапла күүсеттинзин дээш шилип алган оруктуң шынынынга бүзүреливистин үнер дөөп боол турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак соөлгү үеде экономиканы интенсивтиг хөгжүлденің оруунче шилчиирін дүргедедиринче, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының ажыктыын бединдеринче угланган элээш хөй улуг хемчеглерни хүлээп алган дээрзин билир болгай силер, эштер депутаттар. Корум-чурумну улам шыңгыядыр, күш-ажылдың болгаш күрүпенің сагылга-чурумун, эң шыңгыы камналганың чурумун быжыглаар, арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисел талазы-биле практиктиг базымнар боттанып чоруп турар. Биргээр чугаалаарга, ниитилел амыдыралының бүгү адырларында ам безин боттарының чаагай үре-түңнелдерин бере берген, улуг, күженишкинниг ажыл калбарган болгай.

Бистиң бөгүнгү амыдыралчурттаалгавысче эгелеп кирип турар ол чаа үүлдер совет кижилерни көдүрүп үндүрген, оларның чогаадыкчы күштерин идепкейжиткен, социалистиг тургузугда кандыг-кандыг улуг күрлавырларның болгаш арганарның барын катап-катап көргүскен.

Амгы үеде бистер ажылхерек эки талаже өскерилп эгелээн деп быжыы-биле чугаадап болур бис. Будүүргеге өөрүлдезиниң темпизин бедип, экономиктиг өске-даа көргүзүглер эжижип турар.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларынга чыл эгезинде бергедээшкин турган-даа болза, совет кижилер байдалды экижидип, экономиканың планнаттынган хемчээлдериге чедир үнерни хандырып шыдаан. Чурттуң аграр секторунда база-ла чогумчалыг экижишкин болуп турар.

Күштү болгаш энергияны-даа харамнанмайн, бергедерни ажып эртип тургаш, айттынган планнарның күүсеттинерін дээш бүгү үүлдерни кылган бистиң маадырлыг ажылчын аңгывыстың канчаар-даа ажок улуг ачы-хавыязы чедип алдынган үүлдерде кирип турар. Эки түңнелдерде — колхозчу тараачыннарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү ажылдакчыларының күженишкинниг ажыл-ижи кирип турар. Бистиң чеднишкиннеривис — эртемденнерниң, инженерлериниң, улусчу интеллигенциянын чогаадыкчы угаан-бодалының түңнелдеридир. Хөй-хөй чугула эгелээшкиннериниң саналдакчылары болгаш инициаторлары совет аныяктар боол, олар берге болгаш нарын соруглаларны шинтирлээрин дидим болгаш дарыйы-биле сегирип ап, оларның-биле боттарының келир үезин холбаштыр көрбүшаан, ниитилелде боол турар өскерилгелерни идепкейлиг детким турар.

Ол өскерлиишкиннерни партия, совет болгаш профэвилел организларының, бистиң бүгү кадрларывыстың ажылчорудулгазының идепкейжээни-биле база холбаштыр көрүп турар бис.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эвээш эвес үүлдер кылдының турар-дыр, эштер депутаттар. Ынчалза-даа бо бүгүнү эрттир үнелээр чорук алдагдал болур болгай бистер минчаар чаңчыкпаан-даа болгай бис. Бистер ам айттынган оруктуң — партияның салып турар соруглаларын тывыңгыр, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүн соруглаже чүткүлдүр, бедик сагылга-чурумнуг, кызымаккай чорук-биле холбаштырарын негеп турар, нарын, күженишкинниг оруктуң эгезинде чорун турар бис. Бистерде — канчаар-даа аажок улуг курлавырлар болгаш аргалар-даа бар, ынчангаш оларны ажыглалга киирер, эң хөй беримчелиг кылдыр ажыглаар төлээде, быжырымчалыг кылдыр ажылдаар апаар. Экономика, социал болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү угланыышкыннарынга оны кылыр херек. Хамыктың мурнунда байдал нарын боол артпышаан, а хожудаашкын оожум эттиниң турар, ындыг чердерге оны кылыр херек.

Бистер келир чылдан эгелээш, бурунгаар бүзүрелдиг болгаш дең-деспи шимчээшкинни эгелээр, айттынган соруглаларны чедип алырын хандырар, чурттуң будүрүкчү күштерин шынар талазы-биле улам ыңай чаартырынга тазырымчалыг байдалдарны тургузар аргалыг болур төлээде, амгы үеде, беш чылдың төнчүзүнде, эки ажылдаар херек.

Эштер! 1986 чылдың планы бистиң ажылдарывыстың тайбын, тургузукчу байдалыя тодаргайы-биле көргүзүп турардыр. Бистиң даштыкы политиктиг чүткүлүвүс, Совет күрүнеиің делегей политиказы иштики политиканың ындыг тайбың утланыышкыны-биле сырый холбаалыг боол турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң даштыкы политика талазы-биле айтыышкыннары амгы үе-чадавада ленинчи даштыкы политиканың тодаргай илереэшкини боол турар. Делегей харылзааларының эң калбак фронтузунга ССРЭниң тайбынга ынакшылдыг политиказын бүгү хемчег-биле идепкейжидириниң эргежок чугулазын Пленум онзалап айыткан. Ол милитаризмниң болгаш агрессияның күштери артык күштүг апарбазын дээш бүгү үүлдерни кылырынче кыйгырган, боо-чепсектің эңдере будүрерин соксадырын сонгаарладып болбазын, чепсегленишкинни дүжүреринің чорудулгазын идепкейжидерин онзалап демдеглээн, күрүнелер аразынга дең-деспи, гадырымчалыг, сарыылдыг харылзааларны хөгжүдерин, кайы-даа талага ажыктыг экономиктиг харылзааларны калбартырын база ханыладырын саналдаан.

Пленумнуң ол айтыышкынары үениң, тургустунган байдалдың онзагай талалары-биле, тайбыцың болгаш депшилгениң социалистиг политиказының негелделери-биле тургустунган. ТКның Политбюрозу бодунуң үнелелдеринге боо-чепсектиниң эңдере будүрүүшкүнүнүң уламчылап турар түңнелинде болуушкуннарның баш удур билдинмезинниң улгатканын барымдаалап көрген. Космосту милитаризастаарының аргазының тывылганы дээрге-ле боо-чепсекти эңдере будүрерине ядролут векте тайбыцыны камгалап арттырарының үндезини болур стратеттиг турум байдал ышкаш чүүлдүң бодунуң шуут чидериниге албан чедире бөөр шынар талазы-биле ындыг чаа шуураашкыны-дыр. Чугула принципиалдыг, таварыштырар уржуктары катап эгиттинмес ындыг шинтирлерни кижининг угаан-сарыылының, политиктиг тура-соруунуң киржилгези чокка, моральдың болгаш мөзү-шынарның критерийлерин барымдаалавайн, электроннуг машиналар хүлээп алыр ындыг байдал тургустумуп көөр чыгыы турган. Болуушкуннарның ымчаар хөгжүүрү — ооң харык чок эге базымы кончуг нарын санакчы системаларның частырмы, өскээр саналшкыны, техниктиг будалышкынында боор чүве болза,— бүгүнниги халапка чедирип болур турган.

Өскээр чугаалаарга, делегей болуушкуннарының хөгжүлдези эң онзагай харылсалгалыг ниитпирлерни хүлээп алыр, кажам хеделиишкин чок олурары азы хөделиишкиннерни озалдадыры кем-херек үүлгеткени дег болур шак ындыг кызыгаарда чедип келген, чүге дээрге, бүгүн чугаа болза, цивилизацияны болгаш амыдыралдың бодун камгалап арттырарының дугайында чоруп турар. Чогум-на ынчангаш боо-чепсекти эңдере будүрерінің бак ёралыг дээскиниин үзе шавары дээш бүгү хемчеглерни алыры, болуушкуннарның чорудулгазын эки талазынче ээлдиреринің чаңгыс-да аргазын эрттирип болбазы эргежок чугула деп саналкелген болгаш санап-даа турар бис. Айтырыг бөгүн ам дээди чергези-биле чидиг болгаш тодаргай кылдыр тургустунган:

Эштер депутаттар!

Совет күрүнеиің иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажгы сессиязынга чугаалажып көөрү-биле киирген.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында амгы сессияга хүлээп алган хоойлулар бистиң чурттувуска, ооң амгы болгаш келир үезинге, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, совет ог-бүле бүрүзүнге кайгамчык улуг ужур-дузалыг. Келир 1986 чыл он ийиги беш чылдың анаа-да баштайгы чылы эвес. Совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниге шынар талазы-биле чаа чаданы ол ажыдар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче партияның стратеттиг угланыышкынын 1986 чылдың планы илерейлеп турар. Национал орулганың, үлетпүр болгаш кедээ ажылагый продукциязының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининің улам бедик технилерин ында айыткан. Материалдыг курлавырларны ажыглаарының ажыктыы өзер. Эртем-техниктиг депшилгени, продукцияның шынарын бедидерин хандырар соруглалыг адырларны колдадыр хөгжүдери тодаргайлаттынган.

Будүрүлгени эде тургузар, чаартыр болгаш эде сайзырадыр, эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмни сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни айыткан. Чоннуң чаагай чорууи улам ыңай бедидери көрдүнгем.

1986 чылдың планының онзагай үүлдерін бистер шуптувус доктаамал барымдаалап көөрүвүс чугула-дыр, эштер.

Бүгү беш чылда дең-деспи тодаргай ажылдаарының базымы беш чылдың баштайгы чылында-ла кылдынган турар ужурлуг. Ону барымдаалаш, 1986 чылда улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң темпилерин олар дараазында чылдарда улам-на бедиири-биле беш чылдың даалгаларының ниити боттанышкынын хандырар кылдыр планнаан. Ол чорук сөөлгү беш чылдық баштайгы чылдарында чавыс көргүзүглерни доктаатказ, а немей кол өзүлдени сөөлгү чылдарже чылдырган турган ындыг байдалдан чайлаар арганы бөөр. Ындыг практика — кандыг таарымча чок түңнелдерге чедиргени биляингир болгай.

Планның ийиги онзагай үүлү — эртем-техниктиг депшилгенің дүргедедиринің эргежок чугулазын эң-не долузубиле барымдаалап ону тургусканы. СЭКП ТК-га июньда болган чөвүлел хуралдың айтыышкыннарын удуртулга болдурбушаан, улус ажылагыйының адырларынга эртеминиң болгаш техниканың эң чугула угланыышкыннарын хөгжүдер дугайында доктаалдарда көрдүүнін эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле даалгаларны планда бирги эвлечеге киирген. Планнаашкынга тургустунган хөй үүлдерни оон-биле кады өөрүлдезиниң көргөн. Адырларның эртем-техниктиг депшилгезинин, оон ажыктыының ниитилештирген түңнелин бөөр эң чугула көргүзүглер планда бир-ле дугаар көрдүнген. Эртеминиң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң мурнакчы туруштарже көдүрерин хандырар талазы-биле министерстволарның, каттыжыышкыннарның болгаш будүрүлгелериниң практиктиг ажылын идепкейжидер соруглага-биле ол көргүзүглерин доктаткан.

1986 чылдың планының дараазындагы онзагай үүлү — ол дээрге ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг методтарынче херек кырында инилчиишкинни боттандырарынче оон угланыышкыны-дыр. Ону ынчаар кылырын амыдырал боду, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырлар-биле холбаштыр тургустунган бөдүүн эвес байдал, экономиканың өзүлдезининің экстенсивтиг факторларының ам колдуунда төнгени негеп келген. Будүрүлге хемчээлдериниң немей өзүлдезін курлавырлар камналгазының күсели-биле эң улуг хемчээлге хандыртынган турарын келир чылын чедип алыр ужурлуг бис. Биргээр чугаалаарга, херек кырында камналга будүрүлге хемчээлдериниң бүгү немей өзүлдезіни курлавырлар-биле хандыраринын кол үнер дөзү болу бээр. Ол дугайын дараазында чурагайлар хереченлеп турар. Келир чылын национал орулганың немей өзүлдезининің 97 хуузу күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүреринің күселиибиле алдынар, национал орулганы тургузарынга металл чарыгдалы 2,7 хуу, г энергия чарыгдалы — 3 хуу кызырлыр.

Адактың сөөлүнде, ол дээрге, ажыл-агыйны чорударының экизи бадыткаттынган чаа методтарынче калбаа-биле шилчиири-дир. 1986 чылдың инварьдан эгелээш бүгү продукцияның чартык кезиниден хөйүн чаа байдалдарда ажылдап турар будүрүлгелерге үлетпүр будүрүп үндүрер.

Шилип алган угланыышкынывыс ниитизи-биле шындыр, эштер. Ам ону — адырларга, республикаларга, крайларга болгаш областтарга, каттыжыышкыннарга база будүрүлгелерге планнарны улам ыңай таварыштыр ажылдап кылырының үезинде, ол ышкаш практиктиг тодаргай ажылга боттандырарывыс негеттинип турар. Чурттуң экономиктиг, социал болгаш сан-хөө айтырыгларын чаа үзү-биле көөрүнүң база шинтирлээринің чугулазын төптө болгаш чер-черде, оларның аразында план-экономиктиг органнарда хөй ажылдакчылар эчизинге чедир ам-даа хандыр билип албаан төлээде, бо айтырыгны онзалап демдеглээри эргежок чугула болуп турар.

Съезд мурнунуң эң-не харыысалгалыг үезинде амгы сессия болуп эртип турардыр. Ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче угланыышкынны ТК-ның апрель Пленуму ажылдап кылган, ажыл-агый болгаш политиктиг соруглаарының аргаларынга боттуг чаартылгаларның эгезин үндезилээн, партия, күрүме, совет организацияларының, бистиң бүгү кадрларывыстың болгаш күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажыл-чорудулгазының чаа угланыышкынын тургускан.

Иштики амыдыралдың айтырыгларының болгаш делегей айтырыгларының талазыбиле партияның политиктиг угланыышкынын — СЭКПниң XXVII съездизинге чугаалажып көөр кылдыр киирген теоретиктиг болгаш политиктиг эң чугула документилерде — СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставыңа өскерилгелериниң төлевилелдеринде. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарында эң-не долузу-биле тодаргайлаан.

Чугаалажып көөрү-биле парлаан документилер совет кижилериниң сеткил ханышкынын болдуруп турарының дугайын партияның чон-биле калбак чөвүлежилгезиниң баштайгы түңнелдери хереченлеп турар. Партияның стратеттиг угланыышкынынга деткиишкин — сес болгаш ажыл-херек-биле деткиишкин — бистиң оптимизмивистин, кылыр деп айттынган үүлдер ыяапла күүсеттинзин дээш шилип алган оруктуң шынынынга бүзүреливистин үнер дөзү боол турар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак соөлгү үеде экономиканы интенсивтиг хөгжүлденің оруунче шилчиирін дүргедедиринче, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының ажыктыын бединдеринче угланган элээш хөй улуг хемчеглерни хүлээп алган дээрзин билир болгай силер, эштер депутаттар. Корум-чурумну улам шыңгыядыр, күш-ажылдың болгаш күрүпенің сагылга-чурумун, эң шыңгыы камналганың чурумун быжыглаар, арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисел талазы-биле практиктиг базымнар боттанып чоруп турар. Биргээр чугаалаарга, ниитилел амыдыралының бүгү адырларында ам безин боттарының чаагай үре-түңнелдерин бере берген, улус, күженишкинниг ажыл калбарган болгай.

Бистиң бөгүнгү амыдыралчурттаалгавысче эгелеп кирип турар ол чаа үүлдер совет кижилерни көдүрүп үндүрген, оларның чогаадыкчы күштерин идепкейжиткен, социалистиг тургузугда кандыг-кандыг улуг күрлавырларның болгаш арганарның барын катап-катап көргүскен.

Амгы үеде бистер ажылхерек эки талаже өскерилп эгелээн деп быжыы-биле чугаадап болур бис. Будүүргеге өөрүлдезиниң темпизин бедип, экономиктиг өске-даа көргүзүглер эжижип турар.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларынга чыл эгезинде бергедээшкин турган-даа болза, совет кижилер байдалды экижидип, экономиканың планнаттынган хемчээлдериге чедир үнерни хандырып шыдаан. Чурттуң аграр секторунда база-ла чогумчалыг экижишкин болуп турар.

Күштү болгаш энергияны-даа харамнанмайн, бергедерни ажып эртип тургаш, айттынган планнарның күүсеттинерін дээш бүгү үүлдерни кылган бистиң маадырлыг ажылчын аңгывыстың канчаар-даа ажок улуг ачы-хавыязы чедип алдынган үүлдерде кирип турар. Эки түңнелдерде — колхозчу тараачыннарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү ажылдакчыларының күженишкинниг ажыл-ижи кирип турар. Бистиң чеднишкиннеривис — эртемденнерниң, инженерлериниң, улусчу интеллигенциянын чогаадыкчы угаан-бодалының түңнелдеридир. Хөй-хөй чугула эгелээшкиннериниң саналдакчылары болгаш инициаторлары совет аныяктар боол, олар берге болгаш нарын соруглаларны шинтирлээрин дидим болгаш дарыйы-биле сегирип ап, оларның-биле боттарының келир үезин холбаштыр көрбүшаан, ниитилелде боол турар өскерилгелерни идепкейлиг детким турар.

Ол өскерлиишкиннерни партия, совет болгаш профэвилел организларының, бистиң бүгү кадрларывыстың ажылчорудулгазының идепкейжээни-биле база холбаштыр көрүп турар бис.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эвээш эвес үүлдер кылдының турар-дыр, эштер депутаттар. Ынчалза-даа бо бүгүнү эрттир үнелээр чорук алдагдал болур болгай бистер минчаар чаңчыкпаан-даа болгай бис. Бистер ам айттынган оруктуң — партияның салып турар соруглаларын тывыңгыр, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүн соруглаже чүткүлдүр, бедик сагылга-чурумнуг, кызымаккай чорук-биле холбаштырарын негеп турар, нарын, күженишкинниг оруктуң эгезинде чорун турар бис. Бистерде — канчаар-даа аажок улуг курлавырлар болгаш аргалар-даа бар, ынчангаш оларны ажыглалга киирер, эң хөй беримчелиг кылдыр ажыглаар төлээде, быжырымчалыг кылдыр ажылдаар апаар. Экономика, социал болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү угланыышкыннарынга оны кылыр херек. Хамыктың мурнунда байдал нарын боол артпышаан, а хожудаашкын оожум эттиниң турар, ындыг чердерге оны кылыр херек.

**Бистер келир чылдан эгелээш, бурунгаар бүзүрелдиг болгаш дең-деспи шимчээшкинни эгелээр

СЭКП ТК-ныңЧиңгине секретары депутат М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ илеткели

(Эгези 1-ги арнала).

ла үе-чадалар болу бергеи. Бүгү социалистиг чурттарыңы харилзаалары хөгжүп, бижыгып турар.

Колониалдыг дарлалдан ястаган, кала-даа каттышпазының шинчээшкинниде кирип турар күрүнелер-биле кады ажылдажылга улам калбак хевирлиг апар чыдар. Ол чурттар-биле харилзаваларыңы хөгжүлдезинде дыка улуг базыннар кылдынган. Ол дээрге ангы делегей харилзаалаарыңы хайыышкыныг океанынга дыка улуг ужур-дузалыг фактор-дур, тайбыңнаң, улустарның дең эргезинең, хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң эрге-ажыммга дүжүп турар фактор-дур.

Совет Эвилели капиталистиг чурттар-биле харилзааларыңы өскүлүдери дээш күжениишкиниери база салып турар. Парижке чоокта чаа болган совет-франциз ужуражыышкыныңарың үезинде ийи талалыг харилзааларыңы улам мнай хөгжүдеринге, Европага болган делегейге айыыл чок чоруктуң улам быжыглаарынга, чавырлымыкынче эглиринге боттуг базыннарны киллаңнын онаалап демделгейбис.

Бис боттарывыстың дашкы политиказывысты иосон соңгаар-даа бүгү чурттар-биле хөй талалыг үндезинге, ийи талалыг харилзаалаарыңы быжыг болгаш турушкун баазазынга чорудар бис. Ынчалзажок амгы делегейниң боттуг байдалын алгаш көөрге, мында боттарының шериг, экономиктиг болгаш әртем-техниктиг күүү-шыдалының, делегейге деңзингүүрүүнүң талазы-биле делегей хөгжүлдезинииң байдалынга, ооң чорудулгазынга болгаш уржуктарынга онзагай харыысалга онаажың турар мындыг күрүнелер бар. Ындыг харыысалга — артык эрге эвес, а харыысалга — бирги эвилгеге Совет Эвилелиниге болгаш Американың Каттыышкан Штаттарынга онаажың турар дээрөги онаалаи демдеглеп тур иен.

Бир эвес хереқти ол турушгар-биле көөр болза, эрткен дүлелиде болган дээш деңнеңге совет-америк ужуражыышкыны СЭКП ТК-ниң Политбюрозуның үнелеп көргении әзугаар, чугула боллушкун — чүге бистиң ийи талалыг харилзааларывыска эвес, а харын янитиин-биле делегей политиказынга-даа чугула болуушкун болур. АКШ-тың президентизи-биле чүгаалажыышкынарын дугайында башгайгы бодалдарывыс Женевага парлалга конференциязынга-ла чугаалаан болгай мен. Ужуражыышкының түнелеп документизи — кады кылган мелеглел база билдингир.

Бөгүн, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязында чүве чугаазын тура, Женева ужуражыышкыныңың түнелеринге болгаш уржук-дузазын аңгы байдалга дүүштүр, эрткен үениң дуржууглазын база келир үениң аргаларын, бистиң шинтпирлээр ужурлуг соруулгаларывысты барымдаалаан тургай, үнелеп көөрү күзевчиг-дир.

Женева чугаалажымышкыныларынче орук хөй чылдагаанар ужурунда үр болган чиик эвес болганын чүүнүдээ мурнунда чугаалаар ужурлуг иен. 80 чылдарның эгезинде эрге-чагыргага келген АКШ-тың администрациязының совет-америк харылзааларыңы хөгжүлдеринең таарымчалыг арганарын хөрекке албайн, удур туржуушкун углавыышкынының аажыл-биле ажылдаан. Ол чылдарның антисоветчи ноозун чугаалаанның күштелгенин, америк чагыргының хөделиишкиниериниң «күш дээш» характерин бүгү кижиниң ийи эвес хереқти ол турушгар-биле көөр болза, эрткен дүлелиде болган дээш деңнеңге совет-америк ужуражыышкыны СЭКП ТК-ниң Политбюрозуның үнелеп көргении әзугаар, чугула боллушкун — чүге бистиң ийи талалыг харилзааларывыска эвес, а харын янитиин-биле делегей политиказынга-даа чугула болуушкун болур. АКШ-тың президентизи-биле чүгаалажыышкынарын дугайында башгайгы бодалдарывыс Женевага парлалга конференциязынга-ла чугаалаан болгай мен. Ужуражыышкының түнелеп документизи — кады кылган мелеглел база билдингир.

Бо факторларның салдарыбиле Вашингтон хажарлаар аргага таварышкан. Тайбыңга янакшылдыыны көргүзер дээш хевир америк администрациязының мелеглелдеринде көстүп келген. Ол мелеглелдер ажыл-херек-биле быжыглаттынаан, ынчалзадаа оларның көстүп келгени ужурлуг боон турар.

Чыл эгезинде бистиң инициативавысты әзугаар, ССРЭ-ниң болган АКШ-тың аразында чаа чугаалажымышкынар дугайында дугуржулга чедип алдынган, ол чугаалажымышкыныларга космос болган ядролуг чепсектериниң бүгү комплексиниң харылзаа-холбаалыг көөр, космосту эңдере чепсеглээрин болдурбас болгаш оны Чергe бүдүрериң соксадыр соруулгалыг турган.

Совет-америк харылзааларның байдалы, ооң-биле кады АКШ-тың делегей херектери эскериң эгелээн, ол чорукту ноозы дең деңнеңге ужуражыышкының болур-болбазының айтырыын көрүп тура барымдаалавайн баар арга чок турган.

Вистер мындыг шинтпирлээр ап тура, чугаалажымышкыныларга база чүл чериң бистиң харылзааларывысты болгаш делегейге бүгү байдалды тодарадып турар айтырыглар — аймыл чок чоруктуң -йтырыглары эглээр ужурлуг дээрзин бижыы-биле барымдаалап турган бис. Ооң-биле кады бис, Европада болган делегейге политиктиг база стратегтиг боттуг байдалды, бистиң «ниүүтеривистиң болган эвилелчилериниң болгаш хөй чурттарның чаактарының болган хөй-ниитиң безүүктеринең турушгарын, дээди деңнеңге ужуражыышкыны эртеин дээш бүгү-ле чүүлдериң киллырын Совет Эвилелиниден оларның кызыынак дилеп турганын барымдаалаан бис. Бо ужуражыышкыны бүгү делегейге хөй идегелдя болдуруп турарын билгеи, делегей байдалыны кадмыышдар, ону ужуражыышкынга таарымчалыг болдурар дээш тодаргай бөлүмнарны кылган бис. Ядролуг болгаш космос боочепсенииң талазы-биле Женевага чугаалажымышкынарга бис тодаргай болган үндезини саналдарыңы илип үнүүр бис. Оларның алыс утпаазы чүдел?

Чүүүң-даа мурнунда космостан согуг кылыр чепсекти долузу-биле хорууруп саналдаан бис. Космоска боо-чепсекти эңдере тургузарын эгелээри, харын-даа Чер чоогунуң делгемниге чүгле ракетага удур системаларны безин тургузары кымның-даа айыыл чок чоруун быжыглавас болган ужурунда ону саналдаан бис. Космос «камгалалы-биле» чажыртынган халдаашкыныңың ядролуг чепсектери улам-на улуг айыылдыг болу бээр.

Космостан согуг кылыр чепсекти долузу-биле хорааныңың байдалында боттоттарывыңы девискээрлериниге чедип болур ССРЭ-ниң болган АКШ-тың ядролуг чепсектериңың чартык кезиин кымырарын чүгле эге деп саналдаан бис. Бис оон ыңайлаан — ядролуг ооң аймыл чок чоруун кудуладыптар хире кандыг-даа чүүлдү саналдавайн турар бис. Харын-даа бистиң саналдарывыс америк таланың болуктарын, оларның ядролуг чепсектер

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары депутат М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ илеткели

(Төнчүзү. Этези 1-ги арында).

лында ол чорук делегейге турум чорукту тургузарына, ядролуг дайыныың болу бәрининң аймылын бичелдиринге бичe эвес чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Химиктиг чепсек дээн шинаш массалыг узуткашкынының ыядыг дерзин чепсэн бүгү-нинти болгаш бүрүнүбиле хорурур база узуткаар хээлгелерин-даа, идегежир чоруктуң каймызына-даа тааржыр хемчеглерин-даа хаара тудуп турар документилерни хүлээп алыры-биле конференшиниң дүргеп доозарына идиг бөәр дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртулгазының дугуржулгазы база совет-америк харылзааларының кызыгаарында-даа делгем болуп турар.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында ийи талалыг кадыг ажылдажылганы хөгжүдериниң дыка хөй угланышкынарының талазы-биле ажыктыг элээн хөй дугуржуушкуннар ужуражымышкыныың түңнелинде көстүп келгенинге чүгле байыр чедирер апаар. Бир эвес ажылдап кылдынган чүүлдерге хумагалыг болур болгаш инда киргеи чаагай чүүлдерни хөгжүдер, оларны сандарадыр дээш барымдаа чок чылдактар диливес болза, бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразынга бүзүрежилгениң деңнелии бедидериниге эки база тургустуиар деп брдаар мен.

Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында политиктиг харылзааларны, дээди деңнелге болур чаа ужуражылгалар-биле катай, уламчылаар дугайында Женевага чедип алдынган дугуржулганың ужур-дузазының дугайында онзалап чугаалаар апаар.

Ынчангаш, Женевага ажылдың түңнели ниитизи-биле чогумчалыг болган деп чугаалаар эргелиг бис.

Мындыг, идегелди берип турар түңнелди чедип алган чорукка бистиң чуртувустуң боттуг, чайгылыш чок политиказы шиитпирлиг идиг бергени чугаажок. Оон-биле кады ужуражымышкың үезинде америк таланың туружунда элээн хөй айтырыгларны шиитпирлээринге идиг берген боттуг чоруктуң чамдык чүүлдери көзүлген деп маңаа чугаалавайн баар болза, чөптүг эвес болур ийик.

Женевага дугурушкан ажыктыг чүүлдеривистиң ёзулуг ужур-дузазы чүгле практиктиг ажыл-херектерге илерээри чугаажок. Совет Эвилели бодунуң талазындан темпилерни чавызаттпас, Каттышкан Штаттар-биле шынчы кады ажылдажылганыг байдалдарынга боо-чепсекти эндере бүдүрерии эвээжедиринге, делегейге байдалды ниитизи-биле экижидеринге бүрүи шиитпирлиг дээрэни маңаа хамаарыштыр медеглээр күзелдиг мен. АКШ-тың талазындан мындыг туруш көстүп кээр дээрэнге идегеп турар бис. Ынчан Женевага кылдынган ажылдар боттарының ёзулуг үре-түңнелдеринге бүзүрээр мен. (Адыш часкаашкыны).

Ол болуушкуунуу, ооң делегей харылзааларынга ролюн мынчаар үнелээр бис. Бистиң эвилелчилеривис — социалистиг акы-дүүмә чурттар база ынчаар үнелеп турар деп сеткил ханышкыныбиле чугаалаар мен, ол дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртулгазының дугуржулгазы база совет-америк харылзааларының кызыгаарында-даа делгем болуп турар.

Дээди деңнелге чаа советамерик ужуражымышкынарны кылырывыс дугайында Женевага чедип алдынган дугуржуушкуунуу улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарывысты мурнунда чугаалаан болгаш мен. Ол айтырыгны бистиң ёзу-барымдаалап көрбейн турарывысты демдеглексеп тур мен. Ийи чурттуң удуртукчуларының чаа ужуражымышкыны болур дугайында факт чүгле боду эвес, а ооң түңнелдери кандыг болуру чугула бооп турар. Улустар Женевага айыттынган орук-биле херек кырында бүрүнгээрлаарын маңаар апаар. Бистер чогум-на ону чедип алыр дээш оралдажыр бис. Дээди деңнелге эвилчеглиг совет-америк ужуражымышкынга белеткелди амыдыраштап-ка, бирги эвилчегде практиктиг политика талазы-биле эгелээр херек.

Келир үеде дугуржуушкуларны чедип алырын бергедетпес төлөдө, хамыктың мурнунда Женевага чедип алдынган чүүлдерге шаптыктаар хөделиишкинниерден ойталары эргежок чугула дээрэнге бүзүрээр бис. Чугаалажышкынарга шаптыктаар, боо-чепсекти эндере бүдүрүнге кызыгаарлаашкынарны узуткаар хөделиишкиннерден ойталары эргежок чугула бооп турар. Ол чорук илангны ракетага узур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында Керээни ак сеткилдиг болгаш ыны сагыырын, а ол ишкаш СЧК-2 керээнии чогуур негелделерии талаларының ооң-даа соңгаар ботботтарының аразынга сагыырын негеп турар.

Ынчалзажок кол-ла чүве болза, боо-чепсекти эндере бүдүрерии херек кырында соксадыр болгаш мөөнеттингеи ядролуг чепсектерии кызырар талазы-биле практиктиг ажыл-херектерге илерээри чугаажок. Совет Эвилели бодунуң талазындан темпилерии чавызаттпас, Каттышкан Штаттар-биле шынчы кады ажылдажылганыг байдалдарынга боо-чепсекти эндере бүдүрерии эвээжедиринге, делегейге байдалды ниитизи-биле экижидеринге бүрүи шиитпирлиг дээрэни маңаа хамаарыштыр медеглээр күзелдиг мен. АКШ-тың талазындан мындыг туруш көстүп кээр дээрэнге идегеп турар бис. Ынчан Женевага кылдынган ажылдар боттарының ёзулуг үре-түңнелдеринге бүзүрээр мен. (Адыш часкаашкыны).

Ол болуушкуунуу, ооң делегей харылзааларынга ролюн мынчаар үнелээр бис. Бистиң эвилелчилеривис — социалистиг акы-дүүмә чурттар база ынчаар үнелеп турар деп сеткил ханышкыныбиле чугаалаар мен, ол дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртулгазының дугуржулгазы база совет-америк харылзааларының кызыгаарында-даа делгем болуп турар.

Дээди деңнелге чаа советамерик ужуражымышкынарны кылырывыс дугайында Женевага чедип алдынган дугуржуушкуунуу улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарывысты мурнунда чугаалаан болгаш мен. Ол айтырыгны бистиң ёзу-барымдаалап көрбейн турарывысты демдеглексеп тур мен. Ийи чурттуң удуртукчуларының чаа ужуражымышкыны болур дугайында факт чүгле боду эвес, а ооң түңнелдери кандыг болуру чугула бооп турар. Улустар Женевага айыттынган орук-биле херек кырында бүрүнгээрлаарын маңаар апаар. Бистер чогум-на ону чедип алыр дээш оралдажыр бис. Дээди деңнелге эвилчеглиг совет-америк ужуражымышкынга белеткелди амыдыраштап-ка, бирги эвилчегде практиктиг политика талазы-биле эгелээр херек.

Келир үеде дугуржуушкуларны чедип алырын бергедетпес төлөдө, хамыктың мурнунда Женевага чедип алдынган чүүлдерге шаптыктаар хөделиишкиннерден ойталары эргежок чугула дээрэнге бүзүрээр бис. Чугаалажышкынарга шаптыктаар, боо-чепсекти эндере бүдүрерии кызыгаарлаашкынарны узуткаар хөделиишкиннерден ойталары эргежок чугула бооп турар. Ол чорук илангны ракетага узур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында Керээни ак сеткилдиг болгаш ыны сагыырын, а ол ишкаш СЧК-2 керээнии чогуур негелделерии талаларының ооң-даа соңгаар ботботтарының аразынга сагыырын негеп турар.

Ынчалзажок кол-ла чүве болза, боо-чепсекти эндере бүдүрерии херек кырында соксадыр болгаш мөөнеттингеи ядролуг чепсектерии кызырар талазы-биле практиктиг ажыл-херектерге илерээри чугаажок. Совет Эвилели бодунуң талазындан темпилерии чавызаттпас, Каттышкан Штаттар-биле шынчы кады ажылдажылганыг байдалдарынга боо-чепсекти эндере бүдүрерии эвээжедиринге, делегейге байдалды ниитизи-биле экижидеринге бүрүи шиитпирлиг дээрэни маңаа хамаарыштыр медеглээр күзелдиг мен. АКШ-тың талазындан мындыг туруш көстүп кээр дээрэнге идегеп турар бис. Ынчан Женевага кылдынган ажылдар боттарының ёзулуг үре-түңнелдеринге бүзүрээр мен. (Адыш часкаашкыны).

Ол болуушкуунуу, ооң делегей харылзааларынга ролюн мынчаар үнелээр бис. Бистиң эвилелчилеривис — социалистиг акы-дүүмә чурттар база

ШЫН

4-кү арын 1985 ч. ноябрь 28

ССРЭ-инң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязы

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ—ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 3-кү арыннарда).

түнүүр кылдыр көвүдедир арганы тыпкан.

1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң орулгалар талазы-биле 414 544 276 муң рубль, чарыгдалдар талазы-биле 414 341 861 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдардан 202415 муң рубль хөй кылдыр бадылаарым илеткелчи саналдаан.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпилерин дүргедириниң кол факторларының бирээзи болур чаа техниканы шиңгээдип неперединиң планнарының күүселдезин аналиэтеп көөрүнче улуг кичээнгейни доктаамал комиссиялар угландырган. Ол планнарның үргүлүү күүсеттинмейн турары-биле амгы үеде канчап-даа эптежми болбас болган чаа техника талазы-биле даалгалар улус ажыл-агыйын планнаарының ёзулуг үндезини болган турарын чедип алыры эргежок чугула деп, депутаттар онзалап демдеглээн.

Улус ажыл-агыйын техника-биле эде дериниң базазы — машина тудуул хөлжүдер талазы-биле планныг даалгаларны комиссиялар ханызы-биле чугаалажып көрген. Продукцияның шынарын бедидер талазы-биле улуг ажылды чорудары негеттинип турар. Электронуг саналга машиналарын ажыглаар хемчөөлдерин калбартыры эргелеп башкарылганы экижиниң болган бүдүрүлгениң ажыктынын бедидериниң чугула негелдези болуп турарын илеткелчи демдеглээн болган бо херекте ап-даа хөй четпестериниң барын айтыкан.

Тудуг комплекизинде байдал эң-не нарын болуп артып турар. Бар бүдүрүлгелерин чаартырының болгаш техника-биле эде дериниң техпилериниң оожум болуп турары-биле холбаштыр сеткил хүвүрөшкининиң депутаттар илергейлээн.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнаттынган темпилери курлавырларның шыгыы канналгазы чокка чедип алдынмас. Курлавырлар херегделиниң немей өзүлдезиниң 75—80 хуузун оларның канналгазының күселиг-биле хандырар орулга салдынган.

Капитал салыышкынналарының ажыктын бедидериниң, көдөө ажыл-агыйны болган ооң-биле холбаалыг адырларны хөгжүдериге киирер материал-техниктиг курлавырларны чөп ажыглаарының эргежок чугулазыныче агроүлетпүр комплекизиниң эргелел органнарының болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң хичээнгейин депутаттар онзалап утландырган.

Чонның хереглел бараанарын будүрерин болгаш чонга ачы-дуза чедирилгезин 1986 чылда улам-на көвүдедирн көрдүнүп турар.

Планның даштыкы экономиктиг харылзааларны хөгжүдер дутайында кезээн комиссияларның түңнелдеринде тускайлап айыткан болгаш күш-ажылдың дележей хүвээлдазынга ССРЭ-ниң киржилгезинниң ажыктын бедидеринче углаган хемчегерни боттандырар талазы-биле сүмелерни киирген.

ССРЭ-ниң планныың болгаш бюджединиң көргүзүглери чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринче партияның стратегиг угланышкынынга дүгжүп турар деп, түңнелинде илеткелчи демдеглээн.

Украинаның Компартиязының Днепропетровск обкомунуң бирги секретары депутат В. Г. Бойко баштай саналп берген. Күрүне планының төлевилелиниге ол доктааган болгаш чаартыкчы, тургузукчу политика совет улустуң мурнунда туруп турар сорулгаларны күүседириге коллективтиг дилеп тывыышкынының болгаш кижи бүрүзүнүң инициативтиг болурунуң таарымчалыг байдалын тургузуп турар деп чугаалаан.

Областың ажылчы чонналрының чедишкиниериниң дугайында оратор дыннаткан болгаш индустрияның база адырларында, кадрлар-биле ажылдың эде тургузуушкунунда чедип алдынган түүлдер амгы үениң негелделериниге ап-даа четпейн турарын айыткан. Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының айтырыын чаа ёзу-биле шиитпирлеп турар амгы үеде чер-чер Советтериниң ролюн улам-на бедидери негеттинип келген. Көдөө болгаш суур Советтериниң эргелериниң дугайында айтырыгны эде көөрүн депутат саналдаан.

Өзүлденин улам бедик темпилерин хөй көргүзүглер талазы-биле республикада планнап турарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **В. И. Казаков** демдеглээн. Ажылдап турарларның санын көвүдетпейн, бүгү немей өзүлдени чедип алыры кердүнүп турар. Нефтяни, көмүр-дашты болгаш газты тывары улам көвүдээр, БАМ зоназын шиңгээдип алыры уламчылаар.

Ооң соонда оратор агроүлетпүр комплекизиниң структуразын болгаш эргелеп башкарылгазын улам сайзырангайжыдар дугайында үндүрген шиитпирлер чонну өзүм-чем продуктуларының хандырары дээш чер-чер органнарының ролюн болгаш харылсалгазын бедидерииге таарымчалыг байдалдарны тургузарын демдеглээн.

Целиноград областың Кургальджин районунда Амангельды аттыг совхозтуң механизатору депутат **П. В. Гезлерт** көдөө ажыл-агыйда 17 чыл ажылдап турар. Бөгүн өзүлденин темпизи, илаңгыя шынар талазы-биле көргүзүглер бистиң сеткилиивисе четпейн турар деп, ол чугаалаан. Агаар-бойдустуң нарын байдалдарында бедик дүжүттү чедип алырының аргаларын дилээрии үргүлүүлеп турар бис. Ынчалза-даа иштики курлавырлар ап-даа дыка чедир ажыглаттынмайн турар. Дорту-биле чугаалаар херек: көдөө ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дыка хөй участоктарында технологтуг сагыга-чурум ап-даа кошкак, ажыл-агыйларда черии бир дөмей көрбейн турар. Депутат бодунуң соңгукчуларының ынчызынзиден республиканың ажылчы чоннарын ижер суг-биле хандырарыбиле холбашкан тудугларны төлевилээрии болгаш калбартырының айтырыгларын шиитпирлээри дүргедедирин, көдөө суурларга тускайжыттынган коммунал албан черлерии тургузарының чугулазын чугаалаан.

ССРЭ-ниң станок тудуунуң болгаш инструменталдыг үлетпүрүнүң министри депутат **Б. В. Бальмонт** ол адырда техниктиг дешпилгениң дыка хөй улуг сорулгаларының долу хемчөөлдин-биле шиитпирлеттинмейн турарын демдеглээн. Чамдык хевирииң продукциязы техниктиг дениелиниң болгаш шынарының талазы-биле машина тудуунуң хөгжүлдезиниң чугула сорулгаларына дүүшпейн турар.

Азербайджанның Компартиязының Баку хооркомунуң бирги секретары депутат **Ф. Э. Мусаев** практиктиг ажылды партияның негелдези-биле иүүртештирери — бүгүнүүн сорулгазы болурун чугаалаан. Оратор нефтичилерниң шиитпирлеп турар айтырыгларыга чугулалап доктаваган. Азербайджанга нефть тывыжын моон-даа соңгаар интенсификастаарыбиле чамдык бүдүрүлге эйтырыгларын, илаңгыя ус-тывыш черлерии чаа техникабиле хандырарының айтырыгларын бирги эолчегде шиитпирлээри чугула боот турар. Бакунуң машина тудукчулары амдыызында чурттүн өске девискээр черлериндө нефтичилерге өрелиг боот турар. Ынчангаш чугула хемчегдерии ап турарын база байлалдын экижирин депутат бүвүреткен.

Молдав ССР-ниң Страшено районунуң эмнелгезиниң терапия салбырының эргелекчизи депутат **Р. В. Серебрийская** он бирги беш чылдың эрткен үезинде республикага эмнелгелерии, эмнелге амбулаторияларын, кадык камгалалының өске-даа тудугларын тударын үргүлүлээнин чугаалаан. Ынчалза-даа амыдыралга улуг ужур-дузалыг сорулгаларны күүседиринге четпестер шаптыктап турар. Чижээ, эмнелге албан черлеринде күш-ажылдың бичө механизациязының дериглери дыка чедишпес, эптиг херекселдер болгаш мебель чок боот турар Эм-таңны болгаш медицина кылыгларын калбартып, көвүдедириниң айтырыын шиитпирлээри негеттинип турар.

Республиканың ажылчы чоннары он бирги беш чылда чаа-чаа чедишкинниерии чедип алган деп, Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат Г. Паллаев чугаалаан. Ындыг-даа болза курлавырлар ам-даа хөй. Сөөлгү чылдарда хөвеч чиг-эдии будүрериниде берге байдалдар тургустунган. Чурттагга, социал, культура болгаш амыдырал объектилерии тударында база нарын айтырыгларны шиитпирлээри чугула.

Ленинабад областка болган чер шимчээшкинии-биле холбаштыр чедирген улуг дуза дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка, эвилелдешкен акы-дүүмга республикаларга ханы өөрүн четтиргении депутат илергейлээн.

ССРЭ-ниң балык ажыл-агый министри депутат **В. М. Каменцев** ук адырның ажылын үндезинин-биле эде тургусканымын дугайында чугаалаан. Судноларының аваа турар чөрүүн кыырарыиче, бар күүчүлерии, бирги эолчегде — хөөлбек ажыл-агыйларын база эриктерде будүрүлгелерии долу ажыглаарыиче кол кичээнгей салдынган.

Он ийги беш чылда Армян ССР экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң чаа-чаа бедиктеринче үнер деп, Ереванның «Электроприбор» будүрүлге каттыжымшкынының слесарь - инструменталыктер бригадирин депутат **Э. Т. Арутюнян** чугаалаан. Бистиң каттыжымшкынывыстың хөй муң кижилиг коллективин будүрүп турар продукциязын он ийги беш чылда бүрүнү-биле чаартырын хүлээнген. Ынчан кылыгларның металл чарыгдаар чоруу эвээжээр ,оларның бижыг болгаш идегелдиниң талазы-биле көргүзүү бедиир.

Школа реформазын боттандырып турар үеде республикага болган чаартылгаларның дугайында Латвий ССР-ниң Сэчка районда Плавинь школазының директору депутат **Э. Я. Кунча** чугаалаан. Будүрүлгелериин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарына школаларның материал-техниктиг базазын бижыгларына оларның кавчаар дузалаарын база киирери ажыктыг деп, ол, демдеглээн. Профессионал-техниктиг училищелериң тудуг дожудаар, чаа өртем — информатика болгаш саналга техниказының үндезиннерии өөредир айтырыг чедир шиитпирлеттинмейн турар чоруктар кавчап-даа таарышпас.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниг үткүштүр социалистиг чарыш үезинде Туркменияның ишчилери социал экономиктиг хөгжүлдениң дыка хөй адырларында бедик көргүзүглерии чедип алган деп, партияның Чарджоу обкомунуң бирги секретары депутат **Р. Худайбердиев** чугаалаан. Бир эвес бар курлавырларыны долу ажыглаан болза көргүзүглер ооңдаа бедик турган ийик. Республиканың бойдус байлактарын бүрүн ажыглаарының талазы-биле айтырыгларга депутат тодаргай доктааган.

1986 чылдың Күрүне планында совет улустуң чаагай чоруун улам шнай бедидерии төлевилээн деп. Эстон ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Б. Э. Сауя чугаалаан. Ынчангаш, республиканың ажылчы чоннары даалгаларны түгле күүседир эвес, харын-даа ажыр боттандырар сорулганы салып турар. Ол илаңгыя чоннуң хереглел бараанарын будүрериниге дыка хамаарыжыр.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президенти — ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының даргазы депутат **В. А. Коптюг** Сибирь салбырының эртем организацияларында эртем ажылында улуг бурунгаралаашкынныар бар деп чугаалаан. Дыка хөй эртем-техниктиг комплекстер болгаш төптер тургустунган ийикле азы тургузарынга белеткеттинин турар. Дуржулгабудүрүлге базазын естүрерии дүргедеткенниниң ачызында эртем күүзү улам долу ажыглаттынар.

Чер болгаш мал ажылын билдиглиг чорудары, эртеминиң чеднишкиннерии шиигээдири дүжүттү бедидериниң, мал продуктуларын көвүдедириниң магадылалы болур. «Социалистик Татарстан» солун аттыг (Татар АССР) колхозтуң даргазы депутат **Х. Г. Галимуллин** бодунуң ажыл-агыйының дуржулгазынга доктаап тура ол дугайында чугаалаан. Көдөө чурттакчыларның чыыжын эрттирип турар дуржулгазын оратор таныштырган.

Крайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинии айтырыгларын чугаалап тура, депутат **В. С. Пастернак** улус депутаттарының Хабаровск край Совединиң бодунуң улуг-туп турар күүскомунуң ажылы бот-шүүтүмчүлекчи ёзу-биле чугаалаан. Экономиканы, культураны болгаш социал амыдыралды дүргеи хөгжүдер талазы-биле бар аргалар крайда чедир ажыглаттынмайн турар.

Беш чыл планын бистиң коллектививис майда-ла күүсединкенин дыннадыры өөрүнүүт деп, Усуйнов хооралда чурттагга-тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадирн депутат **Н. Н. Митрофанова** чугаалаан. Бистиңии, тудугжуларның ажылывыс тайбың ажыл, ынчангаш Чер кырынга тайбыңны камгалаар дээш бистиң партиявыстың болгаш күрүшевистиң политиказын изин-биле деткип турар бис.

Узбекистанның Компартиязының Балыкчы райкомунуң бирги секретары депутат **А. Муминов**, өске ораторларбиле бир дөмей, келир чылдың планының болгаш бюджединиң төлевилеиия деткээн. Бедик механиззастаттынган адыр болуп бар чыдар. Көвөг ажылын көргүдер талазы-биле айтырыгларга ол доктааган. Ындыгда болза, бо берге нарын адырда механизастаашкыны темпизин ап-даа чавыс.

Грузин ССР-ниң Эртеминер академиязының Востоковедение институдунуң директору депутат **Т. В. Гамкрелидзе** эртеминиң будүрүлге-биле харылзаазын улам ынай бижыглаар, шинчилел ажылдарын интенсификастаар дугайында айтырыгларга кол доктааган.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ноябрь 27-де ажылын уламчылаан.

(СЭТА).

(Отчёттуң төнчүзү дараазында номерге үнер).

К. М. Симоновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга

КОММУНИСТ, ЧОГААЛЧЫ, ДАЙЫНЧЫ

Ноябрь 28-де Москвада Эвилелдер бажыңының Колонналарлыг залынга болган байырлыг кежээниң киржикчилери Константин Михайлович Симоновтуң тураскаалдың хүндүткеп ёзулаан. Шылгарааңгай совет чогаалчы болгаш хөй-ниити ажылдакчызы ол кижиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болганынга ол кежээни тураскаатхан.

Президиумда — эштер В. И. Воротников, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин, партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, шериг начальниктер, литературна болгаш урам чүүл ажылдакчылары.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң башкар черииниң бирги секретары Г. М. Марков кежээни ажыктышаан. Симонов социалистиг культураның көскү тургузукчуларының болуунуе хамаарып, «Оруе киижилер» деп шииэи дээш анаа 1943 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдың тыыскан. «Дүннер болгаш хүннер» деп тоожузу дээш база ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдың анаа тывыскан. Дайын үезинде аңгы-аңгы фронтуларга бижип турганы дайынчы корреспоиденциялары, очерктери, рассказтары — «Кара далайдан Баренцево далайга чедир» деп 4 чыныдыны тургускан. «Меии маиа», «Смоленщина оруктарын сактырдыр сеи бе, Алёша...», «Сээнбиле база сеи чокта», «Фронтучу шүлүктер», «Дайын» деп шүлүктери дайын чылдарында аажок сураггаан. Чогаалчының фронтунуң мурнуку одуругларга доктаамал чоруп турган эрео-дидим чоруу дайын чылдарында-ла бүтүдеге биллиис бергеи. Аңаа полковник эргеии тыыскан. Ол Кызыл Туң орден-биле, Ада-чурттуң Улуг дайыны орденииң 1-ги чергези-биле ийи катап, Чехословак крест-биле шаңнаткан.

Дайын соңгуңде «соок дайын» үезии К. М. Симоновтуң чогаадыкчы ажыл-херээнде күштүү-биле илереттингеи. Ооң «Орус айтырыг» деп шииэи болгаш «Өңнүктер болгаш дайгыннар» деп шүлүктериниң ному дээш аңаа ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тывыскан. 1950 чылдарда ол «Дириглер болгаш өлүглер» деп трилогиязы ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдың анаа тывыскан.

Константин Михайлович Симонов 1915 чылдың ноябрь 28-те Петроградка шериг албанныг кижиниң өг-бүлезиниге төрүттүнгеи. 7 класс соонда заводка ажылдаар ажылчыннар белеткеи турган училище дооскаш, Саратовка, кажан ада-иези Москвае көжө бээрге, Москвага токарлап ажылдап турган. 1934 чылдан эгелеп ооң чогаалдары парлаттынып эгелээн. Ол-ла чылын ол А. М. Горький аттыг Литература институдунче кирип ап, ону чедишкиннинг доозар. Улаштыр аспирантураже өөредип кириптер. Ол чылдар Константин Симоновтуң улуг совет литературажке кирген үези болур. Ынчан ооң Н. Островский дугайында «Тинлекчи» болгаш «Павел Чернын», «Суворов» деп шүлүктелдери болгаш шүлүктериниң чыындылары үнгеи. 1939 чылда аспирантурага тургаш, Моолче Халхин-Голче чоруптар. Аңаа ол «Маадырлыг кызыл шеригии» деп солунга ажылдап турган. Ада-чурттуң Улуг дайынынын башгайы хүннериидеи-не К. М. Симонов «Кызыл сылдыс» солуниың фронтуга шериг корреспондентизи турган. 1942 чылда ол СЭКП кежигүнүүге кирген.

Дайын үезинде маадырлыг орус киижилериң дугайында бижип эгелээн башгайы чогаалчыларның бирээзи. Ооң «Дириглер болгаш өлүглер» деп трилогиязы, совет киижилериң маадырлыг чоруун мырлап тоожаан документалдыг болгаш телевидение фильмнери калбаа-биле сургажаан. Дайын деп чүл деп чүвени боду көрүп эрткеи Константин Симонов тайбың дээш идепкейлиг демнеежии чораан болгаш бодунуң хамааты талантызын аңаа тускаатхан. СЭТА.

ҮЛЕГЕР БООП АРТКАН

Константин Михайлович Симонов 1915 чылдың ноябрь 28-те Петроградка шериг албанныг кижиниң өг-бүлезиниге төрүттүнгеи. 7 класс соонда заводка ажылдаар ажылчыннар белеткеи турган училище дооскаш, Саратовка, кажан ада-иези Москвае көжө бээрге, Москвага токарлап ажылдап турган. 1934 чылдан эгелеп ооң чогаалдары парлаттынып эгелээн. Ол-ла чылын ол А. М. Горький аттыг Литература институдунче кирип ап, ону чедишкиннинг доозар. Улаштыр аспирантураже өөредип кириптер. Ол чылдар Константин Симоновтуң улуг совет литературажке кирген үези болур. Ынчан ооң Н. Островский дугайында «Тинлекчи» болгаш «Павел Чернын», «Суворов» деп шүлүктелдери болгаш шүлүктериниң чыындылары үнгеи. 1939 чылда аспирантурага тургаш, Моолче Халхин-Голче чоруптар. Аңаа ол «Маадырлыг кызыл шеригии» деп солунга ажылдап турган. Ада-чурттуң Улуг дайынынын башгайы хүннериидеи-не К. М. Симонов «Кызыл сылдыс» солуниың фронтуга шериг корреспондентизи турган. 1942 чылда ол СЭКП кежигүнүүге кирген.

Дайын үезинде маадырлыг орус киижилериң дугайында бижип эгелээн башгайы чогаалчыларның бирээзи. Ооң «Дириглер болгаш өлүглер» деп трилогиязы, совет киижилериң маадырлыг чоруун мырлап тоожаан документалдыг болгаш телевидение фильмнери калбаа-биле сургажаан. Дайын деп чүл деп чүвени боду көрүп эрткеи Константин Симонов тайбың дээш идепкейлиг демнеежии чораан болгаш бодунуң хамааты талантызын аңаа тускаатхан. СЭТА.

Баштайгы хүннериидеи-не ол корреспондент болуп, солдаттың бүгү берге болгаш маадырлыг оруун эрткеи. Фронтудан ооң чырыткыланчак, публицистика дыңнадыглары, дайын чылдарында ооң чогаадыкчы тургускаиы «Меии маиа» деп шүлүг, «Орус киижилер» деп шииэи, «Хүннер болгаш дүннер» деп тоожузу эрес-маадыр болур чоруукче чоннуң сорук киирии, Тинлелгеге бүзүрелди киижилерге берии тургаи. Ооң «Дириглер болгаш өлүглер» деп трилогиязы, совет киижилериң маадырлыг чоруун мырлап тоожаан документалдыг болгаш телевидение фильмнери калбаа-биле сургажаан. Дайын деп чүл деп чүвени боду көрүп эрткеи Константин Симонов тайбың дээш идепкейлиг демнеежии чораан болгаш бодунуң хамааты талантызын аңаа тускаатхан. СЭТА.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттары соңгукчуларны неделя санында, четверге, 18 шактан 20 шакка чедир корум-чуруум камгаларының № 1 (Дружба кудумчузу 15), № 2 (Красноармейская кудумчузу 168), № 3 (Заречная кудумчузу 13) хөй-ниити пунктуларынга, «Ени-оң талакы эрик, Набережная кудумчузу 80) хүлээп алыры чарлап тур.

Улуг депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому.

ТЫВА ДЫЛДА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин Тываның ном үндүрер чери 1 муң экземпляр тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдымшкын бажыңынга «Амгы үениң делегей харылзааларының дутайында» болук лекцияларындан «Совет-америк харылзаалар» деп темага хейге лекция 1985 чылдың ноябрь 30-де хүндүскүнүң 14 шакта болуруп чарлап турар. Лекцияны «Билиг» иитилелиниң Москва хоорай организациязының лектору, экономиктиг эртемнер кандидады ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының АКШ болгаш Канада базазы-биле институдунуң эртем ажылдакчызы Андрей Юрьевич ДАВЫДОВ номчуур.

Лекцияже абонементилер-биле кирер. Билеттерни кирер ажык чанында садыл турар. Күзээрлее бүгү киижилерни ол лекцияже чалап турар.

АЯН-ЧОРУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Профсоюзилелдериниң область чөвүлели 1986 чылда дараазында чурттарже туристчи бөлүктерни четчелеп турар:

№№ пп	Чурттар	Хүнмер саны	Хуусаазы	Чижек өртээ
1.	Финляндия	10	Март	593 руб.
2.	Моол — көдөө ажыл-агый ажылдакчыларынга	15	Май	105 руб.
3.	Моол — бүгү күзээнерге	15	Июнь	105 руб.
4.	БУР — чурт үлетпүрүүнүң болгаш коммунал-амыдырал ажылдакчыларынга	10	Июнь	320 руб.
5.	БУР — бүгү күзээнерге	18	Июнь	320 руб.
6.	Моол — Өвүр районунуң социалистиг чарышка тиилекчилериге	15	Июль	105 руб.
7.	ЧССР — бүгү күзээнерге	14	Июль	300 руб.
8.	БУР — башкыларга, Кара далайда «Золотые пески» деп курортка дыштанырыбиле	21	Июль	340 руб.
9.	Моол — Кызыл районуң активчи хереэжениерииге	15	Август	105 руб.
10.	РСР — Кара далай кыдыынга дыштанырыбиле, бүгү күзээнерге	14	Август	300 руб.
11.	Моол—бүгү күзээнерге	15	Сентябрь	105 руб.
12.	ЮСФР—Адриатика далайга дыштанырыбиле бүгү күзээнерге	12	Сентябрь	320 руб.
13.	БУР — бүгү адырларның социалистиг чарыштың тиилекчилериге	18	Сентябрь	320 руб.
14.	Индия — бүгү күзээнерге	15	Ноябрь	800 руб.

Документилерии социалистиг чурттарже баар бөлүктүң чоруурунуң мурнунда үш ай бурунгаар, Финляндия, ЮСФР, Индияже — дөрт ай бурунгаар четчелеп доозар.

Айтырыгларны профсоюзилелдериниң адырлар обкомнарындан ийикпе, азы профоблчевүлелдиң культура-массалыг киилдизинден (т. 2-22-73) тодарадыр.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар чаар. Соңгу-барыын үүктеи хаттың дүргеии секундада 3—8 метр. Дүне 22—27 градус, хүндүс 10—15 градус соор.

Кызылга бүргеп. аязыр, чагбас. Соңгу-барыын үүктеи хаттың дүргеии секундада 3—8 метр. Дүне 25—27 градус, хүндүс 13—15 градус соор.

Автооруктарга чагбас. Тайгактаныр. Көстүрү 2—4 километр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

НОЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сезон любви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Последняя реликвия» 9.30, 11.30, 13.20, «Необдуманный шаг» 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жил отважный капитан» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Избранные» 14.00, 16.50, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» (к/б: «Вина лейтенанта Некрасова» 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

НОЯБРЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчудар клубу». 9.55 — «Год как жизнь». Ураи-чечеи фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — «Композитор Владимир Рубин». Фильм-концерт. 16.10—Югославиа улустуң национал байырлалынга — Республика хүнүнге». «Югославиа. Республиканың хүнү». 17.00 — Ф. Энгельс. Амыдыралының арыннары. 17.45 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының чугаазы. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тайбың болгаш аныыктар». 19.40 — «Съездиге үүнүп-биле баар бис». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар. 20.00 — «Константин Симонов». «Неправда друг не умирает». Док. фильмнер. 21.00—«Ye». 21.35 — «Все сделанное». «Константин Симонов» деп док. фильмден. 2-ги сериязы. 22.25 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-россиянның электромузыкалыг херекселдериниң оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи В. Мещерииниң удуртулгазы-биле концерти. 23.05 — «Сибирь на экране». Киножурнал. 23.15—23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Жили-были морские коровы». Эртем-иентереллиг фильм. 8.35 —Н. В. Гоголь. Амыдыралының болгаш чогаадылгазының арыннары. 9.35; 13.05 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарында. Төөгү. В. И. Ленин — «Демократтыг революциига социал-демократияның ийи тактиказы». 10.35: 11.40 — Зоология. 7 класс. Балыктарның көвүдеи өзери болгаш хөжүүрү. 11.00 — Бистиң садывыс. 11.25 — «Черноховстая чайка». Эртем-иентереллиг фильм. 12.05 — Р. Бернс. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.35 — «Следствием установлено». Ураи-чечеи фильм. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Съездиге миллион белек». Кызылдың № 2 болгаш 3 школаларының пионер отрядтарының конкурузу. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төөгү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улустар, чаштар!». «Доктор Айболит». 1-ги кезээ. 20.15 — Совет Армиязының «Красная Звезда» ансамблиниң концерти. 20.55 — «Ye». 21.35 — «Двое в песках». Ураи-чечеи телефильм. 22.45—01.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» —ЦСКА.

Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылдыраа болгаш үлетпүр киилдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузур киилдистериниң 2-37-13, чагаа киилдизиниң 2-41-27, информация киилдизиниң 2-20-60, культура киилдизиниң 2-23-54; көдөө ажыл-агый киилдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбей» баргазы 2-32-75 телефоиче болгаар

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3176.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының дерективиниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкинболгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01382

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 277 (12977) | 1985 чылдың ноябрь 29, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 копеек

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН БОЛГАШ ХАНЫ ЧОРГААРЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязыңа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары депутат М. С. Горбачевтуң илеткелиги республиканың башкылар билиге бедидер институдунуң курстарында өөренип келген башкыларның ынчуп танылып турары. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязы

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Чонунуң чаагай чоруу — Коммунистиг партияның дээди соруглагы. Советтер чурттуң ол тайбыңының болгаш социал дешилгениң углакымышкыны-биле быжыг болгаш чайгылыы чок башкарып орар. Партияның ленинчи политиказын күш-ажылчы идегелдиг хандырышкыны-биле деткиир — СЭКП-ниң XXVII съездизинге бүгү чонуң белеткелиниң хүнеринде бүгү совет кижилериң түткүлү мындыг.

Ажыл-ишчи хөөн, четпестерни эптеп чок көөр чорук, шинтиледдиң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң дүргедиринииң оруктарын коллективтиг дилеп тывары — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязын онаалаидырып турар түүлдер ол-дур. Ноябрь 22-де Кремльдиң Улуг ордузунга палаталарының каттышкан хураллыга ажылын ол уламчылаан.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, П. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, П. В. Талызин, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов оларны депутаттар болгаш валчылар диңмиттинг, үргүлчүлелдиг адыш часкашкыныары-биле уткаан.

Хуралды Эвилел Совединиң Даргазы Л. Н. Толкунов дараалаан.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1985 чылда план күүселдезиниң дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүлеп даргазы депутат Н. В. Талызин түңнел сөс чугаалаан.

Националдар Соведи болгаш Эвилел Соведи 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бүгү талалыг чугаалашкан.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниң чүүлдерин болгаш он ийиги беш чылга Кол угланышкынар төлевилелиниде көрдүнген соруглаларны барымдаалаш ажылдан кылганын Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң түңнээшкиниеринде, ол ышкаш депутаттарның саналдарында демдеглээн.

Доктаамал комиссиялардың ажылының түңнелдерин өзүүлээр база амгы сессияга планны чугаалажып турарының үезинде социал-экономиктиг чугула соруглаларны шинтиирлээр, үлетпүрүүн, кәдәә ажыл-агыйның, транспорттуң болгаш тудугуңуң тус-тус адырларын хөгжүдер талазы-биле тодаргай саналдарны киирген.

Эрткен чылдарыныңдан ылгаштыр ол соруглаларны шинтиирлээриниге ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарынче шилчиткен бүдүрүлгелериң ажылдааны акша-хөрөңгилер улам улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Оларның ажылдаан акша-хөрөңгилери кончуг хей. 1986—1987 чылдарда бүгү үлетпүр чаа байдалдарга ажылдап эгелээр.

Социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттарга тудуунуң фондузунуң акша-хөрөңгилерин социал хереглелдерге улам долу болгаш чөп ажыглаары чугула ужур-дузалыг.

Садыгны, ниитиниң чемнелгезин болгаш чонга ачы-дуза чедиргезин экижидер талазы-биле күзээшкиниерин депутаттар чугаалаан. Чонга шынарлыг бараанналарны кылып үндүрерин өстүрүнниң болгаш ачы-дуза чедиреринең түүлдерин калбартырының айтырыгларын бүгү министерстволар, ведомстволар, эвилелдешкен республикалар кошкаш дивес контрольга үргүлчү тудары эргежок чугула.

Эртем-техниктиг дешилгелерин бүдүрүлгеге неитередиринң дүргедединиңиң, бүдүрүлгелерин техника талазы-биле чаартып дерип, чепсектээр ажылдарның хемчээлин улгаттырарының, адырларны болгаш чурттуң ол-бо дериксээрлерин хөгжүдерниге чугула ужур-дузалыг чамдык объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаалары кызаарының эргежок чугуланып депутаттар айтыскан.

Ам ажылдан турар бүдүрүлге күүлерин улуг хемчээлдиг техниктиг эде дериир ажылдарны бүдүрүлге хөгжүлдезиниң дүрем өзүүлээр турар акша-хөрөңги фондузунуң күсели-биле, а ол ышкаш банк чээлизи-биле улуг чергелиг боттандырары чугуланда деп саналдаан.

Депутаттар кәдәә ажылагыйның, агроүлетпүр комплексиниң болбазырадыын кылыр адырларының хөгжүдезиниң айтырыгларын каяа-биле чугаалашкан.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының бадылаар база ооң-биле ол чылда план дугайында Хоойлуну үлээп алыр дугайында саналдарны комиссияларының түңнелдеринде болгаш депутаттарның саналдарында киирген.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчы чоннары, бүдүрүлге коллективтери социалистиг чарыштың галыбартыр, чогаадыкчы чоруун, бедик организастыг бүдүжүн көргүзеп, 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының даалгаларын түрүнден кадарар, он ийиги беш чылдың баштайгы чылында күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелиң Н. В. Талызин түңнелинде илергейлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи палаталар аайы-биле ацгы бадылаашкын-биле 1986 чылда ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну депутаттар палаталар аайы-биле ацгы бадылаашкын өзүүлээр бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң талазы-биле отчёттуң бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалын сессия бир үн-биле хүлээп алган.

Ооң соонда депутаттар Ниитиниң чурттувуска аныяктарының өөредир болгаш кижизидер бүгү хереги, оларны амыдыралга болгаш күш-ажылга бүгү талалыг белеткээрин экижидериниң оруунга кол үе-чада болза, ниитиниң билиг болгаш профессионал школа реформазы болган деп, ол чугаалаан. Ону боттандырары ниитиниң билиг болгаш профессионал школаның ажылын чаа дөңнелче кедүрер, ол чорук өөредилге-кижизидилге чорудуушкуюунуң утка-шынарын база организастааашкынын үндезинин-биле экижидер, школачыларның марксисчи-ленинчи дадыгышкынын, күш-ажылчы кижизидилгезин улам экижиттиишаан, ажылчын кадрларны болгаш специалистерни дамчыдар, аныяктарның бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин бүгү-ниитиниң профессионал өөредилге-биле неилээр.

Бо бүгү болза күштүг бодуп турар хоойлуудулганы реформаның Кол угланышкынарынга дүүштүр СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиниң чүүлдерин барымдаалаш, ооң уламы-биле социал-культура тургузуушкуюунуң амгы үе-чадазында ниитилел чорудулгаларын эргелеп башкарарының ажыктыг хоойлу-дүрүм быраазын тургузарының чугулазын негеп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында хоойлуудулга үндезинеринге болгаш өске-да хоойлуудулга актыларынга реформаны барымдаалаш өскерилгелер киирер дугайында саналдарны белеткээрин дааскан. Ол даалганы күүседири-биле улус өөредилгезиниң болгаш культура талазы-биле комиссиялар база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хоойлуудулга саналдаар комиссиялары хамаарылгалыг министерстволарның болгаш ведомстволарның киржилгезин-биле ындыг саналдар белеткеттинген. Чоруттунган ажылдарның түңнелин өзүүлээр сессияга көрдүрери-биле чогуур хоойлуларның төлевилелдерин киирген.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилге талазы-биле хоойлуудулга үндезинеринге өскерилгелер болгаш немелделер дугайында саналдарның боттуг чугулазын барымдаалаш, ол документиниң чаа эдилгезин өзүүлээр бир үн-биле хүлээп алган.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң талазы-биле партияның калбак концепциязынга дүүштүр амгы үеде ССРЭ-де улус өөредилгезиниң эчис болгаш амгы соруглаларын төлевилелде тодаратказ.

Улус өөредилгезиниң совет системазының кол принципиниң бирээзи кылдыр аныяктарның профессионал өөредилгезин чарлап турар. Улус өөредилгезиниң күрүне эргелениниң төп органнары улус ажыл-агыйныга мергежилдиг ажылчын кадрларны болгаш специалистерни белеткээр талазы-биле бо адырда чаңгыс аай күрүне политиказын боттандырып турар. Ол политиканы боттандырарынга улус депутаттарының Советтериниң ролю болгаш харыысалгазы элээн бедип турар. Үндезинеринең чаа эдилгезинде күш-ажылчы коллективтериниң улус өөредилге талазы-биле ролюн бедидерге быжыглаттынган.

Совет хоойлуудулганың үндезин болгаш Конституция сыгаар принциптериниң бирээзи — социалистиг интернационализминиң, совет халаатыларының национальды, сөөк-язызы, дылы, чурттаар чери хамаарылга чокка бүрүн деп эргелининиң болгаш чаңгыс эвиниң принцини — бо документиге бодуунуң үлдемнайгы хөгжүдезин алтаан. Эвилелдешкен республикаларның национал онзагай байдалдарын, мергежилдиг ажылчын кадрлар болгаш специалистер белеткээрининиң ууламчылаан. Чижек кылдыр бистиң ажылывысты, кыштаавысты ап көрөзүнкер, каяа башкылар билиг бедидер институдунуң курстарында өөренип келген башкыларның ынчуп танылып турары О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КЫМГА-ДАА ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Кежээкиниң тос шак. Оя уеде ажылывыс доосту бергем, кыштагда улус чаңчыкаи айлывыс-биле телевизорувус ажыдып, «Времянын» сонуургай бердивис. Москвадан дамчыдылга бистиң кичээнгейивисти дораан хаара туда берген. Чүге дээрге, ынчан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының ажылының дугайын дамчыдып турган. Ацаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Женевага дээди дөңнелге совет-америк ужуражышкынының түңнелдериниң болгаш делегей байдалының дугайында илеткел кылган. Илеткелди улуг кичээнгей-биле төнчүүлүге чедир дыңнадым.

— Көрдүңер бе, эштер, Михаил Сергеевич ам бистиңбиле бөседа кылып, бажыңывыста аалдап келди — деп, дузалакчы кадарчы дүүмам Эдик Бичеоол баштактаныпдаа олурду.

Ажылчы чонну ужур бар, чүге дээрге шагүе магалыг апаргам. Чижек кылдыр бистиң ажылывысты, кыштаавысты ап көрөзүнкер, каяа башкылар билиг бедидер институдунуң курстарында өөренип келген башкыларның ынчуп танылып турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кадатта үлегерлиг уксаалыг 200 кошкар бар. Оларның күш-дең гели шыырак. Оя малды ай-айы-биле тургузур азырап болур арга бисте бар. Чүгле боттарывыстың күүжүвүс-биле безин 18 тонна сигении, он тонна өдекти белеткеп алдывыс. Сигенииң, чарбаның курлавыры бир ай ажыг үениң дургузунда четчин болур кылдыр кыштагда тургустуунам. Амдыызында одарже үндүр кадарып, немелде чемгерилгени база малга берип, элээн какпалгабиле ажылдап тур бис. Декабрь ортаа үеэниден бээр, соок дынный бээрге, кошкарларны шуут тургузу азыраар бис. Шээр малды тургузу азыраар арга кайы-даа ажыл-агыйларга белеп билдингир. Оя биске база-ла чаа үүүл. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукциниңң шынарын экижидер дээш совхозтуң ажылакшылеринең кымнык ажылдың ыңай-биле ол айларның планын күүсетпээн, бистиң бригада моөң мурнунда ажылдап турганы Кызылда спорт комплексизинии тудуунган, төлевилел эргижирээн дээш, ол объектиге ажылдарны соксатканындан чоруур ужурга таварышкан.

Амгы хүнүнде ажыглалга кирер улуг тудуг объектизи — «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг хава панельдери кылыр цехиниң тудуунда ажылдап, бо чугула тудугну дүрген доозар дээш бүгү күжүвүстү, арта-мергежидивисти берип турар бис. Тайбың дээр адаанга ажылдап, чурттап, чурттуң хөгжүлдезинге үлүүвүстү киирери — бригаданың тудугжуларының кол соруглазы ол.

Ш. БИЧЕ-ООЛ.
«Күш-ажылдың хөстүү» совхозтуң хойжузу.

АЯС ДЭЭР АДААНГА

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниде бистиң комплекстиг тудуг бригадазының тудугжулары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының материалдарын болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары депутат М. С. Горбачевтуң илеткелин улуг сонуургал база изиг үүлдүгзүнүүшкүн-биле номчуп танышпышывыс.

Тайбың мергежилдиг ажылчыннары — тудугжулар болганнывыста, бистиң төрөөн партиавыстың болган чазаавыстың Чер кырынга тайбыңны камгалаар дээш чорудуп турар улуг ажылнынга үнелевес, ону кызымак ажыл-иш-биле деткивес аргавыс чок. Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Женевага совет-америк ужуражышкынга кылган ажылын изиниле үүлдүгзүнүп турар бис.

Сессияга 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чугаалажып киргеи. Ында киргеи улуг соруглаларны чедип алыр дизе, улам эки ажылдаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, каммалга чуруумун күштелдирер ужурлуг бис. 21 кижи составтыг бистиң комплекстиг бригадавыс он бирги беш чылдың доозукчу чылында багай эвес ажылдап, он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 131.7 хуу күүсеткеи бис. Съезд мурнуу чарлыынның социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, бедиткеи социалистиг хүлээлгелерни айыыпаан, он бирги беш чылдың планыг онаалдаларын дөрт чыл тос айда күүсеттивис.

Ынчалза-даа бистиң эргелелдиң коллективи ниитизиниишкиниерин партияның кижи дээш, ооң аас-кежии дээш сагыш салыышкыннары деп билир мен. Партияның, чурттуң мурнундан ооң ийиги үндүрген саналдары — моөң саналдарым, моөң бодалдарым деп демдеглээн олур мен. Чүге дээрге кымга-даа, малчын кижиге-даа, америк фермерге-даа тайбың, чырык үүн, даартагы тайбың амыдырал херек.

Бистер, бүгү совет чон-биле бир дөмей, Чыланныгда кыштагның бөдүүн малчыннары партияның ленинчи политиказын улуг үүлдүгзүүүүшкүн-биле хүлээп ап, ону бүрүн деткип тур бис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының материалдарын, М. С. Горбачевтуң илеткелин таныжып көрүп, СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр чаңгыс-даа мал бажын хоратпазын хүсээлиг түп мен.

Б. КОШКАР-ООЛ.
«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлетпүр» тудуг эргелелиниде тудугжу бригадир.

ЧОРГААРЛАНЫГ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының материалдарын улуг сонуургал-биле номчуп таныжып тур бис.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары депутат М. С. Горбачевтуң «Женевага дээди дөңнелге совет-америк ужуражышкынының түңнелдериниң болгаш делегей байдалының дугайында» сессияга илеткелин телевидемнеден, радиодан көрүп, дыңнап, солунжардан номчаан кончуг сонуургадывыс. Бистиң Коммунистиг партиавыстың тайбыңга ынакшылдыг, тайбыңны быжыглаарынче чүткүлдүг даштыкы политиказын бистер изии-биле деткип турар бис. М. С. Горбачевтуң АКШ-тың Президентизи Р. Рейган-биле Женевага ужуражышкынынга эки үре-түңнелди чедип алганы кончуг өөрүнчүг-дүр. Кады кылган совет-америк медеглелде «...тайбыңны камгалаар херекке ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың онза харылсалгалының медереп билбишаан, ядролуг дайын кажан-даа эгелевес ужурлуг...» деп бижиттингении бистер совет кижилер сеткил ханыышкын-биле, өөрүшкү-биле номчудувус. Михаил Сергеевич Горбачевтуң сессияга кылганы ханы уткалыг илеткелиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының материалдарын улуг сонуургалбиле номчуп таныжып тур бис.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары депутат М. С. Горбачевтуң «Женевага дээди дөңнелге совет-америк ужуражышкынының түңнелдериниң болгаш делегей байдалының дугайында» сессияга илеткелин телевидемнеден, радиодан көрүп, дыңнап, солунжардан номчаан кончуг сонуургадывыс. Бистиң Коммунистиг партиавыстың тайбыңга ынакшылдыг, тайбыңны быжыглаарынче чүткүлдүг даштыкы политиказын бистер изии-биле деткип турар бис. М. С. Горбачевтуң АКШ-тың Президентизи Р. Рейган-биле Женевага ужуражышкынынга эки үре-түңнелди чедип алганы кончуг өөрүнчүг-дүр. Кады кылган совет-америк медеглелде «...тайбыңны камгалаар херекке ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың онза харылсалгалының медереп билбишаан, ядролуг дайын кажан-даа эгелевес ужурлуг...» деп бижиттингении бистер совет кижилер сеткил ханыышкын-биле, өөрүшкү-биле номчудувус. Михаил Сергеевич Горбачевтуң сессияга кылганы ханы уткалыг илеткелиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязының материалдарын улуг сонуургал-би

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының дөртку сессиязы

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

(Уланчызы. Этези 1-ги арыда).

кациязынга дүүштүр ажылбиле хандыртынар эргежидаа баш удур көрүп турар.

Уругларны кижизидериниң, оларны ниитилелдиң ажыктыг шүш-ажылынга белетеэринiң, социалистиг ниитилелдиң төлептиг кежигүшнери кылдыр өстүрериниң дугайында хамаатыларның хүлээлгелериниң дугайында ССРЭ Конституциязының чүүлүн Үндезиннериниң чаа эдилгезинде база кирирген. Өске-даа хоойлужудулга актыларнытга чамдык өскерилгелер кирер дугайында Хоойлу төлевилелиң оратор база тодаргайлаан.

Бистиң ниитилел амыдыралывыстың эң чугула талаларының бирээзин айландаарыштырып турар күштүг болуп турар Хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдар чорук социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедериниң хереглелдеринге болгаш бистиң чүртүвуска коммунистиг тургузуушкунуның перспективаларыга дүүштүр улус өредилгезиниң системазын улам шыңай хөгжүдер талазыбиле Коммунистиг партиниң болгаш Совет күрүнеминиң төлевилээн хемчеглерин амыдыралга үре-түңнелдиг боттандырарынга бижыг эрге базазын тургузуп турар деп, депутат Кравцов түңнелиндe медеглээн.

Националдар Советиниң Улус өредилгезиниң болгаш культураның талазы-биле комиссиязының даргазы П. Н. Федосеев ниити билиг болгаш профессионал школазының реформазының кол-кол углапышкынары-биле холбаштыр ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Улус өредилгезиниң дугайында хоойлужудулгазының үндезиннериниң база ССРЭ-ниң өске-даа хоойлужудулга актыларынга өскерилгелер кирер дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Палаталарының Улус өредилгезиниң болгаш культураның талазы-биле комиссияларының база Хоойлу саналдан кирер комиссияларының эдериичи илеткелин кыскаан. Чүртүүн мурнуда туруп турар нарын болгаш хей ниизы сорулгаларны шиитпирлээрин партия кижиниң салдарын идепкейжидери-биле, массаларның чогаадыкчы чоруун хөгжүдериниң чаа оруктарын дилеп тывары-биле, социалистиг тургузугнуң бүгү-ле иштики шимчедикчи күштерин ажыглалга кирери-биле холбаштырып турар деп, ол чугаалаан.

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазың чогум-на ол сорулгалар-биле боттандырып турар

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң шиитпиринге дүүштүр Улус өредилгезиниң болгаш культураның талазы-биле комиссия болгаш палаталарның Хоойлу саналдан кирер комиссиялары ССРЭ-ниң министерстволарының база ведомстволарының, хей-ниити организацияларының, эртем албан чергелериниң толээлекчилериниң кирижилгези-биле ССРЭ-ниң Улус өредилгезиниң дугайында хоойлужудулганың үндезиннерин чаа эдилгези-биле белеткеп кылган.

Улус өредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулганың үндезиннериниң болгаш ССРЭ-ниң өске-даа чамдык хоойлужудулга актыларынга өскерилгелер кирер дугайында ССРЭ-ниң хоойлуларын депутаттар палаталар аайы-биле чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Ооң соонда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуның Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелди ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумуның секретары Т. Н. Менгешашпилл кылган. Ол илеткелди ёзугаар чогуур хоойуларны болгаш докталдарны депутаттар хүлээп алган.

Женевага дээди дениелге совет-америк ужуражымшкынның түңнелдериниң болгаш делегей байдалының дугайында айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумуның кежигүшү М. С. Горбачев кылган.

Илеткелди улуг кичээнгейбиле дыңнаан болгаш үргүлүчүлелдиг адыш часкалкымнары үзе кирип турган.

Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары депутат В. В. Щербицкий бир дугаарында санал берген, совет-америк чугаалажышкынынарга Совет Эвилелиниң чайгылыш чок, принципиалдыг, боттуг туружу, Женевага болган ам Дээди Советке илеткелинге М. С. Горбачевтүң делегей байдалынга хамаарыштыр кылганы объективтиг ханы анализи бистиң партиявыстың тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиктиг угланышкынынга чайгылыш чок шынчызын херечилеп, кижи төрелгетениниң салым-чолу дээш ооң эң улуг харыысалгалыын бадыткан турар деп медеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, совет делегация бистиң улузувустуң эрге-ажыктарынга, бистиң эвилелчилеривистиң болгаш өңүктеривистиң эрге-ажыктарынга, тайбыңның болгаш улустарының айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга улуг болгаш онза чугула ажылды кылган. Ол ажыл-чорудулганы, Женевага чедип алган дугуржулгаларны, а ол ышкаш чугаалажып көрүп турар илеткелде илереттингеи чүүлдерни, үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни бүрүшү-биле чүүлдүгүнер деп, бистер чаңгыс эп-сеткилдиг бис.

Женевага улустарның бо болгаш даартагы хүнүге хамааржыр айтырыгларны чугаалажып көрген деп, Москваның күрүнеминiң бирги подшиниик заводунуң хоюглакчызы депутат Н. М. Мотова чугаалаан. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерни соксадыр үе келген. Боттарывыстың урутларывыстың болгаш урутларывыстың урутларының келир үезин дээш дүүререйн, тайбың ажылдаарын күзедириичe мөөңнээн. «Нагорная» шахтаның коллективи «Чогаадыкчы дилээшкин — кижи бүрүзүнүң хереэ» деп девиз-биле ажылдап турган, бедиткен хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседиргиге, Ада-чурттуң күүзүн быжыглаарынга төлептиг салыышкынны кирерiнге долу шиитпирлиг.

Сеөлгү үеде Коммунистиг партиниң, Совет күрүнеминiң боттандырып келгени, делегейниң эң-не нарын айтырыгларын шиитпирлээрinче, совет-америк харылзааларны өжиндиргиче угланган хөделиишкиннериниң шынчыын Женевага болган ужуражышкынның түңнелдери бадыткаан деп, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары депутат Ю. Ф. Соловьев демеглээн. Европа болгаш делегей херектериге өжиндилгеже эргилдени кылыры-биле боттарындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырынга социалистиг чүртарының шиитпирлинин Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнеминiң дээди удурткучуларының Прагага болган ужуражышкынны бадыткаан.

Хоорайда ажылдап кылган «интенсификация-90» деп комплекстиг программа чарыгдалдарны кызырбышаан, бүдүрүлгенин ажыктыын бедидер соруглазын чөдиишкиниг шиитпирлээринiң аргазын берип турар деп, депутат ооң ынай чугаалаан. Төрөөн чүртүүн күүш-шыдалын быжыглаарынга салыышкының көөдегири — СЭКП-ниң XXVII съездиниңиң бүдүүзүнде хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң ажылчорудулгазының кол утказы ол болуп турар.

Шиитпир үндүрерде онза мерген угланныг чорук, бодунуң хөделиишкиниериниге деңзигүүлээшкин, бодамчаныг болур, бүгү улустарның эрге-ажыктарын барымдаалап көөр чорук негеттинип турар шак ыдыг үе-чадада кижи төрелгетен келген-дир деп, Латви ССР-ниң Прейльск районунуң «Кызыл Октябрь» колхозунуң даргазы депутат Р. В. Кавинский демеглээн. Бистиң партиявыс чогум-на ыдыг даштыкы политиканы чорудуп турар.

Совет Эвилели чепсегленишкинии дүжүрериниң бүгү талаларын хаара тудуп турар ыдыг херек кырында боттуг санаддарны Женевага кинирген деп, депутат чугаалаан. Чепсектерни эңдере бүдүрерни соксадырының чорудулгазынга идигни бөөри-биле америк тала-даа политиктиг тура-соруктy илергейлээр боор деп, совет кижилер маңап турганы билдингир. Ооң улуг шиитпирлээшкиннерге белеп эвес болганы харадаанчыг-дыр. Делегей байдалын чогумчударының оруунда бүгү-ле шаптараазынарны дораан чайладыры болдунмас болбайн ааң. Ынчалзажок Женевага чедип алдыган чүүлдер-даа маңаныштy болдуруп турар-дыр.

Индирде чогаалчы депутат Ч. Айтматов. Дээди дениелге Женева ужуражышкынының түңнелдери чүгле чаварлыышкынче катап эгелээн шимчээшкиниинiң маңанызын бистиң бодалывыска киирип турар эвес, харын аң чурттап турар болгаш келир үедеги салгалдарның эрге-ажыктарынга угаан-сарыылдыг орук-биле чоруур дээш үениң негелдеринiң бүрүн чайлаш чогум улам-на күштүүбиле чыыдып турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Дайынның сүртедишкинiнден адырылган кижиниң угаан-бодалы канчаар-даа аажок улуг тургузукчу энергияны болдурар апаар, ооң чогумчалыг үре-түңнелдерни амдызында бистерге бодаары берге-дир. Ооң-биле холбаштыр аң көөрге, делгем тайбың эгелекчи чоруктарный программазын идип үндүрген бистиң партиявыстың политиказы чогум-на кижиниң өлөөшкии болуп турар.

Бир эвес херек апаар болза, «ыдыс дайынчарынын» америк планнарынга удур үре-түңнелдиг хемчеглерни эвээш чарыгдал-биле кыска хуусада совет эртем болгаш конструктор бодалы хандыырар дээрзинiң дугайында Женевага чугаалаттынган сестерни совет эртемденнер ханы харыысалгалыг чоруктүң медереги-биле бадыткаар ийик деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының орлакчы президентизи депутат Е. П. Велихов медеглээн.

Совет саналдар улустарның эрге-ажыктарынга болгаш тура-соруунга дүгжүп турар, олар эртем талазы-биле ыжыг үнделиниг дээрзин Женева ужуражышкынын делегейниң хей-ниитизиниң канчаар көрүп турары бадыткаан. Дайынга белеткелдиң угланышкынынга Совет Эвилели тургузуушкуның угланышкыныы, кады ажылдажылганың угланышкынын удурлавыштыр салган.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальныгы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги орлакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы депутат С. Ф. Ахромеев совет делегациязының Женевага боттуг, чогумчалыг болгаш ооң-биле кады принципиалдыг туружун бүрүнү-биле чүүлдүгүнүтенiни шеригленiң өмүнээкиден илертейлээн.

Ынчалзажок өске таланың туружу-даа биске экизи-биле билдингир деп, оратор чугаалаан. Херек кырында боттуг байдалды херекке албазын болгаш термоядролуг дайынның кыжанның улгаттырарынга чедирип турар политиканы боттандырарын орлалажып турар салдарлыг күштер АКШ-та, НАТО-нуң өске-даа чурттарында бар болуп турар. Оны барымдаалаашк, бистер империализмниң дайын белеткелдерни хайгаарап база Арминиың болгаш Флоттуң дайынчы белезинi турушту-биле сайзыраңгайжыдып турар бис деп, депутат чугаалаан. Бодувустуң айыыл чок чоруувусту күш дегээшкинниге алдырбас бис, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң шериг талазы-биле ССРЭ-дең база Варшава Керээзиниң чурттарындан артык күштүг болур чоруун болдурбас бис.

Женевага болган ужуражышкын Коммунистиг партиниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланышкынын боттандырарының оруунга чугула үе-чада болган деп, ВЦСПС-тиң даргазы депутат С. А. Шалаев медеглээн.

Дайынга удур шимчээшкинни күштелдирериниг, делегейге тайбың чыыы кылдыр КНО-нуң чарлааны келир 1986 чыл, Май Бирииң 100 чыл ооң ажылчы чоннарының демеглээри чыл тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселге шиитпирлиг чыл болурунга чаа болдунар аргалар ам тургустунуп турар деп, оратор онзалаш демеглээн.

Ооң соонда СЭКП ТК-ның секретары депутат Е. К. Лигачев чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ий палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралы бөгүн болган деп, ол чугаалаан. «Женевага дээди дениелге совет-америк ужуражышкынының түңнелдериниң болгаш делегей байдалының дутайында» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң докталдының төлевилелин сессияга көөрүү-биле Дээди Советтиң комиссиялары киирген. Докталл төлевилелин Е. К. Лигачев номчаан. Ук докталлды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының дөртку сессиязы ажылын доозган.

(СЭТА).

Төрээн чуртувустуң делгемнеринде

Энергетика программазынга дүүштүр

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ САЛЫЫШКЫНЫ

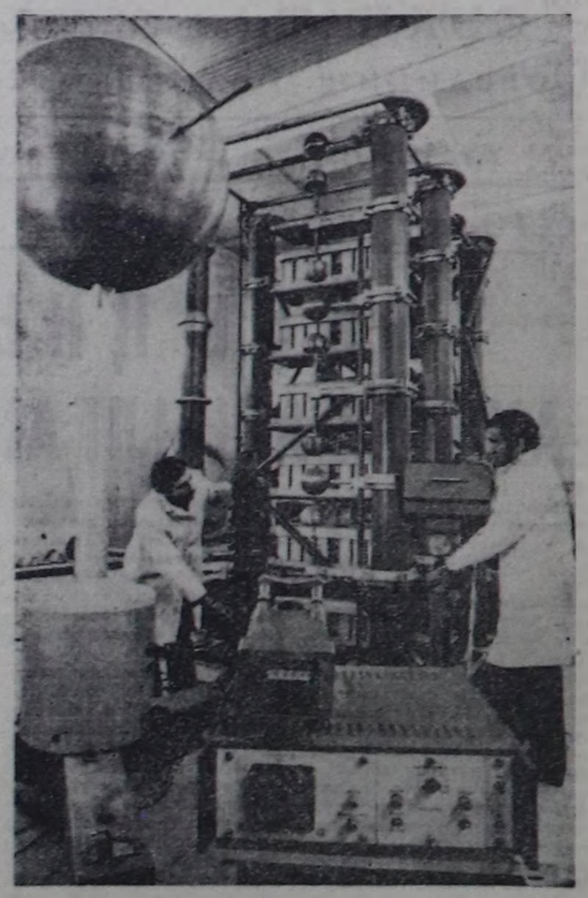

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозунуң энергетиканың И. Г. Есьман аттыг эртем-шинчилел институдунуң ажылдан кылган чүүлдерни Москвада, Соңгу Кавказта, Казахстанда болгаш Сибирьде, республиканың электри четкилериниде болгаш электростанцияларында — кайда-даа ажыглаан турар.

Объектилерни чаңыктан камгалаары, Урал-Сибирь-Казахстаның энергосистемазын дамчыштыр улуг күштүг токту дамчыдарының чурумун тварыштыр тургузары, энергетиктиг бүдүүлгеге долгандыр турар бойдусту камгалаары, энергия дериг-керекселерни дадарыышкындан камгалаары, Азербайджаның одалга-энергетиктиг комплекизинiң хөгжүлдезин баш бурунгар айтыр талазы-биле ажылдар — эртемден энергетиктериңң ол болгаш өске-даа ажылдан кылган чүүлдерни херек кырында калбаа-биле ажыглаар турар.

Беш чыыдың эгезинден бөөр институттуң коллективи улус ажыл-агыйының чүс ажыг ажылды неперединң киирген. Ооң экономиктиг ажызы 10,5 ажыг миллион рубль болган. Биргээр чугаалаарга, бир рубльге чарыгдал үш рубльдиң орулгазын берген.

Институттуң эдээн каш ажылдан кылган чүүлдерни ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелезинге, Болгарынга, Венгрияга, Анголага, Шри-Ланкага, Эфиопиага делегей делгелгелеринге көргүскен. Ленинградтың, ГДР-ниң эртемденнери-биле кады ажылдажылга боттарының чаагай үре-түңнелдерни берип турар.

ГДР-ге 1,5 миллион вольт импульс күчүлүг генераторну кылган, ооң-биле Бакунуң институдунда электри дамчыдылгазының бедик вольтылыг шугумнарынга изоляторларның шынарын шинчилеп көрүп турар.

ЧУРУКТА: инженер Г. Рустамов (солагай талазында) болгаш Х. Валиев оларның херекселди шенеделелерге белеткеп турары.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛАВААН

Партияның Өвүр район конференциязындан

Районнуң партия конференциязынга райкомнуң отчеттуг илеткелин СЭКП райкомунуң бирги секретары Чилбаа Хелеевич Ооржак кылган.

Илеткелчи районнуң партия конференциязының төөгүлүг үеде — СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиг үезиңде болуп турарын, ыланғыя районнуң бүгү чоннуның СЭКП Уставының өскерилгелериниң, СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң база чүртүүн ол ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол утланышкынынарының төлевилелдерин улуг көдүрлүүшкүн-биле чүгаалажып турарын онзалап демеглээн; «Чаа сорулгаларны шиитпирлээрин, өйү келген айтырыгларны чаартыкчы ёзу-биле кеөрүп, бистиң ниитилелдиң амыдыралының улам шынкынчаанын совет кижилер Коммунистиг партиниң, ооң Төв Комитединиң болгаш политбюрозунуң ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбап турар деп, ол чугаалаан.—СЭКПниң кандыг-бир чугула айтырыын шиитпирлээрде, ону бүгү чон-биле сүмележирин чаңчыл болу берген. Ооң кескү херечизи — съезд мурнуун чугула документилерни чүгаалажып турарывыс бодур».

Ук документилерни илеткелчи отчеттуг үеде партия райкомунуң кылып чорутkан ажылы-биле, ол бирги беш чылдың түңнелдерa-биле сырый холбаан. Районнуң ажылчы чону партия организациязының удуртулгазы-биле чамдык көргүзүглерни эвээш эккижиткен. Район күрүнеге мал продуктулары сөдер талазы-биле беш чыл планнарын күүседип алган болгаш ону бүдүрерни эрткен беш чылдың дениелиниден (эзугаа — 19,2 хуу, сүттүг — 43 хуу, дүктүг — 9 хуу) көөдеткен. Мыйыстыг бода малдың баш саны беш чылдың эгезинде турганыидан 11 хуу, шээр мал 9,2 хуу, чылгы 19,6 хуу өскен. Доозукчу чылдың планнынг онаалдалары база багай эвес күүсеттинiп турар.

«Торгалыг» совхоз (директору А. Куулар, партком секретары Б. Натпит) он бирги беш чылда мал бажын өстүрериниң, мал ажылының продуктуларын күрүнеге сөдар болгаш мал чеми белеткээр талазы-биле планнарын бүгү коргүзүглер аайы-биле күүседип турар болгаш күрүнеге беш чыл планындан 67 тонна эттти, 46 тонна сүттү, 3 тонна дүктү ажыр сатkан. Ук ажыл-агый өрткен чылдың түңнели-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тутуу социалистиг чарышка чаалаш алган болгаш бо чылын СЭКП-ниң эдилгелиг съездизинiң төлептиг утkуур талазы-биле республика-га кийгирлиг үндүрген ажыл-агыйларының бирээзи болган.

Районда беш чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсединнкен коллективтер болгаш ажылчыннар хүн бүрүде көөдеп турар деп, ол Ч. Х. Ооржак чугаалаан. Амыдырал хандырылга болгаш коммунал-ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдерни, белеткелдер конторазы бо хүнверде он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдан турар. Эртken үениң дургузунда чоннуң амыдыралының дениези эвээш экижиткен. Район күрүнеге мал продуктулары сөдар талазы-биле беш чыл планнарын күүседип алган болгаш ону республика наймыылалыбиле харылзаштырып турар. Бедик вольтулуг электри шугуму ажыглалда киирген болгаш 45 кыштагже электри кииртиккен. Тудуг талазыбиле чамдык чөдиишкиниер бар, конференция бүдүүзүнде «Коммунизмче орук» совхозта чаа Культура бажыңы база ажыттынган.

Ооңгу беш чылдың дениелиниден чонга ачы-дуза чедирерн коммунал-ажыл-агыйга 12,2 хуу, амыдырал-хандырылгазынга 12,8 хуу өскен. Беш чылдың эрткен үезиниде чонга 25,6 миллион рубльдиң бараанны саартынган. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының ажыл төлевири 14 хуу улгатkан. Совхозтарның бир ажылчынынга онаштыр эрткен чылын 1865 рубльдиң көдээ ажыл-агый продукциязы бүдүртүнген. Бо көргүзүг беш чылдың баштайгызында турганындан 14,8 хуу көөдеп. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедик турарының херечизи ол.

Четпестерни чугаалап турган, илеткелчи оларның түптүп кээп турар чылдагаанында илереднп, чамдык удуртукчуларның болгаш ажылчыннарның бар курлавырларны чедир ажытлавайн турарын шиитпирлээрин. Районнуң ажыл-агыйлары эртем-техниканың чөдиишкиниерни, мурнакчы дуржулганы шиитээдир талазы-биле ажылды сула чорудуп турар. Ылаңгыя күш-ажылды эргелеп башкарарының дешилгелиг аргалары чогуур неперелди албайн турар. Кадрлар-биле, черле кижилер биче ажыл сула. Чер-черде партия эге организацияларының болгаш коммунистериниң чедир ажылдавайн турары мооң илдең. Четпестериниң тыптып кээп турар чылдагаанын ында. Мал болгаш чөр ажылының технологиязын сайзыраңгайжыдарынче, ону интенсивтиг арга-биле хөгжүдеринче кичээнгейин районнуң партия, совет база ажыл-агый органнары кошкак салын келген. Уксаажыдылга болгаш өске-даа эвээтеринарлыг ажылдар сула тургустунган. Малдың продуктулуу бедиивейи турар. Малдың оордан болгаш өске-даа чылдагаанындан хорамчазы улуг. Ылаңгыя малдың чаш толуун өстүрериниде улуг четпестер бар. Бо дээрге курлавырларны чедир ажыглавайн турарывыстың херечензи-дир.

Чүс башка онаштыр 80 анай, хураганы болгаш 55 бызаанны доруктурун, хойдан-на 1,3 килограмм дүктү кыргып, инектен — 530 литр сүттү саап ап турарывыс болгаш күрүнеге дужаагаан хойнуң ортумак деңзизиниң 39, а өшкүнүң 33 килограммдан ашпайн турары бисте чедир ажыглаттынмайн турар курлавырларның кайы хире хөйүн көргүзүп турар. Ылаңгыя «Кызыл тук» совхозтуң бир хойдан кыргаан дүгү 1,1 килограмм болган. Ол ажыл-агыйның күрүнеге дужаагаан бода малының 61,1 хуузу, шээр малының 21,1 хуузу ортумактан куду деңгиделиг болган. Малды чедир семиртпеэнинден болгаш өске-даа курлавырларны чедир ажыглавааныңдан совхоз 745 мун рубльдиң орулгазын чедир албаан.

«Коммунизмче орук» совхозтуң бода малының саны, беш чылдың эгезинде турганы-биле деңзээргe 42 хуу, а шээр малының саны 4,2 хуу эвээжээн. «Кызыл тук» совхозта малдың ниити саны 3 хуу кизырыгган. Ол ажыл-агый беш чылда эзугаа, дүк бүдүрериниң болгаш садарының планнарын күүсеттээн. Ооң ынай чүгле бо чылдың он айларында районнуң совхозтарындан 289 бода, 11430 шээр мал өлген болгаш 346 инек, 96 чылгы, 2207 хой, ешкү самчыгдаттынган. Доозукчу чылдың планнуг онаалдарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиргe ол курлавырлар четчир болгаш артар турган.

Дудаан малдарны буруулуг кижилерден эгиттирер болгаш телеттирер талазы-биле хемчеглерни совхозтар дирекциялары, районнуң күүсекчи болгаш административтиг органнары сула ап келген. Ооң түңнелиниде бода малдың 50 хуузу, чылгының 41 хуузу, а шээр малдың дөңгүп-ле 25 хуузу дедир эгиттинген. Амда 462 мун рубльдиң ерези эгиттинмээн болгаш улам-на көөдеп турар. Ооң-биле чергелештир продукциянның боттүнези аар болуп артпышаан, камнаалга болгаш шынар дээш демисел бөза сула. Машина-техниканың эдилези багай. Беш чылда совхозтарның капитал тудуг планы 76 хуу боттанган. Бо болгаш өскедаа четпестерниң чылдагааны чер-черде партия организацияларының ажыл-агый болгаш ооң-даа өске коллективтерни сула удуртуп, идейкижизидилгелиг ажылдың дениелин хүн бүрүде бедиткеп келгениниде дээрзин илеткелчи болгаш санал берген делегаттар партия конференциязынга демдеглеп турганнар.

«Аныыктарны көпеектi үнелеп билириниге кижизидер ужурлуг бис — деп, «Ак-Чыраа» совхозтуң хоочун хойжузу О. Тумат саналынга чугаалаан. — Ындыг турбуже чамдык улус өглентен уругларынга туржук, шеригден чаа халашкан оолдарынга автомашинаны, улуг өртектиг эт-херекселди садыл берип турар апаргаан болгаш оорлаңыр база ажылдаарынга хөөн чок чоруктуң үндезини».

Ажылда четпестерни, курлавырларның чедир ажытлаттынмайн турарын чугаалаан тура, «Кызыл тук» совхозтуң директору Б. Куулар, ол бүгүнүң чылдагааны амыдыралдың социалистиг овур-хевиринге дүүшпес, ажылды туралаанда кылыр, дунналаанда каар, хуу ажык сүрер, өнчүзүрек кижилерде дээрзин онзалап демеглээш, «ындыг бүжар кижилерни сойгалавас коммунистер база бар. Ындыларга партийжи шынгыы хемчег көргүзериң СЭКП Уставының өскерилгелериниге кирери чугула» деп саналдаан.

Партия конференциязынга «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Монгуш Күнзеңмаа, Хандагайты ортумак школазының башкызы Арылдай Баз-оол, амыдырал-хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы Вера Сат, Чаа-Суурдан эмчи Севекпит Уйнук, Хандагайты кедээ Советиниң күүсекомунуң даргазы Иван Түвекей, «Коммунизмче орук» совхозта мал эмчизи Чимчи Серен-Доржу болгаш ооң-даа өскелер СЭКП райкомунуң ажылынга чогуур анализти бергеннер.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киришкен. Ол районнуң партия организациязының ажылынга чогуур үнелелдя берген болгаш четпестерни чайладырының оруктарын айтып, арга-сүмезин берген.

К. ЧООДУ.

КАНСК-АЧИНСКИНИҢ ХӨМҮР-ДАШ БАЙЛАК ДЕВИСКЭЭРИНДЕ

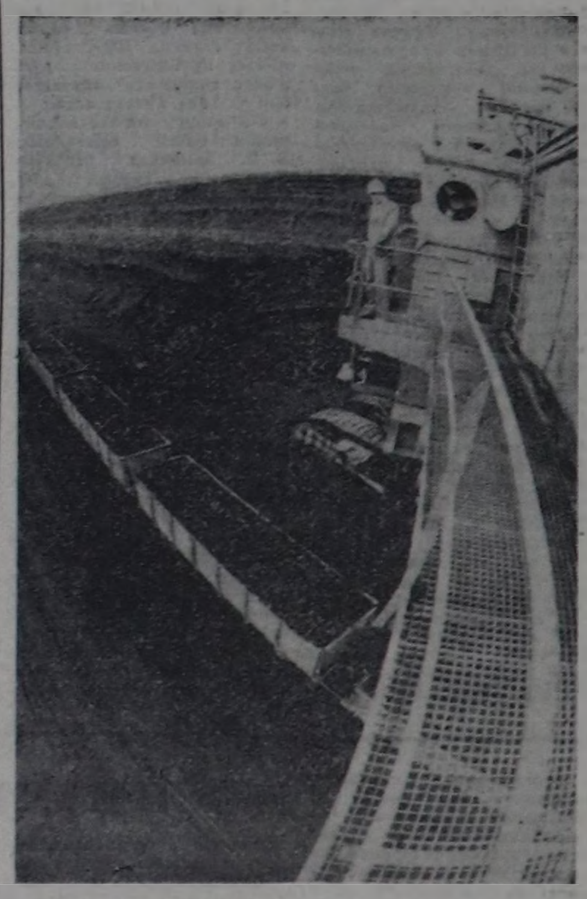

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Канск-Ачинскиниң хөгжүн орар девискээр будурүлге комплекизинiң Бородино хөмүр-даш разрези чыл санында 25 миллион тонна «кара алдынны» берип турар.

ЧУРУКТА: демир-орук вагонынарынга Бородинонуң хөмүр-дажын чүдүрүп турары.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МАЛ АЖЫЛЫНГА ПАРТИЙЖИ ДУРЖУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

Партияның Бай-Тайга район конференциязындан

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдерин районнуң коммунистери партия хуралдарынга чугаалажып, ханызы-биле өөренип, ол чугула партийжи документилерни чангыс эп-сеткилдиг түүлдүтүүнүп, деткип турарын, амгы үеде районнуң бүгү ажылчы чоннары он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, партияның XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чарыштa ажыл-ишчилер хаара туттунганын отчёт илеткелинге СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел болгаш конференцияга саналга берген делегаттар демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары кызымак ажылдаанындан районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырлары отчёттуг үеде бурунгаар хөгжүлдени алган. Беш чылдың эгезинден бээр 9220 дөрбелтин метр чуртталга шөлүг, «Мурнакчы» совхозта сезонда үш миллион туйбу бүдүрер заводту, «Тээли» совхозтуң төвүнде 200 олуттуг Культра бажыңы, Тээли суурда хомукта 10 тонна хлеб бижырар заводту болгаш өске-даа объектилерни ажыглалда киирген.

Районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылы, ынчангаш районнуң партия организациязы оон баш санын өстүрүнче, продуктулуун бедидеринче, уксаазын экижиделинче чогуур кичээнгейни салып келген. Совхоз бүрүзүнде чонга ачы-дуза чедиреринин комплекстиг хүлээп алышкын пунктулары, 10 мун ажыг баш мал кирер кажааларны ажыглалга киирген. малчыннар коданнарынче 10 километр электри шугумуун киирген болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинин материал-техниктиг баазазы бижыгын турар. Он бирги беш чылда районнуң совхозтарының кол фондулары 48 хуу улгаткан. Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүүлгези, ону күрүнеге садары онгу беш чылдан элээн өскен, эът бүдүрери 4,4 хуу, сүт — 5,2, дүк — 3,8 хуу көвүдээн. Күрүнеге дүк, сүт садарының беш чыл планнарын район ажыр күүсеткен. Шак мындыг багай эвес көргүзүлерни ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарыштy партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нийтү организацияларының дээштиг организастаанының түңнелинде чедип алган. Ылаңгыя «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чарыштa ажыл-ишчилер хаара туттунган. Амгы үеде районнуң түүлүг-септелге участогу, түс ажыг кижи беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Районнуң партия организациязы отчеттуг үениң дургузунда СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, районнуң ажылчы чоннарының аваңгардчы ролюн, даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидер хемчегларни партия райкому ап келгенинден «Мурнакчы» совхозта бода мал, «Бай-Тал» совхозтуң Шивилиг хойжу бригадаларында партия организациялары, «Тээли» совхозтуң Шат хойжу бригадазында партия болүү багай эвес ажылдап турар.

Район мал ажылдыг, оон баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын-экижидер дээш партия район комитединин, райкүүкомунун ап чорудун турар хемчегларинин кошкаан илеткелчи болгаш санал берген делегаттар партийжи принципиалдыг ёзу-биле шыңгыы шүүмүлээн. Мал бажын өстүрер, мал ажылының продуктуларын бүдүрер, ону күрүнеге садар талазы-биле он бирги беш чылдың планнарын күүсеткен болгаш, районнуң совхозтарының кол фондулары 48 хуу улгаткан. Көдээ ажыл-агыйның продуктуларының бүдүүлгезин, ону күрүнеге садарыны онгу беш чылдан элээн өскен, даалгазын боттандырарынга он тос муң хире баш мал херек болуп турар. Малдың чаш төлүн алырының планын чыл бүрүде чедир албайн келген. «Тээли», «Кара-Хөл» совхозтар төрүүр үс янекке онаалтыр дараалаштыр 57,63 бызаны, төрүүр үс баш хой, ешкүге онаалтыр «Кара-Хөл» — 51, «Бай-Тал» — 59 анай, хураганны менди алган, ол болза районнуң ортумак көргүзүлериниден безин куду. Совхозтарның төрүүр малының хуузу турза чогуур нормазынга четпес. Мыйыстыг бода малдың түлге 36 хуузу, шээр малдың 49 хуузу төрүүр болуп турары четпес.

Мал ажылдакчыларының күш-ажылының сагылга-чуруму четпес, организастыг чорук кошкак, даандырган ажыл-херээнге ээ-харыысалга чок малчыннар, удуртукчулар, специалистер бар. «Бай-Тал» совхозка бригадирлеп турган Э. Дамбый боду күрүне малын оорлап, садып-сварып турганы илерээн, «Кара-Хөл» совхозтуң экономизи турган Д. Бичен дүк оорлааш, мөге наряд тургускаш туттурган.

Мал ажылын өстүрер херекке районнуң мал аарыларынга удур демисел чорудар станциязының болгаш көдээ ажыл-агый эргелелинин чанында уксажыдылга бөлүүнүң чедирип турар салдары кошкак. Брушеллёз, стоматит, кодур ышкаш халдавырлыг аарыларның когу үзүлбээн. Аарыг малдарны эмнээр, малдарның часкы, күскү чуулдазын шын организаставаын келген. Мал коданнарын уксаа, назы-кар, эр, кыс, өө-чүзүн аайы-биле үспээн. Тарын боозадылганы болгаш сула эдержилгени көдээ ажыл-агый эргелелинин уксажыдылга бөлүү холга ап, шын удуртпаанындан малдың кызыраары хөй болуп артпышаан. Чүгле 1985 чылда безин тос чүс инек, үш муң ажыг хой, ешкү кызыраан.

Районнуң совхозтарының малының янзы-бүрү чылдагааннардан өлүрү, хораары, оорга алзыры хөй болуп турар, ону болдурбазының дээштиг хемчегларин албайн келген, оон уламындан эът бүдүрери, ону күрүнеге садарының даалгаларын күүседири бергедеп турар.

Ажыл-агыйлар күрүнеге садар малын семиртип алырынче чогуур кичээнгейни салбайн турарындан күш-денгели кошкак малдарны күрүнеге садып турар. Бо чылдың тос айларында районнуң совхозтары семис эвес малдарны сатканы дээш 71 муң рубль карылгалыг болган.

Малдың баш санын өстүрерин, продуктулуун бедидерин малчын кадрлар шиитпирлээр, ындыг болганда оларның бирлии, мергежилии бедидер, ажылдарынга, чурттаарынга таарыжчалыг байдалдарны тургузары партия, совет, профэвилел, ажыл-агый органнарының чугула сорулгазы болгай. Ындыг турбуже илеткелни районда бо талазы-биле байдалды тодаргай аналиэтеп, чедер, четпестерин чугаалаваан. Делегаттар «Кара-Хөл» совхозтуң хойжузу М. Т. Хомушкунуң, районнуң кол кижи эмчизи Н. Х. Хертектиң, «Мурнакчы» совхозтуң директору К. Л. Хертектиң болгаш өскелериндээ саналдарындан алгаш көөрге, малчыннарның чурттарга бажыннарын септээр, чугайлаар, печкаларын кылыр, чугула хереглелдиң барааннары-биле хандырар, электри чырыы киирер хемчегларни албайн турар. Ындыг чоруктуң уржуундан чамдык малчыннар, оларның уругларының аарый бээр таварылгалар бар. Хойжу бригаделарда, аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, хостуг үезин ажыктыг эртиреринге таарымчалыг байдалдар тургустунмаанындан хойжулаар күзелдиг кижилер эвээш болуп турар.

Мал ажылында үстүнде айыткан чамдык четпестерни партияның IX район конференциязынга илеткелчи болгаш саналберген коммунистер шүүмүүлээш, ону эдип алырын доктаалда айыткан. Ындыг-дыр болза СЭКП райкому, оон көдээ ажыл-агый килдизи (эргелекчизи Н. К. Ооржак), район ның агроүлетпүр каттыжышкыны (даргазы Ө. Ч. Кара-Доңгак) мал ажылын удуртуруунуң, ында кадрларбиле ажылдың стилин болгаш арга-методтарын үениң негелдезинге дүүштүр тургуспаазындан совхозтарның удуртукчуларындан, специалистерден негелдеми, оларның ажылынга бот-харыысалганы, хыналаны кошкатканындан ол четпестер партияның X район конференциязынга база демдеглеттингеи. Моон алгаш көөрге, районнуң партия организациязы мал ажылынга партийжи удуртулганы, кижилер ортузунга идеологтуг, политиканы-кижизидилелиг ажылды чедир тургуспаан. Отчёттуг үениң иштинде СЭКП райкомунуң пленумнарынга, актив хуралдарынга 37, бюроларга 273 айтырыгны чугаалаткан, оон иштинде малдың баш санын көвүдедиринге, продуктулуун өстүрериниге, уксаазын экижиделинге хамаарышкан айтырыглар эвээш эвес, ол талазыбиле чугула хемчегларни айтыкан доктаалдарны хүлээп алган турган. Оларның күүселдезин чедип алырының дээштиг хемчегларни партия райкомунуң бюрозу, кылдыстер чедип албаан.

Мал ажылын хөгжүдери чер ажылы-биле тудуш холбаалыг, мындыг-даа болза тарылга эвлүүлештирилгезинин чурумун сагывас, чайгы, күскү чер аңдарылгазынче киирээнгей салбас чоруктар бар, бок үнүштерби-ле демисел кошкак, суггаттыг чөрлерни, органиктиг, минералдыг чемнешчидилгелерни чедир ажыглавайн келген, тараа база мал чеми культураларының үүш-дүжүктүрүп бедидер агротехниктиг хемчегларнин кошкаандан дүжүт куду болган. Он бирги беш чылда район бир гектар тараадан ортума-биле 4,1 центнер, силос культураларындан 18, ногаалардан 14, картофельден 60 центнер дүжүттү алганы четпес. Чер ажылының үүш-дүжүткүрүп бедиреринче утланган тодаргай чугаа конференцияга болган.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Улустуң контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

Районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринин, партия ажылының стилин, арга-методтарын сайзыраңгайжыдарының, идеологтуг, политика - кижизидилелиг ажылды экижиделинин хемчегларин айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

СЭКП-ниң XXVIII съездизинге уткуштур

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

ТУС ЧЕРНИҢ ЧИГ ЭДИН КАЛБАА-БИЛЕ АЖЫГЛААР

1986—1990 болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланышкынарының төлевилелии Чурт үлетпүрүүн министерствозунуң күш-ажылчы коллективтери ынаң-биле үүлдүгүүнүп хүлээп алган болгаш ону ханызы-биле өөренип, арга-курлавырларны тодарадып турар.

10 айларда продукция бүдүрериниң, сайгарарының планы күүсеттингеи. Нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планы 106,5 хуу четкен. Эрткен чылдың деңнелиниге бодаарга, өзүлде 114,9 хуу болган.

Ындыг турбуже, четпестер бистиң ажылывыста ам-даа хөй. Дөрт чыл дургузумда культура амыдырал барааннарын, оон иштинде мебельди, тудуг материалдарындан туйбуну болгаш чугайны, суй белектерни бүдүрериниң планы боттанмайн келген. Эрткен чылын туйбу бүдүрерин чүгле 21,6 хуу күүсеткен бис. Пеналдар, кухняга херек калбак ыяштар, посылка хаажактарны кылыр планның үштүн бир кезии хирези күүсеттингеи. Алгы, кештен суй белектер белеткээри хожудаашкыныг. Он ышкаш ыяш сөөртүрү озалдап турар. Бо чылгы көргүзүүлер чамдык хереглел барааннарын четчир санныг кылдыр бүдүрүп шыдавайн турарывысты хереченлеп турар.

Чеди бүдүрүлгелериниң ийнзи планын күүсеттизээн. Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинады ыяш сөөртүрүдеин ескеде планын боттандырбаан болгаш 55 муң рубльдиң бараанныг продукциязын чедир бербээн, 31 муң рубльге оны чедир сайгарбаан. Нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планын Турадда комбинат үскен. Адаанмызыс бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, ында хөй-нийтү организацияларының технологтуг болгаш күш-ажылдың сагылга-чуруму бижыглаарынче кичээнгей салып түзары-биле чертелештир Күрәндырылганың талазындан чугула материалдар-биле үезинде, четче хандырбайн турганы, комбинаттарның материал-техниктиг байдалының кошкаа чедиишкинниг ажылдаарынга шаптык болуп турарын демдеглээр апаар. Машина-техникага артык кезектер, тускай хемчээлдиг шил болгаш өске-даа чугула херекселдер келбейн турар. Ыяш плиталарның шынары болгаш ассортиментизин негелдеге дүүшпес. Шынар чок материалдардан шынар чок барааннар үнери чугаажок.

Келир чылдан эгелеп министерствоның бүгү бүдүрүлгелери экономиктиг шенелде байдалынга ажылдап эгелээр. Ынчангаш хожудаашкындан үштүнар дээш дарый хемчерлери алыр сорулга турар. Хожудаашкыныны барымдаалап бүдүрүлгелерге сөөлгү кварталдың планын деңнеткен. Октябрь айда районнарже чымчак дылыг материалдарын, ыяш плиталарын чоруткан. Бүдүрүлге базазының бижыглаар талазыбиле хемчегler илдиниң турар. Сарыг-Септе септелге-тудуг участогунуң бүдүрүлге базазын, гаражты, котельнаяны тутkан. Шагаан-Арыгга чаа цехти удаваас ажыдар. Бо объектилер ажыл-агый аргазы-биле тутунган. А күрүнеңиң капитал салымышкыны-биле туттунар ужурлуг Чаа Шагаан-Арыгда ус-тывыш болгаш уравшевер кылыглар фабриказының тудуунче «Шагонартажстрой» трест ийи чыл дургузунда киржээн. Кызылга чаа мебель фабриказының тудуун шапкынчыдары чугула болуп турар.

Чоннуң хереглел барааннарын четчир санныг, эки шынарлыг бүдүрери бистеи негеттинин турар. Бо чылын 9 хевирикиң чаа продукциязын бүдүрери шиңгээдип алган бис. Оон иштинде аргылга кылыгларының үш, ус-тывыш ажылдарының дөрт хевирин бүдүрүп эгелээн. Бо барааннарны бүдүрериң көвүдедирин бажынга ажылдаар аргаңы калбартып турган чедип ап болур. План ёзугаар 420 кижиниң хаара тудар турда, бо чылын оларның саны чүгле 84 кижи чедип турар. Эрткен чылга бодаарга, 37 кижи немешкен-даа болза, оларның саның ам-даа көвүдедирип чугула. Чыл эгезинден тура, бажынга ажылдап туралар 154,6 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеи.

Бо ажылче алды инвалидтерни, чөөрби ийи пенсионнерлерни киириштиргеи бис. Оларның кылып турар чүүлдери чамдыкта стандарттарга дүүшпейн-даа баар. Чогум суй-белектер черле бот-боттарынга демей эвес, онзагай боор. Даараныла, аргылга кылыглары хемчээл, модель аайы-биле негелделерге харыылап турар болза эки. Бажынга кылып болур продукциялар мындыг: ыяш эргиниш, велюрдан, алгы-кештең идик, даштан бижилге херекселлери, «Азия төвү» деп суй-белек, аргыл каан 46—48 размерлиг чолдак чеңниг платье, костюм. Бажында ажылдап туралярны тускай херекселдер-биле хандырарын чедип алыр ужуулуг бис.

Кол угланышкынарының төлевилелинде чер-черниң онзагай байдалының аайы-биле чурт үлетпүрүн хөгжүдер, оон техниктиг баазазын бижыглаар талазы-биле хемчегларни боттандырар деп айыткан. Продукция бүдүрериниң хемчээлин өстүрүп, барааннарның ассортиментизин чаартып, ус-тывыш ажылдарын кадбартып, түс черниң түдүг материалдары чедип турган, 1,3—1,4 катап көвүдедирин ук документилде чугулаган демдеглээн. Во бүгү сорулгаар бистиң ажылывыска дөрт хамаарылгалыг болганда, ону боттандырар дээш бүгү-ле арга-курлавырларга даянып, чогаадымчы идениейни көдүрер хүлээлге туруп турар.

Түс черниң чиг эдин болган катап ажыглаар курлавырларны ажыглаарын өөренип көөрү чугула. Он ышкаш базыңга ажылдарын эки организастаар, чон аразында уе-шевер кижилерни хилээр ужуруут бис. Ынаштан, даштан, алгы-кештен, демир аймаадан кылыгларны, квастагларны, музыка херекселдерни, национал хенти бүдүрерни калбартыр деп саналды киирип турар иеп. Бо бүгү кылыгларны бүдүрериңге түс черниң материалдары четчир.

1986 чылда бараанныг продукциязының хемчээли 3900 муң рубль чедер. Мурнуку чылдаазынга деңнээрге, өзүлде 108,3 хуу, ылаңгыя түүйбу бүдүрери ийи катап, ук кылыглар барык бүдүн чөртык катап өзер. Түс черниң материалы-биле 260 муң рубльдиң бүдүрүлге артимчыларыдан 50 муң рубльниң продукциязы бүдүрүнер.

Хандырылга чурумун шиңгыырадыр, дешиңгелиг технологиялы ажыглаар, продукциянның шынарын экижидер, ассортиментизим калбартыр, кадрлар белеткелиниче чогуур кичээнгейни угланыдыраар дээш өске-даа шиитпирзээ чогуур сорулгалар хей. Кол угланышкынарның телевилелиниде айыттыгйн чугула айтырыгларны республикага боттандырыр чорудар дээш министерство күүсенишкинниг ажылдаарын, ажылды үндезинин-биле чаарты тургузарын чугула деп көрүп турар. Бар бүдүрүлге күүлерин долу ажыглавышаан, әртем-техниктиг дешиңгенниң чедишкинниерин бүдүрүлгеге ажыглаарын чедип алыры, ус-шевер кижилерни чогумчалыг ажыглаары сонгаардаттымас сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Ниитизи-биле күш-ажылчы коллективтер партияның XXVII съездизинин төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг онаалдаларын мебель фабриказы, ус-тывыш болгаш уравшевер кылыглармың шенелде бүдүрүлгези чедишкинниг доозуг турар. Кол сорулга — хожудаашкындан үштүнары, бар аргакурлавырларны долу ажыглаары.

В. ООРЖАК,
чурт үлетпүрүүнүң министрииң орлакчызы.

ШИИТПИРЛЭЭРИ УЗАМДЫККАН АЙТЫРЫГЛАР

Партияның Тес-Хем район конференциязындан

Партияның XXVII съездизинге белетиелдиң эң чугула үе-чадазында СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга көрген съезд мурнунуң чугула документилерни чугаалажып көрбүшаан, районнуң коммунистери боттарының ажыл-херектеринде четчестерни илередип, оларны чайладырының оруктарын айтып турарын партия райкомунуң бирги секретары С. С. Куулариың илеткелинде болгаш конференцияга коммунистериң саналдарында демдеглеттингеи. Он бирги беш чылды чедишкинниг доозар, чаа беш чылды эки эгелээриниге магадылалды тургузар дээш ажыл-иш бо хүнеерде кайда-даа күжениишкинниг.

Районнуң коммунистери партия организациялариның удуртулгазы-биле эрткен отчёттуг үеде бүдүрүлгеде ажыл-херектерин ажыжиделинге үлүүн киргеннер. Бо беш чылдың эрткен үезинде кол фондулар 12,6 хуу өскен. Сүт бүдүрерин район 28 хуу көвүдеткен. Беш чылдың онаалдаларын хуусаазындан эрте күүсеткен коллективтер, түс-түс ажыл-ишчилер база хей. Оларның чижээнге беш чыл планын күүсеткен Хараал-Тей сүт-бараан фермазын, «О. Шынаа» совхозтуң № 1 хойжу бригадазын база Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозту киирип болуур. Беш чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгезин районда 70 ажыг мурнакчылар күүсеткен болгаш оларның чамдыктары чаа беш чылдың башгайы кварталының онаалдаларын сөзээ ажыттынар хүнге чедир боттандырар бедиткен хүлээлгелерин ап турарлар.

Районнуң ажыл-агыйының кол адыры — көдээ ажылагый. Ылаңгыя мал ажылында амгы байдалдың дугайын илеткелчи болгаш саналберген делегаттар садышсыраал-биле демдеглеп, малдың чаш төлүнүң камгалалы, мал бажының өзүлдези, продуктулуг чорукту бедидери дээш өске-даа оон-биле холбаалыг айтырыгларга доктавааннар. Ажыл-биле чугаалаарга, ындыг айтырыглар чүгле бөгүн эвес, харын эрткен үелерде янзы-бүрү деңнелдерге тургустунуп тургулаан. Четпес чүүл чүдел диле—оларны үзе шиитпирлээриниң узамдыгып турары. Шээр мал беш чылдың эгезинде тургаячындан 8 хуу, бода мал 10 хуу кызырылган. Бо беш чылда ортумаа-биле төрүүр 100 башка онаалтыр 73 анай, хураганны, 51 бызаны, 59 кулунну алган. Бо чылда көргүзүүлер оон-даа чавыс. Ылаңгыя «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарда ол көргүзүүлер чылдан чылче чавызап орар.

Райком, парткомнар районнуң экономиказының кол өзөө болур мал ажылы бо хире нарын байдалда келген турда, четпестерни өй-шаанда чайладырынче күжүм мөөңневзон, ажылдың участок бүрүзүнге коммунистерниң бот-харыысалгалыг чоруун чедип албаан. Малдың өлүп хораары, чидери көвүдээн. Партия райкому, эге организациялар көдээ ажыл-агый кадрларын, ылаңгыя калбак мергежилдиг малчыннарны, механизаторларны белеткээр, билинн бедидер ажылды четпес тургускан. 405 малчынның, 122 трактористиң, 180 комбайчының түгле 70 хуузу класстыг болуп турар. Аныяктарны мал ажылынче эвилелдээри негеттинип турар. Районда техниктиг кадрлар белеткелиниче кичээнгей кошкак. Профтехучилищелерже аныяктарны өөредип чорударын планнаары чугула, училищe дооскаанарны ажыляче хаара тудар херек.

Районнуң ажыл-агыйларында зооветеспециалистериниң ролю чавыс. Районнуң мал эмнелгезиниң, ветбаклабораториянның, уксаажыдылга каттыжышкынының түскай эртемниглериниң харыысалгазын бедидерин РАҮК чөвүлели чедип алыры чугула дээрзи демдеглеттингеи. РАҮК бодунга хамаарышкан турар организацияларның демниг ажылдаарын чедип албаан. Бот-орулга-чарылга хүнүң эрттирип турарын эрең-гей. Малчын кадрларны эки шиңгээйин турар. Мал ажылын интенсификациязының оруунче киирериниче сагыш салышкын кошкак. Хүлээп алдыган шиитпирлер күүселдезинге контрольду райком кошкак тургусканың Чүргүй-оол аттыг совхозтуң директору Н. Ч. Ооржак саналынга шын чугаалаан.

Фермаларга инекгериниң уксаазын экижидери, саавычыларның күш-ажылын чигедирин чугула деп, «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчызы О. Ч. Баткар айткаш, зоотехниктер фермага ховар аалчылар болуп турарын шүүмүүлээн.

Коммунистериң аваңгардчы ролю чер болганда бүрүн чедип алдынмаанындан харылаа турар участоктарында ажыл-херектериң байдалы дээш онза харыысалгалыын чамдыктар чедир үнелевейн турар чоруктарны чок деп болбас. Ниитизиниң өөчүү-хөренгизин самчыгдаар чорук хей. Ол болгаш үстүнде айыткан өске-даа четпестерниң уламындан совхозтарның экономиказы кошкак.

Мал ажылын сайзырадырына чер ажылының киирер үлүү улуг. Чер ажылының зона системазын нептередири, суггаттыг чөрлерни ажыглаары, оон беримчезин улгаттырары — кол айтырыг. Чер ажылының зона системазын шиңгээдиринге Чүргүй-оол аттыг совхозта улуг перспектива бар. Мал чеми белеткээриниң баазазын бижыглаары ниитизиниң малын четчир чем-биле хандырар дээш ажылды кайыдаа ажыл-агыйга чогумчалыг организастаары негеттинип турар. Бо ажылды ниитизи-биле районда четпес организастап турар. Бо чылын чижеглээн мал бажынга чүгле 5,7 чем единицазы онаажыр болган. Ол нормага ыракта чётпес.

Конференцияга чоннуң садыг, амыдырал хандырылга, харылзаа хандырылгазының ажылында улуг четпестерниң үргүлчүлеп артып турарын делегаттар онза дүүрөзээни-биле демдеглээнинер. Беш чылдың эрткен үезинде чонга үүрмектеп садар бараан саварылгазының планы күүсеттинимээн. 735 муң оүбүл түңнүг бараанныарны чонга чедир сатпаан. Өресамчыгдал хей. Столованың, пекарниямың ажылы багай. Ылаңгыя хлеб хандырылгазы «Чодураа» совхозта дыка багай. Конференцияга саналберген делегаттарның хей кезии харылзаа (почта чедирилгези, телефон, радио) албанының багай ажылынга локтаваганнар. Эрткен конференцияда-ла тургустунуп турган бо айтырыгларны мынчага дээр чогумчалыг шиитпирлеп чадашканының ужуру чүдел? Ажыл чылзыр, чоннуң негелде, хомудалдарынга дыңнаңгыр эвес, дөгейленчек чоруктуң уржуундан шак ындыг «кыраан» айтырыглар амдыгаар дээр шиитпир маңан артып турар.

Районнуң социал-культура тургузуушкунунда чамдык шиитпирлээри онза чугула болуп турар — школаларның, уруглар албан черлериниң, эмнелгелериниң материал-техниктиг баазазын бижыглаарының айтырыгларын конференцияга база чугула деп көрген. Ол дугайын делегаттар К. И. Комбу, Р. И. Калдар-оол саналдарынга чугаалаваннар. Спортту сайзырадырынга бедик мергежилдиг тренер кадрларның негеттинип турарын, чоннуң дыштанылгазын организастаарынга культура албан черлериниң ажылын экижиделиниң чугулазын конференцияга база демдеглээн.

Идей-кижизидилгелиг болгаш партийжи-организастыг ажылдың деңнелии конференцияга делегаттар сайгарып чугаалашканнар. «Чодураа» совхозтуң парткому, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунда, районда партия организациялары кошкак ажылдап, коллективтерге оларның партийжи салдары четпес болган. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунга, Самагалдайда суг ажыл-агыйынга, харылзаа белдириңге, орук-септелгетудут участогунуң коллективтериниге политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге партийжи контрольду кошкатканын турган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаары-биле холбашкан хемчегларде ёзулуг экижидилге ам-даа чедип алдынмаан. Хулиганче чогуур кичээнгейни салбайн турарындан күш-денгели кошкак малдарны күрүнеге садып турар. Бо чылдың тос айларында районнуң совхозтары семис эвес малдарны сатканы дээш 71 муң рубль карылгалыг болган.

Малдың баш санын өстүрерин, продуктулуун бедидерин малчын кадрлар шиитпирлээр, ындыг болганда оларның бирлии, мергежилии бедидер, ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары партия, совет, профэвилел, ажыл-агый органнарының чугула сорулгазы болгай. Ындыг турбуже илеткелни районда бо талазы-биле байдалды тодаргай аналиэтеп, чедер, четпестерин чугаалаваан. Делегаттар «Кара-Хөл» совхозтуң хойжузу М. Т. Хомушкунуң, районнуң кол кижи эмчизи Н. Х. Хертектиң, «Мурнакчы» совхозтуң директору К. Л. Хертектиң болгаш өскелериниидээ саналдарындан алгаш көөрге, малчыннарның чурттарга бажыннарын септээр, чугайлаар, печкаларын, сонгга, хаалгаларын кылыр, чугула хереглелдиң барааннары-биле хандырар, электри чырыы киирер хемчегларни албайн турар. Ындыг чоруктуң уржуундан чамдык малчыннар, оларның уругларының аарый бээр таварылгалар бар. Хойжу бригаделарда, аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, хостуг үезин ажыктыг эртиреринге таарымчалыг байдалдар тургустунмаанындан хойжулаар күзелдиг кижилер эвээш болуп турар.

Мал ажылында үстүнде айыткан чамдык четпестерни партияның IX район конференциязынга илеткелчи болгаш саналберген коммунистер шүүмүүлээш, ону эдип алырын доктаалда айыткан. Ындыг-дыр болза СЭКП райкому, оон көдээ ажыл-агый килдизи (эргелекчизи Н. К. Ооржак), район ның агроүлетпүр каттыжышкыны (даргазы Ө. Ч. Кара-Доңгак) мал ажылын удуртуруунуң, ында кадрларбиле ажылдың стилин болгаш арга-методтарын үениң негелдезинге дүүштүр тургуспаазындан совхозтарның удуртукчуларындан, специалистерден негелдеми, оларның ажылынга бот-харыысалганы, хыналаны кошкатканындан ол четпестер партияның X район конференциязынга база демдеглеттингеи. Моон алгаш көөрге, районнуң партия организациязы мал ажылынга партийжи удуртулганы, кижилер ортузунга идеологтуг, политиканы-кижизидилелиг ажылды чедир тургуспаан. Отчёттуг үениң иштинде СЭКП райкомунуң пленумнарынга, актив хуралдарынга 37, бюроларга 273 айтырыгны чугаалаткан, оон иштинде малдың баш санын көвүдедиринге, продуктулуун өстүрериниге, уксаазын экижиделинге хамаарышкан айтырыглар эвээш эвес, ол талазыбиле чугула хемчегларни партия райкомунуң бюрозу, кылдыстер чедип албаан.

Мал ажылын хөгжүдери чер ажылы-биле тудуш холбаалыг, мындыг-даа болза тарылга эвлүүлештирилгезинин чурумун сагывас, чайгы, күскү чер аңдарылгазынче киирээнгей салбас чоруктар бар, бок үнүштерби-ле демисел кошкак, суггаттыг чөрлерни, органиктиг, минералдыг чемнешчидилгелерни чедир ажыглавайн келген, тараа база мал чеми культураларының үүш-дүжүктүрүп бедидер агротехниктиг хемчегларнин кошкаандан дүжүт куду болган. Он бирги беш чылда район бир гектар тараадан ортума-биле 4,1 центнер, силос культураларындан 18, ногаалардан 14, картофельден 60 центнер дүжүттү алганы четпес. Чер ажылының үүш-дүжүткүрүп бедиреринче утланган тодаргай чугаа конференцияга болган.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Улустуң контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

Районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринин, партия ажылының стилин, арга-методтарын сайзыраңгайжыдарының, идеологтуг, политика - кижизидилелиг ажылды экижиделинин хемчегларин айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

БОДАЛЫМНЫ ИЛЕРЕТТИМ

СЭКП-ниң Уставының төлевилели кирген өскерилгелер-биле кады партялгага үнери билек бистиң эге организациямның бүгү коммунистери бирден-бирээ чокка номчуп танышканнар. Партияның Программазының чаа эдилгезинин төлевилелиниге дүүштүр бистерге, коммунистерге, негелдени ол улам дыңнадып, коммунист кижи хүлээлгезин кончуут эки күүсеттин, ариг арын-нүүрлүг чоруун дээш демиселди күштелдирип турар-дыр.

Коммунистериң амыдыралының хөөлүзүнде айыткан түүлдерни бистер коммунистер бүрүнү-биле түүлдүгүүнүп деткидивис. Коммунистерден негелдени шиңгыырадып, оларны долгандыр болуп турар түүлдер дээш харыысалгазын бедидип турары үениң негелдезинге ёзулуг-ла дүүшкен.

Партия бүгү коммунистерби-ле, чон-биле сүмележип, оларның санал-онаалдарын кичээнгейлиг дыңнап турары биске улуг идегел-дир. Ынчангаш бодумнуң чамдык бодалдарымны база илередикседим.

Уставтың бирги кезээниң дөрткү түүлүн номчуп олургаш, аңаа албан-хаавчыларны» деп сөстү немезе, ол мышкаш «чаа кежигүнерин» деп сөстү солаары — кандидат стажының үезинде партияга төлептиг болганы дээш партияның чиңгине кежигүнүге киирип алыр деп бижип кагга кандыг ирги?

Ол мышкаш комсомол кежигүнү кижи партияга киреред ВЛКСМ райкомунуң, хооркомунуң рекомендациязын алыры черле чөптүг. Оон мнай партия кежигүнүге-даа, кежигүнүүнүң кандидадынга-даа киирип турар кижилериң өске кандыг-даа коммунистиң рекомендациязы чокка хүлээп алыр кылдыр Уставка чурумчутса кандыгыл? Чүге дизе, Ленинчи партияның хүрээленгинге киирип, коммунист болугун күзээп, бодунуң шынчы дилег-билдиришкинин эге организацияга киирип, эки талаларлыг характеристиказын кады кииргенде, ону эге организация ай хуусаа шиитпир маңнаар чорук, күрүнеңиң өөчүү-хөреңгизин оорлаары, кем-херек үүлгедири ам-даа бар болуп артпышаан. Чүгле июнь—октябрь айларда бизи арагалааны дээш 175 кижи хемчег алыскан, 12 кижини ажылындан хостаан.

«Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарда материалдыг бүдүрүлгеде коммунистерден элээн хей кижи социалистиг хүлээлгелерин күүсетпейн турары Устав негелделериңге дүүшпес. Партия Уставының 42 параграфын ёзугаар районда беш кижи партия хүрээленинден үндүрткен. Кадрларны шилип, ажылга таарыштыр тургузарын партия райкому кошкаткан. Партия райкомунуң бюрозунуң докталы ёзугаар райкүүскомунуң иштики хереқтер килдизин төлептиг коммунистер, комсомолчулар болгаш күш-ажылдың хоочунмары-биле четчелээн.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак конференцияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан болгаш коммунистериң киҥээнгейни шиитпирлээри онза чугула болуп турар өзек айтырыгларже уландырган.

СЭКП-ниң Программазының база партия Уставында өскерилгелериниң төлевилелдериниң талазы-биле резолюциялары конференцияга хүлээп алган. Отчёттуг үеде кылып чоруткан ажылдың түңнелин үндүрген база партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш сорулгаларны тодарадып турар докталды конференция хүлээп алган.

Б. ДИРЧИН,
«Шынның» тускай корр.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң солчегліг хуралынга Өөр-райондa удус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының даргалары-биле беседа кылган. Хандагайты, Торгалыг, Солчур, Чаа-Суур, Саглы көдээ Советтериниң күүскомнарының даргалары боттарының Советтериниң девискээринде социал, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын каңчаар шиитпирлеп турарының дугайында дыңнадыгларны кылганнар. Министрлер Чөвүлелиниң президиум кежигүнүнерин оларның ажылында четпестерге хамаарыштыр санналдарны берген, чайладырының талазы-биле сүмелерни киирген.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планын күүседирин хандырар, эргелеп башкарылга органнарының ажылын контрольдаарының дээштиин бедидер талазы-биле Тес-Хем район Советтиниң күүскомунуң ажылының дугайында айтырыгны база ук хуралга чугаалаш

ШЫЛГАЛДАНЫ ХҮННҮҢ ДУЖААР

МОЛДАВ ССР. Михай Волонтир — театрның болгаш киноның сураглыг актёру. Бельцкиниң В. Александри аттыг хөгжүм-шин театрының артизи. Төрээн театрының сценазынга ол чеден рольду күүседкен. Бир рольдан өскезинче шилчип тура, ол сцена уран чүүлүнүң — драманың, шоодуглуг комединиң, трагединиң аңгы-аңгы жанрларын шиңгээдип алган. Чоокта чаа М. Волонтир театр режиссёру апарган. А. Дударевтиң «Кежээ» деп шинзин ол тургускан, ук шин Тинлелтениң 40 чылынга тураскаатказын республика конкурузунга эң эки деп үнелеткен. Михай Волонтирни көрүкчүлер сонгуур Чепсектиг Күштериниң дайынчыларынга тураскаатказын «Онза кичээнгей салыр зона», «Харыы көш», «36—80 дөрбелчиниге таварылга» деп фильмнерден ооң кинога ажылдап келгенин билир. М. Волонтир «Бүгүн Висла чедир» деп кинога Петр Вершигораның, «Цыганга» Будулайның, XVIII чүс чылдың молдав күрүне болган хөй-ниити ажылдакчызы Дмитрий Кантемирни ойнаан. Актёр чурттуң киностудияларының чээрби бешфильмнеринге ойнаан.

Михай Волонтир — ССРЭ-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң болгаш Молдав ССР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады.

ЧУРУКТА: кудумчуга хол үжүү салып турары.
М. ПОТЫРНИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛГА ИДИГЛИГ БОЛУРУ-БИЛЕ

1—3 класстың төрээн чугаа номунуң кол соруглазы уругларны шын, медереллиг, аянныг болгаш чүгүртү мончуурунга өөредири.

Оон аңгыда номчулга уругларны ном-биле ажылдап, оон билиг алырынга чаңчыктырар. Ном-биле ажылдап тура, өөреникчилер номчаан чүүлүнүң кол утказын угаап билириниге, бодалдарының аразында харылзазын тыварынга, чогаалды ниитизин-биле сайгарарынга чаңчыгар.

Номчулга кичээлдериниге уругларның өөренир чүүлдери бойдус болгаш ниитилел дугайында билиглерин бербишаан, оларның кижизидилгезинге улуг салдарлыг. Эрес-дидим, ак сеткилдиг, күш-ажылга ынак, төлептиг кижилер дугайында чүүлдерни номчуп сайгарары — уругларны быжыг туруштуг моральдыг мөзүг-шынарга кижизидер. Ниитилелге ажыктыг күш-ажыл совет кижиниң кол хүлээлгези болгаш эргеда дээрзин билип алыр.

Төрээн чурт, ооң бойдузу, чонунуң дугайында, эртемтехника болгаш культура талазы-биле чедишкинниериниң дугайында чүүлдер уругларны Ада-чурттуң ынак болурунга, пролетаржы интернационализминиң ёзузунга кижизидер. Номчулга уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге болгаш угаан-медерелиниң, сөс-домаанның сайзыраарынга, словарь курлавырын байыдарынга, бодунуң бодалын аас-даа, бижимел-даа хевирге дамчыдып шыдаар кылдыр өөредиринге улуг ужур-дузалыг дээрзин программада айтып турар.

Программада салдыгаан соруглаларны күүседиринге бистиң эге класстарның номчулга номмарында киргеи чамдык материалдар дыка аяк болуп турар. Чижээ: кижилериң эки талаларынга кижизидерниге 1-ги класста 19, 2-ги класста 11, а 3-кү класста 10 чугаа болгаш тоол киргеи болуп турар.

Чогаалдың ийи маадырының эп-найыралыдан болгаш үүлгедиглеринден тыптыр буянныг аажы-чаңга кижизидер сөзүглелдер 1 класста 10, 2-ги класста 12, а 3-кү класста 17 болуп турар.

Төрээн чугаа номнарында чедимчелиг эки чүүлдерден аңгыда, четпес чүүлдер база бар болуп турар.

1. Класс бүрүзүнде артык сөзүглелдер хөй. Чижээ, ийиги класста чылда 70 шак, а номда бердиигеи материалдар 125. Өске класстарда база мындыг байдалдыг болуп турар..

2. Номчуур сөзүглелдериниң хемчээли 45 минутага чагыртпайн турар: чок-ла болза, 10 одуруг, чок-ла болза беш-алды чыгыы арын.

3. Чамдык темаларда шүлүктер колдаан болуп турар. Бир темага 1—2 хире шүлүк турар ужурлуг.

4. Сөзүглелдиң дылы-биле ажыл кичээлде коллективтигдаа, бот-даа ажылга кол черни эвлеп турар. Сөзүглелдиң дес-дараалашкаан тодарадырынга, сөзүглелди кезектерге хуваап, ол кезектериниң аттарын чогаадып, оларның планын тургузарынга таварымча чок сөзүглелдер башкы кижээ базым бүрүзүнде таварыжып турар. Ооң чаңгыс чижээ 2-ги класстың номунда «Комбайн» деп эгелиг сөзүглел кезектерге чарып, план тургузарынга дыка таварымча чок. Утказы-биле алырга 4 абзац эвес, 3 абзац турар ужурлуг. Бирги абзац-биле ийиги абзазының утказы холушкак, тодаргайлаарга, комбайниың тывылган төөгүзү-биле күүседир ажылдарының дугайында абзацтарның утка талазы-биле холушкак болганындан өөреникчилер план тургузарынга дыка бергедээр.

Өөредилге, кижизидилге талазы-биле соруглаларга дүүшпес сөзүглелдер база бар боон турар. Айтырыглар болгаш ойнаалгалар башкының кичээлге салза чогуур соруглаларынга дүүшпес ийикпе, чедимче чок.

Сылдысчыган-биле айытkан сөзүглелдерни немелде номчулгага ажыглаар дээнинге (номнарда) бо-ла таваржыр бис. Ол немелде номчулгага шакты кайыын алырыл?! Ынчангаш бистиң планывыс, шактар күүселдези аңгы болуп турар. Бир башкы өөретпес сөзүглелди өөредип, бир башкы бир шакка эртер сөзүглелди ийи шак иштинде эрттирер...

Бистиң номнарывыста өтбүле кижизидилгезиниң талазы-биле сөзүглелдер 2—3 класстың номнарында чок.

Тыва дыл номнарын ап көөрге база-ла четпестер хөй болуп турар.

2-ги класстың тыва дыл номунда бирги класска өөренгенни катаптаарынга 5 шак бердиигеи. Номнуң мергежилгези 34. «Үнмер болгаш үүжүктер» деп теманы өөредирииге 10 шак бердиигеи. Бо темада 119 мергежилге, 14 дүрүм, 51 словарь-сөстер бар. Хемчээли 2—3 катап улгатkан. А чамдык темаларны өөредириниге мергежилгелер четпес, шагы артып турар. «Кылыг сөзүнге 14 шак бердиигеи. Бо теманы өөредириниге 29 мергежилге, 7 словарь-сөс, чугаа сайзырадырынга чаңгыс-ла оңуг чурук бар. А 3-кү класста база мындыг байдалдыг. «Сөс тургузуу» деп темага 2-ги класста 16 шакка мергежилге ёнчуг эвээш, а 3-кү класста ол-ла темага ийи катап хөй мергежилге киирген.

Мергежилгелериниң утказы, күүседир даалгалары өөреникчилериниң класты өрүлээни-биле билиниинең өзүлдезинге дүүшпейн турар чүүлдер кайы хөй.

Бистиң эге класстарның тыва дыл болгаш номчулга номнары катап үнген санында, чаа материалдар немежип, номнар кылыынал-ла орар, а өөредир шагы кеспеддаа, ол-ла хевээр турары элдеп. Программада айыткан шакка номнуң материалдары дүгжүр ужурлуг.

Бир 'аныын башкы 2-ги класска «Үнмер болгаш үүжүктер» деп теманы 10 шактың темазын 24 шак иштинде, кылыг сөзүн — 14 шактың орнунга 3 шак иштинде өөреткенин сактып ор мен.

Өөредилге номнарының чедимче чок болуп турар тылдагааны чүдел? Чамдык авторлар школа-биле харылзаа чок, назыда класс эжин ажыдып көрбээн авторлар-даа бар болгай. Ынчангаш номнуң авторларынга практиктиг школа башкыларын кожарын албан деп санаар мен.

Эки тургустунган өөредилге ному башкының үре-түнелдиг ажылдаарынга улуг идиг болур.

Тыва дыл болгаш төрээн чугаа номнарының материалдары кончуг аар болуп турар. Оны чиигедири-биле чөрээ сайгарып көрзе эки боор.

А. АЛДЫН-ООЛ.
ССРЭ-ниң улустуң башкызы.

«ШЫНГА» ХАРЫЫЛАП ТУР

Драматург Виктор Кек-оолдуң «Хайыраан бот» деп шинзизиниң сөөлгү тургузулгазыкга хамаарыштыр солуниуң номчукчулары эрткен ийи чылда боттарының санал-оналдарын, чамдык чүүлдер дугайында таарыныпаан бодалдарын илереткен чагааларын редакцияже чорудуп келгенинер. Ылаңгыя хөгжүм-шин театрының бежеңги сезону ажыттыныр турда, «Хайыраан боттуң» баштайгы үнүүлгезинге хамаарыштыр көрүкчүлер солунче он ажыг чагааны чоруткан. Көрүкчүлер шининиң режиссуразында элээн ханы өскерилгелерни кииргенинге, ылаңгыя шининиң финалынга, ол ышкаш шининиң чурук каасталгазынга хамаарыштыр таарыпаан бодалдарын илереткем. Малчын О. Тас-оолдуң «Көрүкчүүниң бодалы» деп ыыска материалы бо чылдың октябрь 10-да, диженер В. Кечилдиң «Шинии көргеш» деп материалы октябрь 17-де «Шынга» парлаттынгылаан.

Редакцияга келген, көрүкчүлериниң хөй санныг чагаалары республиканың Культура министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчыларынга база таныштырган. Во бүгүнүң түңнелинде бо чылдың ноябрь 9-та хөгжүмшин театрынга «Хайыраан боттуң» хөй-ниити көргүзүлгезин организастаан соонда, көрүкчүлер конференциязын эрттирген. Аңаа хөй санныг кижи шининиң режиссура болгаш чурук каасталгазынга, черле ынчаш шиидe кииргеи өскерилгелерге сагыш-сеткилиниң ханызындан таарыныпайн турарын илереткенинер.

Во бүгүнүң түңнелинде Культура министерствозунуң уран чүүл чөвүлели тускай хуралды эрттирген. Аңаа дараазында шинтпирии хүлээп алганын республиканың культура министри А. Серенниң ат салган бижиинде мынаар куралырын байдарыпга, бодунуң бодалын аас-даа, бижимел-даа хевирге дамчыдып шыдаар кылдыр өөредиринге улуг ужур-дузалыг дээрзин программада айтып турар.

Программада салдыгаан соруглаларны күүседиринге бистиң эге класстарның номчулга номнарында киргеи чамдык материалдар дыка аяк болуп турар. Чижээ: кижилериң эки талаларынга кижизидерниге 1-ги класста 19, 2-ги класста 11, а 3-кү класста 10 чугаа болгаш тоол киргеи болуп турар.

Чогаалдың ийи маадырының эп-найыралыдан болгаш үүлгедиглеринден тыптыр буянныг аажы-чаңга кижизидер сөзүглелдер 1 класста 10, 2-ги класста 12, а 3-кү класста 17 болуп турар.

Төрээн чугаа номнарында чедимчелиг эки чүүлдерден аңгыда, четпес чүүлдер база бар болуп турар.

1. Класс бүрүзүнде артык сөзүглелдер хөй. Чижээ, ийиги класста чылда 70 шак, а номда бердиигеи материалдар 125. Өске класстарда база мындыг байдалдыг болуп турар..

2. Номчуур сөзүглелдериниң хемчээли 45 минутага чагыртпайн турар: чок-ла болза, 10 одуруг, чок-ла болза беш-алды чыгыы арын.

3. Чамдык темаларда шүлүктер колдаан болуп турар. Бир темага 1—2 хире шүлүк турар ужурлуг.

4. Сөзүглелдиң дылы-биле ажыл кичээлде коллективтигдаа, бот-даа ажылга кол черни эвлеп турар. Сөзүглелдиң дес-дараалашкаан тодарадырынга, сөзүглелди кезектерге хуваап, ол кезектериниң аттарын чогаадып, оларның планын тургузарынга таварымча чок сөзүглелдер башкы кижээ базым бүрүзүнде таварыжып турар. Ооң чаңгыс чижээ 2-ги класстың номунда «Комбайн» деп эгелиг сөзүглел кезектерге чарып, план тургузарынга дыка таварымча чок. Утказы-биле алырга 4 абзац эвес, 3 абзац турар ужурлуг. Бирги абзац-биле ийиги абзазының утказы холушкак, тодаргайлаарга, комбайниың тывылган төөгүзү-биле күүседир ажылдарының дугайында абзацтарның утка талазы-биле холушкак болганындан өөреникчилер план тургузарынга дыка бергедээр.

Өөредилге, кижизидилге талазы-биле соруглаларга дүүшпес сөзүглелдер база бар боон турар. Айтырыглар болгаш ойнаалгалар башкының кичээлге салза чогуур соруглаларынга дүүшпес ийикпе, чедимче чок.

Сылдысчыган-биле айытkан сөзүглелдерни немелде номчулгага ажыглаар дээнинге (номнарда) бо-ла таваржыр бис. Ол немелде номчулгага шакты кайыын алырыл?! Ынчангаш бистиң планывыс, шактар күүселдези аңгы болуп турар. Бир башкы өөретпес сөзүглелди өөредип, бир башкы бир шакка эртер сөзүглелди ийи шак иштинде эрттирер...

Бистиң номнарывыста өтбүле кижизидилгезиниң талазы-биле сөзүглелдер 2—3 класстың номнарында чок.

Тыва дыл номнарын ап көөрге база-ла четпестер хөй болуп турар.

2-ги класстың тыва дыл номунда бирги класска өөренгенни катаптаарынга 5 шак бердиигеи. Номнуң мергежилгези 34. «Үнмер болгаш үүжүктер» деп теманы өөредириниге 10 шак бердиигеи. Бо темада 119 мергежилге, 14 дүрүм, 51 словарь-сөстер бар. Хемчээли 2—3 катап улгатkан. А чамдык темаларны өөредириниге мергежилгелер четпес, шагы артып турар. «Кылыг сөзүнге 14 шак бердиигеи. Бо теманы өөредириниге 29 мергежилге, 7 словарь-сөс, чугаа сайзырадырынга чаңгыс-ла оңуг чурук бар. А 3-кү класста база мындыг байдалдыг. «Сөс тургузуу» деп темага 2-ги класста 16 шакка мергежилге ёнчуг эвээш, а 3-кү класста ол-ла темага ийи катап хөй мергежилге киирген.

Мергежилгелериниң утказы, күүседир даалгалары өөреникчилериниң класты өрүлээни-биле билиниинең өзүлдезинге дүүшпейн турар чүүлдер кайы хөй.

Бистиң эге класстарның тыва дыл болгаш номчулга номнары катап үнген санында, чаа материалдар немежип, номнар кылыынал-ла орар, а өөредир шагы кеспеддаа, ол-ла хевээр турары элдеп. Программада айыткан шакка номнуң материалдары дүгжүр ужурлуг.

Бир 'аныын башкы 2-ги класска «Үнмер болгаш үүжүктер» деп теманы 10 шактың темазын 24 шак иштинде, кылыг сөзүн — 14 шактың орнунга 3 шак иштинде өөреткенин сактып ор мен.

Өөредилге номнарының чедимче чок болуп турар тылдагааны чүдел? Чамдык авторлар школа-биле харылзаа чок, назыда класс эжин ажыдып көрбээн авторлар-даа бар болгай. Ынчангаш номнуң авторларынга практиктиг школа башкыларын кожарын албан деп санаар мен.

Эки тургустунган өөредилге ному башкының үре-түнелдиг ажылдаарынга улуг идиг болур.

Тыва дыл болгаш төрээн чугаа номнарының материалдары кончуг аар болуп турар. Оны чиигедири-биле чөрээ сайгарып көрзе эки боор.

А. АЛДЫН-ООЛ.
ССРЭ-ниң улустуң башкызы.

БУЯННЫГ ДУЗА

Никарагуаның Чинандега департаментиде совет госпитальдың эмчилери 200 муң дугаар пациентини хүлээп алган. Оон муң никарагуалаарга дуза чедирип турганы-биле дамей, аңаа база чогуур эмчи дузазын чедирген. Улуг үерлиг чаъстың уржуундан айыылга таварышкан Никарагуаның барыын таланы районнарынга дуза чедирери-биле совет эмчилер 1982 чылдың майда аңаа чеде бергеннер. Олар буянныг хүлээлгезин күүсеткеш, никарагуа чазаттың дилээн ёзугаар госпитальга амыдап турган эмчилер Чинандегага артып калганнар. Ол үеден бөгүнге чедир совет эмчилер муң-муң карын незимишкиннерни ылып, хөй нижилерниң, сандиножу армияның дайынчыларының амы-тынын алганнар. Совет эмчилерге өөрүп четтиргенин илередип, госпитальды чон «Никарагуа-совет найыралы» госпиталы деп адаан.

ЧУРУКТА: терапевт А. С. Давыдов (Рязаньдан) биле эмчи сестразы Нелли Сучкова (Горькийден) Чинандегада госпиталында эртенги көрүлде үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕМПИОНАТТЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ЛЮЦЕРН. (СЭТА). ССРЭ-ниң, Венгрияның болгаш Англияның кыдыраачылары Швейцарияның ол хоорайында болган делегейниң баштайгы командалар чемпионадында тус-тузунда алдын, неңгүн болгаш хүдер медальдарны чаалап алганнар.

Соңгаарлаткан салыгларны ойнап доосканының соонда маргылдааның түңнел таблицазы мындыг болган:

1. ССРЭ — 37,5 санныг; 2. Венгрия — 34,5 санныг; 3. Англия — 30,5 санныг; 4-5 — Румыния болгаш Франция — кайыы-даа 28,5 санныг; 6. Швейцария — 27,5; 7. Кыдат — 27 санныг; 8. Аргентина — 25,5 санныг; 9. ГФР — 23,5 санныг; 10. Африка — 7 санныг болган.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Тываның хөгжүм-шин театрының залынга Кызылдың медицина училищезиниң үндезилеттинип тургустунганындан бээр 40 чыл болганынга тураскаатказын байырлыг кежээ болган.

Ук кежээни Тыва АССР-ниң кадык каигалал министриниң орлакчызы Ч. Тас-панчык ажыктаан. Училищениң тургустунганындан бээр 40 чылынын дугайында ооң директору Е. Блинова илеткел кылган. Ол бодунуң илеткелинге Тываның янзы-бүрү булуңнарында идепкейлиг ажылдап турар училище доозукчуларының база сургуулдарның дагдыныкчылары хоочун башкыларының дугайын онзалап айыткан.

Училищениң баштайгы доозулгазы 1948 чылда болган. Ынчан медицинаның ортумак эртемин дооскаанының дугайында дипломнарны он ажыг кижи алган.

Кызылдың медицина училищези республиканың ортумак өөредилге черлериниң улугларынга бирээзи. Ооң доозукчулары чүгле Тывада эвес, а харын чурттуң янзыбүрү коорайларында чонунуң кадыкшылы дээш бараан болуп чоруурлар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Бичии уругларның чогаадылгазы. 9.30 — «Дириг амытанар амыдыралы». Дамчыдыланы Н. Н. Дроздов чорудар. 10.30 —«Две строчки мелким шрифтом». Уран-чечен фильм. 12.00 — 12.05 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Доверие молодым». Док. телефильм. 14.55 — Оруе чугаа. 15.25 —«Чалгы назыы». Тележурнал. 15,55— «Демиселдиң болгаш килеңиээшкиниң повзизы». 16.25 — Тоолда аялдан келген. «Вуко». Мультфильм. 1 болган 2-ги сериязы. 18.00 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.30— Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильмиер. 19.20 — «Билдингир-даа боляа, ээдептиг». 20.20 — «Ледовая фантазия». Фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». Дамчыдылгаан кинодраматург Д. К. Орлов чорудар. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Мой дом—в селе». Док. телефильм. 8.35 9.35 — Төөгү. 4' класс. Капиталистиг фабрикада. 9.05; 12.30 — Англи дыл. 10.05— КПТУ сургууулдарынга. Ниитн биология. Өскерлиишкиниериниң тыптыры. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Чер шимэашкиннери. Вулканнар. Гейзерлер. 11.05 — Р. Гамзатовтуң лириказы. 12.10 — Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болгаш ооң ажылы. 13.00 — Авамның школазы. 13.30— «Великий воин Албании Скандербек». Украчечен фильм. 15.25—15.30— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30 — П. Шеко — «Кадык болугар». Тыва хөгжүм-шин театрының шинзи.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удур, чаштар!». «Доктор Айболит». 2-ги кезоо.

КЫЗЫЛДАН

20.15—Телемедээлер. 20.25 — «Азия төвү». Медээлер. 20.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

21.00 — «Ye». 21.30 — 22.55 — «Олимпийский». Спорт ордузундан концерт.

(Солунның дараазында номери декабрь 1-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАНЫРАЛ»: «Кот идет по следу» 9.30, «Сезон любви» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Потерялся слон» 9.30, 11.10, 13.10, «Необдуманный шаг» 15.00, 17.40 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мужчины есть мужчины» 15.00, «Пока пройдет осенний дождь» 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Город невест» 16.40, 18.30, 19.30, «Шутки в сторону» 11.00, 14.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Жил отважный капитан» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага чуга булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеин секундада 3—8 метр, хүндүс хат 9—14 метр чедир күштелир. Дүне 20—25 градус, хүндүс 13—18 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Хүндүс 9—14 м чедир хат күштелир. Дүне 23—25 градус, хүндүс 15—17 градус соок болур.

Автооруктарга хат кошкак, быскаанаар, дүвүлээр. Тайгактаглыр, кестүрү эки.

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың № 1 кодзо профтехучилищезинге 1985 чылдың ноябрь 30-де сургууулдарның төрелдер хуралы болуруи чарлап турар. Аңаа аделегелериниң болгаш төрелдериниң кээрии чалап тур.

Хурал 11 шакта эгелээр.

ДИРЕКЦИЯ.

Кызылдың кодзо ажылагый техникумунуң Урана Чозар-ооловна Монгуштуң адынга 1985 чылдың март 2-де тывысканы ЕТ сериялыг № 522213 дипломнуң читкенин барымдаалаш, ону күш чок деп санаар.

Шын Редакциянын адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистерииниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистерииниң 2-37-13, чагаа киллизилиниң 2-41-27, информация киллизилиниң 2-20-60, культура киллизилиниң 2-23-54; коллэ ажыл-агый киллизилиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерииниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3177.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01385.